T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞU AKDENİZ'DE ROMANİZASYON SÜRECİ VE NIKAIA KENTİNE YANSIMALARI

DOKTORA TEZİ

Haralambos NİKOLAYİDİS

Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Christine ÖZGAN

ŞUBAT 2024

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞU AKDENİZ'DE ROMANİZASYON SÜRECİ VE NIKAIA KENTİNE YANSIMALARI

DOKTORA TEZİ

Haralambos NİKOLAYİDİS

Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Christine ÖZGAN

ŞUBAT 2024

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

DOĞU AKDENİZ'DE ROMANİZASYON SÜRECİ
VE NIKAIA KENTİNE YANSIMALARI

ÖZET

Bu doktora tezinde, Küçük Asya'nın kuzeybatısında bulunan Bithynia Bölgesi'ndeki Nikaia kentinin Romanizasyon sürecinin anlaşılması ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Modern araştırmacıların halen üzerinde tartıştığı Romanizasyon hususu, ilk araştırmalar ve gelişimi hakkında bilgiler verilerek ele alınmaktadır. Sürecin anlaşılması adına Romalıların Hellas'taki ilk savaşları ve Hellenler ile ilk temaslarına değinilmektedir. Böylelikle Hellas'ta başlayan tarihsel süreç Küçük Asya'ya kadar getirilmekte ve değerlendirilmektedir. Bithynia Bölgesi ve Romalılarla olan ilişkiler ise ayrı bir başlık altında, Nikaia özelinde incelenmektedir. Tarihsel sürece paralel olarak Hellas ve Küçük Asya'dan arkeolojik veriler incelenerek Romanizasyon sürecinin gelişimine dair bilgiler sunulmaktadır. Bunun için her aşamada antik literatürün yanı sıra arkeolojik, epigrafik ve nümismatik veriler yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Böylelikle tarihi sürecin arkeolojik yansımaları net bir şekilde ortaya koyulmaktadır.

Romanizasyon açısından Nikaia kenti bir durum analizi olarak tercih edilmiştir. Bithynia Bölgesi'nin en önemli kentlerinden biri olan Nikaia'da Roma vatandaşlarının varlığı görülmekle beraber, bu nüfusun etkisi çeşitli veriler üzerinden anlaşılmaya çalışmıştır. Bu amaçla vatandaşlık politikası, nümismatik veriler, Roma propagandası, kent planı gibi çok aşamalı konuların değerlendirilesi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Romanizasyon, Bithynia, Nikaia, Roma İmparatorluğu

THE PROCESS OF ROMANIZATION IN THE EASTERN MEDITERRANEAN AND ITS REFLECTIONS ON THE CITY OF NICAEA

ABSTRACT

This thesis aims to understand and evaluate the Romanization process of the city of Nikaia in Bithynia in northwestern Anatolia. The issue of Romanization, which is still debated by modern scholars, is discussed by giving information about the first researches and its development. In order to understand the process, the first wars of the Romans in Hellas and their first contacts with the Hellenes are mentioned. Thus, the evaluation of the process started in Hellas, brought to Asia Minor, and finally brought to Nikaia in the Bithynia Region. The Bithynia Region and the relations with the Romans are analysed under a separate heading, with a special focus on Nikaia. In addition with the historical process, archaeological data from Hellas and Asia Minor are examined. Subsequently the information on the development of the Romanization process is presented. For this purpose, archaeological, epigraphic and numismatic data as well as ancient literature have been used intensively at every stage. Thus, the archaeological reflections of the historical process are clearly revealed.

The city of Nikaia has been chosen as a case study in terms of Romanization. Although the presence of Roman citizens in Nikaia, one of the most important cities of the Bithynia Region, has been observed, the impact of this population has been tried to be understood through various data. For this purpose, multi-stage issues such as citizenship policy, numismatic data, Roman propaganda, and city plan have been tried to be evaluated.

Keywords: Romanization, Bithynia, Nikaia, Roman Empire

ÖN SÖZ

Romanizasyon literatürüne dair araştırma ve incelemeler gerçekleştirilirken, genellikle mevcut verilerin birbirinden bağımsız olarak değerlendirildiği gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, esas olarak mümkün olduğu kadarıyla geniş bir coğrafyadaki etkiyi ve sonucu görebilmek hedeflenmiştir. Bu doğrultuda gerek antik literatür gerekse de arkeolojik veriler paralel olarak değerlendirilerek Romanizasyon literatürüne katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Öncelikle çalışmamın danışmanlığını yürüten, beni araştırmaya ve sorgulamaya teşvik eden, engin literatür bilgisiyle ile beni yönlendiren saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Christine ÖZGAN'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu süreçteki zorlukları aşmamda yardımcı olan, abilik eden ve desteğini eksik etmeyen Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZGEN'e teşekkür etmek isterim. Kendisini tanıma fırsatı bulduğum, yaklaşımı ve nezaketini her zaman hatırlayacağım Doç. Dr. Aşkım ÖZDİZBAY'a, engin bilgisi ve mesleki duruşuyla katkılar sunan, pek çok kez desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Bülent ÖZTÜRK'e, insan ve bilim insanı olarak bana hep örnek olan saygıdeğer meslektaşım Doç. Dr. Hüseyin ERPEHLİVAN'a içten teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Mesleki açıdan bana arkeolojide çalışma fırsatı sunulan Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'ne, ayrıca doktora çalışması esnasında kısa bir süre de olsa kendileri ile çalışma fırsatı bulduğum ve bu süreçte desteklerini hep hissettiğim Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölüm üyelerine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Beni büyüten, beni okutan, sevgi ve şefkatini eksik etmeyen canım annem Aleksandra Nikolayidis'e ve aramızdan ayrılan canım babam Augustinos Nikolayidis'e sevgilerim ve saygılarım sonsuzdur.

Son olarak, bu süreçte beraber gülüp ağladığımız, desteğini bir an olsun eksik etmeyen, her daim elimi tutan, beni yüreklendiren canım eşim Derya Nikolayidis, hayatımı hep güzel kıldığın için teşekkür ederim.

İSTANBUL – 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**
SUMMARY ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **vi**
HARİTALAR LİSTESİ ..... **xvi**
PLANLAR LİSTESİ ..... **xvii**
RESİMLER LİSTESİ ..... **xviii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xxiv**
KISALTMALAR ..... **xxv**
GİRİŞ
A. Romanizasyonun Tanımı 1
B. Romanizasyon Konusuna İlişkin Araştırmaların Durumu ve Tartışmalar 8
C. Çalışmanın Amacı ve Sınırları 19
D. Çalışmada Uygulanan Yöntem 20
E. Teknik Noktalar 23

I. DOĞU AKDENİZ'İN FETHİ VE ROMANİZASYONUN TARİHSEL SÜRECİ (M.Ö. 215-27)
A. Birinci Makedonia Savaşı (M.Ö. 215-205) 29
1. Savaşın Nedeni ve Gelişmeler 29
2. Savaş Süreci 30
3. Phoinike Barış Antlaşması (M.Ö. 205) ve Etkileri 32
B. İkinci Makedonia Savaşı (M.Ö. 200-197) 33
1. Savaşın Nedeni ve Gelişmeler 33
2. Savaş Süreci 35
3. Kynoskephalai Savaşı (M.Ö. 197) ve Etkileri 37
C. Roma-Seleukoslar Çatışması: Magnesia Savaşı (M.Ö. 190) ve Apameia Barışı (M.Ö. 188) 39

1. Savaşın Nedeni ve Gelişmeler 39
2. Savaş Süreci 41
3. Apameia Barış Antlaşması (M.Ö. 188) ve Etkileri 43
D. Üçüncü Makedonia Savaşı (M.Ö. 171-168) 45
1. Savaşın Nedeni ve Gelişmeler 45
2. Pydna Savaşı (M.Ö. 168) ve Etkileri 47
E. Pydna Savaşı'ndan (M.Ö. 168) Makedonia Eyaleti'nin Kuruluşuna Kadar (M.Ö. 146) 48
1. Andriskos İsyanı (M.Ö. 149-148) 48
2. Akhaia Birliği Savaşı (M.Ö. 146) 50
F. Delos ve Roma 54
1. M.Ö. 166 öncesindeki gelişmeler 54
2. M.Ö. 166 sonrasındaki gelişmeler 56
3. Mithridates Savaşları sırasında Delos 61
G. Asia Eyaleti'nin Kurulması (M.Ö. 133-129) 62
1. III. Attalos Öncesi Roma ile Pergamon Krallığı Arasındaki İlişkiler 63
2. III. Attalos'un Vasiyeti (M.Ö. 133) 70
3. Aristonikos İsyanı (M.Ö. 132) (*Bellum Asiaticum*) 73
4. Romalıların Askeri Müdahalesi 74
5. Manius Aquillius'un Asia Eyaleti'ndeki Düzenlenmeleri (M.Ö. 129-126) 78
a. İdare ve Altyapı 79
b. Yargı 80
c. Vergilendirme 81
6. G(aius) Sempronius Gracchus'un Vergi Yasası (M.Ö. 123) 82
7. Yeni Düzenin Etkileşimleri ve M.Ö. 90'lara kadar Roma Siyaseti 84
8. Korsan Faaliyetleri ve Alınan Önlemler 85
9. Vergi Şirketleri: *Publicani*nin Faaliyetleri 86

10. Romalıların Kentlerdeki Konumu 88
H. Roma ile VI. Mithridates Arasındaki Savaşlar (MÖ 96-63) 89
1. Roma ile VI. Mithridates Arasındaki Çatışmanın Başlangıcı (M.Ö. 96) 90
2. Birinci Mithridates Savaşı (M.Ö. 89-85) 92
a. VI. Mithridates ve Asia'daki Kıyım (M.Ö. 88) 93
b. L(ucius) Cornelius Sulla'nın Müdahalesi (M.Ö. 87-85) 95
3. İkinci Mithridates Savaşı (M.Ö. 83-82) 102
4. Üçüncü Mithridates Savaşı'na Kadar Olan Gelişmeler (M.Ö. 80-73) 104
a. "Sanat Koleksiyoncusu" Gaius Verres ve Diğer Devlet Haydutları 104
b. L(ucius) Licinius Lucullus'un Asia Valiliği (M.Ö. 71-68) 106
c. Üçüncü Mithridates Savaşı için hazırlıklar (M.Ö. 74-73) 108
5. Üçüncü Mithridates Savaşı (M.Ö. 73-63) 109
a. VI. Mithridates'in Başarıları 109
b. L(ucius) Licinius Lucullus'un Zaferleri 110
c. Roma VI. Mithridates'in Peşinde 112
d. Roma'daki Ölümcül Kararlar 114
e. Gn(aeus) Pompeius Magnus: Korsanlara Karşı Komuta 115
f. VI. Mithridates'e Karşı Savaş 116
g. Gn(aeus) Pompeius Magnus: Yeni Bölgelerin Düzenlenmesi (M.Ö. 62) 118
İ. Gn(aeus) Pompeius Magnus'tan Principatus'un Başlangıcına Kadar (M.Ö. 62-27) 120
1. Gn(aeus) Pompeius Magnus'un Düzenlemelerinden G(aius) Iulius Caesar'ın Küçük Asya'ya Gelişine Kadar (M.Ö. 62-48) 120
2. G(aius) Iulius Caesar'ın Küçük Asya'ya Gelişi (M.Ö. 48) 124
3. II. Pharnakes İsyanı (M.Ö. 48/47) 125

4. G(aius) Iulius Caesar'dan Sonraki Dönem: G(aius) Cassius Longinus ve M(arcus) Iunius Brutus (M.Ö. 44-42) 127
5. Marcus Antonius'un Küçük Asya'ya gelişi (M.Ö. 41) 131
6. Quintus Labienus İsyanı (M.Ö. 40) 133
7. Sex(tus) Pompeius Magnus İsyanı (M.Ö. 36) 137

II. ROMANİZASYON'UN ARKEOLOJİK VERİLERİ

A. Hellas

1. T(itus) Quinctius Flamininus Sikkesi (M.Ö. 196) 140
a. Flamininus'un Kişiliği ve Kariyeri 140
b. Flamininus'a Ait Onurlandırmalar 140
c. Flamininus'a Ait Sikkeler 142
2. Romalılar ve Müttefikleri için Onurlandırma Heykelleri 147
a. Delphoi 147
b. Olympia 151
c. Oropos Amphiareionu 157
d. Atina 161
3. Delphoi: L(ucius) Aemilius Paullus Anıtı (M.Ö. 167) 166
a. L(ucius) Aemilius Paullus ve Faaliyetleri 166
b. Anıtın Durumu 167
c. Anıtın Üzerindeki Yazıtlar 169
d. Anıtın Önemi 171
4. Delos: İtalikler Agorası ve Romalılara Ait Onurlandırma Heykelleri 171
a. Konut Alanları 172
b. Romalıların Onurlandırılması 174
c. İtalikler Agorası 176
d. Romalılar İçin Dikilen Heykellere Örnekler 177
d.1. G(aius) Ofellius Ferus'un Heykeli 178
d.2. Gaius Billienus'un Heykeli 182

B. Küçük Asya 184
1. Pergamon: P(ublius) Scipio Nasica'nın Mezarı 184
2. Romalılar, *Populus Romanus* ve Müttefikler için Onurlandırma Heykelleri 186
a. M.Ö. 2. yy. başları 186
b. Asia Eyaleti'nin Kurulmasından (M.Ö. 133) Sonra 188
3. Lagina: Kutsal Alan ve Hekate Tapınağı 194
a. Q(uintus) Labienus İsyanı (M.Ö. 40) Öncesi Durum 194
b. Q(uintus) Labienus İsyanı (M.Ö. 40) Sonrası Durum 197
c. Hekate Tapınağı 199
d. Peristasis Frizinin Önemi 208
4. Ephesos: Gaius Memmius Anıtı 213
5. Aphrodisias: G(aius) Iulius Zoilos Anıtı 218
a. Aphrodisias ve Roma İlişkileri 218
b. G(aius) Iulius Zoilos'un Kariyeri 220
c. G(aius) Iulius Zoilos Anıtı 221
d. G(aius) Iulius Zoilos Anıtı'nın Önemi 225
C. Mimaride Roma Geleneği Kabul Edilen Hususlar 226
1. Yol Ağı 227
2. Sokak Sistemi 228
3. Sütunlu Caddeler 229
4. Yapı Malzemeleri 229
5. *Tabernaculum* 232
6. *Therma* 234
7. *Aquaeductus* 235
8. Mezar Caddeleri 235
9. Zafer Takları veya Kemerleri 236
10. Roma'daki Hellen Mimarlar ve Hellas'taki Romalı Mimarlar 236
D. Kültler ve Festivaller 238
1. Roma İmparatorluğu'nun doğusunda *Dea Roma* ve

Populus Romanus Kültü 238
2. İmparatorluk Kültü 243

III. BITHYNIA EYALETİ'NİN KURULMASI (M.Ö. 74): ROMA HAKİMİYETİNİN GELİŞİMİ VE İLİŞKİLER

A. Bithynia'nın Konumu ve Sınırları 250
B. Bithynia'nın Coğrafyası 251
C. Bithynia'daki Önemli Kentler 251
D. Bithynia'daki Yollar 254
E. Roma ve Bithynia Arasındaki İlk Temaslar ve Gelişmeler 255
F. IV. Nikomedes ve Krallığın Roma'ya Bırakılması (M.Ö. 94-74) 267
G. Bithynia Krallığı'nın Eyaletleşme Süreci 269
1. *Lex Pompeia* 270
2. Eyaletin Başkenti 274
3. Vergi Tahsilatı 275
H. Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Eyaletteki Gelişmeler 278
İ. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Eyaletteki Gelişmeler 284
J. Eyalet İdaresi ve Kültürlerarası Etkileşim 288

IV. NIKAIA'NIN TARİHSEL SÜRECİ

A. Nikaia ve Territoryumuna İlişkin Araştırmaların Durumu 290
B. Kent ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası 294
C. Kentin Adı ve Unvanları 297
D. Kentin Kuruluşu ve Kuruluş Efsaneleri 299

V. NIKAIA VE ÇEVRESİNİN FİZİKİ ORGANİZASYONU

A. Kent-Çevresinin Eskiçağ İlgisindeki Morfolojisi 320
1. Cadde Sistemi: *Decumanus Maximus* ve *Cardo Maximus* 325
2. Kent Planı 327
3. *Centuratio (Limitatio)* 340

B. Ulaşım Ağı 342
C. Yapı Programı 344
1. Kent Surları 350
2. Kent Kapıları 355
3. Tiyatro 365
4. *Aquaeductus* ve Kentin Su Dağıtımı 367
5. Liman 370
6. Nikaia Nekropollerindeki Mezar Anıtları 372
a. G(aius) Cassius Khrestos'un Lahdi 373
b. G(aius) Cassius Philiskos'un Obeliski 373
c. Threptos Mezar Anıtı 375
d. Değirmenkaya Mezar Anıtı 376
e. Deliklitaş Kaya Mezarı 378
7. Nümismatik Veriler Işığında Nikaia'daki Diğer Yapılar 379
a. Yapı Betimleri Aracılığıyla Yapılan Propaganda 379
b. Tapınaklar 382
c. Muhtelif Yapılar 386

VI. NIKAIA'DA ROMA PROPAGANDASI VE ROMANİZASYON'UN ETKİLERİ

A. Nikaia'da Roma Vatandaşlık Hakkı ve Sürekliliği 390
1. Nikaia'daki İlk İtalik Yerleşimciler 390
2. Nikaia'daki Roma *gens*leri 396
B. Kültler 419
1. *Dea Roma* 419
2. İmparatorluk Kültü 424
a. *Agon*lar ve Diğer Festivaller 429
b. Gladyatör Oyunları ve Nemesis Kültü 434
b.1. Gladyatör Oyunlarının Tarihçesi ve Amacı 434
b.2. Gladyatör Oyunlarının Küçük

Asya'da Düzenlenmesi 436
b.3. Gladyatör Oyunlarının Nemesis Kültü ile İlişkisi 439
b.4. Nikaia'da Nemesis Kültü ve Gladyatör Oyunları 440
C. Kent Sikkeleri 447
1. Propaganda Aracı Olarak Sikkeler 447
2. İkonografik Süreklilik ve Adaptasyon 453
a. Bithynia Krallığı 454
b. Roma Cumhuriyet Dönemi 456
c. Roma İmparatorluk Dönemi 457
3. Nikaia Kent Sikkelerinde Romanizasyon ve Roma Propagandası 458
a. Dini Propaganda 458
a.1. Iuno Lanuvia (M.Ö. 25 c.) 458
a.2. *Lituus* (M.S. 47) 460
a.3. *Altar* (M.S. 54-235) 461
a.4. Mars Ultor (M.S. 81-238) 463
b. İdari Propaganda 464
b.1. *Proconsul*ler 464
b.2. *Sella Curulis* (M.Ö. 25 c.) 473
b.3. Bithynia Koinonu (M.S. 41-138) 475
b.4. *Capricornus* (M.S. 54-59) 478
b.5. İmparatorlar (M.S. 138-249) 479
c. Askeri Propaganda 483
c.1. *Aquila* (M.S. 81-212) 483
c.2. *Signa Militaria* (M.S. 218-251) 483
d. Personifikasyonlar 484
d.1. Securitas (M.S. 62-66) 484
d.2. *Pax Romana* (M.S. 81-96) 485
e. Ekonomik Propaganda 486

e.1. Bolluk-Bereket (M.S. 69-235) 486
f. Propaganda Lejandları (M.S. 69-268) 487

VII. GENEL DEĞERLENDİRME 490

SONUÇ 520
KAYNAKLAR VE KAYNAK KISALTMALARI 523
KATALOG A. NIKAIA KENT SİKKELERİ 661
KATALOG B. DİĞER SİKKELER 723
KATALOG C. PROSOPOGRAPHIA 735
LEVHA A. NIKAIA KENT SİKKELERİ 782
LEVHA B. DİĞER SİKKELER 807
EK A. HARİTALAR 812
EK B. PLANLAR 821
EK C. RESİMLER 837
EK D. TABLOLAR 887
ÖZGEÇMİŞ 892

HARİTALAR LİSTESİ (Ek A)

Harita 1: Bithynia, Pontos ve Paphlagonia'daki kentler (Wu 2018: 5)

Harita 2: *Bithynia et Pontus*'ta Kurulan Koloniler (Marek 2003: Karte I)

Harita 3: Pompeius düzenlemeleri esnasında bölge sınırları (Marek 2003: Karte II)

Harita 4: İznik kentinin konumu (Google Earth)

Harita 5: Nikaia'nın çevresindeki prehistorik yerleşimler (French 1967: 51 fig. 1)

Harita 6: *Centuratio*nun kentin dışına çıkması (Scardozzi 2013: 884a)

Harita 7: Nikaia'da su dağıtım sistemi (Kırca 2021: 70 lev. 3 har. 3)

Harita 8: Liman kalıntılarının sınırları (Şahin M – Berns 2014: 55 res. 1).

Harita 9: Nikaia'daki Roma vatandaşlarının dağılımı (Google Earth)

PLANLAR LİSTESİ (Ek B)

Plan 1: Nikaia'nın konumu ve planı (Bekker-Nielsen 2008: 49 fig. 8)

Plan 2: İznik kent planı (Nuhoğlu-Altun 1998: 353 fot. 23)

Plan 3: Strabon'un anlatımına göre İznik kent planı. (Weissova et al. 2019: 25 fig. 3)

Plan 4: Texier'in hazırladığı Nikaia haritası (Texier 2002: 152-153)

Plan 5: Texier'in hazırladığı Nikaia haritasının dijital versiyonu (Tutku Tours, https://www.tutkutours.com/MAP_02_Ancient-city-plans.asp) (*erişim tarihi: 06.12.2020*)

Plan 6: Nikaia, Nikomedeia ve Prusa ad Olympum kent planları (Bekker-Nielsen 2008: 49-53 figs. 8, 11, 12)

Plan 7: Hellenistik Dönem'de Halos (https://www.livius.org/pictures/a/maps/map-of-halos/) (*erişim tarihi: 08.10.2023*)

Plan 8: Colonia Ulpia Traiana'nın kent planı (Mert 2011: 182 res. 9)

Plan 9: *Castrum Romanum* planı (Bayhan 1969: 46 şek. 28)

Plan 10: Korinthos kentinin forumu (Romano 2006: 69 fig. 4)

Plan 11: Korinthos kentinin forumu ve *rostra* (Romano 2006: 69 fig. 5)

Plan 12: Kent surları (Dalyancı-Berns 2017: 419 abb. 3)

Plan 13: İznik Roma Tiyatrosu, kullanım evreleri (Ekin-Meriç 2020: 334 fig. 3)

Plan 14: İznik Roma Tiyatrosu, genel plan (Kardoruk 2022: 56 şek. 3)

Plan 15: İznik Roma Tiyatrosu, altyapı planı (Kardoruk 2022: 56 şek. 2)

Plan 16: Nikaia *gymnasion*unun olası sınırları (Google Earth)

RESİMLER LİSTESİ (Ek C)

Resim 1.1: Romanizasyon modelleri (Curchin 2004: 13)

Resim 1.2: Romanizasyonun "gönüllü adaptasyon" modeli (Gür 2018: 71)

Resim 1.3: Romanizasyon "yeni-elit" modeli (Ridder 2004: 22)

Resim 3.1: L. Aemilius Paullus Anıtı, rekonstrüksiyon (Kahler 1965, giriş s.)

Resim 3.2: L. Aemilius Paullus Anıtı, sahne I-II (Kahler 1965: Lev. 1)

Resim 3.3: L. Aemilius Paullus Anıtı, sahne III-IV (Kahler 1965: Lev. 1)

Resim 3.4: L. Aemilius Paullus Anıtı, sahne I-II çizim (Taylor 2016: 568 fig.8)

Resim 3.5: L. Aemilius Paullus Anıtı, sahne III-IV çizim (Taylor 2016: 568 fig.8)

Resim 3.6: Delos, Trident Evi (Trümper 2011a: 48 fig. 2.5)

Resim 3.7: Güney Stoa ile Philippos Portikosu arasında kalan dromos, onurlandırma yoğunluğu (Dillon – Palmer-Baltes 2003: 210 fig. 3)

Resim 3.8: Güney Stoa ile Philippos Portikosu arasında kalan dromos, onurlandırma yoğunluğu (Dillon – Palmer-Baltes 2003: 210 fig. 4)

Resim 3.9: Güney Stoa ile Philippos Portikosu arasında kalan dromos, onurlandırma yoğunluğu (Dillon – Palmer-Baltes 2003: 229 fig. 22)

Resim 3.10: Delos'taki agoralar (Quere 2011: 328 fig. 1)

Resim 3.11: İtalikler Agorası (Bruneau – Dacot 1983: 169 fig. 42)

Resim 3.12: İtalikler Agorası, yapı ekleme aşamaları (Trümper 2014: 86 farb. 2)

Resim 3.13: Gaius Ofellius Ferus'un Heykeli ve kaidesi (Lapalus 1938: LXV 3)

Resim 3.14: Gaius Ofellius Ferus'un Heykeli (Marcade 2000: LI fig. 1a-1b-1c)

Resim 3.15: Gaius Ofellius Ferus'un Heykeli'ne ait kaide (Lapalus 1938: LXV 2)

Resim 3.16: Gaius Ofellius Ferus'un Heykeli'ne ait kaide (Lapalus 1938: LXV 1)

Resim 3.17: G. Billienus'un Heykeli ve kaidesi (Zarmakoupi 2018: 254, fig. 21.1)

Resim 3.18: G. Billienus'un Heykeli ve kaidesi, rekonstrüksiyon (Trümper 2014: 71, fig. 2)

Resim 3.19: G. Billienus'un Heykeli ve kaidesi, rekonstrüksiyon (Zarmakoupi 2018: 261, fig. 21.7)

Resim 4.1: Scipio Nasica'nın Mezar Anıtı'na ait yazıt (Tuchelt 1979a: 309 abb. 1)

Resim 4.2: Scipio Nasica'nın Mezar Anıtı (Tuchelt 1979a: 314 abb. 3)

Resim 4.3: Tertia Horatia'nın Mezar Anıtı (Bruneau – Ducat 1983: 266 fig. 103)

Resim 4.4: Lagina Hekate Kutsal Alanı planı (Herring 2022: 5 fig. 3)

Resim 4.5: Lagina Hekate Tapınağı planı (Özgan 2020: 276 Res. 302a)

Resim 4.6: Lagina Hekate Tapınağı'nın cephesi (Özgan 2020: 276, Res 302d)

Resim 4.7: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 205 (Schober 1933: Pl. 33)

Resim 4.8: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 206 (Schober 1933: Pl. 34)

Resim 4.9: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 215 (Schober 1933: Pl. 8)

Resim 4.10: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 217 (Schober 1933: Pl. 10)

Resim 4.11: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 223 (Schober 1933: Pl. 11)

Resim 4.12: Hekate-Rhomaia Festivali'ne katılan kentler (Williamson 2021: 314 fig. 5.25)

Resim 4.13: Zoilos Anıtı, rekonstrüksiyon önerisi (Smith RRR 1993: 22 fig. 4)

Resim 4.14: Zoilos Anıtı (Smith RRR 1993: 19)

Resim 4.15: Zoilos Anıtı, yüz A (Smith RRR 1993: 16 fig. 2)

Resim 4.16: Zoilos Anıtı, yüz A, rekonstrüksiyon (Smith RRR 1993: 25 fig. 5)

Resim 4.17: Zoilos Anıtı, Andreia (Smith RRR 1993: L. 4)

Resim 4.18: Zoilos Anıtı, Zoilos ve Time (Smith RRR 1993: L. 7)

Resim 4.19: Zoilos Anıtı, Demos ve Polis (Smith RRR 1993: L. 9)

Resim 4.20: Zoilos Anıtı, Dea Roma (Smith RRR 1993: L. 19)

Resim 4.21: Zoilos Anıtı, Dea Roma, rekonstrüksiyon (Smith RRR 1993: 43)

Resim 4.22: Zoilos Anıtı, Pistis Yazıtı (Smith RRR 1993: L. 28)

Resim 4.23: G. Memmius Anıtı, belgelemeler (Bammer – Alzinger 1971: 36 abb. 23)

Resim 4.24: G. Memmius Anıtı, Latince yazıt (Bammer – Alzinger 1971: 32 abb. 19)

Resim 4.25: G. Memmius Anıtı, rekonstrüksiyon önerisi (Bammer – Alzinger 1971: 67 abb. 54)

Resim 4.26: G. Memmius Anıtı, rekonstrüksiyon önerisi (Berns 2006: 200 abb. 30)

Resim 4.27: G. Memmius Anıtı, figür (Bammer – Alzinger 1971: 100 abb. 90)

Resim 4.28: G. Memmius Anıtı, figür (Bammer – Alzinger 1971: 100 abb. 91)

Resim 4.29: G. Memmius Anıtı, figür (Bammer – Alzinger 1971: 103 abb. 92)

Resim 4.30: G. Memmius Anıtı, figür (Bammer – Alzinger 1971: 103 abb. 93)

Resim 7.1: Nikaia kent surları içinde belgelenen en erken (M.Ö. 6. yy.) seramik parçası (Öz – Ekin-Meriç 2021: 108)

Resim 7.2: Nikaia'da "Roma villası" veya "Roma hamamı" olarak tanıtılan mekan. Alanın genel fotoğrafı. (https://arkeofili.com/iznikteki-insaat-kazisinda-romali-soyluya-ait-hamam-cikti/ (*erişim tarihi: 17.11.2021*)

Resim 7.3: Nikaia'da "Roma villası" veya "Roma hamamı" olarak tanıtılan mekan. Alanın genel fotoğrafı. (https://arkeofili.com/iznikteki-insaat-kazisinda-romali-soyluya-ait-hamam-cikti/ (*erişim tarihi: 17.11.2021*)

Resim 7.4: Nikaia'da "Roma villası" veya "Roma hamamı" olarak tanıtılan mekan. "Havuz" ve basamaklar. (https://arkeofili.com/iznikteki-insaat-kazisinda-romali-soyluya-ait-hamam-cikti/ (*erişim tarihi: 17.11.2021*)

Resim 7.5: "Tetrapylon" olarak önerilen yapı kalıntıları (Şahin M – Berns 2014: 59 res. 12)

Resim 7.6: "*Tetrapylon*" olarak önerilen yapı kalıntıları (Şahin M 2020: 39 res. 14)

Resim 7.7: "*Tetrapylon*" olarak önerilen yapının planı (Şahin M 2020: 40 res. 145)

Resim 7.8: *Stylobates* kalıntısı (Şahin M – Berns 2014: 60 res. 14)

Resim 7.9: *Stylobates* kalıntısının planı (Şahin M – Berns 2014: 60 res. 13)

Resim 7.10: *Cardo Maximus*'a ait kalıntılar (Şahin M – Berns 2014: 58 res. 9)

Resim 7.11: *Cardo Maximus*'a ait kalıntıların çizimi (Şahin M – Berns 2014: 58 res. 8)

Resim 7.12: Izgara planın gelişimi (Akarca 1998: 35)

Resim 7.13: *Centuratio* taşı (Dilke 1971: 89 fig. 24)

Resim 7.14: Kent surları (Dalyancı-Berns 2017: 423 abb. 8)

Resim 7.15: İstanbul Kapı (Özgen 2009 lev. 9 res. 1)

Resim 7.16: İstanbul Kapı (Özgen 2009 lev. 10 res. 1)

Resim 7.17: İstanbul Kapı (Schneider – Karnapp 1938: Taf. 14)

Resim 7.18: Lefke Kapı (Merkelbach 1987: 8 abb. 1)

Resim 7.19: Lefke Kapı (Özgen 2009 lev. 11 res. 1)

Resim 7.20: Lefke Kapı (Özgen 2009 lev. 12 res. 1)

Resim 7.21: Yenişehir Kapı https://kulturenvanteri.com/tr/harita/#16/40.423325/29.719296) (*erişim tarihi: 16.10.2023*)

Resim 7.22: Göl Kapı (https://kulturenvanteri.com/tr/harita/#16/40.429772/29.713771) (*erişim tarihi: 16.10.2023*)

Resim 7.23: İznik Roma Tiyatrosu (Kardoruk 2020: 446 fig. 1)

Resim 7.24: Horos Yazıtı (Kırca 2021: 71 lev. 4 res. 1)

Resim 7.25: İznik Gölü tarafındaki saray? Kalıntıları (Παχτίκος 1912b: 291)

Resim 7.26: Liman kalıntıları (Gündüz – Dumankaya 2020: 220 res. 3)

Resim 7.27: Liman kalıntılarının surlarla bağlantısı (Gündüz – Dumankaya 2020: 227 res. 18)

Resim 7.28: Karada tespit edilen liman uzantısı (Gündüz – Dumankaya 2020: 220 res. 4)

Resim 7.29: Limanın rekonstrüksiyonu (Gündüz – Dumankaya 2020: 231 res. 26)

Resim 7.30: Limanın rekonstrüksiyonu (Gündüz – Dumankaya 2020: 230 res. 23)

Resim 7.31: G. Cassius Khrestos'un Lahdi, ön yüz (kişisel arşiv)

Resim 7.32: G. Cassius Khrestos'un Lahdi, arka yüz (kişisel arşiv)

Resim 7.33: G. Cassius Khrestos'un Lahdi, yazıt detayı (kişisel arşiv)

Resim 7.34: G. Cassius Philiskos'un Obeliski (Merkelbach 1987: 20 taf. IV)

Resim 7.35: G. Cassius Philiskos'un Obeliski, çizim (Benjelloun 2017: 183 fig. D.46)

Resim 7.36: Threptos Mezar Anıtı, ön yüz (kişisel arşiv)

Resim 7.37: Threptos Mezar Anıtı, arka yüz (kişisel arşiv)

Resim 7.38: Değirmenkaya Mezar Anıtı, konum (Şahin M 2016: 361 fig. 1)

Resim 7.39: Değirmenkaya Mezar Anıtı, çizim (Şahin M 2016: 361 fig. 3)

Resim 7.40: Değirmenkaya Mezar Anıtı, kabartmalar (Şahin M 2016: 362 fig. 5)

Resim 7.41: Deliklitaş Kaya Anıtı (https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/2-bin-yillik-kaya-mezarin-romali-soylu-bir-aileye-ait-oldugu-ortaya-cikti,QC1qPpqH3U2Y50iK5z7T8Q/PLzSRU3t1E238XQPt2uOIQ) (*erişim tarihi: 31.10.2022*)

Resim 7.42: Deliklitaş Kaya Anıtı (https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/2-bin-yillik-kaya-mezarin-romali-soylu-bir-aileye-ait-oldugu-ortaya-cikti,QC1qPpqH3U2Y50iK5z7T8Q/PLzSRU3t1E238XQPt2uOIQ) (*erişim tarihi: 31.10.2022*)

Resim 7.43: Deliklitaş Kaya Anıtı (https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/2-bin-yillik-kaya-mezarin-romali-soylu-bir-aileye-ait-oldugu-ortaya-cikti,QC1qPpqH3U2Y50iK5z7T8Q/PLzSRU3t1E238XQPt2uOIQ) (*erişim tarihi: 31.10.2022*)

Resim 8.1: Nemesis Adağı, Zagreb Arkeoloji Müzesi (Adak 2016: 31 fig. 7)

Resim 8.2: İznik Roma Tiyatrosu, Nemeseion'un konumu (Adak 2016: 29 fig. 1)

Resim 8.3: İznik Roma Tiyatrosu, Nemesis'e adak (Adak 2016: 29 fig. 3a-b)

Resim 8.4: Gladyatör Soulpikes'in mezar steli (Robert 1971: Lev. 3)

Resim 8.5: İznik Roma Tiyatrosu, kabartma (Yalman 1985: 592 res. 7)

Resim 8.6: İznik Roma Tiyatrosu, kabartma (Yalman 1985: 593 res. 9)

Resim 8.7: İznik Roma Tiyatrosu, kabartma (Yalman 2003a: 87)

Resim 8.8: İznik Roma Tiyatrosu, kabartma (Ekin-Meriç 2019: 343 şek. 4)

Resim 8.9: İznik Roma Tiyatrosu, sütunlu galerinin birinci katı (Kardoruk 2020: 448 fig. 6)

Resim 8.10: İznik Roma Tiyatrosu, sütunlu galeri ve *herme*ler (Öz 2019: 87)

Resim 8.11: İznik Roma Tiyatrosu, *herme* örneği (Öz – Ekin-Meriç 2021: 81)

Resim 8.12: İznik Roma Tiyatrosu, tiyatro bileti (https://www.sozcu.com.tr/bursada-m-s-6-yuzyildan-kalma-tiyatro-bileti-bulundu-wp4447533) (*erişim tarihi: 20.04.2019*)

TABLOLAR LİSTESİ (Ek D)

Tablo 1: İznik Kentinin Kronolojisi (Öz – Ekin-Meriç 2021: 12-16)

Tablo 2: *Prosopographia* Listesi

KISALTMALAR LİSTESİ[1]

AE : bronz

AR : gümüş

AV : altın

AY : arka yüz

bk. : bakınız

böl. : bölüm

CH : cursus honorum

cm : santimetre

Ç. : çap

çev. : çeviren

çiz. : çizim

D. : derinlik

dn. : dipnot

DS : diğer sikke

ed. : editör

eds. : editörler

Env. : envanter

et al. : ve diğerleri

Fig. : figür

frag. : fragman

[1] Yayın kısaltmaları, kaynakça ile beraber sunulmuştur. Çalışmada kullanılan Türkçe kısaltmalar için Türk Dil Kurumu Kısaltmalar Dizini esas alınmıştır: https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/. Yayın kısaltmaları, kaynakça ile beraber sunulmuştur.

g **:** gram

G. : genişlik

hak. : hakkında

HY. : harf yüksekliği

Har. : harita

Kat. : katalog

km : kilometre

ky. : kalıp yönü

Lev. : levha

LIT : literatür

m : metre

m^2 : metrekare

mm : milimetre

M.Ö. : Milat'tan önce

M.S. : Milat'tan sonra

no. : numara

örn. : örneğin

ÖY : ön yüz

P : prosopographia

Pl. : plan

Ref : referans

Res. : resim

S : sikke

s. : sayfa

sat. : satır

sic : böyle, bu şekilde

Tab. : tablo

vac : vacat

Y. : yükseklik

yy. : yüzyıl

GİRİŞ

A. Romanizasyonun Tanımı

"Romanizasyon" terimi kısaca Roma kültürünün, yaşam tarzının ve dini uygulamalarının eyaletlerde yaşayan halklar tarafından benimsenmesi anlamına gelmektedir. Romanizasyonun bir diğer tanımı ise Roma tarafından fethedilen nüfusların gönüllü veya zorunlu entegrasyonu ve akültürasyonu şeklinde dile getirilmektedir[1]. Haverfield bu terimi özellikle yerleşim alanlarının "medenileşme" sürecini ifade etmek için kullanmıştır[2]. Roma tarihinin modern yazımı ile beraber Roma'nın diğer kültürlere etkisi ve etkileşimi hususu Mommsen ve diğerleri tarafından ele alınmış olmasına karşın, Haverfield'in bu bağlam dâhilinde Romanizasyon terimini ve tanımı ortaya attığının ve popüler hale getirdiğinin altı çizilmesi gerekmektedir[3]. Ayrıca bu terim, Roma örf, adet ve kültürünün yayılması ile eyaletlerdeki yerli halkın Romalı yapılma çabası[4] olarak da ifade edilmektedir. Güncel bir çalışma olarak Marcone[5], Romanizasyon tanımının üç faktörünü sunmaktadır; a) bir fethi organize etmek ve gerçekleştirmek için gerekli kapasite ile bu süreçte çatışmayı azaltmak, b) aşamalı olarak Roma kontrolü altına giren toplulukların ihtiyaçlarına en gerçekçi şekilde gerekli dikkati verme kapasitesi, c) yeni fethedilen toplulukların Roma ile olan ilişkilerini ayarlamak için çeşitli ve esnek yasal yol üretme kapasitesi. Son olarak, her ne kadar baskın bir görüş olmasa da erken çalışmalar kendi dönem içi dinamiklerinden etkilenmiştir. Bu sebeple bu çalışmaların Roma'nın yaklaşımını yanlış kavramaya sebebiyet verebileceği de düşünülmektedir[6].

Romanizasyon terimi Antik Çağ'da kullanım görmemiş olup modern bir terim olarak günümüz bilim insanları tarafından Roma-Italia medeniyetinin, dilinin ve kültürünün, Roma'nın içinde ve ötesinde yayılımını temsil etmekte, ekonomik, kültürel, entelektüel ve siyasi değişimlerin anlatılması için kullanılmaktadır[7]. Peki,

[1] Mattingly 2004: 5.

[2] Haverfield 1915: 11.

[3] Roux 2004: 287-288; Oyen 2017: 288.

[4] Çağlar 2011: 132.

[5] Marcone 2017: 665.

[6] Syme 1983: 36.

[7] Woolf 2008: 663.

medeniyetten kasıt nedir? Strabon bu kavrama yakın olarak "barbarları" sınıflandırmakta ve şahsı için medeniyetin kıstaslarını anlatmaktadır. Böylelikle İrlandalıların Britonlardan, Britonların da Gallialılardan daha barbar olduğunu savunmaktadır[8]. Kanunların hâkim olması, kent yaşamının kabul görmesi, eğitim ve güzel konuşma medeniyet için elzem olan kriterledir. Medeniyetin sağlanması uğruna güç kullanmak mübahtır. Nitekim savaş, insanları barbarlıktan-haydutluktan medeniyet yoluna yönlendirmektedir. Strabon'un medenileşme sürecinin veya günümüzün Romanizasyon kavramının "siyasi" tamamlayıcısı olarak "Romalı yaşam tarzından" bahsettiğini belirtmek faydalı olacaktır[9]. Dolayısıyla bu süreç kültür-medeniyet değişimi olarak ele alındığında, özetle Roma dışındaki halkların statüsü A'dan (Roma-öncesi) statüs B'ye (Romalı) geçişleri şeklinde tanımlanabilmektedir[10].

Genel kapsamda Romanizasyon süreci, Roma idaresinin hükmettiği geniş coğrafyada yaşayan halkın Romalılaştırılması amacıyla uygulanan bilinçli bir siyaset şeklinde algılanmaktayken[11], yapılan çalışmalarda özellikle Roma kültürünün etkileri üzerine odaklanılmaktadır. Bu kapsamda Roma kültürünün "anıları" günümüzde altyapı, mimari, hamam ve tiyatro gibi kurumlar aracılığıyla halen takip edilebilmekte[12]; köprü, hamam veya gösterişli evler gibi yapılar ise sadece kentteki zenginliği değil, aynı zamanda kamusal ve bireysel mekânların Romanizasyonunu da yansıtabilmektedir[13]. Toplumun her katmanında aynı oran ve şekilde işleyen bir doğrusal süreç olmamasına karşın[14] büyük ölçüde eyaletlerdeki kültür değişimlerinin Roma idaresi altında yaklaşık olarak aynı zamanda başladığı gözlemlenmiştir. Özellikle M.Ö. 1. yy.'ın ortaları ile M.S. 1. yy.'ın ilk yarısında Roma egemenliğinin hızlı bir şekilde genişlemesi gözlemlenmektedir. Bu duruma paralel paralel olarak örneğin epigrafik verilerde ve anıtsal yapılardaki yenilikler, *terra sigillata* seramiği, mezar veya sanat geleneği gibi geleneklerin yayılması gözlemlenmektedir[15].

[8] Strab. IV 5.2.

[9] Saddington 1991: 413; Woolf 2008: 666.

[10] Roth 2018: 297.

[11] Karşıt görüş için bk. Saddington 1975: 132-134; Brunt 1976: 163.

[12] Çağlar 2011: 133.

[13] Rizakis 2014: 250-251.

[14] Topal 2021: 155-156.

[15] Woolf 2008: 665.

Roma idaresinin doğu yüzü, en azından Küçük Asya söz konusu olduğunda kültürel, sosyal ve dinsel izlerin net olarak tespit edilmesinin zorluğuna dikkat çekilmektedir[16]. Bir yandan Hellencenin kültür, yönetim ve yerel ticaret dili olarak kullanım görmesi, diğer yandan ise Latincenin Roma egemenliği altındaki çeşitli medeniyetlerin ortak dili olarak kullanılması[17], bilhassa Roma yasaları ve gladyatör oyunları gibi temel uygulamaların dışında, kültür etkileşiminin keskin bir şekilde anlaşılmasının önüne geçmiştir[18]. Bu duruma paralel olarak yerel halk tarafından Roma kültürünün alışkanlıklarının gönüllü bir şekilde benimsenmesi ve bu kültüre adapte olunmasına dair kanıtlar da bulunmaktadır. Romalılar, "Romanizasyon parametresi" olarak hükümlerinin niteliğine önem vermekte ve insanları değerlendirirken ırka değil kültüre bakmaktalardı[19]. Marek bu konuya değinerek Romanizasyonun parametrelerinin dil, mitoloji, kültürel ve siyasi kurumlar ve sınıfsal farklılıklara yönelerek tespit edilebileceğini ifade etmekte ve hâlihazırda karışık olan bu hususun anlaşılmasında katkıda bulunmaktadır[20]. Bu kadar geniş kapsamlı bir kavramın anlaşılması için modern bir örnek üzerinden açıklama getirilmeye de çalışılmaktadır: Günümüzde Amerika karşıtları, genellikle olumsuz görüşlerini Amerikan ürün ve şirketlerini boykot ederek ifade etmektedir. Buna karşın hiçbir insan Amerikan malı kullanımı ile Amerikalı olmamakla beraber bağlantılı şirketlerde çalışması veya ürün tüketimi esnasında dış siyaseti aklına getirmemektedir. Ayrıca birçok şirketin merkezi yurtdışında olup yerelde ürün üretmekte, yerelde işçi işe almakta ve ürün satmaktadır. Roma İmparatorluğu'na da benzer tepkiler verilmiş olmalıdır. Fakat bir ürünün veya geleneğin benimsenmesi veya benimsenmemesi, bu ürün veya geleneğin kendisiyle mi yoksa Roma ile ilişkili olup olmadığı sorusunu cevaplamak zor bir süreç gerektirmektedir[21].

Romanizasyon tanımının ve sürecinin anlaşılmasına yönelik yürütülen çalışmaların yanı sıra soru ve karşıt yorumların getirildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Barrett

[16] Elton 2004: 232; Özlem-Aytaçlar 2009: 286.

[17] Berlin 2002: 69.

[18] Woolf 1994: 116.

[19] Saddington 1991: 413.

[20] Marek 2009: 36.

[21] Elton 2004: 232. Roma ürünlerinin tüketimi hakkındaki tartışmalar için ayrıca bk. Hawkes 1999; Fincham 2002; Monteil 2004; Cooper 2016.

çalışmasında[22] Romanizasyonun, çeşitli yerel nüfusun Roma İmparatorluğu'na dâhil olması esnasında görüldüğünü ve Roma kültürünün izlerinin benimsenmesiyle dönüşüme uğradıklarını ifade etmektedir. Bu bağlamda ise "Romalı olmanın" ve beraberindeki materyal kültürün imparatorluk genelinde homojen dağılımı sorgulanmakta, idealin somutlaştırılmasının aksine birey ve ideal arasındaki ilişkinin takibinin yapılması gerektiğini önermektedir[23].

Günümüz araştırmacıları Romanizasyon sürecini merkez Roma ve eyaletler arasında iletişim şekillerine karşılaştırmalı açıdan yaklaşarak değerlendirmeye çalışmaktadır. İlk olarak yerel halkın imparatorluğa nasıl dâhil edildiği, akültürasyonun erken aşamalarını belirlemek için önem arz etmektedir. Bazı durumlarda, bütün nüfusun başka yere gönderildiği, eski yerine başka bir nüfusun yerleştirildiği görülebilmekte, başka durumlarda ise barışçıl anlaşmalar da görülebilmektedir. Nüfusun taşınması uygulamasında ise taşınan nüfus yeni şartlara uyum sağlamak zorunda olduğundan, Romanizasyondan daha hızlı etkilenmiş olduğu desteklenmektedir. Genel olarak Roma'nın etkisi askerler-veteranlar, ekonomi, ticaret, vergi toplama, dil ve ritüel gibi alanlarda tespit edilebilmektedir[24]. Yeni kurulan eyaletlerde ise ilk adım Roma idaresi ve hâkimiyetinin sağlanmasıdır. Bu sebeple bir veya daha fazla askeri birlik eşliğinde vali ve memurların Roma'dan eyaletlere gönderildiği bilinmektedir[25].

Roma siyaseti için vatandaşlık, önem arz eden bir başarı göstergesi olarak Roma'nın yararına çalışmaktaydı çünkü egemenlik altına alınan halklara da vatandaşlık sunulduğundan, yeni edinilen Roma vatandaşları sosyal, ekonomik ve siyasi bir araç olarak kullanılabilmekteydi[26]. Roma gücünün fethettiği toprakların üniter bir yapısının olmaması, dahası din, dil, kültür gibi alanlarda çok çeşitliliğin hâkim olması, Roma etkisinin her yerde birden ve aynı derecede görülmemesine sebebiyet vermiştir. Doğal olarak Roma merkezi idaresi karayolu ve iletişim ağı, siyasal örgütlenme, denetim mekanizması, hammadde kaynaklarının kullanımı, vergi sisteminin titizce uygulanılması, yönetimin şehirlere bırakılması gibi yöntemlerle etkili olmaya çalışmıştır. Özellikle yerel elit kesimin Roma ile bağlantısının

[22] Barrett 1997: 51-64.

[23] Barrett 1997: 63.

[24] Saddington 1991: 414.

[25] Çağlar 2011: 133.

[26] Dönmez-Öztürk 2011: 35.

sağlanması[27], kendilerine; halka para veya gıda yardımının yapılması, kamu yapılarının inşası ve onarım çalışmaları, resmi memuriyet görevleri gibi bazı görevlerin yüklenilmesine de neden olmuştur. Tabi ki bu iki yönlü "mekanizma" aracılığıyla yerleşimlerin Roma'ya daha az muhtaç olması ve sunulan hizmetler ile refah düzeyinin artması sağlanmaktaydı[28]. Bu duruma örnek olarak yerel elitlerin Romalıları taklit etmesi-örnek alması bağlamında Woolf, kuzey eyaletlerdeki Roma villalarının çoğunluğunun Italia'daki göçmenler tarafından değil, Latin ile Roma siyasi ve sosyal formlarını öğrenmiş olan Britonlar veya Gallialılar tarafından kullanılmasını göstermektedir[29]. Anlaşılacağı üzere bu süreç Roma etkisi altına girdikten sonra olumlu veya olumsuz şekilde gelişmektedir. Briton şeflerinden Calgacus, Romanizasyonun acı yüzünü aktararak Romalıları hırsız, sömürgeci ve açgözlü şeklinde tanımlarken, Romalıların yağmaya, hırsızlığa ve katliama imparatorluk adını verdiğini, çevreyi ise ıssızlaştırarak buna barış dediklerini ifade etmektedir[30]. Şüphesiz bir fethin ardından yaşam, özgürlük, servet ve kimliği yitirerek işgal gücün üstünlüğünü kabullenmek trajik bir olgudur[31]. Fethedilen için durum bu şekildeyken, Roma açısından Octavianus'un yakın arkadaşı olan Gaius Cilnius Maecenas[32] Roma idaresini "haklı" olarak överek halkın özgür ve bağımsız bir yaşam sürdüğünü, halen hâkimiyet altına alınmayan krallık ve hanedanlıklarda ise insanların esaret altında bulunduğunu dile getirmektedir[33]. Maecenas gibi Octavianus'un yakın arkadaşı olan birinin böylesine bir değerlendirme yapması kendi açısından haklı görülebilecek bir durum olmakla beraber yerel ölçekte benzer örnekleri tespit edebilmek de mümkündür. Bu acı tabloya rağmen özellikle Smyrnalı sofist Publius Aelius Aristeides'in Roma İmparatorluğu'nun kapsayıcılığına ve

[27] İmparatorlar dost veya baba gibi davranış sergilerken, yerel elitler imparatorları unvan ve kültler ile onurlandırmakta ve ayrıcalıklar sunmaktaydı. Kentler için imparator ve yerel elitler arasında kurulan bu diyalog imparator desteğinin nişanesi niteliğindeydi (Zuiderhoek 2014: 107). En azından Hellas özelinde, M.Ö. 2. yy. sonu itibariyle yerel elitlerin Romalı memurları onurlandırdıkları da bilinmektedir (Rawson 1975b). Dolayısıyla yerel elitlerin Roma idaresine karşı "olumlu" yaklaşımı imparatorluk öncesinde de başlamıştır.

[28] Yegül 2000: 137; Özlem-Aytaçlar 2009: 289-290.

[29] Woolf 2008: 663-665.

[30] Tac. Agr. XXX.

[31] Africa 1971; Yegül – Favro 2019: 1.

[32] Jean-Marie 1967: 64-74.

[33] Cass. Dio LII 9.

eşitliğine övgülerinin yanı sıra Ploutarkhos ve Prousalı Dio da Roma'nın başkalarının işlerine müdahale etmesini haklı bulmaktadır[34]. İktidar mücadelesi içinde yerel halklar açısından olumlu olarak değerlendirilebilecek gelişmeler de takip edilebilmektedir; savaş yoluyla da olsa Romalılara ve yerli halklara barış ve refah sunulmuş, adalet ve düzen sağlanmış, yapı programıyla kentleşmeye katkıda bulunulmuş, Roma teknolojisi ile tarım alanları gibi alanlar geliştirilmiş, yol ağı ve köprüler ile ulaşım sağlanmıştır[35]. Tabi ki bütün bu gelişmeler olumsuzlukların önüne geçmediği gibi Aristeides gibi üst sınıfa ait vatandaşların Roma'nın üstünlüğünü kabullenmesini sorgulamak da mümkündür[36]. Etkili bir hatip olarak yazmış olduğu söylevler ile M.S. 177'de gerçekleşen depremin ardından memleketi Smyrna'nın yeniden inşası için gerekli maddi destek için İmparator Marcus Aurelius'u ikna edebilmiştir[37]. Dolayısıyla kendisinin övgülerinin samimiyeti şüpheli olup[38] bu Romanizasyon sürecinde her daim "aslında olan" ve "topluma yansıtılan" arasında bir fark olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

Roma devlet hukukunda vatandaşlık (*status civitatis*), kişinin hak ehliyetinin bir unsuru olarak değerlendirilmekte, birey (*persona*) olmak yeterli görülmemekteydi. Birey olmanın yanı sıra hukuk düzenini belirleyen statülere (*status*) sahip olmak gerekmekteydi; *status libertatis* (hür veya azatlı olma), *status civitatis* (Roma vatandaşlığına sahip olma veya olmama) ve *status familiae* (ataerkil aile yönetimine tabi olma veya olmama)[39].

Yerel halk ile etkileşim bağlamında, çok az ölçekte de olsa kuzey eyaletlerde yaşayan yerel kabile şeflerinin ve yakın çevrelerinin Roma ile ilk temaslarının ardından vatandaşlık elde ettikleri de görülmektedir[40]. Roma vatandaşlığını hak etmenin bir diğer yolu orduya hizmet etmekten geçmekteydi. Yerel elitlerin Latinceyi iyi bir şekilde konuşabilmesi bir dil başarısı olarak görülmektedir.

[34] Macro 1980: 673; Oudot 2017: 265.

[35] Yegül – Favro 2019: 2.

[36] Madsen 2005: 72-74.

[37] Yakut 2015: 491.

[38] Jarratt 2016.

[39] Dönmez-Öztürk 2011: 30-31.

[40] M.S. 9'daki Teutoburg Ormanı Savaşı ile bilinen Arminius, yerel bir vatandaşın Romalılaşması ile ilgili sunulabilecek en aşina örnek olabilir. Arminius için bk. Losemann 2003: 14-15.

Eyaletlerin içindeki "gerçek Romanizasyon merkezlerinin" ise koloni (*coloniae*) ve kent (*municipia*) olduğu desteklenmektedir. Söz konusu argümana destek olarak Ren Nehri'nin yakındaki Colonia Agrippinensis örneği verilmektedir; German kabilelerin bulunduğu bir bölgede kurulan ve yerel halk ile Romalıların evliliklerinden oluşan koloni, bir süre sonra başka bir German kabileye ihanet etmiştir. Buradaki etkileşim sadece 20 yıllık bir zaman diliminde kendini göstermiş, koloni halkı diğer kabileler tarafından Romalılar ile akraba ve kardeş olmakla suçlanmıştır[41].

Roma vatandaşlığı doğumla, azad yoluyla ve Roma yönetimi tarafından verilmesi şeklinde elde edilebilirken ölüm, belirli ceza yaptırımları, göç, askerden kaçma ve askeri suç işleme gibi nedenlerle yitirilebilirdi. Roma vatandaşları seçme ve seçilme, orduda görev yapma, memuriyet, Roma hukukuna (*ius civile*) tabi olma ve *toga* kullanımı hakkı sunarken, bazı vergi ve kamu görevlerinden (*munera*) de muafiyet sağlamaktaydı[42].

Yabancı halkları ifade etmek için *barbarus, externus* veya *exterus* ile *gens* ve *natio* gibi terimleri kullanan Romalılar[43], *barbaroi* kavramını Hellenlerden almasına karşın genel olarak bu durumu "*Romanitas*'a" yani Roma kültürüne sahip olmayanlar şeklinde açıklayarak bu "erdeme" sahip olmayanlara ulaşım hakkı sağlanmıştır[44]. Yukarıda bahsi geçen vatandaşlık faktörlerinin yanı sıra *Romanitas*'ın da etkili olduğu görülmekteyken, bu tanım aracılığıyla bütün Roma ideolojileri, idealleri ve değerleri sunularak Romalının ne olduğu ve ne olması gerektiği ifade edilmektedir. *Romanitas* konsepti içinde, hukuk, klasik sanat ve literatür eğitimini de barındırmaktadır. Bunların yanı sıra Romalı olanı veya olmayanı, içeridekini veya dışarıdakini ayırt etmekte Latince önemli bir kıstastır. Burada belirtmek gerekir ki, sokaklarda konuşulan günlük Latince Vulgar, edebiyatta kullanılan ise Klasik olarak ayrılmaktadır[45]. Romanizasyonun sınıf farkı (*pleb-patrici*) ile de bağlantılı olabileceği düşünüldüğünde, dil bakımından burada bir ayırım olup olmadığına da dikkat etmek yararlı olacaktır.

[41] Saddington 1991: 415.

[42] Dönmez-Öztürk 2011: 31-32.

[43] Saddington 1975: 117.

[44] Asirvatham 2005: 114.

[45] Çağlar 2011: 132.

Bu başlık altında kullanılan yayınlarda da görüleceği üzere terimin Türkçeye aktarılması ulusal literatürde "Romalılaşma" şeklinde gerçekleşmiştir. Tabi ki bu kültür değişiminin nasıl ilerlediği konusunda tartışmalar süregeldiğinden, bu süreç kesin ve net bir çerçeveye oturtulamadığından, Roma tarafından uygulanan politika ve yerel halkın "isteği" göz önüne bulundurulduğunda, "Romalılaşma" veya "Romalılaştırma" ifadelerinden uygun olanının kullanılması gerekmektedir. Son olarak, Roma kültürünün dolaylı veya dolaysız kabulü olabileceği gibi yerel halkların direnmesi de görülebildiğinden, Roma karşıtlığını ve direnişi ifade edebilmek için (örn. Ephesos Akşamı[46]) Romanizasyonun zıttı olarak anti-Romanizasyon teriminin de kullanıldığını belirtmek yararlı olacaktır[47].

B. Romanizasyon Konusuna İlişkin Araştırmaların Durumu ve Tartışmalar

Literatürdeki benzer araştırmalar gibi[48] Romanizasyon kavramı, modern kolonileşme süreci sonrası (postkolonyalizm) ve emperyalizm fikirleri ile paralel olarak geliştiğinden[49], ilk tanım ve değerlendirmeler dolaylı olarak bu iki akımdan etkilemiştir. Emperyalizm ve ona takiben Romanizasyon, medenileşme, ekonomik avantaj ve yönetimin olumlu bir eylemi olarak görülmüştür. Böylelikle Romanizasyon, çağdaş terimlerle ifade edilen ve açıklamaları Roma emperyalizmi ile bağlantılı olan, bir modern karşılaştırmalı bilimsel kavram haline gelmiştir. Bu konudaki gelişmeler Roma tarihi ile ilgili kapsamlı çalışmalar yürütmüş olan Theodor Mommsen (1817-1903), Henry Pelham (1846-1907) ve Francis Haverfield (1860-1919) ile başlamıştır[50]. Bu alandaki ilk çalışmalar özellikle Italia'da ve daha sonra imparatorluğa bağlı eyaletlerde Roma medeniyetinin yayılımına odaklanmıştır[51].

[46] Ñaco Del Hoyo et al. 2009: 38.

[47] Berlin 2002: 57-73. Küçük Asya'da Roma karşıtlığı konusunda akla ilk gelebilecek kişilerden biri VI. Mithridates'tir (Adler 2006).

[48] Kültür yayılımı ve etkileşimi bakımından Romanizasyonun yanı sıra Persleşme (Persianization) ve Hellenleşme (Hellenization) üzerine çalışmalar da yaygındır.

[49] Oyen 2015: 213-214.

[50] Freeman 1997: 28-29.

[51] Woolf 2008: 663.

Kendi dönemindeki gelişmelerden[52] etkilenen Mommsen, günümüzde "Savunma Emperyalizmi" olarak tanımlanan yaklaşımıyla emperyalizme antik siyasi felsefe olarak değil, Roma'nın elinde fırsat olmasına karşın sınır genişletmeye karşı gönülsüz yaklaşımını ifade etmeye çalışmıştır[53]. Yine Roma emperyalizminin[54] eyaletlerde sebep olduğu kitlesel göç ve yeni yerleşmelerin kurulması bir yenilik olarak değerlendirilmiştir[55]. Mommsen'in tartışılan taraflarından bir tanesi, emperyalizm ve dolayısıyla Romanizasyona bakış açısının yanlı olmasıdır. Beraberinde siyasi iflas ve gerilemeyi getiren Roma'nın Principatus Dönemi hakkında hiç yazmamış olması, bu duruma örnek olarak gösterilmektedir[56]. Mommsen için Roma'nın sürekli ve agresif bir sınır genişletme siyasetinin olmaması, eyaletlerde Roma iktidarının kabullenilmesi ve *Pax Romana* sayesindeyken, söz konusu kabulleniş Romanizasyonun birincil sonucu olarak görülmüştür[57]. Marcone de benzer bakış açısıyla yaklaşarak Romanizasyonun yatıştırma ve yeniden örgütlemenin dolaylı bir çıktısı-sonucu olarak değerlendirilebileceğini önermektedir[58].

Benzer bir yaklaşım gösteren Henry Pelham da Mommsen'in görüşlerini yansıtmakta ve metodolojisini kullanmaktadır; öncelikle kanıtlar yorumlanmakta, birincil kaynak olarak epigrafi kullanılmakta ve antik literatür (metin ve yazıt) aracılığıyla oluşturulan çerçeve arkeoloji ile doldurulmaktadır[59].

Henry Nettleship'in yanı sıra Pelham'ın da etkilemiş olduğu Francis Haverfield[60], yukarıda bahsi geçtiği üzere, Roma'nın eyaletlere medeniyet sunduğunu ifade etmek için ilk kez "Romanizasyon" terimini kullanmıştır. Kendisine göre Roma iki

[52] Mommsen, özellikle Almanya'nın birleşme modelini (Weltanschauung) Roma'nın birleşme modeli ile karşılaştırmıştır.

[53] Freeman 1997: 30.

[54] Eckstein 2006: 118-180. Roma emperyalizmini komşu bölgelerdeki politika ve eylemler ile karşılaştıran Eckstein, dönem içindeki olgular dahilinde Roma'nın çok agresif bir siyaset yürütmediğini savunmaktadır.

[55] Woolf 2008: 663.

[56] MacMullen 1984: 161-162; Freeman 1997: 31.

[57] Freeman 1997: 32.

[58] Marcone 2017: 674.

[59] Freeman 1997: 36-37.

[60] Freeman 1997: 37.

yöntemle egemenliğini sağlamaktaydı; sınırlara *legio*lar (lejyon) yerleştirerek ve sınırlar içerisinde kalan eyaletleri medenileştirerek[61]. Bu kapsamda yerel halka yeni bir kültür sağlandığı fikri hâkimken, Romanizasyon sürecinin de eyaletlerdeki sosyo-ekonomik duruma göre farklılıklar gösterebileceğinin altı çizilmektedir[62]. Her ne kadar Mommsen, epigrafik ve nümismatik verilerini esas alan Romanizasyon çalışmalarının önünü açmış olsa da Haverfield'in başarısı, bu verilere paralel olarak Mommsen'de eksik görülen arkeolojik verileri dolaysız olarak dâhil etmiş olmasıdır[63]. Haverfield, Roma tarihinin yazımında arkeolojik kanıtların önemini belirterek imparatorluğun geniş bağlantısı olarak sanat türlerine, tarihlendirme aracı olarak seramiğe, bölgesel analiz için ev tiplerinin çeşitliliğine bakılması gerektiğinden bahsetmektedir[64]. Bu araştırmalarla materyal kültür açısından önemli bir adım atılmıştır. Ancak Haverfield'in görüşü bütün Roma mallarını sorunsuzca kabul etmekte, diğer yandan ise teknik ve sembolik açıdan üstün saymaktadır. Böylelikle kültürlerarası etkileşimden ziyade asimilasyona yoğunlaştığından, henüz bu kavramın olgunlaşmadığına işaret etmektedir[65].

Romanizasyon hususundaki kilit şahıslardan bir tanesi de Haverfield'in öğrencisi Robin G. Collingwood'tur. Selefinin "üstün Roma medeniyeti" fikrine zıt olarak iki eşit kültürün karşılaşması ile bu durumu açıklamaktadır. Dolayısıyla iki eşit kültür karşılaştığından neticede ortak bir kültür karışımı ortaya çıkmaktadır. Yine Britannia'yı ele alan çalışmada[66], salt Roma unsurunu barındırmayan karışık kültür için bölgedeki seramik üzerinden bir örnek verilmektedir. Buna göre ilk etapta Romalılar, Kelt tarzından farklı olarak kendi Roma tarzı kaba mallarını getirmişken, M.S. 2. yy. itibariyle Roma-Kelt karışık bir karakter ortaya çıkmıştır[67]. Collingwood için arkeolojik verileri kapsayan maddi kültürde Romanizasyon etkileri villa

[61] Haverfield 1915: 10-11.

[62] Haverfield 1915: 11, 21.

[63] Freeman 1997: 45-46.

[64] Oyen 2017: 288.

[65] Oyen 2015: 209-210.

[66] Collingwood 1932. Güncel bir çalışma olarak Roma etkilerinin özellikle mimari ve kentleşme ışığında sunulduğu Yegül – Favro 2019'da konu iki taraflı etkileşim bakış açısıyla ele alınmıştır (yazarların açıklaması için bk. s. 3).

[67] Oyen 2017: 290.

planlarında, kent düzenlerinde, seramik formlarında ve bezeme şablonlarında görülebilmektedir[68].

Ortak kültür bakış açısını destekleyenlerden biri de Martin Millet olup Collingwood'tan farkı, Roma etkisinin genişliğini ve yoğunluğunu yerel halkın "gönüllülüğüne" bağlamış olmasıdır. Söz konusu gönüllülük, anlaşılacağı üzere özellikle statüsünü yabancı hakimiyet altında da olsa korumak isteyen yerel elitlerde görülebilmektedir. Bu doğrultuda ise yerel halkın Romalı olduğu değil, Romalı göründüğü fikri özellikle savunulmaktadır. Böylelikle Roma'nın maddi kültürünün kullanılması Romalı olmakla bir tutulmamış, bireylerin elit niteliğinin sürdürülmesi ile bağdaştırılmıştır[69].

Romanizasyon Tartışmaları

Romanizasyon hususu, Roma kültürüne odaklı literatür ve arkeoloji çalışmalarına aynı derecede gereksinim duymaktadır[70]. Fakat eyalet ve yerlilerinin nasıl Romalı oldukları ile ilgili süreç araştırılmadan önce, Romanizasyon konusu bir soruya takılmaktadır; maddi kültür üzerindeki değişiklikler nelerdir? Çeşitli münazaraların ardından bu soru, "Romalı olmak" hususu ile beraber tartışılmaya devam etmektedir[71].

Haverfield, Romalılar'ın Britannia hâkimiyetini inceleyerek dil, materyal kültür, sanat, sosyo-politik yaşam ve din gibi hususlarda "Romanizasyon" etkilerini tespit etmeye çalışmıştır[72]. Bu çalışması yayınlandığı dönemde bilim camiasında tartışılmış ve hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Haverfield'in Roma'nın uzun soluklu bir barış yoluyla yerel halka medeniyet sunduğu fikri[73] özellikle tartışılan bir husus olurken, diğer yandan sunulan kültürün yerel halk tarafından kendi isteği doğrultusunda benimsenip benimsenmediği veya Roma tarafından bu sürecin yürütülüp yürütülmediği tartışılmaktadır[74].

---

[68] Collingwood 1932: 144.

[69] Oyen 2017: 292.

[70] Roth 2018: 297.

[71] Roux 2004: 293-297; Çağlar 2011: 133-136; Oyen 2017: 287.

[72] Haverfield 1915.

[73] Haverfield 1915: 11.

[74] Naerebout – Versluys 2006: 17-19; Glay et al. 2009: 364-365.

Haverfield'in "prototip" Romanizasyon kavramı, Roma kültürünün üstünlüğü düşüncesini barındırdığı gerekçesiyle birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Eleştirenlerden biri Collingwood[75] olup Britannia örneği üzerinden Roma'nın saf medeniyetinin burada bulunmadığını destekleyerek, tamamen bir Romanizasyonun söz konusu olmadığını, aksine Roma ve Kelt kültürlerinin karışımının meydana geldiğini önermektedir[76]. Ayrıca Haverfield'in çalışmalarının temelini oluşturan emperyalizmin doğasına ilişkin teorik veya detaylı argümanların eksikliği[77], esasında akültürasyon sürecini eksik ifade etmesi sebebiyle Romanizasyon konusu üzerindeki çalışmaları ve kavramın bütünlüğünü olumsuz etkilemiştir[78]. Tabi ki bu ilk fikirlere gelen eleştiriler Haverfield'in ardından Collingwood'a da yapılmıştır. Kendisinin "karışık" kültür yaklaşımına yapılan en önemli eleştiri, iki kültür arasındaki sosyal sınıfların hiçbirinde herhangi bir sorunun olmayacağını varsaymasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu güç dengesi-dengesizliği teorisinin sorgulanmasına sebep olmuştur[79]. "Üst kültür" düşüncesi Collingwood ile beraber ortadan kalktığından, Roma kültürünün yer yer baskın olmama ve kabul edilmeme olasılığı da Romanizasyonun yeni bakış açılarını şekillendirmiştir[80].

Buradaki tartışmanın ardından 1970 ve 1980'lerde Romanizasyona yeni bir yaklaşım olarak Nativizm Okulu ortaya çıkmış ve Haverfield'in aksine, Roma egemenliğinin varlığı esnasında yerel kültürlerin nasıl korunmuş olduğu hususu ön plana çıkmıştır[81]. Yine Britannia Romanizasyonu örneğinde Nativizm bakış açısı ile Roma değerlerine ne karşı gelindiği ne de kabul edildiği, sadece görmezden gelindiği desteklenmektedir[82]. Diğer yandan kültürel etkileşim esnasında Roma geleneğine ve kültürüne ait sembollerin sadece kamusal alanlarda ön planda tutulduğu, kapalı kapıların ardından ise çoğunluğun Romalı olmayı inkâr ettiği savunulurken, siyasi veya etnik kimlik olarak değil statü göstergesi olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, yerel nüfus için çıkar sağlamak için de olsa Roma kültürünün

[75] Collingwood 1932.

[76] Collingwood 1932: 92.

[77] Freeman 1997: 46.

[78] Yegül – Favro 2019: 1.

[79] Çağlar 2011: 134; Oyen 2017: 290.

[80] Oyen 2017: 290.

[81] Webster 2001: 212.

[82] Reece 1988: 74.

benimsenmesi, yerel nüfusa odaklanan Nativizm modelinin[83] de Roma kültürünü üstün gördüğü yorumunu öne sürülebilir kılmaktadır[84].

1990'lara gelindiğinde, Nativizm okulunun yaklaşımlarıyla Haverfield'in yaklaşımlarını birleştirmeye çalışan Millett'in Romanizasyon tanımı ortaya çıkmaktadır. Millett, Romanizasyon sürecinin kaçınılmaz olduğunu fakat etkisinin yerel halklara bağlı olduğunu savunmuştur. Bu kapsamda, yerel aristokratların çıkarları uğruna Roma kültürünü taklit ettiğini, aşağı sınıfların ise bu kesimden etkilendiğini desteklemektedir[85]. Anlaşılacağı üzere buradaki kaçınılmazlık, taklit silsilesi ile beraber gelmektedir; yerel elitlerin Romalıları taklit etmesi ile alt sınıfların Roma taklidi elitleri örnek alması, dolaylı ve dolaysız kültürel etkileşimi doğurmaktadır. Tabi ki Romanizasyon araştırmalarında salt elit sınıfa odaklanılması, nüfusun çok az bir kısmını temsil ettiğinden yanlış sonuçlar da meydana getirebilecektir. Diğer yandan Romanizasyon etkisinin bütün topluma yayılması durumunda da nicelik ve nitelik bakımından eşit olmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Millett'in araştırmaları, odağı, Romanizasyonun kültürel boyutundan sosyo-ekonomik işleyişe taşımıştır. Daha sonra Greg Woolf, "Romalı olmak" hususunun üzerinde durarak maddi kültür üzerinden değişimleri gözlemleme yönünden bu tartışmayı yeniden alevlendirmiştir. Böylelikle Haverfield'in savunduğu "hazır kültür paketi" yerine "gelişen kültür paketi" desteklenmiş, karışık kültür ürününe zıt olarak kolonistlerin Italia'dan hareket etmesi, nitelikli ustaların çalışması, villa sahiplerinin olması vb. faktörlerle kültürün geliştiği savunulmuştur. Woolf, tüketim modellerine odaklanarak objelerin nereden geldiği veya nasıl yapıldığı ve dağıtıldığı gibi konuları arka planda bırakmıştır[86]. Ayrıca Woolf, bu gelişim sürecini göz önünde bulundurarak Romanizasyonun sabit bir durum olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, aksine Roma ve çeşitli yerel kültürler arasında çift taraflı bir değişime ve yeniden yapılanmaya sebebiyet verdiğinden, dinamik bir süreç olarak ele alınması gerektiğini desteklemektedir[87].

[83] Oyen 2015: 214-216.

[84] Çağlar 2011: 134-135.

[85] Millett 1990: 37.

[86] Oyen 2017: 293.

[87] Woolf 1994: 125-130.

Romanizasyon tartışmalarına paralel olarak Webster farklı bir bakış açısıyla "kreolizasyon" terimi ile dâhil olarak tartışmaya farklı bir boyut kazandırmaktadır. Kendisine göre eyaletlerdeki halklar Romanizasyona değil, kreolizasyona uğramıştır[88]. Bu teoriden kasıt, iki (Roma ve yerel) kültür arasındaki etkileşimin sonucunda yepyeni ve kendine has bir kültürün meydana gelmesidir[89].

Romanizasyon tanımının çok kapsamlı olması ve birçok anlamı ifade etmesi sebebiyle kullanımı üzerine tartışmalar hala süregelmektedir[90]. Bu sürecin tanımlanmasını ve arka planını ele alan Çağlar, sonuç kısmında belirtilmeden geçilmemesi gereken bir yorumda bulunmaktadır[91]. Çağlar'a göre Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerinde tek bir Romanizasyon modeli tanımlamak zordur. Her eyalet bireysel değerlendirilerek kendi sosyal, siyasi ve etnik şartları ile beraber ele alınmalıdır. Aksi halde, genelleme yaparak imparatorluğun tüm eyaletlerine uyacak tek bir model olmadığından, yukarıda bahsi geçen her bir Romanizasyon modeline uyacak bir eyalet bulmak mümkün olacaktır. Benzer şekilde Ergin de bu hususa değinerek Roma kimliğinin monolit bir kavram olmaması ve anlaşılma biçimlerinin farklı olabileceği sebebiyle bazı modern tarihçilerin Romanizasyon teriminin yerine akültürasyon veya küreselleşme terimlerinin kullanımını daha doğru bulduğunu ifade etmektedir[92].

Romanizasyon Modelleri

Yukarıda değinildiği gibi Romanizasyonun nasıl işlediğine dair farklı görüşler ve tartışmalar bulunmaktadır. Güncel bir çalışma olarak Curchin'in merkez Hispania'yı konu alan ve 2004 yılında yayınlanan çalışmasındaki "Romanizasyon Modeli" sunulmaktadır **(Res. 1.1)**. Curchin, yukarıda sunulan görüşleri şema haline getirerek Romanizasyonu; egemen model, oto-Romanizasyon modeli, elit modeli, etkileşim modeli ve bütünleşme (transkültürasyon) modeli şeklinde beş farklı modele ayırmaktadır[93].

[88] Webster 2001; Oyen 2015: 216-217.

[89] Webster 2001: 221.

[90] Stek 2014: 32.

[91] Çağlar 2011: 137.

[92] Ergin 2008: 461.

[93] Curchin 2004.

Egemen modelde Roma kendi hayat tarzı ve kültürünü fethettiği nüfusa zorla kabul ettirmekteyken asimilasyon, dolayısıyla bir kültürün başka bir kültürü yıkması doğal süreç olarak karşılanmaktadır. Yerel halkın kendi kültürünü alt, Roma kültürünü ise üst kültür olarak değerlendirmesi ve gönüllülük esasında taklit yoluyla bu kültürü benimsemesi oto-Romanizasyon modeli olarak ifade edilmektedir. Elit model, kendi çıkarları doğrultusunda yerel elit kesimin isteyerek asimile olması ve alt sınıfları bu yönde etkilemesi şeklinde açıklanmaktadır. Etkileşim modelinde, adından da anlaşılacağı üzere iki kültür arasında iki taraflı, ortak akültürasyon süreci içinde bir etkileşim söz konusudur. Son olarak bütünleşme modelinde, etkileşim modelinden farklı olarak iki taraf birbirini etkilemekte fakat ortaya yeni bir eyalet kültürü ürünü meydana gelmektedir[94].

Gür tarafından Pontus Bölgesi'ndeki kimlik üzerine gerçekleştirilen çalışmada[95] Churchin'in Romanizasyon modelleri ele alınmakta ve söz konusu bölge için yeni bir model uygun görülmektedir **(Res. 1.2)**. Gönüllü adaptasyon modeli olarak tanımlanan modelde Roma tarafından başta baskı varken, yerel elit kesim menfaat nedeniyle asimile olmayı istemekte, böylelikle Romalı kesim ile etkileşim ve bütünleşme sağlanmaktadır. Şüphesiz bu durum alt sınıfları da başarıyla yönlendirmektedir[96].

Churchin'in Romanizasyon modellerine ek olarak başka bir örnek de Italia'nın kuzeybatısında bulunan Albingaunum, Albintimilium, Luca ve Luna yerleşimlerinin Romanizasyon sürecini ele alan yüksek lisans çalışmasında verilmektedir[97]. Özellikle yerleşim ve stratigrafi üzerinden değerlendirme yapan Ridder, çalışmasında yeni oluşturduğu modeli "yeni-elit" şeklinde tanımlamaktadır **(Res. 1.3)**. Burada elit sınıf, değişen yerel sosyo-ekonomik ve siyasi yapı nedeniyle Roma'nın etkisiyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmakta ve kendisi de değişikliğe uğramaktadır. "Yeni" elitler uyum sağlamış ve Roma'nın etkisine daha çok açıkken "eski" elitler yerel geleneklere, hayat tarzına ve eserlere bağlı kalmaktadır[98]. Son olarak, birden fazla modelin olmasını değerlendiren Stek, sürecin boyutuna göre tek bir şemanın

[94] Curchin 2004:13-14.

[95] Gür 2018.

[96] Gür 2018: 71.

[97] Ridder 2014.

[98] Ridder 2014: 21-22.

Romanizasyonun bütün aşamalarını ve bakış açılarını kapsayamayacağını ifade etmektedir[99].

Türkiye dışında gerçekleştirilen Romanizasyon çalışmalarının yanı sıra[100] ülkemizdeki bilim insanları da son yıllarda bu alanda özellikle yüksek lisans ve doktora tezleri olacak şekilde çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalarda özellikle Lykia Bölgesi'ne odaklanıldığı anlaşılmakta olup özellikle kentleşme, epigrafik ve nümismatik veriler değerlendirilerek Küçük Asya'daki kentlerde Roma etkileri sunulmaktadır:

(1998): Alp'in çalışmasında[101] Lykia Bölgesi'ndeki kentler şehircilik bakımından ele alınmaktadır. Bu kapsamda esas olarak kentlerdeki Roma karakteri taşıyan anıtsal kamu yapıları ön plana çıkmaktadır.

(2005): Ünver'in epigrafik malzeme odaklı yüksek lisans tezinde[102] Lykia ve Pamphylia bölgelerindeki kentlerden seçilen *bilingual* yazıtlar incelenerek bölgedeki Romalılaşma sürecini araştırılmaktadır.

(2009): Sayram-Okay'ın yüksek lisans tezinde[103] domestik bir alan, Ephesos'un teras evleri, Romanizasyon açısından değerlendirilmektedir. Bu çerçevede plan, dekor ve fonksiyonlar analiz edilmektedir.

(2009): Lykia kentlerinin değerlendirildiği bir diğer çalışmada[104] Romalılaştırma ve Romalılaşma süreci çeşitli örnekler aracılığıyla sunulmaktadır.

(2009): Özlem-Aytaçlar çalışmasında[105] yer verdiği çeşitli örnekler ile ilk olarak Küçük Asya'daki Hellenizasyon sürecini, sonrasında Romanizasyon sürecini ele almaktadır.

---

[99] Stek 2014: 32.

[100] Yurt dışındaki araştırmacıların çalışmalarını bu başlık altına sığdırmak ve belirli bir kısıtlama getirmek mümkün olamayacağından sadece ülkemizdeki bilim insanlarının çalışmalarına odaklanılarak kronolojik olarak yer verilmeye çalışılmıştır.

[101] Alp 1998.

[102] Ünver 2005.

[103] Sayram-Okay 2009.

[104] Dönmez-Öztürk 2009.

[105] Özlem-Aytaçlar 2009.

(2011): Dönmez-Öztürk'ün doktora tezi çalışması[106], Roma'nın Küçük Asya'daki vatandaşlık politikasının Romalılaştırma-Romalılaşma etkisi üzerine kapsamlı bir çalışmadır. Roma vatandaşlarının tespiti için esas odağı antik metinler ve yazıtlar oluşturmaktadır[107]. Lykia kökenli Roma vatandaşlarının ve memuriyetlerin tespiti, bölge içindeki ve dışındaki örnekler ile karşılaştırılmış, Lykia'da vatandaşlık hakkının verilmesi ile ilgili genel tutum, söz konusu vatandaşların kariyerleri, kent kültür yaşamındaki yerleri, aristokrasi ile bağlantıları gibi konular aydınlatılmıştır. Çalışma kronolojik bakımdan Lykia Bölgesi'nde Roma vatandaşlığının verilmeye başlandığı M.Ö. 1. yy. ile bütün özgür kişilere vatandaşlık sağlayan M.S. 212'deki *Constitutio Antoniniana* ile sınırlandırılmıştır. 2012 yılında ilgili tez çalışmasının bir bölümü makale[108] şeklinde de yayınlanmıştır.

(2011): Olba kentinin hâkimiyet alanındaki Romanizasyon sürecini inceleyen Durukan[109], arkeolojik verileri değerlendirerek Hellenleştirme politikasını da beraberinde sunmaktadır.

(2012): Yurtsever'in gerçekleştirdiği yüksek lisans tezinde[110] Side'deki gladyatörler ve *agon*lar Romanizasyon kapsamında ele alınmaktadır. Çalışmada konunun arka planı da incelenerek Küçük Asya'daki genel durumu ile Side'deki durumu üzerine değerlendirmeler özellikle epigrafik veriler ışığında verilmektedir.

(2015): Çalık-Ross ile Bora'nın çalışmasında[111] doğal afetlerin Romanizasyon sürecindeki etkisi araştırılmaktadır. İlgili çalışma aynı yıl içinde gerçekleşen sempozyumda sunulmuş ve sadece sunum özeti şeklinde yayınlanmıştır.

(2017): Troas Bölgesi'nde bulunan Lampsakos, Parion ve Alexandria Troas yerleşimlerinin Romalılaşma süreci kapsamlı bir doktora tezi çalışmasında[112] değerlendirilmiştir. Buruldağ tarafından gerçekleştirilen çalışmada söz konusu

[106] Dönmez-Öztürk 2011.

[107] İmparator Claudius tarafından Lykia Bölgesi eyalet yapılmış ve kent sikkesi darbı yasaklanmıştır. Bu sebeple çalışmada nümismatik verilere yer verilememiştir. Ayrıca Latin-İtalik kökenli Roma vatandaşları ile resmi görevle bölgede bulunan Romalı memurlar çalışmaya dahil edilmemiştir.

[108] Dönmez-Öztürk 2012.

[109] Durukan 2011.

[110] Yurtsever 2012.

[111] Çalık-Ross – Bora 2015.

[112] Buruldağ 2017a.

kentler tarih, siyasi yapı, demografi, yerleşim ve planlama, ekonomi ve kült gibi temel başlıklarda ele alınmaktadır. Uygulanan politika nezdinde Roma kolonisine çevrilen bu yerleşimlerdeki değişimler, epigrafik ve nümismatik verilerin yanı sıra yapı ve kent planlaması ışığında sunulmaktadır.

(2018): Pamphylia'da Roma şehirciliğinin araştırıldığı çalışmada Çakmak[113], etken unsurlar dâhilinde *Pax Romana*'ya paralel olarak Romanizasyona da değinmektedir.

(2018): Şahin ve Aktaş'ın çalışmasında[114] Patara kentindeki Romanizasyon süreci kentleşmeye paralel olarak ele alınmaktadır.

(2018): Kumandaş-Yanmaz doktora tez çalışmasının bir bölümü olarak[115] Roma kent sikkelerini inceleyerek Pessinous kentinin Romalılaşma sürecini araştırmaktadır.

(2019): Stratonikeia özelinde gerçekleştirilen çalışmada[116] esas olarak nümismatik veriler aracılığıyla kentteki *Dea Roma* ve Zeus Capitolinus kültlerine dair bilgiler sunulmaktadır.

(2020): Bayram'ın yüksek lisans tez çalışmasında[117] Nikaia'daki Romalılaşma süreci incelenmektedir. Söz konusu çalışmanın değerlendirmesi ve teknik hususlar giriş bölümünde sunulmaktadır.

(2021): Aşir'in çalışmasında[118] nümismatik veriler değerlendirilerek Kremna kentindeki Roma etkisi belgelenmektedir. Roma kolonisi ilan edilen kente ait sikkelerin betimleri değerlendirilerek Pisidia Bölgesi'nde basılan diğer sikkeler ile karşılaştırmalar yapılmaktadır.

(2021): Gür, Romanizasyon araştırmasında[119] Pontus Krallığı'ndaki süreci ele almaktadır.

(2022): Topal'ın Ephesos odaklı çalışmasında[120] kentsel mekânlar, özellikle imparatorluk kültü incelenerek Romanizasyon açısından değerlendirilmektedir. Bu konuyla bağlantılı kendisinin bir çalışması[121] daha bulunmaktadır.

---

[113] Çakmak 2018.

[114] Şahin – Aktaş 2018.

[115] Kumandaş-Yanmaz 2018.

[116] Sarıiz 2019.

[117] Bayram 2020.

[118] Aşir 2021.

[119] Gür 2021.

C. Çalışmanın Amacı ve Sınırları

Nikaia kentine dair coğrafi-tarihi, arkeolojik, epigrafik ve nümismatik çalışmalar bulunmaktadır. 1500'lerden itibaren seyyahların dikkatini çeken kent, aynı yönde 1800'lerde araştırmacıların dikkatini çekmeye devam ederek 1900'lerde kent hakkında en yoğun ve en toparlayıcı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan Romanizasyon konusu, ülkemizde esas olarak yaklaşık 2000'lerde başlayarak günümüze kadar üzerinde tartışmaların devam ettiği bir konu olarak gelmektedir.

"Doğu Akdeniz'de Romanizasyon Süreci ve Nikaia Kentine Yansımaları" başlıklı çalışmanın temel amacı, Romanizasyon konusunu hem tarihi açıdan, hem de arkeolojik açıdan değerlendirmektir. Bu kapsamda, Romalılar ile Hellenlerin Kıta Hellas'taki ilk savaşları olarak ön plana çıkan I. Makedonia Savaşı itibariyle Romanizasyon süreci ele alınmakta ve Principatus'un başına kadar takip edilmektedir. Bu süreç dahilinde, Romalılar ile Hellenlerin çatışmaları, diyalogları ve verilen kararlar ile bu kararların etkileri üzerine odaklanılmıştır. Böylelikle Kıta Hellas'ta başlayan süreç, Adalar ve Küçük Asya üzerinden incelenmektedir. Tarih akışına paralel olarak, arkeolojik veriler ile Romanizasyon etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Nikaia kenti, özellikle epigrafik ve nümismatik verilerin yoğun olması göz önünde bulundurularak bir örnek çalışma (*case study*) şeklinde ele alınmıştır.

Kronolojik olarak bu çalışma, I. Makedonia Savaşı (M.Ö. 215) itibariyle Principatus'un başına kadar (M.Ö. 27) olan tarihi süreci kapsamakta olup, Romanizasyon konusunda Kıta Hellas, Adalar ve Küçük Asya'ya odaklanmaktadır. Principatus'un kuruluşuna kadar temeli hazırlanan Romanizasyon, Principatus ile birlikte şüphesiz ivme kazanmıştır. Bu çalışmanın esas amacı Romanizasyonun gelişim evresini ortaya koymak olduğu için esas olarak Roma Cumhuriyet Dönemi eserleri ilgilisinde yürütülmüştür. Principatus'un Romanizasyon gelişim evresi, daha kapsamlı bir araştırmanın konusu olduğundan çalışmamıza dahil edilmemiştir.

Romanizasyon süreci özelinde örnek çalışma şeklinde değerlendirilen Nikaia kenti bağlamında, önce Bithynia Eyaleti'nin kurulması sürecine değinilmiştir. Bu süreç, Roma ile Bithynia arasındaki ilk resmi ilişkilerin kurulduğu Kral I. Prousias idaresi

[120] Topal 2020.

[121] Topal 2021.

(M.Ö. 228-182) ile Roma İmparatorluk Dönemi sırasında belgelenen gelişmeler bağlamında M.S. 3. yy.'a kadar ele alınmıştır. En nihayetinde Nikaia konusu, esas olarak M.Ö. 1. yy. ile M.S. 3. yy. aralığında incelenmiştir. Ancak kent tarihçesi veya nümismatik veriler gibi konuların anlatımında kentin erken tarihine kadar gidilmiştir. Ayrıca bu değerlendirme sırasında Nikaia kenti, teritoryumu ile birlikte incelenmeye çalışılmıştır.

D. Çalışmada Uygulanan Yöntem

Tarafımca hazırlanan "Antik Kaynaklar ve Epigrafik Veriler Işığında Bilecik İli Tarihi Coğrafyası (M.Ö. 6. Yüzyıldan Roma İmparatorluk Dönemi Sonuna Kadar)" başlıklı yüksek lisans tez çalışması sırasında bölgedeki epigrafik verilerin potansiyeli açıkça görülmüştür[122]. Yapılan değerlendirmeler ve sağlanan yönlendirmelerin ardından Nikaia kentine ve teritoryumuna ait epigrafik malzemenin doktora tezi olarak çalışılması planlanmıştır. Çalışma kapsamında, ilk olarak literatür taraması için kütüphane çalışması gerçekleştirilmiştir; İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI), Fransız Arkeoloji Enstitüsü (IFEA) ve Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) esas yararlanılan kütüphaneler olmuştur. Ayrıca yerli yerinde ulaşılamayan kaynaklar internet üzerinden yapılan yayın taramasıyla desteklenmiştir.

Literatür tarandıktan sonra kronolojik sürekliliğin ortaya koyulması hedeflendiğinden, Nikaia kentine ait kaynaklar dönem ayırt edilmeksizin arşivlenmiştir. Hem literatür taraması hem de arşivleme çalışması kent ile ilgili Roma Cumhuriyet Dönemi ve İmparatorluk Dönemi'ne ait arkeolojik eserlerin Romanizasyon konusunda kısıtlı olduğunu göstermiştir. Diğer arkeolojik eserlerle kıyaslandığında, bölgede özellikle epigrafik malzemenin dağılımının ortaya koyulduğu ve epigrafik malzeme ağırlıklı çalışmaların yürütüldüğü anlaşılmıştır. Mevcut durumun daha iyi anlaşılabilmesi adına literatür çalışmalarına ek olarak saha çalışmaları yürütülmüştür. İlk olarak Nikaia kenti bağlamında 2019 yılında İznik Müzesi'nde envanter çalışması gerçekleştirilmiştir[123]. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait eserlerin varlığı teyit edilirken mevcut malzemeyle Nikaia kentini

[122] Nikolayidis 2016.

[123] İlgili araştırma İznik Müze Müdürlüğü'nün 59932417-155.01.-E.317451 sayılı izni nezdinde gerçekleştirilmiştir.

Romanizasyon konusu açısından değerlendirmenin kısıtlı olacağı anlaşılmıştır. Bölgenin tamamı düşünüldüğünde, kısıtlı noktalardan değerlendirilecek eserlerin doğru bir sonuç yansıtamayacağı kanısına varılmıştır. İkinci aşamada, Nikaia ve teritoryumunun büyük bir bölümünü oluşturan Bilecik ilinin yüzey buluntularının incelenmesi planlanmıştır. Bu çerçevede, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında ele geçen seramikler üniversitenin laboratuvarında ve depolarında incelenmiştir. İncelenen seramik buluntuların Roma özelinde, kırsaldaki yerleşimlerin tespit edilmesi için anahtar malzeme olarak kullanabileceği görülmüştür. Bu malzemeye ek olarak, daha fazla veriye ulaşabilmek adına Bilecik ilinde tarafımca bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir[124]. Bu araştırma bir sezon sürmüş ve kısa zamanda merkez ilçeye bağlı köylerden yeni verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Fakat elde edilen verilerin büyük çoğunluğunun Romanizasyon açısından değerlendirilemeyeceği anlaşılmıştır. Örneğin bir yerleşim üzerinde tespit edilen Roma seramikleri, bölgedeki Roma varlığına veya etkisine dair kanıt niteliğindedir. Ancak Romanizasyon gibi belirli bir konu özelinde fikir sunulabilecek materyal bu ilgide veri sunabilir nitelikte olmalıdır. Bu durum, nümismatik, plastik sanatı, mimari ve diğer konseptler için de geçerlidir. Anlaşılacağı üzere her Roma eserini Romanizasyon açısından değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü her Roma malzemesi, Romalılaştırma ve Romalılaşma etkisini yansıtmamaktadır. Çalışmamızda bu hususta seçici yaklaşım benimsenmiş olup devamında sürdürülebilecek yayın çalışmalarında gerek bu ilgide kapsama alınarak değerlendirilen malzeme türü gerekse odaklanılan coğrafi sınırlar genişletilebilir.

Roma hakimiyeti sırasında, kent ve kırsaldaki yerleşimlerin durumunun anlaşılması amacıyla bölgedeki koruma kurullarına başvuruda bulunulmuş ve iki arşivde çalışma yürütülmüştür; Eskişehir Koruma Kurulu ile Bursa Koruma Kurulu'nda gerçekleştirilen arşiv taramalarında bölgedeki sitler hakkında değerli bilgiler elde edilmiştir[125]. Nikaia'nın teritoryumunun içinde kalan Sakarya çevresi özelinde arşiv

[124] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 94949537-161.05-E.575521 sayılı izin kapsamında arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu yüzey araştırması sırasında ziyaret edilen noktalar ve yapılan belgelemeler ile ilgili olarak bir rapor sunulmuştur.

[125] İlgili çalışmalar 35546553-050.01.04-E.614765 ve 42244183-166.99-643043 sayılı izinler ile gerçekleştirilmiştir.

çalışması yürütmek adına Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne başvuruda bulunulmuştur. Ancak Covid-19 pandemi sürecinin başlamış olması nedeniyle gerekli izinler sağlanamamıştır. Sit fişlerinin kısmi olarak çalışılmış olması, tez çalışmasının süresinin de kısıtlı olması göz önünde bulundurularak bu çalışmanın sürdürülebilir olamayacağı anlaşılmış ve vazgeçilmiştir. Arşiv çalışmalarından elde edilen verilerin bölgedeki yerleşim paterni özelinde ileriki süreçte çalışılması planlanmaktadır.

Bahsi geçen veriler, bu çalışmada yer yer kullanılmıştır. Ancak esas olarak Nikaia literatüründen yararlanılmıştır. Bu açıdan örnek çalışma olarak değerlendirilen Nikaia'nın kent ve yapılarının haricinde, epigrafik ve nümismatik veriler ana malzeme niteliğini taşımıştır. Epigrafik malzeme için esas kaynak olarak *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien* (IGSK) serisindeki Nikaia bantları kullanılmış, literatürdeki güncel kaynaklarla desteklenmiştir. Arşivlenen kaynaklar tablo haline getirilerek anahtar kelimeler verilmiş ve daha sonra kendi içinden seçilerek bu çalışma dahilinde kullanılmıştır. Benzer şekilde nümismatik veriler için ana kaynak olarak *Roman Republican Coinage* (RRC), *Roman Provincial Coins* (RPC) ve *Roman Imperial Coinage* (RIC) serilerinden yararlanılmış ve daha sonra bölge ile Nikaia kentini ilgilendiren diğer sikke katalogları taranmıştır. Katalog tarama işlemi sırasında yine anahtar kelimeler verilerek alt gruplar oluşturulmuş ve daha sonra oluşturulan gruplar incelenmiştir.

Çalışmamızın ana hattı belirlenirken, arkeolojik verilerin de daha verimli kullanılabilmesi adına sürecin hem tarihi hem de arkeolojik olarak en başından, yani I. Makedonia Savaşı itibariyle ele alınması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, tez çalışmasının bölümleri de şekillenmiştir; Romanizasyonun tanıtıldığı giriş bölümünün ardından birinci bölümde Roma hakimiyeti, Hellas'tan başlayarak Küçük Asya'ya kadar nasıl ilerlediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ancak bu konu Romanizasyon özelinde, Hellas ve Küçük Asya'daki kentlerin nasıl etkilendiği ve nasıl kararlar verdiğinin anlaşılması, ayrıca görülen değişimlerin ve etkileşimlerin izlenmesi bağlamında ele alınmıştır. Tarihi sürece paralel olarak, dönem içinde görülen arkeolojik veriler ikinci bir başlık altında sıralanmıştır. Bu kısımda, Romanizasyonun arkeolojik veriler ışığında yansımaları ortaya koyulmaktadır; sikke, heykel, yapı gibi farklı malzemeler incelenmektedir. Üçüncü bölüm Nikaia kenti bağlamında Bithynia'nın Roma ile ilişkileri ve eyaletin kurulmasına istinaden

incelenmiştir. İleriki bölümlerde, Nikaia'nın tarihsel süreci ve paralel olarak Romanizasyon etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Son olarak belirtmek gerekir ki, doktora tezimiz kapsamında ele alınan her başlık, kendi içinde ayrı bir çalışmada değerlendirmeye açıktır.

E. Teknik Noktalar

Çalışmada kullanılan yayınların kısaltmaları DNP'ye göre düzenlenmiş, kaynakça kısmındaki kaynaklar ile beraber sunulmuştur. Metinde kaynakların dışında kullanılan metre (m) ve dipnot (dn.) gibi kısaltmalar için TDK'nın ilgili tablosu esas alınmış, kısaltmalar tablosu tezin giriş kısmında verilmiştir. Ayrıca ihtiyaca binaen, örneğin sikke ve *prosopographia* için uygun kısaltmalar belirlenmiş, bunlar da tezin giriş bölümündeki kısaltma listesine dahil edilmiştir. Kaynakça kısmında bulunan, birden fazla aynı soyadına sahip yazarların kısaltmalarının karışmaması adına isimlerin ilk harfi de eklenmiştir. Örneğin Prof. Dr. Sencer Şahin ve Prof. Dr. Mustafa Şahin'e ait yayınlar dipnot ve kaynakça kısaltmalarında Şahin S ve Şahin M şeklinde kullanılmıştır. Ancak çift isimli olup aynı kişiye ait olan isimlerde bu yöntem uygulanmamıştır; örneğin Clemens Emin Bosch'a ait bazı yayınlarda ilk ismi kullanılırken, bazılarında da ikinci ismi tercih edilmiştir. Bu nedenle her iki isim aynı kişiye ait olduğundan, Bosch C ve Bosch E ayırımı yapılmamıştır.

Romanizasyonun tarihsel süreci ele alınırken, olay ve gelişmelerin Hellas ve Küçük Asya'da geçmesine özen gösterilmiştir. Bu bağlamda, örneğin ilk aşamalardaki Pyrrhos Savaşları'nın Italia'da geçmesi veya Principatus'un kurulmasından hemen önceki Actium Savaşı üzerine çok detaylı anlatımlara yer verilmemiştir. Tarihsel süreçte kullanılan tarihler için Magie 1950 ile CAH bantlarındaki kronoloji tabloları kullanılmıştır. Antik kaynaklar için *Loeb Classical Library* serisindeki Hellence ve Latince metinler kullanılmıştır. Tez metninde Hellence yer ve şahıs isimlerinin yazımı için Hellence yazım esas alınmıştır. Bu nedenle literatürde örneğin "Prusias" olarak yazılan isim, Hellencede "Προυσίας" olarak yazıldığından bu tez çalışmasında "Prousias" şeklinde aktarılmıştır. Diğer yandan Türkçe literatürde yer eden bir isim olarak Büyük İskender için "III. Aleksandros" ismi tercih edilmemiştir. Benzer şekilde örneğin Ege gibi yer isimlerinde Türkçe kullanımlarına sadık kalınmıştır.

Metinde Nikaia kent sikkeleri için "S" kodu ile artan sayı (örn. S1) ile Nikaia kenti haricindeki sikkeler için diğer sikkeler anlamındaki "DS" kodu ile artan sayı (örn.

DS1) kullanılmıştır. Katalog ve levhada ise başlık altında listelendiği için yalnızca artan sayı kullanılmış, “S” ve “DS” kısaltmaları eklenmemiştir. Katalogda sikkelerin ön ve arka yüz lejand ve betimlerine yer verilmiş olup kronolojik sıra gözetilmiştir. Aynı yönetim yıllarına denk gelen sikkelerde ise tematik sıra izlenmiştir. Katalog B’de (diğer sikkeler) kullanılan sikkeler Nikaia dışında darp edildiğinden ayrıca darp yerleri belirtilmiştir.

Ön ve arka yüzde yer alan lejandlar ve betimler ilgili kaynakta belirtildiği gibi aktarılmış ancak sikke görseliyle bilgiler arasında farklılık görülmesi durumunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Lejandlarda eksik kısımlar köşeli parantez, silik kısımlar için parantez, silik ve tamamlanamayan kısımlar için ise köşeli parantez içinde nokta kullanılarak vurgulanmıştır. Katalogda bulunan sikkelere ilişkin metrolojik veriler (ağırlık, çap ve kalıp yönü) ilgili referansında belirtildiği kadarıyla eklenebilmiştir. Sikke görsellerinin ve bilgilerinin alındığı kaynak bilgisi, ölçülerin ardından parantez içinde belirtilmiştir. Basılı kaynaklardan edinilen sikkelerin kaynak bilgisine referans kısaltmasının (Ref.) ardından yer verilmekte olup RPC dışında web sitelerinden elde edilerek kullanılan sikkeler için ilgili web sitesi belirtilerek sikkelerin benzerlerini işaret eden referans ayrıca eklenmiştir.

Çalışmada Romanizasyon bağlamında değerlendirilmek üzere sikkelere yer verildiğinden betimlerin görünebilirliği için görsellerin kalitesi önem taşımaktadır. Bu sebeple sikke kataloğunda kullanılan görsellerin birçoğu için web sitelerinden [RPC online (https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/), Asia Minor (https://www.asiaminorcoins.com/), Wildwinds (https://www.wildwinds.com/), Coin Archives (https://www.coinarchives.com/), Numista (en.numista.com) ve Coin Project (http://www.coinproject.com/)] yararlanılmıştır. Referans kısmında görsellerin alındığı web sitesi kısaltma şeklinde (RPC online: RPC, Asia Minor: AMC, Wildwinds: WW, Coin Archives: CA, Coin Project: CP) parantez içinde belirtilmiştir. Bu sayede ilgili sitede görsel numarasından, kullanılan görsellere erişim mümkün olacaktır. Wildwinds’ten alınarak kataloğa eklenen sikkelerin görsel numarası bulunmadığı için, ilgili müzayede bilgilerine de yer verilmiştir. Basılı kaynaklardan alınarak katalogda yer verilen sikkelerin kaynak bilgisi ise yine referans kısaltmasının ardından (Ref.) kataloğa eklenmiştir. Katalogda kullanılan kısaltmalar “Kısaltmalar” bölümünde yer almaktadır. Referans içerisinde kullanılan kısaltmalar burada belirtildiği için “Kısaltmalar” bölümüne tekrar eklenmemiştir. Ön

ve arka yüzde yer alan lejandlar ve betimler ilgili kaynakta belirtildiği gibi alınmış ancak sikke görseliyle bilgiler arasında farklılık görülmesi durumunda düzeltmeler yapılmıştır. Sikke görselleri genel çerçevede betim bağlamında kullanıldığından ve yararlanılan kaynaklarda bir kısmının çap ölçüsünün belirtilmemesi sebebiyle levha kısmındaki görseller sikkelerin gerçek ölçüleri yerine standart ölçüde kullanılmıştır.

Nikaia ve teritoryumunda Roma vatandaşlarının (İtalik ve yerel) belirlenmesi adına Dönmez-Öztürk tarafından 2011 yılında tamamlanan yayınlanmamış doktora tez çalışması esas alınmıştır[126]. Bu bağlamda bölge bazında gerekli literatür çalışması gerçekleştirilerek epigrafik malzeme taranmıştır. Buna uygun olarak gerek her yazıt için gerekse yazıt içeriğindeki her ayırt edici özellik için anahtar kelimeler verilmiştir. Roma vatandaşlarını ayırt etmek için esas kıstas *tria nomina* isimlendirmesi olmuştur. *Praenomen* veya *nomen*in eksik olduğu örnekler *prosopographia*ya dahil edilmemiştir. McLean'e göre, özellikle M.S. 4. yy. sonları itibariyle *praenomen* kullanımı azalarak çift isim kullanımı yaygınlaşmıştır[127]. Bu çalışmada, tek istisnai durum olarak Peducaeus Longinus Asklepiodotos (P096) *prosopographia*ya dahil edilmiştir. Çünkü *praenomen*i eksik olmasına karşın ilgili edisyonlarda *agnomen*i verilmiştir. Nikaia özelinde, Roma İmparatorluğu'na ait *gensle*re sahip vatandaşların listesi Fernoux tarafından çıkarılmıştır[128]. Ancak söz konusu listenin esasında *INikaia* serisine dayanılarak oluşturulduğu ve literatürdeki diğer çalışmaların dahil edilmediği anlaşılmaktadır. Tez çalışmasındaki *prosopographia*ya vatandaş ekleme konusunda duyulan şüpheler bu liste kontrol edilerek teyit edilmiştir. Ayrıca bu listede yer alıp *tria nomina* isimlendirmesinde eksiği bulunan (örn. T. Flavius) ve *Constitutio Antoniniana*'ya dahil edilen çift isimli Aureliuslar (örn. Aurelios Attalos) *prosopographia*ya eklenmemiştir. Son olarak, listenin başında adı sunulan ve Şahin'in çalışmasına istinaden eklendiği anlaşılan T. Iulius Apolaustus, Nikaia vatandaşı olarak değerlendirilmemiştir[129]. Söz konusu vatandaş bir pantomim olup Ephesos ve Delphoi gibi önemli kentlerde onurlandırılmıştır. Ziyaret ettiği kentlerin bazılarında *bouleutes* olarak anıldığı

[126] Dönmez-Öztürk 2011. Söz konusu çalışmasında Dönmez-Öztürk Lykia Bölgesi'ni çalışırken, örnek çalışma olarak Holtheide'yi almıştır (Holtheide 1983).

[127] McLean 2002: 123.

[128] Fernoux 2004: 550-552.

[129] *INikaia* T 40b (*INikaia* 10,3 s. 91).

görülmektedir. *Bouleutes* olduğu kentler zikredilirken Nikaia'nın da dahil olması, Şahin tarafından vatandaş olarak değerlendirmesine vesile olmuştur. Fakat kendisinin vatandaşlık durumu şüpheli olduğundan çalışmaya dahil edilmemiştir. Böylelikle literatür çalışmasının ardından güncel yayınlardaki vatandaşlar da dahil edilerek Nikaia kentinin *prosopographia*sı zenginleştirilmiştir.

Nikaia kentinde veya Bithynia Bölgesi'nde, kökenine şüpheyle yaklaşılan Romalı yüksek memurlar da *prosopographia*nın dışında bırakılmıştır. Seçilen vatandaşların isimleri önce çalışma içinde standart olacak şekilde düzenlenmiştir. Ardından *prosopographia*da, önce *nomen* sonra *cognomen* esas alınarak alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca Hellen kökenli *cognomen*ler için Latincenin yerine Hellence yazım tercih edilmiştir. Bu kısımda "P001" artan sayısı verilerek metin içinde isimlerinin yanı sıra vatandaşlar bu sayıları ile gösterilmiştir. Bir yazıtta birden fazla vatandaşın geçtiği durumlarda, *prosopographia*da tekrarın olmaması adına, transkripsiyon sadece sıralamadaki birinci kişiye eklenmiştir[130]. Ayrıca sık olmasa da, baba-oğul gibi aynı isimlerin belgelenmesi durumunda Latince artan sayı (örn. I, II) ile ayırım yapılmaya çalışılmıştır. *Gens*lerin tarihlendirilmesine yönelik kaynaklar, yazıt edisyonlarındaki bilgilerin haricinde Dönmez-Öztürk'ün çalışması yanı sıra McLean'e dayandırılmıştır[131]. Söz konusu kaynaklara dayanarak *gens* tarihlendirmesi hem metin içinde hem *prosopographia*da sunulmuştur. *Prosopographia*daki tarihlendirmeler için ilgili edisyonlardaki kaynaklar esas alınmış, tarafımca önerilen *gens* tarihlendirmeleri (HN) ibaresiyle tarih kısmına dahil edilmiştir. *Prosopographia*da kullanılan çeviri metinleri farklı yazarlara ait olduğundan ve üslup farkları görüldüğünden tarafımca standart hale getirilmiştir. Türkçe çevirilerin eksik olduğu ve tarafımdan eklendiği durumlarda ise (HN) ibaresiyle belirtilmiştir. *Prosopographia*ya dahil edilen yazıtlar hakkında yorum ve ek bilgiler ilgili tez bölümüne eklenmiş, katalogda dipnot vermek tercih edilmemiştir.

---

[130] Örneğin bir ailede beş vatandaşın geçmesi durumunda *prosopographia*daki sıralamaya bağlı kalarak bu kişilerden ilk sıradakine ilgili veriler eklenmiştir. Ailedeki diğer kişiler için "bk. P000" şeklinde artan sayı ile verilerin eklenmiş olduğu vatandaşa yönlendirme yapılmaktadır. Vatandaşlar arası bağın anlaşılabilmesi adına yönlendirmenin yapıldığı vatandaşlar hakkında kısa bilgiye de yer verilmiştir.

[131] McLean 2002: 112-148; Dönmez-Öztürk 2011: 471-472 Tab. 2. Ayrıca yazıtların kendi edisyonlarındaki tarihlendirmeleri esas alınmıştır.

Coğrafi olarak Nikaia ve teritoryumundaki yazıtlar ele alınmıştır[132]. M.Ö. 1. yy. ile İmparator Caracalla tarafından yayınlanan M.S. 212'deki *Constitutio Antoniniana* arasındaki dönem kronolojik açıdan sınırlandırılmıştır. Nikaia'daki vatandaşlığın sürekliliğini gösterebilmek adına bazı durumlarda edisyonlarda M.S. 3. yy. olarak gösterilen yazıtlar da çalışmaya dahil edilmiştir[133].

Romanizasyon açısından bu metodolojinin uygulanması şüphesiz çalışma özelinde farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Bu tezin bir bölümü için örnek çalışma olarak ele alınan Dönmez-Öztürk'ün çalışması bütün bir bölgeyi kapsamaktadır. Dolayısıyla çok fazla epigrafik malzeme ve vatandaşın değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca Lykia ve Bithynia bölgelerinin epigrafik malzemeleri karşılaştırıldığında, en azından Nikaia kenti özelinde yazıtların bilgi açısından biraz kısıtlı olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Lykia'daki yazıtlarda, bir vatandaş için sık sık birden fazla yazıt kaydedilmiş olup bu yazıtlar *cursus honorum* içeriği bakımından gayet zengin görünmektedir. Dolayısıyla bölge dinamiği düşünüldüğünde Lykia'daki Romalı vatandaşların faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgilerin sunulduğu anlaşılmaktadır. Romanizasyon sürecini esas alarak uygulanan metodolojinin arkeolojik ve epigrafik açıdan kısıtlamaları da bulunmaktadır. Zira literatürde yer alan çok sayıda yazıt, direkt Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Bu çalışmada oluşturulan *prosopographia*ya da bu durum açıkça yansımaktadır. Nitekim görüleceği üzere yazıtların toplam sayısının yarısından fazlası Roma İmparatorluk Dönemi şeklinde tarihlendirilmeye tabi tutulmuştur. Böylelikle analojik olarak çok geniş bir zaman dilimi içinde kapsamlı bir değerlendirme yapmak mümkün görünmemektedir.

[132] Bu bağlamda, örneğin Marcus Pompeius Fortunatus gibi Nikaia teritoryumunda gösterilen (bk. SEG LX 1349; Çokbankir 2010: 336-337 no. 12) ancak modern sınırların dışında kalan vatandaşlar *prosopographia*ya dahil edilmemiştir. Nitekim söz konusu Roma vatandaşı, Bilecik il sınırına çok yakın olmasına karşın Eskişehir'e bağlı Sarıcakaya/Beyyayla köyünde kayıt altına alınmıştır.

[133] Benzer şekilde Dönmez-Öztürk'ün çalışmasında da M.S. 3. yy.'a tarihlendirilen yazıtların dahil edildiği görülmektedir. Örn. Dönmez-Öztürk 2011: P008, P017, P019, P043.

I. DOĞU AKDENİZ'İN FETHİ VE ROMANİZASYONUN TARİHSEL SÜRECİ (M.Ö. 215-27)

Epeiros Kralı I. Pyrrhos'un M.Ö. 280-275 yılları arasındaki Italia seferi, Romalılar ile Hellenler arasındaki ilk diplomatik temaslardan biri şeklinde değerlendirilmektedir[134]. Romalılar, Güney Italia'daki Hellen kolonilerinden Tarentum ile savaş halindeydi. Ploutarkhos ve Pausanias'ın anlatımlarından bilindiği üzere Epeiros Kralı Pyrrhos, Magna Graecia'daki (Megale Hellas) Hellen kolonilerinin yardım çağrısına olumlu cevap vermiştir[135]. Hellen ve Roma ordularının ilk kez karşılaştığı Heraklea (M.Ö. 280) ve Ausculum (M.Ö. 279) savaşlarında, iki taraf arasında diplomatik görüşmeler de kaydedilmiştir[136]. Pyrrhos, sonuç itibariyle Epeiros, Makedonia ve Hellas'ın çeşitli bölgelerinden gönderilen askeri destek ve henüz "batının" karşılaşmamış olduğu filler ile Italia'ya geçmiştir. Buradaki savaşlar sırasında zaferler elde etmesine karşın verilen kayıplar ağır olduğundan (Pyrrhos zaferi) Roma ile barış görüşmelerini başlatmıştır. Kartaca'nın Roma ile barış yapması ve Italia'daki müttefiklerinin artık kendisine destek vermemesi nedeniyle taraflar arasında görüşmeler tıkanmıştır. Mevcut şartları zorlayarak son bir hamle yapan Pyrrhos, M.Ö. 275'teki Beneventum Savaşı'nda Roma'ya karşı yenilmiş ve Italia'yı terk etmek durumunda kalmıştır[137].

Pyrrhos'un bu denemesi, Romalıların ilk kez bir Hellen kralı ile çarpışması olarak gösterilmektedir[138]. Bu ilk temastan sonra Roma artık Hellas ve ardından Küçük Asya sahnesine çıkmış durumdadır. Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Italia'da gerçekleşen bir dizi savaşın ardından güç ve iktidar mücadelesi ilk etapta Kıta Hellas'a, oradan da Küçük Asya'ya yayılmıştır. Roma'nın yayılım sürecinde yaşanan

[134] Betalli 2019: 213-214. Konu hak. modern kaynak için bk. Γαρουφαλιάς 1946; Kent 2019.

[135] Paus. XII-XIII; Plut. Pyr. XIII; Bosch 2020: 65.

[136] Lefkowitz 1959: 147. Bu iki savaş arasında barış görüşmelerini yapmak üzere Pyrrhos tarafından Kineas görevlendirilmiştir. Kendisi Roma'da belirli bir süre kalmış, Romalıların günlük yaşamı ve davranışları ile ilgili gözlemlerde bulunmuş ve görüşlerini Pyrrhos'a aktarmıştır (konu hak. Plut. Pyr. XIX).

[137] Beard 2018: 173-Bosch 2020: 65-67. Kendisi Italia'yı terk etmesine karşın garnizonlarını Italia'da bırakmıştır. Ayrıca oğullarından Helenos ve komutanlarından Milon'u Tarentum'da bırakmıştır. M.Ö. 272'de Pyrrhos'un vefatının ardından Milon, Tarentum kentini Roma'ya teslim etmiş ve memleketine dönmüştür (Niese 1896: 502).

[138] Bosch 2020: 65.

gelişmeleri takip ederek Romanizasyon hakkında bilgi edinebilmek mümkündür. Bu nedenle I. Makedonia Savaşı'ndan başlayarak Principatus'un başlangıcına kadar olan tarihsel süreç incelenmiş, Romalılar ve Hellenler arasında gerçekleşmiş olan diplomatik, askeri ve kültürel gelişmeler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

A. Birinci Makedonia Savaşı (M.Ö. 215-205)

1. Savaşın Nedeni ve Gelişmeler

Roma'nın Kartaca ile mücadelesi Makedonia Kralı V. Philippos'a batıya yayılma şansı vermiştir[139]. Polybius'a göre bu kararı almasında Pharoslu Demetrios'un da etkisi olmuştur. I. Illyria Savaşı'nın ardından (M.Ö. 229-228) Romalılar, Demetrios'u buradaki kıyı bölgenin bir bölümünü yönetmesi için görevlendirmiştir[140]. Yaklaşık on yıl sonra Demetrios Roma'ya karşı gelerek bölgedeki müttefik kentlere saldırmaya başlamış, bunun üzerine II. Illyria Savaşı'nda (M.Ö. 219) Roma'ya yenilmiş ve Makedonia Kralı V. Philippos'a sığınmıştır[141]. V.

[139] M.Ö. 217'de Roma'nın Hannibal'e karşı Trasimene Gölü'ndeki mağlubiyetinin haberi V. Philippos'a ulaşmıştır. Böylelikle Roma'nın Kartaca ile meşgul olması kendisine fırsat yaratmıştır (Tozan 2016: 24). Ancak ileriki süreçte Romalılar, özellikle II. Kartaca Savaşı'nın bitmesiyle birlikte önce Balkanlara, daha sonra da Hellas ve Küçük Asya siyasetine daha fazla müdahil olmaya başlamıştır (Boatwright et al. 2022: 85).

[140] Pol. II 11; Doğan 2023: 2539. Bu süreçte Illyria'nın yönetimi Kraliçe Teuta'da bulunmaktaydı. Illyria'daki korsanların kontrol altına alınamaması ve Roma tarafından gönderilen elçinin öldürülmesi gibi nedenlerle Roma savaş açmıştır (Derow 2005: 51-53). Bu süreçte, Pharos'un yönetimini elinde bulunduran Demetrios, Romalılar ile iş birliği yaparak Korkyra, Epidamnos ve Pharos gibi yerleşimlerin Roma'nın eline geçmesini sağlamıştır. M.Ö. 228'de Roma ve Illyria arasında ilk kez bir antlaşma yapılmıştır. Söz konusu antlaşma şüphesiz Roma'nın lehinde ilerlemiş, bir yılın ardından Teuta tahttan çekilerek idare Pharoslu Demetrios'un eline geçmiştir (Doğan 2023: 2539-2540). Durum itibariyle Roma'nın Adriyatik Denizi'nin ötesindeki olaylara karışmış olması nedeniyle, Hellenlere durumu açıklayan elçiler gönderilmiştir. Illyria'ya karşı savaşan Romalı Komutan L. Postumius Albinus Akhaia ve Aitolia'ya, Roma senatosu da Atina ve Korinthos'a elçi göndermiştir. Bunun üzerine Korinthoslular Romalıları Isthmia Oyunları'nda "fahri Hellenler" olarak karşılamıştır (Champion 2000: 427-428). Roma'nın Illyria politikaları için bk. Badian 1952. Pharos ve Roma ilişkileri için bk. Derow 1991.

[141] Pol. III 16, 18-19; IV 66; Derow 2005: 54. Ayrıca Livius'a göre Roma bu duruma seyirci kalmamıştır. V. Philippos'a gönderilen Romalı elçiler kendilerine Demetrios'un teslim edilmesini talep etmiştir (Liv. XXII 33). Şüphesiz bu talebe karşın herhangi bir teslimiyet olmamıştır. Yine de gönderilen heyet ile birlikte Roma ve Makedonia arasında ilk diplomatik görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Tozan 2016: 24).

Philippos, Demetrios'tan da etkilenerek Roma ile savaş konusunda ikna olmuş[142] ve savaş başlamadan önce Aitolialılar ile barış yapmıştır[143]. M.Ö. 217-216'da savaş hazırlıklarını tamamlamıştır[144]. V. Philippos, her ne kadar donanması ile beraber Italia'ya doğru yola çıksa da savaşmadan geri dönmek durumunda kalmıştır[145].

V. Philippos M.Ö. 216'daki Cannae Savaşı'ndan sonra Hannibal'e yardım teklifi için elçi göndermiştir[146]. Elçiler geri dönerken Komutan Publius Valerius Flaccus tarafından yakalanmış ve Roma'ya karşı yapılan savaş planı ortaya çıkmıştır[147]. Bunun üzerine Roma'dan Flaccus'a destek gelmiştir[148]. Ancak bu süreçte herhangi bir sıcak savaşın yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

2. Savaş Süreci

M.Ö. 214'te V. Philippos, Illyria'daki Oricum kentini ve limanını ele geçirmiştir[149]. Kent daha sonra *propraetor* Marcus Valerius Laevinus tarafından geri alınmıştır[150]. Savaşa dahil olan bir diğer Romalı, Quintus Naevius Crista'dır[151]. Bu süreçte V.

[142] Pol. V 101-102; Hammond – Walbank 1988: 387-388; Walbank 2008: 478-479; Demircioğlu 2011: 286-288. Anlaşıldığı kadarıyla Pharoslu Demetrios, V. Philippos'un yanına sığındığı zaman danışman kurulunda etki sahibi olmuştur. Kendisinin etkisi altında tam olarak bir Roma karşıtı siyaset uygulanmamasına karşın batı sularda (Adriyatik ve Ion denizleri) faaliyetlerini artırması Roma'nın dikkatinden kaçmamıştır.

[143] Pol. V 103, 105; Errington 2017: 173.

[144] Pol. V 109; Derow 2005: 54.

[145] Pol. V 110; Derow 2005: 54; Demircioğlu 2011: 289-290.

[146] Pol. VII 9; Kınacı 2016: 30. Yapılan antlaşmaya göre Makedonia, Illyria'da kaybedilen toprakları geri almayı hedeflemiştir. Diğer yandan Kartaca ise tarafına sağlanacak olan donanma ile Italia-Kartaca arasındaki bölgeyi kontrol altına almayı amaçlamıştır (Bosch 2020: 90).

[147] Liv. XXIII 34. Consul M. Claudius Marcellus'un emrinde görev yapan Flaccus, M.Ö. 218'de Hispania'da görev almış, M.Ö. 216/215 civarında ise Calabria çevresinde yirmi beş gemilik bir filoya komuta ettiği sırada elçileri tespit ederek ellerindeki mektuplara el koymuştur. Bu başarısı nedeniyle ödüllendirilmiş ve yetkileri arttırılmıştır (Smith W 1867a: 157).

[148] Liv. XXIII 38; Waterfield 2014: 46.

[149] Liv. XXIV 40; Hammond – Walbank 1988: 395. Ayrıca M.Ö. 213'de V. Philippos, Adriyatik'teki limanlardan Lissos'un da kontrolünü ele geçirmiştir (Derow 2005: 54). Şüphesiz bu durum Roma'nın gözünden kaçmamıştır.

[150] Liv. XXIV 10-11, 20.

[151] Liv. XXIV 40. Livius kendisinden faal ve cesur olarak bahsetmektedir. Aktarıldığı kadarıyla kendisine gemiler ile birlikte iki bin kişilik bir ordu tahsis edilmiştir.

Philippos karadan Illyria'da ilerleyerek (M.Ö. 213-212) iç kesimlerdeki kentlere saldırmıştır.

Romalılar, Hellenler ile uzun süre devam edecek mücadelelerinde olduğu üzere, burada da Hellenler arasındaki birlik eksikliğinden yararlanmıştır[152]. V. Philippos ile Hannibal'in iş birliğine benzer olarak Roma da Hellas'ta kendisine müttefik aramış ve Aitolia Birliği'ne teklif götürmüştür (M.Ö. 212)[153]. Böylelikle Elis, Sparta, Messenia ve Pergamon Kralı I. Attalos ile halihazırda Roma müttefiki olan Illyria Kralı Pleuratos ve oğlu Skerdilaidas ile Roma arasında anlaşma sağlanmıştır[154].

Roma'dan ilk hamle olarak M. Valerius Laevinus, Ionia Adaları'nı zapt etmiş[155]; V. Philippos ise bu hamleye karşılık kuzey sınırlarını sağlamlaştırmıştır. Bu esnada Aitolialılar Akarnania'ya saldırmayı planlamış ancak V. Philippos'un gelişi ile geri çekilmiştir[156]. M.Ö. 210'da Laevinus, Aitolialılar ile beraber Phokis'teki Antikyra'yı ele geçirmiştir[157]. Başlangıçta Roma'ya karşı çekimser bir tutum olsa da Makedonialılara karşı kurulan koalisyon büyümüş; Pergamon, Elis ve Messenia'nın yanı sıra Sparta da bu koalisyona dahil olmuştur[158]. Roma'nın koalisyon üzerine kurulu savaş stratejisinin başarılı olması neticesinde Roma, V. Philippos'u Hellas'ta Hellen kentlerine karşı yapılacak bir savaşa sürükleyebilmiştir[159].

M.Ö. 210-209 yıllarında Roma'nın tarafını tutan koalisyonun savaşta durgun olduğu, diğer yandan V. Philippos'un ilerleyerek Aitolia ve *consul* Publius Sulpicius

---

[152] Betalli 2019: 215. Özerkliğe ve kendi kendini yönetmeye alışkın Hellen kentleri, sürekli olarak kavgalara karışmakta ve kışkırtılmaktaydı. Bu süreç, Roma'daki merkezi hükümete taban tabana zıt olan Hellen *polei*sinin karakterini ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere bu süreç en az elli yıl boyunca devam etmiş ve Hellas'ın eyaletleşme süreci ile son bulmuştur.

[153] Liv. XXV 30; XXVI 24; Eckstein 2002: 271; Kınacı 2016: 30.

[154] Liv. XXVI 40; Balsdon 1954: 32; Hammond – Walbank 1988: 400-401; Demircioğlu 2011: 292; Waterfield 2014: 50; Boatwright et al. 2022: 85. Değinilen müttefikler arasından, Roma'nın Hellas ve Küçük Asya'da egemen olması süreci kapsamında Pergamon Krallığı ön plana çıkmaktadır (bk. Kurt 2010b).

[155] Liv. XXVI 24; Hammond – Walbank 1988: 400-401.

[156] Liv. XXVI 25; Pol. IX 40; Derow 2005: 55.

[157] Liv. XXVI 26; Pol. IX 39; Waterfield 2014: 52.

[158] Pol. IX 30, 37-39; X 15; Eckstein 2002: 273.

[159] Liv. XXVI 28.

Galba'nın yönetimindeki Roma güçlerine karşı savaştığı görülmektedir[160]. Geniş bir alana yayılan bu iktidar mücadelesinde, özellikle bölgedeki ticaretin aksaması sebebiyle savaşta tarafsız olan Aigyptos, Rhodos, Atina ve Khios V. Philippos'a temsilci göndererek barış sağlamaya çalışmış[161] fakat bu deneme başarısız olmuştur[162]. Bu süreçte iki taraf arasındaki mücadeleler devam etmiştir[163]. I. Attalos Opus kentini, Publius Sulpicius Galba da Oreus kentini yağmalamak için orduyu ikiye ayırmış; bunu fırsat bilen V. Philippos ise I. Attalos'un bulunduğu Opus'a saldırarak I. Atallos'un gemileri ile bölgeden ayrılmasını sağlamıştır[164]. V. Philippos ile evlilik yoluyla bağı olan Bithynia Kralı I. Prousias'ın Pergamon'a doğru hareket etmesi, I. Atallos'un Pergamon'a dönüşünün bir diğer sebebi olarak değerlendirilmektedir[165]. Attalos'un bölgeden ayrılması ve Roma güçlerinin zayıflaması sonucu V. Philippos hücum stratejisi uygulayarak Hellas'taki bazı kentleri tekrar kontrolü altına alabilmiştir[166].

3. Phoinike Barış Antlaşması (M.Ö. 205) ve Etkileri

M.Ö. 206'da, Roma'nın desteğinin azalması ve I. Attalos'un ayrılması neticesinde gücü zayıflayan Aitolia Birliği ile V. Philippos arasında barış görüşmeleri yapılmış olup Roma'dan bağımsız olarak karşılıklı anlaşmaya varılmıştır[167]. Bunun üzerine Roma, *censor* Publius Sempronius Tuditanus ile Illyria üzerinden ilerlemeye çalışsa da V. Philippos tarafından durdurulmuştur[168]. Roma'nın Hellas'ta başka müttefiki

[160] Liv. XXVII 29; Pol. IX 41-42; Waterfield 2014: 53. Publius Sulpicius Galba'nın Laevinus'un yerine görevlendirildiği aktarılmaktadır. Galba daha sonra Roma ve Makedonia arasında gerçekleştirilen ve olumsuz geçen barış görüşmelerine de katılım sağlamıştır (Eckstein 2002: 286-287).

[161] Pol. V 24.9, 100.9; Walbank 1940: 89-90; Derow 2005: 56. Bu çerçevede gerçekleştirilen görüşmelerde Rhodoslu siyasetçi Thrasykrates, Roma karşıtı konuşmasıyla ön plana çıkmaktadır (konu hak. Bk. Eckstein 2002: 288-289).

[162] Liv. XXVII 30; Demircioğlu 2011: 293.

[163] Liv. XXVII 31-32; XXVIII 5.

[164] Liv. XXVIII 6; Magie 1950: 311-313; Eckstein 2002: 284.

[165] Hammond – Walbank 1988: 405; Kınacı 2016: 31.

[166] Liv. XXVIII 8.

[167] Liv. XXIX 12; Pol. XI 4; Hammond – Walbank 1988: 405-410.

[168] Balsdon 1954:31; Eckstein 2002: 293. P. Sempronius Tuditanus, Publius Sulpicius Galba'nın yerine görevlendirilmiş ve kendisine büyük bir ordu verilmiştir. Ancak savaş alanına ulaşana kadar barış antlaşmalarının yapıldığı anlaşılmaktadır.

kalmaması sebebiyle Roma, barışı kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle M.Ö. 205'te yapılan Phonike Barış Antlaşması ile I. Makedonia Savaşı son bulmuştur[169]. Aynı yıla takriben (M.Ö. 205/204) Romalılar ile Hellenler arasında gerçekleşen bir diğer etkileşim, Magna Mater kültünün Pessinous'tan Roma'ya taşınması olarak kaydedilmektedir[170].

Roma'nın I. Makedonia Savaşı hedefleri incelemiş olup genel itibariyle amacın yerine getirildiği sonucuna varılmaktadır. Her şeyden önce V. Philippos'un Illyria ve Italia'ya olası ilerlemesi engellenmiştir. İki güç arasındaki mücadele sırasında, Roma'nın Kıta Hellas'tan kendine müttefik edinerek V. Philippos'a karşı bir koalisyon kurmuş olması, ileriki süreç için temel oluşturmuştur. Ayrıca Roma'nın da bu süreçte pek barış yanlısı olmadığı düşünülmektedir. Çünkü M.Ö. 207'de Makedonia tarafından barış teklif edilmiş, ancak Roma bu teklifi kabul etmemiştir. Bu teklifin reddi, V. Phillipos'a karşı savaşan koalisyonun savaş isteğini canlı tutmuştur[171].

B. İkinci Makedonia Savaşı (M.Ö. 200-197)

1. Savaşın Nedeni ve Gelişmeler

Romalılar ve Makedonialılar arasında M.Ö. 205'te yapılan Phoinike Barış Antlaşması çok uzun sürmemiştir. M.Ö. 204'te Aigyptos Kralı IV. Ptolemaios Philopator'un vefat etmesi ile yerine oğlu V. Ptolemaios geçmiştir. Yeni kralın altı yaşında olmasını fırsat bilen V. Philippos ve III. Antiokhos, Ptolemaios Krallığı'nın topraklarını ele geçirmek üzere aralarında anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma ile V. Philippos M.Ö. 201 civarında Thrakia üzerinden ilerleyip Küçük Asya'daki kentleri yağmalamıştır[172]. Rhodoslular ve Pergamonlular V. Philippos'a müdahale ederek

[169] Liv. XXIX 12; Errington 1972: 117; Tozan 2016: 27. Ayrıca bk. Larsen 1937.

[170] Derow 2005: 58. Ayrıca bk. böl. I. G. 1.

[171] Savaşın hedefleri Rich tarafından detaylı bir şekilde çalışılmıştır (bk. Rich 1984). Ayrıca unutulmamalıdır ki netice itibariyle Makedonialıların Hannibal'e yardım etmesi de engellenmiştir.

[172] Diod. XXVIII 5; Balsdon 1954: 34; Demircioğlu 2011: 299; Errington 2017: 194. V. Philippos'un Propontis ve doğu Ege'deki yağmalarından önce de Roma'nın Hellas'taki elçileri Makedonialıların agresif tutumlarına dair raporlar iletmiştir. Ayrıca Zama Savaşı'nda esir düşen Makedonialı tutsakların iade talebi ve Aitolialıların V. Philippos'u Roma'ya şikâyet etmesi gibi hususlar barışın yakın zamanda bozulacağına işaret etmiştir. Balsdon'a göre antik kaynaklar barış şartlarının bozulmasına

ilerlemesini durdurmuştur. Ayrıca Rhodos ve Pergamon yönetimleri Atina kentini Makedonialılara karşı savaşmaya ikna etmiş[173], diğer yandan Roma'ya da yardım çağrısında bulunmuştur[174]. II. Kartaca Savaşı'ndan (M.Ö. 218-201) galip ayrılan Roma bu çağrıya olumlu cevap vermiştir. Bu kapsamda I. Makedonia Savaşı'nda da önemli rol oynayan Marcus Valerius Laevinus'u olayları araştırmak ve değerlendirmek için yeniden görevlendirmiştir[175]. M.Ö. 200'de, *consul*ler Publius Sulpicius Galba ve Gaius Aurelius Cotta, Roma idaresinde bu durumu tartışmıştır; savaşa katılma fikri konusunda ilk etapta çekinceler olsa da daha sonra senato tarafından kabul görmüş ve savaş hazırlıkları başlamıştır. Böylelikle savaş için *consul* Publius Sulpicius Galba görevlendirilmiştir[176]. Roma tarafında bu gelişmeler yaşanırken V. Philippos Küçük Asya'daki yağmalarını sürdürmüştür. Abydos kentinin kuşatılması esnasında Aigyptos'tan dönen *consul* Marcus Aemilius Lepidus ile diplomatik bir görüşme yapılmıştır. Lepidus'un V. Philippos'u savaştan ve Hellen

---

yönelik yukarıdaki gelişmeleri göstermektedir. Ancak Balsdon, bu argümanların gerçeklik paylarının tartışmalı olduğunu ve sadece Roma'nın aklanmaya çalışıldığı desteklemektedir.

[173] Liv. XXXI 14-16; Errington 1972: 142; Errington 2017: 202-203. Antik kaynaklara istinaden, M.Ö. 201-200 arasında, yani II. Makedonia Savaşı'nın hemen öncesinde kentler arasındaki elçi "trafiği" Meadows tarafından ele alınmıştır (bk. Meadows 1993: 54).

[174] Bu husus ile ilgili Rostovtzeff, alınan kararların sonucu olarak bu noktadan itibaren Romalıların, doğunun iki önde gelen monarşisi karşısında üstünlük kurmaya başladığını ifade etmektedir. Öncelikle taraflar arasında diplomatik ve askeri tedbirler alınmaya başlamıştır. Ancak zamanla Makedonia ve Syria güçleri ilk olarak Roma'nın etki alanına, daha sonra da egemenliği altına girmiştir (Rostovtzeff 1941: 52; Balsdon 1954: 34 dn. 40). Ayrıca M.Ö. 201'de Pergamon Kralı I. Attalos'un Roma'ya göndermiş olduğu heyet, Küçük Asya'dan Roma'ya giden ilk heyet olarak değerlendirilmektedir (Kaya 1996: 212).

[175] Liv. XXXI 3; Tozan 2016: 30; Eckstein 2008: 181, 230. Roma'ya gelen diplomatik taleplerin kabul edilmesi bir devrim olarak yorumlanmaktadır.

[176] Liv. XXXI 4-8, 12-14; Balsdon 1954: 37-38; Derow 2005: 60. Ergin, I. Makedonia Savaşı'na göre ikinci savaşın Hellen dünyası için daha büyük etki bıraktığını ifade etmektedir. II. Makedonia Savaşı, Kıta Hellas ve Ege'deki birçok kentin müdahil olmasına neden olmuştur. Daha da önemlisi bu savaşta Romalılar, Hellenlerin kurtarıcısı rolünü üstlenmiş ve kendi çıkarları doğrultusunda bu propagandayı yürütmüştür (Ergin 2008: 51-52). Ayrıca Polybius'a göre Roma ile Makedonia arasında sadece bir savaş gerçekleşmiş olup Hannibal ile müttefikliği ile başlamış (M.Ö. 216 c.) ve Kynoskephalai Savaşı ile sona ermiştir (Pol. III 32.6; Derow 2005: 58).

kentlerini yağmalamaktan vazgeçirmeye yönelik çabası sonuç vermemiştir[177]. İleriki süreçte savaş, Atina ve çevresine yayılmıştır[178].

2. Savaş Süreci

M.Ö. 200-199 yıllarında Romalılar, Illyria ve Kuzey Makedonia'da askeri ve diplomatik başarılar elde etmiştir[179]. Savaş yaklaşırken, taraflar arasında müzakereler devam etmiştir; V. Philippos'un Roma senatosunu karara dâhil etmek için Roma'ya bir heyet göndermesi ilginç bir durumdur. Diğer yandan Flamininus da senatoya bir rapor vermiştir. Ancak V. Philippos'un elçileri senatoyu ikna etmekte başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Flamininus senatodan daha fazla yetki ve ek birlik almıştır. Flamininus kısa süre içinde Hellen kentlerinin çoğunu kendi tarafına çekmeyi başarmıştır[180]. Bu sırada Publius Sulpicius Galba'nın komutasında hareket eden Lucius Apustius'un donanması, I. Attalos'un güçleri ve Aitolia Birliği beraber hareket etmiş, Thessalia'daki kentlere saldırarak daha fazla cephe açmıştır[181]. Burada savaş zeminini hazırlayan Romalılar Makedonia'ya doğru ilerlemeye başlamış, bunun üzerine V. Philippos Makedonia'ya geri dönmek durumunda kalmıştır[182].

M.Ö. 199'da, yeni *consul* Publius Villius Tappulus, Sulpicius Galba'nın yerini almak üzere Korkyra'ya gelmiş, ancak henüz herhangi bir çarpışma gerçekleşmeden bu sefer *consul* Titus Quinctius Flamininus onun yerini almıştır[183]. Roma ordu idaresi

---

[177] Diod. XXVIII 6; Liv. XXXI 9-17; Pol. XVI 30-31; Magie 1950: 15; Hammond – Walbank 1988: 418-419; Kaya 1996: 214; Demircioğlu 2011: 304-305; Tozan 2016: 31. G. Claudius Nero, M. Aemilius Lepidus ve P. Sempronius Tuditanus'tan oluşan bir Roma heyeti diplomatik görüşmeler yapmak üzere M.Ö. 201'de Aigyptos'a gönderilmiştir (Meadows 1993: 43).

[178] Diod. XXVIII 7; Liv. XXXI 14, 22-26, 28, 33; Waterfield 2014: 73-74.

[179] Liv. XXXI 27-38.

[180] Liv. XXXII 36-40, XXXIII 1-3, 12-13, 16-17. Bu süreçte, Makedonia Birliği'ndeki üyeliği devam eden tek Hellen devleti olan Akarnania bile Flamininus tarafından ikna edilmiştir. Akarnania'daki şeflere davet yollayarak Korkyra'da buluşmuş ve onları Roma'nın tarafına çekmeyi başarabilmiştir. Ancak daha sonra gerçekleştirilen iç görüşmelerde Roma ile dostluk ilişkisinden vazgeçilmiş ve yeniden Makedonia tarafına geçilmiştir. Bunun üzerine Flamininus, Leukas kentini kuşatmış, burada İtaliklerin yaşıyor olması sebebiyle, olası bir can kaybını önlemek adına kuşatmanın süresi uzamıştır. Akarnania'da önce Leukas ele geçirilmiş, Kynoskephalai Savaşı'ndan sonra da bütün bölge Flamininus'a teslim olmuştur.

[181] Liv. XXXI 41-47; XXXII 4-5; Waterfield 2014: 73-79.

[182] Liv. XXXI 33-40; Errington 1972: 142-143; Tozan 2016: 30.

[183] Liv. XXXII 1-6; Derow 2005: 60. Flamininus için ayrıca bk. böl. II. A. 1.

içerisinde bu gelişmeler yaşanırken Küçük Asya'da III. Antiokhos'un Pergamon'a saldırısı ile belirli bir süre I. Attalos'un Roma'ya yardım etmesi engellenmiştir[184]. Flamininus ordunun başına görevlendirildikten sonra V. Philippos'un bulunduğu Aous Vadisi'nin karşısında kamp kurmuş ve ilk aşamada savaş başlamadan V. Philippos'a barış teklifi götürmüştür. Barış şartları zarar verilen kentlerin onarımı ile Thessalia Bölgesi'nin teslimi gibi ağır maddeler içerdiğinden kabul edilmemiştir[185]. Aous'ta gerçekleşen savaşın galibi Roma olmuştur; Makedonialılar Thessalia'ya çekilmiş, Romalılar merkez Hellas'taki kentleri hakimiyet altına alabilmiştir[186]. Bu zafere ek olarak iki gelişme daha yaşanmıştır. İlki Roma donanmasına komuta eden Flamininus'un kardeşi Lucius Quinctius Flamininus'un Euboia Adası'nı kontrol altına almasıdır[187]. İkincisi ise Roma'nın Akhaia Birliği'ne taraf değiştirmesi için yaptığı teklif sonucunda Argos, Megalopolis ve Dyme kentleri haricindeki kentlerin Roma'nın tarafına geçmesidir[188]. Dengelerin değişmeye başlaması ile birlikte V. Philippos M.Ö. 198/197'de Roma'ya barış teklifinde bulunmuştur. Barış şartlarının görüşülmesi için Lokris'teki Nikaia'da bir toplantı gerçekleştirilmiş, barış şartı olarak Hellas, Illyria ve Küçük Asya'daki Makedonia ordularının çekilmesi istenmiş, bu talep ağır geldiğinden barış sağlanamamıştır[189]. Barış görüşmelerinin olumsuz sonuçlanmasıyla iki taraf da tekrar savaş hazırlıklarına başlamış, Sparta ve Boetoia Birliği Roma'ya katılmıştır[190]. Hazırlıkların ardından M.Ö. 197'de iki ordu Kynoskephalai'de karşılaşmıştır[191]. Savaşın Romalıların lehinde sonuçlanmasının

[184] Liv. XXXII 8, 27. Pergamon saldırı altında olmasına karşın önceki aşamada I. Attalos'un Roma'ya elçi göndermiş olması sayesinde bu saldırıdan kurtulabilmiştir. Zira Roma araya girerek III. Antiokhos'u Pergamon'a saldırmaktan vazgeçirmiştir. Bunun üzerine I. Attalos, teşekkür etmek adına Romalı elçilere altın bir çelenk hediye etmiştir (Kaya 1996: 217).

[185] Diod. XXVIII 11; Liv. XXXII 9-10; Bosch 2020: 104-105. Kendisine sunulan ağır şartlar üzerine V. Philippos, hicivli bir şekilde olası bir yenilgide nasıl daha ağır şartların sunulacağını sorgulamaktadır (Liv. XXXI 31; Hammond – Walbank 1988: 424. *Horum si neque urbs ipsa neque homo quisquam superesset, quis id durius quam pro merito ipsorum statutum indignari posset?*)

[186] Liv. XXXII 10-18; Waterfield 2014: 81-86.

[187] Liv. XXXII 16-17; Waterfield 2014: 84-85.

[188] Liv. XXXII 18-23; Hammond – Walbank 1988: 427; Errington 1989: 266; Betalli 2019: 215.

[189] Liv. XXXII 32-37; Errington 2017: 206.

[190] Liv. XXXII 28, 38-40; XXXIII 1-4, 21.

[191] Hammond 1988; Hammond – Walbank 1988: 429-443.

ardından V. Philippos Makedonia'ya çekilmiş; Akhaia, Akarnania ve Küçük Asya[192] cephelerinde Makedonialıların yenilmesi ile Roma'nın önerdiği şartlarda barışı kabul etmek zorunda kalmıştır[193].

3. Kynoskephalai Zaferi (M.Ö. 197) ve Etkileri

Roma ordusunun zaferi, deyim yerindeyse tarihte "çığır açan" bir gelişme olmuştur. Zira bu zafer, doğuda "Roma hegemonyasının başlangıcı" anlamına gelmiştir. Ardından V. Philippos'un ödeyeceği tazminat konusunda müzakereler başlamış ve yine Roma senatosu son karar merci olarak çağrılmıştır. Barışın kesin şartları Korinthos'ta *decemviri* (on kişilik bir Roma komisyonu) tarafından ilan edilmiştir. Daha sonra burada, Isthmia Oyunları sırasında tüm Hellenler için özgürlük ilan edilmiştir. Seyirciler bir yandan tezahüratlarla coşmuş, diğer yandan Flamininus'un eline dokunmaya çalışmış, kendisi çelenk ve kurdele yağmuruna tutulmuştur. Başlangıçta, muhtemelen Hellenlere karşı daha fazla düşmanca eylem planlanmadığını göstermek adına Roma askerleri garnizonlarda bırakılmıştır. Ayrıca Flamininus'un özelinde, yeni otorite Roma'ya saygılarını sunmak için çok sayıda heyet gönderilmiştir. Bunların arasında Seleukos Kralı III. Antiokhos da yer almış ve Avrupa'dan uzak durması konusunda uyarılmıştır. Ancak bu eylem, doğal olarak *megas* (büyük) unvanına sahip güçlü hükümdar için bir hakaret niteliğinde olmuştur[194].

Barış ile beraber V. Philippos'un garnizonlarını Hellen kentlerinden çektiği, donanmanın büyük bölümünü teslim ettiği ve Roma'ya yüklü bir tazminat ödediği

[192] Liv. XXXIII 14-18.

[193] Liv. XXXIII 5-11; Bosch 2020: 105. Kynoskephalai Savaşı askerî açıdan da önem arz etmektedir. Nitekim Akdeniz Bölgesi'nde yaklaşık yüz elli yıl boyunca hâkim olan Makedonia *phalank*sı bölge dahilinde ilk kez yenilgiye uğratılmıştır (Betalli 2019: 215).

[194] Liv. XXXIII 33-34; Rostovtzeff 1941: 56-57;. Livius'tan anlaşıldığı kadarıyla, savaşın ardından Flamininus ve V. Philippos Roma'da bir araya gelmiştir. Makedonia heyeti, Campus Martius'taki hükümet binasında konaklamıştır. Roma senatosu onları Bellona Tapınağı'na götürmüş, daha sonra görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu sırada uzun konuşmalar yapılmamış, aksine direkt Makedonia kralının Roma senatosunun istekleri doğrultusunda hareket edeceği bildirilmiştir (Liv. XXXIII 24). III. Antiokhos ve Roma arasındaki gelişmeler için bk. böl. I. C.

görülmektedir. Böylelikle Roma'nın kararı doğrultusunda Hellas ve Küçük Asya'daki kentlerin yapı ve statüsüne yönelik ilk müdahale de gerçekleşmiştir[195].

Hellen dünyası dahilinde Kynoskephalai zaferi, Romalılara büyük prestij getirmiştir[196]. Ancak Roma hâkimiyeti bölgede birden kabul görmemiştir. Barış görüşmeleri sürerken V. Philippos'un tarafını tutan ve Kynoskephalai Savaşı'nda Boetoia ordularının başında olan Brakhyllas, Flamininus tarafından serbest bırakılmasına karşın, Roma taraftarı olan Zeuksippos ve Peisistratos tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine Boetoia'da bulunan yaklaşık beş yüz Romalı asker öldürülmüş, Atinalılar ve Akhailılar araya girerek Roma'nın karşı müdahalesini yumuşatmıştır[197]. Bir diğer tepki ise Aitolialılar tarafından gösterilmiştir; Flamininus'tan barış antlaşması kapsamında Makedonialılara sunulan şartların ağırlaştırılmasını talep eden Aitolialılar, bu talebin karşılanmaması üzerine Roma'yı Hellas'ta garnizon kurmaya çalışmakla ve Hellas'ın yeni zorbası olmakla suçlamıştır[198].

En nihayetinde, barış görüşmelerinin sonucunda V. Philippos, Makedonia'ya geri çekilmeyi; Thrakia ve Küçük Asya'da fethettiği bölgeleri iade etmeyi, savaş tazminatı ödemeyi ve ordusunu Roma senatosunun izni olmaksızın sınırları dışına çıkarmamayı kabul etmiştir[199]. Ardından ise aralarında Publius Sulpicius Galba ve Publius Villius Tappulus'un da bulunduğu bir heyet Roma'dan Hellas'a gönderilerek barış antlaşması M.Ö. 196'da resmiyet kazanmıştır[200]. Yine aynı yıl içinde gerçekleşen Isthmia Oyunları'nda Flamininus bir bildirgeyle Hellenlerin

---

[195] Ergin 2008: 52; Errington 2017: 208; Boatwright et al. 2022: 87. Bu bağlamda V. Philippos Euromos, Pedasa, Bargylia, Iasos, Abydos, Thasos, Myrina ve Perinthos'taki garnizonlarını geri çekmiştir.

[196] Rostovtzeff 1941: 53.

[197] Liv. XXXIII 27-33; Pol. XVIII 26; RE V 806-807; Smith W 1867a: 501-502. Livius ve Polybius'tan anlaşıldığı kadarıyla Flamininus, Boeotia ile uzlaşmak istediğinden, Kynoskephalai Savaşı'nda V. Philippos'un Boetoialı askerlerini komuta eden Brakhyllas'ı memleketine göndertmiştir. Memleketine döndükten sonra Brakhyllas Boetarkhes olarak seçilmiş ancak daha sonra cinayete kurban gitmiştir. Yine antik yazarların yorumunda, Flamininus'un kendisinin bu cinayete ortak olduğu aktarılmaktadır.

[198] Liv. XXXIII 12-13, 31, 35; Derrow 2005: 61; Errington 2017: 207-208, 210-211.

[199] Liv. XXXIII 12-13, 30.

[200] Liv. XXXIII 25; Kaya 1996: 219.

özgürlüğünü ilan etmiştir. Söz konusu özgürlük bildirgesinin içeriği tam olarak bilinmemekle beraber daha önce Makedonialıların buyruğu altında olan kentleri kapsadığı görülmektedir[201].

Kynoskephalai zaferinin ardından Flamininus, bir dizi kenti fetheden ve görünüşe göre terör estiren Sparta Kralı Nabis'e karşı M.Ö. 195'te savaş açmıştır. Sparta'ya karşı gerçekleşen savaşta galip gelen Roma olmuştur; Nabis teslim olmak ve Flamininus'un dayattığı koşulları kabul etmek zorunda kalmıştır. Flamininus bu koşulları (örneğin yargı yetkisi) yeniden düzenledikten sonra, Roma birliklerinin Hellas'tan çekilme süreci, M.Ö. 194 yılında Elateia'dan başlamıştır[202]. Süreç dahilinde, Sparta ile olan savaşta Roma'nın tutumu tartışılmış olup Hellas'taki varlığını sürdürmek adına bir çaba şeklinde değerlendirilmiştir[203].

Roma, Hellas'ta özgürlük propagandasını yürütürken stratejik noktalarda karargâhlarını korumaya da devam etmiştir[204]. Roma'nın izlediği politika neticesinde doğu Akdeniz'deki etkisi artmış ve sonraki süreçlerde bütün bölgenin Roma hâkimiyeti altına alınmasına zemin sağlamıştır.

C. Roma-Seleukoslar Çatışması: Magnesia Savaşı (M.Ö. 190) ve Apameia Barışı (M.Ö. 188)

1. Savaşın Nedeni ve Gelişmeler

Yukarıda bahsedildiği üzere Makedonia Savaşları başlamadan önce, Ptolemaios Krallığı'nın topraklarını fethetmek için Makedonia Kralı V. Philippos ile Syria Kralı III. Antiokhos arasında bir anlaşma yapılmıştır. Roma ve Makedonialılar arasında esas savaş Kıta Hellas'ta gerçekleşmiş, sonrasında yapılan barış ile Makedonialılar tarafından fethedilen topraklar geri verilmiştir. Bu süreçte Roma'nın V. Philippos'a iki kez barış teklifi (veya ultimatom) ileten heyet gönderilmiştir. Roma, benzer şekilde M.Ö. 200'de III. Antiokhos'a da bir heyet göndermiştir; kendisinden

[201] Liv. XXXIII 31-33; Tozan 2016: 31; Bosch 2020: 105.

[202] Liv. XXXIV 22, 27-33, 50; Plut. Flam. XIII.

[203] Burton 2015: 225-226. Ayrıca savaş propagandasının Roma siyasetine yansıdığını, Flamininus'un da kişisel ününü artırmak için süreci uzattığı şeklinde yorum bulunmaktadır (bk. Gruen 1984: 453).

[204] Liv. XXXIII 31-33.

Ptolemaioslar ile uzlaşması ve Aigyptos'tan uzak durması istenmiştir[205]. Bu uyarıya karşın, M.Ö. 197'de, III. Antiokhos, atalarından Syria Kralı I. Seleukos'un zamanında sahip olduğu topraklar için hak iddiasında bulunmuştur. Böylelikle Ptolemaios Krallığı'nın Kilikia, Lykia ve Karia'daki yerleşimleri yağmalanmıştır. III. Antiokhos, özellikle V. Philippos'un Küçük Asya'da daha önce fethettiği ancak geri çekilmek zorunda kaldığı kentleri hedef almıştır[206]. M.Ö. 196'daki Isthmia Oyunları sırasında Hellenlerin bağımsızlık ilanı yanı sıra Roma ve III. Antiokhos heyetleri arasında bir görüşme de gerçekleşmiştir. Söz konusu görüşmede Roma'nın net tutumu dikkat çekmektedir: Küçük Asya'daki bağımsız Hellen kentlerinin dokunulmazlığı ve Avrupa'ya geçilmemesi konusunda III. Antiokhos uyarılmıştır[207]. Daha sonra M.Ö. 193'te, III. Antiokhos Roma'ya Menippos ve Hegesianaks başkanlığında bir heyet göndererek hak iddiasını yinelemiştir[208]. Bu gelişmeler sonucunda Hellas ve Küçük Asya'da, M.Ö. 192-188'de, Roma ile Seleukos Krallığı arasında savaş meydana gelmiştir[209].

---

[205] Just. Epit. XXXI 1; Ma 1999: 73, 73 dn. 75; Derow 2005: 60; Tozan 2016: 32. Seleukosların en azından M.Ö. 280 c. itibariyle Küçük Asya'daki siyasi olaylara karıştığı bilinmektedir. I. Makedonia Savaşı'na yakın bir tarihte (M.Ö. 220), Seleukos Krallığı komutanlarından Akhaios bir isyan çıkararak Sardeis'te kendi krallığını ilan etmiştir. Bu isyan hareketinin bastırılmasının ardından bir diğer Seleukoslu komutan Zeuksis Küçük Asya'nın yönetimine getirilmiş ve batıda askeri faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Roma tarafından III. Antiokhos'a elçi gönderilmesi, Roma'nın Küçük Asya'yı izlediği ve buradaki gelişmeleri takip ettiği yorumunu getirmektedir (Arslan – Yıldızturan 2020: 309). Ayrıca Seleukosların Küçük Asya'daki faaliyetleri için bk. Ma 1999: 26-52.

[206] Liv. XXXIII 34; Errington 1989: 271; Kaya 1996: 217; Tozan 2016: 32-33; Errington 2017: 211.

[207] Liv. XXXIV 57-59; Pol. XVIII 47.1; Derow 2005: 62. III. Antiokhos, Roma tarafından defalarca uyarılmasına karşın ileriki süreçte Roma'ya "küstahça" bir yanıt iletmiş olup bu yanıt Seleukosların tutumunu göstermektedir. Bahsi geçen yanıt, Romalıların aldıkları kararlarla "tüm dünyanın huzurunu bozmamaları" yönünde olmuştur. Söz konusu ifade "*turbaturi orbem terrarum essent*" şeklinde kullanılmaktadır.

[208] Liv. XXXIV 57; Kaya 1996: 221; Ma 1999: 29. İkili görüşmeler dostluk çerçevesinde geçmesine karşın Seleukos heyeti cesur söylemlerde bulunmuştur; ortada Roma'ya karşı bir yükümlülüğün olmadığı, esasında Roma'nın Avrupa'dan uzak durması gerektiği vurgulanmıştır.

[209] Rostovtzeff 1941: 55. Rostovtzeff'e göre II. Makedonia Savaşı'nın ardından, her ne kadar III. Antiokhos savaştan kaçınmaya çalışmasına karşın Roma aşama aşama kendisine karşı savaş sürecini ilerletmiştir. Bu hususta Kaya da, karşılıklı olmamasına karşın III. Antiokhos'un Roma'nın dostluğuna değer verdiğini ve müttefiklerine saldırmaktan kaçındığını vurgulamaktadır (Kaya 1996: 218).

Roma ile Seleukoslar arasındaki bu savaşa paralel olarak, Küçük Asya kentlerinin Roma'ya karşı tutumu da dikkat çekmektedir[210]. Nitekim Roma'nın bir fetihten ziyade bir kurtarıcı gözüyle bakılmaya başlandığına dair örnekler mevcuttur. M.Ö. 196-195 civarında, Lampsakos kenti bağımsızlığını korumak amacıyla Lucius Quinctius Flamininus'a bir heyet göndermiştir. Gönderilen heyet, kentin Roma ile akrabalığını vurgulamış ve yardım çağrısında bulunmuştur. M.Ö. 195 gibi erken sayılacak bir tarihte Smyrna'da *Dea Roma* adına bir tapınağın kurulduğu bilinmektedir. Daha sonra M.Ö. 193'te, Teos kentinin Roma senatosuna başvurduğu, bağımsızlık ve dokunulmazlığının güvence altına alındığı aktarılmaktadır[211]. Ayrıca Roma ile Seleukos Krallığı arasında geçen mücadele sırasında, Rhodos ve Pergamon'un yanı sıra askeri olarak Küçük Asya'daki bazı kentlerin de destekleri kaydedilmektedir; Smyrna ve Eythrai Roma'ya gemi yardımında bulunurken, Miletos, Halikarnassos, Myndos, Knidos ve Kos gemi yardımının haricinde yiyecek ve diğer savaş malzemeleri konusunda destek vermiştir[212].

2. Savaş Süreci

II. Makedonia Savaşı'ndan sonra Aitolia Birliği'nin Roma karşıtlığını fırsat bilen III. Antiokhos, verdiği desteklerle birliği kendi yanına çekmiştir[213]. Ancak M.Ö. 191'de Seleukos Krallığı ve Roma arasında gerçekleşen Thermopylai Savaşı'nda, bu sefer

[210] Livius, Phoinike Barış Antlaşması'nda (M.Ö. 205) imza atan tarafları aktarırken Roma'nın Asia'da hiçbir müttefike sahip olmadığını aktarmaktadır (Liv. XXIX 2.1; Kaya 1996: 212). Bu bağlamda sadece Ilion kentinin olası müttefikliği üzerine bir tartışma bulunmaktadır (bk. Magie 1950: 744-746 not 35). Ancak görüleceği üzere, barış antlaşmasının imzalanmasından kısa bir zaman sonra Küçük Asya'daki bazı kentler Roma ile temas kurmaya çalışmıştır.

[211] Sherk 1969: 214-216 no. 31; Kaya 1996: 218-219; Ma 1999: 95-96; Derow 2005: 62; Ergin 2008: 52-53; Tozan 2016: 33-35; Errington 2017: 209-210, 213; Arslan – Yıldızturan 2020: 309. Ayrıca Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Roma'nın Hellen kentleri ile resmi yazışmaları için bk. Sherk 1969: 186-209.

[212] Liv. XXXVII 16; Arı 2022: 94. Savaşın ardından bu kentler "Roma'nın sayesinde" özgürlüklerine kavuşmuştur (Kaya 1996: 227-228; Taşdöner 2008: 103).

[213] Errington 1989: 280; Errington 2017: 216; Arslan – Yıldızturan 2020: 310. Aitolialıların Flamininus'un, dolayısıyla Roma'nın kararlarına karşı olan hoşnutsuzluğu kaydedilmektedir. Bu bağlamda üç cepheye Roma karşıtı mesaj göndermişlerdir; Sparta Kralı Nabis'e, Makedonia Kralı V. Philippos'a ve Syria Kralı III. Antiokhos'a bu yönde mesaj ilettikleri bilinmektedir. Nabis, fevri davranarak Lakonia'nın kıyı kentlerini yeniden ele geçirmek için harekete geçmiştir. V. Philippos olumlu cevap vermemişken, III. Antiokhos temkinli yaklaşmıştır.

Makedonialıların ve Akhaia Birliği'nin III. Antiokhos'a destek vermemesinin de etkisiyle Roma galip gelmiştir[214]. Seleukos ordusunun komutasında bizzat III. Antiokhos bulunurken, Roma ordusun başında *consul* M. Acilius Glabrio yer almıştır[215]. Akabinde Flamininus, o sırada III. Antiokhos'un eline geçmiş olan Khalkis'e doğru ilerlemiş ve kenti meslektaşı Glabrio'nun intikam hırsından korumuştur[216]. Romalılar ile ilk kez karşı karşıya gelen ve yenilen Seleukos güçleri Hellas'tan Küçük Asya'ya çekilmiştir. Kıta Hellas'ta elde edilen Thermopylai zaferinden bir yıl sonra Roma, mevcut Pergamon Kralı II. Eumenes ile iş birliği yaparak güçlerini birleştirmiştir[217]. Roma'nın bu zaferi büyük önem taşımaktadır; özellikle Kıta Hellas'ta, Seleukosların müttefiki olan kentler III. Antiokhos'a olan bağlılıklarını yitirerek Roma ile barış yapmış ve Seleukosların garnizonları büyük ölçüde önemini yitirmiştir[218]. İleriki süreçte, bu sefer Küçük Asya'da, iki taraf

[214] Plut. Flam. XV 1-3; Rostovtzeff 1941: 55; Magie 1950: 18-19; Errington 1989: 280-284. III. Antiokhos'a karşı sürdürülen savaşta Akhaia Birliği Roma'yı doğrudan desteklerken, Kıta Hellas'taki diğer güçler de Roma yanlısı tutum sergilemiştir (Paus. VII 8.3; Arslan – Yıldızturan 2020: 310). Rostovtzeff'e göre III. Antiokhos'un Hellas'ta yenilmesi dönüm noktası olmuştur; V. Philippos, III. Antiokhos'a destek vermek konusunda istekli ve hazır olmasına karşın, herhangi bir destek sağlamadan önce Roma'nın Hellas'taki zaferi gerçekleşmiştir. Yine Rostovtzeff'e göre, daha sonraki Magnesia zaferi, Romalıların elde ettiği en kolay zaferlerden biri olmuştur.

[215] Derow 2005: 65.

[216] Liv. XXXVI 11; Plut. Flam. XVI 1-4. Khalkis kenti, Antiokhos ile Kleoptolemos'un kızının burada evlenmesine, kentin de savaş üssü olarak kullanılmasına müsaade etmiştir. Thermopylai Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra III. Antiokhos kente gelmiş, karısı, arkadaşlarını ve hazinelerini alarak Asia'ya yelken açmıştır. İleri bir tarihte, M.Ö. 145 civarında, Khalkis kentinin Romalılara karşı Akhaialılara destek verdiği ve bu nedenle Lucius Mummius tarafından tahrip edildiği aktarılmaktadır (Liv. Ep. Ox. LII).

[217] II. Eumenes için durum bu şekildeyken Roma-Seleukoslar Savaşı'nın arifesinde Bithynia Kralı II. Prousias Romalılar ile *amicus populi Romani* (Roma toplumunun dostu) statüsünde anlaşarak en azından tarafsız kalabilmeyi başarabilmiştir (konu hak. bk. böl. III. E.). Ayrıca II. Eumenes'in vermiş olduğu destek, özellikle Magnesia Savaşı'nda Seleukos atlı birliklerinin yenilmesinde rol oynamıştır (Arslan – Yıldızturan 2020: 312).

[218] Liv. XXXVI 21.3; Benek 2016: 135; Arslan – Yıldızturan 2020: 310-311. Almış olduğu yenilginin ardından III. Antiokhos, geriye kalan askerleri ile Küçük Asya'daki ilk karargâhı olan Ephesos'a geri dönmüştür. Burada, gelecek savaşlar için yeniden yapılanmaya ve hazırlanmaya devam etmesi, Roma ordusunun Küçük Asya'ya geçmesinde etkili olmuştur. Bu sırada, Kıta Hellas'taki kentler Roma ve müttefiklerine teslim olmaya başlamıştır. Teslim olan Demetrias kentinde Roma karşıtı yöneticilerin

arasında M.Ö. 189'da Magnesia Savaşı gerçekleşmiştir; *consul* Lucius Cornelius Scipio (Asiaticus) komutanlığında Romalılar III. Antiokhos'un ordusunu yenmeyi başarmıştır[219]. Savaşın ardından, aynı yıl içinde *consul* Gn. Manlius Vulso Roma ordusunun komutasını teslim almak için Küçük Asya'ya gelmiştir. Scipio kardeşlerden teslim aldığı orduyla Pisidia Bölgesi üzerinden Galatia Bölgesi'ne ulaşan Vulso, buradaki Galatialıları yenmiştir[220]. Magnesia Savaşı'ndan sonra Roma ordusu Halys Irmağı'na kadar sefer düzenlemiş, fakat karşılaştığı hakları kontrol altına yetinmekle kalmıştır. Bu süreçte ordu Küçük Asya'dan ayrılırken ganimet toplamaya odaklandığı ve toprak ilhakı yapmadığı anlaşılmaktadır[221].

3. Apameia Barış Antlaşması (M.Ö. 188) ve Etkileri

Roma ve Seleukoslar arasındaki savaşların Roma'nın lehine sonuçlanmasıyla M.Ö. 188'de iki taraf arasında Apameia Barış Antlaşması imzalanmıştır[222]. Bu antlaşma ile birlikte Küçük Asya köklü bir değişikliğe uğramıştır; öncelikle Roma, bölgedeki etkisini büyük ölçüde artırmış ve bölgedeki en önemli Hellen krallıklarından olan Pergamon'u etkisi altına almıştır. Ayrıca Küçük Asya'da Roma'nın istediği doğrultuda bir yönetim şekillenirken, idareden kaynaklı sorumluluğun altına da girilmediği görülmektedir[223]. Alınan kararlar doğrultusunda III. Antiokhos, Küçük Asya'da hak iddiasında bulunduğu bütün topraklardan vazgeçmek, Ege ve çevresindeki müttefiklikler kaçınmak ve büyük bir tazminat ödemek durumunda kalmıştır[224]. Daha belirli olarak kaybeden taraf olarak Seleukoslar savaş tazminatının

---

öldürülmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca Seleukosların Hellen topraklarından geri çekilmesiyle bu bölgelerde Romalı yöneticiler faaliyet göstermeye başlamıştır.

[219] Errington 1989: 284; Benek 2016: 136-137; Arslan – Yıldızturan 2020: 311-313; Arı 2022: 94; Boatwright et al. 2022: 87. M.Ö. 190'da Roma'nın zafer kazandığı üç savaş gerçekleşmiştir: Eurymedon Deniz Savaşı'nda Hannibal, Myonessos Deniz Savaşı'nda Polyksedinas ve son olarak Magnesia Savaşı'nda III. Antiokhos Roma karşısında yenilgiye uğramıştır.

[220] Errington 1989: 288; Kaya 1996: 225; Tozan 2016: 37-38; Arslan – Yıldızturan 2020: 314. Vulso'nun bu ilerleyişi, Roma ordusunun doğrudan Küçük Asya'daki kent ve topluluklara yönelik düzenlediği ilk askerî harekât olarak yorumlanmaktadır.

[221] Kaya 1996: 232.

[222] App. Syr. XXXIX; Liv. XXXVIII; Pol. XXI 42; Waterfield 2014: 134-136. III. Kartaca Savaşı'nda da görüldüğü üzere Roma, artık iyice üstünlük kurmuş olduğu düşmanı ile barış yapmaktan çok tamamen ortadan kaldırmaya yönelik yaptırımlar dayatmıştır (Benek 2016: 138).

[223] Magie 1950: 41; Arslan – Yıldızturan 2020: 313.

[224] Boatwright et al. 2022: 87.

yanı sıra Tauros hattının (Toros Dağları) doğusuna çekilmek, savaş gemilerini, fillerini ve Hannibal gibi iş birliği yapmış olduğu düşmanları Roma'ya teslim etmek zorunluluğunda bırakılmıştır[225]. Roma'nın tarafını tutan Rhodos, Karia ve Lykia'nın kontrolünü ele geçirirken Pergamon Krallığı da kuzey Lykia ile III. Antiokhos'un daha önce elinde bulundurduğu bölgeleri hâkimiyeti altına almıştır. Savaşın ardından sağlanan Apameia Barışı ile Seleukoslar Küçük Asya'yı terk etmiş, bıraktıkları bölgelerde ise Roma'nın müttefikleri hâkim olmuştur. Böylelikle Roma idaresi Hellas'ta olduğu gibi Küçük Asya'da da etkisini göstererek Akdeniz'deki ana güç konumuna gelmiştir[226].

Seleukosların Hellen dünyasının dışına itilmesi, Küçük Asya'daki bazı kentlerin Romalılara sempati duymasına neden olmuş ve daha sonra Roma hakimiyetine zemin hazırlamıştır. Apameia Barışı ile Hellen dünyası birbiriyle direkt iletişimi olmayan üç gruba ayrılmıştır; Makedonia ve Hellas bir grup, başlı başına Küçük Asya bir grup, Syria ve Aigyptos da bir diğer grubu teşkil etmiştir[227]. En nihayetinde Roma, özellikle II. Makedonia Savaşı'ndan (M.Ö. 200) Apameia Barışı'na (M.Ö. 188) kadar olan on iki yıl içinde, Büyük İskender'in imparatorluğunun iki büyük halefi, Makedonia ve Seleukos krallıklarına karşı üstünlük kurabilmiştir. Bu noktadan itibaren Polybius'un da belirttiği üzere, geriye sadece Romalılara dikkat etmek ve emirlerine uymak kalmıştır[228]. Nitekim Küçük Asya'daki kent devletleri Roma'nın koruması altına alınmış, bu noktadan sonra da hiçbir krallık Roma'nın himayesi altındaki kentlere saldırmış veya karışabilmiştir[229].

[225] Benek 2016: 137, 140-141; Kaya 1996: 224, 227; Arslan – Yıldızturan 2020: 313-314.

[226] Errington 1989: 288-289; Derow 2005: 65; Arı 2022: 95-96. Bu süreçte Roma'nın Küçük Asya'daki en önemli müttefiklerden Pergamon Kralı II. Eumenes, büyük ölçüde Küçük Asya'nın batısı ve kuzeyine hâkim olmuştur (Magie 1950: 758-764 not 56; Petković 2012: 358).

[227] Rostovtzeff 1941: 55-56.

[228] Pol. III 4.3; Derrow 2005: 65. *[…] κατηναγκασμένον ἅπασιν ὅτι λοιπόν ἐστι Ῥωμαίων ἀκούειν καὶ τούτοις πειθαρχεῖν ὑπὲρ τῶν παραγγελλομένων*.

[229] Kaya 1996: 228-229. Şüphesiz arka planda Roma'ya gösterilen sadakatin büyük etkisi olmuştur. Kentlere sunulan özgürlüğün esas temelleri, Roma'ya gösterilen sadakat aracılığıyla atılabilmiştir. Dolayısıyla sadakatle kurulan bu temel, sadakatsizlik ile kolaylıkla yıkılabilirdi.

D. Üçüncü Makedonia Savaşı (M.Ö. 171-168)

1. Savaşın Nedeni ve Gelişmeler

Roma güçleri, bir taraftan Küçük Asya cephesinde Seleukoslar ile savaşırken diğer taraftan Hellas'ta asayişi sağlamaya çalışmıştır. II. Makedonia Savaşı'ndan sonra Roma'dan umduğu karşılığı bulamayan Aitolia Birliği, bahsedildiği üzere Seleukoslar ile iş birliği yapmış, fakat yine de başarılı olamamıştır. Bu süreçte (M.Ö. 192-188) müttefiksiz kalan Aitolialılar Roma'ya üstünlük kuramamıştır. En nihayetinde iki taraf arasında anlaşma yapılmış olup Aitolialılar bu anlaşmayla Roma'nın katıldığı her savaşa katılmak zorunda bırakılmıştır[230].

Apameia Barışı'nın imzalanması (M.Ö. 188) sonucunda birkaç yıl savaş görülmemesine karşın bu durum çok uzun sürmemiştir. Nitekim bölgede kapsamlı bir savaş görülmemekte ancak çeşitli iç karışıklıklar izlenmektedir. Bu duruma örnek olarak Messene kentinin isyanı verilmektedir. M.Ö. 191'de Titus Quinctius Flamininus'un arabuluculuğuyla birliğe Akhaia Birliği'ne dahil olan Messene, Sparta'daki huzursuzlukların da devam ettiği sırada, M.Ö. 183'te birlikten ayrılmak adına isyan etmiştir. Bunun üzerine Roma ile eşit şartların sağlanabileceği ve eşit diyaloğun sürdürebileceği inancını taşıyan Akhaia Birliği, Roma'ya bir heyet göndererek destek talep etmiştir. Böylelikle araya Roma'nın da girmesiyle olaylar bastırılmış ve en nihayetinde Roma'nın da desteğiyle Roma yanlısı Leontionlı Kallikrates Akhaia Birliği'nin lideri olmuştur[231]. Bu süreçte Kallikrates diplomatik açıdan Akhaia Birliği'ni Makedonialıların uzağında, Roma'nın ise yakınında tutmuştur[232]. Diğer yandan Küçük Asya'da, III. Antiokhos ile II. Eumenes arasında Pamphylia Bölgesi'ndeki hak iddiası sebebiyle bir anlaşmazlık çıkmıştır. M.Ö. 186'da Roma senatosuna iletilen bu sorunun çözülmesi için L. Cornelius Scipio liderliğinde bir heyet görevlendirilmiştir. Böylelikle Pamphylia Bölgesi'nin Tauros

[230] Pol. XXI 32; Waterfield 2014: 49-51.

[231] O'Neal 1994; Ager 1996: 304 no. 113; Derow 1989: 298; Derow 2005: 66-67; Arnaoutoglou 2009/2010. Bu süreç ayrıca önem arz etmektedir. Polybius'un aktardığı üzere, bu hadise ile birlikte ilk kez Roma senatosu, daha iyisi için çabalayan birlik kentlerini zayıflatmayı, kendisine doğru veya yanlış itaat edenleri ise daha fazla güçlendirmeyi kararlaştırmıştır (Pol. XXIV 10.3).

[232] Liv. XXXVI 31-35; Derow 1989: 300, 304; Fisher 2001: 44. Akhaialıların Messene'yi kuşattığı sırada, Messene halkının sadece Romalılara teslim olacağını ilan etmesi dikkat çekici bir husustur.

Dağları'nın kuzeyindeki kesimi Pergamon'a, güneyindeki kesim ise Seleukoslara verilmiştir[233].

M.Ö. 179'da, Makedonia Kralı V. Philippos'un ölümüyle varisi olarak oğlu Perseus tahtı devralmıştır. Perseus, Roma karşıtı olarak bilinmektedir ancak tahtı devraldığında ilk olarak Roma ile olan müttefikliği yinelemiştir[234]. Fakat yine de Perseus'un Roma karşıtlığı nedeniyle iki taraf arasında savaş kaçınılmaz olmuştur. Savaş zemini hazırlamak adına Perseus diplomatik adımlar atmıştır; kendisi M.Ö. 179'da IV. Seleukos'un kızı Laodike'yle evlenmiş, kızını ise Roma müttefiki ve Pergamon Krallığı'na düşmanı olan Bithynia Kralı II. Prousias ile evlendirmiştir. Ayrıca Thrakia'daki Odrysos Kralı IV. Kotys ile birlik kurmuş ve Hellen kentlerini tarafına çekmeye çalışmıştır. Diğer taraftan Roma, Perseus'un hamlelerini izleyerek M.Ö. 173'te Aitolia'ya ve Makedonia'ya, ayrıca Hellas'taki diğer kentlere elçiler göndermiş, barışı sağlamaya ve tarafını kuvvetlendirmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur[235]. Paralel olarak Pergamon Kralı II. Eumenes ve Rhodos, Roma'ya heyet göndererek tarafını ilan etmiştir[236].

Roma'ya Makedonialılar tarafından gönderilen elçilerden biri de V. Philippos'un oğlu Demetrios'tur. II. Makedonia Savaşı'nın bitimiyle Roma tarafından rehine olarak alınan Demetrios Roma'ya götürülmüş ve T. Quinctius Flamininus'un zafer alayında sergilenmiştir. M.Ö. 191'e kadar Roma'da kalan Demetrios, III. Antiokhos'a karşı verilen savaşta babasının Roma'yı desteklemesi sebebiyle ödül olarak serbest bırakılmıştır. Demetrios serbest bırakıldıktan sonra Roma ile kurduğu iyi ilişkiler sonucunda diplomatik olarak her iki taraftan kullanılmıştır. Ancak ilerleyen süreçte, M.Ö. 181'de, Perseus'un da yönlendirmesiyle Demetrios, daha

[233] Kaya 1996: 229. Bu kısımda Kaya, Roma'ya gönderilen elçilerin iletmiş olduğu sorunların senato tarafından pek ciddiye alınmadığı ve bazı durumlarda çok gecikmelerin yaşandığını aktarmaktadır (bk. Kaya 1996: 229-232).

[234] Fisher 2001: 41; Derow 2005: 67. Görüleceği üzere V. Philippos'un diğer oğlu Demetrios, Roma'nın albenisinin kurbanı olmuştur. Roma taraftarlığı sebebiyle ileriki süreçte öldürülmüştür. Diğer yandan Perseus, Roma'nın haricinde II. Prousias, IV. Seleukos, Delphoi ve Rhodos ile de müttefiklik yenilemiştir.

[235] Liv. XLII 2, 5-6; Fisher 2001: 44; Waterfield 2014: 165-167.

[236] Liv. XIV 5-10; XLII 10, 11-14. Rhodos, tarafını Roma'ya ilan etmiştir ancak bu süreçte Perseus'un gelinine Makedonia'ya kadar eşlik etmesi nedeniyle kendisine karşı Roma'nın hoşnutsuzluğu başlamıştır (Derow 2005: 67).

fazla Romalı olarak görülmesi sebep gösterilerek Makedonia taraftarlarınca öldürülmüştür[237].

Perseus'un savaş hazırlıkları dahilinde bir diğer planı olan Pergamon Kralı II. Eumenes'i öldürtme denemesi başarısız olmuştur. Bunun üzerine Pergamon Krallığı'nın yönetimini Roma'nın da desteğiyle elinde bulunduran II. Eumenes, M.Ö. 172'de Roma'ya gitmiş ve Perseus'u kınamıştır. Böylelikle II. Eumenes'in de etkisi/bahanesi ile Roma senatosu, halihazırda savaş hazırlığı yaptığı bilinen Perseus'u düşman ilan etmiştir[238].

2. Pydna Savaşı (M.Ö. 168) ve Etkileri

Bu gelişmelerin ardından Roma ordusunun hazırlıklarının tamamlanmasıyla Perseus'a karşı ilk savaş, Publius Licinius Crassus ve Gaius Cassius Longinus'un önderliğinde, M.Ö. 171'de Kallinikos'ta gerçekleşmiştir. Bu savaşta Makedonialıların geri çekilmesine karşın Romalılar ağır kayıplar verdiğinden, zafer Makedonialılara ve müttefiklerine atfedilmektedir[239]. III. Makedonia Savaşı'nın ilk yıllarında gerçekleşen mücadelelerde Roma tarafının disiplinsizliği dikkat çekmektedir[240]. Ancak M.Ö. 168'de Pydna'da gerçekleşen ikinci karşılaşmada, bu sefer savaş Roma'nın zaferi ile sonuçlanmıştır[241]. Bu süreçte Roma ordusunun başında *consul* Lucius Aemilius Paullus bulunmaktadır[242]. Savaşın ardından kaçan

[237] Liv. XXXIX 53; Fisher 2001: 40-41; Thijs 2016: 205.

[238] Liv. XIV 5-10, 15, 17-18; Hammond – Walbank 1988: 497-504; Fisher 2001: 45-46; Derow 2005: 67-68. Perseus'un düşman ilan edilmesi üzerine *consul* Q. Marcius Philippus önderliğinde bir Roma heyeti Hellas'a gitmiştir. Marcius Philippus, Roma ile barışın hala mümkün olduğuna dair Perseus'u kandırmış ve Roma'ya zaman kazandırmıştır. II. Eumenes'in kınama konuşmasında da yer alan Perseus'a yönelik suçlamalar, Delphoi'de de ilan edilmiştir (FdD III.4:75; Syll.3 643). Ayrıca M.Ö. 172'ye tarihlendirilen bir yazıt Q. Marcius Philippus'un faaliyetlerine ışık tutmaktadır; heyet ile birlikte Hellas'a geldiğinde Boetoia Birliği lağvedilmiş ancak Thisbe, Haliartos ve Koroneia kentleri Makedonia'nın davasına bağlı kalmıştır. Heyetin ziyaretinden bir yıl sonra *praetor* G. Lucretius Gallus bahsi geçen kentleri ele geçirmiştir (IG VII 2225; Sherk 1969: 26-31 no. 2). Paralel olarak Küçük Asya'daki kent devletleri ile krallıkların Roma'nın tarafında yer aldığı aktarılmaktadır (Kaya 1996: 231, 231 dn. 115).

[239] Liv. XLII 56-60; Waterfield 2014: 182-183.

[240] Derow 2005: 68.

[241] Liv. XLIV 42. Ayrıca bk. Hammond 1984; Hammond – Walbank 1988: 547-557.

[242] Liv. XLIV 42; Plut. Aem. XXI 22; Deros 1989: 315.

Perseus daha sonra yakalanarak[243] esir olarak Roma'ya götürülmüş ve buradaki zafer alayında sergilenmiştir[244].

III. Makedonia Savaşı, Hellen özgürlük propagandasının önemini yitirmeye başlaması bakımından dikkat çekmektedir. Bu savaşta Roma müttefik aramamış olup, savaş için gelen yardım tekliflerini kabul etmemiştir. Dolayısıyla bu savaş Roma'nın kendi savaşı olarak yorumlanmaktadır[245]. Magnesia Savaşı ve Apameia Barışı ile Seleukoslar, Pydna Savaşı ile de Makedonialılar Roma için birer tehdit olmaktan çıkmıştır[246]. III. Makedonia Savaşı ile Roma, Makedonia Krallığı'nın sonunu getirmiş ve ileriki süreçte krallığı dörde bölerek yönetimi altına almıştır. Bu sonuçların ardından Roma'nın Hellas'taki prestiji ve hâkimiyeti artmıştır[247]. Apameia Barışı itibariyle Roma, işgal edilen bölgelerde dolaylı olarak hakimiyet kurmuş, bunun için dost ve müttefik kent ve krallıklardan yararlanmıştır. Bu süreçte, *divide et impera* (böl ve yönet) ilkesi ile hareket eden Roma, M.Ö. 2. yy.'ın ortaları itibariyle idareyi kendi eline almak için hareket etmiş, böylelikle kent ve müttefikleri birer birer ilhak etmeye başlamıştır. Böylelikle M.Ö. 146'daki Akhaia Birliği Savaşı ile Roma'nın hakimiyeti altındaki bölgelerin idaresi değişmiş ve yarı-otonom sistemden eyalet sistemine geçiş sağlanmıştır[248].

E. Pydna Savaşı'ndan (M.Ö. 168) Makedonia Eyaleti'nin Kuruluşuna Kadar (M.Ö. 146)

1. Andriskos İsyanı (M.Ö. 149-148)

Antigonos Hanedanlığı'nın son Makedonia Kralı Perseus'un Roma'ya yenilmesinin ardından Hellas'ta belirli bir süre düzen sağlanabilmiştir. Bu süreçte Makedonia'nın

[243] Plut. Aem. XXIV 2-7.

[244] Liv. XLV 35, 40, 42; Vell. I 11; Fisher 2001: 47. Aemilius Paullus'un zafer alayı hak. bk. Buijs 2023; Strootman 2023.

[245] Derow 2005: 68. Perseus'a paralel olarak kendisinin müttefiklerinden Illyria Kralı Genthios da aynı yıl içinde mağlubiyete uğratılmıştır.

[246] Kurt 2010b: 107; Arslan – Yıldızturan 2020: 315.

[247] Derow 2005: 69.

[248] Rostovtzeff 1941: 57-58; Demircioğlu 2011: 362; Arslan – Yıldızturan 2020: 315. M.Ö. 146'daki Akhaia Birliği Savaşı ile Hellas'taki bütün birlikler lağvedilmiştir. Ayrıca Korinthos kentinin yıkılması, Hellas'ın büyük kısmının da Makedonia Eyaleti'nin bir parçası olması, Makedonia ve Hellas'taki siyasi hayatı sonlandırmıştır.

kuzey sınırlarındaki kavimlerin saldırılarına karşı Roma'nın bölgede asker bulundurması gerekmiştir. Bu nedenle Makedonia henüz eyaletleştirilmemiş, ancak kontrolün sağlanabilmesi adına dört idari bölgeye (*merides*) ayrılmıştır[249]. Bu idari bölgeler Roma'ya vergi ödemekle mükellef olup, Makedonia ordusu da kuzey sınırları koruma görevi verilerek sınırlandırılmıştır. Roma tarafından bölgede alınan bir diğer önlem de Makedonia'daki eski yönetici sınıfının Roma'ya sürülmesi olmuştur. M.Ö. 168'de Roma ordusu Makedonia'dan çekilerek yönetimi yerele bırakmıştır[250].

M.Ö. 154/153'te Pseudo-Philippos olarak da bilinen[251] Andriskos, Antigonosların soyundan geldiğini ve Perseus'un oğlu olduğunu iddia etmiş, bu iddiasıyla Makedonia tahtında hak talep etmiştir[252]. Talebi karşılık bulmayan Andriskos, Seleukos Kralı I. Demetrios Soter'in yanında paralı asker olarak görev yapmaya başlamış, daha sonra ise taht iddiasını yineleyerek Demetrios'un desteğini istemiştir. I. Demetrios, Andriskos'a destek vermediği gibi kendisini tutuklatmış ve Roma senatosuna göndermiştir[253]. Burada pek ciddi bir tehdit olarak görülmediğinden Andriskos Italia'daki bir kente sürülmüş, daha sonra oradan kaçmayı başarmıştır. Hak iddiasını sürdüren Andriskos, Küçük Asya ve Thrakia kentlerinden kendisine destek bulmuş ve savaş hazırlıkları yapmaya başlamıştır[254].

M.Ö. 149'da Andriskos, toplamış olduğu ordu ile Makedonia'ya saldırarak Thessalia'ya kadar ilerlemiş, ancak buradaki kentlerden fazla destek görmemiş ve Roma'nın dikkatini üzerine çekmiştir. Roma senatosu, *legatus* P. Cornelius Scipio Nasica'yı Hellas'a göndermiştir[255]. Kendisi önce Andriskos'a barış önerse de anlaşma sağlanamamış ve bunun üzerine Scipio durumun vahameti ile ilgili senatoyu bilgilendirmiştir. Bu sefer senato, *praetor* Publius Iuventius Thalna'nın komuta ettiği bir *legio*yu Hellas'a göndermiştir. M.Ö. 149/148'de Andriskos ile karşılaşan Thalna

[249] Liv. XLV 29; Derow 2005: 69. Makedonia'ya paralel olarak Illyria da üç idari bölgeye bölünmüştür.

[250] Derow 1989: 317-318.

[251] Pol. XXXVII 2; Tozan 2016b: 60.

[252] Cass. Dio XXI 71; Pol. XXXVI 10; Demircioğlu 2011: 393.

[253] Diod. XXXII 15; Liv. XLVIII 10; XLIX 21.

[254] Diod. XXXII 15; Liv. L.

[255] Cass. Dio XXI 71; Gruen 1984: 432-433.

yerelden de askeri destek görmüş, ancak savaşta ölmesinin ardından ordusu dağılmıştır[256]. Roma'nın bu mağlubiyeti Andriskos'un Hellas'taki popülerliğini artırmıştır. Andriskos bir yandan yerelden taraftar kazanırken diğer yandan III. Pön Savaşı'nın ortasında olan Kartaca da Andriskos'a para ve gemi yardımı taahhüt etmiştir[257].

M.Ö. 148'de, Roma senatosu tarafından görevlendirilen Quintus Caecilius Metellus, iki *legio* ile Hellas'a gelmiştir. Aynı yıl içinde Metellus'un ve Andriskos'un orduları Pydna'da karşılaşmış ve savaş Roma'nın zaferi ile sonuçlanmıştır[258]. Bu zaferi nedeniyle Metellus, *Macedonicus* unvanını almıştır[259]. Thrakia'ya kaçmayı başarmasına karşın Andriskos, sığındığı Thrakia Kralı Byzes'in Roma ile iş birliği yapması üzerine Roma'nın eline geçmiştir. Böylelikle savaş sona ermiş, ancak Andriskos'a benzer şekilde Makedonia tahtını iddia edenler olmuştur[260]. Bu bağlamda Roma'ya karşı gerçekleşen ayaklanmalar kısa zamanda bastırılmıştır. Metellus, Hellas'taki meseleleri hallettikten ve düzeni sağladıktan sonra M.Ö. 146'da Roma'ya dönmüş ve Andriskos'un da sergilendiği bir zafer alayı düzenlemiştir[261].

Savaşın ardından Makedonia'daki dinamikleri göz önünde bulunduran Roma senatosu, bölgeyi yeniden düzenleme gereği duymuş, Makedonia da Hellenistik krallık niteliğini yitirmiştir. Yapılan düzenleme kapsamında daha önce dörde bölünen Makedonia Bölgesi'ne Illyria, Epeiros ve Thessalia'dan da topraklar katılarak Makedonia Eyaleti kurulmuştur. Alınan kararlar doğrultusunda yeni eyalette daimî olarak bir *legio* ile bir *praetor*un bulunması kararlaştırılmıştır[262]. Bu gelişmeyle Adriyatik Denizi'nin doğusunda ilk kez kalıcı olarak Roma ordusunun varlığı, Hellas'taki Roma hakimiyeti ve etkisi bakımından önem arz etmektedir.

2. Akhaia Birliği Savaşı (M.Ö. 146)

Yukarıda değinildiği üzere II. Makedonia Savaşı'nda, Roma ile Akhaia Birliği arasında bir ittifak yapılmıştır. Buna karşın zaman içinde birliğin içindeki sorunlar

[256] Flor. Epit. I 30.

[257] Niese 1903: 333-334.

[258] Liv. L 14; Vell. I 11.

[259] Errington 2017: 248.

[260] Cass. Dio XXI 71; Morgan 1969: 427.

[261] Flor. Epit. I 30; Niese 1903: 334.

[262] Gruen 1984: 433-436; Errington 2017: 248.

Roma'ya yansıyarak hoşnutsuzluk ortamı yaratılmıştır. Livius'a göre M.Ö. 190'lar itibari ile Akhaia Birliği'nin idari konularında tartışmalar olmuştur. Örneğin, Akhaia delegasyonunun başında olan Diophanes ve Lykortas arasındaki bir anlaşmazlık görülmektedir; Diophanes bütün idari meselelerin karar merci olarak Roma senatosuna bırakılması gerektiğini savunurken, aksine Lykortas, Akhaia'nın kendi kanun, örf ve geleneklerine göre hareket etmeyi talep etmiştir[263]. Bu ikili arasında yaşanan bir diğer tartışma, Sparta'nın birliğe dahil edilmesi ve sürgün edilen vatandaşların kabulü ile ilgilidir; Lykortas, Sparta'nın birliğe kabulünü desteklemekle beraber sürgün edilen vatandaşların kabulüne karşı çıkmakta, Diophanes ise affedilmelerini önermektedir. Yapılan görüşmelerin ardından Sparta, Akhaia Birliği'ne kabul edilirken, birliğe karşı bir suç işlememiş olan vatandaşların sürgün cezaları affedilmiştir[264]. Bir diğer sorun, M.Ö. 183'lerin başından itibaren Messene ile Akhaia Birliği arasında yaşanmış ve yine Roma'nın müdahalesiyle çözülmüştür[265]. Polybius'un aktardığı üzere, bu görüşmeler esnasında Roma senatosunun bilgilendirildiği ve bölgedeki iç dinamiklere müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce Makedonialı komutanların güney ve doğudaki komşu Hellen kentlerinin iç işlerine karışmadığı ifade edilmektedir. M.Ö. 148'de, Roma senatosu Akhaia Birliği'nin iç işlerine müdahalede bulunarak birlik dahilindeki bazı kentlere bağımsızlık tanınması gerektiği hususunda baskı yapmıştır. Böylelikle birliğin Roma'dan gelen talebi olumlu karşılamaması üzerine iki taraf arasında savaş çıkmıştır[266].

Roma ile Akhaia Birliği ilişkilerine olumsuz etki eden bir diğer gelişme, rehinelerin iadesindeki anlaşmazlıklar olmuştur[267]. Pydna Savaşı sonrasında M.Ö. 167'de, bölgedeki düzeni sağlamak üzere Gaius Claudius ile Gnaeus Domitius Akhaia'ya

[263] Liv. XXXVIII 32.

[264] Pol. XXIII 17-18.

[265] Bk. böl. I. D.

[266] Boatwright et al. 2022: 88.

[267] Errington 2017: 248. Roma, Hellas'taki hegemonyasını hissettirmeye başlayarak ilk aşamada müttefik kentlerden güvenilmez politikacıların isimlerini istemiştir. İkinci aşamada ise çok sayıda kişi Italia'ya rehine olarak götürülmüştür. Bu duruma örnek Akhaia'dan sunulmaktadır: Polybius'un da içinde bulunduğu bin erkeğin rehine olarak tutulduğu aktarılmaktadır. Bu şekilde, geride kalan rehinelerin akrabalarının "Roma dostu gibi" davranması amaçlanmıştır. Roma'nın siyasi rehine hususu için bk. Thijs 2016.

gönderilmiştir. Savaş teminatı olarak Akhaialıların önde gelenlerinden yaklaşık bin kişi rehin olarak Italia'ya götürülmüştür[268]. M.Ö. 166-154 yılları arasında Akhaialılar beş kez delege göndermesine karşın Romalılar rehineleri iade etmeyi reddetmiştir[269].

M.Ö. 150'de, Sparta ile Akhaia Birliği arasındaki anlaşmazlıklar yeniden başladığından uzlaşmayı sağlamak için Roma, Hellas'a Lucius Aurelius Orestes önderliğinde bir heyet göndermiştir. Orestes, Roma'nın barış ve uzlaşma talebini iletmesinin yanı sıra birliğin iç işlerine de müdahale ederek üye kentlerin yeniden değerlendirmeye alınması gerektiği aktarmıştır. Akhaialıların komutanı olan Kritolaos, Romalılara karşı savaş açma isteği ile gelen heyete üstten bir tavır ile konuşmuş, diğer birlik kentlerini de örgütleyerek Romalılar ile görüşmelerini engellemiştir[270].

Orestes ve beraberindeki heyetin Roma'ya dönmesiyle Hellas'ta yaşanan olaylara dair rapor verilmiş ve bunun üzerine Roma senatosu yeni bir heyet gönderme kararı almıştır. Bu sefer Sextus Iulius Caesar önderliğindeki heyet Akhaialıların düşmanlığını yatıştırmaya çalışmış fakat bu çaba başarılı olmamıştır. Africa ve Hispania seferleri devam eden Romalıların kendilerinden korktuğunu düşünen Akhaialılar, Kritolaos'un söylemlerinden de etkilenerek Sparta'ya, dolayısıyla Roma'ya karşı savaş kararı almıştır[271].

Akhaialılar ile savaşmak üzere Lucius Mummius ile Quintus Caecilius Metellus görevlendirilmiştir. İlk olarak Metellus ile Kritolaos'un orduları Skarpheia'da karşılaşmış ve savaş Metellus'un zaferi ile sonuçlanmıştır[272]. Savaşın neticesinde Kritolaos ölmüş[273], Elis ve Messene gibi kentler Romalılara teslim olmuş[274], Korinthos ise Roma'ya karşı Akhaia Birliği'ne destek vermiştir[275]. Kritolaos'un yerine komutaya geçen Diaeus savaşı sürdürmeye çalışmıştır. Bu süreçte Metellus Makedonia'ya hareket ederken Mummius da Korinthos'a doğru ilerlemiştir.

[268] Paus. VII 10.7-11; Liv. XLV 31.

[269] Paus. VII 10.11; Pol. XXX 29-30, 32; XXXII 3; XXXIII 1, 3, 14.

[270] Paus. VII 14.

[271] Pol. XXXVIII 10-13.

[272] Paus. VII 5; Errington 2017: 250-251.

[273] Paus. VII 15; Cass. Dio XXI 72.

[274] Cass. Dio XXI 72.

[275] Pol. XXXIX 8.

Isthmos'taki Leukopetra'da, Diaeus'un önderliğindeki Akhaia Birliği ordusu ile karşılaşan Mummius zafer elde etmiştir[276]. Bu zaferinin ardından Mummius "Achaicus" sıfatını almıştır. Bu süreçte hem Andriskos'a karşı hem de Akhaia Birliği'ne karşı yürütülen mücadelede, Pergamon Krallığı'ndan askerlerin de Roma tarafında savaşması dikkat çekmektedir[277].

Savaşın ardından Roma senatosu, Korinthosluların haricindeki bütün Hellenlere özgürlük garantisi sunmuş, Korinthos'un da yıkımı gerçekleşmiştir. Kentteki bütün erkek nüfusu öldürülürken kadın ve çocuklar esir düşmüş, kent de tahrip edilmiştir[278]. Güncel araştırmalar, Romalılar tarafından M.Ö. 146'da Korinthos'ta gerçekleştirilen tahribat sırasında kentin tamamen yıkılmadığını, bunun yerine yıkımın kısmi ve seçici olduğunu ortaya koymaktadır[279]. Korinthos'un cezalandırılmasına dair kararın Mummius'un veya Roma senatosunun inisiyatifi ile alınıp alınmadığı hususu tartışmalıdır. Cicero'ya göre bu karar, Korinthos'un gelecekte yeniden güçlenmesi ve savaş açması olasılığına karşı alınmıştır[280]. Bu talan esnasında Romalı askerlerin aşırı hareketlerine rağmen Roma'nın Hellas'taki ilk müttefiklerinden Philopoemen'in heykelleri gibi bazı eserlere saygı gösterdiği de kaydedilmektedir[281]. Bu süreçte, Romalıların Hellen sanatına dair sahip oldukları algı, başka bir örnek üzerinden anlaşılmaktadır. Görünüşe göre Mummius, Korinthos'un yıkımı ve yağması sırasında çok sayıda esere el koymuştur. Ancak Hellen sanatına yönelik cehaleti Favorinus'un aktarımıyla ortaya çıkmaktadır. Favorinus, Mummius'u "sıradan bir Romalı hödük" olarak tanımlamakta ve Hellen sanatına dair yaptığı üç hatayı şu şekilde sıralamaktadır: ilk olarak bir Poseidon heykelini Zeus heykeli ile karıştırmış, Thespiai'den II. Philippos'a ait bir portre üzerindeki ismi Zeus ile karıştırmış ve son olarak Arkadia'daki Pheneus'tan iki genç heykelini Nestor ve Priamos şeklinde, hatalı olarak yorumlamıştır[282].

[276] Cass. Dio XXI 72; Paus. VII 16.

[277] Strab. XIII 4.2; Tozan 2016: 60-61. Bu kısımda Andriskos için Pseudo-Philippos ifadesi kullanılmaktadır.

[278] Cass. Dio XXI 72; Liv. LII 6; Boatwright et al. 2022: 88. Kentin yıkılması ve halkının köle olarak satılmasının sebebi, Hellas'taki diğer kentlere gözdağı verilmek istenmesi şeklinde açıklanmaktadır.

[279] Wiseman 1979: 491-496; Romano 2006: 66.

[280] Cic. Leg. agr. II 32; Cic. Leg. Man. V.

[281] Pol. XXXVIX 13-14.

[282] Dio Chrys. XXXVII 42; Cadario 2014: 86-87.

F. Delos ve Roma

1. M.Ö. 166 öncesindeki gelişmeler

Kartaca ile gerçekleştirilen iki savaş arasındaki zaman diliminde (M.Ö. 264-218) Italia'da refah ve bolluk görülmektedir. Böylelikle M.Ö. 240 dolayları itibariyle İtalik tüccarların doğudaki ilk girişimleri başlamıştır. Hellas adalarında görülen bu tüccarların sayısı her ne kadar az olsa da sonraki göçler için öncü niteliğini taşımıştır. Zamanla ticaretin artması, tüccarların yerleşimci olmasına zemin hazırlamıştır[283]. Bu gelişmelerle birlikte, Roma'nın deniz hakimiyetinin özellikle II. Kartaca Savaşı (M.Ö. 218-201) itibariyle başladığı desteklenmektedir. Zira Hannibal'a karşı elde edilen zaferin ardından Akdeniz Denizi'nde bir birlik sağlanmıştır[284].

Italia ile Delos temasları da en azından M.Ö. 3. yy.'ın ortalarına kadar uzanmaktadır. Coğrafya ve dil bakımından aşina olmaları sebebiyle ilk aşamada güney Italia'daki sakinlerin Delos'a yerleştiği açıktır. İtaliklerin Delos'a gelişi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. En eski görüş, Delos'taki epigrafik buluntuları değerlendiren Homolle'ye aittir. Kendisi M.Ö. 250 civarı itibariyle Delos'ta ilk İtaliklerin taşınmaya başladığını ve diğer göçmen gruplar arasında hâkimiyeti sağladığını desteklemiştir[285]. Hatzfeld ve Frank gibi karşıt görüşteki araştırmacılar, Homolle'nin değerlendirmesini doğru bulmamakta ve İtalik tüccarların gelişini erkene çektiğini ifade etmektedir. Bu görüşe göre erken döneme tarihlendirilen İtalik isimler ticaret ile değil, donanma ve ordu memuriyetleri ile bağlantılıdır. Erken döneme ait diğer batılı kişiler ise Romalı değil, güney Italia'dandır. Dolayısıyla ikinci görüşe göre

[283] Hatzfeld 1912: 5-6; Wilson AJN 1966: 86-88, 95. Cumhuriyet Dönemi sırasında Italia'dan gerçekleşen göçleri konu alan Wilson, Delos ve yakın adaları da incelemiştir. Bu süreçte, Korinthos'u ayrı tutarak, ilk göçlerin kıta Hellas'tan ziyade adalara odaklandığını ortaya koymuştur. Geç Roma Cumhuriyet Dönemi ekonomisini inceleyen Hollander ise Romalı tüccarların Delos'a paralel olarak özellikle Gallia ve Kuzey Africa'da aktif olduklarını ifade etmektedir (Hollander 2007: 104).

[284] Agbamu 2019: 254. *Mare Nostrum*'un gelişimine değinen Agbamu, Polybius'u alıntılayarak (Pol. I 3-4) II. Kartaca Savaşı'ndan sonra Akdeniz'in "tek vücut olması (σωματοειδῆ συμβαίνει)" aktarımına dayanmaktadır.

[285] Homolle 1884: 75; Kalcyk 2004: 212.

Romalılar doğuya yayılma çabası içinde olduğundan ve o dönemde Ege'deki ticarete odaklanmadıklarından, diğer gruplara kıyasla Delos'a daha geç gelmiştir[286].

Delos'ta İtaliklerin varlığını gösteren en eski kanıt M.Ö. 250 civarına tarihlenen bir harcama listesidir. Söz konusu liste Nouios (Novius) isminde bir İtalik'e aittir. Kendisi güney Italia'dan bir zanaatkâr olarak değerlendirilmektedir. M.Ö. 230'a ait bir diğer belgede ise başka bir İtalik olan Bouzos isimli bir *proxenos* ve *euergetes* ile ilgilidir. Apulia'daki Canusium'dan (Canosa) olduğu anlaşılan Bouzos, Delos *demos*una katkıda bulunmuştur. M.Ö. 3. yy.'ın sonlarına yakın Quintus adında birinin Apollon'a oniks bir vazo adağı belgelenmektedir. Benzer şekilde Publius ve Satyros adlı iki kişi de kutsal alana gümüş bir kâse sunmuştur. Homolle onları azatlı olarak kabul etmektedir ancak bu erken dönem için oldukça sıra dışı bir durum olarak değerlendirilebilir. Söz konusu kişiler farklı kökenlerden gelen iş arkadaşları şeklinde yorumlanabilir[287]. Bu göç dalgası esnasında yerleşimci veya ziyaretçi, Italia'nın neresinden olursa olsun, adaya gelen kişiler Hellenler tarafından Rhomaios/Rhomaia (Ῥωμαῖος/Ῥωμαία) şeklinde tanımlanmaktaydı[288]. Bu konuya değinen Beard, Delos gibi yerleşimler için Romalılar ile İtalikler arasında farkların epey küçük olduğunu ve bu terimlerin neredeyse birbirlerinin yerine kullanıldığını ifade etmektedir[289].

Homolle, antik yazarlardan Valerius Antias'a dayanarak M.Ö. 196'da Philippos'a karşı kazanılan zaferin ardından Delos'un Atina'ya bağlandığını desteklemektedir. Ancak bu karara rağmen Delos'un Atina idaresini kabul etmediği, Roma ile dostluk anlaşması imzaladığı ve Makedonia'ya tahsis edildiği ifade edilmektedir. Bu hususta

---

[286] Hatzfeld 1912: 5-6; Frank 1913: 241; 241 dn. no. 19. Hatzfeld, Homolle için bir değerlendirme yapmaktadır. Homolle çalışmasını yürüttüğü zaman daha sonraki kazı çalışmalarında ele geçen yazıtlar henüz bulunamamıştır. Dolayısıyla değerlendirmesini kendi dönemindeki kısıtlı malzeme ile yapabilmiştir. Romalıların kısıtlı olarak değerlendirilmiş olması durumuna daha sonra Baslez de değinmektedir (bk. Baslez 1996).

[287] Homolle 1884: 80-83.

[288] Wilson AJN 1966: 94. Italia'da Romalıların yanı sıra Latinler, İtalikler ve İtalik Hellenler bulunmaktaydı. Wilson'a göre adadaki VI. Mithridates tahribatı (M.Ö. 89/88) ile Romalı, Latin ve İtalik vatandaşların ayırımını yapmak daha kolaydır. Böylelikle çalışmasında, bu tarihten önceki İtalik gruplar için *Ῥωμαῖοι* terimini, sonraki gruplar için Romalılar terimini kullanmaktadır.

[289] Beard 2018: 235. Bu çerçevede, Romalıların "diğer" Romalılara karşı yaptıkları acımasız davranışlar da anlatılmaktadır (bk. Beard 2018: 235-237).

Homolle iki kanıt göstermektedir; birincisi Roma ile alınan bir kararname, ikincisi de III. Antiokhos ile yapılan savaş sırasında Romalı generallerin Delos'ta kutsama törenleri gerçekleştirmiş olması[290].

Romalıların Hellas'ta gerçekleştirdiği savaşlar sırasında[291] erzak temini gerektiğinden, hangi bölgede hangi kaynakların olduğunu araştırma imkânı bulmuştur. Özellikle Apameia Barışı ilan edildikten sonra Roma hızlı ve güvenli bir şekilde hareket ederek gerekli bölgelere bankacı, tüccar, madenci ve çiftçi gibi gruplar göndermiştir[292]. Hellen tüccarların hâkimiyetinde olan ticaret ağı, Pydna Savaşı'ndan sonra İtalik tüccarların eline geçmeye başlamıştır. Bununla beraber, bölgenin yeni hâkimi Roma, Ege ticaretinde yeni düzenlemeler yapmak durumunda kalmıştır. Daha önce etkili liman görevini gören Rhodos, Korinthos, Atina ve Kartaca gibi kentler iyi altyapıları ve konumlarına karşın, siyasi nedenler göz önünde bulundurularak arka planda bırakılmış ve Delos ön plana çıkarılmıştır[293].

2. M.Ö. 166 sonrasındaki gelişmeler

Homolle'ye göre Delos'un ekonomisinde devrim yaşanmasının üç ana sebebi bulunmaktadır; Roma'nın Hellas ve Küçük Asya'daki zaferleri (M.Ö. 197-190), Rhodos'un gerilemesi (M.Ö. 167-150)[294] ve Korinthos'un yıkılması (M.Ö. 146)[295].

---

[290] Homolle 1884: 84-90. Homolle bu konuda kanıtların olduğunu desteklemektedir ancak Valerius Antias ile ilgili kaynak bilgisi sunulmamaktadır. Bahsettiği kanıtları şöyle açıklamaktadır: ilk olarak kararname, Deloslu bir *retor* olan Telemnestos ile ilgilidir. M.Ö. 193'e, yani III. Antiokhos ile çatışma başlamadan önceki sürece tarihlendirilmektedir. Antiokhos Delos'a çok sayıda adak sunmuş, ada halkı da memnuniyetle bu hediyeleri kabul etmiştir (Pol. XXVI 1). Kararnamede, Telemnestos'un adanın sadakatini teyit etmek üzere Roma'ya gönderilen bir heyete önderlik ettiği anlaşılmaktadır. Romalılar tarafından yapılan adakların ise M.Ö. 192'de başladığını önermektedir. Böylelikle üst memurlar Delos'a düzenli ziyaretler gerçekleştirerek Apollon'a uygun hediyeler sunmuştur. Bu akım ile beraber özellikle güneyden olacak şekilde çok sayıda İtalik'in (örn. Minatus, Trebius Loisius) Delos'a geldiği ve yerleştiği kaydedilmektedir. Atina hâkimiyeti için bk. böl. I. F. 2.

[291] Kıta Hellas'ta gerçekleşen savaşlar için bk. böl. I. A.-E.

[292] Homolle 1884: 75.

[293] Rostovtzeff 1941: 768-787.

[294] Gruen 1975; Ager 1991; Ager 2009: 34-36; Evans 2011: 23-24. Rhodos, III. Makedonia Savaşı'nın sonlarında (M.Ö. 168) Roma'ya bir heyet göndererek Roma ile Perseus arasında barış görüşmelerini yürütmeyi teklif etmiştir. Bu konuya değinen Derow, M.Ö. 169'da Rhodosluların Q. Marcius Philippus tarafından, Roma'nın bir arabuluculuğu hoş karşılayacağı yönünde kandırıldığını ifade etmektedir (Derow 2005: 69). Rhodos'un Roma'nın müttefiki olmasına rağmen bu konuda gönüllü

Homolle'ye ek olarak Rostovtzeff Italia, Syria ve Küçük Asya'daki tüccarların Delos'u tercih ettiğini desteklemektedir[296]. Zarmakoupi de bu süreçte Roma-Pergamon ilişkilerinin yoğunlaştığını, Delos'un da bu ilişkide arabulucu rol oynadığını ifade etmektedir[297]. Böylelikle M.Ö. 166'da, bölgedeki ticari faaliyetlerin Roma tarafından kontrol edilebilmesi amacıyla Delos serbest liman ilan edilmiştir[298]. Bu vesileyle vergiden muaf (ἀτέλεια) olan adaya iş yapmak üzere Italia'dan çok sayıda banker, tüccar gibi iş insanı gelmiştir[299].

Delos ile ilgili bu gelişmeler yaşanırken, Roma'nın sadık bir müttefiki olan Atina kenti de Roma ile yaptığı görüşmelerin ardından eski topraklarından bazılarını geri almak için başvurmuştur[300]. Özellikle Perseus'a karşı verilen mücadelede Delos'un Romalılar ve Makedonialılara karşı tarafsız kalması bir hoşnutsuzluk yaratmıştır[301]. Bu kapsamda, yukarıda bahsedildiği üzere Delos serbest liman ilan edilmiş,

---

olması, Roma'nın hoşuna gitmemiş ve ilk etapta gözden düşmesine, sonrasında ise gerilemesine sebep olmuştur. Dönem içinde Hellas ve Küçük Asya'dan çok sayıda heyet Roma'yı ziyaret etmiştir. Bu süreçte sadece Rhodos heyetinin dikkate alınmayıp bekletildiği görülmektedir (Pol. XXX 19, 21; Errington 2017: 258-259). Rhodoslular, M.Ö. 166'daki karar ile ticaret ve prestij açısından kayıplar yaşadığını belirtmektedir (Frank 2010: 103-104). Evans'a göre Rhodos'un Roma'nın gözüne yeniden girmesi ancak İmparator Claudius (M.S. 41-54) yönetiminde olmuştur (Evans 2012: 40). Apameia Barışı sonrasında Rhodos'un Kilikia ve Lykia'daki hâkimiyeti hak. bk. Reger 1999: 89-93.

[295] Homolle 1884: 80. Korinthos ile beraber bir diğer önemli liman kenti olan Kartaca'nın da aynı yıl Roma tarafından yıkıldığını unutmamak gerekmektedir.

[296] Rostovtzeff 1941: 787. Bu süreçte Korinthos ve Kartaca yıkılmış, Rhodos cazibesini yitirmiş, Atina da ekonomik olarak gerilemiştir. Bu rekabet ortamında, konum ve tanınırlığı ile Delos'un merkez haline gelmesi kolaylaşmıştır. Roma hâkimiyeti öncesinde adada bulunan doğulu gruplar için bk. Frank 1913: 241-242.

[297] Zarmakoupi 2018b: 38.

[298] Atina ve Delos ilişkileri için bk. Ferguson 1911: 346-414.

[299] Trümper 2011b: 49; Zarmakoupi 2018b: 29. Delos'taki deniz ticaretinin etki alanı için bk. Arnaud 2005: 223-227.

[300] Liv. XXXIII 30; Pol. XXX 20. Livius ve Polybius, Roma senatosunu tarafından Delos'un haricinde Lemnos, Paros, Imbros ve Skyros adalarının ve Haliartos teritoryumunun Atina'ya verildiğini aktarmaktadır. M.Ö. 478-314 ve M.Ö. 167/166 olacak şekilde Atina'nın Delos'ta iki farklı hâkimiyet dönemi önerilmektedir (Trümper 2016: 233).

[301] Frank 1910: 102. Romalılar isteksiz olmasına karşın Delos'un cezalandırılması uygun görülmüştür.

Atina'nın talebi ve Roma'nın izni ile adanın idaresi Atina'ya geçmiştir[302]. Roma, adaya bir heyet göndererek yerli Delosluların adayı terk etmesini ve Akhaia'ya göç etmesini talep etmiştir[303]. Böylelikle Roma müdahalesi öncesi 1,500-2,000 arası olan adadaki nüfus, Atina idaresi sonrasında aldığı göçlerle yaklaşık 15,000 olmuştur. Ada nüfusu, tarihi boyunca en fazla 20,000-30,000 olarak hesaplanmıştır[304]. Roma'nın bu müdahalesiyle hem Atina hem de Delos ekonomisi gelişmiştir. Ayrıca Delos'ta yaşayan pek çok İtalik'in Atina'da eğitim gördüğü de kaydedilmektedir[305].

Söz konusu göçün ardından yoğun bir Atina nüfusu adaya yerleşmiş[306], diğer gruplar ile beraber İtaliklerin varlığı da adada artmaya başlamıştır. Strabon, Delos'un zaten önceden üne sahip olduğuna, ancak Korinthos'un yıkılmasının ardından daha fazla ünlendiğine değinmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu süreçte Delos, gerek konum, gerekse adadaki tapınağın sunduğu dokunulmazlık sayesinde tüccarların tercih sebebi olmuştur. Anlatımının devamında, adanın Romalılar tarafından Atina'ya verildiğinden, onların da adadaki festival ve tüccarlar ile iyi bir şekilde ilgilendiğinden bahsetmektedir[307]. Bu konuda Homolle, Mommsen'e de dayanarak

[302] Rostovtzeff 1941: 787-788. Roma'nın Delos idaresini Atina'ya sunmasıyla Atina'yı ödüllendirmiş, Delos'u cezalandırmış ve yabancı toprak idaresinin yaratacağı külfetten kurtulmuştur (Frank 1910: 102).

[303] Pol. XXXII 7; Gettel 2018. Romalıların Delos'a bir heyet gönderdiği ve adayı boşaltmaları istendiği öğrenilmektedir. Sadece şahsi mülklerini yanına alan Deloslular Akhaia'ya göç ederek Akhaia vatandaşlığı almıştır. İlk aşamada adaya Atinalılar yerleşmiş, daha sonra dışarıdan göç almaya başlamıştır. Bu hususta Trümper, Atinalıların Romalılara güvendiğini ve özellikle M.Ö. 130'dan sonra İtaliklerin-Romalıların adaya gelmeye başladığını önermektedir (Trümper 2016: 241).

[304] Roussel 1931; Vial 1985: 17; Zarmakoupi 2015b: 2; Zarmakoupi 2018b: 31. Bu rakamlar Delos'taki epigrafik ve antik kaynaklar ışığında hesaplanmıştır. Ayrıca M.Ö. 164'e tarihlendirilen bir yazıt, adadaki Atinalı *epimeletes*lerin (müfettiş) varlığına dair bir fikir vermektedir. Delosluların büyük bir kısmı göç etmesine karşın, kimliklerinden vazgeçen az kişinin adada kalmasına müsaade edilmiştir. Söz konusu Atinalı *epimeletes*ler adadaki çeşitli işlerden sorumlu olmuştur (Sherk 1969: 37-39 no. 5).

[305] Wilson AJN 1966: 96-97. Atina'daki Roma vatandaşları için bk. Habicht 1997. Ayrıca Roma vatandaşlarının Hellas ve Küçük Asya'da eğitim almaları hak. bk. Daly 1950.

[306] Roussel 1987; Müller 2007.

[307] Strab. X 5.4; Zarmakoupi 2018b: 28-29. Bu süreçte, M.Ö. 158/157'ye ait bir yazıttan bilindiği kadarıyla bir Hestia rahibi aynı zamanda Demos ve Dea Roma rahipliğini üstlenmektedir. Bu durumun, adada değişen hâkimiyeti ifade ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. Öyle ki, Demos yeni

adadaki köle ticaretinin Romalı sermaye sahiplerinin elinde olduğunu aktarmaktadır. Ancak bu kişilerin adada kalıcı olmadıkları, asıl kişilerin adanın dışından olduğu da önerilmektedir. Bu kişilerin nüfuzlu olduğu ve ticari tekeli ellerinde bulundurabilmek adına Kartaca ile Korinthos yıkımlarının gerçekleşmesinde etkili oldukları düşünülmektedir[308]. Bu iki önemli kentin tahribatının ardından zenginleşen adada, köle ticaretinin yaygın olduğu ve bir günde on bin köle satıldığı aktarılmaktadır[309]. Rostovtzeff, bu konuya değinerek köleliğin Delos'taki ticaretin büyük bir bölümünü teşkil ettiğini ifade etmektedir. Syria, Bithynia, Pontos ve Kappadokia krallıkları ile bağlantılı yazıtların Delos'ta bulunmasını kölelik ile bağlantılı ilişkinin kanıtı olarak yorumlamaktadır[310]. Delos'un tarafsız tutumu, ticari cazibe merkezi ve vergi muafiyeti olması sebebiyle yabancı iş insanlarını çekmeyi başarabilmiştir. En nihayetinde, M.Ö. 166'dan I. Mithridates Savaşı'na kadar olan süreçte adada İtalik ve Romalı nüfus patlaması yaşanmıştır[311].

İleriki süreçte Delos'taki yapılarda, kutsal alanlarda, evlerin veya villaların dekorasyonunda, epigrafik ve arkeolojik malzemelerde çok büyük artış gözlemlenmektedir. Delos'a her yerden insanlar, özellikle de iş insanları akın etmiştir. Rheneia'daki mezar yazıtları Delos'un tüm sakinlerini göstermektedir: Küçük Asyalılar, Suriyeliler, Afrikalılar ve elbette Latince isimli İtalikler. Ancak Roma vatandaşları mezarlarda neredeyse hiç temsil edilmemektedir.

M.Ö. 130 itibariyle adadaki Atina nüfusunun, yabancı tüccar ve çeşitli mesleklerden oluşan gruplar ile karıştığı görülmektedir; Atinalı, İtalik ve Hellen (Hellenize olmuş doğulular) gruplar karışık bir nüfusu oluşturmuştur[312]. Ayrıca her bir grup bir ticari

---

"efendi" Atina'yı, Dea Roma da dönemin tek "süper gücü" Roma'yı temsil etmekteydi (Williamson 2004: 64).

[308] Homolle 1884: 97-99.

[309] Strab. XIV 5.2. Strabon'un bu aktarımına karşın henüz Delos'ta bu durumu destekleyecek arkeolojik verilerin noksanlığı ifade edilmektedir (bk. Zarmakoupi 2018b: 32). Konu hakkında ayrıca aşağıda bk. İtalikler Agorası.

[310] Rostovtzeff 1941: 794. Bu kapsamda, adada Kilikialı korsanlara ait yazıtların da bulunması gerektiğini desteklemektedir.

[311] Wilson AJN 1966: 99-118.

[312] Rostovtzeff 1941: 788-790; Zarmakoupi 2018b: 31. Yoğunluklu olarak adaya Küçük Asya'nın batısı ve güneyinden gruplar gelmekteydi. Ancak Antiokheia, Berytos, Tyros, Sidon, Alexandreia gibi

dernek altında örgütlenmiş ve anavatanlarına ait belirli bir koruyucu tanrı seçilmiştir. Bu derneklere ait çok sayıda yazıt bulunurken faaliyetleri azımsanmayacak derecededir, nitekim Apollon'a bir tapınak bile yaptırıldığı bilinmektedir[313]. Delos adasındaki yabancı gruplar ile beraber İtalik yapılaşması da Hermaistai, Apolloniastai ve Poseidoniastai gruplarının çevresinde gelişmiştir[314]. Güney Italia'daki Roma müttefiklerinden Delos'a göç eden kişilerin bu grupları oluşturduğu önerilmektedir[315]. Delos'taki Kompitalistler Agorası[316] veya Theophrastos Agorası gibi meydanlarda çeşitli Roma-İtalik *collegium*ları kendi tapınak, kutsal alan ve *altar*ları inşa edebilmekteydi[317]. Kompitalistler Agorası, Roma dini ve geleneği olarak *Lares Compitales* ile bağlantılı olması sebebiyle ayrıca önem arz etmektedir. M.Ö. 2. ve 1. yy.'da Delos'ta *Lares Compitales* uygulamaları ev veya dükkânlarda görülmektedir. Ayrıca Kompitalistler Derneği'nin adada *Compitalia* festivali düzenlediği de kaydedilmektedir[318].

---

doğu kentlerinden de azınlıklar adada bulunmuştur. Bu çeşitliliğe karşın Delos'taki en geniş grup Romalı ve İtaliklerdir.

313 Homolle 1884: 94-95. İtaliklerin ticari derneği olması bakımından Hermaistai (Mercuriales) derneği büyük bir zenginliğe ulaşmıştır.

314 Bu hususta ki öneri ve tartışmalar için bk. Kornemann 1892: 59-60; Ferguson 1911: 355-357; Hatzfeld 1912: 5-9; Boak 1926: 26. Boak'ın çalışması, Delos ile Campania Bölgesi karşılaştırması yapması bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

315 Frank 1913: 242-243. M.Ö. 180'e tarihlendirilen bir yazıtta (*CIL*. III. 7218) kişi listesi ile birlikte bu dernek isimleri de geçmektedir. Dolayısıyla Delos'un vergi muafiyeti almasından önce İtaliklerin adada faal oldukları anlaşılmaktadır.

316 Hasenohr 1996; Hasenohr 2002. Agora için literatürde "Competialist" ismi kullanılmaktadır. Aynı kompleks dahilinde Hermaistai-Mercur Derneği'nin *naiskos*u bulunduğundan iki derneğin ilişkileri olduğu söylenebilir. Ayrıca bu sebeple, Zarmakoupi agoradan "Hermaistai veya Kompitalistler Agorası" şeklinde bahsetmektedir (Zarmakoupi 2018: 31).

317 Trümper 2011b: 52. Çalışmasında Trümper, Delos'taki yabancı grupların toplanma alanlarını meydan, kutsal alan ve münferit yapı olarak üç kategoriye ayırmaktadır. Meydanların durumu hak. bk. Fraisse 1983.

318 Bulard 1926; Bruneau 1970; Hasenohr 2003; Trümper 2011a: 46. Trümper bazı evlerde (örn. Bronzlar *Insula*sı, ev II ve VII) bu külte ait *altar*ların ve törenlere ait duvar resimlerinin varlığından bahsetmektedir. Ayrıca bu *altar*ların köle veya azatlılara, İtaliklere veya Romalara ait olduğunu ifade etmektedir. *Lares Compitales* için ayrıca bk. Laing 1921; Holland 1937.

3. Mithridates Savaşları Sırasında Delos

Küçük Asya, Hellas ve Italia arasındaki ticaret ağını elinde bulunduran Delos'ta[319], M.Ö. 88'deki Mithridates yağmasına kadar refah düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır[320]. İlk savaşın ardından Roma ile kısa sürelik barışın sağlandığı esnada (M.Ö. 85 c.), Delos'taki yapılar onarılmaya çalışılmış ve eski refah düzeyi yakalanmaya çalışılmıştır[321]. Homolle, bu süreçte ada idaresinin yeniden Atina'ya geçtiğini desteklemektedir[322]. Ancak M.Ö. 69'da, VI. Mithridates'in hizmetindeki Athenodoros, komutasındaki korsanlar ile yeniden Delos'a saldırmıştır. Bu saldırıyla birlikte ada tahrip edilmiş ve ada sakinleri köle olarak satılmıştır. Bu yıkımda, içinde yaklaşık on dört / on beş bin mühür bulunan özel bir arşiv de alevler içinde kalmıştır[323]. Aynı yıl içinde Lucullus'un komutanı Gaius Valerius Triarius adayı geri kazanmış ve sur inşası gerçekleştirmiştir[324].

Adada gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, VI. Mithridates ile Athenodoros saldırılarını kanıtlar niteliktedir[325]. Bu yıkım sonrasında nüfusun çoğunluğu adayı terk etmiş, yoğun ticaretin de Puteoli ve Ostia gibi gelişen Roma limanlarına kaydığı önerilmektedir[326]. Trümper'in bu önerisine karşın aynı dönemde Knidos ve Samos gibi limanların yanı sıra Ostia limanının da korsan saldırısına maruz kaldığı bilinmektedir[327]. Korsan saldırısının dışında Tiber Nehri'nin girişinin daha geç

[319] Homolle 1884: 76.

[320] App. Mithr. V; Paus. III 23; Pol. XXX 31; Strab. X 5.4.

[321] Homolle 1884: 141. Bu çabaya örnek olarak Hermaistai'ye ait evin yenilenmesi gösterilmektedir.

[322] Homolle 1879: 146-149. Yazıtta, Atinalılar, İtalikler ve ada halkı beraber L. Licinius Lucullus'u bir heykel ile onurlandırmaktadır.

[323] Boussac 1988. Bu mühürlerin en eskileri Cumhuriyet Dönemi portreleri olup M.Ö. 128'e tarihlendirilmektedir.

[324] Homolle 1884: 148. Roma'nın isteği üzerine Smyrna ve Miletos kentlerinin gemi sağladığı da bilinmektedir.

[325] Wilson AJN 1966: 100; Bruneau 1968: 671-689. Ancak ileriki süreçte Delos Adası'nın Roma için siyasi ve askeri önemini koruduğu aşikardır. Bu bağlamda doğudaki savaşlar sırasında adada devamlı Roma filosunun varlığı ifade edilmekte, Roma İmparatorluk Dönemi'nde halen ada trafiğinin yoğun olduğu görülmektedir (Frank 2010: 103; Bouras 2016).

[326] Homolle 1884: 151-152; Trümper 2014: 73. Gerileme süreci esnasında onurlandırma heykellerinde azalma gözlemlenmektedir. Ayrıca Romalılardan ziyade Deloslulların ve Atinalıların bağışta bulunduğu anlaşılmaktadır.

[327] Cic. Leg. Man. XII.

dönemde (M.S. 42) düzenlendiği, böylelikle Ostia liman ticaretinin bu tarihten sonra geliştiği de önerilmektedir[328]. Puteoli hususunda ise özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde Delos'taki grupların faaliyetleri tespit edilmiştir[329]. Aynı derecede zengin bir liman kenti olan Puteoli için Romalılar "Küçük Delos" yakıştırmasında bulunmuştur. Bu da Romalıların Delos'a verdiği değeri göstermektedir[330]. Diğer yandan Delosluların Ancona veya Praeneste gibi Italia'daki kentlerde varlıkları da belgelenmiştir[331]. En nihayetinde Delos, M.Ö. 69'da yaşadığı yıkımla Akdeniz ticaretindeki merkezi konumunu kaybetmiştir. Ancak adadaki ticaretin bir anda değil, aşamalı olarak ve daha geç bir dönemde ilgili limanlara kaydığı desteklenebilir.

G. Asia Eyaleti'nin Kurulması (M.Ö. 133-129)

Asia Eyaleti ile ilgili gelişmeler, Roma'nın Küçük Asya ile ilişkilerine ışık tuttuğundan, burada ayrıntılı olarak ele alınmaları gerekmektedir. III. Attalos'un mirası ve eyaletin kuruluşu, IV. Nikomedes'in M.Ö. 74'teki mirası ve Bithynia Eyaleti'nin kuruluşunu çevreleyen olayların anlaşılmasına da katkıda bulunmaktadır[332].

Romalılar ve Hellenler arasındaki ilişkiler uzun bir geleneğe sahiptir. Bu ilişkiler en geç M.Ö. 3. yy.'dan beri belgelenmekte ve M.Ö. 2. yy. boyunca yoğunluk kazandığı görülmektedir[333]. Bu bağlamda Pergamon'un, özellikle de I. Attalos'un rolü özel bir önem taşımaktadır. Makedon ve Seleukos kralları uzun süre gelişmeleri yanlış değerlendirerek kendilerinin çöküş süreçlerini başlatmıştır. Diğer yandan Atina ve Pergamon, yürütmüş oldukları politikalar nezdinde erken bir aşamada Roma'ya yönelmiş ve yaptıkları iş birliğinin meyvelerini almıştır. Pergamon, Apameia Barışı sayesinde muazzam bir toprak artışı elde etmiştir. Atina ise III. Makedonia Savaşı'nın ardından M.Ö. 166'da bölgedeki en önemli ticaret merkezi haline gelen

[328] Frank 1910: 108; Frank 1913: 235, 245.

[329] Steuernagel 2020. Trümper, Delos ile Puteoli ve Ostia arasındaki ticari rekabetin M.Ö. 1. yy. itibariyle başladığını ifade etmektedir (Trümper 2011a: 45).

[330] Homolle 1884: 127.

[331] Stewart A 1979: 75.

[332] "III. Attalos modeli" Küçük Asya'daki tüm eyaletler için söz konusu değildir. Bithynia'nın yanı sıra Galatia için de geçerlidir. Ancak Galatia, M.Ö. 25'te (yani artık İmparatorluk Dönemi'nde) son Galatia Kralı Amyntas'ın mirasına Augustus tarafından el konulmasıyla eyalet statüsü kazanmıştır (Kaya 2005: 14-15). Roma'nın Asia öncesi eyalet kuruluşları için bk. Taşdöner 2017: 80-82.

[333] Magie 1950: 89-118.

serbest liman Delos'un idaresini almıştır[334]. Böylelikle son Pergamon Kralı III. Attalos, M.Ö. 133'teki vasiyeti ile bu mantık çerçevesinde hareket etmiş olmalıdır. Bilindiği üzere, Akhaia Birliği'nin çevresinde ürkütücü gelişmelerin yaşanmış ve ardından M.Ö. 146'da Korinthos'un yıkılması gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere rağmen Pergamon ve diğer Hellen kentlerinin Romalılara sınırsız güven duyduğu anlaşılmaktadır. Oysa birçok tarihçi bu olayların Roma ve doğu ilişkilerinin dönüm noktasını teşkil ettiğine inanmaktadır; Roma artık gerçek karakterini ve emperyalist hırslarını açıkça ortaya koymaya başlamıştır. Elbette bu hususdaki kaynakları yorumlarken dikkatli olmak gerekmektedir. Korinthos'un (aynı zamanda Kartaca'nın) tamamen yok edilmesine karşın III. Attalos, tabiri caizse krallığını nasıl Roma dişi kurduna gümüş tepside sunabilmiştir? Bu kararı ile Hellenistik Küçük Asya ve nihayetinde Roma Cumhuriyeti'nin gerileme sürecinin kapısını aralamıştır. Sürecin daha iyi anlaşılması için dönem koşullarının ayrıntılı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

1. III. Attalos Öncesi Roma ile Pergamon Krallığı Arasındaki İlişkiler

I. Attalos (M.Ö. 241-197)

Pergamon Krallığı ile Roma arasındaki ilk ilişkiler I. Attalos yönetimi esnasında görülmektedir[335]. Kendisinin uyguladığı politikaların hem Pergamon Krallığı hem de Küçük Asya için büyük sonuçları olmuştur. Bilindiği üzere Romalılar ile anlaşan Aitolialılar V. Philippos'a karşı mücadele etmiştir. Bu süreçte, Aitolialıların müttefiki olan I. Attalos da bu koalisyona katılmak durumunda kalmıştır. Makedonialılara karşı verilen bu mücadelenin sonunda asker ve gemi desteğinde bulunan I. Attalos, Roma'nın dostu olarak tanınmış ve Roma'nın korumasını güvence altına almıştır[336]. Malay'a göre ise I. Attalos, Pergamon'u Küçük Asya'yı

[334] Pergamon Krallığı'nın bu süreçteki genişlemesi hak. bk. Malay 1987: 20-21. Asia'daki diğer gelişmeler için bk. Jones 1971: 51-53. Delos-Atina ilişkileri için ayrıca bk. böl. II. A. 4.

[335] M.Ö. 280'de Philetairos Pergamon'un bağımsızlığını ilan etmiştir. Pergamon'un ilk iki yöneticisi olan Philetairos ve I. Eumenes kral unvanını kullanmamıştır. Pergamon özelinde bu unvan ilk kez I. Attalos ile kullanılmaya başlanmıştır (Malay 1987: 15).

[336] Liv. XXVI 24; Magie 1950: 11-13; 743-744 not. 34. Roma ile dostane ilişki kurmaya çalışan ilk Hellen kral I. Attalos değildir. Özellikle M.Ö. 241'de Kartaca'ya karşı elde edilen zafer sonrasında birçok kent Roma ile iş birliği yapmaya başlamıştır. I. Attalos'tan yaklaşık 50 yıl önce, M.Ö. 272 civarında, II. Ptolemaios Philadelphos Roma senatosu ile ilişki kurmuştur. Numerius Fabius Pictor,

ele geçirmeye çalışan bir krallığa dönüştürmeye çalışmıştır. Bu hırsı sebebiyle, V. Philippos ve Seleukoslara karşı Roma'nın yardımına ihtiyaç duymuştur[337]. Bu süreçte, siyasi ilişkilerin yanı sıra ticaret ve sanat alanında Roma ve Pergamon arasında alışverişin olduğu görülmektedir. Kuttner'a göre Hellen kralları hususi sanatçılarını bile Romalı komutanlara geçici olarak tahsis edebilmekteydi[338].

Roma ile Pergamon Kralı I. Attalos'un ilişkisi bu şekilde başlamışken, başka bir olayla da pekiştiğini söyleyebilmek mümkündür. Romalılar, Küçük Asya'daki kentler ile henüz *amici* ilişkisi kurmamışken, I. Attalos'tan aracılık yapmasını istemiştir[339]. Böylece Pergamon'a gelen Romalı elçiler Pessinous'a götürülerek Magna Mater (Tanrıların Anası) olarak bilinen kutsal taş kendilerine sunulmuştur. Romalılar bu taşı Capitolium Tapınağı'na yerleştirmiştir[340]. Magnesia Savaşı'nın ardından (II. Eumenes idaresinde) Galatialıların peşinden giden Gn. Manlius Vulso, Pessinous'a da gelmiştir. Burada Magna Mater rahipleri tarafından sevinçle karşılanmış ve Roma'nın zaferi üzerine kehanet almıştır. Kehanete göre tanrıça, bulundukları topraklar üzerinden Romalılara güvenlik, zafer ve egemenlik bahşetmiştir[341].

İleriki süreçte, batıda ilerleme kaydedemeyeceğini anlayan V. Philippos doğuya yönelmiştir. Böylece Ege ve Küçük Asya'daki kentleri yağmalamaya başlamıştır.

Quintus Fabius Maximus ve Quintus Ogulnius'tan oluşan bir heyet kendisini ziyaret etmiştir. Bireysel hediyelerle onurlandırılan heyet Roma'ya döndüğünde hediyeleri senatoya takdim etmiş ancak hediyelerin kendilerinde kalması kararlaştırılmıştır (Dion. Hal. Ant. XX 14; Liv. Ep. Ox. XIV; Evans 2012: 24-25). Dönem içindeki diğer gelişmeler için ayrıca bk. böl. I. A.-E.

[337] Malay 1987: 16.

[338] Kuttner 1995: 160. Ayrıca ilgili makalenin yayınlandığı sayıdaki diğer makaleler, Romalıların Hellen kültüründen etkilenmesi hususunda değerli bilgiler sunmaktadır.

[339] Liv. XXIX 10-11. Livius'un bu aktarımı epey dikkat çekidir, nitekim Pergamon'a gelmeden önce, bu kalabalık Roma heyeti önce Delphoi'ye uğramıştır. Buradan almış oldukları kehanet doğrultusunda I. Attalos ile görüşmeye gelmişlerdir. Bir diğer ilginç olay, Pessinous'tan alınan taşın (kültün) Roma'ya götürüldükten sonra Roma oyunları eşliğinde kutlanmış olmasıdır.

[340] Ergin 2008: 51; Kaya 2009: 196; Evans 2012: 27; Tozan 2016b: 28-29; Taşdöner 2017: 82. Attalosların krallıklarının dışındaki bir tapınağa karşı böyle bir etkiye sahip olması dikkate şayandır. Konu hakkında kapsamlı bir çalışma için bk. Burton 1996.

[341] Liv. XXXVIII 18; Magie 1950: 25; Arslan – Yıldızturan 2020: 314. Ancak daha sonra P. Clodius Pulcher tarafından Magna Mater rahiplerine kötü davranıldığı, kutsal alanın ve çevresinin yağmalandığı ve satıldığı kaydedilmektedir (Ergin 2008: 51).

M.Ö. 201'de, I. Attalos bu sefer Rhodos ile beraber hareket ederek Roma'ya heyet gönderilmiş ve Philippos şikâyet edilmiştir. Philippos'un itaatsizliğinin ardından başlayan savaş sürecinin sonunda, I. Attalos ölmesine karşın Romalıların müdahalesiyle Philippos dizginlenmiş ve taleplere uymak durumunda kalmıştır[342].

II. Eumenes (M.Ö. 197-159)

I. Attalos'un yerine en büyük oğlu II. Eumenes krallığın başına geçmiştir. Babasının yaptığı üzere kendisi de Romalılar ile iş birliğini sürdürmüştür. Bu çerçevede, Romalıların Sparta Kralı Nabis'e karşı yürüttüğü savaşta Romalıları desteklemiştir. Romalılara olan bağlılığı sayesinde kendisi ve Pergamon Krallığı'nın hâkimiyeti artmıştır[343]. Paralel olarak, I. Attalos'un ölümünden sonra Seleukos Kralı III. Antiokhos, eski imparatorluk topraklarını yeniden canlandırmak istemiş ve bölgedeki kentlere baskı kurmuştur. Bu baskıya rağmen II. Eumenes'e iş birliği teklifinde de bulunmuştur. Ancak Küçük Asya kentleri için kırılma noktası sayılabilecek bir karar ile II. Eumenes bu teklifi kabul etmemiş, Romalıları desteklemeye devam etmiştir[344]. Bu hususa değinen Livius, Publius Sulpicius ile Publius Villius'tan oluşan Roma heyetinin önce Antiokhos'u, ardından Eumenes'i ziyaret ettiğini aktarmaktadır. III. Antiokhos ziyareti hakkında bilgi verilmemektedir ancak Pergamon ziyaretinde, II. Eumenes'in barış yerine savaş çağrısında bulunduğu anlaşılmaktadır[345]. Bu tercihleri ile Attaloslar, Romalıların doğudaki güvenilir dost ve müttefiki (*amici et socii*)

---

[342] Magie 1950: 15-16; Kaya 2009: 196-197; Evans 2012: 30; Tozan 2016b: 30. Livius'un aktardığına göre bu süreçte I. Attalos, Atina ve Rhodos ile beraber hareket ederek Roma idaresine yardım çağrısında bulunmuştur (Liv. XXXI 14). Bahsi geçen Hellen kentlerinin Roma'ya heyet göndermesi, Makedonialılar ile Seleukoslara karşı yardım istemesi ve Roma'nın bu çağrıya olumlu cevap vermesi, Eckstein tarafından "Diplomatik Devrim" şeklinde yorumlanmaktadır (Eckstein 2008: 181, 230). Aşağıda görüleceği üzere Roma ile kurulan ilişkiler sayesinde Pergamon'daki refah düzeyi oldukça yükselmiştir. Ancak bu yükseliş beraberinde sınıf çatışmasını da getirmiştir. İleriki süreçte isyana kadar gidecek bu koşulları tanımlamak için Rostovtzeff "Sosyal Devrim"e atıfta bulunmaktadır (Rostovzteff 1941: 807; Ergin 2008: 60).

[343] Magie 1950: 16; Evans 2012: 34. Gerek Hellas'ta gerekse Küçük Asya'da Pergamon Roma'nın sadık bir müttefiki durumuna gelmiştir. Bu konuda Evans, Pergamon için Roma'nın Küçük Asya'daki egemenliğinin maşası yakıştırmasını yapmaktadır.

[344] Benek 2016. Bu süreçte Smyrna ve Lampsakos kentlerinin de Roma'dan yardım talep ettikleri bilinmektedir (Ergin 2008: 52; Tozan 2016b: 33). Kaya, bu kentler arasına Alexandria Troas'ı da dâhil etmektedir (Kaya 2009: 197).

[345] Liv. XXXV 13.

haline gelmiştir[346]. En nihayetinde Magnesia Savaşı'nda (M.Ö. 190/189) Romalıları destekleyerek III. Antiokhos'un yenilmesinde büyük rol oynamıştır. Apameia Barışı'nın ardından Pergamon'un hâkimiyet alanı genişlemiş olmasına karşın, bölgedeki kentler için karar verme gücünü yitirdiği anlaşılmaktadır[347]. Bu durum M.Ö. 175-160 aralığında gerçekleşen bir anlaşmazlıkta ortaya çıkmaktadır. Magnesia ad Meandrum ile Priene arasında çıkan bu anlaşmazlıkta karar merci olarak Roma'ya başvurulmuştur. Roma'nın ise hakem olarak Pergamon'u değil, Mylasa'yı tercih ettiği görülmektedir[348].

Pergamon'un yanı sıra Roma'nın Küçük Asya'daki diğer kentlerle de ilişki kurduğu bilinmektedir. Bu duruma kanıt olarak Teos kentinden bir yazıt gösterilmektedir. Söz konusu yazıt M.Ö. 194/193'e tarihlendirilmekte olup yeni kurulan Dionysos festivali için Roma'nın onayı istenmektedir. Böylece Romalılar, tapınağın kutsallığını ve dokunulmazlığını onaylamış ve iki kent arasında karşılıklı iyi niyetin devam ettiği sürece bu onayın geçerli olacağı kararlaştırılmıştır[349]. Şüphesiz bu yazıt, Roma'nın Küçük Asya'daki bir kent özelinde kurduğu ilişkiyi ve etkiyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Seleukos Krallığı'nın, Pergamon Krallığı'na saldırması ve yağmalamasından sonra bile II. Eumenes'in Romalılara olan sadakatinden şüphe etmediği görülmektedir[350]. Ancak M.Ö. 168'de, Perseus'a karşı Romalılara destek verdiği sırada, Galatlar tekrar bir fırsat bularak Pergamon Krallığı'na saldırmıştır. Roma'ya kardeşi II. Attalos'u göndermesine karşın II. Eumenes istediği karşılığı almamış ve Galatlara karşı kendi başına zafer kazanmıştır[351]. Romalıların bu tercihi, II. Eumenes'in kendilerine olan

[346] Vitale 2019: 284.

[347] Kaya 2009: 197-198, 201. Elde edilen zaferden sonra Roma, Apameia Barışı ile özgürlükleri ilan edilen kentler hariç olacak şekilde Pergamon Krallığı'na Phrygia, Galatia, Khersonesos ve Mysia'yı vermiştir.

[348] Malay 1987: 17, 21-22; Kaya 2009: 205.

[349] Tozan 2016b: 34; 34 dn. 111-112.

[350] Magie 1950: 19. Dolaylı olarak Pergamon'un bu tercihi Seleukosların gerilemesine, Roma'nın ise Ege'nin doğusundaki ilerlemesini hızlandırmıştır (Evans 2012: 42).

[351] McShane 1964: 158-159; Boatwright et al. 2022: 88-89. II. Attalos'un Roma'daki ziyareti için aşağıda bilgi sunulmaktadır. Galatlara karşı M.Ö. 197, 183 ve 168-166'da, toplamda üç kez karşılaşan II. Eumenes, hepsinden zaferle ayrılmıştır (Orhun 2018: 290).

tutumunun değişmesine neden olmuştur[352]. M.Ö. 167 tarihi, Hellen kentleri ve Roma arasında bir dönüm noktası olmuştur. Pydna'daki zaferinin ardından Roma, Perseus ile Roma arasında arabuluculuk yapmaya çalışan bütün kentleri cezalandırmıştır[353]. Bu çerçevede II. Eumenes de nasibini almıştır; Perseus ile yapılan savaşta, Romalılara yeteri kadar yardım etmemesi ve barış önermesi gibi sebepler gösterilerek kendisi sadakatsizlik ile suçlanmıştır. M.Ö. 167-166 civarında, suçlamaların savunmasını bizzat yapmak için Roma'ya giden II. Eumenes, senatonun kararı ile karşılanmıştır. Yeni alınan bir karar ile bundan böyle kralların Roma'yı ziyaret etmesi yasaklanmıştır. İleriki süreçte suçlamaları araştırmak üzere Gaius Sulpicius Gallus Küçük Asya'ya gelmiştir[354].

Romalılara karşı değişen bu tavır, aynı dönemde[355] inşa edilen Pergamon Altarı'na da yansımaktadır. Telephos frizinde, Herakles'in oğlu Telephos'u bulması sahnesi işlenmiştir. Burada dikkat çeken özellik, sahnenin sağ altında bulunan bebek Telephos'un bir dişi aslan tarafından emzirilmesidir[356]. *Lupa Roma*'nın (dişi kurdun) emzirdiği Romulus'a karşı bir aslanın emzirdiği Telephos, Brückner tarafından bir karşıt propaganda olarak yorumlanmaktadır[357]. Dolayısıyla Telephos aracılığıyla Attaloslar kahraman olarak gösterilmeye çalışılmıştır[358]. Ayrıca Pergamon'un bir Hellen kenti olduğu gösterilmekte, Eumenes'in de tanrıların izniyle kral olduğu ilan edilmektedir[359]. II. Eumenes'e yönelik yapılan suçlamaların Roma kaynaklı olması

[352] Ergin 2008: 55.

[353] Chaniotis 2015: 102-103.

[354] Magie 1950: 21-24; Derow 2005: 69; Tozan 2016b: 52-53. Bu süreçte II. Eumenes'in Romalılar arasında sevilmediği ve şüphe duyulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sahte suçlamalara karşın kendisinden hakikaten utanç duyulmaktaydı (Liv. XLIV 24). Roma'nın Küçük Asya'daki ilerleyişinde büyük destek veren fakat uzun vadede umduğunu bulamayan bir diğer yerleşim de Rhodos'tur (Rostovtzeff 1941: 799-800).

[355] Tarihleme için ayrıca bk. Körpe 2022: 360.

[356] Smith RRR 2013: 168-170; Pastutmaz-Sevmen 2018: 170-171. Söz konusu friz, *altar*ın iç kısmında yer almakta olup "küçük friz" olarak da anılmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere frizde Telephos'un hayatı anlatılmaktadır. Pergamon Altarı için ayrıca bk. Özgan 2018: 155-203.

[357] Brückner 1904: 218-224; Mutlu 2012: 433. İki hikâyenin ve sahnenin kıyaslanması, Pergamon halkının kendisini Romalılardan daha üstün gösterme çabası şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak bu konu tartışmalıdır.

[358] Körpe 2022: 362.

[359] Pastutmaz-Sevmen 2018: 170.

sebebiyle, zamanla Hellenlerin "kenetlenmesine" neden olduğu görülmektedir. Bu süreçte Polybius, Eumenes'i övmekte ve Hellen kentlerine, o dönem kadarki bütün kralların içinden en fazla desteği kendisinin verdiğini aktarmaktadır[360].

II. Attalos (M.Ö. 159-138)

II. Eumenes'in yerine kardeşi II. Attalos gelmiştir. Kendisi abisinden ziyade orta yolcu olarak değerlendirilmekte ve Roma ile yeniden uzlaştığı görülmektedir. Bu konuda Magie, II. Attalos'un ilk yönetim yıllarında Roma'nın onayını almadan adım atmadığını ifade etmektedir[361]. Yukarıda bahsedildiği üzere diplomatik görüşmeleri bizzat yürütmek adına abisi tarafından Roma'ya gönderilmiştir. M.Ö. 168 dolaylarında Roma'da bulunan II. Attalos, abisine yönelik hoşnutsuzlukla karşılaşmış ve tahtı ele geçirme hususunda destek teklifi almıştır. Bu teklife karşın kendi abisine ihanet etmemiş, Galatlara karşı savaşta yardım talebini yinelemiştir. Bunun üzerine her ne kadar Publius Licinius Crassus görevlendirilse de, zaferi elde eden yine II. Eumenes olmuştur[362]. Aynı dönemde Bithynia Krallığı'nda yaşanan taht kavgasındaki müdahalesi konusunda Roma'nın onayını almış olmalıdır[363]. Diğer yandan II. Attalos'un askeri anlamda Andriskos ve Akhaialılara karşı Romalılara yardım ettiği bilinmektedir[364]. Pausanias ve Strabon, Roma'ya verilen askeri destekleri aktarmaktadır. Strabon, Pergamon Krallığı'nın Makedonia Savaşları'na

---

[360] Pol. XXXII 4.8; Rostovtzeff 1941: 800; Derow 2005: 69. Polybius'a göre Romalılar ne kadar II. Eumenes'in üzerine gitmeye başladıysa, Hellenler de o kadar kendisine destek vermeye başlamıştır (Pol. XXXI 6.6). II. Eumenes'in Küçük Asya ve Hellas'taki katkıları için bk. Magie 1950: 768 not 67-68.

[361] Magie 1950: 27. Bu çerçevede Roma'ya sürekli heyetler göndermiştir. Dolayısıyla Pergamon Krallığı'nın daha fazla Roma boyunduruğuna girdiği anlaşılmaktadır.

[362] Pol. XXX 1-3; Rostovtzeff 1941: 800; Tozan 2016b: 53; Errington 2017: 259; Orhun 2018: 291-292. Polybius'tan anlaşıldığı kadarıyla, Galatlara karşı yardım talebinin haricinde Roma ziyaretinin bir diğer sebebi, aynı safta savaştıkları Pydna Zaferi (M.Ö. 168) için Roma senatosunu tebrik etmekti.

[363] Evans 2012: 44. Bithynia Kralı II. Prousias ile oğlu II. Nikomedes arasında yaşanan taht kavgasında, II. Attalos'un Nikomedes'i destekleyerek tahtın başına geçmesini sağladığı bilinmektedir. Bu süreçte II. Nikomedes Roma'nın desteğini almıştır. Bu konuda ayrıca bk. böl. III. E. Benzer bir durum II. Eumenes ile II. Attalos arasında da görülmektedir. Abisinin imajı ve siyasi ilişkileri bozulduğu zaman, Romalılar II. Attalos'u destekleyerek tahtın başına geçirmeye çalışmış, ancak kendisi abisine sadık kalmıştır (Magie 1950: 23, 27).

[364] Rostovtzeff 1941: 800.

katılımı hakkında bilgi sunarken[365], Pausanias da Lucius Mummius'un seferi sırasında Philopoemen önderliğindeki birliklerin destek olarak gönderildiğini anlatmaktadır[366].

III. Attalos (M.Ö. 138-133)

M.Ö. 138'de, amcası II. Attalos'un vefat etmesiyle III. Attalos Philometor Euergetes krallığın başına geçmiştir. Kendisi II. Eumenes ve Stratonike'nin oğludur. Ayrıca Attalos Hanedanlığı'nın bir geleneği olarak sahip olduğu Philometor sıfatı, annesine çok bağlı olduğunu göstermektedir. Ancak bu "şefkatli" unvanın aksine tahta gelebilmek için amcasını zehirlediği, tahta çıktıktan sonra ise çok sayıda akraba ve tanıdığını öldürttüğü ifade edilmektedir[367].

III. Attalos'un Roma ile ilişkisi henüz kral olmadan başlamıştır. M.Ö. 154/153 civarında, Roma ile Pergamon arasındaki ilişkileri (arkadaşlık ve misafirperverlik) pekiştirmek üzere Roma'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretinde Romalılar kendisini coşkuyla karşılamış ve onurlandırmıştır[368]. P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus, M.Ö. 141-139 yılları arasında bir heyet ile doğu ve güneyde elçilik görevinde bulunmuştur. Bu çerçevede, yaklaşık M.Ö. 139 veya 138'de, III. Attalos ile görüştüğü ve aralarında bir dostluğun geliştiği düşünülmektedir[369]. III. Attalos tahta geçtiğinde, Roma ile olan ilişkilerin oldukça iyi olduğu ifade edilmektedir. Hispania'daki Numantia'da gerçekleştirdiği savaşlarda başarılar elde eden Africanus'u tebrik etmek amacıyla III. Attalos kendisine hediyeler göndermiştir[370].

---

[365] Strab. XIII 4.

[366] Paus. VII 16.

[367] Magie 1950: 30. III. Attalos'un zehirli otlarla uğraşması hususunu Malay özetlemiştir. Konu hak. bk. Malay 1987: 19-20. Ayrıca akrabalarına ve krallığının zengin tebaasına karşı bu tutumu sebebiyle Roma idaresi sırasında bu toprak sahiplerinin neredeyse yok olduğu düşünülmektedir (Rostovtzeff 1941: 816-817).

[368] Pol. XXXIII 18; Malay 1987: 17. Bu ziyaretin tarihi için Malay M.Ö. 152'yi önermekteyken, Polybius'un ilgili metninde M.Ö. 154-153 aralığı sunulmaktadır. Ayrıca Polybius'un bu aktarımından, III. Atallos'un Hellas'taki kentleri de ziyaret ettiği ve buradaki kentler tarafından da onurlandırıldığı anlaşılmaktadır.

[369] Daubner 2006: 17; Tozan 2016b: 61-62. Africanus'un haricinde, kardeşi L. Cornelius Scipio Asiaticus da Magnesia'daki zaferinin ardından M.Ö. 186'da, sınır anlaşmazlığını çözmek adına Pergamon'a gelmiştir (Kaya 2009: 201).

[370] Tozan 2016b: 61-63; Orhun 2018: 295.

Tahtta kaldığı bu kısa süre için eylemleri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla neden miras yoluyla krallığı Roma'ya bıraktığı tam olarak kesin değildir[371]. Magie, III. Attalos'un krallığını miras bırakması hususunu değerlendirmektedir. Kendisine göre ilk sebep Attalos'un yakın akrabalarının hayatta olmaması, hayatta olanlarının ise kral soyundan gelmemesidir (örn. Aristonikos gibi). İkinci sebep ise ani bir özgürlük ilanının büyük ihtimalle kaosa yol açacağı korkusudur. Böylece durumu en iyi idare edebilecek olan taraf Roma olarak ön plana çıkmıştır[372]. Malay ise bu kararın sebebi olarak Pergamon ile Roma arasındaki geleneksel dostluğu olarak önermektedir[373]. Sebebi ne olursa olsun, "son Attaloslar" kendi başına hareket etme özgürlüğüne ve iradesine sahip değildi. Bu süreçte Roma'nın arkasına sığınan Attaloslar bağımsız kral değil, Roma'nın vasalı veya temsilcisi haline gelmiştir[374]. En nihayetinde, M.Ö. 133'te III. Attalos vefat etmiştir. Bir çocuğa sahip olmadan ölen kral, hazırlamış olduğu bir vasiyet ile krallık topraklarını ve hazinesini Roma halkına bırakmıştır[375]. Söz konusu vasiyet, Eudemos isimli biri tarafından Roma'ya getirilmiştir[376].

2. III. Attalos'un Vasiyeti (M.Ö. 133)

Bir kralın topraklarını Romalılara miras bırakması ilk kez görülmemektedir; daha önce de M.Ö. 155'te, Kyrenaike Kralı VIII. Ptolemaios Euergetes II. Physkon, Roma lehine bir vasiyetname düzenlemiştir. Kyrenaike Agorası'nda bulunan bir stelde belgelenen vasiyetnamede, kendisinin çocuğu olmaksızın ölmesi durumunda

[371] Magie 1950: 31; Errington 2017: 262. III. Attalos'un yönetimi veya krallığı hakkında bilgi sunulmamaktadır. Mevcut bilgiler daha çok bireyseldir. Örneğin kendisinin zehirli otlarla uğraşmayı sevdiği ve kente girişinin kutlanması hakkında bir çaba içinde olduğu bilinmektedir.

[372] Magie 1950: 31-32.

[373] Malay 1987: 34.

[374] Rostovtzeff 1941: 801-803. Roma'ya olan bağımlılık, Attalosların krallık içindeki itibarını ve otoritesini zedelemiştir.

[375] Kaya 2005: 14; Errington 2017: 262-263. Strabo'nun aktardığı bir olay, hazine konusunun epey ironik olduğunu ortaya koymaktadır. III. Attalos döneminde yaşayan bir *gramateus* olan Daphitas, Pergamon krallarının Lysimakhos'un hazinesini elde etmek için savaştığına dair bir şiir yazmıştır. Tabi ki Daphitas, III. Attalos tarafından öldürülmüştür (Strab. XIV 1.39; Malay 1987: 18). Ancak bu anekdot, yaşanmış (ve halen yaşanan) bütün bu süreçlerin her zaman bir "hazine" ile ilgili olduğuna dair uygun bir örnektir.

[376] Plut. Ti. Gr. XIV; Badian 1968: 21-22; Kaya 2009: 206; Tozan 2016b: 67.

krallığının Roma'ya bırakılması duyurulmaktadır. Ancak VIII. Ptolemaios'un bu ilanından sonra yaklaşık 40 yıl daha yaşadığı ve torunları da olduğu için vasiyetname hiçbir zaman uygulanmamıştır[377].

III. Attalos'un vasiyetnamesine bakıldığında ise en temel fark, vasiyetnamenin kendisinin ölümünden sonra halka açıklanmış olmasıdır. Şüphesiz bu durum kendi isteği doğrultusunda veya genç yaşta (38 yaşında) ölmesi sebebiyle ilan için fırsat bulamaması olarak değerlendirilebilir. Pergamon kenti ve çevresinin özgür olması ve vergi alınamaması için vasi olarak *Populus Romanus* yani Roma halkı düşünülmüştür. Ancak krallığın Romalılara verilmesinin nedenleri tartışmalıdır; belki de Roma sadece koruyucu güç olarak düşünülmüş ve doğrudan bir Roma yönetimi amaçlanmamıştır. Vasiyet haberi Roma'ya ulaştığında belirli bir süre Roma kararsızlığını sürdürmüştür. Ancak Aristonikos İsyanı ile eyaletleşme süreci de başlamıştır[378].

Yukarıda da bahsedildiği üzere II. Eumenes'ten itibaren, Romalıların müttefiklerini nasıl değerlendirdikleri Attaloslar için netlik kazanmış olmalıdır. Çünkü II. Eumenes için Roma'da hoşnutsuzluk vardı ve aleyhine şikâyetler yapılmıştı. Bu nedenle Romalılar son derece şüpheci oldukları için bu şikâyetler orada dinlenmişti. Suçlamaları açıklığa kavuşturması gereken G. Sulpicius Gallus ve M. Sergius Silus başkanlığındaki bir komisyon, başkent yerine bölgesel bir idari merkez (*topos*) olan Sardeis'e gitmiştir. Bu tercih, II. Eumenes'e karşı Roma'nın güç ve üstünlük göstergesi olarak yorumlanmaktadır. II. Eumenes'in halefi II. Attalos bu olaylardan ders almıştır. Bu nedenle, Romalılarla henüz yenişemeyeceğini anlamış ve Pessinous ile iş birliği içinde planlanan bir seferi iptal etmiştir[379].

III. Attalos en azından kraliyet mülklerinin bir parçası olmayan tüm kentlerin özgür olmaya devam etmesine karar vermiştir. Bu kentlerin dışında kalan, kendisine doğrudan tabi olan kentlerin koruyuculuğunu üstlenmesi adına Roma'ya devredilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararın verilmesinde şüphesiz Romalılar siyasi

[377] Magie 1950: 32; Ferrary 2001: 98; Daubner 2006: 17-19. Ancak bu miras daha sonra M.Ö. 96'da, Kyrenaike'nin son kralı Ptolemaios Apion tarafından gerçekleştirilmiş, M.Ö. 75/74 civarında da eyalet statüsü elde etmiştir (Badian 1968: 22, 29-30).

[378] Tozan 2016b: 65-66; Errington 2017: 262-263; Taşdöner 2017: 92; Beard 2018: 226; Vitale 2019: 285.

[379] Daubner 2006: 25; Kaya 2009: 204.

eylemleri etkili olmuştur. Romalıların o dönemde nasıl tanımlandığı, II. Eumenes'in Tyriaion'dan yazdığı bir mektuptan anlaşılmaktadır; Roma'nın üstünlüğünü kabul ederek "savaşta ve barışta hükümdar (κρατισάντων καὶ πολέμωι καὶ συνθήκαις)" olduğunu ifade etmektedir[380].

Yukarıda bahsedildiği üzere, olasılıkla Tiberius Gracchus ile tanışıklığı olan Eudemos aracılık yaparak vasiyeti Roma'ya taşımıştır. Valilerin henüz atanmadığı zamanlarda, doğudaki kentler için *patronus*lar, yani Roma'nın dış ilişkiler için bir irtibat kuracak kişiler büyük önem arz etmekteydi. *Tribunus* Tiberius Gracchus, babası Tiberius Sempronius Gracchus aracılığıyla Küçük Asya, Syria ve adalarla (özellikle Rhodos) iyi ilişkiler kurmuştur. Babası M.Ö. 165-161 yılları arasında Pergamon, Kappadokia ve Syria krallıkları ile Rhodos'a, devletlerin sadakatini kontrol etmek için gönderilen heyetin başındaydı. Böylelikle meclisteki muhalif üyeleri ikna etmeyi başarabilmiştir. Bu nedenle Pergamonlular ona güveniyorlardı ve bu nedenle de vasiyet belgesini doğrudan Eudemos ile göndermiş olmaları mantıklıdır. Ancak vasiyetnamenin teslim edilmesi son derece gergin olaylarla aynı zamana denk gelmektedir. Çünkü *tribunus* Tiberius Gracchus, M.Ö. 123-122 yılları arasında masraflı reformları (*Leges Semproniae*) hayata geçirmeye çalışmıştır[381]. Esasında III. Attalos'un vasiyetnamesi Roma'nın üç farklı sınıfı için de çok cezbediciydi: *optimas*lar (senatör sınıfı) yeni bir kazanç ve itibar kapısı bulmuş, *eques*ler (atlı sınıfı) yeni iş ve yatırım fırsatı yakalamış *popularis* (halk) de tarım için gerekli para kaynağına kavuşmuştur[382]. Vasiyetnamenin mali olanaklarını öğrenir öğrenmez, senatoyu ortadan kaldırma fırsatını yakalamıştır[383].

Bu gelişmelerle beraber, senato ile Gracchus arasındaki çatışma doruğa ulaşmıştır. Senato, III. Attalos tarafından belirlenen kentlerin özgürlüğünü tanımak istiyordu ancak Gracchus'un paraya ihtiyaç duyduğu başka planlar da bulunmaktaydı. Bunun üzerine senato, *praetor*ların III. Attalos'un düzenlemelerini tanıması gerektiğine dair bir karar olan *SC Popillianum*'u yayınlamıştır. Olaylar karışıp Gracchus senatoya

[380] Jonnes – Ricl 1997: 3 sat. 17-24; Daubner 2006: 26-27; Tozan 2016b: 46. Çamlıdere yakınlarında tespit edilen bir yazıt, vasiyetin ardından Hellen kentlerinin özgürlüğünün sürdüğünü destekler niteliktedir (Briant et al. 2001).

[381] Taşdöner 2017: 74-75.

[382] Kaya 2009: 206. Bahsi geçen sınıfların Latince çoğulları sırasıyla *optimates*, *equites* ve *populares*.

[383] Plut. Ti. Gr. XIV; Badian 1968: 44; Tozan 2016b: 54; Beard 2018: 223-224; Demir 2022: 813.

meydan okuduğunda, senato çoğunluğunun destekçileri halk meclisini basmış ve Gracchus'u destekçileriyle birlikte döverek öldürmüştür. Muhtemel lider P. Cornelius Scipio Nasica Serapio ve onun liderliğindeki elçiler, senato tarafından olayları incelemek üzere o yılın sonlarında (M.Ö. 133 kışı) Pergamon'a gönderilmiştir. Scipio Nasica doğuya yabancı değildi, nitekim babası P. Cornelius Scipio Nasica Corculum M.Ö. 150'de Makedonia'da Andriskos'a karşı direnişi örgütlemiştir. Elçiliğin maiyetinde ordu bulunmamaktaydı, çünkü başlangıçta sadece sahadaki durumun incelenmesi planlanmaktaydı[384].

Vasiyetin duyulmasından sonra Pergamon'da yaşananlar *gymnasion*da bulunan bir yazıtla aydınlatılmaktadır. Bu yazıt açıkça "patrios demokrateia"ya dönüşü kutlamaktadır. Böylece Pergamonluların kendilerini Roma'nın koruyucu gücü altında restore edilmiş bir demokrasi olarak gördükleri anlaşılmaktadır[385].

3. Aristonikos İsyanı (M.Ö. 132) (*Bellum Asiaticum*)

Pergamon Krallığı ile Roma arasında bu gelişmeler yaşanırken Aristonikos de harekete geçmek için fırsat bulmuştur. Aristonikos, II. Eumenes'in gayrimeşru oğlu olup III. Eumenes ismini de kullanmıştır. Ne zaman tahta çıktığı kesin değildir; Daubner'e göre üvey kardeşi III. Attalos'un ölümünden hemen sonra, henüz vasiyetnameden habersizken inisiyatifi ele almıştır. Kralın Eumenes adını benimsemesi, babasının yönetimindeki imparatorluğun en parlak dönemiyle bağ kurmayı ve aynı zamanda taht üzerindeki iddiasını desteklemeyi amaçlamaktaydı[386].

İlk etapta Aristonikos'un Romalılar tarafından tanınmayı ummuş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Hellenistik kralların geleneğine uygun olarak Aristonikos'un isyanı en başından beri saldırgan bir tutum içindeydi. Bu süreçte herhangi bir müzakereye de yer verilmediği bilinmektedir. Roma, henüz askeri destek

---

[384] Badian 1968: 22; Daubner 2006: 41-44; Ergin 2008: 61; Boatwright et al. 2022: 105-106; Orhun 2018: 299-300; Demir 2022: 813. T. Gracchus'un bu tasarısından hoşnutsuz olan büyük çiftlik sahipleri, bankerler ve tefeciler senatonun tarafını tutmuştur. Gracchus'un öldürülmesinin ardından şiddet olayları ile birlikte Cumhuriyet'in sonu da gelmiştir.

[385] Daubner 2006: 82-85, 85 dn. 387, 98. *Ὁ δῆμος Λυσάνδραν Πρωτομάχου, γενομένην τῆς Ἀθηνᾶς ἱέρειαν, ἐφ' ἧς ὁ δῆμος κατεστάθη εἰς τὴν πάτριον δημοκρατίαν*. Malay da benzer konuya dayanmaktadır ancak sehven olduğu anlaşılan *IvP I* 250 yerine *IvP I* 249'a atıfta bulunmaktadır (Malay 1987: 34 dn. 165).

[386] Magie 1950: 148; Daubner 2006: 53-55.

sağlayamadığından elçiler aracılığıyla komşu krallıklara başvurmuştur. II. Nikomedes, II. Prousias'ın M.Ö. 149'da öldürülmesinin ardından Roma'nın desteğiyle Bithynia kralı olarak atanmış, bu sebeple de Roma'nın sadık bir müttefiki durumuna gelmiştir[387]. Benzer şekilde V. Mithridates de Roma-Kartaca savaşına asker ve gemi göndermiştir. Miletos'ta Scipio Nasica için dikilen bir onurlandırma yazıtı belki de onun kentlerin direnişini örgütlemeye çalıştığının bir göstergesidir[388]. Ancak Scipio henüz görevdeyken Pergamon'da ölmüştür. Burada, bazı yazıt kalıntıları bulunmuş olup temsili bir mezara gömüldüğü anlaşılmaktadır[389]. Roma, kendisine sıcak bakmayan Küçük Asya kentlerini kazanmak için olasılıkla zaman kaybetmek istememekteydi. Modern araştırmaların ortak görüşünün aksine Daubner, savaşın başından beri iç bölgeleri olduğu kadar kıyı bölgelerini de etkilediğini iyi argümanlarla ortaya koymaktadır.

4. Romalıların Askeri Müdahalesi

P. Licinius Crassus Dives Mucianus

Roma'nın yanında mücadele eden Küçük Asya kralları ve özgür kentler Aristonikos ile baş edemediğinden, en nihayetinde senato askeri bir müdahaleye karar vermek zorunda kalmıştır. Başlangıçta komutayı kimin alacağı hususunda bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Aralarında Scipio Aemilianus Africanus'un da bulunduğu üç komutan hazır beklemekteydi. Son olarak, *consul* ve *pontifex maximus* P. Licinius Crassus komutaya getirilmiştir. M.Ö. 131 baharında Crassus, muhtemelen Sicilya üzerinden bir orduyla Asia'ya yelken açmıştır. Roma'nın savaş için geçerli bir nedene ihtiyacı vardı çünkü vasiyetin teslim edilmesi askeri müdahale için tek başına yeterli olamazdı. Böylelikle M.Ö. 135'ten beri Roma ile *philia kai symmakhia* (φιλία καὶ συμμαχία) ilişkisinin sağlandığı Samos'un Aristonikos tarafından fethedilmesi savaş nedeni olarak sayılmıştır[390].

---

[387] Bk. böl. III. E.

[388] *Miletos* 333; Vogt 1959; Daubner 2006: 46 dn. 204.

[389] Magie 1950: 149-150; Tuchelt 1979b: 14; Malay 1987: 40; Daubner 2006: 44 dn. 190; Kaya 2009: 207; Evans 2012: 51; Beard 2018: 225. Ayrıca bk. böl. II. B. 1.

[390] Daubner 2006: 107-112; Malay 1987: 41; Ergin 2008: 62; Evans 2012: 52. Yaklaşık M.Ö. 135 civarında, Samos ile Priene arasında yaşanan arazi anlaşmazlığında Manlius Vulso, Samos lehine karar vermiştir (Tozan 2016b: 62).

Crassus esas olarak güneydeki kıyılarda faaliyet göstermekteydi. Burada Myndos, Aristonikos tarafından işgal edilmiştir. Karia kentleri Mylasa ve Halikarnassos'un Romalıları desteklediği bilinmektedir[391]. Ancak Phokaia kenti, daha önce Roma ordusu tarafından yağlanmış olması sebebiyle Aristonikos'un safında yer almıştır[392]. Bu bağlamda, Romalıların müttefikleri hakkındaki değerlendirmelerine ışık tutan bir olay önem arz etmektedir. Crassus, Leukai'ye karşı (Smyrna yakınlarındaki) savaş hazırlıkları yaptığı sırada, Mylasa'da koçbaşı yapımına uygun iki ağaç görmüştür. *Socii et amici* (müttefik ve dost) olan Mylasa'daki başmühendise bir mektup yazarak bu iki ağacın kesilerek kendisine verilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine, adı bilinmeyen bu başmühendis daha uygun olduğunu düşündüğü küçük ağacı göndermiştir. Crassus ise, düşünmesi değil itaat etmesi gerektiğini söyleyerek bahsi geçen görevliyi herkesin önünde kırbaçlatmıştır. Bu durum, Romalıların *socii et amici*ye eşit davranmak yerine tebaa olarak davrandığına işaret etmektedir. Kaynaklardan bilindiği üzere Hellenler böylesine otoriter bir disipline alışık değildi; Roma'nın mutlak itaati onlara yabancıydı ve tebaa oldukları onlar için açık bir

[391] Wilhelm 1908: 69 yazıt no. 6; Daubner 2006: 119. Ayrıca Tacitus, bu süreçte diğer kentlerin de Romalılara destek verdiğini aktarmaktadır. İmparator Tiberius, senatodaki görüşmeler esnasında Küçük Asya'daki hangi kentlerde tapınağının kurulacağı konusunu dile getirerek geçmişe yönelik bir değerlendirme yapmaktadır. Bu onurlandırma için on bir kent yarışmaktadır: Hypaipa, Tralleis, Laodikeia, Magnesia, Ilion, Halikarnassos, Pergamon, Ephesos, Miletos, Sardeis ve Smyrna. Adı geçen kentlerin, Perseus ve Aristonikos'a karşı verdiği mücadelede Roma'yı desteklediği ifade edilmektedir (Tac. Ann. IV 55). Konu hak. ayrıca bk. Magie 1950: 149-150, 1036 not 7; Malay 1987: 22. Diğer yandan Appianos'un aktarmış olduğu, Ephesos'taki Sulla'nın konuşması bu durumun daha karışık olduğu göstermektedir. Çünkü yaptığı konuşmada III. Antiokhos, Aristonikos ve VI. Mithridates'e karşı Hellen kentlerinin tutumunu beğenmediği açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca konuşmanın sonunda Sulla, Roma'nın düşmanlarının safında yer alan kentler için beş yıllık vergi ödemesi ile savaş masraflarının ödenmesi gibi cezalarını uygun görmüştür (App. Mithr. 62; Rostovtzeff 1941: 825-826).

[392] Tozan 2016b: 68-69, 120. Kent, III. Antiokhos'un tarafında yer alması sebebiyle Romalılarca cezalandırılmıştır. Ayrıca Stratonikeia kentinin Aristonikos desteği ve cezalandırılması hak. bk. Tozan 2016b: 102-121. Bu iki kentin yanı sıra Kaya, Tralleis'i de eklemektedir (Kaya 2009: 207). Bu hususta Rostovtzeff, Roma'ya sadık olmayan kentler için Phokaia'nın haricinde Kyme ve Pergamon'u da saymaktadır (Rostovtzeff 1941: 808. Kyme için ayrıca bk. Storchi-Marino 2007). Ancak bu durum, bahsi geçen kentlerdeki ufak gruplarla sınırlı olduğu veya daha geç bir dönemde (örn. I. Mithridates Savaşı sonrası) olduğu düşünülebilir. Ayrıca Aristonikos bu kentlerin dışında destek almamış olmasına karşın özellikle kentlerdeki alt sınıflardan, köylülerden ve kölelerden destek almıştır.

durum değildi[393]. Anlaşıldığı kadarıyla bu olayın yaşanmasından kısa bir zaman sonra, Leukai kentinin yakınlarında gerçekleşen savaşta Crassus yenilmiştir[394].

Crassus, Aristonikos'un Thrakialı müttefikleri tarafından Elaia ve Smyrna arasında bir noktada yakalanmıştır. Böylelikle öldürülen Crassus'un başı krala gönderilmiş ve naaşı Smyrna'da gömülmüştür (veya yakılmıştır). Çoğunlukla tek taraflı kaynaklara dayanan diğer antik tarihçilerin görüşlerinin aksine, Daubner'e göre Crassus gerçekten Aristonikos'la ciddi bir şekilde savaşmıştır. Crassus'un yeteneklerinden biri de beş farklı Hellen lehçesi konuşabilmesiydi; yine Daubner'e göre o dönemde bir Romalının Hellence bilmesi oldukça sıra dışı bir durumdu[395].

Crassus'un ölümünden sonra belki de en önemli gelişme Ephesos'un isyana karşı harekete geçmiş olmasıdır. Aristonikos güçlerinin Kolophon ve Samos'u ele geçirmesinden sonra Ephesoslular, isyanı bastırmak adına mücadele etmeye karar vermiştir. Böylelikle Kyme yakınlarında gerçekleşen deniz savaşında Aristonikos'a karşı zafer elde edilmiş, isyan hareketi de sahil kesiminden iç kesimlere çekilmek durumunda kalmıştır[396].

Marcus Perperna

Bu gelişmelerden dolayı artık yeni bir komutanın bulunması gerekmekteydi. M.Ö. 130'da, Marcus Perperna aceleyle Asia'ya giderek Aristonikos'un hala Crassus'a karşı kazandığı zaferi kutladığı Kaikos Vadisi'nde, doğrudan düşmanın kalbine sürpriz bir operasyon başlatmıştır[397]. Onu Kaikos'taki dağ kalesi Stratonikeia'ya kaçmaya zorlamıştır ancak burada aç bırakılmış ve daha sonra esir alınmıştır.

---

[393] Gell. NA I 13; Strab. XIV 1.38; Daubner 2006: 120-121.

[394] Göncü – Yolaçan 2020: 454.

[395] Magie 1950: 150; Malay 1987: 42; Daubner 2006: 122-124. Ayrıca Flamininus'un da zaten akıcı Hellence konuştuğu ve M.Ö. II. yy.'da Atina'ya gelen Romalıların sayısının gitgide arttığı bilinmektedir (Habicht 1997). Bu yeteneğiyle Crassus, olasılıkla Hellencenin bir Romalı için sorun olmadığını göstererek Romalıların üstünlüğünü göstermeye çalışmış olmalıdır.

[396] Magie 1950: 151; Ergin 2008: 63-64; Evans 2012: 50; Tozan 2016b: 83; Errington 2017: 263; Orhun 2018: 302. İç kesime çekilen isyanın karakteri de değişmiştir; Aristonikos artık bir Hellen krallığının hak sahibi değil, isyancıların lideri olarak hareket etmeye başlamıştır.

[397] Malay 1987: 44; Daubner 2006: 126-127; Evans 2012: 52. Marcus Perperna, isminden anlaşıldığı kadarıyla Etrüsk kökenliydi ve bu nedenle soyundan gelen ilk Romalı olmayan *consul*dü. Kesin olmamakla beraber Illyria'da elçi olan babasının M.Ö. 126'da Roma vatandaşlığından çıkarıldığı iddia edilmektedir.

Böylelikle zincire vurulan Aristonikos, Attalos'un hazineleriyle birlikte Roma'ya gönderilmiştir[398]. Perperna, daha sonra Pergamon'a giderek burada büyük bir kurban ve zafer şöleni düzenlemiştir. Priene'den gelen ve orada kurucu olarak bulunan Moskhion ve Herodes için onurlandırma yazıtları bu durumu aktarmaktadır[399]. Kısa bir süre sonra ise Perperna'nın Pergamon'da öldüğü kabul edilmektedir[400].

Perperna'nın dini politikasına dair birkaç örnek bulunmaktadır; Lydia'daki Thyateira'nın (Akhisar) yaklaşık 20 km güneyinde bulunan Hiera Kome'deki (daha sonra Hierokaisareia) Pers Artemis kutsal alanının *asylia* hakkını onaylamıştır. Kutsal alan, Sardeis'ten Pergamon'a giden yol üzerinde elverişli bir konumdaydı; Persler burada çoktan koloniler kurmuş ve su tanrıçası Anaitis'in kültünü oluşturmuşlardı. Romalıların M.Ö. 2. ve 1. yy.'da çok sayıda kutsal alan ayrıcalığı tanıdığı bilinmektedir. Bu ayrıcalıklar Romalıların iktidar iddialarını teyit etmeye hizmet etmekte ve bu dini mekânları Romalılara daha güçlü bir şekilde bağlamayı amaçlamaktaydı. Bu nedenle Roma'nın doğudaki politikasında önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir[401].

Manius Aquillius

Aristonikos esir olarak Roma'ya doğru yola çıkmış olmasına karşın, iç bölgelerde Romalılara karşı hala güçlü bir direniş gösterilmekteydi. Böylelikle Perperna'nın halefi Manius Aquillius, M.Ö. 129'da Asia'ya gelerek savaşı sürdürmüştür[402]. Birçok onurlandırma yazıtı, Karia'nın da savaşa katılımını göstermektedir. Küçük Asya

---

[398] Plin. HN XXXIII 53; Magie 1950: 147, 153, 161. Krallığın zenginliği meşhurdur. Nitekim krallığın kurucusu Philetairos'tan başlayan bu hazinenin bahsi Horatius'a kadar ulaşmıştır. Horatius "Attaloslar" sözcüğünü "sınırsız zenginlik" ifadesinde kullanmaktadır (Hor. Car. I 1.11-13; II 18.5-6; Malay 1987: 31-32). Plinius'a göre Asia'nın fethinden sonra taşınan ganimetler sayesinde Italia şatafat ile tanışmıştır. Ayrıca I. Attalos'a ait yadigârların bir anda Roma'daki müzayedelerde satıldığı aktarılmaktadır.

[399] Rostovtzeff 1941: 805-806, 809; Daubner 2006: 127-128. Bu hususla antik yazarlar çelişmektedir. Valerius Maximus ile Velleius Paterculus'un aktarımları bu durumu yalanlamaktadır. İlk ifadeye göre Perperna'nın Roma vatandaşlığı bulunmaması bir festival veya kutlama yapmasına engel olmuştur (Val. Max. III 4.5). Diğer anlatıda ise Aristonikos Roma'daki bir zafer alayında sergilenmiştir. Ancak bu alayın başında Perperna değil Manius Aquilius bulunmaktadır (Vell. II 4.1).

[400] Tozan 2016b: 85.

[401] Daubner 2006: 129; Tozan 2016b: 85.

[402] Malay 1987: 45.

kentleri savaşın getirdiği mali yükten mustarip durumdaydı. Çünkü gerekli askerleri yetiştirmek ve sağlamak masraflı bir meseleydi. Ayrıca savaş sırasında Roma, özgür kentlerden *philikai leitourgiai* yani Roma için kalıcı ek vergi ödemeleri talep etmiştir[403]. Aquillius ile beraberindeki heyet (*decem legati*) Küçük Asya'ya geldikten sonra M.Ö. 126'ya kadar eyalet sınırlarını belirlemiş ve çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmiştir[404]. Roma için bu kentler her an faydalanabileceği bir silo veya bir depo niteliğindeydi. *Amicitia* ve *societas*ın (*philia kai symmakhia*) ne anlama geldiği, yukarıda bahsedilen Mylasa kentiyle ilgili olayda açıkça görülmektedir. Mylasa, Antiokhos Savaşı'nda Roma'nın yanında savaşmış ve daha sonra Rhodos'a haraç ödemeyeceği ilan edilmiştir[405].

Kentler Aquillius'u, kendilerini bu savaş yükünden kurtarması için ikna etmiş ve bu hususta başarılı olmuştur. En nihayetinde Romalı komutan, muhtemelen gerilla savaşına benzeyen direnişi ancak kuyuları zehirleyerek kırabilmiş ve bu eylemi kendisine çok eleştiri getirmiştir. M.Ö. 126 yılına kadar burada kalmış ve Roma'da bir zafer kutlaması gerçekleştirmiştir[406]. Manius Aquillius'a minnettarlık olarak Pergamon'da onun için Mithridates Savaşları'ndan sonra da varlığını sürdüren bir kült kurulduğu da bilinmektedir[407].

5. Manius Aquillius'un Asia Eyaleti'ndeki Düzenlemeleri (M.Ö. 129-126)

Consul Manius Aquillius, M.Ö. 129-126 yılları arasında eyaleti düzenlemiştir. İlk olarak müttefik iki krala toprak tahsis edilerek eyalet sınırları belirlenmiştir[408]. Kappadokialı V. Ariarathes, Lykaonia ve Kilikia'nın bir kısmını, Pontoslu V. Mithridates ise Phrygia Epiktetos'u almıştır. Pylaimenes ve II. Nikomedes hakkında somut bir şey bilinmemektedir. Ancak sözde bir kazancı olduğu düşünülmektedir.

[403] Rostovtzeff 1941: 810. İster eski özgür kentler olsun ister özgürlüklerini Roma'ya borçlu olanlar bu vergiyi ödemekle mükellefti. Ayrıca ittifak antlaşmalarının yapıldığı kentlere de bu ödeme zorunluluğu getirilmiştir.

[404] Evans 2012: 56; Taşdöner 2017: 92.

[405] Daubner 2006: 138.

[406] Tozan 2016b: 90.

[407] Daubner 2006: 161-162; 162 dn. 777; Taşdöner 2017: 92-93.

[408] Değinildiği üzere, kendi müdahalesinden önce Roma yerel krallıklardan yardım istemiştir. Pontos Kralı V. Mithridates, Kappadokia Kralı V. Ariarathes ve Bithynia Kralı II. Nikomedes bu yardım çağrısına olumlu karşılık vermiş, isyanın ardından ise Nikomedes dışında karşılığını olumlu almışlardır (Errington 2017: 263).

Görünüşe göre Aquillius, senatoya danışmadan kendi başına hareket etmiştir çünkü Mithridates tarafından rüşvet aldığı iddia edilmektedir. Roma'ya döndüğünde bu sebepten dolayı suçlanmıştır. El altından verilen toprakların daha sonra Roma tarafından geri alınması bu durumu doğrulamaktadır[409].

a. İdare ve Altyapı

İdari önlemler arasında vali olarak bir *magistratus* veya *promagistratus*un yanı sıra vergi tahsildarlarının (zamanla bir tür mafya haline gelen *publicanus*lar) düzenli olarak gönderilmesi öngörülmekteydi. Her şeyden önce, yol yapımı Romalılar için öncelikli bir önlem olarak görülmekteydi. Bu durum, Romalıların yeni toprakları ele geçirmesinin bir işaretiydi[410]. Modern politikacıların da bildiği gibi, Romalılar da iyi bir altyapının önemli olduğunu bilmekteydi. Bu amaçla, Pers hâkimiyetinden kalma mevcut yollar kullanılmış, genişletilmiş ve çağdaş gereksinimlerle yeniden düzenlenmiştir. Daubner tarafından tarif edilen güzergâhlar, büyük ölçüde Kral Yolu'na tekabül etmektedir[411].

Güzergâhların seyri, önemli limanıyla Ephesos'u en başından beri eyaletin merkezi olarak tasarladıklarını açıkça göstermektedir. Yol ağı sistematik olarak planlanmış ve tüm eyalet için kapsamlı bir şekilde inşa edilmiştir. Sadece Augustus idaresinde diğer bölgelere yollar eklenmiştir. Dolayısıyla en başından beri amaç, sadece miras yoluyla kalan topraklarda hapsolmak değil, yeni topraklara hükmetmek ve onları sömürmekti[412].

Araştırmalarda, bazı bölgelerde ya da kentlerde, sınırın tam olarak nasıl çizildiği hususunda tartışmalar bulunmaktadır. Çünkü görünüşe göre kendi döneminde bile statü tam olarak net değildi. Örneğin Troas Bölgesi'ndeki Lampsakos ve Ilion

---

[409] Daubner 2006: 191-192; 191 dn. 938-939; Kaya 2009: 208-209; Tozan 2016b: 90-91.

[410]Daubner 2006: 194; Taşdöner 2017: 78-79. Ayrıca *milliarum Lyciae* hak. bk. Daubner 2006: 195 dn. 959).

[411] Daubner 2006: 195.

[412] Magie 1950: 156-157; Daubner 2006: 196. Özellikle Aquillius zamanında geniş bir yol ağı inşa edilmiştir. Seyahat ve ticareti kolaylaştırmanın haricinde uzak noktaları birbirine bağlamak, özellikle ana limanlardan biri olan Ephesos'a ulaşımı sağlamak amaçlanmıştır. Rostovtzeff, II. Attalos'tan itibaren Ephesos'a verilen ticari öneme değinmektedir. Ayrıca bu gelişim sürecinde Hellen krallar başarılı birer banker görevini yerine getirmiş, Romalı *negotiator* ve *argentarius*lar ile rekabet etmiştir (Rostovtzeff 1941: 804).

arasında bu konuyla ilgili anlaşmazlık bulunmaktaydı. Side'de, Manius Aquillius'a ait bir mil taşının bulunması[413], buranın eyaletin güneyindeki en dış nokta olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca Pamphylia'nın ve ona giden yolun da eyalete dâhil edildiğini göstermektedir. Aslında Side kenti özgürdü ancak bu açıkça bir çelişki değildir. Muhtemelen Side, M. Antonius'un korsanlara karşı operasyon üssü olarak da kullanım görmüştür. Q. Calpurnius için Tenos'ta, M.Ö. 2. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilen bir yazıt, adanın o dönemde zaten Asia'ya ait olduğu anlamına gelmemektedir[414].

Samos ve Kos, Lesbos ve Khios gibi büyük adalar Asia'ya ait değildi. Mysia'da, Byzantion'un Kyzikos sınırındaki mülkleri bölgenin dışında kalmıştır. Güneybatıda, Maiandros'un güneyindeki Lykia ve Karia özgürdü. Buradaki kentler daha sonra VI. Mithridates'e direnmiştir[415].

b. Yargı

Valinin başlıca görevlerinden biri adaletin sağlanmasıydı. Crassus ve Perperna hâlihazırda mahkeme günleri düzenlemekteydi. Romalılar, Attalosların bölge taksimatını (*conventus*) benimsemişlerdir. Eyaletin ilk döneminde bile yargı yetkisinin Hellenlere genişletilmediğini gösteren bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak özgür kentler bile valilerin ve *publicanus*ların hak ihlallerine karşı sürekli mücadele etmek durumundaydı. Sadece daha küçük ve önemsiz davalar yerel yargıçlara bırakılmaktaydı[416]. Özellikle M.Ö. 90'ların başlarında *publicanus*lara karşı şikâyetler artmaya başlamıştır. Aynı zamanda İtalik tüccar ve bankerler, kurdukları derneklerle

[413] *ISide* 175; SEG XLI 1336. M(anius) · Aquillius · M(ani) · f(ilius), · | co(n)sul · CCCXXXI | Μάνιος Ἀκύλλιος Μανίου, ||[4] ὕπατος · Ῥωμαίων | τλα΄.

[414] Magie 1950: 157; Daubner 2006: 197-199.

[415] Freeman 2007: 66; Daubner 2006: 201-202. Bu gelişmelerin yanı sıra Freeman, Küçük Asya'daki kentlerin neden Mithridates'in tarafında değil de Roma'nın tarafında olduğu hususunu yorumlamaktadır. Kendisine göre, hem Aristonikos hem de Mithridates'e karşı Roma'ya yardım çağrısında bulunulmasının sebebi yurttaşlık kimliğinin oluşmuş olmasıdır. Bu kimliğin oluşması, dini ve sosyal konulara müdahale eden, dernek ve birlikler sayesinde olmuştur. Freeman, Asia'daki kentlerin kendi aralarında sahip olduğu rekabetin Roma'yı tercih sebebi yaptığını da desteklemektedir.

[416] Jones 1971: 55; Macro 1980: 663-664; Daubner 2006: 203; Taşdöner 2017: 130. Hâlihazırda Pergamon Krallığı otonom topluluklardan oluştuğundan, Romalıların yeni organizasyonu güç olmamıştır. Bu düzenlemelerde liman kentleri Ephesos ve Smyrna ticaret ve sosyokültürel merkezler haline gelmiştir.

bağımsız topluluklar haline gelmekte ve sadece Romalı idareciler tarafından yargılanmaktaydı. Bu süreçte kendilerine Roma vatandaşlığının tanınması, faaliyetlerini artırmalarına olanak sağlamıştır[417]. Kanuna bağlı olarak, gümrük istasyonları gibi mevcut yapılar Attaloslar tarafından devralınmıştır. Pergamon Krallığı'nın Roma'ya dâhil olmak için hiçbir hazırlık yapmasına gerek bulunmamaktaydı. Mükemmel bir idari yapıya, altyapıya ve işleyen bir iç pazara sahipti. Romalılar bunun üzerine inşa etmeyi başardı, bu yüzden değişiklikler ilk başta pek fark edilememektedir. Araştırmacılar daha derin müdahalelerin ancak Mithridates savaşlarından sonra yapıldığı görüşündedir[418].

c. Vergilendirme

Gümrük vergileri, muhtemelen *publicanus*lar ve eski Attalos gümrük memurları tarafından birlikte toplanmaya devam etmiştir. Antonius'un M.Ö. 40'ta Ephesos'ta yaptığı konuşma, bu açıdan yanlış anlaşılmıştır. Başlangıçta özgür Hellen kentlerinden vergi alınmamaktaydı fakat diğer bölgelerden alınmaktaydı. Ancak M.Ö. 123'teki G. Gracchus'un yasasıyla özgür kentler de vergilendirilerek *censoria locatio* getirilmiştir[419].

Daubner, Pergamonlu Menodoros için onurlandırma yazıtını (Ῥωμαϊκὴ νομοθεσία) örnek göstererek vergilerin vakit kaybetmeksizin, yani vasiyetnamenin tanındığı yıl (SC Popillianum, M.Ö. 132) özgür olmayan kentlerden alındığını ikna edici bir şekilde açıklığa kavuşturmaktadır. Özgür kentlerde bulunan *publicanus*ların suç teşkil eden entrikaları hakkındaki şikâyetler, bu durumu kanıtlar niteliktedir. *Publicanus*lara yönelik şikâyetler, senato tarafından her zaman kentlerin lehine karara bağlanmıştır. Örn. Prieneli Krates'in cesur girişimiyle galip geldiği tuz işleriyle ilgili anlaşmazlık. M.Ö. 123 yılından önce Romalılarla ilişkiler genel olarak iyiydi. Senato, vergi ödeyenleri kontrol altında tutmaya çalışmaktaydı. Ancak G. Gracchus ile birlikte, "Romalıların M.Ö. 88'de makbuzunu aldıkları" bir geri dönüş

[417] Freeman 2007: 65; Demir 2022: 826.

[418] Rostovtzeff 1941: 812; Daubner 2006: 207; Freeman 2007: 63-64; Tozan 2016b: 102-104; Taşdöner 2017: 149.

[419] Badian 1968: 49; Ferrary 2001: 101; Daubner 2006: 208-209; Tozan 2016b: 74-75, 104-105, 107. Asia Eyaleti'nin gümrük yasası (*lex Portorii Provinciae Asiae*) için ayrıca bk. Takmer 2013.

başlamıştır. Her ne kadar tartışmalı olsa da, M.Ö. 126'dan sonra Asia'da daha fazla asker kalmadığı görüşü de hâkimdir[420].

*Publicanus*ların M.Ö. 123'ten önceki faaliyetlerine dair başka kanıtlar da bulunmaktadır. Örneğin Samos'ta, senato tarafından Artemis Tauropolos kutsal alanının hamisi olarak atanan Gn. Domitius'un oğlu için yapılan bir heykel kaidesi. Heykeltıraş, Herodes'in oğlu Samoslu Philotekhnos'tur. Gn. Domitius, muhtemelen aynı Gn. Domitius Ahenobarbus'tur. Samosluların onurlandırdığı kişi, Bargylia kararnamesinin açıkça ortaya koyduğu kişi, kardeşi Lucius ile birlikte babalarına Asia'ya kadar eşlik eden oğludur. Domitiuslar, *publicanus*ların kanunsuz taleplerine karşı Bargylialıların yanında durmuş ve bu nedenle de kentler arasında iyi bir itibar kazanmıştır. Böylece Samoslular da onlara yönelmiştir[421].

SC de agro Pergameno da bu bağlama aittir. Senatonun açıkça önemli bir kararıdır, çünkü Smyrna, Adrammytteion ve Ephesos'ta olacak şekilde sadece üç nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Bu, vergi tahsildarlarının giremeyeceği bölgelerin belirlenmesine yönelik bir kararnamedir. Kararnamenin tarihlendirmesi tartışmalıdır, Daubner M.Ö. 129'u savunmaktadır. Çünkü *publicanus*ların faaliyetini, örneğin Magie'nin (M.Ö. 101) aksine erkene yerleştirmektedir[422].

Roma ile Asia Eyaleti kentleri arasındaki ilişkilerde şüphesiz ciddi bir kırılma Gaius Gracchus'un yasasıydı. İlişkileri temelden değiştiren ve geren bu yasa, gelecek on yıllar boyunca Küçük Asya ile Roma arasındaki siyaseti belirleyen etken olmuştur.

6. G(aius) Sempronius Gracchus'un Vergi Yasası (M.Ö. 123)

M.Ö. 133'te suikasta kurban giden Tiberius Gracchus'un kardeşi Tribunus Gaius Sempronius Gracchus, tasarıyı M.Ö. 123'te sunmuştur. Bununla beraber, Roma halkının gelirini artırmak ve zengin Asia Eyaleti'nin mali kaynaklarının tam ve yetkin bir şekilde kullanılması amaçlanmaktaydı[423]. Ayrıca *lex Sempronia* olarak bilinen bu düzenlemenin gelmesi, Attalosların vergi tahsilatı sisteminin M.Ö. 123'e kadar devam ettiğini göstermektedir[424]. Bu yıla kadar eyalet vergileri *quaestor*lar

[420] Rostovtzeff 1941: 1941; Daubner 2006: 216-218, 216 dn. 1076-1077.

[421] Daubner 2006: 220-223.

[422] Rostovtzeff 1941: 813; Daubner 2006: 212-214; Evans 2012: 54-55; Tozan 2016b: 105-106.

[423] Badian 1968: 47; Daubner 2006: 208-209.

[424] Freeman 2007: 65.

tarafından toplanmıştır. *Lex Sempronia* ile *eques* sınıfından gelen *publicanus*ların vergi tahsilatının önü açılmıştır[425]. Ancak *publicanus*lar dilediği gibi vergi toplayamamaktaydı. Bu görevi yapabilmeleri için öncelikle Roma'da, *censor* huzurunda yapılacak açık artırmalarda (*censoria locatio*) belli bir meblağı önceden hazineye ödemeleri ve katılım sağlamaları gerekmekteydi. Açık artırmayı kazanan *publicanus*lar beş yıl boyunca bu görevin başındaydı[426].

G. Gracchus'un reformları arasında koloni kurulması ve yol inşası gibi pahalı reformlar bulunmaktaydı. Bu reformları gerçekleştirebilmek adına zenginliğiyle bilinen yeni eyalet Asia'nın vergilerine dair yasalar çıkarmıştır. Söz konusu yasalar, bir yandan bu reformlara kaynak yaratırken, diğer yandan *eques*lerin de çıkarına olmuştur. Böylelikle Gracchus kendini güven altına almaya çalışmış, senatoya karşı da bir ittifak kurmak için adım atabilmiştir[427].

Bu kanunla birlikte, vergi mükelleflerinin çevresi özgürce kentlere de genişletişmiş, böylelikle Asia, *publicanus*ların "acımasız gücünün" merhametine kalmıştır. Aynı zamanda mahkemeler de yeniden düzenlenmiştir; yargıçlar artık geleneksel olarak senatoya karşı olan *equites* sınıfından gelmekteydi[428]. G. Gracchus, senatodaki görevi sayesinde yasaları uygulama fırsatı yakalayabilmiştir. Kendilerini yüksek sesle ve Cumhuriyet'in son dönemlerinde bazen şiddetle ifade edebilen *contio*ların yardımıyla, halk *tribunus*larının kamuoyu baskısı oluşturması ya da senatoya veya diğer yargıçlara gözdağı vermesi mümkün olmaktaydı. *Contio*lar, özellikle halk yöntemini destekleyenler tarafından, takipçilerini harekete geçirerek kullanılmıştır[429]. Badian'a göre, M. Aquillius vergilerin bir kısmını kendi menfaati için kullanmış veya kaçırmıştır. G. Gracchus'un reformların arkasında bu gibi olayların önüne geçmek ve mümkün olduğunca hazineye gelir toplamaktı. Ancak zamanla *publicanus*lar bu durumdan faydalanmış ve kendilerine kaynak sağlamıştır[430].

---

[425] Rowland 1965: 369; Kaya 2009: 210; Orhun 2018: 306.

[426] Tozan 2014: 27.

[427] Tozan 2014: 26-27; Demir 2022: 818.

[428] Rostovtzeff 1941: 818; Taşdöner 2017: 150-151.

[429] Kopij – Pilch 2019. İlgili çalışmada Roma siyasetçilerinin *contio*lar (konuşmalar) aracılığıyla halkı nasıl ve ne derecede etkilediği sunulmaktadır.

[430] Badian 1968: 48-50. Freeman da, *lex Sempronia*'nın esasında idarecilerin para kaçırmasını önlemek için çıkarıldığı görüşündedir (Freeman 2007: 65).

Asia Eyaleti, bundan böyle yağmaya açık, tabi bir bölge konumundaydı. Vali güçsüzdü ve kendisi de misillemelere maruz kalmaktaydı[431]. Sonuç itibariyle, kentlerden gelen şikâyetlerde epey artış görülmektedir. Yasanın artık iptali söz konusu değildi ve senatonun elinde güç bulunmamaktaydı. Kiracıların yaygın faaliyetlerini bir vesileyle durdurmaya çalışmıştır: M.Ö. 94 yılında vali Q. Mucius Scaevola gönderilmiştir. Ancak *publicanus*ların (ve Gracchus'un müttefikleri *equites*in) nefretini kazanmış ve daha sonra suikast sonucu öldürülmüştür. M.Ö. 88'deki saldırıların da göstereceği üzere, muhtemelen geçici olan bu önlemler başarılı olamamıştır[432].

Bu dönem, Max Weber'in anlayışına uygun olarak bir "yağmacı siyasi kapitalizm" dönemiydi. G. Gracchus tekrar mahkemelerini senatoya karşı faaliyet gösteren taraftarlarına bırakmış, böylece nesnel olarak da yargılamamıştır. Aksine kendi ekonomik çıkarlarının peşine düşmüştür. Ancak *censoria locatio*nun Roma'da her beş yılda bir gerçekleştiğini ve vergilendirilecek bölgenin yeniden belirlendiğini belirtmek gerekmektedir[433].

7. Yeni Düzenin Etkileşimleri ve M.Ö. 90'lara kadar Roma Siyaseti

Aynı yıl, Asia'nın sınırları Aquillius tarafından krallara verilen Phrygia ve Lykaonia topraklarının geri alınmasını sağlayacak şekilde değiştirilmiştir. Talep, V. Mithridates'in öldürülmesinden sonra, VI. Mithridates henüz küçükken, M.Ö. 123 veya 122 yılına denk gelmektedir. Lykaonia, Roma tarafından ancak M.Ö. 116'da VI. Ariarathes'in öldürülmesinden sonra ele geçirilmiş olmalıdır. Öte yandan Kappadokia, senato tarafından özgür ilan edilmiş ve idareye I. Ariobarzanes Philorhomaios kral olarak ilan edilmiştir[434].

*Publicanus*ların suç teşkil eden istismarını sınırlamak için senato tarafından önlemlerin alındığı düşünülmektedir. *Publicanus*ların eyalet sınırlarının ötesinde de

---

[431] Daubner 2006: 231.

[432] Daubner 2006: 49. Ancak en azından Cicero örneği bazı idarecilerin Scaevola'dan örnek aldığını göstermektedir. Kilikia yöneticiliği sırasında Atticus'a yazdığı mektuplarda Cicero'nun Scaevola'yı örnek aldığı, Hellenlerin özgürlüklerinin sembolü olmayı kendine görev edindiği öğrenilmektedir (Cic. Att. VI 1; Macro 1980: 670).

[433] Daubner 2006: 230.

[434] Badian 1968: 55-56; Daubner 2006: 232-234; Ergin 2008: 76. Burada hem özgürlükten hem kraldan bahsedilmesi ironiktir.

faaliyet gösterdiği, uzak Gallia'daki bir olaydan anlaşılmaktadır. Komutan Marius, M.Ö. 101'de Cimbri ve Teutonlara karşı savaşırken[435] Bithynia'dan da yardım istemiş, ancak III. Nikomedes tebaasının çoğunun *publicanus*lar tarafından köle olarak satıldığını belirterek bunu reddetmiştir. Vergi tahsildarları böylece bir ittifak bölgesinde "mafyavari" bir şekilde vergi toplamaya çalışmıştır; borcunu ödeyemeyen borçlular ise daha fazla uzatılmadan köle olarak satılmıştır. Senato derhal "neredeyse alelacele" hiçbir ittifak devletinin vatandaşının köle olarak tutulamayacağına dair bir karar almıştır[436].

Lex Porcia'nın bir parçası olduğu meşhur *lex de provinciis praetoriis* (korsan yasası) gibi başka yasalar da bu süreçte çıkartılmıştır. Bu, her şeyden önce sulh yargıçlarının yetkilerini sınırlandırmaya hizmet etmekteydi. *Lex Porcia* muhtemelen M.Ö. 121 yılının *praetor*u M. Porcius Cato Nepos'a kadar uzanmaktaydı. Amacı, G. Gracchus'a karşı müttefiklerin haklarını korumak ve eyaletlerdeki *promagistratus*ları kontrol altına tutmaktı. O dönemde kontrol senatodaydı. Bu politika M.Ö. 90'lı yılların ortalarına kadar devam etmiştir[437].

8. Korsan Faaliyetleri ve Alınan Önlemler

Roma siyasetini on yıllar boyunca meşgul edecek olan Kilikia korsanlarına karşı alınan önlemler de bu bağlama aittir. Romalılar, M.Ö. 166'da Rhodos'un önemli ticaret gücünü ortadan kaldırdıkları için bir şekilde kendileri için de bir sorun meydana getirmiştir[438]. Rhodos'un gelirleri dramatik bir şekilde düşmüş ve bu nedenle artık denizin asayişini sağlamayacak duruma gelmiştir[439]. Ayrıca Roma'nın etkisiyle Kartaca'nın ve beraberindeki donanmanın yok olmuş olması ve Aigyptos'taki Ptolemaiosların deniz gücünün zayıflatılması, Akdeniz'in "sahipsiz" kalmasına neden olmuştur. Diğer yandan dağlık alanları sayesinde korsanlara sığınak olan Kilikia ve Pamphylia bölgelerinde korsanlar organize olabilmiştir[440]. Sonuç

[435] Boatwright et al. 2022: 117.

[436] Diod. XXXVI 3; Daubner 2006: 248. Ayrıca bk. böl. III. E.

[437] Daubner 2006: 243-245. *Lex de provinciis praetoriis* için ayrıca bk. böl. II. A. 3.

[438] Bk. böl. I. D.

[439] Rhodos'un gerileme süreci M.Ö. 168'deki Pydna Zaferi ile başlamıştır. Bir yandan Delos serbest liman ilan edilirken, Rhodos'un idaresindeki Karia ve Lykia da *senatus consultum* ile özgür ilan edilmiştir (Tozan 2016b: 52).

[440] Kaya 2009: 217.

itibariyle, Kilikialı korsanların ticaret gemilerine saldırıları giderek artmıştır. Böylece korsanlar gasp ve fidye sistemini yürütmüştür[441].

M.Ö. 102-100 yılları arasında, M. Antonius, onlara karşı başarısız bir eylemde bulunmuştur. Çünkü Romalı vergi tahsildarlarının ve maliyecilerin saldırgan ve vicdansız tutumları, bir kesimin korsanlara karşı sempati duymasına neden olmuştur. Küçük Asya nüfusunun geniş kesimlerinde duyulan bu sempati, aynı zamanda birleştirici bir düşman imajı ve saldırı için karlı bir hedef yaratmıştır. Bu amaçla, korsanlara karşı faaliyet göstermesi için M. Antonius'a Kilikia Eyaleti verilmiştir. Bölge bu amaçla ilhak edilmiş ve Roma'nın toprak alanı haline getirilmiştir[442]. Ardından, M.Ö. 100 civarında, deniz ve kara operasyonlarının birlikte yürütülmesini emreden ve Korsan Yasası olarak adlandırılan yasa çıkarılmıştır. Bu yasa, Asia, Kilikia ve Makedonia valilerinin yanı sıra Kypros, Aigyptos, Kyrene ve Syria'nın dost krallarına verilen ayrıntılı bir talimattır. Amaç, konfederasyonları yeniden kazanmaktır. Ancak bu basit talimatın ne kadar az işe yaradığı iyi bilinmektedir; korsanlar giderek kendilerine daha fazla güvenmeye başlamış ve VI. Mithridates kendilerinden iyi bir şekilde yararlanmayı başarabilmiştir[443].

9. Vergi Şirketleri: *Publicani*nin Faaliyetleri

Magie, *publicanuslar*dan anonim şirketler şeklinde bahsetmektedir. Merkezleri/bankaları Ephesos ve Laodikeia'daydı. Ancak asıl sermaye sahiplerinin Roma'da olduğu ifade edilmektedir[444].

Ephesos'taki bir vakanın açıkça ortaya koyduğu üzere, bazen vergi mafyasına karşı da harekete geçilmiştir. M.Ö. 100 yılında, vergi tahsildarları Artemis kutsal alanına ait göllerdeki balıkçılık haklarından elde edilen gelirlere el koymaya çalışmıştır. Bunun üzerine coğrafyacı Artemidoros, Roma senatosuna gönderilerek bu konuda yardım istenmiş ve talep olumlu karşılık görmüştür. Aynı zamanda Herakleotis'in Ephesoslulara geri verilmesini de sağlamıştır. Artemidoros'a minnettarlık olarak tapınağa altın yaldızlı bir heykel de dikilmiştir. Bir başka olay da M.Ö. 90'ların

[441] Bu sistem modern zamanlardaki Afrikalı korsanlardan da bilinmektedir.

[442] Daubner 2006: 248-249; Tozan 2016b: 174-175.

[443] Daubner 2006: 249; Errington 2017: 283. Ayrıca *publicanus*lara olan hoşnutsuzluk Mithridates'in taraftar kazanmasına neden olmuştur (Vitale 2019: 285).

[444] Magie 1950: 165.

ikinci yarısında, Prieneli Athena Polias'ın tuz tavalarıyla ilgilidir. Bu tuz tavaları, Priene ve Miletos arasında her zaman bir çekişme konusu olmuş, bu dönemde ise *publicanus*ların hedefine girmiştir. Krates adında biri, önce validen geçici bir emirle bunu durdurmasını istemiştir. Ancak valinin yetkisi *lex Porcia* tarafından kaldırılmıştı ve tabi ki *publicanus*lar da bu durumun farkındaydı. Bu nedenle senatonun karar vermesi gerekmekteydi ve senato Priene kenti lehine karar vermiştir. Krates, başarılı görevi için bir kararnameyle onurlandırılmış olmalıdır. Üçüncü bir vaka, M.Ö. 89'da *censor* L. Iulius Caesar'ın, Athena Ilias'ın topraklarının sınırlarını belirlemesi ve böylece bu toprakların *publicanus*lara kiralanmaktan muaf tutulmasıdır. Minnettarlık olarak, Ilion kenti vatandaşları tarafından kendisine bir heykel dikilmiştir[445].

Aslında özerk bir tapınak devleti olan Pessinous'taki Kybele kutsal alanının rahibi Battakes'in ortaya çıkışı bu bağlama aittir. Ancak Phrygia'nın ilhakı nedeniyle Asia'ya komşu bir ülke haline geldiğinden, *publicani*nin de burada bir çaba içinde olduğu düşünülebilir. Altın sarısı kraliyet giysilerini giymiş ve başında bir taç olan rahip, senato ve halk meclisi önünde etkileyici bir konuşma gerçekleştirmiştir. Dini bir lidere özgü bir şekilde Kybele Tapınağı'nın kirletildiğini ve Roma'da arınma ayinleriyle kefaretin ödenmesi gerektiğini iddia etmiştir. Bu sadece Romalıları, başka bir değişle vergi tahsildarlarını suçlu bulduğu anlamına gelmektedir. Bu konuşma, etkisini olumlu yönde göstererek senato ve halk meclisinin bu talebi kabul etmesinde etkili olmuştur. Fakat olasılıkla *publicani* taraftarı olan *tribunus* A. Pompeius, bu talebe karşı çıkmıştır. Pompeius'un ani ve beklenmedik bir şekilde üç gün sonra ölmesinin ardından Battakes hamlesini yapabilmiştir. Talep edilen arınma muhtemelen tapınak devletinin sınırlarının belirlenmesi gibi görünmekteydi[446]. Battakes'in bir peygamber olarak Cimbri ve Teutonlara karşı kazanılan zaferi arınma töreni vaat edildikten sonra duyurması da ilginç bir durumdur. Bu yüzden etkileyici bir gösteri olmuş olmalıdır[447]. Diğer yandan *consul* G. Manlius Vulso, Asia'ya seyahat ettiği esnada[448] Sangarios Nehri'nden geçerken iki Gallialı ile karşılaşmıştır.

[445] Daubner 2006: 249-251. Onurlandırma yazıtı için bk. Tuchelt 1979b: 150.

[446] Diod. XXXVI 13; Daubner 2006: 251-252.

[447] Magie 1950: 170-171.

[448] Tozan 2016b: 37-38.

Pessinous'taki Tanrıların Anası'nın rahipleri olan Attis ve Battakes isimli bu iki rahip, tanrıçanın Romalıların zaferine dair kehanetini aktarmıştır[449].

Eyaletin özgür olmayan kentleri için bu tür davalar şüphesiz kolay değildi. Çünkü bir talep için valiye gitmenin anlamı, valinin de Roma'da açılacak dava nedeniyle *publicanus*ları karşısına alması anlamına gelmekteydi. Ancak Andros Adası'ndan bir örnek, burada da bazen taşralılar lehine olumlu kararların alındığına işaret etmektedir[450].

Asia'daki Hellenlerin *koinon*unun Aphrodisias'tan gönderdiği bir kararname, *koinon*un senatoya doğrudan elçilik göndermesinin de mümkün olduğunu göstermektedir. Misyon, özgür kent Aphrodisias'tan gelen ve aynı zamanda Tralleis vatandaşlığına sahip iki vatandaşın yönetimindeydi. Muhtemelen bu kişilerin Roma'da davayı üstlenen hamileri bulunmaktaydı[451].

Her şeye rağmen, bazı dürüst valiler *publicanus*lar ile olan anlaşmazlıklara müdahale etmeye çalışmayı sürdürmüştür. Böylece seçkin hukukçu ve vali Q. Mucius Scaevola, *publicanus*ların etkisini ve valilerle ittifakını sona erdirmeyi kendine görev edinmiştir. Bu tehlikeli görev için kendisini P. Rutilius Rufus eşlik etmiştir. Scaevola en azından müttefiklerin kısa bir süreliğine de olsa Romalılara karşı yeniden olumlu bir tavır sergilemelerini sağlamayı başarmıştır. Ephesos ve Sardeis gibi özgür kentler, eyaletin diğer kentleri ile birlikte onun onuruna Moukieia olarak bilinen festivaller düzenlemiştir. Daubner'e göre, senato durumun ciddiyetinin kesinlikle farkındaydı ve eyaletin gelirlerini tehlikeye atmayı istememekteydi[452].

10. Romalıların Kentlerdeki Konumu

Kentler ağır bir borç yükü altında olduğundan, vergilerin hafifletilmesini sağlayan yurttaşlara büyük onurlandırmalar yapılmıştır. Pergamon adına Diodoros

[449] Pol. XXI 37.

[450] Daubner 2006: 252-253.

[451] Macro 1980: 681; Daubner 2006: 253; Tozan 2016b: 101-102; Vitale 2019: 288.

[452] Macro 1980: 681; Ferrary 2001: 104-105; Daubner 2006: 254-258; Freeman 2007: 64, 66; Evans 2012: 60. Moukieia festivali esasında *publicanus*ların eyallete yapmış olduğu talanın önlenmesi, rüşvetin engellenmesi ve adaletli yönetime temsilen kutlanan bir festival olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu festival önemli olsa gerek ki, daha sonra M.Ö. 88'de, bu festivalin kutlanabilmesi adına ekonomik darboğazda olan Smyrna'ya VI. Mithridates'in para yardımında bulunduğu bilinmektedir (Arslan 2002: 118, 118 dip. 27).

Pasparos'un müdahalesi bilinmektedir[453]. Pergamon'a uygulanan ağır vergilerden kent halkını kurtarmak amacıyla M.Ö. 1. yy.'ın ilk çeyreğinde pek çok kez Roma'daki ileri gelenler ile görüşen Pasparos, kenti ağır yüklerden kurtarmıştır[454]. Böylece Pergamon'da Diodoros Pasparos'a altın bir çelenk, ikisi altın, ikisi bronz olmak üzere beş heykel, biri mermerden olmak üzere iki atlı heykeli, bir tapınak ya da kutsal alana dikilmiştir. Alacaklılar muhtemelen yazıtlardan birinde de adı geçen Romalılardı. Bu, Küçük Asya'da yerleşik Romalılardan ilk kez bahsedilmesidir. Bunlar kesinlikle bir *conventus Civium Romanorum*'da örgütlenmiş iş adamlarıydı. Bu tür derneklere başka kentlerde de rastlanmaktadır: Ephesos, Priene, Tralleis, Adramytteion, Kaunos, Kos ile Khios adalarında. Bu derneklerin çok sayıdaki üyesi, M.Ö. 88'deki Mithridates Savaşı'nın başlangıcında katledilen 80.000 İtalik'in sayısında görülmektedir. Bu İtalikler sivil toplumdan bağımsızdı ve yasal konularda bile tüm ayrıcalıklara sahiptiler. M.Ö. 89'da İtaliklere vatandaşlık verildikten sonra bu sayı daha da artmıştır. Kentte sadece farklı iş insanları bulunmamaktaydı, aynı zamanda arazi de satın alabilmekteydiler[455].

M.Ö. 133'teki vasiyetin ardından bölge dinamiği için önemli bir etken Mithridates Savaşları olmuştur. Bu süreçte VI. Mithridates'e destek veren Bosporos Krallığı, aralarında Pergamon'un da bulunduğu müttefikleri ile beraber Roma tarafından cezalandırılmıştır. Bu tahribata paralel olarak, M.Ö. 1. yy. ile M.S. 1. yy. aralığında Pergamon'da gerçekleştirilen yapı programının mütevazılığı dikkat çekmektedir[456].

H. Roma ile VI. Mithridates Arasındaki Savaşlar (M.Ö. 96-63)

Roma ile Pontus kralı VI. Mithridates arasındaki savaşların süresi 60 yıldan daha uzun bir süreye yayılmaktadır. Bu savaş, Mithridates'in ölümüne kadar sayısız cana mal olmuş ve tarifsiz zulümlere yol açmıştır. Hellen krallarının yönetiminde henüz görece özgürlüğün tadını çıkarmakta olan Küçük Asya kentleri temellerinden sarsılmıştır; ancak Roma İmparatorluk Dönemi'nde yeniden nefes alabilmiştir.

[453] Rostovtzeff 1941: 805, 813; Freeman 2007: 67.

[454] Mutlu 2012: 435. Ayrıca kendisi *heros* ilan edilmiş ve kültü için bir rahip görevlendirilmiştir.

[455] Rostovtzeff 1941: 818; Magie 1950: 162-163; Badian 1968: 66; Ergin 2008: 80; Tozan 2016b: 143; Vitale 2019: 285-286. Böylesine geniş bir kitlenin katledilmesi bölgedeki İtaliklerin-Romalıların büyük ölçüde göç etmesine neden olmuştur. Eyaletin sağlıklı ve güvenli bir şekilde yeniden düzenlenmesi birkaç yılı almıştır.

[456] Ergin 2008: 72; Pirson 2019: 84-85.

Savaşlarda birçok büyük ordu yok olmasına karşın Roma sonunda VI. Mithridates'i ele geçirmeyi başaramamıştır. Bu süreçte iki eşit büyük güç karşı karşıya gelmiş ve ancak bir dizi hata ve Pontus kralının kibri/aşırı özgüveni sayesinde, aslında yenilmemiş olsa bile[457], sonunda zaten yaşlı bir adamken zafer ilan edilebilmiştir. Sonuç olarak, batı ve orta Küçük Asya'nın Romalılaştırılması en azından askeri açıdan tamamlanmıştır; geri kalan bölgeler *amicii et socii* olarak Roma egemenliği altına alınmıştır. Buna paralel olarak Arap ve Kuzey Africa topraklarının Romalılaştırılması da tamamlanmıştır.

1. Roma ile VI. Mithridates Arasındaki Çatışmanın Başlangıcı (M.Ö. 96)

Kappadokia'da uzun yıllar boyunca karmaşık taht kavgaları sürmüştür. M.Ö. 96'da VI. Mithridates, Kappadokia'nın kontrolünü tamamen eline almıştır. Tarafların arabuluculuk yapmasını istediği Roma'nın M.Ö. 94/93 civarında, o sıralarda Kilikia *propraetor*u olan atanan Lucius Cornelius Sulla komutasında küçük bir ordu göndermesiyle bu süreç son bulmuştur. Esasında Ariobarzanes'in yönetimini güvence altına almak için bir müdahale gerçekleşmişken, paralel olarak Roma ordusunun ilk kez bu kadar doğuya ilerlediği görülmektedir. VI. Mithridates Roma iradesine boyun eğmek zorunda kalmış ve Kappadokia'dan çekilmiştir[458]. Sulla'nın müdahalesi esnasında Roma'nın daha da doğuya ilerlemiş olması oldukça dikkat çekmektedir. Burada Kappadokialıların yanı sıra Armenialılar ile de savaşılmıştır. Olasılıkla Armenialıları bölgeden uzaklaştırmak adına Euphrates kıyılarına kadar ulaşmıştır. Netice itibariyle Apameia Barışı'nda doğu sınırı olarak belirlenen Halys Nehri geçilmiş ve Euphrates Nehri yeni sınır olarak belirlenmiştir[459].

Bu süreçte Roma, doğu imparatorluklarının taht anlaşmazlıkları için bir tür hakem kurulu (arabulucu) haline gelmiştir. Mithridates tarafından tahttan mahrum bırakılan

[457] Bu hususta Florus, Mithridates'i bir yılana benzetmektedir. Her ne kadar bir yılan gibi başı ezilmiş olmasına karşın, son ana kadar kuyruğu ile saldırmakla tehdit edebilecek bir kişilikti (Flor. Epit. I 40.24).

[458] Magie 1950: 203-206; McGing 1986: 82-76; Arslan 2000: 32-33; Arslan 2007: 103-105. Kappadokia'da bu gelişmeler yaşanırken Roma'da *lex de Cilicia Macedoniaque* / *lex de provinciis praetoris* olarak bilinen yasa ile özellikle korsanlarla mücadele hedeflenmiştir. Ancak bölgedeki karışıklık sebebiyle Sulla'ya Roma'dan yeni bir talimat gelerek başarılı bir şekilde olaylara müdahale etmiştir. Ayrıca Kappadokia'da yaşanan, taht üzerindeki bu uzun anlaşmazlığın kesin kronolojisi ve tarihi tartışmalıdır.

[459] Tozan 2016b: 214-215.

Bithynia'nın yeni kralı IV. Nikomedes Roma'ya kaçmış ve senatodan destek istemiştir. Diğer yandan Kappadokia'dan kaçan Ariobarzanes de senatonun desteğini istemiş, üstelik IV. Nikomedes'in Sokrates ismindeki gayrimeşru üvey kardeşi de senato tarafından tanınmak istemiştir[460]. Bu nedenle senato, M.Ö. 91'de Manius Aquillius (aynı adı taşıyan *consul*ün oğlu ve Asia Eyaleti'nin organizatörü) başkanlığında bir elçiyi, iki kralın iktidarını yeniden tesis etme göreviyle Küçük Asya'ya göndermiştir. Aynı zamanda VI. Mithridates'e bu "projeyi" desteklemesi talimatı verilmiştir. Ancak Aquillius, Asia Eyaleti'nin *proconsul*ü Gaius Cassius ile birlikte bölgede topladığı bir orduyla Kappadokia ve Bithynia'ya yürümüştür[461]. Bu sırada Roma'nın da etkisiyle VI. Mithridates, Sokrates ve IX. Ariarathes'e verdiği destekten vazgeçerek Nikomedes ve Ariobarzanes'in M.Ö. 90'da krallıklarında kontrolü yeniden ele geçirmelerine izin vermek durumunda kalmıştır[462]. Böylelikle M.Ö. 188'deki Apameia Barışı'ndan, yani uzun bir aradan sonra Roma ordusu, yeniden Küçük Asya'daki kral kavgalarına müdahil olmuştur[463].

Appianos'a göre, daha sonraki çatışmalar Aquillius ile Pontus kralı arasındaki güç gösterileriyle alevlenmiştir. Aquillius görünüşe göre Bithynia kralını, sınır bölgelerini yağmalaması için kışkırtmıştır. İddiaya göre, Nikomedes'e Roma'ya olan borcunu göstermiş ve ondan büyük meblağlar talep etmiştir. Aquillius böylece senato tarafından kendisine verilen yetkileri açıkça aşmış ve Nikomedes'i kasıtlı olarak baskı altına almıştır[464]. Ayrıca Pontus kralından tazminat talep etmiş, kral da bunu reddetmiştir. Mithridates yine de Roma'nın tarafsızlığını isteyerek anlaşmazlığı diplomatik yollardan çözmeye çalışmıştır. Nitekim mümkün olduğu kadarıyla Roma ile bağlantı içinde olduğu aktarılmaktadır. Ancak Aquillius ona karar merciinin kim olduğunu göstererek her iki krala düşmanlıkları durdurmalarını emretmiştir. Aslında

[460] Bk. böl. III. E.-F.

[461] App. Mithr. XI; Magie 1950: 208.

[462] Tozan 2016b: 208-209; Errington 2017: 280-281. Bithynia tahtı için hak iddiasında bulunan Sokrates'in yanı sıra VI. Mithridates, yine benzer iddiada bulunan kendi oğlu IX. Ariarathes'i de desteklemiştir. Çocuk yaşta olan IX. Ariarathes'in kardeşi VIII. Ariarathes tahta geçmiş, Mithridates de ona karşı bir sefer düzenleyerek kardeşini tahta oturtmuştur.

[463] Sherwin-White 1977: 72.

[464] App. Mithr. XI.

Romalılar, Nikomedes'in yanında yer almış ve senato müdahalesi olmadan Nikomedes, Pontus'taki akınlarına devam edebilmiştir[465].

2. Birinci Mithridates Savaşı (M.Ö. 89-85)

IV. Nikomedes'in saldırısını lehine kullanan VI. Mithridates, gücünü göstererek oğlu IX. Ariarathes'in M.Ö. 89 yazında Kappadokia'ya girmesini ve I. Ariobarzanes'i tekrar tahttan indirmesini sağlamıştır[466]. Mithridates'in yenilenen müzakere teklifleri yine reddedilmiştir. Roma, Pontus kralının asker gücünü açıkça hafife almıştır. Aquillius, mevcut kuvvetlerinden dört ordu grubu oluşturmuş ve bunlardan birine kendisi komuta etmiştir. Eşit güçteki iki ordu da diğer iki Romalı komutanın, Gaius Cassius ve Kilikia valisi Quintus Oppius'un emrine verilmiştir. Dördüncü birlik, müttefikleri Kral IV. Nikomedes tarafından komuta edilmekteydi, ancak Mithridates'in generalleri Arkhelaos ve Neoptolemos, Nikomedes'in ordusunu Paphlagonia'da bozguna uğratmıştır[467]. Bu arada ilerleyen Manius Aquillius komutasındaki ordu da bizzat VI. Mithridates tarafından yenilgiye uğratılmıştır; Aquillius önce Pergamon'a, oradan da Mytilene'ye kaçmış, ancak orada yaşayanlar tarafından VI. Mithridates'e teslim edilmiştir. Quintus Oppius ve Gaius Cassius komutasındaki diğer iki birlik ise Apameia Kybotos ve Laodikeia'ya çekilmiştir. Burada savunmaya geçtikleri sırada, yerel halkın içindeki Roma sempatizanlarından yardım aldığı bilinmektedir. Bu duruma örnek olarak Nysalı Pythodoros oğlu Khairemon gösterilmektedir. Gaius Cassius tarafından Nysa kentine gönderilen bir mektupta, Khairemon'un Romalılara altmış bin *modii* ağırlığında (525 ton) buğday unu yardımında bulunduğu anlaşılmaktadır[468].

VI. Mithridates'in ordusu artık Bithynia'yı geçmiştir; burada çok az veya hiç direnişle karşılaşmamıştır. Bosporos'taki Roma donanması bile bölgeyi terk etmiştir. Mithridates önce Cassius ardından Oppius'un birliklerini yenmek üzere Phrygia'ya

[465] Errington 2017: 280-281.

[466] McGing 1986: 80-81.

[467] Magie 1950: 211-212. Bu savaş sürecinde, Aquillius'un askeri gücünü dörde bölmesi, Magie tarafından kritik bir hata şeklinde yorumlanmaktadır.

[468] Magie 1950: 211-212; Sherk 1969: 260-262; Sherk 1985: 72-73; McGing 1986: 109; Arslan 2007: 138-139. Bu mektubun yazımı için Sherk, önce Latince yazıldığı, sonrasında ise Hellenceye çevrildiğini önermektedir.

yürümüş, Cassius ise Rhodos'a kaçmıştır[469]. Yukarıda bahsi geçen, Romalıların taraftarı ve destekçisi Khairemon ise Ephesos'a kaçmıştır[470]. Romalıların sığınmış olduğu iki kentin durumuna bakıldığında, her iki kentin de IV. Mithridates'e direnmediği görülmektedir. Apameia Kybotos teslim olmuş, teslim oluşu ve boyun eğişi nedeniyle de yakın zamanda gerçekleşen bir depremin vermiş olduğu zararları telafi etmek adına yüz *talanta* ödül almıştır[471]. Laodikeia, rehin alınan Oppius'u teslim etmek zorunda kalmıştır. Ancak Mithridates, bir *soter* olarak görülmek istediğinden, kent sakinlerine iyi davranmıştır[472].

a. VI. Mithridates ve Asia'daki Kıyım (M.Ö. 88)

Pontus kralı, daha sonra Meandros Vadisi'nde batıya doğru ilerlemiştir. Cicero'ya göre kentler onu coşkuyla karşılamış, *dominus* (efendi), *pater* (baba), *conservator Asiae* (Asia'nın koruyucusu) ve Bacchus (Dionysos) gibi unvanlarla çağırmış ve selamlamıştır[473]. Tralleis, Magnesia ad Maeandrum ve Ephesos kapılarını VI. Mithridates'e açmıştır. Ephesos'ta Romalılara ait tüm heykeller kaidelerinden devrilmiştir. Muhtemelen kral burada ikamet etmekteydi. Bu arada kralın generalleri kuzeyde Mysia'yı ve güneyde Karia'yı fethetmiş, bu sırada sadece münferit bir direniş gerçekleşmiştir[474]. Sayıları oldukça az olsa da, bazı kentlerin Roma'ya olan sadakatinin devam ettiği ve VI. Mithridates'e karşı destek vermek yerine savaşmayı

[469] App. Mithr. XVIII-XIX.

[470] Sherk 1969: 261. Khairemon her ne kadar zor anlarında Romalılara yardım etmiş olsa da, bu konuda Sherk eylemin çıkar ilişkisine dayandığını önermektedir. Nysa kentinde Gaius Cassius'un mektubunun yanı sıra Mithridates'in kendisine yönelik yakalama emrine yer verilmiştir. Dolayısıyla bu süreçte tarafını açıkça ilan eden Khairemon, gelecekte kendisinin veya kentin refahı için Romalılarla pazarlık gücünü elinde bulundurmuş olmalıdır. Benzer bir durum daha sonraki Labienus İsyanı'nda da kaydedilmektedir. Bu süreçte bir takım Roma taraftarı M. Antonius'a / Roma'ya yardım etmiş, isyan sırasında hedef haline gelerek başka yerlere kaçmıştır. Bu duruma örnek ise kenti adına Roma ile iyi ilişkiler kuran ve daha sonra Rhodos'a kaçmak zorunda kalan Mylasalı Hybreas gösterilebilir (bk. Demir 2019: 179-181).

[471] Magie 1950: 213; Arslan 2007: 141-142.

[472] App. Mithr. XX. Appianos'un aktarımına göre Laodikeialılar ilk etapta Quintus Oppius ile beraber direnmiş, ancak Mithridates'in Oppius karşılığında sunduğu dokunulmazlık teklifi ağır basmıştır. Böylelikle kent Oppius'u teslim ederek Romalı komutan Mithridates'in mahkûmu olmuştur.

[473] Cic. Flacc. XXV-XXVI; Arslan 2007: 145. IV. Mithridates'in özgürlük propagandası için ayrıca bk. Gatzke 2013.

[474] Magie 1950: 214-215.

tercih ettiği görülmektedir. Örneğin Lydia'da, Magnesia ad Sipylum kenti kendini başarıyla savunmayı başarabilmiştir. Karia'da kıyı kentleri Kaunos ve Knidos ile Kos adası teslim olurken, iç kesimlerde Tabai ve Stratonikeia direnmiş, ancak Stratonikeia daha sonra ele geçirilerek cezalandırılmıştır[475]. Ayrıca burada bir garnizon da kurulmuştur. Pergamon teslim olurken, Aquillius Mytilene'ye kaçmış, ancak oradan diğer İtaliklerle birlikte iade edilmiştir. Smyrna'ya kaçan ünlü tarihçi Publius Rutilius Rufus dışında Pergamon'da kalan Romalı yerleşimciler öldürülmüştür. VI. Mithridates savaşın sorumlusu Aquillius'tan acımasızca intikam almıştır: Küçük Asya kentlerinde sürüklenmiş, bir eşeğe bağlanarak seyircilerin karşısına çıkarılmış, bir kafese kapatılmış ve sonunda Mithridates'in emriyle Pergamon'da öldürülmüştür. İnfaz öyle bir şekilde gerçekleştirilmiştir ki, Aquillius'un ağzına erimiş altın dökülmüştür; bu cezanın, Romalıların altına olan doymak bilmez açgözlülüğünü göstermeyi amaçladığı anlaşılmaktadır[476].

Muhtemelen M.Ö. 88 baharında, VI. Mithridates'in vermiş olduğu emir üzerine Asia Eyaleti'nde Romalılara ve İtaliklere yönelik, tarihe "Ephesos Akşamı" olarak geçen koordineli bir katliam yaşanmıştır[477]. Antik tahminlere göre 80,000 ile 150,000 kişi, sadece Ephesos'ta ise 80,000 kadar insan öldürülmüştür. Bu kesinlikle Küçük Asya kentlerinin kendilerini sömürenlere karşı bastırılmış nefretinin bir ifadesiydi. Mithridates'in emri Ephesos'taki karargâhından, katı koşullarla yayınlamıştır; örneğin cesetler gömülmeyip iş birliği yapanlar da öldürülecekti. Diğer taraftan muhbirler ödüllendirilmiş, efendilerini öldüren köleler de serbest bırakılmıştır. Ephesos'un yanı sıra bir diğer merkez olan Pergamon'da tapınakların *asylia* hakkı bile kabul görmemiştir. Kaunos, Adramytteion ve Tralleis'te de katliamlar yaşanmıştır. Romalılar sadece Kos adasındaki Asklepieion'a sığınabilmiştir. Buna karşılık olarak adanın mal varlığına el konulmuştur. Katliamlar sayesinde Mithridates birkaç şey elde etmiştir: bölgedeki Roma etkisinin ortadan kaldırılması,

[475] Arslan 2007: 151. Küçük Asya'da Mithridates'e direnen ilk kentlerden Magnesia olmuştur. Livius, Asia'da sadece Magnesia kentinin Romalılara sadık kaldığını ve büyük cesaretle kentlerini savunduklarından bahsetmektedir (Liv. Ep. Ox. LXXXI).

[476] App. Mithr. XXI; Magie 1950: 214-215.

[477] App. Mithr. XXIII. Bu sistematik ve organize katliama değinen Appianos, Asia'daki Romalı ve İtaliklerin, erkek, kadın ile çocuklar, azatlı ve köleler, her kim İtalik kan taşıyorsa katledildiğini ifade etmektedir.

mal varlıkları ile savaş ganimetlerine el konulması ve Küçük Asya kentlerine destek garantisinin sağlanması[478].

Sadece Rhodos, daha önce Romalılar tarafından aşağılanmasına rağmen Roma'nın yanında yer almaya devam etmiştir[479]. Pontus birlikleri adayı ele geçirmeye çalışmış fakat başarısız olmuştur. Bununla birlikte, adanın denizden abluka altına alınması adayı hareketsiz bırakmıştır. Ancak hem Rhodos, hem aynı zamanda Patara'da gerçekleşen kuşatmalar sonlandırılarak Asia Eyaleti'ne dönülmüştür[480]. Rhodos ile Patara'da umduğunu bulmamış olmasına karşın Mithridates, o zamana kadar Roma'nın Küçük Asya'da hâkimiyeti altında bulundurduğu çoğu kent ve bölgeyi eline geçirebilmiştir.

Küçük Asya ile yetinmeyen Mithridates'in ordusu M.Ö. 88 sonbaharında Hellas'a geçmiştir. Appianos, Hellas'a yayılma nedeni olarak müttefik arayışını göstermektedir. Komutan Taksiles'in emrindeki ordunun bir kısmı Makedonia ve Thrakia'yı işgal ederken, komutan Arkhelaos Hellas'a yelken açmıştır. Yolda Delos'u ve Apollon'un hazinesini ele geçirmiştir. İtalik yerleşimciler katledilmiştir. Atina çoktan Mithridates'e boyun eğmiş olmasına karşın Aristion adında bir maceraperesti başa getirmiştir[481].

Thessalia ile birlikte Orta Hellas kıyıları ve Peloponnesos da Pontus birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Makedonia *propraetor*unun *legatus*u olan Quintus Braetius Sura, Mithridates ordusunu durdurmaya çalışmıştır[482].

b. L(ucius) Cornelius Sulla'nın Müdahalesi (M.Ö. 87-85)

M.Ö. 87 yılının başlarında Sulla ordusuyla birlikte Epeiros'ta ortaya çıkmıştır; Italia'daki iç savaş nedeniyle Roma'nın karşı saldırısı ertelenmesine karşın M.Ö. 88'de *consul* olan Lucius Cornelius Sulla'ya VI. Mithridates'e karşı koyması için bir sene sonra beş *legio*nun komutası verilmiştir. Böylelikle Sulla, Makedonia'da *Via*

[478] Magie 1950: 216-217; Arslan 2002: 117, 121-122.

[479] Bu durum özellikle dikkat çekmektedir. Nitekim Rhodos'un Roma'yı düşman olarak görmesi için her türlü nedeni bulunmaktaydı. Bu eylem iki olasılığı düşündürtmektedir; ya Rhodos Roma tarafından cezalandırıldıktan sonra olası yeni bir cezadan korkmuştur veya sağlanacak desteğin ardından eski pozisyon ve ayrıcalıklara kavuşacağı ümidini taşıyor olmalıydı.

[480]App. Mithr. XXIV-XXVII; Magie 1950: 218-219.

[481] Arslan 2007: 187-196; Keaveney 2018.

[482] App. Mithr. XXVII-XXIX; Plut. Sul. XI.

Egnatia boyunca yürümüş ve Arkhelaos'un ordusunu yavaş yavaş geri püskürtmüştür. Makedonia kentlerini teker teker kendisine boyun eğdirmiştir. Arkhelaos doğrudan bir çatışmadan kaçınmış ve Peiraeus'e çekilmiştir. Ardından Atina kuşatması başlamış ve kralın donanmasının desteği sayesinde M.Ö. 86'a kadar birkaç ay kadar sürmüştür. Atina, Roma birlikleri tarafından ele geçirilmiş ve kısmen tahrip edilmiştir. Daha sonra Peiraeus kenti de teslim olmuş fakat Arkhelaos kaçmayı başarmıştır[483].

M.Ö. 87'de, VI. Mithridates'in oğlu Arkathias komutasındaki yaklaşık 60,000 kişilik ikinci bir Pontus ordusu Asia'dan yelken açarak Hellespontos'u geçmiş, Thrakia üzerinden ilerlemiş ve Makedonia'yı fethetmiştir. İki Pontus ordusu Thessalia'da güçlerini birleştirmiştir. Sulla takibe devam etmiş ve sayısal üstünlüğe rağmen birleşik orduyu M.Ö. 86 yazında Khaironeia kenti yakınlarında bozguna uğratmıştır. Ancak Pontus donanmasının hâlâ deniz üstünlüğünü elinde tutması sebebiyle Sulla, bu zaferden stratejik olarak pek fayda sağlayamamıştır. Ayrıca kısa bir süre sonra Asia'dan yelken açarak Ege'yi geçen ve Hellas'ta karaya çıkan benzer büyüklükte üçüncü bir orduyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Sulla aynı yıl Orkhomenos Savaşı'nda bu orduyu da yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgiden sonra Arkhelaos ilk barış görüşmelerini kabul etmiştir[484].

Bir yandan askeri gelişmeler yaşanırken bir yandan da Roma'daki siyasi gidişat (bir darbeyle) Sulla'nın aleyhine dönerek komutan görevinden azledilmiştir[485]. Onun yerine durumu tamamen yanlış değerlendiren deneyimsiz *consul* Lucius Valerius Flaccus'a iki *legio*nun komutası verilmiştir. Sulla hâlâ Orta Hellas'ta olmasına karşın, kendisi ve elçisi Gaius Flavius Fimbria sonbaharda Makedonia ve Thrakia

[483] Magie 1950: 220; Bosch 2020: 148. Bu konuda Ploutarkhos, Roma siyasetindeki kaotik ortam sebebiyle Sulla'nın bir an önce Roma'ya geri dönmek istediğini ifade etmektedir. Bu uğurda büyük riskler almış, birçok savaşa girmiş, savaş sırasında da örneğin savaş makineleri gibi birçok alanda büyük harcamalar gerçekleştirmiştir. Şüphesiz aynı zamanda gözünü karartarak kutsal koru veya büyük ahşap yapılar (*akademia* ve *lykeion* yapıları örnek verilmektedir) üzerinde hak iddia ederek el koymuştur (Plut. Sul. XII).

[484] Arslan 2007: 194-196.

[485] App. Mithr. LI. Siyasi rakipleri Cornelius Cinna ve Gaius Marius, Sulla'nın Roma halkının düşmanı ilan etmiştir. Kent içinde ve kırsalda sahip olduğu evleri yıkılmış, yakın çevresi ise öldürülmüştür.

üzerinden Bosporos'a doğru yürüyüşe geçmiştir. Bu esnada Sulla, Thessalia'da bir karargâh kurmuştur[486].

Sulla açısından bu gelişmeler yaşanırken, Küçük Asya'da VI. Mithridates, otoriter yüzünü göstermiştir. Pergamon'daki karargâhından demir yumrukla yönetimi sağlayıp, kentleri satraplık veya tiranlığa bağlamıştır. Bu dönemde Mithridates adına çok sayıda onurlandırma heykelinin dikildiği bilinmektedir. Bu konuya değinen Tuchelt, VI. Mithridates'ten sonra bile Romalı *promagistratus*lara ait heykellerin sınırlı olmasını, yerel halkın Mithridates'e boyun eğdiği şeklinde yorumlanmaktadır[487]. Ancak bu süreçte, Roma ordularının başarıları artmaya başlamış, VI. Mithridates de kentleri daha fazla sıkıştırmaya başlamıştır. Bunun karşısında muhalif sesler ve isyanlar gözlemlenmeye başlamıştır: Khios, her ne kadar Mithridates'in Rhodos saldırısına destek vermiş olsa da yerel halkın çoğunluğu Roma'nın "davasını" desteklemekteydi. Bunun üzerine kralın emrindeki Zenobios, ada halkından yüksek meblağlar istenmiş ve en nihayetinde halkın bir kısmı köleleştirilmiştir. Zenobios'un bir sonraki durağı Ephesos olmuştur. Ancak Khios'taki olayın benzerinin yaşanacağından korkan halk isyan ederek Zenobios'u önce hapsetmiş sonrasında da öldürmüştür. Ephesos halkı bununla yetinmeyerek VI. Mithridates'e karşı savaş ilan etmiştir. Kentte yayınlanan bir kararnamede Romalılar haklı, Mithridates de haksız görülmekte, savaşın özgürlük ve Roma egemenliği adına açıldığı ilan edilmektedir. Söz konusu ilanın ardından Smyrna, Tralleis, Metropolis, Hypaipa, Sardeis, Kolophon gibi kentler de ayaklanarak kentlerindeki Pontos güçlerini kovmuştur. İleriki süreçte VI. Mithridates, sadık kentlere eski özgürlük ve otonomluklarını iade etmiş, ayaklanan kentleri ise ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Dengelerin sarsılmasıyla birlikte kendisine karşı çok sayıda komplo denemesi de olmuş ancak kralın geniş casus ağı sayesinde bu denemeler başarısız sonuçlanmıştır. Pergamon'da bile seksen kişilik bir organizasyonun başarısız olduğu, toplamda da bu nedenle 1,600 kişinin öldürüldüğü düşünülmektedir. Bir isyanda Roma cephesinde yaşanmıştır; Flaccus'un Byzantion'da konuşlanmış olan ordusunda bir isyan patlak vererek Flaccus Nikomedeia'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Burada Flaccus,

[486] Bosch 2020: 148-149. Kuşkusuz Roma'nın bu ilerleyişi, savaş giderleri de göz önünde bulundurulduğunda, kentlerin yağmalanmasını da beraberinde getirmekte olup pek dostane bir izlenim bırakılmadığı anlaşılmaktadır.

[487] Tuchelt 1979b: 16-17.

Fimbria'nın adamları tarafından öldürülmüştür. Bu esnada VI. Mithridates, Sulla ile görüşmelere başlamış, Fimbria da Mithridates'e karşı bir sefer başlatmıştır[488].

L. Cornelius Sulla'nın Küçük Asya'ya Gelişi

Sulla, Roma'da değişen durumdan etkilenmemiş ve planlarını sürdürmüştür. Henüz M.Ö. 86'daki Atina kuşatması sırasında, *quaestor*u Lucius Licinius Lucullus'a bir filo oluşturması talimatını vermiştir. Pamphylia ve Syria'dan, Rhodos, Kos ve Knidos'tan gemilerle Kolophon ve Khios Adası'na yelken açarak Mithridates'in birliklerini geri çekilmeye ikna etmeyi başarmıştır. Bu arada M.Ö. 85'te VI. Mithridates, Pergamon'daki karargâhını terk etmek zorunda kalmıştır[489].

G. Flavius Fimbria'nın "paralel ordusu" (M.Ö. 85)

Bu süreçte bir diğer gelişme Fimbria cephesine yaşanmıştır. Senatodan ne ölçüde emir aldığı tartışılsa da, Flaccus'un ordusunun komutasını Fimbria kendi üzerine alarak önce Nikomedeia daha sonra diğer Bithynia kentlerini yağmalamıştır. Daha sonra Fimbria, Rhyndakos Nehri'nde Mithridates'in oğlunun (aynı isimli Mithridates) komutasındaki Pontus birliklerini bozguna uğratmıştır. Önemli Kyzikos limanını ele geçirdikten sonra, artık hiç askeri kalmayan Pontos kralını Pergamon'un güneybatısındaki Pitane limanına kadar takip etmiştir. Fimbria'nın donanması olmadığı için Lucullus'tan destek istemiştir. Ancak Lucullus, Sulla'ya sadakatli olduğundan komutanının rakibini desteklemeyi reddetmiştir. Bu anlaşmazlığı lehine kullanan Mithridates daha sonra Mytilene'ye kaçmayı başarabilmiştir[490].

Fimbria daha sonra yeniden kuzeye dönerek VI. Mithridates ile iş birliği yapan tüm kentleri cezalandırmış ve bölgeleri yağmalamıştır. Fimbria tarafından kuşatılan ve Sulla'dan yardım isteyen Ilion kenti özellikle ağır darbe almıştır. Yardım çağrısı için geç kalınmıştır; Fimbria aldatıcı bir manevrayla kente girmeyi başarmış ve

---

[488] Rostovzteff 1941: 943; Magie 1950: 224-226; Sherk 1984: 73-74; Arslan 2000: 35; Arslan 2007: 219-222. Anlaşıldığı üzere Flaccus'un deneyimsizliği, kendisini istenmeyen adam olarak tanınmasına sebep olmuştur. Ordunun kendisi yerine Fimbria'yı tercih etmesi bu şekilde yorumlanmaktadır. Cicero'nun aktardığı kadarıyla Hellen kentleri dahi kendisini ve ordusunu kentlerine kabul etmemiş ve kapılarını kapatmıştır (Cic. Flacc. LXI). Ayrıca öncesinde Nikaia'yı yağmalamış olması (Memn. XXIV), sığınmak için neden Nikomedeia'yı tercih ettiğini sorusuna cevap olarak önerilebilir.

[489] Magie 1950: 226-227.

[490] App. Mithr. LII; Magie 1950: 227-228.

Romalıların *asylia* hakkını tanıdığı Athena Ilias'a ait tapınağı bile yıkarak kenti kasıp kavurmuştur[491].

Bu arada Lucullus'un donanması da Sulla ile Hellespontos'ta buluşmak üzere kuzeye yelken açmıştır. Burada Arkhelaos ve Sulla arasında daha önce Boiotia'da başlamış olan müzakereler bir sonuca varmıştır. En nihayetinde şartları dayatan taraf Sulla olmuştur; Fethedilen toprakların iadesi, 2,000 *talanta* tazminat ödenmesi, krallar Nikomedes ve Ariobarzanes'in görevlerine iade edilmesi. Karşılığında VI. Mithridates'in, Roma tarafından Pontos kralı olarak tanınması da kararlaştırılmıştır. Kral muhtemelen başka seçeneği olmadığını anlayarak M.Ö. 85'te iki taraf Dardanos'ta bir araya gelerek aynı isimle tanınan barış antlaşmasına varmıştır. Bu antlaşmayla Mithridates Pontos'a çekilmiştir; sonuç olarak sadece hâlihazırda sahip olduğu şey tekrar elinde kalmıştır. Gelecek yıllarda, oldukça aşağılayıcı olarak gözüken bu antlaşmayı geri almaya çalışmıştır[492]. I. Mithridates Savaşı itibariyle hem VI. Mithridates hem Roma kendisini Küçük Asya'daki Hellen nüfusunun kurtarıcısı olarak ilan etmiş ve bu yönde propaganda yürütmüştür. Bu süreçte, taraf olmayan kentlerin bertaraf edilmesi, Hellen nüfusunun her iki güç karşısında kararsız kalmasına neden olmuştur[493].

VI. Mithridates'le antlaşmayı ya da daha doğrusu anlaşmayı müzakere edenin Fimbria değil Sulla olması dikkat çekicidir. Sulla'nın kendisi aslında resmi olarak

---

[491] App. Mithr. LIII; Liv. Ep. Ox. LXXXIII. Ilion örneği, esasında Roma ile Mithridates arasındaki güç mücadelesinde Küçük Asya kentlerinin ne kadar vahim durumda olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kent Sulla'ya teslim olmasına karşın Fimbria kente girmek istemiş ve bu talebi kabul görmemiştir. Fimbria ise bu duruma karşılık olarak Roma-Ilion bağına değinmiş, kentin Roma halkı ile dost olduğunu ve kendisinin de bir Romalı olduğunu vurgulayarak kent halkını ikna etmeyi başarmıştır. Kente girmesiyle beraber kent, katliam ve yıkımla karşılaşmıştır.

[492] Magie 1950: 230; Arslan 2000: 33-34; Errington 2017: 282. Bu hususta Magie, Sulla ile Mithridates'in kucaklaştığını ifade etmektedir. Ancak burada reel bir kucaklaşma mı yoksa barışma anlamında mı (kucak açtı) kullanılıp kullanılmadığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Appianos böylesine önemli bir detaya değinmemektedir (App. Mithr. LVIII). Her iki taraf açısından gerçekleşen katliamların ardından iki tarafın kucaklaşması sıra dışı bir durum olarak değerlendirilebilir. VI. Mithridates ancak daha sonra Tigranes'in yanına sığındığında "yumuşadığı" görülmektedir; hem Tigranes'e sarılmış hem kendisiyle beraber ağlamıştır (bk. Plut. Luc. XXIX 1-2).

[493] Gatzke 2013: 75.

görevlendirilmemiştir; dolayısıyla Mithridates'in nispeten ucuz kurtulması ve antlaşmanın hiçbir zaman onaylanmaması da bu şekilde açıklanmalıdır.

Antlaşmanın ardından, Sulla'nın bir diğer rakibi Fimbria'nın ortadan kaldırılması gerekmekteydi. Bu süreçte, gelişen olaylar sebebiyle Roma'nın Fimbria'ya olan desteğini kestiği anlaşılmaktadır. Böylelikle Fimbria, direnmeyi sürdürmüş, tekrar bazı kentleri yağmalamış ve en nihayetinde güneydoğudaki Thyateira'ya çekilmiştir. Takibi sürdüren Sulla, Fimbria'nın teslim olmasını istemişken, bazı birliklerin Sulla'nın tarafına geçmesiyle Fimbria koşulları ve güvenli geçiş sözünü kabul etmiştir. Fimbria, Pergamon'a gitmiş ve buradaki Asklepieion'da intihar etmiştir. Ayrıca Thyateira kenti, Sulla'nın komutası altında VI. Mithridates ile mücadele eden Lucius Licinius Lucullus adına bir heykel dikerek kendisini *soter*, *ktistes* ve *euergetes* olarak onurlandırmıştır[494].

L. Cornelius Sulla'nın Asia Eyaleti'ni Yeniden Düzenlemesi (M.Ö. 85)

M.Ö. 85'teki Dardanos Antlaşması'ndan sonra Sulla, resmi bir yetkisi olmamasına karşın eyaleti yeniden düzenlemeye koyulmuştur. İlk olarak Bithynia ve Kappadokia kralları görevlerine iade edilmiştir. Asia'daki kentlerin çoğu VI. Mithridates'in desteği nedeniyle ayrıcalıklarını kaybetmiştir. Özellikle, daha önce özgürlük ve vergi muafiyeti hakkını elde eden kentler[495], kısıtlamaları kabul etmek zorunda kalmıştır. Sadece Rhodos bu durumdan kazançlı çıkmıştır; ada, komşu adalar dışında, örneğin Kaunos ve muhtemelen Apameia Barışı ile kendisine verilen, ancak 22 yıl sonra tekrar elinden alınan toprakları geri almıştır. Asia Eyaleti'nin kuzeyi, yani Troas kentleri ve özellikle de Fimbria'nın birlikleri altında acı çeken Kyzikos ve Ilion'un ayrıcalıkları teyit edilmiş ve hatta Sulla tarafından yeniden inşa edilmiştir[496].

Aynı şekilde, Khios, Smyrna, Magnesia ad Sipylum gibi Ionia ve Lydia kentleri ve adalarının da direnişlerinden dolayı *ateleia* (vergi muafiyeti) hakkı teyit edilmiştir. Knidos'la birlikte Lucullus'a gemi sağlamış olan Kos da özgür ilan edilmiştir. Tabai ve Stratonikeia, Roma yanlısı açık tutumları nedeniyle en büyük ayrıcalıkları

[494] Sarılar-Özdemir 2021: 189, 189 dip. 3.

[495] Bk. böl. I. G. 3.

[496] Rostovtzeff 1941: 945; Arslan 2000: 33; Oktan 2018: 116-117. Ayrıca bu hususa değinen Oktan, Sulla'nın VI. Mithridates'ten büyük miktarlarda tazminat ve maddi kazanç elde ettiğini, sahip olduğu servet sayesinde Roma'da büyük yapılar inşa ederek siyasi rakiplerine üstünlük kurduğunu aktarmaktadır.

almıştır. Burada, her şeyden önce, Hekate kutsal alanının *asylia* hakkından bahsedilmelidir. Çünkü daha sonra Hekateion muhtemelen yenilenmiş ve Küçük Asya'nın Romalılaştırılması süreci için önemli bir anıt olan meşhur uzun frizle donatılmıştır[497]. Ancak bu kentlerin statüsü artık M.Ö. 2. yy.'dakinden farklıydı, çünkü resmi bir antlaşma ve yemin bulunmamakta, senato tarafından her an feshedilme ihtimali bulunmaktaydı. Dahası, "özel" vatandaşların da artık vergi muafiyeti gibi ayrıcalıklardan yararlanma durumları bulunmaktaydı. Bundan böyle Küçük Asya kentlerinde, tarihin ilerleyen dönemlerinde Roma ile ilişkilerde öncü bir rol oynayacak olan, nüfuzlu yurttaşlardan oluşan bir elit sınıf ortaya çıkmıştır[498].

Geri kalan kentler para cezasına çarptırılmış ve vergi muafiyetlerini kaybetmiştir. Bu kentlerin başında şüphesiz Ephesos ve Pergamon gelmekteydi fakat Tralleis ve Kolophon (ve Notion), Adramytteion, Miletos, Klazomenai ve Phokaia da nasibini almıştır. Mytilene hiç merhamet görmemiş ve ilk etapta direnmiştir. Diğer birçok kent yerle bir edilmiş ve yağmalanmıştır. Mithridates'in destekçileri idam edilmiş, kölelerin serbest bırakılması gibi durumlar tersine çevrilmiş, bunun üzerine yerel isyanlar da patlak vermiştir. M.Ö. 85-84 civarında Roma ordusunun kış için erzak ve maaşla birlikte dörde bölünmesi, bölgedeki çoğu kent için ek bir yük anlamına gelmiştir[499].

Bu arada Sulla Ephesos'a yerleşmiş ve burada Roma karşıtı hareketin sözcülerini idam ettirmiştir. Eyalet bir bütün olarak, kaybedilen vergi gelirleri ve savaş tazminatları için 20,000 *talanta* gümüş cezaya çarptırılmıştır. Sulla daha sonra M.Ö. 84 baharında Hellas'a, ertesi yıl da Italia'ya geri dönmüştür[500].

Sulla'nın heykellerinin az sayıda olması muhtemelen Asia'nın içinde bulunduğu acı ruh halinin ve umutsuz durumun bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Vergi baskısı çok büyük olup çoğu kent ödeme yapabilecek durumda değildi. Lucullus artık *quaestor* olarak vergileri toplamakla görevlendirilmiştir. Synnada, Thyateira ve Delos'taki onurlandırma heykellerinden de görülebileceği üzere, bu sevilmeyen işi

[497] Bk. böl. II. B. 3.

[498] Magie 1950: 234-236. Özel vatandaşlardan kasıt, Italia Savaşı (*πόλεμος ὁ Ἰταλικὸς*) sırasında destek veren Miletos, Klazomenai ve Kharystos vatandaşları olup tam olarak detaylar bilinmemektedir (bk. 1113-1114 not. 10).

[499] Magie 1950: 236-237; McGing 1986: 119.

[500] Arslan 2000: 35-36.

yine de yerine getirmiştir. Ancak genel olarak eyaletteki kentlerin temerrüde doğru gittiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, tüm sahil boyunca korsan baskınları da bulunmaktaydı[501].

Sulla'nın ayrılmasından sonra olasılıkla birkaç istisna haricinde eyaletler rahatlamamış ve Romalı valilerin keyfiliğine ve açgözlülüğüne giderek daha fazla maruz kalmıştır. Bunun sonucunda VI. Mithridates, hoşnutsuzluk ortamından yararlanarak yeniden ilerlemeye başlamıştır. Sulla, iflas etmiş eyaletin valisi olarak kibirli ve acımasız olarak atfedilen Lucius Licinius Murena'yı atamış ve bu görev için Fimbria'nın iki *legio*nunun komutasını ona vermiştir. Önce korsanlara karşı geçici başarılar elde etmiş, ardından ise dikkatini eyaletin doğu ve güney sınırlarına çevirmiştir. İlk ilhak edilen kent, M.Ö. 2. yy.'dan itibaren Roma'nın *amicus et socius*u olan, hatta *Dea Roma* adına heykel diken zengin Kibyra olmuştur; Kibyra'ya bağlı olan ve Roma'ya sadakatini gösteren Balboura ile Boubon Lykia'ya, Kibyra ise Asia Eyaleti'ne bağlanmıştır[502].

Bunun nedeni muhtemelen güney Asia'dan Pamphylia-Kilikia eyaletine giden yolu kontrol etmektir. Ancak bu Murena için yeterli olmamıştır; mevcut durumda kısmen yine Mithridates'in kontrolünde olan Kappadokia üzerinden Pontos'a doğru yürümüştür. Kral geri çekilmiş ve Murena, Komana'nın zengin tapınak hazinesini ele geçirmeyi başarmıştır[503].

3. İkinci Mithridates Savaşı (M.Ö. 83-82)

VI. Mithridates, Murena'nın saldırganlığına karşı olarak Dardanos Barışı'na atıfta bulunan diplomatik bir ziyaret ile karşılık vermiştir. Murena, şartların resmen kaydedildiği yazılı bir belgenin bulunmadığına değinerek barış anlaşmasının

[501] Magie 1950: 238-239; Arslan 2000: 35-36. Halikarnassos'un Sulla'yı bir heykel ile onurlandırıldığı aktarılmaktadır ancak başka örnekler sunulmamaktadır. Ancak Küçük Asya'da kendisine salt bir adet onurlandırma olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Diğer yandan hem savaş hem de ağır yükümlülükler sebebiyle ekonomik buhran yaşanmıştır. Ephesos haricindeki kentlerin bir süre gümüş sikke darp edemediği, Pergamon, Miletos ve Priene'nin festival organizasyonlarında sorun yaşadığı bilinmektedir.

[502] Arslan 2007: 267-271.

[503] App. Mithr. LXIV; Magie 1950: 242-243; Arslan 2000: 36.

varlığını reddetmiştir[504]. Roma ordusu kış boyunca Kappadokia'da kamp kurmuştur. Memnon'a göre VI. Mithridates, Murena'ya bir heyet göndermiş ancak dikkate alınmamıştır. Saldırgan tavrını sürdüren Murena, Mithridates'in sınırlarında Licinia (esasında Ἐκίνειᾰ) isimli bir kent kurmuştur[505]. M.Ö. 82 baharında, Roma ordusu Pontos'u tekrar işgal ederek 400'den fazla yerleşim yerini yağmalamıştır. Mithridates Roma'ya şikâyette bulunmuş, ancak Murena senatonun talimatlarını dikkate almayarak yerleşimleri yağmalaya devam etmiştir. Bunun üzerine VI. Mithridates misilleme yapmış, böylelikle Murena'nın ordusu yenilerek Phrygia'ya geri sürülmüştür[506]. Bu başarısızlığına karşın Kaunos'ta, Murena'nın atlı bir heykel ile *autokrator, euergetes* ve *soter* unvanları ile onurlandırıldığı görülmektedir[507].

M.Ö. 81'de Sulla, Aulus Gabinius'u Küçük Asya'ya elçi olarak göndermiş ve çatışan taraflar arasında bir barış ayarlayabilmiş; Murena görevden alınarak Roma'ya geri çağrılmış, Mithridates ve Ariobarzanes ise yeniden yapılanmaya geçmiştir. Bütün tarafların katıldığı şölenler düzenlenmesine karşın sadece Gabinius'un katılım sağlamadığı anlaşılmaktadır[508]. Aynı yıl içinde Sulla, *dictator* unvanına sahip olmuştur[509]. Aynı zamanda Mithridates'e karşı kazandığı zaferi de kutlamıştır; Asia'nın büyük yeniden düzenleyicisi, aynı zamanda *soter kai pater* (kurtarıcı ve baba) olarak kutlanmasına izin vermiştir. Murena'nın açık bir yenilgiye uğramış olmasına rağmen her halükârda iki komutan da düşmandan yenilgi tatmamış gibi bir

[504] Magie 1950: 243. Appianos'a göre VI. Mithridates, Murena'yı şikâyet etmek üzere Roma senatosuna ve Sulla'ya bir heyet göndermiştir. Gönderilen heyetin başında Calidius isimli biri bulunmaktaydı. Roma'dan döndükten sonra herhangi bir senato kararı ile gelmemiş, ancak senatonun Murena'ya kralı rahatsız etmemesi gerektiği şeklinde uyarıldığı bilgisini vermiştir. Buna karşın Murena'nın, Mithridates'in egemenlik alanının talanına devam ettiği anlaşılmaktadır. Böylelikle ilk olarak diplomatik çözümü tercih eden Mithridates, umduğunu Roma'da bulamayarak Murena'ya saldırmış ve akabinde yenilgiye uğratmıştır (App. Mithr. LXV).

[505] Memn. XXXVI; Magie 1950: 243; Mitchell 1993: dip. 9; Arslan 2007: 276 dip. 1231. Tez çalışmasında Memnon için Arslan'ın çevirisi tercih edilmiştir. Ancak bu pasajda bahsi geçen kentin ismi orijinal metin ve çeviride yer almamaktadır. Mithridates ile ilgili detaylı çalışmasında ise yukarıda sunulan dipnotta görüleceği üzere bu yerleşim hakkında bilgi sunulmaktadır.

[506] Magie 1950: 244-245.

[507] Tuchelt 1979b: 92-93, 153. Tuchelt ilgili heykel ve kaide için M.Ö. 83 sonrasını önermektedir.

[508] App. Mithr. LXVI. En nihayetinde başarısız bir şekilde Roma'ya dönmesine karşın Murena, ilginç bir şekilde hem zafer alayına katılmış hem de başarılar kazanmışçasına anılmıştır (Cic. Mur. XII).

[509] Plut. Sul. XXXIII.

zaferi kutlamıştır[510]. Şüphesiz bu durum, kıyaslanamayacak kadar büyük bir propaganda gösterisi olarak anlaşılmaktadır.

4. Üçüncü Mithridates Savaşı'na Kadar Olan Gelişmeler (M.Ö. 80-73)

Bu süreç sırasında Lucullus hâlâ Asia'da olup vergi toplama görevini başarıyla yerine getirmekteydi. Sadece inatla direnen Mytilene'nin bir hileyle ele geçirilmesi gerekmekteydi; en nihayetinde tamamen yok edilmiş ve halkı köle olarak satılmıştır. M.Ö. 80'deki ele geçirme sırasında genç Iulius Caesar ilk mükâfatını buradan elde etmiştir[511].

a. "Sanat Koleksiyoncusu" Gaius Verres ve Diğer Devlet Haydutları

Kötü bir şöhrete sahip olan elçi Gaius Verres'in (M.Ö. 115-43) Hellas ve Küçük Asya'ya gelişi kentlerdeki soygunları artırmıştır. Tutkulu bir sanat koleksiyoncusu olan Verres'in, gittiği her yerde sanat danışmanları tuttuğu anlaşılmaktadır. Böylelikle Verres, bir sonraki aşamada bulduğu eserleri uzaklara taşıyabilmiştir. Bu şekilde Delos'taki Apollon tapınağından arkaik heykelleri çalmış, ardından Samos, Khios, Erythrai, Halikarnassos ve Tenedos'tan heykel ve resimleri koleksiyonuna katmıştır. Samos'ta özellikle utanmaz davranmış olmalı ki, Samos sakinleri Asia valisine şikâyette bulunmuştur. Aldıkları yanıt ise doğrudan Roma'ya gitmeleri gerektiği yönünde olmuştur. On yılın ardından en azından Cicero'nun Verres'e karşı bir dava açabilmesi oldukça dikkat çekmektedir[512]. Bu çerçevede Miletos ve Verres ile ilgili bir olay Asia-Roma ilişkisi açısından önem arz etmektedir. Miletos'tan Myndos'a kadar olan kısa mesafe için, Asia'da resmi bir konumu olmamasına rağmen Miletos halkından eşlik etmesi için bir gemi talep etmiştir. Miletoslular Verres'in bir nüfuzu olmamasına karşın yine de kendisine itaat etmiştir. Bu anekdot, kentlerin Romalılar karşısında ne kadar az söz sahibi olduğunu göstermektedir. Myndos'a vardıklarında Verres, oraya yerleşmiş olan iki eski Fimbria subayına

[510] Plut. Sul. XXXIV; Arslan 2007: 280-281.

[511] Magie 1950: 245-246.

[512] Cic. Verr. II 1.49-51; Tanner 2000: 48; Turak 2017: 140. Cicero'nun atıfta bulunulan eserinde, Verres'in çok sayıda kentten tablo ve heykel gibi sanat eserleri çaldığı ve bunlarla evini süslediği anlaşılmaktadır. Verres'in sanat koleksiyonculuğu / haydutluğu için ayrıca bk. Miles 2002; Weis 2003; Turak 2017.

gemiyi satmıştır[513]. Öfkelenen Miletoslular bu yasadışı eylemi arşivlere kaydederek şikâyet etmeye çalışmış, ancak Verres'in amiri, Kilikia *propraetor*u Gnaeus Dolabella tarafından engellenmiştir. Dolabella Roma'ya döndüğünde sadece bahsi geçen eylem değil, aynı zamanda şikâyetin neden geçici olarak rafa kaldırıldığı da kaydedilmiştir. Verres'i çevreleyen skandallar Romalıların tarafsız yargı yetkisine ışık tutmaktadır. Lampsakoslu masum bir vatandaş, şiddetli protestoların ardından bir yargı skandalıyla idam edilmiştir. Bir başka skandal da bir kölenin Ephesos'un *asylia* hakkı ile korunan Artemision'a kaçmasıyla ilgilidir; Romalıların uşaklarına karşı çıkan bir yurttaş, görüşünü bildirmek üzere Roma'ya çağrılmıştır[514]. Ayrıca Aulus Terentius Varro'ya karşı M.Ö. 74'te Roma'da haraç almaktan soruşturma geçirmiştir; kendini son derece güvende hissettiği ve rüşvetlerini oldukça açık bir şekilde jüri üyelerine dağıttığı bilinmektedir[515].

M.Ö. 76/75'te Mylasa sakinleri, *quaestor* Marcus Iunius Silanus'u kentlerini ziyaret etmek için bir girişimde bulunmuştur. Ancak o bile değerli bir tabloyu götürmüştür. Tam aksine, Rhodos'a okumak için gelen genç Iulius Caesar, Miletoslu vatandaşlar tarafından korsanlardan fidye karşılığında kurtarılmıştır (M.Ö. 74). Bu durum belki de bu dönemde, her şeye rağmen kentlerde para olduğu şeklinde yorumlanabilir. Vergi şirketleri faaliyetlerini engelsiz bir şekilde sürdürebilmektedir; M.Ö. 66 yılı için Cicero, hem Asia'da aktif olan hem de eyalete büyük miktarlarda yatırım yapan, yani kredi dağıtan Romalı işadamlarından bahsetmektedir. Kredileri ödeyebilmek için kentler, diğer şeylerin yanı sıra gayrimenkullerini, hatta bazen çocuklarını ve kendilerini köle olarak satmak zorunda kalmaktaydı. Faiz oranları yüzde yüze ve daha fazlasına varan şaşırtıcı seviyelere ulaşmıştır. Ayrıca M.Ö. 71'de eyaletin borçlarının kısa bir sürede 120,000 *talanta*ya ulaştığı aktarılmaktadır.[516].

---

[513] App. Mithr. LXVIII; Arslan 2007: 290 dip. 1298; Tozan 2014b: 156. Bahsi geçen iki subay Lucius Magius ile Lucius Fannius olup kendileri Roma'nın düşmanı ilan edilmiştir. Bu süreçte bu iki subay, Roma'nın diğer düşmanları Sertorius ve Mithridates ile iş birliği yapmıştır. Dolayısıyla bu gemi satışının Miletosluları zan altında bırakabileceği düşünüldüğünde, durumun vahameti daha iyi anlaşılmaktadır.

[514] Magie 1950: 247-249; Marek 2017: 356-357.

[515] Rostovtzeff 1941: 948-949. Varro, M.Ö. 82'de korsanlara karşı mücadele etmiştir. Ancak rüşvet davaları kabardığından daha sonra Roma'da yargılanmıştır.

[516] Rostovtzeff 1941: 954, 1563 not 28; Magie 1950: 252, 1127 not 46, 1128 not 48; Tozan 2014b: 156-157.

b. L(ucius) Licinius Lucullus'un Asia Valiliği (M.Ö. 71-68)

Lucius Licinius Lucullus daha sonra Asia valisi olarak atanmıştır[517]. Reformlar yapmış, faiz oranlarını düşürmüş ve kısa sürede eyaletin borçlarını 40.000 *talanta*ya indirmiştir. Karşılık olarak kentler, onun için Luculleia (Λουκούλλειά) isminde oyunlar düzenlemiş, ancak vergi topluluklarının gazabından kurtulamamıştır[518]. Lucullus'un ardından, bir çeşit bankacı olarak değerlendirilen *negotiator*lar ve zengin aileler etkin olmuştur. Cicero'nun arkadaşı Atticus'a yazmış olduğu mektuplardan Asia'da ticari faaliyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Romalıların bir yandan Ege kıyılarındaki ve adalardaki (özellikle Khios ve Kos gibi) bağcılık, diğer yandan Ionia, Lydia ve güneybatı Phrygia'daki tekstil ile uğraştığı aktarılmaktadır. Buradaki pazarları tekelinde bulunduran Romalıların üretmiş oldukları ürünleri yüklü miktarda Italia'ya ihraç ettiği ve yerel ekonomiyi ellerinde tuttukları anlaşılmaktadır[519]. Ayrıca bu süreçte toplanılan vergilerin ekonomik çöküntü içinde bulunan Roma'da harcanacağı düşünüldüğünde, Küçük Asya kentlerinin sorunlarının giderilmesi arka planda kalmış olmalıdır. Bu şartlar altında gerçekleşmiş olabilecek yapı inşası veya maddi destek, istisnai bir durum veya cüzi olarak düşünülmelidir. Ancak sadık ve müttefik kentlerin fazla yükümlülüklerden muaf tutulması ile egemenlik alanlarının genişletilmesi, kentler için olumlu gelişme olarak değerlendirilmektedir. Şüphesiz bu kentlere verilen ayrıcalıklar, iş birliği yapmayan kentler için daha fazla yük anlamına gelmiştir[520].

Eyaletlerde faaliyetlerini yürüten *publicanus*ların her zaman kötü anılmadığı da görülmektedir. Bu hususta birkaç dikkat çekmektedir. Tam olarak kent ile ilişkisi bilinmemekle beraber, kentin refahına katkıda bulunduğu anlaşılan Castricius'un

[517] Magie 1950: 1580; Arslan 2007: 307-308 dip. 1395; Tozan 2014b: 160. Roma açısından yoğun diplomatik gelişmelerin yaşandığı bu süreçte Lucullus, Kilikia valisi Lucius Octavius'un korsanlarla mücadelesi sırasında öldürülmesiyle Kilikia ve Asia *proconsul*ü olarak atanmıştır. Lucullus aynı zamanda Roma'nın Küçük Asya'daki ordularının komutanlığına da sahip olmuştur.

[518] Plut. Luc. XXIII; Magie 1950: 252-253. Hellen dünyasında Romalı memurlara yönelik kültler için bk. Price 1984: 42; Doğancı – Altın 2023: 146 dip. 10. Anlaşıldığı kadarıyla *publicanus*lar ile ters düşen Lucullus siyasi açıdan arka planda bırakılarak yakın gelecekte Pompeius desteklenmiştir.

[519] Magie 1950: 254-255.

[520] Oktan 2018: 117.

Smyrna tarafından onurlandırıldığı aktarılmaktadır[521]. Priene'de ise muhtemelen özgür bir adam olan ve vatandaşlığa kabul edilen Aulus Aemilius Zosimos örneği bulunmaktadır; kendisi *gymnasiarkhos, stephanephoros* ve *grammateus* olarak kariyer yapmış ve bu nedenle pek çok kez onurlandırılmıştır[522]. Diğer kentlerden de M.Ö. 1. yy.'ın 2. yarısı için bu tarz örnekler bilinmektedir; tanrılar onuruna festivaller yeniden düzenlenmiş ve Tralleisli Pythodoros[523] gibi "özel" vatandaşlar Pompeius ile olan dostluğu sayesinde zenginliğe ulaşabilmiştir. Daha önce de görüldüğü üzere, dönem içinde giderek artan bir şekilde kentlerdeki elit sınıf, generallerle olan kişisel ilişkisiyle ön plana çıkmayı başarabilmiştir. Roma idaresindeki yeni refahın bir işareti olarak Asia'da darp edilen *kistophoros*lar da gösterilmektedir. Eyaletin beş kentinde basılan bu sikkeler, Roma'nın idaresi ve gözetiminin sembolü olarak artık valilerin isimleriyle birlikte basılmaya başlanmıştır[524].

---

[521] Cic. Flacc. LXXV. Cicero'nun aktardığı kadarıyla Castricius öldüğünde görkemli bir şekilde defnedilmiş ve onurlandırılmıştır. Öyle ki Cicero, Castricius'u Publius Scipio ile kıyaslayarak Pergamon'un ünlü Scipio'yu böylesine onurlandırmadığını ifade etmektedir. Castiricius olasılıkla kentin dışında ölmüştür ve ilk olarak naaşı Smyrna'ya getirilmiştir. Sonrasında genç erkekler tabutunu taşımış ve naaşının üzerine altın bir taç yerleştirilmiştir. Defin işlemleri sırasında diğer unvanların yanı sıra *decus patriae* yani "yurdunun onuru" şeklinde anılmıştır. Buradan kasıt Roma olabileceği gibi, naaşının Smyrna'ya getirilmesi göz önünde bulundurularak Castricius'un bir Smyrnalıymış gibi benimsendiği de söylenebilir.

[522] Quass 1993: 294; Schmitz 1997: 108; Scholz 2017: 162 dip. 21; Seres 2017: 196-197; Stebnicka 2018: 104 no. 23. Bu döneme ait *gymnasiarkhos* onurlandırma yazıtlarının kısıtlı olduğu değerlendirilmektedir. Yerel elit kesime atfedilen Zosimos, alışılmışın dışında bir kişi olarak ifade edilmektedir. Kendisine yapılan onurlandırmalarda *gymnasion* organizasyonunda yaptığı değişiklikler ve *euergesia*ları görülmektedir: yıkanmayı ücretsiz yapmış, yağ ve spor teçhizatları tedarik etmiş ve öğretmenler işe almıştır. Ayrıca kendi bütçesiyle kent dışından da öğretmen çalıştırtmıştır. Kente sunmuş olduğu katkılar sebebiyle *boule* ve *demos* kendisini altın bir taç, bronz, altın ve mermer *eikon* ile onurlandırmıştır (*IvPriene* 32). Priene'deki etkileyici kariyeri sayesinde Kutsal Stoa'da üç kez onurlandırılan tek kişi olmuştur. Ayrıca bu açıdan, onurlandırma pratiğinin yerel elitleri olumlu yönde nasıl motive ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kendisinin onurlandırma örnekleri için ayrıca bk. *IPriene* 68, 70.

[523] Kendisi yukarıda bahsi geçen Nysalı Khairemon'un oğlu veya torunudur.

[524] Magie 1950: 257-258. *Kistophoros*lardaki değişiklikler için ayrıca bk. Noe 1950; Carbone 2021: 239-256.

c. Üçüncü Mithridates Savaşı için Hazırlıklar (M.Ö. 74-73)

M.Ö. 80 itibariyle Pamphylia, Pisidia ve Lykaonia bölgeleriyle birlikte Kilikia Bölgesi de resmen Roma tarafından ilhak edilmiş, VI. Mithridates ise Kappadokia'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere Dardanos Barışı'nın onaylanması için baskı yapmak üzere M.Ö. 78'de Roma'ya diplomatik bir heyet göndermiştir. Ancak Roma'daki *consul*ler, diplomatların görüşmesine izin vermemesi nedeniyle Dardanos Barışı fiilen geçersiz hale gelmiştir[525].

Kilikia Eyaleti'nin yeni valisi Publius Servilius Vatia, M.Ö. 78-74 yılları arasında korsanlarla başarılı bir şekilde mücadele etmiş ve onları bölgedeki birçok kentten ve Pamphylia sularından çıkarmıştır. Sonraki yıllarını kuzeydeki Isauria'nın fethi ve Toros Dağları'ndan geçerek güney Kilikia'dan Kappadokia'ya giden tek doğrudan yolun inşası ile geçirmiştir[526].

Mithridates ise Roma'nın içinde bulunduğu kaotik durumdan faydalanarak M.Ö. 74 civarında Hispania'da karşı bir hükümet kurmuş olan Quintus Sertorius ile bir ittifak kurmuştur. Ona gemi ve para sağlamıştır; karşılığında Asia'daki hak iddialarının tanınmasını talep etmiştir[527]. Dahası, orduyu yeniden düzenlemesine yardımcı olmaları için askeri danışmanlar davet etmiştir. Romalılaştırma açısından bu son derece önemlidir, nitekim Pontos ordusu Roma modeline göre donatılmış ve eğitilmiştir[528]. Fimbria'nın *legio*larının saflarından çok sayıda paralı asker ve asker kaçağı orduyu takviye etmiştir. Yine M.Ö. 74 yılında Bithynialı IV. Nikomedes ölmüş ve III. Attalos örneğini izleyerek krallığını Romalılara miras bırakmıştır. O sırada Asia *proconsul*ü olan Marcus Iunius Iuncus başlangıçta Bithynia'nın organizasyonunu üstlenmiştir. Roma topraklarının sınırları, yeni eyaletin katılımı

[525] App. Mithr. LXX. Appianos, Romalılara karşı yeni bir savaş başlatmadan önce VI. Mithridates'in savaş öncesi ritüellerine ve askerlerine yapmış olduğu konuşmaya değinmektedir. Konuşmanın ana teması, Roma'nın açgözlülüğü ile Dardanos Antlaşması'ndaki kararlara uymamalarından oluşmaktadır.

[526] Kaya 2005: 18; Tozan 2014b: 157-160.

[527] Magie 1950: 322.

[528] Plut. Luc. VII; Arslan 2007: 311. Ploutarkhos'a göre VI. Mithridates'in daha önce Romalılarla yapmış olduğu savaşlardan ders aldığı anlaşılmaktadır. Böylelikle Romalılardan "kopya çekerek" ordusunu Roma *legio*ları gibi silahlandırmış ve eğitmeye başlamıştır; Roma tarzı kılıçlar ve ağır kalkanlar dövdürmüş, atlarını görünüşe göre değil eğitimine göre seçmiş ve ordusunu Roma askeri düzenine göre talim yaptırtmıştır.

nedeniyle Pontos Krallığı'nın çekirdeğine yaklaşmış, bu nedenle VI. Mithridates olası bir Roma saldırısına daha hızlı tepki verebilmek için Paphlagonia'nın doğu kısmını işgal etmiştir.

Mithridates'in asker toplaması, elbette Roma'nın gözünden kaçmamış ve bu yüzden yeni Bithynia Eyaleti'ne -deneyimsiz de olsa- vali olarak Marcus Aurelius Cotta atanmıştır. *Consul* olarak görev yapan ve Asia'da kendini kanıtlamış olan meslektaşı Lucius Lucullus da Kilikia valisi olmuştur. Kısa bir süre sonra Mithridates'e karşı bir savaş için *imperium* almıştır. M.Ö. 73 yılın başlarında Cotta, Bosporos'u abluka altına almak için Kalkhedon'a geçerken, Lucullus da Hellas'a yapmış olduğu yürüyüşün ardından birliklerini Ephesos'ta toplamıştır. Flaccus'un da iki *legio*nuna ait olan askerlerin bir kısmı, 10 yıldır savaşmadan bölgede bulunmaktaydı. Bu nedenle önce yeniden silahlanmaya uygun hale getirilmeleri gerekmekteydi. Bu gelişmeler yaşanırken, işsiz askerlerin olduğu kadar, eyaletin kendisinin de moral bozukluğu ve buhran içinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Sulla'nın sert önlemleri bölgeyi zor duruma sokmuş ve bu nedenle her an isyan etmeye hazır durumda olduğu görülmektedir[529].

5. Üçüncü Mithridates Savaşı (M.Ö. 73-63)

a. VI. Mithridates'in Başarıları

VI. Mithridates, tahminen 100,000 ile 150,000 kişiden oluşan ordusuyla dokuz gün içinde Paphlagonia ve Bithynia üzerinden Bosporos'a yürümüş ve Bithynia'daki birçok kenti işgal etmiştir. Bu kentler, hiçbir direniş göstermediği gibi, kralı bir kez daha kurtarıcı olarak karşılamıştır. Cotta'nın sadece birkaç bin kişilik ordusu Kalkhedon kenti yakınlarında tamamen bozguna uğratılmış ve daha sonra kent kuşatılmıştır[530].

Bu sırada Pontos donanması Herakleia Pontike'de konuşlanmak üzere hareket etmiştir. Ancak Herakleialılar, Roma ile olan müttefiklik anlaşmasına bağlı olarak sadakatlerinden vazgeçmemiştir. Kısa bir süre direnmelerine karşın yine bir hile yoluyla kent teslim olmuş ve bazı kent sakinleri katledilmiştir. Ayrıca kent, Pontos donanmasına gemi katkısında bulunmak zorunda kaldığından, netice itibariyle Roma'nın da düşmanı haline gelmiştir. Böylelikle Roma, Herakleia'yı vergiye tabi

[529] Magie 1950: 323-324.

[530] Plut. Luc. VII-VIII.

tutarak *publicanus*ların hedefi haline gelmiştir[531]. Kalkhedon limanında ise olaylar farklı bir şekilde gelişmiştir. Cotta önderliğindeki Roma donanması ile Mithridates komutanlığındaki Pontos donanması Kalkhedon limanı önlerinde çarpışmış ve Roma donanması tamamen yok edilmiştir[532].

VI. Mithridates artık Bithynia'nın işgaline odaklanmış ve ordusunu güneye doğru ilerletmiştir. Bithynia'daki Nikomedeia, Nikaia ve Prousa kentleri Pontos garnizonlarına bırakılmış, Propontis'teki Apameia Myrleia ve Kios gibi limanlar da alınmış ve böylece Propontis'in güneyi Mithridates'in eline geçmiştir. Hellespontos üzerindeki Parion ve Lampsakos'un da ele geçirilmesiyle Ege'ye giden deniz da yolu açılmıştır[533].

b. L(ucius) Licinius Lucullus'un Zaferleri

Lucullus, Cotta'nın yenilgisi ve kralın ilerleyişi haberi geldiğinde Pontos'a gitmek üzere Phrygia'daydı. Bu nedenle batıya dönmüş, ancak kalabalık Pontos ordusuna doğrudan saldırmayarak bunun yerine gerilla taktiği kullanarak karşı ordunun ikmalini kesmeye çalışmıştır. Başarıyla sonuçlanan bu planın ardından VI. Mithridates strateji değiştirmek durumunda kalarak iyi tahkim edilmiş liman kenti Kyzikos'u ele geçirmeye çalışmıştır. Bu çabasına ve kapsamlı kuşatma teknolojisine rağmen, Lucullus'un ordusu kuşatanları tuzağa düşürmeyi başarmıştır. Kentin bir yarımada üzerindeki özel konumunu bir avantaj olarak kullanarak Pontos ordusunu tamamen aç bırakmış, birliklerin geri kalanı ise Kyzikos'un batısında Lucullus tarafından bozguna uğratılmıştır. Görünüşe göre bir kısmı Lampsakos'a kaçmayı başarmıştır. Mithridates donanmasıyla birlikte Parion'a kaçmış ve Lampsakos'ta kalan adamlarını da alarak Nikomedeia'ya çekilmiştir. Lucullus'un Kyzikos'taki

[531] Memn. XXXVIII; Arslan 2007: 312. Böylesine bir savaş ortamında bile *publicanus*ların bu zalim faaliyetlerinden taviz vermediği görülmektedir. Ancak Memnon'un aktardığına göre bu konunun çözülmesi için kent, Roma senatosuna bir heyet göndermiş ancak bir yandan da üzeri örtülecek şekilde *publicanus*ları öldürme girişiminde bulunmuştur. Ancak anlatımın devamında konunun nasıl sonlandığı ile ilgili bilgi verilmemektedir.

[532] Memn. XXXIX. Roma açısından, verilen mücadele karada da benzer başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

[533] Magie 1950: 326.

zaferi, *Luculleia* festivaliyle kutlanmış ve direnişi sebebiyle kent hediyelerle ödüllendirilmiştir[534].

Roma donanması yok edildiğinden, Lucullus tüm kıyı kentlerinden gelen gemilerle yeni bir donanma oluşturmuştur. Kısa bir süre sonra, M.Ö. 73/72'de belirleyici bir deniz savaşı gerçekleşmiştir; Lemnos adasında Pontos filosu yok edilmiş, sorumlu amiraller de Roma'da gerçekleştirilecek zafer kutlamaları için yakalanmıştır. Bunlardan Dionysios zehir içerek intihar ederken, Aleksandros da hapsedilmiştir. VI. Mithridates tarafında savaşan bir diğer komutan Marcus Marius, eski bir senato üyesi olması ve zafer alayında sergilenemeyeceği düşüncesiyle idam edilmiştir. Savaşın ardından hem filonun hem de önemli amirallerin öldürülmesiyle denizdeki Pontos hâkimiyeti son bularak Roma'nın eline geçmiştir[535].

Bu zaferin ardından, VI. Mithridates'e teslim olmaya zorlanan Bithynia kentleri bu sefer Roma orduları tarafından yeniden işgal edilmiştir. Lucullus'un generali Sornatius Barba, Prousa ve Nikaia'dan sorumluyken, elçisi Gaius Valerius Triarius da donanmanın bir kısmıyla kıyıdaki Prousias ve Apameia Myrleia'yı ele geçirmiş ve birçok kişiyi öldürmüştür. Diğer gemiler Nikomedeia ve Mithridates'i abluka altına almak için Voconius'un komutasında kalmıştır. Cotta ve Triarius karadaki çemberi kapatmış olmasına karşın VI. Mithridates, gemilerinin çoğunu bir fırtınada kaybetmesine karşın Bosporos'tan Herakleia'ya doğru kaçmayı başarabilmiştir. Böylelikle buradan Sinope'ye ulaşmıştır[536].

VI. Mithridates'in kaçmasının ardından Romalı generaller Lucullus, Cotta ve Triarius Nikomedeia'da bir toplantı düzenleyerek Pontos'u ele geçirmeye karar vermiştir. Böylelikle aralarında görevleri bölüşerek Lucullus Kappadokia'ya, Cotta Herakleia'ya, Triarius da denizden Hellespontos ve Propontis civarına ilerlemiştir.

[534] Plut. Luc. XI; Strab. XII 8; Magie 1950: 326-330. Lucullus'un taktiği için Ploutarkhos "belden aşağı vurma" yakıştırması yapmaktadır. Göründüğü üzere Lucullus gelişmeleri iyi bir şekilde okumuş ve cephede karşılaşmayarak kazançlı çıkmıştır. Ayrıca ikmal yollarını keserek VI. Mithridates'i baskı altına almıştır. Yine Ploutarkhos, Kyzikos kentinin Lucullus'u iyi bir şekilde, bir dost gibi karşıladığından ve kendisinin bu durumdan haz duyduğundan bahsetmektedir. Tez çalışmasında kullanılan Perrin'in çevirisinde Lucullus'un kente "muzaffer gibi" girdiği aktarılmasına karşın özgün metinde böyle bir ifade kullanılmamaktadır. Kente verilen hediyeler hususunda Strabon, Romalıların kenti özgürlükle onurlandırdığını ve geniş bir hâkimiyet alanı sunduğunu aktarmaktadır.

[535] Arslan 2007: 337-340.

[536] Plut. Luc. XIII; Magie 1950: 331.

Bu gelişmelerden haberdar olan VI. Mithridates İskit, Parth ve Armenia'ya elçi göndererek müttefiklik teklifinde bulunmuş, ancak sadece damadı Armenia Kralı II. Tigranes teklifi kabul etmiştir[537].

c. Roma VI. Mithridates'in Peşinde

M.Ö. 71 baharında Paphlagonia'daki Kabeira'da bir savaş meydana gelmiştir. Lucullus'un süvarilerinin yenilgiye uğradığı kısa bir savaştan sonra ovadan ayrılmış ve birliklerini kalenin karşısındaki bir tepeye yerleştirmiştir. İkmal hatlarına yapılan saldırılar tekrarlansa da Pontos kayıplarıyla geri püskürtülmüştür. Görünüşe göre Pontos birlikleri arasında panik baş göstermiş ve VI. Mithridates büyük zorluklarla güneye kaçabilmiştir. Lucullus bu haberi duyduğunda, kaçan ordunun tamamen yok edilmesini emretmiştir. Mithridates, Büyük Armenia'daki damadı II. Tigranes'in yanına kaçmayı başarmış ve böylece Pontos Romalıların eline geçmiştir[538].

M.Ö. 70'te Lucullus, Pontos kıyı kenti Amisos'u fethetmiş ve bu Hellen kentini yakarak yok etmiştir. Lucullus'un burada Sulla'nın Atina'yı aldığında yaptığı gibi davrandığı anlaşılmaktadır; yıkımdan pişmanlık duymuş ve yeniden inşası için para bağışlamıştır. Dahası, kent özgür ve bağımsız ilan edilmiştir[539]. Ancak VI. Mithridates henüz yenilmemiştir; Lucullus, kayınbiraderi Appius Claudius başkanlığında bir heyeti Tigranokerta'ya gönderirken, kendisi de reformlarını orada gerçekleştirmek üzere Asia'ya çekilmiştir[540]. Heyet, Pontos kralının boyun eğmesini talep etmiş, fakat bu talep elbette kendine güvenen ve kibirli Armenia Kralı Tigranes tarafından reddedilmiştir. Bu arada Pontos'taki diğer kıyı kentleri Herakleia, Tieion ve Amastris, Cotta ve Triarius tarafından kısmen vahşice ele geçirilmiştir. Böylece iç kesimlerdeki Sinope ve Amaseia'nın haricinde Paphlagonia'nın batısı Romalıların eline geçmiştir[541].

---

[537] Memn. XLIII.

[538] Memn. XLIII; Demir 2021: 153. Memnon'a göre VI. Mithridates kaçtığı sırada Galatialılar ile karşılaşmış, yanında bulundurduğu altın ve gümüş yüklü bir katırı yağmalamaları sebebiyle onların eline düşmemiştir.

[539] Magie 1950: 337-338.

[540] Bk. böl. I. H. 4. b.

[541] Demir 2021: 153-154. Cotta'nın Herakleia'yı yağmalatması nedeniyle daha sonra Roma'da suçlanmış ve senatörlük rütbesi elinden alınmıştır (bk. Magie 1950: 341).

M.Ö. 70 yazında Lucullus, özellikle Krimaia'dan gelen gemilerle deniz yoluyla beslendiği için, topografik konumu nedeniyle zapt edilemez görünen Sinope'yi kuşatmaya başlamıştır. Vekâleten Krimaia'nın idaresinde bulunan VI. Mithridates'in oğlu Makhares, Lucullus'a bir heyet göndererek dostluk ve müttefiklik teklif etmiştir. Lucullus ise bu teklifi memnuniyetle kabul ederek Makhares'e *amicus et socius* statüsü verilmiştir. Bu anlaşma kapsamında Makhares, babasına göndermeyi düşündüğü erzakları Romalılara vermiştir. Umutsuzluğa kapılan kent halkının bir kısmı kaçarken, kalanlar kenti ateşe vermiştir. Böylelikle Sinope ele geçirilmiş, yıkım ve yağmanın ardından ise Amisos gibi yeniden inşa edilerek ve *civitas libera* statüsü verilmiştir[542].

Kısa bir süre sonra Amaseia da teslim olmuş ve böylece Lucullus tüm Pontos Krallığı'nın kontrolünü ele geçirmiştir. Ardından senatoya savaşın zaferle sonuçlandığını bildirerek yeni *provincia Pontus*'un düzenlenmesi için olağan *decemvir*lerin gönderilmesini talep etmiştir[543].

Bu gelişmelere rağmen, VI. Mithridates'in tam olarak yenilmemiş olması sebebiyle söz konusu talepler için Roma'nın erken hareket edildiği anlaşılmaktadır. Lucullus, Pontos kralının yeniden fetih planlarını öğrendiğinde, kendi saflarındaki ve Roma'daki direnişe rağmen, Romalılar için o zamana kadar bilinmeyen bir bölge olan Euphrates'e kadar ilerlemeye karar vermiştir. Böylelikle M.Ö. 69'da Euphrates, Tomisa Kalesi'nde (bugünkü Elazığ yakınlarında) geçilmiş ve ardından güneye, Tigres'in yukarı kesimlerine doğru ilerlenmiştir. Tigranokerta yerleşimi (Silvan/Diyarbakır yakınlarında) tahrip edilip yağmalanmış ve Armenia birlikleri bozguna uğratılmıştır. Bu zafer Lucullus'a itibar kazandırması ve komşu beyliklere boyun eğdirmesi açısından önem arz etmektedir[544]. Ertesi yaz Lucullus, II. Tigranes'i kuzeydoğuya doğru takip etmeye başlayarak Armenia'nın merkezine saldırmayı planlamıştır. Ancak sürecin uzaması, gerek ağır kış şartları, gerekse erzakların yetersizliğini tetiklemiş ve ordusu içinde bir ayaklanma meydana gelmiştir.

[542] App. Mithr. LXXXIII; Memn. LIV. Ayrıca Cicero, Lucullus'un fethettiği kentlere dair yaklaşımına değinmektedir. Konu hak. bk. Cic. Leg. Man. VIII 21. Appianos ve Memnon'un anlatımlarından da Lucullus'un geç de olsa kent sakinlerine daha ılımlı davrandığı anlaşılmaktadır.

[543] Arslan 2007: 388; Oktan 2008: 48.

[544] Arslan 2007: 392-394. Ayrıca bu savaşlarda VI. Mithridates'in "Roma tarzı" birlikleri de destek vermiştir (Magie 1950: 344).

Böylelikle bu sefer yarım kalarak Armenia'nın tamamen fethedilmesi mümkün olmamıştır. Lucullus, güneydeki daha ılıman iklimlere geri dönmüş, Nisibis (Nusaybin) Kalesi'ni kuşatıp ele geçirmiş ve askerlerini kışlık karargâhlarına göndermiştir[545].

d. Roma'daki Ölümcül Kararlar

Sık sık olduğu üzere -örneğin Sulla'da olduğu gibi- başarılı orduyu yanlış hırs ve kıskançlık yüzünden sırtından bıçaklayanlar yine Roma'daki uzak görüşlü politikacılar olmuştur. Lucullus'un düşmanları ona Asia ve Kilikia eyaletlerini devrettirmeyi başarmış ve elinde sadece Bithynia ve Pontos kalmıştır. Bu haber ve Roma'dan gelen diğer önlemlerle Lucullus'un saygınlığı önemli ölçüde zayıflamış, isyan başlamış ve bu da yetmezmiş gibi Pontos'tan huzursuzluk haberleri gelmiştir. Bu durumu telafi etmek adına Lucullus, kuzeybatıya doğru uzun bir yürüyüşe başlamak zorunda kalmıştır. Mithridates ise şaşırtıcı bir şekilde eyalette yeniden ortaya çıkmış ve hızla etrafına taraftar toplamıştır. Bu süreçte Lucullus'un generalleri mevzilerini korumak için mücadele etmiştir. Ancak Mithridates avantajlarını kullanmayı başarmış ve henüz Lucullus yetişmeden general Triarius, Zela yakınlarında Pontos birlikleriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır[546].

Bu mücadele Roma birliklerinin ezici bir yenilgisiyle sonuçlanmıştır; M.Ö. 67'de VI. Mithridates bir kez daha krallığını ele geçirmiştir[547]. Bu sırada Lucullus garnizona gelmiş, ancak Roma'dan gelen emirlerle eli kolu bağlanmıştır. Zira Roma senatosunda *lex Gabinia* olarak bilinen kararname kabul edilmiştir. Bu kapsamda Lucullus'un komutanlığı sona ermiş, elindeki eyaletler de alınmıştır. Böylelikle Bithynia Eyaleti'ni de geri vermek zorunda kalmış, yeni atanan *consul* Aulus Gabinius Glabrio ise *legio*ların görevden alınmasını emretmiştir[548]. Lucullus, Mithridates'in kalelerini geri almasını ve Tigranes'in Kappadokia'nın bir bölümünü işgal etmesini deyim yerindeyse eli kolu bağlı şekilde izlemek zorunda kalmıştır. Yeni *consul* Glabrio, zorunlu olarak, eylemsiz kalmıştır. Lucullus ise Roma'ya doğru

[545] Demir 2021: 167.

[546] Magie 1950: 345-347; Demir 2021: 169.

[547] Kallet-Marx 1995: 81. Yaklaşık 20 yıl sonra Iulius Caesar aynı yerde, Bosporos Kralı II. Pharnakes'e karşı zafer elde ederek ünlü sözü "veni vidi vici" sözünü söylemiştir.

[548] Arslan 2007: 422-423.

yola çıkmadan önce Asia'ya çekilmiştir[549]. Tüm bunlara rağmen Lucullus, Mithridates ve Tigranes'e karşı kazandığı zaferi kutlayabilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla zafer alayına bütün ordusu katılmıştır. Circus Flaminius düşmana ait silah ve savaş aletleri ile donatılmıştır. Geçit töreni sırasında gemiler, kalkanlar, hazineler hatta VI. Mithridates'e ait kolosal bir heykel de sergilenmiştir. Böylelikle Roma halkına Lucullus'un ne kadar başarılı olduğunu gösterilmiştir[550].

e. Gn(aeus) Pompeius Magnus: Korsanlara Karşı Komuta[551]

Bu süreçte korsanlar konusunda hiçbir şey yapılamamıştır; zamanla daha da küstahlaşan korsanlara karşı görevlendirilen komutanlar sadece başarısızlıklar kaydetmiştir[552]. Değinildiği üzere *tribunus* Aulus Gabinius Capito M.Ö. 67'nin başında *lex Gabinia* ile bir yasa çıkarmıştır. Bu kez olağanüstü bir komuta öngörülmüştür: 120,000 *legionarii*nin yanı sıra 5,000 süvari ve 500 gemilik bir filonun yetiştirilmesi, komuta alanı tüm Akdeniz'i ve 50 mil içeriye kadar tüm kıyı bölgelerini kapsaması düşünülmüştür. İlgili komutanın eyalet valilerinden daha üstün olup olmadığı araştırmalarda tartışmalıdır. Gabinius, hâlihazırda çok sayıda başarı kazanmış olan Gnaeus Pompeius Magnus'u bu görev için önermiştir. Cumhuriyet tarihinde gücün böylesine tek bir kişide toplanması daha önce hiç yaşanmamıştır. Senatonun çoğunluğu buna karşı çıkmak istemiş fakat yasa, tahıl tedariki özellikle korsanlıktan zarar gören Roma halkının güçlü baskısı altında kabul edilmiştir. Böylelikle Pompeius doğrudan konuya girmiştir. Deniz bölgelerini aynı anda faaliyet gösteren üç *legio*nun kontrolüne vererek ileri görüşlü mükemmel bir organizatör olduğunu kanıtlamıştır. Kendisi de Batı Akdeniz'de faaliyet göstermekteydi. Sadece 40 gün sonra bu bölge korsanlardan arınmış ve ardından belirleyici savaş doğuda, Korakesion'da (Cilica Aspera) gerçekleşmiştir. Korsanlar kendilerine dayatılan

[549] Magie 1950: 349-350.

[550] Cic. Mur. XXXVII, LXIX; Plut. Luc. XXXVII. Benzer şekilde VI. Mithridates henüz mağlup edilmemiş olmasına rağmen Sulla da zamanında zaferini çoktan kutlamıştır. Lucullus'un zafer alayının tarihi tartışmalı olup Magie M.Ö. 63 yılını önermektedir (Magie 1950: 1219 not 60).

[551] Ayrıca bk. böl. I. G. 3.

[552] Korsan faaliyetlerinin özellikle Sulla'nın Küçük Asya'yı terk edişinin ardından arttığı görülmektedir. Bu durumdan yararlanarak ve VI. Mithridates'ten destek görerek öncelikle Samothrake Adası, ileriki süreçte de Samos Adası, Iasos, Knidos, Notion ve Didyma gibi yerleşimler yağmalanmıştır. Söz konusu yerleşimlerin esas olarak tapınakları talan edilmiştir (Arslan 2000: 36; Arslan 2007: 435-438; Tozan 2014b: 161).

koşulları kabul etmek zorunda kalmıştır. Sadece 7 hafta içinde Pompeius görevini tamamlamıştır. Muhaliflere insanca ve öngörülü davranması da muhtemelen başarısına katkıda bulunmuştur. Onları eski ve yeni yerleşim yerlerine, özellikle de Tigranes tarafından nüfusu azaltılmış olan Soloi'ye yerleştirmiştir. Soloi, Pompeiopolis olarak yeniden kurulmuş ve önemli bir liman kenti haline gelmiştir. Korsan faaliyetlerinin sonlandırılmasıyla Roma artık denizde üstünlüğe sahip olmuştur. Isauria da dâhil olmak üzere Lykia'dan Dağlık Kilikia'ya kadar olan kıyı bölgeleri artık Roma'nın eline geçmiştir. Roma'nın bu ilerleyişine karşın VI. Mithridates hâlâ yenilmemiştir[553].

f. VI. Mithridates'e Karşı Savaş

M.Ö. 66'nın başlarında *Tribunus* Gaius Manilius, korsanlara karşı mücadeledeki üstün başarıları nedeniyle, Mithridates ve Tigranes'e karşı mücadelede Pompeius'a tüm operasyonlar üzerinde üstün komuta verecek olan *lex Manilia*'yı sunmuştur[554]. Buna ek olarak, Küçük Asya'nın tüm eyaletleri onun kontrolü altına verilmiş ve senatonun onayı olmadan ittifaklar kurma hakkı tanınmıştır. *Lex Gabinia* altında kendisine verilen yetkiler de devam etmiştir. *Populares*ten yine büyük destek gelmiş fakat Marcus Cicero ve muhtemelen Iulius Caesar'ın da aralarında bulunduğu bazı nüfuzlu senatörler de yasanın lehinde konuşarak geçmesini sağlamıştır. Böylece M.Ö. 66'da, zaten Kilikia'da bulunan Pompeius sonunda Küçük Asya'daki yaklaşık elli bin kişilik birliklerin komutasını ele almıştır[555].

Pontos'un işgalinden önce Pompeius, Parth Kralı III. Phraates ile bir ittifak kurarak VI. Mithridates'i önlemiştir[556]. Pompeius, Doğu Pontos'taki dağlık bölgelerde yaptığı ustaca manevralar ve Lykos Vadisi boyunca yaptığı küçük çaplı savaşlar gerçekleştirmiştir. Pompeius'un daha sonra kurduğu Nikopolis kentinin (Suşehri/Sivas yakınlarında) hemen yakınında karşı karşıya gelmiş ve yaklaşık otuz bin kişiye ulaşan Pontos ordusu büyük ölçüde imha edilmiştir. Ancak VI. Mithridates

[553] Magie 1950: 298-301; Kallet-Marx 1995: 316-320; Arslan 2007: 438-445.

[554] App. Mithr. XCVII; Plut. Luc. XXXV; Plut. Pomp. XXX.

[555] Kallet-Marx 1995: 321-324; Arslan 2007: 446-447.

[556] Arslan 2007: 449. Bu süreçte VI. Mithridates'in müttefik arayışında olduğu ve III. Phraates'e bir mektup yazarak kendisi ile iş birliği yapmak konusunda ikna etmeye çalıştığı bilinmektedir (bk. Telatar – Selen-Dumlupınar 2023). Ancak Pompeius kralı ikna ederek olası bir müttefikliğin önüne geçebilmiştir.

tekrar kaçmayı başarmıştır; Tigranes tarafından geri püskürtülmüş, Pontos Krallığı'nın kontrolü altında olan son bölgesi, Kolkhis'teki (modern Sohum) Dioskourias'a çekilmek zorunda kalmıştır. M.Ö. 65 baharında, bir kaçak olarak, birçok zorluktan sonra nihayet Krimaia'ya ulaşmıştır[557].

Pompeius'un başarıları karşısında cesareti kırılan Armenia Kralı teslim olmuş ve böylece Armenia toprakları Roma'nın kontrolü altına girmiştir. Pompeius, ileri görüşlü bir hamlede bulunarak Armenia sınırları dışındaki topraklardan vazgeçmesi şartıyla Tigranes'i *amicus et socius* olarak tahtta bırakmıştır[558].

Armenia'nın başkenti Artaksata'ya varmasıyla Pompeius, kendisinden önceki tüm Romalı generallerden daha fazla ilerlemiştir. Ancak ikinci bir İskender gibi hareket eden Pompeius, M.Ö. 66-65'te Kafkasya'nın içlerine, neredeyse Hazar Denizi'ne kadar ilerlemiştir. Orada batıya, filosunun bir kısmının beklediği Kolkhis'teki Phasis sahil kasabasına dönmüştür. Ancak Pompeius, Büyük İskender'in çılgınlığına kapılmış olacak ki, yeniden Hazar Denizi'ne doğru yürümüş ve yine ulaşamayarak erkenden geri dönmüştür. Tüm yerel prensler Roma egemenliğine boyun eğmiştir. M.Ö. 65-64 kışında, VI. Mithridates'in henüz zapt edilmemiş olan ve bazılarında muazzam hazineler bulunan birkaç kalesine geri dönmüştür. Buradaki her şey Pompeius'un eline geçmiştir[559].

Amisos'tan güneye, Syria'ya ve Dağlık Kilikia'ya giderek son Seleukos'u tahttan indirmiş ve bu bölgeleri eyalet olarak Roma'ya bağlamıştır. Kommagene Krallığı daha önce Lucullus'a boyun eğmiş, şimdi de Pompeius'a boyun eğmiştir. Yeni *Provincia Syria*'da Hellenistik krallar örnek alınarak kentler kurulmuştur. Pompeius daha sonra Iudaia'daki anlaşmazlıkları çözmek zorunda kalmıştır; Kudüs'teki tapınağın kuşatılması, Hyrcanus'un Roma'nın lütfuyla başrahip olarak atanması ve Eriha'daki Nebati kralının itaatinin kabul edilmesi bunu eylemleri takip etmiştir. Hâlâ kuşatma niyetinde olduğu Kudüs'e döndüğünde, VI. Mithridates'in ölüm haberi kendisine getirilmiştir. Pompeius daha sonra aceleyle Amisos'a, Pontos'a doğru yürümüş ve burada Krimaia Kralı Pharnakes'i uygun ganimet ve hediyelerle teslim

[557] Marek 2017: 363-365.

[558] Kallet-Marx 1995: 325.

[559] Arslan 2007: 470-471.

almıştır. M.Ö. 63-62'de, Pontos kralının cesedi kendisine teslim edilmiş ve daha sonra eski başkenti Sinope'de gömülmüştür[560].

g. Gn(aeus) Pompeius Magnus: Yeni Bölgelerin Düzenlenmesi (M.Ö. 62)

Gaius Pompeius Magnus, Amisos'ta eyaletlerin kapsamlı bir şekilde yeniden düzenlendiğini duyurmuştur: Yeni *Bithynia et Pontus* Eyaleti Roma modeline göre oluşturulmuştur. Çoğunlukla Hellen isimleriyle *-polis*, ancak kısmen veteranlarla doldurulan yeni yerleşim yerleri kurulmuştur[561]. Elbette bir de "Pompeiopolis" olması gerekmekteydi. Kurulan yeni kentler bir yandan Bithynia ve Armenia arasındaki ana ticaret yolları üzerinde, diğer yandan da Pontos'tan Mesopotamia'ya giden önemli yol üzerinde bulunuyorlardı. Daha sonra bu bölgeler, sonraki üç yüzyıla ait kalıntılarda bugün de görülebileceği üzere, büyük bir refah içinde gelişmiştir. Pompeius, Komana'da olduğu gibi Romalı anlamda eğitimli yerel yöneticileri ustalıkla yerleştirmiştir. Bu ilke Pergamon ve Bithynia kralları tarafından zaten uygulanmış, Pompeius bu geleneği devam ettirmiştir[562].

Gerçekleştirilen düzenlemeler kapsamında Paphlagonia iki yerel prens Attalos ve Pylaimenes arasında paylaştırılırken, Galatia üç prense Deiotaros, Brogitaros ve belki de Castor Tarcondarius'a verilmiştir[563]. Deiotaros ayrıca kral unvanıyla ve Pontos Eyaleti'nin doğusunda, kıyıya kadar uzanan ve örneğin maden kaynakları açısından zengin olan önemli Trapezos Limanı'nı da içeren geniş bir bölgeyle ödüllendirilmiştir. Siyasi ilişkilerinde çok katı olan Deiotaros, Roma'ya karşı koşulsuz sadakat göstermiştir. Öyle ki ileriki süreçteki Pharsalos Savaşı'nda Caesar'a karşı Pompeius'u süvari birliğiyle bizzat desteklemiştir[564]. Doğuda, Kolkhis'te, Roma tarafından tanınan yerel hanedan Aristarkhos hüküm sürmekteydi. Son olarak, Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes de Roma'ya olan uzun süreli sadakati için ödüllendirilmiştir. Roma'nın garantörü olarak sadece kendi topraklarını değil, aynı zamanda Mesopotamia'ya giden önemli geçiş yollarının bulunduğu eski Armenia

[560] Magie 1950: 361-363.

[561] Bk. böl. III. G.

[562] Magie 1950: 370-371. "Pompeiopolis" ismini yanı sıra Pompeius kurmuş olduğu kentlere elde ettiği zafere istinaden Nikopolis, kendi adına ithafen de Magnopolis ismini tercih etmiştir (App. Mithr. CXIV).

[563] App. Mithr. CXIV; Eutr. VI 14; Arslan 2007: 490, 490 dip. 2068.

[564] App. Mithr. CXIV; Eutr. VI 14; Magie 1950: 373-374; Arslan 2007: 492-493.

Bölgesi, Sophene gibi doğuda da geniş topraklar almıştır. Buna ek olarak, daha batıdaki verimli Lykaonia topraklarını ve aynı zamanda Kilikia Kapısı'nın kontrolünü almıştır. Seleukos Krallığı'nın sonu Syria Eyaleti'nin kurulmasıyla kesinleşmiştir. Dağlık Kilikia'nın ele geçirilmesiyle Kilikia Eyaleti Issos Körfezi'ne kadar genişlemiştir. Kommagene, Samosata'daki Euphrates geçidi nedeniyle stratejik açıdan önemli olan I. Antiokhos'un yönetiminde kalmıştır. *Cliens* olan kral Tarkondimotos, Doğu Kilikia'yı ya da Syria'nın kuzeyindeki dağlık bölgeyi "korumuştur"; bu hanedan daha sonra Caesar'a karşı Pompeius'u destekleyerek minnettarlığını da göstermiştir[565].

M.Ö. 63'te, Armenia ve Parthia arasındaki toprak anlaşmazlıkları çözüldükten sonra, Mesopotamia'nın batı kesiminde, bundan böyle bir *cliens* olan Kral II. Abgar'ın yönetimi altında bir bölge olan Osrhoene kurulmuştur. Roma ile Parthia arasında bir tampon bölge işlevini gören bölgede varlığını sürdüren Abgar Hanedanı'nın Roma'yı desteklediği bilinmektedir. Ancak M.Ö. 53'te gerçekleşen Karrhai Savaşı'nda dolaylı olarak Parthia İmparatorluğu'nun yanında yer alarak Crassus'un ordusunun tuzağa düşürülmesinde rol oynamıştır[566].

En nihayetinde Pompeius tekrar batıya, Küçük Asya'ya dönmüştür. Amisos'a giderek durumu kontrol etmiş, buradaki meseleleri hallettikten sonra ihtişamlı törenlerin gerçekleşeceği yolculuğuna başlamıştır. Tüm kentlerde sevinçle karşılanmıştır; örneğin dostu olan tarihçi Theophanes'in hatırına, daha önce cezalandırılan Mytilene bile *civitas libera* ilan edilmiştir. Ayrıca burada geleneksel bir ozan yarışmasını takip etmiştir. Bu yarışmada okunulan şiirlerin teması Pompeius'un kahramanlıklarından oluşmuştur. Diğer yandan Mytlene'deki tiyatroyu beğenen Pompeius, Roma'da daha büyüğünü ve daha şaşaalısını yapmak üzere kendisi için taslak ve planlar hazırlatmıştır[567]. Böylelikle Pompeius, Roma için tehdit

[565] Magie 1950: 419; Kallet-Marx 1995: 326-327; Arslan 2007: 390-392.

[566] Blömer 2019: 197-198. Ayrıca Karrhai Savaşı'nın Roma politikasına etkisi için bk. Yıldırım 2013.

[567] Plut. Pomp. XLII. Mytilene'deki tiyatrodan model alınarak yapılan tiyatro için Ploutarkhos güzel ve ünlü ifadelerini kullanmaktadır. Tiyatro, Pompeius'un adını taşımakta olup hemen bitişiğine kendisine ait bir ev yaptırdığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 55'te kapılarını açmış olup kırk bin kişilik olduğu aktarılmaktadır (Plut. Pomp. XL. Pompeius'un inşa faaliyetleri ve yenilikleri için bk. Beard 2018: 274-278). Ayrıca Mytileneli Theophanes'in Pompeius'un seferi sırasında kendisine refakat ettiği, daha sonra danışmanlık yaptığı ve biyografisini yazdığı kaydedilmektedir. Pompeius tarafından Roma

olabilecek bütün halkları kontrol altına almasının ardından, Mytilene, Ephesos, Atina ve Brundisium güzergâhını takip ederek M.Ö. 62'de Roma'ya dönmüştür[568].

Doğunun Romalılaşmasıyla ilgili önemli bir husus da şüphesiz Roma hukukunun artık tüm tahkim meselelerinde giderek daha fazla temel alınmaya başlamasıdır. Yönetilen bölgelerdeki idari araçlar genişletilmiş ve bölge sakinleri Roma himayesine güvenmeye başlamıştır. Diğer yandan yerel elit kesim de Roma ile yakın ilişkiler kurmuştur; talep edildiği üzere halka para veya gıda yardımı, yapı onarım ve inşa faaliyetleri, sosyal hizmetler gibi görevleri yerine getirerek hem kendilerine, hem yerele, hem de Roma merkez idaresine katkıda bulunmuştur[569]. Hellen kralları ile Roma idaresinin uygulaması olarak kendi sınıflarına ait bireylerle görüşme geleneği, idarenin üst sınıfta kalmasını sağlamıştır. Böylelikle yerel ölçekte adaletin ve asayişin[570] sağlanması hedeflenmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle, zaman içinde Hellen kentlerindeki yönetimlerin danışma komitesi yapısından "küçük Roma senatosu" yapısına evrildiği görülmektedir[571].

İ. Gn(aeus) Pompeius Magnus'tan Principatus'un Başlangıcına Kadar (M.Ö. 62-27)

1. Gn(aeus) Pompeius Magnus'un Düzenlemelerinden G(aius) Iulius Caesar'ın Küçük Asya'ya Gelişine Kadar (M.Ö. 62-48)

Eyaletlerin Pompeius tarafından düzenlenmesiyle, Küçük Asya'nın batısındaki Romalılaşma süreci en azından siyasi açıdan büyük ölçüde tamamlanmıştır. Küçük Asya'daki eyaletlerin ve komşu bölgelerin yeniden düzenlenmesinin daha sonraki tarihsel gelişim ve nihayetinde modernite üzerinde ne ölçüde etkisi olduğu ayrı bir

---

vatandaşlığı verilerek Gnaius Pompeius Theophanes olarak onurlandırılan Theophanes, Mytilene'nin *soter*, *euergetes* ve ikinci *ktistes*i olarak anılmaktadır (Strubbe 2004: 323).

[568] Oktan 2008: 52.

[569] Özlem-Aytaçlar 2009: 289; Zuiderhoek 2014: 101-102.

[570] Küçük Asya'da asayişi sağlamak adına yol ve köprü inşa faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Küçük Asya'nın batısında ise askeri kamp, kale ve istasyonlara rastlanmamakla beraber ilgili yapıların doğu ve güneydoğuda, özellikle Fırat hattında uzandığı görülmektedir (bu hususta bk. Yegül 2000: 136).

[571] Zuiderhoek 2014: 100, 103-107; Aytüre 2021: 536-538. Ayrıca Millar (Millar 1966: 159), Plinius'un İmparator Traianus ile bir dava hususunu ele aldığı yazışmalarda ifade edilen *senatus consultum*a değinmektedir (Plin. Ep. X 72-73). İçeriği ve akıbeti tam olarak anlaşılamasa da eyaleti ilgilendirdiği düşünülmektedir. Ancak Plinius'un bu ifadeyi kullanım alışkanlığıyla tercih etmiş olabileceği de düşünülmektedir.

çalışma altında araştırılmalıdır. Batıdaki kentler, bir şekilde öz yönetimlerini korurken, Orta, Kuzey ve Doğu Anadolu yerel prensler tarafından yönetilmiştir.

Pompeius'un yeni düzeni bu sistemi değiştirmemiştir. Eyaletler az ya da çok yolsuzluğa bulaşmış memurlar tarafından yönetilmiştir. Görev süreleri sona erdikten sonra kimileri Roma'da yargılanmasına karşın, mahkemelerin nadiren yerel halkın lehine karar verdiği anlaşılmaktadır. Gasp, yolsuzluk ve keyfilik dönemin düzeni içinde hâkim olduğundan kentler bu faaliyetlere karşı savunmasız kalmıştır. Bu koşullar altında, kültürel ve kentsel planlama faaliyetlerinin durma noktasına geldiği aktarılmaktadır. Muhtemelen bu nedenle Roma İmparatorluk Dönemi bir barış ve refah dönemi olarak kutlanmıştır.

İlerleyen Romalılaşma süreciyle ilgili olarak, Pompeius'tan sonra Principatus'un başlangıcına kadar olan dönemde bazı ciddi gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir. M.Ö. 62'de, henüz Pompeius'un eyaletleri düzenlediği sırada, L. Valerius Flaccus Asia'nın yeni valisi olarak atanmıştır. Flaccus bu yetkisini zimmetine para geçirmek için kullanmış, diğer yandan rüşvet vererek kendisi ile ilgili pek hoş bir görüntü yaratamamıştır; Akmonia, Dorylaion ve Temnos gibi kentlerin servetini gasp etmiş, ayrıca iddiaya göre Tralleis halkının babasını onurlandırmak için toplamış olduğu paraya da el koymuştur[572]. Bu tutumuna karşın yaklaşık olarak aynı dönemde, Magnesia ad Maeandrum kentinin batı stoasında gerçekleştirilen kazılarda, "Flaccus Ailesi Heykel Grubu" olarak literatüre geçen, Flaccus ailesine ait heykel ve onurlandırma kaideleri tespit edilmiştir[573].

M.Ö. 56-53'te, P. Cornelius Lentulus Spinther'in Kilikia'daki görevi sırasında eyaletin sınırları yeniden çizilmiş, daha önce Asia'ya ait olan Laodikeia ile Kibyra,

[572] Cic. Flacc. XVI-XVIII, XXVII; Magie 1950: 379. Burada anılan Flaccus, aynı ismi taşıyan kişinin oğlu olup babasının Sulla'nın yerine komuta ettiği ve daha sonra Fimbria tarafından öldürüldüğü bilinmektedir.

[573] Tuchelt 1979b: 174-177; Kökdemir 2019: 108-109, 115, 119; Eliüşük – Bağdatlı-Çam 2022: 215-216, 218-219. Bahsi geçen heykeller ve onurlandırma kaideleri M.Ö. 63-62'ye (veya M.Ö. 50 civarına, bk. Özgan 2020: 34-38) tarihlendirilmektedir. Toplamda üç adet mermer kadın heykeli ve üç adet kaide ele geçmiştir. Yazıtlar aracılığıyla Q. Baebius kızı ve Flaccus'un annesi Baebeia, L. Saufeius kızı ve Flaccus'un eşi Saufeia ile Flaccus'un kızı Polla Valeria'nın onurlandırıldığı tespit edilmiştir. Aynı alanda iki mermer Athena heykelinin ele geçmesi, stoanın bir bölümünün kültle bağlantılı olduğunu düşündürtmektedir. Dolayısıyla aynı mekânda Flaccus ailesinin de onurlandırılmış olması dikkat çeken bir husustur.

Apameia ile Synnada (Orta Phrygia) kentleriyle birlikte Phrygia ve Kibyratis'in büyük bir kısmı artık Kilikia'ya dâhil edilmiştir. Böylece Kilikia en büyük eyalet haline gelerek batı ile doğu arasında bir bağlantı olarak muazzam bir ticari ve askeri öneme sahip olmuştur. İki yıl önce, o zamana kadar bir Ptolemaios Krallığı olan ve aynı derecede stratejik öneme sahip Kypros Adası ise *triumvir*in bir şiddet eylemiyle Kilikia'ya ilhak edilmiştir[574].

Appius Claudius Pulcher'in M.Ö. 53-51 arasındaki valiliği sırasında Kilikia acı çekmiş, böylece Marcus Tullius Cicero göreve geldiğinde bir karmaşa ile karşılaşmıştır[575]. Cicero eyalet lehine çok sayıda önlem alarak selefinin tartışılan emirlerini tersine çevirmiş, böylece büyük bir prestij kazanmıştır. Aynı zamanda vergi mükelleflerini kendi tarafına çekmeyi de başarabilmiş, onuruna heykel dikilmesini ise yasaklamıştır[576].

M.Ö. 53 yılında *triumvir* Crassus, bağımsız olarak yanlış bir hırsa kapılarak Parthlara karşı bir sefer başlatmıştır; Carrhae'de gerçekleşen savaşta ordusuna ait *signa* ele geçirilmiş, ezici bir yenilgiye uğramış ve kendisi öldürülmüştür. Sonuç olarak Parthlar Euphrates'i geçerek Syria'yı işgal etmiş ve Kilikia'ya doğru ilerlemiştir[577]. Ancak Parthlar Antiokheia'da, Cicero'nun kardeşi Quintus Tullius Cicero'nun ordusu tarafından geri püskürtülmüştür. Bu esnada diğer kaleler de ele geçirilmiş ve ordu, köleler de dâhil olmak üzere zengin ganimetlerle geri dönebilmiştir[578]. Cicero,

[574] Magie 1950: 383-384.

[575] Ertekin 2008: 369-374. M.Ö. 53-51 yılları arasında Kilikia valiliğini yürüten Pulcher'in, vergide adaletsizlik ve usulsüzlük, yerel halktan aşırı talepte bulunma, onurlandırılma hususunda baskı kurma, yerel halkın masraflarını karşıladığı heyetleri Roma'ya gönderme, haraç alma, tefecilerle iş birliği yapma gibi uzun bir usulsüz geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekleştirdiği suçlar nedeniyle *crimen maiestatis* (vatana ihanet) suçuyla Roma'da yargılanmasına karşın almış olduğu siyasi destek nedeniyle mahkeme tarafından aklanmıştır.

[576] Magie 1950: 388-392. Cicero'nun yönetimi sırasında Kilikia'daki ekonomik durum hakkında ayrıca bk. Palaz-Erdemir 2009.

[577] Cic. Fam. XV 1, 2; Magie 1950: 396-397; Borgia 2017: 303. Bu süreçte, Roma halkının dost ve müttefiki olan bağımlı kralların Cicero'ya mektup gönderdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu mektuplar, Parthia Kralı Orodes oğlu Pakoros'un kalabalık bir orduyla Euphrates'i geçtiğini bildirmekte ve bu hususta Cicero'yu uyarmaktadır (Kurt 2010: 58).

[578] Cic. Att. V 20, 21; Tozan 2016a: 110. Ayrıca Q. Tullius Cicero'nun M.Ö. 62'de *praetor*luk, M.Ö. 61-58 yılları arasında *proconsul* olarak Asia valiliği ve ardından *legatus* olarak Caesar'ın Gallia Savaşları'nda görev aldığı aktarılmaktadır.

dürüst ve namuslu bir vali olarak değerlendirilmektedir[579] ancak görev süresinin sonunda Ephesos'taki *publicanus*ların bankasına 2,200,000 *sestertius* yatırabilmiş olması oldukça düşündürücü bir durumdur[580].

Bilindiği üzere, M.Ö. 49'da Italia'da ezeli düşmanlar Iulius Caesar ve Pompeius Magnus arasında iç savaş patlak vermiştir. Coğrafi olarak Küçük Asya etkilenmemiştir ancak buradaki birlikler Pompeius'u desteklemeye hazır durumdaydı. Gaius Fannius, Asia'daki organizasyonu devralmış ve iki *legio* yetiştirilebilmiştir. Bu bağlamda, Phrygia idaresi Kilikia'dan Asia'ya geri aktarılmıştır. Seferberlik diğer eyaletlerde, özellikle *client* olan kralların gönüllü olarak asker sağlamasıyla görülmektedir. Syria valisi Quintus Metellus Scipio bu hususta özellikle aktif olup özellikle vergi şirketlerine baskı yaptığı ve para topladığı bilinmektedir. Scipio'nun birlikleri daha sonra Asia'ya yürüyerek Pergamon'da karargâh kurmuştur. Muhtemelen askerlerin maaşı için kendi adıyla gümüş *kistophoros* darp etmiştir. Pergamonluların onu bir hayırsever ve kurtarıcı olarak onurlandırdığı bir heykel bilinmektedir. Ancak söz konusu heykel rakibi Caesar'a karşı veya en azından minnettarlıktan ziyade korku motivasyonuyla dikilmiş olmalıdır[581]. Caesar, *Commentarii de Bello Civili* eserinde Scipio'yu Asia'daki tatsızlıklarla suçladığı görülmektedir. Her ne kadar tarafsızlığı tartışmalı olsa da Scipio'nun Romalılardan ve yerel halktan çok sayıda vergi aldığı bilinmektedir[582]. *Publicanus*lar bir kısım parayı avans olarak vermekle mükellef olmasına karşın durumun vahameti Cicero'nun Ephesos bankasındaki mal varlığına bile el konulmasıyla anlaşılmaktadır. Bu süreçte, kısa zaman içinde Asia'nın borç yükü iki katına çıkmıştır. Pompeius'un yardım çağrısı kendisine ulaştığında Scipio, hâlihazırda Ephesos Artemisionu'nun tapınak hazinesini de çalmıştır. M.Ö. 48'de, Thessalia'daki Pharsalos yenilgisinden sonra Pompeius önce Mytilene'ye, oradan da

[579] Palaz-Erdemir 2009: 153-154.

[580] Cic. Fam. V 20; Magie 1950: 398-399.

[581] Caes. B Civ. III 31; Magie 1950: 401-403. Bu hususta Magie, Scipio adına dikilen heykele ait kaidede *soter* ve *euergetes* olarak geçtiğine değinmektedir ancak bu bilgiye dair dipnot eksiktir. Kendisinin bahsetmiş olduğu kaide, olasılıkla Tuchelt 1979b: 206 no. 43'teki kaide olmalıdır.

[582] Caes. B Civ. III 31-32. Scipio, sıklıkla gemi, asker ve para toplamak için baskıcı yöntemler kurmuştur. Örnek olarak kişi başı köle ve çocuklardan, sütun, kapı, mahsul, kürekçi, asker, silah ve aletlerden vergi topladığı aktarılmaktadır. Bu duruma özet olarak Caesar, bir şeye isim koymanın, ondan para kazanmak için yeterli bir sebep olduğunu ifade etmektedir.

Attaleia, Kilikia'daki Syedra ve Kypros'taki Paphos üzerinden güneye, Aigyptos'a kaçmış ve bilindiği gibi burada hainler tarafından öldürülmüştür[583].

2. G(aius) Iulius Caesar'ın Küçük Asya'ya Gelişi (M.Ö. 48)

Caesar onu gemiyle Ephesos'a kadar takip ederek burada, Asia Eyaleti'nin ve doğu eyaletlerinin teslimiyetini kabul etmiştir. Bunlar, Pompeius'un Amisos'taki konferansının aksine, şimdi kaybeden taraftaydı[584]. Ancak Caesar görünüşe göre *clementia* (hoşgörü) erdemi çerçevesinde hareket etmiştir. Ilion ile Pergamon eski haklarını ve *civitas libera* statüsünü yeniden kazanmıştır[585]. Bu süreçte, daha önce de olduğu üzere, kentlerin önde gelen ailelerinin kişisel bağlantıları önem arz ettiği görülmektedir[586]. Örneğin VI. Mithridates'in oğullarından biri olarak da atfedilen Pergamonlu Mithridates dikkat çekmektedir. Esasında Pergamonlu Menodotos ile Galat prensesi Adobogiana'nın oğlu olan Mithridates, Caesar ile iyi bir ilişki kurmuştur. Strabon kendisine değinirken Caesar'ın dostu olarak bahsetmekte ve bu ilişki sayesinde Bosporos Krallığı'nın idaresine geçebildiğini aktarmaktadır[587]. Cicero'nun aktardığı kadarıyla Mithridates, Valerius Flaccus'un rakibi ve eylemlerinin en önemli tanığı olarak Roma'da yürütülen davaya da katılım sağlamıştır[588]. Diğer yandan Mithridates'in yereldeki yönetimi iyi olsa gerek ki Pergamonlular minnettarlıklarını göstermek için onu *neos ktistes* yani "yeni kurucu" olarak onurlandırmıştır[589]. Yine bu süreçte, Roma ile Knidos arasında bir antlaşma gerçekleştirildiği bilinmektedir[590]. Bu çerçevede, Caesar'ın uzun süredir arkadaşı ve

[583] Magie 1950: 403-404.

[584] App. Mithr. CXII; Plut. Pomp. XXXVIII 2.

[585] Magie 1950: 405.

[586] Bu duruma örnek olarak M.Ö. 1. yy. sırasında etkin olan Pergamon'dan Herodes oğlu Diodoros Pasparos (Strubbe 2004: 320-323) ile Miletos'tan Gaius Iulius Epikrates ve Gaius Iulius Apollonios (Herrmann 1994: 229-234) verilebilir.

[587] Strab. XIII 4.3; Rostovtzeff 1941: 821-822. Strabon'dan anlaşıldığı üzere Adobogiana VI. Mithridates'in metreslerinden biri olup Pergamonlu Mithridates ile bu şekilde bağlantı kurulmaktadır.

[588] Cic. Flacc. VII. Söz konusu anlatımdan Roma'ya gitmeden önce Mithridates'in Pergamonlulara şaşalı bir ziyafet verdiği, bu tarz ziyafetlerin de sık sık gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Cicero'nun yorumu, Pergamon halkının otoriteyle değil, yemekle yönetildiği üzerinedir.

[589] Hepding 1909: 329; Rostovtzeff 1941: 822; Tuchelt 1979b: 82.

[590] *IKnidos I 33*; Famerie 2009. Knidos adına Seilios oğlu Klinias ile adı korunagelmeyen bir kişi yemin etmiştir. Ayrıca Knidos heyeti Artemidoros oğlu Gaius Iulius Theopompos, Gaius oğlu Gaius Iulius Artemidoros ve Gaius oğlu Gaius Iulius Hippokritos tarafından oluşmuştur. Antlaşmada

Roma vatandaşlığına sahip olan Gaius Iulius Theopompos ön plana çıkmaktadır; kendisinin ve ailesinin çok sayıda heykelle onurlandırıldığı, M.S. 2. yy. ile M.S. 3. yy. başı gibi geç bir tarihte yazıtlarda atalarının gururla anıldığı kaydedilmektedir[591]. Diğer yandan Kos Adası'nda Caesar için bir kült kurulmuş, Khios ve Samos adalarında ise *patron* ve *euergetes* olarak onurlandırılmıştır[592]. Küçük Asya'da ise Alabanda, Ephesos, Pergamon, Phokaia ve Smyrna gibi kentler Caesar için onurlandırma heykelleri dikmiştir[593]. Şüphesiz tüm bu onurlandırmalar Caesar'ın kentler lehine aldığı önlemlere dayanıyor olmalıdır. Çünkü en köklü değişiklik doğrudan vergilendirmede yapılmıştır. Böylelikle kentlerin ödemelerini doğrudan *quaestor*a yapılabilmesi sağlanmıştır. Vergi şirketlerinin temsilcileri sadece gümrük ve devlet arazisi ve kamu hizmetleri gibi dolaylı vergilerle ilgilenmek durumunda kalmıştır[594]. Minnettarlık olarak Caesar'a Ephesos'ta, Asia'daki kentler (*αἱ πόλεις αἱ ἐν τῆι Ἀσίαι*) Ares ve Aphrodite'nin soyundan geldiği için kendisini kutlayan bir anıt dikmiştir[595]. Caesar daha sonra Rhodos'a doğru yola çıkmış ve buradan Rhodos gemileri eşliğinde Aigyptos'a gitmiştir[596].

3. II. Pharnakes İsyanı (M.Ö. 48/47)

Babası VI. Mithridates'in öldürülmesinden sonra II. Pharnakes, Pompeius tarafından *amicus et socius* olarak tanınmıştır. Hamisinin Pharsalos'taki yenilgisini duymasının ardından durumdan faydalanmaya çalışmıştır; yerel prens Deiotaros askerleriyle henüz Pharsalos'ta olduğundan, önce Küçük Armenia'yı sonra da Kappadokia'yı işgal etmiştir. Zaten Aigyptos'a doğru yola çıkmış olan Caesar, Deiotaros'un yardımıyla birkaç *legio* toplayan elçisi Gnaeus Domitius Calvinus'a bu görevi

özellikle Roma ve Knidos *demo*sları arasında *philia* (dostluk), *symmakhia* (müttefiklik) ve *eirene* (barış) temenni edilmektedir.

[591] *IKnidos I 58, 51-55, 59*. Caesar ile kurulan iyi ilişki neticesinde M.Ö. 48'deki Pharsalos Savaşı'ndan kısa bir zaman önce Caesar Knidos'a özgürlük ve vergi muafiyeti sunmuştur (Strubbe 2004: 324). Theopompos soyu hakkında detaylı bir çalışma için bk. Bruns-Özgan 2009.

[592] Magie 1950: 406.

[593] Tuchelt 1979b: Kat. no. 45-54. Heykel kaidelerinde Caesar için *patron*, *arkhiereus*, *autokrator*, *hypatos*, *theos epiphanes*, *soter* ve *euergetes* gibi sıfatlar kullanılmıştır.

[594] Ligt 2004: 78-81.

[595] *IvEphesos* 948; Tuchelt 1979b: 141 no. 46.

[596] App. B Civ. II 13.89; Errington 2017: 300-301.

bırakmıştır[597]. Ancak sonuç itibariyle Roma ordusu Komana ve Nikopolis yakınlarında gerçekleşen ve Nikopolis Savaşı olarak bilinen savaşta tam bir yenilgiye uğramıştır[598]. Bunun üzerine Roma birlikleri Asia'ya çekilmek zorunda kalmış ve II. Pharnakes artık Pontos'un hükümdarı olmuştur. Bu süreçte Sinope ve Amisos da kralın eline geçmiş, katliam ve yağmalar altı ay boyunca sürmüştür[599].

Caesar, Ptolemaios Krallığı'nın karmakarışık işlerini düzenledikten sonra aceleyle kuzeye doğru yürüyüşe geçmiş ve M.Ö. 47'de Tarsos'a varmıştır. Buradaki kentlerde bazı düzenlemeler yaptıktan sonra, Büyük İskender'in daha önce kullandığı büyük geçiş güzergâhından, Kilikia Kapısı'ndan geçerek Kappadokia'daki Mazaka kentine ilerlemiştir[600]. Caesar burada, Pompeius'un kente sunduğu hakları yenilemiştir. Kendi ordusu çok küçük olması sebebiyle Asia'dan Calvinus'un birliklerini getirtmiştir. Komana yakınlarındaki rahiplik makamı Caesar'ın bir yandaşı olan Bithynialı Lykomedes adında bir adam tarafından doldurulmuştur. Ayrıca Deiotaros Caesar'dan af dilemiş, Caesar da özellikle süvariler olacak şekilde geriye kalan askerlerini talep etmiştir. Diğer yandan Pharnakes'in barış teklifleri, Caesar'ın yüksek talepleri nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Pharnakes ordusunu Zela'da, babasının 20 yıl önce Lucullus'un ordusunu bozguna uğrattığı yerde konuşlandırmıştır. Romalılar ise karşı tepelerde konuşlanmıştır. Savaşı kırılma noktası Pharnakes'in ordusunun aşağıdan tepeye doğru saldırması olmuştur. Böylelikle bu hata sebebiyle karşı ordu tamamen bozguna uğratılmış, Pharnakes Sinope'ye kaçmış, burada teslim olduktan sonra Krimaia'ya serbestçe geçmesine izin verilmiştir. Caesar'ın gelişinden sadece beş gün sonra kazanılan Zela Zaferi, onun meşhur "veni, vidi, vici" sözleriyle tarihe geçmiştir[601].

Zela Savaşı'ndaki zaferinin ardından Bithynia'ya hareket eden Caesar, daha sonra Hellas üzerinden Italia'ya dönmüştür[602]. Bu süreçte Pompeius'un Kuzey Africa'daki

[597] Plut. Caes. L; Yılmaz 2015: 64; Polo 2019: 152. Calvinus, dikkat çeken bir kişiliktir; Caesar kendisini *dictator* ilan ettiği sırada Calvinus'u da *magister equitum* (diktatör komutanı) olarak belirlemiştir. Ayrıca Caesar öldürüldüğü gün Calvinus'un evinden yola çıkarak senatoya gitmiştir (Syme 1939: 234-235).

[598] App. B Civ. II 13.91; Cass. Dio XLII 46.1.

[599] Magie 1950: 409.

[600] Yılmaz 2015: 74.

[601] Çoşkun 2019a; Bosch 2020: 194-195.

[602] Buradaki düzenlemeleri için bk. böl. III. H.

ordusunun geri kalanıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla yönetimin daha iyi sağlanabilmesi adına Kilikia, Caesar'ın akrabası olan Quintus Philippus'a, Asia da Caesar'ın aynı dönemdeki *consul*u olan yetenekli Publius Servilius Isauricus'un idaresine verilmiştir[603]. Servilius'un kentler lehine çeşitli önlemler alması, birçok kent tarafından onurlandırılmasını sağlamıştır[604]. Geleneksel yasaları ve bağımsız demokrasiyi yeniden kurması sebebiyle Pergamon *demos*u kendisini *soter* ve *euergetes* şeklinde onurlandırmıştır[605]. Aigai kentine de çeşitli yardımlarda bulunmuştur; kentin önemli bölümünde inşa ve onarım faaliyetleri gerçekleştirilmiş, Apollon tapınağını inşa etmiş veya restore etmiştir[606]. Diğer yandan Magnesia ad Meandrum'da Servilius'un babası oğlunun kente ve Artemis Leukophryene'ye katkılarından dolayı onurlandırılmıştır[607]. Sonradan Hierokaisareia olarak adlandırılan Lydia kentinde *proconsul*, Artemis Persica (Pers Artemisi) kutsal alanının *asylia* hakkını onaylamış, eşi Iunia için de heykeller dikilmiştir. Bu süreçte Caesar'ın kendisi de kentlere çok sayıda ayrıcalık bahşetmiş, bu nedenle kendisine ve eşi Calpurnia'ya heykeller dikilmiştir. Bu süreçte güneydeki eyaletlerde sınırlar güncellenmiş ve Kypros Adası Kleopatra'ya iade edilmiştir[608].

4. G(aius) Iulius Caesar'dan Sonraki Dönem: G(aius) Cassius Longinus ve M(arcus) Iunius Brutus (M.Ö. 44-42)

Caesar'ın M.Ö. 44'te öldürülmesinin ardından eyaletler için "güzel günler" geride kalmıştır. Appianos'a göre katillerinden bir kısmı Roma'yı terk etmiştir. Caesar'dan eyalet yönetimi hususunda emir almış olanlar da görev yerlerine gitmiştir; Decimus Brutus Gallia Cisalpina'ya, Gaius Trebonius Asia'ya, Lucius Tillius Cimber ise

[603] Magie 1950: 416-417. Şüphesiz Ephesos'ta Caesar adının Dea Roma kültüne eklenerek birleşik kült oluşturulduğu ve rahip tahsis edildiği de bilinmektedir.

[604] Rostovtzeff, Mithridates Savaşları'nın ardından, iyi ve dürüst yönetici olarak Lucullus, Pompeius, Cicero ve Servilius'u sıralamakta ve Roma'nın yozlaşmış ortamında istisna olarak göstermektedir (Rostovtzeff 1941: 961).

[605] *IvP II* 413-414; Tuchelt 1979b: 213-214 no. 55-56; Radt 2002: 41; Doğer – Sezgin 2019: 140.

[606] *Alt. von Aegae* 47; Clerc 1886b: 292-293. İlgili yazıtta Aigai *demos*u, Servilius tarafından kurtuluşu sebebiyle şükranlarını ilan etmektedir.

[607] *Magnesia* 262. Πόπλιον Σερουείλ[ιον Γαΐ]|ου υἱὸν Ἰσαυρικὸν δ[ιὰ τὴν] | ἰδίαν ἀρετὴν καὶ δι[ὰ τὰς ἐ]||[4]κ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Π[οπλίου] | γεγενημένας εἰς [τὸ ἱερὸν] | τῆς Ἀρτέμιδος τῆ[ς Λευκο]|φρυηνῆς καὶ τὴν πό[λιν] ||[8] εὐεργεσίας.

[608] Münzer 1920: 356-357; Magie 1950: 417-418; Tuchelt 1979b: 208-212 no. 45-54.

Bithynia'ya vali olarak gönderilmiştir. Diğer yandan Gaius Cassius ve Marcus Brutus gelecek yıl için Syria ve Makedonia yönetimleri için seçilmiştir[609]. Trebonius ve Cimber, Caesar'ın katillerinin destekçisi olup anlaşıldığı kadarıyla eyaletleri Caesar'ın anlayışının dışında yönetmeye çalışmıştır. Ayrıca her iki vali, Brutus ve Cassius'tan asker, gemi ve para toplamaları için emir almıştır. Bu amaç doğrultusunda görüldüğü üzere acımasız yöntemlerden de kaçınmamışlardır: örneğin yukarıda bahsi geçen Caesar'ın Knidos'tan arkadaşı Theopompos, Aleksandreia'ya kaçmak zorunda kalmıştır[610]. İleriki süreçte Brutus Makedonia Eyaleti'ni, Cassius da Syria Eyaleti ile Kilikia'nın bir kısmını ele geçirmesiyle kaotik koşullar ortaya çıkmıştır. Bu arada Syria'nın yasal *proconsul*u Publius Cornelius Dolabella ortaya çıkmış ve ilk olarak Trebonius ile çatışarak en nihayetinde onu Smyrna'daki evinde öldürtmüştür[611]. Asia *proconsul*üne karşı bu vahşi eylemi nedeniyle Dolabella senato tarafından devlet düşmanı ilan edilmiş, buna karşın Asia'da bir süre daha kalarak para ve birlik toplamıştır. Cassius'a karşı bir savaşa dönüşerek Dolabella sonunda mağlup olmuştur[612]. Ancak bundan önce de Rhodos da dâhil olmak üzere birçok bölge üzerinde baskı kurulduğu ve eyaletlerin kaotik koşullar altında acı çektiği görülmektedir; özellikle Tarsos, muzaffer Cassius tarafından ağır bir şekilde cezalandırılmış, tüm servetini teslim etmek zorunda kalmış, nüfusun bir kısmı ise köle olarak satılmıştır[613].

---

[609] App. B Civ. III 1.2.

[610] App. B Civ. III 1.6; Cic. Phil. XIII 16.

[611] App. B Civ. III 1.8; 2.12; 3.24; 3.26. Appianos'tan anlaşıldığı kadarıyla Dolabella, Syria'ya gidiş yolunda para toplama niyetiyle Asia'ya uğramıştır. Bu amacı nedeniyle Trebonius ile karşı karşıya gelmiştir. Dolabella Trebonius'u öldürtmekle kalmamış, cesedini de kent içinde gezdirtmiştir. Cassius Dio'ya göre ise Trebonius'un başı (Smyrna'daki?) bir Caesar heykelinin üzerine fırlatılmıştır (Cass. Dio XLVII 29). Diğer yandan Cornelii Dolabellae *gens*inin kanunsuzluğu en azından Gnaeus Cornelius Dolabella'nın Kilikia'daki valiliği sırasında belgelenmektedir. Gaius Verres ile birlikte özellikle korsanlarla mücadele etmeleri gerekirken şahsi servetlerini artırmakla ilgilenmişlerdir (Tozan 2014b: 156).

[612] Ergin 2008: 112-113. Dolabella'nın kayınpederi olan Cicero, bu gelişmelerin ele alındığı senato toplantısında damadının vatan haini ilan edilmesini, halihazırda atanmış olduğu Syria Eyaleti'nin idaresinin de Cassius'a verilmesini önermiştir (bu süreçteki gelişmeler için bk. Cic. Phil. XI).

[613] Magie 1950: 420-421; Ergin 2008: 123-124. Tarsos halkının iki gruba bölündüğü anlaşılmaktadır; bir grup Dolabella'yı diğer grup ise Cassius'u desteklemiştir. Buna rağmen Cassius elde ettiği zaferin ardından 1,500 *talanta* gibi yüksek bir para talebinde bulunmuştur. Ödemeyi yapabilmek için her

M.Ö. 43 yazında, Octavianus'un *consul* olması ve üvey babasının katillerine karşı cezalandırıcı önlemler alması üzerine Brutus destek toplamaya devam etmek için birlikleriyle birlikte Küçük Asya'ya gitmiştir. Bithynia kentleri ve Kyzikos kenti kendisine gemi yardımında bulunmuştur. Bazı kentlere gönderilen bir dizi Hellence mektup bu hususta bazı ayrıntılar sunmaktadır[614]; Bithynia ile Hellespontos arasındaki geçidi kontrol eden Kyzikos kenti, Brutus ve Cassius'a verdiği destek sayesinde Prokonessos Adası'nın mermer ocaklarının mülkiyeti ile ödüllendirilmiş ancak daha sonra bu antlaşmadan vazgeçmek istemiştir[615]. Bithynialılar dört ay boyunca elli ticaret gemisi, iki yüz savaş gemisi, mürettebat ve erzak sağlamak durumunda kalmıştır. Ancak bu talepleri karşılamakta yavaş davrandıkları öne sürülerek 400 *talanta* para cezasına çarptırılmıştır. Diğer yandan Kos Adası gemiler inşa ettirmek, Pergamon 200 *talanta* tahsis etmek ve Tralleis de Dolabella'nın dostu Menodoros'u sürgüne göndermek ve Dolabella'dan kalan paraları teslim etmek durumunda kalmıştır[616].

M.Ö. 43'te Octavianus, Marcus Antonius ve Aemilius Lepidus'un uzlaşmasıyla *triumviratus* (*tresviri rei publicae constituendae*) kurulmuştur[617]. Savaş yaklaşırken, Brutus ve Cassius da Smyrna'da bir araya gelmiş, daha fazla asker ve para toplamak

---

şeyini satan Tarsoslular ödemeyi karşılayamamış ve gençten yaşlısına herkes köleleştirilmiştir (App. B Civ. IV 8.64).

614 Magie 1950: 1274 not. 54; Hasluck 1910: 182-183. Hercher tarafından derlenen *Epistolographoi Hellenikoi* (Hellen Mektup Yazarları) eserinde, mektupların bir kısmı *Mithridates basileus* şeklinde imzalanmış olup bizzat Brutus'un kendisine atfedilmektedir. Bu derlemenin orijinalliği tartışmalı olmasına karşın, beraberinde bu mektuplara gönderilen cevaplar da belgelenmekte ve böylelikle Pergamon, Kyzikos, Smyrna, Miletos, Tralleis, Samos, Rhodos, Kos, Kaunos, Patara, Myra kentlerinin, Damas isimli bir hanedanlığın, Lykialıların ve Bithynialıların Brutus'a karşılık verdiği anlaşılmaktadır (bk. Hercher 1873; Jones 1994).

615 Koçhan 2013: 75. İleriki süreçte Antonius'a da destek verilmiştir. Söz konusu Romalı siyasetçiler tarafından kente sunulan ayrıcalıklar daha sonra M.Ö. 20'de İmparator Augustus tarafından geri alınmış ve kentin bağımsızlığına son verilmiştir. M.Ö. 1. yy. itibariyle Roma'nın Küçük Asya'daki kentlerin bağımsızlıklarına dair yürütmüş olduğu politikaya dair bir çalışma için bk. Palaz-Erdemir 2004.

616 Magie 1950: 422.

617 Eck 2003: 15; Taşdöner 2017: 26.

için bizzat diğer kentlere gitmeye devam etmiştir[618]. Ancak anlaşıldığı üzere Küçük Asya'daki bölgeler sömürülmüş ve sadece Lykia, Rhodos ve Kappadokia'da toplanacak hazineler kalmıştır[619]. Öncelikle Lykia ve Rhodos bu talepleri reddetmiş ve ikili tarafından saldırıya uğramıştır. Rhodoslu yurttaşların müzakereleri sonuç vermediğinden, denizde gerçekleşen iki mücadelenin ardından Cassius Loryma'dan Rhodos'a geçmiştir. Rhodos'taki Cassius taraftarlarının içeriden ufak kapılar açması sayesinde Roma ordusu kente girmiş, Cassius da buradaki tüm servete el koymuştur[620]. Lykia daha da fazlasına katlanmak zorunda kalmıştır; Lykialıların birleşik ordusu Brutus'u sınıra yakın bir noktada karşılamış ancak başarısız olmuştur. Bölgedeki birçok kenti fazla zorlanmadan yenmiş, ancak Ksanthos kenti kendini cesurca savunmuştur. Kent halkı ani bir saldırı düzenleyerek Brutus'un kuşatma makinalarını ateşe vermiş, aynı zamanda ok ve mızraklarla saldırıda bulunmuştur. Ancak Brutus'un ordusu ciddi bir tehlike atlatmış, sonrasında karşı tepki vererek ateşin kent içine ilerlemesine yol açmıştır. Böylelikle Ksanthos yıkılmış, yağmalanmış ve sakinlerinin çoğu öldürülmüştür. Daha sonra Patara ve Myra'dan altın ve gümüş toplanmış, ancak nihai miktar beklenenden az kalmıştır. Buna ek olarak, Lykialıların tüm gemileri Brutus'un emrine verilmek üzere anlaşılmıştır[621].

[618] App. B Civ. IV 9.65; Cass. Dio XLVII 32; Liv. Ep. Ox. CXXII. İkili arasında gerçekleşen toplantıda savaş yeri olarak Makedonia belirlenmiştir.

[619] Cass. Dio XLVII 33. Cassius Dio'nun aktardığı kadarıyla bu bölgeler daha önce Caesar tarafından iyi muamele görmüş, bu nedenle de olası tehlike olarak görülmüştür. Appianos ise Lykia ve Rhodos'un, Octavianus ve Antonius ile dostane ilişkiler kurduğundan bahsetmektedir (App. B Civ. IV 9.65).

[620] App. B Civ. IV 9.66-73; Börm 2016: 106-112. Bu görüşmeler sırasında Cassius'un Hellen edebiyatı öğretmeni Rhodoslu Arkhelaos kendisini ikna etmeye çalışmıştır. Ancak Rhodos'un Roma Cumhuriyeti'nin düşmanı Dolabella ile iş birliği yapmış olması, Rhodos'un hedef tahtasından çıkmasına engel olmuştur. Buradaki mücadele, Roma ve Hellen savaş teknolojisinin kıyaslanması bakımından önem arz etmektedir. Görüşmelerin ardından iki donanma arasında iki kez deniz savaşı gerçekleşmiş, her ikisinde de Rhodos donanması mağlup olmuştur. Appianos, Roma gemilerinin büyük ve hantal olduğunu, Rhodos gemilerinin de ufak ve hızlı olduğunu aktarmaktadır. Ancak manevra alanlarının kısıtlanması, Rhodos gemilerinin önce hareket kabiliyetlerini yitirmesine, ardından da yenilmesine yol açmıştır.

[621] Cass. Dio XLVII 34; Ergin 2008: 123-124. Bu süreçte, Ksanthoslular var gücüyle Brutus'a karşı koymaya çalışırken, diğer yandan ezeli rakipleri Oinoandalılar, Romalıların surlara yaptığı akınlara yardım etmiştir (Börm 2016: 101). Appianos'a göre Romalıların eline geçmemek için Ksanthoslular yenileceklerini anladığı an evlerine dönüp sevdiklerini öldürmüştür. Brutus, kendi ordusunun kıyım

Cassius'u desteklemeyi reddeden Kappadokia Kralı Ariobarzanes, Romalı süvari askerler tarafından acımasızca öldürülmüş ve hazinelerine el konulmuştur[622]. Bir diğer kral Deiotaros için durum farklı şekilde gelişmiştir; kendisinin peşine daha önce Caesar'a karşı mahkemede temsil edildiği Brutus gelmiştir[623]. Deiotaros, siyasi adımlarını akıllıca atarak önce bölgedeki hakimiyeti kendi çıkarı doğrultusunda şekillendirmiş, ardından Octavianus ve M. Antonius'a karşı savaşması için Brutus'a süvari birlikleri sağlamıştır. Brutus ve Cassius, daha sonra kentlerden on yıllık vergileri peşin talep ederek şartları daha da zor duruma getirmiştir[624]. Yaz aylarında, artık *imperator* unvanına sahip olan Brutus ve Casssius, büyük bir orduyla Makedonia'ya yürümüş ve bilindiği üzere Philippoi'de tamamen yenilip ölmüştür[625].

5. Marcus Antonius'un Küçük Asya'ya Gelişi (M.Ö. 41)

*Triumviri*nin zaferinin ardından, istikrarın sağlanabilmesi adına eyaletler üç kişi arasında paylaşılmıştır; Octavianus batı eyaletleri, Aemilius Lepidus Africa Eyaleti'ni, M. Antonius ise Adriyatik Denizi'ndeki Skodra'nın doğusunda kalan bütün eyaletlerin yönetimini almıştır[626]. Ne yazık ki bu değişim doğudaki eyaletler için rahatlama anlamına gelmemiştir. Doğunun yeni efendisi olan Antonius, kendisinden önce VI. Mithridates'in yaptığı gibi, Ephesos'a uygun bir ihtişamla bir zafer kazanmış gibi girmiş ve kendisinin Neos Dionysos olarak onurlandırılmasına izin vermiştir[627]. Neos Dionysos olarak Antonius, özellikle Tekhnitai (Dionysos'un

---

gerçekleştirdiğini düşünerek ordusunun durmasını emretmiş ve Ksanthoslulara ulaklar göndermiştir. Gönderilen ulaklar saldırıya uğramış, ardından ise geriye kalan halk, yakılan cenaze ateşlerinin üzerine kendisini atmıştır. Anlatıya göre yaklaşık 150 kişi hayatta kalmıştır. Hayatta kalan kişiler Patara'ya götürülmüş ve Ksanthosluların uyarıları dikkate alınarak kapıları açılmıştır. Özgürlüğünden taviz vermeyen Ksanthoslular, daha önce de Harpagos ve Büyük Kyros tarafından kuşatıldığında benzer eylemde bulunmuştur (App. B Civ. IV 10.80-81).

[622] App. B Civ. IV 8.63; Cass. Dio XLVII 33.

[623] Bk. böl. III. H.

[624] Magie 1950: 425-426.

[625] Liv. Ep. Ox. CXXIV. Livius'a göre ilk etapta savaş her iki taraf için eşit ilerlerken, Cassius'un ölümü dengeleri sarsmıştır. Aktarılan bilgiye göre iki komutan da savaş sırasında yenilgiyi fark ederek intihar etmiştir.

[626] Taşdöner 2017: 27.

[627] Marcus Antonius'un "Neos Dionysos" propagandasına dair detaylı bir çalışma için bk. Cupello 2018. Ayrıca benzer propagandanın daha önce Gnaeus Pompeius Magnus tarafından da kullanıldığı düşünülmektedir (Kopij 2013).

sanatçıları) topluluğunu, Sulla tarafından zaten garanti altına alınmış olan ayrıcalıklarını yeniden teyit ederek desteklemiştir. Ephesos'taki Artemis Kutsal Alanı ise sadece sığınma yeri olarak tanınmakla kalmamış, sınırları da genişletilmiştir[628].

Gelir gelmez Brutus ve Cassius'un taleplerinin aynısını, yani on yıllık vergi gelirlerinin peşin ödenmesi talebinde bulunmuştur. Yerel halkın protestosu üzerine bu miktar çok az, dokuz yıllık vergi ödemesi olacak şekilde düşürülmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla Antonius, özgür ve bağımlı kentler arasında hiçbir ayrım yapmamış, kral, prens ve özgür kentlerden sahip oldukları imkanlara göre ödeme taleplerinde bulunmuştur[629]. Bu krallara örnek olarak Magie, Antonius'un desteğiyle Kos'un tiranlığına yükselen Nikias'ı göstermektedir[630]. Nikias, Philippoi Savaşı'ndan önce Roma'da bulunmuş ve buradaki siyasi ve edebi çevrelerde etkili olmuştur. Kos Adası'nda bulunan ve *lex Fonteia* ile bağlantılı olduğu düşünülen bir yazıtta, kasıtlı olarak bazı isimler silinmiş olsa da Marcus Antonius'un ismi *autokrator* unvanı ile birlikte okunmaktadır[631]. Nikias ise adada *philopatris*, *heros*, *euergetes* ve *soter* olarak çok sayıda yazıtta onurlandırılmıştır[632]. Bu süreçte, Caesar'ın katillerine direnen kentlerin ödüllendirildiği de görülmektedir. Örneğin Lykialıları tamamıyla vergiden muaf tutmuş, Ksanthos'un yeniden inşası için vakit kaybetmeden gerekli çalışmalara başlamıştır. Rhodosluların elinden alınan Andros, Tenos, Naksos ve Myndos iade edilmiştir. Ayrıca Laodikeia ve Tarsos kentleri özgürlük ve vergi muafiyeti elde etmiştir. Ayrıca Antonius, verdiği bir emirle daha önce köleleştirilen

[628] Sherk 1969: 263-266 no. 49. Kos'ta ele geçen bu yazıtta Sulla'nın Dionysos'un *tekhnitais*ine yönelik mektubu okunmaktadır. Strabon'a göre ise Antonius, Büyük İskender ve VI. Mithridates'in yaptığı gibi kutsal alanın sınırlarını genişletmiştir (Strab. XIV 1.23). Antonius'un bu eylemine karşın, Kleopatra'nın kardeşlerinin Ephesos'taki Artemis Tapınağı'ndan çıkartıldığı ve öldürüldüğü de kaydedilmektedir (Cass. Dio XLVIII 24.1).

[629] App. B Civ. V 1.4-6; Cass. Dio XLVIII 24.

[630] Magie 1950: 428.

[631] SEG XLVI 1088; Buraselis 2000: 25-64.

[632] Örnek olarak bk. IG XII,4.2 682-685, 687-688, 691, 693, 695-698. Nikias Kos'ta *tyrannos* olmasına karşın Antonius'un da desteğiyle sevildiği ve onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Buraselis'in ortaya koyduğu kadarıyla ileriki süreçte pek sevilmeyen bir figür olmuştur (Buraselis 2000: 37-46).

Tarsosluların özgürlüklerini bağışlamıştır[633]. M. Antonius'un yönetimi sırasında birçok kral ve hanedanlık üyesine Roma vatandaşlığı verdiği de bilinmektedir[634].

M. Antonius daha fazla mali destek toplamak için Ephesos'tan güneydoğuya doğru yola çıkmıştır. Tarsos kenti, Cassius'un kölelerinden birini *gymnasiarkhes* olarak atamasına rağmen, gösterdiği direniş ve gördüğü kötü muamele nedeniyle yukarıda bahsedildiği üzere cömertçe ödüllendirilmiştir. Sonraki yılların en önemli olayı haline gelecek olan toplantı, M.Ö. 41'de Tarsos'ta gerçekleştirilmiştir. Nitekim M. Antonius, Cassius'un tüm destekçilerini uygun bir şekilde cezalandırmak için çağırmıştır. Aralarında Aigyptos Kraliçesi Kleopatra da yer almıştır. Bilindiği üzere, Kleopatra Aphrodite görünümüyle Romalı generali o kadar etkilemiştir ki, Antonius kısa bir süre sonra (M.Ö. 41-40 kışı) Syria üzerinden Aleksandreia'ya gitmiştir[635].

Antonius Syria'da kaldığı süre boyunca Parthlarla iş birliği yapan kentleri tiranlarından kurtararak buradaki durumu düzeltmiştir. Tarafsız Palmyra, Antonius'un süvari birlikleri tarafından işgal edilmiş, ancak Palmyralılar eşyalarını alıp zamanında kaçmıştır. Antonius, Syria'daki prenslerden ve kentlerden yüksek haraçlar talep etmiş, fakat onun ayrılmasından sonra Arados Adası ödemeyi reddetmiştir. Antonius, Iudaia Bölgesi ile de ilgilenmiş, Hyrkanos'u tahttan indirerek yerine kardeşi Aristoboulos'u görevlendirmiştir[636].

6. Quintus Labienus İsyanı (M.Ö. 40)

M. Antonius'a paralel olarak, Philippoi Savaşı'ndan birkaç ay önce Parthlardan yardım toplamak için görevlendirilen Quintus Labienus'un bölgedeki isyan hareketi izlenmektedir[637]. Kendisi Cassius'un bir elçisi olup Parthialılara arabulucu olarak gönderilmiştir. Ancak asker desteği geç kaldığından ve savaş sona erdiğinden,

[633] App. B Civ. V 1.7.

[634] Raggi 2010: 88-90.

[635] Magie 1950: 429-430.

[636] App. B Civ. V 1.9; Cass. Dio XLVIII 24-26.

[637] Cass. Dio XLI 4.1-3; Demir 2019a: 153. Q. Labienus'un Titus Labienus'un oğlu olduğu bilinmektedir. Cassius Dio, T. Labienus'un önce Caesar'ın tarafında olduğunu, fakat daha sonra taraf değiştirerek Pompeius'un tarafına geçtiğini dile getirmektedir. Böylelikle Caesar'ın bütün sırlarını da Pompeius'a ifşa etmiştir. Ayrıca Demir'e göre, Antonius'un Palmyra'ya saldırısı daha sonraki Labienus ve Parthialılar iş birliğini tetiklemiştir. Zira bu saldırının ardından buradaki halk Romalılardan korunmak adına Eupharates Nehri'nin doğusuna göçmeye başlamıştır.

görevin misyonu değişerek Roma'ya karşı bir savaş haline dönüşmüştür; Parthialılarla beraber hareket eden Labienus önce Syria'ya saldırmış, ardından Ionia'ya kadar ulaşmıştır[638]. Pers Prensi Pacoros'la birlikte Syria Eyaleti'ne saldırıp *proconsul* Lucius Decidius Saxa görevden alındığında, Antonius Aigyptos'a doğru daha yeni ilerlemiştir. Labienus daha sonra birlikleriyle birlikte Kilikia'ya ve güney yolu boyunca daha batıya doğru yola çıkmıştır. Asia *proconsul*ü Plancus akınlarla başa çıkamadığından Ege Adaları'na çekilmiş, Asia kentleri de tamamen korumasız kalmıştır. Kentlerin çoğunluğu Labienus ve Parthialılara teslim olurken, bir öğretmen olan Zenon'un önderliğinde Laodikeia direnmeyi teklif etmiş ancak akıbeti bilinmemektedir[639]. Yağmacı askerler bölgelerde dolaşıp kentleri yağmalamıştır. Sadece Bithynia'dan gelen Kleon liderliğindeki bir grup eşkıya onları geçici olarak durdurabilmiştir[640]. Labienus, M.Ö. 40-37 yılları arasında Hellespontos'un güneyinde kalan tüm Küçük Asya'yı hakimiyeti altına almıştır[641]. Fakat artık kendisini *Parthicus Imperator* olarak ilan eden[642] Labienus komutasındaki istilacıların asıl ilerleyişi Karia'ya yönelik olmuştur. Aphrodisias direnmekte başarılı olabilmiş[643] fakat Alabanda ve özellikle Mylasa teslim olmak zorunda kalmıştır; Mylasa boşuna karşı koymaya çalışmış ve ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Stratonikeia en azından kendini başarıyla savunmuş, ancak Lagina Kutsal Alanı tahrip edilmiştir. Panamara'daki Zeus Tapınağı, saldırganların kaçmasına neden olan bir fırtına sayesinde kurtulabilmiştir[644].

---

[638] App. B Civ. V 7.65. Aynı pasajda Appianos, Labienus ve Parthialıların yaşadıklarını ayrı bir tarih kitabında aktaracağını ifade etmektedir. Ancak söz konusu eser ne yazık ki günümüzde korunagelmemiştir.

[639] Magie 1950: 430.

[640] Strab. XII 8.8-9; Cramer 1932: 212; Mitchell 1993: 49; Ballesteros-Pastor 2016: 50. Olympos civarında faaliyet gösteren Kleon ve çetesi ilk olarak M. Antonius'a destek vermiş, ancak ileriki süreçte taraf değiştirerek Octavianus'u desteklemiştir. Bu desteği sayesinde eşkıyalıktan hanedanlığa terfi etmiş, Mysia ve Pontus'ta rahip unvanı elde etmiştir. Komana'daki (olasılıkla Bellona) rahipliği sırasında, atalardan beri yasak olan "kutsal alanda domuz eti yenmez" kuralını çiğnemiş ve kısa bir zaman sonra ölmüştür. Haydutluktan hanedanlığa dair örnekler için bk. Ergin 2008: 88-90.

[641] Taşdöner-Özcan 2014: 60 dn. 27.

[642] Ergin 2008: 126. Genellikle her Romalı "yağmacıdan" alışılageleceği üzere Labienus da kendini imparator ilan etmiş ve aynı lejandla sikke darp etmiştir. Sikke örnekleri için bk. Hersh 1980.

[643] Börm 2016: 104-106.

[644] Demir 2019a: 154. Detaylar için ayrıca bk. böl. II. B. 3.

Bu esnada, M.Ö. 40 yazında Antonius, Brundisium'da Octavianus ile yapmış olduğu bir toplantıda Makedonia, Hellas ve doğu eyaletlerinin komutanlığına resmen atanmıştır. M.Ö. 39'da *Consul* Publius Ventidius Bassus'u bir orduyla Labienus'a karşı göndermiş ve kısa bir süre sonra onu Kilikia'da yenerek öldürmüştür[645].

Ventidius daha sonra, M.Ö. 38 baharında Parthialıları Syria'dan çıkarmayı da başararak bir Parth sempatizanı olan Kommageneli Antiokhos'u başkent Samosata'da kuşatmıştır. Ancak görünüşe göre Antonius daha sonra birliklere katıldığında bile bu kuşatma pek başarılı olamamış ve sadece sahte bir teslimiyet gerçekleşebilmiştir. Böylelikle Antonius'un itibarı korunabilmiştir[646]. Bu süreçte, Küçük Asya'daki kentler ve bölgelerle ilgili konulardan Roma senatosunun sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, *client* nitelikli krallıkların örgütlenmesiyle ilgili olmalıdır. Paralel olarak bu sıralarda Deiotaros öldüğü için Galatia'nın yönetimi torunu Kastor'a geçmiş; ayrıca Antonius'un aracılığıyla Prens Attalos'un ölümüyle boşalan Paphlagonia'nın bir kısmı Kastor'un eline geçmiştir. Diğer yandan II. Pharnakes'in oğlu Prens Darios, zengin kırsal alanıyla birlikte Pharnakeia, Trapezos ile Doğu Pontos'un bir kısmını teslim almıştır[647].

Dahası, iki kişi sadık tutumları nedeniyle makamlarla ödüllendirilmiştir; biri Philippoi'deki *triumviri*ye sığınan Deiotaros'un komutanı Galatialı Amyntas, diğeri ise Labienus'a karşı Laodikeia'nın kahraman direnişçisinin oğlu Polemon'du. Her ikisi de Kilikia Eyaleti'nin bazı kısımlarını, yani Amyntas dağlık Kuzey Pisidia'yı, Polemon ise Ikonion ve belki de Kilikia Trakheia (Cilicia Aspera) ile birlikte büyük Lykaonia ovasını almıştır[648]. Zeus'un ünlü tapınağının bulunduğu eski tapınak devleti Olba da Roma'nın kontrolü altına girmiş, aslında bir haydut reisinin kızı olan ama rahip aristokrasisinden bir prensle evlenen Kraliçe Aba'nın görevine devam etmesine izin verilmiştir. Onun soyundan gelenler ileride nesiller boyunca Olba'yı yönetmiştir. Diğer yandan Caesar tarafından daha önce affedilen Tarkondimotos,

---

[645] Liv. Ep. Ox. CXXVII; Taşdöner 2012: 217-218; Taşdöner 2017: 27. Şüphesiz konuyla ilgili Livius'un anlatımı kısadır. Ancak ikili arasındaki mücadeleyi daha detaylı ele alan Cassius Dio, Labienus'un tutuklandığını ifade etmekte, ölümü hakkında bilgi sunmamaktadır (Cass. Dio XLVIII 40.5).

[646] Magie 1950: 432; Demir 2019a: 155-156.

[647] Magie 1950: 433; Taşdöner 2012: 220.

[648] App. B Civ. V 8.75; Cass. Dio XLIX 32.3; Taşdöner 2012: 220-221.

Syria sınırındaki krallığını Antonius ile olan iyi (veya çıkar) ilişkisi sayesinde koruyabilmiştir[649]. Kısa bir süre sonra, M.Ö. 37/36'da, Galatia ve Paphlagonia hükümdarı Kastor ölmüştür. Dolayısıyla kralın toprakları ikiye ayrılmıştır; halefi Deiotaros Philadelphos Paphlagonia'yı alırken, Antonius Amyntas'ı ikinci kez ödüllendirerek kral unvanı ile birlikte Galatia'yı kendisine vermiştir. Daha sonra Lykaonia Ovası ve Side kenti dahil olacak şekilde Pamphylia'nın da bir kısmını alarak hakimiyet alanını genişletmiştir[650]. Ancak bu durum, Polemon'un topraklarını bırakmak zorunda kaldığı anlamına gelmemiştir; özellikle de değerli sedir ağacıyla Kilikia Trakheia, Antonius tarafından Kleopatra'ya teslim edilmiştir. Polemon ise tazminat olarak kral unvanı altında Pontos'un doğusunu almıştır. II. Pharnakes'in oğlu eski prens Darios muhtemelen bu sırada ölmüş, tahtta hak iddia edenler ise Polemon tarafından ortadan kaldırılmıştır. Antonius daha sonra Küçük Armenia ve Kolkhis'in bazı kısımlarını da eklemiştir. Galatia'nın geri kalan kısmı ise çeşitli yerel prensler arasında paylaştırılmıştır. Bu önlemler, Pompeius'un Hellen modeline göre kentler kurma sistemini ortadan kaldırmış ve artık bölgeler doğrudan Romalı komutanın kontrolü altına girmiştir[651].

Kappadokia Krallığı da doğrudan Antonius'un bir yandaşının kontrolü altına verilmiştir. Senato, Prens Ariarathes'i meşru halef olarak onaylamış olmasına karşın, Komana'da başrahiplik görevini yürüten Sisines adında biri Antonius tarafından kral olarak atanmıştır. İleriki süreçte atalarına uygun olarak önce Arkhelaos adını, daha sonra da Philopatris adını almış ve yarım yüzyıl daha hüküm sürebilmiştir[652]. Antonius, daha önce demokratik bir şekilde yönetilen kentlere bile, Herakleia Pontike'de olduğu gibi, kendisine bağlı prensler yerleştirmiştir; burada halihazırda

---

649 Sayar 2012: 374-375; Taşdöner 2012: 221-222. Tarkondimotos, Octavianus'a karşı Antonius'a destek vermiştir. Bunun üzerine Antonius kendisine kral unvanı verilmiştir. Tarkondimotos kendisine olan sadakatini ilan etmek adına *Tarcondimotus Philantonius* lejandları bulunan sikkeler darp ettirmiştir. Söz konusu sikkelerdeki portrenin tam bir *philorhomaios* olarak betimlendiği önerilmektedir (Wright 2012: 75-76). Benzer özelliklerin Anazarbos'tan ele geçen ve Tarkondimotos'a atfedilen bir erkek başı için geçerli olduğu düşünülmektedir (Özgan 1988: 378-380).

650 Mitchell 1993: 38-39; Taşdöner 2012: 223-224.

651 Magie 1950: 434-435; 1232-1234 not 35; Mitchell 1993: 38; Taşdöner 2012: 224-225.

652 App. B Civ. V 1.7; Strab. XII 2.11; Taşdöner 2012: 226-227. Sisines / Arkhelaos'un M. Antonius ile iyi geçindiği gibi Actium Savaşı'nın ardından Octavianus ile de iyi ilişki kurduğu ve bu şekilde krallığını sürdürebildiği aktarılmaktadır.

bir Roma kolonisinin varlığı bilinmekle beraber Adiatorix adında Galatialı bir liderin kontrolüne verilmiştir[653]. Yukarıda bahsi geçen haydut Kleon, kuzeydoğu Mysia'nın dağlık bölgesindeki Zeus Abrettenus Kutsal Alanı'na rahip olarak atanmıştır. Bu şekilde sadece Asia, Bithynia ve Kilikia ovası Romalı valiler tarafından Roma'ya bağlanırken, diğer bölgeler Roma adına yerli prensler tarafından yönetilmiştir. Bölge dinamikleri göz önüne bulundurulduğunda bu durum, şüphesiz tüm tarafların yararına olan bir "kazan kazan" durumu olarak gözükmektedir. Bu yönetim tarzının tercih edilmesi, bölgelerin kültürel ve ekonomik gelişimini ve doğunun otokratik yöntemlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur[654].

M.Ö. 37-36'da Antonius, Kleopatra ile yaptığı resmi evlilikle Kleopatra artık Roma eyaletlerinin ve topraklarının bir kısmını da ona hediye etmiştir. Diğer yandan M.Ö. 36'da, bilindiği gibi felaketle sonuçlanan ve "Armenia sorunu" ile birlikte o andan itibaren Roma siyasetine hâkim olacak olan Parthialılara karşı sefer izlemiştir[655].

7. Sex(tus) Pompeius Magnus İsyanı (M.Ö. 36)

Marcus Antonius ve Octavianus arasındaki son çatışmadan önce, Küçük Asya'nın batısı bir kez daha hırslı ama sonuçta başarısız bir Romalı komutan tarafından ziyaret edilmiştir. Gnaeus Pompeius Magnus'un oğlu Sextus Pompeius Magnus, Octavianus'a karşı Hispania ve Italia'da başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar vermiştir[656]. Sicilia'da kaybedilen Naulokhos Savaşı'ndan sonra filosunun kalan gemileriyle önce Italia'nın güneyindeki Lacinium Burnu'ndaki zengin Iuno Tapınağı'nı yağmalamıştır. M.Ö. 36 yılının sonlarında Küçük Asya'ya kaçmak zorunda kalmış ve burada hâlâ babası üzerinden bir destek arayışında olmuştur. Beklenebileceği üzere küçüklüğünün de bir kısmının geçtiği Mytilene onu nazikçe

[653] Jones 1971: 162; Mitchell 1993: 40. Zamanında Caesar, bölgede Apamea ve Heraklea kolonilerini kurmuştur. Ancak Apamea kendini koloni olarak korurken, Roma'nın iç çekişmeleri sırasında Heraklea koloni statüsünü yitirmiştir. M. Antonius, Heraklea'nın kolonize edilmemiş yarısını Adiatorix'e ve adamlarına vermiştir. Antonius'un da göz yummasıyla Romalı kolonistler üzerine yapılan saldırı sonucunda koloni yıkılmıştır. İleriki süreçte koloni hiç onarılmamış, Heraklea ise yeniden yalın bir eyalet kenti olarak varlığını sürdürmüştür.

[654] Magie 1950: 436. Bu idare sayesinde Pompeius'un aksine Antonius, alacağı önlemleri ve eylemleri senatoya onaylatması gerekmemekteydi. Dolayısıyla konum itibariyle Hellenistik bir hükümdardan bir farkı bulunmadığı anlaşılmaktadır.

[655] Kevser-Özcan 2014; Demir 2019a.

[656] Rogers 2009.

karşılamıştır. Antonius'un Parthialılar tarafından yenilgiye uğratılması ise Sextus'a yeni bir ivme kazandırmıştır. Ancak hem Parthlarla hem de Antonius'la temasa geçmek gibi kritik bir hata yapmıştır[657]. İleriki süreçte, Labienus'un işgalinden sonra çok az askeri kaldığından *proconsul* Gaius Furnius kendisini durduramamış, Sextus Pompeius da Asia'ya geçmiştir. Ayrıca Furnius, Antonius'un eyaletlere atamış olduğu krallardan yardım istemiştir; Bithynia'dan Gnaeus Domitius Ahenobarbus ve Galatia Kralı Amyntas çağrılara olumlu cevap vererek duruma müdahil olmuştur[658].

Sextus Pompeius bu sırada Lampsakos'u fethetmiş ve halkı, özellikle de ganimet beklentisi olan Romalı yerleşimcileri kendisini takip etmeye çağırmıştır. En nihayetinde, ordusunu üç *legio*ya kadar takviye edebilmiştir. Bu süreçte, Kyzikos'a yapılan bir saldırı Antonius'un kentteki gladyatörleri tarafından iyi bir şekilde savunulduğundan başarısız olmuştur[659]. Skamandros Ovası'nda, Furnius onu boşuna durdurmaya çalışmış ve sonrasında Sextus, Nikaia ve Nikomedeia'yı ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak bu başarıdan sonra işler tersine dönmüştür. Antonius tarafından Marcus Titius komutasında gönderilen takviye kuvvetler harekete geçerek Sextus'u Nikomedeia'da kıstırmıştır. Fakat teslim olmak yerine gemilerini yakmış ve doğuya, Phrygia Epiktetos üzerinden Galatia'ya doğru kaçmaya çalışmıştır. Bu çabası başarısız sonuçlanarak Galatia kralı Amyntas'ın da geldiği Midaeion'da durdurulmuştur. Sextus teslim olmayı reddetmiş, fakat gizlice kaçma girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylelikle Romalı komutan tarafından tutuklanmış ve Miletos'a götürülmüştür. Burada, Antonius'un emriyle yargılanmadan idam edilmiştir[660].

---

[657] App. B. Civ. V 14.133.

[658] App. B. Civ. V 14.137.

[659] Cass. Dio LI 7.1-3; Uzunaslan 2005: 24-25. Anlaşıldığı kadarıyla gladyatörler özel koruma birliği olarak da kullanılmaktaydı. Ancak söz konusu aktarımda, M. Antonius'un olası bir zafere karşı bir gladyatör kutlaması yapmayı düşündüğü ve bu nedenle de Kyzikos'ta gladyatör bulundurduğu aktarılmaktadır.

[660] Cass. Dio LIX 18.3-5; Magie 1950: 438. Casssius Dio, Antonius'un Titius'a iki mektup gönderdiğini ifade etmektedir. İlk mektupta Sextus'un idam edilmesi, ikincisinde hayatının bağışlanmasına dair karar bulunmaktadır. Eline ilk olarak birinci mektup ulaştığından, Titius da gelen kararı vakit kaybetmeksizin uygulamıştır.

M.Ö. 34'te Antonius, Kral Artavasdes'in kaçırılmasıyla sona erdirdiği Armenia seferini tamamlamıştır[661]. Aleksandreia'da tüm Roma zaferlerini gölgede bırakan bir zafer alayıyla kutlamalar yapılmıştır. Kraliçeye ve çocuklarına eyaletler ve "Kralların Kralı" unvanları verilmiş, kendisi de "Kralların Kralı" olarak adlandırılmıştır. Şüphesiz tüm bunlar Roma'da hoş karşılanmamıştır. Antonius ile Kleopatra çifti, M.Ö. 33-32 kışını Ephesos'ta geçirmiştir. Armenia seferinde yer alan *legio*lar, buraya çağrılmış ve 800'den fazla gemiden oluşan büyük bir filo da toplanmıştır. Muhtemelen, Küçük Asya kentleri yine katkıda bulunmak zorunda kalmıştır. Kos'ta, Asklepios'un kutsal korusu bile gemilerin inşasında kullanılacak keresteler için kesilmiştir. İlkbaharda karargâh Samos'a taşınarak ilk kez Dionysos adına sefahat dolu şenlikler düzenlenmiştir. Ustalar ilk olarak buraya çağrılmış ve daha sonra Priene kentine atanmıştır. Antonius tarafından Kleopatra'ya Myron'un üç heykeli hediye edilmiştir. Bu büyük ordu, daha sonra M.Ö. 32 yılı boyunca batı Hellas'a taşınmış ve bilindiği gibi Actium Savaşı M.Ö. 31 Eylül'de gerçekleşmiştir[662].

Octavianus Küçük Asya'daki hazine binalarını boş bulmuştur. Birkaç istisna dışında, kentlere herhangi bir ceza uygulamış gibi görünmemektedir. Stratonikeia gibi her zaman sadık davranmış olan kentler Lagina'daki Hekate Tapınağı'nın yeniden inşa edilmesiyle ödüllendirilmiştir. Kötü muamele gören Mylasa'nın hakları yeniden onaylanmıştır. M.Ö. 29'da Küçük Asya'ya yaptığı yolculuk vesilesiyle Ephesos ve Pergamon'da üzerinde portresi bulunan altın ve gümüş sikkeler basılmıştır.

Birkaç istisna dışında Octavianus, Antonius'un atadığı prensleri görevlerinde bırakmıştır. Bunlardan kayda değer biri, kardeşi Kral Mithridates'in Roma'ya giden bir heyetini öldürten Kommagene Prensi Antiokhos'a karşı açılan davadır. Octavianus onu Roma'da yargılatarak mahkûmiyetinin ardından idam ettirmiştir. Bu, Roma'nın yabancı prensler üzerindeki yargı yetkisinin ilk örneğidir.

[661] Demir 2014:72; Taşdöner-Özcan 2014: 62.

[662] Magie 1950: 439; Eck 2003: 38-39; Taşdöner 2017: 31-32.

II. ROMANİZASYON'UN ARKEOLOJİK VERİLERİ

A. Hellas

1. T(itus) Quinctius Flamininus Sikkesi (M.Ö. 196)

a. Flamininus'un Kişiliği ve Kariyeri

Yukarıda görülebileceği üzere Flamininus, Roma ile Makedonlar arasında gerçekleşen II. Makedonia Savaşı'nda önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki V. Philippos'a karşı Aous ve Kynoskephalai savaşlarında galip gelmiş ve bu süreçte gerçekleşen görüşmelerde faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu başarılarıyla ailesinin köklü kariyerine uygun olarak ilerlediğini söyleyebilmek mümkündür[663]. Genç yaşta hızlı bir şekilde yükseldiği kariyeri esnasında[664] Hellen kültüründen etkilendiği ve *philhellen* olduğu anlaşılmaktadır. Hellen kültürüyle ilk etkileşimin M.Ö. 205-204'te, bir Hellen kolonisi olan Taras'ta (Tarentum), *propraetor* görevi esnasında gerçekleştiği düşünülmektedir[665]. Ayrıca Thessalia'daki Khyretiai kentine göndermiş olduğu mektup aracılığıyla iyi bir şekilde Hellence bildiği anlaşılmaktadır[666]. Hellen kentleri için açıklanan özgürlük bildirgesinde, diğer faktörlerin yanı sıra kendisinin de Roma senatosunu olumlu yönde etkilediği de önerilmiştir[667]. Hellen kültürüne karşı bu tutumu bir yana, Demetrios ve Brakhyllas'ın ölümlerindeki, ayrıca Prousias ile Eumenes arasındaki savaşın çıkmasındaki etkisi de bilinmektedir[668]. Dolayısıyla Flamininus'un bölgedeki güç dengesinde önemli bir rol oynadığı ve Roma'nın "böl ve yönet" politikasında etkili olduğu söylenebilir.

b. Flamininus'a Ait Onurlandırmalar

Zaferin ardından Flamininus, Isthmia Oyunları esnasında Makedon Kralı V. Philippos'un hâkimiyetinde bulunan kentlerin özgürlüklerine kavuştuklarını

[663] Badian 1971: 23-26.

[664] Eckstein 1976: 120-121; Develin 1979.

[665] Liv. XXIX 13; Badian 1971: 110; Eckstein 1976: 122; Campana 2016: 5.

[666] Sherk 1969: 211-213. Bu mektupta Roma'ya ait olduğu düşülen birtakım varlıklar Khyretiai kentine iade edilmektedir. Bu mektubun, gramer ve cümle dizilişi bakımından muntazam bir *koine* ile, dönemin Hellen kralları ile benzer üslupta yazıldığı aktarılmaktadır. Ayrıca bu durum kendisinin *philhellen* özelliğini pekiştirmektedir. Nitekim Hellence konusunda olduğu kadar, Hellen siyaseti ve yasaları konusunda da hâkim olduğu değerlendirilmektedir.

[667] Ecstein 1990: 46.

[668] Briscoe 1972: 25-26; Carawan 1988: 245-250.

duyurmuştur[669]. Romalılar, bahsi geçen savaşların ardından Makedonlara karşı elde ettikleri zafer sayesinde Hellen kentlerine "özgürlük" sunmalarına dair propaganda yürütmüştür[670]. Hellen kentleri, Roma'nın Hellas'taki temsilcisi olan Flamininus'u özgürleştirici bir kahraman gibi gördükleri için kendisine onurlandırmalar yapmıştır[671]. Kynoskephalai zaferinden sonra kendisinin de Delphoi'de adaklar adadığı bilinmektedir[672]. Karşılıklı olarak Delphoi kenti de kendisini bir atlı heykeli ile onurlandırmış ve Flamininus'u *proksenos* olarak atamıştır[673].

Titus Quinctius Flamininus, Argos'taki Nemea Oyunları'nda Argos'u özgür kent olarak ilan etmiştir[674]. Burada, Hellenlerin minnettarlık ifadeleri içeren büyük bir gösterisi bir kez daha gerçekleşmiştir. Burada bir ayrıntı dikkat çekmektedir: Flamininus, Hannibal'e karşı yürütülen savaş sırasında Hellas'a gelen Romalı kölelerin serbest bırakılmasını talep etmiştir. Sadece Akhaia'dan yaklaşık 1.200 köle satın alınmış ve Flamininus'a teslim edilmiştir. Hellenlerin tüm bu minnettarlık ifadelerine karşın, Roma'daki zafer alayının sadece değerli metaller ve para değil, aynı zamanda çok sayıda sanat eseri de içeren büyük miktarda Hellen hazinesi taşıdığı göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla Flamininus'un da Hellas'tan büyük miktarlarda değerli eşya götürdüğü anlaşılmaktadır[675].

---

669 Liv. XXXIII 32.

670 Rostovtzeff 1941: 53-55; Wood 1941; Eckstein 1976; Carawan 1988; Walsh 1996.

671 Örn. *IG XII,9* 931'de görülebileceği üzere Khalkis'te iki *gymnasiarkhes* Flamininus'u *soter* ve *euergetes* unvanları ile birlikte onurlandırmaktadır. Diğer onurlandırmalar için bk. Briscoe 1972: 32 dn. 2.

672 Miller 2000: 279. Flamininus'un kendi zamanına uygun olacak şekilde kutsal alana kalkanlar adamıştır ancak bu kalkanların ölü Makedon askerlerine ait olduğu düşünüldüğünde eylemindeki çelişki dikkat çekmektedir.

673 SEG XVII 236; SEG XIX 383; Syll.3 585; Chamoux 1965: 220; Siedentopf 1968: 115-115 no 77. Delphoi'de ele geçen *proksenos* listesinde *arkhon* isimlerine de yer verilmektedir. Böylelikle Flamininus'un ismi *arkhon* Ksenon'un (M.Ö. 189/188) görevi sırasında yer aldığından kesin bir tarihleme yapabilmek mümkündür.

674 Liv. XXXIV 41; Hammond – Walbank 1988: 447.

675 Liv. XXXIV 50; Plut. Flam. XIII; Errington 2017: 213. Anlaşıldığı üzere söz konusu Roma vatandaşları M.Ö. 3. yy.'ın sonunda köle olarak Hellas'a satılmıştır. Ayrıca Livius'un Romalı kölelerin sayısına dair Arkadia için vermiş olduğu rakamı Ploutarkhos, o dönem Hellas'taki bütün Romalı kölelerin sayısı olarak aktarmaktadır. Diğer yandan Flamininus'un ganimeti 6,061,530

Bu onurlandırmaların yanı sıra Flamininus adına bir yönetici kültünün varlığı da bilinmektedir; Ploutarkhos, Flamininus'un adının Herakles ve Apollon adakları ile Zeus, Roma ve Fides Romana (Pistis) *hymnos*larında anıldığına değinmektedir[676]. Yine Ploutarkhos'un aktardığına göre, kendi zamanında Flamininus'a hizmet etmek için bir rahip tayin edilmiş, kurban ve libasyonlar yapılmış ve *hymnos*lar okunmuştur[677]. Bu kısım, özellikle kültün belgelenmesi ve uygulamaları hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Flamininus kültünün Ploutarkhos'un zamanına kadar (M.S. 1. yy. c.) süregelmesi, kültün yaklaşık üç yüzyıl devam ettiğine de işaret etmektedir. Kendisine atfedilen bu kült ile Flamininus, doğuda ilk kalıcı külte sahip Romalı olarak da değerlendirilmektedir[678].

c. Flamininus'a Ait Sikkeler

Flamininus adına Hellas'ta yapılan onurlandırmalar ve atfedilen kültün yanı sıra, Hellas'taki faaliyetleri esnasında[679] üzerinde kendisinin portresi bulunan sikkeler de darp edilmiştir[680]. Flamininus'un ordu maaşını ödemek için bu sikkeleri darp ettirdiği görüşüne karşın[681], ilgili çalışmalar Hellen kentlerinin Flamininus'u onurlandırma olasılığı üzerine durmaktadır. Hellas darbı olduğu düşünülen bu sikke tipi altın *stater* olarak basılırken günümüze oldukça az örnek korunagelmiştir (DS5)[682]. Bu örneklerin çoğunluğu özel koleksiyonların içinde tespit edildiğinden[683] darp yerleri hususunda tartışmalar devam etmektedir. Flamininus'un zaferini kutladığı ve Hellenlere özgürlük ilan ettiği Isthmia Oyunları'nın gerçekleştiği Euboia'daki

---

denarius olarak aktarılmakta, bu durum da "özgürleştirme" niyetinin asıl niyetini ortaya koymaktadır (Rostovtzeff 1941: 617).

676 Plut. Flam. XVI-XVII.

677 Plut. Flam. XVI.

678 Fishwick 1993: 46.

679 Carson 1955: 12.

680 RRC 548.

681 Carpenter 1941: 73; Suspène – Blet-Lemarquand 2020: 90.

682 Carson 1955: 11. Roma sikkeleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında Baydur, Flamininus sikkesi için "Attika sisteminde darp edilmiş *denarius*" tanımlamasını yapmaktadır (Baydur 1998: 22). Ancak birim karşılaştırması bakımından bu tanımlamaya şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir.

683 Bilinen on örnekten dördü müze (Atina, Berlin, Londra ve Paris) koleksiyonunda, diğer altısı ise özel koleksiyonda bulunmaktadır (bk. Campana 2000: 18-19; Callataÿ 2011: 60; Campana 2016: 35-38, 49; Suspène – Blet-Lemarquand 2020: 82).

Khalkis kenti, darp yeri olarak ön plana çıkmaktadır[684]. Khalkis darbının önerilmesinin bir diğer nedeni de Flamininus'un yaşarken kent tarafından tanrısallaştırılmış olmasıdır[685]. Günümüzde az sayıda örneğin belgelenmiş olması, ilk etapta sikkenin hatıra para olarak darp edildiği fikrini oluşturmaktadır[686]. Ancak güncel çalışmalarda, ilgili örneklerin kalıpları ve metal analizleri değerlendirilerek sikkelerin çok sayıda basıldığı ortaya koyulmuştur[687]. Hellas dışında görülmemesi sebebiyle dolaşım bakımından sikkenin Hellas ile sınırlı olması muhtemeldir.

Sikkenin ön yüzünde sakallı erkek başı sağ profilden işlenmiş olup dağınık dalgalı saçlar enseye kadar uzanmaktadır. Sakal, kısa ve dağınık görünmektedir. Karakteristik olabilecek burun, hafif kemerli, sivri ve çıkıntılı olarak işlenmiştir. Arka yüzde uzun kanatları olan bir Nike figürü işlenmiştir. Sağ elinde çelenk, sol elinde ise uzun bir palmiye dalı tutmaktadır. Nike'nin sağında T. QVINCTI lejandı görülmektedir. Latince yazılmış olan bu lejand sayesinde ön yüzdeki portre, Titus Quinctius Flamininus ile ilişkilendirilebilmektedir. Ayrıca lejand özelinde mevcut örnekler, kendi içinde iki gruba ayrılabilmektedir; ilk grupta lejand yukarıdan aşağıya yazılmışken, ikinci grupta aşağıdan yukarıya yazılmıştır[688].

Flamininus'un yaşamını aktaran Ploutarkhos, Roma'da kendisine ait bir bronz heykelin varlığından bahsetmektedir[689]. Anlatımın devamında bir *circus*un karşısında, Kartaca'daki büyük Apollon heykelinin yanında durduğu ve üzerinde Hellence yazıt olduğu ifade edilmektedir[690]. Ne yazık ki heykelin nasıl betimlendiğine dair detaylara yer verilmemektedir. Arkeolojik açıdan Flamininus'a

---

[684] Callataÿ 2011: 59-61. British Museum'un koleksiyonunda bulunan örneğin ise Delphoi'den ele geçtiği aktarılmaktadır (bk. Carson 1955: 12). Ayrıca Thermopylai Savaşı'nın ardından Flamininus'un Kalkhis kentini koruduğu ve M. Acilius Glabrio'yu sakinleştirdiği aktarılmaktadır. Livius'a göre bu nedenle kentin Flamininus adına bir *gymnasion* ve bir Delphinion ile onurlandırdığını aktarmaktadır (Liv. XXXVI 11).

[685] Bortrè 1997: 65.

[686] Baydur 1998: 22.

[687] Callataÿ 2011: 60-61; Suspène – Blet-Lemarquand 2020: 85-86.

[688] Bortrè 1997: 67.

[689] Plut. Flam. I.

[690] Buradaki *circus* için Circus Flaminius (bk. Perrin 1921: 323) veya Circus Maximus (bk. Balty 1978: 674) önerilmektedir.

ait portre, değinilen sikke tipi haricinde iki örnek üzerinden bilinmektedir[691]. İlk örnek Delphoi'de tespit edilmiştir[692]. Buradaki mermer baş müze teşhirinde olup Flamininus'a atfedilmektedir. M.Ö. 192'de Delphoi'de, Flamininus'u onurlandırmak amacı ile sunulan bir heykele ait olduğu düşünülmektedir[693]. İkinci örnek Italia'dan olup Flamininus'a ait olup olmadığı hususu halen tartışmalıdır. Literatürde Hellen Kralı, Seleukos Kralı veya Terme Hükümdarı olarak tanımlanan bronz heykel, Roma'daki *Thermae Constantinianae* çevresindeki kazılarda tespit edilmiştir. M.Ö. 2. yy.'a tarihlendirilen eser, aynı yüzyılda yaşayan farklı kişiler ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır[694]; II. Attalos[695], Quintus Caecilius Metellus Macedonicus[696], Quintus Caecilius Metellus Creticus ve Lucius Licinius Lucullus[697], Gnaeus Manlius Vulso[698], Scipio Aemilianus[699] ve Titus Quinctius Flamininus[700]. Heykelin Flamininus'a ait olduğu kabul edilmesi durumunda, sikke ile benzer etkileşimi gösterdiği de düşünülebilir. Çünkü sikkedeki portre, Roma adına bir yeniliği temsil ettiği gibi, değinilen heykel de özellikle çıplak olması bakımından, alışılmışın dışında bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Ön yüzdeki Flamininus portresine bakıldığında, dönem itibariyle Makedonia Kralı V. Philippos ve daha sonraki Perseus sikkelerindeki portre ile benzer özellikler taşıdığını söyleyebilmek mümkündür. Dağınık dalgalı saç ve kısa sakal, değinilen bütün portrelerde görülürken boyun kısmının işleniş tarzının da benzer olduğu görülebilmektedir. Başlar arasında şüphesiz en ayırıcı unsur *diadem*dir. Ayrıca Flamininus'un burnunun hafif kemerli ve çıkıntılı olarak işlenmiş olması ayırt edici bir özelliktir. Bu şekilde işlenmiş olması, Flamininus'u bir yabancı olarak gösterme

[691] Sunulan örneklerin yanı sıra bir yüzük taşı (bk. Bernoulli 1882: 61) ile bir baş (bk. Bernoulli 1882: 61-62) Flamininus portresi için önerilmesine karşın bu öneriler karşılık bulmamaktadır.

[692] Chamoux 1965.

[693] Campana 2016: 36, 57.

[694] Smith RRR 1981: 34. Ayrıca mitolojik açıdan da değerlendirilerek beraberinde bulunduğu Boksör heykeli ile birlikte Diskouroi ile bağlantılı olabileceği önerilmektedir (bk. Williams 1945).

[695] Özgan 2018: 140-149.

[696] Lehmann 1996-1997.

[697] Carpenter 1927; Carpenter 1941: 81-84.

[698] Papini 2002.

[699] Coarelli 1981; Etcheto 2012: 278-282.

[700] Balty 1978; Croz 2002.

çabası ile bağlantılı olabilir. Portre ile ilgili, sikkenin darp edildiği zamana göre Flamininus'un daha genç betimlendiği desteklenmektedir[701]. Yine döneme uygun[702] olarak Roma'nın-Flamininus'un zaferine ithafen arka yüzde bir Nike figürü işlenmiştir. Hellenistik krallara ait sikkelerde görüldüğü üzere Nike, sağ elinde tuttuğu defne çelengini lejandın üzerine tutarak Flamininus'u onurlandırmaktadır.

Diadem ve lejand haricinde[703], dönem dâhilindeki Hellen özelliklerini yansıtması bakımından, sikkenin bir Hellen usta tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Portre ve figüratif özelliklerin yanı sıra lejand kullanımı da ilgi çekmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi lejand Latince yazılmış, *ethnikon* kullanılmamış ve Flamininus *cognomen*ine yer verilmemiştir. Kullanılan harflere bakıldığında, ustanın bu harflere aşina olmadığı izlenimini vermektedir. Bir diğer önemli nokta, bu lejandın Hellas'taki en erken Latince yazıtlardan biri olarak değerlendirilebilecek olmasıdır.

Bu sikke tipi, yaşayan bir Romalıya ait bir portrenin sikke üzerinde kullanılmış olması ve Iulius Caesar portreli sikkelerden önce olması bakımından büyük önem arz etmektedir[704]. Roma portre sanatının ilk ve en erken örneğini oluşturan[705] öylesine önemli bir sikkenin Hellas'ta darp edilmiş olması, bölgedeki etkileşimi ve dinamiği aktarmaktadır. Sikke darp etme ayrıcalığı (özellikle altın sikke), dönem dâhilinde özgürlüğün bir simgesi olarak görülmekteydi[706]. Flamininus, Hellas'taki kamuoyunun tek kişilik güce karşı olumlu tepki verdiğini ve monarşilerin uzun

[701] Bernoulli 1882: 61. Sikkenin darp tarihi, Flamininus'un Hellas'ta bulunduğu dönem olarak kabul görmektedir. Flamininus'un, Isthmia oyunları katılımında 33 yaşında olduğu bilinmektedir (Liv. XXXIII 32). Dolayısıyla portreye dair bu öneri dikkate alınabilir fakat sorgulamayı da gerektirmektedir.

[702] Arka yüzün, M.Ö. 2. yy. esnasında Hellas'ta hala dolaşımda olan Büyük İskender'in altın *stater*lerinden alındığı desteklenmektedir (bk. RRC I 548; Carson 1955: 12). Bu sikkelerde farklı olarak Nike sağ elinde, Büyük İskender'in deniz zaferine ithafen palmiye dalı yerine bir *stylis* tutmaktadır (Suspène – Blet-Lemarquand 2020: 80).

[703] Waterfield'in ifade ettiği üzere Latince lejand, kültürel egemenlik çabası olarak yorumlanmalıdır. Ayrıca dönem dahilinde, genellikle tanrı veya kralların betimlerinin kullanıldığı ön yüzde, bir portrenin kullanılması Romalılar için tamamen yabancı bir durumdur. Böylelikle Flamininus'un bir Hellen kralı gibi hareket ettiği desteklenmektedir (Waterfield 2014: 85).

[704] RRC I 548; Carson 1955: 12; Smith RRR 1981: 26-27; Tanner 2000: 38; Suspène – Blet-Lemarquand 2020: 80.

[705] Özgan 2013: 37.

[706] Macdonald 1905: 154.

soluklu olduğunu görmüş olmalıdır[707]. Bu gözlem sayesinde özgürlük ilanı sonrası yerel toplumun takdirini ve onayını almış olabilir. Böylelikle geleneğin dışına çıkılarak Hellen krallarının portreleri yerine yeni hâkimin portresine yer verilmesi, azımsanmayacak bir eylem olarak algılanmalıdır. Dahası sikke Hellen geleneğine uymasına karşın, Flamininus'un yabancı olduğu da belirtilmek istenmiştir[708]. Bu bağlamda, portrenin sahip olduğu gerçekçilik sayesinde Roma Cumhuriyet Dönemi'nin *verizm* tarzını yansıttığı da önerilmektedir[709]. Sikkenin arka yüzündeki Nike figürü ile Flamininus'un, dolayısıyla Roma'nın zaferi onurlandırılmaktadır. Bu kapsamda sikkenin ve onurlandırmanın kim tarafından yapıldığı sorgulanmalıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere Flamininus'un ordu maaşının ödenmesi için sikke darbını talep ettiği düşünülmektedir. Fakat bu hususta kendisine Roma senatosu tarafından herhangi bir izin verilip verilmediği bilinmemektedir[710]. İkinci değerlendirme, Hellen kentleri tarafından sikkenin darp edilmesidir. Flamininus'un adına kentler çeşitli onurlandırmalar yaparken, yönetici kültünün olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca M.Ö. 194'te ordusu ile beraber Roma'ya döndüğünde, Hellas'taki kentlerin verdiği değerli "hediyeler" üç gün süren görkemli bir zafer alayında sergilenmiştir[711]. Hellas'taki kentler, bölgedeki hâkimiyeti büyük ölçüde ele geçiren Roma'ya kendi bildikleri şekilde teşekkür etmeye çalışmış olmalıdır. Hellen kültürüne aşina olan ve bir *philhellen* olarak bilinen Flamininus'un

[707] Badian 1968: 10. Howgego'ya göre, portresi yapılan bir kişinin devlet ile özdeşleştirilmesi Romalılar için bir sorun teşkil etmekteydi. Sikke tiplerinin kişisel olma geleneği sayesinde bu sorun kısmen azaltılabilmiştir. Ayrıca portre tipinin yaygınlaşması ancak Caesar portresi ile birlikte izlenmektedir (Howgego 2013: 90-91).

[708] Carpenter 1941: 79.

[709] Smith RRR 1981: 34. Diğer yandan Rose, Flamininus sikkesine değinirken *verizm*in başlangıcı olarak önerildiğini ifade etmekte ancak aynı dönemdeki Makedonia krallarının portrelerinin özelliklerini taşıması bakımından bu öneriyi kabul etmemektedir (Rose 2008: 109).

[710] Bir diğer neden Flamininus'un Scipio Africanus ile olan rekabeti gösterilmektedir. Yaklaşık M.Ö. 210'da Carthago Nova'da basılan gümüş sikkelerdeki portrenin Scipio Africanus'a ait olduğu önerilmiştir. Rekabet ortamında ilk olarak Scipio'nun gümüş, bunun üzerine Flamininus'un üstün gelme kaygısıyla altın sikke bastırdığı desteklenmiştir. Scipio'nun sikkeleri tartışmalı olduğundan, bu öneriye şüphe ile yaklaşılmaktadır (bk. Carson 1955: 12; Bortè 1997: 69). Campana'ya göre Flamininus, böylesine keyfi bir adımı atmayacak kadar tecrübeli bir politikacıydı. Dolayısıyla Roma'ya dönüşünde senatoyla çatışmamış olması, böyle bir kararı almadığına işaret ediyor olmalıdır (Campana 2016: 58).

[711] Liv. XXXIV 52.

bu hediyelerden memnun kaldığı ve karşılığını iyi bir şekilde vermiş olabileceği düşünülebilir.

2. Romalılar ve Müttefikleri için Onurlandırma Heykelleri

Onurlandırma heykellerinin temsili biçimlerinden biri kuşkusuz atlı heykeldir. Hellen kültüründe genellikle sadece krallar (bazen de komutanlar) atlı heykellerle onurlandırılırken, artık Romalı generaller de bu onura nail olmuştur[712].

a. Delphoi

Hellas'ta, Romalılara ait en eski atlı heykellerin Delphoi'de ele geçtiği kaydedilmektedir. Dolayısıyla bu geleneğin, buradaki Apollon Tapınağı'nda, Romalılar için yapılan atlı heykellerle başladığı desteklenmektedir. Roma'daki geleneklere uygun olarak artık yüksek askeri görevlilerin onurlandırıldığı görülmektedir[713]. Söz konusu onurlandırmalar, ilk olarak II. Makedonia Savaşı'nın muzaffer komutanları ile başlamaktadır. Böylelikle açık bir şekilde bu onurlandırmalar, Hellenlerin Makedonia ile Seleukos egemenliği ve tehdidinden kurtuldukları için duydukları minnettarlığın yansıması olarak anlaşılmaktadır.

T(itus) Quinctius Flamininus

M.Ö. 191/190 yılı civarında, yani zaferle sonuçlanan Kynoskephalai Savaşı'ndan ve özgürlük ilanından 5-6 yıl sonra, zaferin sahibi T. Quinctius Flamininus için Delphoi'de atlı bir heykel dikilmiştir[714]. Söz konusu heykele ait kaide yazıtı sadece fragman şeklinde korunagelmiş ve tamlaması yapılmıştır. Görünüşe göre Antiokhos'un müttefiki olan Aitolialılar bu onurun verilmesini engellemiş, ancak Seleukos kralı Hellas'ı terk etmek zorunda kaldığında heykel dikilebilmiştir[715]. Bu süreç için Ploutarkhos, V. Philippos'a karşı gerçekleşen II. Makedonia Savaşı'nı, Hellas ve Roma arasındaki ilk esaslı siyasi çatışma şeklinde değerlendirmektedir[716]. Flamininus'a yapılan bu onurlandırmayı doğru değerlendirebilmek adına, bu noktada

---

[712] Onurlandırılan Romalı vatandaşlar, onurlandırma yerleri esas alınarak başlıklar altına toplanmış olup kronolojik olarak sunulmuştur.

[713] Siedentopf 1968: 23, 23 dn. 33. Konuyla ilgili ayrıca bk. böl. II. A. 1.

[714] RE XLVII 1047 no. 45; Siedentopf 1968: 114-115 no. 77.

[715] Syll.3 616; Chamoux 1965: 219-220. [ἁ πόλις) τῶν Δελ[φῶν] | [Τίτον Κοΐγκ]τιον Τίτου [υἱὸν Ῥω]|[μαῖον ἀρετ]ᾶς [ἕν]εκεν [καὶ εὐερ]||⁴[γεσίας τᾶς εἰς αὐτ]ὰν Ἀ[πόλλωνι].

[716] Plut. Flam. II.

bazı önemli ayrıntılardan bahsetmek gerekmektedir. T. Quinctius Flamininus bir *Philhellen* olarak bahsedilmektedir; akıcı bir şekilde Hellence konuştuğu ve Hellenlerin davasını yoğun bir şekilde desteklediği aktarılmaktadır. Bu durum, anlaşılacağı üzere şahsına yapılan sayısız onurlandırmalara da yansımıştır[717].

Flamininus, elde ettiği zaferin ardından Hellas turuna çıkmış ve Khalkis kentine de uğramıştır. Bu süreçte, kendisi adına çok sayıda yazılı onurlandırma ve övgü bulunmaktadır; henüz M.Ö. 196'da Isthmia Oyunları'nda onu *soter* ve *promakhos* olarak tanımlayan alkışlar almıştır[718]. Ayrıca Kos[719] ve Gytheion'da[720] Flamininus'un onurlandırmaları belgelenmektedir. Ploutarkhos, bir Romalı için tamamen duyulmamış bir olay olan ilahi onurlandırmaları bildirmektedir; Khalkisliler ona Herakles ile birlikte bir *gymnasion*, Apollon ile birlikte ise bir Delphinion adanmıştır. Ayrıca beklenebileceği üzere Zeus, Roma ve *Fides Romana* ile birlikte Flamininus da kutlanmış, kendisi *soter* olarak anılmış, adına kurban ve libasyon törenleri yapılmış ve onun için bir rahiplik oluşturulmuştur[721]. Diğer yandan Flamininus'un kendisi de Delphoi'de çeşitli adaklar sunmuştur; Zeus adına gümüş kalkanlar ile kendisinin kullandığı uzun kalkan, Apollon için de altın bir çelenk

[717] Konuyla ilgili ayrıca bk. böl. II. A. 1.

[718] Plut. Flam. X. Isthmia Oyunları sırasında Roma senatosu ve Titus Quintius Flamininus'un Hellas'ın özgürlük ilanı gerçekleşmiştir. Bu sırada Hellen seyirciler mutluluktan coşmuş ve haykırışları denize kadar ulaşmıştır. Ayrıca herkes ayağa kalkmış, oyunlardaki atletler es geçilerek Flamininus'a yönelik Hellas'ın kurtarıcısı (*soter*) ve şampiyonu (*promakhos*) tezahüratları yapılmıştır.

[719] Paton-Hicks 128; SEG LII 791; IG XII,4.2 854; Magie 1950: 88. [ὁ δᾶμος ὁ Κῴων] Τίτον Τίτου Κοΐ̈γ<κ>[τ]<ι>ον, | [στρατ]αγὸν ὕπατον | [Ῥωμαίω]ν, ἀρετᾶς ἕνεκα ||[4] [καὶ καλοκἀ]<γ>αθίας τᾶς εἰς αὐτὸν | [καὶ τὸς σ]υμμάχος καὶ τὸς | [Ἕ]λλανας. *vac* [---]μαχος Πάρι[ος] ||[8] [ἐποίησεν]. İlgili yazıtta Flamininus *arete* (erdem) ile *kalakagathia* (iyilik ve dürüstlük) sebebiyle onurlandırılmaktadır. Ayrıca Koslular Flamininus'u Hellenlerin *symmakhos*u (müttefik) olarak tanımlamaktadır.

[720] IG V,1 1165. Τίτον Τίτου Κοΐ̈γκτιον στραταγὸν ὕπατον Ῥω|μαίων ὁ δᾶμος ὁ Γυθεατᾶν τὸν αὐτοῦ σω|τῆρα. Gytheion halkı, kendilerini Spartalılardan kurtardığı için Flamininus'u *soter* olarak onurlandırmıştır.

[721] Plut. Flam. XVI. Orijinal metinde geçen "ἑτέρωθι δὲ πάλιν" ifadesi "başka yerde ise" şeklinde çevrilmekte olup Khalkis'in içindeki başka bir yer veya başka bir kent anlamında kullanılıp kullanılmadığı net değildir. Khalkis'teki Flamininus rahipliğinin en azından Ploutarkhos'un zamanına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

adanmıştır[722]. M.Ö. 189/188'den beri Flamininus'un *proksenos* olduğu da kaydedilmektedir[723].

M(anius) Acilius Glabrio

Komutan ve *consul* Manius Acilius Glabrio'nun rolünden daha önce bahsedilmişti[724]. Delphoi kenti M.Ö. 191/190'da, hizmetlerine dair şükranlarını sunmak adına Glabrio'nun onuruna atlı bir heykel dikmiştir[725]. Syria-Roma Savaşı sırasında Glabrio, Aitolialıların müttefiki olan Seleukos Kralı III. Antiokhos'u Thermopylai Savaşı'nda yenmiş ve böylece Delphoi'yi Aitolialıların hakimiyetinden kurtarmıştır. Savaşın ardından ise Antiokhos Hellas'tan çekilmek zorunda kalmıştır[726]. Daha sonra Phokeis'teki sınır anlaşmazlıkları çözülmüş, ele geçirilen toprak ve evler kente ve kutsal alana iade edilmiştir. Glabrio'nun onurlandırma kaidesi gri kireçtaşından yapılmış olup kaidenin üzerinde bir yazıt bulunmaktadır; söz konusu yazıtta Delphoi kenti Manius Aquilius Glabrio'yu "üstün Romalı komutan" olarak, kent ve kutsal alana gerçekleştirmiş olduğu iyilikler ve bağışlar dolayısıyla onurlandırmaktadır[727]. Bu onurlandırmanın yanı sıra, merkezi Delphoi olan Amphiktion Koinonu'nun da benzer bir yazıtla Glabrio'yu onurlandırdığı bilinmektedir[728].

---

[722] Plut. Flam. XII. Bu adaklara dair bilgi sunarken Ploutarkhos, üzerlerindeki yazıtları da aktarmaktadır. Yazıtlar Hellence verilmektedir ancak Ploutarkhos'un bütün eseri Hellencedir. Dolayısıyla bu hususa dair ek açıklama bulunmadığından, yazıtların esasında Hellence mi yoksa Latince mi yazıldığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak bahsi geçen adakların Flamininus'a ait olduğu, dolayısıyla üzerlerindeki yazıtların da kendisine ait olduğu kabul edilmesi durumunda, Hellen kültürüne dair sahip olduğu bilgi birikimi teyit edilmektedir. Sparta kralları Tyndaridai'nin at biniciliğine, Apollon'un Hekaergos *epitheton*una atıfta bulunmaktadır. Ayrıca aktarılan her iki yazıtta da Flamininus kendisinden "Aeneas torunu" şeklinde değinmektedir.

[723] Siedentopf 1968: 23 dn. 33.

[724] Bk. böl. I. C.

[725] RE I 255 no. 35; Siedentopf 1968: 113-114 no. 75.

[726] App. Syr. XIX; Liv. XXXVI 19. Ayrıca detaylar için bk. böl. I. C.

[727] Syll.3 607. [ἀ] πόλις τῶν Δελφῶν Μάνιον Ἀκίλιον | Γαΐου υἱόν, στραταγὸν ὕπατον Ῥωμαίων, | ἀρετᾶς ἕνεκεν καὶ εὐεργεσίας τᾶς ||[4] εἰς τὸ ἱερὸν καὶ τὰν πόλιν Ἀπολλωνι.

[728] Bousquet 1964: 387-388. [τὸ κοινὸν τῶν Ἀμφικτιόνων] Μάν[ιον Ἀκίλιον] | [Γαΐου υἱόν, στραταγὸν ὕπατο]ν Ῥωμ[αίων, ἀρετᾶς] | [ἕνεκεν καὶ εὐεργεσίας τᾶς] εἰς αὐ[τοὺς Ἀπόλλωνι]. Hellas'taki onurlandırmaların yanı sıra Glabrio Italia'da da onurlandırılmıştır. Bölgedeki Roma kolonilerinden olan Luna'da tespit edilen bir yazıtta, kendisinden "Skarpheia'nın fatihi" olarak bahsedilmektedir.

Aristainos

Akhaialı komutan Aristainos'un atlı heykeli de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Aristainos, T. Quinctius Flamininus adına Akhaialıları Makedonialılardan ayrılmaya ve Romalılarla ittifak kurmaya ikna etmiştir. Atlı heykel, Akhaia Koinonu tarafından dikilmiş olup M.Ö. 186/185 yılına tarihlendirilmektedir. İlgili kaide yazıtında halka, müttefiklere ve diğer Hellenlere yapmış olduğu iyilikler ve hizmetler vurgulanmaktadır. Ayrıca yazıtta geçen *symmakhoi* (müttefikler) ifadesi ile Romalılara atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır[729].

L(ucius) Aemilius Paullus

Pydna zaferi için yapılan atlı heykeline, Aemilius Paullus Anıtı (M.Ö. 168) bağlamında değinilmelidir. Sütunun üzerine yerleştirilmiş olan heykel günümüze korunagelmemiştir. Ancak kaidenin üzerinde bulunan iki oval toynak izi ile kuyruğa ait daha ufak bir iz, burada şaha kalkmış bir atın varlığına işaret etmektedir[730]. Pydna zaferinden sonra Aemilius Paullus, daha önce Flamininus'un yaptığı gibi bir Hellas seyahati gerçekleştirmiştir. Ayrıca elde etmiş olduğu zaferi resmetmek için Atinalı bir ressamı, çocuklarının eğitimi için ise çeşitli Hellen eğitmenleri işe almıştır[731].

M.Ö. 2. yy. boyunca Delphoi'de, Aemilius Paullus'un zafer anıtının haricinde, istisnasız hepsi Romalı generaller için olmak üzere bir dizi atlı heykelin dikildiği de bilinmektedir. Bunlara örnek olarak Q. Coponius ile A. Postumius Albinus'a ait onurlandırma heykelleri gösterilmektedir. Phokaia Koinonu tarafından yapılan onurlandırma yazıtında Q. Coponius, Romalılıların elçisi olarak anılmaktadır. Ayrıca

---

Dolayısıyla bu durum, Hellas'taki seferi sırasında Skarpheia dahil birkaç kenti yağmaladığına ve ganimet topladığına işaret etmektedir (konu hak. Bk. Bloy 1998/1999).

[729] FdD III.3 122; Syll.3 702; Siedentopf 1968: 114 no. 76. τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν | Ἀρίσταινον Τιμοκάδεος Δυμαῖον | ἀρετᾶς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας ||[4] τᾶς εἰς τὸ ἔθνος καὶ τοὺς συμμάχους | καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλλανας. Ayrıca kendisi, Polybius'ta geçen bir diğer Aristainetos ile de ilişkilendirilmektedir (tartışma hak. Bk. O'Neil 1984-1986).

[730] Rostovtzeff 1941: 740 Lev. LXXXII; Siedentopf 1968: 111 no. 71. Aemilius Paullus Anıtı bir Roma anıtı olarak değerlendirilmekte olup Hellenistik atlı anıtların tarihinde, kraliyet anıtı olarak anıtların sonunu mühürlemektedir. Anıt için bk. böl. II. A. 3.

[731] Plin. HN XXXV 40.6; Plut. Aem. VI 8-9. Plinius, Atinalı filozof ve ressam Metrodoros adını aktarmaktadır.

yapmış olduğu iyilik ve hizmetler sebebiyle onurlandırıldığı öğrenilmektedir[732]. Diğer yandan Albinus, Delphoi kenti tarafından onurlandırılmış olup *patron* ve *euergetes* olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu yazıttan, Hellenlerin özgürlüğü için hareket ettiği aktarılmaktadır[733].

L(ucius) Licinius Lucullus

M.Ö. 1. yy.'da Delphoi'de neredeyse hiç atlı heykeli kalmamıştır. Ancak az sayıda da olsa birkaç atlı heykeli tespit edilmiştir. Az örneklerin içinde dikkati çeken ve bahsedilmesi gereken onurlandırma L. Licinius Lucullus'a aittir. Lucullus, Sulla ile birlikte Hellas'a geldiği M.Ö. 88 yılında *quaestor* olarak atanmıştır. Söz konusu onurlandırmayı Ainis Koinonu gerçekleştirmiş olup yazıt fragman şeklinde ele geçmiştir[734]. Ayrıca kendisi için Hypata'da da bir heykel dikildiği bilinmektedir[735].

b. Olympia

Paralel olarak Olympia'da da Romalılar için onurlandırma heykelleri dikilmiştir. Ayrıca Delphoi'deki Aristainos örneği gibi, Akhaia Birliği ile Romalılar arasında temas kuran kişilerden biri Olympia'da saygı görmüştür. Söz konusu kişi, Olympia'da, Akhaia Birliği'ndeki Roma tarafının temsilcisi olan Leontionlu komutan Kallikrates'tir. Kendisi için M.Ö. 180 yılında atlı bir heykel dikilmiştir. Onurlandırma kaidesinde, bazı Lakedaimonialı sürgünlerin vatanlarına geri dönmeleri konusunda yardım ettiği görülmektedir[736].

---

[732] SEG I 151; Siedentopf 1968: 115 no. 78. [τὸ] κοινὸν τῶν Φωκέων Κόϊντον Κοπ[ώ]||[ν]ιον, Κοΐντου υἱόν, πρεσβευτὴν Ῥωμα[ί]||[ω]ν, ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς ||[4] [ε]ἰς αὐτὸ Ἀπόλλωνι Πυθίωι.

[733] SEG I 152; Pomtow 1921: 162,147; Siedentopf 1968: 24, 115 no. 79. ἀ πόλις τῶν Δελφῶν Πο[στόμιον Ἀλ]||βεῖνον, τὸν ἑαυτᾶς πάτρῳ[να καὶ εὐ]||εργέταν [v] ὑπὲρ τᾶς τῶν Ἑλλ[άνων ἐλευ]||[4][θερ]ίας [vv] Ἀπόλλωνι [vv] Πυ[θίωι]. M.Ö. 146'da Albinus'un, Mummius'un da üyesi olduğu on kişilik komisyonun başı olduğu bilinmektedir.

[734] SEG I 153; Pomtow 1921: 164,148; Siedentopf 1968: 27, 116 no. 81. [τὸ] κοινὸν τῶν [Αἰνιάνων? Λεύκιον Λικίνιον?] | [Λε]υκίου υἱόν, ταμ[ίαν Ῥωμαίων, ἀρετᾶς ἕνεκα] | [καὶ] εὐνοίας τᾶς ἐν [αὐτὸ Ἀπόλλωνι Πυθίωι].

[735] IG IX,2 38. [τὸ κοι]νὸν τῶν Αἰνιάνω[ν] | [Λεύκι]ον Λικίνιον Λευκίου [υἱὸν] | Λεύκολλον ταμίαν εὐεργέ[ταν].

[736] IvO 300; Syll.3 634; Siedentopf 1968: 25, 100 no. 44. Λακεδαιμονίων οἱ φυγόντες ὑπὸ τῶν τυράνν[ων] | Καλλικράτη Θεοξένου Λεοντήσιον, καταγαγόντα | εἰς τὰν πατρίδα καὶ διαλύσαντα ποτὶ τοὺς πολίτας ||[4] καὶ εἰς τὰν ἐξ ἀρχᾶς ἐ[οῦσαν] φιλ[ίαν ἀπο]κα̣τα̣στ̣άσαντα.

Q(uintus) Marcius Philippus

Olympia'da bir Romalıya ait en eski atlı heykel, göründüğü üzere M.Ö. 169'a tarihlendirilmekte olup *consul* Quintus Marcius Philippus'a atfedilmektedir[737]. Livius'tan bilindiği kadarıyla Kral Philippos'u Thrakia'dan çekilmeye ikna etmek için M.Ö. 182 gibi erken bir tarihte elçi olarak kendisine gönderilmiştir[738]. Yaklaşık 10 yıl sonra Perseus'un savaş hazırlıklarına başladığı haberi yayılmıştır. Bunun üzerine Marcius Philippus, gelişmeleri öğrenmek ve Hellenleri Roma karşıtı eylemlere karşı uyarmak için bir heyetin başında çeşitli *polei*si ziyaret etmiştir. Her ne kadar kral bu eylemi onaylamasa da, taraflar arasında önemli bir toplantı gerçekleşmiştir. Ancak bu toplantının esas amacı, öncelikle Romalılara zaman kazandırmaktı. Perseus da bazı koşullara ve özellikle de ateşkes konusunda ikna olmuş, fakat bir yıl sonra Marcius Philippus bu kez askerleri ve savaş gemileriyle Hellas'ta yeniden ortaya çıkmıştır. Akhaia Koinonu'nun *hipparkhos*u Polybius, Makedonia'ya karşı yürüyüşünde ona eşlik etmiştir. Diğer yandan Perseus pek bir şey elde edememiş olsa da, Romalı *consul* gerçekleştirmiş olduğu seferde sadece orta derecede bir başarı elde etmiştir. Her halükârda, Marcius Philippus'un yerine M.Ö. 168 yılında, Pydna Savaşı'nda kazandığı zaferle ünlü Aemilius Paullus geçmiştir[739]. Argoslu bronz heykeltıraşlar Andreas ve Aristomakhos'un eseri olan atlı heykeli ise kendilerine ve diğer Hellenlere yaptığı hizmetlerden dolayı Akhaia Koinonu tarafından kendisinin onuruna dikilmiştir. İlgili onurlandırma yazıtında kendisi üstün Romalı komutan şeklinde tanımlanmaktadır[740].

Lucius Mummius

M.Ö. 146'da Elis halkı, *consul* Lucius Mummius için atlı bir heykel dikmiştir[741]. Aynı yıl Mummius, Akhaia ayaklanmasına karşı mücadele etmek üzere

---

[737] Liv. XLIII 11. Ayrıca kendisinin Hellence bir *cognomen* olan Philippos'u benimsemiş olması oldukça dikkat çekici bir durumdur.

[738] Liv. XL 3.

[739] RE XIV.2 1573-1579 no. 79.

[740] IvO 318; Syll.3 649; Siedentopf 1968: 102 no. 47. τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν [Κ]όϊντον Μαάρκιον Λευκίου] | [Φίλιππον, στραταγὸν] ὕπατον Ῥωμαίων, ἀρετᾶς ἕ|νεκεν καὶ καλοκαγαθίας τᾶς εἰς αὐ||[4]τοὺς καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλλανας. *vac* Ἀνδρέας καὶ Ἀριστόμαχος Ἀργεῖοι | ἐποίησαν.

[741] RE XXXI 525 no. 7, 1196-1206 no. 7a. Onurlandırma ile ilgili bilgi aşağıda verilmektedir. Ayrıca Elis'te belgelenen Romalılar için bk. Zoumbaki 1996.

görevlendirilmiştir. Yakın zamanda Romalıların müttefiki olan Akhaialılar, Hellas'taki diğer kentleri Romalılara karşı kışkırtmaya çalışmış ve Roma elçilerinin tekrar tekrar uyarmalarına rağmen geri adım atmamıştır[742]. Bu süreçte Korinthos'taki mecliste kargaşa çıkmıştır. Akhaialıların lideri büyük laflar etmiş, Romalıların dostları olmasını ama efendileri olmamasını talep etmiştir[743]. Bu durum yaklaşık 50 yıl önce, yukarıda değinildiği üzere III. Antiokhos'a karşı savaş söz konusu olduğunda yaşananlara oldukça benzemektedir. Esasında, Makedonia *propraetor*u L. Metellus çoktan zemin hazırlamış ve savaşta Akhaialıları Orta Hellas'tan geri püskürtmüştür[744]. Ancak Mummius, halihazırda elde edilen zaferi kendisi elde etmek istemiş ve bu nedenle Metellus'u geri göndermiştir. Bu sırada, görünüşe göre Akhaia birlikleri arasında kaos patlak vermiş, ancak önde gelen komutan Diaios birlikleri acımasızca yönetmiştir[745]. Sonuç, Korinthos Kanalı (*isthmos*) yakınlarında belirlenmiştir; Akhaialılar kaçmaya başlamış ve Korinthos'u savunmak yerine iç kesimlere çekilmiştir. Böylelikle Mummius Korinthos'u ele geçirmiş ve kısa bir süre sonra -muhtemelen emir Roma'dan gelmiştir- bilindiği üzere kent tamamen yok edilmiştir. Geriye kalan halk ise köle olarak satılmıştır[746]. Hatırlanacağı üzere, bundan sadece 50 yıl önce Flamininus, buradaki Hellenler için özgürlük ilan etmiştir; şimdi ise tam tersi gerçekleşmiştir. Ayrıca bu yıkım sırasında adak eşyaları ve diğer sanat eserleri yağmalanmıştır. Mummius bunları sadece Roma'ya değil, Italia'nın geri kalanına ve hatta Hispania'ya da götürmüştür[747]. Roma'dan *decemviri*nin (on

[742] Bk. böl. I. E. 2.

[743] Pol. XXXVIII 12.1-6. Polybius'a göre yapılan görüşme sırasında Romalı elçilerin aktardıklarından Hellenler genel olarak memnun kalmıştır. Ancak daha sonra sözü alan Megalopolisli Kritolaos ilk etapta siyasi rakiplerine sert çıkışmış, ardından ise Romalılara karşı yukarıda değinilen lafları etmiştir. Derow'un aktardığına göre, bu süreçte Romalılar Akhaia Birliği'ni dağıtmaktan kaçınarak buyruğu altına çalışmaya çalışmış, fakat ikili görüşmeler bir noktada sonlanmış ve savaş ilan edilmiştir (Derow 1989: 322). Bu hususa değinen Gruen de özellikle Kritolaos'un Roma karşıtı duruşu üzerine değinmektedir (Gruen 1976: 62).

[744] Pol. XXXVIII 14.3.

[745] Cass. Dio XXI 72.3.

[746] Derow 1989: 323.

[747] Pietilä-Castrén 1978: 120. Livius, bu durumun aksini savunmaktadır. L. Mummius'u özverili bir insan olarak tanımlayarak zengin Korinthos'tan hiçbir sanat eserinin evine dahi girmediğini ifade etmektedir. Ayrıca Livius kendisi ile de çelişerek anlatımının devamında Mummius'un zafer alayında bronz ve mermer heykeller ile tabloların taşındığından bahsetmektedir (Liv. Ep. Ox. LII). Diğer

kişilik komisyon) gelmesinden sonra, Hellas'ın büyük bir bölümü Akhaia Eyaleti olarak kurulmuştur. Korinthos Bölgesi ise bir *ager publicus*a dönüştürülmüştür[748]. Mummius, M.Ö. 145'e kadar Hellas'ta *pronconsul* olarak kalmış, Flamininus ve Aemilius Paullus gibi Hellas'ı gezmiştir[749]. Korinthos kısmen yeniden inşa edilmiş ve restore edilmiştir. Diğer komutanlar gibi Mummius da Delphoi'ye ve özellikle Olympia'ya çok sayıda armağan sunmuştur. Pausanias, Olympia'daki Zeus Tapınağı'nın yalın *metope*lerinde 21 yaldızlı kalkandan, tapınağın önünde bronz bir Zeus heykelinden ve Altis'in duvarında bir heykelden bahsetmektedir[750]. Olympia'da Mummius'a ait birkaç heykel kaidesi bulunmuştur. İlk olarak, yukarıda da değinildiği üzere Elis kentinin Mummius'u atlı bir heykel ile onurlandırdığı görülmektedir. Söz konusu yazıtta Mummius üstün Romalı komutan olarak bahsedilmekte, kente ve diğer Hellenlere iyilik ve bağışlar yaptığı aktarılmaktadır[751]. Mummius'un kendisi de Zeus'a atlı heykeller adamıştır; olasılıkla bu heykellerin yine kendisini betimlediği düşünülmektedir[752]. Ayrıca başka kentlerde bulunan, daha eski heykel kaidelerindeki yazıtları silerek kendi adını da eklediği (*metagraphein*) kaydedilmektedir[753]. Roma'daki zafer alayında Mummius Hellen dramaları oynatmış, zaferine istinaden de kendisine *Achaicus* ismi verilmiştir. Kendisinden

---

yandan Pietilä-Castrén de ele aldığı üzere, Hispania'daki Italica yerleşiminde tespit edilen bir yazıt burada Mummius'un adağını belgelemektedir. Şüphesiz Italica'daki gibi arkeolojik kanıtlar, Livius'un tarih anlatımındaki tarafsızlığının tartışmaya açık olduğunu göstermektedir. Ayrıca Mummius'un yağmalamış olduğu *Graecae Artes* için bk. Cadario 2014; Beard 2018: 2010-2011.

[748] Davies 2010: 5.

[749] Melfi 2013: 145; Cadario 2014: 93. Cadario tarafından hazırlanan harita üzerinde Mummius'un Hellas'taki faaliyetleri sunulmaktadır; yeniden kullanılan, yağmalanan ve adanılan sanat eserleri, onurlandırma heykelleri ve *dekret*ler.

[750] Paus. V 10.5-11.10. Konu hak. ayrıca bk. Tzifopoulos 1993; Guénette 2023.

[751] IvO 319; Syll.3 676; Siedentopf 1968: 102-103 no. 48. ἡ πόλις ἡ τῶν Ἠλείων Λεύκιον Μόμμιον Λευκίου, στρατηγὸν | ὕπατον Ῥωμαίων, ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐεργεσίας, ἧς ἔχων | διατελεῖ εἴς τε αὐτὴν καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας.

[752] IvO 278-281; Siedentopf 1968: 103-104 no. 49. Λεύκιος Μόμμιος Λευκίου υἱός, | στρατηγὸς ὕπατος Ῥωμαίων, | Διὶ Ὀλυμπίωι. Siedentopf'a göre Mummius tarafından adanan iki atlı heykel yan yana durmaktaydı. Mummius'un kendisini betimleyip betimlemediği kesin değildir. Ayrıca Dioskouroi veya bağımsız birer at heykeli olabileceği de önerilmektedir.

[753] Bu duruma örnek olarak Thebai'deki bir yazıt (IG VII 2478a) sunulmaktadır. Konu hak. bk. Cadario 2014: 88-89.

daha sonra, bir akrabasının da yine atlı bir heykel ile onurlandırıldığı kaydedilmektedir[754].

Lucius Mummius ayrıca Epidauros'ta da bir zafer anıtı ile onurlandırılmıştır. Günümüzde, Kutsal Cadde'nin batısında, *altar* meydanının kuzeyinde, anıtın kaidesini oluşturan gemi pruvasına ait parçalar halen görülebilmektedir[755]. Dolayısıyla tipolojik olarak literatürde Samothrake Nikesi olarak bilinen anıt ile benzerlik göstermektedir[756]. Anıtın esasında M.Ö. 300'lerde yapıldığı, ancak daha sonra Mummius tarafından yeniden kullanıldığı düşünülmektedir. Yenilenen zafer anıtının üzerinde bulunan, Therme Hükümdarı tipindeki heykelin kendisine göre yeniden şekillendirildiği desteklenmektedir. Bu çerçevede iktidarı devraldığına dair bir jest olarak anıtın Epidauros'un yerel kahramanının önüne dikilmiş olması muhtemeldir. Böylelikle anıt ilk aşamada Akhaia Birliği'nin Sparta Kralı Nabis'e karşı zaferini ilan ederken, ikinci kullanım ile birlikte Mummius'un Akhaialılara karşı zaferini ilan etmiştir. Bu şekilde, Aemilius Paullus'un Delphoi'de gerçekleştirmiş olduğu eylemin bir benzeri burada da gerçekleşmiştir[757]. Epidauros'ta Mummius'un en azından iki adak yazıtı tespit edilmiş olup her ikisi de ikinci kullanımdır[758]. İlki, Mummius'un zafer anıtının üzerinde bulunmaktadır. Bu yazıtta anıtın Mummius tarafından Apollon, Asklepios ve Hygieia'ya atfedildiği anlaşılmaktadır[759]. Benzer içerikli bir diğer yazıt bir kaideye ait olup Asklepios'un bir heykelini taşıdığı düşünülmektedir. Görüldüğü üzere Romalı komutan bu yazıtı da yeniden düzenlemiş ve kendi ismi ile tanrılara sunmuştur[760].

Patraslı Damon

Patraslı Damon, *consul* Gnaeus Domitius'un emrinde (M.Ö. 122), Galia'da Galatialılara karşı paralı asker olarak savaşmıştır. Atlı heykelinin kaidesine ait

[754] RE XXXI 524 no. 4.

[755] Melfi 2013: 147 Fig. 2.

[756] Griesbach 2014: 72 Lev. 10.

[757] Philipp – Koenigs 1979; Griesbach 2014: 59-60. M.Ö. 3. yy.'ın ortaları itibariyle Epidauros, Akhaia Birliği'nin özel kutsal alanı olarak kullanım görmüştür (Melfi 2013: 144).

[758] Melfi 2013: 145, 146 Fig. 1.

[759] IG IV.2,1 306D; Peek, Neue Inschriften 47. Λεύκιος Μόμμιος ᵛ Λευκίου | στρατηγὸς ὕπατος Ῥωμαίων | Ἀπόλλωνι, Ἀσκλαπιῶι, Ὑγιείαι.

[760] Melfi 2013: 145.

yazıttan anlaşıldığı kadarıyla evlerine sağ salim dönmeleri üzerine Olympia'daki paralı askerler tarafından onurlandırılmıştır[761].

Delphoi'nin aksine, M.Ö. 2. yy.'ın sonları itibariyle Olympia'da atlı heykel onurlandırmalarında hızlı bir artış izlenmektedir. Dolayısıyla bu süreçte çok sayıda atlı anıt belgelenmektedir[762]. Yazıtlardan da görülebileceği üzere bu süreçte, *patronus-cliens* ilişkisi artık iyice kabul görmüştür.

Öncelikle Olympia'daki "festival caddesi" üzerinde, olasılıkla salt Roma eyalet yetkililerine ait olan atlı heykeller dikilmiştir. Bu onurlandırmaların "hanedanlık galerisi" geleneğine yakın olduğu ve M.S. 1. yy.'ın ortalarına kadar devam ettiği düşünülmektedir[763].

Q(uintus) Mucius Scaevola

M.Ö. 98/97 veya 94/93 tarihlerinde Makedonia *pronconsul*ü Quintus Mucius Scaevola onurlandırılmıştır. Söz konusu yazıtta Romalılara ile olan dostluk vurgulanmakta, Soteria ile Moukieia festivallerinin düzenlendiği aktarılmaktadır. Ayrıca Scaevola, önde gelen insan, üstün komutan, *soter* ve *euergetes* şeklinde tanımlanmaktadır. Bütün bunların yanı sıra iyilik, adalet ve saflığı da onurlandırma sebebi olarak ifade edilmektedir[764].

G(aius) Servilius Vatia

M.Ö. 75-50'de, G. Servilius Vatia, Elis kenti tarafından onurlandırılmıştır. Vatia'nın Q. Metellus Macedonicus'un damadı olduğu bilinmektedir. Onurlandırma sebebi tam

[761] SEG XV 254; Siedentopf 1968: 26, 104 no. 51. Ἀχαιῶν Πατρεῖς Δυμαῖοι Φαραιεῖς | Θριάσιοι Ἡραιεῖς Θελφούσιοι Ψωφίδιοι | Κλειτόριοι Κυναιθεῖς Καλλιστάται ||[4] Ἀσχεῖς Λεοντήσιοι Τριταιεῖς Αἰγιεῖς | Αἰγιρᾶται Πελλανεῖς Βούριοι | Φενεᾶται Καρυνεῖς οἱ στρατευσάμενοι | μετὰ Γναίου Δομετίου στραταγοῦ ὑπάτου ||[8] Ῥωμαίων ἐπὶ Γαλάτας Δὰμωνα Ἀλκισθένεος | Πατρῆ τὸν αὑτῶν ἀγεμόνα ἀρετᾶς ἕνεκεν | Διὶ Ὀλυμπίωι.

[762] Siedentopf 1968: 28. Bu kısımda, onurlandırma sayıları çok fazla olduğundan, konu bütünlüğü sebebiyle söz konusu heykellerden sadece kısaca bahsedilmiştir.

[763] İlgili onurlandırmalar için bk. Siedentopf 1968: 28, 93-98 no. 19-38.

[764] IvO 327; Tuchelt 1979b: Kat. no. 4. [---] | [--- ἐν τῇ πρὸς Ῥ]ωμαίο[υ]ς φιλίαι καὶ | [---ἀγωνοθέτη]ν ἑλόμενοι τῆς ||[4] ---τομέν[ης ἐν --- ἑορτῆς τῶν Σω]τηρίων καὶ Μουκιείων | [Κό]ϊντον Μ̣[ούκιον Ποπλίου υἱὸν] Σκαιόλαν, | διαφ[α]νέ[στατον ἄνδρα, στρατ]ηγὸν ἀνθύπατον | Ῥωμαίων, σωτῆρα καὶ [εὐεργέτην γε]νόμενον ἑαυτῶν ||[8] [κ]αὶ διενέγκαντα ἀρε[τῇ καὶ δικαιοσύ]νηι καὶ καθαρειότητι.

olarak anlaşılmamasına karşın Vatia'nın kent halkına iyiliği dokunduğu aktarılmaktadır[765].

M(arcus) Maecilius Rufus

M.Ö. 1. yy.'ın ilk yarısında, Elis kenti Marcus Maecilius Rufus'u onurlandırmıştır. Yazıtta geçen *proconsul* (*anthypatos*) unvanı kendisinin idaresi sırasında onurlandırıldığına işaret etmektedir[766].

Gn(aius) Egnatius

M.Ö. 80-75 yılında Gnaius Egnatius, Akhaia Koinonu ve Romalılar tarafından onurlandırılmıştır[767]. Kendisinin bir senatör olduğu, daha sonra rüşvetten suçlu bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca aynı ismi taşıyan babası tarafından mirastan mahrum bırakılmıştır[768].

c. Oropos Amphiareionu

M.Ö. 1. yy.'da, Oropos Amphiareionu'nun bu tür adaklar için önemi açıkça arttığı görülmektedir. Oropos, Attika ve Boeotia arasındaki sınır kenti olup dönüşümlü olarak bir veya diğer bölgeye ait olmuştur. Ayrıca bir liman olarak Euboea ile önemli bir bağlantı kurulmuştur. M.Ö. 155'te, Atina ve Oropos arasındaki bir anlaşmazlığın kapsamında, aralarında Kyreneli Karneades'in de bulunduğu filozoflardan oluşan bir Atina heyeti, hakemlik için Roma'ya gitmek zorunda kalmıştır. Amphiareion'un çok ünlü olduğu bilinmektedir; içinde bir *loutron*, yani basamaklarla inilen bir hamamı bulunmaktaydı. Kutsal alan aynı zamanda bir *sanatorion* olarak da hizmet vermekteydi. Burada görülen onurlandırma heykelleri, muhtemelen kentin bir kaplıca merkezi olmasıyla açıklanmaktadır.

Yedi tanesi Romalılara (M.Ö. 1. yy.) ait olmak üzere on iki atlı kaidesi korunmuştur. Buradaki tüm heykeller için Ampheiareion'un pek masraf yapmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki yaygın bir gelenek olarak, esasında Hellen krallarının

---

[765] IvO 329; RE LI 1811 no. 91; Siedentopf 1968: 95 no. 29. [ἡ πόλι]ς ἡ τῶ[ν] | Ἠλείων | Γάϊον Σερουίλιον ||[4] Οὐατίαν ἀρετῆς | ἕνεκα Διὶ Ὀλυμπίῳ. *vac*.

[766] IvO 334; RE XXVII 231 no. 6; Siedentopf 1968: 97 no. 36. ἡ πόλις ἡ τῶν Ἠλείων Μᾶρκον | Μαικίλιον Ῥοῦφον ἀνθύπατον | Διὶ Ὀλυμπίωι.

[767] IvO 333, 938; SEG XVII 197-198; Siedentopf 1968: 104-105 no. 52a-b. τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν καὶ Ῥωμ[αί]ων τῶν ἐνγαιούν|των Γναῖον Ἐγνάτιον Γναίο[υ] υἱόν.

[768] RE X 1993-1994 no. 2-3, 8.

kullanımı için hazırlanan atlı heykeller yeniden kullanılmıştır; sadece isimler değiştirilerek yeni efendilere atfedilmiştir[769]. Benzer şekilde Dion Khrysostomos, Rhodos'ta da heykellerin isimlerinin değiştirildiğine değinmektedir. Hatta buradaki heykellerin daha önce Makedonialılara ve Spartalılara ait olduğuna dair sitemde bulunmaktadır[770]. Siedentopf, Delphoi ve Atina'dan sunduğu benzer örneklerle birlikte, mevcut heykellerin Romalılar için yeniden kullanılmasını, dönem içindeki Hellenlerin fakirleşmesi ile ilişkilendirmektedir[771].

L(ucius) Cornelius Sulla

M.Ö. 82-78 yılları arasında, L. Cornelius Sulla'nın adına bir heykel atfedilmiştir. Bu heykel, esasında bronz heykeltıraş Teisikrates'in imzası sayesinde M.Ö. 4. yy.'a tarihlendirilmektedir[772]. Dolayısıyla bu durum, kaidenin yeniden kullanıldığı anlamına gelmektedir. Siedentopf'a göre anıt, tapınağın hemen yanında duran tek anıt olduğundan, Sulla'nın tanrılaştırılmış olduğu şeklinde yorumlanabilir[773]. Epaphroditos *epitheton*u Sulla'ya verilen *felix* unvanının Hellence karşılığıdır. Sulla, kentin limanla birlikte topraklarını kutsal alana tahsis ederek kente vergi muafiyeti tanımıştır; yerel halk için olumlu, *publicani* için ise olumsuz bir gelişme olmuştur. Dolayısıyla *publicani*nin tepkisi ile karşılaşmıştır. Bu durum göz önüne alındığında, burada *soter* ve *euergetes* olarak geçmesi tesadüf olmasa gerektir.

P(ublius) Servilius Vatia Isauricus

P. Servilius Vatia Isauricus, Kilikia *proconsul*ü olduğu dönemde (M.Ö. 78-74), korsanlara karşı vermiş olduğu mücadele kapsamında Eski (Vetus) ve Yeni (Nova) Isauria kentlerini ele geçirmesi sebebiyle Isauricus *cognomen*ini almıştır[774]. Daha

[769] Siedentopf 1968: 29.

[770] Dion. Chrys. XXXI 43.

[771] Siedentopf 1968: 29.

[772] *Epigr. tou Oropou* 442; Siedentopf 1968: 127-128 no. 124. ὁ δῆμος Ὠρωπίων Λεύκιον Κορνήλιον, Λευκίου υἱὸν | Σύλλαν Ἐπαφρόδιτον, τὸν ἑατοῦ σωτῆρα καὶ | εὐεργέτην Ἀμφιαράωι. | *vac* | Τεισικράτης Θοινίου ἐποίησε.

[773] Siedentopf 1968: 29, 29 dn. 49.

[774] *Epigr. tou Oropou* 445; Siedentopf 1968: 128 no. 125. ὁ δῆμος Ὠρωπίων Πόπλιον | Σερουίλιον Γαΐου υἱὸν | Ἰσαυρικὸν ὕπατον, αὐ|τοκράτορα τὸν ἑατοῦ εὐ||[4]εργέτην, Ἀμφιαράωι.

sonra Pamphylia, Kilikia ve Isauria eyalet olarak ilhak edilmiştir[775]. Oropos *demos*unun onu neden atlı bir heykelle onurlandırdığı tam olarak bilinmemektedir.

P(ublius) Servilius Isauricus

P. Servilius Vatia Isauricus'un oğlu P. Servilius Isauricus, Asia *proconsul*ü (M.Ö. 46-44) olarak görünüşe göre başarılı bir yönetim ortaya koymuştur. Kendisinin, Cicero'nun arkadaşı olduğu bilinmektedir. Aigai, Smyrna, Ephesos, Magnesia ad Maeandrum, Kos, Kalymnos, Tenos gibi çeşitli kentlerde tespit edilen çok sayıda yazıt, kendisinin kutsal alanların ve kültlerin bakımı ile ilgilendiğini ortaya koymaktadır. Şüphesiz bu durum, yerel halkın kendisine olan minnettarlık göstergesi olarak değerlendirilmelidir[776].

Gn(aius) Cornelius Lentulus

Oropos *demos*unun onurlandırmalarında, Gnaius Cornelius Lentulus'un da M.Ö. 70 dolaylarında onurlandırıldığı görülmektedir. Ünlü bir aile olarak bu isimde çok sayıda kişinin hayatta kaldığı bilinmektedir. Kaide üzerinde Atinalı Sthennis'in oğlu Herodoros isimli sanatçının imzası görülmektedir. Bu durum, diğer örneklerde görüldüğü üzere bu kaidenin de yeniden kullanıldığına işaret etmektedir[777]. Yazıtta Lentulus *patronus* ve *euergetes* olarak ifade edilmektedir.

G(aius) Scribonius Curio

G. Scribonius Curio, M.Ö. 75-72 aralığında Makedonia Eyaleti'nde *proconsul* olarak görev yapmıştır. Oropos tarafından yapılan onurlandırmada, kaidenin M.Ö. 3. yy.'a ait sanatçı Ksenokrates'in imzasını taşıdığı görülmektedir. Oropos *demos*u, kendisinden *patronus* olarak bahsetmektedir. L. Cornelius Sulla'nın ordusunda *legatus* olarak görev yapan Curio, I. Mithridates Savaşı sırasında Atina *akropolis*ini kuşatmış ve tiran Aristion'u teslim olmaya zorlamıştır. Dardanos Barışı'ndan sonra, M.Ö. 85/84'te Kral III. Nikomedes'in Bithynia, Ariobarzanes'in Kappadokia tahtına iadesi sürecinde rol almıştır. Ayrıca Balkanlar'daki kentlere başarılı bir şekilde boyun eğdirdiği kaydedilmektedir. VI. Mithridates'e karşı verilen savaşta

[775] RE LI 1812-1817 no. 93.

[776] RE LI 1798-1802 no. 67.

[777] *Epigr. tou Oropou* 446; RE VII 1361 no. 178; Siedentopf 1968: 128-129 no. 127. ὁ δῆμος Ὠρωπίων Γναῖον Κορνήλιον, Γναίου υἱὸν | Λευκίου υἱωνόν, Λέντλον, τὸν ἑατοῦ πάτρωνα | καὶ εὐεργέτην Ἀμφιαράωι καὶ Ὑγιείαι. | *vac* | Ἡρόδωρος Σθέννιδος Ἀθηναῖος ἐποίησε.

yaptıklarına yönelik şükran ifadesi olarak atlı bir heykel ile onurlandırıldığı önerilmektedir[778].

Q(uintus) Caepio Brutus

Quintus Caepio Brutus'a ait bir onurlandırma Oropos'ta belgelenmektedir. Bilindiği üzere M.Ö. 44'teki G. Iulius Caesar'ın katilinin adı Marcus Iunius Brutus'tur. Kendisinin karısı Servilia ise Q. Servilius Caepio'nun kızıydı[779]. Görünüşe göre M.Ö. 59'da Caepio evlat edinilmiş olup resmi adı Quintus Caepio Brutus olmuştur. Kendisini evlat edinen babası ise görünüşe göre karısının kardeşiydi. Atina'da bir kurtarıcı olarak kutlanmış ve heykeli Cassius'unki ile birlikte *tyrranikides* grubunun yanına dikilmiştir. Oropos'taki yazıtta kendisinden *soter* ve *euergetes* olarak bahsedilmektedir[780]. Brutus, Caesar döneminde Küçük Asya'da etkili bir siyasetçi olarak bahsedilmektedir[781]. Caesar'ın öldürülmesinden önce bile Cicero ile yoğun bir şekilde yazıştığı anlaşılmaktadır. Italia'ya dönmeden önce Mytilene ve Samos'ta kalmıştır. Galia'da *proconsul* olarak faaliyet göstermiştir. Ayrıca İmparator Augustus zamanında bile Mediolanum'da Brutus'un bir heykeli bulunduğu kaydedilmektedir[782].

Gn(aeus) Calpurnius Piso

M.Ö. 61 veya Roma İmparatorluk Dönemi'nin ilk yıllarına tarihlendirilen bir diğer onurlandırma kaidesinde Gn. Calpurnius Piso'nun ismi geçmektedir[783]. Kendisi bir *patronus* olarak ifade edilmektedir[784].

---

[778] IG VII 331, 332; *Epigr. tou Oropou* 390, 444; RE 862-867 no. 10; Siedentopf 1968: 130 no. 132. Γάϊον Σκριβώνιον Γαΐου υἱὸν | Κουρίωνα τὸν ἑατῶν πάτρωνα | Ὠρώπιοι Ἀμφιαράωι. | ^{vac} | Ξενοκράτης ἐπόησε.

[779] RE LI 1783-1786 no. 49.

[780] IG VII 383, 384; *Epigr. tou Oropou* 416, 451. [ὁ] δ̣ῆμο̣[ς] ^{v} Ὡρῳ[πίων] | Κ̣όϊντον Καιπίωνα Κοΐ̣ν[του] | υἱὸν Βροῦτον τὸν ^{v} ἑατο[ῦ] ||[4] σωτῆρα καὶ εὐεργέτην | Ἀμφιαράωι. | ^{vac} | Θοινίας Τεισικράτου Σικυώνιος ἐποίησεν.

[781] Bk. böl. III. H.

[782] Siedentopf 1968: 131 no. 133.

[783] Siedentopf 1968: 131 no. 134. ὁ δῆμος Ὡρωπίων Γναῖον | Καλπόρνιον Γναίου υἱὸν Πίσωνα | τὸν ἑατοῦ πάτρωνα Ἀμφιαράωι.

[784] Gn. Calpurnius Piso için ayrıca bk. RE V 1380-1382 no. 70.

M(arcus) Vipsanius Agrippa

Oropos *demos*unun onurlandırmaları arasında Marcus Vipsanius Agrippa'nın da ismi belgelenmektedir[785]. Söz konusu yazıt M.Ö. 27-12 aralığına tarihlendirilmekte olup Agrippa'nın üçüncü *consul*lüğüne denk gelmektedir. Kendisi ordu ve donanmanın başarılı komutanı, Octavianus'un yakın sırdaşı, onun için tüm zor görevleri özveriyle yerine getirmiştir. M.Ö. 31'den itibaren Antonius'un Aigyptos'taki ikmal yolunu kesmek için Hellas'ın batı kıyısındaki deniz üslerine karşı eylemlerde bulunmuştur. Actium'da M. Antonius'a karşı kazanılan zaferin esas olarak Agrippa'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Roma'ya döndükten sonra, ortak *consul*ü olduğu Octavianus'tan çok sayıda onurlandırma almıştır. M.Ö. 28'de Octavianus'un yeğeni Marcella ile evlenmiştir. Kendisinin inşaat bakımından oldukça faal olduğu görülmektedir. Ayrıca savaş sürecinin dışında kentlere seyahat ettiği kaydedilmektedir. Bu çerçevede M.Ö. 15'te Küçük Asya'ya da gelmiştir. Kyzikos'ta *ktistes* olarak karşılanmış, Parion'da kendisi ve Iulia'nın onuruna sikkeler darp edilmiştir. Lampsakos'tan Lysippos'a ait olduğu düşünülen bir heykeli alarak Roma'daki hamamına yerleştirmiştir[786].

d. Atina

Bugüne kadar sistematik olarak gerçekleştirilen çalışmalar sayesinde Atina'daki onurlandırmalar hakkında detaylı veriler elde edilmiştir. Böylelikle M.Ö. 4. yy. ile M.S. 1. yy. aralığında kentte Hellen ve Romalılara ait onurlandırmalar ortaya koyulmuştur[787]. Atina halkının, M.Ö. 2. yy.'ın sonlarından itibaren Akropolis'te, aileleri ile birlikte Romalı memurları onurlandırmaya başladığı görülmektedir; özgün kaideler, ikincil kullanım şeklinde değerlendirilirken gerçek boyutlardaki bronz heykeller üzerlerine yerleştirilmiştir. Kaidelerin yanı sıra heykellerin de yeniden kullanım gördüğü ifade edilmektedir. Heykellerin bütün olarak veya sadece başlarının değiştirildiği durumlarda bile onurlandırılan Romalılar Hellen ikonografisine sahip olmuştur. Krumeich çalışmasında, Delos gibi Romalıların yoğun bir şekilde onurlandırıldığı merkezler ile Atina'daki onurlandırma arasında farklılık olduğunu ifade etmektedir. Belirtildiği üzere Atina'da çoğunlukla ikincil

[785] Siedentopf 1968: 129 no. 128.

[786] RE LXIV 1226-1275.

[787] Krumeich – Witschel 2015.

malzemenin kullanım görmesi Atinalıların kendi gelenek ve kimliklerini koruma çabası şeklinde yorumlanmaktadır. Yine de genel itibariyle, Atinalıların Romalıları onurlandırma (ve bunun üzerinden çıkar sağlama) fırsatını iyi değerlendirdiğini söyleyebilmek mümkündür. Bir yandan Roma gücünü temsil eden önemli Romalı memurlar onurlandırılarak sadakat ilan edilmiş, diğer yandan da bir şekilde Hellen geleneğini korumaya çalışmıştır[788].

Sex(tus) Pompeius

M.Ö. 120 civarında onurlandırılan Makedonia *Proconsul*ü Sextus Pompeius, G. Pompeius Magnus'un büyükbabasıdır. Onurlandırma heykeli gerçek boyutlarda işlenmiş olup hafif adımlarla ilerlemektedir. Zırhlı ya da çıplak bir Hellenistik hükümdar gibi hareketli bir duruşa sahip olduğu ifade edilmektedir. Krumeich'e göre heykeller, kaideleriyle birlikte yeniden kullanılmıştır. Böylece sadece kaidelerin yeniden yazımı gerçekleşmiş ve orijinal sanatçının yazıtı korunmuştur. Atina'daki Akropolis'i veya Agora'yı ziyaret edenler, heykelin Romalı olduğunu ancak Hellence harfler ile yazılmış Roma adının bulunduğu yazıt sayesinde öğrenebilmişlerdir[789]. Kaide üzerindeki yazıt aracılığıyla Atina *demo*sunun Sextus Pompeius'u sahip olduğu erdem dolayısıyla onurlandırdığı anlaşılmaktadır[790].

I. Rhaskouporis

Thrakia Kralı I. Rhaskouporis, M.Ö. 1. yy. ortalarında onurlandırılmış olup G. Pompeius Magnus'un müttefiki (M.Ö. 48) olarak değerlendirilmektedir. Daha sonra Caesar'ın katillerinin destekçisi olmasına karşın, Philipppoi Savaşı'nda *triumviri*nin tarafına geçmiştir. Kaidenin aslının Antignotos tarafından Prospaltalı Satyros için hazırlandığı anlaşılmaktadır[791].

Kotys

I. Rhaskouporis'in oğlu Thrakia Kralı Kotys, M.Ö. 42-31 aralığına tarihlenen bir kaidede onurlandırılmıştır. Kaidenin ilk kullanımının Sosikrates oğlu Eumnestos için yapıldığı görülmektedir. Aynı kaidede üçüncü bir onurlandırma da dikkat

[788] Krumeich 2014.

[789] Krumeich 2014: 145-146.

[790] IG II,2 4100. ὁ δῆμος | Σέξκτον Πομπήιον | ἀρετῆς ἕνεκα.

[791] IG II,2 3442; Krumeich 2010: 370-371 no. A4. (a) [ὁ δῆμος] | βασιλέα Ῥασκούποριν Κότυος | ἀρετῆς ἕνεκεν τῆς εἰς ἑατόν. ||[4] Ἀντίγνωτος ἐποίησεν. (b) Σάτυρος Σημώνδου Προσπάλτιος.

çekmektedir; sahip olduğu erdem dolayısıyla Paullus Fabius Maximus için kullanım görmüştür[792].

P(ublius) Cornelius Lentulus Spinther

Özgün kullanımı Phanios oğlu Arkhinos'a ait olan bir kaide, ikincil kullanımda Publius Cornelius Lentulus Spinther'in onurlandırılması için M.Ö. 57-43/42 aralığında düzenlenmiştir. Spinther yazıtta bir *augur* (kâhin) olarak tanımlanmakta olup onurlandırma nedeni tekrar erdem olarak gösterilmektedir. Kendisinin Caesar'ın katillerinin çevresine mensup olduğu ve muhtemelen Philippoi Savaşı'ndan kısa bir süre sonra öldüğü bilinmektedir[793].

L(ucius) Marcius Censorinus

M.Ö. 42-40 aralığında, M. Antonius'un adına Makedonia ve Akhaia eyaletlerini yöneten L. Marcius Censorinus, M.Ö. 40 civarında onurlandırılmıştır. Söz konusu yazıtta Censorinus'un *boule* tarafından, erdem ve iyilikleri nedeniyle onurlandırıldığı anlaşılmaktadır[794].

Marcus Antonius

Ploutarkhos, M. Antonius hakkındaki aktarımları sırasında Akropolis'teki onurlandırılmasına değinmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla daha önce Pergamon kralları Eumenes ve Attalos'a ait iki kolosal heykel düzenlenerek Antonius'un ismi eklenmiştir[795].

---

[792] IG II,2 3443, 4129; Krumeich 2010: 371-372 no. A5. (a) ὁ δῆμος | βασιλέα Κοῦτυν βασιλέ<ω>ς | Ῥαισκουπόριδος ὑὸν ἀρετῆς ||[4] ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτόν. | Ἀντίγνωτος ἐποίησεν. (b) Εὔμνηστος Σωσικρατίδου Παιανιεὺς. (c) ὁ δῆμος | Παῦλλον Φάβιον Μάξιμον ἀρε|τῆς ἕνεκεν τῆς εἰς ἑαυτόν.

[793] IG II,2 4102; Krumeich 2010: 373-374 no. A7. (a) ὁ δῆμος | Πόπλιον Κορνήλιον Λέντλον | αὔγορα ἀρετῆς ἕνεκα. ||[4] Κηφισόδοτος ἐποίησεν. (b) Ἀρχῖνος Φανίου Ἐλευσίνιος.

[794] IG II,2 4113; Krumeich 2014: 144. ἡ βουλὴ ἡ ἐ[ξ] Ἀρήου πά<γ>ου | [Λεύ]κιον Μάρκιον Κησωρεῖνον [ἀρετ]ῆς ἕνεκα καὶ εὐνοίας τῆς εἰς τ[ὸν] ||[4] δῆμον.

[795] Plut. Ant. LX 1.

G(aius) Aelius Gallus

M.Ö. 26-24 yıllarında *praefectus Aegypti* olarak görev yapan Gaius Aelius Gallus'un onurlandırması belgelenmektedir. Kaide ilk olarak Simos oğlu Dionysos tarafından kullanılmış, ardından G. Aelius Gallus için düzenlenmiştir[796].

G(aius) Ma(rius?) Marcellus

Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlarında, en azından M.Ö. 27'den sonra tarihlendirilen bir onurlandırmada *legatus* Gaius Ma(rius?) Marcellus'un ismi geçmektedir. Söz konusu kaidenin üzerindeki heykelin, olasılıkla potreli bir atlı heykeli olabileceği düşünülmektedir. Korunagelen kaide yazıtında toplam üç farklı yazıt kaydedilmektedir. Esas olarak yazıtın Attika'daki Azenia kentinden adı bilinmeyen biri için yapıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra *pylorosl*ar (kent kapısı bekçileri) Heliodoros oğlu Epaphrodeitos ile Dionysos oğlu Aristodemos için yeniden düzenlenmiştir. Son olarak kaide ve heykel Gaius Ma(rius?) Marcellus tarafından kullanım görmüştür. Kendisi *arete* ve *euergesia* nedenleriyle onurlandırılmıştır[797].

Paullus Fabius Maximus

M.Ö. 10/9'da Asia Eyaleti'nin *proconsul*ü olan Paullus Fabius Maximus *boule* tarafından onurlandırılmıştır. Her ne kadar kaidenin Geç Hellenistik Dönem'e ait olduğu düşünülse de, ilk kullanımına ait yazıt korunagelmemiştir[798].

L(ucius) Domitius Ahenobarbus

M.Ö. 16'da, İmparator Nero'nun büyükbabası olarak bilinen Lucius Domitius Ahenobarbus'un onurlandırması kaydedilmektedir. Kaide ve heykel ile birlikte yapılan ilk onurlandırma Eleusisli Phanias oğlu Phanomakhos'a atfedilmektedir.

---

[796] IG II,2 3882, 4117; Krumeich 2010: 375-376 no. A9. (a) ὁ δῆμος | Γάιον Αἴλιον Γάλλον | ἀρετῆς ἕνεκα. | *vac* ||[4] Πραξιτέλης ἐποίησεν. (b) Διονύσιος Σίμου Κυδωνιάτ[ης] | πρόξενος ἀνέθηκεν Λάμπωνα.

[797] IG II,2 3691, 4119; Krumeich 2010: 376-377 no. A10. (a) ὁ δῆ[μος] | Γάιον Μά[ριον] | Μάρκελλον πρε[σβευτὴν] ||[4] Καίσαρος Σε[βαστοῦ] | ἀρετῆς ἕνε[κεν] | καὶ εὐεργεσία[ς] τῆς [εἰς ἑαυτόν]. (b) [---] Ἀζηνιεὺς ΑΦΙ. (c) ἐπ[ὶ] Φουλβίου Μη[τρο]||[δώρ]ου ἄρχοντο[ς] | πυλωροὶ Ἐπαφρόδε[ι]||[4]τος Ἡλιοδώρου Φλυ|εὺς καὶ Ἀριστόδημος | Διονυσίου Ἀλαιεύς.

[798] IG II,2 4128; Krumeich 2010: 377-378 no. A11. ἡ βουλὴ | ἐξ Ἀρήου πάγου | Παῦλλον Φάβιον ||[4] Μάξιμον | ἀρετῆς ἕνεκεν.

Daha sonra yazıt yeniden düzenlenerek *demos* tarafından Lucius Domitius Ahenobarbus erdemi dolayısıyla onurlandırılmıştır. Ayrıca yazıtta, Pythogenes oğlu Mikion'un imzası görülmektedir[799].

M(arcus) Vipsanius Agrippa[800]

Şüphesiz Akropolis'te Romalılara ait onurlandırmaların içinde ön plana çıkan anıtlardan bir tanesi de Propylaea'nın önündeki kaidedir. Agrippa Anıtı olarak da bilinen kaide, özgün kullanımında Pergamon kralları II. Eumenes ile II. Attalos'un onurlandırılması için yaptırılmıştır[801]. Pausanias'tan bilindiği üzere, M.Ö. erken 2. yy.'daki formunda, kralların portre heykellerinin yer aldığı bir bronz *quadriga* kaidenin üzerine yerleştirilmiştir[802]. Yine antik yazarların anlatımında Agrippa'dan önce kaidenin M. Antonius ve Kleopatra'nın heykelleri için kullanıldığı aktarılmaktadır; Ploutarkhos kaide ile M. Antonius'un heykeli arasında bir bağlantı kurarken, Cassius Dio da Atinalılar tarafından Kleopatra ve M. Antonius heykellerinin tanrı görünümünde kullanıldığını aktarmaktadır[803]. Agrippa'nın Atina'daki yapı programı bilinmektedir. Atina halkı, II. Eumenes gibi geniş inşaat faaliyetlerine katkı sunan Agrippa'yı benzer şekilde bir *euergetes* olarak onurlandırmıştır[804].

G(aius) Iulius Caesar

Atina Agorası'nın çevresinde, Gaius Iulius Caesar'a ait iki onurlandırma kaidesi tespit edilmiştir. İlk örnekte Caesar, *arkhiereus, diktator, soter* ve *euergetes* olarak geçmektedir[805]. İkinci örnekte ise yine benzer şekilde *arkhiereus, autokrator*

---

[799] IG II,2 4144; Krumeich 2010: 372-373 no. A6. (a) ὁ δῆμος | Λεύκιον Δομέτιον Ἀηνόβαρβον | ἀρετῆς ἕνεκα. | *vac* | Μικίων Πυθογένους ἐποίησεν. (b) Φανόμαχος Φανίου | Ἐλευσίνιος.

[800] Marcus Vipsanius Agrippa için ayrıca bk. böl. II. A. 2. c.

[801] Heijnen 2018: 96-97. Agrippa'dan sonra İmparator Augustus'tan Nero'ya kadar sistematik onurlandırmalar da görünmektedir. Bu hususta bk. Heijnen 2018: 103-104 Tab. 1.

[802] Paus. I 22.4.

[803] Cass. Dio L 14.3; Plut. Ant. LX 1.

[804] IG II,2 4122; Heijnen 2018: 97. [ὁ δῆ]μος | Μ[ᾶρκον] Ἀγρίππα[ν] | Λε[υκίου] υἱὸν ||[4] τρὶς ὕ[πατ]ον τὸν ἑατοῦ | ε[ὐερ]γέτη[ν].

[805] IG II,2 3222; Leone 2020: 162-163 no. 8. ὁ δῆμος | [Γ]άιον Ἰούλιον Καίσα[ρα τὸν] | [ἀ]ρχιερέα καὶ δικτάτορ[α τόν] ||[4] [ἑα]υτοῦ σωτῆρα καὶ εὐ[εργέτην].

hypatos, *soter* ve *euergetes* olarak ifade edilmektedir[806]. Atina *demos*u tarafından adanmış olan her iki yazıt da Caesar'ın Pharsalos Savaşı'ndan sonra Atina kentini bağışlaması ile ilişkilendirilmektedir[807].

3. Delphoi: L(ucius) Aemilius Paullus Anıtı (M.Ö. 167)

a. L(ucius) Aemilius Paullus ve Faaliyetleri

Aemilius Paullus, Flamininus gibi önemli bir kariyere sahiptir[808]. M.Ö. 168'deki Pydna zaferinden sonra, acil meseleler ile ilgilenmesinin ardından, Kıta Hellas'taki önemli yerleri ziyaret etmiştir; Delphoi'deki Apollon tapınağına adak sunmuş, Khalkis, Aulis, Atina ve Korinthos gibi kentlere uğramıştır[809]. Hellas'tan ayrılmadan önce ordusunun bölgedeki kentleri yağmalamasına izin verdiği bilinmektedir: Makedonia ve Epeiros kentleri yağmalanmış, buradan elde edilen ganimetler Roma'ya taşınmıştır. Bu süreçte, kent isimleri verilmese de yetmiş kentin yağmalandığı ve yaklaşık 150 bin köle toplandığı ifade edilmektedir[810].

Perseus'un kendisi için inşa ettirdiği sütunların yarım kaldığı, Aemilius Paullus'un bu inşaları tamamlayıp üzerine kendi heykellerini yerleştirdiği bilinmektedir[811]. Polybius ve Livius'un aktarımlarında sütun çoğul olarak verilmesine karşın, Ploutarkhos aynı olaya değinirken tekil sütundan bahsetmektedir[812]. Ploutarkhos'a göre Aemilius Paullus Delphoi'ye geldiğinde beyaz mermer bloklardan oluşan, kare formunda uzun bir sütun görmüştür. Fethedilenlerin, fethedenlere yer açması

---

[806] SEG XIV 121; Leone 2020: 163-164 no. 9. [ὁ δῆμος] | Γάιον Ἰούλιον Γαίου [υἱὸν Καίσαρα ἀρχιερέα καὶ] | αὐτοκράτορα ὕπατό[ν τε τὸ δεύτερον σωτῆρα] ||[4] καὶ εὐ[εργέτην].

[807] Leone 2020: 57-58.

[808] Reiter 1988: 109-146.

[809] Liv. XLV 27-29; Plut. Aem. XXVIII; Pol. XXX 10-13. Seyahati esnasında özellikle Hellas'taki ünlü kutsal alanları ziyaret etmesine ve adak sunmasına dikkat çekilmiştir. Perseus'un aksine, Aemilius *pietas*a uygun hareket ederek tanrıların kendisinden yana olduğunu göstermeye çalışmıştır. Böylelikle Hellenlerin beğenisini kazanmaya çalıştığı önerilmiştir (Russell 2012: 153).

[810] Pol. XXX 15; Plut. Aem. XXIX 1; Liv. XLV 32. Bu bağlamda kendi servetine bir kazanım edinmekten kaçındığı ve sadece oğullarına Makedonia Krallığı'nın kraliyet kütüphanesini hediye olarak verdiği aktarılmaktadır (Waterfield 2014: 75).

[811] Pol. XXX 10; Liv. XLV 27.

[812] Plut. Aem. XXVIII. Hellas'ta Paullus'a ait benzer anıtların varlığı bilinmemekle beraber, buradan kasıt *postament* üzeri heykel uygulaması ise farklı yerlerde Perseus'un heykelleri yerine Paullus'un heykellerinin yerleştirildiği düşünülebilir.

gerektiğini düşünen Paullus, Perseus'un altın heykelinin yerleştirilmesi planlanan sütunun üzerine kendi heykelinin yerleştirilmesi emrini vermiştir[813]. Böylelikle Kral Perseus'un Apollon tapınağının önünde, kendi onuruna inşa ettirmeye başladığı anıtı Aemilius Paullus, Pydna'daki zaferi onuruna yeniden şekillendirmiştir[814].

b. Anıtın Durumu

Delphoi'de, Apollon Tapınağı'nın önünde üç anıtsal sütunun varlığı bilinmektedir. Her biri farklı bir kişiye adanan bu anıtlar Pergamon Kralı II. Eumenes, Bithynia Kralı II. Prousias ve Aemilius Paullus'a adanmıştır[815]. Ploutarkhos'un anlatımındaki gibi Delphoi'deki anıt, beyaz mermer bloklardan oluşmakta, dört basamaklı bir kaide üzerinde yükselmektedir (**Res. 3.1**). Kaidenin üzerindeki silmeli kısmın hemen üzerinde, dikdörtgen prizma şeklinde sütun gelmektedir. Sütunun tepesindeki silmeli kısmın hemen üzerinde savaş sahnesinin sergilendiği kabartmalar görülmektedir. Anıtın tepesinde Aemilius Paullus'un at üzerindeki heykeli yerleştirilmiş, ancak günümüze korunagelmemiştir. Anıtın yüksekliği yaklaşık on metre olarak hesaplanmaktadır[816].

Anıtın frizleri dört cephede, yüksek kabartma şeklinde işlenmiştir (**Res. 3.2-5**). Pydna'da elde edilen zafere ithafen anıtın frizlerinde savaş temasına yer verilmiştir[817]. Ploutarkhos, Pydna Savaşı'nın hemen öncesinde iki tarafın hazırlık yaptığını, ancak bu hazırlık ve kararsızlık anında Roma saflarından kaçan bir atın savaşı başlattığını aktarmaktadır[818]. Buna değinerek, binicisi olmayan atın bulunduğu sahne, ilk sahne olarak önerilmekte, diğer sahneler de savaştan kesitler şeklinde yorumlanmaktadır[819]. Sahnede Romalı ve Makedonialı askerler zırh ve teçhizatlarından ayırt edilebilmektedir. Makedonialılar yuvarlak ve içbükey kalkan (*khalkaspis*) kullanırken, Romalılar da bedeni kapatan, uzun oval kalkan (*scutum*)

---

[813] Plut. Aem. XXVIII.

[814] Rostovtzeff 1941: 740 Lev. LXXXII; Miller 2000: 280; Ραπτόπουλος 2007: 9-10; Taylor 2016: 559-560; Queyrel 2017: 422.

[815] Pollitt 1986: 156.

[816] Taylor 2016: 560.

[817] Anıt hak. detaylı bilgi için bk. Kähler 1965; Vacano 1988; Günther 1995.

[818] Plut. Aem. XVIII. Livius da aynı konuya değinmesine karşın at ifadesi yerine yük hayvanı ifadesini tercih etmiştir (Liv. XLIV 40).

[819] Reinach 1910; Pollitt 1986: 157.

kullanmaktadır[820]. Hellenistik Dönem plastik eserlerinde yaygın bir uygulama olarak, iki tarafı ayırt etmek için renk kullanımının da etkili olabileceği önerilmiştir[821]. Bu askerlerden farklı olarak panel II ve IVde (**Res. 3.2-3,**), yere düşen çıplak askerler dikkat çekmektedir. Bu askerler için Romalı[822] ve Galialı[823] değerlendirmeleri mevcuttur. Dönem içinde Roma'nın çıplak betimlere karşı tutumu[824] düşünüldüğünde bu figürlerin Galialı olması daha muhtemeldir[825].

Aemilius Paullus'un, anıtın kabartmalarında betimlenip betimlenmediği hususu ise tartışmalıdır[826]. Güncel çalışmasında Taylor, bu önerileri antik kaynaklardan kıyaslamalar yaparak reddetmektedir[827]. Webb, Paullus'un her sahnede atlı olarak betimlendiği fikrini ortaya koymaktayken[828], Taylor da Paullus'un ordusunu zırhsız veya miğfersiz komuta ettiğine işaret etmektedir[829]. Paullus'un piyadelerden biri olduğu öneriye[830] Taylor, teçhizat durumuna tekrar değinmekte ve savaş esnasında Paullus'un at üzerinde olduğuna atıfta bulunmaktadır[831]. Aemilius Paullus Anıtı için detaylı bir çalışma gerçekleştiren Kähler'e göre, yukarıda da değinildiği gibi Paullus'un at üzerinde olması gerekmektedir. At üzerinde miğfersiz tek figür olarak panel II'deki atlı figürü önermektedir[832]. Taylor bu öneriye kuşkuyla yaklaşmakta ancak kabul edilebilir bulmaktadır. Son olarak Taylor'un kendisi, Aemilius

[820] Kähler 1965: 34; Pollitt 1986: 157. Güncel tamamlamalar için bk. Taylor 2016: 568. Kalkan tipleri ve kronolojik değerlendirmeleri için bk. Taylor 2016: 561 dn. 15.

[821] Brinkmann 2008: 31-36; Taylor 2016: 561.

[822] Reinach 1910; 441-442; Kähler 1965: 28-29.

[823] Taylor 2016: 564.

[824] Zanker 1988: 5-11; Hallett 2005: 61-101; Ferris 2011.

[825] Makedonialıların müttefikleri arasında iki bin Gallialının olduğu bilinmektedir (Liv. XLII 51).

[826] Portre değerlendirmesi için bk. Hafner 1966-1967.

[827] Taylor 2016: 561.

[828] Webb 1996: 36.

[829] Plut. Aem. XIX. İlgili paragrafın sonunda (XIX 4) Ploutarkhos, Poseidonius'a atıfta bulunmakta ve Perseus'un ismi zikredilmektedir. Dolayısıyla ilgili anekdotun Paullus yerine Perseus ile ilgili olduğu düşünülebilir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Taylor'un önerisi sorgulanmalıdır.

[830] Vacano 1988.

[831] Plut. Aem. XIX.

[832] Kähler 1965: 17-18.

Paullus'un sadece anıtın tepesindeki heykel ile anıtta yer aldığını desteklemektedir[833].

c. Anıtın Üzerindeki Yazıtlar

Anıtta dikkat çeken hususlardan biri, üzerindeki yazıttır. Perseus'un yazıtının üzerine Aemilius Paullus, Latince bir yazıt ekleyerek bu yazıtta kendinden imparator olarak söz etmiş, anıtı Kral Perseus ve Makedonların elinden aldığını vurgulamıştır[834]. Büyük harfler ile yazılan Latince yazıtın altında, daha küçük harflerle Hellence metnin varlığı dikkat çekmektedir. Hellence yazılan metin, anıtın inşasından daha geç bir dönemde işlenmiş olup Paullus'un yazıtının üzerinde ve altında olacak şekilde iki farklı yazıt ile bağlantılıdır. Yukarıdaki yazıt M.Ö. 66'ya tarihlendirilmekte olup G. Orconius isimli Romalı onurlandırılmaktadır[835]. Aşağıdaki yazıt yaklaşık ise M.Ö. 91'e tarihlendirilmekte olup bir diğer Romalı Gallus oğlu Marcus Cafranius Marcus onurlandırılmaktadır[836]. Bu onurlandırma pratiği dönem içinde görülebilmektedir. Delphoi ile iyi ilişkileri olan bir kentin vatandaşları, Delphoi'de bulunan ve yüzeyi müsait olan bir anıtın üzerine kendi onurlandırmalarını yapabilmekteydi[837]. Bu pratiğe uygun olarak Delphoililer, Aemilius Paullus Anıtı'nın üzerine toplamda beş Roma vatandaşına[838] ait onurlandırma yazıtı işlemiştir[839].

Onurlandırma yazıtlarının dışında, anıttan daha geç bir dönemde sütun blokları üzerine işlenen bir yazıt daha bulunmaktadır. 1893 ve 1896'da fragmanlar halinde ele geçen yazıt, M.Ö. 100'e tarihlenen bir Roma yasası ile ilgilidir. İçerik itibariyle

---

[833] Taylor 2016: 561, 564.

[834] Homolle 1897: 41; ILS 8884; Kähler 1965: 8; Taylor 2016: 560. Yazıt şu şekildedir: *L. AIMILIUS L. F. INPERATOR DE REGE PERSE MACEDONIBUSQUE CEPET* (çev. Lucius'un oğlu L. Aemilius, Imperator, (bu anıtı) Kral Perseus ve Makedonialılardan aldı).

[835] FdD III.4 46.

[836] FdD III.4 44.

[837] Grzesik 2021: 141-142. Bu yazıtlara ek olarak Daulis vatandaşları, Delphoi'da kendilerine ait onurlandırma yapacakları bir anıt olmadığından Aemilius Paullus anıtını kullanmıştır (bk. FdD III.4 59; Grzesik 2021: 148-149).

[838] Yazıtlardaki kişiler Romalı (Ῥωμαῖος) olarak ifade edilmektedir. Dönem içerisinde bu ifade, Roma *civitas*ına sahip kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır (bk. Carlà-Uhink 2017: 324).

[839] FdD III.4 44-48. Ayrıca M.Ö. 100'e tarihlendirilen, korsanlar ile ilgili bir yasa anıtın üzerine işlenmiştir (bk. Rostovtzeff 1941: 740).

korsan hususuna değinildiğinden, yazıt ilk olarak araştırmacılar tarafından *lex de piratis* veya *lex de piratis persequendis* olarak literatüre kazandırılmıştır[840]. Ancak 1970'te Knidos kazılarında benzer bir yazıtın ortaya çıkması ve iki yazıtın birbirini tamamlaması ile daha kapsamlı bir yasa olduğu anlaşılmıştır[841]. Asia ve Makedonia'nın düzenlenmesi, ayrıca doğudaki Roma varlığının kalıcılığını ilan etmesi sebebiyle yazıtın son hali *lex de provinciis praetoriis* olarak literatüre geçmiştir[842]. Bu yasa ile birlikte Roma, Küçük Asya ve genel olarak doğu politikası çerçevesinde, dost kent ve krallıkların çıkarlarını korumak adına daha fazla sorumluluk üstlenmeye başlamıştır[843]. Dost ve müttefik kentlerin güvenliğinin ilan edildiği bu yasa, Roma gücünün en iyi temsil edildiği anıtlardan biri olan Aemillius Paullus anıtı üzerine işlenerek güçlü bir ifade ve tanıtım yerine getirebilmiştir[844].

Roma'nın Hellas'ta hakimiyet mücadelesi verdiği bu süreçte, Roma'nın iltimasını kazanmanın en iyi yolu Hellas'taki temsilcilerini onurlandırmaktı. M.Ö. 2. yy.'ın ilk yarısından itibaren Hellas'ta aktif olan M. Acilius Glabrio, T. Quinctius Flamininus ve L. Aemilius Paullus'un Delphoi'de onurlandırılmıştır. Önde gelen Romalılara odaklanan bu uygulama, Delphoi'deki epigrafik geleneğin değişimine işaret etmektedir[845].

Yazıt özelinde değinilmesi gereken bir diğer konu da "inperator" unvanının kullanımı ile ilgilidir. Burada yönetici anlamından ziyade zafer elde etmiş komutan anlamında kullanım görmüştür[846]. Aemilius Paullus ile bağlantılı Hispania'da ele geçen ve "Lascuta Bronzu" olarak literatüre geçen bir bronz levhada aynı unvanın kullanımı belgelenmiştir[847]. Paullus'tan önce sadece antik kaynaklardan bilinen bu unvan[848] için Lascuta Bronzu ilk epigrafik buluntu olarak değerlendirilmektedir[849].

---

[840] Homolle 1897: 623; Geelhaar 2002: 109.

[841] Geelhaar 2002: 109-110.

[842] Kallet-Marx 1995: 226-227; Lassard 2014.

[843] Tozan 2016: 191.

[844] Kallet-Marx 1995: 226-227; Tozan 2016: 191.

[845] Grzesik 2021: 29-30.

[846] *Indupedio* ve *induperator* kökleri için bk. Marchant – Charles 1904: 275

[847] CIL1^2.614; ILS 15; Vega 1989; Ebel 1991: 440; Gracia 2006: 31.

[848] Livius'un anlatımında Publius Cornelius Scipio özelinde "imperatoris" kullanımı belgelenmektedir (bk. Liv. XXVII 19). Polybius ise Scipio'nun kendisine *strategos* (komutan) olarak seslenilmesini emrettiğinden bahsetmektedir (Pol. X 40).

M.Ö. 189'a tarihlendirilen levhanın yazıtında Paullus'tan *inpeirator* (imparator) olarak bahsedilmektedir[850]. Unvanın yazım hatası ile ilgili çok yorum bulunmazken, kelimedeki –ei fazlalığına dikkat çekilmektedir[851]. Hispania'da olduğu gibi Hellas'taki anıtı üzerine yazılan yazıtta kendisinden muzaffer komutan anlamında imparator olarak bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, Ploutarkhos'un Aemilius Paullus'un M.Ö. 160'ta gerçekleşen cenaze töreni hakkında anlatımı dikkat çekmektedir. Görünüşe göre cenazeye Iberialı, Ligurialı ve Makedonialılar da katılım sağlamıştır. Hatta genç ve kuvvetli olanlar naaşın taşınmasına yardım etmiş, yaşlılar ise Aemilius'un ardından ülkelerinin *euergete*si ve *soter*i olarak seslenmiştir[852].

d. Anıtın Önemi

Hellas genelinde büyük önem arz eden bir kutsal alan olan Delphoi'de Roma'nın doğuya yayılımını temsil eden bir anıtın inşası gerçekleştirilmiştir[853]. Aemilius Paullus Anıtı'ndaki kabartmalar Hellen özelliklerine sahiptir ancak konu, amaç ve işlev bakımından Roma olarak değerlendirilmektedir[854]. Ayrıca anıt ile Flamininus sikkesi arasında işlev ve uygulama bakımından bir bağlantı kurulmaktadır. Her iki eser Makedonialılara karşı elde edilen zaferlerin ardından yapılmış olup yazıt ve işlev yoluyla Roma'nın üstünlüğünü göstermektedir[855]. Flamininus'un sikkesinde olduğu üzere Aemilius Paullus Anıtı ile Hellas'ta yine Roma geleneği için bir yenilik görülmektedir; Roma sanatındaki tarih temalı kabartmalar için bir dönüm noktası olarak önerilmektedir[856].

4. Delos: İtalikler Agorası ve Romalılara Ait Onurlandırma Heykelleri

Delos adası, doğudaki Romalılaşmanın değerlendirilmesinde doğal olarak önemli bir rol oynamaktadır. Epigrafik ve arkeolojik malzeme, İtaliklerin ve Romalıların doğu Hellas'a siyasi, kültürel ve sosyal etkisine dair önemli veriler sunmaktadır. Bu

---

[849] Gracia 2006: 161. Hispania'da ele geçen bir diğer yazıt fragmanında, Lucius Mummius ile Aemilius Paullus önerisi tartışmalı olduğundan ilgili örnek verilmemiştir (konu hak. bk. Canto 1985).

[850] Vitores 2013: 1, 2 res. no. 1; Romero – Geán 2022: 4.

[851] Allen 1880: 27 no. 81.

[852] Plut. Aem. XXXIX 8-9; Tanner 2000: 46.

[853] Taylor 2016: 560.

[854] Pollitt 1986: 157.

[855] Vacano 1988: 383.

[856] Pollitt 1986: 158.

nedenle, bu kanıtları ayrıntılı olarak incelemek son derece önem arz etmektedir. Théophile Homolle'ün burada gerçekleştirmiş olduğu çalışmaların üzerinden yaklaşık 140 yıl geçmesine rağmen hala büyük önem taşımaktadır. Homolle'ün gerçekleştirmiş olduğu bu çalışmaya güncel çalışmalar da eklenip değerlendirilecektir. Bu kısımda arkeolojik malzemeye (mimari, heykel ve mezar anıtları) odaklanılacaktır.

a. Konut Alanları

Konut alanlarının ve kentleşme sürecinin incelenmesi, Roma etkisinin adanın gelişmesine katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur. Roma senatosunun sunduğu vergi muafiyeti ile beraber Delos, Roma ile doğu dünyası arasında buluşma noktası haline gelmiştir. Bunun sonucunda adada, ekonomik gelişmenin yanı sıra nüfus artmış ve kentleşme süreci hızlanmıştır. Bu çerçevede Skardhana ve Stadion mahalleleri gibi yeni mahalleler kurulurken, mevcut yaşam alanları ve liman bölgeleri geliştirilmiştir[857]. Adadaki yoğun ticaret ihtiyacının karşılanması adına agoraların dışında, sokak ve caddelerde de tezgâhların açıldığı bilinmektedir[858]. Delos, Geç Hellenistik Dönem konut mimarisi hakkında iyi veriler sunmaktadır. Ancak M.Ö. 166 sonrası sosyal yapı ve organizasyon hakkında bilgilerin eksik olması bu alandaki araştırmaları da olumsuz etkilemektedir[859].

Adadaki konut alanları M.Ö. 166 öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmaktadır. M.Ö. 166 sonrasında, adaya kozmopolit nüfusun gelişi ile özellikle lüks konutların varlığında artış görülmüştür[860]. Delos'un konut mimarisini çalışan Zarmakoupi,

[857] Zarmakoupi 2018b: 29. Delos'taki kentleşme süreci üzerine güncel çalışmaları bulunan Zarmakoupi, bu konunun gerektiği kadar araştırılmadığını ifade etmektedir.

[858] Karvonis 2008: 159-160. Ürün satışının iki farklı şekilde gerçekleştirildiğinden bahsedilmektedir. İlkinde ürünler direkt zeminin üzerine yerleştirilirken ikincisinde tezgâh kurulmaktadır. Dolayısıyla tezgâh kurulumu için gerekli hatıl ve hatıl delikleri üzerinden tezgâh yerleri arkeolojik olarak takip edilebilmektedir.

[859] Trümper 2011a: 45. Delos'ta köle, azatlı veya yüksek sınıf olacak şekilde sınıfsal aşamalar belirlenmiştir fakat aile yapısı ve önemi hakkında tanımlamalar yapılamamaktadır. Ayrıca Trümper'e göre Kleopatra ve Dioskourides Evi istisna sayılarak adadaki evlerin sahiplerini belirlemenin imkânsız olduğunu ifade etmektedir.

[860] Trümper 2005b: 132-133. Bu genel çalışmanın yanı sıra "Mühürlü konut kompleksi" olarak bilinen konut detaylı bir şekilde çalışılmıştır. Mimari özellikler ve mekân kullanımı üzerine odaklanılan çalışmada ele geçen buluntular henüz tam olarak çalışılamamıştır. Ancak karşılaştırmalı bir

adadaki mahalleleri inceleyerek genel olarak bu alanların dönüştürülebilir olduğunu saptamıştır. Örneğin ihtiyaç dâhilinde evlere dükkân, atölye, depo, kiralık oda gibi eklemeler yapılabilmekteydi. Evlerin mimari analizine göre ticaret ve şatafat bir araya getirilmiştir. Delos'taki İtalik tüccarlara ait bu evler, lüks mekânlar ile tarım faaliyetlerini buluşturan ve Roma mimari düzenini yansıtan Italia'daki ev ve villalar ile aynı özelliktedir[861].

Bu çerçevede, kamu alanlarının yanı sıra adadaki konut ve dükkânların Roma hâkimiyeti altında olduğu görülmektedir[862]. Yukarıda da değinildiği üzere ev ve dükkânların benzerleri Roma dünyasında tespit edilebilmektedir. Delos'ta bulunan ticari yapıların bir kısmı (örn. Tiyatro mahallesi ve güney mahalle) Roma ve Ostia'daki yapılar ile benzerlik göstermektedir[863]. Delos'taki evlerin en temel İtalik-Roma özelliği olarak aks uygulaması gösterilmektedir. Bu uygulamaya örnek olarak Trümper, Tiyatro Mahallesi'nde bulunan Trident Evi'ni ele almaktadır. Burada görülebileceği üzere evin orijinal planı değiştirilerek bir aksı takip eden bir uzantı eklenmiştir (**Res. 3.6**)[864].

Yukarıda bahsedildiği üzere Athenodoros'un M.Ö. 69'daki saldırısıyla nihai olarak Delos ticareti gerilemeye başlamıştır. Bu durumu arkeolojik olarak da takip edebilmek mümkündür. Öyle ki, M.Ö. 166'daki ticari yükselişin getirdiği ekonomi ve nüfus gelişimini karşılamak için inşa edilen Skardhana ve Stadion mahallelerinin yıkımı izlenebilmektedir. Her iki mahallede yangın izleri takip edilebilmektedir. Ayrıca Stadion Mahallesi'nin Triarius'un gerçekleştirdiği sur inşa programına dâhil edilmediği ve surun dışında kaldığı görülmektedir[865].

---

araştırmanın yapılması durumunda konuttaki donanım ile Italia'daki evlerin donanımı arasında ortak verilerin çıkacağı düşünülmektedir (bk. Trümper 2005a). Delos'taki özel konutlar için yapılan detaylı çalışma için bk. Kreeb 1988.

[861] Zarmakoupi 2015a: 120-123. Bir diğer çalışmasında Zarmakoupi bu evlerin Pompeii ve Herculaneum evleri ile paralel özellikler taşıdığını önermektedir. Konu hak. bk. Zarmakoupi 2015b. Delos'taki domestik alanlardaki arkeolojik çalışmalar için bk. Bruneau 1968.

[862] Trümper 2005a; Trümper 2005b; Karvonis 2008; Zarmakoupi 2015b.

[863] Karvonis 2008: 208. Karvonis çalışmasında Delos ile Roma arasında benzerlikler aramaktadır. Detaylara inmemekle beraber Roma İmparatorluk Dönemi ticari alan ve atölyelerin benzerlik gösterdiğini belirtmektedir.

[864] Trümper 2011a: 48.

[865] Zarmakoupi 2018b: 36, 42 not 53.

b. Romalıların Onurlandırılması

Hellen dünyasında M.Ö. 5. yy.'ın başları itibariyle bireylerin başarılarını anmak amacıyla onurlandırmalar başlamıştır[866]. M.Ö. 2. yy. ile M.Ö. 1. yy. başlarında ise Romalı ailelere ait heykeller, Hellas ve Küçük Asya genelinde görülmeye başlanmıştır[867]. Roma Cumhuriyet Dönemi portreleri özelinde, Italia'nın dışındaki en iyi örnekler Atina, Delos, Rhodos, Samos, Ephesos ve Miletos'ta belgelenmektedir. Bu çerçevede Delos, çok sayıda iyi örneğin bulunduğu bir merkez niteliğini taşımaktadır. Ayrıca M.Ö. 166-88 aralığında adadaki Roma etkisini yansıtması bakımından bu kaide ve portreler önem arz etmektedir. Delos'ta ise kesin bir şekilde Romalı olarak tanımlanabilecek portreler tespit edilmiştir[868]. Aynı zaman aralığında, adada en azından yirmi beş farklı heykeltıraşın çalıştığı kaydedilmektedir. Bu ustaların yarısının ise Atina kökenli olduğu ifade edilmektedir[869].

Kaideler üzerindeki yazıtlar ışığında, Romalı vatandaşların[870] onurlandırma geleneğine dair önemli bilgiler elde edilmektedir. *Epiphanestatoi topoi* (ἐπιφανέστατοι τόποι) olarak bilinen kent içindeki en iyi görülebilir konumlarda Romalılara ait heykellerin çoğunlukta olması dikkat çekmektedir[871]. Delos adasında, Romalılara ait çeşitli yapılar bulunmaktadır[872] ve onurlandırma hususunda çok yoğun uygulamaların yapıldığı bilinmektedir; öyle ki çok kısa mesafelerde yan yana veya sırt sırta adanmış olan heykel görebilmek mümkündür (**Res. 3.7-9**)[873]. Delos'taki

[866] Dillon 2019: 166.

[867] Smith RRR 1981: 34; Rose 2008: 105.

[868] Smith RRR 1981: 27, 34; Rose 2008: 105. Smith, Delos'tan bir örnek büste (Lev. I,2) dayanarak Cumhuriyet Dönemi gerçekçiliğinin burada yansıtıldığını önermektedir. Hellen krallarına ait portrelerde bu gerçekçilik eksiktir ancak aynı dönem içinde Delos'ta gerçekçi portreler görülmektedir. Bu durum, ilgili portrelerin Romalı olarak tanımlanmasını sağlamaktadır.

[869] Stewart A 1979: 66. Ayrıca Stewart tarafından M.Ö. 166-0 aralığındaki farklı zaman dilimlerine yerleştirilen imzalı ve imzasız portre sayıları sunulmaktadır. İlgili tabloya göre en yoğun portre üretimi yaklaşık M.Ö. 2. yy. sonu ile M.Ö. 1. yy. başında görülmektedir.

[870] Hatzfeld 1912.

[871] Ma 2013: 67-68; Trümper 2014: 70.

[872] Zarmakoupi 2015a.

[873] Dillon – Palmer-Baltes 2013. Buradaki uygulama hakkında fikir edinebilmek için Apollon kutsal alanının yakınındaki Philippos Portikosu ile Güney Stoa arasında kalan *dromos* incelenebilir (bk. s. 210 Fig. 3). Görüleceği üzere yaklaşık 60 metrelik *dromos*a yaklaşık 90 kaide yerleştirilmiştir. Genel

onurlandırma uygulamaları bağlamında, İtalikler Agorası olarak adlandırılan yapı ayrı bir öneme sahiptir[874]. Bahsi geçen yıkımların sebebiyet verdiği yangın evreleri arkeolojik çalışmalar sayesinde tespit edilebilmiş, çok sayıda heykel, portre ve fragman ortaya çıkarılmıştır[875]. Burada tespit edilen ve incelenen 14 heykel kaidesi, heykelleri adayanların çoğunluğunun azatlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca adanan heykeller, ticaretle uğraşıp zenginleşen azatlıların *patronus*larına ait olduğu anlaşılmıştır[876].

Yazıtlardaki Latince kullanımı hakkında yapılan bir çalışmada, Delos'tan toplamda 49 Latince ve bilingual yazıt ele alınmıştır. Söz konusu değerlendirmeye göre, adadaki yazıtlarda öncelikle Latince tercih edilmiştir. Ancak daha sonra okuyucu kitlesinin genişletilmesi amacıyla birebir veya çok az farklarla Hellence metnin eklendiği ortaya koyulmuştur[877]. Romalılar için veya Romalılar tarafından yapılan yazıtların çoğunluğu heykel kaidelerine aittir; M.Ö. 168-87 yılları arasında 150-200 adet, M.Ö. 87-27 aralığında 35, M.Ö. 27 ile M.S. 119'a kadar olan dönem içinde ise sadece 22 yazıt belgelenmiştir[878]. Yukarıda bahsedildiği gibi bu sonuç, Roma etkisinin VI. Mithridates'e kadar yoğun bir şekilde görüldüğünü destekler niteliktedir.

---

kapsamda Kyklades Adaları'nda, kamu alanlarındaki onurlandırmaların yoğun olduğu anlaşılmaktadır (Quéré 2011).

[874] Lapalus 1939; Trümper 2014. Benzer bir çalışma Delos'taki Apollon kutsal alanı özelinde yapılmıştır (bk. Herbin 2014).

[875] Özgan 2013: 61. Merkez Italia ile Delos portreleri arasında kıyaslamalar yapıldığında, biçimsel benzerliklere şüphe ile yaklaşılmaktadır. Buna karşın her iki grubu temsil eden örnekler karşılaştırıldığında ileri yaş, yüz şekli ve özelliklerindeki değişimler, kısa kesilmiş saç gibi unsurlar her ikisinde de görülmektedir (bk. Rose 2008: 106).

[876] Rauh 1993: 198-200; Rose 2008: 107. Örnek bir yazıt için bk. Homolle 1884: 146-147. Burada Hermaistai, Apolloniastai ve Poseidoniastai gruplarına ait kişilerde Publius, Marcus ve Titus gibi isimler yanı sıra aralarında azatlıların olduğu da görülmektedir.

[877] McCleery 2016: 45-47. Ayrıca Delos'taki Latin özel isimlerin Hellence yazılışı hakkında güncel bir çalışma olarak bk. Rovai 2015.

[878] Homolle 1884: 77. Homolle'nin sunmuş olduğu bu istatistik kendi dönemine kadar tespit edilen Romalılara ait kaideler ile sınırlıdır. Son olarak 1937'de yayınlanmış olan yedi ciltlik Delos yazıt kataloğunda (bk. ID) yaklaşık üç bin yazıtın ele geçtiği görülmektedir.

c. İtalikler Agorası

Delos'ta toplamda dört agora bulunmaktadır: Deloslular Agorası, Theophrastos Agorası, Kompitalistler Agorası ve İtalikler Agorası (**Res. 3.10**)[879]. 8,148 m^2 ile Delos'un en geniş yapısı olarak anılan agora[880], merkezi bir konuma sahiptir; Apollon kutsal alanının kuzeyinde, Kutsal Göl'ün hemen güneyinde yer almaktadır. Yakın çevresine bakıldığında batıda Letoon ve Aslanlar Terası, güneyde ise Antigonos Stoası görülmektedir[881]. Trapezoid bir formu olan agora, 3,440 m^2 olarak hesaplanan bir orta avluya sahiptir ve dört yanı portikolardan oluşmaktadır (**Res. 3.11-12**). Yapının girişi batıdan, Letoon'a yakın cepheden sağlanmakta, Dor üslubundaki bir *propylon* veya hemen yanındaki diğer kapıdan girilmekteydi[882]. Yapının dört yanına, toplamda yedi *eksedra* ile 29 heykelin yerleştirildiği nişler inşa edilmiştir[883]. Yapıya sonradan eklenen bu nişler, Romalı *magistratus*lar ile İtalik tüccarların heykellerini yerleştirmek üzere düzenlenmiştir[884]. Agorada sonradan yapılan eklemeler arasında dükkânlar, özel bir hamam (*luxusbadesuite*) ve iki *latrina* da bulunmaktadır[885].

Adından da anlaşılabileceği üzere yapının İtalikler cemaati tarafından, Delos'un vergi muafiyeti kazandığı M.Ö. 166 civarında inşa edildiği düşünülmektedir[886]. İtalikler Agorası[887], ticari niteliğinin yanı sıra *palestra*, arena ve hamam işlevlerinin

---

[879] Quéré 2011: 328.

[880] Trümper 2008: 1. Detaylı ölçüler için bk. Lapalus 1939: 7.

[881] Lapalus 1939: 1-4; Trümper 2008: 13-23.

[882] Lapalus 1939: 65; Bruneau – Ducat 1983: 167. Yapının en çok yıkım gören bölümünün bu bölüm olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca kalıntılardan yola çıkılarak sunulan tamamlamalar varsayım ile önerilmektedir. *Propylon* esas alındığında, yapılan eklemeler ile beraber yapının doğu-batı doğrultuda uzandığı söylenilebilir ancak yapının planı kare plana yakındır.

[883] Montel 2006; Trümper 2011b: 65.

[884] Trümper 2008: 408-409. Nişlerin kapı veya demir parmaklıklar ile kapatıldığı ve belirli zamanlarda açıldığı önerilmektedir. Bu öneri ile nişlerin içerisine yerleştirilen heykellere mabet benzeri bir sunumun yapıldığı da desteklenmektedir.

[885] Lapalus 1939: 77-88; Coarelli 2005: 208; Trümper 2008: 225-292.

[886] Trümper 2009: 34. Genel kanı bu şekildedir ancak Trümper 2014'teki yayınında yapının inşasının M.Ö. 120'lerde başlamış olabileceğini ifade etmektedir (Trümper 2014: 73). Ayrıca yapının inşa evreleri için bk. Trümper 2014: 86 plan 2.

[887] Yapının adı literatürde İtalikler Agorası şeklinde kullanım görmesine karşın tespit edilen bir yazıta (ID 2612) dayanarak *Italike Pastas* (Ἰταλικὴ Παστάς) ve yapısı itibariyle *Porticus Italicorum* isimleri

bir arada bulunduğu bir kompleks yapı olarak değerlendirilmektedir[888]. Ayrıca yapıda gerçekleştirilen faaliyetler arasında, köle pazarı önerisi üzerine tartışmalar da bulunmaktadır[889]. Agoranın Mithridates'in yıkımından sonra M.Ö. 60-50 civarında terk edildiği düşünülmektedir[890].

Yapının özellikle geniş orta avlusu dikkat çekmektedir. Trümper, agoranın ilk inşa evresinde bu alanın park veya bahçe olarak tasarlanmış olabileceğini ve dükkânların sonradan eklendiğini önermektedir. Bu öneriye ek olarak agoranın Roma Cumhuriyet Dönemi ev ve villalarına ait geniş peristilli bahçeleri veya Roma'daki portikolu bahçeler ile kıyaslanabileceğini ifade etmektedir[891]. İtalikler Agorası'nın yerli halk ve adadaki ziyaretçilere açık olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, İtalikler cemiyetinin agoraya bu heykelleri yerleştirerek kentin diğer kamu alanlarında sergilenen heykeller ile rekabet ettiği önerilmektedir. Bu yönüyle yapı, vergi muafiyeti taşıyan Delos'ta, İtaliklerin siyasi gücünü taşıyan bir mekanizma görevini de görmüştür[892].

d. Romalılar İçin Dikilen Heykellere Örnekler

Roma heykeltıraşlık sanatında Delos adasının ayrı bir önemi bulunmaktadır. Smith'e göre bu süreçte yeni portre tarzı ortaya çıkmaktadır. Bu üsluptaki portreler orta yaş, kısa kesim saç, sert ve gerçekçi görünüm gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Bu üslubun çıkış yeri kesin olmasa da Delos'ta ilk tarihlenebilir örnekler belgelenmektedir. Burada yapılan heykellerin çoğunluğu Romalılara ve İtaliklere

---

de önerilmektedir. Konu hak. bk. Roussel 1907: 461-465; Hatzfeld 1912: 8; Rostovtzeff 1941: 790-791; Trümper 2008: 361-364.

888 Rauh 1992: 297-330; Mastino 2008; Trümper 2014: 73. Yapı ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bk. Trümper 2008.

889 Cocco 1970; Bruneau 1975: 273-275; Rauh 1992: 295-297; Coarelli 2005; Trümper 2009: 35-40.

890 Bruneau – Ducat 1983: 167.

891 Trümper 2011b: 67. Paralel örnek olarak agoradan daha geç dönemde inşa edilen 24.300 m^2'ye sahip Pompeii Portikosu (M.Ö. 61-55) ile 8400 m^2'lik Livia Portikosu (M.Ö. 15-7) sunulmaktadır. Bu öneri için bk. Trümper 2011b: 67 dn. 63.

892 Trümper 2014: 85.

aittir[893]. Bu konudaki erken yayınlar söz konusu malzeme grubuna değinmezken, zamanla Roma-İtalik portrelerin atası olarak kabul görmeye başlamıştır[894].

d.1. G(aius) Ofellius Ferus'un Heykeli

İtalikler Agorası'nda, içine heykellerin yerleştirildiği nişler, yapının esas planında yer almayıp, diğer dükkân ve mekân eklemeleriyle birlikte sonradan eklenmiştir. Esas mekâna sonradan eklendiği düşünülen nişlerin kesin tarihi bilinmemektedir ancak Gaius Ofellius Ferus ilk onurlandırılan ve heykeli yapılan kişilerden biri olarak önerilmektedir[895]. Gaius Ofellius Ferus'un özellikle tüccarlardan oluşan İtalikler cemaatinin önemli bir üyesi ve hayırsever olduğu bilinmektedir[896]. Delos'un en geniş yapısı olan İtalikler Agorası'nda bir niş içinde heykelinin olması, kendisinin zengin ve nüfuz sahibi olduğunu düşündürmektedir[897]. Ayrıca burada en erken adanan heykel olarak değerlendirildiğinden, agoranın sponsoru olarak da yorumlanmaktadır[898].

Ferus'un heykeli (**Res. 3.14**), agoranın batı yanında, *propylon*un kuzeyinde bulunmaktadır[899]. *Propylon*a yakın bir nişte, portikolu iki sütun arasına yerleştirilen[900] Gaius Ofellius Ferus'un onurlandırma heykeli, başsız olarak, kaidesi ile beraber ele geçmiştir[901]. Nişin eşiğinde mavi mermer kullanılmış, heykel kaidesi

---

[893] Hallett 2005: 105-106; Smith RRR 2013: 259-260.

[894] Stewart A 1979: 73. Detaylı kaynak listesi için bk. Stewart A 1979: 92 not 29-32.

[895] Coarelli 2005: 210; Trümper 2014: 75. En erken onurlandırılan kişilerden biri de Askalonlu Philostratos'tur. Kendisi Askalonlu olup daha sonra Neapolis vatandaşlığı almıştır ancak yazıtlarda Askalonlu olarak değinilmektedir. Delos'taki çeşitli yazıtlarda adı geçen Philostratos, bir bankacı olup agoranın kuzey bölümünün inşasını üstlenmiştir. Kendisinin çocukları daha sonra Neapolisli olarak anılmaktadır. Kendisi ve soyu hak. detaylı bilgi için bk. Leiwo 1989; Queyrel 1991: 415-416, 438; Montel 2006: 5-6; Noy 2011; Trümper 2021: 514-524.

[896] Ma 2013: 285. Ofellia *gens*i için bk. Hatzfeld 1912: 58-60.

[897] Queyrel 1991: 435.

[898] Özgan 2013: 62-63.

[899] Bruneau – Ducat 1983: 168. *In situ* olarak bulunan heykel bugün Delos Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

[900] Ferus'un heykelinin bulunduğu niş, no. 18 ile tanımlanmaktadır (Lapalus 1939: 54). Mimari özellikler için ayrıca bk. Queyrel 1991: 411-413; Trümper 2008: 464.

[901] Homolle 1881; Michalowski 1932: 22; Lapalus 1939: 54-56 levha no. 15; Queyrel 1991; Hallett 2005: 102-104. Benzer torsoya sahip olması sebebiyle, Delos'ta bulunan ve "pseudo-atlet" olarak bilinen heykelin başı ile aynı özelliklere sahip olabileceği düşünülmektedir (bk. Pollitt 1986: 75;

ise beyaz mermerden ve dikdörtgen formda işlenmiştir (**Res. 3.13, 3.15-16**). Nişin zemininde mozaik izleri, duvarlarda da renkli plaster fragmanları tespit edilmiştir[902]. Kaide[903] ile birlikte 2,80 m yüksekliğinde olan bu heykel, Hellen ikonografisi göz önünde bulundurulduğunda ilk olarak bir tanrı veya bir krala ait olduğu izlenimini vermektedir. Buna karşın kaidedeki yazıtta Ferus'un ismi geçmektedir[904]. Yazıttan Gaius Ofellius Ferus'un Marcus'un oğlu olduğu, adaletli ve cömert olması sebebiyle İtalikler tarafından onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Yazıtın devamında heykeltıraşların imzası da eklenmiştir; Timarkhides oğlu Dionysios ile Polykles oğlu Timarkhides'in Atinalı olduğu ifade edilmektedir[905]. Dionysios ile Timarkhides'in M.Ö. 2. yüzyılın sonlarında önde gelen heykeltıraşlar arasında yer aldığı bilinmektedir[906]. Roma Cumhuriyet Dönemi içinde Hellen ustaların, Romalıların heykel ve portrelerini yaptığı görülmektedir[907]. Ferus'un heykeli de bu duruma uygun şekilde gözükmektedir. Dönem içindeki dinamikler ve Roma'nın Hellen kültürü ile ilişkisi yeni arz talebi oluşturmuş ve böylelikle yeni bir tarz (neoklasik) meydana gelmiştir. Stewart, Delos'ta bulunan Atinalı heykeltıraşların anavatanlarından uzaklaştığını önermektedir. Böylelikle başta gelenekselci olan

---

Queyrel 1991: 429; Queyrel 2017: 429). İtalikler Agorası'nda bulunan ve Delos Müzesi'nde sergilenen bir diğer portre başı, başsız ele geçen heykeller için bir fikir sunmaktadır (Hallett 2005: 104-105 105 Lev. 52). Ferus heykelinin modern restorasyon çalışması hak. bk. Barthe – Besnainou 1988.

[902] Lapalus 1939: 54; Montel 2006: 6. Agoradaki bir diğer niş içerisindeki mozaiğin tarihlendirilme önerisi için bk. Ζαφειροπούλου – Χατζηδάκης 1994.

[903] Burada tespit edilen kaidelerin İtaliklere ait heykelleri taşıdığı bilinmektedir. Gaius Ofellius Ferus'a ait yazılı kaidenin, taşıdığı heykel ile ilişkilendirildiği tek örnek olarak ifade edilmektedir (bk. Rose 2008: 107).

[904] Özgan 2013: 61-62.

[905] *ID* 1688; Homolle 1881; 391; Lapalus 1939: 56; Smith RRR 1981: 30; Queyrel 1991: 404; Marcadé 2000: 47; Trümper 2008: 467, Montel 2006: 7-8; Ma 2013: 284.

[906] Pollitt 1986: 75. Bu hususta Tanner, Dionysios ile Timarkhides'in özellikle kült heykelleri ile tanındığına değinmektedir. Ancak Ferus'a ait heykelin bir niş içinde, yüksek bir kaide üzerinde sergilenmesine ve nişin önünün bir korkuluk ile kapatılabiliyor olmasına rağmen, heykele kült niteliğinin yüklenemeyeceğini ifade etmektedir (Tanner 2000: 41).

[907] Smith RRR 1981: 29-30.

Atinalı heykeltıraşlar zamanla Atina'daki trendlerden uzaklaşarak yeni müşterilere adanmış muhalif bir grup haline gelmiştir[908].

Gaius Ofellius Ferus'un heykeli ayakta ve çıplak işlenmiştir. Arkada duran sağ ayağına ağırlığını vermekte, sol ayağı ise önde durmaktadır. Sol omuzundan sol eline *khlamys* (veya *paludamentum*) inerken, sol elinde kın içinde bir kılıç tutmaktadır. Sağ eli korunagelmemiştir ancak dönem modasına uygun olarak bir mızrak tutuyor olabileceği düşünülmektedir[909]. Geç Hellenistik Dönem sırasında Delos'ta kültür ve sanat geleneğinin kaynaştığı bilinmektedir. Bu çerçevede Ferus'un heykeli, Hellen ve Roma etkileşimini yansıtması bakımından önem arz etmektedir[910]. Ferus'un heykeli çıplaktır ancak Hellen ikonografisinde çıplaklık tanrı, atlet ve kahraman özelinde sınırlıdır[911]. Roma Cumhuriyet Dönemi'ndeki Romalı (veya İtalik) vatandaşlara ait bazı heykeller "Hellen çıplaklığını" benimsemiştir[912]. Heykelin çıplak betimlenmesine dayanarak Coarelli, Ferus'a kahraman (*heros*) niteliği yüklemektedir. Konu tartışmalı olsa da bu açıdan Ferus kahramanlaştırılarak bu dönemde gerçekleşen bir köle isyanını bastırdığı önerilmektedir[913]. Sebebi ne olursa olsun, Roma Cumhuriyet Dönemi geleneklerine göre *toga*lı işlenen onurlandırma heykellerinin içinde, Ferus'un heykeli öne çıkmaktadır[914].

---

[908] Stewart A 1979: 67.

[909] Queyrel 1991: 408; Ma 2013: 284.

[910] Pollitt 1986: 75. Delos'ta ele geçen pseudo-atlet heykeli bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. Bu heykelde Hellen klasizmi, ideali ve zarafeti Roma gerçekçiliği ile bir araya gelmektedir. Adadaki çeşitli portrelerde benzer özellikleri görebilmek mümkündür. Ayrıca bk. Pollitt 1989: 71-73; Özgan 2013: 64-66.

[911] Zanker 1988: 5; Rose 2008: 119.

[912] Hallett 2005: 102. Hallett bu özelliklerdeki heykelleri tamamen çıplak ve çıplak mantolu heykel (literatürde bk. "Hüftmantel" veya "hip mantle") olacak şekilde iki gruba ayırmaktadır. Ancak temelde iki grubun da aynı özellikleri taşıdığını ve Romalıların her iki grup için *nudus* ifadesini kullandığını belirtmektedir.

[913] Coarelli 2005: 210-211. Bu başlık altında bahsedildiği üzere İtalikler Agorası'nın köle pazarı işlevi halen tartışılmaktadır. Coarelli, Ferguson ve Bruneau'nun çalışmasına (bk. Bruneau 1989; Ferguson 1907) dayanarak Aristonikos isyanı ile aynı dönemde başka bir isyanın olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca İtalikler Agorası'nda bulunan niş kapılarının, dışardan gelebilecek bir saldırıdan korumak amacıyla yapıldığını savunmaktadır. Bu savı kapsamında, Atina ve Delos'ta gerçekleşen bu isyanın, yapının işlevini de etkilemiş olabileceğini savunmakta ancak şimdilik arkeolojik veriler yetersizdir.

[914] Zanker 1988: 5.

Yukarıda değinildiği üzere heykel, çıplak işlenmiş ve bu özelliğiyle kendi döneminde de dikkat çekmiş olmalıdır. Heykelin büyük ebatlarda ve çıplak olarak işlenmesi değinildiği üzere Hellen ikonografisinde istisnai bir durumdur. Ancak heykelin Atinalı heykeltıraşlar Dionysios ile Timarkhides tarafından yapılmış olması, bu istisnai durumu anlaşılır kılmaktadır. Zira sahip oldukları Hellen sanat ve kültür birikimini bir Romalı için uygulamışlardır[915]. Bu açıdan heykel, Hellen klasisizminin, idealinin ve zarafetinin, Roma'nın gerçekçiliği ile birleştirme girişimine örnek olarak yorumlanmaktadır[916]. Atina ekolüne ait ustalar[917] zanaatlarını Gaius Ofellius Ferus için uygulamıştır[918]. Nitekim heykel, M.Ö. 4. yy.'ın sonlarına tarihlendirilen Hermes Farnese heykel tipinin çeşitlemesi ve adaptasyonu olarak değerlendirilmektedir[919]. Böylelikle Roma zevki ve kimliği Hellen sanatı üzerinden ifade edilmiştir.

Ferus'un heykeli gibi aynı dönemdeki bazı heykeller, alışılagelmişin dışındaki tercihleri yansıtabilmektedir[920]. M.Ö. 1. yy.'da Roma, Hellen dünyasının yeni merkezi haline gelmiş, ancak Hellen kültür mirasının değişimi keskin bir şekilde gerçekleşmemiştir. Romalılar, kendi ihtiyaçları doğrultusunda Hellenistik heykeller yaptırarak portrelerde Romalı tarzının yayılımını sağlamıştır[921]. Bu tipteki heykellerin örneği sadece Ofellius Ferus'un heykeli değildir. Benzer tipteki heykeller, Chitei ve Formia gibi Orta Italia'daki yerleşimlerden de bilinmektedir. Bu iki yerleşim Romalı villa pazarını ve buna istinaden heykel üretimini yansıtmaktadır. Geç Cumhuriyet Dönemi'nde yaygın olan bu heykeller daha sonra Roma İmparatorluk Dönemi'nde de imparatorlar veya sevilen prenslerin onurlandırılması için tercih edilmiştir[922].

---

[915] Özgan 2013: 62. Yüksek memuriyete sahip olmaması sebebiyle Ferus'un çıplak olarak betimlenebildiği ve bu şekilde yereldeki konumunu vurgulamak için tercih edildiği düşünülmektedir (bk. Ma 2013: 285).

[916] Pollitt 1986: 75.

[917] Homolle 1881: 392-393; Queyrel 1991: 448-462.

[918] Özgan 2013: 62.

[919] Smith RRR 2013: 262.

[920] Marcadé 2000: 53-54; Ma 2013: 286.

[921] Smith RRR 2013: 265.

[922] Özgan 2013: 63; Smith RRR 2013: 265.

d.2. Gaius Billienus'un Heykeli

Delos'ta hala yerinde duran bir diğer örnek de G. Billienus'a ait heykeldir (**Res. 3.17**). Billienus'un bir *novus homo* olarak kariyerinde başarılı olduğu desteklenmekte[923], Makedonia veya Asia'da yöneticilik yaptığı düşünülmektedir[924]. Heykel, M.Ö. 2. yy. sonu ile M.Ö. 1. yy. başına tarihlendirilmekte olup İtalikler Agorası'nın hemen güneyindeki Antigonos Gonatas Stoası'nda tespit edilmiştir[925]. Roma'nın devlet gücünü yansıtmış olabilecek bu heykelin[926] merkezi bir konumda olduğu ve *stoa*da yürüyenlerin dikkatini çektiği önerilmektedir[927]. Ferus'un heykelinde olduğu gibi burada da dikdörtgen bir mermer kaide kullanılmıştır. Kaidenin üzerinde biri Latince diğeri Hellence olacak şekilde iki yazıt bulunmaktadır[928]. Hellence yazıt kaidenin ön cephesine, yaklaşık merkeze işlenmiştir. Bu yazıt aracılığıyla Herakleialı Zinon oğlu Midas'ın dostu, Gaius oğlu *praetor pro consule* Gaius Billienus'un heykelini Apollon, Artemis ve Leto'ya adadığı anlaşılmaktadır. Latince yazıt, Hellence yazıttan daha sonra işlenmiş olup kaidenin üst silmesi üzerinde bulunmaktadır[929]. Bu yazıttan, heykelin Aulus'un oğlu Aulus Attiolenus Velina tarafından onarıldığı öğrenilmektedir. Ayrıca heykel, Menophilos oğlu Ephesoslu Agasias'a atfedilmektedir[930].

---

[923] Frier 1985: 142.

[924] Ma 2013: 288. Bir diğer Billienus için bk. Cristofori 1992: 144-146.

[925] Hatzfeld 1912: 117; Bruneau – Ducat 1983: 141; Zarmakoupi 2018a: 255; Dillon – Palmer-Baltes 2013: 222, 227-230; Özgan 2020: 189. Söz konusu yapı Apollon Kutsal Alanı'nın hemen kuzeyinde bulunmaktadır. Stoa, M.Ö. 3. yy.'ın üçüncü çeyreğinde Makedonia Kralı Antigonos Gonatas tarafından yaptırılmıştır (Bruneau – Ducat 1983: 141-142).

[926] Özgan 2020: 189.

[927] Tuchelt 1979b: 96-98; Herbin 2014: 29; Trümper 2014: 72; Zarmakoupi 2018a: 259-262; Dillon – Palmer-Baltes 2013: 238; Ma 2013: 288. Tek bir figür için heykel gereğinden fazla yapılmıştır, ayrıca Antigonos Stoası'nın en sonuna yerleştirilmişti. Heykeltıraşlık niteliği haricinde bu iki özellik dikkat çekmesini desteklemiş olmalıdır.

[928] Fougères 1887: 270 no. 34; Roussel 1909; Trümper 2008: 469 no. 1710.

[929] Tartışmalı olsa da iki yazıtın çağdaş olduğu da düşünülmektedir. Bu hususta bk. Zarmakoupi 2018a: 256.

[930] Roussel 1909: 443; Toynbee 1950: 52; Rauh 1992: 304. Billienus'un heykelinin yanı sıra Agasias'ın Delos'ta bulunan L. Munatius Plancus, bir *legatus* (G. Marius?), Q. Pompeius Rufus ve olasılıkla Yaralı Gallialı heykellerini yaptığı düşünülmektedir. Ayrıca Agasias'a ait olduğu düşünülen üç adet heykele ait imza da belgelenebilmiştir (bk. Rauh 1992: 340 dn. 46).

Billienus'un heykeli birebir ölçülerden büyüktür[931], başı, kolları ve sol ayak ise günümüze korunagelmemiştir (**Res. 3.18**). Heykel zırhlı ve ayakta işlenmiştir; sağ ayak bir pruvanın yanında durmakta, sol ayak daha serbest durmaktadır. Kısa tunik üzerine zırh kulanmış olan Billienus'un sol elinde *paludamentum*, sağ elinde ise bir mızrak tuttuğu düşünülmektedir; duruş, pruva, zırh ile zırh üzerindeki *cingulum* ve *pteryges*, kendisini bir *strategos* (komutan) edasında göstermekte, bir deniz zaferi ile ilişkilendirmektedir[932]. Heykel, mermerden yapılmış zırhlı heykellerin en erken örnekleri arasında yer almaktadır[933]. Zırh ise, Hellen tipinde gözükmektedir ancak Roma *calceus*ları ve *paludamentum* ile tamamlanmıştır. Bu açıdan heykelin Romalılaştırıldığı şeklinde yorum yapılmaktadır[934]. Hellen ikonografisinde komutanlar için miğfer tercih edilirken, zırhlı heykeller nadiren görülmektedir[935]. Ancak Delos'taki çıplak heykellerin destek elemanları için zırh formunun tercih edildiği kaydedilmektedir[936].

Tuchelt, Billienus'un heykelini, günümüze kadar korunagelen en eski Romalı *magistratus* heykeli olarak sunmaktadır[937]. Yukarıda bahsedildiği üzere heykel, askeri bir lider olarak işlenmiş, stoada önemli bir konumda sergilenmiş (**Res. 3.19**) ve M.Ö. 88/87'deki VI. Mithridates yağmasından sonra onarılmıştır. Oysa yıkımdan sonra Billienus heykelinin yakınlarında bulunan bir diğer heykelin onarılmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu onarımın bilinçli bir şekilde yapıldığı görülmektedir[938]. Bütün bu eylemlerden Deloslulların Billienus'a saygı gösterdiği anlaşılmaktadır.

[931] Özgan 2020: 189.

[932] Zarmakoupi 2018a: 257.

[933] Marcadé 1969: 329; Hallett 1998: 67 dip. 10; Dillon 2019: 168.

[934] Marcadé 1969: 331; Tuchelt 1979b: 96; Zarmakoupi 2018a: 257-258.

[935] Marcadé 1969: 330. Delos'ta başka zırhlı torsolar da tespit edilmiştir. Örnek için bk. Marcadé 2000: Lev. III Fig. 3; Montel 2006: 14 Fig. 3 (Delos Arkeoloji Müzesi Env. no. A 2229).

[936] Hallett 2005: 107.

[937] Tuchelt 1979b: 96.

[938] Zarmakoupi 2018a: 260-261. Söz konusu onarımın Paroslu Skopas'ın oğlu Aristandros tarafından yapıldığı önerilmektedir (bk. Smith W 1867: 754; Stewart A 1979: 67).

B. Küçük Asya

1. Pergamon: P(ublius) Scipio Nasica'nın Mezar Anıtı

Küçük Asya'da, bir Romalıya ait korunagelmiş en erken arkeolojik anıt Pergamon'da yer almaktadır. 1907 ve 1909 yıllarında tespit edilen bir yazıta ait fragmanların (**Res. 4.1**), M.Ö. 132'de III. Attalos'un vasiyetinin devralınması veya düzenlenmesiyle ilgilenecek olan Roma heyetinin başkanı P. Cornelius Scipio Nasica'nın mezarına ait olduğu anlaşılmıştır (**Res. 4.2**). Scipio, aynı yıl içinde, görevini yerine getirmek üzere geldiği Pergamon'da vefat etmiştir[939]. Bu nedenle, yazıtla birlikte tespit edilen mimari kalıntılar[940], Küçük Asya'daki Roma varlığının en eski arkeolojik kanıtı olarak değerlendirilmelidir.

Scipio Nasica'nın mezarına ait veriler ne yazık ki günümüze çok az ulaşmış, ulaşanlar da zamanla kaybolmuştur; yaklaşık 1 m uzunluğunda ve yaklaşık 50 (?) cm yüksekliğinde iki bitişik mermer saçaklıktan oluşmaktadır. Tuchelt, anıtın asıl uzunluğunun 2,75 m olarak hesaplamaktadır. Bu nedenle yapının oldukça prestijli olduğu varsayılabilir[941]. Mezar anıtının üzerindeki yazıt *bilingual*dir. Yazıta bakıldığında, Scipio Nasica'nın *presbeutes* (elçi) ve *megistos arkhiereus* (en büyük rahip) olarak anıldığı görülmektedir[942].

Anıt ile paralel olarak aynı dönemde Pergamon'da, bu kadar büyük bir mezar yapısına dair herhangi bir model bulunmamaktadır[943]. Bu nedenle Tuchelt, Delos yakınlarındaki Rheneia'da paralel örnekler aramaktadır. Gerçekten de Rheneia'da Romalı bir kadın için üç bölümden oluşan son derece etkileyici bir anıt belgelenmektedir (**Res. 4.3**); mimari olarak tasarlanmış bir altyapı, bunun üzerinde bir lahit, bunun da üzerinde *anthemion*lu bir kabartma stel yerleştirilmiştir[944]. Bu

---

939 Tozan 2011: 159-160.

940 Tuchelt 1979b: 196.

941 Tuchelt 1979a: 310 dn. 2.

942 IGR IV 1681; SEG XXIX 1266. [P. Cornelius P. f. Scipio] Nasica, l[egatus, pontifex maximus]. | [Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων] Ποπλίου Νασίκας, πρεσβευτὴς, ἀρ[χιερεὺς μέγιστος].

943 Pergamon'daki mezar anıtlarına bakıldığında, Pergamon krallarının görünüşe göre tümülüsleri tercih ettiği ve Asklepieion'a giden *Via Tecta* üzerinde benzer büyüklükte mezarların bulunmadığı anlaşılmaktadır.

944 Delos/Rheneia'dan bulunan Tertia Horaria'nın rekonstrüksiyon önerisi için bk. Bruneau – Ducat 1983: 265-268; Tuchelt 1979a: 312 Fig. 2.

mezara yapılan atıf gerçekten de güçlü bir argümana sahiptir. Ayrıca görüldüğü kadarıyla Tuchelt, bu anıtın Romalı bir kadın olan Tertia Horaria Tryphera için yapılmış olmasına pek durmamaktadır. Tertia Horaria Tryphera, anlaşılacağı üzere özgür bir kadındır. Bu anıtlar üzerine çalışması bulunan Couilloud, söz konusu kadının kökenlerine işaret etmektedir; muhtemelen Delos'taki nüfuzlu bir Romalı iş insanının eşi olarak önerilmektedir[945]. Benzer şekilde Baslez de benzer yorumda bulunmaktadır[946].

Tertia Horaria Tryphera'nın mezar anıtı göz önünde alındığında, Scipio Nasica'nın mezar anıtı için önerilen rekonstrüksiyon uygun görünmektedir. Ancak bir husus da unutulmamalıdır; lahit formu bir Romalı için pek de doğal bir durum değildir. Stelin formu ve ikonografisinden da görülebileceği üzere, Tertia Horaria özelinde yerel gelenekler açıkça rol oynamıştır[947]. Bununla birlikte, Italia'dan gelen insanlar genellikle kremasyonu tercih etmekte olup, özellikle Romalı memurlar söz konusu olduğunda bu geleneğin mutlaka uygulandığı düşünülmektedir. Bu nedenle, Pergamon'da Scipio Nasica için gerçekten de bir lahit seçilip seçilmediği şüpheli bir durum olarak gözükmektedir. Öte yandan, *Cornelii Scipiones* aile üyelerinin M.Ö. 3. yy.'dan itibaren mezarlarındaki lahitlere gömüldükleri bilinmektedir[948]. Bu bağlamda, en bilinen örnek olarak Cornelius Lucius Scipio Barbatus'un lahdi gösterilebilir[949]. Scipio Nasica'nın mezarının ise *dor* frizine sahip bir Hellen sunağından model alındığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Scipio Nasica'nın mezarının belki de Tertia Horaria örneğindeki gibi *ion* mimari formlarına sahip ufak bir mezar şeklinde tasarlandığı önerilebilir. Bu bağlamda daha fazla karşılaştırma bulabilmek de mümkündür: Miletos'taki Kutsal Yol ile Pergamon'daki *Via Tecta*. Her halükârda Scipio Nasica'nın mezarı, Schazmann ve Hepding'in de belirttiği üzere, bir *ion* arşitravı üzerinde yer alan yazıt doğrultusunda, Romalıların Küçük Asya'daki varlığına dair en eski arkeolojik kanıttır[950].

---

[945] Couilloud 1974: 83-84.

[946] Baslez 1996.

[947] Bu hususta Tuchelt, Kyklades formlarına özellikle de Paros'a atıfta bulunmaktadır (Tuchelt 1979a: 313).

[948] Hölkeskamp 2017.

[949] Etcheto 2012: 225-236.

[950] Tuchelt 1979a: 316.

Cicero, Smyrna'da Castricius isimli bir banker ile Scipio Nasica'nın onurlandırmalarını kıyaslamaktadır. Aktarıma göre Cicero, Smyrna'nın Castricius hakkındaki kararını değerlendirmektedir; başkalarına bahşedilmediği üzere naaşının kente getirilmesi, cenazesinin genç erkekler tarafından taşınması ve naaşının üzerine altın bir taç bırakılması uygun görülmüştür. Bu onurlandırmaların, ünlü Romalı Scipio Nasica için yapılmadığı da ifade edilmektedir[951]. Ancak en azından günümüzde Scipio Nasica için bir mezarın inşa edildiği söylenebilmektedir.

2. Romalılar, *Populus Romanus* ve Müttefikler için Onurlandırma Heykelleri

a. M.Ö. 2. yy. başları

M.Ö. 2. yy.'da Hellas ile karşılaştırıldığında, Küçük Asya'da Romalılara heykel onurlandırmaları oldukça nadirdi; Sulla ile birlikte ise onurlandırmalar sıklaşmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki bu onurlandırmalar, özel kişilerle sınırlı kalmış ve tercih edilmiştir[952]. Asia Eyaleti kurulmadan önce Roma adına kült alanları, Kibyra'da bir Roma heykeli ve Kaunos'ta *Populus Romanus* için bir onurlandırma kaydedilmektedir. Hellas'ta onurlandırma yerleri olarak özellikle önemli kutsal alanlar tercih edilirken, Küçük Asya'da, M.Ö. 1. yy.'da bile, adakların doğrudan kentlerde dikildiği görülmektedir. Ephesos Artemision'u ya da Didyma Apollon'u gibi büyük tapınaklar Romalıların onurlandırmaları konusunda hiçbir rol oynamamıştır. Ancak Klaros'taki Apollon kutsal alanı bir istisna olarak sayılmaktadır. Asia kentleri Hellas'ta, Olympia'da heykeller bile dikmiştir[953]. *Magistratus*lara yapılan ithaflar 1979 yılına kadar Tuchelt tarafından derlenmiştir[954]. Ancak hem Hellas'ta hem de Küçük Asya'da *Dea Roma*'ya, *Populus Romanus*'a ve Roma vatandaşlarına yapılan tüm ithafların sistematik bir derlemesi hala eksiktir. Bu nedenle, bu çalışmada sadece öne çıkan onurlandırmalar ele alınmaktadır.

[951] Cic. Flacc. XXXI 75.

[952] Tuchelt 1979b.

[953] Örn. Q. Mucius Scaevola için onurlandırma heykeli için bk. böl. II. A. 2.

[954] Tuchelt 1979b. Bazı onurlandırmalar, güncel kazılardaki verilere istinaden eklenmiştir; örn. Metropolis'te M.Ö. 57/56'da Asia valisi olan Gaius Fabius için yeni bulunan bir kaide (bk. Müller et al. 2022).

Samos

Samos Adası, Ionia Birliği'ne dahil olması ve coğrafi olarak da Küçük Asya kıyılarına yakın olması nedeniyle anıt burada Küçük Asya altında listelenmiştir. Muhtemelen *Populus Romanus*'un belgelenmiş en eski betimidir. Sadece sütun ve yazıtın bulunduğu kaide günümüze ulaşmıştır. Habicht, özellikle III. Antiokhos'a karşı direniş sırasında, Samos ile Roma arasındaki yakın temaslara dayanarak M.Ö. 188 tarihini önermektedir. Samoslular M.Ö. 190'dan itibaren Roma'nın müttefiki olarak bu ilişkilerden yararlanmıştır. Örneğin Priene ile olan toprak anlaşmazlıkları konusunda Roma'nın desteğini görmüştür. Her halükârda, *proconsul* G. Manlius Vulso tarafından verilen bir hakemlik kararı Samosluların lehine olmuştur. Bu durumda, *Populus Romanus* heykeli muhtemelen bu olayın ardından, kutlama mahiyetinde dikilmiş olmalıdır[955].

Kaunos

Kaunos'taki örnek ile Samos'taki örnek arasındaki benzerlik ilginçtir[956]. Samos gibi Kaunos da III. Antiokhos'a karşı mücadelede Rhodosluların müttefiki olmuştur. Ancak Marek'e göre Rhodoslular Kaunos'u V. Ptolemaios'un komutanından 200 *talanta* karşılığında satın almıştır. Daha sonra ise Rhodoslu yöneticiler M.Ö. 168/167'deki kurtuluşu büyük bir minnettarlıkla kutlamış olmalıdır. Bu gelişmeye takiben, Roma için bir onurlandırma akımı gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Samos'taki onurlandırma da bu kontekst dahilinde değerlendirilebilir[957]. Marek'in önerdiği üzere, arada bir bağ kurulabilir. Dolayısıyla Habicht'in Samos onurlandırmasının erken tarihlendirmesi sorgulanması gerekmektedir.

Erythrai

Burada Gaius'un oğlu M. Cosconius onurlandırılmıştır. Küçük Asya'da bir Romalının onurlandırıldığı, günümüze ulaşan en eski heykel olduğu düşünülmektedir. Makedonia *proconsul*ü olan Cosconius, muhtemelen Scipio Nasica ile aynı heyetin mensubu olmuştur. Bu heyet M.Ö. 132 yılının başında, sahadaki durumu kontrol etmekle görevlendirilmiştir. Daubner, Cosconius'un Aristonikos'un

[955] IG XII,6.1 350; Habicht 1990. ὁ δῆμος ὁ Σαμίων | τὸν δῆμον τὸν Ῥωμαίων | ἀρετῆς ἕνεκεν ||[4] καὶ εὐεργεσίας | τῆς εἰς ἑαυτὸν | Ἥρηι.

[956] Işık 1994.

[957] Marek 2006: 142; Çörtük 2022: 307-308.

kente karşı bir saldırısını püskürtmüş ya da en azından desteğini ilan etmiş olabileceğini düşünmektedir[958]. Yazıta kullanılan ifade dikkat çekmektedir. Nitekim unvan kullanılmamakla birlikte sadece *rhomaios* ifadesi tercih edilmiştir. Bu onurlandırma büyük ihtimalle M.Ö. 132 civarına tarihlenmektedir[959].

Kibyra

Kibyra Apameia Barışı'ndan sonra bağımsızlığını kazanmıştır. Bu bağlamda, Roma ile Kibyra arasında yapılan antlaşmanın bir kopyası Roma'daki Iuppiter Capitolinus Tapınağı'na yerleştirilirken, diğeri ise Kibyra'daki bir *Dea Roma* heykelinin kaidesine işlenmiştir. Dolayısıyla söz konusu onurlandırma, Apameia Barışı (M.Ö. 188) ve sonrasındaki Kaunos İsyanı (M.Ö. 167) aralığına tarihlendirilmektedir. Bilindiği üzere Kibyralılar, Rhodoslulara karşı gerçekleştirilen Kaunos İsyanı'na destek sağlamıştır[960].

b. Asia Eyaleti'nin Kurulmasından (M.Ö. 133) Sonra

Prostanna/Delos

Delos Adası'nda tespit edilen bir yazıtta, *propraetor* Marcus Antonius'un onurlandırıldığı görülmektedir. Kendisi *triumviri*deki M. Antonius'un büyükbabası olarak anılmaktadır[961]. M.Ö. 113'te gerçekleştirilen bu onurlandırma, M. Antonius'un Kilikia'daki görevi sırasında korsanlara karşı başarılı bir şekilde mücadele etmiş olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Yazıt Delos'ta tespit edilmiştir ancak onurlandırmanın Pisidia'daki Prostanna kentinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurularak Magie, korsanlara karşı elde ettiği zaferlere istinaden çeşitli yerlerde onurlandırılmış olabileceğini düşünmektedir. Belgelenen bir diğer yazıtta Delosluların *patronus*u olarak anılmaktadır[962].

Magnesia ad Maeandrum

Magnesia'daki onurlandırma yazıtlarında M.Ö. 1. yy. başlarında *legatus* M. Popilius Laenas'ın onurlandırıldığı görülmektedir. Onurlandırma nedeni tam olarak

[958] Daubner 2006: 46 dn. 202, 71.

[959] Daubner 2006: 70-71.

[960] Mellor 1975: 40-41; Tuchelt 1979b: 158.

[961] RE I 2590-2591 no. 28. [---] Μάρκου Ἀντωνίου στραταγοῦ ἀνθυπά(του) | Αὔλου [Γ]αβεινίου ταμία Ῥωμαίων ἰς Κιλικίαν κτλ.

[962] Magie 1950: 1161 not 12.

bilinmemektedir[963]. Magnesia ad Maeandrum'da ayrıca L. Valerius Flaccus'un annesi Baebia'nın da onurlandırılmış olması dikkat çekmektedir[964].

Klaros

Klaros'ta baba ve oğul olarak Flaccusların onurlandırıldığı görülmektedir. Öncelikle Asia *proconsul*ü G. Valerius Flaccus, M.Ö. 95 civarında onurlandırılmıştır[965]. M.Ö. 92/91 civarında ise oğlu, Asia *proconsul*ü L. Valerius Flaccus onurlandırılmıştır[966]. Flaccusların Asia Eyaleti'nde etkin oldukları anlaşılmaktadır[967]. İleriki süreçte Klaros *demos*u *retor* Marcus Tullius Cicero'nun kardeşi olan *proconsul* Q. Tullius Cicero'yu da *euergetes* ve *patronus* olarak onurlandırmıştır[968].

Ilion

Censor Lucius Iulius Caesar, M.Ö. 89 sonrası onurlandırılmıştır. Onurlandırmanın nedeni, kentin kutsal topraklarının iadesi ve vergi muafiyetinin sağlanmış olmasıdır[969]. Ilion'da kızı Iulia için de bir heykel dikilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla kızı Iulia da aynı yılda, babasının *euergesia*sı dolayısıyla onurlandırılmıştır[970].

Lucius Cornelius Sulla'nın müdahalesinin ardından (M.Ö. 87-85) bölgedeki onurlandırmaların sayısında büyük ölçüde artış gözükmektedir. Onurlandırma sayısının fazla olması, bu kısımda sadece seçili örneklerle bir anlatımı

---

963 RE XLIII 60-62 no. 22; *Magnesia* 259; Tuchelt 1979b: 173. [ἡ β]ουλὴ καὶ ὁ δ[ῆμος] | [Μᾶρ]κον Ποπίλλ̣[ιον] | [Μάρ]κου υἱὸν Λα[ινᾶ] ||[4][τον] πρεσβευτ[ὴν ---] | [---].

964 Magnesia 231; Tuchelt 1979b: 174. Βαιβίαν Κοΐντου Βαιβίου θυγατέ|ρα, μητέρα δὲ Λευκίου Οὐαλερίου Λε[υ]||κίου <ὑ>οῦ Φλάκκου τοῦ ἀνθυπά||[4]του.

965 SEG XXIX 1129; Tuchelt 1979b: 160. Γάιον Οὐαλέριον Γαίου υἱὸν | Φλάκκον, στρατηγὸν ἀνθύπατον Ῥω|μαίων, τὸν πάτρωνα τῆς πόλεως.

966 SEG XXIX 1130; Tuchelt 1979b: 161. Λεύ[κιον] Οὐαλέριον Γαίου υἱὸν | Φλ[άκκο]ν, στρατηγὸν ἀνθύπατον | [Ῥωμαί]ων τὸν πάτρωνα τῆς πόλεως.

967 Magie 1950: 379-383, 1242 not 1-2. Ayrıca bk. Cic. Flacc.

968 SEG XXXVII 958; Tuchelt 1979b: 165. ὁ δῆμος | Κόϊντον Τύλλιον | Μάρκου υἱὸν Κικέ||[4]ρωνα ἀνθύπατον | εὐεργέτην ὄντα | τῶν Ἑλλήνων καὶ | πάτρωνα τοῦ δή||[8]μου.

969 IMT Skam/NebTäler 254; Tuchelt 1979b: 64, 150. ὁ δῆμος | Λεύκιον Ἰούλιον | Λευκίου υἱὸν Καίσαρα ||[4] τιμητὴν γενόμενον | καὶ ἀποκαταστή|σαντα τὴν ἱερὰν | χώραν τῆι Ἀθηνᾶι ||[8] τῆι Ἰλιάδι καὶ | ἐξελόμενον | αὐτὴν ἐκ τῆς δημοσιωνίας.

970 IMT Skam/NebTäler 328; Tuchelt 1979b: 151. [ἡ βο]υλὴ καὶ ὁ δῆμος | [Ἰου]λίαν, θυγατέρα | [Λε]υκίου Ἰουλίου Καίσαρος, ||[4] [διὰ] τὰς εὐεργεσίας τὰς ἐ[κ] | [τ]οῦ πατρὸς αὐτῆς εἰς τὸν | [δ]ῆμον γενομένας.

gerektirmektedir. Tuchelt, onurlandırılan Romalıların listesini kronolojik olarak sunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki bu liste *promagistratus*lar ve yakınları ile sınırlandırılmıştır[971].

Daha geç dönemde, olasılıkla M.Ö. 21'den önce, kentte onurlandırılan kişiler arasında M. Vipsanius Agrippa'nın da yer alması dikkat çekmektedir[972].

Halikarnassos

M.Ö. 85/84'e tarihlendirilen bir heykel kaidesinde Lucius Cornelius Sulla'nın ismi geçmektedir[973]. Halikarnassos *demos*u *proconsul* Lucius Cornelius Sulla'yı onurlandırarak altın bir çelenk ve bronz bir heykel sunmaktadır. Onurlandırma nedeni olarak iyiliği, iyi niyeti ve hayırseverliği gösterilmektedir. Halikarnassos örneğine karşın Magie, eyaletteki kentlerin büyük çoğunluğunun Sulla'dan hazzetmediğini ifade etmektedir[974].

Thyateira

Thyateira *demos*u, M.Ö. 83 c. L. Licinius Lucullus'u onurlandırmıştır[975]. Heykel kaidesinde kendisi *proquaestor* (antitamias) unvanı ile anılırken, Thyateira *demos*u *soter, euergetes* ve *ktistes* sıfatlarını yakıştırmıştır. Ayrıca kent halkına iyiliği ve iyi niyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu hususta Magie, Lucullus'un görevi süresince adil davrandığı yorumunda bulunmaktadır[976].

Synnada

Thyteira'da olduğu üzere, L. Licinius Lucullus adına benzer bir onurlandırma yazıtı Synnada'da tespit edilmiştir[977]. Sütun formunda kullanılan heykel kaidesi M.S. 2.

[971] Tuchelt 1979b: 150-166.

[972] Magie 1950: 1330-1331, 1339 not 26.

[973] ILS 8771; Tuchelt 1979b: 147. ὁ δῆμος ἐτίμησεν | [Λε]ύκιο[ν Κ]ορνήλιον Λευκίου υἱὸ[ν] | Σ[ύ]λλα[ν] στρατηγὸν ἀνθύπατον ||[4] [Ῥ]ωμαίων ἐπαίνωι χρυσῶι | [σ]τεφάνωι, ἀριστείωι καὶ εἰκόνι | [χ]αλκῆ<ι> ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας | [κ]αὶ εὐεργ[ε]σίας τῆς εἰς αὐτόν.

[974] Magie 1950: 238.

[975] TAM V.2 918; Clerc 1886a: 399 no. 2; Tuchelt 1979b: 246. [ὁ δῆ]μος [ἐτείμησεν] | Λεύκιον Λικίνιο[ν Λευκίου υἱὸν] | Λεύκολλον τὸν ἀντι[ταμίαν Ἀσίας] ||[4] σωτῆρα καὶ εὐεργέτην καὶ κτ[ίστην] | τοῦ δήμου ἀρετῆς ἕνεκεν κα[ὶ] | εὐνοίας τῆς εἰς ἑαυτόν.

[976] Magie 1950: 238.

[977] Ramsay 1883: 297-299 no. 22; Magie 1950: 238; Tuchelt 1979b: 243. ὁ δῆμος | Λεύκιον | Λικίννιον ||[4] Λευκίου | υἱὸν | Λεύκολλον | ἀντιταμίαν ||[8] πατρῶνα | καὶ | εὐεργέτην.

yy.'a tarihlendirilmekte, dolayısıyla *posthumous* olarak dikildiği anlaşılmaktadır. Burada Lucullus, kentin *patronus*u ve *euergetes*i olarak geçmektedir.

Kaunos

Burada Lucius Licinius Murena ile oğlu Gaius Licinius Murena adına iki farklı onurlandırma yazıtı tespit edilmiştir[978]. İlk yazıtta Kaunos *demos*u Lucius Licinius Murena'yı onurlandırmış, kendisinden *euergetes* ve *soter* olarak bahsetmiştir. Ayrıca yazıtın içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla kendisi adına çelenk ve atlı heykel atfedilmiştir[979]. İkinci yazıtta, bu sefer kendisinin oğlu Gaius Licinius Murena onurlandırılmaktadır; kendisi için de çelenk ve bir heykel atfedilmiştir[980]. Her iki yazıtta baba-oğulun iyiliğine ve iyi niyetine vurgu yapılmaktadır.

Euromos

M.Ö. 82'ye tarihlendirilen ve Euromos'ta ele geçen bir heykel kaidesinde, *legatus* A. Terentius Varro annesi Polla Terentia ile birlikte onurlandırılmaktadır[981].

Priene

Priene'de tespit edilen bir heykel kaidesinde *proquaestor* M. Aemilius Lepidus'un ismi geçmektedir[982]. Söz konusu onurlandırma yazıtında kendisinin iyiliği, iyi niyeti ve hayırseverliği dolayısıyla Priene *demos*u tarafından onurlandırıldığı anlaşılmaktadır.

---

978 Bernhardt 1972.

979 Tuchelt 1979b: 153. ὁ δῆμος ὁ Καυνίων ἐπαινεῖ καὶ στε|φανοῖ Λεύκιον Λικίνιον Λευκίου | υἱὸν Μουρήναν αὐτοκράτορα, ||[4] εὐεργέτην καὶ σωτῆρα γεγενη|μένον τοῦ δήμου χρυσῶι στεφά|νωι, τιμᾶι δὲ καὶ εἰκόνι χαλκῆι ἐφίππωι | ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς ἑαυτόν.

980 Tuchelt 1979b: 154. ὁ δῆμος ὁ Καυνίων ἐπαινεῖ | καὶ στεφανοῖ Γάϊον Λικίνιον | Λευκίου υἱὸν Μουρήναν εὐερ||[4]γέτην καὶ σωτῆρα γεγενημέ|νον τοῦ δήμου χρυσῶι στεφάνωι, | τιμᾶι δὲ καὶ εἰκόνι χαλκῆι ἀρετῆς | ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς ἑαυτόν.

981 ILS 8773; Cousin 1898: 374 no. 14; Tuchelt 1979b: 146. *vac* [ὁ δ]ῆμος *vac* | Πῶλλαν Τερεντία[ν ἀρ]ετῆς | καὶ εὐνοίας ἕνεκεν τῆς εἰς ||[4] αὐτήν τε καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς | Αὖλον Τερέντιον Αὔλου υἱὸν | Οὐάρρωνα πρεσβευτήν.

982 *IPriene* 233; Magie 1950: 1589; Tuchelt 1979b: 236. [ὁ δῆμος ὁ Πρι]ηνέ̣ω̣[ν] | [Μ]ά̣[ν]ιον Αἰμύλιον [Μ]ᾰνίου υἱὸν | Λέπ̣ε̣δον ἀντι[τ]α[μί]ᾰν ||[4] ἀρετῆ̣ς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας | καὶ εὐεργεσίας τῆ̣ς εἰς ἑᾰυτὸν | καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλλη̣νᾰς.

Tralleis

Antik kaynakların aktardığı kadarıyla Tralleis'te G. Iulius Caesar adına bir onurlandırma heykeli dikildiği öğrenilmektedir[983]; aktarılan bilgiye göre Tralleis'teki Victoria Tapınağı'nda Caesar'a ait bir heykel yer almaktaydı. Ancak bu bağlamda herhangi bir detay verilmemektedir.

Pergamon

Burada tespit edilen bir heykel kaidesinde *proconsul* P. Cornelius Dolabella'nın onurlandırıldığı görülmektedir[984]. Pergamon *demos*u tarafından yapılan onurlandırmada Dolabella, kentin *euergetes*i olarak anılmaktadır.

Miletos

M.Ö. 67/66'ya tarihlendirilen bir onurlandırma yazıtında *legatus* L. Manlius Torquatus'un ismi kaydedilmektedir[985]. Söz konusu yazıt yayınlanmamış olup Wiegand'ın notuna dayanmaktadır; anlaşıldığı kadarıyla Torquatus *presbeutes* ve *euergetes* şeklinde tanımlanmaktadır.

Pompeopolis (Soloi)

Küçük Asya'yı yeniden düzenlemesinden hemen sonra, Gnaeus Pompeius Magnus özellikle M.Ö. 67-63 yılları arasında çok sayıda onurlandırmaya layık görülmüştür. Ilion, Klaros, Miletos, Miletopolis, Philadelphia, Pompeiopolis ve Side kentlerinde heykelleri dikilmiştir. Tuchelt, özellikle Miletopolis kentinin onurlandırmasına dikkat çekerek ilk kez bir Romalı için *soter* ifadesinin kullanıldığını ifade etmektedir[986]. Diğer yandan Pompeiolis (Soloi) kentinde ele geçen bir yazıtta,

---

983 Caes. B Civ. III 105; Magie 1950: 1528 not 1; Tuchelt 1979b: 248.

984 IvP II 405; Tuchelt 1979b: 199. ὁ δῆμος ἐτίμησεν | Πόπλιον Κορνήλιον Δολαβέλλαν, | τὸν ἀνθύπατον, ||4 γενόμενον εὐεργέτην τῆς πόλεως.

985 Magie 1950: 1127-1128 not 47, 1580; Tuchelt 1979b: 187.

986 Tuchelt 1979b: 193. ὁ δῆ[μο]ς | [Γ]νάϊον Πομπήιον Γνα<ί>ο[υ] | [υἱ]ὸν Μάγνον, αὐτοκράτορα ||4 [τ]ὸ τρίτον, σωτῆρα καὶ εὐερ|[γ]έτην τοῦ τε δήμου καὶ | τῆς Ἀσίας πάσης, ἐπό|[π]την γῆς τε καὶ θαλάσ||8[σ]ης, ἀρετῆς ἕνεκα καὶ | [εὐ]νοίας εἰς ἑ<υ>αυτόν.

kendisinden *ktistes* ve *patronus* şeklinde bahsedildiği görülmektedir[987]. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla Pompeius kente *asylia* hakkı ve özgürlük sunmuştur.

Metropolis

Metropolis kentinde gerçekleştirilen güncel kazı çalışmaları sırasında tespit edilen ve M.Ö. 57 civarına tarihlendirilen bir yazıtta, Asia *proconsul*ü Gaius Fabius'un onurlandırılması belgelenmektedir[988]. Gaius Fabius, G. Iulius Caesar'ın yeni yasaları sırasında Ionia kentlerine ve özellikle Metropolis'e birçok hizmette bulunmuştur. Paralel olarak M.Ö. 48'den sonra G. Iulius Caesar'ın da Küçük Asya'da (örn. Alabanda, Ephesos, Pergamon) birçok heykel ile onurlandırıldığı hatırlatmakta yarar bulunmaktadır.

Lagina

M.Ö. 38/37'de, Lagina Kutsal Alanı'nda *demos* Asia *proconsul*ü M. Cocceius Nerva'yı bir kaide ve bronz bir atlı heykel ile onurlandırmıştır[989]. Onurlandırmanın nedeni olarak yaşanan gelişmeler sırasında kenti kurtarmış olması ve hayırseverlikte bulunması gösterilmektedir. Ayrıca yazıtın içeriğinden kente yeniden özgürlük hakkının verildiği anlaşılmaktadır. Benzer bir yazıt Teos'ta da ele geçmiştir[990].

---

[987] Doublet 1888; Tuchelt 1979b: 235. [Γνάϊον Πομπήϊον] | [Γναΐου υἱὸν] | [Μέγαν] ||[4] τρὶς αὐτοκρά[τορα], | Πομπηϊοπολιτῶν | τῆς ἱερᾶς καὶ ἀσύλου | καὶ ἐλευθέρας ||[8] καὶ αὐτονόμου | ὁ δῆμος τὸν κτίστην | καὶ πάτρωνα τῆς | πόλεως.

[988] Müller et al. 2022: 33 no. 1. ὁ δῆμος | Γάιον Φάβιον Μάρκου υἱὸν | τὸν ἀνθύπατον ἄνδρα ||[4] μεγαλόφρονα καὶ κατὰ τὴν | τῆς ἡγεμονίας ὑπεροχὴν | μετὰ μεγάλης ὑποστάσεως | καὶ ἀρετῆς καὶ διακαιοσύνης ||[8] κοινῶς τε τὴν ἐπαρχήαν ἀν<ε>|κτημένων εἰς κατοικισμὸν | τῶν ἑκάστου πα[τ]ρίδων γε|[νόμενον ---] [---].

[989] Hatzfeld 1920: 73 no. 4; Tuchelt 1979b: 172. ὁ δῆμος ἐτείμησεν ταῖς δευτέραις | τιμαῖς Μᾶρκον Κοκκήϊον Νέρουαν | τὸν αὐτοκράτορα ὕπατόν τε ἀποδεδει||[4]γμένον, εὐεργέτην καὶ πάτρωνα καὶ σω|τῆρα γεγονότα τῆς πόλεως, ἀποκαθεστα|κότα δὲ ἡμῖν καὶ τὴν πάτριον ἐλευθερί|αν τε καὶ πολειτείαν, ἐπαίνωι, χρυσῶι ||[8] στεφάνωι ἀριστείωι, εἰκόνι χαλκῆι ἐφίπ|πωι, προεδρίαι ἐν τοῖς ἀγῶσιν, ἀρετῆς | ἕνεκα καὶ εὐνοίας καὶ εὐεργεσίας τῆς | εἰς ἑαυτόν.

[990] Tuchelt 1979b: 244. *vac* ὁ δῆμος *vac* | Μᾶρκον Κοκκήϊον Νέρ[ι]ουα <α>ὐτοκράτορα | ὕπατόν τε ἀποδεδειγμένον, τὸν κοινὸν ||[4] εὐεργέτην καὶ σωτῆρα τῆς ἐπαρχήας, | καὶ τῆς πόλεως πάτρωνα, εὐεργεσίας χάριν.

3. Lagina: Kutsal Alan ve Hekate Tapınağı

a. Q(uintus) Labienus İsyanı (M.Ö. 40) Öncesi Durum

M.Ö. 2. yy. itibariyle Roma ile Stratonikeia arasında ilişkilerin kurulduğu bilinmektedir. Polybius, Roma ile Rhodos arasındaki diplomatik gelişmeleri aktardığı sırada Stratonikeia'yı da ilgilendiren bilgiler sunmaktadır. Kaunos ve Stratonikeia'dan Roma'ya gelen sürgünler (*phygades*) Philophron ile Astymedes, senatonun önüne çıkmıştır. Ziyaretin ve görüşmenin içeriği hakkında bilgi verilmemektedir ancak senatonun aldığı kararla Rhodosluların askerlerini bu kentlerden çıkarması kararlaştırılmıştır. Bu cevabı alan Philophron ile Astymedes, Rhodosluların bu karara karşı çıkacağından korktuğu için bir an önce memleketlerine dönmüştür[991]. Böylelikle Stratonikeia, M.Ö. 168'deki Pydna Savaşı'nın ardından, M.Ö. 167/166'da, Roma senatosunun almış olduğu karar ile yaklaşık otuz yıllık (M.Ö. 197-167) Rhodos idaresinden çıkarak bağımsızlığını kazanmıştır[992]. Şüphesiz kentin bağımsızlığı "temsili" olup Roma'nın koruması ve denetimi eksikliğini göstermemekle beraber özgürlük statüsü Roma'nın iyi niyetine bağlı olmaktaydı[993].

İleriki süreçte gerçekleşen Mithridates Savaşları'nda Stratonikeia kentinin de saldırıya uğradığı kaydedilmektedir. Roma ve VI. Mithridates'in tutumu, Küçük Asya'daki bazı kentleri tarafına çekebilmiştir. VI. Mithridates özelinde Appianos, Magnesia, Ephesos ve Mitylene gibi yerleşimlerin kendisini hoş karşıladığını ve destek verdiğini aktarmaktadır. Hatta Ephesoslular bir adım ileri giderek kentlerindeki Romalı heykellerini tahrip etmiştir. Bu sırada, Ionia'dan dönerken Mithridates'in Stratonikeia'yı fethettiği, cezalandırdığı ve askeri birliği yerleştirdiği

[991] Pol. XXX 21.

[992] Errington 2017: 200, 258-259; Sarıiz 2019: 65; Özgan 2020: 275; Williamson 2013: 4; Williamson 2021: 245-246; Herring 2022: 144. Bu süreçte alınan senato kararı sayesinde Karia ve Lykia bölgeleri özgür ilan edilmiştir. Böylelikle Roma müdahalesinin bu tarihten itibaren her iki bölgede görülür halde olduğu aktarılmaktadır (Sarıiz 2019: 68-69). Hatzfeld'in yayınlamış olduğu yazıtlar arasında, *anta* bloğuna ait bir yazıtta kentin *eleutheros kai autonomos* yani özgür ve bağımsız olarak nitelendirilmesi bu bağımsızlık ile ilişkilendirilmektedir (Hatzfeld 1920: 70-71; Bremen 2010: 501).

[993] Herring 2022: 144. Bu hususta ilgili çalışmalara dayanarak Sarıiz, Roma'nın hükmettiği kentlere kısıtlı bir otonomin sağladığını, benzer politikanın Küçük Asya kentleri haricinde Italia'da da uygulandığını aktarmaktadır (Sarıiz 2019: 68).

bilinmektedir[994]. Şüphesiz aynı olay karşısında farklı tepki veren ve karşılık alan kentler bulunmaktadır. Ephesos gibi bahsi geçen kentler Roma'nın karşısında, Mithridates'in yanında yer almıştır. Ancak Stratonikeia'nın fethedilmesi ve cezalandırılması, Roma tarafında olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. I. Mithridates Savaşı'nda Roma'nın -ve Sulla'nın- tarafının tutulması sebebiyle Roma ile Stratonikeia arasındaki *philia kai symmakhia* antlaşması yenilenmiş ve kente geniş imtiyazlar sunulmuştur[995]. Bu kapsamda, Stratonikeialıların Sulla'ya bir mektubu da kaydedilmektedir[996]. İlgili belgede Stratonikeia halkının ataların geleneğine bağlı olarak Roma'nın hâkimiyeti için mücadele edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Roma'ya karşı sadakatin (*fides*) korunduğu, VI. Mithridates'e karşı birçok tehlikeye karşın Roma'nın çıkarları için hareket edildiği aktarılmaktadır.

Bilindiği üzere Caesar'ın ölümünden (M.Ö. 44) sonra Caesar ve Pompeius taraftarları arasında bir iç savaş yaşanmıştır. Philippoi Savaşı'ndan (M.Ö. 42) kısa bir zaman önce Pompeius yanlısı olan "kurtarıcılar" Brutus ve Cassius yardım arayışı içinde olmuştur. Bu kapsamda, önceden Caesar'ın yanında savaşmış olan fakat sonrasında Pompeius'un emrine giren Titus Labienus'un oğlu Quintus Labienus bu görev için seçilmiştir. Böylelikle Parthia Kralı II. Orodes'in yanına giden Labienus, her ne kadar asıl misyonu için gereken askeri desteği sağlayamamış olsa da Parthialıları savaşa ikna etmiştir. Bu çerçevede Labienus ve I. Pacorus emrindeki ordular "diğer" Romalılara karşı savaşarak Syria ve Küçük Asya'nın büyük bölümünü fethetmiştir[997].

---

[994] App. Mith. XXI. Ayrıca Özgan, bu dönemdeki tahribat ve cezalandırma sebebiyle kentin Hekateion için bütçe ayırabilecek durumu olmadığını, dolayısıyla tapınağın bu dönemden önce yapılmış olması gerektiğini desteklemektedir. Ayrıca böylesine büyük bir projenin (ve Stratonikeia Gymnasionu) ancak kentin ekonomisinin en parlak olduğu M.Ö. 150-100/90 yılları arasında yapılmış olabileceği önerilmektedir (Özgan 2020: 275).

[995] *Stratonikeia* 71; Bremen 2010: 493; Williamson 2021: 250-251.

[996] *Lagina* 10; Chaniotis 2015: 90. Bu yazıta dayanarak belirli bir zamanın ardından Hellenlerin, Romalılar ile gerçekleştirmiş oldukları yazışmalarda tabiri caizse "kopyala-yapıştır" uyguladığını desteklemektedir. Böylelikle esasında Romalıların kullanmış olduğu bazı cümle kalıpları Hellenler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Şüphesiz bu durum, iki toplum arasındaki fikir ve düşünce alışverişi, dil ve kültür etkileşimi konusunda güzel bir örnek teşkil etmektedir.

[997] Magie 1950: 430.

Parthialıların yardımıyla gerçekleşen fethin ağırlığının Karia Bölgesi'ne verildiği ifade edilmektedir[998]. Quintus Labienus, M.Ö. 40/39 civarında Karia'daki meseleler ile ilgilendiği sırada buradaki kentler ile iş birliği yapmıştır. Ancak bu kentlerden üçü direnmiştir: Stratonikeia, Mylasa ve Alabanda. Stratonikeia uzun süre kuşatılmasına karşın direnebilmiş, ancak diğer iki kent ele geçirilmiş ve cezalandırılmıştır[999]. Stratonikeia kentinin koruyucu tanrıları Zeus ile Hekate, kent dışında tapınım görmüştür; Zeus'un kutsal alanı Panamara'da bulunurken, Hekate'nin de Lagina'da bulunmaktadır[1000]. Lagina'daki Hekate Tapınağı, (Hekateion[1001]) Stratonikeia'nın sınırları dâhilinde (Leyne-Turgut mah.), kentten yaklaşık 10 km mesafede bulunmakta olup Karia Birliği'nin ortak tapınım alanı olarak kullanım görmüştür[1002]. Kent ile kutsal alan arasında böylesine bir mesafenin varlığı, Lagina'da günlük ritüellerin gerçekleşmediğini, çoğunlukla büyük festivaller zamanında ziyaret edildiğini düşündürtmektedir. Aynı sebeple kutsal alanda, tapınak personeli ile ailelerinin ikamet ettiği önerilmektedir[1003]. Stratonikeia'nın kuşatılması sırasında, *asylia* (sığınma) hakkı bulunmasına rağmen önemli zenginliklerin bulunduğu bu tapınak yağmalanmıştır[1004].

Küçük Asya'yı bu tehlikeden kurtarmak için Publius Ventidius Bassus görevlendirilmiştir. Düzenli bir orduya karşı yenişemeyeceğini anlayan Labienus ve

---

[998] Magie 1950: 431.

[999] Cass. Dio XLVIII 26; Strab. XIV 2.22; Oktan 2019: 244; Williamson 2021: 251. Strabon bu üç kent için "iç kesimdeki kayda değer kent" yakıştırmasını yapmaktadır. Cassius'un aktardığına göre iki kent Labienus ile anlaşmış, teslim olmuş ve kentlerine yabancı askerleri kabul etmiştir. Ancak bir festival esnasında fırsattan istifade bu askerleri öldürmüş ve isyan etmiştir. Mylasa'nın durumu bir çalışmada ele alınmıştır. Konu hak. bk. Demir 2019b.

[1000] Strab. XIV 2.25; Daşbacak 2008: 146; Aydaş 2012: 50-51; Williamson 2021: 241; Herring 2022: 143. Lagina'daki Hekate kültü ve uygulamaları için bk. Daşbacak 2008; Williamson 2021: 291-301. Lagina'ya paralel olarak Panamara'daki etkileşimler için bk. Williamson 2012.

[1001] Hekateion (Ἑκατήσιον) ve benzer kullanım için bk. Aydaş 2012: 47-48.

[1002] Özgan 2020: 272. Tapınak için yapılan bilimsel araştırmaların özeti için bk. Mendel 1912: 428-431; Özgan 2020: 272-274.

[1003] Herring 2022: 157.

[1004] Cass. Dio XLVIII 26; Strab. XIV 2.24; Oktan 2019: 244. Antik kaynakların aktardığına göre Labienus haraç toplamak ve tapınak soymak için fırsat yakalamıştır. Ayrıca Roma geleneğine zıt olarak kendini *imperator* ve *Parthicus* olarak ilan etmiştir. Böylelikle savaştığı kişiler, esasında kendi öz vatandaşları olmasına karşın Parthlarmış gibi yansıtmıştır.

I. Pacorus çekilmiş, ancak Ventidius takibi sürdürmüş ve en nihayetinde zafere ulaşmıştır. Bu zaferin ardından özellikle Küçük Asya'nın batısında geçerli olan şartların iyileştirilmesi için Roma bir adım atmıştır. Bu kapsamda, M.Ö. 39'da bir Stratonikeia heyeti Roma'ya gitmiştir. Böylelikle bu heyete, kentin Labienus'a başarıyla direnmesi sebebiyle, kentin özgürlüğünü garantileyen bir senato kararnamesi bahşedilmiştir[1005]. Bu senato kararı ile Stratonikeia yeniden bağımsızlığını elde etmekle kalmamış, Pedasos, Themessos ve Keramos kentleri ve beraberindeki köyler ve limanlar ile beraber idaresi altına alarak hâkimiyet alanını genişletmiştir[1006].

b. Q(uintus) Labienus İsyanı (M.Ö. 40) Sonrası Durum

Kutsal alanın *propylon*u üzerinde bulunan yazıt, Augustus'un Stratonikeia sınırları dâhilinde bulunan Lagina'daki Hekate Tapınağı'nın onarımına katkıda bulunduğunu göstermektedir[1007]. Ayrıca Augustus, Stratonikeia kentini sadakati dolayısıyla övdüğü[1008] ve Sulla tarafından sunulan imtiyazların devam ettiği görülmektedir[1009]. Erken İmparatorluk Dönemi sırasında gerçekleştirilen yapı programı kapsamında kutsal alanda güneybatı ana girişinin, kuzey ve güney stoaların arka duvarlarının üzerine ise giriş yapısının eklendiği ifade edilmektedir[1010]. Labienus tarafından yapılan bu yağma sebebiyle Augustus, tapınağı sahiplenmiş ve zararların giderilmesi konusunda adımlar atmıştır. Augustus'un bu yardımı, *propylon*un lentosu üzerine işlenmiş olan bir yazıt aracılığıyla bilinmekte ancak detaylara yer verilmemektedir[1011]. Augustus'un katkılarına değinen Mendel, birçok vatandaşın

[1005] Magie 1950: 431-432. Benzer şekilde bu süreçte Miletos, Aphrodisias ve Plarasa gibi kentler senato kararıyla özgürlüklerini kazanmıştır.

[1006] Cousin – Diehl 1885: 446 frag. E; Diehl – Cousin 1887: 34; Aydaş 2019: 172 yazıt no. 2-3; Özgan 2020: 275; Williamson 2021: 251. Sulla öncesi ve sonrası Stratonikeia'nın egemenlik alanının gelişimi Aydaş tarafından *testimonia* şeklinde çalışılmıştır (bk. Aydaş 2019).

[1007] Bean 1987: 109; Herring 2022: 144, 160. Bahsedildiği üzere M.Ö. 80'lerde VI. Mithridates, M.Ö. 40'ta ise Labienus tarafından tapınak zarar görmüştür. Tahribatların ardından gerekli onarımlar ise Roma'nın maddi katkısı sayesinde gerçekleştirilebilmiştir.

[1008] Tac. Ann. III 62.

[1009] Aydaş 2012: 53-54.

[1010] Büyüközer 2019: 197.

[1011] Cousin – Diehl 1885: 472; Diehl – Cousin 1887: 10-11; Oktan 2019: 244; Williamson 2021: 258. Bremen'in aktarımına göre Hekateion ile bağlantılı epigrafik malzemenin çoğunluğu rahip

Roma vatandaşlığını elde ettiğinden, ayrıca birçok vatandaşın da *philokaisar*, *philosebastos* ve *philorhomaios* olarak ifade edildiğinden bahsetmektedir[1012]. Labienus'un saldırısından sonra Stratonikeia, Roma ile ilişkileri güçlendirmek için fırsat bularak kent ve kutsal alanda imparatorluk kültünü dâhil etmiştir. *Divus Augustus*'a ait bir tapınağın Stratonikeia'daki tiyatroya bakan bir platform üzerine kurulduğu bilinmektedir[1013]. Lagina kutsal alanında ise *altar*ın yakınında Augustus ile Iulius Caesar'ın onurlandırıldığı *naiskos*lar (ufak sunaklar) tespit edilmiştir[1014]. Bu sunakların yanı sıra Marcus Agrippa'ya için rahibin atandığı ve Stratonikeia'daki İmparatorlar Tapınağı'nda tapınım gördüğü aktarılmaktadır[1015]. Kutsal alanı bütünüyle değerlendiren Williamson, Mithridates Savaşları'nın ardından kutsal alanın Stratonikeia ile Roma arasındaki dayanışmanın açık bir sembolü olduğunu ifade etmektedir[1016]. Lagina Hekate Tapınağı'nı ele alan ve özellikle frizleri değerlendiren Özgan, yapıyı "alışılmışın dışında bir proje" şeklinde ifade ederek, Roma ideolojisi ve siyasetinin yapıda etkin olduğunu vurgulamaktadır[1017].

Roma'ya gönderilen heyetin neticesinde tapınağa ait bloklar üzerinde, *Senatus consultum de Stratonicensibus* olarak bilinen çeşitli senato kararları belgelenmektedir; M.Ö. 81'deki senato kararının yanı sıra Sulla'nın iki mektubu, Stratonikeia'nın *asylia* hakkının tanındığı karar ile Hekate Soteira Epiphane ve *Dea Roma* Euergetes adına festival yapılma kararı tapınak duvarları üzerine işlenmiştir[1018]. Karia Bölgesi'nde *Dea Roma* kültünün M.Ö. 170'te Alabanda'da

---

listelerinden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak 130 adet liste bulunmakta ve yaklaşık 265 adet rahip ismi belgelenmektedir (Bremen 2010: 488, 488 dn. 14). *Propylon*a dair detaylı bilgi için bk. Büyüközer 2015.

[1012] Mendel 1912: 445.

[1013] Williamson 2012: 117.

[1014] Aydaş 2012: 53, 58; Herring 2022: 160. Caesar burada *Divus Caesar* (Καῖσαρ ὁ Θεός), Augustus da *Divus Augustus pater patriae* (θεὸς Σεβαστὸς πατὴρ πατρίδος) olarak anılmaktadır. Augustus Naiskosu için bk. Söğüt 2008.

[1015] Aydaş 2012: 56-57.

[1016] Williamson 2012: 117; Williamson 2021: 257.

[1017] Özgan 2020: 301.

[1018] Mendel 1912: 444; Magie 1950: 962 not 79, 996-998 not 34; Sherk 1969: 105-111; Bremen 2010: 493; Aydaş 2012: 51; Williamson 2012: 125; Williamson 2013: 4; Williamson 2021: 251; Herring 2022: 142. Daha önce Mausolos'un Lagina'ya *asylia* hakkı verdiği bilinmektedir (Williamson 2021: 243-244, 255). Beş sütundan oluşan yazıtın, tapınağın hangi duvarında yer aldığı sorusunu

başladığı bilinmektedir. M.Ö. 167'ten sonraki bir süreçte ise Stratonikeia'da *Dea Roma* için bir müzik yarışmasının düzenlendiği kaydedilmektedir[1019]. M.Ö. 1. yy.'da başlamış olan festivaller Lagina'nın kutsal takviminde her yıl yer almakta olup oyunlar eşliğinde beraber kutlanmaktaydı. Ayrıca Panhellenik bir etkinlik olarak festivalin 57 kentte kabul gördüğü bilinmektedir. İkili grup olarak festivalin kutlanması, bir yandan sadakat temsilini sağlamaktayken, Roma'nın Stratonikeia'ya sunduğu özgürlüğün tanıtılmasını da mümkün kılmaktaydı[1020]. Şüphesiz bütün bu gelişmeler Roma desteğini ve korumasını da ilan etmektedir.

c. Hekate Tapınağı

Plan ve Ölçüler

Lagina Hekate Kutsal Alanı tapınak, *propylon, stoa* ve *altar*dan oluşmaktadır[1021]. Kutsal alan trapezoid planda şekillendirilmiş olup en geniş alanı 135x155 m ölçülerine sahiptir (**Res. 4.4**). Kutsal alanın çevresi Dor düzeninde yapılmış olan stoalar ile çevrelenmektedir. Hekateion, alanın yaklaşık olarak merkezine yerleştirilmiş olup Korinthos düzeninde, 8x11 sütunlu ve *pseudo-dipteros* planlı inşa edilmiştir (**Res. 4.5-6**)[1022]. Strabon'un alıntısını değerlendiren Aydaş, Lagina Hekate Tapınağı'nın mimarı olarak M.Ö. 3. yy.'da yaşadığı bilinen mimar Thrason'u önermektedir[1023]. Vitruvius'a göre bu planın Roma'da örneği bulunmamaktadır. Ancak Küçük Asya'da, Hermogenes'in Magnesia'daki Artemis Tapınağı'nda ve Menesthes'in Alabanda'daki Apollon Tapınağı'nda bu planın tercih edildiğine dair

---

değerlendiren Bremen, uzunluğu sebebiyle tapınağın uzun yüzleri olan kuzey ve güney yüzlerinde yer alıyor olabileceğini önermektedir. İki yüz arasında ise rahip listelerinin çoğunluğunun kuzey yüz üzerinde tespit edilmesine istinaden, bu uzun *senatus consultum*lar için tapınağın güney yüzünde karar kılmaktadır. Ancak güney friz ile yazıt arasındaki olası bir bağlantının şüpheli olabileceği, Roma propagandasının yoğunlaştığı kuzey frizinin altında böyle bir yazıtın yer almasının daha uygun olabileceğini de görüşüne eklemektedir (Bremen 2010: 495).

[1019] Liv. XLIII 6; Sarıiz 2019: 71.

[1020] Williamson 2013: 4; Herring 2022: 160.

[1021] Kutsal alandaki anıt ve mekânlar için bk. Williamson 2021: 267-291. Tapınak özelinde bir çalışma için bk. Tırpan et al. 2012.

[1022] Tırpan et al. 2012: 183; Özgan 2020: 275.

[1023] Aydaş 2012: 64-65; Büyüközer 2018: 25, 25 dn. 31.

bilgi sunulmaktadır[1024]. Yine Vitruvius, aynı planın sekiz sütunlu uygulaması hakkında (*pseudo-dipteros oktastylos*) Hermogenes'in düzenleyicisi olduğundan, sütun sırası ile *sella* duvarı arasında daha geniş bir yürüyüş alanı sağlandığından bahsetmektedir[1025]. Lagina Hekate Tapınağı'nın haricinde, Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş olan, Hellenistik ve Erken İmparatorluk Dönemi'ne dayanan altı adet *pseudo-dipteros* planlı tapınak daha bilinmektedir: Magnesia Artemis, Messa Aphrodite, Sardeis Artemis, Ankyra Augustus, Aphrodisias Aphrodite ve Troas Apollon Smintheus[1026]. Ancak Hekateion, sahip olduğu Korinthos düzenindeki *peristasis* ile bahsi geçen tapınaklar arasında Ankyra Augustus Tapınağı ile birlikte farklı bir özellik taşımakta ve diğer tapınakların içinden ayrılmaktadır[1027].

Tapınağın İnşa Tarihi

Hekateion'un inşa tarihi ile ilgili farklı değerlendirme ve öneriler bulunmaktadır. Literatürdeki güncel çalışmalar bakımından Özgan ile Williamson tapınağın inşa tarihi ile ilgili önerileri özetlemiştir[1028]: stilistik değerlendirme ve Aristonikos İsyanı'na dayanarak Schober isyanın sonrası yani M.Ö. 2. yy.'ın son çeyreğini, önceki araştırmaları değerlendirerek Baumeister M.Ö. 110-90'ı, Junghölter Mithridates Savaşları sonrasını, epigrafik verileri yeniden inceleyen Bremen M.Ö. 150-130 civarını, epigrafik verilere dayanarak ise Laumonier M.Ö. 120'yi önermektedir[1029]. Aydaş ise M.Ö. 4. yy.'da bölgede Artemis kültünün olduğunu,

---

[1024] Vitr. De arch. III 2.6. Vitruvius'un anlatımındaki bu kısım Kökdemir tarafından değerlendirilmiştir. Çalışma için bk. Kökdemir 2021. Ayrıca Bremen, Hermogenes'e atfedilen Magnesia'daki Artemis ile Teos'taki Dionysos tapınaklarının M.Ö. 3. yy.'ın sonlarına tarihlendiğini aktarmaktadır (Bremen 2010: 487).

[1025] Vitr. De arch. III 2.8.

[1026] Kökdemir 2021: 99. *Pseudo-dipteros* planlı tapınaklar özelinde iki kolokyum yapıldığı ifade edilmektedir. Bu hususta bk. s. 99 dn. 51.

[1027] Özgan 2020: 276. Yakın dönem çalışmalarında bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen Korinthos düzenindeki bir plaster başlığı ve tarihlendirmesi için bk. Mendel 1912: 541-542; Özgan 2020: 276-277.

[1028] Özgan 2020: 300, 305; Williamson 2021: 279 dn. 134. Kült ve tapınağın tarihlendirilmesi için ayrıca bk. Herring 2022: 144-147.

[1029] Junghölter 1989; Laumonier 1938; Schober 1933; Baumeister 2007; Bremen 2010. Frizlerin stilistik değerlendirmesini yapan Özgan ise "klasisistik akımının" yansıtılmasına dayanarak tapınağın inşası için I. Mithridates Savaşı sonrası ile II. Mithridates Savaşı sonu arasındaki dönemi (M.Ö. 100-81) önermektedir (Özgan 2020: 298-299). Benzer görüşte Laumonier de anıt frizlerinde, bir yandan

Stratonikeia kentinin kurulmasıyla Hekate kültünün başladığını önermektedir. Böylelikle tapınağın inşa tarihinin en azından M.Ö. 276'den sonraki bir tarihe ait olması gerektiğini dile getirmektedir[1030].

Mimari açıdan bir değerlendirme kriteri olarak zengin kabartmaların bulunduğu *peristasis* frizine ait sütun başlıklarına da değinmek gerekmektedir. *Peristasis* frizi ile bağlantılı dört yönde de sütun başlıkları tespit edilmiş ve üzerindeki bezemeler sebebiyle iki farklı gruba ayrılmıştır. Birinci grup Miletos kentindeki *bouleuterion* (M.Ö. 174-164) ile Stratonikeia'daki *gymnasion*a (M.Ö. 2. yy.) ait Korinthos sütun başlıkları ile paralellik göstermektedir. İkinci grup ise birinci gruba göre daha "metalik" görünmekte olup Mylasa'daki Uzunyuva anıtındaki sütun başlıkları ile benzer özellikler taşımaktadır. Dolayısıyla birinci grup M.Ö. 1. yy. başını, ikinci grup ise M.Ö. 1. yy.'ın ikinci yarısına işaret etmektedir. Böylelikle sütun başlıkları aracılığıyla tapınağın yıkım ve onarım aşamalarını takip edebilmek mümkündür. Erken tapınak IV. Mithridates saldırısıyla yıkıldıktan sonra birinci grup sütunları, Labienus saldırısından sonra ise ikinci grup sütunları dâhil edilmiş olmalıdır[1031].

Peristasis Frizi

Hekateion'un *peristasis* frizine ait bloklar (**Res. 4.7-11**) günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenmektedir. Mendel'in yapmış olduğu hesaplamalara göre *peristasis* frizinin toplam uzunluğu 93,70 m olması gerekirken günümüzde 43,73 m'lik kısmı korunagelmiştir. Dolayısıyla yaklaşık olarak yarısının günümüze ulaştığını söyleyebilmek mümkündür. Gerçekleştirilen kazıların ardından blokların daha kolay İstanbul'a taşınması adına arka kısımları kesilmiştir. Bu işlem sebebiyle ne yazık ki taş ustalarının eklediği işaretler kaybolmuş, bu durum da ölçüm ve sıralamayı zorlaştırmıştır. Tapınağın bütün mimari elemanları için aynı mermer cinsi

---

Pergamon etkisinin, diğer yandan "yeni klasistik akımın" izlerinin görüldüğünü düşünmektedir (Laumonier 1958: 353). Lagina'daki frizlerde tekrarlanan kadın figürleri için özellikle M.Ö. 2. yy. sonlarına tarihlendirilen ve yine *klasistik* etkilerin görüldüğü Zopyros Altarı ile benzerlik göstermektedir (Williams 2004; 64-65; Özgan 2020: 201). Çalışmalar için ayrıca bk. Mendel 1912: 448-454; Bremen 2010: 484.

[1030] Aydaş 2012. Bu öneriye karşın Büyüközer, Hekate kültünün M.Ö. 4. yy.'a kadar uzandığını ortaya koymaktadır (Büyüközer 2018; Büyüközer 2019). Eski tapınak ile ilgili ayrıca bk. Tırpan et al. 2012: 196-197.

[1031] Tırpan et al. 2012: 187, 198.

kullanılmıştır. Friz bloklarının uzunluğu 0,90-1,77 m aralığında değişmekteyken, uzunluk ortalaması 1,20-1,30 m şeklinde ölçülmektedir[1032].

Tapınağın *peristasis* frizi dört yönde de işlenmiş ve literatürde bu yönlere göre değerlendirilmiştir[1033]. Yönlere göre ele alınan konulara bakıldığında doğu frizinde Zeus veya Dionysos'un doğum sahnesi, kuzey frizinde Roma ve Karia arasındaki alegorik antlaşma-barış sahnesi[1034], batı frizinde *gigantomakhia* sahnesi ve son olarak güney frizinde tanrıların toplantısı gibi kalabalık ve karışık bir sahne işlenmiştir[1035]. Bu çalışmanın konusu ve kapsamı bakımından figürlerin ve sahnelerin seçilerek Romanizasyon açısından ele alınması daha uygun olacaktır. Böylelikle konu itibariyle Romalı unsurların işlenmiş olduğu güney ve kuzey frizlere odaklanmak gerekmektedir.

Güney Frizi

Yukarıda bahsedildiği üzere güney frizinde mitolojik bir konu olarak tanrıların toplantısı, yani kalabalık bir sahne işlenmiştir. Ancak bu sahne içinde, Roma unsuru için ikonografi ve siyasi propaganda bakımından iki blok (205 ve 206) önem arz etmektedir. 205 numaralı friz bloğun (**Res. 4.7**) sol kenarı oturan bir kadın figürü ile başlamaktadır. Bu figürün üst kısmı çıplak olup sağ eli kayadan destek almakta, sol el ise ufak bir kutunun (*pyxis*) kapağını açmaktadır. Başı neredeyse noksandır ancak geriye döndüğü fikrini oluşturmaktadır. Bu figürün hemen arkasında, bu sefer giyimli bir kadın figür betimlenmiştir. Ayakta olan figür *khiton* kuşanmış ve sola dönük şekilde işlenmiştir. Sahneye göre sağa doğru devam edildiğinde bir diğer kadın figür, sol kenardaki kadın figürlere dönmüştür. Bu üçüncü kadın figür ayakta ve giyimli olup sağ elini ileriye uzatmakta, sol eliyle de yüksek ayaklı ve çift kulplu bir kap (*loutrophoros*?) tutmaktadır. Sahnenin merkezinde, sahneye göre solda bir erkek ve sağda bir kadın olacak şekilde bir çift birbirine sarılmış vaziyette

[1032] Mendel 1912: 438-439; Özgan 2020: 277-278. Ayrıca Böker tarafından güncel kazılarda tespit edilen, kutsal alan ve tapınak frizine ait olabilecek parçalar yüksek lisans tezi kapsamında ele alınmıştır (bk. Böker 2010).

[1033] Mendel 1912: 446; Schober 1933: 27-57; Junghölter 1989: 12-50; Baumeister 2007: 35-66; Tırpan et al. 2012: 189-190; Williamson 2013: 3; Özgan 2020: 278-308.

[1034] Literatüre bakıldığında kuzey frizi Aristonikos İsyanı (M.Ö. 133-129) veya I. Mithridates Savaşı (M.Ö. 80) ile bağdaştırılmaktadır.

[1035] Bremen 2010: 486; Özgan 2020: 278-308; Herring 2022: 148.

betimlenmektedir. Böylece söz konusu çift bir grubu teşkil etmekte ve sahnenin bütününe göre ön plana çıkmaktadır. Erkek figür sol elini yukarıya kaldırarak bir mızrağa dayanmakta, tam olarak anlaşılamasa da sağ eliyle bir kılıç tutmaktadır. Schober'e göre bu figür, fiziki özellikleri ve saç bukleleriyle olgun birini temsil etmektedir[1036]. Ayrıca bu olgun erkek figürünün kuşanmış olduğu *khiton*un sağ omuz ve göğsü çıplak bırakması ile teçhizatı dikkat çekmektedir; kılıç ve mızrağın yanı sıra dizlik net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu teçhizata ek olarak Özgan, *calcei senatori*nin varlığını önermekte, böylelikle figürün bir *strategos* (komutan) olduğu, hatta senatör statüsüne sahip olduğu yorumunu mümkün kılmaktadır[1037]. Romalı komutanın hemen yanında bulunan, grubun tamamlayıcısı kadın figürü ayakta ve cepheden betimlenmiştir. Komutanı kucaklayacak şekilde, sol eli komutanın bel kısmında, olasılıkla bir çelenk gibi oval bir nesne tutan sağ eli ise komutanın arkasından yukarıya doğru kaldırılmıştır. Figürün giyim kuşamına bakıldığında, genel olarak *peristasis* frizinde tekrarlanan kadın figürlerinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Tekrarlanan kadın figürleri *khiton* ve *himation* kuşanmışken bu figür uzun bir *apoptygma* ile hemen göğüslerin altında kemerle bağlanmış bir *peplos* kuşanmıştır. Bu ikili grubun yanında, sahnenin en sağında, atını zapt etmeye çalışan bir erkek figür görülmektedir. Cepheden betimlenmiş olan bu figür *khiton* ve *khlamys* kuşanmış, sağ omuz ve sağ göğsü açık bırakılarak asker-savaşçı niteliği verilmiştir. Sağ eli dirsek kısmından kopmuştur ancak sol eliyle huysuz olarak görünen atını tutmaktadır.

206 numaralı friz bloğu (**Res. 4.8**) 1.27,5 m uzunluğa sahip olup sahnede toplam yedi figür yer almaktadır. Sahnenin sol ucunda, bir kadın figür görülmektedir. Sahneye göre sola doğru hareket edip koşuyor görüntüsü veren bu figür *khiton* ve *himation* kuşanmıştır. Baş ve kolların kopmuş olması sebebiyle figür tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu figürün hemen yanında, bir diğer kadın figürü bulunmaktadır; sol bacağından destek almakta, dizden bükmüş olduğu sağ bacak ise hemen alttaki bir kaya üzerine yerleştirilmiştir. Bu figür de *khiton* ve *himation* kuşanmıştır ancak farklı olarak sağ göğsün açık bırakıldığı anlaşılmaktadır. Üst

[1036] Schober 1933: 32; Özgan 2020: 293.

[1037] Özgan 2020: 293-294. Bahsi geçen figürün Romalı olmasına dair Özgan, doğal görünüm ve kısa saç buklelerinin keski ile belirtilmesine dayanarak Roma Cumhuriyet Dönemi portrelerine ve özellikle Delos'ta belgelenen portrelere benzediğini vurgulamaktadır.

gövdeye bakıldığında öne eğildiği görülmektedir; sol kol dirsek bükülü vaziyette kalçaya dayanmakta, sağ kol ise sağ bacak üzerine gelerek destek almaktadır. Sağa doğu sahneye devam edildiğinde cepheden betimlenen saçlı ve sakallı bir erkek figür görülmektedir. Anın harareti içinde figürün başı ve vücudu hafif şekilde sola doğru çevirmiş şekilde betimlenmektedir. Diğer asker-savaşçı erkek figürlerde görüldüğü üzere sağ göğsü çıplak bırakılmıştır. Bu sebeple başındaki miğfer ile de asker-savaşçı niteliği vurgulanmıştır. Figürün sağ kolu dirsekten, sol kolu da dirsek altından kopmuştur ancak bir kılıç tutuyor olması beklenen bir durumdur[1038]. Sahnenin devamında, bir kadın figürü sağ profilden ayakta olacak şekilde işlenmiştir. Bu figürde de *khiton* ve *himation* kuşamı görülmektedir. Ayrıca sol el kalça üzerindeyken, sağ el de yukarıya doğru kaldırılmıştır. Elinin olduğu noktada zırh, kılıç ve miğferden oluşan bir *tropaion* ayırt edilmektedir. Bu kadın figürün devamında tekrar bir diğer kadın figürü bulunmaktadır; cepheden betimlenmiş olan bu kadın sol eliyle bir mızrak tutmakta, sağ eli ise bacakları arasında durmaktadır. Sağ göğsünün açık olması, mızrak tutması ve üzerinde bir kına ait kayışın olması bir savaşçı olduğunu düşündürtmektedir. Sahneye göre sola, *tropaion*a doğru bakıyor olması nedeniyle bu kadın savaşçı ile *tropaion* arasında bir bağlantı olduğu izlenimi verilmektedir. Mızrak tutması ve üzerinde kının bulunmasına karşın savaşçı kıyafeti kuşanmamış olması göz önünde bulundurularak savaşa son vermiş olduğu ve sahnede görülen diğer kadın savaşçıların (Amazonların) lideri olabileceği desteklenmektedir[1039]. Sahnenin sağ ucunda yer alan kadın figürü, sağ profilden ve oturur vaziyette betimlenmiştir. Üst kısmı çıplaktır ancak alt kısmını bir *himation* örtmektedir. Sağ kolu ile bir kayadan destek alırken sol koluyla bir yelpaze tutmaktadır. Bu figürün hemen üzerinde bir figür daha görülmesine karşın tahribat sebebiyle pek anlaşılabilir durumda değildir.

Kuzey Frizi

Kuzey frizine ait toplam 15,565 m uzunluktaki 12 friz bloğu ele geçmiştir. Ancak frizin esas toplam uzunluğu 24,3 m şeklinde hesaplanmakta, toplamda 19 friz bloğu

[1038] Özgan 2020: 292. Tipolojik açıdan Özgan bu figürün paralel örneği için Yüksek Hellenistik Dönem'e ait Sperlonga heykel gruplarına ait Palladion Grubu'nda işlenmiş olan Odysseus figürünü önermektedir.

[1039] Özgan 2020: 292.

ile bir köşe bloğunun varlığı önerilmektedir[1040]. Yukarıda bahsedildiği üzere kuzey frizinde antlaşma-barış sahnesi işlenmektedir. Romanizasyon açısından ise 215, 217 ve 223 numaralı bloklar dikkat çekmektedir.

215 numaralı friz bloğu (**Res. 4.9**) 1.21,5 m uzunluğunda olup sol üst köşesinden büyük bir parça kopmuştur. Korunagelen alanda toplan altı figür görülmektedir. Hekateion'un figürlerinde genel olarak olduğu gibi bu figürlerin de yüz kısımları tahrip edilmiştir. Sahnenin en solunda, kopuk kısmından zarar görmüş bir figürün varlığı anlaşılmakta ancak tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu figürün sadece ayak kalıntısı seçilebilmektedir. Ancak bu figürün hemen yanında bulunan ikinci figür önem arz etmektedir. Görüldüğü üzere oturmakta olan kadın figürün vücudu hafif sağa, başı ise sola dönük, uzaklara bakar vaziyettedir. Kıyafetine bakıldığında göğsün hemen altında kemerle bir *khiton* tutturulmuş, onun da üzerinde bir düğme ile tutturulmuş bir manto kuşanmıştır. Figürün hemen sol yanında yuvarlak ve büyük bir kalkan dik olarak durmaktadır. Figürün sol eli bu kalkana dayanmakta, sağ eli ise sol dizinin üstüne uzanmaktadır. Oturan bir kadın figürünün yanındaki kalkanı ile beraber tanrıça Athena olduğu anlaşılabilir. Ancak göğüs üzerinde *aegis*in olmaması, bu figürün *Dea Roma* olarak yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. *Dea Roma*'nın sol omuzunun arkasında, ayakta duran ve giysisine sarınmış olan bir diğer kadın figürü betimlenmiştir. Bu figürün sol elinde uzun kaideli bir *kantharos* tutmaktadır. Frizin merkezinde, *Dea Roma*'nın ise solunda, bir diğer kadın figürü görülmektedir. Sağa dönük ve sağ profilden işlenmiş olan bu figürün göğüslerinin hemen altında kemerle tutturulmuş bir *khiton* ile kalça kısmından bir kuşak şeklinde geçen bir *himation* kuşanmıştır. Sağ kolu yaklaşık dirsekten kırılmış olmasına karşın sol elinin yukarıda bir *thymiaterion* tuttuğu görülmektedir. Bu figürün hemen yanında, aynı giyim kuşama sahip bir diğer kadın figür yer almaktadır. Ancak sol kol kırık olmasına karşın farklı olarak sağ elinde mızrak benzeri uzun bir asa tutmaktadır. Sahneye göre en sağda bulunan son figür de aynı giyim kuşam ile işlenmiştir. Farklı olarak ise üzerindeki *himation* daha ince ve şeffaf betimlenmiştir. Sahneye göre en sağdaki bu iki figür bir grup olarak değerlendirilmekte, elde tutulan meşale ve

[1040] Özgan 2020: 281.

neredeyse bitişik betimlenmeleri sebebiyle Demeter-Persephone ikilisi olarak önerilmektedir[1041].

217 numaralı blok (**Res. 4.10**) üzerinde yoğun tahribat ve aşınma izleri görülmektedir. Mevcut uzunluğu 1,18 m olup üzerinde toplamda yedi figür ayırt edilebilmektedir. Bunlardan en soldaki figürün çok ufak bir kısmı blokta yer almakta, büyük kısmının ise bitişiğindeki blokta olduğu anlaşılmaktadır. Bu figürün hemen yanında oturan, sağ yöne ve öne dönmüş, giyimli bir figür görülmektedir. *Himation*un vücudun sağ üst kısmını açık bırakması, bu figürün bir erkek olduğunu düşündürmektedir. Oturan figürün arkasında, ayakta giyimli bir kadın figürü betimlenmektedir. *Himation* kuşanmış olan figürün sağ kolu aşağıya doğru indirilmiş, sol kolunun pozisyonu ise tahribat nedeniyle anlaşılamamaktadır. Bu ikilinin hemen solunda, ayakta duran bir erkek figür, tanrı/hükümdar pozunda cepheden betimlenmiştir. Figürün başı tahrip edilmiş olmasına karşın Mendel ve Schober sakallı olduğunu ifade etmektedir[1042]. Figürün giyim kuşamına bakıldığında, kalçadan aşağı kısmı örtecek şekilde sol omuza atılmış olan bir manto dikkat çekmektedir. Sağ kolu yukarı kaldırılmış, bir mızrak veya asaya dayanmaktayken sol eli kalçanın solundadır. 215 numaralı blokta olduğu gibi burada da sahnenin merkezinde ve sağında iki figür bir grubu teşkil etmektedir. Diğer figürlerden daha büyük görünen bu ikiliden sahneye göre solda duran figür bir erkek figür olup cepheden betimlenmiştir. Üzerine diz seviyesinde kısa bir *khiton,* ayrıntıları işlenmiş bir zırh ile sağ omuzunda düğmelenmiş bir pelerin (*paludamentum*?) kuşanmıştır. Figürün sol eli kılıç tutmakta, sağ kolu ise tahribat nedeniyle tam olarak anlaşılamamaktadır. Baş kısmı tahrip olmasına karşın, figürün başında bir miğfer olduğu ifade edilmektedir. Böylelikle zırh, kılıç ve miğfer göz önünde bulundurularak figür, zafer kazanmış bir komutan olarak yorumlanabilmektedir[1043]. Komutan figürünün yanında, üst gövdesi çıplak, yarı cepheden betimlenen bir kadın figürü yer almaktadır. Kadın figürünün alt yarısı bir *himation* ile örtülmüştür. Sol el mantoyu kalça üzerine bastırırken, sağ el de hemen bitişiğindeki komutan figürünün başının üzerine yükselmektedir. Bu hareket ile komutanın taçlandırılması, ödüllendirilmesi ve kutsanması için başına bir zafer çelenginin konulduğu, figürün de

[1041] Özgan 2020: 282.

[1042] Mendel 1912: 504; Schober 1933: 35; Özgan 2020: 283.

[1043] Özgan 2020: 283.

Aphrodite olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak, friz bloğunun en sonunda, komutan-Aphrodite ikilisinin hemen yanında, ayakta ve cepheden bir kadın figürü yer almaktadır. Figürün sol yarısı olasılıkla devamındaki blokta yer aldığından tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak bu figürün kısa bir *khiton* kuşanmış olduğu görülmekte, göğüs kısmında dikkat çeken bir kayış ise bir aksesuar taşıdığı fikrini ortaya koymaktadır.

223 numaralı friz bloğunun (**Res. 4.11**) sol üst köşesi kopmuş (veya kesilmiş?) durumdadır. Uzunluğu 1,16 m olarak ölçülen blok üzerindeki frizde altı adet figür işlenmiştir. Sahnenin sol başında, bir karın figür görülmektedir. Bu figür baştan aşağıya bir giysi ile kuşanmıştır. Ayrıca cepheden betimlenmiş olmasına karşın bacakları ve ayakları sol yönüne doğru hareket halindedir. Sol eli, dirsekten bükülmüş ve omuza doğru kaldırılmış, sağ eli ise sol kalça üzerine götürülmüştür. Yukarıda bahsedildiği gibi figürün sola, başın geriye, ayakların da ileriye doğru dönüyor olması, ayrıca sol ayağın arkada ayak parmakları üzerine basması gibi detaylar, bu kadın figürünün mutlulukla dans ettiğini düşündürtmektedir[1044]. Bu figürün solunda, sağa dönük ve profilden işlenmiş sakalsız, genç bir erkek figür görülmektedir. Kısa bir *khiton* üzerinde zırh kuşanmıştır; zırhın alt kısmındaki *pteryks*ler iki kademeden oluşmakta, alt bacaklar arasında da kıvrımlı bir *khlamys* görülmektedir. Zırhın haricinde başındaki miğfer, sol kolundaki yuvarlak kalkan ve sol elinin dayandığı bir mızrak figürün savaşçı niteliğini vurgulanmaktadır. Bu savaşçı figür, sağ eliyle hemen yanındaki kadın figür ile tokalaşmaktadır (deksiosis / dextrarum iunctio). Bu kadın figürünün gerek başındaki miğfer gerekse sol elinde tuttuğu kılıç ile bir savaşçı kimliği taşıdığı aşikârdır. Bu nedenle de bir Amazon olarak değerlendirilmektedir. Amazon'un giymiş olduğu *khiton* sağ omuz üzerinde çözülmüş ve böylelikle sağ göğsü açıkta bırakmakta, kalça aşağısında ise bir manto kuşanmıştır. Sol eli kalça hizasında vücuda yakın bir bicinde kınındaki bir kılıcı tutarken, sağ eli de tokalaşmak üzere önündeki erkek savaşçıya uzatılmıştır. Amazon figürünün hemen arkasında, sol omuzunun üzerinde, gerçekleşmiş olan bir savaşa ithafen bir *tropaion* betimlenmiştir. Amazon'un hemen sol yanında, cepheden betimlenmiş olan, *khiton* ve *himation* kuşanmış bir kadın figürü yer almaktadır. Sağ elinde *patera* benzeri yayvan bir kap tutmakta, sol elinde ise benzer nitelikli bir nesne tutuyor olmalıdır. Bu figürün önemli bir detayı başındaki başlıktır. Bozulmalar

[1044] Özgan 2020: 283-284.

görülmesine karşın başlık, bir *kalathos*u andıran burçlu bir taç olarak ifade edilmekte ve bu sayede Stratonikeia kentinin personifikasyonu şeklinde yorumlanmaktadır[1045]. Son olarak, bu figürün hemen arkasında giyimli bir kadın figür daha betimlenmekte, ancak sol yanı ve baş kısmı tahribata uğramıştır.

d. Peristasis Frizinin Önemi

Bahsedildiği üzere Lagina Hekateionu'na ait *peristasis* frizlerinin dört yanında çeşitli sahneler yer almasına karşın Roma unsurları güney ve kuzey frizlerde dikkat çekmektedir.

Güney frizine bakıldığında, tanrıların toplantısı gibi kalabalık ve karışık bir sahne işlendiği görülmektedir. Bu karışık sahnenin içinde Olympos tanrılarının yanı sıra örneğin 201 ve 202 numaralı friz bloklarında, Karia ve Stratonikeia çevresindeki tanrıların varlığı desteklenmektedir. Ayrıca bazı figürler Karia, Lydia ve Mysia'nın personifikasyonu olarak önerilmektedir[1046]. Dolayısıyla bu frizin içinde, Hellen kültür ve tarihi ile bağlantılı figürlerin arasında bir Romalı komutanın varlığı bahsedilmeye değerdir. Değinildiği üzere 205 numaralı friz bloğunun merkezinde, bir kadın ve bir erkekten oluşan ikili bir grup bulunmaktadır. Sahneye göre solda duran erkek figür elinde tutmuş olduğu kılıç ve mızrak, sağ omuzun da açık olması sebebiyle bir *strategos* olarak yorumlanmaktadır. *Strategos*un kuşanmış olduğu *calcei senatori* özellikle dikkat çeken bir unsurdur. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu ayakkabı tipi aracılığıyla bu figür bir Romalı asker-komutan olarak yorumlanabilmektedir. Hemen yanı başındaki kadın figürün giyim kuşamına bakıldığında, uzun bir *apoptygma* ile betimlenmiş olması, bu kuşamın ise Hellas'a özgü olması nedeniyle bu figürün de Hellas personifikasyonu olarak önerilmesini mümkün kılmaktadır. Bu bakış açısıyla birlikte sahnenin bütününde yer verilen diğer kadın figürler de Küçük Asya ile adaların personifikasyonu temsil eden *nymphe*ler olarak yorumlanmaktadır. Böylelikle uyum ve huzur içinde işlenmiş olan bu sahne aracılığıyla Hellen dünyasının Roma hâkimiyetinden memnun olduğu mesajı iletilmiş olmalıdır. Diğer yandan aynı sahne içinde bulunan Romalı komutan figürü,

[1045] Özgan 2020: 284.

[1046] Tuchelt 1979b: 41; Özgan 2020: 297. Yerel tanrı olarak örneğin Zeus Karios, Zeus Panamaros, Zeus Khrysaoreus ve Hera Teleia isimleri önerilmektedir.

olası bir Roma zaferinin kutlanması, kutsanması veya gücünün kabul edilmesi ile ilişkilendirilmektedir[1047].

Aynı frizdeki 206 numaralı blokta ise yine askeri bir zafere dair detaylar göze çarpmaktadır. Sahnenin merkezinde işlenmiş olan erkek figürün sağ göğsünün çıplak olması ve başında bir miğferin olması sahneye askeri bir nitelik katmaktadır. Hemen yanındaki figürün yukarıda zırh, kılıç ve miğferden oluşan bir *tropaiaon*u gösteriyor olması, edinilmiş bir zafere işaret ediyor olması muhtemeldir. Devamında oturan kadın figürün Amazon olarak yorumlanmakta, ayrıca savaş giysilerini çıkarmış olması sebebiyle bir mağlubiyetin sonrasına işaret etmektedir[1048]. Hellen mitolojisinde geleneksel olarak Amazonların anavatanı Küçük Asya (Anatolia) olarak atfedilmekte, dolayısıyla Amazonlar ve Küçük Asya arasında bir bağlantı kurulmaktadır[1049].

Kuzey frizinde bulunan 215, 217 ve 223 numaralı bloklarda Hellen ve Romalı figürlerin yan yana, huzur ve dostluk ortamında betimlenmiş olması, dönemin tarihi gelişmelerini ve Roma propagandasını yansıtmaktadır. İlk olarak 215 numaralı friz bloğunda *Dea Roma*'nın varlığı dikkat çekmektedir[1050]; oturan bir figür olarak, yanında büyük ve yuvarlak bir kalkan ile beraber betimlenmiştir. Bu özelliğiyle sahnedeki diğer figürlerden ayırt edilmekte ve belki de "üstünlük" kurmaktadır. Aynı sahnenin sağa doğru devamında Demeter ve Persephone ikilisinin yer alması, ayrıca bir *thymiaterion* tutan figürün olması, uyum içinde gerçekleşen bir ritüelin izlemini vermektedir. Burada *Dea Roma*'nın betimlenmesi tesadüf değildir. Tuchelt'e göre M.Ö. 81'de Stratonikeia kentinin *asylia* hakkı alması, Hekatesia Romaia'nın ilan

[1047] Özgan 2020: 293-294.

[1048] Özgan 2020: 283, 292; Herring 2022: 151. Ayrıca Herring, Lagina Hekateionu'nu ve kutsal alanı doktora tez konusu olarak ele almıştır. Bu hususta bk. Herring 2011.

[1049] Hom. Il. III 189; VI 186; Herring 2022: 151-152.

[1050] Sarıiz, Baumeister'in çalışmasındaki (Baumeister 2007) Lev. 15, Fig. 208/3 numaralı levhaya atıfta bulunmaktadır (Sarıiz 2019: 72). Güney frizine ait 208 numaralı bloktaki sahnenin merkezinde bulunan oturan ve miğfer kuşanmış olan kadın figürüne *Dea Roma* olarak değinilmektedir. Ancak sahne bütünlüğü, kalkan eksikliği ve figürün göğüs kısmındaki *gorgoneion* benzeri yükselti, Dea Roma'dan ziyade Athena'nın betimlenmiş olduğunu düşündürtmekledir. Bir diğer öneri, güncel kazılarda ele geçen ve *peristasis* frizine uymayan bloklardaki sahnelerden birinin Troia Savaşı olarak önerilmesidir (Tırpan et al. 2012: 196). Bu önerinin doğru olarak kabul edilmesi durumunda yine Roma ile ilişkiler sebebiyle tercih edildiği fikri de ortaya çıkmaktadır.

edilmesi ve *Dea Roma* kültünün tanıtılması ile bağlantılı olmalıdır[1051]. Herring ise bu duruma ek olarak Hekate Romaia aracılığıyla Roma sadakatinin yansıtıldığını ve Roma imparatorları ile bağlantı sağlandığını eklemektedir[1052]. Lagina'da gerçekleştirilen bir diğer festival olan *kleidos pompe* sayesinde temsili olarak anahtar tutan genç bir kız kutsal yol aracılığıyla Stratonikeia'ya ulaşmaktaydı. Böylelikle kutsal alan ile kent arasındaki siyasi ilişki hatırlatılmaktaydı[1053]. Dolayısıyla Roma'ya karşı gösterilen sadakatin Lagina kutsal alanı ile sınırlı kalmayarak Stratonikeia kentine de yayıldığı fikri ortaya çıkmaktadır.

Burada bulunan bir yazıt[1054] aracılığıyla Sulla'nın Mithridates'e karşı kazandığı zaferin ardından Hekate Soteira Epiphane ile *Dea Roma* Euergetes adına her beş senede bir *agon*ların gerçekleştirildiği bilinmektedir[1055]. Lagina özelinde Hekate ve *Dea Roma* kültlerine bakmak gerekmektedir. Öncelikle Hekate, Hellen dünyasındaki özelliğinden farklı olarak Lagina'da bir *polis* tanrıçası niteliğini taşıyarak dini kapsamının yanı sıra siyasi kapsamı olduğu önerilmektedir. Böylece arabuluculuk özelliği üzerinde durularak önce Rhodos adına Helios kültü, ardından Roma için *Dea Roma* kültünün kabulünde rol oynadığı desteklenmektedir. Hellenistik krallıkların değişimlerinin gözlemlediği bir süreçte, geçiş ve koruma tanrıçası olarak Lagina Hekatesi'nin yerel halkı yönlendirilmiş olabileceği düşünülmektedir[1056]. Rhodos

[1051] Tuchelt 1979b: 43. Herring, Hekate'nin sahnelerdeki varlığını antlaşmaya refakat etmesi şeklinde yorumladığı gibi Dea Roma için de Roma açısından anlaşmaya refakat ettiğini önermektedir. Ancak *deksiosis* sahnesinden farklı bir blokta yer alması nedeniyle *Dea Roma*'nın arka planda kaldığını, Hekate'nin ise ön plana çıkarıldığını önerisine eklemektedir (Herring 2022: 153).

[1052] Herring 2022: 147, 160.

[1053] Daşbacak 2008: 145; Williamson 2012: 117; Williamson 2013: 4; Williamson 2021: 258. Söz konusu ritüelden sorumlu rahiplere (*kleidophoros*) örnek olarak bk. Hatzfeld 1920: 97-100.

[1054] *Stratonikeia* 507; Diehl – Cousin 1885: 443. *[…] τὸν ἀγῶνα τὸν τιθέμενον κατὰ πενταετηρίδα Ἑκάτηι Σωτείραι Ἐπιφανεῖ καὶ Ῥώμηι θεᾶι Εὐεργέτιδι.*

[1055] Daşbacak 2008: 144; Bremen 2010: 492-493; Sarıiz 2019: 72. Bazı kaynaklarda festivalin her dört senede bir gerçekleştirildiği aktarılmaktadır. Örn. Daşbacak, Magie'yi dipnot vererek (Magie 1950: 999 not 35) dört yıl üzerinde durmaktayken Bremen, her beş senede bir rahip listelerinin kaydedilmesine dayanarak festivalin de her beş senede bir gerçekleştiğini ifade etmektedir. *Pentaeterida* (πενταετηρίδα) sözcüğüne dayanarak festival için beş sene daha uygun görünmektedir.

[1056] Magie 1950: 998-999 not 35; Williamson 2012: 144; Herring 2022: 143. Hesiodos, Hekate'nin yeryüzü ile gökyüzü arasında arabuluculuk yaptığından ve tanrılara sunulan kurbanlar esnasında ilk olarak Hekate'ye dua edildiğini aktarmaktadır (Hes. Theog. CDXI). Herring, Lagina Hekatesi'nin

egemenliği sırasında Leon oğlu Menophilos isimli bir rahibin Hekate ve Helios'tan sorumlu olduğu bilinmektedir[1057]. Böylelikle ileriki süreçte Hekate, benzer şekilde yeni hâkim gücün kültü olarak *Dea Roma*'ya aracılık etmiştir.

217 numaralı blokta yaklaşık olarak merkezde bulunan ikili grup Roma propagandası açısından önem arz etmektedir. Söz konusu grup yukarıda bahsedildiği üzere bir kadın ve bir erkek figürden oluşmakta olup Aphrodite ile Sulla'yı temsil ettiği düşünülmektedir. Siyasi propagandaya uygun olarak Sulla, tanrıça Aphrodite'nin koruması altında olduğunu göstermek istemiştir. Bu çerçevede ölümünün ardından "Aphrodite'nin sevgilisi" olarak *epaphrodite* unvanıyla onurlandırılmıştır. Böylelikle bu frizde Sulla, Aphrodite'nin bitişiğine yerleştirilerek yapılan antlaşma aracılığıyla barışın kendisi tarafından sağlandığı gösterilmeye çalışılmaktadır[1058].

Kuzey frizindeki bir diğer blok olan 223 numaralı bloğun merkezinde tokalaşma (deksiosis / dextrarum iunctio) sahnesi dikkat çekmektedir. Bu sahnede, Tanrıça Hekate'nin kutsaması eşliğinde Roma ile Asia veya Roma ile Karia kentleri arasındaki ilişkilerin ve müttefikliğin yansıtıldığı önerilmektedir[1059]. Roma ile Stratonikeia arasındaki yakın ilişkiler, daha geç dönem de olsa Roma İmparatorluk Dönemi kent sikkelerinde *Dea Roma* ve Iuppiter Capitolinus aracılığıyla yansıtıldığını belirtmek yararlı olacaktır[1060]. Kuzey frizinin bütünlüğüne bakıldığında sahneye göre solda mutlulukla dans eden bir figür, sağda ise *patera* benzeri kap tutan ve başında bir *polos* bulunan bir figür (veya Hekate'nin kendisi) görülmektedir. Hekate'nin sahnedeki varlığı, gerçekleştirilen bir antlaşmaya refakat ettiği şekilde

---

Hellen dünyasından bilinenin aksine farklı niteliğe sahip olduğu desteklemektedir. Kendisine göre Lagina'daki Hekate bireysel ölçekten ziyade kent ölçeğinde (modelinde) tapınım görmektedir. Böylelikle dönemin kültürel ve siyasi gelişmelerine uygun olarak siyasi bir kimliğe bürünmektedir (s. 147-148). Ayrıca Hekate'nin ikonografik karşılaştırılması için bk. s. 154-157.

[1057] *Stratonikeia* 504. Benzer şekilde Hekate rahipliğini yürütmekte olan Herakleitos Eudemos Demetrios isimli bir rahibin, aynı zamanda Agrippa rahibi olduğu da bilinmektedir (Aydaş 2012: 56-57). Bir diğer örnek olarak Delos'tan bir Hestia rahibinin aynı zamanda Demos ve Dea Roma rahipliği yaptığı da kaydedilmektedir (Williamson 2004: 64).

[1058] Bremen 2010: 487 dn. 8; Özgan 2020: 283, 296.

[1059] *Stratonikeia* 507, 512; Chamonard 1895: 260-261; Mendel 1912: 447; Schober 1933: 74; Bremen 2010: 483, 486-487; Herring 2022: 151. Ayrıca bk. Tuchelt 1979b: 42.

[1060] Sarıız 2019: 67.

açıklanmaktadır. Böylelikle sahneye fiziki ve manevi bir uyum katılmaktadır[1061]. Kuzey friz için Baumeister ise belirli bir anlaşmanın değil, Roma'nın bölgeye sağladığı barışın yansıtıldığını desteklemektedir[1062]. Herring de Hekateion'daki frizler aracılığıyla Roma barışının sunulduğunu, bu şekilde Lagina'nın dolayısıyla Stratonikeia kentinin Roma'ya karşı dini ve siyasi sadakatini yansıttığını önermektedir[1063]. Hekateteion'un duvarında bulunan bir yazıtta *asylia* hakkını kabul eden kentler listelenmektedir[1064]. Toplamda 57 kentin yer aldığı bu liste aynı zamanda Hekatesia-Rhomaia festivaline sağlanan geniş katılımı (**Res. 4.12**) da göz önüne getirmektedir. Böylece kutsal alanda gerçekleştirilen Panhellenik festivaller sayesinde kent tanıtımının yanı sıra Roma ile olan bağın gösterildiği de desteklenmektedir[1065].

Dönem içindeki gelişmeler üzerinden kuzey frizinde yer alan sahnenin yorumlanmasına dair öneriler getirilmektedir. Williamson, kuzey frizindeki sahnenin Aristonikos İsyanı (M.Ö. 133-130) veya Mithridates Savaşları (M.Ö. 80'ler) bağlamında yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere bu konudaki çalışmaların çoğunluğu M.Ö. 2. yy.'ın sonunu işaret etmektedir[1066]. Bu iki ihtimali değerlendiren Özgan, Hopp'un görüşüne dayanarak Aristonikos İsyanı ile ilgili bağlantıyı mümkün görmemektedir[1067]. Merkezdeki figürlerin tokalaşması, gerçekleştirilen bir antlaşma ile açıklanmaktadır; Romalılar ve

[1061] Schober 1933: 72-76.

[1062] Baumeister 2007: 53-61.

[1063] Herring 2022: 152-153.

[1064] *Stratonikeia* 508.

[1065] Williamson 2021: 313-315. Williamson, törenler için hazırlanan ve batı stoanın bitişiğinde bulunan iki bin kişilik oturma sıralarından oluşan tribünün tapınağın bu cephesine baktığına değinmektedir. Böylelikle söz konusu listenin reklam niteliğini taşıdığı anlaşılmaktadır (Williamson 2013: 5).

[1066] Williamson 2013: 3-4.

[1067] Hopp 1977: 147; Özgan 2020: 302. Burada dikkat çeken nokta Stratonikeia kentinin Romalıların düşmanı Aristonikos'a kapısını açmış olmasıdır. Dolayısıyla sonraki süreçte kentin Roma'nın tarafını tutmuş olması bir çelişki olarak değerlendirilmektedir. Hopp ise, isyanın ardından Roma tarafından cezalandırılan kentin Karia'daki Stratonikeia olmadığını destekleyerek onun yerine Mysia'daki Stratonikeia kentini önermektedir (benzer bir öneri için ayrıca bk. Malay 1987: 39-40, 44 dn. 220). Bu önerinin kabul edilmesi durumunda Hekateion'un tarihlemesi için Aristonikos İsyanı'nın geçerliliği azalmaktadır.

IV. Mithridates arasında gerçekleşen I. Mithridates Savaşı'nın ardından taraflar arasında M.Ö. 85'te Dardanos Antlaşması olarak bilinen barış antlaşması imzalanmıştır. Dolayısıyla sahneye yansıyan barış ve huzur, sağlanan barış ile bağlantılı olduğunu düşündürtmektedir[1068]. Böylelikle Stratonikeia'nın VI. Mithridates'e karşı sergilediği duruş nedeniyle, Roma senatosunun kararıyla mevcut tapınağa *peristasis* frizi eklenmiş olmalıdır[1069].

4. Ephesos: Gaius Memmius Anıtı

Ephesos'taki görkemli Gaius Memmius Anıtı, Küçük Asya'daki Romalılaşmayı kesin olarak belgeleyen yapılardan biri olarak değerlendirilebilmektedir[1070]. Ne yazık ki, yapı elemanlarının az bir kısmı günümüze ulaşabilmiş, bir kısmı da moloz yığını altında kalmıştır; bu nedenle her halükârda aidiyeti sorgulanmalıdır. Bununla birlikte, mevcut yapı elemanları ve kabartmalar, M.Ö. 1. yy.'ın sonunda Küçük Asya'daki Roma varlığına dair önemli belge niteliğini taşımaktadır. Anıtın ilk çalışması, mimarlar Alzinger ve Bammer tarafından gerçekleştirilmiştir; bu çalışmada rekonstrüksiyonla birlikte bulunan tüm parçaların ayrıntılı bir dokümantasyonunu da sunulmaktadır (**Res. 4.23**). Anıtın alt yapısı ile bağlantılı ana hat genel ölçüde kabul görmekte, üst yapı(lar) hususunda ise bir fikir birliği bulunmamaktadır[1071]. Outschar, kabartmalar için bir çerçeve olarak bir sütun konumunu önerirken, Bammer de hiçbir sütunun bulunmadığına dikkat çekmiştir[1072]. Bammer'in aksine Outschar'ın önerisi, yakın zamanda Küçük Asya'daki erken imparatorluk mezarlarını inceleyen Berns tarafından kabul görmektedir. Ancak Outschar'dan farklı olarak Berns, anıt için piramidal bir çatı önermektedir (**Res. 4.26**). Bu bağlamda, böyle bir yapının Küçük Asya'daki mezar yapıları geleneğine daha iyi uyduğu yönündeki argümanı göz ardı edilmemelidir[1073].

Berns, anıtın yapısını ayrıntılı olarak anlatmaktadır, bu nedenle bu başlık altında temel bilgilere yer verilecektir. Görüleceği üzere anıt iki katlı ve kule benzeri olacak

[1068] Özgan 2020: 284-285. Dardanos Barış Antlaşması için bk. Magie 1950: 230-231.

[1069] Tırpan et al. 2012: 193.

[1070] Ephesos bağlamında Romanizasyon konusu iki ayrı lisans üstü tez çalışmasında ele alınmıştır. Bu hususta bk. Sayram-Okay 2009; Topal 2020.

[1071] Bammer – Alzinger 1971.

[1072] Outschar 1990: 57.

[1073] Berns 2006: 194-196 no. 11A3.

şekilde tasarlanmıştır (**Res. 4.25-26**). Bir *krepis*in üzerinde düz bir kaide bulunmaktadır. Bunun üzerinde alçak kemerlerle şekillendirilmiş bir üst yapı yükselmektedir. Anıtın yapılanması dikkat çekmektedir; her cephe, *pilaster*ler tarafından desteklenen alçak kemerle çevrelenmiştir. *Pilaster*ler, kabartma olarak *karyatis* (*karyatid*) şeklinde yarı çıplak kadın figürleriyle süslenmiştir. Kemerlerin arkasında, duvarları çevreleyen silmelerle birlikte yarım daire şeklinde bir niş açılmıştır. Nişlerin çatı kısmı yarım kubbeden oluşmaktadır. Nişlerin arka kısmında, zeminden 2,6 m yukarıda asılı duran sahte bir kapı bulunduğu düşünülmektedir. Yazıtın bulunduğu saçaklık, bu yapının üzerine yerleştirilmiştir (**Res. 4.24**). Söz konusu Latince yazıt belgelenmiş olup Gaius Memmius'un Sulla ile olan ilişkine atıfta bulunulmaktadır[1074]. G. Memmius, Sulla'nın torunu şeklinde anılmakta olup M.Ö. 34 yılında *consul suffectus* olarak görev yapan kişi ile ilişkilendirilmektedir[1075]. Anıtın diğer yüzlerinde aynı yazıtın Hellencesi yerleştirilmiş olabileceği de önerilmektedir[1076].

Yukarıda da belirtildiği üzere, anıtın üst katının nasıl göründüğü ile ilgili husus tartışmalıdır. Muhtemelen, Küçük Asya'daki birçok yapı (örn. anıt mezar, sunak, Nereidler Anıtı) aracılığıyla bilindiği gibi, tam veya yarım sütun arasında kabartmaları bulunan sütunlu bir yapı olması gerekmektedir. Dördü hala nispeten iyi korunmuş olan yaklaşık insan boyutundaki kabartma, ikonografik açıdan özellikle dikkat çekmektedir. Nitekim görüleceği üzere ayaklarında Roma *calcei*si olsa da, Hellen askeri kıyafetleri giymiş savaşçılar tarafından kuşatılmış bir *togatus* tasvir edilmiştir.

Togatus cepheden betimlenmiştir (**Res. 4.27**); sol bacağından destek almakta, sağ bacağı ise hafifçe yana kaydırılmıştır. Her iki ayağın dik olduğu görülmektedir. Sağ kol, *himation* kuşanan figürlerde alışılageldiği üzere yaklaşık bel hizasında manto askısına yerleştirilmişken, sol kol vücudun sol tarafındaki kıyafet dökümünü tutmaktadır. *Toga*nın üzerinde henüz bir *sinus* ve *umbo* görülmemektedir. Ayrıca yarım daire şeklindeki döküm ve özellikle ayaklar arasındaki manto ucu (*lacina*)

[1074] *Ephesos* 336. C(aio) Memmio C(aii) f(ilio) Sullae Felicis n(epoti) ex pequni[a sua.]. *Ephesos* 337. C(aio) Me[mmio C(aii) f(ilio) Sullae Felicis n(epoti) ex pequnia sua.]. Ephesos özelinde, Roma etkili yapı yazıtlarının değerlendirilmesi hak. ayrıca bk. Graham 2013.

[1075] Laflı – Buora 2023: 62, 62 dn. 7.

[1076] Bammer – Alzinger 1971: 82.

şekillenmiş, ancak yukarıdan nereden geldiği tam olarak anlaşılamamaktadır. Muhtemelen taş ustası *toga*yı henüz tam olarak anlamamıştır. Ne yazık ki yüz kısmı kesilmiştir; yüz yuvarlak olup saçlar kısa kesilmiştir. Saçlar, M.Ö. 1. yy.'ın ikinci yarısına ait portrelerden bilindiği üzere, kısa sivri tutamlar halinde düzenlenmiştir.

Anıtın güney cephesinde bulunan *strategos* figürü (**Res. 4.28**), uzun ve ince bacaklarıyla dikkat çekmektedir. *Strategos* sağ bacağının üzerinde durmakta, sol bacağı ise yana doğru uzanarak onu biraz dengesiz göstermektedir. Güçlü bir şekilde kalkık sol omuz ve açıkça çıkık sağ kalça da oldukça dikkat çekmektedir. Kollar korunagelmemiştir ancak sağ kol muhtemelen kalçaya dayanmış, sol kol da aşağıya indirilmiş olmalıdır (burada bir kavela deliği hâlâ görülebilmektedir). Sağ omuzdan ayrılan kısa, derin kuşaklı *khiton,* yuvarlak kıvrımları olan yumuşak, kalın bir kumaştan yapılmıştır. Geniş bir kılıç bandı göğüs boyunca uzanmaktadır. Bu kısımda bir diğer nesne de görülmekte, ancak tam olarak anlaşılamamaktadır. Bammer'in çiziminde de belirtilmemektedir[1077]. Sol omuzdaki durum da tam olarak seçilememektedir; belki de diğer *strategos* figürlerinde olduğu gibi üzerine bir *khlamys* yerleştirilmiş ve sol el ona uzanmıştır. Ayrıca burada uzun saç kalıntısı da görülebilmektedir. Son olarak, aşağı kısımda, sağ ayağın yanında alçak bir kabartma halinde bir gemi pruvası görülmektedir.

Bugün *togatus* figürünün yanında yerleştirilmiş olan, sahneye göre sağa dönük *strategos* figürü görülmektedir (**Res. 4.29**). Bu figür, bacak bacak üstüne atmış, sol omuzundaki uzun bir asaya (muhtemelen bir mızrağa) yaslanmıştır. Sol kol mızrağı kavrarken, sağ kol kalçaya yerleştirilmiştir. Panel yaklaşık olarak orta kısımda, sağdan sola olacak şekilde kırılmıştır. Bu nedenle, sağ göğsü açıkta bırakan *khiton*dan geriye neredeyse hiçbir şey kalmamıştır. Ancak uzun bir *khlamys* veya *paludamentum*a ait olabilecek kıyafetin uzun kenarları, vücudun solunda ve sağında görülebilmektedir; sağdaki kenarlarda saçaklar (püsküller) görülmektedir. Bu askerin göğsünde de geniş bir kılıç bandı işlenmiştir. Profilden tasvir edilen baş geniş, neredeyse kare şeklindedir; saçlar kısa ve kıvırcık olup enseye kadar inmekte, dağınık ve hareketli görünmektedir.

Bir diğer panel üzerinde, bu sefer sola dönük bir *strategos* figürü görülmektedir (**Res. 4.30**); iki ayağı üzerinde durmakta, sağ elinde üst ucu daha kalın olan kısa bir

[1077] Bammer – Alzinger 1971: 36.

asa tutmaktadır. Sol eli kılıcın kabzasını kavramaktadır. *Khlamys* sol omzunun üzerinden sarkıp sol kolunu sarmaktadır. Sağa dönmüş *strategos* figürü gibi kısa kıvırcık saçları vardır. Burada iyi korunmuş olan yüz geniş ve düzgün bir şekle sahiptir. Bu iki *strategos* figürü, ince yapılı olandan açıkça farklıdır; her ikisi de tıknaz ve geniş yapılı görünmektedir.

Bahsedilen figürlerin kıyafetleri özelinde bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Değinilen figürlerin sahneye göre sağ omuz kısmında, bollaşarak aşağı sarkan kısa bir *khiton* işlenmiştir. Bu kıyafet, Klasik Dönem'den itibaren bilinmekle birlikte (örn. Parthenon frizi), *hipparkhoi* (atlılar) ve *strategoi* (komutanlar) tarafından kullanılmaktadır. Bu durumda, ilk etapta Memmius Anıtı'nda yer alan figürleri Roma atlıları olarak tanımlamak cazip gelebilir. Ancak, ince yapılı *strategos*, ön kısmında bulunan gemi pruvası nedeniyle en azından onu bir *nauarkhos* (denizci) olarak tanımlanmaktadır. Paralel olarak, *nauarkhos* figürü istisna olacak şekilde, kısa saç stilleri kahramanlardan ziyade tarihi figürleri akla getirmektedir. Bu bağlamda, bu figürler *togatus*un yoldaşları veya onun ataları olarak önerilmektedir[1078].

Anıtı inceleyen tüm araştırmacılar, alt yapının İtalik-Roma zafer mimarisiyle olan ilişkisini vurgulamıştır. Şüphesiz yapı elemanlarını bu bağlamda incelemek mümkün değildir, ancak anıtın rekonstrüksiyon önerisi sorgulanmaya açık durumdadır. Zira anıttaki kemerler kapalı nişlere açılırken, zafer taklarında alayın geçtiği bir kapı işlevini görmektedir. Kemerli geçitler Geç Klasik Dönem'den itibaren, özellikle Karia ve kuzeybatı Epeiros'ta belgelenmektedir. Erken Hellenistik Dönem'de kemerler, örneğin Klaros ve Delos'ta da olduğu üzere Rhodos mezar mimarisi ve alt yapı kullanımında popüler olduğu bilinmektedir. Kemerli kapıların Etruria'da da yaygın olduğu kaydedilmektedir. Delos'ta, *gymnasion*da kullanıldığı gibi alçak kemerli kapılara rastlanmaktadır. Sütunlarla çevrili bu alçak kemer motifi Rheneia mezar kabartmalarında da çok popüler olduğu anlaşılmaktadır; olasılıkla gerçek mimarinin bir yansıması olarak kullanım görmüştür. Benzer örnekler Kos, Rhodos ve Samos'ta da görülmektedir. Magnesia'dan (Efes Müzesi) iki katlı bir mezar stelinin alt kısmında da kemer motifi kullanılmıştır. Yarım ölçekte işlenmiş olan kadın

[1078] Tuchelt 1979b: 103; Berns 2006: 195. Tuchelt'in görüşüne göre, buradaki kısa saçlı figürler *heros* (kahraman) olarak tanımlanamamaktadır. Dolayısıyla buradaki figürler *Memmii* ailesinin ataları olarak önerilmektedir.

figürü, Hellen sanatı için alışılmadık bir durumdur ancak Delos'ta benzerlerine rastlamak mümkündür.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Memmius Anıtı'nın bu tarz bir mimari dekorasyona gönderme yapıp yapmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Belki de Rhodos ve Kos *altar*larındaki figürlere dayanarak Nike olarak ele alınabilecek, yarı çıplak *karyatis* (karyatid) ile birlikte yarım sütunlarla çerçeveleme uygulaması olarak yorumlanabilir. Çok katlı *heroon* örnekleri Sagalassos, Pergamon, Magnesia ve Priene'de görebilmek mümkündür.

Harçla sağlamlaştırılan ve daha sonra mermer levhalarla kaplanan, taş duvar çekirdeği ile alt yapıdaki yapı tekniğinin bir İtalik-Roma uygulaması olup olmadığı açıklığa kavuşturulmayı bekleyen bir husustur. Yapıda daha sonraki zamanlardan bilinen karakteristik kalıp duvar ustalığı uygulanmamıştır, ancak harç kalıpların arasına uygulanmış ve ardından taşlar dökülmüştür[1079]. Bu yapı tekniği Hellenistik Dönem'de (M.Ö. 2. yy.?) Knidos'ta gözlemlenebilmektedir. Bu teknik Dor bölgelerinin bir icadı gibi düşünülmektedir).

Kos ve Rhodos adalarının yanı sıra Karia'da (örneğin Knidos) ucuz taştan (*poros* ve kumtaşı) yapılmış mimari elemanların yaygın olarak sıva ile kaplandığı bilinmektedir. Bu noktadan taş duvarcılığına geçmek sadece bir adım olarak düşünülebilir.

Bammer'in daha önce de belirttiği şekilde, anıtın üzerindeki kabartma sayısının az sayıda olması dikkat çekici bir durumdur. Kabartmaların sadece bir tarafa mı yerleştirildiği, anıtın sadece tek bir görünür tarafı olup olmadığı kayda değer bir olasılıktır.

Her halükârda, kabartmaların İtalik sanatçılar tarafından yapılmadığı görülmektedir. Bu durum, Thasos'tan bir *strategos* örneği ile karşılaştırıldığında anlaşılmaktadır; yüksek kabartma, anatomik olarak doğru modellenmiştir. Diğer yandan anıt üzerinde görülen çok ince vücutlar (ilk *strategos* ve *togatus*), diğer yandan yuvarlak, güçlü hacimli formlar görünmektedir. Bu nedenle sanatçıların Magnesia ve/veya Rhodos ile bir bağlantısı olabilir. Ayrıca Hafner'e dayanarak Bammer ve Alzinger'e göre bir yandan yüzün yumuşak ve belirsiz modellemesi diğer yandan canlı saçlar, Ephesos

[1079] Bammer – Alzinger 1971: 63.

merkezli bir atölyenin karakteristik özellikleri olarak önerilmektedir. Bu bağlamda, *togatus*un mantosunun çatal şeklinde kıvrımları da Geç Hellenistik Dönem mezar stellerindeki kıvrımlara benzetilmektedir[1080]. Başka stilistik karşılaştırma bulunmamaktadır, sadece ikonografi bilinmektedir. İkonografik olarak bazı özellikler, örneğin bacağın çapraz durduğu poz, duruş ve *strategos* giysisi Lagina frizindeki figürleri anımsatmaktadır; bu bağlamda friz, Sulla'yı çevreleyen olaylarla ilişkilendirilmesi bakımından açık bir göndermenin yapıldığı da düşünülebilir. Sulla'nın torunu Memmius, Ephesos'taki anıtı yaptırmıştır. Özellikle *strategos*ların kıyafetleri, frizdeki figürler üzerinde birkaç kez tekrarlanmaktadır. Her halükârda bu figürler Roma'ya ait gibi görünmemektedir; ancak figürlerdeki kuşamın Roma *calcei*si ile birleştirilmiş olması dikkat çekici bir durumdur. Diğer yandan gemi motifi, Rhodos kabartmalarını anımsatmaktadır. Ayrıca geniş başların paralel örnekleri Kos'tan bilinmektedir.

Her halükârda anıtın üzerindeki kabartmalar, Doğu Hellenistik ve Roma unsurlarının (*calcei* ve *togatus*) ikonografik karışımının etkileyici örnekleri olarak değerlendirilebilmektedir. Aynı şekilde, Aphrodisias'ta bulunan Gaius Iulius Zoilos Anıtı'nda hem ikonografik hem de stilistik olarak bu *hibrid* formu görebilmek mümkündür. Burada *Dea Roma* ve *togatus* Zoilos Roma'yı vurgularken, kabartmaların üslubu Hellenizm ve Klasisizmin ilginç bir karışımını temsil etmektedir[1081].

5. Aphrodisias: G(aius) Iulius Zoilos Anıtı

a. Aphrodisias ve Roma İlişkileri

Karia Bölgesi'nde bulunan Aphrodisias kentinin tarihi çok daha geriye gitmesine karşın Aphrodisias adını alarak *polis* statüsünü alması M.Ö. 2. yy.'ın başlarında gerçekleşmiştir. Bu tarihe kadar tarım topluluğu niteliği taşıyan yerleşimin statüsü Seleukosların girişimiyle değişmiştir. Böylece *polis* statüsünü elde etmesinin yanı sıra stratejik bir hamlede bulunularak Roma-Aeneas bağlantısı sebebiyle "Aphrodite'nin kenti" anlamına gelen Aphrodisias ismi tercih edilmiştir[1082].

[1080] Hafner 1954: 44; Bammer – Alzinger 1971: 103.

[1081] Ayrıca bk. böl. II. B. 5.

[1082] Smith RRR et al. 2022: 26-27. Menderes Vadisi'ndeki yerleşimler M.Ö. 5. binyılın ortalarından itibaren başlamakta, M.Ö. 3. binyılda Pekmez Tepe ile Tiyatro Tepesi yerleşimleri görülmekte, M.Ö.

M.Ö. 1. yy. esnasında Küçük Asya'da gerçekleşen iki olay sayesinde Aphrodisias kenti Roma'ya olan sadakatini kanıtlama fırsatı bulmuştur. İlk olarak I. Mithridates Savaşı'nda (M.Ö. 88-85), akabinde Labienus İsyanı'nda (M.Ö. 40) kentin Roma tarafını tuttuğu görülmektedir[1083]. Kentte ele geçen bir yazıt, VI. Mithridates'e karşı koymak için bölgeye gönderilen Romalı komutan Quintus Oppius ile ilgilidir. Söz konusu kararnamede, Romalılar için *soter* ve *euergetes* ifadeleri kullanılırken, Aphrodisias halkının Roma ve Quintus'un yanında yer alacağı ifade edilmektedir. Metnin bitiminde ise daha da "ileriye gidilerek" Roma'nın hâkimiyeti olmaksızın yaşamanın mümkün olamayacağı aktarılmaktadır[1084]. Savaşın ardından Quintus Oppius, Aphrodisiaslılara bir mektup yazarak Roma ile aynı safta savaşmanın haklı gururuna ve mutluluğuna inandığını ifade etmektedir[1085].

Bu süreçte, Roma tarihinin önemli kişiliklerinden Sulla ve Caesar'ın Aphrodisias ile şahsen bağlantısı olduğu bilinmektedir. VI. Mithridates'e karşı savaşan ve ileride galip gelen Sulla ile Aphrodisias arasında bir kehanet ilişkisi kaydedilmektedir. Appianos'a göre Sulla kendi geleceği hakkında kâhinlere danışmış ve Aphrodite adını alan bir kente bir balta göndermesi gerektiği bildirilmiştir. Böylelikle Sulla, tanrıça için Aphrodisias kentine altın bir taç ve balta göndermiştir[1086]. Iulius Caesar ve ailesi, Roma'nın kurucusu olan Aeneas ile bağlantı kurabilmek adına Aphrodite'nin soyundan geldiği hususunda propaganda yürütmüştür. Söz konusu propagandayı pekiştirmek adına kente bir Eros heykeli sunmuş ve Aphrodite Kutsal Alanı'na *asylia* hakkı tanımıştır. Labienus İsyanı ile birlikte kendisine direnen kentler arasında Aphrodisias da yer almış, bu çerçevede yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Yukarıda bahsedilen, Caesar tarafından adanılan heykelin bu yağma

---

1200 civarında ise yerleşim Tiyatro Tepesi'nde yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede en erken buluntular M.Ö. 6. yy.'da Aphrodite Tapınağı'nda tespit edilmiştir. Aphrodisias kentinin tarım topluluğu için atfedilen ismi Nineuda / Ninoe'dir (Chaniotis 2019: 374; Smith RRR et al. 2022: 26-27). Ancak yakın çevredeki Plarasa yerleşimi ile *synoikismos* yoluyla birleştiğinden, Aphrodisias isminin yanı sıra Plarasa ismini de kullandığı ifade edilmektedir (Raja 2003: 90).

[1083] Chaniotis 2019: 377.

[1084] *Aphrodisias* 28; Reynolds 1932: 12 yazıt no. 2. *[…] ὅτι χωρὶς τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας οὐδὲ ζῆν προαιρούμεθα*).

[1085] Chaniotis 2015: 98. Ancak yazarın yorumu, Romalıların "sadakat tiyatrolarına" inanmadığı yönündedir.

[1086] App. B Civ. I 11.97.

sırasında çalındığı anlaşılmaktadır[1087]. Labienus'a karşı Roma'ya göstermiş olduğu sadakat dolayısıyla kent, senato tarafından *ateleia* (vergi muafiyeti), *asylia* (dokunulmazlık) *eleutheria* (özgürlük) ve *symmakhia* (müttefiklik) ile ödüllendirilmiştir[1088]. Octavianus için Aphrodisias'ın özel bir yeri olduğu bilinmektedir. Octavianus'un bir mektubunda, Zoilos'tan arkadaşı olarak bahsetmekte, Asia Eyaleti içinden sadece Aphrodisias'ı kendine ayırdığını ve halkının da kendi halkıymış gibi korunması gerektiğini ifade etmektedir[1089]. Kentin sahip olduğu ayrıcalıklar ve Roma ile olan iyi ilişkiler, Roma İmparatorluk Dönemi süresince de devam etmiştir[1090].

b. G(aius) Iulius Zoilos'un Kariyeri

Roma hâkimiyeti altında, Küçük Asya'daki yapıların genellikle kent yönetiminde bulunan yerel elitler, kent yetkilileri ve imparator tarafından yapıldığı bilinmektedir. Ancak soylu sınıfına ait bu gelenek, alt sınıflar tarafından da taklit edilmiştir. Böylece orta sınıfa ait ön plana çıkan bireyler; yerel zanaatkâr, tüccar ve tacirler, Romalı *negotiator*lar, imparatorların azatlıları ve hatta köleleri, kutsal, kamu veya yarı-özel yapıları denetlemiş, işletmiş veya finanse etmiştir[1091].

Aphrodisias özelinde, Gaius Iulius Zoilos kariyeri ve yaptıklarıyla ön plana çıkmıştır. Kendisi olasılıkla bir savaş sırasında köle olarak ele geçirilmiş, Caesar'ın veya Octavianus'un hizmetine girmiş ve daha sonra *libertus* (azatlı) statüsüne geçmiştir[1092]. Azat edildikten sonra Zoilos, muhtemelen Labienus İsyanı'ndan kısa

[1087] Chaniotis 2019: 379; Reynolds 1982: 101-102 yazıt no. 12. Chaniotis, Reynolds'un aktardığı yazıta (*Aphrodisias* 40) ithafen *asylia* hakkından da bahsetmekte, ancak ilgili yazıtın içeriğinde bu konuya değinilmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bahsi geçen Eros heykeli Octavianus tarafından tespit edilmiş ve kente iade edilmiştir. Bu iade süreci sırasında heykel ilk olarak Artemis'e adanmış, ancak Octavianus'un talebiyle yeniden Aphrodite'ye sunulmuştur.

[1088] *Aphrodisias* 72; Reynolds 1982: 57-61 yazıt no. 8; Smith RRR et al. 2022: 27.

[1089] Reynolds 1982: 96 yazıt no. 10.

[1090] Konu hak. bk. Chaniotis 2003; Kokkinia 2008. Ayrıca M.S. 3. yy.'da Aphrodisias'ın Roma'ya vermiş olduğu hizmetler ile almış olduğu imtiyazlar "arşiv duvarı" olarak adlandırılan, tiyatronun kuzey girişindeki koridorun duvarına kazınmıştır (Kokkinia 2015-2016).

[1091] Kantirea 2016: 471.

[1092] Reynolds 1982: 157; Chaniotis 2019: 379. Zoilos'un önce Caesar'ın kölesi olduğu, M.Ö. 44'teki ölümünden sonra mirası ile birlikte Octavianus'un hizmetine girdiği düşünülmektedir (Smith RRR 1993: 4-5).

bir zaman öncesinde memleketi Aphrodisias'a dönmüştür[1093]. Artık Roma vatandaşlığına ve bir servete sahip olan Zoilos, Octavianus ile özel ilişkisi sayesinde memleketine katkıda bulunmuştur. Yeni Aphrodite Tapınağı, agoranın kuzey portikosu ve tiyatronun *skene*si gibi gerçekleştirmiş olduğu inşa faaliyetlerinin yanı sıra Aphrodisias halkının sahip olduğu imtiyazların korunmasında da rol oynamıştır[1094]. Zoilos'un aracılığıyla gerçekleştirilen inşa faaliyetlerinin, kente Roma anlayışına daha uygun kentsel bir görünüm kazandırma amacı taşıdığı önerilmektedir[1095].

Özellikle Aphrodisias ve Roma ilişkisini ilgilendiren epigrafik verileri bir araya getiren Reynolds, Zoilos hakkındaki yazıtları da bir başlık altında toplamıştır[1096]. Söz konusu belgeler, Zoilos'un Aphrodisias'taki kariyeri hakkında çeşitli bilgiler sunmaktadır; kendisi yaşam boyu Aphrodite ve Eleutheria rahipliği yapmış, on kez art arda *stephanophoros* görevine layık görülmüş ve vatanında *soter* ve *euergetes* olarak onurlandırılmıştır. Aphrodite kültünün *asylia* hakkı olduğu bilinmektedir[1097]. Ayrıca Aphrodite'nin yanı sıra Eleutheria kültünün varlığı, Roma tarafından kente sunulan *civitas libera* hakları ile bağlantılı olmalıdır[1098].

c. G(aius) Iulius Zoilos Anıtı

Zoilos, hayatını kaybettikten sonra, hayatından kesitlerin ve sahip olduğu erdemlerin aktarıldığı bir anıt ile kent tarafından onurlandırılmıştır. Anıttaki kabartmalar

---

[1093] Smith RRR 1993: 6. Smith'e göre Zoilos'un kente dönüşü, Caesar'ın ölümü ile kentteki *stephanophoros* (çelenk taşıyan) listesi aralığında (M.Ö. 44-38) düşünülmelidir. Octavianus Zoilos'tan bahsederken "τὸν ἐμὸν φιλῶ" şeklinde değinerek yakın arkadaşı olduğunu vurgulamaktadır (*Aphrodisias* 39).

[1094] Raja 2003: 91-95; Kokkinia 2015-2016: 27-28; Chaniotis 2019: 379-382; Smith RRR et al.: 30. Zengin inşa faaliyetleri M.S. 1. yy.'da, Iulio-Claudius hanedanı ile iyi ilişkiler sayesinde sürdürülmüştür. Tanrıça Aphrodite ve Roma imparatorlarına adanmış olan Sebasteion da bu yapı inşa programı çerçevesinde inşa edilmiştir.

[1095] Smith RRR et al. 2022: 27.

[1096] Robert 1966; Reynolds 1982: 156-163 no. 33-40.

[1097] Raja 2003: 90-91.

[1098] *Aphrodisias* 39; Kokkinia 2015-2016: 28. Burada geçen yazıtta Octavianus'un Zoilos'un memleketini özgür kıldığı (*τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἠλευθέρωσα*) anlaşılmaktadır. Bir diğer yazıtta İmparator Commodus'un bir mektubunda kentin *civitas libera* haklarından (*τῆς ἐλευθερίας δίκαια*) haberdar olduğu anlaşılmaktadır (*Aphrodisias* 53; Reynolds 1982: 118-124, yazıt no. 16).

temelde iki farklı şekilde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla iki farklı yoruma bağlı olarak anıtın niteliği mezar veya *heroon* olarak yorumlanmaktadır[1099].

Monografya şeklinde anıtı çalışan Smith, anıtın tipolojisi hakkında bir öneri sunmaktadır. Kendisine göre her yanı altı veya yedi metre uzunluğunda olacak şekilde, kare planlı, köşe payeleri arasında yüksek kabartmalı frizleri bulunan, bir podyum üzerinde duran, piramidal çatılı bir yapı önermektedir (**Res. 4.13**)[1100].

Frizlerin Teknik Özellikleri

Frizlerin yüksekliği 1,85 m, genişlik ise 0,70-1,30 m arasında değişiklik göstermektedir. Frizler farklı panellerden oluşmakta olup her panel 40-50 cm kalınlığındaki yekpare mermer bloktan oluşmaktadır. Toplamda 14 panel kaydedilmektedir; 1-9 aralığındaki paneller yaklaşık tümken, 10-11 aralığındaki paneller birer figür, 12-14 arası ise yazıt içermektedir[1101].

Esas olarak panellerde birer figür işlenmiştir, ancak nesne ve figürlerin bir kısmının yan panellere de taştığı görülmektedir. Söz konusu figürler yaklaşık gerçek boyutlarda, neredeyse tam plastik ve üç boyutlu olacak şekilde işlenmiştir. Figürlerin üst kısmında, isimleri ifade eden 4-5 cm civarında yazıtlar yerleştirilmiştir. Panellerin arka planı düzleştirilmiş olup yüksek kabartma ve alçak kabartma arasındaki geçişler özenle gerçekleştirilmiştir. Kabartmalardaki bu özellik Smith tarafından Roma İmparatorluk Dönemi geleneği olarak önerilmesine karşın Bruns-Özgan, aynı dönemdeki klasisist tekniğe uygun olabileceğini desteklemektedir[1102].

Anıta ait paneller ilk olarak tespit edildiğinde, sıralama konusu tartışmalıyken zamanla blokların arkasındaki Hellence harfler dikkat çekmiştir (**Res. 4.14**). Böylelikle her panelin birleşme noktasındaki aynı harfler bir araya getirilerek anıtın özgün şekliyle sıralanması kesin olarak sağlanabilmiştir[1103].

Panellerdeki Figürler

Çalışmasında Smith, anıtın dört yanını A-D arasında sıralamaktayken, tamamen korunagelen yüz A ile başlamaktadır **(Res. 4.15-16)**. Panellerdeki figürler Zoilos'un

[1099] Smith RRR 1993: 7.

[1100] Smith RRR 1993: 21-23.

[1101] Smith RRR 1993: 14.

[1102] Smith RRR 1993: 14; Bruns-Özgan 1997: 555-556.

[1103] Smith RRR 1993: 15-18.

kendisinin yanı sıra çeşitli personifikasyonları da betimlemektedir: A yüzünde Andreia, Zoilos, Time, Demos ve Polis, B yüzünde *Dea Roma*, C yüzünde Aion ve son olarak D yüzünde bir asker figürü yer almaktadır. Burada, figürlerin tamamı ele alınmayacak olup panel sırasına göre Romanizasyon açısından bir değerlendirme sunulacaktır.

Zoilos (panel BΓ ve ΔE[1104])

Anıtın A yüzünde **(Res. 4.15-16)** Zoilos iki kez betimlenmektedir. Panel ΔE'daki işlenme tarzı Romanizasyon bakımından önem arz etmektedir. Sahneye göre Zoilos'un solunda Andreia (cesaret) figürü, sağında ise Time (şeref) yer alarak üçlü bir grup oluşturmaktadır. Andreia, **(Res. 4.17)** üzerinde bir *gorgoneion* bulunan bir kalkanı Zoilos'a sunarken, Time de Zoilos'u bir çelenkle taçlandırmaktadır. Zoilos ve Time cepheden, hafif birbirlerine dönük şekilde betimlenmiştir. Zoilos **(Res. 4.18)**, olasılıkla başının üzerindeki çelengin yerleştirilebilmesi için Time'den daha kısa işlenmiştir. Zoilos'un *toga* ile betimlenmiş olması ayrıca dikkat çekmektedir. Kendisinin ağırlığı sol ayakta olup duruşu zarif görünmekte, geniş kolu olan bir *tunik* üzerinde *toga* kuşanmıştır. Belden çapraz omuza doğru atılmış olan *halteus*, hacimli ve kalın gözükmekte, *toga*nın ucu sol bacağın yanına kadar uzanmaktadır. Figürün başı ve dirseklerden itibaren iki kolu da kırılmıştır. Ancak duruş itibariyle sağ eliyle selam verdiği (*adlocutio*), sol eliyle de kısa bir parşömen veya memuriyet ile ilgili kısa bir asa tuttuğu düşünülmektedir[1105]. Böylelikle giyimi ve kuşamıyla Zoilos'un Roma vatandaşlığının ön plana çıkarılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Frizin tamamına bakıldığında, arka planda toplamda beş adet çelenk görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Zoilos on defa *stephanophoros* görevini yerine getirmiştir. Dolayısıyla söz konusu çelenkler kendisinin yerine getirmiş olduğu bu görev ile ilgili olmalıdır. Ayrıca Andreia ve Time personifikasyonları Zoilos'un askeri cesaretine gönderme yaparken, Demos ve Polis **(Res. 4.19)** de memleketinde kendisine verilen değeri göstermektedir. Bu konuda Smith, sahneye göre soldan başlayarak kronolojik olarak Zoilos'un önce savaşta cesaret gösterdiği, sonra sırasıyla Romalı statüsü, şeref ve zenginlik (*cornucopia*) elde ettiğini önermektedir.

[1104] Panellerin sıralanması konusu aşağıda sunulmuştur. Sıralama A yüzündeki Polis figürü (AB) ile başlamakta ve bu şekilde ikili harfler ile devam etmektedir.

[1105] Smith RRR 1993: 27.

Burada Andreia ile birlikte askeri kıyafet yerine *toga*nın tercih edilmiş olması, Hellen kimliğinden ziyade Roma kimliğinin ön plana çıkarılma çabası olarak yorumlanmaktadır. Bu duruma ek olarak Andreia ve Time personifikasyonlarının, Roma açısından askeri karşılığı olan Virtus ve Honos çiftine atıfta bulunduğu vurgulanmaktadır[1106]. Bu yakıştırmaya şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir[1107] ancak sahnenin hibrit özellik taşıdığına dair yoruma da açıktır; sahnede Zoilos'un taçlandırılması Hellen geleneği, fakat üzerinde *toga* olması ile sahneye Roma unsurunun katıldığı aşikârdır.

Andreia ve Time ile Zoilos'un Roma özelliği vurgulanmasına karşın Demos ve Polis grubuyla **(Res. 4.19)** Hellen ve sivil özelliği üzerine durulduğu düşünülebilir. Fakat Zoilos'un panel BΓ'da ikinci kez betimlenmesi hakkında Smith bazı detayları dikkat çekici bulmaktadır. Figür cepheden ve hafif sağa doğru dönük vaziyette, üzerinde bir *khlamys*, başında da bir *kausia* ile görünmektedir. Burada dikkati çeken özellik kumaşın altında görünen sol kolun bir kılıcı tutar şekilde olmasıdır. Figürde değinilen önemli bir nokta portredir. Baş kısmı, kısmi olarak tahrip olmasına karşın portre özellikleri hakkında bilgi sunmaktadır. Smith portreyi Geç Hellenistik Dönem'de bir Roma vatandaşına ait *posthumous* portre şeklinde yorumlamaktadır. M.Ö. 30-20 civarına önerdiği bu portrenin kaşlarda Hellen özellikler taşıdığı ancak kulakların açıkça "Romalı" kulağı olduğu görüşündedir. Dolayısıyla hafifçe Romanize edilmiş bir portre söz konusudur[1108]. Panelde dikkat çeken diğer bir özellik kadın figürlerin Aphrodite ve Nike-Victoria'dan izler taşımasıdır. Bu nedenle

[1106] Smith RRR 1993: 28-29. Askeri cesaretin burada yer alması, Labienus İsyanı ile bağdaştırılmaktadır ancak bu hususta kesin bir kanıt sunulamamaktadır. Bruns-Özgan, bu konuya öneri getirmektedir. Demos'un bulunduğu panelde yer alan *herme*nin hemen arkasında bir kalkan gözükmektedir. Buradaki *herme* kent sınırını, kalkan ise Labienus'a karşı kentin savunulması şeklinde önerilmektedir (Bruns-Özgan 1997: 557). Anıta ait panel PΣ'da görülen ve tartışmalı şekilde asker olarak önerilen figürün veya bu figür ile bağlantılı ikincil bir figür yine Zoilos'un askeri niteliği ile bağlantılı olduğu desteklenebilir (Smith RRR 1993: 43).

[1107] Bruns-Özgan 1997: 557.

[1108] Smith RRR 1993: 35. Ayrıca portre özelliklerinin Hellen ideali ile Augustus sakinliği arasında olduğu düşünülmekte, Geç Cumhuriyet Dönemi "Corbulo tipi" ölçülü gerçekçiliği ve Octavianus portreleri ile kıyaslanmaktadır.

Aphrodite'ye vurgunun yapılması, bir yandan kentin tanrıçası olması, diğer yandan Iuliusların soyunun dayanması şeklinde önerilmektedir[1109].

Dea Roma (panel ΘH)

Diğer panellerde figürlerin hemen üzerine yerleştirilen isim yazıtları ne yazık ki bu panelde korunagelmemiştir. Ancak *Dea Roma* figürü literatürde bilinen ikonografiye uygun olarak bir sandalyede/tahtta oturur vaziyette ve sahneye göre sola bakar şekilde betimlenmektedir (**Res. 4.20-21**)[1110]. Yüksek bir kaide üzerinde, bacakları profilden, bedenin üst yarısı ise ¾ cepheden işlenmiştir. Lagina Hekateionu'ndaki *Dea Roma* figüründe olduğu gibi *gorgoneion*un eksikliği Athena'dan ziyade *Dea Roma* olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır[1111]. Sol kolu ile dayandığı yuvarlak kalkan, kalçanın bütünü ile gövdenin alt kısmını kapatmaktadır. *Dea Roma* sağ göğsü açık kalacak şekilde bir *tunik* giymiş, başında da bir miğfer kuşanmıştır. Sağ eliyle sağ dizine dayadığı bir mızrak sağ omuzundan yukarı yükselmektedir. Kalkanın üst kısmında, bir kılıca ait bir kabzanın geldiği düşünülmektedir.

Şüphesiz Zoilos'un yaşamında önemli ölçüde etki etmiş olan Roma'nın, dolayısıyla bağlantılı olarak *Dea Roma*'nın işlenmiş olması tesadüf değildir. Bruns-Özgan bu konuya değinerek Locri Epizephyrii'den bilinen bir sikke üzerine durmaktadır. M.Ö. 3. yy.'a tarihlendirilen bu sikkede Zoilos Anıtı'nda olduğu üzere *Dea Roma* tahtında oturmakta, bir göğsü açıkta ve kalkana yaslanmış vaziyettedir. Anıttan farklı olarak sikkede *Dea Roma*'nın hemen karşısında lejanttan anlaşıldığı kadarıyla Pistis/Fides (sadakat) personifikasyonu yer almaktadır. Pistis, elindeki çelenk ile *Dea Roma*'yı taçlandırmaktadır. Dolayısıyla benzer bir sahnenin panelin devamında yer alması beklenmektedir. Nitekim Zoilos Anıtı ile bağlantılı "ΠΙΣΤΙΣ" yazıtlı bir parça da tespit edilmiştir (**Res. 4.22**). Böylelikle Pistis aracılığıyla Zoilos'un Roma'ya karşı sadakati vurgulanmış olabilir[1112].

d. G(aius) Iulius Zoilos Anıtı'nın Önemi

Bahsedildiği üzere anıtta Zoilos'un haricinde çeşitli personifikasyonlara yer verilmiştir. Dolayısıyla betimlerin ideolojik olduğu söylenebilir. Zoilos'un kişisel

[1109] Bruns-Özgan 1997: 557.

[1110] Vermeule 1959.

[1111] Bk. böl. II. B. 3.

[1112] Smith RRR 1993: 58-59; Bruns-Özgan 1997: 558.

başarısı olarak memleketine (*polis*) ve halkına (*demos*) sağladığı yardımlar sayesinde, onur (*time*) ve servet (*cornucopia*) elde etmiştir. Ancak söz konusu kazanımların yanı sıra Roma'ya karşı göstermiş olduğu sadakatin ve askeri cesaretin vurgulanmış olması önem arz etmektedir.

Anıtı detaylı olarak değerlendiren Smith, Zoilos bağlantısı sebebiyle anıtın da direkt Roma'daki Caesar hanesiyle bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Geç Hellenistik Dönem sanatı ile Augustus Dönemi sanatı (özellikle Ara Pacis ve Glanum Anıtı) arasında önemli bir bağlantı sağladığı görüşündedir. Anıtta sunulan personifikasyonların bir kısmının (Time-Honos, Andreia-Virtus ve Pistis-Fides) hâlihazırda Roma karşılığı bulunmaktayken Arete, Demos ve Polis belirgin bir şekilde Hellen görünümüne sahiptir[1113].

Anıtta işlenmiş olan figürlerin ve dolayısıyla personifikasyonların büyük ölçülerde yapılmış olması, ayrıca her figürün üzerinde tanımlayıcı isim yazıtlarının yerleştirilmesi dikkate şayandır. Bu iki özellik, izleyicilerin anıtın repertuvarına ve aktarılan alegorilere aşina olmadığı fikrini oluşturmaktadır. Böylelikle ikonografi ve stil bakımından farklı özellikler bir araya geldiğinden, Roma tarzı düşünce Hellen tarzında anlatılmaya çalışılmış olmalıdır.

C. Mimaride Roma Geleneği Kabul Edilen Hususlar

Anlaşılacağı üzere mimaride Roma gelenekleri hususu çok karmaşıktır, bu nedenle burada bir çerçeve bağlamında değinilmesi gerekmektedir. Roma'nın mimari alanında sahip olduğu karakteristik özellikler ve beraberinde eyaletlere getirmiş olduğu yenilikler tartışmalıdır. Mimari özelinde "Roma" terimi kullanılırken salt Roma değil, aynı zamanda güney Italia veya Sicilya özelliklerine (İtalik) atıfta bulurken de kullanılmaktadır. Roma kültürünün birçok yeniliğinin ya da özelliğinin Etrüsk geleneklerine dayandırılabileceği sıklıkla kabul edilmektedir. Ancak genel değerlendirmede "Roma sanatı" ve kültüründen bahsedilmektedir[1114]. Bu değerlendirmeler "Roma", yani Italia sanatının neredeyse tüm alanları, özellikle de

[1113] Smith RRR 1993: 60-61, 65-66. Aradaki farklılıklara karşın özellikle Glanum Anıtı ile bağdaştırılmaya çalışılmaktadır. Her iki anıtın yakın dönemlerde inşa edildiği düşünülmekte, askeri cesaret ve Roma vatandaşlığı propagandası yapıldığı gerekçesiyle paralellik gösterebileceği desteklenmektedir.

[1114] Meyer 2007: 16. Örneğin portre heykeltıraşlığında *verizm* etkisi Etrüsk geleneği olarak düşünülmesine karşın Roma geleneği olarak değinilmektedir.

heykel ve resim sanatı için geçerlidir. "Müşteriler" Romalı olmasına karşın, eserleri icra eden sanatçıların Güney Italia'dan ve özellikle Hellenistik doğudan geldikleri bilinmektedir. Yine de bu tanımlamalar için "Roma heykeli" veya "Roma resim sanatı" terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Burada daha fazla ayrım yapılmalıdır, ancak konu bütünlüğü bakımından bu sadece bireysel çalışmalarda mümkündür. Şüphesiz, bu ayrımı yapmaya yönelik çalışmalar da kaydedilmektedir. Ancak ilginin, çoğunlukla diğer yönlere odaklandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, sadece Küçük Asya'nın Romalılaşması için önemli olan özellikler seçilmeye çalışılmıştır; görüleceği üzere, sonuçlar benzer olacaktır.

Örnek olarak Hueber, Roma mimarisinin, Hellen mimarisine göre genel özellikleri ve yenilikleri hakkında genel bir bakış sunmaktadır[1115]. Bununla birlikte, Hellenistik mimari konseptleri, kamu yapıları, surlar, sokak ızgaraları, konutlar vb. gibi ara aşamalar izlenebilmektedir[1116]. Drerup'a atıfta bulunarak Hueber, tipik Roma yenilikleri olarak şunları vurgulamaktadır: Hellen geleneğinde bina kompleksleri yan yana ama bağımsız bir şekilde dizilirken, Romalılarda "blok gelişimi" yani iyi tasarlanmış, bir aks ile ilişkili evler, sokaklar ve meydanlar şeklinde görülmektedir. Dolayısıyla gözlemcinin (kenti dışarıdan gören birinin) konumu önem kazanmıştır[1117]. Bu nedenle, geçitler veya sütun geçişleri gibi "etkili tasarım unsurları" ile mekânsal referanslarının geliştiği görülmektedir. Bu bağlamda, örneğin Delos ve Pompei'deki villalar arasındaki fark önemlidir. Cephe artık evin sınırı ve sokağın bir parçası olarak çifte anlam kazanmıştır. Nikaia özelinde bu durum, anıtsal kent kapısı fikri ve kentteki sokak düzeni özellikle önem arz etmektedir[1118].

1. Yol Ağı

Asia Eyaleti'nin kurulmasıyla birlikte, Italia'nın fethi sırasında halihazırda uygulandığı üzere, yol yapımı Romalılar için öncelikli bir önlem haline gelmiştir; bu uygulama, Romalıların yeni toprakları işgalinin (neredeyse) ayırt edici bir özelliği olarak ön plana çıkmaktadır[1119]. Bu hususta, Marcus Aquillius'un mil taşı önem

[1115] Hueber 2007.

[1116] Lauter 1986.

[1117] Drerup 1959: 147; Hueber 2007: 46.

[1118] Bk. böl. V. A.

[1119] Daubner 2006: 195-196.

taşımaktadır[1120]. Yol yapımı aracılığıyla Romalılar altyapıyı geliştirmeye çalışmış, bu sayede Perslerden beri var olan veya Seleukoslar tarafından kullanım gören eski yollardan mutlaka faydalanabilmişlerdir. Daubner tarafından tarif edilen güzergahların, büyük ölçüde Kral Yolu'na karşılık geldiği görülmektedir[1121]. Daubner'e göre, güzergahların seyri Romalıların Ephesos'u merkez olarak tanımlamak istediğine açıkça işaret etmektedir. Yol ağı tüm Asia Eyaleti için planlanmış ve inşa edilmiştir; diğer bölgelerdeki yollar ise ancak İmparator Augustus'un yönetimi sırasında eklenmiştir. Bu nedenle, en başlangıcından itibaren Roma'nın sadece Attalosların sınırlarıyla yetinmediği, yeni bölgeleri hakimiyet altına almayı ve sömürmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Yine Daubner'e göre Romalılar, diğer araştırmacıların aksine, başlangıçtan itibaren sistematik bir şekilde ilerlemiştir.

2. Sokak Sistemi

Eski dikdörtgen sistemin iki eksene bölünmesi, genellikle tipik Roma özelliği olarak kabul edilmektedir; kuzey-güney aks *Cardo Maximus*, doğu-batı aksı ise *Decumanus Maximus* olarak, Italia'daki yeni kolonilerde uygulandığı gibi, *castrum* olarak da düzenleme yapılmıştır. Ancak Olynthos, hatta Knidos ve Priene gibi Hellen kentlerinin planlarına bakıldığında, Hellas ve Küçük Asya'da Klasik Dönem'de bile kenti iki yöne ayıran ana yolların olduğu görülmektedir. Sicilya ve Güney Italia'daki kentlerin buna örnek olması mümkündür[1122]. Syrakousai, Megara Hyblaia, Naksos ve Metapontion gibi arkaik kentlerde bile, bu caddelerin önemini vurgulayan ızgara sokak sisteminde birkaç büyük kavşak düzenlenmiştir. Güney Italia'daki Poseidonia/Paestum ve Metapontion gibi kentler, topografik durum nedeniyle düz bir arazide kurulmuş ve güçlü bir sur sırasıyla çevrilmiştir. Erken Arkaik Dönem'de, Metapontion kentinin birkaç geniş kavşağa ve kuzey-güney akslarına sahip olduğu bilinmektedir[1123]. M.Ö. 6. yy.'da Poseidonia/Paestum ise, merkezi olarak mahallelere bölünmüş ve caddeler kent kapılarına kadar uzanacak şekilde düzenlenmiştir. Sadece kuzeye giden yol doğrudan Porta Aurea'ya çıkmamaktaydı, ancak bu durum yolun bölgedeki Hera kutsal alanına doğru kaydırıldığı düşünülmektedir[1124].

[1120] *Milliarium Lyciae* için bk. Daubner 2006: 195 dn. 959.

[1121] French 1998; Daubner 2006: 196.

[1122] Mertens – Greco 1996; Mertens 2006: 87.

[1123] Mertens 2006: 160.

[1124] Mertens 2006: 164, ayrıca bk. Res. 285, 287.

3. Sütunlu Caddeler

Sütunlu caddelerin inşası hususunda da benzer bir şey söyleyebilmek mümkündür. Özellikle Küçük Asya'nın güneydoğusundaki ve Syria'daki kentlerin Roma İmparatorluk Dönemi'nde bu tür anıtsal sokak yapılarına sahip olması dikkat çekmektedir[1125]. Sütunlarla çerçevelenmiş bir caddenin ilk örneği Flavius Josephus tarafından Büyük Herodes'e (M.Ö. 1. yy. sonu) atfedilmektedir. Kent olarak ise Antiokheia ad Orontes gösterilmektedir; Dostu Agrippa'nın Herodes'in yapı projelerinden çok etkilenmiş olması ve bunlardan bazılarını Roma'da gerçekleştirmiş olması uygun görünmektedir[1126]. Ayrıca Herculaneum'da bir ana cadde üzerinde tuğladan yapılmış sütunların uzandığını belirtmek gerekmektedir.

4. Yapı Malzemeleri

Şimdiye kadar tipik Roma/İtalik olarak değinilen çeşitli malzemeler ve yapı teknikleri üzerine güncel çalışmalar bulunmaktadır[1127].

Tuğla

Tuğla tonoz inşaatı üzerine, Erken İmparatorluk Dönemi Hierapolis kentinden örnek verilmektedir. Güncel kazı araştırmalarının ışığında, Apollon Kutsal Alanı içinde bulunan, "C Tapınağı" olarak tanımlanan yapıda tuğladan yapılmış bir beşik tonoz tespit edilmiştir. Söz konusu tonoz, tapınağın *sella*sının zeminin hemen altında yer almakta olup *sella* ile tonoz arasında yoğun bir *opus caementicium* kullanılmıştır. Gerçekleştirilen değerlendirmelerin ardından bu yapı Iulius-Claudiuslar Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Dolayısıyla bu tarih büyük önem arz etmektedir; bu tuğla tekniği sayesinde yapı, Küçük Asya'da bu uygulamanın görüldüğü en erken yapılardan biri olarak nitelenebilmektedir. Tuğla tonoz kullanımına dair bir diğer örnek olarak Hierapolis'teki Ploutonion gösterilmektedir[1128]. Aynı ciltte bulunan diğer çalışmalarda da benzer örnek çalışmalar sunulmaktadır. İlk olarak Borgia, geçiş dönemi ile ilişkili Kilikia'daki Elaioussa Sebaste kentinden örnek vermektedir. M.S. 1. yy.'a tarihlendirilen Roma tapınağında Romanizasyona dair izler ele alınmaktadır:

[1125] Burns 2014: 162.

[1126] Ayrıca bk. böl. II. A. 2.

[1127] Byzas serisinin 25. cildinde Hellenistik Dönem'den Roma İmparatorluğu'na geçiş sürecinde mimarlık konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bk. Lohner-Urban – Quatember 2020.

[1128] Bozza 2020.

podyumun kireçtaşı bloklar ile kaplandığı, *temenos* duvarının iç kısmında *opus caementicium* kullanımı ve Korinthos düzenindeki tapınağın *opus reticulatum* tipinde inşa edilmiş olması göz önünde bulundurularak, Roma'dan Küçük Asya'ya yeni yapı tekniklerinin getirildiği ve benimsendiği sonucuna varılmaktadır[1129]. Diğer örnek Dülük Baba Tepesi kazı çalışmalarından verilmektedir; Hellenistik Dönem'e ait kutsal alanın Roma İmparatorluk Dönemi'nde genişlediği ve bu sırada karışık uygulamaların izlendiği aktarılmaktadır[1130]. Ismaelli'nin çalışmasında sunulan Hierapolis'teki *pseudomonopteros* tapınak, kült mimarisi bağlamında Roma etkisini yansıtmaktadır; İmparator Augustus idaresinin sonlarına veya İmparator Tiberius'un yönetiminde yapıldığı düşünülen düzenlemeler arasında sütun düzeninin *pyknostylos* veya *systosylos* olarak yapılmasını İmparator Augustus Dönemi özellikleri olarak gösterilmektedir[1131]. Son bir örnek olarak Elaioussa Sebaste'deki *opus reticulatum* uygulamaları gösterilebilir. Bu hususta Krüger, Pozzuoli'den volkanik kumun da ithal edildiğini önermektedir[1132].

Örnek olarak sunulan bütün bu çalışmaların yanı sıra Bachmann'ın çalışması dikkat çekmektedir. Çalışmasının başlığından da anlaşılacağı üzere Küçük Asya'da "Roma tuğlasının" neden benimsenmediğini sorgulamaktadır. M.S. 1. yy. itibariyle Roma'da yaygınlaşan bu tekniğin Küçük Asya'da benimsenmemesinin ilk nedeni olarak volkanik kum eksikliği şeklinde gösterilmektedir. İkinci bir neden olarak imparatorluğun kontrolündeki tuğla üretiminin ve dağıtımının, bu coğrafyadaki taş ve mermer ticareti ile yarışamayacağı şeklindedir. Ancak tuğla yapıların yaygınlaşmamış olması, örneğin Perge'deki Kızıl Avlu gibi tuğla yapıların kendi döneminde daha prestijli olabileceği önerilmektedir[1133].

Martin, çalışmasında M.Ö. 1. yy. – M.S. 1. yy. aralığında Ephesos, Miletos ve Pergamon kentlerini inceleyerek tuğlanın duvar, kemer ve tonozlardaki kullanımını değerlendirmektedir. Pişmiş tuğlalarla duvar örme tekniğinin yerel geleneğe dayandığını, ancak tuğla kullanma fikrinin Italia'dan geldiğini savunmaktadır. M.Ö.

[1129] Borgia 2020. Aynı çalışmada, bahsi geçen Roma tekniklerinin yanı sıra Hellen ve Roma üsluplarının karışık kullanımının da görüldüğüne değinilmektedir.

[1130] Haps – Oenbrink 2020.

[1131] Ismaelli 2020.

[1132] Krüger 2020: 200-202, 209.

[1133] Wulf-Rheidht 2009.

1. yy.'ın sonlarından itibaren Küçük Asya'nın batısında tuğla yapıların sayısında artış izlenmektedir (örn. Ephesos konutları). Pergamon'da Hellenistik Dönem'de tuğladan yapılmış döşeme levhalar kullanılmıştır (en azından bu şekilde yorumlanmaktadır). Pişmiş toprak tuğla geleneği olduğu için, tuğla örgülü duvarların kentsel Roma mimarisinden uyarlanmış olması gerekmemektedir. Ancak muhtemelen Küçük Asya kentlerinde öncülleri bulunmaktadır[1134]. Tuğla kullanımıyla ilgili tartışma, hem malzemenin hem de tekniğin Aigyptos ve Babil-Asur kültüründe uzun süredir kullanıldığını ve burada da pişmiş tuğladan yapılmış tonozların göz ardı edilmesi üzerinedir[1135]. Bu tekniğin Persler aracılığıyla Küçük Asya mimarisine girip girmediği hususu, ayrı bir araştırmayı gerektirmektedir. Diğer yandan Vitruvius, Atina ve Patras'ta pişmiş tuğladan yapılmış duvarlardan bahsetmektedir. Ayrıca Maussollos'un sarayındaki tuğlaların da sırlı olduğu aktarılmaktadır[1136].

Her halükârda Attaloslar bazı saraylarını pişmiş tuğlalardan inşa etmiştir. II. Attalos'un Tralleis'te böyle bir sarayı olduğu kaydedilmektedir; Vitruvius *later verus* terimini yani tam manasıyla pişirilmiş tuğlalar (güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlaların aksine) ifadesini kullanmaktadır[1137]. Malzemede kullanılan kil, muhtemelen yakın çevreden getirilmiştir. Bu nedenle fikirlerin batıdan doğuya bir İtalik aktarımı olduğunu varsaymak doğru değildir. Aksine, Attalosların Roma ile yoğun ilişkileri göz önüne alındığında, bu etkinin tam ters yönde olduğu bile söylenebilir[1138]. M.Ö. 8. yy.'dan kalma Sakçagözü Sarayı'nın duvarlarında tuğla kullanıldığına dair arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır[1139]. Ancak bu konunun ayrı bir çalışma altında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yapı teknikleri ve malzemelerindeki Roma-Italia etkisinin çeşitli yönlerine genel bir bakış sunan Hueber, yukarıda bahsedilen veriler de göz önünde bulundurulduğunda,

[1134] Martin 2020.

[1135] Naumann 1971: 124.

[1136] Vitr. De arch. II 8.9-10.

[1137] Vitr. De arch. II 8.9.

[1138] Bu bağlamda, duvar tuğlalarının kullanılmış olduğu Pergamon Heroon'u göz önünde bulundurulabilir.

[1139] Naumann 1971: 52.

Roma öncesi Küçük Asya'sında tuğla yapı olmadığına dair önerileri hususunda yanılıyor olmalıdır[1140].

Harç

Pişmiş tuğla için geçerli olan durumun, harç için de geçerli olduğu söylenebilir. Roma öncesinde harçlı yapıların Aigyptos hatta Kartaca'da da var olduğu bilinmektedir[1141]. Ayrıca Knidos'ta Hellenistik Dönem'e ait *tholos*un duvar dolgusunun da harçla kuvvetlendirildiği kaydedilmektedir[1142].

Bu konuyu çalışan araştırmacılar, bu tekniğin M.Ö. 2. yy.'dan itibaren "Roma" mimarisinde görülebildiğini belirtmektedir[1143]. Göründüğü üzere bu teknikte Kartaca'nın etkisi izlenmektedir; Roma *caementicium*unun özel harç işçiliği, pek tesadüfi olmayan bir şekilde ilk kez M.Ö. 3. ve 2. yy. başlarında Roma kentinde ve Campania Bölgesi'nde ortaya çıkmaktadır. Plinius tarafından hayretle anlatılan Kartaca'nın *paries formaceus* tekniği[1144] ile Cato Major tarafından bahsedilen *pavimenta punica* tekniğinin[1145], Roma mimarisi üzerinde etkisi olmaması düşünülemez. Bu durum, muhtemelen M.Ö. 3. yy.'ın sonlarından itibaren Campania'daki kentlerin Hellenistik duvar tekniği için de geçerlidir; burada Kartaca özelinde *opus africanum* yani küçük taş harç dolgularıyla ortaya çıkmaktadır[1146]. Dolayısıyla Romalılar bu tekniğin mucidi olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak edindikleri diğer teknikler gibi bu tekniği de geliştirdikleri ve yaydıkları aşikardır.

5. *Tabernaculum*

Tabernaculum mimarisi olarak adlandırılan, tiyatronun sahne cephesinin nişler ne sütunlarla tasarımı, Roma mimarisinin seçkin bir birleşeni olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, azatlı G. Iulius Zoilos'un M.Ö. 28'de Aphrodisias tiyatrosunu yenileyerek üç katlı, nişli ve sütunlu bir mimari kazandırmasındaki rolü

[1140] Hueber 2007: 48.

[1141] Naumann 1971: 54. *Opus caementicium* için ayrıca bk. Rakob 1983.

[1142] Bankel 1997.

[1143] Coarelli 1977: 1-2; Rakob 1983: 371-372.

[1144] Plin. HN XXXV 48.

[1145] Cato Agr. XVIII.

[1146] Boëthius 1978: 235 not 176. Aktarıldığı kadarıyla, Hannibal ile süregelen savaşlar sırasında büyük sur duvarları gibi tahkimatlar hızlı inşaatı gerektirmiştir. Bu nedenle acil ihtiyaç içinde Roma betonu (*caementicium*) gibi yeni yapı materyalleri geliştirilmiştir.

vurgulanmaktadır[1147]. Bu örnek, Küçük Asya'da *tabernaculum* mimarisinin en erken örneği olarak değerlendirilmektedir. Quatember'e göre Zoilos, Roma'daki Pompeius (M.Ö. 55) ve Marcellus (M.Ö. 46-16) tiyatrolarından esinlenmiştir[1148]. Yine de bu önermede bir sorun bulunmaktadır, çünkü her iki tiyatroya ait sahnelerin görünümü hakkında bilgi eksiktir. Dahası, tarihçi Theophanes'in aktardığına göre, Gn. Pompeius Magnus'un Roma'daki ilk taş tiyatrosu olan bu tiyatro için Mytilene'den ilham aldığı bilinmektedir[1149].

Muzaffer generallerin heykelleri de dahil olmak üzere savaş ganimetlerinin sergilendiği geçici ahşap yapıların, *tabernaculum* cepheleri için model oluşturduğu düşünülmektedir[1150]. Ancak aynı şekilde, söz konusu cepheler hakkında da bir fikir bulunmamaktadır. Diğer yandan bu cephelerin saray mimarisinden örnek alındığı da varsayılmakta, fakat hiçbir örnek sunulmamaktadır[1151]. Son olarak Lauter, olası bir öncül olarak Halikarnassos Tiyatrosu'nu örnek olarak göstermektedir fakat yine ne tarih ne de görünüm kesin değildir.

Dolayısıyla Stratonikeia'nın Hellenistik tiyatrosuna ait sahnenin tarihlendirilmesi bu bağlamda büyük önem taşımaktadır. Stratonikeia Tiyatrosu henüz tam olarak kazılmamıştır, fakat son yıllarda yapılan kazılar sansasyonel verileri gün ışığına çıkarmıştır. Tiyatronun son yayını hazırlık aşamasındadır[1152]. Kendisinin vermiş olduğu bilgilere göre, sahne cephesinin birinci katı, yanlarda (ön tarafta değil) mask frizleri ve alınlıklarla zengin bir şekilde dekore edilmiştir. Buradaki kadın figürlü kabartma (Ariadne?) henüz M.Ö. 1. yy. başlarının belirgin özelliklerini göstermektedir. Farklı ve özgün motiflere sahip çok sayıda maske de son derece hareketli yüz ifadeleri, yumuşak geçişler ve canlı heykel özellikleriyle tanımlanmaktadır. Yeni buluntulara henüz aşina olmayan Mert, aynı yapının birinci katını Hellenistik Dönem'e tarihlerken, 2. ve 3. katları İmparator Augustus

[1147] Quatember 2020: 7 Fig. 3.

[1148] Marcellus Tiyatrosu'nun inşaatı M.Ö. 46'da başlamış, ancak İmparator Augustus idaresi sırasında, M.Ö. 16 civarında tamamlanmıştır.

[1149] Bu konu için bk. böl. I. H. 5. g.

[1150] Klar 2006.

[1151] Petra'daki Nebati mezar cepheleri için bk. Schmid 2008.

[1152] Söz konusu yayının Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü üyesi Arş. Gör. Tunç Sezgin tarafından hazırlanmaktadır.

Dönemi'ne tarihlendirmiştir[1153]. Ancak Sezgin'e göre, İmparator Augustus Dönemi'nde sahnenin ikinci ve üçüncü katları birinci katın üzerine yerleştirilmiştir; bu uygulama sadece bir cephe olarak, yani alt katın tüm genişliği boyunca değildir. Tartışma için bir diğer önemli yapı da tiyatronun üzerindeki tapınaktır. Tiyatronun tam orta ekseninde inşa edilmiş olan bu yapı, bazı araştırmacılar tarafından İmparator Augustus Dönemi'ne tarihlendirilmekte ve hatta bir imparatorluk tapınağı olarak tanımlanmaktadır. Ancak buradaki yeni bir bulgu çok büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim tiyatronun üstündeki alanda ortaya çıkarılan ve *propylon* olarak tanımlanan bir yapı, *Korinthos* başlığı (Lagina başlıklarına benzer) nedeniyle açıkça Hellenistik Dönem'e tarihlendirilebilmektedir. Bu nedenle tapınağın tarihlendirilmesi de söz konusudur. Şüphesiz, tiyatronun nihai yayını tamamlanmadan kesin bir yargıya varmak güçtür. Ancak şu kadarı kesin olabilir; Hellenistik Dönem Küçük Asya'sında görkemli sahne cepheleri inşa edilmeye başlanmıştır. Paralel olarak, Tyndaris örneğinin gösterdiği üzere, Sicilya tiyatroları zaten birkaç kat *scene*ye sahipti[1154].

6. *Therma*

Antik Yakın Doğu'da, bir banyo kültürü olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Her büyük yapıda ama özellikle saraylarda birkaç banyo salonu belgelenmiştir; Arslan Taş ve Tell Halaf'ta pişmiş toprak küvetleri beş banyo tespit edilmiştir. Zincirli'de banyoların dinlenme odalarına bağlandığı görülmektedir[1155]. Russenberger, Sicilya'daki erken dönem *hypocaustum* sistemlerinden ve belki de hamamlardan örnek vermektedir; Gela, Megara Hyblaea, Morgantina ve Syrakousai olasılıkla M.Ö. 3. yy., Monte Iato ise M.Ö. 2. yy.'a atfedilmektedir[1156]. Dolayısıyla Plinius'un aktarımı yanlış gözükmektedir. Çünkü kendisi *hypocaustum* sisteminin M.Ö. 1. yy.'da bir Romalı tarafından icat edildiğini ifade etmektedir[1157].

Roma'daki en eski anıtsal hamamın Agrippa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir[1158]. Fagan'ın değerlendirmeleri, hamamların kökenine ilişkin tartışmalar için önem arz

[1153] Mert 2002: 187.

[1154] Lauter 1986.

[1155] Naumann 1971: 203.

[1156] Russenberger 2013.

[1157] Brödner 1983: 18-23.

[1158] Kontokosta 2019; Mania 2020.

etmektedir[1159]. Campania'da, özellikle de Capua'da erken hamamlar olduğu gözükmektedir. Fagan, Livius'a dayanarak hamam kültürünün M.Ö. 216'da Campania'da başladığını desteklemektedir. Volkanik sıcak su kaynakları hamamların kökenini oluşturmuştur[1160].

7. *Aquaeductus*

İnşa edilmiş bir su kemerinin en eski örneği Ninova yakınlarındaki Sanherib'tedir. Kuzey Irak'taki bugünkü Jerwan köyü yakınlarında 280 m uzunluğunda bir vadiyi geçmektedir. Söz konusu su kemeri M.Ö. 709-690 yılları arasında tarihlendirilmektedir[1161].

Asurbanipal'in saray kabartmalarından birinde yer alan tasvir, bir su kemeri izlenimini vermektedir; kireçtaşı blokları ve sivri kemerleri açıkça görülmektedir. Su kemerlerinin üzerindeki bir kanaldan ormana veya bahçeye aktığı anlaşılmaktadır. Roma komplekslerinin bu modellerden doğrudan mı yoksa dolaylı olarak mı yararlandığı henüz belli değildir. Bu tür yapıların Aigyptos'da, dolayısıyla daha eski zamanlarda da var olduğu aktarılmaktadır. Hititler de gelişmiş sulama sistemleri inşa ettiklerine göre, Roma öncesi dönemde Küçük Asya'da benzer sistemlerin mevcut olup olmadığı tartışılmalıdır. Kemerli yapılara sahip tuğla yapıların da Asur ve Aigyptos kültürlerinden geldiğini hatırlatmak gerekmektedir.

8. Mezar Caddeleri

Mezarların büyük kentlerin ana yolları boyunca dizilmesi Roma İmparatorluk Dönemi'nin karakteristik bir örneğidir. Ancak Roma öncesi dönemde kutsal yolların üzerinde mezarlar yerleştirilmiştir; örneğin Atina'dan Eleusis'e olan yolda ve Atina'ya giden yolların üzerinde, örneğin Piraeus'e giden yol üzerinde Nikeratos'a ait ünlü mezar anıtı bulunmaktaydı[1162]. Ayrıca kent kapılarının yakınına özel mezarlar inşa edildiği bilinmektedir. Bu duruma örnek olarak Dipylon veya yakınındaki Arkaik mezar anıtı gösterilmektedir[1163].

[1159] Fagan 2001.

[1160] Liv. XXIII 7.3; Fagan 2001: 419.

[1161] Jacobsen – Lloyd 1935.

[1162] Paus. I 2; I 36.

[1163] Ael. VH VIII 16; Koenigs 1980: 36-37. Aelianus'a göre Solon'un mezarı kent kapılarına yakın bir noktaya yerleştirilmiştir.

Miletos'tan Didim'e uzanan Hieros Dromos'un da Arkaik Dönem'den itibaren mezarlarla kaplı olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca Kazar Tepe'deki Arkaik aslan mezarı, kutsal caddenin üzerinde durmaktaydı. Benzer bir durum Ephesos'ta da görülmektedir[1164]. Aynı şekilde Stratonikeia'dan Lagina'ya giden yol da Hellenistik Dönem'den beri bir nekropolle çevrili olduğu bilinmektedir. Pergamon'daki Asklepeion'a giden yol da mezarlarla kaplıydı.

9. Zafer Takları veya Kemerleri

Küçük Asya'daki bu anıtlardan en eskisi Ephesos'taki M.Ö. 4/3'ten kalma Mazeus-Mithridates Kapısı'dır[1165]. Spanu, cephe görünümüyle (arka kısmı henüz tamamlanmamış) ve *propylon*a benzer iç görünümüyle anıtının hibrid karakterini vurgulamaktadır. Bu anıtın Italia'da doğrudan bir paralel örneğin olmadığını desteklemektedir. Ayrıca yapının mimari süslemesi geleneksel ve yerel olarak tanımlanmaktadır. Dahası, üzerindeki yazıt da dikkat çekmektedir: yazıt *bilingual*dir fakat Latincedeki onurlandırma imparator ailesine hitap ederken, Hellence versiyonun anavatana ve Ephesos halkına hitap ettiği görülmektedir. Ayrıca o dönemde zaten ölmüş olan Agrippa'ya ve o zamanlar Tiberius'la evli olan Iulia'ya olan bağlılık da dikkat çekmektedir[1166]. Yalnızca Sagalassos ve Perge kentlerindeki gibi daha geç kapılar, Roma ve Italia'da yaygın olduğu üzere mimari işlevi olmayan izole anıtlardır. Yine de Sagalassos'un kemerlerinde bile, Roma'ya tamamen aykırı olan Makedonia kalkanları ve tanrı büstlerinden oluşan süslemeler göze çarpmaktadır.

10. Roma'daki Hellen Mimarlar ve Hellas'taki Romalı Mimarlar

Heykeltıraşların aksine geç Hellenistik veya geç Cumhuriyet Dönemi'ne ait mimarların yalnızca birkaç ismi bilinmektedir. Bunlardan biri de M.Ö. 2. yy.'ın ikinci yarısında yaşayan Salamis/Kyproslu Hermodoros'tur. Makedonia Eyaleti'ni kuran ve zengin ganimetlere el koyan Romalı komutan Quintus Metellus Macedonicus adına Pentelikon mermerinden Iuppiter Stator için bir tapınak inşa edilmiştir. Bu tapınağın Roma'nın ilk mermer yapısı olduğu söylenmektedir. Daha sonra, M.Ö. 135'te başka siparişler de alarak Neo-Attika heykeltıraşlarıyla

[1164] Forbeck – Heres 1997; Forbeck 1998: 163-164.

[1165] Spanu 2020: 384-386.

[1166] Spanu 2020: 384-385.

çalışmıştır; Circus Flaminius'taki Mars Tapınağı, gemi cephanelikleri (*navalia*), Hellenistik veya Hellen üslubunun Roma mimarisine girişi olarak görülmektedir.

Daha da şaşırtıcı olanı, Roma'da mermer tapınağın olmadığı bir dönemde, M.Ö. 160 gibi erken bir tarihte, Decimus Cossutius adlı Romalı bir mimarın Atina'ya çağrıldığının söylenmesidir. Anlaşıldığı kadarıyla Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes (M.Ö. 175-164), M.Ö. 6. yy.'da inşası başlansa da yarım kalan Olympia Zeus Tapınağı'nın inşasının tamamlanması için Cossutius'u çağırmıştır[1167]. Roma'da taş binalar konusunda hiçbir deneyim bulunmamaktaydı; fakat Sicilya ve Güney Italia'da rol modeller vardı. Rawson bu nedenle Decimus Cossutius'un Campania'da eğitim gördüğünü ve erken yaşta Atina'ya göç ettiğini öne sürmektedir[1168]. Cossutius ailesi üyelerinin varlığının bir göstergesi, Kerameikos'ta bulunan ve adını veren bir yazıt olabilir[1169]. Görünüşe göre Decimus Cossutius, M.Ö. 2. yy.'ın ortalarında Antiokhos için Antiokheia'da başka emirler de yerine getirmiştir. Aralarında heykeltıraşların da bulunduğu aile, Ege'de (belki de mermer ticaretiyle) ve Delos'un çeşitli bölgelerinde de faaliyet göstermekteydi. Rawson, daha sonra ailenin adalardaki ve Küçük Asya'daki diğer üyelerini listelemektedir. Her halükârda, Decimus Cossutius, mimaride Romalılaşmanın bir örneği değil, sadece M.Ö. 2. yy.'da İtalikler ve Hellenler arasında artan ilişkileri göstermektedir[1170].

M.Ö. 1. yy.'ın sonları için, Pompeius tarafından atanan Kappadokia Kralı II. Ariobarzanes'in Atina'da eğitim gördüğünü, bu sırada tiran Aristion tarafından yakılan, Akropolis'in eteğindeki Perikles Odeonu'nun yeniden inşasını finanse ettiğine dair bilgi sunulmaktadır[1171]. Yapıyı iki Romalı mimar, Gaius ve Marcus Stallius kardeşler ile Hellen Melanippos yeniden inşa etmiştir. Atina *demos*u, aynı zamanda mimarlar da Dionysos Tiyatrosu'na kralın bir heykelini dikmiştir[1172].

[1167] Koponen 2015: 19-20. Çalışmasında Rawson, haklı olarak Romalı bir mimarın neden bu kadar erken dönemde, yani M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısında Atina'da faaliyet gösterdiğini sorgulamaktadır (Rawson 1975a).

[1168] Rawson 1975a: 36-38.

[1169] *IG II,2* 10154. Μάαρκος | Κοσσούτιος | Γαίου ||[4] Ῥωμαῖος.

[1170] Bu nedenle de Koponen'in Roma ve Helen kralları arasındaki iş birliği teorisi pek mümkün gözükmemektedir.

[1171] Morales 2016: 79-81.

[1172] Koponen 2015: 15.

Özetlemek gerekirse, tipik Roma olarak kabul edilen birçok yeniliğin kökeninin çoğunlukla eski Yakın Doğu'dan gelen daha eski önerilere dayanabileceği, ancak Romalıların bunları daha da geliştirerek sistematik hale getirdiği veya anıtsallaştırdığı düşünülebilir.

D. Kültler ve Festivaller

1. Roma İmparatorluğu'nun doğusunda *Dea Roma* ve *Populus Romanus* Kültü

Dea Roma'nın onurlandırılması, M.Ö. 2. yy.'ın başlarına, Hellas ve Küçük Asya ile Roma arasındaki ilk temaslara kadar izlenebilmektedir. Kentler, Güney Italia'daki kentlere benzer şekilde Roma'ya saygılarını sunmak için harekete geçmiştir[1173]. Tacitus'a göre, Smyrna kenti, III. Antiokhos'a karşı Roma'dan yardım almıştır. Böylelikle M.Ö. 195 gibi erken bir tarihte, Roma'ya teşekkür mahiyetinde *Dea Roma* kültü kurulmuş ve tanrıçanın adına bir tapınak inşa edilmiştir[1174]. Bu bağlamda, yaklaşık iki yüzyıl sonra bile Smyrna kentinden Roma'ya giden bir heyetin, İmparator Tiberius ile bizzat gerçekleştirdiği görüşmeler sırasında Roma ve Smyrna arasındaki ortak geçmişi yad ettiği kaydedilmektedir[1175]. Ancak belirtmek gerekir ki Romalıların aksine, *Dea Roma* kültü Hellas ve Küçük Asya'daki sakinler için bir yenilik değildir; nitekim yönetici kültünün devamı olarak algılandığı görülmektedir[1176].

Hellas

Dea Roma için en eski kült, esasında Hellas'ta belgelenmektedir. Ploutarkhos, V. Philippos'a karşı zafer kazanan Titus Quinctius Flamininus'un Zeus, *Dea Roma* ve Fides Romana ile birlikte kutsandığı ve bu amaç doğrultusunda kendisi adına bir rahiplik makamının oluşturulduğunu aktarmaktadır[1177]. Hellas'taki kentler, *Dea*

[1173] BMC, Gr Italy 365-366 no. 15-17. Söz konusu örnekler, Lokris kentine ait olup M.Ö. 3. yy.'ın sonlarına tarihlendirilmektedir. Betimde görüleceği üzere *Dea Roma*, Pistis tarafından taçlandırılmaktadır.

[1174] Tac. Ann. IV 56. Bu kısımda Tacitus, *consul* Marcus Porcius'un ismini andığından, Dea Roma kültünün Smyrna'daki başlangıcına dair kesin tarihleme yapılabilmektedir.

[1175] Mellor 1975: 14-15. Burada Mellor, Smyrna'daki Roma tapınağının esas görevi olan "Roma'yı övmek" işlevinin süregeldiğini ifade etmektedir. Ayrıca Smyrna'nın halihazırda III. Antiokhos ile savaşta olduğu ve Roma'nın desteğini alabilmek adına tapınağın inşa edildiğini desteklemektedir.

[1176] Tuchelt 1979b: 21, 21 dn. 1.

[1177] Plut. Flam. XVI 5. Ayrıca bk. böl. II. A. 1.

Roma kültü oluşturma konusunda da çok inisiyatif almamıştır. Ancak Hellas'ta festival geleneğinin yaygın olması, *Dea Roma* ve Romalılar adına festivallerin düzenlenmesini olumlu yönde etkilemiştir.

Delos

Delos'taki epigrafik verilerin ışığında, hem *Dea Roma* hem *Populus Romanus* kültünün izlerine rastlanmaktadır[1178]. Roma kültü ile ilgili belgeler, önce Magie, daha sonra ise Mellor tarafından kronolojik olarak sunulmuştur[1179].

Kibyra

M.Ö. 189-167 yılları arasında Kibyra'da, *Dea Roma*'ya ait bir heykel dikilmiş ve bir kült oluşturulmuştur. Bunun nedeni, Roma ile yapılan bir antlaşma olarak gösterilmektedir[1180]. İlgili yazıtta görüleceği üzere, iki taraf arasında sağlanan antlaşmanın ardından, antlaşmanın yazılı olduğu bakır bir levha Roma'daki Iuppiter Capitolinus tapınağına, altın bir levha ise Kibyra'daki Roma kaidesinin üzerine yerleştirilmiştir.

Karia

Kibyra'ya paralel olarak Karia kentlerinden Alabanda'da aynı zamanda bir kültün kurulduğu görülmektedir. Neden olarak ise Rhodos'un hakimiyetinden kurtulması gösterilmektedir. Benzer şekilde Mylasa'da Roma kültünün başladığı desteklenmektedir. Diğer yandan bölgedeki kentlerden Kos ve Hyllarima, Rhodos ile müttefik olmaları nedeniyle erken kültün kurulmasına dair veriler belirsizdir. Stratonikeia'nın erken dönem kültüne dair bir kanıt bulunmamaktadır ancak M.Ö. 1. yy.'da kültün kurulduğu düşünülmektedir. Kaunos'ta *Populus Romanus* M.Ö. 167'de bir heykelle onurlandırılmıştır fakat kültün başlayıp başlamadığı kesin değildir.

[1178] *ID* 1877. [---ίων Ἀγασ--- | [Σου]νιε<ύ>ς, χει[ροτονη]‖[θε]ὶς ἱερεὺς [Ἑστίας], ‖4 [Δή]μου, Ῥώμη[ς εἰς τὸν] | [ἐπ]ὶ Λυκίσκο[υ ἄρχοντος] | [ἐ]νιαυτὸν --- | .ΟΥΣ ---. *IG II,2* 5047.]ἱερέως Δήμου | καὶ Χαρίτων | καὶ Ῥώμης [---].

[1179] Magie 1950: 1613-1614 ek 3; Mellor 1975; Mellor 1981.

[1180] *IKibyra* 1; Mellor 1975: 39-41; Tuchelt 1979b: 158. […] ἀναθέτωσαν ἐμ μ[ὲν] | Ῥώμηι ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Διὸς τοῦ Καπετωλίου, ἐν δὲ [Κιβύραι] | ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς Ῥώμης, ἣν ἐψηφίσαντο χρυ̣σ[ῆν].

Benzer şekilde Aphrodisias'taki bir antlaşmayla ilgili bir yazıt da muhtemelen aynı döneme aittir[1181].

Rhodos

Apameia Barışı'ndan sonra ödüllendirilen Roma'nın sadık müttefiki, daha sonra Perseus'a karşı zaferin elde edilmesiyle terk edilmiştir. Roma'nın Rhodos'a karşı zaman içinde politikası değişmesine karşın, Rhodos'ta *Dea Roma* ve *Populus Romanus* kültünün kurulduğu bilinmektedir. Polybius'a göre, M.Ö. 167'de veya biraz sonrasında *Dea Roma* için bir kült kurulmuş ve kendisine altın bir taç sunulmuştur. Rhodoslular Roma'ya bir heyet göndererek, diğer konuların yanı sıra Athena kutsal alanının içinde *Populus Romanus*'a ait, on beş m'lik kolosal bir heykelin dikilmesi için izin istemiştir[1182].

Lykia

Lykia Birliği'nin yeniden bağımsızlığını elde ettiği M.Ö. 167'den sonra Romalıları kutlamak için doğal olarak her türlü nedeni bulunmaktaydı; hatta Roma'daki Capitolium'da, günümüzde kayıp olan *bilingual* bir yazıt ithaf edilmiştir. Mellor, Roma kültünün Lykia'da daha önce kurulmuş olduğunu desteklemektedir. Ayrıca Roma'nın merkezindeki bu tarz adakların diğer kentlerde de popüler olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır[1183]. Lykialıların bir yandan Roma merkezinde adaklar sunması, diğer yandan kendi topraklarında *Dea Roma* kültünü başlatması, Roma'nın "kazan-kazan" politikasıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim Roma ile III. Antiokhos arasında gerçekleşen mücadelede, Lykialıların III. Antiokhos'un tarafında yer aldığı ve bu sebeple daha sonra muzaffer Roma tarafından topraklarının Rhodoslulara bağışlandığı bilinmektedir. İleriki süreçte ise Rhodosluların cezalandırıldığı ve Lykia'nın bağımsızlık elde ettiği görülmektedir. Bunun üzerine I. Mithridates Savaşı'nda Lykialıların Roma'nın tarafını tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde, sahiplenen kültler ve sunulan adaklar aracılığıyla Lykialılar Roma'ya olan sadakatlerini pekiştirmeye çalışmış olmalıdır[1184].

[1181] Mellor 1975: 41-50. Stratonikeia için bk. böl. II. B. 3. Ayrıca Kaunos için bk. böl. II. B. 2.

[1182] Pol. XXX 5; XXXI 4.

[1183] Mellor 1975: 36-39.

[1184] Dönmez-Öztürk 2011: 26-27.

Adalar

Mellor'a göre, Magnesia Savaşı'ndan sonra Khios'ta kült kurulmuştur. Samos için onurlandırmalara bakmak gerekmektedir; *Populus Romanus* için örnek olarak sunulan adak, Hellenistik Dönem'e ait doğrudan bir kanıt olmamasına rağmen, Roma için bir kültün erken dönemde ortaya çıktığını ortaya koymaktadır[1185]. Melos'ta M.Ö. 2. yy.'ın ortalarında Roma'ya bronz bir heykel dikildiği belgelenmiştir[1186]. Mellor tarafından değinilen adalardaki diğer örnekler belirsiz veya daha geç tarihli olarak kaydedilmektedir.

Ionia

Erythrai

Erythrai'de, M.Ö. 2. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilen uzun bir yazıt belgelenmektedir[1187].

Miletos

Miletos'ta, *Populus Romanus* ve *Dea Roma* rahiplerinin görevlerini düzenleyen bir yazıt fragmanı ile mermer bir *ante*nin iki parçası ele geçmiştir. Eyaletin kurulmasının ardından sunulan özgürlüğe istinaden, burada bu kültler kurulmuş olmalıdır[1188].

Elaia

Diğer kentler, örneğin Elaia, olayların nasıl gelişeceğini görmek beklemiştir. Kararnamede, Romalılarla olan *philia kai symmakhia* hevesle kutlanmaktaydı. Nitekim dostlukların teyit edilmesi için kentler acele etmekteydi. Bu bağlamda şükran sunuları ve festivaller de ilan edilmiş, hatta *Dea Roma* için bir kült bile öngörülmüştür. Attalosların hakimiyeti sırasında böyle bir kültün var olmadığı düşünüldüğünde dikkat çekici bir durumdur[1189].

Dea Roma kültü, bazı araştırmacıların sandığı gibi Attalos'un ölümünden sonra değil, Aristonikos'a karşı yapılan savaştan (*bellum Asiaticum*) sonra başka kentlerde

---

[1185] Mellor 1975: 60-61.

[1186] Mellor 1975: 68.

[1187] Mellor 1975: 51.

[1188] *Miletos* 12; Mellor 1975: 54; Tuchelt 1979b: 186; Daubner 2006: 150-151. […] ἱερωσύνην τοῦ Δήμου τοῦ Ῥω|μαίων καὶ τῆς Ῥώμης ἱέρεω […].

[1189] Daubner 2006: 151.

de ortaya çıkmıştır: Sardeis, Ephesos, Thyateira, Nysa ve Apollonis. Hatta bu kentlerde Roma rahipliği de kaydedilmektedir. Laodikeia, savaş sırasında verilen ayrıcalıklar için Romalılara teşekkür eden bir yazıtı Capitolium'a dikmiştir. Lykialılar ve daha sonra Ephesoslular da Roma'nın merkezinde benzer eylemlerde bulunmuştur[1190]. Bu yıllarda Pergamon'da da Roma kültünün tanıtıldığı aktarılmaktadır[1191].

Görünüşe göre Mithridates Savaşları sırasında yeni bir kült belgelenmemiştir. M.Ö. 45/44 yılı için Ephesos'ta bir Roma rahibi belgelenmiştir. Bu aynı zamanda bir görevi üstlendiği ilk Romalı olarak değerlendirilmektedir[1192].

Erken Augustus Dönemi'nde, imparatorun izniyle birlikte bir kült tanıtılmıştır; Roma ve Augustus tapınakları bu şekilde tam anlamıyla ortaya çıkmıştır.

Teos

Roma ve Pistis için bir kült kurulmuştur. Bu kült için Mellor, M.Ö. 2. yy.'ın başlarını düşünmekteyken başka araştırmalarda M.Ö. 1. yy. tercih edilmektedir[1193].

Ayrıca Teos'ta Hellenistik Dönem'den (M.Ö. 2. yy.) kalma bir Roma Tapınağı olduğu ve bunun daha sonra Augustus ve Roma Tapınağı'na dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır[1194].

Bithynia et Pontus

Mellor'a göre, Pontos Kralı VI. Mithridates, M.Ö. 2. yy.'ın başlarında Capitolium'da *Populus Romanus*'un bir heykelini adamıştır. Ancak yazıt ve adağı sunan kişinin adı tartışmalıdır. Eyalette Roma'ya dair en eski kanıt, daha önce de belirtildiği gibi, Gn. Pompeius Magnus'un Roma'ya dönüşünden sonra basılan ve Roma'yı silahlar üzerinde otururken gösteren sikkelerdir[1195].

[1190] Daubner 2006: 153-154. Ayrıca bk. Magie 1950: 954-956 not 67.

[1191] Mellor 1975: 77-79.

[1192] Bk. böl. II. B. 2.

[1193] Mellor 1975: 133; Adak – Thonemann 2022: 167-168.

[1194] Kadıoğlu 2021.

[1195] Mellor 1975: 84. Ayrıca bk. böl. VI. B. 1.-2.

2. İmparatorluk Kültü

İmparatorluk dahilindeki pagan dinlerin içinde imparatorluk kültü ön plana çıkmaktadır. Bireysel ve kamusal anlamda halkın erişimine açık olması sebebiyle imparatorluk kültü, Roma İmparatorluğu'nun en önemli birleştirici unsurlardan biri olarak görülmektedir[1196].

Asia, Bithynia ve Galatia örnekleri üzerinden imparatorluk kültü uygulamaları hakkında yapılan bir değerlendirmede, kült gizemlerinin kentin veya eyaletin durumunu da yansıttığı savunulmaktadır; ufak gruplar halinde bu uygulamalara gerçekleştirilen katılım, katılan kişilerin sadece bir grup içindeki aidiyet duygusunu değil, aynı zamanda daha geniş ölçüde kent veya imparatorluk bağlamında bir birlik duygusunun hissedilmesine etki ettiği önerilmiştir[1197].

İmparatorluk kültü odaklı çalışmaların kısa değerlendirmesini yapan Harland, Nilsson'un[1198] ve Nock'un[1199] çalışmalarını örnek vererek bu çalışmalarda kültün siyasi veya kamusal özelliğinin ön plana çıktığını, dini niteliğine ise yüzeysel değinildiğini ifade etmektedir[1200]. Diğer yandan Pleket[1201], Millar[1202] ve Price'ın[1203] çalışmalarına atıfta bulunarak bu çalışmalarda imparatorluk kültünün geleneksel siyasi öneminin ötesine geçilerek konuya farklı açılardan bakıldığını aktarmaktadır[1204].

Roma kültüründe, ölülerin ruhlarının (*manes*) onurlandırılması, güçlü ve eskiye dayanan bir gelenek olarak değerlendirilmektedir. Ancak M.Ö. 3. yy. öncesi Romalılarda fanilerin tanrılaştırılmasına rastlanmamaktadır[1205]. Roma Cumhuriyet Dönemi sırasında ölen aile bireylerinin yaşayan akrabaları tarafından onurlandırıldığı ve ata kültü olarak bilinen bir kültün atfedildiği bilinmektedir. Bazı durumlarda aile

[1196] Boatwright et al. 2022: 226.

[1197] Harland 2003: 99.

[1198] Nilsson 1948.

[1199] Nock 1930: 1-62.

[1200] Harland 2003: 85.

[1201] Pleket 1965: 331-347.

[1202] Millar 1973a: 145-175.

[1203] Price 1984.

[1204] Harland 2003: 86.

[1205] Weddle 2014: 3716.

bireylerinin yanı sıra Scipio Africanus, Gracchi kardeşler veya Gaius Marius gibi Roma'nın askeri ve siyasi tarihindeki önemli kişiliklerin de kült sahibi olduğu görülmektedir[1206]. Diğer yandan M. Claudius Marcellus veya Titus Quinctius Flaminius gibi kişiliklere tanrısal onurlandırmaların yapıldığı da bilinmektedir[1207]. İmparator kültü ve tapınımı ise özellikle doğu eyaletlerinin talebi doğrultusunda başlatılmış olup, imparator onayı ile kabul görmüş ve sonraki süreçte zorunlu hale gelmiştir[1208]. İmparatorluk kültü adından da anlaşılacağı üzere ilk imparator Augustus'un M.S. 14'te tanrılaştırılması ile başlayarak imparatorluk dönemi içinde devam etmekte, dini ve siyasi yaşamın önemli bir parçasını teşkil etmektedir[1209]. İmparatorluk genelinde uygulanan bu kültün Hellen dünyasındaki dini düzeni dengelediği düşünülmektedir; bir yandan yerel elitlerin daha alt sınıflara uyguladığı hakimiyeti genişletmiş, diğer yandan imparatorluk kültü üzerinden yönetilen kente yansıyan gücün yerel yapı tarafından kabul edilmesi ve onaylanması anlamına gelmiştir[1210].

İmparatorluk kültünün önemli bir özelliği de siyasi doğası olmuştur. Eyaletlerdeki nüfuslar resmi bir toplum modası olarak imparator tapınımı aracılığıyla kendi hakimlerine bağlılıklarını göstermek için bir fırsat yaratabilmekteydi. Kuşkusuz bir bazı imparatorlar merkezin çok uzağında kalan bölgelere kendi güçlerini gösterebildikleri için bu kültü teşvik etmiştir. Özellikle adaptasyon süreçlerinde eyalet genelinde imparatorluk kültünün yayılımı yerel halklar için önem arz etmiştir[1211]. Roma İmparatorluğu'ndaki yerel topluluklar ile imparator arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasında Edmondson, imparator kültüne de değinmekte ve toplumun itaati ile bağlantısı hakkında Paphlagonia'dan bir örnek sunmaktadır: M.Ö. 3'e tarihlendirilen anlatıya göre Phazemon'daki topluluk, eyalet yöneticisinin nezdinde yeni seçilen her imparator adına ant içmekteydi[1212]. Söz konusu yeminin[1213] Augustus tapınakları ve sunaklarında tutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yaklaşık aynı

[1206] Chalupa 2017: 201.

[1207] Weddle 2014: 3716.

[1208] Boyana 1997: 62.

[1209] Weddle 2014: 3716.

[1210] Momigliano 1986: 183.

[1211] Weddle 2014: 3717.

[1212] Edmondson 2014: 723.

[1213] Sorensen 2015: 269-276.

tarihlerde Baetica'daki Conobaria yerleşiminden bilinen başka bir belge gösterilmektedir. Bu belge ışığında, yeminin Augustus'un ve Caesar hanedanlığının ileri üyelerinin iyiliği, onuru ve zaferi (*pro salute honore et victoria*) için yapıldığı görülmektedir. Çalışmasında imparatorluk kültünün dini boyutlarını değerlendiren Wojciechowski, bu durumun çeşitli soruları da beraberinde getirdiğine dikkat çekmektedir. Yine de her halükârda, bu tarz sunuların sadakat göstergesi ve imparatorun gözüne girme eylemi olarak kabul gördüğünü ifade etmektedir[1214].

İmparator Augustus'a değinmeden önce Roma'daki imparatorluk öncesi duruma bakmak gerekmektedir. Bu kapsamda, önemli bir siyasi kariyere sahip olan ve çeşitli başarılara imza atan G. Iulius Caesar dikkat çekmektedir. Nitekim hem bireysel hem siyasi kanal üzerinden tanrılaştırılmaya veya en azından tanrılara yakın olduğu imajı verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Caesar, M.Ö. 50 civarında G. Pompeius Magnus'a karşı elde ettiği bir zafer sonrasında, daha önce adamayı söz verdiği *Venus Victrix* tapınağı yerine, kendisi ve ailesi ile bağlantı kurabileceği *Venus Genetrix* adına bir tapınak adamıştır. Ayrıca Alba Longa kralları ile ilişki kurabileceği bir Mars tapınağı da adadığı görülmektedir[1215]. Kuzey Africa'daki Thrapsos Zaferi (M.Ö. 46) sonrasındaki adımlar dikkat çekmektedir: senato kararıyla zafer sunularının yapılması ve Caesar'a ait bir heykelin Iuppiter Tapınağı'nın karşısına yerleştirilerek "ἡμίθεος" yani yarı tanrı ifadesinin eklenmesi kararı alınmıştır. Bir yıl sonra, Hispania'daki Munda Savaşı (M.Ö. 45) sonrasında benzer adımlar yinelenmiştir. Cicero gibi kişilerin tepkisini çekmesine karşın Caesar'a ait bir heykel bu sefer Quirinius Tapınağı'na yerleştirilmiş ve *Deo Invicto* (Yenilmez Tanrıya) ifadesi eklenmiştir. Bilindiği üzere Caesar, yaşarken sikkeler üzerinde portreleri kullanılan ilk kişi olarak geçmektedir. Bu sikke örneklerinde *Caesar Parens Patriae* (Ulusun Atası Caesar) lejandına yer verilmiş ve çeşitli betimlerde heykeli, Clementia gibi çeşitli tanrıların tapınakları ile beraber işlenmiştir. Doğum günü için festivaller düzenlenmiş ve sunular yapılmış, ömür boyu diktatör ilan edilmesiyle ise *Divus Iulius* (Tanrı Iulius) kült ismine sahip olmuştur. M.Ö. 44'teki ölümünden sonra Octavianus tarafından Caesar adına *Ludi Victoriae Caesaris* oyunları düzenlenirken, M.Ö. 42'de senato tarafından resmi olarak tanrılaştırılmıştır[1216].

[1214] Wojciechowski 2014: 154.

[1215] Baz 1998: 25-26.

[1216] Crenshaw 2017: 25-27.

Kuşkusuz Caesar'ın tanrılaştırmasının, kendisi yaşarken veya ölümünden sonra olup olmadığı hakkında bir tartışma bulunmaktadır. Genel çoğunluk Cassius Dio'nun anlatısına dayanarak Caesar'ın Iuppiter ile özdeşleştirilerek *Iuppiter Iulius* şeklinde bir külte sahip olduğunu ve kendisinin ölümünden sonra *Divus Iulius* kültüne evrildiğini desteklemektedir. Diğer taraftan Cicero'nun *Iuppiter Iulius* için *Divus Iulius* kültü olarak söz etmesi sebebiyle ilk anlatıya şüphe ile yaklaşılmaktadır. İkinci anlatıyı destekleyenler ise *Divus Iulius* kült adının ilk kez Caesar'ın ölümünden sonra, kendi adına düzenlenen oyunlar esnasında ifade edildiğine inanmaktadır. Bu tartışmadan yola çıkarak Caesar'ın ölmeden önce tanrılaştırılması için karar alındığı, fakat öldükten sonra uygulandığı fikri ortaya çıkmakta, buna karşın her iki olasılık da henüz kati surette açıklanamamaktadır[1217].

İmparatorluk Dönemi esnasında imparatorluk kültü üzerinden çeşitli propagandalar yürütülmüştür. Örneğin Augustus ile beraber kamu refahının imparator ile bağlantılı olduğu görüşü hakimken, *salus Augusti* (imparatorun kişisel sağlığı) *salus publica* (kamu refahı) ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca kült bakımından imparatora daha fazla anlam yüklenmiştir; özellikle kurban sunularındaki rolü giderek artmış, kendisinin gücü ve üstünlüğü özellikle *pontifex maximus* gibi bütün önemli rahiplik mertebelerine üye yapılarak pekiştirilmiştir[1218]. M.Ö. 12'den başlayarak İmparator Gratianus'a kadar devam eden *pontifex maximus* konumu ile imparator, halk ve tanrı arasında aracı olmuş ve sosyo-politik konuların yanı sıra dini alanda da liderlik yapabilmiştir[1219].

Roma imparatorları bir tanrı olarak karşılanmaktayken birçoğu ölümünden sonra tanrı ilan edilmiştir. Bilindiği kadarıyla M.S. 14'ten 337'e kadar yönetimde olan 60 imparatordan 36'sı, hanedanlıklarının 27 üyesi ile beraber tanrılaştırılarak kendi kült, rahip, sunak, tapınak ve festivallere sahip olmuştur[1220]. G. Iulius Caesar'ın tanrılaştırılmasının ardından kendisinin manevi oğlu olarak Augustus, bu ilahi niteliğe sahip çıkarak bir propaganda yürütmüştür. İleriki süreçte, imparatorluk kültünün Asia Eyaleti'nin talebi ile başladığı bilinmektedir. M.Ö. 29 civarında eyaletin elçileri "tanrıya en büyük onurlandırmayı sunan" Augustus'a bir taç sunmak

[1217] Baz 1998: 28-29.

[1218] Kahlos 2016: 3.

[1219] Boatwright et al. 2022: 227.

[1220] Chalupa 2017: 201.

istemiş ve ancak bu istek M.Ö. 9'da gerçekleştirilmiştir[1221]. İmparatorların tanrılaştırılma süreci Augustus, Claudius'tan Antoninler'e kadar ve Antoninler'den sonra olacak şekilde üç farklı zaman diliminde ele alınarak bu uygulamanın kurumsallaştığı anlaşılabilmektedir[1222].

M. Antonius ile Octavianus arasında yaşanan iktidar çekişmesi esnasında imparatorluk kültünün de etki ettiği görülmektedir. Octavianus, şahsını ön plana çıkarabilmek adına manevi babası Caesar'ın tanrılaştırılması sürecini pekiştirmeye, Antonius ise bu duruma engel olmaya çalışmıştır[1223]. M.Ö. 29'daki Cassius Dio'nun anlatımına göre Octavianus bazı kültlerin tapınımına izin vermiştir: *Dea Roma* ve babası *Divus Iulius*'un kültlerinin inşası için Asia ve Bithynia'nın üstün kentleri Ephesos ve Nikaia'ya izin sağlamıştır. Ayrıca buradaki Romalı sakinlerin bu tanrıları onurlandırmalarını emrederken, Roma vatandaşı olmayan yabancıların da Pergamon ve Nikomedeia'da kendisini tanrılaştırıp tapabileceği bir kültün onayını vermiştir[1224]. Böylelikle Octavianus, tanrılaştırılan Caesar'ın evlatlık oğlu olarak tanrının oğlu sıfatını kullanmaya başlamış ve M.Ö. 27'de Augustus adını alarak ilahi niteliğini meşrulaştırmıştır[1225]. Augustus *Divi Filius* unvanını kullanmaya başlamış, her yere *altar*lar yerleştirilmiş, forumdaki bir tapınak kullanılmaya başlanmış ve bu imajı destekleyecek sikkeler basılmıştır[1226]. Kendisinin bir tanrı gibi saygı görmesi için propaganda yürüten Augustus, ölümünün ardından "*Divus Augustus*" ismiyle devlet tanrısı olarak kabul görmüştür[1227].

Küçük Asya genelinde imparatorluk kültü, beraberinde *Dea Roma* ve Senato kültü ile kabul ve saygı görmüştür. Hellenistik krallardan başlayıp süregelen bir gelenek olarak görülen imparatorluk kültü kapsamında, Küçük Asya halkının imparatorun ilahi niteliğini algılaması ve kabul etmesi genellikle sorun teşkil etmemekteydi. Her ne kadar tamamıyla bir reddetme söz konusu olmamasına karşın bu duruma istisna olarak Kyzikos örneği verilmektedir. M.S. 20'de, daha önce Mithridates Savaşları

[1221] Price 1984: 54.

[1222] Chalupa 2017: 201-207.

[1223] Baz 1998: 32-34.

[1224] Burrell, 2004: 17.

[1225] Taşdöner 2017: 178.

[1226] Hannestad 1988; 34-36; Zanker 1988: 11-12.

[1227] Taşdöner 2017: 178.

esnasında sergilediği duruş sebebiyle kent halkı bir dizi imtiyaz sahibi olmuştur. Detaylar bilinmese de Augustus kültünü ihmal etmeleri, ayrıca Roma vatandaşlarına da karşı kötü davranmaları sebebiyle İmparator Tiberius tarafından bu imtiyazlar geri alınmıştır[1228]. İmparatorluk kültü bağlamında, kent cezalandırmasının yanı sıra kişilerin de cezalandırıldığı durumlar da görülebilmektedir; *Bithynia et Pontus* valilerinden M. Granius Marcellus'un iki farklı kişi tarafından suçlandığı görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Marcellus kendi heykelini diğer imparator heykellerinden daha yükseğe yerleştirmiştir. Ayrıca İmparator Augustus'a ait bir heykelin başının İmparator Tiberius'un başı ile değiştirme girişiminde bulunulmuştur. Bu suçlamalar nedeniyle yargılandığı ve sonrasında İmparator Tiberius'un müdahale etmesiyle beraat ettiği kaydedilmektedir[1229].

Cassius Dio'nun imparatorluk kültünün Augustus tarafından Asia ve Bithynia kentlerine verilmesi hakkında aktardığı anlatıyı değerlendiren Madsen, kültün kurulmasında yerel dinamiklerin rolüne odaklanmakta ve çeşitli hususlara değinmektedir. Böylelikle merkezi idareye yapılan teklifin yerel halk tarafından yapıldığını ve sonrasında kültün Augustus ve Roma otoritesi tarafından detaylıca organize edildiğini ifade etmektedir. Merkez tarafından yapılan yönlendirme ve verilen desteğin dışında, Asia Koinonu'nun Roma merkezinde görüşmeler yapmak üzere her kentten toplamda 11 elçi göndermesine değinmektedir. Bu şekilde, imparatorluk kültü özelinde *koinon* içinde veya *koinon*lar arasında dayanışmanın varlığına dikkat çekilmektedir[1230].

İmparator Augustus'un ardından kurumsal hale gelen imparatorluk kültü sayesinde, imparatorluk otoritesi kamu refahı ile özdeşleşmiştir. Sözlü ve görsel araçlar ile defalarca yinelenen bu propaganda imparatorların tanrılarla iyi geçinmesi (*pax deorum* veya *pax dei*) mesajı üzerine kurulmuştur. İmparatorlar halkın önünde bu ilişkilerin koruyucusu olarak tanıtılmakta ve kamunun yararını gözeterek tanrılarla iyi ilişki sürdürmesi sorumluluğunu taşımaktaydı[1231]. Bu uygulama beraberinde daha geniş dini dönüşümleri de getirmiştir; ilk olarak imparatorluğun genelinde özellikle Iuppiter Optimus Maximus ve diğer "geleneksel" tanrılara / tanrıçalara ait kültlerin

[1228] Ergin 2008: 197.

[1229] Katzoff 1971: 680; Ergin 2008: 200.

[1230] Cass. Dio LI 20.6-7; Madsen 2016: 21-35.

[1231] Kahlos 2016: 3.

dahil olduğu Roma dininin, somut ve kalıcı bir modeli gelişmiş ve yayılmıştır. Buna ek olarak, insan ve tanrı arasındaki ilişki imparator tarafından kendi tekeline alınmıştır[1232].

Yukarıda da değinildiği üzere imparatorluk kültü dini niteliği haricinde sosyo-politik araç işlevi de görerek eyaletlerdeki halkları etkilemiştir. İmparatorluğa kendini kanıtlama çabası içine giren kentler kendi aralarında rekabet etmeye başlamıştır. Bu çerçevede, M.S. 1. yy.'ın başlarından itibaren Doğu Akdeniz'deki Hellen kentleri Roma imparatorları ve hanedanlık üyeleri için tapınak inşa etmeye, kült ve rahip atamaya başlamıştır. Aynı yüzyılın sonlarında ise eyalette kabul edilen imparatorluk kültünün tapınağına ev sahipliği yapan kentler *neokoros* unvanını almıştır[1233]. Buechner, *neokoros*luk ile ilgili çalışmasının giriş bölümünde, antik kaynaklar üzerinden bu unvanı bir tapınağın günlük rutininden sorumlu kişi ve tapınak koruyucusu şeklinde yorumlamaktadır[1234]. Güncel çalışmasında Burrell ise bu unvanın etimolojik değerlendirmesini yapmaktadır; sözcüğün ilk yarısını "*naos*" yani tapınak ile, ikinci yarısını ise "*koros*" yani düzenleyen, temiz tutan ve koruyan anlamları ile ilişkilendirilmektedir[1235].

[1232] Lozano 2011: 495-496.

[1233] Dmitriev 2011: 529.

[1234] Buechner 1888: 2-4.

[1235] Burrell 2004: 3-4.

III. BITHYNIA EYALETİ'NİN KURULMASI (M.Ö. 74): ROMA HAKİMİYETİNİN GELİŞİMİ VE İLİŞKİLER

A. Bithynia'nın Konumu ve Sınırları

Bithynia Bölgesi, Küçük Asya'nın kuzeybatı ucunda bulunmaktadır. Günümüz sınırları ile İstanbul'un tüm Anadolu yakası, Kocaeli, Adapazarı ve Bolu illeri, Zonguldak'ın batı yarısı, Bilecik ve Bursa'nın özellikle kuzey kesimlerini kapsamaktadır (**Har. 1**)[1236]. Strabon'a göre Bithynia'yı doğuda Paphlagonlar, Mariandynler ve Epiktetoslar, batıda Propontis, güneyde Mysialılar ve Hellespontos Phrygialıları, kuzeyde de Pontos, Byzantion ve Kalkhedon sınırlandırmaktaydı[1237]. Detaylı bakıldığında Bithynia doğuda Herakleia Pontike kentine kadar uzanırken, güneyde Gallos-Sangarios nehirleri, güneybatıda ise Olympos dağı ile Rhyndakos nehri zaman zaman bölge sınırını teşkil etmiştir. Magie, söz konusu sınırların yaklaşık M.Ö. 3. yy. itibariyle geçerli olduğunu aktarmaktadır. Bithynia kralları bu süreçte hâkimiyet alanlarını genişletmeye başlamıştır. M.Ö. 315'te, Bithynia'nın ilk kralı olarak değerlendirilen Zipoites, Astakos ve Kalkhedon kentlerini kuşatmış ancak I. Antigonos Monophthalmos'un müdahalesiyle başarılı olamamıştır. Bu tarihten, M.Ö. 281'deki Kyroupedion Savaşı'na kadar Bithynia Krallığı'nın Sangarios Vadisi'nin ötesine geçtiği, kuzeyde ise Pontos sahilini, batıda Astakos ile Kalkhedon çevrelerini kapsadığı önerilmektedir. M.Ö. 190'da Romalıların III. Antiokhos'a karşı kazandıkları zaferin ardından Bithynia için bu sınırlar söz konusudur[1238].

Mithridates Savaşları'nın sonunda (M.Ö. 63) sınırlar yeniden belirlenmiştir. Propontis'teki güneybatı sınırını Apameia, Prousa ve Apollonia yerleşimleri teşkil etmekteydi. Güneydeki sınır ise Olympos dağının güneyinden doğuya, Sangarios Nehri'nin orta bölümüne uzanarak Dorylaion kentinin kuzeyinde kalan ovalık alana kadar gelmekteydi. Bithynia, doğuda Paphlagonia dağlarına kadar gelerek Krateia'yı dahil etmekteydi. Doğu sınırının Billaios Nehri'ne kadar uzandığı, nehir ağzında

[1236] Sevin 2013: 29.

[1237] Strab. XII 4; Bosch 1946: 34-35. Güncel bir çalışma için ayrıca bk. Bora 2017.

[1238] Diod. XIX 60; Rostovtzeff 1941: 567-568; Magie 1950: 302; Langer 1981: 3; Taşdöner 2017: 97-98; Dowler 2019: 91. Zipoites'in Herakleia kenti ve çevresi için de baskısı olmuş, bu baskı Kieros kentinin ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır (Lund 1992: 120).

bulunan Tieion kentinin de sınır kenti olduğu düşünülmektedir[1239]. Roma ile eyaletleşme sürecindeki sınırlar kesin olarak tayin edilememekle beraber, *Bithynia et Pontus* olarak genel çerçevede Kalkhedon'dan Amisos'un doğusuna kadar uzandığı düşünülmektedir[1240].

B. Bithynia'nın Coğrafyası

Bithynia Bölgesi, coğrafik olarak nispeten ufak ve dağlık bir bölge olarak görünmektedir[1241]. Bithynia'yı boydan boya aşan Sangarios Nehri, Askania Gölü ve geniş ovaları, bölgenin verimli tarım alanlarını oluşturmaktaydı[1242]. Sangarios'un ulaşım bakımından kullanılabilir olması bölge ticaretinde avantaj sağlarken, bölgede verimli toprakların haricinde zengin orman ve taş ocakları da kaydedilmektedir[1243].

Bithynia Bölgesi'nde nehir havzalarının haricinde, özellikle dağlık alanlar bulunmaktadır. Coğrafyanın engebeli olması, yol yapımını da kısıtlamıştır. Şüphesiz bu durum kentleşmeyi de etkilemiştir. Çoğunlukla kentler ya ana yol üzerinde ya da sahil kesimlerinde kurulmuştur. Bölgenin Pontos istikametindeki kuzey sahil hattı dağlık olduğundan, yerleşime az alan bırakmakta, dolayısıyla yerleşimler için batı sahili tercih edilmiştir. Kalkhedon, Nikomedeia, Kios ve Apameia yerleşimleri liman kentleri olarak kurulmuş olup deniz ticareti kent ekonomisi için büyük önem arz etmekteydi[1244]. Bithynia'nın önemli kentlerinden Nikaia ve Prousa, iç kesimde yer almaktadır ancak geniş ovalara hâkimdir. Nikaia, Askania Limne'nin çevresinde ve doğusuna doğru uzanan ovalık alanı, Prousa da Olympos dağının eteklerindeki ovalık alanı değerlendirmiştir. İki ova da tarım açısından zengin olup yukarıda bahsedildiği üzere liman ihtiyacını Kios ve Apameia karşılamıştır[1245].

C. Bithynia'daki Önemli Kentler

M.Ö. 2. binyılda Küçük Asya'nın kuzeybatı ucu, Bosporos ve Hellespontos, Thrakia'dan gelen boylar tarafından saldırılara maruz kalmaktaydı. Bu süreçte,

[1239] Jones 1971: 151-152; Harris 1980: 869; Marek 2019a: 263.

[1240] Baz 2018: 262.

[1241] Langer 1981: 2.

[1242] Rostovtzeff 1941: 566; Magie 1950: 302.

[1243] Rostovtzeff 1941: 566.

[1244] Harris 1980: 860.

[1245] Langer 1981: 4-5.

güney ve güneydoğuya yayılım gösteren Mysialılar ve Phrygialılar, yerel halklar ile karışmaya başlamıştır[1246]. Sonraki aşamada Thrakia üzerinden Bithyn ve Thynlerden oluşan ikinci bir göç dalgası Bosporos'u geçmiştir[1247]. Megaralılar Bosporos, Byzantion, Kalkhedon'un yanı sıra Euksinos Pontos kıyılarına, Ionialılar ise Propontis'te koloniler kurmuştur (**Har. 2**)[1248]. Plinius'un aktardığına göre Bithynia'da on iki kent bulunmaktaydı; Kalkhedon, Byzantion, Nikomedeia, Nikaia, Prousa, Kios (Prusias ad Mare), Apameia, Caesarea Germanica, Ioulioupolis, Bithynion (Claudiopolis), Krateia (Flaviopolis), Prusias ad Hypium[1249].

Kalkhedon

Bithynia sınırları içinde kalan en erken ve en önemli yerleşimlerden bir tanesi Bosporos'un doğu yakasında kurulan Kalkhedon'dur. Konumu itibariyle Euksinos Pontos, Aigaios Pontos ve Bosporos'tan geçen ticaret ağından faydalanabilmekteydi. M.Ö. 5. ve 4. yy.'larda gerçekleşen savaşlarda bağımsızlığını korumayı başarabilse de M.Ö. 387'de Pers idaresi bilinmektedir[1250]. Kentin önce Büyük İskender'e daha sonra Lysimakhos'a boyun eğdiği düşünülmektedir ancak M.Ö. 281'de yeniden bağımsızlığını kazanmıştır. Makedonia Savaşları sırasında V. Philippos Kalkhedon'u kendi yönetimi altına almaya çalışmıştır fakat Roma'ya yenilmesiyle bu baskı son bulmuştur. V. Philippos'un yenilmesi ve Roma'nın yakın coğrafyadaki hâkimiyetinin başlamasıyla beraber Kalkhedon Roma'nın müttefiki olmuştur. Ayrıca Perseus'a karşı savaşan Roma'ya gemi desteğinde bulunmuştur. Roma ile müttefikliğini sürdüren kent, M.Ö. 73'te VI. Mithridates tarafından saldırıya uğramıştır[1251].

[1246] Hdt. VII 75; Strab. XII 3.4; Thuc. IV 75; Corsten 2006: 85.

[1247] Hdt. VII 75.

[1248] Magie 1950: 303-304.

[1249] Plin. HN V 40-43. Bithynia ve Kalkhedon, Bithynia Bölgesi içinde anılmaktadır ancak Roma idaresi altında bile *civitas libera* (özgür kent) statüsünü koruyabilmiştir. Eyalet dâhilinde sıralanan Apameia da Roma yönetiminde *coloniae* (koloni) statüsünü almıştır. Apameia'nın kolonileşme süreci için bk. Fernoux 2004: 187-200.

[1250] Jones 1971: 147; Harris 1989: 860. Ayrıca Bithynia'daki Pers hâkimiyeti için bk. Hdt. I 28, Dowler 2019: 90.

[1251] Magie 1950: 303-304.

Nikomedeia

Kalkhedon'un aksine, Bithynia Bölgesi'nde bulunan diğer kentler kral idaresi altındaydı. Bu kentlerden en önemlisi, kraliyet sarayının da bulunduğu Nikomedeia olarak değerlendirilmektedir. Nikomedeia kenti kurulmadan önce karşısında Megaralıların kurduğu Astakos yerleşimi bulunmaktaydı. Astakos yerleşimi M.Ö. 3. yy.'ın başlarında Lysimakhos tarafından yıkılmıştır.[1252]. Kral I. Nikomedes, M.Ö. 264'te, Astakos halkının kalanlarını İzmit Körfezi'nin doğusuna taşıyarak kendi adını verdiği Nikomedeia kentini kurmuş ve başkentlik yapmıştır[1253]. Kent, sahip olduğu limanın yanı sıra konumu itibariyle Küçük Asya'nın kuzey hattı boyunca, Propontis'ten Pontos ve Armenia'ya kadar uzanan ticaret ağına erişim sağlamaktaydı. Dolayısıyla krallığın başkenti olması ve ticaret açısından önemli bir konumda olması Nikomedeia'ya üstünlük katmıştır[1254].

Prousa

I. Prousias tarafından kurulduğu bilinen kentin daha eski bir yerleşimin üzerine kurulduğu düşünülmektedir[1255]. Olympos dağının kuzeyinde kurulan kent yeraltı suları ile zengin bir araziye sahiptir. Olympos dağı bir yandan güneyden gelebilecek tehditlere karşı kenti korurken, diğer yandan, iç kesimler ile ulaşım ve iletişim konusunda bir engel teşkil etmekteydi. Kentteki yollar bir yandan Sangarios havzasına, diğer yandan Propontis ve Kyzikos'a, oradan Pergamon ve Ionia kıyısındaki kentlere ulaşmaktaydı. Bithynia Krallığı'nın yönetimine ait konseyinin Prousa kentinde olduğu bilinmektedir. Kent özellikle kaplıcaları ile ön plana çıkarken bu özelliği ile tedavi merkezi işlevi görmüştür[1256].

[1252] Magie 1950: 305.

[1253] Dowler 2019: 91-92. İzmit Kâğıt Fabrikası'nda tespit edilen ve M.Ö. 540-530'a tarihlendirilen bir *kouros* başı kayda değer bir buluntudur. Söz konusu eserin erken dönemi de düşünüldüğünde, Astakos'tan değil de Nikomedeia'nın çevresinden ele geçmiş olması dikkat çekmektedir. Bu hususta Erpehlivan, *kouros* başının bulunduğu alanda bir Arkaik Dönem kutsal alanı olabileceğini önermektedir (Erpehlivan 2019: 47-48).

[1254] Magie 1950: 305.

[1255] Kanıtlar ve tartışmalar için bk. Erpehlivan 2018b: 60-62.

[1256] Magie 1950: 306.

Kios ve Myrleia

Kios körfezinin iki limanı bulunmaktadır; doğuda Kios, güneyde ise Myrleia. Yukarıda bahsedildiği gibi Kios Nikaia'nın, Myrleia da Prousa'nın liman görevini görmekteydi. Bu iki liman kenti Nikaia ve Prousa'dan daha erken döneme tarihlenmektedir. Kios'un Miletos, Myrleia'nın da Kolophon kolonisi olduğu bilinmektedir. Her iki yerleşim de Makedonia Savaşları sırasında, V. Philippos tarafından tahrip edilmiştir. Tahribatın ardından iki yerleşim de Bithynia Kralı I. Prousias'a verilmiştir; Kios Prousias olarak, Myrleia da Apameia olarak yeniden adlandırılmıştır. Roma hâkimiyetinin bölgede görülmesiyle beraber Kios mevcut statüsünü korurken, Apameia da Roma kolonisi statüsünü almıştır[1257].

Prusias ad Hypium

Herakleia kentinin kolonisi olarak önerilen Kieros yerleşimi, Prusias ad Hypium kentinin öncülü olarak değerlendirilmektedir. Bu yerleşim, Bithynia'nın birinci kralı Zipoites tarafından ele geçirilmiştir. Zipoites'ten sonra Kieros yerleşiminin idaresi Herakleia'ya geçmiştir ancak I. Prousias kenti yeniden krallığa dâhil etmiş ve kendi adını vermiştir. Günümüzdeki kalıntılar aracılığıyla kentin Bithynia kralları tarafından etkili bir şekilde surlar ile korunduğu anlaşılmaktadır. Roma idaresi ile birlikte kentin yamaçtan ovaya yayılması, ayrıca kentte bulunan Roma tiyatrosu gibi yapılar, bu dönemde yerleşimin refah düzeyinin arttığını göstermektedir[1258].

Bithynion

Bithynion kenti, Bithynia Krallığı'nın doğu ucunda, Pontus'a giden ana yol üzerinde bulunmaktadır. Kentin akropolisinin duvarlarında kullanılan poligonal taşlar, kentin erken dönemde kurulduğuna işaret etmektedir. Konumu itibariyle geniş meralara sahip olan kent, termal kaplıcaları ile de bilinmektedir[1259].

D. Bithynia'daki Yollar

Bilindiği üzere Roma öncesi Küçük Asya'da, Susa'yı Sardeis'e bağlayan "Kral Yolu" mevcuttur[1260]. Roma idaresi ise, hâkim olduğu coğrafyalardaki yol yapım

[1257] Magie 1950: 306-307.

[1258] Magie 1950: 307.

[1259] Magie 1950: 307.

[1260] Graf 1994; French 1998; Colburn 2013; Adak 2019: 432-433.

çalışmalarına ayrıca önem göstermiştir. Bu dönemde yol yapımı düzenli ve disiplinli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Böylelikle yeni topraklarda yeni yollar yapılarak bölgeler kontrol altına alınabilmiş ve idare sağlanabilmiştir[1261].

Bithynia'daki öncelikli güzergâhlar, sahil rotaları üzerinde bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, Kalkhedon'dan Pontos'a, Herakleia Pontike, Tion ve Sinope olarak şeklinde izlenmektedir. İç kesimdeki kara yolları kuzey ve güney olacak şekilde ikiye ayrılmaktadır. Kuzeyde Prusias ad Hypium'da başlayıp Bithynion'a devam etmekteydi. Güneyde ise Nikomedeia'dan Bithynion'a bir diğer yol bulunmaktaydı. Nikomedeia üzerinden Nikaia'ya, oradan Ioulioupolis ve Ankyra'ya devam eden ana yol "Hacı Yolu" olarak tanımlanan yolun bir kısmını teşkil etmektedir[1262]. Söz konusu güzergâhın bu bölümü ile ilgili güncel bir çalışma da gerçekleştirilmiştir[1263].

Bölgede halen Nikaia ve teritoryumuna antik yolların tespit edilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir[1264].

E. Roma ve Bithynia Arasındaki İlk Temaslar ve Gelişmeler

Büyük İskender'in ölümünden sonra bölgede Antigonos Monophthalmos'un egemenliği görülmektedir. Kendisinin M.Ö. 301'deki ölümünün ardından hâkimiyet bu sefer Lysimakhos'un eline geçmiştir. M.Ö. 297/296'da Zipoites Lysimakhos'a karşı mücadeleyi kazanarak kral unvanına sahip olmuş ve hanedanlığının bağımsızlığını kazanmıştır. Daha sonra sırasıyla I. Nikomedes ve Ziaelas, Bithynia Krallığı'nı istikrarlı duruma getirmiştir[1265].

[1261] Adak 2019: 433. Adak, Nikaia çevresindeki mil taşların fazlalığına değinerek (bk. Adak – Öztürk 2016) bu yol bölümünün önemine dikkat çekmektedir.

[1262] Wilson DR 1960: 321-322; Langer 1981: 2-3; Doğancı 2005: 171-176; Doğancı 2012: 94-97. Böylelikle Ankyra'dan Kilikia Kapıları üzerinden Tarsos'a, son olarak Syria'ya ulaşım sağlanabilmekteydi.

[1263] Oral 2022. Güzergâh üzerindeki mil taşlarının güncel sayısının bir araya getirilmesi ve yorumlanması, ayrıca dijital haritalamanın yapılmış olması bakımından ilgili çalışma önem arz etmektedir.

[1264] Öztürk HS 2021. Öztürk ve ekibi tarafından gerçekleştirilen çalışmalar süregelmektedir. Örnek çalışma olarak Leukai (Osmaneli) yerleşimi ile bağlantılı olarak yol, mil taşı, köprü bağlantısı önemli derecede takip edilmiş ve belgelenmiştir.

[1265] Rostovtzeff 1941: 567-568; Magie 1950: 311-312; Bosch 1946: 47-53; Jones 1971: 149-150; Harris 1980: 860; Doğancı 2001: 46-62; Fernoux 2004: 31-34; Tozan 2016b: 26-27; Bora 2017: 129-133; Dowler 2019: 91-93. Herakleialı Memnon, Bithynia'nın Zipoites'ten önceki yöneticileri olarak

Akdeniz Bölgesi'nde Roma'nın etkisi görülmeye başladığı sırada, Bithynia'daki siyasi gelişmeler Roma hâkimiyetinin bölgede görülmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, Hellas ve Küçük Asya'da gerçekleşen olaylarda, Bithynia krallarının taraf veya tarafsızlığı güç dengesinde etkili olmuştur. Bu dönem dâhilinde, Küçük Asya'daki Bithynia, Pergamon ve Pontos krallıkları akıllı bir siyaset uygulayarak hâkimiyet alanlarını genişletmiş ve güçlerini belirli bir dönem için kalıcı hale getirebilmiştir[1266].

I. Prousias (M.Ö. 228-182)

Bithynia ile Roma arasındaki ilk siyasi etkileşim Makedonia Savaşları sırasında görülmektedir[1267]. Bithynia krallarından I. Prousias, M.Ö. 220'de Byzantion'a karşı yaptığı başarısız saldırının[1268] ardından M.Ö. 211'de Makedonia Kralı V. Philippos ile ittifak kurmuştur[1269]. Bu çerçevede, yardım etmek ve yağmalardan pay alabilmek için Philippos, Bithynia'daki Kios ve Myrleia'yı ele geçirmek isteyen I. Prousias'ı

Dydalses, Boteiras ve Bas'ı sıralamakta ancak unvan kullanmamaktadır. Bu dönem için önemli bir bilgi olarak Büyük İskender'in komutanlarından Kalas'ın Bas tarafından yenildiği aktarılmaktadır (Memn. XII). Diodoros Siculus ise Zipoites'ten (ancak Ζιβύτης) Bithynia kralı şeklinde bahsetmektedir (Diod. XIX 60).

[1266] Rostovtzeff 1941: 662.

[1267] Corsten 2005: 88.

[1268] Pol. IV 38, 45-52; Gabrielsen 2007: 287-289; Evans 2011: 20; Dowler 2019: 93. Boğazların kontrolünü sağlayan Byzantion ile Rhodos arasında gelişen münakaşada, Bithynia Rhodos safında, Pergamon da Byzantion safında yer almıştır. Polybius, Byzantion'da Kral I. Prousias'a ait heykellerin dikilmesine yönelik oylamanın yapıldığını, olumlu yönde sonuçlanmasına karşın hiçbir zaman heykellerin dikilmediğini aktarmaktadır. Ayrıca Byzantion, Attalos adına gerçekleşen festivalde temsilci göndermişken I. Prousias adına gerçekleşen Soteria festivaline temsilci göndermemiştir. Siyasi sebeplerin yanı sıra bu iki kişisel neden, Byzantion ile gerçekleşen kargaşaya Bithynia'nın da müdahil olmasında etkili olmuştur. Bithynia ile Pergamon arasındaki sürekli çatışmaların bu olaydan sonra başladığı düşünülmektedir. Özellikle II. Prousias'ın Pergamon topraklarını ele geçirmeye yönelik siyaseti dikkat çekmektedir (bk. Evans 2012: 42-43; Kınacı 2019).

[1269] Reed 1914: 17; Magie 1950: 313; Jones 1971: 151; Harris 1980: 861; Demircioğlu 2011: 356. I. Prousias, Makedonia krallarından II. Demetrios'un kızı III. Apama ile evlenmiş, dolayısıyla Makedonia Krallığı ile ilişkiler kurmuştur (Stasser 2015). V. Philippos, I. Prousias'a yardım çağrısında bulunduğunda I. Prousias gemi desteğinde bulunmuştur. Bu konudaki detaylar her ne kadar aktarılmasa da, Kartaca'dan ve Bithynia'dan gelen gemilerin Romalılara karşı kullanıldığı bilinmektedir (Liv. XXVII 30).

desteklemiştir[1270]. M.Ö. 207 civarında Bithynia, I. Attalos'un Hellas'ta olmasını fırsat bilerek Pergamon'a saldırı girişiminde bulunmuştur. Bu neticede, Hellas'ta bulunan ve V. Philippos'un orduları ile mücadele eden I. Attalos, Küçük Asya'ya dönmek durumunda kalmıştır[1271]. Sonraki aşamada Philippos-Bithynia ittifakını şikâyet etmek ve müdahale talebinde bulunmak amacıyla Attaloslar'ın Roma'ya elçi gönderdiği bilinmektedir[1272]. Bu süreç dâhilinde, Roma'nın denetiminde gerçekleştirilen anlaşmalarda Bithynialılar, o dönem Roma'nın esas rakibi olan Makedonialıların müttefiki olarak anılmaktadır[1273]. M.Ö. 205'te imzalanan Phoinike Barış antlaşmasında, V. Philippos'un müttefiki olarak Bithynia da barış şartlarına uymak durumunda kalmıştır[1274]. Bu antlaşmada I. Attalos ile Ilion, Roma'nın *amicus*ları olarak kabul edilirken, Pergamon Krallığı'nın Roma ile dostluğu Bithynia Krallığı'nın da karşıtlığı görülmektedir[1275].

Polybius'un aktardığı kadarıyla, I. Prousias Roma'ya karşı gönülsüz bir tutum sergilemekteydi. İktidar mücadelesi esnasında Romalılara karşı savaş veren Kral III. Antiokhos, I. Prousias'a ittifak çağrısında bulunmuştur[1276]. İttifaka katılımı konusunda I. Prousias başta kararsız olsa da, Scipio kardeşlerden aldığı mektup tarafsız kalmasında etkili olmuştur[1277]. Dolayısıyla I. Makedonia Savaşı'nda V. Philippos'a destek veren I. Prousias, II. Makedonia Savaşı'nda tarafsızlığını

[1270] Pol. XVIII 4; Strab. XII 4.3. Memnon'a göre I. Prousias, Herakleialıların elinde bulunan Tios kentini de ele geçirmiştir (detaylı bilgi için bk. Dmitriev 2007).

[1271] Liv. XXVIII 7.

[1272] Liv. XXXIX 46; Pol. XXXIII 1.

[1273] Liv. XXIX 12; XXXIII 30; Pol. XVIII 44.

[1274] Magie 1950: 313.

[1275] Tozan 2016b: 27-28.

[1276] Liv. XXXVII 25; Benek 2016: 135-136; Kınacı 2016: 34; Dowler 2019: 94. Livius, III. Antiokhos'un komşu krallıklardan yardım topladığını anlatmaktadır. Bu çerçevede, I. Prousias'a elçiler ve mektuplar göndererek Romalıların Küçük Asya'ya gelmesinden şikâyet etmektedir. III. Antiokhos, Roma'nın bütün krallıkları yıkmaya geldiğine, V. Philippos ve Nabis'in yenildiğine, kendisinden sonra sırada Bithynia'nın olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştır.

[1277] Liv. XXXVII 25; Pol. XXI 11; Rawson 1975b: 150. Bu aktarımlardan anlaşıldığı kadarıyla, I. Prousias, Romalıların Küçük Asya'ya gelip bütün kralları tahttan indireceği korkusunu taşımaktaydı. Scipio kardeşler, göndermiş oldukları mektupta böyle bir amaçlarının olmadığını, hatta V. Philippos ve Nabis gibi krallardan örnekler vererek kralların Romalılar ile güçlendiğini ifade etmiştir.

koruyarak en azından Roma'yı karşısına almamıştır[1278]. Anlaşıldığı kadarıyla I. Prousias'ın kararsızlığı, Roma ile direkt savaşmak ile ilgilidir. Çünkü I. Prousias ile V. Philippos ittifakının yanı sıra Roma'nın uzun bir süre düşmanı olan Hannibal'in I. Prousias'ın yanına sığındığı da bilinmektedir[1279]. Burada bulunduğu esnada, Bithynia ile Pergamon savaş halindeydi. Hannibal, bölgeye gelmesi ile beraber II. Eumenes'e karşı Bithynia'ya bir deniz ve iki kara zaferi kazandırmıştır[1280]. II. Eumenes'e karşı savaş açılması ve Hannibal'e kapı açılması nedenleri, Roma'nın I. Prousias'a müdahale etmesine yol açmıştır. M.Ö. 183 civarında, Kynoskephalai zaferi ile bilinen Titus Quinctius Flamininus'un önderliğindeki bir heyet Bithynia'ya gönderilmiştir[1281]. Bu ziyaretin esas amacının I. Prousias ile II. Eumenes arasında arabuluculuk yapmak ve Hannibal'ı iade etmek olduğu anlaşılmaktadır[1282]. Bu kapsamda, V. Philippos tarafından kabul edilen barışa rağmen halen Bithynia'nın elinde bulunan ve iade edilmeyen Kios ile Prousa'nın iadesi talep edilmiştir[1283]. Roma heyeti ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, Hannibal intihar etmiş, ele geçirilen bölge ve kentler ise Roma'nın müdahalesi ile II. Eumenes'e iade edilmiştir[1284].

I. Prousias'ın ölümü ile birlikte, ilk dört Bithynia kralının takip ettiği yoğun Hellen yandaşlığı ile Hellenizasyon sürecinin sonlanmaya başladığı düşünülmektedir[1285]. I. Prousias'ın müttefiki olan Hannibal'i koruyamaması, ayrıca kazanılan toprakların elde tutulamaması, Bithynia Krallığı'nın Roma'ya karşı yavaş yavaş gücünü ve bağımsızlığını kaybetmeye başladığına işaret etmektedir.

[1278] Rostovtzeff 1941: 662; Arı 2022: 94.

[1279] Strab. XII 4.3.

[1280] Just. Epit. XXXII 4. Bithynia ile Pergamon arasında Mysia Bölgesi'nin (Phrygia Epiktetos) ilhakına dair rekabeti için bk. Petković 2012: 358 dn. 4.

[1281] Liv. XXIX 51, 56; Briscoe 1972: 23. Ayrıca Kynoskephalai Savaşı için bk. böl. I. B. 3.

[1282] Liv. XXXIX 51; Plut. Flam. XX 2-4.

[1283] Harris 1980: 862.

[1284] Liv. XXIX 51; XXXVIII 39; Pol. XXI 24.

[1285] Magie 1950: 1195-1196 not 36; Harris 1980: 862. Özellikle I. Nikomedes'in bir *philhellen* olduğu ve Hellen kralları gibi davrandığı bilinmektedir. Buna uygun olarak Olympia'da kendisine onurlandırma heykeli dikilmiştir (bk. Rostovtzeff 1941: 568-569).

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

M.Ö. 180'de I. Prousias'ın oğlu II. Prousias tahta gelmiştir. Bithynia Krallığı'nın eski yönetimleri yükseliş dönemi olarak değerlendirilirken, II. Prousias ile beraber bu yükselişin durduğu, hatta gerileme sürecinin başladığı önerilmektedir[1286]. Kendisi Makedonia Kralı Perseus'un kız kardeşi ile evli olmasına karşın III. Makedonia Savaşı'nda Makedonialılara destek vermeyerek tarafsızlığını korumuştur[1287]. Bu karar, I. Prousias'ın bir yandan Roma'nın takdirini kazanma çabası, diğer yandan Perseus nedeniyle kendisini güvence altına alma çabası olarak yorumlanmaktadır[1288]. Bithynia'daki Roma egemenliği hakkında çalışma yürüten Harris, Livius'u örnek göstererek Bithynia'dan Roma'ya destek veren ilk kentin Kalkhedon olduğunu önermektedir[1289]. Roma ile Perseus arasında barışın sağlanması adına II. Prousias Roma'ya bir heyet de göndermiştir; Prousias'ın bu zamana kadar Roma'nın tarafında olduğu hatırlatılmış ve Perseus ile barış yapılması hususunda arabuluculuk yapılabileceği iletilmiştir[1290]. Polybius, Perseus'un yenilmesinin ve esir olarak alınmasının ardından, bölgedeki krallıklardan çeşitli heyetlerin Roma'ya gittiğini aktarmaktadır[1291]. Pydna Savaşı sonrasında, M.Ö. 167/166'da, Roma'ya giden heyetler arasında II. Prousias'ın da heyeti bulunmaktadır[1292]. Oğlu II. Nikomedes ile Roma'ya gelen II. Prousias, kente uzun bir kafileyle giriş yapmış, burada yaşayan tanrılara selam getirdiğini, senato ve halkın zaferini kutladığını ilan etmiştir[1293]. Aynı

[1286] Harris 1980: 863; Langer 1981: 7.

[1287] App. Mith. I 1; Liv. XLII 29; Magie 1950: 316; Gruen 1975: 79; Evans 2011: 21. Livius burada II. Prousias'ın tarafsızlığını ifade etmektedir ancak M.Ö. 169 civarında Hellas'ta geçen olaylar sırasında Romalıların kullanması için Kral Eumenes'in yirmi, Kral Prousias'ın ise beş gemi gönderdiğinden bahsetmektedir (bk. Liv. XLIV 10). Ayrıca Gruen, Bithynia'dan Roma'nın *amicus*u olarak bahsetmektedir.

[1288] Kınacı 2019: 303. Anlaşıldığı kadarıyla her iki olasılık I. Prousias lehinedir.

[1289] Liv. XLII 56; Harris 1980: 860.

[1290] Liv. XLIV 14; Scafuro 1987; Ager 2009: 34-35. Aynı hususta Rhodos'un da bir heyet göndermesi göz önüne alındığında II. Prousias'ın da Roma'nın öfkesine sebep olduğu da önerilmektedir (bk. Scafuro 1987: 31-32) ancak buna yönelik Roma'nın bir karşılık yansımamaktadır.

[1291] Pol. XXX 18. Roma'ya gönderilen heyetler için bk. Linderski 1995.

[1292] Harris 1980: 863; Scafuro 1987; Eckstein 1988; Chaniotis 2015: 100-101.

[1293] Liv. XLV 44. Bu ziyareti esnasında Nikomedes'in Numidia Hanedanlığı ile tanıştığı desteklenmektedir. Delos'ta bulunan ve Numidia Kralı Masinissa'nın onurlandırıldığı bir yazıtta Nikomedes ile Prousias'ın da isimleri geçmektedir. Ancak iki krallık arasındaki ilişki veya iş birliği

gün, kendisine senato oturum talebi sorulduğunda, iki gün müsaade isteyerek tapınakları, kenti ve buradaki arkadaşlarını ziyaret etmiştir. Bu kapsamda Roma'daki Capitolium ile Praeneste'deki Fortuna tapınaklarına Roma zaferi adına adaklarda bulunmuştur. Kentte yaklaşık otuz gün kalan heyete, Lucius Cornelius Scipio eşlik etmiştir[1294]. Senatörleri ve komutanları tebrik etmek için gittiği senatonun girişinde, iki elini ve başını yere koyarak eğilmiş ve "selam size, kurtarıcı tanrılar[1295]" şeklinde selamını iletmiştir. Bu şartlar altında, ittifak antlaşmasının yenilenmesi ile oğlu II. Nikomedes'in koruma altına alınması gibi talepleri kabul görmüştür. Ancak kendisinin bir diğer talebi olan toprak tahsisi, Romalılara ait olmaması sebebiyle kendisine verilemeyeceği gerekçesi ile kabul görmemiştir[1296]. Aynı anlatıda, Roma heyetinin II. Prousias'ın sarayına gerçekleştirdikleri ziyarete de değinilmektedir. Bu sefer II. Prousias, gelen heyeti saçı "kırpılmış", beyaz bir şapka, *toga* ve ayakkabı giyerek karşılamıştır. Kendisinin kuşandığı kılık kıyafet, yeni azat edilen bir köle veya Romalıların tabiriyle bir *libertus*a aitti. Bununla da yetinmeyen kral, Romalı misafirlerine onların azatlısı olduğunu, kendisini sevdirmek ve Romalı olan her şeyi

---

hakkında tam olarak bilgi bulunmamaktadır (konu hak. bk. Fougères 1887: 255; Hatzfeld – Roussel 1909: 484-489).

[1294] Liv. XLV 44; Kınacı 2019: 304. Kendisi Lucius Cornelius Scipio Asiaticus'un oğludur (bk. Etcheto 2012: 196 Tab. 2, 245). Scipio *gens*inin V. Philippos'tan itibaren Hellas ve Küçük Asya'daki krallar ile iyi diplomatik ilişkilere sahip olduğu düşünülmektedir. Perseus, Pydna'daki yenilgisinin ardından Scipiolardan biri ile görüşmeyi talep etmiştir. Magnesia Savaşı'nın gelişme sürecinde, Roma ordularının bölgeden geçişi esnasında Scipio kardeşlerin (Africanus ve Asiaticus) I. Kral Prousias ile tanışmış olabilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca Hannibal hususu için Bithynia'ya gelen heyetin içinde Lucius Cornelius Scipio Asiaticus'un da olduğu ifade edilmektedir (Liv. XXXIX 56; Plut. Aem. XXVI; Etcheto 2012: 123-124, 168-169). II. Prousias'ın konaklaması ile ilgilenen Lucius Cornelius Scipio'ya ait bilgi sadece Roma'daki *hypogaeum Scipionum* olarak bilinen aile mezarlığından edinilmektedir. Buradaki lahit yazıtından kendisinin *quastor* unvanına sahip olduğu ve otuz üç yaşında öldüğü öğrenilmektedir (Etcheto 2012: 249-251).

[1295] *Χαίρετε, θεοὶ σωτῆρες*.

[1296] Liv. XLV 44. Burada esas olarak talep edilen topraklar Kral Antiokhos'un ele geçirdiği topraklardır. II. Prousias talebinde, Romalıların kimseye tahsis etmediği ve geçici olarak Galatların elinde bulunan toprakları istemektedir. Senato, Bithynia heyetinin dönüşünde durumu değerlendirmesini istemiştir; söz konusu toprakların Roma halkına ait olması durumunda verilebileceği, ancak Roma halkına geçmeyip Galatların elinde bulunan toprakların verilemeyeceği kanaati getirilmiştir. Hediye alan kişinin, hediyenin geri alınacağını bilmesi durumunda memnun olmayacağı gibi, toprakların iadesi konusunda da bir şey yapılamayacağı ifade edilmiştir.

taklit etmek istediğini söylemiştir. Bütün bunları aktaran Polybius, II. Prousias'ı onurdan uzak ve gursuz olarak yorumlamakta, Romalıların da onu bu şekilde gördüğünü ifade etmektedir[1297]. Appianos bu olaya kısaca ve yorumsuz değinirken, Prousias'ın üzerinde Italia modasına uygun olarak bir *tebennus* ile bir *pilleus* olduğunu ve Latince konuştuğunu aktarmaktadır. Devamında kılık kıyafeti ve tavrı sebebiyle Romalıların kendisine güldüğünü, Roma'ya gönderildiğini ve orada aynı derecede gülünç davrandıktan sonra affedildiği anlatılmaktadır[1298]. II. Prousias'ın bu ziyaretiyle Roma'yı *patronus*, kendisini de *cliens* olarak kabul görmesi ve Roma'nın üstünlüğünü kabul etmesi yorumu bulunmaktadır[1299]. Ancak bu tutumun genel olarak II. Prousias'ın siyasi tarzını yansıttığı, dolayısıyla Roma'ya özgü olmadığı da düşünülmektedir[1300]. Her halükârda, bu süreçte yaşanan hadiseler, II. Prousias'ın Roma gücüne ve kültürüne karşı verdiği tepki bakımından önem arz etmektedir. Öncelikle bütün bu süreçte Roma'nın gücünden çekindiği hatta korktuğu anlaşılmaktadır. Romalı gibi giyinmesi ve Latince konuşması, Roma temsilcileri ve halkı ile temasa geçtiği anlarda Romalı gibi davranması ve Roma geleneklerine uyması dikkat çekmektedir. Siyasetçi kimliği ile gerçekleştirdiği bu eylemlerin samimiyeti şüphelidir, ancak netice bakımından, çıkar veya korku sebebiyle de olsa Roma ile etkileşime geçmiştir[1301].

[1297] Pol. XXX 18. Polybius ile Livius'un hikâyelerinde dikkat çeken bir üslup farkı bulunmaktadır. Polybius, II. Prousias'ın ziyareti ve programından ziyade kendisinin onursuzluğunu ve alçalmasını ön plana çıkarmaktadır. Kendisinin ziyaretine dair detaylar Livius'ta geçmektedir. Livius, II. Prousias hakkında tarafsız yazmakta, ancak Polybius'un anlatılarına da atıfta bulunmaktadır.

[1298] App. Mith. I 2.

[1299] Ager 2009: 34.

[1300] Eckstein 1988: 441.

[1301] Bithynialılar ile Rhodosluların Roma ziyaretlerini karşılaştıran Scafuro, II. Prousias'ın Rhodosluların kötü geçen ziyaretlerinden örnek alarak buna göre hareket ettiği ve buna göre davranmış olabileceğini önermektedir (Scafuro 1987: 32). Ayrıca Dowler, bu hususa değinen kaynaklara dayanarak (Scafuro 1987 ve Eckstein 1988) II. Prousias'ın ziyaretinin Bithynia-Pergamon rekabeti ile bağlantılı olduğunu önermektedir. Kendisine göre bu rekabet ortamında Roma Pergamon Krallığı'na destek vermiştir. Bu destek sayesinde Pergamon ilerleme kaydederken, süreç Bithynia aleyhinde gelişmiştir (Dowler 2019: 95-96).

M.Ö. 160-159 civarında, Küçük Asya'dan birkaç heyet II. Attalos'u Roma'ya şikâyet etmiştir[1302]. II. Prousias tarafından bu sefer birkaç Galatlıdan oluşan bir heyet gönderilmiş, Roma senatosu ise suçlamaları kabul etmemiştir[1303]. Heyetlerin gönderilmesinin ardından, II. Prousias ile II. Attalos arasında kızışan savaşta Bithynialılar galip gelmeye başladıktan sonra II. Attalos Roma'ya heyet göndererek yardım talebinde bulunmuştur. Bu talebi gerçek bulmayan Romalılar yardım göndermemiş ancak artan haberler üzerine Lucius Apuleius ve Gaius Petronius'u bölgedeki durumu raporlamaları için görevlendirmiştir[1304]. İki taraf arasında çatışmaların devam etmesi sebebiyle M.Ö. 156-155'te Roma tarafından bu sefer müttefikleri II. Attalos'un kardeşi Athenaeus'un da dâhil olduğu yeni bir heyeti II. Prousias'a göndererek savaşı durdurmasını emretmiştir[1305]. Savaşı durdurma emri gelmesine ve savaş alanında II. Attalos ile barış görüşmeleri ayarlanmasına karşın kendisi bütün ordusunu ileri sürmüştür. İtaatsizlik haberi ulaşan Roma, bu sefer on delegeden oluşan bir heyeti Küçük Asya'ya görevlendirmiştir. Bu müdahale sonrasında II. Prousias savaşı sonlandırmış, savaş tazminatı vermeyi kabul etmiş ve barışa razı olmuştur[1306].

[1302] Liv. Ep. Ox. XLV-XLVI; Pol. XXX 30, XXXI 6. Önceki süreçte II. Prousias, Bithynia teritoryumuna saldırması ve IV. Antiokhos ile Romalılara karşı iş birliği suçlamalarıyla II. Eumenes'i Roma'ya şikâyet etmiştir. Benzer konu ile ilgili adı verilmeyen başka kentler de rahatsızlığını dile getirmiştir. Ancak Roma, herhangi bir eylemde bulunmamış, sadece Eumenes ile Antiokhos'a karşı güvensizliğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Bithynia'yı korumak adına harekete geçmeyen Roma'nın oyalama politikasını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

[1303] Pol. XXXII 1.1. Yukarıda bahsedildiği üzere Bithynia adına harekete geçmeyen Roma, aksine Galatların özgürlüğü için daha geniş önlemler almıştır (bk. Pol. XXX 30). Bu sebeple II. Prousias, Galatlar aracılığıyla kendini kabul ettirmeye çalışmış olmalıdır. Bithynia ile Galatların ilişkisi hak. bk. Gürgen 2019.

[1304] Pol. XXXII 8.15-16.

[1305] App. Mith. I 3; Pol. XXXIII 1.1; Sherwin-White 1977: 63; Dowler 2019: 96. Daubner'e göre M.Ö. 156-154 yılları arasında süre Pergamon-Bithynia Savaşı sırasında, Roma ile dostluk anlaşması yapma fırsatı bulan kentler de bulunmaktadır. Buna örnek olarak Lesbos Adası'nda Methymna yerleşimi gösterilmektedir (bk. Daubner 2006: 141-142).

[1306] Reed 1914: 24-26; Magie 1950: 317; Harris 1980: 863; Dowler 2019: 96. Yukarıda bahsedildiği üzere II. Prousias konumunu kaybetme korkusu yaşamasına ve Roma'dan direkt bir emir (ἐντολὴ) almasına karşın itaatsizlik göstermesi dikkate şayandır. II. Prousias'ın Roma'ya itaatsizliği ve Pergamon'a karşı eylemleri nedeniyle, Roma senatosunun kendisi yerine oğlu II. Nikomedes'i desteklemeyi tercih etmiş olmalıdır.

II. Prousias ile II. Nikomedes Arasındaki Taht Mücadelesinde Roma'nın Rolü

Barışın sağlanmasının ardından M.Ö. 149 civarında II. Prousias, Atallos'a ödemekle mükellef olduğu savaş tazminatının görüşmelerini yürütmek için oğlu II. Nikomedes'i Roma'ya göndermiştir[1307]. II. Nikomedes'in yanına Menas isimli bir elçi de gönderilmiştir. Appianos'a göre bu elçi, II. Prousias tarafından görevlendirilmiş ve senato ile yapılacak görüşmelerin başarısızlık ile sonuçlanması durumunda II. Nikomedes'i öldürmesi talimatını almıştır[1308]. II. Prousias'ın bu emrine karşın, II. Nikomedes'in Roma'daki tutumundan etkilenen Menas onu öldürmemekle kalmamış, kendisi ve o dönem Roma'da bulunan Attalos'un komutanı Andronikos ile iş birliği yapılmıştır[1309]. Bu iki destek sayesinde II. Nikomedes Bithynia'ya giderek taht iddiasında bulunmuştur[1310]. Bithynialıların uzun dönem düşmanı olan Attalos'un da bu taht iddiasına destek vermesi, II. Prousias'ın küçük bir kuvvetle Nikaia'ya sığınmasına sebep olmuştur[1311]. Bu sırada, kendini ve tahtını korumak adına II. Prousias Roma'ya yardım çağrısında bulunarak Nikomedes ile Attalos'un mahkeme önüne çıkmasını talep etmiştir. Gönderilen elçilerin Roma senatosuyla görüşmek için bekletildiği ve barışın sağlanması adına çok geç müdahale edildiği bilinmektedir[1312]. Dolayısıyla kritik bir anda gerçekleşen bu aşırı gecikme,

---

[1307] Just. Epit. XXXIV 4; Dowler 2019: 96; Kınacı 2019: 309-310. Dowler'e göre M.Ö. 149 yılı, literatürde II. Prousias ile II. Nikomedes arasında geçen iç savaş için kabul gören tarihlemedir. Ancak Dowler, bu süreçte basılan II. Prousias'ait gümüş *tetradrakhmi*leri (bk. Kaye 2013) örnek göstererek iç savaşın M.Ö. 154-148 yılları arasında gerçekleşmiş olduğunu önermektedir.

[1308] App. Mith. I 4.

[1309] Daubner 2006: 95-96. II. Prousias, uygulamış olduğu agresif politika kapsamında Pergamon'a saldırmıştır. M.Ö. 157-156 civarında, durumun bildirilmesi ve şikâyet edilmesi maksadıyla II. Attalos elçi olarak Pergamonlu Andronikos'u Roma'ya göndermiştir (Pol. XXXII 16).

[1310] App. Mith. I 4-5.

[1311] App. Mith. I 6. Burada Nikaia'dan bahsedilirken *akropolis* (ἐς τὴν ἀκρόπολιν τὴν ἐν Νικαίᾳ καταφυγών) tanımlanması yapılmaktadır. Bu tanımlama, kent planlanması bölümünde değerlendirilmiştir. Bk. böl. V. A.

[1312] App. Mith. I 6-7. Ayrıca Polybius' göre (bk. Pol. XXXVI 3.14) Bithynia'ya gönderilen heyet birbirinden vasıfsız üç kişiden oluşmaktaydı; gut hastalığı ve zayıf bacakları olan Marcus Licinius, başına bir kiremit düşüp ciddi yaralar alan Aulus Mancinus ile Roma'daki en aptal insan olarak değerlendirilen Lucius Mallcolus. Aynı anlatıda, Marcus Porcius Cato'nun bahsi geçen heyetin varış noktasına gidene kadar Prousias ile Nikomedes'in yaşlılıktan ölmüş olacağı yorumuna yer verilmektedir.

taht kargaşası içindeki Bithynia güçlerinin birbirini yıpratmasına zemin hazırlamıştır. Geç de olsa Roma'dan Bithynia'ya gelen heyet karşısında Nikomedes ve Attalos, Roma'nın isteğini yerine getirmeyi ve düşmanlığı kesmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine heyet geri dönmüş fakat Bithynia halkının tavrını sürdürmesi ve tahta iadesi gerçekleşmemesi nedeniyle II. Prousias Nikomedeia'ya sığınmış ve daha sonra II. Nikomedes taraftarlarınca öldürülmüştür[1313].

II. Nikomedes (M.Ö. 149-127)

Babasının ölümünden[1314] sonra Bithynia tahtına II. Nikomedes geçmiştir. Yönetimi sırasında, Pergamon Krallığı'nın son temsilcisi III. Attalos'un ölmüş ve krallığı veraset yoluyla Roma'ya bırakılmıştır. Bunun üzerine Aristonikos İsyanı olarak bilinen ve Roma'nın da müdahil olduğu savaş gerçekleşmiştir. Taht iddiasında bulunan Aristonikos'a karşı yapılan bu savaşta, kendisine karşı savaşmak üzere Roma, Publius Licinius Crassus'u göndermiştir. Pontos Kralı V. Mithridates, Kappadokia Kralı V. Ariarathes ve Paphlagonia Kralı Pylaimenes gibi Bithynia Kralı II. Nikomedes'in de Crassus'un tarafını tutarak kendisine destek sağladığı bilinmektedir[1315]. Bu husus ile ilgili detaylar bilinmemesine karşın, bahsi geçen bütün kralların Crassus'a çok sayıda birlik verdiği ifade edilmektedir[1316]. Strabon'un anlatısı, diğer anlatılara kıyasla daha detaylıdır; Crassus bölgeye ulaşmadan önce, Küçük Asya'daki bazı kentler Aristonikos'a karşı çok sayıda asker göndermiştir. Gönderilen askerler, II. Nikomedes ve Kappadokia kralları tarafından komuta edilmiştir[1317]. İlerleyen süreçte Roma beş kişilik bir heyet göndermiş ancak

[1313] App. Mith. I 7; Just. Epit. XXXIV 4. Bölgedeki güç dengesinin sağlanabilmesi adına bu cinayetin Roma, Pergamon ve Bithynia idarelerinin onayı ile işlendiği önerilmektedir (Harris 1980: 863-864).

[1314] Babasının kendisi tarafından öldürülüp öldürülmediği tartışmalıdır. Ancak süreç itibariyle II. Prousias'ın II. Nikomedes tarafından öldürtülmüş olması olağandışı görünmemektedir.

[1315] Eutr. IV 20; Sherwin-White 1977: 68; Sherk 1984: 39; Daubner 2006: 104-107; Demircioğlu 2011: 414-415; Bora 2017: 135.

[1316] Oros. V 10; Strab. XIV 1.38.

[1317] Daubner 2006: 103; Dowler 2019: 96. Bu hususta Daubner, Bithynia ile Paphlagonia'nın savaşın başında müdahil olmadığını, Aristonikos güçlerinin diğer kentler tarafından durdurulduğunu ifade etmektedir.

anlaşıldığı kadarıyla taraflar arasında anlaşma sağlanamamıştır[1318]. Bunun üzerine Aristonikos'a karşı önce Crassus, sonrasında ise Marcus Perperna gönderilmiştir[1319].

Bir anda gelişen isyan karşısında Küçük Asya'daki kralların Roma'nın tarafını tuttuğu görülmektedir. Önceki süreçte aralarında anlaşmazlıklar bulunan bu krallar, Roma'nın talebi doğrultusunda dostluk ve ittifak sorumluluklarının yerine getirilmesi için iş birliği yapmıştır[1320]. II. Nikomedes'in Roma'da kaldığı süre boyunca birçok dost edindiği, Roma idaresine saygı duyduğu ve yardım çağrısına karşılık vererek iyi niyetini gösterdiği düşünülmektedir[1321]. Unutmamak gerekir ki, yukarıda bahsedildiği üzere II. Nikomedes'in babası II. Prousias'a karşı vermiş olduğu taht mücadelesinde kendisine Roma da destek vermiştir. Dolayısıyla bu destek, kendisinin Roma yanlısı bir siyaset izlemesine etki etmiş olmalıdır[1322].

III. Nikomedes (M.Ö. 127-94)

M.Ö. 127 civarında babasının yerine tahta gelen III. Nikomedes, tam olarak tarihi bilinmeyen bir dönemde Roma'ya şikâyet edilmiştir. Şikâyet konusu, V. Mithridates ile beraber Romalı seçmenlere rüşvet vermeleri şeklinde değerlendirilmektedir[1323]. Hellen dünyasında yapmış olduğu bağış ve sponsorluklar nedeniyle Nikomedes, Euergetes unvanını almıştır. Bu davranışı, Pergamon Krallığı'nın yöneticilerine özenmesi olarak yorumlanmaktadır[1324]. Kendisinden önceki Bithynia krallarına zıt olarak, III. Nikomedes'in Roma'dan ziyade Hellen kültürüne daha yakın olduğu söylenebilir. Dönemin tarihi süreci yanı sıra ekonomisini inceleyen Rostovtzeff,

[1318] Magie 1950: 150; Tozan 2016b: 74-79. Gönderilen heyetin başında Scipio Nasica'nın da olduğu düşünülmektedir. Yakın zamanda Metropolis kentinde bulunan bir yazıtta bahsi geçen Publius'un, Publius Cornelius Scipio Nasica ile ilişkilendirilmektedir (Jones 2004). Heyetin görevi, bir yandan miras yoluyla Roma'ya kalan krallığın durumunu değerlendirmek, iki taraf arasındaki görüşmeleri sağlamak ve Aristonikos'a karşı askeri önlemler almaktı.

[1319] Strab. XIV 1.38.

[1320] Magie 1950: 150; Daubner 2006: 103; Tozan 2016b: 78-79. Magie konuya değinirken Roma'nın ilk etapta yerel krallıklar aracılığıyla isyanı bastırmaya çalıştığını, sağladıkları gücün yetersiz kalması sebebiyle Crassus'u gönderdiğini aktarmaktadır. Daubner ise Nasica'nın önderliğindeki Roma heyetinin krallardan yardım talebinde bulunduğunu önermektedir.

[1321] Magie 1950: 317-318.

[1322] Daubner 2006: 104.

[1323] Gell. NA XI 10; Magie 1950: 318. Bu hususta ayrıca bk. Hill 1948.

[1324] Magie 1950: 318.

Plinius'tan yola çıkarak Bithynia krallarının geniş bir coğrafyada Romalı bankerler ile rekabet içinde olduğunu önermektedir[1325]. Söz konusu ekonomik rekabete paralel olarak Roma ile siyasi çatışma da yaşamıştır[1326]. M.Ö. 113-101 yılları arasında güneye göç eden Germen kabileleri Cimbri ve Teutoni ile Roma arasında çatışmalar yaşanmıştır[1327]. Cimbrilere karşı savaşan birliğin komutasında olan Marius'a senato yetki vererek, denizaşırı yaşayan halklardan yardım talep edebilmesini mümkün kılmıştır. Bu kapsamda, Bithynia Kralı III. Nikomedes'ten de yardım talebinde bulunmuştur. M.Ö. 104 civarında Nikomedes, çoğu Bithynialının vergi tahsildarlarının (*publicani*) eline düşerek köleleştirildiğini ve eyaletlere dağıtıldığını söyleyerek bu teklifi reddetmiştir[1328]. Bu durum, Küçük Asya'da henüz Asia Eyaleti kurulmuşken, *publicanus*ların eyaletin dışında, komşu bölgelerden vergi tahsil ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir[1329]. Bunun haricinde Roma ile Nikomedes arasında ikinci bir itilaf görülmektedir. Mithridates ile iş birliği yapan Nikomedes, müttefikleri Roma'nın hâkimiyeti altında olan Paphlagonia topraklarını yağmalamıştır. M.Ö. 101'de, iki kral Paphlagonia'yı kendi arasında paylaşmış, bunun üzerine Paphlagonialılar Roma'dan yardım talebinde bulunmuştur. Roma, bir heyet göndererek iki kraldan bölgeyi boşaltmasını istemiştir; Mithridates, bölgenin babasına miras yoluyla kaldığını dolayısıyla hakkı olduğunu savunmuş ve Galatia'ya da saldırmıştır. Nikomedes ise hak sahibi olmadığından bölgeyi yasal mirasçısında bırakacağını söylemiş ancak oğullarından birini Pylaimenes olarak adlandırarak

[1325] Plin. HN VII 38; Rostovtzeff 1941: 828. Buradaki anekdota göre Knidos kentinin Nikomedes'e (II. Nikomedes'in Ionia Koinonu'na borç verdiğinden bahseden Rostovtzeff bu anekdot için III. Nikomedes'i önermektedir) yüklü bir borcu bulunmaktaydı. Nikomedes ancak ünlü Knidos Aphrodite'sine ait heykeli alması karşılığında bu borcu affedebileceği aktarılmaktadır.

[1326] Daubner 2006: 252.

[1327] Boak 1921: 159-162; Boatwright et al. 2022: 117.

[1328] Diod. XXXVI 3; Badian 1968: 54; Harris 1980: 864; Langer 1981: 8; Corsten 2005: 88; Daubner 2006: 248; Errington 2017: 280. Anlatımın devamında bu durumunun senatoya aksettirildiği ve bunun üzerine Roma'nın müttefiklerinde yaşayan özgür bireylerin köle olamayacağına, mevcut kölelerin ise özgür ilan edilmesine dair karar alındığı öğrenilmektedir. Bu gelişmeye karşın Nikomedes'in veya Bithynia'daki tutuma dair ek bir bilgi sunulmamaktadır. Vergi tahsilatı hususunda ayrıca bk. Carbone 2020; Gutiérrez – Martínez-Esteller 2022.

[1329] Vergi toplanmak amacıyla Asia Eyaleti'nin 44 vergi bölgesine ayrıldığı bilinmektedir (bk. Broughton 1959: 518; Kaya 2005: 26, Marek 2019a: 263). Asia Eyaleti'nde *publicanus*ların yarattığı sorunlar için bk. Tozan 2016b: 168-172.

Paphlagonia'nın resmi kralı yapmıştır. Görüşmeleri yürütmek üzere gelen Roma heyeti, durumu çözüme kavuşturamadan geri dönmüş ve senatoyu bilgilendirmiştir. Roma senatosu iki kralı kışkırtmamak için bölgeye yeni kral atamamış ve Paphlagonialıların özgür olması gerektiğini kararlaştırmıştır[1330]. İleriki süreçte güç dengesinde Nikomedes ile Mithridates arasında mücadele meydana gelmiş, hak iddiasını resmi kılabilmek için Nikomedes bu sefer Roma'dan yardım istemiştir. Roma senatosu ise bu çağrıya cevaben iki kral tarafından zapt edilen Kappadokia ve Paphlagonia'yı özgür ilan ederek kral yönetimini engellemiştir[1331].

F. IV. Nikomedes ve Krallığın Roma'ya Bırakılması (M.Ö. 94-74)

Pontus ile yaşanan gerginlik IV. Nikomedes yönetiminde de devam etmiştir. III. Nikomedes'in iki oğlu bulunmaktaydı. Kendisinin ölümüyle ve Roma'nın da onayıyla taht, meşru varis IV. Nikomedes'e geçerken, diğer oğlu Sokrates de taht iddiasında bulunmuştur. Bunu fırsat bilen Mithridates, Sokrates'e ordu desteği sunarak tahtı gasp etmesine yardım etmiştir[1332]. Roma, Bithynia'ya ve Kappadokia'daki taht olaylarına müdahale ederek Manius Aquillius ile Lucius Cassius'tan oluşan bir heyeti görevlendirmiştir[1333]. Galat ve Phryglerin de Roma ordusuna destek vermesi ile her iki bölgenin asıl varislerine tahtları iade edilmiştir. Böylelikle Mithridates'in komşu bölgeleri güvenli hale gelebilmiş ve Roma destek sözünde bulunmuştur[1334].

[1330] Just. Epit. XXXVII 4; Magie 1950: 197; Jones 1971: 162; Tozan 2016b: 162-165; Dowler 2019: 97.

[1331] Just. Epit. XXXVIII 2.

[1332] App. Mith. II 10, VIII 57; Sherwin-White 1977: 72; Sherk 1984: 67; Kaya 2005: 15. Appianos'un bu anlatıları, Roma'nın bölgedeki dinamiğe nasıl karıştığı hususunda bir fikir sunmaktadır. Sulla ile Mithridates arasında geçen görüşmede, Mithridates'in Nikomedes'e karşı Aleksandros isimli bir kiralık katil gönderdiği, onun ardından ise sözde varis Sokrates Khrestos'u desteklediği bilgisi sunulmaktadır. Bunun sebebi olarak Nikomedes'in Pontos topraklarını işgal etmesi gösterilmektedir. Bu suçlamalara değinen Sulla, şartlar ne olursa olsun Mithridates'in Roma'ya bir heyet göndererek cevap beklemek durumunda olduğunu hatırlatmaktadır.

[1333] Errington 2017: 280-281.

[1334] App. Mith. II 11; Badian 1968: 56; Harris 1980: 865; Boak 1921: 168-169; Daubner 2006: 259; Errington 2017: 280. Manius Aquillius ileriki süreçte Asia Eyaleti'nin kurulmasında da rol oynamıştır (bk. Kaya 2005: 15-16; Tozan 2016b: 86-90). Appianos'ta göründüğü üzere bu süreçte IV. Nikomedes Bithynia, *Philorhomaios* yakıştırması yapılan Ariobarzanes de Kappadokia tahtına iade

Roma'nın göndermiş olduğu heyet sayesinde tahtına yeniden kavuşan IV. Nikomedes, Mithridates'ten çekinmesine karşın Roma'nın da baskısıyla saldırıya geçmek zorunda kalmıştır[1335]. Appianos'a göre Roma'nın bu müdahalesi Nikomedes'e pahalıya mal olmuştu, çünkü gelen heyet ve komutanlara yüklü bir ödeme yapmak durumunda kalmıştı. Mithridates, savaşa bahane bulabilmek ve meşrulaştırmak adına eylemsiz kalmıştır. Roma'nın da etkisiyle Pontus topraklarını yağmalamaya başlayan IV. Nikomedes ise Amastris'e kadar karşılık görmezden gelmiştir. Bu olayların ardından gerçekleşen savaşta kazanan taraf Mithridates olmuş, Nikomedes ise Manius'un kampına sığınmıştır[1336]. Sulla'nın Mithridates'e karşı başarılı olmasıyla, Roma sayesinde IV. Nikomedes yeniden Bithynia tahtına geçebilmiştir[1337]. Tahta iadesinin ardından Roma'ya koşulsuz itaatkâr olan IV. Nikomedes, çeşitli savaşlarda Roma'ya desteğini sürdürmüştür[1338]. En nihayetinde, II. Prousias ile başlayan gerileme döneminin sonunda, siyasi zayıflığı ile anılan[1339]

edilmiştir. Bu sebeple iki kral da Romalılara borçlu kalmıştır. Şüphesiz iki kralın VI. Mithridates'in komşu krallıkların başında olması, Roma'nın bir sonraki adım için bu stratejiyi izlediğine işaret etmektedir.

[1335] Badian 1968: 56-57; Harris 1980: 865. IV. Nikomedes'in Romalılara karşı maddi ve manevi borcu bulunaktaydı. Borcun ödenebilmesi ve VI. Mithridates'e güç gösterisinde bulunmak için Romalılar IV. Nikomedes'i sıkıştırarak (veya şantaj yaparak) Pontos teritoryumuna saldırmasına neden olmuştur. Bu gelişmenin ardından I. Mithridates Savaşı başlamıştır.

[1336] App. Mith. II 11, 19. Errington 2017: 281. İleriki süreçte Mithridates tarafından yakalanan Manius Aquillius, Roma'nın rüşvet ve açgözlülüğünün temsili olarak boğazına erimiş altın dökülerek idam edilmiştir (App. Mith. II 21).

[1337] App. Mith. IX 60.

[1338] Magie 1950: 319; Doğancı, 2001: 63-64. Nikomedes, yaklaşık elli bin piyade ve altı bin atlı ile I. Mithridates Savaşı esnasında Roma'ya destek vermiş ancak Amnias nehrinin yanındaki ovada gerçekleşen çarpışmada Mithridates güçlerine karşı mağlubiyete uğramıştır (App. Mith. III 17-18).

[1339] Harris 1980: 864-866.

IV. Nikomedes, çocuğu olmaksızın vefat etmiş[1340] Bithynia Krallığı veraset yoluyla Romalılara kalmıştır[1341].

III. Attalos'un veraseti gibi IV. Nikomedes'in de krallığını miras yoluyla Roma'ya bırakması Aristonikos hadisesi kadar sancılı olmamıştır. IV. Nikomedes henüz yaşarken kardeşi Sokrates, Mithridates'ten destek almış ancak Roma'nın müdahalesi ile taht iddiasını sürdürememiştir[1342]. Abisinin ölmesi ve krallığın miras bırakılmasının ardından savaş yoluna gitmeyerek senato ile görüşmeyi tercih etmiştir. Sokrates'in taht iddiası senatoda görüşülmüş, fakat Bithynia halkının kendisinin meşrutiyetine olumsuz tanıklık yapması sebebiyle talebi kabul görmemiştir. Bunun üzerine Roma senatosu, IV. Nikomedes'in mirasını kabul ederek eyalet düzenlemelerini yapmak üzere Asia *proconsul*ü Marcus Iuncus'u görevlendirmiştir. Şüphesiz bu durum, Roma'nın Küçük Asya'daki hâkimiyetinin kalıcı olmasına zemin hazırlamıştır[1343].

G. Bithynia Krallığı'nın Eyaletleşme Süreci

Bahsedildiği üzere IV. Nikomedes'in ölümü ile birlikte Bithynia Krallığı Roma halkına miras bırakılmıştır. Roma Senatosu, Asia Eyaleti sürecine benzer şekilde hareket ederek M.Ö. 74'te krallığı eyalet statüsüne almıştır[1344]. Küçük Asya'daki

[1340] Sall. Hist. IV 69.9; Sherwin-White 1977: 67. Genel kapsamda bu durum kabul görmesine karşın Sallustius, IV. Nikomedes'in bir oğlu olduğu, dolayısıyla mirasın geçerli olmadığını iddia etmektedir. Diğer yandan Magie, bu konudaki tartışmaları değerlendirerek en azından "şüpheli" bir durumun yaşanmış olabileceğini aktarmaktadır (Magie 1950: 1200-1201 not 49).

[1341] App. Mith. IX 71; Harris 1980: 863. Kendisinden yaklaşık 60 yıl kadar önce III. Attalos da kendi krallığını Roma'ya miras yoluyla teslim etmiştir. Pergamon ve Bithynia krallıklarının yanı sıra Kyrenaike ve Aigyptos da miras yoluyla Roma'nın hâkimiyetine geçmiştir (Arnold 1879: 10).

[1342] M.S. 2. yy.'da yaşayan ve yazmış olduğu Roma tarihinden çok az fragmanların kaldığı Granius Licinianus bu duruma değinmektedir (Gran. Lic. XXIX). Kendisinin aktarımlarından, Roma ile görüşmelerin IV. Nikomedes'in yaşadığı esnada gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Licianus'a göre Sokrates'in bu başarısız denemesinin ardından abisi tarafından uzaklaştırılarak Euboea'ya gitmiş ve Cornelius adında Romalı bir *eques*in (atlı sınıfa ait) yanında kalmıştır. IV. Nikomedes'in Romalılar tarafından tahta iade edilmesi düşünüldüğünde, kardeşinin de bir Romalının gözetimi altında olması tesadüf olmasa gerektir.

[1343] Reed 1914: 36; Magie 1950: 319-320; Millar 1966: 164; Harris 1980: 866; Kaya 2005: 15, 24; Taşdöner 2017: 96-97.

[1344] Liv. Ep. Ox. XCIII; Sherwin-White 1977: 66-70; Harris 1980: 858; Macro 1980: 665. Livius, IV. Nikomedes'in mirasının ardından krallığın *provinciae* olduğunu aktarmaktadır.

düzeni sağlama görevini ilk olarak Marcus Iunius Iuncus ve Lucius Licinius Lucullus üstlenmiştir. Özellikle Asia Eyaleti yanı sıra yaptıkları düzenlemeler ve Bithynia ile ilgili eylemlerin olup olmadığı hakkında bilgi eksiktir. Aynı süreç içinde VI. Mithridates ile mücadelenin devam ediyor olması, olası düzenlemelerin uygulamasını olumsuz etkilemiş olmalıdır[1345]. Dönem içindeki şartlar nedeniyle Pergamon Krallığı örneğinde olduğu gibi, ilk adım olarak Bithynia'daki kraliyet hazinesinin Roma'ya gönderildiği düşünülmektedir[1346].

1. *Lex Pompeia*

Bithynia Krallığı'nın herhangi bir savaş veya direnç olmaksızın miras yoluyla Roma'ya kalması, komşu krallıktaki VI. Mithridates'in harekete geçmesine neden olmuştur. Düzeni sağlamak ve bölgeyi korumak adına Marcus Aurelius Cotta görevlendirilmiş, ancak başarılı olamamıştır[1347].

Roma, VI. Mithridates ile mücadele edebilmek adına M.Ö. 66'da *lex Manilia* yasasını onaylamış ve Gnaeus Pompeius Magnus doğu görevine atanmıştır. Böylelikle Pompeius, düzenlediği seferde VI. Mithridates'i yenmeyi başararak Küçük Asya'daki Roma hâkimiyetini yeniden sağlamayı başarmıştır[1348]. Böylelikle Pergamon ve Bithynia krallıklarının miras yoluyla Roma'ya bırakılmasıyla başlayan hâkimiyet süreci, VI. Mithridates'e karşı elde edilen zafer ile devam etmiştir. Savaş sebebiyle bölgedeki gücün azalması, yerel krallık ve hanedanlıkların yöneticilerinin

[1345] Cass. Dio, XXVI 46; Plut. Luc. XXXVI; Vell. II 40-42; Arnold 1879: 24, 50; Oktan 2008: 51; Russo 2015: 95-96. Pompeius'un bölgeye gelişi ile Iuncus ve Lucullus'un düzenlemelerinin iptal edildiği anlaşılmaktadır.

[1346] Kallet-Marx 1995: 301; Oktan 2018: 117. Bu işlemin VI. Mithridates'in M.Ö. 73'teki saldırısına kadar tamamlandığı ifade edilmektedir.

[1347] Sherk 1984: 89 not 1; Kaya 2005: 24; Bosch 2020: 167. Sulla'nın ölümünden sonra Pontos Kralı VI. Mithridates savaş hazırlıklarına başlamıştır. M.Ö. 74'te Roma'da *consul* olan Cotta Bithynia'nın, bir diğer *consul* Lucullus da Kilikia'nın başına atanmıştır. Cotta, Lucullus ve Gaius Valerius Triarius iş birliği yaparak VI. Mithridates'e karşı mücadele etmiştir. Cotta'nın Bithynia'daki görevinin bir yıl uzatıldığı kaydedilmektedir (Kaya 2005: 24).

[1348] Strab. XII 3.1; Reed 1914: 39; Syme 1939: 28-29; Ehrenberg 1953: 120; Harris 1980: 869; Errington 2017: 284; Taşdöner 2017: 98. Ayrıca *lex Manilia* kapsamında Pompeius'a Kilikia ve Bithynia'nın yetkilerini içeren *imperium* sağlanmıştır.

ölmesi gibi faktörler de Roma'nın bölgedeki kalıcılığını olumlu yönde etkilemiştir[1349].

Zaferinin ardından Pompeius'un gerçekleştirdiği düzenlemeler, esas olarak M.Ö. 62'de karara bağlanan *lex Provinciae* kanunu ile ilişkilidir[1350]. Söz konusu düzenlemelerin Roma ve batı modeline göre yapıldığı düşünülmektedir ancak bu yasaların yazılı metni veya özeti gibi veriler korunagelmemiştir. Harris, burada uygulanan modelin Roma'ya daha yakın olduğunu savunmaktadır. Ancak bu görüşüne karşın Marek ve Ameling'in de belirttiği üzere geleneksel Hellen modeline çok az müdahale edildiği, *demos, boule* ve *arkhon* faaliyetlerinin sürdürüldüğü bilinmektedir. Ayrıca Ameling, Prusias ad Hypium'da tespit edilen bir yazıt aracılığıyla bizzat Pompeius'un eyaletteki memurluk ve görevleri de belirlediğini desteklemektedir[1351]. Bu eyalet yasası kapsamında, *lex Pompeia* şeklinde anılan Pompeius'un düzenlemelerinin M.S. 3. yy.'a kadar geçerli olduğu anlaşılmaktadır; Cassius Dio kendi zamanında bu yasaların geçerliliğinden bahsederken, Genç Plinius da zaman zaman kararlarını bu yasalara göre almıştır[1352]. İlgili antik kaynaklarda *lex Pompeia*'nın bahsi geçmesine karşın içeriği hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Ancak Genç Plinius'un mektuplarında, bu yasaların dokunulmaz olmadığı ve zaman içinde imparator veya yerel halkın ihtiyacına göre değişikliklerin yapıldığı anlaşılmaktadır. İmparator Traianus'un Plinius'a yazdığı bir cevapta Nikaia'daki bir kanun değişikliğinden bahsetmektedir. İmparator Augustus'un bir fermanıyla,

[1349] Oktan 2019: 238. Ayrıca ilerleyen süreçte Galatia (M.Ö. 25) ve Paphlagonia (M.Ö. 6-5) Roma'ya bağlanmış, Armenia Kralı Tigranes de kontrol altına alınmıştır. Armenia, Kappadokia ve Bosporos gibi vasal krallıkların varlığı Roma'nın hoşgörüsüne bağlı olmaları sebebiyle ciddi bir idari sorun teşkil etmemiştir (Errington 2017: 284-285).

[1350] Arnold 1879: 50; Hoyos 1973. Pompeius'un diğer eyaletlerdeki düzenlemeleri için bk. Leach 1938: 78-101; Steel 2012.

[1351] Magie 1950: 369; Harris 1980: 870; Ameling 1984a; MacMullen 2000: 4; Marek 2009: 39. Kentlerde süresiz görev üyeliği ve *censor* görevinin tanıtılması, Pompeius'un eyaletteki organizasyonunun Roma özellikleri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Pompeius tarafından kendi adına birkaç kentin kurulması (örn. Pompeiopolis ve Magnopolis) ile bölgedeki idari yapının Roma'dan etkilendiği önerilmektedir.

[1352] Cass. Dio XXVII 20; Plin. Ep. X 79, 112, 114; Magie 1950: 369; Marshall 1968; Hoyos 1973: 49; Langer 1981: 18-33; Ameling 1984a. Konu hak. ayrıca bk. Oktan 2004; Bekker-Nielsen 2008: 61-86. *Lex Pompeia* hakkında Magie M.S. 2. yy.'a kadar geldiğini ifade etmektedir ancak Cassius Dio dolayısıyla en azından M.S. 3. yy.'ın ortalarına kadar kullanım gördüğü düşünülebilir.

vasiyet sahibi olmadan ölen yurttaşların mirası üzerine hak edildiği (*vindicatio bonorum*) ve onlara ait malların Nikaialılar tarafından el konulduğu kaydedilmektedir. Yine Augustus'un idari görevler için gerekli yaş kriterini otuzdan yirmi ikiye çektiği görülmektedir[1353].

M.Ö. 63'teki Mithridates'in ölümünün ardından, Pompeius'un gerçekleştirdiği bu düzenlemeler çerçevesinde en dikkat çeken değişiklik bölge sınırlarının genişletilmesidir[1354]. M.Ö. 74'teki eyalet ilanından yaklaşık on yıl sonra, Bithynia'ya Pontos Krallığı'nın batı yarısı eklenmiştir (**Har. 3**)[1355]. Böylelikle Küçük Asya'da kurulan ikinci eyalet Bithynia eyaleti (*provincia Bithyniae*) olarak anılmaya başlamıştır. Eyaletin resmi olarak *Bithynia et Pontus* olarak ifade edilmesi ancak İmparator Nero döneminde başlamıştır[1356].

Pontus'un aksine, Bithynia'da gerçekleştirilen düzenlemeler hakkında bilgiler kısıtlı olup burada Pompeius'un yeni kent inşasına rastlanmamaktadır. Mevcut kentlerin yasaları Roma modeline göre düzenlenmiş, *censor*ların kayıt altına aldığı daimî senatolar atanmış, kentlere daha fazla özerklik tanınmıştır[1357]. Pompeius, Roma hâkimiyeti öncesi geçerli olan krallara bağlı merkezi yönetimin aksine yerel idari makamlara sorumluluk vermiştir. Böylelikle bir başkent tarafından yönetilen kentler,

[1353] Plin. Ep. X 84; Millar 1966: 162.

[1354] Pompeius'un düzenlediği yeni eyaletin Pontus'taki sınırları doğuda Pharnakeia'ya, Nikopolis'i içine alacak şekilde Küçük Armenia'ya kadar genişletilmiştir. Daha sonra M.Ö. 37'de bu sınırlar Antonius tarafından güncellenmiştir (Wilson DR 1960: 484-485; Taşdöner 2017: 99).

[1355] Wilson DR 1960: 483-484; Jones 1971: 156; Kaya 1998: 165; Kaya 2005: 17; Baz 2013: 262; Marek 2019b: 303. Pompeius'un Pontos Krallığı'nda kurmuş olduğu kentlerin dışında kalan bölgeler, komşu bölgelere dâhil edilmiştir. Kendisinin Pontos'ta kurduğu kentler için bk. Magie 1950: 369-370; Mitchell 1993: 31-34; Kaya 1998: 166-168. Strabon'a göre, (Strab. XII 3.1), Pontus'taki bölge on bir topluluğa (πολιτεία) bölünmüş, bölünen kısmın dışında kalan kısım Bithynia'ya eklenmiştir. Ancak kullanılan ifade itibariyle paylaşım konusunun yanlış anlaşılmaya müsait olduğunu belirtmek gerekmektedir. Pontos'taki düzenlemeler için bk. Marek 1993: 26-41; Højte 2006; Oktan 2008. Pompeius'un on bir kent kurması, aynı zamanda Roma ile birlikte yeni kent inşasının arttığını da göstermektedir (Arnold 1879: 205).

[1356] Harris 1980: 869; Doğancı 2007b: 75-79; Oktan 2008: 60; Baz 2013: 262. Eyaletin isimlendirmesi ile ilgili detaylı çalışma için bk. Wesch-Klein 2001.

[1357] Jones 1971: 159. Ayrıca M.Ö. 1. yy.'da Nikomedeia, Nikaia, Prousa ve Bithynion gibi kentlerde sikke darbının görülmesi özerklik göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

vergi tahsilatını ve düzenin sağlanmasını kolaylaştırmıştır[1358]. Pompeius, Bithynia ve Pontos bölgelerini birleştirerek kurduğu yeni eyalete *koinon* kurma hakkı da tanımıştır. Ayrıca bilinmeyen bir nedenden dolayı, yerel nüfusun çifte vatandaşlık durumunun yasaklandığı anlaşılmaktadır. Böylelikle Bithynia'da yaşayan vatandaşlar sadece bir kentin vatandaşlığını alma hakkına sahip olmuştur[1359]. Bu duruma karşın Dion Khrysostomos gibi istisnai durumlar da söz konusudur. Kendisinin Prousa, Nikomedeia ve Apameia vatandaşlığı kaydedilmektedir ancak İmparator Traianus ile yakın ilişkisinin bu duruma imkân sağlamış olabileceği düşünülmektedir[1360]. Dion Khysostomos'un bu özel durumu, *lex Pompeia*'nın en azından daha geç dönemlerde çok katı bir şekilde uygulanmadığını da düşündürmektedir[1361].

Yapılan bir diğer düzenleme yerel yönetim ile bağlantılıdır. İlk etapta meclis üyeliği ve *magistratus* için yaş kısıtlaması bulunmamaktaydı. Ancak *lex Pompeia* ile asgari otuz yaş kısıtlaması getirilmiştir. Aynı yasa ile birlikte *magistratus*ların senatör olmaları da sağlandığı anlaşılmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Genç Plinius'un aktardığı kadarıyla ilerde, otuz olarak belirlenen yaş sınırı İmparator Augustus tarafından yirmi iki olarak güncellenmiştir[1362]. Yine Plinius, idari meseleler hakkında bir diğer noktaya değinmektedir. Gönderilen mektupta, *censor*lar tarafından halk meclisine seçilen kişilerin herhangi bir ödeme yapması gerekmediği

[1358] Macro 1980: 665-666. Pompeius'un bu düzenlemesiyle Hellen kentleri bir yandan idari merkez olarak ön plana çıkarken, Roma tarafından düzenlenen eyaletlerde Hellen tipinde yeni kentlerin kurulmasına da vesile olmuştur. Bu gelenek daha sonra Roma imparatorları tarafından benimsenmiş ve sürdürülmüştür.

[1359] Plin. Ep. X 114; Langer 1981: 19; Marek 2019b: 305.

[1360] Tarn 1952: 85; Doğancı 2001: 75-76.

[1361] Langer 1981: 19-20. Bu hususta Langer, Hellenlerde görülen, güçlü ve zengin bireylere vatandaşlık verme geleneğinin devam ettiğini ve *lex Pompeia*'nın yavaş yavaş görmezden gelindiği önermektedir. Buna karşın bu önerisi sadece Dion Khrysostomos örneğine dayanmakta ve başka veriler ile desteklenmemektedir.

[1362] Plin. Ep. X 79; Hoyos 1973: 49; Langer 1981: 18; Oktan 2004: 110; Doğancı 2007b: 73. Langer ve Doğancı, güncellenen yaşı yirmi beş olarak aktarmakta ancak asıl kaynakta yaşın yirmi iki olduğu görülmektedir.

ifade edilmektedir. Anlatımın devamında *censor*ların hazineye bir ödeme yapmakla mükellef oldukları öğrenilmektedir[1363].

Roma idaresi tarafından Bithynia'da düzenlenen bir diğer yasa *lex Bithynorum* şeklinde kaydedilmektedir ancak bu yasa hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Roma hukuku hakkında bir eser yazan Gaius, maddeleri sıralarken kadınların korunması ile ilgili maddede bu yasayı ifade etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Roma'da kadınlar mutlak vesayet altındayken, Bithynia'da kadın ve çocukların koruma altına alınması, kocanın veya babanın yazılı sözleşmesi ile mümkün olmaktaydı[1364].

2. Eyaletin Başkenti

Yeni kurulan eyaletin başkenti hakkında antik kaynaklar net bir bilgi sunmamaktadır. Asia veya Galatia eyaletlerinde olduğu üzere, eyalet başkentinin coğrafi açıdan merkezi bir kent olması beklenmektedir. Ancak Bithynia özelinde böyle bir durum geçerli olmayıp literatürde Nikomedeia veya Nikaia başkent olarak kabul görmektedir[1365]. Her ne kadar sikke lejandları ve epigrafik veriler üzerinde Nikaia'nın başkentliği düşünülse de, Nikomedeia'nın başkentliğine dair argümanları Baz sıralamaktadır[1366]; Bithynia Koinonu'nun merkezi ve bölgenin en eski *metropolis*i olması[1367] ve eyalet yöneticilerinin burada ikamet etmesi[1368]. Ek argüman olarak Baz, Plinius'un mektuplarında Nikomedeia'dan başkent olarak bahsetmesini

[1363] Plin. Ep. X 112. Bu kapsamda, *censor*lar tarafından seçilenlerin ödeme zorunluluğu olmamasına karşın bin veya iki bin *denarius* ödeme geleneğinin sürdüğü anlaşılmaktadır. İmparator Traianus'un bu mektuba cevabında (X 1113) her kentin kendi kuralları olduğu görülmektedir.

[1364] Gai. Inst. I 193; Marshall 1968: 104-105. *Lex Bithynorum*'un *lex Pompeia*'nın bir parçası olup olmadığı tartışmalıdır ancak Gaius'un *lex Pompeia*'dan bağımsız bir şekilde aktarması bağımsız bir yasa görüntüsünü ortaya koymaktadır.

[1365] Baz 2013: 263. Örn. Magie 1950: 305; Wilson DR 1960: 106-107; Harris 1980: 861; Sevin 2013: 36.

[1366] Baz 2013: 263-264.

[1367] Burrell 2004: 147; Bekker-Nielsen 2008: 83.

[1368] Örnek olarak Plinius, idari merkez olarak Nikomedeia'da ikamet etmekteydi. Kendisine bağlı *legatus* Servilius Pudens, Plinius'u burada ziyaret etmiştir (Plin. Ep. X 25). Benzer şekilde M.S. 218'de Caecilius Aristo'nun Nikomedeia'da olması sebebiyle Macrinus'un bölgedeki ziyareti esnasında, oradan geçmeye çekindiği bilinmektedir (Cass. Dio LXXIX 39; Öztürk B 2015: 77; Öztürk B 2021a; Öztürk B 2021b).

göstermekte ancak ilgili bölümde veya eserde direkt başkent ifadesine rastlanılmamaktadır[1369]. Bu tartışmaya dair Nikomedeia'ya ek olarak Amastris'in de başkentlik yaptığı ve eyaletin çift başkentli olduğu aktarılmaktadır ancak bu öneri de oldukça şüphelidir[1370].

3. Vergi Tahsilatı

Pompeius'un Bithynia'ya gelişinden önce *publicanus*ların bölgedeki varlığı bilinmektedir. M.Ö. 64/63'te, *tribunus* Rullus Roma'da, Italia'nın yararına yeni ele geçirilen bölgelere ait kamu arazilerinin satılmasını teklif etmiştir. Rullus'un bu tarım yasasına karşı çıktığı konuşmasında Bithynia özelinde Cicero, krallığın Roma halkının malı haline geldiğini aktarmaktadır. Sözlerine devam ederken, *decemvir*lerin buradaki toprakları, kentleri, içilebilir su kaynaklarını, limanları hatta bütün Bithynia'yı satabilecek durumda olduğunu ifade etmektedir[1371]. Cicero, diğer bölge ve kentlerden bahsederken Bithynia için *publicanus*ların çoktan bölgenin kraliyet topraklarından faydalandığına değinmektedir[1372].

Prousalı Dion Khrysostomos'un Nikomedeialılara seslendiği konuşması aracılığıyla, eyaletteki kentlerden alınan vergilerin Nikaia kentinde toplandığı öğrenilmektedir[1373]. Bu konuda Jones, söz konusu vergiyi imparatorluk vergisi olarak değerlendirmekte ve tarım ile bağlantılı olabileceğini önermektedir. Ayrıca bu verginin, Nikaia vatandaşları veya burada yaşayan Romalı memurlar tarafından tahsil

[1369] Baz 2013: 264. Söz konusu yorum Plinius'un Nikomedeia'daki bir yangına yaklaşımına dayanmaktadır (bk. (Plin. Ep. X 25). Olaya hâkim olması, kent halkını çok iyi tanıması şeklinde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla Plinius'un burada daha fazla zaman geçirmesi gerektiğinden, Nikomedeia'nın da başkent olması gerekmektedir. Bu öneri kabul edilebilir niteliktedir ancak temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü Plinius sadece burada konaklamamıştır (örn. Nikaia ikameti için bk. Plin. Ep. X 67).

[1370] Kaya 2005: 17; Taşdöner 2017: 97. Ancak her iki çalışmanın dayandığı kaynakta (Kaya 1998: 165) böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu soruna Baz da değinmektedir (bk. Baz 2013: 263 dn. 15).

[1371] Cic. Leg. agr. II 15; Rostovtzeff 1941: 815.

[1372] Cic. Leg. agr. II 19; Reed 1914: 40; Jones 1971: 156; Harris 1980: 871. Konuya değinen Jones, Pompeius'un düzenlemelerinde *publicanus*ların etkili olmuş olabileceğini önermektedir.

[1373] Dion. Chrys. XXXVIII 26; Baz 2013: 264. Vergi için "φόρος" sözcüğü kullanılmakta, dolayısıyla tam olarak hangi vergi olduğu veya niteliği anlaşılamamaktadır. Ayrıca Dion, Pompeius ile aynı zamanda yaşamamıştır ancak Bithynia düzenlemeleri ile ilgili çok bilgi bulunmadığından, geçmişe yönelik değerlendirme ve yorumlar yapılabilmektedir.

edilmiş olabileceğini önerisine eklemektedir. Böylelikle Pompeius, tarım arazileri için vergi toplama konusunda *publicanus*lara (Romalı vergi tahsildarlarına) güvenmiş olmalıdır. Bithynia içindeki diğer kentlere kıyasla Nikaia'nın geniş bir tarım arazisi ve teritoryuma sahip olması bu konuyla bağlantılı olmalıdır[1374]. Pompeius'un bu düzenlemeleri işe yaramış olsa gerek ki, Kilikia'daki valiliği esnasında (M.Ö. 51-50) Cicero, bu sefer Bithynia toplumunun vergi toplama sistemini övmüştür[1375].

Cicero, M.Ö. 51'de Bithynia-Pontos valiliğini yürüten Publius Silvius ile iyi anlaştığı ve buradaki İtalik iş insanlarının çıkarlarını savunduğu anlaşılmaktadır[1376]. Yukarıda bahsedildiği üzere eyalet, vergi şirketlerinin -kısmen yasadışı- faaliyetlerinden erken dönemde zarar görmüştür. Pompeius'un düzenlemeleri kapsamında eyalet iki katına çıkarıldığında, bölgedeki Roma kapitali kendisini daha da zenginleştirebilmiştir. M.Ö. 61'de, Gaius Papirius Carbo'nun vali olarak göreve başlaması, bölgedeki ekonomik durum hakkında bir fikir vermektedir. Bu bağlamda ekonomik sıkıntılar nedeniyle kentlere bakır sikkelerin darp ettirildiği bilinmektedir; Nikaia da dâhil olmak üzere en az sekiz kent Carbo'nun büstünün yer aldığı sikkeler bastırmıştır[1377]. M.Ö. 57'de eyaletin valisi, Hellence bilen ve ilginç bir şekilde Latinceyi hor gören Gaius Memmius olup genç şairler Catullus ve Cinna da ekibinde yer almıştır. Bu sırada Memmius'un askeri başarıları sebebiyle geçici olarak *imperator* unvanına sahip olduğu bilinmektedir[1378]. Bu süreçte, Romalı iş insanlarının Bithynia'da son

[1374] Jones 1940: 57; Jones 1971: 160-161; Oktan 2008: 56. Bilindiği üzere *publicanus* ve *negotiator*lar Roma bürokrasisi ve siyasetinde önemli rol oynamıştır. Lucullus'un Asia Eyaleti'nde halkın tarafını tutması, bu iki grubun hoşnut etmemiş ve Roma'da aleyhine propaganda yapılmıştır. Böylelikle düzeni sağlamak adına kendisinin yerine bölgeye Pompeius görevlendirilmiştir (bk. Plut. Luc. XX; App. Mithr. XC; Reed 1914: 38).

[1375] Cic. Fam. XIII 9; Harris 1980: 871; Tozan 2016a: 108. Cicero'nun kızı Tullia'nın eşi M. Furius Crassipes, Bithynia'da *quaestor* olarak görev yapmaktaydı. Cicero'nun damadına yazdığı mektuptan Bithynia'daki işleyişe saygı duyduğu anlaşılmaktadır.

[1376] Magie 1950: 399. Cicero ile Silius arasındaki yazışmalar için bk. Cic. Fam. XIII 47, 61-65

[1377] Bk. böl. VI. C. 3. b. Cassius Dio, Carbo'nun yönetimi sırasında adaletsizliklerin yaşandığını ve sonrasında bu hususta suçlandığını aktarmaktadır. Aynı kısımda Bithynia'nın diğer yöneticilerin de benzer eğilimde olduğu anlaşılmaktadır (Cass. Dio XXXVI 40).

[1378] Magie 1950: 400. Catullus, muhtemelen çok sıkıcı bulduğundan eyaleti küçümseyip alaya almıştır. Şiirlerinde sıkça Bithynia ile ilgili düşüncelerini yansıtmaktadır. Onuncu şiirinde forumda karşılaştığı geveze bir kadının Bithynia hakkında konuşması dikkat çekmektedir. Nitekim Bithynia,

derece faal olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsi geçen Publius Silvius'un M.Ö. 52'deki yönetimi altında, T. Pinnius adında bir kişinin Nikaia kentine 8 milyon *sestertius* borç verdiği aktarılmaktadır. Kendisi öldükten sonra oğlu bu parayı tahsil etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Daha sonra bu duruma bizzat Cicero müdahale etmiştir. Detaylar bilinmese de benzer şekilde Marcus Laenius adında başka bir iş insanının kredi verdiği kaydedilmektedir. İmparator Tiberius'un babası Tiberius Claudius Nero'nun da zamanında Bithynia'da ticaretle uğraştığı bilinmektedir. En nihayetinde, vergi şirketlerinin bu verimli eyalette kendi menfaatleri doğrultusunda iyi işler gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır[1379].

Bu hususa paralel Bithynia'nın M.Ö. 2. yy. sonu ile M.Ö. 1. yy. başlarında Romalı *negotiator*lar tarafından sömürüldüğüne değinilmektedir[1380]. Böylelikle *lex Pompeia* ile birlikte Pompeius'un Bithynia'nın topraklarını yerel nüfus için korumayı tercih ettiğini önermektedir. Geç Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle İtalikler farklı bölgelerde geniş toprak sahibi olmaya başlamıştır. Ancak Pompeius'un kararıyla Bithynia'da yabancı sakinlere yapılan satışların önü kesilmiş ve kırsal alanda yerel fakirlerden oluşan bir sınıf meydana gelmiştir[1381]. Kırsaldaki toplulukların seçim ve kent meclisine ne kadar uyum sağladıkları henüz tartışmalıdır. Bu hususta Marek, salt vergi toplanan bir topluluk niteliğini taşıyıp taşımadığı hususunun tam olarak

---

kazancın nakde dönüştüğü bir yer olarak tanımlanmaktadır (Catull. X). Yukarıda bahsi geçen Gaius Memmius, M.Ö. 57-56 yılları arasında Bithynia valiliğini üstlenmiş olup Ephesos'taki Gaius Memmius Anıtı'nın atfedildiği Memmius'un babasıdır (Broughton 1952: 202). Helvius Cinna için de ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. III. Mithridates Savaşları sırasında Nikaialı (veya Apameialı) bir şair olan Parthenios köle olarak Cinna'nın yanına getirilmiştir. Daha sonra azad edilen Parthenios Roma'da faaliyet göstermiş ve orada vefat etmiştir. Parthenios'un mezarının İmparator Hadrianus tarafından onartıldığı aktarılmaktadır. Ayrıca Parthenios'un şair Helvius Cinna'nın şairlerine de etki ettiği aktarılmaktadır (bk. *INikaia* 86 T 37, 103 T 43; Şahin S 2004: 15).

[1379] Cic. Fam. XIII 61; Magie 1950: 400-401; Palaz-Erdemir 2009: 152.

[1380] Plut. Luc. VII; Reed 1914: 38; Harris 1980: 871; Mitchell 1993: 160. Henüz Mithridates Savaşları sürerken, Bithynia halkı Romalı *publicanus* ve *negotiator*lar tarafından sömürülmekte, hatta Ploutarkhos onlar için "harpyia" benzetmesi yapmaktadır. Yerel halk o kadar zor durumdaydı ki Bithynia kentleri Mithridates'i iyi bir şekilde karşılamıştır. İleriki süreçte Lucullus'un bu duruma müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Mithridates Savaşları sırasında Gaius Flavius Fimbria'nın Nikomedeia kentini yağmaladığı, diğer kentler ve kırsal yerleşimleri yağmalamak için ordusunu cesaretlendirdiği bilinmektedir (bk. Magie 1950: 227).

[1381] Mitchell 1993: 162.

netlik kazanmadığını belirtmektedir[1382]. Pompeius, Pontos Krallığı'nı eyalete kattıktan sonra kent ve kentlere ait araziler değerlendirilmiştir. Daha önce krallara ait olan arazilerin bir kısmı bağlı krallıklara, bir diğer kısmı da yeni kurulan kentlere tahsis edilmiştir. Son olarak, bunların dışında kalan araziler *ager publicus* olarak tanımlanmıştır[1383]. Bu hususa değinen Galani, Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde Pontos'a kıyasla Bithynia'nın daha güvenli bir yer olduğunu desteklemektedir. Böylelikle erken süreçte Bithynia'nın geniş ve verimli arazileri *ager publicus* olarak değerlendirilmiştir[1384].

Pompeius'un Bithynia'daki düzenlemelerinden kentlerin memnun kaldığı düşünülebilir. Zira ileriki süreçte Caesar ile karşılaştığında, Bithynialıların Pompeius'a yardım gönderdiği kaydedilmektedir[1385]. Ancak yardımın boyutu veya hangi şartlar altında yapıldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

H. Roma Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Eyaletteki Gelişmeler

M.Ö. 62'de, Pompeius'un Roma'ya dönüşünün ardından, yaklaşık M.Ö. 61-58 aralığında, Gaius Papirius Carbo valilik görevini yerine getirmiştir[1386]. Kendisinin daha önce Aurelius Cotta'nın emrinde *quaestor* olarak Bithynia'da görev yaptığı bilinmektedir[1387]. Bithynia ekonomisini düzeltecek şekilde kendi adına sikke darp etmiş ancak kötü yönetim sebebiyle Roma'ya dönüşünde yargılanmıştır[1388]. Carbo'dan sonra G. Memmius eyaletin başına geçmiştir[1389].

[1382] Marek 2009: 39.

[1383] Broughton 1934: 212; Doğancı 2007b: 71.

[1384] Galani 2022: 137, 137 dn. 517.

[1385] App. B Civ. II 71.

[1386] Langer 1981: 10; Bosch 2020: 172-173; Boatwright et al. 2022: 154-157. Doğudaki düzenleme ve görüşmelerini tamamlayan Pompeius Roma'ya dönerek faaliyetlerinin onaylanması için senato oluruna başvurmuştur. Siyasi rakipleri bu süreci geciktirmesine karşın Birinci Triumviratus (veya *triumviri rei publicae constituendae*, tanım ve kullanımı hak. bk. Millar 1973b) kapsamında Caesar'ın müdahalesiyle kabul görmüştür. Bunun üzerine M.Ö. 61'de Carbo'nun Bithynia eyaletine ataması gerçekleşebilmiştir. Aynı hususa değinen Doğancı, hâlihazırda Carbo'nun atanmış olduğunu ancak bu gecikme sebebiyle kanunların Caesar'ın müdahalesine kadar resmiyet kazanmadığını ifade etmektedir (Doğancı 2007b: 72).

[1387] Oktan 2008: 68; Marek 2019b: 305.

[1388] Harris 1980: 872.

[1389] Arnold 1879: 59-60.

M.Ö. 48'deki Pharsalos Savaşı'nın ardından Iulius Caesar, savaş giderlerini karşılamak için Asia Eyaleti'nde vergi düzenlemelerinde bulunmuştur. Zela Savaşı'nda Mithridates'in oğlu Pharnakes'i yenmiş, ardından da Roma'ya dönüş yolunda Nikaia'ya gelmiştir. Caesar, mali ihtiyacını karşılayabilmek adına Bithynia'dan ağır taleplerde bulunmuştur[1390]. Buradayken çeşitli meselelerle de ilgilenmiştir. Mali konuların yanı sıra Galatialı prenslerin şikâyeti üzerine Deiotaros'un davası da Nikaia'da görülmüştür[1391]. Bu noktada, Caesar-Bithynia ilişkilerine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Caesar'ın daha önce Roma'daki mahkemelerde III. Nikomedes'in kızı Nysa'nın haklarını savunduğu bilinmektedir[1392]. Nysa ile Caesar arasında bir ilişki olduğu, hatta kendisinin ilk yabancı birlikteliği olduğu önerilmektedir[1393]. Ayrıca Caesar'ın daha önce Bithynia'ya gelişi de kaydedilmektedir. Suetonius'un aktardığına göre M.Ö. 80 civarında Caesar, Roma adına IV. Nikomedes'ten bir donanma almak için Bithynia'ya gelmiştir[1394]. Ancak burada oyalanıp görevini yerine getirdikten birkaç gün sonra bölgeyi (veya kralı) yeniden ziyaret etmiştir. Bu gecikme sebebiyle hakkında dedikodular çıkmış ve IV. Nikomedes ile ilişkisi olduğu hakkında dedikodu yayılmıştır[1395]. Bu olaydan birkaç yıl sonra, yaklaşık olarak M.Ö. 75'te Caesar tekrar Bithynia'ya gelmiştir. Bu sefer Kilikialı korsanlar tarafından kaçırılmış, fidyenin

[1390] Reed 1914: 41; Harris 1980: 872-873. Cassius Dio'ya göre Caesar Bithynia'ya, oradan Hellas'a ve Italia'ya geçmiştir. Gittiği her yerden büyük miktarlarda para ve hediyeler toplamıştır (bk. Cass. Dio XLII 49). Bu konuda, Bithynia kentlerinin Pompeius'a destek için hazırladığı paraların Caesar tarafından el konulduğu bilgisi sunulmaktadır. Ayrıca Caesar'ın eyalet düzenlemesi kapsamında *publicanus*ları lağvettiği ve buradaki kentlerin direkt Roma idaresine vergi ödediğini aktarmaktadır (Magie 1950: 413; Langer 1981: 11).

[1391] Magie 1950: 413-414. Zela Savaşı'nda Pompeius'a yardım eden Deiotaros ağır bir para cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca diğer Galatialı prenslerin hakkını gasp ederek bölgedeki hakimiyetini kurmuş ve bu hususta Roma'ya şikâyet edilmiştir. Nikaia'da görülen mahkemede Deiotaros'u Caesar'ın gelecekteki katillerinden Marcus Brutus temsil etmiştir.

[1392] Suet. Iul. XLIX.

[1393] Sousa-Galito 2018: 38.

[1394] Plut. Caes. I-II; Suet. Iul. II; Magie 1950: 1200, not 49. Caesar, Asia'daki ilk seferi esnasında Marcus Thermus'un emrinde görev yapmıştır. Thermus, Caesar'ı Bithynia'ya göndererek Nikomedes'ten donanma yardımı talebinde bulunmuştur.

[1395] Suet. Iul. XLIX. Siyasi rakipleri Caesar'ı karalamak adına IV. Nikomedes'in metresi yakıştırması yapmış, hatta "Bithynia Kraliçesi (*Bithynicam reginam*)" lakabı takılmıştır. Konu hak. detaylı bilgi için bk. Osgood 2008; Russo 2015: 95.

ödenmesinin ardından ise korsanları yakalamayı başarmıştır. Esir aldığı korsanları o dönem Bithynia'nın başında olan Marcus Iunius Iuncus'a getirmiş ve infazlarını talep etmiştir[1396]. Caesar'ın günümüze kadar tam olarak korunagelmeyen ve sadece iki kısa fragmandan bilinen bir konuşması Bithynia ile ilgilidir[1397]. *Pro Bithynis* olarak bilinen bu konuşmanın tarihlemesi tartışmalı olsa da[1398] bir *repetundarum* davası olarak değerlendirilmektedir[1399]. Söz konusu davada Caesar'ın Bithynia halkının lehine tanıklık yaptığı anlaşılmaktadır. Bu konuşmadan, tanıklık görevi için Marcus Iuncus tarafından davet edildiği ve Kral IV. Nikomedes ile iyi bir arkadaş olduğu anlaşılmaktadır. Ele geçen kısa metin, Caesar ile IV. Nikomedes arasındaki *hospitium* ilişkisini, adı bilinmeyen Bithynialılar ile ise *clientila* ilişkisini yansıtmaktadır[1400]. Bu husus için IV. Nikomedes'in Caesar'ın *hospes*i olduğu ve krallığının Roma'ya miras bırakılmasının ardından soyundan gelenler ile Bithynia tebaasının Caesar'ın *clien*si olduğu önerilmiştir[1401]. Ancak bu çerçevede yaşanan gelişmeler ile ilgili bilgiler eksiktir. En nihayetinde, zaferler elde etmesi ve Roma'ya dönmesi ile Caesar toplamda beş zafer alayı düzenlemiştir. Roma'da gerçekleştirilen

[1396] Plut. Caes. I; Vell. II 42; Osgood 2010: 320-321. Ploutarkhos bu olaylara değinirken sadece Caesar'ın Bithynia Kralı IV. Nikomedes'ten gemi aldığından bahsetmektedir.

[1397] Gell. NA V 13; Iul. Rufin. VII (ilgili basılı kaynakta s. 201-202).

[1398] Gellius, Caesar'dan *pontifex maximus* şeklinde bahsetmektedir (Gell. NA V 13). Ancak Caesar'ın bu unvanı M.Ö. 63'te aldığı ve ölene kadar sahip olduğu bilinmektedir. Tarihleme konusunda bu unvan karışıklığa sebep olsa da, Gellius'un Caesar'ı övmek için bu unvanı kullandığı kabul görmüştür. Dolayısıyla Caesar *pontifex* unvanına sahipken Bithynia'daki davaya katılmış olmalıdır (Blom 2017: 7 dn. 39). Konuşmanın tarihlemesi için ise farklı görüşler bulunmaktadır. Blom, bu konuşmayı Caesar'ın *tribunus militum* olduğu M.Ö. 71 civarına, yani kariyerinin erken aşamalarına tarihlemektedir (Blom 2017: 7). Russo ise IV. Nikomedes'in ölümüne yakın (M.Ö. 75 veya 74) bu konuşmanın yapılmış olabileceğini önermektedir (Russo 2015: 95).

[1399] Magie 1950: 1201-1202 not 51; Osgood 2010: 326; Russo 2015: 95. Rüşvet veya vergi kaçırma ile ilgili davalar *lex Repetundarum* kapsamına girmekteydi. Söz konusu yasa ve davaların kapsamı için bk. Sherwin-White 1972a. Caesar'ın daha önce Gn. Cornelius Dolabella'nın davasında tanıklık ettiği bilinmektedir (Osgood 2008: 688). Magie, bu davanın Bithynialılar tarafından Marcus Iunius Iuncus'a karşı yürütüldüğünü önermektedir.

[1400] Osgood 2010: 326, 332.

[1401] Dahlmann 1938: 341; Rawson 1975b: 158.

kutlamalara Asia ve Bithynia'dan gelen prens çocuklarının da katılım gösterdiği, hatta *pyrrikhios* dansını oynadıkları aktarılmaktadır[1402].

Nikaia ziyareti sırasında Caesar'ın yeni düzenlemeler yaptığı bilinmektedir. Bu çerçevede İtaliklerin Herakleia Pontike, Sinope ve Apameia'ya gönderilmesini sağlamıştır[1403]. Pharnakes tarafından kötü muamele gören Amisos ve Sinope, Caesar tarafından *civitates liberae* olarak ilan edilmiştir. Ayrıca Sinope'ye Romalı kolonistler yerleştirilerek bölge Colonia Iulia Felix Sinopensis olarak adlandırılmıştır[1404]. Pontos'taki düzenlemelerinin yanı sıra Caesar'ın, Bithynia'daki Apameia yerleşimine Roma kolonisi statüsünü verdiği bilinmektedir[1405]. Roma'nın Küçük Asya'ya gelişiyle yerel yönetimler yapısal olarak etkilenirken, Pompeius ve Caesar'ın Küçük Asya'da kurduğu Roma kolonilerinin Augustus ile devamının geldiği görülmektedir[1406]. Colonia Iulia Concordia Apamea kolonisine ait nümismatik verilerin değerlendirilmesi ışığında *duovir*lere ait isimler tespit edilmiş, yeni meclisin (*ordo decunarium*) kurulmasıyla idari yapıdaki müdahale ve yeniden düzenleme ortaya koyulmuştur[1407]. Görece yakın sayılabilecek bir diğer Roma

[1402] Suet. Iul. XXXVII-XXXIX. Bahsi geçen dans, geleneksel bir savaş dansı olarak değerlendirilmektedir (konu hak. bk. Goulaki-Voutira 1996).

[1403] Marek 2019b: 306. Konuyla ilgili Strabon kaynak gösterilmektedir ancak Nikaia veya Caesar hakkında bilgi noksandır.

[1404] Magie 1950: 414.

[1405] Bosch 1950: 240-241; Doğancı, 2007a: 15. Sikke lejandlarında rastlanılan Colonia Iulia Concordia Apamena isminde bulunan Iulia *gens*inin Augustus ile de bağlantılı olabileceği düşünülmesine karşın kendisinin eyalette koloni kurmadığı bilinmektedir.

[1406] MacMullen 2000: 9; Yegül 2000: 133. Bithynia ve Pontus bölgelerinde Apamea, Amisus ve Heraclea Pontica gibi koloniler etkili olmuştur. Kısaca özetlemek gerekirse Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan koloniler fetih, birleştirme ve Italia'nın Romanizasyonunu amaçlamaktaydı. Gaius Gracchus'un kurduğu koloniler ticaret ve üretim kaygısı gütmekteydi. Marius, Sulla, Pompeius, Caesar ve Augustus'un kurduğu koloniler ise esas olarak ordu ile bağı kalmayan veteranlara yerleşim sağlamayı amaçlamaktaydı. Dolaylı olarak Italia ve eyaletlerde kurulan koloniler, Roma kültürü ve Romanizasyonun lokomotifi görevini üstlenmekteydi (Yeo 1959: 130). Söz konusu yeni topluluklar eski yerleşik yerleşimlerden temelde farklı olarak değerlendirilmektedir. Tamamen Roma hukukuna tabi olan bu yerleşimlerin kendi yönetimleri ve yargı yetkileri bulunmakta, ayrıca Italia'daki kentlerin tüm ayrıcalıklarına sahipti. Esasında bu yeni yerleşimler bir "ufak Roma"yı temsil etmekteydi. Bu şekilde, hâkim kent ile ona bağlı vilayet arasındaki fark yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır (Magie 1950: 415).

[1407] Blanco-Pérez 2015: 625-626.

kolonisi olan Parion'da gerçekleştirilen bir diğer çalışmada benzer sonuçlar ortaya koyulmuştur[1408]. Mevcut Hellen kentlerinin idari yapısının değiştirilerek koloni statüsünün verilmesi, öncelikle kentteki ve bölgedeki Roma etkisini artırmayı hedeflemekteydi. Aynı zamanda koloniler, eyalet denetiminin dışında bırakılarak direkt *Ius Italicum*'a[1409] bağlı olmakta ve vergi muafiyeti gibi imtiyazlara sahip olmaktaydı[1410]. Roma kültürünün "vitrini" olarak tasarlanan koloniler, geniş menzilde Roma etkisini göstermekte ve yerel halkı Roma yaşamına uyum sağlamaları yönünde cesaretlendirmekteydi[1411].

Bölgedeki düzenlemelerin ardından Caesar, Hellas üzerinden İtalia'ya geri dönmüştür. Dönüş yolunda, Pompeius'a karşı sadakatini kanıtlamış olan Mytilene'ye bir heyet göndererek kentin affedildiği bildirilmiştir[1412]. Caesar, diktatörlüğün son yıllarında gerçekleştirdiği görevlendirmeler kapsamında Bithynia idaresine G. Vibius Pansa (M.Ö. 47-46)[1413], P. Sulpicius Rufus (M.Ö. 45) ve Q. Marcius Crispus'u (M.Ö. 45-44) atamıştır. Caesar'a yakın olan bu kişilerin kendisinin politikalarını eyalette sürdürdüğü önerilmektedir[1414]. Appianos'a göre Bithynia görevi esnasında Crispus, üç *legio*yu Syria'daki Quintus Caecilius Bassus'a karşı göndermiştir[1415].

M.Ö. 44'te, Caesar'ın katli gerçekleşmiştir. Aynı yıl içinde senatoda gerçekleşen eyalet atamalarında, Caesar'ın katillerinden biri olan Tillius Cimber, Bithynia'ya vali olarak atanmıştır[1416]. Iulius Caesar'ın ölümünden sonra Octavianus'a karşı savaş

[1408] Buruldağ 2017c. M.Ö. 46/45'te koloni statüsünü elde eden Parion'daki sikke lejandlarında yerleşimin yeni adı Latince kısaltma olarak kullanılmış, ayrıca *triumvir*lere ait isimler ve benzer idari yapı tespit edilmiştir.

[1409] Watkins 1983.

[1410] Macro 1980: 675; Doğancı 2007a: 15-16.

[1411] Watkins 1983: 322-323; Pawlak 2013: 143.

[1412] Magie 1950: 415-416.

[1413] G. Vibius Pansa için ayrıca bk. böl. VI. C. 3. b.1.

[1414] Harris 1980: 873; Marek 2019b: 305. Roma senatörlerinin *Bithynia et Pontus* Eyaleti'ndeki faaliyetleri için bk. Remy 1985; Macro 1980: 665-666.

[1415] App. B Civ. III 77; Reed 1914: 41. Öncesinde Caesar Syria'dan geçerken bir *legio* bırakmıştır. *Legio*nun başına geçen Bassus bu askeri gücü Caesar ve taraftarlarına karşı kullanmıştır. Caesar'ın emriyle Bassus'a karşı mücadele etmek için bölgeye gelen Staius Murcus, Crispus'tan yardım istemiş ve karşılığını almıştır.

[1416] Plut. Bru. 19; Syme 1939: 103. Ploutarkhos söz konusu atamanın senato yetkisiyle, Appianos ise henüz yaşarken Caesar'ın yetkisiyle yapıldığını aktarmaktadır (App. B Civ. III 2). Cimber'in

hazırlığı yapan Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longinus, para ve asker desteği bulmak için Küçük Asya'ya gelmiştir. M.Ö. 42'de Philippoi Savaşı'nda yenilmelerinin ardından hâkimiyet İkinci Triumviratus'a geçmiş ve bu sefer Küçük Asya'ya Marcus Antonius gelmiştir[1417].

Antonius, Bithynia'yı Apuleius'un elinden almıştır[1418]. Bu süreçte siyasi rakiplerden Quintus Labienus, Parthları destekleyerek isyana sebep olmuş, Antonius bu isyanı bastırdıktan sonra bölgede düzenleme yapma ihtiyacı doğmuştur. Böylelikle Pontus ve Paphlagonia idari açıdan düzenlenmiş, yerel hanedanlıkların yönettiği krallıklara bölünerek *amicus Populus Romanus* (Roma halkının dostu) statüsü sunulmuştur[1419]. Antonius'un düzenlemelerine karşın Pompeius düzenlemelerinin büyük ölçüde aynı kaldığı düşünülmektedir. İlk etapta Antonius birçok araziyi Paphlagonia krallarına ve ufak hanedanlıklara vermiş ve doğu sınırda ufak bir Pontos krallığının oluşmasına vesile olmuştur. Ancak söz konusu kralların ölmeye veya tahttan indirilmeye başlanmasıyla Pompeius'un burada yaptığı ayarlamalara geri dönülmüştür[1420]. Bu düzenlemelerin yanı sıra Antonius, Gnaeus Domitius Ahenobarbus'u Bithynia valiliğine atamıştır[1421]. Söz konusu gelişmelere paralel olarak Roma'nın iç savaşı devam etmekteydi. Babası Gnaeus Pompeius'un davasını sürdüren Sextus Pompeius Magnus, Nikaia ve Nikomedeia'yı ele geçirmiş ve bu iki kentten büyük miktarlarda para toplamıştır. Gücü artan Sextus Pompeius'a karşı, Antonius'un emriyle komutanları Gaius Furnius ve Marcus Titius, Prokonnesos'ta gemi ve ordularını

---

yönetiminde Bithynia'nın Brutus kontrolünde olduğu (Reed 1914: 41) ve *legio*nun bulunmadığı (Syme 1939: 103, 111) önerilmektedir. Cimber için ayrıca bk. Syme 1939: 95 dn. 7.

[1417] Langer 1981: 11. M. Antonius yerel halk tarafından Ephesos'ta "Neos Dionysos" olarak karşılanmıştır (bk. Plut. Ant. XXIV; Wyler 2020).

[1418] App. B Civ. V 46; Reed 1914: 41. Sürgün edilen Apuleius, bir şekilde Brutus'un yardımıyla Bithynia yönetimini almış ve Brutus'un yenilmesiyle yönetimi Antonius'a teslim etmiştir.

[1419] Langer 1981: 12-13. İmparator Nero tarafından bu bölgeler M.S. 64'te yeniden eski idareye katılmış ve yukarıda bahsedildiği gibi eyalet resmi olarak *Bithynia et Pontus* adını almıştır.

[1420] Jones 1940: 69. Pompeius'un düzenlemelerine geri dönüş aşamasında bazı yerleşimler Bithynia-Pontus'tan ziyade Galatia veya Kappadokia'ya dâhil olmuştur.

[1421] App. B Civ. V 63; Reed 1914: 42; Syme 1939: 217.

toplamıştır. Bu haberi alan Sextus Pompeius ise kara muharebesini tercih ederek Bithynia'nın iç kesimlerine doğru çekilmiş ancak bu girişimi başarısız olmuştur[1422].

İ. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Eyaletteki Gelişmeler

İleriki süreçte imparatorluğun kurulması, eyalette bir dizi gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Roma senatosunda idari yetkiler hakkında görüşmeler sürerken, Octavianus bütün eyaletleri kendisinin yönetmeyeceğini ifade etmiştir. Böylelikle "zayıf" eyaletleri senato yönetimine, "güçlü" eyaletleri de kendi yönetimine almıştır. Bu çerçevede "zayıf" eyaletler arasında sıralanan Bithynia Eyaleti, M.Ö. 27'de *proconsul* unvanlı valiler tarafından yönetilmeye başlanmış ve senato eyaleti statüsünü kazanmıştır[1423]. Genel itibariyle bu statü, düzenin sağlanmış olduğu, güvenli ve kargaşadan uzak eyaletlere verilmiştir[1424]. Bu süreçte Bithynia'da Roma garnizonunun bulunup bulunmadığı hususu ise tartışmalıdır[1425]. Pontos Euksinos'ta

[1422] App. B Civ. V 139-140. Appianos'a göre Sextus Pompeius Bithynia'nın iç kesimleri üzerinden Armenia'ya kaçmayı planlamaktaydı. Ancak vermiş olduğu mücadelenin sonunda Titius tarafından yakalanmış ve Miletos'ta öldürülmüştür (App. B Civ. V 143-144; Liv. Ep. Ox. CXXXI).

[1423] Cass. Dio LIII 12; Suet. Aug. XLVII; Syme 1939: 328; Magie 1950: 662; Doğancı 2007b: 80. Barışın sağlandığı eyaletler zayıf, savaşların sürdüğü veya savaş riskinin olduğu eyaletler de güçlü olarak tanımlanmıştır. Cassius Dio'da aynı dönemde (M.Ö. 27) senato eyaletleri Africa, Numidia, Asia, Hellas (Epirus dâhil), Dalmatia, Macedonia, Asia, Crete et Cyrenae, Bithynia-Pontus, Sardinia et Baetica, Octavianus'un kendine aldığı imparatorluk eyaletleri de Hispania, Gallia, Germania, Britannia, Coele-Syria, Phoenicia, Cilicia, Cyprus, Aegyptus şeklinde kaydedilmektedir. Daha sonra Cyprus ve Gallia Narbonensis senato eyaleti statüsünü alırken, Dalmatia da imparatorluk eyaleti statüsüne geçmiştir.

[1424] Cass. Dio LIII 12; Eck 2007: 202; Baz 2013: 263. Anlaşıldığı kadarıyla bu seçimiyle Octavianus, senatonun askeri gücünü kısıtlayıp kendi elinde tutmayı amaçlamıştır. Bithynia Eyaleti'nde senato eyaleti statüsü İmparator Antoninus Pius'a kadar korunmuştur. Kısa bir süre için (M.Ö. 16-13) Marcus Vipsanius Agrippa'nın doğudaki eyaletler için *imperium maius* yetkisi olduğu bilinmekte fakat burada bir düzenleme yapıp yapmadığı kesin değildir (Ehrenberg 1953; Marek 2003: 47-48).

[1425] Kaya 2003: 83-84. Bithynia Eyaleti için Kaya, Flavius Iosephus'un aktarımına dayanmakta (Jos. BI II 368) ve eyalette garnizonun olmadığı şekilde yorumlamaktadır. Ancak ilgili bölüme bakıldığında *χωρὶς ὅπλων φορολογοῦνται* ifadesinin silahlara başvurulmadan vergilerin ödenmesi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada direkt garnizon ile ilgili bilgi sunulmamaktadır. Böylelikle hem ordu ve garnizon eksikliği yorumu hem de yerel halkın güce gerek duymaksızın itaat ettiği yorumu da getirilebilir. Çalışmasında Kaya, güncel epigrafik veriler ışığında eyaletlerde garnizon olmadığına yönelik düşüncenin değişmeye başladığına da değinmektedir.

Classis Pontica isimli Roma donanması güvenliği sağlamış olmalıdır[1426]. Küçük Asya'da asayişi sağlamak adına Roma idaresi yol ve köprü inşa faaliyetleri gerçekleştirmekteydi. Küçük Asya'nın batısında askeri kamp, kale ve istasyonlara rastlanmamakla beraber ilgili yapıların doğu ve güneydoğu ile Euphrates hattında uzandığı kaydedilmektedir[1427].

İktidarı ele geçirdikten sonra Roma'nın ilk imparatoru olarak Augustus, düzeni sağlamak adına çeşitli düzenlemelerde bulunmuştur[1428]. Bu çerçevede, Bithynia Eyaleti'nde idari statü aynı kalarak senato eyaleti yönetimi sürmüş ve eyaletteki valiler Roma senatosu tarafından atanmaya devam etmiştir[1429]. Suetonius'a göre Augustus, Africa ve Sardinia eyaletleri haricinde bütün eyaletleri ziyaret etmiştir. Dolayısıyla bizzat Bithynia'ya da geldiği ve diğer eyaletlerde olduğu gibi çeşitli yardımlarda ve düzenlemelerde bulunduğu düşünülmektedir[1430]. Bu konuda Cassius Dio, yaklaşık olarak M.Ö. 20'de Augustus'un Hellas'ı ziyaret ettiğinden bahsetmektedir. Bu aktarıma göre Hellas'ın ardından Küçük Asya'ya gelerek Asia ve Bithynia'daki meseleleri çözmüştür. Buradaki kentlerin isteklerini yerine getirme ve sorunlarını çözme hususunda arzulu olduğu, para yardımlarında bulunduğu ve çeşitli reformlar gerçekleştirdiği kaydedilmektedir[1431]. Bu süreçte eyaletler Roma'nın hâkimiyetine gönüllü gözükmekteyken, Bithynia'da da M.Ö. 29'da ilk kez İmparator

[1426] Baz 2013: 263. Baz, M.S. 46'da kurulan Thracia Eyaleti'nin imparatorluk eyaleti statüsüyle kurulduğunu hatırlatmaktadır.

[1427] Yegül 2000: 136.

[1428] Beard 2018: 353-374. Şüphesiz Cumhuriyet Dönemi sırasında da Bithynia'ya gönderilen valiler Roma senatosu tarafından atanmıştır. Dolayısıyla Octavianus-Augustus'un kendi idaresi altına almış olduğu imparatorluk eyaletlerinin haricindeki eyaletlerin mevcut statülerini koruduğu anlaşılmaktadır.

[1429] Kaya 2003: 84.

[1430] Suet. Aug. XLVII; Reed 1914: 45.

[1431] Cass. Dio. LIV 7. Buradan anlaşıldığı kadarıyla senato eyaleti olmasına karşın Augustus, Asia ve Bithynia'yı ihmal etmemiş, kendi yönetimindeki eyaletlermiş gibi ilgilenmiştir. Yaptığı ziyaret esnasında sadece iyilik ve yardımlarda bulunmamıştır; Kyzikos'taki bir kavga sırasında Romalıların öldürülmesi üzerine cezayı hak gördüğü ve Kyzikos halkının bir kısmının köleleştirildiği aktarılmaktadır. Augustus'un buradaki reformlarından bir kısmı yukarıda, *lex Pompeia* kapsamında bahsedilmektedir.

Augustus kültüne dair izler görülmektedir[1432]. Augustus tarafından kentlerin sahip olduğu borçların bir kısmı silinmiş ve eyaletlerdeki kentlerin bir ölçüde kendilerini yönetebilme olanağı sağlanmıştır. Böylelikle barış kisvesi içinde hem Hellen kentlerinin sadakati oluşturulmuş hem de yeniden yapılanma olanağı sunulmuştur[1433].

Roma İmparatorluğu dâhilinde süren savaşlar eyaletteki işleyişi de etkilemiştir. Bu çerçevede, İmparator Claudius yönetiminde Bithynia'ya gelen *procurator*ların doğudaki savaşlara sağlanan desteklerin organizasyonunu üstlendiği önerilmektedir[1434]. Savaşların yanı sıra, *pax Romana* veya *pax Augusta* ile bağlantılı olarak bu süreçte kentler refaha kavuşmuştur. Barış ortamına paralel olarak istikrarın sağlanmış ve kentlerin sur inşalarına gereksinim duyulmamıştır. Sur inşası ve onarımının arka planda kalması, buraya sağlanan para kaynağının daha fazla ve daha büyük yapıların inşasında kullanılmasına fırsat yaratmıştır[1435]. Ancak bu ortamda kentlerin müsrif tavrı da kaydedilmektedir. Bithynia kentlerinin savurganlığı ve kamu bütçesinin idare edilmesindeki başarısızlık merkezi bir müdahaleyi gerektirmiştir; Claudiopolis ve Nikaia'da ödenekler yanlış inşa faaliyetleri ile boşa harcanırken, Nikomedeia'da da gerekmediği halde su kemerlerinin inşası gerçekleştirilmiştir. Bu tarz ekonomik israflara önlem almak için zamanla Roma idaresi, hâkimiyeti altında bulunan kentlere finansal konularda müdahalelerde bulunmuş ve bu konuyla ilgilenecek memurlar atanmaya başlamıştır[1436]. İleriki süreçte, eyaletin statüsü İmparator Traianus yönetimi esnasında değişerek *Bithynia et Pontus* Eyaleti imparatorluk eyaleti statüsünü elde etmiştir. İmparator Traianus, eyaletlerin mali işleriyle yakından ilgilenmiş ve özgür kentlere *corrector*lar göndermiştir. Bu kapsamda kendisini temsil etmek, mülkiyet ve mali meseleler ile ilgilenmek üzere *Bithynia et Pontus*'a *curator* atamasında bulunmuştur. Söz konusu

[1432] Marek 2009: 39. Marek, bu gönüllülük esasını *koinon* ile ilişkilendirmektedir. Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Asia ve Pontos'ta *koinon*lar belgelenmiştir. Bithynia'dan sonra M.Ö. 5'te Paphlagonia'da da veriler ele geçmektedir. Konu hak. ayrıca bk. böl. VI. B. 2.

[1433] Macro 1980: 660-661.

[1434] Langer 1981: 13.

[1435] Özlem-Aytaçlar 2009: 4; Oktan 2019: 239. Unutmamak gerekir ki Roma bir yandan işgalci olarak görülürken bir yandan da hâkimiyet altına alınan kentler uzun süren *pax Romana* ile Roma'nın ayrıcalıklarında da faydalanabilmiştir (Yegül – Favro 2019: 557).

[1436] Macro 1980: 669-670.

statü değişikliğine sebep olan olay M.S. 110 civarında İmparator Traianus tarafından Genç Plinius'un atanması olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle bu süreçte eyalet idaresine imparatorluğun merkezi tarafından müdahale edildiği anlaşılmaktadır[1437]. Bu konuda Millar, Roma'nın Hellas ve Küçük Asya kentlerine neredeyse "görünmez" şekilde müdahale ettiğini önermektedir[1438]. Ancak Yegül, bizzat İmparator Traianus'un Genç Plinius'u Bithynia'ya göndermesini örnek göstererek bu öneriyi farklı şekilde yorumlamaktadır[1439]. Kendisine göre, uzun bir sürecin ardından adil olabilen kentler günlük anlamda kendi kendini yönetme fırsatı bulabilmekteydi. Buna karşın gerekli ve ciddi durumlarda, söz konusu atamada olduğu gibi imparatorun bizzat temsilcisi aracılığıyla iç dinamiklere karışılmaktaydı[1440].

İmparatorlar Traianus ve Hadrianus yönetimleri süresince eyalet imparatorluk statüsü korurken, İmparator Antoninus Pius senato eyaleti statüsünü tekrar geri getirmiştir. Ancak İmparator Marcus Aurelius yönetiminde *Bithynia et Pontus* Eyaleti'nden geçen ikmal yolunun önem kazanması, eyaletin yeniden senato eyaletinden imparatorluk eyaletine değişmesine neden olmuştur. Bu statü, imparatorluğun sonuna kadar bu şekilde kalmıştır[1441]. Yazarı bilinmeyen *Expositio Totius Mundi et Gentium* eserinin bir bölümünde Roma İmparatorluğu'nun ekonomik yönlerine değinilmektedir. Buradan, Bithynia'nın deniz ile bağlantısının ve tarımsal faaliyetlere elverişli olması sebebiyle en azından İmparatorluk Dönemi sonuna kadar imparatorluğun kendisi için önem arz ettiği anlaşılmaktadır[1442].

[1437] Magie 1950: 597-598, 662; Kaya 2003: 84. *Corrector*lar birden fazla topluluk veya bir eyaletin tamamından sorumluyken, *curator*lar genellikle bir kentin sorumluluğunu üstlenmekteydi. Bithynia'da ise özel bir durum olarak bir *curator*un Nikomedeia, Nikaia ve Prousa ile aynı anda ilgilendiği kaydedilmektedir. *Curator*lar, kamuya ait kötü mali yönetimine müdahale edip daha verimli işlemler için uyarılarda bulunmaktaydı. Genç Plinius'un Bithynia'ya gelişi yaklaşık olarak M.S. 110-111 şeklinde hesaplanmaktadır. Bu hususta tartışma hak. bk. Magie 1950: 1454 not. 12.

[1438] Millar 1987: xi-xii.

[1439] Bu atamanın tartışma hususu hak. bk. Baz 2013.

[1440] Yegül 2000: 136; Özlem-Aytaçlar 2009: 4; Doğancı 2013: 171.

[1441] Magie 1950: 662; Langer 1981: 13-14; Kaya 2003: 84-85.

[1442] Hächler 2022: 274. *Expositio Totius Mundi et Gentium* için ayrıca bk. Rougé 1966; Woodman 1964; Grüll 2014.

J. Eyalet İdaresi ve Kültürlerarası Etkileşim

Müdahale gerektirecek durumların dışında, yukarıda da değinildiği üzere Roma idaresi, kontrol ettiği kentlerin kendi kendini yönettiği bir düzen kurmuştur. Bu sistemde yerel elitler Roma ve yerel arasında önemli bir rol oynamıştır. Zuiderhoek'in çalışması Bithynia'daki durum hakkında bir fikir vermektedir[1443]. İlgili çalışmada M.S. 1.-3. yy. aralığına tarihlenen yaklaşık 500 epigrafik kayıt değerlendirilerek yerel elitlerin faaliyet ve katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle yerel elitlerin kült yapıları, *gymnasion*, stoa, tiyatro, agora, su kemeri, *odeion*, *stadion*, *macellum*, *nymphaeum* ve kütüphane gibi yapılarda maddi katkıda bulundukları ortaya konulmuştur. Bithynia özelinde benzer bir durum sunulmaktadır; yerel elitlerin Prusa ad Olympum ve Apamea'da stoa, Prusias ad Hypium'da stoa, agora, su kemeri, su kanalı, *gymnasion* ve hamam, Nikaia'da tiyatro, Kios'a da bir Zeus tapınağının yapımına katkı sağladıkları görülmektedir. Bu veriler aracılığıyla kent yönetimleri ile yerel elitlerin aynı yapı faaliyetlerine odaklanıldığı da anlaşılmaktadır[1444].

Yerel sınıf kent veya eyaletin iç dinamiklerinde etkili rol oynarken, bazı durumlarda imparatorluğun merkezinde de önemli görevleri yerine getirdikleri bilinmektedir. Bu görevlerini tamamladıktan sonra ise emekli olup doğdukları yere geri döndükleri kaydedilmektedir. Bu bağlamda Bithynia için Nikaia'ya dönen Cassius Dio örnek olarak sunulmaktadır[1445]. Millar, bu konuyu Romanizasyon çerçevesinde değerlendirmektedir. Önde gelen ailelerin yerel ve imparatorluk ölçeğinde ikili bir rol üstlenmiş olduğuna dikkat çekerek Cassius Dio özelinde şu sorulara değinmektedir: Kendisi Roma'nın su kemerlerinden, Roma veya Ostia'nın *insula*larından veya Campania'daki villalardan ne derecede etkilenmiştir? Kendisi gibi bir senatör gençliğinin büyük bir kısmını Roma veya Capua'da geçirdikten sonra M.S. 229'da memleketine döndüğünde beraberinde herhangi bir mimari veya benzeri fikir getirmiş midir?[1446] Roma tarihini Hellence yazması ve Nikaia'dan anavatanı olarak bahsetmesi kimliğinin farkında olduğu göstermektedir. Ancak Roma

[1443] Zuiderhoek 2014.

[1444] Fernoux 2004: 361-402; Zuiderhoek 2014: 102-103.

[1445] Madsen 2009: 59. Cassius Dio'ya paralel olarak Atina'ya dönen Arrianus da örnek olarak sunulmaktadır.

[1446] Millar 1987: xiii; Yegül 2000: 139.

topluluğunun bir parçası olduğu da aşikârdır[1447]. Cassius Dio, hayatının çoğunluğunu imparatorluğun kalbinde geçirmiş olan bir vatandaştır. Böylelikle Nikaia'ya dönüşünde kentte veya yerel halka Roma'ya dair bir etkide bulunmuş olmalıdır.

Roma'nın bölgedeki varlığı ile dil kullanımı bakımından pek değişiklik görülmemektedir. Hellence konuşulan eyaletlerde Latincenin ne kadar öğretildiği ve ne seviyede konuşulduğu tam olarak bilinmemektedir. Kamu belgeleri açısından mil taşları ele alındığında, salt Latince veya *bilingual* yazıtlar yaygın olup salt Hellence mil taşı örneği pek yaygın değildir. Latince özellikle asker mezarlarında tercih edilmektedir. Diğer yazıtlarda Latince kullanımı *civis Romanus* yani Roma vatandaşlığını dile getirmek için tercih edildiği savunulmaktadır. Roma'ya karşı sadakat gösterişi olarak imparatorlara ithaf edilen yazıtlar bekleneceği üzere Latince olarak yazılmaktaydı[1448]. Hellence daha baskın olmasına karşın bölgedeki bazı isimlerde Roma etkisini görebilmek mümkündür. Bithynia'da bu durum, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde, Romalı vatandaş grupları ile beraber görülmeye başlanmaktadır. Claudiopolis ve Prusias ad Hypium'dan bilinen "phylarkhosların Severus listeleri" büyük oranda Latin özellikleri taşımaktadır. *Constitutio Antoniniana* öncesi sosyal statü ve vatandaşlık talebi[1449], Socratianus ve Demetrianus[1450] gibi *pseudo*-Romalı isimlerin kullanımına yol açmıştır. Şüphesiz bu durum kendini Romalı gibi gösterme ihtiyacı ile bağlantılı olmalıdır[1451].

[1447] Ameling 1984b; Madsen 2005: 71-72.

[1448] Marek 2009: 38.

[1449] Sherwin-White 1972b: 55-58.

[1450] *IPrusias ad Hypium* 7.

[1451] Marek 2009: 37.

IV. NIKAIA'NIN TARİHSEL SÜRECİ

A. Nikaia ve Territoryumuna İlişkin Araştırmaların Durumu

Modern araştırmalar kapsamında, Nikaia kentine dair ilk bilgiler seyyahlardan elde edilmektedir[1452]. 1555'te kenti ziyaret eden Dernschwam, kent surlarındaki hasara değinmekte, kentteki antik yapılara ait taşların İstanbul'da ikincil kullanım için götürüldüğünden bahsetmektedir. Ayrıca kentin büyük ölçüde virane halde olduğu ve bir köy ile bile kıyaslanacak durumda olmadığı aktarılmaktadır[1453]. Daha sonra 1588'de Lubenau, surlar hakkında bilgi aktarmaktadır; kendisi 124 burç sayarken, anlaşıldığı kadarıyla surların üzerinden kenti çepeçevre gezebilmiştir[1454]. Yine sur odaklı bir çalışma olarak Sestini, kent kapılarını inceleyerek Lefke Kapı'nın yazıtını da aktarmaktadır[1455].

1800'lü yılların ortalarında Keppel ve Ainsworth[1456], sonlarına doğru ise Cuinet[1457], kentin teritoryumuna dair kısa seyahat notları aktarmaktadır. Yaklaşık yakın dönemde Kleonimos ve Papadopulos, Bithynia Bölgesi özelinde bir monografi yayınlamış, bu çalışmalarında İznik'e de yer vermiştir[1458]. Arkeolojik açıdan önem arz eden Ramsay'in eserinde bölgeye dair tarihi-coğrafi bilgiler belgelenebilmektedir[1459]. Yerel ölçekte aynı dönem dahilinde, ilk kapsamlı çalışmanın Von Diest ile başladığı görülmektedir; kendisi özellikle Bilecik'in kuzey yarısını seyahat etmiştir[1460].

Anadolu'nun büyük kısmını gezen ve birçok kent için önemli bilgiler sunan Texier de 1883'te Nikaia'yı ziyaret etmiştir. Kent surları ve kapıları ile çeşitli yapılar hakkında sunulan bilgilerin yanı sıra ilk kent planını çıkarmış olması bakımından önemli bir adım atılmıştır. Nitekim Texier'in çıkarmış olduğu bu plan ileriki

---

[1452] İznik kentine uğrayan seyyahlar için ayrıca bk. Ermiş 2014.

[1453] Dernschwam 1992: 320.

[1454] Lubenau – Sahm 1930: 102-103. Ancak bu seyahat sırasında Roma tiyatrosunun hatalı olarak saray olarak tanımlandığı görülmektedir.

[1455] Sestini 1789.

[1456] Keppel 1831; Ainsworth 1841.

[1457] Cuinet 1894.

[1458] Κλεώνυμος – Παπαδόπουλος 1867.

[1459] Ramsay 1890.

[1460] Diest 1898.

yayınlarda sıkça kullanım görmüştür. Ayrıca tarihlemeye dair birkaç öneri yapmış olması da önemlidir; kentte Lysimakhos ve İmparator Hadrianus arasındaki dönem için herhangi bir kalıntının korunagelmediğini, günümüz surlarının ise M.S. 4. yy.'a ait olduğunu ortaya koymaktadır[1461]. Söz konusu bilgiler, daha sonraki çalışmalara temel oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

1800'lerin sonu ile 1900'leri ortalarında çeşitli araştırmacıların Nikaia'da araştırmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Konya'ya seyahati sırasında Mehmet Ziya Nikaia'dan da notlar paylaşmıştır[1462]. Koerte, 1893-1895 yılları arasında kentte incelemelerde bulunmuş, bu çerçevede kent Nikaia kentini ve teritoryumunu ziyaret etmiştir[1463]. Diğer yandan Mendel, Bithynia Bölgesi'ndeki çalışmaları sırasında Nikaia ve yakın çevresinden de çok sayıda eseri kayıt altına almış ve yayınlamıştır[1464]. Bu sırada, yine bir seyahatname olarak Delbeuf'un çalışması görülmektedir[1465]. Schneider, 1935'te bugün İznik'te halen korunagelen Ayasofya Kilisesi'nde kısa bir arkeolojik kazı gerçekleştirmiştir. Söz konusu kazının yanı sıra Nikaia'nın Roma ve Doğu Roma eserleri yine Schneider tarafından 1943'te yayınlanmıştır[1466]. İleriki süreçte, Nikaia kentinin hakimiyet alanının dahilinde değerlendirilen Bilecik ilinin doğusunda, Eskişehir sınırındaki Demircihöyük kazıları izlenmektedir[1467]. Yaklaşık aynı dönemdeki çalışmasıyla French, İznik çevresinin prehistorik kültür bölgesi hakkında bir çalışma yürütmüştür[1468]. Daha sonra ise Bozüyük'te erken dönem kazılar kaydedilmektedir[1469]. Söz konusu çalışmalarda bölgenin prehistoryası hakkında bilgiler elde edilmiştir

[1461] Texier 2002: 148-188.

[1462] Doğancı 2011. Eleştirel bir bakışla yazmış olduğu çalışmasında Doğancı, Mehmet Ziya Bey'in Bursa ve çevresi aktarımlarını antik kaynakların nezdinde yeniden değerlendirmektedir.

[1463] Koerte 1899a; Koerte 1899b. Bu çalışmasıyla Koerte, Bozüyük'te (Lamunia) ilk kazı çalışmalarını yürütmüştür.

[1464] Mendel 1900; Mendel 1908; Mendel 1909. Mendel'in Bursa Müzesi çalışması iki farklı yayında (1908; 1909) sunulmuştur.

[1465] Delbeuf 1906. İlgili çalışmada Delbeuf, Bursa ve İznik seyahatlerini aktarmaktadır.

[1466] Schneider – Karnapp 1938; Schneider 1943.

[1467] Bittel – Otto 1939; Kökten 1948; Kökten 1951; Korfmann 1983; Seeher 1987; Efe 1988.

[1468] French 1967.

[1469] Gürkan – Seeher 1991.

İznik ve hakimiyet alanı için geniş kapsamlı bir çalışma olarak Şahin'in çalışması ön plana çıkmaktadır. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien (IGSK) serisi dahilinde 1978'de başlayarak, Nikaia ve teritoryumunda bulunan Hellence ve Latince yazıtlar belgelenerek bir katalog şeklinde yayınlanmıştır. Bu geniş kataloğa dahil edilen epigrafik verilerden yola çıkılarak Nikaia ve teritoryumu hakkında bir tarihçe kaleme alınmıştır[1470]. Bu çalışmasının yanı sıra Şahin, epigrafi bakımından çok sayıda katkılar sunmuştur. Paralel olarak takip eden süreçte, özellikle bölgedeki yolları çalıştığı çalışmasıyla French de büyük katkılarda bulunmuştur[1471]. Bölge ile ilgili tarihi-coğrafi bilgilerin saptanması, Hellen ve Roma varlığının belgelenmesi konusunda French ve Şahin'in kapsamlı çalışmaları günümüzde halen birçok çalışmaya temel oluşturmaktadır.

İznik'teki arkeolojik kazılar kısıtlı olmakla birlikte, yaklaşık olarak 1900'lerin ikinci yarısından itibaren bu çalışmaların günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. Aslanapa tarafından iki dönem şeklinde gerçekleştirilen İznik Çini Fırınları kazıları kazılar ilk aşamada 1964-1969, akabinde ise 1981-1993 yılları arasında sürdürülmüştür[1472]. İleriki süreçte ise kazı çalışmaları Altun başkanlığında 2006 yılına kadar devam etmiş[1473]. Günümüzde aynı proje Demirsar-Arlı tarafından yürütülmektedir[1474]. Bu projeye paralel olarak Yalman başkanlığında İznik Tiyatro Kazıları projesi 1980'de başlamış ve 2006'ya kadar kendisi tarafından

[1470] *IBithStudien*; *INikaia*.

[1471] French 1981; French 2012; French 2013; French 2014; French 2016.

[1472] Aslanapa 1965a; Aslanapa 1965b; Aslanapa 1967; Aslanapa 1969a; Aslanapa 1969b; Aslanapa 1967-1971; Aslanapa 1983-1995.

[1473] Altun 1989a; Altun 1989b; Aslanapa et al. 1989; Altun 1993.

[1474] Demirsar-Arlı 2012.

yürütülmüştür[1475]. İznik'teki Roma tiyatrosunda gerçekleştirilen kazılar güncel olarak Ekin-Meriç ve ekibi tarafından sürdürülmektedir[1476].

Kazılara ek olarak İznik ve çevresinde yüzey araştırmaları da gerçekleştirilmektedir. 2006 yılı itibariyle Bursa Kültür Envanteri Projesi kapsamında, Şahin başkanlığındaki bir ekip İznik ve yakın çevresinin yüzeyini incelemiştir[1477]. Söz konusu projenin tamamlanmasına paralel olarak İznik Gölü'nün içinde kalan Bazilika'da kazı ve belgeleme çalışmaları devam etmektedir[1478].

2005 yılında Nikaia hakkında "toparlayıcı" bir kaynak olarak "Tarih Boyunca İznik" çalışması yayınlanmıştır. Farklı alanlardan uzmanların katılımıyla yayınlanan bu çalışmada İznik'in tarihi Antik Çağ'dan başlayarak günümüze kadar getirilmektedir[1479].

Yakın tarihte Efe'nin istikrarlı yüzey araştırması bölge özelinde[1480], prehistorik ve klasik yerleşimlerin tespiti konusunda önemli katkılar sağlamıştır. İlgili çalışma sırasıyla bilimsel ekibi[1481] ve Sarı tarafından[1482] yürütülürken, güncel olarak Erpehlivan başkanlığında yürütülmektedir[1483]. Son yıllarda Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi tarafından çeşitli projeler[1484], bilimsel çalışmalar[1485] ve lisansüstü tez

[1475] Yalman 1981; Yalman 1982a; Yalman 1982b; Yalman 1983; Yalman 1984; Yalman 1985; Yalman 1986; Yalman 1987; Yalman 1988; Yalman 1989; Yalman 1990; Yalman 1991; Yalman 1992; Yalman 1993; Yalman 1995; Yalman 2002; Yalman 2003a; Yalman 2003b; Yalman 2004; Yalman 2006; Yalman 2007; Yalman 2008. Tiyatro kazıları raporlarının haricinde Yalman'ın İznik ile ilgili çeşitli yayınları bulunmaktadır. Söz konusu yayınlardan İznik monografyası (Yalman 1999; Yalman 2003b) ön plana çıkmaktadır.

[1476] Ekin-Meriç 2017; Ekin-Meriç 2018a; Ekin-Meriç 2018a; Ekin-Meriç et al. 2018; Ekin-Meriç 2019; Ekin-Meriç et al. 2019; Ekin-Meriç 2020; Ekin-Meriç et al. 2020. İznik Roma tiyatrosunda gerçekleştirilen kazılara dair özet bilgi için bk. Öz – Ekin-Meriç 2021.

[1477] Şahin M et al. 2008; Şahin M – Bilir 2016; Şahin M 2020a; Şahin M 2020b; Şahin M 2020c.

[1478] Şahin M 2022.

[1479] Akbaygil et al. 2004.

[1480] Efe 1990; Efe 1991; Efe 1992; Efe 1993.

[1481] Efe et al. 2014; Efe et al. 2015.

[1482] Sarı 2017; Sarı 2019; Sarı 2020; Sarı et al. 2022.

[1483] 2022 yılı itibariyle Erpehlivan başkanlığında gerçekleştirilen araştırmanın raporları yayın aşamasındadır.

[1484] Fidan 2020; Fidan et al. 2022.

çalışmaları[1486] ile bölge arkeolojisine önemli katkıların yapıldığını da belirtmek yararlı olacaktır.

Şahin'den sonra Nikaia'nın teritoryumunda Dönmez-Öztürk tarafından kapsamlı bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiş ve burada tespit edilen yazıtlar düzenli bir şekilde yayınlanmıştır[1487]. İleriki süreçte aynı çalışma genişletilerek Öztürk tarafından üstlenilmiştir. Kendisi ve ekibi tarafından Nikaia ve teritoryumu özelinde gerçekleştirilen epigrafik çalışmalar güncel olarak devam etmektedir[1488]. Bölgedeki epigrafik çalışmalar ayrıca Akyürek-Şahin ve ekibi tarafından sürdürülmektedir[1489]. Ekip çalışmalarının yanı sıra yakın dönemde bölge ile ilgili tekil çalışmalar yayınlanmaktadır[1490].

B. Kent ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası

Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi'ne bağlı olan Nikaia (Νίκαια) antik kenti, günümüzde Bursa iline bağlı İznik ilçesi ile ilişkilendirilmektedir; Marmara Bölgesi'nin doğu kesiminde, daha belirli olarak Askania Limne olarak bilinen İznik Gölü'nün hemen doğu kıyısında yer almaktadır **(Har. 4, Pl. 1)**.

Nikomedeia'ya kıyasla iç kesimde kalan Nikaia, deniz ulaşımı ve ticareti konusunda liman kenti Kios'a bağlı durumdaydı. Nikaia ve Kios arasındaki ulaşımı sağlamak

---

[1485] Sarı 2016; Sarı 2017; Erpehlivan 2018a; Bilgin 2020; Erpehlivan 2021a; Erpehlivan 2021b; Erpehlivan 2022; Sarı et al. 2022; Erpehlivan 2023.

[1486] Nikolayidis 2016; Mean 2021; Özkan 2022.

[1487] Dönmez-Öztürk 2012; Dönmez-Öztürk 2013a; Dönmez-Öztürk 2013b; Dönmez-Öztürk 2014; Dönmez-Öztürk – Öztürk 2015.

[1488] Öztürk HS 2011; Öztürk HS et al. 2012; Öztürk HS – Kılıç-Aslan 2012; Öztürk HS – Pilevneli 2012; Öztürk HS – Pilevneli 2013; Öztürk HS 2015; Öztürk HS – Dönmez-Öztürk 2015; Öztürk HS – Demirhan-Öztürk 2016; Adak – Öztürk HS 2017; Öztürk HS 2017a; Öztürk HS 2017b; Öztürk HS 2018; Öztürk HS – Demirhan-Öztürk 2018; Öztürk HS et al. 2018; Öztürk HS 2019; Öztürk HS – Demirhan-Öztürk 2019; Öztürk HS 2020a; Öztürk HS 2020b; Öztürk HS – Acar 2020; Öztürk HS et al. 2020; Öztürk HS 2021; Ardal 2022; Oral 2022; Öztürk HS 2022; Öztürk HS 2023. Nikaia ve teritoryumu ile ilgili epigrafik çalışmalar Öztürk HS 2020a'da yayınlanmıştır. Ayrıca Bithynia Bölgesi'nde gerçekleştirilen epigrafik çalışmaların durumu hak. bk. Öztürk B 2019.

[1489] Akyürek-Şahin 2002; Akyürek-Şahin 2005; Akyürek-Şahin 2006; Akyürek-Şahin 2012a; Akyürek-Şahin 2012b; Akyürek-Şahin 2012c; Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022a; Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022 b; Staab et al. 2023a; Staab et al. 2023b.

[1490] Avram – Bounegru 2006; Akdoğu-Arca 2007; Çokbankir 2010; Oktan 2007; Oktan 2010; Can 2014; Adak 2016; Can 2016; Baran-Çelik 2020.

için Askania Limne'nin güney kıyısında bir yol inşa edilmiştir. Kuzeydeki bir diğer yol ise kenti Nikomedeia ile bağlamaktaydı. Nikaia özellikle doğudaki yol ağı sayesinde Sangarios (Sakarya) ovasına, dolayısıyla Phrygia ve Galatia'ya erişim sağlayabilmekteydi. Kentin yakın çevresindeki verimli bölgeden de faydalanan kent, ticaret ürünü olarak kırmızı ipek ile katkı sağlamaktaydı[1491].

Askania Limne'nin doğusunda kurulmuş olan Nikaia kentinin çevresinde yakın ölçüde ovalık bir alan bulunmaktayken, ovanın iki yanında doğu-batı istikametinde ayrıca gölün etrafında da dağlık alanlar şekillenmiştir. Kentin kuzeyindeki Samanlı dağı sırası (Arganthonius)[1492] ile İzmit körfezinden ayrılırken, batısı İznik Gölü'ne yaslanmakta, doğusu ise Sakarya ile Marmara Denizi havzalarını birbirinden ayıran boğaza bakmaktadır. Strabon, kentin hâkim olduğu ovalık alandan bahsederken "büyük ve mümbit (verimli)" olduğunu fakat yazları sağlığa pek elverişli olmadığını ifade etmektedir[1493]. Diğer yandan İznik üzerine bir çalışma yürüten Arcan da kentin elverişli topraklara sahip olduğunu ve özellikle araziyi sulamak için yeterli akarsuların da bulunduğundan bahsetmektedir[1494].

Strabon'un kent için sağlıksız ifadesini kullandığı gibi, benzer şekilde 1600 ile 1800'lü yıllar arasında kente uğrayan seyyahlar tarafından da bu hususa yer verilmektedir. Özellikle yaz aylarında kentin havası kötü ve sağlıksız olarak değerlendirilmekte ve zaman zaman nefes almayı zorlaştırdığı belirtilmektedir. Buna sebep olarak kentin içinde bulunan durgun sular gösterilmektedir. Bu bilgilerin yanı sıra kötü havaya bağlı olarak sıtma vakalarının sıkça görüldüğü, halkın bu dönemlerde dağa çekildiği, kentteki elit kesimlerin ise Geyve'de oturduğu bilgisi verilmektedir[1495]. Kentin yerel halkı tarafından kaydedilen bir hikâyeye göre İznik'in havası güzelken değirmenlerin yaptırılması ve pirinç ekmeye başlanması ile birkaç sene içinde halkı olumsuz etkileyen bir hastalık belirmiştir. Hükümetin değirmenleri yıktırması ve pirinç ekimini yasaklamasıyla yavaş yavaş kent eski durumuna gelmiştir[1496]. Ancak kentin bir dönem ıssızlaşarak sürdürülebilir bir kentleşmenin

[1491] Magie 1950: 305-306.

[1492] Samanlı dağının antik ismi için bk. Texier 2002: 158.

[1493] Strab. XII 4.7; Şahin S 2004: 3.

[1494] Arcan 1943: 5.

[1495] Ermiş 2014: 164.

[1496] Arcan 1943: 5.

görülmediği yıllarda seyyahlar tarafından ziyaret edilmesi, "sağlıksız" yakıştırmasının ne kadar geriye gidebileceği konusunu şüpheye düşürmektedir.

Lefke Kapı'dan doğu yönde ilerleyen yolun köylülerin ataları tarafından kullanılmadığı, ovalık alanda bataklığın bulunduğu ve yerine alternatif bir yolun kullanıldığı ifade edilmektedir[1497]. Yukarıda Arcan'ın anlatımına değinildiği üzere akarsuların çokluğu zaman zaman ve yer yer bataklık alanların oluşmasına da sebebiyet vermiş olsa gerektir. Tabi ki bu durumun ehemmiyeti ve antik dönemde sağlık bakımından ne derecede şiddetli olduğu da beraberinde tartışılmalıdır. Şayet sağlıksız koşulların hâkim olması, Nikaia'nın teritoryumundaki Sakarya ve Bilecik topraklarında bulunan çiftlik ve diğer ufak yerleşimlerin, salt yazlık kullanımını da beraberinde getirmesi olasıdır.

Ovanın olumsuz şartlarının yanı sıra 1912 yılına ait bir seyahat raporunda olumlu bir görüşe de yer verilmektedir. İznik'e gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkan Pahtikos, önce Osmaneli'ne uğramaktadır. Buradan İznik'e doğru yola çıktığında, yaklaşık iki saat yürüme mesafesinin ardından geniş ve yemyeşil ovaya ulaştığından bahsetmektedir[1498].

Ovanın yanı sıra kentin yanı başındaki gölün de verimli olduğu aktarılmaktadır. Evliya Çelebi, kente ziyareti esnasında İznik Gölü'nde yetmiş çeşit balık türünden bahsederken otuz balıkçı kayığı da gördüğünü belirtmektedir[1499]. Yine Pahtikos tarafından verilen bilgiye göre, kentin kuzeybatısında bulunan Pazarköy'de, göl suyunun Kios körfezine aktarılmasını sağlayan bir kanal bulunmaktaydı. Söz konusu kanalın zamanla kapanması üzerine İznik Gölü'nün taşıp yakın bahçe ve tarlalara zarar verdiği ifade edilmektedir[1500]. Kent ekonomisine değinen Fıratlı ise 1959'daki yayınında, İznik'te özellikle üzüm, dut, kestane, zeytin, haşhaş ve çeşitli sebzelerin yetiştiğinden ve İznik gölünde çeşitli balıkların varlığından[1501], Savaş da Roma Nikaia'sının boyacılık ve ipekçilik ile tanındığından bahsetmektedir[1502].

[1497] Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırması kapsamında, kendisinin İznik çevresinde yaşayan köylüler ile yapmış olduğu görüşmeler sırasında bu hususu destekler nitelikte bilgiler edinmiştir.

[1498] Παχτίκος 1912a: 226.

[1499] Arcan 1943: 41.

[1500] Παχτίκος 1912b: 291.

[1501] Fıratlı 1959: 3.

C. Kentin Adı ve Unvanları

İznik kentine onomastik açıdan bakıldığında, günümüze kadar antik isminin de modern isim ile beraber korunageldiğini söyleyebilmek mümkündür. "İznik" sözcüğü ikiye bölündüğünde, "iz" kısmının antik dönemde yönelme halini ifade eden "eis (εις)" edatından, "nik" kısmının ise "Nikaia (Νικαία)" sözcüğünün "Nik-" kısmından oluştuğu anlaşılmaktadır. Küçük Asya'daki birçok yerleşim isminde görülen bu durum Nikaia özelinde "Nikaia'ya" veya "Nikaia'ya doğru" anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla zaman içinde İs Nikaian-İsnik-İznik değişimleri söz konusudur[1503].

Böylelikle aşağıda daha detaylı anlatılacağı üzere M.Ö. 301'de Lysimakhos tarafından kente verilen Nikaia ismi Roma İmparatorluk Çağı ve sonrasında Doğu Roma'nın hakimiyeti esnasında da değiştirilmemiş ve günümüze kadar anlamını korumuştur. Bu hususta Gonis, Nikaia özelinde kullanılmış bütün isim ve tanımlamaları sıralamaktadır[1504].

Kentin *Bithynia et Pontus* Eyaleti dahilinde Nikomedeia kenti ile olan rekabetleri aşikardır. Dolayısıyla kent ve burada yaşayan halk için önem arz eden ve prestij olarak sayılan çeşitli unvanların sikke üzerinde yer alması olağan bir durum olarak karşılanabilir. Eyaletteki en önemli kent minvalinde "NEI ΚΑΙ ΠΡ ΒΙ (Νεικαία Πρώτη Βιθυνίας)" lejandı ile "Bithynia'nın birinci kenti" mesajı İmparator Vespasianus (M.S. 69-79) (S67, S70) ve İmparator Domitianus (M.S. 81-96) (S76, S79, S80) sikkelerinde görülmektedir. Söz konusu örneklerde eyalet isminde Pontus Bölgesi'ne yer verilmezken Domitianus'a ait diğer örneklerde lejand "N(E)ΙΚΑΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΠΟΝΤ ΚΑΙ ΒΙΘ (Νικαιείς Πρώτοι Πόντου και Βιθυνίας)" yani "Bithynia et Pontus'un birincileri Nikaialılar" şeklinde (S81, S82, S83) veya sadece "Eyaletin birincileri Nikaialılar" anlamındaki "ΝΕΙΚΑΙΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧ (Νικαιείς Πρώτοι της Επαρχίας)" olarak (S84, S85, S86) görünmektedir. Kentin eyalet içindeki durumunu yansıtan bu lejandlarda son olarak yine Domitianus'a (S87) ve Commodus'a (S147) ait bir lejantta "ana kent (başkent)" anlamını taşıyan "ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΝ (Μητρόπολιν)" ifadesinin eklendiği görülmektedir.

[1502] Savaş 1973: 16.

[1503] Şahin S 2004: 3. Bilinen bir diğer örnek "Eis ten Polin / İs tin Poli" ifadesi üzerinden oluşan İstanbul kentinin ismidir.

[1504] Γόνης 1989: 13-14.

Yukarıda bahsedilen unvanlar kent kapılarındaki yazıtlar üzerinden de belgelenmiştir. Buna karşın Nikaia kenti ile ilişkili olarak başka veri üzerinden tespit edilmemiş "XPVCEA ΠΟΛΙC (Χρυσέα Πόλις)" yani "altın şehir" unvanı da belgelenmektedir. Bu hususta Artuk, tek bir sikke tipinin lejandına (S101) işaret etmektedir. Söz konusu örnek İmparator Antoninus Pius (M.S. 138-161) dönemine tarihlendirilmiş olup kentte darp edilen sikkelere kıyasla alışılagelmişin dışında arka yüzünde tanrı Men işlenmiştir[1505]. Benzer bir tip, III. Gordianus zamanında (M.S. 238-244) da belgelenmektedir ancak bahsi geçen unvan bu tipte görülmemektedir[1506]. Nikaia'nın zengin ticarete, toprakları ve ürünlere sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla *Khrysea* (altın) unvanı, kent bağlamındaki propaganda kullanımında uygun görülebilir[1507].

Kentin itibarına atıfta bulunan bu lejandların dışında, direkt Nikaia halkına ithafen yapılan övmeye yönelik mesajlar da bulunmaktadır. Bu kapsamda kent halkına yapılan M. Aurelius zamanında (M.S. 161-169) "ЄΠΑΓΑΘΩ (en iyi)" (S119), Gallienus zamanında (M.S. 259/260) "ΑΡΙΣΤΩΝ ΜΕΓΙΣΤΩΝ (muhteşem)" (S332) ve Severus Alexander (S243, S244, S245, S246) ile Gallienus (S332, S333) zamanında ise "ЄΥCΕΒΩΝ ΕΥΓΕΝΩΝ (dindar ve soylu)" tanımlamaları görülebilmektedir[1508].

Kente dair dikkat çeken başka bir unvan (veya isimlendirme) "Aureliane Antoniane (Αὐρηλιανὴ Ἀντωνινιανή)" şeklinde belgelenmektedir. Nikaia'daki Lefke Kapı'nın iç kapı duvarı üzerinde tespit edilen bir yazıtta kentin İmparatoriçe Fulvia Plautilla'yı onurlandırdığı anlaşılmaktadır. Şahin tarafından sunulan tarihlemede[1509], imparatoriçeye ithafen Sebaste unvanının kullanılması sebebiyle *terminus post quem*

[1505] Artuk 1960: 317; Eyice 1984: 10.

[1506] Price 2004: 434 no. 99. Price, imparatorlar Antoninus Pius ve III. Gordianus sikke tiplerinde bulunan Men figürünü Iulius Caesar ile ilişkilendirmektedir. Ancak burada sunulan kaynaklar bu öneri için yeterli görünmemektedir.

[1507] Nuhoğlu-Altun 1998: 348.

[1508] Kent isim ve unvanları için ayrıca bk. Artuk 1960.

[1509] *INikaia* 59; Schneider – Karnapp 1938: 46-47 no. 16. ἀγαθῇ τύχῃ· | [Φουλο]υίαν Πλαυτίλλα[ν] | Σεβαστὴν ||[4] ἡ λαμπροτάτη καὶ μεγίστη | φίλη καὶ σύμμαχος, πιστὴ | τῷ δήμῳ τῷ Ῥωμαίων καὶ | ἐκ προγόνων οἰκεία τῷ ||[8] οἴκῳ τῶν Αὐτοκρατόρων, | Αὐρηλιανὴ Ἀντωνινια|νή εὐσεβεστάτη Νικα[ι]|έων πόλις διέπον[τος] ||[12] τὴν ἐπαρχείαν Τ[ιβ. Κλ.] | Καλλιππιανοῦ Ἰ[ταλικοῦ] | τοῦ λαμπροτάτο[υ πά]|[τ]ρῳνο[ς ἡμ]ῶν [---].

İmparator Caracalla ile evlilikleri olan M.S. 202 yılı, *terminus ante quem* için ise sürgüne gönderildiği M.S. 205 yılı önerilmektedir. İlgili yazıtta öncelikle kent halkının Roma'ya karşı dostluğunu (φίλη), müttefikliğini (σύμμαχος) ve sadakatini (πιστή) kanıtlama çabası kendini göstermektedir.

D. Kentin Kuruluşu ve Kuruluş Efsaneleri

Nikaia kentinin kıyısında yer aldığı Askania Limne'nin isminin en erken Homeros'un Ilias eserinde geçtiği görülmektedir. Destanda iki kez ayrı ayrı bahsi geçen Askania ilk olarak Phrygia'da[1510] ikinci kez ise Mysia'da[1511] olacak şekilde anılmaktadır (**Tab. 1**). Homeros'tan anlaşılacağı üzere burada iki farklı kültürün varlığı bölge hakimiyeti ile bağlantılıdır. Bu hususa değinen Şahin'e göre, gölün doğu yakasında Phrygialılar, batı yakasında ise Mysialılar ikamet etmekteydi[1512]. Diğer yandan Homeros'un Ilias eserinin anlatımı ve yazımı için uzun bir zaman dilimi gerekeceğinden, gölün hakimiyetinin ilk etapta Mysialılara sonrasında ise Phrygialılara geçtiği fikri de desteklenebilir. Ayrıca bölge coğrafyası, sınırları ve idari yayılım bakımından önem arz eden Sakarya Nehri'nin tanrısı Sangarios, "Phrygialı nehir tanrısı" olarak ifade edilmektedir[1513]. Dolayısıyla Sakarya Nehri'nin büyük ölçüde Phrygialılar tarafından hakimiyet altında tutulduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Arrianos'un "Bithyniaka" eserinden dipnot verilen *Notitiae Episcopatuum*'da Nikaia'nın Bithynia sınırında bulunan bir Mysia kenti olduğundan bahsedilmektedir. Önceleri Helikore (Ελικώρη) ismini taşıdığı, mertlik ve zenginliği ile Hellenlerin hayranlığını kazanan bir kent olduğu ve Mysialılar tarafından ele geçirildiği anlatılmaktadır. Bu yıkım sonrası nüfusunun bir kısmının öldüğü, diğer kısmının ise çevredeki yerleşimlere dağıldığı ifade edilmektedir[1514]. Helikore, kelime anlamı itibariyle "asması bol" şeklinde Türkçeye aktarılmaktadır[1515].

[1510] Hom. Il. II 860.

[1511] Hom. Il. XIII 790.

[1512] Şahin S 2004: 5.

[1513] Bonacasa 1976: 700; Strobel 2006: 701.

[1514] Şahin S 2004: 5-6. Nikaia'nın Helikore hususu Merkelbach tarafından detaylı çalışılmıştır (bk. Merkelbach 1985).

[1515] Sevin 2013: 35.

Helikore isminin yanı sıra kentin erken yerleşim tarihinde Agkore (Αγκώρη) ismini de taşıdığı bilinmektedir. Ayrıca söz konusu iki isimlendirmenin kullanıldığı dönemlerde kentin öncülü olarak aynı yerde Bottieililerin askeri kampının bulunduğu da ifade edilmektedir[1516]. Tarihçi Memnon'a göre ise Hellas'ta bulunan ve Nikaia ismine sahip olan bir kentteki askerler Büyük İskender'in ordusuna katılmıştır. Daha sonra III. Büyük İskender'in ölümünün ardından bu askerler Bithynia'daki Askania Limne'nin kıyısında, geldikleri kentin ismini verdikleri yeni bir kent kurmuşlardır[1517]. Belirli olarak Nikaia olarak adlandırılıyor olması gereken yerleşim Thermopylai'nin yakınlarında bulunduğu kayda geçilmiştir. Söz konusu "diğer" Nikaia, günümüzde Kıta Hellas'taki Molos yerleşimi ile ilişkilendirilmektedir[1518].

Büyük İskender'in ölümünden sonra M.Ö. 316'da, kendisinin komutanlarından biri olan Antigonos Monophthalmos tarafından o zaman Helikore olarak anılan Nikaia kenti ele geçirilmiş ve kendi adına ithafen Antigoneia olarak kent ismi değiştirilmiştir[1519]. M.Ö. 301'de gerçekleşen Ipsos Savaşı'nda Antigonos öldükten sonra Büyük İskender'in bir diğer komutanı olan Lysimakhos, o süreçte Antigoneia olarak tanımlanan İznik kentini hakimiyeti altına almıştır. Böylelikle kentin adı bir kez daha değişerek Lysimakhos'un eşi, Antipatros'un kızı olan Nikaia'nın ismini almıştır[1520]. Lysimakhos ile Nikaia arasındaki evlilik, Antipatros'un kızları ile Diadokhoslar arasında gerçekleştirilen siyasi evlilikler kapsamında değerlendirilmektedir[1521]. İsim değişikliği ile beraber yerleşimin *kome* statüsünden *polis* statüsüne geçtiği de değerlendirilmektedir[1522]. Anlaşıldığı üzere sırasıyla Helikore/Agkore, Antigoneia, Nikaia ve İznik isimleri yerleşim için kullanılmıştır.

Lysimakhos ile Seleukos arasında geçen son savaş olan ve M.Ö. 281'de gerçekleşen Kouropedion Savaşı, Seleukosların zaferi ve Lysimakhos'un ölümü ile sonuçlanmıştır. Savaştan kısa bir süre sonra Seleukos'un da öldürülmesiyle

[1516] Bonacasa 1976: 622; Texier 2002: 150; Strobel 2006: 701. Nikaia kentinin kentleşme süreci bağlamında bu durum detaylıca ele alınmaktadır. Bk. böl. V.

[1517] Şahin S 2004: 4.

[1518] Bonacasa 1976: 622; Strobel 2006: 701.

[1519] Abbasoğlu – Delemen 2004: 189.

[1520] Strab. XII 4.7; Lund 1992: 174-176.

[1521] Cohen 1973.

[1522] Bonacasa 1976: 622; Avram 2004: 977.

"sahipsiz" kalan bölgede Seleukos yanlısı Bithynialıların hakimiyeti görülmektedir. Daha belirli olarak Bithynia krallarından Zipoetes'in Nikaia ve çevresini ele geçirdiği ve krallığına dahil ettiği bilinmektedir[1523]. Daha sonra II. Prousias'ın M.Ö. 182-149 yılları arasındaki hakimiyeti süresince oğlu II. Nikomedes ile taht mücadelesi esnasında ilk olarak Nikaia'ya sığındığı kaydedilmektedir. Daha sonra M.Ö. 149'da Nikomedeia'ya sığınıp burada ölmüştür[1524]. Bölge önemi ve iki kent arası rekabet göz önüne alındığında, Bithynia Krallığı süresince kral saraylarının Nikaia'da değil de Nikomedeia'da olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır[1525].

Pontos Kralı VI. Mithridates ile Roma arasında, M.Ö. 96-63 yıllarında geçen Mithridates Savaşları esnasında Roma komutanlarından L. Valerius Flaccus ve F. Flavius Fimbria'nın Nikaia'ya geldiği bilinmektedir. Flaccus kendi askerleri tarafından öldürülürken Fimbria ve VI. Mithridates arasında barış sağlanmıştır. İki tarafın arasındaki anlaşma gereğince VI. Mithridates Bithynia'dan çekilmiş ve bölge Roma hakimiyeti altına girmiştir[1526].

Akdeniz dünyasında meydana gelen bir dizi mücadelenin ardından Roma, M.Ö. 133'te Pergamon Kralı III. Attalos'un da krallığını vasiyet etmesi ile Küçük Asya'da hakimiyet kurmaya başlamış ve bu neticede M.Ö. 129'da Asia Eyaleti kurulmuştur[1527]. Bithynia'nın son kralı IV. Nikomedes Philopator'un vasiyetiyle krallığın hakimiyeti M.Ö. 74'te resmi olarak Roma'ya geçmiştir[1528]. Böylelikle Bithynia Bölgesi Roma'nın bir eyaleti haline gelmiştir. Bu süreçte gerçekleşen bir

[1523] Şahin S 2004: 6-7. Kouropedion Savaşı'na katılıp ölen bir Nikaialıya (veya Kiosluya) ait bir mezar epigramı da belgelenmektedir. *IKios* 98; *INikaia* 751: εἰ καὶ μεῦ δολιχὸς περιαίνυται ὅστεα τύμβος, | ξεῖνε, τὸ δυσμενέων γ' οὐχ ὑπέτρεσσα βάρος· | πεζομάχος δ' ἱππεῖας ἐνὶ προμάχοισιν ἔμεινα | ὁππότε περ Κούρου μαρνάμεθ' ἐμ πεδίωι· ||[4] [Θ]ρήϊκα δὲ προπάροιθε βαλὼν ἐνὶ τεύχεσιν ἄνδρα | [κ]αὶ Μυσόν, μεγάλας κάτθανον ἀμφ' ἀρετᾶς· | ̣τῶι <τ>ις ἐπαινήσειε θοὸν Βιοήριος υἷα | Βιθυνὸν Μηνᾶν, ἔξοχον ἡγέμονα. ||[8] ἄλλο· | [δ]άκρυα μὲν δειλοῖς τις ἰὼν ἐπιτύμβια χ<ε>ύοι | [ν]ώνυμον ἐγ νούσων δεξαμένοις θάνατον· | αὐτὰρ ἐμὲ Φρυγίοιο πάρα ῥοόν, ἀμφί τε πάτρης, ||[12] ἀμφί τε κυδαλίμων μαρνάμενον τοκέων | εὐκλέα δέξατο γαῖα μετὰ προμάχοισι δαμέντα, | δυσμενέων πολλοὺς πρόσθε δαϊξάμενον· | Βιθυνὸν τῶι τις Βιοήριος υἱέα Μηνᾶν ||[16] αἰνήσαι με, ἀρετᾶς φέγγος ἀμειψάμενον.

[1524] Şahin S 2004: 7. Bu konular ileriki metinlerde daha detaylı ele alınmaktadır.

[1525] Texier 2002: 150.

[1526] Şahin S 2004: 7.

[1527] Dönmez-Öztürk 2011: 26. Ayrıca bk. böl. I. G.

[1528] Strobel 2006: 701.

diğer resmi faaliyet ise Nikaia'nın yerine Nikomedeia'nın bölgenin başkenti olarak ilan edilmesidir. Diğer yandan Nikaia'nın bölge içinde istikrarı sürdürdüğü ve Nikomedeia ile aralarındaki rekabetlerinin devam ettiğini söyleyebilmek mümkündür. Roma varlığının bölgede sağlanmasının ardından Pontos Kralı VI. Mithridates Eupator yeniden Roma ile çatışmaya girmiş fakat Roma Bithynia'daki hakimiyetini sürdürmüştür. G. Pompeius Magnus'un Küçük Asya'daki varlığı ile beraber Roma hakimiyetindeki bölgelerde, eyalet ve kentlerde özellikle idari açıdan birkaç değişiklik göze çarpmaktadır. Böylelikle Bithynia kentleri, dolayısıyla Nikaia'nın da Italia'daki kentlerin idaresi için tercih edilen *decuriones* (senato) sistemine benzer *boule* yani "belediye meclisi" sistemine geçtiği aktarılmaktadır[1529].

M.Ö. 47'de G. Iulius Caesar, Zela'da VI. Mithridates Eupator'un oğlu Pharnakes'i yenmesinin ardından Roma'ya dönerken Nikaia'dan geçmiştir. Aynı zamanda bu süreçte Caesar'a karşı suikast düzenleme iddiaları sebebiyle Galatia Kralı Deioterus'un davası da Nikaia'da gerçekleşmiştir. Bahsi geçen davada gelecekteki katili M. Iunius Brutus, Ceasar'ı yaptığı konuşmayla savunmuştur[1530].

İleriki süreçte, antik kaynaklar aracılığıyla M.S. 32'den itibaren gerçekleşen depremlerde Nikaia kentinin de bahsi geçmektedir[1531]. Diğer yandan nümismatik veriler ışığında İmparator Claudius'un yönetimi sırasında Nikaia kentinin eyaletin birinci kenti konumunda olduğu bilinmektedir[1532].

Nikaia ve Nikomedeia antik kentleri arasında sürekli bir rekabet söz konusu olmuştur[1533]. İki komşu kentin tarih içinde gerek ekonomik gerekse siyasi ve dini açıdan bir rekabeti canlı tuttukları anlaşılmaktadır. Bu konu antik kaynaklarda da yer verilmiştir. M.S. 40-120 yılları arasında yaşamış olan Dion Khrysostomos'un İmparator Traianus'un yönetimi esnasında yapmış olduğu konuşmada bu rekabetten söz etmekte, rekabetin iki kente zarar verdiğini ve barışı tercih etmeleri durumunda iki taraf için de daha iyi olacağını ifade etmektedir[1534].

[1529] Şahin S 2004: 7.

[1530] Şahin S 2004: 8.

[1531] Şahin S 2000; Adatepe – Erel 2006; Benjelloun 2017.

[1532] Bonacasa 1976: 623.

[1533] Robert 1977; Foss 2020.

[1534] Dion. Chrys. XXXVIII.

M.S. 109-111 yılları arasında Bithynia'nın valiliğini *propraetor* olarak yapan Plinius'un İmparator Traianus ile mektuplaşması esnasında Nikaia ile ilgili çeşitli meseleler anlatılmaktadır. Bu yazışmaların esas konusunu kentteki imar faaliyetleri teşkil etmektedir. İlkinde kent tiyatrosu, diğerinde ise kentin yanan *gymnasion*u yerine yapılmaya çalışılan yapı ile ilgilidir. Her iki yapıda da aksaklıklar yaşanmış ve bunun üzerine Plinius imparatora danışmak durumunda kalmıştır. En nihayetinde ikilinin yazışmalarından imparatorun kararı Plinius'a bıraktığı görülmektedir[1535]. Vali görevinde bulunan Genç Plinius, imar faaliyetleri ile ilgilenmesinin yanında kenti daha da genişletmiştir[1536].

İmparator Commodus'un yönetimi sırasında, M.S. 183'de Nikaialılar kent surlarının dışında bir Apollon tapınağı yaptırmışlardır. Söz konusu tapınağa ait günümüzde herhangi bir kalıntı tespit edilememesine karşın kült ile bağlantılı bir yazıt kayda geçilmiş ve bölgede Apollon kültü belgelenmiştir[1537].

İmparatorluğun yönetimini ele geçirmek için savaşan Pescennius Niger ve Septimius Severus arasında M.S. 193'te Nikaia Savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaşta Nikaia kenti Niger'in yanında yer almış, Severus'un muzaffer olarak çıktığı savaşın ardından ise Nikaia doğal olarak olumsuz etkilenmiştir[1538]. Yukarıda bahsi geçtiği üzere Nikaia ve Nikomedeia kentlerindeki rekabet bu süreçte de görülmektedir. Nikaia Niger'in tarafını Nikomedeia ise Severus tarafını tutmuştur. Kios'tan Nikaia'ya giden yol üzerinde bulunan Garsak Boğazı'nda iki taraf arasında gerçekleşen savaşın ardından Severus'un ordusu galip gelmiş, yenilgiye uğrayan Niger'in ordusu ise Nikaia'ya sığınmıştır. Savaşın ardından artık galip gelmiş olan Severus kendisinin tarafını tutan kentleri ödüllendirirken, kendisine karşı gelip Niger'i destekleyen kentleri cezalandırmıştır. Böylelikle Nikaia'nın durumunda daha önce sahip olunan ve prestij göstergesi de sayılan "Neokoros, Bithynia ve Pontos'un birinci kenti ve Metropolis" gibi onursal unvanlar elinden alınmıştır[1539].

M.S. 3. yy.'ın ortalarında yoğun olarak görülen yabancı kavim akınlarından Nikaia kentinin de nasibini aldığı ve ciddi bir şekilde tahribata uğradığı antik kaynaklardan

[1535] Plin. Ep. X 39-40.

[1536] Bonacasa 1976: 623.

[1537] Chron. pasch. CDXCI 5; *INikaia* 15 T13; *INikaia* 33.

[1538] Texier 2002: 150; Strobel 2006: 701.

[1539] Şahin S 2004: 10-11.

anlaşılmaktadır. M.S. 5. yy.'da yaşayan bir tarihçi olan Zosimos, Bithynia kentlerindeki Got saldırılarından bahsederken kuzeyden, Nikomedeia üzerinden yerleşimleri yağmalayarak ilerlediklerini aktarmaktadır; sırasıyla Nikaia, Kios, Apameia ve Prousa'ya yöneldiklerini ifade etmektedir. Bu saldırılar yağma nitelikli olup ganimetler elde edildikten sonra kentler ateşe verilmiştir[1540].

Roma İmparatorluğu'nun kendi idari sınırları içinde getirmiş olduğu *Pax Romana* yani Roma Barışı beraberinde refah, bolluk, bereket ve emniyet getirmiştir. Bu nedenle kentlerdeki tahkimatlara, sur ve kule gibi yapılara verilen önem azalmıştır. Yabancı kavim akınlarının ardından yeniden bu tarz yapılara önem verildiği, inşa ve onarım faaliyetlerin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Nikaia kentinde de, Got saldırısı sonrası surlara farklı dönemlerde yapı çalışması yürütülmüştür. Valerianus, Gallienus, Macrianus ve Quietus'a ait sikkeler üzerinde ilk kez sur betimleri görülmektedir. Ayrıca bu uzun süreli yapı programı Göl Kapı ve Yenişehir Kapı üzerinde bulunan yazıtlar üzerinde görülmekte ve İmparator Marcus Aurelius Claudius'un (Gothicus) yönetimi esnasında tamamlandığı anlaşılmaktadır[1541].

İmparator I. Konstantinos'un yönetimi sırasında M.S. 325'te, Nikaia kentinde ilk Ekümenik Konsil gerçekleştirilerek Arianizm kınanıp lanetlenmiştir. Ayrıca Hristiyanlığın dini çerçevesi resmiyet kazanmıştır. M.S. 364'te İmparator Iovianus'un Dadastana'daki vefatının ardından yeni imparatorun belirlenip seçilmesi gerektiğinden Nikaia'da bir imparatorluk seçimi gerçekleştirilmiştir. Burada imparator olarak Valentinianus seçilmiştir. Ardından imparator Nikaia'ya davet edilmiş ve daha sonra Konstantinopolis'e gidip kardeşi Valens'i ortak imparator olarak ilan etmiştir[1542]. M.S. 716 ve 727'de Arapların sonuç vermeyen kuşatmalarının ardından kent halen M.S. 8. yy.'ın ortalarında Opsikion *thema*sının en önemli kenti olarak değerlendirilmektedir[1543]. İmparator Iustinianus'un özel ilgisi dahilinde[1544] M.S. 787'de yedinci Ekümenik Konsil Nikaia'daki Ayasofya

[1540] Zos. I 35.

[1541] Şahin S 2004: 11. Nikaia'daki tahkimatlar hak. bk. böl. V. C. 1.-2.

[1542] Şahin 2004: 12.

[1543] Berger 2006: 702.

[1544] Bonacasa 1976: 623.

Kilisesi'nde gerçekleştirilmiştir[1545]. M.S. 1081 ile 1096 yılları arasında Nikaia'nın hakimiyeti Selçukluların elindeyken M.S. 1204 ile 1264 aralığında Konstantinopolis Haçlılar tarafından kuşatıldığından Nikaia'ya nüfus akını gerçekleşmiştir. Son olarak 1331'de kent Osmanlıların idaresi altına girmiştir[1546]. Kenti ziyaret eden seyyahların tanıklıklarına göre, olasılıkla M.S. 16. yüzyılın sonlarında kervan yolunun kentten uzaklaşmıştır. Aynı zamanda nüfusunun büyük bir kısmının İstanbul'a göç etmesi ve kent ekonomisi için önem arz eden çiniciliğin zayıflamasının etkisiyle kent önemini yitirmiştir. Halihazırda dönem içinde terk edilmiş izlenimini veren yerleşimdeki yapıların yerini harabeler almıştır[1547].

Mitolojik Kuruluş, Efsaneler ve Nümismatik Verilere Yansıması

Küçük Asya'nın antik kentlerinde sıkça görüldüğü üzere kent kuruluşu mitoslarıyla kent-mitoloji bağlantısı kurulmaktadır. Nikaia özelinde, kentin kurucu mitolojik figürü esas olarak tanrı Dionysos'tur[1548]. Ozan Nonnos tarafından anlatılan bir hikâyede, tanrı Dionysos ile kent arasındaki ilişkiyi anlayabilmek mümkündür[1549]. Nikaia, ırmak tanrısı Sangarios (Sakarya) ile Kybele'nin kızıdır ve bir su perisi ya da başka bir değişle bir yarı tanrıça özelliğini taşımaktadır. Anlatıya göre bir gün Nikaia, kendisine âşık olan genç çoban Hymnos'u okuyla öldürür. Bu cinayet sonrası Eros'un müdahalesiyle Dionysos Nikaia'ya âşık olur fakat bu aşkına karşılık bulmaz. Nikaia'ya sahip olabilmek için tanrı Dionysos, Askania Limne'nin doğusunda bulunan ve su perisinin dinlenmek için uğradığı bir derenin suyunu şaraba çevirir. Su yerine şarabı içen Nikaia kendinden geçer, Dionysos bu durumdan istifade eder ve kendisi ile birlikte olur. Nikaia uyanıp durumu anlar, Dionysos ise ortadan kaybolmuştur. Bu olaydan sonra su perisi göl kıyısına yerleşir ve sonrasında kızı Telete'yi doğurur, ardından ise Dionysos Nikaia'nın onuruna beraber oldukları yerde güzel taşlardan bir kent inşa eder ve adını Nikaia koyar[1550]. Dionysos'un yanı sıra, sikke lejandları ve epigrafik veriler ışığında kent kurucusu olarak Herakles de

[1545] Texier ise konsülün, Ayasofya Kilisesi yerine kentin yönetim sarayında gerçekleştirildiğini ifade etmektedir (bk. Texier 2002: 154).

[1546] Berger 2006: 702.

[1547] Ermiş 2014: 205-206.

[1548] Bonacasa 1976: 622.

[1549] Nonnus, Dion. XV 399-402.

[1550] Şahin 2004: 4-5; Erhat 2007: 217.

anılmaktadır[1551]. Nikaia kenti ile ilgili mitolojideki bir diğer anekdot Nikaialı tarihçi Menekrates'te geçmektedir. Kendisinin anlatısına göre Theseus ve Antiope kent civarında bir süre kalmışlardır[1552].

Kentin kuruluşuyla ilişkili olarak mitolojik hikayelerde Dionysos, Herakles ve Theseus'a ön plana çıkmaktadır. Hellen kentleri, zaman ve mekân çerçevesine kendilerini yerleştirme ve ortak kimliğe sahip olma kaygısı gütmekteydi. Böylelikle kuruluşlarını kolonizasyon sürecindeki bir kente veya mitolojideki bir tanrı veya kahramana bağlamaktaydı[1553]. İnsanlığın velinimeti olarak görülen tanrı veya kahramanlar, kentler tarafından sıkça tercih edilmiş olup Dionysos, Herakles ve Theseus gibi figürler mitolojik hikayelerinde geniş bir coğrafyada seyahat etmeleri ve birçok yerde bulunmaları sebebiyle kendileriyle daha kolay bağlantı kurulabilmiştir[1554]. Özellikle İmparator Hadrianus'un yürütmüş olduğu propaganda programı çerçevesinde[1555], imparatorluk *oikoumene* (toplam yaşanabilir dünya[1556]) fikrine dayanarak sınırların içinde birlik-bütünlük ile imparatorluğun bileşenlerine yani eyaletlere saygı göstermeyi esas almaktaydı[1557]. Bu kapsamda Roma İmparatorluğu özellikle Hellen kültürünü temelde kullanarak yayılımını ve etkisini sağlamlaştırabilmiştir[1558]. Roma, yerel mirasları ve değerlerini değerlendirerek kültürel bir ortam yaratmakta gayet yetenekli görünmektedir[1559]. Kuşkusuz toplumlar arası iddia rekabetinde, ortaya sunulan kuruluş iddialarının mitoloji mantığı çerçevesine oturtulması ve kanıtlarla desteklenmesi gerekmekteydi[1560]. Nikaia

[1551] Γόνης 1989: 14.

[1552] Şahin S 2004: 15.

[1553] Gleason 2006: 229-230.

[1554] Price 2005: 119.

[1555] Hellen kültürünün araç olarak kullanılıp Roma etkisinin artırılmasına yönelik gerçekleştirilen propagandaya örnek olarak Gleason'un aktarımı açıklayıcıdır: Bir yerleşimdeki, örneğin Artemis kültü, yerel ve bölgesel açıdan kendi içinde çeşitlilik gösterebilecekken imparator heykelleri, örneğin Hadrianus'un heykeli, her yerde yaklaşık olarak aynı olacaktır. Böylelikle diğer tanrılar ile beraber tapınım gören imparatorlar veya kamu binalarını süsleyen heykeller ile istikrarlı bir görsel imaj yayılma fırsatı bulmuştur (Gleason 2006: 230).

[1556] Kroeber 1945: 9.

[1557] Napoli 2018: 390.

[1558] Tevdovski 2021: 8, 13-16.

[1559] Yegül 2000: 138.

[1560] Price 2005: 120.

özelinde, Dionysos, Herakles ve Theseus *ktistes* olarak anılmakta ve Nikaia'nın Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinin betimlerinde sıkça kullanım görmüştür. Anlaşıldığı üzere bu mitolojiler ile bağ kurulmaya ve sikkeler aracılığıyla dışarıya gösterilmeye çalışılmıştır. Bu noktada, Küçük Asya'daki kentlerin Roma merkez idaresi ile kurduğu bağ sayesinde çıkar sağladığı hatırlanmalıdır. Nitekim M.Ö. 196-195'te Romalıların Lampsakos'a mitolojik geçmişi sebebiyle yardım etmeyi kabul etmesi veya Aphrodisias'ın Sulla, Caesar ve Augustus'un dikkatini çekmesi gibi durumlar bu kurgunun başarısını göstermektedir[1561].

Mitolojik hikâyelerin siyasi açıdan kullanılmasıyla öncelikle Klasik ve Hellenistik dönemlerde karşılaşılmaktadır; Hellen dünyasında, büyük ve küçük kentler arasındaki ilişkiler kapsamında yönetici sınıfa çekici gelebilecek bazı mitolojik argümanlar sunularak kralların dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Hellen kültürünün popüler olduğu aşikardır; yerel elitler kentlerini, dolayısıyla kendilerini ön plana çıkarma kaygısıyla mitolojik hikâyeler üzerinden haklar iddia etmiştir. Böylelikle örneğin Aphrodisias ve Ephesos gibi kentler mitolojik geçmişlerini anıtsallaştırmaya çalışmıştır[1562].

M.S. 1. yy.'da yerel kültlere yapılan atıflar çok yoğun olmamasına karşın[1563], özellikle M.S. 2. ve 3. yy. süresince kent sikkelerinin arka yüzlerinde kent kurucuları, kent kuruluş hikâyeleri ve mitolojik temalar kullanılmıştır. Dolayısıyla "İkinci Sofistik Dönem[1564]" veya "Hellen Rönesansı[1565]" olarak adlandırılan bu dönem içinde birçok kentin, mitolojik unsurları kullanarak Hellen kökenini vurgulamaya çalıştığı anlaşılmaktadır[1566]. Bu süreçte her ne kadar Roma'nın *philhellenismos*u yaygın olsa da, bu durum dönemin kültürel modasının etkisi ile geçmiş tarihi yeniden canlandırma akımı ile bağlantılıdır[1567]. Yukarıda da değinildiği üzere bu süreç Hellen kültürünü ön plana çıkarmaktadır. Ancak Hellen kültürünün araç olarak kullanıldığı, Roma İmparatorluğu'nun ise yaratılan kentler arası rekabet

[1561] Price 2005: 122-123; Gleason 2006: 230.

[1562] Price 2005: 116.

[1563] Kremydi-Sicilianou 2005: 104.

[1564] Dönem dinamiği için bk. Akgün-Kaya 2017: 217-239.

[1565] Kremydi-Sicilianou 2005: 104.

[1566] Heuchert 2005: 51.

[1567] Kuin 2018: 634.

ortamından istifade ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hellen kültürünün, en azından belirli dönemlerde Roma'nın çıkarı doğrultusunda bir araç işlevi gördüğünü destekleyebilmek mümkündür.

Nikaia'ya bakıldığında, kent ismi ve personifikasyonu bakımından Dionysos'un Herakles ve Theseus'a kıyasla ön plana çıktığı görülmektedir. Roma öncesi bölgede var olan Bithynia Krallığı ve daha sonra Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerinin ön yüzlerinde Dionysos'un sıklıkla tercih edilmiş olması, yerel halkın ayrı bir aşinalığını ve belki de bir bağı olması gerektiğini göstermektedir. Mitolojik hikâye açısından ise Herakles ve Theseus "geçici" olarak değerlendirilebilecekken, Dionysos-Nikaia ilişkisinin ve kurgusunun yerel ölçekte daha kalıcı olduğu söylenebilir.

Bu üç mitolojik figürün yanı sıra Nikaia kent sikkelerinde Asklepios ve Artemis de *ktistes* olarak anılmaktadır. Ancak her iki tanrı için Nikaia ile bağlantılı mitolojik anlatılar bulunmamaktadır. Asklepios betimleri Nikaia sikkelerinde tekil veya Hygeia ile birlikte varlığını göstermektedir. Ancak Asklepios'un *ktistes* lejandı sadece tek sikke tipi üzerinden belgelenmektedir[1568]. Diğer yandan Artemis'in de genel olarak tekil sahneleri bulunmasına karşın, tek bir tipte Dionysos ile birlikte betimlenmektedir. Sikkenin ön yüzünde imparatorlar Valerianus ve Gallienus'un başı karşılıklı olarak birbirine bakacak şekilde işlenmiştir. Arka yüzde ise sahneye göre solda Artemis, sağda da Dionysos ayakta durmakta ve birbiriyle tokalaşmaktadır. Sahnenin çevresine yerleştirilmiş olan lejand bu sefer çoğul halde, "OI KTICTAI NIKAIEΩN (Nikaia'nın kurucuları)" şeklinde kullanılmıştır[1569]. Burada dikkat çeken nokta, iki imparatorun yan yana kullanımı ile birlikte *ktistes*lerin de yan yana kullanım görmüş olmasıdır. Buradaki *ktistes*ler ifadesi Artemis ve Dionysos'a atfedileceği gibi, Valerianus ve Gallienus ile de ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla kent kurucuları kapsamında uygulanan bu propaganda ile tanrı ve imparator ilişkilendirmesi yapılarak kurucu niteliğinin imparatora aktarılması hedefleniyor olmalıdır.

Dionysos

Nikaia'nın Roma İmparatorluk Dönemi kent sikkelerinde Dionysos'un *ktistes* niteliği ilk kez İmparator Nero zamanında (M.S. 54. c.) belgelenmektedir (S60). Burada

[1568] RG I.3 90; Wilson DR 1960: 92; Doğancı 2007b: 123.

[1569] RG I.3 819.

Dionysos figür olarak yer almamasına karşın, lejantta direkt Nikaia'nın *ktiste*si olarak anılmaktadır. Betim olarak ise külte değinilerek *girland*lı ve üzerinde ateşi yanan bir *altar* kullanılmıştır. Diğer yandan betim olarak, İmparator Vespasianus (M.S. 69-79) sikkelerinde (S71) büst olarak ilk kez kullanım görmüştür. Tanrıya ait diğer betimlerin dışında ise büst olarak sadece değinilen Vespasianus sikkesinde ve baş olarak Domitianus (M.S. 81-96) sikke tipinde (S84) tercih edilmiştir. Vespasianus örneklerinde betim ile beraber kullanılan lejand, tanrı ile bağlantılı olmayıp Dionysos'un başında asma çelenginin varlığı dikkat çekmekte ve bu şekilde yorumlanmaktadır. Diğer yandan Domitianus örneklerinde asma çelenkli Dionysos başı "Nikaia'nın *ktistesi*" lejandıyla tamamlanmaktadır. Dionysos teması en geç İmparator Trebonianus Gallus'a kadar (M.S. 251-253) görülmekte olup bahsi geçen baş ve büstlerin yanı sıra kullanım gören diğer betimler içeriğe göre araba sahnesi, bebek Dionysos, tekil betim ve toplu betimler olarak ayrılabilmektedir.

Araba sahnelerinde Dionysos, dört fil tarafından sola doğru çekilen bir arabanın arkasında oturmakta, sol elinde *thyrsos*, sağ elinde de bir *kantharos* tutmaktadır. Bu sahnede Dionysos ile fillerin beraber görülmesi, tanrının Hindistan seferi hakkındaki mitolojik konu ile bağlantılıdır. Bu betim İmparator Vespasianus (M.S. 69-79) ile başlamakta (S67) ve sırasıyla Antoninus Pius (M.S. 138-161) (S102, S103), Commodus (M.S. 180-192) (S149, S150), Severus Alexander'de (M.S. 222-235) (S247), III. Gordianus'ta (M.S. 238-244) (S289) devam etmekte, son olarak ise Gallienus'ta (M.S. 253-268) (S335) belgelenmektedir. Değinilen sahnelerde tanrının oturduğu araba filler tarafından çekilirken, İmparator Commodus'a tarihlendirilen (M.S. 184-190) bir sikke tipinde (S151) araba bu sefer iki panter tarafından sağa doğru çekilmektedir. Yine farklı olarak burada Dionysos oturur vaziyette değil, ayakta ve dizginleri tutar durumdadır.

Dionysos'un bütün olarak ayakta betimlendiği ilk sahne İmparator Domitianus (M.S. 81-96) ile başlamaktadır. Burada (S81) yine *ktistes* unvanı ile pekiştirilen sahnede Dionysos giyimli olup ayaklarının altında görünen bir fil başının üzerinde ayakta durmakta, sol eliyle *thyrsos* sağ eliyle de bir *kantharos* tutmaktadır. Antoninus Pius (M.S. 138-161), M. Aurelius (M.S. 161-180) ve Commodus (M.S. 180-192) betimlerinde (S104, S125, S152) benzer sahne kullanılmaya devam etmekteyken, tanrı bu sefer çıplak olarak betimlenmektedir. Bu sahnelerde özellikle *thyrsos*un yaklaşık orta kısmındaki kurdele daha belirgin işlenmiştir. Ayrıca M. Aurelius

tipinde (S125) Dionysos'un sol eliyle *thyrsos*u tuttuğu, sağ eliyle ise bir *kantharos* yerine başını tuttuğu görülmektedir. Aynı betim Severus Alexander (M.S. 222-235) (S248), Maximinus (M.S. 235-238) (S275) ve I. Philippus (M.S. 244-249) (S307) sikkelerinde yine farklılık göstermektedir. Her üç sikkede de Dionysos ayakta ve giyimli durumdadır, sol elinde *thyrsos* ve sağ elinde *kantharos* tutmaktadır. Bu tiplerdeki en önemli fark, tanrının gerek saç gerekse kıyafetleriyle bir kadın görüntüsünde betimlenmiş olmasıdır. Son olarak I. Philippus örneği haricinde, diğer iki tipte tanrı figürünün başına bir *polos* ilave edilmiştir. I. Philippus'a ait bir başka örnekte (S308) sahne tekrarlanmakta, buna karşın Dionysos daha maskülen (heroik?) işlenerek bir *himation* kuşanmış ve yarı çıplak olarak betimlenmiştir. I. Philippus'un son tipinde (S309), ayrıca Traianus Decius (M.S. 249-251) (S318) ile Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) (S322) betimlerinde aynı sahnenin kullanımı belgelenmektedir. Bütün bu tekil betimlerden istisnai olarak Geta'ya tarihlendirilen (M.S. 198-209) bir sikkede (S211) Dionysos'un sakallı bir *herme* şeklinde betimlendiği anlaşılmaktadır.

Tanrı Dionysos'un bebek olarak betimlendiği sikke tipi İmparator Antoninus Pius (M.S. 138-161) ile beraber başlamaktadır. İlgili örnekte (S105) bebek Dionysos bir *liknon* (beşik) üzerinde oturmakta, sahneye göre sağa bakmakta ve iki elini önüne doğru uzatmaktadır. Tanrının arkasında *thyrsos*un varlığı anlaşılmaktadır. *Thyrsos* veya kundağın işlenmesindeki detaylar az şekilde fark etse de aynı sahne sırasıyla M. Aurelius (M.S. 161-180) (S126) / (M.S. 161-169) (S127), Commodus'ta (M.S. 180-192) (S153) ve Geta'da (M.S. 198-209) (S212) devam etmektedir.

Buradaki sahnelere kadar Dionysos tek başına işlenmiştir. Buna karşın çeşitli sikke tiplerinde sahne farklı figürlerle de tamamlanmakta ve bu durum M. Aurelius (M.S. 161-180) örneği (S128) ile başlamaktadır. Örnekte Dionysos oturmakta ve bir *thyrsos* tutmaktadır. Hemen sağında bir *satyr* başının üstüne sağ elini kaldırmakta, diğer elinde ise bir *pedum* tutmaktadır. Yine imparatora ait (M.S. 175-177) başka bir sikkede (S129) Dionysos oturmakta ve sahneye göre kendisinin sol altındaki panterin üstüne sağ eliyle bir *kantharos* tutmaktadır. Tanrının sol elinde yine bir *thyrsos* görülmektedir. Sahnenin bir panter ile tamamlanması, Antoninus Pius veya M. Aurelius'a tarihlendirilen başka bir sikkede (S114) de karşılaşılmaktadır. Ayakta işlenmiş olan tanrının hemen sol altında, başını kendisine çevirmiş olan bir panter yerleştirilmiştir. Dionysos bu betimde sağ eliyle başını, sol eliyle *thyrsos*u tutarken,

örnek S125 ile yakın benzerlik göstermekte, fakat burada olası bir panterin varlığına kuşkuyla yaklaşılmaktadır. Yine aynı dönemdeki başka bir sikkede (S115) bu defa Dionysos Tykhe ile beraber belgelenmektedir. Sahnede Tykhe ve genç Dionysos yan yana oturmakta, Tykhe'nin elinde uzun bir asa varken Dionysos'un elinde *thyrsos* görülmektedir. İmparator Geta'ya atfedilen (M.S. 198-209) bir sikke tipinde (S213) yine panter kullanılmış olup Dionysos bir panter üzerinde sağa doğru ilerlemektedir. Kalabalık bir sahne örneği olarak İmparator III. Gordianus'a (238-244) ait bir sikke tipinde Dionysos, Athena, Tykhe ve Nike beraber yer almaktadır. İlk örnekte (S290) sağda miğferli ve zırhlı Athena kalkan üzerine oturmakta ve sağ eliyle önüne doğru Nike'yi uzatmaktadır. Athena'nın hemen karşısında, solda, ayakta duran Tykhe elindeki bebek Dionysos'u tanrıçaya uzatmaktadır. Sahne itibariyle Dionysos'un Nike tarafından taçlandırıldığı anlaşılmaktadır. İkinci örnekte (S291) aynı sahne tekrarlanmakta, fakat Athena elinde Nike yerine bir *patera* tutmaktadır.

Herakles

Dionysos gibi Herakles de sikke betimlerinde sıkça tercih edilmiş ve çeşitli betimlerine yer verilmiştir[1570]. Bu betimler ise baş, Farnese tipi, Albertini tipi, Lansdowne tipi ve 12 görev sahneleri[1571] şeklinde gruplandırılabilir.

Herakles betimi ilk olarak baş (S85) ve Farnese (S82) şeklinde İmparator Domitianus zamanında (M.S. 81-96) görülmekte ve çeşitli betimlerle İmparator Valerianus'a kadar (M.S. 253-260) (S329) kullanılmaktadır. Herakles'in baş betimleri Domitianus haricinde İmparator M. Aurelius'ta (M.S. 161-180) (S130) da görülmekte ve sakallı olarak işlenmektedir. Bu iki tipin dışında bir Antoninus Pius (M.S. 138-161) örneği (S106) başında aslan postu başlık ile genç Herakles olarak değerlendirilmekte, fakat aynı baş Büyük İskender olarak da yorumlanmaktadır.

Herakles'in Farnese tipi yukarıda değinildiği gibi Domitianus ile başlamaktadır. Burada (S82) iri bir şekilde ve çıplak vaziyette işlenmiş olan Herakles ayakta durmakta, kayalığa dayanan sopası üzerine yaslanmakta, sağ elini de sırtının arkasına götürdüğü görülmekte, son olarak sol elinde aslan postu seçilebilmektedir. Benzer sahneyi İmparator M. Aurelius (M.S. 161-180) (S131), Commodus (M.S. 180-192)

[1570] Kumandaş-Yanmaz 2020: 9.

[1571] Herakles'in 12 görevinin sikkeler üzerinde betimlenmesine örnek olarak bk. Demirtaş – Pınarcık 2016.

(S154), Geta (M.S. 198-209) (S214), I. Maximinus (M.S. 235-238) (S276), III. Gordianus (M.S. 241-244) (S292), I. Philippus (M.S. 244-249) (S310) ve Trebonianus Gallus'ta (M.S. 251-253) (S323) görebilmek mümkündür. Verilen örnekler birbiriyle aynı olup sadece son ikisinde, sahneye göre Herakles'in sol altına bir sadak eklenmiştir.

Herakles'in Farnese tipindeki betimi haricinde bir diğer tekil betim de Albertini tipinde belgelenmektedir. Bu tip ilk olarak İmparator Antoninus Pius (M.S. 138-161) (S107) ile başlamakta ve *ktistes* unvanı ile beraber kullanılmaktadır; Herakles sakallı ve çıplak olarak ayakta durmakta, sol eliyle aslan postunu tutarken sağ eliyle de lobutun üzerine dayanarak dinlenmektedir. Aynı sahne, fakat bu sefer başka perspektiften M. Aurelius (M.S. 161-162 c.) sikkesinde (S132) görülmektedir. Burada yarı tanrı yine sakallı ve çıplak olarak, sırtı görünecek şekilde betimlenmiştir. Yine sol omuzundan eline dökülen aslan postu ile sağ elindeki lobut sahnede yer almaktadır.

Tekil betimlerde son olarak tek bir örnek daha belgelenmektedir. İmparator Valerianus'a tarihlendirilen (M.S. 253-260) bir sikkede (S329) Herakles çıplak ve genç olarak, ayrıca sakalsız işlenmiştir. Her iki eli de serbest ve bel hizasında görülmekteyken, sağ elinin üzerinde duran bir lobutun sağ omuzuna dayandığı görülmektedir. Herakles'in genç ve sakalsız olması, ayrıca lobutun omuza dayatılmış olması ile sahne Lansdowne tipini anımsatmakta fakat iki tip arasında temel bir fark bulunmaktadır; sikkedeki Herakles diğer eliyle aslan postu tutmamaktadır. İlgili sikkede kurucu niteliği için betim ile beraber "OIKICTHN (οἰκιστὴν)" lejandı kullanılmıştır.

Herakles'in görüldüğü betimler için son grup olarak 12 görevlerine ait konuların işlendiği sikkeler değerlendirilebilmektedir. İlk olarak bu repertuvar İmparator M. Aurelius (M.S. 161-180) ile başlamakta ve ilk kullanılan sahne (S133) Erymanthos yaban domuzunun yakalanması olarak görülmektedir. Sahnede Herakles yarı sırtı dönük vaziyette, çıplak ve sakallı olarak betimlenmekte, iki eliyle yaban domuzunu taşırken sağ ayağının hemen yanında lobutu görünmektedir. Yine aynı dönemde farklı bir sahne olarak Kyreneia geyiğinin yakalanması (S134) ele alınmaktadır. Herakles çıplak ve sakallı olarak ayakta durmaktadır, sağ elindeki lobut yere değmekteyken, sol elinde aslan postu, onun da üzerinde oğlu Telephos görülmektedir. Sahneye göre Herakles'in hemen sağında geyik figürü işlenmiştir.

İmparator Antoninus Pius veya M. Aurelius'a atfedilen iki örnekte (M.S. 161-175 c.) iki farklı sahne daha görülmektedir. İlkinde (S116) Herakles sahnenin soluna doğru hareket ederek omuzlarının üzerinde tuttuğu hayvanı taşımaktadır. Bu hayvan Kyreneia geyiği veya Erymanthos yaban domuzu olarak yorumlanmaktadır. Yarı tanrının arkasında dikey durumda lobut görünmektedir. İkinci (S117) betimde Herakles sahnenin sağına doğru yönelmiş olan bir aslanın sırtına yaslanmakta, hemen yanı başındaki ufak Eros ile oynamaktadır. Aslanın başının hemen üstünde lobut seçilmektedir. Geta (M.S. 198-209) sikkelerinde Herakles'in iki farklı görevi betimlenmektedir. Birincisi Augeas'ın ahırının temizlenmesi görevi olup (S215) sahnede Herakles ayakta durmakta ve bir kazma sallamakta, altından nehir suyu akmaktayken hemen arkasında bir kova (?) seçilmektedir. Aynı dönemdeki bir diğer sahnede (S216) Herakles Lerna *hydra*sı ile mücadele etmekte, sağ eliyle başının üzerine lobutunu kaldırarak sağda duran canavara hamle yapmak üzere görünmektedir. Yukarıda değinilen aslanlı sahneyi İmparator III. Gordianus'ta (M.S. 238-244) da görülmek mümkündür (S293). Bu sahnede Herakles ile beraber bir aslanın kullanılması yoluyla Nemea aslanı ile mücadelesine atıfta bulunulmaktadır. Bir diğer sahne olan Diomedes'in atlarının çalınması Severus Alexander'de (M.S. 222-235) görülmektedir (S249); Herakles sahnenin solunda çıplak şekilde ayakta durmakta, sağ eliyle lobutu tutarken sol eliyle dizginlerinden iki at tutmakta ve atları yukarı kaldırmaktadır. Yine aynı dönemde başka bir konu olan Stymphalos kuşlarının öldürülmesi de ele alınmaktadır (S250). Örnekte sağa doğru hamle yapan Herakles yarı çıplak olup üzerine aslan postunu giymekte ve yayıyla kuşları vurmaktadır. Aynı sahne ayrıca İmparator I. Maximinus'ta (M.S. 235-238) kullanılmıştır (S277). İmparatorun yönetimi esnasında Herakles'in yarı dev Antaios ile güreşmesi sahnesi de kullanım görmüş (S278) olup Herakles önünde duran Antaios'u belinden kavrayıp kaldırır şekilde betimlenmiştir. Son olarak bir Elagabalus (M.S. 218-222) sikkesinde (S228) Girit boğasının zapt edilmesi görevi işlenmiştir; Herakles merkezde, iki eliyle arkasındaki boğayı boynuzlarından tutmaktadır.

Herakles betimlerinin işlendiği bu sikkelere paralel olarak Herakles'in Roma ile bağlantısına da değinmek yararlı olacaktır. Cumhuriyet Dönemi'nde, yaklaşık olarak M.Ö. 399'da Herakles (Hercules) kültü Roma'da tanıtılmış olup *Ara Maxima altar*ı

ile tüccarların koruyuculuğunu üstlenmekteydi[1572]. Yaklaşık olarak M.Ö. 300'lerde ise Herakles'in niteliği değişerek Roma'daki zafer alayları törenleri ile ilişkilendirilmiştir; Herakles'e ait *triumphalis* heykeli zafer alayı güzergahı üzerinde yer alırken *Salii collegium*u ile savaş tanrısı Mars gibi benzer tema ile özdeşleştirilmekteydi[1573]. Bu özelliğinin yanı sıra İmparator Augustus ile beraber Herakles imparatorluk ailesinin koruyucu tanrısı haline gelmiş[1574], imparatorlar tarafından da güç temsili propagandası çerçevesinde sıkça kullanılmıştır[1575]. Dolayısıyla Nikaia'nın Herakles mitosu ile ilişkisi veya tercih edilişi, imparatorlar ve bu bağlamdaki propaganda ile bağlantısı olabileceği fikrini düşündürtmektedir.

Theseus

Nikaia kentinin mitolojik kurucularından bir tanesi olarak değerlendirilen Theseus, arka yüz betimlerinde sadece İmparator Commodus (M.S. 180-192) zamanına tarihlendirilen iki sikke tipinde belgelenmektedir. İlkinde (S155, S156) Theseus'un başı sağa bakar vaziyette, aslan postu başlık ile beraber verilmiştir. Farklı olarak ikincisinde (S157) çıplak olarak ayakta, sol elinde lobut ve sağ elinde *patera* ile işlenmiştir. Her iki betimin tanımlanması özellikle lejand aracılığıyla sağlanabilmektedir, nitekim her ikisinde de her ne kadar *ktistes* unvanı kullanılmamış olsa da kahramanın adı kullanılmıştır. Esasında Theseus, Nikaia'nın komşu yerleşimlerinden biri olan, İznik Gölü'nün güneybatısında bulunan Pythopolis'in *ktiste*si olarak anılmaktadır[1576].

Büyük İskender

Nikaia kenti, yukarıda bahsedildiği üzere kurucularına saygı göstererek, kendi tarih ve kökenini anarak özellikle Dionysos ve Herakles'e sikkelerde yer vermiştir[1577]. Her iki mitolojik figürün çok seyahat ettiği ve bu esnada çok sayıda kent kurduğu bilinmekle beraber, bu özellikleri aracılığıyla Büyük İskender ile bir bağlantı

[1572] Tyszler – Jankowiak 2017: 219.

[1573] Marzano 2009: 86.

[1574] Tyszler – Jankowiak 2017: 219.

[1575] Hekster 2005. Sikkeler üzerinde imparator-Herakles kullanımı için ayrıca bk. Manders 2012: 109.

[1576] Erpehlivan 2018: 150-151.

[1577] Dahmen 2007: 126.

kurulabilmektedir[1578]. Roma idaresi altında ise Küçük Asya kentlerinin[1579] kuruluş hikayelerine veya bir tarihi olaya ithafen, büyük çoğunlukta *diadem*li portre olacak şekilde Büyük İskender betimlerine yer verdiği görülmektedir[1580]. Kent ile Büyük İskender arasında bir bağlantı kurma çabasının yanı sıra, mevcut imparator ile Büyük İskender arasında bir bağ kurulmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Bu propaganda ile kentlerin imparatora "dünyanın hâkimi" imajını yakıştırdığı ve böylelikle imparatorun lütfuna sahip olduğu önerilmektedir[1581].

M.S. 1. yy.'da, Küçük Asya'da Büyük İskender betimli sikkelerin darp edildiği bilinmektedir. Bu kapsamda Alexandria ad Issum (M.S. 43/44 ve M.S. 113/114), Kilikia'daki Aigeai (M.S. 37-41 veya 41-54), Epiphaneia (M.S. 83/84) ile Hierapolis-Kastabala (M.S. 1. yy.) örnekleri belgelenmektedir[1582]. Kentlerin Büyük İskender ile bir bağ kurmaya çalışmasının dışında, çeşitli kentlerin Roma imparatorlarını Büyük İskender'e benzetme ve onurlandırma çabası da ortaya konulmaktadır[1583]. İmparator Marcus Aurelius'un *caesar*lığı esnasında Smyrna kenti[1584], Büyük İskender tarafından yeniden kuruluşuna atıfta bulunarak sikke betimleri aracılığıyla kendisini de kent kuruluşu ile ilişkilendirmeye çalışmıştır[1585]. Abydos kenti ise Commodus özelinde bir propaganda uygulamıştır; Commodus *caesar* olmasının ardından M.S. 175-176'da babası Marcus Aurelius ile Küçük Asya ve doğuya seyahat etmiş, Abydos kenti bu durumu fırsat bilerek imparatorun geçişini Büyük İskender'in M.Ö. 334'teki Hellespontos'u geçişi ile bağdaştırarak imparatorun babasını geçeceği imajını vermeye çalışmıştır. Stoyas, her iki imparatorun da *caesar*lığı esnasında sikkeler üzerinden onurlandırılmaya

[1578] Berve 1926: 70-71, 93-97; Tarn 1948: 130-133; Ziegler 1998: 679.

[1579] Atlan 1961.

[1580] Dahmen 2007: 21, 55.

[1581] Heuchert 2005: 45.

[1582] Dahmen 2007: 21-22, 52-53; Stoyas 2018: 450.

[1583] Stoyas 2018: 465-470.

[1584] Smyrna kenti Büyük İskender betimlerini İmparator Hadrianus, Marcus Aurelius, III. Gordianus ve Philippus yönetimleri esnasında darp etmiştir (bk. Atlan 1961: 545-548).

[1585] Bu hususta Price, M.S. 178'de bölgede gerçekleşen depremin ardından Marcus Aurelius'un Smyrna'da gerçekleştirmiş olduğu yapı ve onarım çalışmalarına istinaden yeni *ktistes* olarak gösterilmeye çalışıldığını önermektedir (Price 2005: 120). Stoyas ve Dahmen ise bu öneriyi irdeleyerek sikke darbı ile deprem tarihlerinin birbiri ile örtüşmediğinden, bu önerinin pek uygun olmayacağını savunmaktadır (Dahmen 2007: 84; Stoyas 2018: 467).

çalışılmasını Büyük İskender'in genç yaşta Küçük Asya'ya hükmetmesi ile ilişkili olabileceğini savunmaktadır[1586].

Yaklaşık olarak M.S. 2. yy.'ın ortalarında, daha önce Büyük İskender betimlerini kullanmayan Nikaia, Alexandria Troas ve Capitolias kentlerinin bu betimleri kullandığı gözükmektedir[1587]. Her ne kadar Nikaia kentinin Büyük İskender ile doğrudan bir bağlantısı bilinmese ve kuruluş hikayeleri arasında yer almasa da Alexandria Troas örneğinde olduğu gibi kurucuları olarak bilinen Antigonos ve Lysimakhos'un yerine Büyük İskender *ktistes* olarak tercih edilmiştir[1588]. Nikaia'nın Roma İmparatorluk Dönemi kent sikkelerinde, üç farklı dönemde ilgili betimler tespit edilmektedir[1589]. Öncelikle M. Aurelius yönetimi esnasında (M.S. 161-180) arka yüzde (S126) görülen Büyük İskender başı, imparatorlar Commodus (M.S. 180-192) (S158, S159, S160, S161) ve Severus Alexander (M.S. 222-235)[1590] sikkelerinde de kullanım görmüştür.

Anlaşılabileceği üzere, birden fazla sikke tipinin darp edilmesi göz önünde bulundurulduğunda, dönem itibariyle Nikaia'da özellikle İmparator Commodus ile ilişkili bir propaganda izlenmiş olmalıdır[1591]. İmparator Commodus, ikinci *neokoros*luğu Nikaia yerine rakip kent Nikomedeia'ya vermeyi uygun görmüş olmasına karşın, kentte Apollon'a ait bir tapınak yaptırdığı ve imparator adına Commodeia oyunlarının düzenlendiği bilinmektedir[1592]. Dolayısıyla kentin müteşekkir olduğunu ifade edebilmesi adına Büyük İskender betimleri ile imparatoru övmeye çalıştığı desteklenmektedir[1593]. Bilindiği üzere Büyük İskender'in tanrı niteliğinin temsili olarak Ammon'un boynuzları, Dionysos'un fil başlığı ve Zeus'un

[1586] Stoyas 2018: 467.

[1587] Dahmen 2007: 53. Ayrıca Nikaia'da, Alexandria Troas'ta olduğu üzere Büyük İskender betimli son darp Severus Alexander yönetiminde görülmekle beraber, bu açıdan iki kent arasında bir bağlantı kurmak güçtür.

[1588] Ziegler 1988: 686-687.

[1589] Schreiber 1903: 186; Atlan 1961: 553-557.

[1590] Atlan 1961: 553. Burada kullanım gören başlar için Atlan, Lysimakhos sikkeleri üzerinde bulunan Büyük İskender başı ile aynı olduğunu önermektedir.

[1591] Stoyas 2018: 451.

[1592] Bosch 1948: 337-339.

[1593] Atlan 1961: 556; Dahmen 2007: 127.

*aegis*i kullanılmaktadır[1594]. Nikaia'daki propaganda çerçevesinde ise sikkelerin arka yüzündeki (S158, S159, S160) portrelerde bu sembollerin kullanılmadığı, sadece *diadem*li tipin kullanımı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla burada bir yandan Büyük İskender ile Commodus arasında bir bağlantı kurulurken, Büyük İskender'in imparatoru "geçmemesi" hususunda özen gösterilmiş olmalıdır. Portreli sikke tiplerinin yanı sıra ayakta kahraman şeklinde betimlendiği bir sikke tipi daha mevcuttur (S164); Büyük İskender çıplak şekilde cepheden ayakta durmakta, sol elinde bir mızrak, sağ elinde ise kısa bir kılıç (veya şimşek demeti) tutmaktadır. Burada kullanılan portre tiplerinin kısa bir zaman diliminde tutarlılık göstermesi, belirli bir atölyeye işaret ederken, *heroik* betimin olasılıkla Nikaia kentinde dikilmiş olan bir heykeli yansıtıyor olabileceği de önerilmektedir[1595]. Bahsi geçen heykelin Lysippos'un "mızraklı İskender" tipine[1596] uygun olduğu görülmekle beraber Büyük İskender'in Asia'yı tanrılardan mızrak yoluyla almasına da atıfta bulunmaktadır[1597]. Son olarak, Commodus'un ardından Nikaia'da görülen Severus Alexander örneği için, Caracalla gibi[1598] Büyük İskender'e hürmet eden Severus Alexander'e "uygun halef" imajının yakıştırılmaya çalışıldığı veya imparatorun Parth Savaşı kapsamında Küçük Asya'dan geçişi esnasında[1599] darp edilmiş olabileceği[1600] ve bu şekilde bir propaganda yürütülmüş olabileceği önerisi getirilmektedir[1601].

[1594] Hogarth 1887: 317-319; Robinson 1943: 287-290; Bieber 1949: 389.

[1595] Atlan 1961: 555; Dahmen 2007: 55, 61. *Historia Augusta*'da aktarıldığı üzere İmparator Severus Alexander, kutsal alanlarında kendisinin ve diğer tanrısallaştırılmış imparatorların heykellerinin yanında Akhilleus ve Büyük İskender gibi büyük kahramanların heykellerini de yerleştirmiştir (SHA Alex. Sev. XXXI 4-5).

[1596] Bieber 1949: 383-384; Atlan 1961: 555; Buitron 1973: 393-394, 396; Frel 1982: 35, 37; Dahmen 2007: 55, 61, 127; Özgan 2016: 40-41.

[1597] Stoyas 2018: 453-454.

[1598] Bieber 1949: 425.

[1599] Millar 1993: 149; Blois 2006: 51-52.

[1600] Atlan 1961: 557.

[1601] Dahmen 2007: 54. Anlaşıldığı kadarıyla İmparator Severus Alexander'in yönetiminden II. Philippus'a kadar olan dönem aralığında (M.S. 231-249), Büyük İskender betimine ait en azından beş farklı tipin kullanımı belgelenmektedir. Dolayısıyla İmparator Severus Alexander itibariyle bu temanın belirli bir süre için moda olduğu fikri desteklenebilir (Bieber 1949: 425).

Hipparkhos

M.S. 2.-3. yy. arasında tarih yazımının yerel ölçeğe odaklanmasıyla birçok kent, sikkelerinde ünlü (gerçek veya mitolojik) vatandaşlarını işlemiştir. Dönem içinde oluşan bu akıma dair ehemmiyetin anlaşıldığı, Nikaia ile ilişkili bir durum da yaşanmıştır; İmparator Marcus Aurelius, Nikaialı elçiler ile bir araya geldiğinde onlara Hipparkhos'u sormuş fakat kendileri soruya cevap verememiştir. Bunun üzerine imparator onları cehaletleri ile kınamıştır[1602].

Roma İmparatorluk Dönemi sikke betimlerinde, Nikaialı bir coğrafyacı ve astronom olarak bilinen Hipparkhos'un betimi tercih edilerek M.S. 138-260 aralığında kullanılmıştır. İlk olarak İmparator Antoninus Pius ile (M.S. 138-161) başlayan kullanım, biri büst (S108) diğeri oturur vaziyette (S109) olacak şekilde iki tip şeklinde sunulmaktadır. İlkinde Hipparkhos'un büstü sakallı ve sağ yöne bakar şekilde işlenmiş, boyun kısmında giyim-kuşamının çok az bir bölümü seçilmektedir. İkinci tipte ise kendisi yine sakallı, *himation* giyimli ve üstü çıplak olacak şekilde, alçak sırtlı bir tahtta oturmakta, bir eli dizinde diğer eli tahttadır. Hipparkhos'un hemen önünde, coğrafya bilimine atıfta bulunan kısa sütun üzerinde bir *globus*a yer verilmiştir. Bir diğer büst örneği (S110) M. Aurelius'un *caeasarlık* dönemine (M.S. 144-146) ait olup öncekiyle aynı özellikleri taşımaktadır. Daha sonraki Hipparkhos betimleri için büst tipi yerine oturduğu tip tercih edilerek sırasıyla Commodus (M.S. 180-192) (S162), Severus Alexander (M.S. 222-235) (S251, S252, S253) ve Valerianus (M.S. 255-260) (S331) sikkelerinde kullanılmıştır. Bu sahnelerin kendi içindeki fark olarak oturak bazı durumlarda değişmiş olup yerini *sella curulis* (S252, S253) ve *cista*ya (S331) bırakmıştır. Hipparkhos'un tercih edildiği ilk betimden itibaren, beraberinde "Nikaialıların Hipparkhos'u" lejandının eklendiğini belirtmekte yarar olacaktır.

Homeros

Nikaia özelinde, yerel bir kişilik olarak kullanılan Hipparkhos'un haricinde, kısa bir dönem için Homeros betimlerinin kullanımı da belgelenmiştir. Nikaia dışında Ios, Amastris, Tieion, Kyme ve Khios gibi yerleşimler de Homeros betimini bu süreçte tercih ederek ünlü ozan ile bağlantı kurmak istemiştir[1603]. Bu betimin özellikle

[1602] Heuchert 2005: 52.

[1603] Esdaile 1997: 298-325.

İmparator Commodus dönemi (M.S. 180-192) boyunca farklı tiplerde kullanıldığını söyleyebilmek mümkündür. Commodus sikkelerinin yanı sıra diğer bir örnek (S336) de Gallienus zamanına (M.S. 256) atfedilmektedir. Homeros betimleri kent sikkelerinde büst ve oturur vaziyette, iki tip şeklinde kullanılmıştır. İlk olarak büst tipi sakallı ve *diademli* işlenmiştir (S163, S164). Oturan tipte (S165, S166, S167, S168, S336) ise Homeros bir oturak üzerinde oturmakta, bir eli oturak üzerinde, diğer eli önde bir parşömen tutmaktadır. Hipparkhos betimlerine benzer şekilde Homeros'un da bazı sahneleri (S166) *sella curulis* ile sunulmuş ve lejand da yine benzer şekilde "Nikaialıların Homeros'u" şeklinde kullanılmıştır.

V. NIKAIA VE ÇEVRESİNİN FİZİKİ ORGANİZASYONU

A. Kent-Çevresinin Eskiçağ İlgisindeki Morfolojisi

Bithynia et Pontus Eyaleti ile Roma idaresi arasında sağlanan ilişkiler bağlamında, kamu yapılarının inşası, onarımı ve bakımına yönelik eyaletteki kentlere belirli bir ekonomik desteğin sağlandığı bilinmektedir. Nikaia kenti de aynı ayrıcalığa sahip olmuş olmalıdır[1604]. Tarihi süreç içinde bölgede yaşanan depremler ve savaşların da etkisiyle kentteki yapıların büyük ölçüde ayakta kalmadığı görülmektedir. Günümüz İznik kentinde, ilk görüşte arkeolojik veri bakımından kent surları ve kapıları dikkat çekmektedir. Bu nedenle Nikaia, ilk etapta Roma İmparatorluk Dönemi anıtsallığını yansıtamamasına karşın, mevcut arkeolojik veriler incelendiğinde aynı dönemde bir kentsel organizasyonun sağlandığı anlaşılmaktadır.

Genel itibariyle bugün İznik'te görülen yapılar, sahip oldukları tarihi önemin yanı sıra, bünyelerinde barındırdıkları devşirme malzeme bakımından da önem arz etmektedir[1605]. Bu husus 1862'de İznik'i ziyaret eden Lionel de Moustier tarafından da vurgulanmaktadır. Kendisinin günlük notlarında, eski ve modern yapıların içinde, özellikle sur duvarlarında, çok sayıda eserin "saklanmış" olduğu ifade edilmektedir; anlatımında sütun, arşitrav, mezar steli gibi arkeolojik eserlerin *spolia* malzeme şeklinde görüldüğü anlaşılmaktadır[1606]. De Moustier'in de değindiği üzere tarihi süreç içinde birçok arkeolojik malzemenin yapılar arasında tekrar tekrar kullanıldığı İznik'te çıplak gözle görülebilmektedir. Tarihi süreç içinde yaşanan deprem ve savaşların yanı sıra, kentin sürekli kullanımı, kentteki çok katmanlılık, Nikaia'nın kültür tabakalarının ciddi oranda zarar görmesine neden olmuştur. Bu nedenle Nikaia'nın kentleşme süreci ve bu sürece dair organizasyon, mevcut yapılar üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Hellenistik Dönem'e dair verilerin kısıtlı olması Roma İmparatorluk Dönemi eserlerine odaklanılmasını gerektirmiştir. Böylelikle kent planı, cadde sistemi, yapılar ve mezarlar gibi başlıklandırmalar yapılarak sürecin bölümler altında incelenerek anlaşılması hedeflenmiştir.

[1604] Guinea-Díaz 1997: 272.

[1605] Moustier tarafından yaklaşık 160 yıl önce Nikaia'nın *spolia* zenginliği vurgulanmıştır. Yakın zamanda kentte gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında yapılan yeni belgelemelerle, bu zenginliğin hala geçerli olduğu görülmektedir (Şahin M – Berns 2014: 51-52).

[1606] Barsanti 2004: 267.

Nikaia kenti, Marmara Bölgesi'ndeki konumu ile dikkat çekmektedir (**Har. 4**); kentin doğusunda, iki tarafı (kuzey ve güney) dağlarla çevrilmiş geniş bir ova bulunurken, batısında *Askania Limne* yani İznik Gölü bulunmaktadır. Kentin doğusunda bulunan ovanın haricinde, göle paralel olarak kuzeyde de geniş bir tarım arazisinin varlığı dikkat çekmektedir. Kentin batısının göl, kuzey ve güneyinin ise dağlar ile sınırlandırılmış olması Nikaia'nın korunaklı olmasını sağlamaktadır. Ancak ek bir önlem alınarak kent, geniş surlar ile çevrilmiştir.

Kentin altyapı ve yapı programı dikkat çekmektedir. Nitekim parselizasyona uygun kent planı, *Decumanus Maximus* ve *Cardo Maximus*'un kesiştiği bir cadde sistemi ile oluşmuştur. Bu bağlamda, cadde ve surların birleştiği noktalarda birer kent kapısı yerleştirilmiştir. Kentte uygulanan parselizasyonun kentin arazilerin planlanmasına da etki ettiği düşünülmektedir.

Roma'nın yeni yayıldığı coğrafyalarda sıklıkla uygulamaya koyduğu planlama anlayışında yerleşim merkezi veya yakınında iki ana aksın birleştirilmesi ve bu aksların yerleşim sınırlarında kente giriş niteliğinde kent kapılarının teşkil ettiği, bununla birlikte kent dışında devam eden bu aksların aynı zamanda kent çevresindeki arazilerin yönelimlerin de çizdiği, bir anlamda kent ve çevresinin ortak bir planlamaya dahil olduğu bilinmektedir. Ne var ki, Cumhuriyet Dönemi içindeki yayılım alanlarında (Po Ovası örneği gibi) sıklıkla gördüğümüz bu pratik aslını Klasik ve Hellenistik Dönem planlamacılığına dayandırmakta olup Roma hakimiyetinde kendini devam yerleşimlerde gözlemlenebilen bu pratiğin yansıması her zaman Roma Dönemi uyarlaması şeklinde karşılanmamalıdır[1607]. Ancak, her durumda bu uygulamalar nezdinde, Nikaia'nın kentleşme süreci de Romanizasyon açısından değerlendirmeyi gerektirmektedir.

1988'de İznik şehri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tarihi kentsel sit olarak tescillenmiştir. Bu bağlamda 1990'da sit alanı özelinde koruma amaçlı bir imar planı hazırlanmıştır. Ancak bu plan dahilinde, İznik surlarının içinde kalan yerleşim, surların dışına taşmaya başlamıştır. İlk etapta kentin hemen güneyinde kalan Üyücek mevkii imara

[1607] Yegül – Favro 2019: 4-12.

açılmıştır[1608]. Söz konusu mevkide, aynı isimle anılan bir höyük yer almaktadır; Üyücek veya Yüğücek şeklinde literatürde geçmiş olan höyük İznik-Yenişehir yolunun batısında kalmakta olup bu mahalden Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen seramikler ele geçmiştir (**Tab. 1**)[1609]. Sit fişlerinden anlaşıldığı kadarıyla höyük, 1960'lardan günümüze kadar sürekli olarak tahribata uğramış olup bugün ancak 15 m çap ve 1 m yüksekliğinde korunagelmektedir[1610]. French'in İznik çevresinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmada çeşitli erken höyükler de tespit edilmiştir (**Har. 5**). Ancak görüleceği üzere konum itibariyle kent merkezine en yakın yerleşim Üyücek Höyük'tür. Söz konusu höyük üzerinde kronolojik devamlılığı gösterebilecek bir veri henüz bulunmamaktadır ancak Nikaia kentinin erken yerleşimi ile ilişkisinin olma ihtimali olasılık dahilindedir.

Kent surları içinde Nikaia'nın şu ana kadar belgelenen en erken yerleşim tabakasına ait veriler İznik Roma Tiyatrosu kazı çalışmaları sırasında tespit edilmiştir. Tiyatrodan ele geçen seramikler, yapının özgün kullanım döneminin M.S. 2. yy. ile M.S. 3. yy. ortaları olduğunu göstermektedir[1611]. Ancak buradaki kazılar sırasında M.Ö. 6. yy.'a ait olduğu önerilen ithal seramikler de bulunmuştur (**Res. 7.1**). Kazı başkanlığınca aktarıldığı üzere seramiklerin ele geçtiği tabaka dolgu malzemelerinden oluşmaktadır[1612]. Kentin aynı yüzyıl içindeki yerel üretimine dair

[1608] Nuhoğlu-Altun 1998: 356-357. Bu süreçte, sur içinde kalan modern yapılaşmanın zaman içinde yıkılması ve yerine Üyücek Mevkii'nde planlanan yeni yerleşimin devreye sokulması planlanmıştır. Ancak bu plan hayata geçirilememiştir.

[1609] Kökten 1951: 209; French 1967: 55 no. 26; Yalman 2003a: 49. İznik'in doğusunda, Mekece yönünde Üyücek isminde bir höyük daha kaydedilmektedir (French 1967: 54 no. 22). Bu isim benzerliği sebebiyle bazı yayınlarda buluntuların hangi Üyücek'ten geldiği tam olarak anlaşılamamaktadır.

[1610] Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde tarafımca gerçekleştirilen arşiv taraması sırasında 30.05.2016 tarih ve 5870 sayılı karar, 09.05.1991 tarih ve 1590 sayılı karar ile ilişkili raporlar incelenerek not alınmıştır.

[1611] Güngör-Alper et al. 2022: 459-460.

[1612] Ekin-Meriç 2018b: 91; Öz – Ekin-Meriç 2021: 108. Bilginin sunulduğu yayınlarda aynı ağız fragmanı için Oryantalizan / Arkaik Dönem (M.Ö. 7.-6. yy.) şeklinde tarihlendirme yapılmaktadır. Ayrıca üretim yeri Klazomenai kenti ile ilişkilendirilmekte olup bu bağlamda aynı yüzyıl içinde Klazomenai tarafından koloni olarak kurulan Abdera'ya dikkat çekilmektedir. Ancak daha sonra, İznik Roma Tiyatrosu Kazı Başkanı Doç. Dr. Aygün Ekin-Meriç tarafından 03.02.2023 tarihinde gerçekleştirilen "İznik Roma Tiyatrosu Ziyarete Açılıyor" başlıklı sunumda, söz konusu tabakada aynı

kesin bir veri elde edilememektedir. Buna karşın, M.Ö. 6. yy. sırasında kentte faaliyetlerin olduğunu göstermesi bakımından bu bilgi büyük önem arz etmektedir. Ancak bu bilginin tek bir ağız parçasına dayandığı da unutulmamalıdır.

Hellenistik Dönem boyunca, sahip olduğu konum ve bereketli topraklar sayesinde Nikaia kentinin önemli bir merkez niteliğinde olduğu ifade edilmektedir[1613]. Yapı bakımından, ne yazık ki kent içinde Hellenistik Dönem'e ait bir kalıntıya henüz ulaşılamamıştır. Günümüzde İznik kentine Roma Dönemi için bakıldığında, özellikle kent surları ve kapıları ile Roma Tiyatrosu dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra surların dışında, kentin doğusunda, Nikaia literatüründe genellikle Berberkaya Mezar Anıtı olarak değerlendirilen bir lahit-anıt bulunmaktadır[1614]. Söz konusu anıt, Roma ile ilişkilendirilmemiş olması nedeniyle burada değerlendirmenin dışında tutulmuştur.

İznik'te, kent surlarının içinde kalan alanın tamamının anlaşılması adına sistematik bir arkeoloji çalışması henüz gerçekleştirilememiştir[1615]. Ancak modern inşaat çalışmalarında yerel müze yönetimi ve koruma kurulu tarafından gerçekleştirilen denetimler sırasında bazı kalıntılara da ulaşıldığını belirtmek gerekmektedir. 2016 yılında yerel basına yansıyan haberlere göre[1616], İznik'te bulunan Selçuk Mahallesi Çayır Sokak'ta gerçekleştirilen inşaat kazısı sırasında "Roma hamamı" olarak nitelendirilen bir mekân tespit edilmiştir (**Res. 7.2-3**). Aynı alan içinde pişmiş toprak künkler ve bir havuz ortaya çıkarılmıştır. 3 m uzunluk ve 2 m genişliğe sahip bu

tabak fragmanı M.Ö. 6. yy.'a tarihlendirilerek gösterilmiştir. Bu nedenle bu kısımda güncel tarihleme esas alınmıştır. İlgili sunumda, yine aynı dolgu tabakası içinden M.Ö. 3 yy.'a ait Batı Yamacı bezemeli *amphora* parçasının ele geçtiği aktarılmıştır. Tiyatro kazılarından çıkan Hellenistik Dönem seramikleri tanıtılmış olup M.Ö. 2. yy. ile 1. yy. aralığına tarihlendirilmiştir (bk. Ekin-Meriç 2018b).

[1613] Bonacasa 1976: 623.

[1614] Arcan 1943: 38; Schneider 1943: 7-8; Eyice 2001: 175; Abbasoğlu – Delemen 2004: 192-193; Alkan – Başlar 2014: 57; Ermiş 2014: 209.

[1615] Bugüne kadar kentte gerçekleştirilen kazı çalışmaları çoğunlukla Roma İmparatorluk Dönemi sonrasına odaklanırken birbirinden bağımsız muhtelif alanlarla sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla kentin bütününde, tam olarak bir arkeolojik kazı çalışmasının yürütülmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle kentin genelinin anlaşılması ve kontekstler arası bağlantıların kurulabilmesi adına, kentin içindeki arkeolojik kazı çalışmalarının artırılması elzemdir.

[1616] https://arkeofili.com/iznikteki-insaat-kazisinda-romali-soyluya-ait-hamam-cikti/ (erişim tarihi: 17.11.2021). Bursa Koruma Kurulu arşivinde tarafımca gerçekleştirilen tarama kapsamında, uzman değerlendirmesi aşamasında olması sebebiyle ilgili dosyaya ulaşılamamıştır.

havuza üç adet basamakla inildiği görülmektedir (**Res. 7.4**). Ayrıca havuz tabanında geometrik desenlerin işlendiği bir mozaiğin yer aldığı beyan edilmektedir. Yapıdan bir "Roma villası" olarak da bahsedilmekte olup bu yapı özelinde bilimsel bir çalışma henüz yürütülmemiştir. Ayrıca kent merkezine çok yakın bir noktada bulunan, Mustafa Kemal Mahallesi Yongalı Sokak üzerinde İznik Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen bir sondaj çalışmasında "*tetrapylon?*" olarak önerilen kalıntılar tespit edilmiştir (**Res. 7.5-7**). Bu yapı özelinde de henüz detaylı bilimsel çalışma gerçekleştirilmemiştir ancak ilk gözlemlere dayanılarak söz konusu kalıntılar literatüre tanıtılmış ve yapının "*tetrapylon?"* olması ihtimali üzerine öneri sunulmuştur[1617]. Gerçekleştirilen kazı çalışması sırasında kül ve cüruf tabakası, kömürleşmiş odun ve pişmiş toprak levhalara ait fragmanlar tespit edilmiş ancak bu tabakanın altyapıya mı yoksa üstyapıya mı ait olduğu belirlenememiştir. Ele geçen buluntular arasında Doğu Roma ve Osmanlı Dönemi'ne ait eserlerin yoğunluğu bu yapının daha geç dönemlere kadar kullanım görmüş olabileceğine işaret etmektedir[1618]. Son olarak, İstanbul Kapı'ya doğru, kentin kuzeydoğu çeyreğinde, Beyler Mahallesi Akçeşme Sokak'ta bulunan bir evin inşaat çalışmaları sırasında bir *stylobate*s kalıntısı tespit edilmiştir (**Res. 7.8-9**). 2006 yılında gerçekleştirilen sondaj çalışmaları ardından alanı eden Ermiş, doğu-batı doğrultudaki *stylobate*sin uzunluğunu 10,5 m olarak ölçmüştür. *Stylobate*sin üzerinde dört adet sütun kaidesi kaydedilmiş olup aynı alanda pişmiş toprak künk hattı, tuğla döşeme ve *stylobate*se paralel olarak moloz taş ve harç örgülü bir duvar kalıntısı kaydedilmiştir. Alanın tarihlendirmesine katkı sağlayabilecek seramik buluntular hakkında bilgi verilmemektedir ancak üç adet sikkenin tespit edildiği aktarılmaktadır; bunlardan sadece bir tanesi tanımlanabilmiş olup üzerindeki "M" harfi dolayısıyla Doğu Roma'ya ait bir *follis* olarak önerilmiştir. Alanda yeterli verinin ele geçmemesi

[1617] Şahin M – Berns 2014: 52-54; Şahin M 2020b: 31. Gerek ilgili yayında gerekse aynı yıl Prof. Dr. Mustafa Şahin tarafından gerçekleştirilen "Açık Kent Toplantıları Felsefe Söyleşileri 2020-2021 Serisi. Bursa ve Antik Medeniyetler: Prusa ve Nikaia (erişim tarihi: 19.11.2020)" ile "Batı Anadolu Yüzey Araştırmaları. Bursa İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması (erişim tarihi: 20.12.2020)" sunumlarında aynı yapı *tetrapylon* olarak tanıtılmıştır. Yapı ile ilgili *tetrapylon* önerisi getirilmekle birlikte kesin bir yargıya ve tanımlamaya varılmadığı anlaşılmaktadır.

[1618] Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde tarafımca gerçekleştirilen arşiv taraması sırasında 07.11.2016 tarihli raporlar incelenerek burada aktarılan bilgiler not alınmıştır. Söz konusu kalıntılar aşağıda, "kent planı" başlığı altında yorumlanmaktadır.

nedeniyle tarihlendirme yapılamamıştır[1619]. İznik'teki yüzey araştırmaları sırasında, günümüzde inşası tamamlanmış olan ve evin bodrumunda korunagelen *stylobate*s yeniden ziyaret edilmiştir. İncelemeler sırasında *stylobate*sin ebatları ölçümlerde 7x1,30 m olarak belgelenmiştir. *Stylobate*sin üzerinde *in situ* olacak şekilde iki tam bir yarım *plinthos*lu *attik-ion* sütun kaidesinin bulunduğu aktarılmaktadır. Bu sütun kaideleri arasında 2,5 m mesafe ölçülmüştür. İznik'te gerçekleştirilen yüzey araştırması raporlarında tanıtılan bu kalıntıların bir *stoa*ya ait olabileceği önerilmektedir[1620]. Ancak yine bir tarihlemenin önerilmediği görülmektedir.

1. Cadde Sistemi: *Decumanus Maximus* ve *Cardo Maximus*

Günümüzde İznik kentine kuş bakışıyla bakıldığında, halen iki ana caddenin kullanıldığı görülmektedir: kuzey-güney doğrultuda Atatürk Caddesi, doğu-batı doğrultuda ise Kılıçaslan Caddesi. Bu iki caddenin kesişimiyle daha ufak sokakların oluştuğu, ada ve parsellerin ise ölçü bakımından neredeyse simetrik olduğu gözlemlenmektedir. Şüphesiz bu iki cadde Roma şehir planlamasını akla getirmekte; iki ana caddenin birleşimine dayanan kent planları, bu pratiğin özünü Klasik ve Hellenistik planlama kurgusuna dayandırması ilkesi göz önüne alınsa da genellikle Roma'nın kentsel geçmiş olmayan alanlardaki yeni kurgularına dayanarak genellikle Roma anlayışının bir ürünü olarak sayılmaktadır[1621].

Roma'nın kent ve çevresine dair kullandığı planlama teknikleri üzerine detaylı bir çalışması bulunan Adam, çalışmasının ilk bölümünde arazinin incelenmesine yönelik gerçekleştirilen ön çalışmayı anlatmaktadır. Bu çerçevede, *agrimensor*ların (arazi mühendisi) gerçekleştirmiş olduğu kent planlamaları sırasında iki ana aksın belirlenmesinin önem arz ettiği görülmektedir. Doğu-batı doğrultulu aks *Decumanus Maximus*, kuzey-güney doğrultulu aks ise *Cardo Maximus* olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle bu iki aks, doksan derecelik açıyla kentin merkezinde birbirini keserek

[1619] Ermiş 2009: 269-271. Anlaşılacağı üzere, alandan ele geçen tek tanımlanabilir sikke aracılığıyla tarihlendirmeyi yapabilmek mümkün değildir.

[1620] Şahin M – Berns 2014: 54.

[1621] Altunbeğ-Turgut 2019: 277.

bunlara bağlı paralel diğer aksları oluşturmaktaydı. Bu şekilde şekillen dik açılar kare veya dikdörtgen *insulae*nin oluşmasını mümkün kılmaktaydı[1622].

Nikaia'da da, yerleşim morfolojisinin sürekliliği ilkesiyle bakıldığında Roma'nın bu pratiğinin izinin sürülmesi mümkün görünmektedir. Henüz kentteki çalışmalar arkeolojik ilgide kesin yorum sağlayacak yeterli veriler sunmamış olsa da bu bakış açısıyla kent kapılarıyla bağlantılı iki ana aksın varlığı bu durumla ilişkilendirilebilir. Böylelikle kuzey-güney doğrultudaki Atatürk Caddesi'ni *Cardo Maximus*, doğu-batı doğrultudaki Kılıçaslan Caddesi'ni ise *Decumanus Maximus* olarak tanımlamak olasıdır. Bu iki aks kent merkezinde birleşerek İznik'i dört eşit dilime bölmektedir[1623]. Bu aksların yerleşimi sınırlayan surlardaki çıkış noktaları ise yine Roma pratiğinde kuzeyde İstanbul Kapı, doğuda Lefke Kapı, güneyde Yenişehir Kapı, batıda Göl Kapı durumundadır. Her durumda değinildiği üzere bu kurgunun özünü Küçük Asya'da birçok yerleşimde olduğu üzere erken şemasını devam ettiren Klasik-Hellenistik Dönem kent kurgusundan aldığını, Roma'nın böyle yerleşimlerdeki hakimiyetinin planlama geleneğinde uyarlamalar şeklinde karşılık bulduğu unutulmamalıdır.

Bahsedildiği üzere Nikaia'nın Roma İmparatorluk Dönemi kalıntıları oldukça kısıtlıdır. Ancak kentte gerçekleştirilen inşaat faaliyetleri sırasında en azından *Cardo Maximus* olarak tanımlanabilecek olan caddeye ait bazı kalıntılar belgelenebilmiştir. 2006-2007 yılları arasında Atatürk Caddesi'nin doğu kenarında kalan I. Murat Hamamı'nda restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede temel araştırma kazıları gerçekleştirilerek kuzey-güzey hat boyunca davam eden yol kalıntılarına ulaşılmıştır (**Res. 7.10**)[1624]. Modern yolun yaklaşık 4-5 m altında bulunan kalıntıların kentin sütunlu caddesine ait olduğu önerilmiştir[1625]. İznik'te

[1622] Adam 1994: 3-5. Bu kısımda, kentte oluşturulan dörtgen *insula*lara örnek olarak Cezayir'deki Timgad kentinin planı gösterilmektedir.

[1623] Ward-Perkins 1981: 281.

[1624] Kültür Envanteri Kayıt no. 25149: https://kulturenvanteri.com/yer/?p=25149 (erişim tarihi: 12.08.2023). Sunulan link üzerinden kalıntıların konumuna ve görsellerine erişim imkânı bulunmaktadır. Ayrıca restorasyon sırasındaki görseller için bk. Ermiş 2009: 31-32.

[1625] Ermiş 2009: 31. Ermiş tarafından bu bağlamda bir hususa daha dikkat çekilmektedir. Konum itibariyle kentin, gölün hemen kenarında yer alması bakımından jeolojik yapısının da olumsuz etkilendiği kanaatindedir. Böylelikle kent merkezinin zeminin sıvılaşmaya müsait olduğunu, depremlerin de etkisiyle çöküntülerin meydana geldiğini hatırlatmaktadır.

gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında ise bu yol kalıntıları incelenerek rölöve yapılmış ve çizimler 2012 yılı raporlarında sunulmuştur (**Res. 7.11**). Tespit edilen kalıntıların nezdinde, Roma caddesinin (*Cardo Maximus*) büyük bir bölümünün olasılıkla halen Atatürk Caddesi'nin altında korunageldiği düşünülmektedir. Ayrıca cadde zeminin taş döşemeli olduğu ve her iki tarafının iki basamaklı bir *krepis* ile yükseldiği anlaşılmaktadır[1626]. Böylelikle İstanbul Kapı ile *Cardo Maximus* bağlantısı kesin bir şekilde görülmektedir.

2. Kent Planı

Nikaia kent surları esas alındığında kent planının bir beşgeni andırdığını söyleyebilmek mümkündür. Ayrıca günümüz yerleşim dokusunun, yukarıda değinilen iki ana aks durumundaki Atatürk Caddesi (*Cardo Maximus*) ve Kılıçaslan Caddesi'nin (*Decumanus Maximus*) kesişmesi ve buna uygun olarak diğer cadde - sokakların birbirini dik açılarla karşılaması ile bir ızgara formu oluşturduğu anlaşılmaktadır (**Pl. 2**).

Bilindiği üzere Roma'nın da yeni kurduğu kentlerde tercih nedeni olan *castrum* tipi ortogonal planlama pratiği, uygulamada birçok farklılıklarına rağmen, aslen eski Yunan kent planlarında izlenebilen ve ismini Hippodamos'tan alan *hippodamik* plan sisteminin bir nevi devamıdır. Nikaia'da ızgara planı, ünlü coğrafyacı Strabon tarafından aktarılmaktadır. Strabon, Nikaia'dan *metropolis* şeklinde bahsetmekte ve Lysimakhos tarafından yeniden kurulduğunu ifade etmektedir[1627]. Ayrıca kentin dikdörtgen bir plana sahip olduğunu ve çevresinin on altı *stadion* (yaklaşık 2,960 m) olduğuna değinmektedir. Anlatımına göre yerleşimin iki ana aksı birbirini dik açılarla kesişmekte ve aynı şekilde diğer cedde ve sokaklar da bu düzeni devam ettirmektedir. Ana caddelerin uzantıları kentin dört kapısına ulaşmakta, bu dört kapı da kent merkezindeki *gymnasion*un ortasına yerleştirilen bir taş üzerinden görülebilmektedir[1628]. Strabon'un bu anlatısında, hem kent planı hem *gymnasion* üzerine belirli fikirler edinebilmek mümkün görünmektedir.

[1626] Şahin M – Berns 2014: 51; Şahin 2020: 31.

[1627] Ayrıca bk. böl. IV.

[1628] Strab. XII 4.7; Bonacasa 1976: 623. *[…] ἔστι δὲ τῆς πόλεως ἑκκαιδεκαστάδιος ὁ περίβολος ἐν τετραγώνῳ σχήματι: ἔστι δὲ καὶ τετράπυλος ἐν πεδίῳ κείμενος ἐρρυμοτομημένος πρὸς ὀρθὰς γωνίας, ὥστ' ἀφ' ἑνὸς λίθου κατὰ μέσον ἱδρυμένου τὸ γυμνάσιον τὰς τέτταρας ὁρᾶσθαι πύλας.*

Hellenlerin Akdeniz dünyasında yeni kentler kurmaya başlamasıyla M.Ö. 7.-6. yy. itibariyle yerleşimlerin tanzimi, kent planı ve parselleme gibi hususlar önem kazanmaya ve uygulanmaya başlamıştır. Izgara kent planının örnekleri Ege'de M.Ö. 5. yy.'dan bilinmektedir. Planın isminden anlaşılacağı üzere sokaklar ızgara formunda olup hâkim eksenler bulunmamakta, genelde geçit vazifesini dar sokaklar yerine getirmektedir. Izgara plan, yaklaşık aynı dar ölçülerdeki sokaklarla oluştuğunda Ege tipi, dar sokakların ve geniş bir caddenin kesişmesi durumunda Italia tipi olarak değerlendirilmektedir. Ege tipi ızgara planı, kent trafiğini ve ulaşımını sağlamak adına adaların daraltılarak önce bir caddenin oluşturulmasıyla şekillenmektedir. Daha sonra ise birinci cadde ile çakışan ikinci bir caddenin yaratılması şeklinde gelişim izlenmektedir (**Res. 7.12**)[1629]. Paralel olarak Roma'nın kare plan ve parselasyon uygulamalarını da M.Ö. 4. yy.'dan itibaren takip edebilmek mümkündür[1630].

Öncelikle bahsedildiği üzere Strabon'un birbirine dik açılarla kesişen yolları ifade etmesi, diğer yandan da bu özelliğin günümüzde de İznik yerleşim dokusuna yansımış olması, Roma hakimiyeti öncesinde de Ege havzasında yaygınlaşmış olan ızgara kent planının Nikaia'da tercih edildiğini göstermektedir[1631]. İznik'e ait eski uydu görüntüleri çalışılarak Strabon'un anlatımına göre kent surlarının sınırları önerilmiştir (**Pl. 3**)[1632]. Sunulan harita üzerinde çizilmiş olan kırmızı hat, Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasına tarihlendirilen mevcut surları esas almaktadır. Bu sınırların içinde görülen sarı ile işaretli alan ise, Strabon'un anlatımında geçen Hellenistik Dönem sınırlarını ifade etmektedir. Bu harita nezdinde, Hellenistik Dönem planı ile mevcut plan arasındaki farklar ortaya koyulmaktadır. Burada açıkça kent sınırlarının büyük ölçüde genişlediği görülmektedir.

[1629] Akarca 1998: 30-36.

[1630] Dilke 1971: 133. Roma kent merkezindeki kare plan uygulaması *Roma quadrata* şeklinde bilinmektedir. Konu hak. bk. Mastrocinque 1998.

[1631] Abbasoğlu – Delemen 2004: 189.

[1632] İznik Yüzey Araştırması projesinin kapsamında kent ve yakın çevresini çalışan Weissová (bk. Weissová 2017) diğer uzmanlar ile birlikte uydu ve GIS teknikleri kullanarak ilgili harita üzerinde çalışmıştır (Weissova et al. 2019). Bu çalışmada *intensive* yüzey araştırması da gerçekleştirilerek arazi üzerindeki seramik dağılımları da sunulmuştur (Weissova et al. 2019: 32 Fig. 10).

Erken dönem surlarının tam olarak ne zaman yapıldığını kesin bir şekilde ifade etmek henüz mümkün değildir. İmparator Augustus ile kısmi olarak İmparator Tiberius'un yönetimi sırasında yaşayan Strabon[1633], bu süreçte kent planına tanıklık etmiş olmalıdır. Ancak kent hakkında anlatılar M.Ö. 4. yy.'dan itibaren görülmektedir[1634]. Dolayısıyla Strabon'un bu tanıklığını belirli bir dönem ile ilişkilendirmek zor görünmektedir. Ayrıca kendisinin şahsi olarak kenti ziyaret edip etmediği de kuşkulu bir durumdur. Yine de, en azından Strabon'a paralel olarak İmparator Tiberius'un yönetiminde kentin surları ile dikdörtgen bir plan oluşturduğu kabul edilebilir bir veridir. Bu çıktılar göz önünde bulundurularak, kentin genişlemesinin de Roma İmparatorluğu ile ilişkili olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Kent sınırlarının genişlemesi duruma değinen Guinea-Díaz, parselasyonun Hellen yerleşimi için uygun olduğunu ancak daha sonra bölgeye yeni gelen yerleşimciler ile yerel halk arasında kentsel parsellerin eşit şekilde dağıtılmasına yönelik bir organizasyonun yapılmış olabileceğini önermektedir[1635]. Bu bağlamda, Roma İmparatorluk Dönemi'nin Küçük Asya'daki kentlere getirmiş olduğu fırsatlar ve ayrıcalıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bakış açısı dahilinde, yeni yerleşimcilerin bölgeye gelmiş olabileceği gibi, imparatorluk tarafından sağlanan olası bir maddi kaynak, kırsaldan kente göç veya deprem gibi faktörlerin etkisiyle kent sınırlarının genişlediği düşünülebilir. Ancak bu hususta, kent sınırlarının genişlemesine yönelik arkeolojik verilerin eksikliği sebebiyle kesin bir yorum yapılamamaktadır.

Nikaia'nın kent planı, yapı programı ve kurgu bağlamında Hellen veya Roma karakteri taşıyıp taşımadığı tartışılmaya açık bir konuya gereken önem verilmemiştir. Strabon'un ifade ettiği dikdörtgen kent planı her ne kadar günümüzde korunagelmemiş olsa da, daha sonraki yapı programı sırasında eski ada-parsel sistemi korunmuş olsa gerektir. Bu ilgide Strabon'un detaylı anlatımı dikkat çekmektedir; kentin dört kapısı ile sokakların dik açılarla kesilmesi hususu es geçilmemektedir. Ancak bu detaylara karşın, Strabon'un ana caddeler üzerine bir yorum veya aktarım yapmaması ilginçtir. Bu durumda, kendi döneminde eşit ada-

[1633] Smith W 1867c: 915-916. Strabon'un yaklaşık olarak M.Ö. 66 ile M.S. 24 aralığında yaşadığı kabul edilmektedir.

[1634] Bk. böl. IV.

[1635] Guinea-Díaz 1997: 272.

parsellerin olduğunu, ancak daha sonra genişleme çalışması yapılarak iki ana cadde olacak şekilde bir genişlemenin yapıldığı düşünülebilir. Böylelikle halihazırdaki ızgara planının korunarak üzerine *Cardo Maximus* ve *Decumanus Maximus*'un eklendiği fikri düşünülebilir.

Nikaia literatüründe, genellikle Texier'in kent özelinde hazırlamış olduğu kent haritasının/planının (**Pl. 4-5**) kullanıldığı görülmektedir[1636]. Kendisi 1880'lerin sonunda kenti ziyaret etmiş ve belgelemeleri ile önemli katkılarda bulunmuştur. Hazırlamış olduğu kent planı, modern kent parselasyonu ile karşılaştırıldığında, aradaki farklar ortaya çıkmaktadır; Nikaia, düzensiz yolları olan küçük bir köye dönüşmüş, dolayısıyla net bir sokak düzeni ilgili kent planında görünmemektedir. Ayrıca kentin dört kapısına giden yollar bile zorla görülebilmekte, özellikle Lefke Kapı'ya giden net bir yol gözükmemektedir. Daha yakından incelendiğinde, merkezi yol kavşağının hafifçe batıya doğru yerleştirildiği, yani kentin yeni bir Roma yerleşim planından bekleneceği gibi eşit büyüklükte mahallelere bölünmediği görülmektedir. Ancak Texier'in ziyareti sırasında kent nüfusunun oldukça düşük olduğu ve bu sebeple sur içindeki yerleşimlerin merkezde kümelendiği düşünülebilir. Texier'in planında dikkat çeken bir diğer durum, parselasyona dair izlerin noksanlığıdır. Şüphesiz bu durum, modern parselasyonu eski parselasyon ile ilişkilendirme ve sürekliliği gösterme çabasını olumsuz etkilemektedir. Bu noktada Nuhoğlu-Altun'un görüşü önem arz etmektedir. Kent planlaması hususunda iki ana caddenin kesişme noktasında bugün Ayasofya'nın bulunmasının tesadüf olmadığını, dini merkezlerin yolların kesişme noktası üzerine yerleştirildiğini ifade etmektedir. Ayrıca günümüzde korunagelen parselasyona dair Antik Çağ'daki özelliğinin devam ettiği görüşündedir. Nitekim Türk-İslam kentleri ile karşılaştırma yapılarak dolambaçlı, çapraz ve çıkmaz sokakların görülmediğini vurgulanmaktadır. İznik'in fethi (M.S. 1331) sırasında kentin tenha olduğu da düşünülmektedir. Çünkü Yenişehir Kapı'nın dışında gerçekleştirilen imaret ve cami inşaatlarının haricinde, halihazırda kent surlarının içinde var olan boş arazilerin kullanıldığı görülmektedir.

[1636] Texier 2002: 152-153. Ayrıca kent merkezinde, iki caddenin keşime noktasına yakın bir mesafede M.S. 2.-3. yy.'a tarihlendirilen bir Hekataion'a ait gövdenin tespit edilmesi önemlidir. Zira bilindiği üzere bu tarz heykeller yolların kesişme noktalarına yerleştirilmekteydi (bk. Altun 2008). Bu durumda bu heykelin kent merkezine çok yakın bir mesafede tespit edilmesi tesadüf olmasa gerektir.

Böylelikle kent planının korunageldiği desteklenmektedir[1637]. Roma İmparatorluk Dönemi Nikaiası üzerine çalışması bulunan Guinea-Diaz, kent planı ve parselasyonu hakkında Antik Çağ'daki karakterinin yansıtıldığı görüşündedir; kentin düz bir zemin üzerine temelden muntazam bir ızgara sistemi içinde, kentsel organizasyonun sağlandığını söylemektedir. Diğer yandan esas ızgara sisteminin Strabon'un anlatımına dayanan sınırların içinde korunageldiğini belirtmekte (**Pl. 3**), bu sınırın dışında kalan parsellerin tam olarak muntazam olmadığına dikkat çekmektedir[1638]. Nikaia özelinde gerçekleştirilen bir diğer çalışmada, yerleşim ve kültürel sürekliliği bakımından kent ele alınarak *palimpsestos* kavramı bağlamında Byblos ve Thessalonike kentleri ile karşılaştırma yapılmaktadır. Söz konusu çalışmada, arkeolojik verilerin yeteri kadar kullanılmamış olmasına karşın yerleşim paterninin devamlılığına vurgu yapıldığı görülmektedir[1639].

Nikaia'nın kent planı ve kurgusunda dikkat çeken bir husus, en azından günümüz surlarının içinde bir *akropolis*in eksikliğidir. Bithynia'daki kent yaşamını ele alan Bekker-Nielsen, bölgenin önde gelen kentleri Nikaia, Nikomedeia ve Prusa ad Olympum'un kent paternlerini de ele almıştır. Bu çerçevede ilgili bölümde kullanmış olduğu kent planları dikkat çekmektedir (**Pl. 6**). Bahsi geçen üç kentten sadece Nikaia'nın bir *akropolis*e sahip olmadığı açıkça görülmektedir[1640]. Oysaki Appianos, Bithynia kralları II. Prousias ile II. Nikomedes arasında yaşanan taht mücadelesi sırasında II. Prousias'ın Nikaia'daki *akropolis*e sığındığını aktarmaktadır. White'ın edisyonunda görülen Hellence metinde *ἀκρόπολις* olarak geçen sözcüğün İngilizce transkripsiyonda "citadel" yani "kale" olarak aktarıldığı görülmektedir[1641]. Böylelikle, M.Ö. 2. yy. ortalarında Nikaia'nın tahkimatına dair bilgi elde edilmektedir. Ancak Appianos'un kullanmış olduğu ifadede, kentin kendisinin mi yoksa bağımsız bir noktanın mı *akropolis* olup olmadığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu durumda ifadenin aslına bakmak gerekmektedir; *ἐν Νικαίᾳ*

[1637] Nuhoğlu-Altun 1998: 355-356. İlgili çalışmada anlaşıldığı kadarıyla kent içindeki yapılaşma 1980'lerden itibaren kent surlarının dışına çıkmaya başlamıştır.

[1638] Guinea-Díaz 1997: 272-273.

[1639] Kırlı-Özer – Çahantimur 2017. *Palimpsestos* sözcüğü esas olarak parşömen yapraklarının ikincil kullanımı ile ilgili olmasına karşın, kavram olarak mekânın aynı kimliğini koruyarak yeniden kullanımı ve mekânsal dönüşümünü ifade etmek için kullanılmaktadır (bk. Apaydın 2019).

[1640] Bekker-Nielsen 2008: 51-53.

[1641] App. Mith. I 6. *ἐς τὴν ἀκρόπολιν τὴν ἐν Νικαίᾳ καταφυγών.*

ifadesindeki *ἐν* zarfı Türkçeye "içinde" veya "üzerinde" şeklinde çevrilmektedir[1642]. Bu şekilde, Nikaia'nın kendisinin değil de içinde veya yakın çevresinde başka bir *akropolis* olabileceği fikri doğmaktadır. Nikaia'nın yerleşim özelliklerini ele aldığı çalışmasında Nuhoğlu-Altun, kentin tahkimatı konusunda, surların yanı sıra ihtiyaç durumunda kent halkının kuzeydeki dağlara sığındığını önermektedir[1643]. Ancak bu öneriye destek niteliğinde herhangi bir veri sunulmamaktadır. Kentin yerleşim özelliklerinin göz önünde bulundurulmasıyla yapılan bu önerinin yanı sıra kentin doğusunda bulunan Abdulvahap Tepesi dikkat çekmektedir. Şahin ve ekibi tarafından burada gerçekleştirilen sondaj kazıları, erken dönem yerleşimine dair veriler sunmaktadır. Özellikle tepenin güneydoğu yamacındaki tabakalar günümüze kadar zarar görmemiş olması bakımından önem arz etmektedir; Hellenistik, Roma, Doğu Roma ve Osmanlı dönemlerine ait çok sayıda seramikler ele geçmiştir. Hellenistik Dönem'e ait çok sayıda seramiklerin ele geçmesi, hatta en kalabalık seramik grubunun bu döneme ait olması, Nikaia'nın *akropolis*inin burada olabileceğini düşündürtmektedir. Ancak seramik ve küçük buluntuların haricinde mimari kalıntıya henüz ulaşamadığını belirtmek yararlı olacaktır[1644].

Antik Çağ kent planlamasını inceleyen Haverfield, çalışmasında Nikaia'ya da değinmektedir. Priene, Miletos ve Aleksandreia kentleri ile birlikte Nikaia'nın planının da Makedonialıların kent planlaması geleneği doğrultusunda şekillendiğini desteklemektedir. Strabon'un da kent hakkındaki aktarımına değinen Haverfield, anlatımın Roma öncesi düzenlemeleriyle ilişkili olduğunu ve net bir şekilde ızgara plana uyduğunu kabul etmektedir. Ancak kent merkezinin, geometrik etkiden ziyade daha gösterişli bir etki kapsamında yapılmış olabileceğini de önermektedir[1645]. Bununla birlikte, güney Italia'daki kentlere paralellik gösteren Aleksandreia kenti ile Nikaia arasında benzerlik görebilmek mümkündür; topografik koşullar farklı olarak, kentin bir tarafı deniz, diğer tarafı ise Mareotis Gölü tarafından korunmaktaydı. Ancak büyük bir göl üzerindeki konumu, en azından Nikaia'nınkine benzemektedir.

[1642] Κιουπκιολής 2001: 261.

[1643] Nuhoğlu-Altun 1998: 346.

[1644] Şahin M 2017: 292-293, 292 Res. 979.

[1645] Haverfield 1913: 47-48. Haverfield, Nikaia ile bağlantılı Makedonlara değinirken, kentin önce M.Ö. 316'da Antigonos tarafından, daha sonra da M.Ö. 301'de Lysimakhos tarafından ele geçirilip yeniden kurulmasını kastetmektedir.

Buna bir de her iki kenti çevreleyen olağanüstü kırsal alan dahildir. Büyük İskender, kentini "çizim tahtasında", planı bölen iki eksenle kesin bir dikdörtgen sistemde tasarlatmıştır. Bu nedenle Lysimakhos'un Aleksandreia'yı örnek aldığını ve Nikaia'yı erken dönemde iki ana eksenli bir yol ağı şeklinde kurduğunu varsaymak mantıksız değildir[1646]. Roma Bithyniası konusunda çalışması bulunan Bekker-Nielsen de kentin Hippodamos planının Hellenistik kent özelliği olduğunu ifade etmektedir. Buna istinaden de *gymnasion*un korunagelmediği, ancak dört kapının halen aynı noktadan görülebildiğini vurgulamaktadır[1647].

Şüphesiz, Nikaia kentinin Roma etkisiyle aniden bir değişime uğramış olmasını beklemek yanlış olacaktır. Ancak literatürde gerek Nikaia'nın kent parselasyonunun gerekse daha geç yapılarının, kentin erken geçmişi ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu durumda, kesin olmamakla birlikte kent planı ve kurgusu üzerine benzer bir yorum yapılabilir. Stephanos Byzantios'a göre, birden fazla Nikaia isminde kent bulunmaktadır. Bunlardan Bithynia'da bulunan Nikaia kentinin, önce Orta Makedonia'da oradan da Khalkidike'nin batısında bulunan Bottike Bölgesi'nde faaliyet gösteren Bottiaioi'nun kolonisi olduğu ifade edilmektedir[1648]. Mevcut literatürde, Bottiaioi ile Nikaia arasında bir bağlantı kurulmamaktadır. Ancak bu bağlamda, kentin kuruluşuyla ilgili bir aktarım daha önem arz etmektedir. Tarihçi Memnon, VI. Mithridates'in Bithynia'daki eylemlerine değinirken Nikaia kenti hakkında bilgi sunmaktadır; burada esas önemli nokta, kentin Büyük İskender'in askerleri tarafından kurulduğunun ifade edilmesidir. Kendisinin ölümünün ardından vatan arayışında olan askerler buraya yerleşmiş ve *synoikismos* gerçekleşmiştir. Söz konusu askerlerin vatanı olarak Hellas'taki Phokis'in komşu kenti Nikaia gösterilmektedir. Phokis ve Nikaia arasında sık sık çatışmaların yaşandığı ve sonunda Nikaialıların vatanlarından kovulduğu anlaşılmaktadır[1649]. İznik

[1646] Burns 2014: 168-169. Ayrıca Antiokheia ad Orontes gibi diğer kentleri de Aleksandreia'yı model alan kentler olarak görmektedir. Ancak bu durum aşağıda tartışılmaktadır.

[1647] Bekker-Nielsen 2008: 49.

[1648] Steph. Byz. Νίκαια; Guinea-Díaz 1997: 24. *Βοττιαίων ἄποικος.*

[1649] Memn. XV 41.4-6; Herman – Nielsen 2004: 669-670. *Αὕτη δὲ ἡ πόλις ἡ Νίκαια τὴν μὲν κλῆσιν ἄγει ἀπὸ ναΐδος νύμφης, ὄνομα λαχούσης τὴν Νίκαιαν, ἔργον δὲ γεγονὸς Νικαέων τῶν μετὰ Ἀλεξάνδρου μὲν συστρατευσάντων, μετὰ δὲ τὸν ἐκείνου θάνατον κατὰ ζήτησιν πατρίδος ταύτην τε κτισάντων καὶ συνοικισαμένων. [...] Οἱ δὲ Νικαεῖς, οἳ τὴν πόλιν ἤγειραν καὶ συνῴκεσαν, Νίκαιαν εἶχον πατρίδα*

monografında Guinea-Díaz, Dion Khrysostomos'un Nikaialılara seslendiği konuşmasına değinerek, kent halkının erken kökenine atıfta bulunduğunu önermektedir; Dion Khrysostomos'un Nikaia kenti tarafından onurlandırılmış ve kendilerine teşekkür mahiyetinde bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada Nikaialıların, Hellen ve Makedonların arasında önde geldiğini söylemektedir[1650]. Guinea-Díaz, bu konuşmaya dayanarak kentin Makedon geçmişi ve kökenine atıfta bulunulduğunu önermektedir[1651]. İznik incelemesinde Gonis ise, kentin erken kuruluşu bağlamında bu Stephanos Byzantios ile Memnon'un anlatılarına değinmektedir; Büyük İskender, Antigonos Monophthalmos veya Lysimakhos'un ordusuna ait Bottike kökenli Makedon askerlerinin yeni bir yerleşim (veya koloni) olarak Nikaia'yı kurduğunu önermektedir. Diğer yandan Memnon'un aktarımını pek olası görmemekle birlikte Kıta Hellas'ta bulunan Lokris'teki Nikaia yerleşiminin Bithynia'daki Nikaia ile bir bağ kurmaya çalıştığını önermektedir[1652]. En nihayetinde, Stephanos Byzantios ile Herakleia Pontikeli Memnon'un anlatımları doğrultusunda, Nikaia'nın Makedon kolonistler tarafından kurulduğu fikri desteklenebilir. Büyük İskender'in ardıllarının Hellen kültürünü yayma bağlamında yeni yerleşimler kurduğu bilinmektedir. Koloni statüsündeki bu yerleşimlerin ise ilk etapta *synoikismos*a tabi tutulan *katoikia* (ikamet yeri) olarak, askeri ordugâh niteliğinde kurulduğu ifade edilmektedir[1653]. Hellen tahkimatları konusunda çalışması bulunan Winter, bazı garnizonların sokak sistemi, düzenli bir *agora, gymnasion* gibi Hellen kent planlamasının karakteristik özelliklerini yansıttığını ifade etmektedir. Sıradan kentlerin aksine Hellen garnizonları için kısıtlı ölçüler gerektiğinden, daha büyük kentlere oranla daha düzenli plana sahip oldukları önerilmektedir. Bu çerçevede Kıta Hellas'tan Halos kenti, Küçük Asya'dan da Nikaia kenti örnek olarak gösterilmektedir; her iki yerleşimin muntazama yakın dikdörtgen planı ve ızgara planı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca iki kent arasındaki ortak topografik özellikler de dikkat çekmektedir; her iki kent yaklaşık düz bir

---

Φωκίδος γείτονα· πρὸς ἣν καὶ πολλάκις στασιάσαντες ὑπ΄ αὐτῆς ἐκείνης ὕστερον τὴν πατρίδα ἀφῃρέθησαν, καταστροφὴν ταύτης καὶ ἀφανισμὸν τῶν ἐν τῇ Φωκίδι πολλῇ σπουδῇ καταπραξαμένων.

[1650] Dion. Chrys. XXXIX 1. *Ἑλλήνων τε τῶν πρώτων καὶ Μακεδόνων.*

[1651] Guinea-Díaz 1997: 23-25.

[1652] Γόνης 1989: 14-15.

[1653] Akalın 2006. Çalışmada belirtildiği üzere *κατοικία* isimlendirmesi modern araştırmacılar tarafından uygun görülmektedir.

zemine yapılmış olup, bir taraftan su (deniz ve göl) ile bağlantısı diğer taraftan tek bir yönde olacak şekilde dağlık alan, ayrıca tarım arazisi olarak kullanılabilecek geniş ovaya erişim gözlemlenmektedir (**Pl. 7**). Ayrıca Winter, Halos ve Nikaia'nın kent planlarının, Roma garnizonları ve Timgad gibi askeri kolonilerin planları ile benzer olmasına dikkat çekmektedir[1654]. Böylelikle kent planının veya yerleşim paterninin ilk etapta Makedonlar tarafından kurulduğu ve daha sonra Romalılar tarafından "geliştirildiği" düşünülebilir[1655].

Nikaia kent planı, Mert tarafından gerçekleştirilen çalışmada Roma kent planları ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada Colonia Ulpia Traiana, Colonia Ara Agrippinessium, Trier ve Colonia Ulpia Traiana gibi *colonia* statüsünü taşıyan yerleşimler ele alınmıştır[1656]. Nikaia ve adı geçen yerleşimler arasında bazı ortak özellikler sunulmaktadır: bazı kentlerin kıyıda kurulmuş olması, *Cardo Maximus* ve *Decumanus Maximus* caddeleri ve kent kapılarının varlığı, cadde ve kent kapısı bağlantıları ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan Colonia Ulpia Traiana'nın kent planı antitetik açıdan Nikaia'nın kent planı ile benzetilmektedir (**Pl. 8**). Her iki yerleşim planı kıyaslandığında, tiyatroların kent içinde aynı konumda olduğu görülmektedir. Bu sebeple Nikaia'nın kent merkezinde forum veya önemli bir tapınağın yer alması gerektiği fikri ortaya atılmaktadır[1657]. Ayrıca Bayhan'ın kent planlaması üzerine yazmış olduğu çalışmada, Roma şehirciliği özelinde *Castrum Romanum* etkili kent düzeni (**Pl. 9**) dikkat çekmektedir. Görüldüğü üzere kent formu kare olup merkezde kesişen iki ana yol ile bu yolların dört kent kapısı ile bağlantısı kurulmaktadır. Ayrıca kent merkezinde bir forum görülmektedir[1658]. Bütün bu özelliklerin, Nikaia kent planında bir karşılığı olduğu ve kentin bir Roma karargâhı tipi olan *Castrum*

[1654] Winter 1971: 45-46. Ayrıca Winter, Hellenistik Dönem ordugahlarının surlarla çevrilmesine örnek olarak Tanais kentini göstermektedir. Öğrenildiği kadarıyla karargâh niteliği olan Tanais kenti Makedonialılar tarafından ele geçirildikten sonra bile Büyük İskender'in talimatıyla etrafı surlarla çevrilmiştir (Quint. Curt. VII 6.25). Halos yerleşimi için bk. Dijkstra et al. 2017.

[1655] Nikaia yerleşimi öncesinde aynı yerde Helikore isminde bir yerleşimin olması, ayrıca M.S. 2.-3. yy. sırasında bazı Nikaia kent sikkelerinde Büyük İskender betimlerinin kullanılması, Nikaia'nın Makedonia bağlantısını destekler niteliktedir.

[1656] Mert 2011.

[1657] Mert 2011: 174-175.

[1658] Bayhan 1969: 46-47. Yine benzer şekilde Haverfield'in sunmuş olduğu Aosta kent planındaki kurgu, Nikaia kent kurgusunu andırmaktadır (bk. Haverfield 1913: 89-91).

Romanum kent kurgusundan etkilendiği söylenebilir[1659]. Bu bağlamda bir diğer yorum kent kapılarının sınıflandırması ile ilgili yapılabilir. Zira kent kapılarına değinen Şahin, İstanbul Kapı'nın Nikaia'daki diğer kent kapılarından daha önemli olduğunu önermektedir. Çünkü bu kapının üzerinde yazıtların işlenmesi adına her iki yüzde metal harfler yerleştirilmişken diğer kapıların yüzeyinde durum farklıdır. Diğer kapılarda kazıma tekniğinin kullanılması yanı sıra tespit edilen metal harflerin İstanbul Kapı'daki harflere oranla daha ufak ve özensiz olduğu aktarılmaktadır[1660]. Böylelikle *Castrum Romanum*'da da görülen kent kapılarının önem ve işlevine göre sınıflandırılması durumu Nikaia kent kapıları için de yapılmış olmalıdır[1661].

Hammer'ın Ayasofya için "kent yollarının merkezi" yakıştırması, yakınlarda olası bir *gymnasion* beklentisini desteklemektedir[1662]. Strabon'un anlatımında bahsi geçen *gymnasion* ile bağlantılı olarak bugün İznik kent merkezinde bulunan Ayasofya'nın doğusunda, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen ve *gymnasion*a ait anıtsal bir kapı olarak değerlendirilen kalıntıların varlığı söz konusudur; yapı ile ilgili bilgi *attik* ve *ion* düzeninde olduğuna dair bir ifadeyle sınırlıdır[1663]. Arcan ise bu bilgiye ek olarak Ayasofya'nın doğusunda bulunan bir demirci dükkanının temel kazısı esnasında "güzel" bir Roma frizinin ortaya çıkartıldığından bahsetmektedir[1664]. Kent merkezi yakınlarında bir *hypocaustum* kalıntısına dair bir aktarım yapılmakla birlikte

[1659] Ancak *castrum* kent planının salt Roma kökenli olduğu kesin bir şekilde ifade edilememektedir. Çünkü Romalıların *castrum* inşasını, Beneventum Savaşı'nın ardından, Pyrkhos'un kampının ele geçirilmesiyle öğrendiği desteklenmektedir. Bu hususu değerlendiren Boëthius (bk. Boëthius 1978: 230 not 6) antik yazarların anlatımlarına yer vermektedir; Livius (Liv. XXXV 14.8) Hannibal'in Pyrrhos'un askeri kamplarına hayran olduğunu, Ploutarkhos da Pyrrhos'un Romalıların kamplarına hayran olduğundan bahsetmektedir (Pyrrhus XVI). Boëthius, günümüzde Romalılara ait en eski *castrum* olarak M.Ö. 4. yy.'da inşa edilen Ostia yerleşimini göstermektedir. Yine kendisi, Romalıların Pyrrhos'tan geçici kamplar üzerine bilgi edinmiş olabileceğini desteklemektedir.

[1660] Şahin S 2004: 20.

[1661] Bayhan 1969: 46-47. Burada sunulan *Castrum Romanum* planına göre her yöndeki kapı için farklı bir isimlendirme yapılmaktadır: *Porta Principalis Sinistra* (kuzey), *Porta Praetorio* (doğu), *Porta Principalis Dextra* (güney) ve *Porta Decumana* (batı).

[1662] Arcan 1943: 11. İlgili çalışmada Hammer'ın alıntısına yer verilmektedir ancak tam olarak bu bilginin nereden alındığı takip edilememektedir.

[1663] Abbasoğlu – Delemen 2004: 192.

[1664] Arcan 1943: 21.

sunulan bilgilerin kısıtlı olduğu görülmektedir[1665]. Ayrıca yakın araştırmalarla ortaya çıkarılan aynı caddenin batısında kalan ve bir *tetrapylon* olarak yorumlanan kalıntıların *gymnasion* ile de ilişkilendirildiği görülmektedir. Nitekim bahsi geçen *gymnasion*un giriş kapısı olabileceği yorumu getirilmektedir[1666]. Bir *tetrapylon*dan ziyade, bu kalıntıların başka bir merkezi yapı ile bağlantılı olması gerekmektedir. Zira *tetrapylon* olarak önerilen kalıntıların, önerildikleri işlev için iki ana caddenin kesişme noktasında, yani tam kentin merkezinde olması gerekmektedir. Ancak söz konusu kalıntıların merkez noktanın kuzeybatısında konumlandığı açıkça görülmektedir. Bu durumda, *gymnasion* ve olası *tetrapylon* ile ilgili bu aktarımlar esas alındığında, Atatürk Caddesi'nin doğusunda ve batısında kalan kalıntıların birbiriyle bağlantılı olabileceği fikri ortaya çıkmaktadır. Nitekim İznik kent merkezine kuş uçuşu bakılıp mevcut plan-kare sistemi nirengi alındığında, olası *tetrapylon* olarak anılan kalıntıların belki de daha büyük bir yapının kuzeybatı köşesini oluşturduğunu söyleyebilmek mümkündür **(Pl. 16)**[1667]. Ayrıca Genç Plinius'un mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla Nikaia *gymnasion*u kentte gerçekleşen bir yangın nedeniyle yıkılmış ve İmparator Traianus idaresi sırasında onarım çalışmaları yürütülmüştür. Plinius'un mektuplarından, onarım çalışmalarının ardından *gymnasion*un daha kapsamlı ve daha geniş yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu çalışmaya karşın yapının iyi yerleştirilmediği ve yapı elemanlarının birbirine oranla ayrık olduğu aktarılmaktadır. Ayrıca 22 ayak ölçüsü kalınlığındaki duvarlarda, tuğla ile güçlendirilme yapılmaksızın sadece çimento kullanıldığından, üzerine binen yükü kaldıramadığı ifade edilmektedir[1668]. Bu bilgilerin ışığında, Strabon'un da

[1665] Ermiş 2009: 32-33. Burada verilen bilgi için Altun 2008: 83'e atıfta bulunulmaktadır ancak ilgili çalışmaya bakıldığında böyle bir bilgininin sunulmadığı anlaşılmaktadır. Yine de değinilen nokta üzerinde bugün II. Murad Hamamı'nın bulunması, erken dönemde de bir *therma*nın (hamamın) çevrede inşa edilmiş olabileceğini düşündürtmektedir. Ayrıca Strabon'un aktardığı üzere kent merkezinde bir *gymnasion*un inşa edilmiş olması ve Küçük Asya'da Roma hamamlarının genellikle araştırmacılar tarafından "hamam-*gymnasion* kompleksi" olarak adlandırılması da göz önünde bulundurularak yanında bir *therma* inşasının olabileceği fikrini desteklemektedir.

[1666] Şahin M 2020b: 31.

[1667] Strabon'un anlatımına dayanarak kent merkezinde bir *gymnasion*un bulunduğu kabul edilmektedir. Güncel kazılarda *tetrapylon*? olarak tanıtılan yapının söz konusu *gymnasion*un kuzeybatı köşesi olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu önerinin teyit edilebilmesi için arkeolojik çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir.

[1668] Plin. Ep. X 39; Magie 1950: 589.

anlatımı göz önünde bulundurulduğunda kentin merkezinde Hellenistik Dönem ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir *gymnasion* geleneğinin süregelmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak bu öneri kesin değildir; destek minvalinde kullanılan verilerin kentteki sondaj kazılarından geldiği düşünüldüğünde, bu fikir ancak bölgedeki sistematik kazılar ışığında kesinlik kazanabilecektir.

Chronikon Paschale'ye göre İmparator Hadrianus'un onarım ve yapı programı kapsamında Nikaia ve Nikomedeia'da agoralar, dört yol kavşakları ve surlar yaptırılmıştır[1669]. Bu noktada detay da olsa inşa faaliyeti ile ilgili bir açıklama getirip konuyu açmak gerekmektedir. İlgili metin kısmında sunulan çeviri yeniden incelendiğinde iki kısım dikkat çekmektedir[1670]. İlk olarak inşa faaliyeti için "*ἐποίησε*" yani "yaptırdı" ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla imparatorun burada onarımdan ziyade bahsi geçen yapıları yeniden yaptırmış olabileceği düşünülebilir. İkinci olarak, inşa edilen yapılardan bir tanesi olan "*τετραπλατεία*" kelimesi üzerine durulmalıdır. Hellence "τάς τετραπλατείας" sözcüğü "dört yol kavşakları" şeklinde aktarılmaktadır. Aynı sözcüğün Latince karşılığı olarak *quadrivium* veya *quadriporticus* kelimeleri önerilmekte ve "dört tarafı sütunlu portikolarla çevrili forum" açıklaması yapılmaktadır[1671]. Böylelikle, kent merkezinde bir *gymnasion* olarak düşünülen yapının zaman içinde yerini bir foruma bırakmış olabileceği de düşünülebilir. Ayrıca yapı programı kapsamında Nikaia kent sikkelerinde görülen sütunlu yapıların (S52, S53) temsil ettiği yapılar da yer almış olmalıdır.

Strabon'un *gymnasion* anlatımı bağlamında değinmiş olduğu taş da dikkat çekmektedir. Kendisinin anlatımından, bu taşın (*lithos*), *gymnasion*un tam ortasına yerleştirildiği anlaşılmaktadır; yol, cadde ve kent planına yapılan vurgu, merkezi bir nokta ile pekiştirilmektedir. Bu durumda bahsi geçen taş, üç olasılığı göz önüne getirmektedir. İlk olarak, yapının ve aynı zamanda kentin de tam merkezinde olması nedeniyle bu taşın bir *omphalos* olarak tanımlanabileceği düşünülebilir. Fakat Strabon, bu husus bağlamında yorumda bulunmamakta ve taşın kült açısından bir niteliğe sahip olması pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bahsi geçen taşa böylesine bir anlam yüklemek sakıncalı olacaktır. İkinci olasılık olarak, kendisinin

[1669] Bekker-Nielsen 2008: 51; Gülbay 2016: 403.

[1670] Chron. pasch. CDLXXV. *Ἁδριανὸς ἐν Νικομεδείᾳ καὶ Νικαίᾳ ἀγορὰς ἐποίησε καὶ τετραπλατείας καὶ τὰ τείχεα τὰ πρὸς τῇ Βιθυνίᾳ.*

[1671] Stephano 1854: 2075.

bu cümlede kullanmış olduğu ifade önem arz etmektedir. Asıl metne bakıldığında, cümlede *hidrymenos* (ἱδρυμένος) ortacının kullanıldığı ve metin çevirilerinde "dikilmiş, yerleştirilmiş" şeklinde aktarıldığı görülmektedir[1672]. Ancak aynı ifadeyi "inşa etmek, kurmak" fiil kökü ile ilişkilendirmek de mümkündür[1673]. Bu durumda, Strabon tarafından değinilen taşın (*lithos*) basit bir taştan ziyade basit bir yapı olabileceği düşünülebilir. Bu duruma örnek olarak, M.Ö. 44'te Gaius Iulius Caesar tarafından *colonia* statüsüne geçirilen Korinthos kenti ele alınabilir. Korinthos'un kent planına bakıldığında, *Cardo Maximus*'u dik açılarla kesen birden fazla *Decumanus Maximus* görülmektedir. Ayrıca kentin merkezinde bir forum inşa edilmiştir. *Cardo Maximus* kuzeyden güneye ilerlerken forumun yaklaşık olarak ortasından geçmekte ve forumun yine yaklaşık olarak merkezinde bulunan bir *rostra*ya denk gelmektedir (**Pl. 10-11**). Söz konusu *rostra*nın, forum ve kent için merkez niteliği taşıdığı aktarılmaktadır[1674]. Dolayısıyla burada, Strabon'un bir taş şeklinde "geçiştirdiği" bir platform veya bir *rostra*nın varlığı olasılık dahilindedir. Son olarak, bahsi geçen taş özelinde, Strabon'un dört kapının aynı nokta üzerinden görülebildiği bilgisi önem arz etmektedir. Anlaşılacağı üzere kentin merkezi, *Cardo Maximus* ile *Decumanus Maximus*'un birleşim noktasıdır. Roma'da arazi mühendisliği üzerine kapsamlı bir çalışması bulunan Dilke, kentin parselasyonu (*centuratio*) da göz önünde bulundurulduğunda, dilimlenen arazinin tam merkezine, yani *Cardo Maximus* ile *Decumanus Maximus*'un birleştiği yerde, bir *centuratio* taşının (**Res. 7.13**) yerleştirilebildiği bilgisini sunmaktadır[1675]. Böylelikle kesin olmamakla birlikte, bahsi geçen taşın, kent dışındaki arazilerin de dilimlenmesinde bir çıkış noktası durumundaki bir *centuratio* taşı olma ihtimali bulunmaktadır.

Nikaia'nın kent merkezinde olması beklenen *gymnasion* veya forumun yanı sıra bir *tetrapylon*un varlığı da önerilebilecek durumdadır. Yukarıda değinilen ve araştırmacılar tarafından *tetrapylon* olarak önerilen kalıntıların konum itibariyle bu nitelikte bir yapıyı temsil etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Diğer yandan,

[1672] Strab. XII 4.7.

[1673] Liddell – Scott 1996: 820.

[1674] Romano 2006: 68. Çalışmasında Romano, Korinthos kentinin *colonia* statüsüyle birlikte değişimini de ortaya koymaktadır.

[1675] Dilke 1971: 98. Dilke'nin bu önerisi, İmparator Traianus'un yönetimi sırasında (M.S. 98-117) yaşamış olan ve arazi mühendisliği üzerine eser yazan Hyginus Gromaticus'un çizimlerine dayanmaktadır (bk. Hyg. Lev. 66-88).

İznik'te belgelenen fakat tam buluntu yeri bilinmeyen bir yazıt aracılığıyla bu yapıya ait bir fikir sunulmaktadır. Söz konusu yazıtta, bir *artopoles* (fırıncı) olduğu anlaşılan Aurelius Khrestos'un evinin taştan bir *tetrapylon*un yakınında olduğu anlaşılmaktadır[1676]. Böylelikle henüz arkeolojik verilerle desteklenememiş olmasına karşın, epigrafik veriler doğrultusunda *Cardo Maximus* ile *Decumanus Maximus*'un birleştiği noktada bir *tetrapylon*un varlığı söz konusu olabilir.

3. *Centuratio (Limitatio)*

Literatürde *limitatio* olarak da kullanılan *centuratio* ifadesi, Roma'ya özgü bir teknik olarak dik ve eşit mesafeler olacak şekilde arazinin sınırlandırılması ve bölünmesi anlamında kullanılmaktadır[1677]. *Centuratio*, Roma dünyasında kullanıldığı gibi, askeri veya demografik nedenler sebebiyle fethedilen toprakların yeni Romalı yerleşimciler tarafından kullanabilmesi adına da uygulanmaktaydı[1678]. Kent içinde de görülebileceği gibi, *centuratio* uygulamasının özellikle tarım arazileri için kullanıldığı görülmektedir[1679]. Bu bağlamda, günümüz İznik haritası ve uydu görüntülerine bakıldığında, sur içinde kalan kent parselasyonunun, kent surlarının dışında aynı sistemi takip ederek ilerlediğini söyleyebilmek mümkündür. Zira, kentin batısındaki Göl Kapı istisna olacak şekilde, kentin iki ana aksını teşkil eden caddelerin kuzey, güney ve doğuda, kentin tarım arazilerine doğru devam ettiği açıkça görülmektedir.

Antik kentlerin tarım alanlarının kullanımı ve organizasyonuna dair çeşitli çalışmalar bulunmaktadır; *centuratio* uygulamalarının tespit edilmesi amacıyla kentlerin ve yakın çevrelerinin veya salt tarım arazilerinin eski hava veya uydu fotoğrafları

[1676] *INikaia* 553; SEG XXIX 1320; Foss 1996: 9-10, 16. Αὐρήλιος Χρῆσ|τος οἰκῶν ἐν | τετραπύλῳ λι||[4]θίνῳ τὴν τέ|χνην ἀρτοπώ|λης, ἐκτησάμ|ην τὸ κυμητήριο||[8]ν σὺν τῇ γυνεκί | μου Κ<α>λημέρᾳ | καὶ τοῖς τέκνοις. Söz konusu mezar stelinin buluntu yeri ve tarihlemesi belirsizdir. Ancak Şahin'in belirttiği üzere üzerinde bir haç motifi görülmektedir. Dolayısıyla bu mezar steli daha geç döneme ait olmalıdır. Diğer yandan Foss da bu yazıt üzerinden aynı noktada bir *tetrapylon*un varlığını kabul etmektedir. Ayrıca Hellenistik ve Roma dönemleri için aynı noktada bir zafer takının olması gerektiğini önermektedir.

[1677] Dilke 1971: 87-88.

[1678] Sparavigna 2015: 1.

[1679] Kuhnen 2005: 603.

incelenmektedir[1680]. Nikaia özelinde Scardozzi, esas olarak 1968 yılına ait farklı uydu görüntüleri üzerinden kent planını incelemiştir. Bu çalışması sayesinde uydu görüntülerine, Strabon'un anlatımına ve kent parselizasyonuna dayanarak bir harita hazırlamıştır (**Har. 6**)[1681]. Kentin ve yakın kırsalının 1960 ve 1970'lerdeki uydu fotoğraflarını inceleyen Scardozzi, önceki Hellenistik Dönem planı ve parselasyonu hakkında bir öneri getirmektedir; ilk olarak sur içinde kalan parselin ölçüsü olarak 18x22 *plethra*ya karşılık gelen 540x660 m'yi (35,64 hektar) ilişkilendirmekte ve ardından sur içi ile sur dışında kalan alanın Hellenistik Dönem sırasında parselasyon işlemine tabi tutulduğunu desteklemektedir. Bu savın yanı sıra kısmen Roma Dönemi surlarını takip eden Geç Roma Dönemi surlarının da bu parselasyona uyum sağladığını ve daha sonra yapıldığını da önermektedir[1682].

Kent planı haricinde, surların dışında ve kentin kırsal alanındaki arazi kullanımı ile ilgili kapsamlı bir çalışma daha bulunmaktadır[1683]. Doktora tezi kapsamında yüzey araştırması, arkeomorfolojik analizler, GIS temelli haritalama ve mekân analizleri gibi yöntemler kullanılmıştır. Weissová, Scardozzi'nin çalışmasını da değerlendirerek arazi dilimlemesi için küçük ölçekte 82x73 m, daha büyük ölçekte ise 535x660 m ölçüsünü sunmaktadır. Ayrıca parselasyon için referans olarak 41 m'nin (2, 13 ve 16 katları) alındığını desteklemektedir. Her ne kadar kendisi de bu savına şüpheyle yaklaşsa da, bu hesapla beraber arazi parselasyonunun Hellenistik olduğunu ve Roma'ya ait olamayacağını öne sürmektedir; parselasyonun Nikaia'nın bölge için sosyo-ekonomik açıdan önem arz ettiği M.Ö. 1. yy.'a ait olabileceğini ifade etmektedir[1684].

Scardozzi ve Weissová'nın görüşleri Nikaia özelinde benzer bir çalışmanın daha önce gerçekleştirilmemiş olması bakımından önem arz etmektedir. Ancak kent ve bölge tarihçesi bakımından bu önerilerin tam anlamıyla tatmin edici olmadığı anlaşılmaktadır. Zira her iki inceleme Strabon'un kent anlatımına dayanmaktadır. Dolayısıyla yapılan değerlendirmeler, ızgara planın da etkisiyle tarafsızlıktan

[1680] Bödőcs 2011: 22-23. Bu tarz uygulamaların 1950'ler ve 1960'lar itibariyle gerçekleştirildiği aktarılmaktadır.

[1681] Scardozzi 2013.

[1682] Scardozzi 2013: 884-885.

[1683] Weissová 2017.

[1684] Weissova et al. 2019: 39.

uzaklaşarak parselasyonun bu döneme atfedilmesi bakımından etkilenmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere kentin parselasyonu M.Ö. 1. yy.'a tarihlendirilmekte ve ölçülerin Roma birimleri ile eşleşmemesi dolayısıyla Hellenistik olarak uygun görülmektedir. Ancak bu süreçte bölge dinamiğine dikkat etmek gerekmektedir; bilindiği üzere bölgeye yaklaşık olarak M.Ö. 2. yy. itibariyle Romalı tüccarlar gelmiş, bölge de M.Ö. 74'te Roma eyaleti statüsünü almıştır[1685]. Dolayısıyla yeni yerleşimcilerin bölgeye gelişi ve Roma'nın vergi tahsilatı konusu düşünüldüğünde, Nikaia'nın zengin tarımsal arazilerinin bölünmesi için Roma idaresi tarafından *centuratio*nun uygulanmış olması daha muhtemel gözükmektedir.

B. Ulaşım Ağı

Bithynia'nın önde gelen kentlerinden biri olarak Nikaia, bölgenin Phrygia ve Galatia ile bağlantısını sağlamaktaydı. Ayrıca buradan geçen yolların Karia ve Kilikia'ya kadar ulaştığı ifade edilmektedir. Bir "kavşak kenti" olarak tanımlanan Nikaia'da, yol bağlantılarının birleştiği ve kentin içinden dört yana uzandığı görülmektedir. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte, askeri ve ticari yollar için önem arz eden bir durak görevi görmüştür. Hristiyanlığın resmi din olması ve yaygınlaşması ile de aynı yol ağı kutsal topraklara gitmek için kullanılmıştır[1686].

Nikaia'da bulunan her kapının bir yol ile bağlantısı olduğu görülmektedir. Kuzeyde bulunan İstanbul Kapı, Nikomedeia ve Kalkhedon üzerinden Roma'ya, doğuda bulunan Lefke Kapı ise Ankyra ve devamındaki Iudaia yoluna açılmaktadır. Güneydeki Yenişehir Kapı'nın bölgedeki komşu yerleşimler Prusa ad Olympum ile Apameia'ya ve doğu istikametine açıldığı görülmektedir. Bu istikamet üzerinde bulunan yolun Asia Eyaleti kentlerine kadar devam ettiği ifade edilmektedir. Son olarak batı istikametine doğru açılan Göl Kapı kentin limanına erişim sağlamakta, buradan da bir bağlantı ile Kios limanına ulaşım izlenmektedir[1687]. Jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahip olan Nikaia kenti aynı zamanda Roma kontrolündeki yol ağının merkezi sayılacak bir noktasında bulunmaktaydı. Bu noktadan doğuya Ankyra'ya ve imparatorluğun doğu sınırlarına, Kilikia Kapıları (Gülek Boğazı)

[1685] Bk. böl. III. H.

[1686] Nuhoğlu-Altun 1998: 346. Roma Hacı yolu şeklinde tanımlanan güzergâh yakın zamanda yüksek lisans çalışmasında ele alınmıştır (bk. Oral 2022).

[1687] Şahin S 2004: 18.

aracılığıyla Syria ve Filistin'e kadar ulaşım sağlanabilmekteydi[1688]. Nikaia kentinin yollar ile ilişkili avantajlı durumu Antik Çağ sonrası için de vurgulanmaktadır. İznik'ten çeşitli yollardan biri de "Bey Yolu" olarak gösterilmektedir; Dil İskelesi'nden başlayan bu yolun, kentin içinden geçerek Bağdat Yolu üzerinden İzmit'e ulaştığı aktarılmaktadır[1689].

Arcan'ın değindiği rivayete göre, Yenişehir Kapısı'na girmeden batı yönünde devam edilip gölün güneyi takip edildiğinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne bir güzergaha ulaşılmaktadır. Söz konusu yolun Marmara Denizi'nin kıyısı takip edilerek Syria'nın ortalarına kadar devam eden antik yollardan biri olduğu desteklenmektedir. Ayrıca aynı yolun güneyde Sangarios Nehri'nden Sapanca'daki büyük köprüyü (Ioustinianos Köprüsü?) geçerek devam ettiği de ifade edilmektedir. Sarıkaya dağları ve Mudanya'ya doğru ulaşan yolun göle inen bir vadisinde bulunan bir yazıta göre bu yol İmparator Nero döneminde yapılmış veya onarım görmüştür[1690]. Arcan, yazıtın transkripsiyonunu aktarmaya çalışmışsa da eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yol hattına Texier de değinmektedir ancak herhangi bir epigrafik buluntuya alıntı yapmadığı görülmektedir. Kendisi yol hakkında bilgi verirken doğudan batıya doğru düz bir hat şeklinde ilerlediğini ifade etmektedir[1691]. Ancak söz konusu yazıtın, Şahin tarafından Nikaia korpusu dahilinde ele alındığı görülmektedir[1692]. Şahin, yazıtın aslına ulaşamamış olup modern yol yapım çalışmaları sırasında parçalanarak inşaatta kullanıldığını düşünmektedir[1693].

[1688] Strobel 2006: 701.

[1689] Arcan 1943: 5.

[1690] Arcan 1943: 13-14.

[1691] Texier 2002: 157.

[1692] *INikaia* 13. [Nero C]laudius divi | [Claudi filius], Germanici Caesaris nepos, | [Ti. Caesaris Aug(usti)] pronepos, divi Aug(usti) abnepos, Caesar ||[4] [Augustus Germanicus p]on[t(ifex) max(imus)], trib(unicia) pot(estate) IIII, [imp(erator) V], co(n)s(ul) III, | [viam Apamea Nicae]a[m collapsa]m vetustate restituit, muniendam | curavit [per C. Iulium] Aquilam proc(uratorem) suum. | Νέρων Κλαύδι[ος], θεοῦ Κλαυδίου υἱός, Γερμανικοῦ ||[8] Καίσαρος υἱων[ός], Τιβερίου Καίσαρος Σεβαστοῦ [ἔγ]γονος, | θεοῦ Σεβαστοῦ ἀ[πόγονος], Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερμανικός, ἀρχιερεὺς | μέγιστος, δ[η]μαρχι[κῆς ἐξου]σίας τὸ δ΄, αὐτοκράτωρ τὸ ε΄, ὕπατος τὸ γ΄ [τὴν] | ὁδὸν ἀπὸ Ἀπαμε[ίας πρ]ὸς Νείκαιαν κατεφθαρμένην τῇ ἀρχαιότη[τι] ||[12] ἀποκαθέστησε [καὶ κατασ]κευασθῆναι π[άλιν] προσ[έτα]ξεν [δ]ιὰ | Γαίου Ἰουλίο[υ Ἀκουίλα] τοῦ ἰδίου ἐπιτρόπου.

[1693] *INikaia* 13'te bu şekilde bilgi verilirken Şahin S 2004: 20'de yol tamirat yazıtın günümüzde hala okunabilir durumda olduğu aktarılmaktadır.

Kendisinin aktardığına göre, bahsi geçen yazıt İznik Gölü'nün güney kıyısındaki Sarıkaya mevkiinde bulunan bir kaya üzerine işlenmiş durumdaydı. Bölgede tespit edilen az sayıdaki *bilingual* yazıttan biri olması ve içeriğinde yol onarım çalışması ile ilişkili bir propagandanın yapılmış olması bakımından bu yazıt önem arz etmektedir. Yazıttan öğrenildiği üzere, İmparator Nero'nun idaresi sırasında, M.S. 58/59 civarında, Apameia'dan Nikaia'ya giden yol eskidiği ve yıprandığı için, *Bithynia et Pontus procurator*u G. Iulius Aquila'nın yardımıyla yol onarılmış ve yeniden yapımı tamamlanmıştır.

M.Ö. 25/24'te İmparator Augustus'un Küçük Asya'yı yeniden düzenlemesinin ardından Nikaia kentinin sınırları Sangarios'un orta kesiminden Iouliopolis'e kadar, başka bir değişle Galatia Eyaleti'nin sınırına kadar genişlemiştir[1694]. En nihayetinde, Roma İmparatorluğu'nun esas amacı olan bölge ve kentlerin ulaşım ağı aracılığıyla kendisine bağlama politikası hatırlatılmalıdır. Zira bu politikanın Nikaia'da başarılı olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Değinildiği üzere kent, askeri ve ticari yollar için önemli bir kavşak noktasında olup geniş bir yol ağının bir parçasını oluşturmaktadır. Nikaia üzerinden doğu ve güney istikametinde iki ana yol bulunmaktadır. Doğu yolu Kalkhedon'dan başlayarak Nikomedeia, Nikaia, Ankyra ve Syria aracılığıyla Mesopotamia Bölgesi'ne ulaşmaktadır. Güney yolu ise yine Kalkhedon'dan başlayarak Nikomedeia, Nikaia, Kyzikos, Ilion, Adramytteion, Pergamon, Smyrna, Ephesos, Miletos ve Halikarnassos'u kapsamıştır[1695]. Bu iki ana hat ve yan yolları ile ilişkili çok sayıda mil taşı tespit edilmiştir[1696]. Tespit edilen mil taşları ve güzergahlar üzerinde konumlanan kent ölçeği altındaki kırsal yerleşimler ışığında, Roma İmparatorluğu'nun sadece kent merkezi özelinde değil, kırsala yayılma konusunda da yoğun bir çaba sarf ettiğini söyleyebilmek mümkündür.

C. Yapı Programı

İznik yerleşiminde baskın olarak Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasına ait kültür tabakaları tespit edilebilmektedir. Tarihsel süreç içinde kent merkezindeki zemin

[1694] Strobel 2006: 701.

[1695] Nuhoğlu-Altun 1998: 349.

[1696] Bölgedeki mil taşlarının yoğunluğu French'in kapsamlı çalışması sayesinde ortaya koyulmaktadır (French 1981; 2012; 2013; 2016). Bu çalışmaya ek olarak, özellikle bölgedeki güncel yüzey araştırmaları kapsamında yeni mil taşlarının da tespit edilmesiyle ara yollara dair yeni bulgular ortaya koyulmaktadır.

kotunun yer yer 2 m'den 6 m'ye kadar yükseldiği ifade edilmektedir. Ayasofya'nın temel seviyesi ile belediyeye ait yeraltı umumi tuvaleti inşaatı sırasında Roma şarap imalathanesi olarak öne sürülen yapının tespit edilmesi bu görüşe destek olarak gösterilmektedir[1697].

Kentin antik yapılarına dair birçok husus henüz kesin yargılardan uzak halde çeşitli araştırmacılar tarafından ileri sürülen görüşler niteliğindedir. Buna örnek niteliğinde; şehrin ilk camisi olan Ayasofya Camii[1698] ile ilişkili olarak Doğu Roma Dönemi'nde mevcut tapınakların kiliseye çevrilmesi ve kullanılması geleneği göz önünde bulundurulmuş ve burada bir tapınağın yer alma olasılığı ortaya atılmıştır. Bir diğer yorum ise aynı mevkide, yukarıda da bahsedildiği üzere Strabon'un anlatımı sebebiyle eski *gymnasion* sahasının bulunduğu şeklindedir[1699].

Buna karşın arkeolojik kazılar sayesinde tespit edilen veya yüzeyde görülen yapıların varlığı kısıtlıdır. Ancak henüz tespit edilmemiş olmasına rağmen, yazılı kaynaklar ve epigrafik veriler ışığında kent ile bağlantılı bazı anıtlar belgelenmektedir: erken tiyatro, *Dea Roma* ve Iulius Caesar'a ithaf edilen bir kült alanı, bir Apolloneion, bir agora (İmparator Hadrian'ın yönetiminde inşa edilmiştir), bir su kemeri, kiliseler ve İmparator Ioustinianos tarafından inşa edilen bir saray şeklinde sıralanmaktadır. Diğer yandan İmparator Marcus Aurelius ve sonrasına ait nümismatik veriler ışığında aralarında Asklepios, Dionysos ve Tykhe'ye ait tapınakların da kentte inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir[1700].

Günümüzde Nikaia kentinde yapı bağlamında kent surları ile kent kapıları, ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen tiyatro korunagelmiştir. Bu yapıların yanı sıra kent sikkelerindeki betimler aracılığıyla surların haricinde *tetrastylos*, *pentastylos* ve *heksastylos* planlı tapınakların yanı sıra çeşitli yapıların varlığı da belgelenmektedir[1701].

Anlaşılacağı üzere kentte çok sayıda yapının varlığı söz konusu olup ne yazık ki büyük bir kısmı günümüze kadar korunagelmemiştir. Ancak günümüzde görünür

[1697] Savaş 1973: 17.

[1698] Arcan 1943: 19.

[1699] Mert 2011: 174.

[1700] Bonacasa 1976: 623; Abbasoğlu – Delemen 2004: 192.

[1701] Konuyla ilgili bk. böl. V. C. 7.

olmayan yapılar da Nikaia'da yapı programına önem verildiğinin göstergesidir. Zira inşa faaliyetleri oldukça yüklü meblağları gerektirmektedir. Yapı özelinde, kentin sahip olduğu ekonomik durum Genç Plinius'un mektupları aracılığıyla yansımaktadır. Plinius, esasında İmparator Traianus'a kentlerde yapılan harcamalardaki müsriflik konusunda şikâyette bulunmaktadır; Nikomedeia kenti tamamlanamayan iki *aquaeductus*a yaklaşık 3,5 milyon *sestertius,* Nikaia kenti ise tamamlanmamış bir tiyatroya 10 milyon *sestertius* harcamıştır[1702]. Dolayısıyla bu büyük meblağların harcanabiliyor olması, kentlerin ekonomik gücünü ve yapı programlarındaki harcamalar konusunda bir fikir sunmaktadır.

Küçük Asya'da Roma yapı tekniklerinin benimsenmesine yönelik çalışmasında Waelkens, Nikaia'dan da örnekler vermektedir. İlk örnek, İmparator Traianus'un yönetimi sırasında inşa edilen tiyatrodan verilmektedir. Tiyatronun *cavea*sına ait duvar ve tonozların dış cephesinde önce beton, onun da üzerinde kesme taşlarla kaplama bir örgü yapılmıştır. Daha sonra, olasılıkla M.S. 3. yy.'ın ortalarında inşa edilen kent surlarıyla bağlantılı kulelerde, karakteristik Italia tekniği olan tuğla kaplı harçlı moloz kullanımı görülmektedir. Diğer yandan perde duvarlar, merkez boyunca uzanan moloz taş ve tuğla örgülü bantlara sahiptir[1703]. Aynı hususa değinen Ward-Perkins, kent surlarının Roma İmparatorluk Dönemi yapı tekniğini yansıttığını ifade etmektedir; kulelerin surlar ile bağlantısı kapsamında tuğlalar merkez noktaya doğru yönlendirilerek sağlamlık arttırılmaya çalışılmıştır. Bu durum, merkez Italia'daki *opus mixtum* yerine batıdaki eyaletlerin tekniğine benzetilmektedir[1704].

Roma merkez idarenin bölge ve kentlere sağlamış olduğu ekonomik desteğin bir geri dönüşünün olması gerekmektedir. Bu çerçevede, yapı programı aracılığıyla bir propagandanın gerçekleştirildiği aşikardır. Bithynia'daki diğer kentlerde olduğu gibi Nikaia'da da imparatorların vesilesiyle çeşitli onarım programlarının yürütüldüğü bilinmektedir. Bu çalışmalardan bazıları Nikaia kent sikkelerinde ve hatta Roma merkez sikkelerinde tanıtılmıştır. Görüleceği üzere özellikle İmparator Hadrianus'un gerçekleştirdiği onarım çalışmalarına merkez darplı sikkelerde geniş bir yer verilerek Bithynia Bölgesi'ne de atıfta bulunulmuş, daha sonra bir Nikaia kent sikkesinde ise

[1702] Plin. Ep. X 37, 39; Γόνης 1989: 18; Kerschbaum 2022: 161. Plinius, Bithynia'daki *proconsul*lüğü sırasında pek çok kez İmparator Traianus'a eyaletteki müsrif kentleri şikâyet etmektedir.

[1703] Dodge 1987: 108; Waelkens 1987: 98.

[1704] War-Perkins 1981: 277-278.

imparatorlar Valerianus ve Galienus katkı sundukları onarımlar ile kendilerini *ktistes* olarak tanıtmıştır.

İmparator Hadrianus'un yönetimi esnasında Küçük Asya'da inşa faaliyetlerinin çoğaldığını söyleyebilmek mümkündür. Bu çerçevede imparatorun Bithynia Bölgesi'ne de ilgi göstererek komşu bölge Mysia ile birlikte birtakım onarımlar ve genişlemeler yaptırdığı görülmektedir[1705]. M.S. 120'de gerçekleşen depremde bölgedeki çoğu kent hasar görmüştür. Nikaia özelinde, kentteki sorunlar ile ilgilenmesi için İmparator Hadrianus'un *curator* Patrokles'i görevlendirdiği ve yanına iki Roma birliği tahsis ettiği bilinmektedir. Böylelikle imparatorluğun nezdinde Nikaia'daki onarım çalışmaları yürütülmüştür[1706].

Onarım çalışmalarını yürütmek ve denetlemek amacıyla bizzat İmparator Hadrianus tarafından Nikaia'ya görevlendirilen Patrokles, Küçük Asya'ya atanan ilk *curator*lardan biri olarak değerlendirilmektedir[1707]. İznik'te bulunan fakat günümüzde kayıp olan ilgili yazıttan[1708] Patrokles'in onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Aynı kaynak aracılığıyla, Corsten tarafından benzer yazıt kalıplarının incelenmesi ile önerilen tamamlama sayesinde denetim işi (*epistates*) haricinde önemli bir kariyere sahip olduğu görülmektedir. Kendisinin *II. Hispanorum* ve Aleksandreia'daki *I. Ulpiae Afrorum* birliklerinin komutanlığını yaptığı, *panegyriarkhes, argyrotamias* unvanlarına sahip olduğu öğrenilmektedir. Yine iki farklı çeviri önerisi sunulduğundan Dionysos ile bağlantılı *agonothetes* unvanına sahip olduğu veya Dionysiada *phyle*sinin yöneticiliğini yaptığı söylenebilir. Dolayısıyla bütün bu işler göz önüne alındığında Nikaia'da kendisinin önemli bir kariyere sahip olduğu görülmektedir.

Nikaia'daki onarım çalışmalarının haricinde Bithynia Bölgesi'ndeki diğer kentlerde de çeşitli faaliyetlerin yerine getirildiği bilinmektedir[1709]. Bütün bu çalışmaların

[1705] Gülbay 2016: 403.

[1706] *INikaia* 56; Gülbay 2015: 24. [---] | [---τ]ο[ῦ] δήμου | [---] Πατροκλέα τὸν ἐκ προγόνων | [--- ἔπαρχο]ν σπείρης β΄ Σπανῶν εὐσεβοῦς πιστῆς, ||[4] [--- ἔπαρχον σ]πεί[ρ]ης πρώτης Οὐλπίας Ἀφρῶν ἱππικῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, | [--- Τρ]αιανοῦ Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ καὶ πρῶτον ἄρχοντα καὶ κοσ|[---]ν καὶ πανηγυριάρχην καὶ ἀργυροταμίαν ἔνδικον | [--- δημοσ(?)]ίων ἔργων κατὰ τὸ τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος ἀπόκριμα ||[8] [καὶ ἀγωνοθέτην τῆς ---] Διονυσιάδος [---] | [---].

[1707] Gülbay 2015: 35.

[1708] *INikaia* 56; Corsten 1987: 112.

[1709] Boatwright 2000; Gülbay 2015; Gülbay 2016: 403-417.

mümkün olduğu kadar geniş bir kitleye tanıtılabilmesi amacıyla Roma merkez darplı sikkelerde, çeşitli bölge veya kentlere ait *ethnikon*lar kullanıldığı ve personifikasyonların betimlendiği görülmektedir.

İmparatorun bu propagandası kapsamında Bithynia'da gerçekleştirmiş olduğu onarımlara ithafen kendisinin *Restitutor* yani "Restoratör (veya Onarıcı)" olarak tanıtıldığı sikke tipleri kullanım görmüştür. İmparator tarafından yapılan propaganda onarım çalışmalarının nümismatik ve arkeolojik kıyaslaması hakkında Fuduli ve Salamone'nin Sicilia örneği önem arz etmektedir[1710]. M.S. 134-138 yılları arasında kullanılan bu sikke tipinin (DS47) arka yüzünde, sahneye göre solda ayakta bir erkek, sağda ise diz çökmüş bir kadın figürü görülmektedir. Bu yüzdeki lejand *Restitutori Bithyniae* yani "Bithynia'nın Restoratörü" kullanımı ile ayaktaki erkek figürün İmparator Hadrianus'u, diz çöken ve imparator tarafından ayağa kaldırılan kadın figürün ise Bithynia'nın personifikasyonu olduğu anlaşılmaktadır. İmparator Hadrianus'un elinde bir parşömen görülürken, Bithynia'nın da elinde bir gemi pruvası tuttuğu, bir ayağıyla da gemi pruvasına bastığı görülmektedir. Genel olarak diz çöken figürle imparatorun yardımı ile yeniden ayağa kalkmaya çalışması ile bağlantılı sahne işlenmektedir. Farklı bölge ve eyaletler için benzer personifikasyonlar kullanılırken, sahnelerde sadece detaylar değişebilmektedir; örneğin Gallia (DS48) diz çökmek yerine oturmakta, Hispania (DS49) bu sefer sahnenin solunda, omuzunda bir dal tutmakta ve kendisine bir tavşan eşlik etmekte, Italia (DS50) bir *cornucopia* tutmakta, Phrygia (DS51) bir *phryg* başlığı takmakta ve elinde kıvrık bir kılıç tutmakta, Africa'nın (DS52) yanı başında buğday başakları, Akhaia'nın (DS53) ise bir kap durmaktadır. Bu örneklerin yanı sıra bütün bölge ve Roma topraklarını kapsayacak şekilde "dünyanın restoratörü" olarak *Orbis Terrarum* elinde bir *globus* ile aynı kompozisyonla kullanım görmüştür (DS46)[1711]. Sikke betimi aracılığıyla İmparator Hadrianus, dizleri üzerinde yardım için yalvaran eyaletleri ayağa kaldıran, güçlü ve bağışlayıcı bir yönetici şeklinde

[1710] Fuduli – Salamone 2015: 201-215. Aydemir çalışmasında "Restitutor" sikkeleri ile "Capta" sikkeleri karşılaştırıldığında birinci gruptaki personifikasyonların boynu bükük veya mağlup şeklinde değil, imparatorun desteği ile ayağa kalkmış ve imparatorluğun bir parçası şeklinde betimlendiğini aktarmaktadır (bk. Aydemir 2022: 367).

[1711] Ayrıca bk. Mattingly 1925: 209-222.

gösterilmektedir[1712]. Anlaşılacağı üzere her ne kadar sahnedeki motifler değişse de verilen mesaj değişmemekte, İmparator Hadrianus dolayısıyla Roma İmparatorluğu herkese yardım elini uzattığı mesajı iletilmektedir.

Görüldüğü üzere onarım propagandası bağlamında, İmparator Hadrianus'un sikkeleri üzerinden imparatorluk dâhilindeki bölge veya eyaletlere değinilmektedir. Bu duruma istisnai olarak sadece iki kent, Nikomedeia ve Aleksandreia örnekleri bulunmaktadır[1713]. Bithynia özelinde imparatorun desteği ile hem Nikaia hem de Nikomedeia'da onarım çalışmalarının yürütülmesine karşın sadece Nikomedeia'nın *ethnikon*unun bir sikke tipinde kullanılmış olması hakkında üç öneri sunulmaktadır; ilk öneri, imparatorun onarımların büyük bir kısmını Nikomedeia'da gerçekleştirmesi ve burada vakit geçirmesi; ikinci öneri Antinoos'un doğduğu eyaletin başkenti olması; son olarak ise kentin vatandaşlarından biri olan Arrianos'un etkisi olduğu şeklindedir[1714].

İmparator Hadrianus'un gerçekleştirmiş olduğu seyahat ve kent ziyaretleri için Roma merkez darplı sikkelerde çeşitli bölgelere *ethnikon*ları ile beraber *Adventuti Aug* lejandları ve ikonografileri kullanılmıştır. Bu kapsamda diğer bölgelerin arasında Bithynia Bölgesi de yer almaktadır. İlgili sikke tipinin (DS54) arka yüzünde sahneye göre solda İmparator Hadrianus, sağda ise yine Bithynia'nın personifikasyonu kullanılmıştır. Ortada, altta bir sunak görülmekte, Bithynia ise sağ elindeki bir *patera* ile sunu gerçekleştirmektedir. Her iki Bithynia personifikasyonunda (DS47, DS54) *acrostolium*a (gemi pruvası) yer verilmesi, eyaletin gemi veya donanma karakterini vurgulama çabası ile ilişkili olabileceği önerilmiştir[1715].

İmparatorlar tarafından Nikaia kent sikkeleri üzerinden yapılan bir diğer propaganda Valerianus ve Galienus'un birlikte betimlendiği bir sikke tipinde belgelenebilmektedir[1716]. Burada ön yüzde iki imparatorun karşılıklı büstüne yer verilirken arka yüzde ayakta duran iki figür tokalaşmaktadır. Arka yüzdeki lejantta *οἱ κτισταὶ Νικαιέων* (Nikaia'nın *ktiste*sleri) yazarken, figürlerden sahneye göre soldaki Artemis, sağdaki de Dionysos olarak yorumlanmaktadır. Buna karşın literatürde

[1712] Kritsotakis 2008: 145.

[1713] Gülbay 2016: 412.

[1714] Kreitzer 1996: 167; Kritsotakis 2008: 146.

[1715] Kreitzer 1996: 167; Kritsotakis 2008: 146.

[1716] RG I.3 819 (Lev. LXXXVII, 16).

Nikaia'nın kent kuruculuğuna dair Artemis mitolojisi ile ilgili bilgi eksiktir. Ayrıca kent sikkelerinde *ktistes* ifadesinin yer aldığı sikkelerde ön yüzde bir imparator arka yüzde bir tanrı (Dionysos veya Herakles) kullanılmaktadır. Dolayısıyla sikke betiminde iki imparatorun iki figürle eşleştirilmesi, imparatorların *ktistes*lerle bir tutulmaya çalışıldığı fikrini destekleyebilir.

1. Kent Surları

Antik kaynaklar doğrultusunda varlığı bilinen kent surları ve kapıları günümüzde büyük ölçüde ayakta durmaktadır (**Res. 7.14**). Strabon'dan anlaşılacağı üzere kent Hellenistik Dönem'de surlarla çevrilmiş durumdaydı[1717]. Günümüzde bakıldığı zaman Şahin'in de değindiği üzere kent surları 4,970 m uzunluğa ulaşmaktadır. Anlaşılacağı üzere kent surlarının gerek uzunluğu gerekse teknik özellikleri Strabon'un anlatımlarında bahsi geçen Hellenistik Dönem surları ile örtüşmediği ve Hellenistik Dönem surlarına dair izlerin korunagelmediği öne sürülmektedir. Bu varsayımda kentin erken surlarının, yapı programı çerçevesinde genişletildiği veya yeni yapılarda kullanılmak üzere yıkıldığı ifade edilmektedir. Günümüzde korunagelen kent surlarının bir kısmı Got saldırıları (M.S. 258/259) sonrasına tarihlendirilirken, büyük kısmı Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmektedir[1718]. Yapı programı bakımından mevcut kent surları Konstantinopolis surları ile benzerlik göstermektedir; esas bir duvar, önünde ikinci bir duvar ve bir hendek belgelenebilmektedir (**Pl. 12**)[1719]. İç kısımdaki Sur A, dışta bulunan ve daha geç dönemde inşa edildiği ifade edilen (M.S. 13. yy.) Sur B'ye kıyasla daha iyi korunagelmiştir. Sur A ile bağlantılı 116 kule, Sur B ile bağlantılı ise 92 kule sayılabilmektedir[1720]. Bugün dolgu tabaka ile dolmuş olan hendeğin, göl ile bağlı olduğu ve kentin savunulması gerektiği zamanlarda su ile doldurulduğu da yorumlanmaktadır[1721]. Surlarda yuvarlak ve kare form olacak şekilde iki tip burç/kale görülmekte olup güney ve batıda 10-25 m, göl kısmında ise 60 m aralıklarla

[1717] Strab. XII 4.7. Detaylı anlatım için yukarıya bk. böl. V. A. 2.

[1718] Şahin S 2004: 16. Kent surları özelinde güncel çalışmasında Dalyancı-Berns, modern kent dolgu tabakasının yaklaşık 3 m'ye ulaştığını vurgulayarak mevcut surların altında Hellenistik Dönem surlarına ait kalıntıların tespit edilebileceğini önermektedir (Dalyancı-Berns 2020b: 74).

[1719] Fıratlı 1959: 7.

[1720] Dalyancı-Berns 2020a: 78-79; Dalyancı-Berns 2020b: 73.

[1721] Texier 2002: 158.

yerleştirilmiştir[1722]. Nikaia'daki Göl Kapı[1723] ve Yenişehir Kapı[1724] üzerinde bulunan yazıtlar İmparator Claudius Gothicus yönetiminde (M.S. 268-270) Got saldırılarının ardından sur inşası ile ilgili surların bir girişimin tamamlandığını bildirmektedir. Diğer yandan günümüz surları ile beraber korunagelen kent kapılarının ise üzerindeki yazıtları vasıtasıyla İmparator Vespasianus yönetiminde yaptırılmış ve daha sonra M.S. 120'deki depremin ardından İmparator Hadrianus tarafından onarıldığı da bilinmektedir[1725]. Nitekim İmparator Hadrianus'un Bithynia'da gerçekleştirmiş olduğu onarımları temsilen, Roma'da darp edilen ve M.S. 134-138 aralığına tarihlendirilen bir sikke tipi de kullanılmıştır[1726].

Malzeme ve işçilik bakımından, günümüzde korunagelen Nikaia surlarının evreleri için farklı değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. En erken çalışmalardan biri Schneider ve Karnapp tarafından gerçekleştirilmiştir. Buradaki evreler esas olarak mimari tekniklere göre üçe ayrılmaktadır; birinci evre surların ilk inşası, ikinci evre onarım evresi ve üçüncü evre Laskarisler Dönemi (M.S. 1204-1222) düzenlemeleri şeklinde ayrılmaktadır[1727]. Bekker-Nielsen en geç evresinin M.S. 3. yy. ortasına verdiği süreci M.S. 5. yy.' kadar dört evre altında değerlendirirken, Abbasoğlu ve Delemen kent surlarının ilk evresini M.S. 3. yy. ortalarından başlatarak toplamda üç evre önermektedir. İznik yüzey araştırması kapsamında 2014-2018 yıllarını kapsayan

[1722] Savaş 1973: 15.

[1723] *INikaia* 11; Schneider – Karnapp 1938: 50 no. 32. Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μᾶρκος Αὐρ. Κλαύδιος Εὐσεβὴς Εὐτυχὴς Σεβ(αστός), | ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ δεύτερον, ὕπατος, πατὴρ πατρίδος, | ἀνθύπατος, τὰ τείχη τῇ λαμπροτάτῃ Νεικαίᾳ, ἐπὶ Οὐελλ(είου) Μακρείνου τοῦ λαμπρ(οτάτου) ||[4] ὑπατικοῦ, πρεσβ(ευτοῦ) καὶ ἀντιστρατήγου τοῦ Σεβ(αστοῦ), καὶ Σαλλίου Ἀντωνίνου τοῦ λαμπρ(οτάτου) λογιστοῦ.

[1724] *INikaia* 12. Αὐτοκράτορι Καίσαρι Μ. Αὐρ. Κλαυδίῳ Εὐσεβεῖ Εὐτυχεῖ Σεβ(αστῷ), δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ δεύτερον, ἀνθυπάτῳ, πατρὶ πατρίδος | καὶ τῇ ἱερᾷ συνκλήτῳ καὶ τῷ δήμῳ τῷ Ῥωμαίων ἡ λαμπροτάτη καὶ μεγίστη | καὶ ἀρίστη Νεικαιέων πόλις τὸ τεῖχος ἐπὶ τοῦ λαμπρ(οτάτου) ||[4] ὑπατικοῦ Οὐελλείου Μακρείνου, πρεσβευτοῦ καὶ ἀντιστρατήγου τοῦ Σεβ(αστοῦ) καὶ Σαλλίου Ἀντωνίνου τοῦ λαμπρ(οτάτου) λογιστοῦ.

[1725] Şahin S 2004: 16.

[1726] *RIC II* 881. Söz konusu yapı ve onarım propagandası bütün halinde aşağıda değerlendirilmektedir.

[1727] Schneider – Karnapp 1938: 9-19. Tarihleme konusu için ayrıca bk. s. 36-43. Bu kısımda yapılan açıklamaya göre üç evre ayırt edilebilir olmasına karşın sadece son evrenin (Laskarisler Dönemi) kesin tarihlemeye tabi olduğu anlaşılmaktadır. Diğer iki evre mimari açıdan ayırt edilebilmesine karşın tarihleme konusunda daha detaylı bir çalışmayı gerektirdiği ifade edilmektedir.

verilere dayanarak surlar özelinde gerçekleştirdiği çalışmalarında Dalyancı-Berns, özellikle surların M.S. 3. yy. evresine odaklanmaktadır[1728]. Yine güncel bir çalışma olarak Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki tahkimatları ele aldığı eserinde Kontogiannis, surları bir Roma evresi ile iki Doğu Roma evresi şeklinde toplamda üç evreye ayırmaktadır[1729]. Kuleli tarafından gerçekleştirilen güncel çalışmada ise sur evreleri M.S. 1. yy.'dan 21. yy.'ın başlarına kadar dört başlık altında ayrılmaktadır[1730]. Anlaşılacağı üzere surların evreleri ile ilgili olarak birden fazla öneri bulunmakta olup bu önerilerin büyük çoğunluğu M.S. 3. yy. ve sonrasına odaklanmaktadır. Her halükârda kent surları kent kimliği özelinde önem arz etmektedir. Nikaia'da yürütülen kapsamlı inşa faaliyeti, kentin "yetenekli ve güçlü kent" imajının fiziksel kanıtı olarak da işlev görmüştür[1731].

Bekker-Nielsen, mevcut surların yaklaşık bin yıl boyunca inşa, onarım ve düzenleme işlemlerinden geçtiğini ifade etmektedir. İlk evre Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir; M.S. 1. yy.'da Strabon'un yaklaşık 3 km uzunluğundaki surlara tanıklık ettiği hatırlatılmaktadır. İkinci evre Flaviuslara (M.S. 69-96) atfedilmektedir; kent kapılarındaki yazıtların aracılığıyla kuzey ve doğu kapıların M.S. 70'ten kısa bir süre sonra, güney kapının da M.S. 78/79 civarında inşa edildiği ifade edilmektedir. M.S. 120'deki deprem ve ardından İmparator Hadrianus tarafından gerçekleştirilen onarım çalışmaları üçüncü evre olarak algılanmaktadır. Son evre olarak dördüncü evre, M.S. 3. yy. ortaları olarak değerlendirilmektedir; bu evrede surlar yükseltilmiş, kapılarının önüne ve arkasına yeni kapılar inşa edilmiştir[1732].

Abbasoğlu ve Delemen'e göre, birinci evre Got saldırısından sonraki döneme (M.S. 253-269) tarihlendirilmektedir. Bu evrede sur ve kulelerde moloz taş, tuğla ve harç kullanımı görülmektedir; bu şekilde yatay tuğla kuşakları şekillendirilerek surlar sağlamlaştırmıştır. Söz konusu evrede surların yüksekliğinin yaklaşık 9 m yüksekliğinde olduğu ifade edilmektedir. Kuleler yarım daire formunda olup iç

[1728] Dalyancı-Berns 2017; Dalyancı-Berns 2020a; Dalyancı-Berns 2020b.

[1729] Kontogiannis 2022: 25-26, 100-103. Görüleceği üzere burada Roma evresi sadece isim olarak verilmekte ve detaylandırılmamaktadır. Ancak diğer iki evre M.S. 8. (İmparatorlar III. Leo ve V. Konstantinos) ve 9. yy. (İmparator III. Mikhael) ile ilişkilendirilmektedir.

[1730] Kuleli 2023.

[1731] Dalyancı-Berns 2020b: 75-76.

[1732] Bekker-Nielsen 2008: 53; Özgen 2009: 16.

yüzünde (kente bakan yüzünde) kemerli bir kapıya sahiptir. Kulelerin üst yapısı ve ikinci kat hususu henüz netlik kazanamamış, buna karşın bazı kulelerde kubbe tonoz tekniğiyle yapılmış üst katın olduğu düşünülmektedir. İkinci evre M.S. 350-368 aralığında gerçekleşen depremler ve sonraki süreç ile ilişkilendirilmektedir. İkinci evrenin tarihlendirilmesi kullanılan malzeme esas alınarak önerilmektedir. Dolayısıyla M.S. 348, 727, 857/858, 1065 ve 1097 gibi birden farklı tarihler izlenmektedir. Birinci evre ile ikinci evre arasında önemli bir değişiklik olmamasına karşın, surlar daha yüksek bir düzleme oturmaktadır. Ayrıca bu evredeki en önemli özellik sur ve kulelerde, kentteki diğer yapılardan alınmış olan *spolia* malzemelerinin yoğun olarak görülmesidir. Bu yoğun devşirme malzemenin kullanılmasıyla beraber surlardaki ilaveler ve sonradan eklenen kuleler ayırt edilebilmektedir. Sonradan eklenen kulelerin özellikle kaide/temel kısmında devşirme malzemenin kullanımı dikkat çekmektedir. Ayrıca bu evrede surların üst katının da inşa edildiği anlaşılmaktadır. Üst katın, bir üst çatı örtüsüne sahip olup olmadığı ile ilgili henüz bir veri tespit edilememiştir. Üçüncü ve son evre olarak Laskarisler Dönemi (M.S. 1204-1222) gösterilmektedir. Bu evrede sur duvarlarının, kuleler ile beraber daha da yükseltildiği ifade edilmektedir. Yine aynı evre içinde tahkimat desteği amacıyla, sur duvarlarının 13-16 m önünde, 3-4 m yüksekliğinde bir siper duvarı inşa edilmiştir[1733].

Güncel çalışmasında Kuleli, değinildiği üzere surları dört evreye ayırmaktadır. Birinci evre M.S. 1.-3. yy. aralığını kapsamaktadır; Hellenistik Dönem surlarına ait kalıntılara ulaşılmadığı belirtilerek M.S. 69-79'da *Cardo Maximus* ve *Cardo Decumanus* ile ilişkili kent kapılarının inşası üzerine durulmaktadır. *Pax Romana* sırasında surlara ihtiyaç duyulmazken, Got saldırılarının ardından imparatorlar Gallienus ve Macrianus yönetimlerinde başlayan sur inşa faaliyeti İmparator Claudius Gothicus yönetiminde (M.S. 268-270) tamamlanmıştır. İkinci evre M.S. 4. yy.'ın ikinci yarısı ile M.S. 12. yy.'ın ikinci yarısını kapsamaktadır; bu evrede, dönem içinde gerçekleşen saldırıların ardından yapılan onarımlar dikkat çekmektedir. Diğer araştırmacılarda olduğu üzere Kuleli de Laskarisler Dönemi'ni tek bir evre (üçüncü evre) olarak ayırmaktadır. Son olarak M.S. 14. yy. başları ile 21. yy. başları

[1733] Abbasoğlu – Delemen 2004: 190.

arasında surlarda gerçekleştirilen onarım çalışmaları bir evre olarak değerlendirilmektedir[1734].

Yukarıda bahsedildiği üzere M.S. 3. yy.'ın ortalarında gerçekleşen Got saldırıları sebebiyle kent surları yeniden inşa edilmiştir. Bu çerçevede kent savunması için büyük önem arz eden surlar İmparator Severus Alexander ile İmparator Quietus yönetimleri arasında sikke betimlerinde kullanılmıştır[1735].

İlk olarak İmparator Severus Alexander (M.S. 222-235) ile bir sikke tipinde (S272) görülen surlar Serapis figürü ile birlikte işlenmiştir. Kent surları şematik olarak üç yanı görülecek (panoramik) şekilde betimlenmiştir. Surların içinden Serapis figürü, giyimli ve *polos*lu olarak, sağ elinde uzun bir asa tutmakta, sol elini ise yukarı kaldırmaktadır. Sahneye göre Serapis'in sol altında, imparator olarak yorumlanan ufak bir figür daha ayırt edilebilmektedir. Serapis'in surların içinden betimlenmiş olması bağlamında Nikaia'da bir Serapis tapınağının veya bir kült alanının da adanmış olabileceği savunulmaktadır[1736].

Serapis figürünün kullanıldığı bu tipten (S272) sonra belgelenen diğer tiplerde, surlar kuş bakışı görünümü ve perspektif ile verilmekte, kule ve burçlarla detaylı bir şekilde işlenmektedir. Sekizgen formunda görülen surlarda, İhtiyar'ın da dikkat çektiği üzere kuzey ve güneydeki kent kapıları görülürken, perspektif bakımından kentin batı ve doğu aksında kalan kapılar ayırt edilememektedir[1737].

İmparator Gallienus (M.S. 253-268) sikkesinde (S332) surların tamamı, sekiz kule-burç ve kuzey-güney yönünde iki kent kapısı belirgin olacak şekilde betimlenmektedir. Diğer yandan Donaldson'un sikke çiziminde özellikle öndeki/alttaki kent kapısı cephesinde, girişin sağında ve solunda yer alan nişler seçilmektedir[1738]. Daha sonraki tiplerde kullanılan lejandlarda sadece kent *ethnikon*u kullanılmışken, Gallienus örneğinde kent *ethikonun*un yanı sıra ilaveten "APICTΩN ΜΕΓ (Ariston Megiston)" lejandı kullanılmıştır. Leschhorn'un görüşüne dayanarak İhtiyar, bu lejandın "en iyi" ve "en büyük" anlamına geldiğini ifade etmedir. Ayrıca bu durum, Got istilası sonrası (M.S. 258) İmparator Gallienus döneminde surların

[1734] Kuleli 2023: 49-50.

[1735] Dalyancı-Berns 2020b: 78.

[1736] Şahin M 2009: 16.

[1737] İhtiyar 2021: 628.

[1738] Donaldson 1859: 322.

onarımı ve imparatorun adına düzenlenen *agon*lar ile ilişkilendirmektedir[1739]. Tanım her ne kadar doğru yapılmış olsa da, sözcüklerin hali göz önüne alındığında bir bütün olarak lejantta görülen *ethnikon* kısmı ile beraber çevirmek daha uygun olabilecektir. Dolayısıyla ifadenin tamamı "en iyi (ve) en büyük Nikaialıların" surları veya kenti şeklinde olmalıdır. Bu açıdan, çevirinin bu şekilde kabul edilmesi durumunda olası bir *agon*un düzenlenmiş olma ihtimali azalmaktadır.

Benzer tiplerin kullanımı İmparator Macrianus (M.S. 260-261) (S341) ve İmparator Quietus'ta (M.S. 261-262) (S342) kullanım görmeye devam etmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, Nikaia'nın sikke betimleri ışığında kentteki yapı programına daha önce değinilmiştir. İlgili çalışmalarda kent surlarının betimlerde kullanılması, adı geçen imparatorların onarım çalışmaları ile ilişkilendirilmektedir[1740]. Bu bağlamda, surların onarım çalışması için önerilen süreyi İmparator Severus Alexander örneği (S272) ile daha erkene, Quietus örneği (S342) ile ise daha geç bir döneme genişletmek mümkündür.

2. Kent Kapıları

Nikaia kentinde, sur ve sur kuleleri ile bağlantılı olarak dört kent kapısı (İstanbul Kapı ve Lefke Kapı daha bütüncül olmak kaydıyla) korunagelmiştir. Kent kapılarının kendi dönemlerindeki isimleri kesin olarak bilinmemektedir ancak izledikleri yöne dayanarak modern bir isimlendirme yapılmıştır; kent merkezi nirengi noktası olarak ele alındığında kuzeyde İstanbul Kapı, doğuda Lefke Kapı, güneyde Yenişehir Kapı ve batıda Göl Kapı bulunmaktadır. Yukarıda bahsi geçtiği üzere kentin surlarıyla birleşik halde dört yönünde konumlanan ve surlar gibi birden fazla evresi bu kapıların ana evresi İmparator Vespasianus ve oğlu Titus yönetimi esnasında inşa edilmiştir. Ayrıca epigrafik verilerden anlaşıldığı üzere bu süreçte (M.S. 69-79) kent kapılarını hizmete açan kişi Bithynia *proconsul*ü Marcus Plancius Varus olmuştur.

Göl Kapı ile Yenişehir Kapı yazıtlarına istinaden Mitchell kentteki onurlandırma pratiğine değinmektedir[1741]. Bu bağlamda iki yazıt birbiriyle karşılaştırılmaktadır; Göl Kapı yazıtı, Vellius Macrinus'un valiliği sırasında İmparator Claudius Gothicus'un surları Nikaia kenti için yaptırdığını, Yenişehir Kapı yazıtı ise Nikaia

[1739] İhtiyar 2021: 628.

[1740] Şahin M 2009: 16; İhtiyar 2021: 628.

[1741] *INikaia* 11-12. Asıl metinler yukarıda sunulmuştur.

kenti tarafından surların imparator, senato ve Roma halkına adandığını beyan etmektedir. Dolayısıyla ilk yazıtta Roma merkez idaresinin direkt katılımı görülürken, ikinci yazıt bunun tam tersini ifade ederek inşaat faaliyetinin kentin ilgisinde gerçekleştirildiğini göstermektedir[1742]. Bu durum kuşkusuz kapıların ve dolayısıyla surların, farklı dönemlere ait inşa faaliyetlerindeki onurlandırma geleneği ile ilişkilidir.

Benzer şekilde Nikaia'da İmparator Hadrianus'un onarımları kent kapılarındaki yazıtlar aracılığıyla belgelenebilmektedir. Kentin dört kapısı olmasına karşın imparatorun adının geçtiği yazıt için esas olarak güneydeki İstanbul Kapı ile doğudaki Lefke Kapı üzerindeki yazıtları değerlendirebilmek yerinde olacaktır. İstanbul Kapı'nın iç cephesi[1743], Lefke Kapı'nın ise iç[1744] ve dış[1745] cephesinde bulunan yazıtlar ışığında Nikaia kentinin imparatora olan hürmetini göstermek amacıyla kendisini onurlandırdığı anlaşılmaktadır. Kapı yazıtlarında gerçekleştirilen faaliyete yönelik detay verilmezken, imparatorun unvanları yanı sıra Nikaia'nın *neokoros*, Bithynia ve Pontus Eyaleti'nin birinci kenti ve *metropolis* unvanları okunabilmektedir. Kentin *ktistes*leri olarak bilinen Dionysos ve Herakles'in isimleri de her iki yazıtta sunulmaktadır.

Yazıtların kullanıldığı İstanbul ve Lefke kapıları teknik açıdan incelendiğinde, İmparator Hadrianus Dönemi'ne ait duvar işçiliğinin pek anlaşılamadığı veya tespit edilemediği görülmektedir[1746]. Boatwright'ın da görüşünü[1747] destekleyerek Gülbay,

---

[1742] Mitchell 1987: 20.

[1743] *INikaia* 30a; SEG XXIX 1282. [Αὐτοκράτορι Καίσαρι, θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱῷ, θεοῦ Νέρουα] υἱωνῷ, Τραιανῷ Ἀδριανῷ Σεβαστῷ δημαρχικῆς ἐξουσίας | ἡ εὐσεβεστάτη νεωκόρος τῶν Σεβαστῶν, ἀπὸ Διονύσου καὶ Ἡρακλέους πρώτη Βιθυνίας καὶ Πόντου, ἡ μητρόπολις δὲ κατὰ τὰ κρίματα τῶν] Αὐτοκρατόρω]ν καὶ [τῆς] ἱερ[ᾶς σ]υνκλήτου [---] ἐπ' ἀγαθῷ.

[1744] *INikaia* 29. Αὐτοκράτορι Καίσαρι, θεοῦ Τραιανοῦ Π[α]ρθικοῦ υἱῷ, θεοῦ Νέρουα υἱωνῷ, Τραιανῷ Ἀδ[ριανῷ] Σεβαστῷ δημαρχικῆς ἐξουσίας ἡ εὐσεβεστάτη | νεω[κό]ρος [τῶ]ν [Σεβα]στῶν, ἀπὸ Διονύσου [καὶ Ἡρακλέ]ους, [πρ]ώ[τ]η [Βι]θυν[ία]ς καὶ Πόντου, ἡ μη[τρ]ό[π]ολις δὲ κα[τὰ τὰ κρίματα] τῶ[ν Αὐ]το[κρ]α[τ]όρ[ων καὶ] τῆς ἱερᾶς σ[υ]νκλήτου.

[1745] *INikaia* 30. Αὐτοκράτο[ρι Καίσ]α[ρι, θεοῦ] Τ[ραια]νοῦ Παρ[θι]κοῦ [υἱῷ, θεοῦ Νέ]ρου[α υ]ἱω[νῷ], Τραιανῷ Ἀ[δρια]νῷ Σεβαστ[ῷ] δημαρχικῆς ἐξουσίας | ἡ εὐσεβ[εσ]τ[άτη [νεωκόρος τῶν Σεβαστῶν], ἀπὸ Διονύσου καὶ Ἡρακλέους [πρώτη Βιθυνίας καὶ Πόντου, ἡ μητρόπολις [δὲ] κατὰ τὰ κρίματα τῶν αὐτοκρατόρων [καὶ τῆς ἱερᾶς συνκλήτου] [---] [ἐ]π' ἀγαθῷ.

[1746] Gülbay 2016: 411.

[1747] Boatwright 2000: 123.

İmparator Hadrianus'un onarım çalışmalarını kendisinin yapmamış olabileceğini, bunun yerine yazıtlar aracılığı ile kendisi yapmış gibi göstermiş olabileceği fikrini yinelemektedir. Bu bağlamda aşağıda değinilen İmparator Hadrianus'un "*restitutor*" sikke tiplerinden Makedonia örneği, bu hususta destek niteliği taşıyabilir. Roma merkez darplı bu sikke grubunda, imparatorun eyaletlerde gerçekleştirmiş olduğu onarım çalışmalarının tanıtımı yapılmaktadır. Makedonia'daki yapı programında ise İmparator Hadrianus'un büyük bir katkısı bilinmemektedir. Ancak nümismatik verilerde İmparator Hadrianus'un *Restitori Macedoniae* olarak anılması, onarım çalışmalarından bağımsız olarak Büyük İskender'i onurlandırmak istemesi ile ilişkilendirilmektedir. Bir diğer yorum Akhaia ile beraber Makedonia'nın da betimlerde kullanılmak istenmesi şeklinde yapılmaktadır. Ancak Makedonia'nın onarım çalışmalarında neden tanıtıldığı sorusu net bir şekilde cevaplanamamaktadır[1748].

Kent kapılarının inşasının gerçekleşmiş olduğu M.S. 1. yy. itibariyle, Roma İmparatorluğu'nun sağladığı *Pax Romana* güvencesi bağlamında bir öneri getirilmektedir. Yaklaşık olarak üç yüzyıl boyunca hâkim olan barış süreci, Hellenistik Dönem'den kalma surların işlevini ve önemini kaybetmesine neden olmuştur[1749]. Böylelikle Nikaia özelinde, günümüzde her ne kadar kent kapıları farklı evrelere ait surlar ile bağlantılı olsa da Roma Dönemi'nde tahkimat niteliğinin arka planda olduğu ve bu kapıların merkezdeki zafer alaylarıyla ile ilişkili tak (*porta triumphalis*) geleneğinin bir yansıması şeklinde ön plana çıktığı düşünülebilir; kente giriş-çıkışları sağlamasının yanı sıra kapılar böyle simgesel bir onurlandırma yansımasının bir parçası olarak önerilmektedir[1750]. Kent kapılarının erken surlardan bağımsız olarak inşa edildiği ve daha sonraki yapı programı kapsamında surlara dahil olduğu öne sürülmektedir[1751]. Benzer bakış açısıyla Foss, kent kapıları ve surlar arasında bağlantı kurulmadan önce, kapıların bağımsız inşa edildiğini ve kendi

[1748] Kritsotakis 2008: 147.

[1749] Owens 1991: 149.

[1750] Özgen 2018. Bu hususta Özgen, kent kapıları üzerinden yapılan onurlandırmalarda imparator için olduğu kadar kentin ileri gelenlerinin (yönetici ve elit sınıfı) temsillerinin de ön planda olduğunu, böylelikle bu tarz yapıların inşasının arkasında iki yönlü (merkezden kente-kentten merkeze) bir dinamiğin varlığını ve Küçük Asya örneklerinin hemen hepsinde (Pisidia Antiokheiası hariç) bu durumun geçerliliğini ileri sürmektedir.

[1751] Şahin S 2004: 18; Spanu 2020: 390.

dönemlerinde kent sınırlarını belirlediklerini ifade etmektedir[1752]. Özgen, Küçük Asya'da tak ve tak biçimli kent kapıları üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında surlardan bağımsız halde inşa edilmiş olan kent kapılarının bu halleriyle kente girişi simgeledikleri örneklere yer vermektedir. Bu anlamda bazı örnekler kente girişle birlikte Kente girişle birlikte, ana caddelerin başlangıcında, onurlandırma kaygısı göz önüne alınarak en uygun yerde konumlanan bu taklar, ana aks üzerinde bir başlangıcı veya bir sonlanmayı işaret etmektedirler[1753]. Bahsedilen dört ana kapı haricinde, kentte on iki tali kapı da sayılmaktadır[1754].

Yukarıda da değinildiği üzere, günümüze korunagelen üç kent kapısı olan İstanbul, Lefke ve Yenişehir kapıları tak formunda olup tahkimat işlevi yerine geçiş işlevini yerine getirmiştir[1755]. İleriki süreçte yaşanan gelişmelerle birlikte ortaya çıkan savunma ihtiyacı nedeniyle kapılar surlara entegre edilmiş ve kapıların iki yanına birer burç yerleştirilmiştir. Kentin dört kapısına bakıldığında, her kapının farklı formda bir iç avluya sahip olduğu anlaşılmaktadır; İstanbul Kapı oval, Lefke Kapı dikdörtgen, Yenişehir Kapı dörtgen formda iç avluya sahiptir. Diğer yandan Göl Kapı'nın da bir iç avluya sahip olduğu düşünülebilir. Ancak günümüzde kapının ve çevresinin büyük ölçüde yıkılmış olması nedeniyle iç avlunun varlığı ve sahip olduğu form kesinlik kazanamamaktadır. Kent kapılarıyla bağlantılı iç avluların, kapıların ilk inşa evresinden itibaren inşa edildiği de önerilmesine karşın bu görüş pek kabul

[1752] Foss 2004: 249.

[1753] Özgen 2009: 82-84. Çalışmasında Özgen, kente giriş niteliği taşıyan ancak bağımsız konumlanan kapıları incelemektedir. Bu bağlamda, söz konusu bağımsız kapıların kentlerin ana akslarının başlangıcına yerleştirildiği görülmektedir. Bu uygulamaya örnek olarak Hierapolis Frontinus kapıları, Patara Mettius Modestus Takı, Ariassos Takı, Perge Hadrianus Takı, Phaselis Hadrianus Takı ve Anazarbos Takı sunulmaktadır.

[1754] Savaş 1973: 15. Ayrıca tali kapıların ve burçların plan üzerinde detaylı aktarımı Kuleli'nin çalışmasında görülebilmektedir (Kuleli 2023: 53 çiz. 1).

[1755] Küçük Asya'daki taklar özelinde çalışması bulunan Spanu, takların konumları ve sahip oldukları işlevleri dört başlık altında sunmaktadır: a) kentin girişi (surların bir parçası olabilir veya olmayabilir), b) belirli kamusal alanların girişleri (*propylon* gibi dini veya sivil işleve sahip), c) muhtelif bir yapı (bir caddenin karşısında, kamusal alanın içinde), d) muhtelif bir yapı (bir caddenin karşısında, kamusal alanın dışında). İlk iki başlıktaki uygulamaların Küçük Asya'da, Roma hakimiyeti öncesi de görüldüğünü ve ileriki süreçte kalıcı olduğunu ifade etmektedir (Spanu 2020: 381-382). Ayrıca bu çalışmada, özdeş olan Nikaia'nın İstanbul ve Lefke kapıları, Küçük Asya'daki diğer taklarla beraber gösterilmektedir (Spanu 2020: 383 Fig. 1).

görmediği gibi, Dalyancı-Berns tarafından da aksi ortaya koyulmaktadır[1756]. Ayrıca Foss'un da belirttiği üzere söz konusu avlular dış sur ile paralel olarak şekillenmiştir; dış suru aşabilen düşmanlar ikinci bir sur sırasıyla (iç sur) karşılaşmakta ve iki sur arasında kalan avlularda saldırıya uğramaktaydı[1757].

İstanbul Kapı (kuzey)

Nikaia'nın ve aynı zamanda *Cardo Maximus* caddesinin kuzeyinde bulunan İstanbul Kapı, ismini buradaki yolun devamının İstanbul'a ulaşması nedeniyle almıştır. Cepheden kapıya bakıldığında merkezde geniş bir kemer, her iki yanında ise üst kısmı kemerli birer niş ile hemen altında birer yan geçiş eklendiği görülmektedir. Böylelikle tek kemerli geçişin yanı sıra yanlardaki kapılarla birlikte üç geçiş sağlanabilmiştir. Kapının ön yüzü ve arka yüzü aynı olacak şekilde işlenmiştir. Merkezi kemerin hemen üzerinde kapının saçaklığı bulunmaktadır; aşağıdan yukarıya doğru iki *fascia*lı bir arşitrav, düzleştirilmiş bir friz ve onun üzerinde diş sırasının işlendiği bir korniş yerleştirilmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere İmparator Vespasianus ve oğlu Titus yönetimi sırasında inşa edilen kapı daha sonra İmparator Hadrianus tarafından onarım görmüştür. İleriki süreçte, olasılıkla İmparator Claudius Gothicus yönetiminde diğer kent kapıları gibi surlar ile bağlantısı sağlanmıştır[1758].

Yenişehir Kapı ile çağdaş olduğu ve Gotların saldırısına uğradığı düşünülen kapı, yuvarlak kuleler arasına yerleştirilmiştir[1759]. Ayrıca dış alanında kemerli bir geçit, içeride oval biçimli bir avlu, kent tarafında ise üç geçitli bir kapı görülmektedir. İstanbul Kapı, kentteki diğer kapılar ile karşılaştırıldığında mermer kaplamasıyla ön plana çıkmaktadır. Merkezi geçit kemerinin iki yanında birer yan geçit bulunmaktadır; yan geçitlerin yatay lentolara sahip olduğu ve üst kısımlarında nişlerin şekillendiği görülmektedir. Günümüzde yan geçitlerin kot farkı sebebiyle kullanışsız hale geldiği görülmektedir. Geç Roma Dönemi'nde geçitlerin kapatılması için büyük bloklar kullanılmıştır[1760]. Günümüzde İstanbul Kapı'nın ayakları dolgunun altında kalmıştır (**Res. 7.15-17**). Karnapp, bu dolgunun yaklaşık 1,5 m'ye

[1756] Schneider – Karnapp 1938; Dalyancı-Berns 2020a: 80. Bu görüşü için Dalyancı-Berns, Schneider ve Karnapp'ın çalışmasını refere ederek bu hususta çalışmasının devam ettiğini paylaşmaktadır.

[1757] Foss 2004: 251.

[1758] Karnapp 1974: 222.

[1759] Arcan 1943: 14.

[1760] Abbasoğlu – Delemen 2004: 190-191.

ulaştığını aktarmaktadır[1761]. Ayrıca kapının üzerinde geç dönem eklemeleri dikkat çekmektedir: yapının saçaklık seviyesinin üzerinden başlayan örgü ve iki yanında bulunan kuleler ayırt edilebilmektedir. Yapı tekniği açısından traverten malzeme ile geç dönem eklentiler seçilebilmektedir[1762].

İstanbul Kapı'nın iç avlusunun girişinde bulunan payandalar üzerine kentin Roma Tiyatrosu'ndan getirilen iki adet mask yerleştirilmiştir. Bu durum, kentte devşirme malzeme yaklaşımına örnek teşkil ettiğinden önem arz etmektedir. Çünkü Nikaia'da başta surlarda olmak üzere çeşitli yapılarda devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. İkincil kullanımda tercih edilen malzemelerin çoğunlukla rastgele değil, aksine özenle yapılara yerleştirildiği önerilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi bu duruma en belirgin örnek olarak tiyatro maskları gösterilmektedir[1763]. Tabi ki devşirme kaygısının yanı sıra, maskların kent kapısının peyzajında nizami bir şekilde kullanılmış olması bakımından *apotropaik* bir anlam yükleme çabası olarak da düşünülebilir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere İstanbul Kapı'nın önemi ile ilgili Şahin tarafından bir detay ortaya atılmıştır. Değerlendirmeye göre İstanbul Kapı diğer kent kapılarından daha önemli olmalıdır çünkü üzerindeki yazıtların işlenmesi için her iki yüzde metal harflerin yerleştirilmesi tercih edilmiştir. Diğer kapı yazıtlarında ya kazıma tekniği kullanılmış ya da metal harfler daha ufak ve daha bitişik-sıkışık olarak yerleştirilmiştir[1764].

İstanbul Kapı ile Lefke Kapı arasındaki sur bölümünde, ufak bir kapı daha bulunmaktadır. Bu kapı, kot farkı sebebiyle yere gömülü vaziyette olduğundan Yerkapı olarak adlandırılmaktadır. Bayram süresince buradan top atıldığı için ise Topkapı veya Toptepe kapısı olarak da isimlendirilmiştir. Yerkapı'nın bulunduğu mevkide, dolgunun ve höyükleşmenin izlenmesi sebebiyle, saray gibi kentin önemli yapılarından bir kısmının burada olabileceği desteklenmiştir. Bu mevki hakkında 1943'teki durumuyla ilgili tespitler nezdinde bir bilgi daha sunulmaktadır. Arcan'ın aktarımına göre İznik'in diğer kısımlarda çeşme suyu kullanılırken, burada halen

[1761] Karnapp 1974: 223.

[1762] Özgen 2009: 17.

[1763] Barsanti 2004: 269-270.

[1764] Şahin S 2004: 20.

kuyuların kullanımı devam etmektedir[1765]. Bu tanıklık, buradaki parselin kullanımı hakkında da bilgi verebilir. Nitekim salt burada kuyuların bulunması, erken dönemdeki kent içi yerleşiminin bu alana odaklandığı fikrini de beraberinde getirebilir.

İstanbul Kapı'nın üzerindeki yazıtlar da dikkat çekmektedir[1766]. Kapının iç ve dış frizleri üzerine, metal harfler eklenecek şekilde aynı yazıtlar eklenmiştir. Burada Nikaia kenti "imparatorların yüce evi" ve "eyaletin başşehri" olarak anılmaktadır. Ayrıca kapının *proconsul* Marcus Plancius Varus'un vesilesi ve G(aius) Cassius Khrestos'un (P035) çabalarıyla yapıldığı belirtilmektedir.

Lefke Kapı (doğu)

Kentin ve *Decumanus Maximus*'un doğu ucunda bulunan Lefke Kapı, tipolojik olarak İstanbul Kapı ile benzerdir; burada yine merkezi bir kemer, iki yanında birer geçiş, bu geçişlerin üzerinde de kemerli birer niş olacak şekilde şekillendirilmiştir. Lefke Kapı her iki yönde aynı işlenmiştir. Merkezi kapı, yan kapılar ve nişler, pilasterler ile sonlandırılmıştır. Kapının tepe kısmındaki saçaklık iki *fascia*lı bir arşitrav, düzleştirilmiş bir friz ve onun üzerinde diş sırasının işlendiği bir kornişten oluşmaktadır. İstanbul Kapı ve diğer kapılar gibi daha geç dönemde kent surları ile birleştirilmiştir.

Gallus Nehri üzerinde, bugünkü Osmaneli yerleşiminde Lefke yerleşimi bulunmaktaydı. Doğuya açılan kapı Lefke'ye ulaştığından kentin doğu kapısı da bu isimle anılmaktadır (**Res. 7.18-20**)[1767]. Strabon, Gallus Nehri hakkında, kaynağının Phrygia Hellespontos'undan geldiği ve Sangarios Nehri'ne döküldüğünden bahsetmektedir[1768]. Suriye Kapı olarak da tanımlanan[1769] Lefke Kapı üzerinde bulunan yazıtlar aracılığıyla yapı ile ilgili bilgiler elde edilmektedir. Nikaia'nın ünlü

[1765] Arcan 1943: 15-16.

[1766] *IBithStudien* 79 1c; *INikaia* 27. Τῷ σεβαστῷ τῶν Αὐτοκρατόρων οἴκωι καὶ τῇ πρώτῃ τῆς ἐπ[α]ρχείας Νε[ι]κα[ίᾳ] | [Μ. Πλάνκιος Οὐᾶρος ἀ]ν[θύπατ]ος [κα]θι[έρ]ωσεν [ἐπιμεληθέντος τῆς κατασκευῆς Γ. Κασσίου Χρήστου]. *IBithStudien* 79 1d; *INikaia* 28. [Τ]ῷ σεβαστῷ τῶν Αὐτοκρατόρων οἴ[κ]ω[ι] καὶ τῇ πρώτῃ τῆς ἐπ[αρ]χε[ί]ας Νεικαί[ᾳ] | [Μ. Πλάνκιος Οὐᾶρος ἀνθύπατος καθιέρωσεν ἐπιμεληθέντος τῆς κατασκευῆς Γ. Κασσίου Χρήστου].

[1767] Modern ismi ile Osmaneli ve çevresi Öztürk tarafından çalışılmıştır (bk. Öztürk HS 2021).

[1768] Strab. XII 3.7; Texier 2002: 148.

[1769] Ermiş 2014: 214.

hanesi *Cassii* ile ilişkili G(aius) Cassius Khrestos (P035) kapının inşaatını üstlenmiştir[1770]. Ayrıca kent kapıları inşası esnasında Bithynia'nın valisi olan ve kapıları hizmete açan Marcus Plancius Varus'un heykellerinin, kapının iç kısmındaki (kente bakan yüzünde) nişlerde yer aldığı düşünülmektedir. Yapının plastik eser programında imparator heykellerinin de yer aldığı desteklenmektedir[1771]. Kapının iç avlusundan dış geçide doğru uzanan koridor ise Doğu Roma İmparatorluğu sırasında yapılmıştır[1772].

M.S. 120'de Bithynia Bölgesi'ni etkileyen depremin ardından Küçük Asya'nın birçok kentinde olduğu gibi Nikaia kentinde de gezgin İmparator Hadrianus'un onarım faaliyetlerini görebilmek mümkündür. M.S. 123'te gerçekleştirdiği seyahat esnasında Nikaia'ya bizzat gelen İmparator Hadrianus'a teşekkür etmek için kent halkı Lefke Kapı'yı ve olasılıkla İstanbul Kapı'yı da imparatorun adına atfetmiştir[1773].

Surlarda yoğun bir şekilde görülen devşirme malzeme kullanımı, bu kısımda da ortaya çıkmaktadır. "Alam(?)ania" yazısının görüldüğü bir parça ile beraberindeki üç parçanın Romalıların Germanialılara karşı kazandıkları bir zafer ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Sırasıyla Schoenebeck, Bittel ve Laubscher tarafından gerçekleştirilen çalışmaların ardından Şahin kendi çalışmasını sunarak ilgili yazıtın "Alam(?)ania" şeklinde olması gerektiğini desteklemektedir. Böylelikle söz konusu fragmanlar M.S. 3. yy. sırasında görülen Got saldırılarıyla ilişkilendirilmektedir[1774]. Kültür varlıklarının korunması ve belgelenmesi kapsamında gerçekleştirilen güncel çalışmalar sayesinde anıtın üç boyutlu modeli de çıkartılabilmiştir[1775].

Yenişehir Kapı (güney)

Yenişehir Kapı kentin ve *Cardo Maximus*'un güneyinde yer almaktadır. Yenişehir'e açılması sebebiyle ismini buradan alan Yenişehir Kapı (**Res. 7.21**), iki yanda

[1770] Nikaia'daki *Cassii* ailesi için bk. böl. VI. A.

[1771] Şahin S 2004: 18.

[1772] Abbasoğlu – Delemen 2004: 190.

[1773] Şahin S 2004: 19.

[1774] Schoenebeck 1937; Schneider – Karnapp 1938: 44 no. 9; Fıratlı 1959: 7; Bittel 1989; Şahin S 1990; Laubscher 1993; Şahin S 1994; Abbasoğlu – Delemen 2004: 194; Barsanti 2004: 270-271; Şahin S 2004: 17.

[1775] Breuer et al. 2018.

yuvarlak kuleler ile sınırlandırılmış olup üst kısmı kemer ile örtülü bir geçide sahiptir. Alan düzenlemesi bakımından dörtgen bir iç avlu ve kemerli iç geçit ile şekillendirilmiştir. Yenişehir Kapı'nın Lefke Kapı ve İstanbul Kapı ile çağdaş olduğu düşünülmektedir[1776]. İstanbul ve Lefke kapıları ile karşılaştırıldığında, en azından Yenişehir Kapı'nın mevcut halinin daha yalın olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Burada sadece merkezi kemer tercih edilmiş olup iki yanında niş ve ikincil kapılar bulunmamaktadır. Yenişehir Kapı'nın saçaklığı ve daha sonraki üst eklemeler de günümüze korunagelmezken, modern yol genişletme çalışmaları sırasında kısmi olarak doğusundaki surlar ile bağlantısı kesilmiştir.

İç geçit üzerindeki yoğun devşirme malzeme dikkat çekmektedir[1777]. Kapının batısında birkaç *spolia* malzeme dikkat çekmektedir; bir bloğun üzerinde "9 taş" oyununa ait kazınmış bir şablon, onun da yakınında, Kızkulesi olarak adlandırılan burcun iç kısmındaki duvarda ise Hellence yazıtlı bir lahit parçası tespit edildiği aktarılmaktadır. Orhan Gazi tarafından M.S. 1331'de gerçekleştirilen İznik Fethi sırasında, taarruz Yenişehir Kapı'ya odaklandığından kapının bir kısmı tahrip edilmiştir[1778].

Yenişehir Kapı ve kent planlaması bağlamında, Texier'deki iki alıntıya değinmek gerekmektedir. Texier'in ifade ettiğine göre Anna Komnene'nin *soultanikon* olarak adlandırdığı Sultanlar Sarayı, Yenişehir Kapı'nın tarafında bulunmaktaydı. Ayrıca bu yapının Doğu Roma imparatorları tarafından yaptırılan ve İmparator Ioustinianos tarafından onarılan saray olduğu desteklenmektedir. Texier'in bu anlatımı önem arz etmekle birlikte kaynak olarak sadece Anna Komnene'nin ismini göstermekle yetinmektedir. Ayrıca anlatımının devamında Texier, kent sarayının kentin merkezinde olabileceğini önermektedir[1779]. Bu anlatım doğru olarak kabul edilmesi durumunda, kentin kimliği ve yerleşim sürekliliği göz önünde bulundurulduğunda,

[1776] Şahin S 2004: 20; Spanu 2020: 390.

[1777] Abbasoğlu – Delemen 2004: 190; Kuleli 2023: 54.

[1778] Arcan 1943: 13-14. İznik'in Fethi konusunda Texier de zafer alayının bu kapıdan gerçekleştirildiğini önermektedir. Bu tercih sebebi, kazanılan savaş bağlamında yorumlanabileceği gibi, kesin olmamakla birlikte zafer alaylarının yerel geleneği olarak da yorumlanabilir (Texier 2002: 162).

[1779] Texier 2002: 160-162.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde de burada bir sarayın veya yöneticiye ait bir konutun buradaki varlığı düşünülebilir.

Günümüzde takip ettiği yol üzerinden Yenişehir Kapı ismi tercih edilse de Hell[1780] ve Pahtikos[1781] kapıdan Bursa Kapı şeklinde bahsetmektedir. Bursa Kapı isminin yanı sıra Nisa Kapı adlandırması da literatürde kaydedilmektedir[1782].

Göl Kapı (batı)

Nikaia'nın ve *Decumanus Maximus*'un batı ucunda bulunan Göl Kapı, adından da anlaşılacağı üzere İznik Gölü'nün yakınında olması nedeniyle bu ismi almaktadır. Göl Kapı ile ilişkili olarak Şahin, kapının tamamen ortadan kalktığından bahsetmektedir. Ayrıca konum itibariyle doğu-batı doğrultudaki Kılıçaslan Caddesi'nin İznik Gölü'ne ulaştığı noktada kapının yer alması gerektiğinden bahsetmektedir[1783]. Göl Kapı'nın mevcut durumundan bir form çıkartılamamasına karşın diğer kapılar gibi nitelikli olduğu düşünülmektedir[1784].

Günümüzde bahsi geçen noktada bazı kalıntılar yer almakta ve Göl Kapı olarak ziyaretçilere tanıtılmaktadır (**Res. 7.22**). Diğer yandan kapı ile bağlantılı olarak İmparator Claudius Gothicus'un isminin geçtiği bir yazıt tespit edilmiştir[1785]. Seyyahlardan Pococke, kapının iki yanında biri yuvarlak diğeri sekizgen iki burçtan bahsetmekteyken, anıtı ziyaret eden seyyahların tanımlaması veya çizimlerinin olmayışı kendi dönemlerinde de kapının yıkılmış olduğuna işaret etmektedir[1786]. Kapı için literatürde ayrıca Deniz Kapısı[1787], Yalı Kapısı ve Bahçe Kapı[1788] isimleri de kullanılmıştır. Bu fiziki tanımlamalı isimlerin yanı sıra Pahtikos, kapıdan Antoninler Kapısı olarak bahsetmektedir; kenti ziyaret ettiği 1912 yılından birkaç yıl önce göldeki caddenin (günümüz Spandau bulvarı) yapım çalışmaları kapsamında

[1780] Ermiş 2014: 212.

[1781] Παχτίκος 1912a: 227.

[1782] Arcan 1943: 12.

[1783] Şahin S 2004: 20.

[1784] Kuleli 2023: 57.

[1785] Abbasoğlu – Delemen 2004: 191. Yazıt için bk. *INikaia* 11. Yukarıda Hellence metin sunulmuştur.

[1786] Ermiş 2014: 213.

[1787] Arcan 1943: 10.

[1788] Ermiş 2014: 213, 215.

yıkıldığına değinmektedir[1789]. Texier, I. Haçlı Seferi sırasında M.S. 1097'de gerçekleşen Nikaia Kuşatması'nı anlatırken, Askania Limne'nin yanı başında inşa edilen kapıya değinmektedir; surların batı bölümünün İznik Gölü'nün sularına değdiğinden ve savaş esnasında dışarıyla bağlantı kurulabildiğinden bahsetmektedir[1790]. Bu anlatıma dayanarak, batı surlarının ve beraberinde Göl Kapı'nın da göle sıfır olduğu ve sonrasında alüvyon ile dolduğu; ayrıca kent parselasyonunun gerektirdiği simetrik ölçülerin mevcut batı surlarını aştığı düşünülebilir.

Göl Kapı ve beraberindeki surlarda kullanılan *spolia* malzeme göz önünde bulundurularak göl surlarının olduğu alanda kentin elit kesiminin burada ikamet ettiği fikri ortaya atılmıştır[1791]. Yukarıda da değinildiği üzere Göl Kapı'ya paralel olarak takip edilebilen surların yakın bir noktasında iddialı bir şekilde "Roma villası" olarak önerilen kalıntıların ortaya çıkmış olması, belki de Arcan'ın önerisini destekler niteliktedir. Günümüzde kent zeminin düz olduğu ve sur içi yerleşimi içinde coğrafi olarak ayırt edici bir özelliğin olmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla önerildiği üzere, göl tarafında kalan parsellerin elitlerin konut alanı olarak kullanılmış olabileceği fikri pek uzak görünmemektedir. Ancak bu önerinin kabulü için her halükârda bu alanda sistematik arkeolojik kazıların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

3. Tiyatro

Günümüzde Turizm ve Kültür Bakanlığı'nın izinleriyle sistemik olarak arkeolojik kazıların sürdürülüyor olması bakımından tiyatro kent tarihi için büyük önem arz etmektedir[1792]. Ayrıca tiyatroda gladyatör gösterilerinin düzenlenmiş olması Romanizasyon açısından önemli bir veridir[1793]. Tiyatro, İznik kent merkezinin güneybatısında, gölden yaklaşık 400 m mesafede bulunmaktadır. Kent merkezi esas alındığında *skene*, *cavea*nın kuzeyini sınırlandırmaktadır (**Res. 7.23, Pl. 13-15**). Kentte Hellenistik Dönem'de bir tiyatronun varlığı bekleniyor olsa da bugünkü

[1789] Παχτίκος 1912: 227.

[1790] Texier 2002: 158.

[1791] Arcan 1943: 16.

[1792] İznik Roma Tiyatrosu kazılarının araştırma tarihçesi için bk. böl. IV. A.

[1793] İznik Roma Tiyatrosu ve gladyatör gösterileri için bk. böl. VI. B. 2. b.

tiyatro Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir[1794]. Kazı yapılmadan önce tiyatronun bulunduğu alanı ziyaret eden seyyahların çoğunluğu, rastlamış oldukları kalıntıları tiyatro olarak tanımlamıştır. Ancak tonozların bir kısmını görebilenler yanılarak yapıyı saray, baruthane ve Theodoros Sarayı olarak tanımlamıştır[1795]. Erken literatürde tiyatro ile ilgili başka yanlış aktarımlar da izlenebilmektedir. Örneğin tiyatronun küçük bir tepenin yamacında bulunduğu bilgisinin aksine[1796], günümüz kazı çalışmaları tiyatronun düz bir zemin üzerine inşa edildiği göstermektedir[1797]. Birinci dönem kazılarını yürüten Yalman yapıyı M.S. 2. yy.'a tarihlendirmektedir[1798]. Arkeolojik verilere paralel olarak, dönemin Bithynia *proconsul*ü olan Genç Plinius ile İmparator Traianus arasındaki mektuplaşmada, M.S. 111 civarında kentte inşası devam eden fakat birtakım sorunlar meydana gelen bir tiyatronun inşaatından bahsedilmektedir[1799]. Bu yazışmaya istinaden bahsi geçen tiyatronun günümüzde korunagelen tiyatro ile özdeş olması gerektiği desteklenmektedir[1800].

1976'da Nikaia hakkında bir ansiklopedi başlığı yazan Bonacasa, kendi dönemi için tiyatro kalıntılarının ölçülerini 85x55 m şeklinde vermektedir. Ayrıca sadece *cavea*nın bir kısmının günümüze kadar korunageldiğini, *orkhestra* ve *skene* bölümlerinin kayıp olduğunu ifade etmiştir[1801]. Kendisinin verdiği ölçüler günümüz mukayesesini yapabilmek adına önemlidir. Günümüzde tiyatro kalıntılarının 102x79 m'lik bir alanda yayılım gösterdiği aktarılmaktadır[1802].

Tiyatroda gerçekleştirilen ilk etap kazılarında *cavea*nın 2,7 m genişliğindeki bir *diazoma* ile ikiye bölünmüş olduğu anlaşılmıştır. *Cavea*nın alt kısmı tek sıra halinde yedi adet, üst kısmı ise çift sıra halinde on ikişer galeri üzerine oturtulmuştur. Alt galerilerin eğik tonozla, üst galerin ise beşik tonoz ile yapıldığı görülmektedir. Ayrıca *cavea*nın her iki yanında, dışarıdan *orkhestra*ya geçit veren, beşik tonoz ile

[1794] Öz – Ekin-Meriç 2021.

[1795] Ermiş 2014: 211-212.

[1796] Fıratlı 1959: 7.

[1797] Ekin-Meriç 2019: 342; Öz – Ekin-Meriç 2021: 49.

[1798] Abbasoğlu – Delemen 2004: 192.

[1799] Plin. Ep. X 39.

[1800] Şahin S 2004: 21.

[1801] Bonacasa 1976: 623.

[1802] Öz – Ekin-Meriç 2021: 49.

yapılmış, biri dar, diğeri geniş olmak üzere çift *parodos* bulunmaktadır. *Skene*nin üstünde *pilaster* ve Korinthos düzenindeki sütunların bulunduğu nişli bir cephe yer almaktadır. İşçilik ve malzeme bakımından yapıya bakıldığında moloz taş ve harç kullanımı, ayrıca *skene*de mermer kaplama görülmektedir. Tiyatronun diğer kısımlarında, dış yüzeyin kenet yardımıyla kireçtaşı bloklar ile kaplandığı anlaşılmaktadır. Bazı bloklarda taşçı işaretleri tespit edilirken, İznik'in çevresinde bulunan Deliktaş, İnekli, Ömerli ve Sarıkaya'daki taş ocaklarından taşların kullanıldığı belgelenmiştir. Surların yapımında Nikaia kentindeki yapılardan da devşirme taşların kullanılmış olduğundan yukarıda bahsi edilmişti. Böylelikle oturaklar, bloklar hatta tiyatro masklarının işlenmiş olduğu bloklar da devşirme malzeme olarak surlarda kullanılmıştır. İkinci kullanım sebebiyle yapıda gerçekleşen tahribatın yanı sıra Doğu Roma Dönemi süresince tiyatronun bazı kesimlerine toplu mezarlar açılmış, tuğlalardan yapılan ve fresklerle süslenen bir yapı inşa edilmiştir. Son olarak ise Osmanlı Dönemi'nde bir seramik fırını kurulmuştur[1803].

4. *Aquaeductus* ve Kentin Su Dağıtımı

Genç Plinius'un mektuplarından, Roma İmparatorluğu'nun *Bithynia et Pontus* Eyaleti'ndeki su dağıtımı ile ilgili çalışmaları olduğu öğrenilmektedir. Plinius, İmparator Trainus'un yönetimine denk gelen M.S. 109'da, eyaletteki finansal sıkıntılarla baş etmesi için *legatus pro praetore consulari potestate* unvanı ile görevlendirilmiştir. Görevi boyunca su dağıtımı ile ilgili birkaç projenin onayı hususunda imparatora mektup göndermiştir. Böylelikle eyalet valilerinin inisiyatif kullanarak su altyapısı konusunda öncülük ettiği düşünülmektedir[1804].

Nikaia özelinde su dağıtım sisteminin lisansüstü çalışmalar dahilinde ele alındığı görülmektedir[1805]. Bu çalışmalar, kentin doğusunda kalan Dereköy'deki Çınarcık deresindeki suyun Nikaia kentine dağıtıldığını ortaya koymaktadır (**Har. 7**). Buradan kayaya oyma kanallar aracılığıyla Berberkaya mevkii yakınında bulunan Kayrak (Kaymak) Köşkü'ndeki çökertme havuzuna gelen suyun kent içindeki dağıtımı yapılmaktaydı. Suyun dağıtımı biri Lefke Kapı diğeri İstanbul Kapı üzerinden olacak şekilde esas olarak iki hat üzerinden sağlanmaktaydı; ancak yerin üstünden veya

[1803] Yalman 1981; Yalman 1995; Abbasoğlu – Delemen 2004: 191.

[1804] Kerschbaum 2022: 160.

[1805] Ermiş 2009: 238-245; Kırca 2021. Her iki çalışma yüzey araştırmalarına dayandığından, sunulan verilerin oldukça güvenilir olduğu görülmektedir.

altından ilerleyen künk sistemleri de tespit edilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edildiği düşünülen su dağıtım sisteminin 20. yy.'ın sonuna kadar onarım ve eklemeler dahilinde kullanılageldiği ifade edilmektedir[1806]. Sistemin yapı evreleri Benjelloun ve diğerleri tarafından çalışılmıştır[1807].

İznik'te tespit edilen bir yazıt aracılığıyla İmparator Hadrianus yönetimi sırasında (M.S. 117-138) kentte su altyapısı ve dağıtımı ile ilgili çalışmaların gerçekleştirildiği belgelenmektedir. Söz konusu yazıt sahası iki yanından kırık durumdadır ancak büyük kısmı okunabilmektedir. Böylelikle İmparator Hadrianus'un yapı ve onarım çalışması ile ilişkili bir *aquaeductus* (su kanalı) ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır[1808]. Su ile bağlantılı bu yapı için metinde *hydragogeion* (ὑδραγωγεῖον) sözcüğü kullanılmış olup ilgili çeviride transkripsiyonunda Şahin "su kanalı" ifadesini tercih etmektedir. Ancak anlam itibariyle Hellencedeki *hydragogeion* için su kemeri (*aquaeductus*) ifadesinin de önerildiğini belirtmek yararlı olacaktır[1809]. Yazıtta, imparatora bağlı adı bilinmeyen bir memur, İmparator Hadrianus'un buyruğunu ilan ederek su kanalının/kemerinin korunması adına önlem almaktadır. Buna göre, çevrede oturanların kesinlikle su kanalına/kemerine zarar vermemesi, içine girmemesi ve yakındaki ağaçları kesmemesi, aksi durumda para cezasının uygun görüleceği ifade edilmektedir. Ayrıca su kanalı/kemerinin üzerinden yapılacak olan köprülerin, araba ve hayvanların rahat geçebileceği şekilde olması gerektiği ifade edilmektedir. Söz konusu yazıt için Kırca, Vitruvius'un suyun korunmasına yönelik önerilerinin dikkat alındığını desteklemektedir. Nitekim su kaynaklarının yanında

[1806] Ermiş 2009: 238; Şahin M 2020a: 86-88.

[1807] Benjelloun 2018.

[1808] *INikaia* 1; Schneider – Karnapp 1938: 44-45 no. 10; Şahin S 2004: 10. [--- πρεσβευτὴς] | [τοῦ μεγ]ίστου Αὐτοκράτορος Καίσαρος Τραιανοῦ [Ἀδριανοῦ ---] | [--- πα]ρανγέλλεται πᾶσι τοῖς τὰ γειτνιῶντα χωρία τῷ ὑδρ[αγωγίῳ κατοικοῦσι μήτε] ||[4][---] μήτε ἐπεμβαίνειν κατὰ μηδένα τρόπον, κόψαι δὲ καὶ τὰς [---] | [--- αἱ ἂν] εὑρεθῶσιν πεφυ[κυῖ]αι καὶ ταύτας ἀπὸ δέκα πηχῶν. ὁμοίως ἕξει [---] | [---]ι της σκιασούσης· ὃς δὲ ἂν ὑπεναντίον ποιήσῃ, δώσει πρόστειμον ἰς τὸν φίσ[κον ---] | [--- ὑδραγωγί]ου γεφύρας κατ' αὐτοῦ ποιείτωσαν, δι' ὧν καὶ ἅμαξαι διοδεύειν δυνήσονται καὶ πάντα τὰ τετράποδα· [ἐὰν δέ τινες διὰ τοῦ ὑδρα] ||[8] [γωγίου δι]οδεύειν τολμήσωσιν,τῷ αὐτῷ προστείμῳ ἔνοχοι ἔστωσαν. παρανγέλλεται δὲ καὶ τοῖς ταφρε[ύουσιν ---] | [---] μηδενὶ τρόπῳ ἐπὶ τῇ τοῦ ὑδραγωγίου βλάβῃ· ὃς δ' ἂν εὑρεθῇ παρὰ ταῦτα ποιῶν, δώ[σει πρόστειμον ---] | [---].

[1809] Liddell – Scott 1996: 1844.

bulunan ağaçların, su kaynaklarını rüzgârdan ve güneşten koruduğu düşünülmektedir[1810].

Nikaia'da, İmparator Hadrianus'un yönetim yıllarına tarihlendirilen bir diğer yazıtta *aqua* (su) sözcüğü belgelenmektedir[1811]. Latince yazıtın ikinci yarısı kırık durumdadır. Ancak İmparator Hadrianus'un unvanları ve üçüncü kez *consul* olması (M.S. 119 c.) haricinde *aquam* (suyu) sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Yazıt tüm olmadığından, net olarak bir anlam veya yorum çıkarabilmek mümkün olmamıştır. Her halükârda, su ile ilgili bir yapı veya faaliyetin belgelenmiş olması bakımından önem arz etmektedir.

Buluntu yerleri kesin olmayan iki yazıtın İmparator Hadrianus yönetimine tarihlendirilmesi bakımından bu dönemde, kapsamlı bir yapı ve onarım çalışmasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar, imparatorun Nikaia'daki diğer faaliyetlerine paralel olarak gerçekleştirilmiş olmalıdır. M.S. 123'te bölgede yaşanan depremin ardından İmparator Hadrianus'un gerçekleştirdiği onarım çalışmaları kent kapılarındaki yazıtlar üzerinde belgelenmektedir. İki yazıt karşılaştırıldığında birinin salt Hellence diğerinin de salt Latince olması dikkat çekmektedir. Yol yapım onarımı bağlamında yukarıda değinilen *INikaia* 13'ün Latince ve Hellence olarak yazıldığı görülmektedir. Dolayısıyla buradaki yazıtların da kamu niteliği düşünüldüğünde, *bilingual* olmamaları dikkat çeken bir durumdur. Ayrıca Hellence dokuz satırlık yazıtta, toplamda üç kez (sat. 6, 8, 9) ceza uyarısına yer verilmesi dikkat çekmektedir. Nitekim satır ve içerik göz önünde bulundurulduğunda, uyarı hususunun aşırı olduğu ve bu durumda, yerel halkın *aquaductus* kullanımına yönelik telkin edildiği de düşünülebilir.

Su dağıtımı ile ilgili arazi organizasyonunu göstermesi bakımından bir *horos* (sınır) yazıtı (**Res. 7.24**) önemlidir. Söz konusu yazıt İznik ve yakın çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında, Nikaia'ya su tedariğinin sağlandığı Dereköy köyündeki Hamamsuları Mevkii'nde tespit edilmiştir. Arazinin içinde kalan su kanalının kenarında görülen silindirik formdaki taşın üzerinde iki satırlık Hellence bir yazı işlenmiştir. *Horos Potamou* olarak okunan yazıya dayanarak Şahin,

[1810] Vitr. De arch. VIII 1.2,7; Kırca 2021: 14.

[1811] *INikaia* 55. [Imp(erator) Caesar divi Traiani Part]hici fil(ius), divi [Nervae nepos, Traianus Hadrianus] | [Aug(ustus) pont(ifex) max(imus), trib(unicia) pot(estate) ---, c]o(n)s(ul) III, aquam n[---] [---].

yakınlardaki bir nehrin veya suyun sınırını gösteriyor olması gerektiğini önermektedir[1812]. Bu durumda bu sınır taşının Nikaia'nın kuzeyinde bulunan Pharnoutis Nehri ile bağlantılı olabileceği düşünülebilir[1813]. En nihayetinde Nikaia ve teritoryumunda sınır taşları bulunmasına karşın ilk kez su ile bağlantılı bir sınır taşı belgelenmektedir. Bu durum, bölgedeki su dağıtım organizasyonun bağlamında başka sınır taşlarının da olabileceğini düşündürtmektedir.

5. Liman

Kenti ziyaret eden seyyahlar, göl içinde tespit ettikleri ve olasılıkla bir mendireğe ait olan kalıntıları kentin limanı şeklinde yorumlamıştır. İnciraltı Mevkii olarak bilinen bu konumdaki kalıntılar daha önce kentin senato sarayı şeklinde yorumlanmıştır. Pek çok çalışmada bu görüşün hâkim olduğu anlaşılmaktadır[1814].

Bu görüşlere ek olarak Pahtikos'un tanıklığına da yer vermek gerekmektedir[1815]. 1912'de kenti ziyaret edem Pahtikos, Birinci Ekümenik Konsül'ün ev sahipliği yaptığı mevki olarak batı surlarındaki bir noktaya işaret etmektedir. Anlatımının devamında burada bir yükseltinin olduğu, altından da çok sayıda insan ve at kemiğinin geldiğini ifade etmektedir. Anlatımın devamında "Sinodos Bahçesi"[1816] şeklinde ifade ettiği mevkiinin Askania Gölü'nün kıyısında, batı surlarının dışında yer aldığını anlatmaktadır. Bu mevki için, zamanında kral saraylarının bulunduğunu anlatmaktadır (**Res. 7.25**). Alanı ziyaret ettiği zaman bu "bahçe" ve sur arasında kalan kısmın ağaç, çalı, büyük taş vs. ile kapalı olduğundan geçilmeye elverişli olmadığına değinmektedir. Buna karşın görkemli kapılara ait *metop*lar ile diğer yapılara ait kalıntıların varlığı ışığında, İznik'teki sarayların bu noktada olduğunu herhangi bir şüphe duymadan ifade etmektedir. Pahtikos bu alanı 110 m uzunluk ve 60 m genişlik olarak ölçmüştür. Bu anlatımın yanı sıra, olası saray alanı ile göl

[1812] Şahin M 2020a: 87. Raporda sunulan görselden (bk. s. 97 Res. 10) anlaşıldığı kadarıyla taşın üzerinde "ὅρος ποταμοῦ" ifadesi geçmektedir. Şahin tarafından yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında kaydedilen veriler yüksek lisans tez çalışmasında ele alınmıştır (bk. Kırca 2021).

[1813] *INikaia* II,3 T 30; Γόνης 1989: 15.

[1814] Ermiş 2014: 213, 216.

[1815] Παχτίκος 1912b: 291.

[1816] Saray kalıntılarının buluntu yerini ifade etmek amacıyla "Sinod Tarlası" ve "Sinod Caddesi" tanımları, İstanbul'da basılan bir diğer dergide görülmektedir. Burada kullanılan planda aynı tanımlamalar kullanılmıştır (bk. Γερμανός 1925: 23).

arasındaki geniş bir alanın yarım daire şeklinde şekillendiğine ve zeminin taşlarla döşeli olduğuna, büyük kısmının ise sular altında kaldığına değinmektedir.

İznik'te gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, Göl Kapı'nın hemen önünde, gölün içinde yer alan ve senato sarayı şeklinde değerlendirilen kalıntıların, esasında antik limana ait olduğu ortaya koyulmuştur. Literatürde söz konusu kalıntıların ilk olarak liman ile ilişkilendirildiği ancak 1970'li yıllar itibariyle basına yanlış yansıtılması nedeniyle zamanla senato sarayı tanımının yaygınlaştığı aktarılmaktadır[1817]. Güncel araştırmalar İznik Gölü'nün kıyısında, kuzeyde 370 m ve güneyde 300 m olacak şekilde iki paralel duvar kalıntısını ortaya koymaktadır (**Har. 8, Res. 7.26**). Yön itibariyle Kuzey Liman Duvarı ile Güney Liman Duvarı olarak adlandırılan duvar hatları kısmi olarak göl seviyesi üzerinden görülmektedir[1818]. Daha önce belgelemeye tabi tutulan bu iki duvar kalıntısının sur ile bağlantılı olabileceği fikri önerilmiştir[1819]. Ayrıca bu kalıntılar mendirek veya deniz feneri şeklinde de önerilmiştir[1820]. Güncel belgelemeler neticesinde, gölün içinde bulunan kuzey ve güney liman duvarlarına ait hattın batıdan doğuya doğru, gölden kente, direkt kent surlarına doğru ilerlediğini ortaya koymuştur. Bu şekilde limanın ve kentin batı ucunun tahkimatı konusunda önlem alınmış olmalıdır[1821]. Limanın güney ve kuzey duvarlarının İmparator III. Leo idaresi sırasında (M.S. 717-741) inşa edildiği önerilmektedir[1822]. Göl Kapı'dan batıya doğru devam eden düz hat üzerinde, gölün içinde iskele kazıklarına dair izler de tespit edilmiştir[1823]. Dolayısıyla liman düzenlemesiyle ilgili yeni veriler ışığında, kente doğru ilerleyen duvar hattının surlarla birleştiği nokta itibariyle kent parselasyonuna da uyduğunu söyleyebilmek mümkündür (**Res. 7.27-29**). Göl ile bağlantısı olan tek kapı olarak Göl Kapı'nın direkt kent limanı ile ilişkili olması tesadüf olmasa gerektir. Bu bağlamda, kent ve limanını koruma ihtiyacı kentin sur inşa programı ile paralel ilerlemiş olmalıdır. Bu

[1817] Gündüz – Dumankaya 2020: 203.

[1818] Gündüz 2015: 68.

[1819] Foss 2004: 252-253; Ermiş 2009: 282.

[1820] Şahin M 2011: 148-151.

[1821] Gündüz 2015: 68.

[1822] Gündüz – Dumankaya 2020: 206.

[1823] Gündüz 2015: 72, 113 çiz. 8. Çizim ve metin kısmında sunulan iskele demirlerinin antik/modern ayırımının yapılmadığını belirtmekte fayda bulunmaktadır.

açıdan, kesin olmamakla birlikte, en azından İmparator III. Leo'dan önce de bu noktada tahkimat amaçlı duvarların var olabileceği fikri desteklenebilir.

6. Nikaia Nekropollerindeki Mezar Anıtları

Mezar anıtları, sosyal ve kültürel koşullar ile ilgili bilgiler yansıttığından, toplumun aynası işlevini görmektedir. Nikaia nüfusunun Romalılaşması bağlamında, ilgili mezar anıtları büyük önem arz etmektedir. İznik kentinde günümüzde birçok yapıya dair iz takip edilebilmesine karşın kent içinde mezar anıtları ile ilgili veriler eksiktir. Diğer yandan kentin dışında mezar anıtlarının bulunması, kent içinde bilinçli olarak mezar anıtlarının inşa edilmemiş olabileceği fikrini yaratmaktadır. Kentin dışındaki mezar stellerinin ve anıtların mekânsal dağılımının incelenmesiyle, merkezi yollar üzerinde konumlandırılmadıkları ortaya koyulmaktadır. Mezar anıtlarının çoğunlukla tepe yamaçları ve ayaklarında konumlanması, verimli arazilerin tarım kullanımı için öncelikli olduğuna işaret etmektedir[1824].

Yukarıda da değinildiği üzere, kentin içinde ve dışında, mezar geleneği hakkında bilgi veren anıtlar bulunmaktadır. Bu başlığın altında, Roma İmparatorluk Dönemi Nikaia'sı için önem arz eden eserler seçilmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere Nikaia kenti için önem arz eden anıtlardan biri de Berberkaya Mezar Anıtı'dır[1825]. Anıtın tarihlendirilmesi konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır; ilk öneriye göre anıt, Geç Hellenistik Dönem ile Erken İmparatorluk Dönemi aralığına ait olmalıdır[1826]. İkinci öneriye göre ise anıt, Bithynia Kralı II. Prousias için yaptırılmıştır[1827]. Literatüre bakıldığında, yaygın olarak ikinci görüşün kabul görmüş olması ve anıtın Roma ile bağlantısının kurulmaması göz önünde bulundurularak, konu bütünlüğünün bozulmaması adına bu başlık altında ele alınmamıştır. Aşağıda sunulan anıtların ilk

[1824] Weissova et al. 2019: 31-32.

[1825] Anıt için açıklama hak. bk. böl. V. A.

[1826] Rodenwaldt 1943: 5-7; Şahin S 2004: 193.

[1827] Kleiner 1957: 8; Eyice 1988: 4; Yalman 2003a: 52-53; Öz – Ekin-Meriç 2021: 15. Bu öneri Kleiner aracılığıyla daha iyi anlaşılmaktadır. Küçük Asya'daki Hellenistik lahitleri ele aldığı çalışmasında Kleiner, Hellen krallarına ait olduğu düşünülen anıtları sunmaktadır (s. 7-8). Berberkaya Mezar Anıtı/Lahdi için Hellenistik Dönem önerilmekte, ölümünden önce Bithynia Kralı II. Prousias'ın Nikaia'ya sığındığı bilindiğinden anıt ile kral arasında bir ilişkilendirme yapılmaktadır. Ayrıca anıtın/lahdin kralın M.Ö. 149'daki ölümünün ardından yapılmaya başlandığı ve taşıma sırasında tahribata uğrayarak yarım kaldığı önerilmektedir. Son olarak Rodenwaldt'ın önerisine değinilerek anıtın kesinlikle bir Roma anıtı olmadığı ifade edilmektedir.

ikisi Nikaia'nın ünlü *Cassii* ailesine aittir. Ayrıca Threptos Mezar Anıtı ile Deliklitaş Kaya Mezarı'nın Roma vatandaşlarıyla bağlantısı bulunmaktadır. Son olarak Değirmenkaya Mezar Anıtı'na yer verilmektedir.

a. G(aius) Cassius Khrestos'un Lahdi

Kent kapılarında adı geçen G(aius) Cassius Khrestos'a (P035) ait lahit, Lefke Kapı'nın yaklaşık 300 m doğusunda bulunan Berber Kaya mevkiinde tespit edilmiştir[1828]. Lahit, günümüzde İznik Müzesi'nde sergilenmektedir (**Res. 7.31-33**). Burada görüleceği üzere bazı köşeleri kırılmış olup yalın bir sanduka şeklinde işlenmiştir. G(aius) Cassius Khrestos (P035), Roma vatandaşlığına sahip olması yanı sıra Roma idaresi ile iyi ilişkilere sahip olduğu bilinmektedir[1829]. Bu durumda kendisinin kremasyon yerine defnedilmeyi seçmesi dikkat çekmektedir. O dönemde Romalılar arasında lahit geleneği yaygın olmadığından, bu durum Küçük Asya'daki geleneğin yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu hususa değinen Bekker-Nielsen, bölgedeki süslemeli lahitlerin aksine lahdin sadeliğine dayanarak Nikaia'da bir aile mezarlığı olabileceğini önermektedir. Dolayısıyla lahdin, daha önce var olan bir aile mezarlığına yerleştirilmek üzere hazırlandığı düşünülebilir[1830].

b. G(aius) Cassius Philiskos'un Obeliski

Obelisk, günümüzde Nikaia kentinde iyi durumda korunagelen bir anıt olarak ön plana çıkmaktadır (**Res. 7.34-35**)[1831]. İznik kentinin yaklaşık 5 km kuzeyinde, kısmen Nikomedeia yolu üzerinde, Elbeyli köyünün batısında bulunmaktadır. Kaidenin üzerindeki ilk blok üzerine kazınmış olan yazıttan okunduğu üzere G(aius) Cassius Philiskos'a (P039) ait olup M.S. 2. yy. başlarına tarihlendirilmektedir[1832]. Obelisk, mezar sahibinin ismi ile anılmaktadır ancak literatürde veya yerelde anıt için Beştaş, Dikilitaş ve Nişantaşı isimleri kullanılmaktadır[1833]. Diğer yandan İstanbul Kapı'dan çıkılıp Elbeyli köyüne doğru ilerlendiğinde çeşitli nekropoller

[1828] *IBithyStudien* 4.

[1829] Bk. böl. VI. A.

[1830] Bekker-Nielsen 2008: 112. Ancak yine Bekker-Nielsen obeliskin konumuna işaret ederek iki anıtın farklı konumlarda bulunduğunu da hatırlatmaktadır. Böylelikle aile mezarlığı önerisini argüman haline getirmemektedir.

[1831] Anıtın geçirmiş olduğu depremler ve sağlamlığı hak. bk. Benjelloun 2017: 182-185.

[1832] Şahin S 2004: 21.

[1833] Fıratlı 1959: 16; Yalman 2003a: 90.

olduğu ve bu nedenle mezar anıtının konumunun tesadüfi olmadığı önerilmektedir[1834]. Anıt, 3x2 m ölçülerinde, beyaz mermerden kare bir kaideye sahiptir. Schneider bu kaideyi *attik* tip şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca kendisinin tanımlamış olduğu küçük köşe *akroter*lerinin korunagelmediği anlaşılmaktadır[1835]. Harcın kullanılmadığı anıt, beş ayrı bloktan oluşmaktadır. Üçgen prizma şekliyle obeliskin yüksekliği 12 m'ye ulaşmaktadır[1836]. Ayrıca kaide ve obeliski oluşturan bloklar arasında mermer farkı görülmekte, kaide üzerinde bulunan izler ise bronz veya başka malzemeden yapılmış olan aplike öğelerin olabileceğini düşündürtmektedir[1837]. Ayrıca anıtın orijinal düzeninde tek başına olmadığı, üzerindeki girintiler nedeniyle iki yanında bronz heykellerin olabileceği önerilmektedir[1838]. Anıt incelendiğinde, kaidenin hemen üzerinde, yazıtın da bulunduğu ilk taşın sağ yan yüzüne yoğun bir şekilde haçların kazınmış olduğu görülmektedir. Ayrıca gravür ve modern fotoğraflardan, obeliskin peyzaj düzenlemesi yapılmadan önce, yakın zamana kadar üç basamağa kadar olan kısmın toprak altında olduğu anlaşılmaktadır[1839].

Bugün obeliskin korunduğu alanda bulunan bilgilendirme panosu üzerinde altıncı bir taşın olduğu ve bu taşın üstünde çift başlı bir kartal armasının işlenmiş olduğu ifade edilmektedir. Tabi ki bu bilgiye her ne kadar kuşkuyla yaklaşmak gerekiyor olsa da, yerel tanıklık neticesinde yazılmış olabileceğinden, burada bahsinin edilmesi yararlı olacaktır. Anıtı ziyaret eden seyyahlardan Covel ve Peyssonel, anıtın tepesinde duran altıncı bir parça önerisini ortaya atmaktadır; Covel, altıncı bir taşın olabileceğini ve muhtemelen düştüğünden bahsetmektedir. Peyssonel ise daha küçük bir taşın üzerinde mezar sahibinin küllerini barındıran bir kabın yer alabileceğini önermektedir[1840].

Küçük Asya'da bu mezar anıtına benzer obelisk şeklinde yapı bilinmemektedir. Bu nedenle Nikaia kentinde böyle bir geleneğin sürdürülüyor olması kuvvetle

[1834] Savaş 1973: 16.

[1835] Schneider 1943: 7.

[1836] Schneider 1943: 7; Şahin S 2004: 21.

[1837] Abbasoğlu – Delemen 2004: 191; Bekker-Nielsen 2008: 110-111.

[1838] Yalman 2003a: 90; Bekker-Nielsen 2008: 111.

[1839] Örn. Pococke 1745: 123.

[1840] Ermiş 2014: 211.

muhtemeldir. Bu görüşe destek olarak Nikaia'da belgelenen ancak günümüzde korunagelmeyen bir obelisk daha gösterilmektedir. *Anthologia Palatina* el yazmaları aracılığıyla belgelenen yazıta göre, Askania Limne kıyısında bir obeliskin daha bulunduğu anlaşılmaktadır[1841]. Mezar sahibinin ismi Sakerdos olarak aktarılmaktadır. İmparator Hadrianus'un yönetimi esnasında yaşamış olan Sakerdos'un bir *hierophantes* olduğu, Atina'da vefat ettiği, kremasyonun ardından küllerinin vatanı Nikaia'ya gönderildiği anlaşılmaktadır.

G(aius) Cassius Philiskos (P039) ve Sakerdos'un yerel elit sınıfına ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca iki vatandaşın Aigyptos ile bir ilişkisi olduğu ve bu nedenle mezar anıtlarının obelisk şeklinde seçildiği düşünülebilir. Bu bağlamda, Sakerdos'un mezar epigramları da göz önünde bulundurularak Nikaia'daki obelisklerin Aigyptos etkili güneş veya ışık kültü ile bağlantılı olabileceği önerilmektedir[1842].

c. Threptos Mezar Anıtı

Bugün İznik Müzesi'nde sergilenen Threptos Mezar Anıtı, bir aile mezarı olarak değerlendirilmektedir (**Res. 7.36-37**). 1985-1986'da İznik'e bağlı Dırazali köyünde gerçekleştirilen inşaat çalışmaları kapsamında, bir podyum üzerinde yan yana

[1841] Anth. Pal. XV 4-8; *INikaia* 89; Şahin S 2004: 21. αὔχησον, Νίκαια, τὸν οὐρανομάκεα τύμβον | καὶ τὰν ἀελίῳ γείτονα πυραμίδα, | ἃ τὸν ἐνὶ ζωοῖς βεβοαμένον ἱεροφάνταν ||[4] κρύπτει ἀμετρήτῳ σάματι θαπτόμενον· | ἔστι Σακέρδωτος τόσον ἠρίον, ἔστι Σεουήρας | μνᾶμα τόδε, ᾧ γείτων οὐρανός, οὐκ Ἀίδας. | (ἄλλο·) | οὐράνιον τὸ μνᾶμα καὶ ἁ χρυσήλατος ἀκτὶς ||[8] ἀνδρὸς ἴσον βιότῳ καὶ τάφον εὐραμένου | ἄστροις γειτονέοντα· φέρει δ' ὅσον οὔτινα τύμβος | ἀνέρα, τὸν τελετᾶς οὐρανίδος ζάκορον, | τὸν πάτραν ἐριποῦσαν ἀπὸ χθονὸς ὑψώσαντα, ||[12] τὸν φρενὸς ἢ γλώσσας ἄκρα λαχόντα γέρα· | ᾧ πέρι δηρίσαντο καὶ ἁ νέκυν ἐν πυρὶ θεῖσα | Ἀθὶς χά κόλποις ὀστέα δεξαμένα. | (ἄλλο·) | τοῦτο Σακέρδωτος μεγάλου μέγα σῆμα τέτυκται ||[16] παμφαές, Ἀσκανίης ἄστρον ἐπιχθόνιον, | ἀκτίνων ἀντωπόν· ὁ δ' ἥσυχος ἔνδοθι δαίμων | κεῖται, ὁ καὶ πάτρῃ δεξιτερὴν τανύσας | κεκλιμένῃ καὶ στέμμα περὶ κροτάφοισιν ἀνάψας ||[20] ἱερὸν ἐκ πατρὸς παιδὶ νεαζόμενον, | ὃν πάτρη μὲν ἔδεκτο φίλον νέκυν, ἤγνισε δ' Ἀθὶς | πυρκαϊῇ, σέβεται δ' Ἑλλὰς ἅπασα πόλις. | ἁ πάτρα Νίκαια, πατὴρ δέ μοι ὀργιοφάντας ||[24] οὐρανοῦ, αὐτὰρ ἐγὼ κλαρονόμος τελετᾶς·| οὗτος ὁ καὶ σεισθεῖσαν ἐμάν πόλιν ἐξ ἀίδαο | ῥυσάμενος δώροις Αὐσονίοιο Διός· | θνάσκω δ' Ἀσκανίας μὲν ἀπόπροθεν ἠδ' ἐπὶ γαίας ||[28] Ἀθίδος ἀρχεγόνου πυρκαϊᾶς ἐπέβαν· | μνᾶμα δέ μοι περίσαμον ὁμώνυμος εὖρατο πάππῳ | παῖς ἐμός· ἁ δ' ἀρετὰ λεύσσει ἐς ἀμφοτέρους. | (ἄλλο·) | εἷς γάμος ἀμφοτέρων, ξυνὸς βίος, οὐδὲ θανόντες ||[32] λήσμονες ἀλλήλων ἔσχον ἀποικεσίην· | καὶ σεῦ μὲν τελεταί τε καὶ ἄρρενος ἔργα, Σακέρδως, | κηρύξει βίοτον πάντας ἐς ἠελίους· | αὐτὰρ ἐμὲ Σευουῆραν ἀνήρ, τέκος, ἤθεα, κάλλος ||[36] τῆς πρὶν Πηνελόπης θήσει ἀοιδοτέρην.

[1842] Merkelbach 1987: 33-34; Abbasoğlu – Delemen 2004: 192.

sıralanmış üç adet mezar steli tespit edilmiştir. Böylelikle bu mezar buluntu yerinden taşınarak İznik'e getirilmiştir. Bazılarının yüksekliği 2 m'yi geçen steller iki basamaklı olan podyum üzerinde durmaktadır. Podyum kesme taşlar ile yapılmış olup bu taşlar birbirine kenetlerle sabitlenmiştir[1843]. Stellere bakıldığında, gövde ve alt kısımlarının aynı şekilde işlendiği anlaşılmaktadır. Ancak üst kısımlarda farklılıkların olduğunu söyleyebilmek mümkündür; cepheden bakıldığında sol uçta duran stelin tepe kısmı köşe *akroter*li olup iki *akroter* arasında da bir *patera* işlenmiştir. Tepede duran silindirik formda bir *scrinium*un (parşömen kutusu) *ostotheke* işlevi gördüğü anlaşılmaktadır; kazı çalışmaları sırasında işlenmiş olan kapağın içinden kemiklerin çıktığı aktarılmaktadır[1844]. Ortadaki stelin tepesinde görülen benzer *scrinium* ile en sağdaki stelin tepesinde görülen sepet aynı işleve sahip değildir. Mezar anıtının bazı kısımlarının kaba bırakıldığı açıkça görülmektedir; üç stelin de her iki yanı, orta ve sağdaki stelin üst arka kısımları işlenmemiştir. Bu durumda anıtın da tamamlanmamış olduğu söylenebilir.

Anıtın üzerinde bulunan yazıtlar *bilingual* olacak şekilde Hellence ve Latince olarak yazılmıştır. Bu hususta Şahin, yazıtın işlenme aşaması sırasında yapılan yazım hatasına dikkat çekmektedir. Ayrıca ortadaki stelin üzerinde yazıtın işlenmemiş olması, anıtın tamamlanmamış olduğunu desteklemektedir[1845].

d. Değirmenkaya Mezar Anıtı

Anıt, İznik-Yenişehir yolu üzerindeki Derbent köyünün kuzeyinde yer almaktadır. Kireçtaşından oluşan bir kayanın üzerine kabartma büst ve beraberindeki yazıtlar ile şekillendirilmiştir (**Res. 7.38-40**). Aile mezarı olarak değerlendirilen Değirmenkaya Mezar Anıtı'nda 14 adet erkek betimli, 1 adet ise kadın betimli portre[1846] büst kayaya

[1843] Yalman 2003a: 90.

[1844] Durugönül – Şahin 1993: 56. Ayrıca Nikomedeia'dan *altar-ostotheke* işlevi gören benzer bir örnek sunulmaktadır (bk. s. 56 dn. 3).

[1845] Durugönül – Şahin 1993: 58-59.

[1846] Çalışmasında Şahin, *tabula*nın üzerinde işlenmiş olan figürü kadın olarak tanımlamaktadır (bk. Şahin M 2016: 346). Ancak saçın çene hizasına kadar inmesi ve kıvırcık görünmesi ile göğsün görülmemesi nedeniyle bu figür erkek olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca giysi kıvrımlarının beliğin olmayışı ve boyun kısmında yuvarlak bir kesiğin ayırt edilmesi, bu figürün zırh giymiş bir erkek, hatta bir asker olabileceğini düşündürtmektedir. Böylelikle bu kişi, ailenin kahraman atası olarak değerlendirilebilir. Bu önerinin kabul edilmesi durumunda, çalışmada betimlenen aile için anaerkil – *mater familia* özelliği geçersiz sayılması gerekmektedir.

işlenmiş durumdadır. Bölge halkının "Resimli Kayalar" olarak ifade ettiği anıtın yakınında gerçekleştirilen taş ocağı faaliyetleri ve kaçak kazılar sebebiyle ne yazık ki anıt tahribata açık durumdadır[1847]. Büstlerin bulunduğu alanın ilk olarak Sencer Şahin tarafından tespit edildiği anlaşılmaktadır. Nikaia korpusunda Şahin, anıtın yazıtlı kısmını ele almıştır; kayanın üzerine üçgen alınlıklı ve *akroter*li bir stelin oyulduğunu aktarmaktadır. Yazıt ise bir *tabula*nın içine yerleştirilmiş, iki yanına da sakallı erkek figürleri işlenmiştir. Kaya yüzeyinde tahribat olması nedeniyle toplamda yedi satır olarak sayılan yazıtın sadece ilk satırı tamamen okunabilmiştir. Yazıtın ilk satırı göz önünde bulundurularak alanın kült ile ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Kayanın yüzeyinin çeşitli noktaları üzerinde başka figürlerin de işlenmiş olduğu ancak yazıtlarının tamamen silindiği bilgisi sunulmaktadır[1848]. Aynı anıt Yalman tarafından kısaca incelenmiş olup "Derbent Adak Kabartmaları" şeklinde tanıtılmıştır. Kayalığın işlenebilir kısımlarının kullanılması nedeniyle figürlerin yer yer gruplar oluşturduğu ifade etmektedir. Anıt Geç Roma Dönemi ile ilişkilendirilmekte olup açık hava tapınağı olarak yorumlanmaktadır[1849].

İznik'te gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında Mustafa Şahin ve ekibi tarafından yeniden ziyaret edilen anıt yerinde incelenmiştir. Mustafa Şahin, önceki değerlendirmede kült alanı olarak önerilen alanın detaylı çalışmasını gerçekleştirerek nekropol alanı olarak tanımlamaktadır. Büstlerin kaya yüzeyinin üzerine işlenmiş olması, konum itibariyle kente ve yola hâkim bir yerde olması, adak yazıtının da bir *tabula* içerisinde yazılmış olmasına dayanarak bu değerlendirme yapılmaktadır[1850].

Anıtı teşkil eden, yükseklikleri 1,5-7 cm arasında çeşitlilik gösteren kabartma portre büstler, ayakta duran bir erkek kabartması, bir kartal kabartması ve bir *tabula*dan oluşmaktadır. Ayrıca kayalık üzerindeki konumları itibariyle kabartmalar üç gruba ayrılmaktadır; 1. grup: bağımsız panolar içerisinde iki büst, 2. grup: yan yana 5 pano içerisinde 4 büst ve 1 kartal, 3. grup: yan yana bağımsız iki pano içerisinde birer büst, uzun bir pano içinde yan yana duran 3 büst, birbirinden bağımsız panoların içindeki 3 büst. Kayalık üzerindeki kabartmaların dışında, genişliği ve derinliği 50 cm olan bir kanalın ana kayaya oyulmuş olduğu görülmektedir. Mustafa Şahin,

[1847] Şahin M 2016: 341-343.

[1848] *INikaia* 38. ἀγαθῇ τύχῃ· [---] |.υ[---].

[1849] Yalman 2003a: 102.

[1850] Şahin M 2016: 352.

kayalığın üst kısmında, kuzey güney yönünde oyulmuş olan bu kanalın, yağmur ve kar sularının kabartmalara akmasını engellemek amacıyla yapıldığını önermektedir[1851].

Değerlendirmenin ardından Mustafa Şahin, Değirmenkaya Mezar Anıtı'nı figürlerin heykeltıraşlık özellikleri sebebiyle M.S. 2. yy.'ın ortaları ile M.S. 3. yy.'ın sonları arasına tarihlendirmektedir[1852]. Anıt, İtalik geleneklere referanslar göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kayalık üzerine işlenmiş olan figürlerin, Roma İmparatorluk Dönemi mezar stelleri gibi portre büst şeklinde betimlenmiş olması, ayrıca *toga* yerine *khiton* ile betimlenmesine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, Roma İmparatorluk geleneğinin uygulandığı ancak geleneksel Hellen kıyafetlerinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Nikaia'nın Romalılaşmasına örnek olarak sunulmaktadır[1853].

e. Deliklitaş Kaya Mezarı

Yaklaşık olarak İznik'in 20 km güneyinde bulunan ve bugün Bursa'nın Yenişehir ilçesine bağlı olan Kirazlıyayla köyünde tespit edilmiştir. Dışarıdan bakıldığında bağımsız bir kayanın dış yüzeyinin düzeltildiği ve dörtgen planlı bir yapının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (**Res. 7.41-43**). Kaya mezar yapısının iç ve dış yüzeyinde Hellence ve Latince yazıtlar işlenmiştir[1854]. Söz konusu yazıtlar Şahin tarafından çalışılmış olup kaya mezarının Roma vatandaşlarının kullanımında olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazıtlardan üçünün *bilingual* olması dikkat çekmektedir. İlk yazıt P(ublius) Clodius Primigenus'un (P061) mezarına aittir; dört yazıttan sadece kendisininki salt Hellencedir. Kendisi hakkında bilgi sunulmazken mezar sahasının sınırlandırılmış olduğu anlaşılmaktadır[1855]. İkinci yazıt P(ublius) Clodius Anthos'a (P060) aittir; kendisi ve çocukları için bir lahdin sunulduğu aktarılmaktadır[1856]. Üçüncü yazıt Clodia Calliste'ye ait olup annesi Prima ile beraber bir lahdi

[1851] Şahin M 2016: 344.

[1852] Şahin M 2016: 358. Makalede, anıttaki figürler tek tek incelenmektedir.

[1853] Şahin M 2016: 353-354.

[1854] Abbasoğlu – Delemen 2004: 193.

[1855] *INikaia* 121. Π. Κλωδίου | Πριμιγένου | τόπος.

[1856] *INikaia* 122. P. Clodio Antho f(ilio) | et liberis eius. | Π. Κλωδίωι Ἄνθωι υἱῶι ||[4] καὶ τοῖς τέκνοις· | σκάφη α΄.

paylaştıkları görülmektedir[1857]. Son yazıt P(ublius) Servilius Quirinalis'e aittir; kendisi, eşi ve çocuklarıyla birlikte iki lahit kullanım görmüştür[1858].

7. Nümismatik Veriler Işığında Nikaia'daki Diğer Yapılar

Arkeolojik veya epigrafik verilerin yanı sıra Nikaia kent sikkelerindeki betimler aracılığıyla kentte bugün görülmeyen bazı yapılar hakkında fikir edinebilmek mümkündür. Söz konusu yapı betimleri, Roma İmparatorluğu'nun yapı ve onarım propagandası çerçevesinde seçilmiş olmalıdır. Aşağıda ilk olarak bu bağlamdaki propaganda, ardından betimler ele alınacaktır.

a. Yapı Betimleri Aracılığıyla Yapılan Propaganda

Nümismatik veriler ışığında gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında, sikke betimlerinin tematik olarak incelendiği ve değerlendirildiği görülmektedir. Bu kapsamda sikkeler üzerindeki yapı betimleri de sıkça çalışılan bir konu olarak karşılaşılmaktadır. Genel olarak Küçük Asya'daki yapıları kapsayan çalışmaların[1859] haricinde, *Bithynia et Pontus* Eyaleti[1860], ayrıca Nikaia[1861] için de çeşitli çalışmalar kaydedilmektedir.

Tapınak ve diğer yapıların sikkeler üzerinde betimlenmesi, esasında bir Roma yeniliği olarak değerlendirilmektedir. Iulius-Claudiuslar Dönemi'nde imparatorluk kültü ile bağlantılı olarak *koinon* sikkelerinde tapınak betiminin işlenmesi ile böyle bir geleneğin başladığı düşünülmektedir. Bu başlangıç aşamasının ardından örneğin Aphrodisias'taki Aphrodite Tapınağı gibi çeşitli tapınaklar işlenmeye başlamıştır. Sürekli değişen ve anlık ihtiyaçlar için kullanılan Roma imparatorluk betimlerinin aksine, doğudaki kentler sürekli aynı tapınakları sikkelerinde kullanmıştır. Bu durum, yerel kimlik ölçeğinde kentler için tapınakların önem arz ettiğine işaret etmektedir[1862]. Özellikle tapınak betimleri, Roma Cumhuriyet Dönemi'ndeki sikke darplarında, aile başarılarının tanıtılması çerçevesinde kullanılmıştır. Eyaletlerde bu

[1857] *INikaia* 123. Clodiae Calliste | cụm Prima mạtre. | Κλωδίαι Καλλίστηι ||[4] σὺν Πρείμᾳ τῇ μητρί· | σκάφη α΄.

[1858] *INikaia* 124. P. Serviḷio [Q]uiṛinaḷi f(ilio) | cum uxọṛẹ ẹt ṇạtis eius. | Π. Σερουιλίῳ [Κ]ọυιρινάλει υἱῷ ||[4] σὺν τῇ γυναικὶ καὶ τέκνοις· | σκάφαι δύο.

[1859] Anabolu 1952; Elkins 2015.

[1860] Konuş 2019; İhtiyar 2021: 617-660.

[1861] Şahin 2009: 15-21.

[1862] Heuchert 2005: 50.

tarz betimlerin kullanımı, Roma merkez darbındaki sikkelere benzeme çabası olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde eyalet halkının daha fazla "Romalılaşmış" olduğu savunulmaktadır[1863].

M.Ö. 1. yy. esnasında, değinildiği üzere Roma merkez darplı sikkelerde, birey ve ata ile ilişkili propaganda yürütülmüştür. Bu doğrultuda genellikle ön yüzde, sikkeyi darp ettiren kişinin atalarıyla ilişkili betim ile arka yüzde kendisinin veya atalarının katkıda bulundukları yapılara ait betimler işlenmiştir. Bu uygulamaya örnek olarak L. Marcus Philippus (M.Ö. 56) (DS12) ile Marcus Aemilius Lepidus (M.Ö. 61) (DS11) darpları gösterilebilir; ilki, bastırdığı sikkenin ön yüzüne ailesinin kökenini dayadığı Kral Ancus Marcius'un portresini, arka yüzde ise atası Q. Marcius Rex'in eski su kemerlerinin onarılmasına vesile olması sebebiyle bir su kemeri işlemiştir. İkincisi, *nomen gentile*si ile bağlantılı olarak ön yüzde Vesta rahibelerinden Aemilia'nın portresine, arka yüzde de atalarının inşa ettirdiği Aemilia Bazilikası'nı kullanmıştır[1864].

Yapı betimleri, gerçek yapıların yansıması olmasına karşın, yansıtılma sürecine ilişkin iki farklı teknik olan "kısaltma" ve "yükseltme" uygulamalarına değinmek gerekmektedir[1865]. Kısaltma olarak özetlenebilecek birinci teknikte, sikke ustasının örneğin alınlık, *akroter* ve sütun gibi detayları gerçeğinden farklı olacak şekilde işlediği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak Ephesos sikkelerindeki Artemis Tapınağı'nın bir sikkede *oktastylos*, diğerinde *tetrastylos* planlı işlenmesi gösterilmektedir. Yükseltme tekniği ise esasında "arka yerine yukarıda (*above instead of behind*)" tekniği olarak ifade edilmektedir. Bu teknik, cepheden betimlenen bir yapının arka cephesinin görülmemesi sebebiyle, ön cephenin hemen yukarısına yerleştirilmesidir. Bu uygulamaya örnek olarak Sidon sikkelerindeki Astarte Tapınağı verilmektedir. Değinilen iki teknik göz önüne alındığında, bazı durumlarda yapıların bire bir yansıtılmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yapı betimleri incelenirken, kuşku ile yaklaşılması ve betimleri her zaman olduğu gibi kesin doğru kabul etmemek gerekmektedir.

[1863] Burnett 2011: 25.

[1864] Hannestad 1988: 24.

[1865] İhtiyar 2021: 622-623.

Her ne kadar sikkelerde yapı betimleri eyaletlerde M.S. 1. yy. itibariyle kullanılmaya başlanmış olsa da, bu dönem geçiş dönemi olarak kabul görmekte, M.S. 2. yy. yeni tipolojinin gelişmesi bakımından daha uygun görülmektedir. Bu süreçte sikke betimlerinde tapınak, kemer, köprü veya kent kapısı gibi yapıların betimlendiğini belgeleyebilmek mümkündür[1866]. Bithynia Bölgesi'nde Kaisareia Germanika, Kalkhedon, Prusa ad Olympum, Nikomedeia, Prusias ad Hypium, Herakleia Pontika, Bithynion / Claudiopolis, Iuliopolis, Tios ve Kretia / Flaviopolis kentlerinin sikkelerinde yapı betimleri kaydedilmektedir[1867]. Benzer şekilde Bithynia Koinonu sikkelerinin[1868] haricinde Nikaia'da çeşitli yapı betimleri ile karşılaşılmaktadır; çeşitli planlarda işlenmiş olan tapınak betimleri, sur ve çift katlı yapının / yapıların işlendiği sikke tipleri de mevcuttur. Nikaia'da yapılar ile ilişkili betimler en erken İmparator Claudius (M.S. 47-48 c.) ile başlamakta ve İmparator Gallienus'a (M.S. 253-268) kadar devam etmektedir. Nümismatik veriler ışığında belgelenen yapılar arasında çift katlı yapı(lar), kent surları, *tetrastylos*, *pentastylos* ve *heksastylos* planlarında, farklı tanrı ve imparatorlara adanan tapınaklar yer almaktadır. Günümüzde Nikaia'nın korunagelen yapılarından olan sur ve kent kapıları sikke betimlerinde yerini alırken, Roma tiyatrosu sikke betimlerinde kullanılmamıştır.

Bütün bu yapıların sikke betimleri üzerinden tanıtılması bağlamında Nikaia ve Nikomedeia arasındaki rekabete de değinmek gerekmektedir. Yukarıda değinildiği üzere iki kent kadim rakip olarak özellikle Roma İmparatorluğu'nun yarattığı ortamda yarış içinde olmuştur. Nikomedeia kent sikkelerindeki yapı betimlerine de bakıldığında, bu betimlerin yoğun bir şekilde kullanım gördüğü anlaşılmaktadır[1869]. Her iki kentin de sık sık bu betimlere yer vermesi kentler arası rekabet, özellikle kent unvanları yarışı ile ilgili olmalıdır. Dolayısıyla kentteki yapı programının sikkeler üzerinden tanıtılması ile ilişkili olarak iki yönlü bir propagandanın uygulanmış olabileceği düşünülebilir. İlk olarak, bölge dinamikleri düşünüldüğünde eyaletlerdeki kentler, kendilerini kanıtlamak için sarf etmiştir. İkincisi, yine kent sikkeleri aracılığıyla imparatorların vesilesiyle gerçekleştirilen onarım çalışmalarının sikkeler üzerinden halka tanıtılmış ve duyurulmuştur.

[1866] Burnett 2011: 24.

[1867] İhtiyar 2021: 620.

[1868] Bk. böl. VI. C. 3. b.3.

[1869] Tekdemir 2016; Konuş 2019: 53-57; İhtiyar 2021: 632-634.

b. Tapınaklar

Nikaia kent sikkeleri üzerinde görülen tapınak betimleri, plan ve adanan tanrı veya imparator özelinde değerlendirilebilmektedir. Tapınak betimleri yukarıda bahsedildiği gibi üç farklı planda belgelenmekte, İmparator M. Aurelius (M.S. 161-180) ile başlamakta ve İmparator Gallienus'a (M.S. 253-268) kadar devam etmektedir. Şüphesiz Nikaia'da diğer tanrılara veya başka imparatorlara adanan tapınakların varlığı da söz konusudur. Ancak nümismatik veriler aracılığıyla Asklepios, Dionysos, Tykhe (Fortuna) ile İmparator Commodus ve İmparator Elagabalus'a adanan tapınaklar belgelenebilmektedir.

İmparator M. Aurelius yönetimi esnasında (M.S. 161-180) bir sikke tipinde (S143) bir podyum üzerinde *tetrastylos* planlı, alınlıklı, köşe ve tepe *akroter*li bir tapınak cepheden betimlenmiştir. Dört sütunun merkezinde, sağ elinde aşağıya doğru tuttuğu yılanlı asadan Asklepios'a ait olduğu anlaşılan bir kült heykeli görülmektedir. Tapınağın üç yanında yer alan lejantta "CΩTHP NIKAIEΩN" yani "Nikaialıların Kurtarıcısı" ifadesine yer verilmiştir. İmparatorlar Antoninus Pius ve Marcus Aurelius'un yönetim yılları esnasında Nikaia'da basılan birçok sikke tipinde Asklepios ve Hygeia betimleri kullanılmıştır. Dolayısıyla *soter* lejandı göz önüne alındığında, bu dönemde kentte bir salgının olduğu ve halkın kurtulması şerefine tanrıya hürmet edildiği yorumu yapılabilir[1870].

Yine aynı dönemde, biri M. Aurelius (S144) diğeri Lucius Verus (M.S. 161-169) (S145) portresini taşıyan iki farklı tipte Dionysos tapınağı kullanılmaktadır. Her iki tipte de tanrı Dionysos'un kült heykeli, cepheden betimlenen *tetrastylos* planlı bir tapınağın merkezinde yer almaktadır. Tanrı çıplak olarak ayakta, sağ elinde uzun bir *thyrsos*, tam olarak anlaşılamasa da sol elinde de bir *kantharos* tutmaktadır. İlk örnekte (S144) tapınağın sütunlarının üzerindeki yivler sarmal olarak işlenmiş, alınlık içerisinde ise bir *patera* yerleştirilmiştir. Alınlık içerisindeki yuvarlak motif ayrıca *clipeus* (yuvarlak kalkan) olarak da yorumlanmıştır[1871]. İkinci örnekte (S145) ise sütunlar yalın işlenmiş, alınlığın köşe ve tepe *akroter*ini oluşturan motifler alınlığın içerisinde de yer bulmuştur. Alınlığın üzerinde ve içerisinde yer alan doldurma motifler, tanrı Dionysos'un kutsal hayvanları arasında değerlendirilen yılan

[1870] Erol-Özdizbay 2011: 151.

[1871] Şahin M 2009: 16.

olarak da yorumlanmıştır[1872]. Her iki sikkede de Nikaia ile ilişkili *ethnikon* kullanılmış olmasına karşın sadece ikinci örnekte Dionysos'a ithafen *ktistes epithetonu* eklenmiştir.

Tetrastylos planı, İmparator Commodus'un yönetimi sırasında (M.S. 180-192) kullanım gören farklı sikke tiplerinde iki farklı nitelik ile kullanılmaktadır. Birinci tipte (S196) sütunların merkezinde, sol elinde *cornucopia,* sağ elinde ise bir dümen tutan Tykhe görülmektedir. Tapınak yine cepheden ve podyumu belirgin olacak şekilde betimlenmiş olup, alınlığın içinde bir *patera*, iki köşede ve tepede birer *akroter* işlenmiştir. İkinci tip (S193, S194), istisnai olarak kült heykeli ışığında tanımlanabilen tapınaklardan ayrılmaktadır; dört sütunun merkezinde kült heykelinin aksine ΚΟΜΟΔΕΙΑ lejandı ile tapınak İmparator Commodus ve imparatorluk kültü ile ilişkilendirilmektedir[1873]. Bunun haricinde alınlığın içinde bir *patera*nın varlığı dikkat çekerken, diğer örneklerdeki *tetrastylos* planlı tapınaklara göre daha şematik bir betim olarak değerlendirilebilir. Benzer tipte bir sikkede (S195) *tetrastylos* planlı tapınak cephesinin dört sütunlu kullanımı yerine cephenin her iki kenarında birer kalın sütunun kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım ile beraber *tetrastylos* planı daha fazla şematik hale gelerek bir *naiskos*u andırmaktadır.

Tetrastylos planlı tapınak motifi, İmparator Geta'ya (M.S. 198-209) ait portrenin kullanıldığı bir tipte (S226) de belgelenebilmektedir. Diğer örneklere kıyasla buradaki tapınağın içinde herhangi bir figür görülmemekte, sadece bir nokta bezeme ayırt edilmektedir. Alınlık içinde *patera* ve *akroter* kullanımı bu tipte de devam etmekte, tapınağın podyumuna ait basamaklar ise belirgin olacak şekilde işlenmiştir. Yine figürsüz *tetrastylos* planlı bir tapınak betimi İmparator Septimius Severus (M.S. 193-211 c.) (S200) ve İmparator Caracalla (M.S. 198-217 c.) (S206) dönemlerine tarihlenen sikke tiplerinde belgelenebilmektedir. Bu planın son olarak görüldüğü sikkeler İmparator III. Gordianus'a (M.S. 238-244) tarihlendirilmektedir. Söz konusu sikke tipinde (S302, S303) tapınağın merkezinde elinde *cornucopia* tutan bir figür görülmesine karşın niteliği tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak yukarıdaki örnekler de göz önünde bulundurularak Tykhe olarak yorumlanabilir.

[1872] Boyana 2016: 48; İhtiyar 2021: 630.

[1873] Nikaia'daki Commodeia festivalleri için bk. böl. VI. B. 2.

Nikaia kent sikkelerinde kullanılan farklı bir tapınak planı olarak *pentastylos* planı imparatorlar İmparator I. Maximinus (M.S. 235-238) (S284) ve İmparator I. Philippus (M.S. 244-249) (S317) sikkelerinde belgelenmektedir. Birinci örnekte tapınak cepheden betimlenmekteyken, *naos* kısmında herhangi bir figür veya motif yerleştirilmemiştir. Alınlık içerisinde *patera*, üzerinde ise köşe ve tepe *akroter*leri kullanılmıştır. İkinci örnekte antitetik olarak ¾ cepheden iki tapınak betimlenmiştir. Ön cephede beş adet sütun ayırt edilirken yan cephede beş veya altı sütun görülmektedir. Yapının podyumu ve çatısı detaylı bir şekilde işlenmiş, alınlık içerisinde bir *patera* yerleştirilmiştir.

Son olarak, tapınak betimlerinde kullanılan bir plan da *heksastylos* planıdır. İmparator M. Aurelius (M.S. 161-180) sikke tipinde görülmeye başlanan bu plan en son Gallienus'a (M.S. 253-268) kadar kullanım görmüştür. *Heksastylos* planı İmparator Elagabalus (S238) istisnası haricinde esasında iki şekilde tercih edilmektedir; Tykhe heykelinin olduğu veya olmadığı tipler mevcuttur. Temelde iki farklı tip olmasına karşın aşağıda görüleceği üzere yaklaşık olarak aynı dönemlerde iki şekilde de kullanım gördüğünü söyleyebilmek mümkündür.

Yukarıda bahsedildiği üzere İmparator M. Aurelius ile beraber (S146) *heksastylos* planı ortaya çıkmaktadır. Cepheden betimlenen tapınağın altılı sütun sırasının merkezinde tanrıça Tykhe'nin kült heykeli yerleştirilmiş, sol elinde *cornucopia* ve sağ elinde bir dümen görülmektedir. Benzer tipin kullanımı cepheden İmparatorlar Commodus (M.S. 180-192) (S197), Caracalla (M.S. 198-217 c.) (S207, S208, S209), ¾ açıyla Severus Alexander (M.S. 222-235) (S268) ve I. Maksiminus (M.S. 235-238) (S285), cepheden III. Gordianus (M.S. 241-244) (S304) ve Gallienus (M.S. 253-268) (S340) sikkelerinde kullanım görmüştür. Üç farklı açının kullanıldığı İmparator Caracalla sikke tiplerinde, özellikle üçüncü örnek (S209) dikkat çekmektedir; ¾ perspektifle betimlenen tapınağın cephede altı, profilde yedi adet sütunu sayılmakta, çatı kiremitleri ve alınlık detaylı bir şekilde işlenmiştir. Ön cephede, altı sütunun merkezinde sol elinde *cornucopia* sağ elinde bir gemi dümeni tutan Tykhe, alınlık içerisinde ise merkezde üst üste iki *patera* (veya *clipeus*), iki yanında da antitetik olarak olasılıkla birer *cornucopia* veya oğlak benzeri figürler yerleştirilmiştir.

Kült heykelinin kullanılmadığı *heksastylos* planlı tapınak betimi İmparator Commodus ile başlamaktadır. Bu tipte (S198) cepheden betimlenen altı sütunlu bir

tapınak görünmektedir. Alınlığın içinde bir *patera*, iki kenar ve tepede ise *akroter*ler işlenmiştir. Benzer arka yüz motifi sırasıyla imparatorlar Septimius Severus (M.S. 193-211) (S199), Elagabalus (M.S. 218-222 c.) (S239, S240, S241), Severus Alexander (M.S. 222-235) (S269, S270, S271), I. Maksiminus (M.S. 235-238) (S286, S287) ve III. Gordianus'ta (M.S. 238-244) (S305, S306) kaydedilmektedir. Sunulan örneklerde bütün tapınaklar cepheden betimlenmiştir. Buna karşın İmparator Septimius Severus dönemi haricinde diğer imparatorlarda kullanılan bazı sikke tiplerinde tapınakların farklı perspektiflerden de kullanıldığı anlaşılmaktadır. S208 ve S243 numaralı sikke örneklerine bakıldığında tapınakların ¾ açısıyla işlendiği görülmektedir.

Heksastylos planı özelinde tek bir sikke tipinde imparatora ait bir kült heykeli kullanılmıştır. İmparator Elagabalus'a ait bir sikkede (S238), cepheden betimlenen tapınağın sütunlarının merkezinde imparator heykeli yerleştirilmiştir. Şematik olarak işlenmiş olan kült heykelinin detayları net bir şekilde anlaşılamasa da sol elinde uzun bir asa (veya mızrak) tuttuğu, sağ elinin yukarıda olmasıyla ise *adlocutio*ya benzer bir hareket yaptığı anlaşılmaktadır.

Bir tapınağın birden fazla kişiliğe adanması hususuna örnek olması bakımından *heksastylos* planlı tapınak betimlerine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Bahsedildiği üzere bu plan üç farklı şekilde, Tykhe veya İmparator Elagabalus'un heykelinin olduğu betimler ile herhangi bir heykelin olmadığı betimler şeklinde karşılaşılmaktadır. Böylelikle iki farklı heykelin kullanımı, Nikaia'da aynı planlı bir tapınağın varlığına ve her iki külte de ev sahipliği yaptığına işaret ediyor olmalıdır. Buna karşın zıt bir görüş olarak Tykhe ve her bir imparator için farklı bir tapınağın inşa edilmiş olabileceği fikri de önerilmektedir[1874].

Değinildiği üzere Bithynia Bölgesi'ndeki Roma Dönemi kent sikkeleri üzerinde bulunan yapı betimlerini inceleyen İhtiyar, Nikaia'daki yapıların olası konumu için bir öneri de getirmiştir[1875]. Sonraki dönemde yapıların tekrardan kullanılması bağlamında yapı sürekliliğine ve Nikaia'nın kent planı üzerine yapılan çalışma ve yorumlara[1876] dayanarak Dionysos Tapınağı'nı bugünkü Ayasofya'nın konumunda,

[1874] Şahin M 2009: 16.

[1875] İhtiyar 2021: 630-631.

[1876] Eyice 2005: 327-339; Mert 2011: 171-182.

Asklepios Tapınağı'nı ise su tedavisi de göz önünde bulundurularak Koimesis Kilisesi'nin hemen doğusundaki Böcek Ayazması'na konumlandırmaktadır. Kentin *ktiste*si olan Dionysos'un tapınağının iki ana caddenin kesiştiği noktada aranması, Asklepios tapınağının ise su tedavisi ile bağdaştırılarak ayazma konumunda takip edilmesi uygun görünmektedir. Ancak kesin kanıt ve bilgi için arkeolojik çalışmalarının yürütülmesi gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, Nikaia kent sikkelerinde görülen tapınakların haricinde Bithynia Koinonu sikke grubunda betimlenen *oktastylos* planındaki tapınak bilinmektedir. Söz konusu tapınağın Nikaia'dan ziyade Nikomedeia'da olduğu düşünüldüğünden bu başlık altında değerlendirilmemiştir. Yine değinilen tapınakların haricinde sikke betimlerinin değerlendirilmesinde görüleceği üzere çeşitli *altar* betimlerine de yer verilmiştir[1877]. İlgili betimlerin sadece Roma merkez *altar*larına atıfta bulunmayıp gerçekten de benzer tip dâhilinde anıtsal bir sunağın Nikaia'da inşa edilmiş olabileceği fikri de desteklenmiştir[1878].

c. Muhtelif Yapılar

Tapınakların yanı sıra Nikaia kent sikkelerinde tam olarak işlevi tanımlanamayan iki anıtsal yapı da belgelenebilmektedir. Her iki örnek de birbirinden farklı tarihlere ait olup sadece birer imparator zamanında kullanım görmüştür. Bölgedeki yapı betimli sikke örnekleri hakkında gerçekleştirilen çalışmaların tapınak ve kent surlarına odaklandığı ve her iki örneğe, özellikle ikincisine değinilmediği görülmektedir. Muhtelif yapıların içinde, kent sikkelerinde çift katlı olarak değerlendirilebilecek bir veya daha fazla yapı dahil edilmektedir. İlgili betimlerin, tek bir yapıya mı ait olduğu yoksa aynı yapının farklı betimlerin mi söz konusu olduğu kesin değildir. Bu hususa aşağıda yer verilmiştir.

Muhtelif yapılara ait ilk sikke tipi (S201) İmparator Septimius Severus'un yönetimi sırasında darp edilmiştir. Bir podyum üzerinde, *tetrastylos* planlı ve alınlıklı olarak görünen yapı cepheden betimlenmiş olup iki köşe *plaster* ve iki merkez sütundan oluşmaktadır. Sütunlar ile alınlık arasında, arşitrav üzerinde üç adet kemerli niş görülmektedir. Sütunların arasında oluşan boşlukların içinde, *postament* üzerinde duran üç adet heykel göze çarpmaktadır. Sikke üzerindeki detaylar net anlaşılamasa

[1877] Altarlar için bk. böl. VI. C. 3.a.3.

[1878] Konuş 2019: 52.

da sahneye göre en sağdaki heykelin giyimli olduğu ve sol elinde bir mızrak tuttuğu anlaşılmakta, merkezdeki heykel ise Augustus'un *prima porta* heykelini anımsatmaktadır. Gerek heykel tipleri, gerekse sikkenin arka yüzündeki "CEOYHPEIA (Severeia)" lejandı sebebiyle heykellerin *agon*istik nitelikli olabileceği desteklenmiş[1879], bu görüşe ilaveten Bosch'un da önerisine[1880] dayanarak yapının imparatorların adına düzenlenen *agon*larla ilişkili olabileceği ifade edilmiştir[1881]. Yapının işlevini her şekilde imparatorluk kültü ile bağdaştırmak uygun görünmesine karşın, heykellerin *agon*lar ile ilişkisi konusunda bir kıyaslama yapılması durumunda Nikaia kent sikkelerinde kullanılan *agon* (atlet) betimlerinin (S169, S172) her zaman çıplak olarak işlendiği görülmektedir. Dolayısıyla yapıdaki figürlerin *agon*dan ziyade askeri figürleri andırması sebebiyle, imparatorluk kültü çerçevesinde bu yapının yarışmalarla değil askeri kimliği ile ön plana çıktığı desteklenebilir. Son olarak, alınlık sebebiyle yapının tapınak olarak değerlendirilmesi durumunda yukarıda bahsi geçen Asklepios, Dionysos, Tykhe ve İmparator Commodus'a adanan *tetrastylos* planlı tapınaklar ile bir bağlantı kurulabilir.

Muhtelif yapılara ikinci örnek olarak İmparator Volusianus'un kısa süren yönetimi (M.S. 251-253) esnasında basılan bir sikke tipinde (S327) görülmektedir. Burada, *distylos* planında portikolu bir yapı görünmektedir. Yapının iç kısmından derinlik verilerek arka kısmı görülmekteyken, portikonun hemen altında, merkezde, kaide üzerinde duran bir büst işlenmiştir. Büstün detayları işlenmediğinden tanımlama yapılamamaktadır. Şüphesiz yapının anıtsal bir boyutu olmasına karşın işlevini tam olarak belirlemek pek mümkün değildir. İmparator Volusianus'un Roma merkez darplı bazı sikke tiplerinde (DS56, DS57) *distylos* planlı ve *tholos*lu bir yapı betimlenmektedir. Buradaki yapı üç basamaklı podyumu, *tholos*taki kiremit işlenişi ve iki sütun arasındaki floral süsleme ile çok daha detaylı işlenmiştir. İki sütun arasında oturan bir figür olarak Iuno görünmektedir. İki sikke tipi karşılaştırıldığında, şematik olarak benzerlikler görülebilir. Bu açıdan, Nikaia örneğinin üzerinde çok uğraşılmamış kaba bir betim olduğu önerilebilir.

İmparator Claudius'a tarihlendirilen (M.S. 47-48 c.) bazı sikkelerin arka yüzünde iki katlı bir yapı işlendiği görülmektedir. Ön yüzde İmparator Claudius veya eşi

[1879] Erol-Özdizbay 2011: 323.

[1880] Bosch 1935: 119.

[1881] İhtiyar 2021: 629.

Messalina'nın portresini taşıyan bu sikkeler erken çalışmalarda tek bir yapı olarak değerlendirilmiştir[1882]. Bu değerlendirmeye karşın söz konusu sikkeler detaylı olarak incelenip detaylar göz önüne alındığında, esasında iki katlı olacak şekilde dört farklı yapının varlığı üzerine bir önerme yapabilmek mümkündür. Mevcut çalışmalarda bu betimler tek bir yapı ile ilişkilendirilerek Nikaia'nın kent *agora*sı ile bağlantılı olduğu ve ticari nitelik taşıdıkları da önerilmiştir[1883].

İlk tipte (S46, S47, S49) cepheden betimlenen iki katlı, alınlıklı bir yapı görünmekte olup bloklar görünecek şekilde yan duvar detayları ve giriş katında sütunların arasında kapı detayı anlaşılmaktadır. Her iki katında dörder sütunun bulunduğu yapının alınlığının iki yanında ve tepesinde *akroter*, alınlık içerisinde doldurma motifler yerleştirilmiştir. Yapının podyumunda (S46), iki katı arasında (S49) veya alınlıkta (S47) "NEIKAIEΩN (Nikaialıların)" lejandı görülmektedir. Yapının iki yanında bağlı olduğu duvar örgüsü bakımından, kent kapısı olarak önerilebilir.

Benzer şekilde bir diğer sikke tipinde (S50) altta dört, üstte dört sütun olacak şekilde iki katlı ve alınlıklı bir yapının cephesi işlenmiştir. Birinci tipten farklı olarak tepede oluşan ve iki kenar sütuna dayanan alınlığın hemen altında daha ufak, merkezi iki sütuna dayanan bir diğer alınlık işlenmiştir. Dış alınlıkta nokta bezeme görülürken, içteki alınlığın merkezinde bir *patera* yerleştirilmiş, yapının podyumu da belirgin olacak şekilde işlenmiştir. İki katın arasında önceki tipte olduğu gibi aynı lejand okunmaktadır. Yapının ikinci ve daha ufak olarak görünen alınlığı başka bir sikke tipinde (S54) kemer olarak betimlenmiş, Donaldson tarafından çizimi de yapılmıştır[1884]. Yapı tip olarak bir kent kapısı veya muhtelif bir yapı olarak önerilebilir.

Üçüncü tipte (S48, S51) yine cepheden betimlenen yapıda, aşağıda ve yukarıda dörder sütun yer almaktadır. Yapının tepe kısmında, üçgen alınlık yerine bir kemere benzer yuvarlatılmış bir alınlık ve iki kenarında birer *akroter* tercih edilmiştir. Lejand podyum kısmında (S51) görüldüğü gibi yine iki kat arasında da (S48) kullanılmıştır. Bu örneklerdeki yapı betimi kentin *agora*sı veya kült alanının girişini

[1882] Aynı sikke betimlerinin bir *gymnasion*a ait olabileceği görüşü için bk. Anabolu 1983: 2.

[1883] Donaldson 1859: 265.

[1884] Donaldson 1859: 264.

teşkil eden bir anıtsal kapı olarak yorumlanmaktadır[1885]. Alt kısımda bir podyumun olması sebebiyle, anıtsallığı da göz önünde bulundurulduğunda anıtsal bir çeşme veya *skene* yapısı olarak da değerlendirilebilir.

Son olarak, dördüncü tipte (S52, S53) bu sefer altta ve üstte altışar sütunun desteklediği, cepheden betimlenmiş çift katlı bir yapı bulunmaktadır. Diğer yapılardan farklı olarak bu örnekte mimari öge olarak sadece sütunlar dikkat çekmektedir. Aynı yapı *girland*larla süslenmiş şekilde betimlenirken (S52), yalın olarak da (S53) belgelenebilmektedir. Yapı tipi olarak düz bir sıra sütunlardan oluşması sebebiyle bir *stoa* veya bir su kemerinin betimlendiği düşünülebilir. Yukarıda değinilen "arka yerine yukarıda" tekniği açısından bu betimin değerlendirilmesi durumunda, iki katlı bir yapı yerine sütunlu bir caddeyi betimlediği de önerilebilir.

[1885] Şahin M 2009: 17.

VI. NIKAIA'DA ROMA PROPAGANDASI VE ROMANİZASYON'UN ETKİLERİ

A. Nikaia'da Roma Vatandaşlığı ve Sürekliliği

Roma İmparatorluğu, özellikle yerel yönetim sınıfının vatandaşlık almasını teşvik etmiştir. Bu yöntemle Roma merkez idaresi ile yeni vatandaşlar arasında bir yakınlık oluşturulmaktaydı. Roma idaresi ile birlikte Roma kültürü ile de kurulan bu yakınlık, merkezi idarenin halihazırda işleyen sistemine katkı sağlamaktaydı[1886]. Dolayısıyla vatandaşlık politikasının, yerel halkın Romalılaşması adına önem arz eden bir husus olduğu anlaşılmaktadır. Nikaia ve teritoryumundaki epigrafik verilere bakıldığında, Hellence isimlerin yanı sıra Diliporis ve Zameraidastos gibi *epikhorik* isimler de kaydedilmektedir. Ancak bu isimlerin haricinde Latince isimler izlenerek Roma vatandaşları ve *gens*lerine dair belgelemeler yapabilmek mümkündür. Bu bağlamda kent ve kırsal alanında Roma vatandaşlarının faaliyetleri aktarılmakla birlikte yerli halkın da sonradan Roma vatandaşlığını aldığı görülmektedir.

Bu başlık altında ana hedef, bölgedeki Roma *gens*lerini bir araya getirerek bir bütün oluşturmaya çalışmaktır (**Tab. 2**). Ele alınan vatandaşlara ait yazıt edisyonlarında sunulan bilgilere burada da yer verilmiş olup konu dışında kalan detaylardan kaçınılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun, Nikaia kökenli Roma vatandaşlarına yönelik uygulamış olduğu siyaset daha detaylı olarak, belki de Bithynia Bölgesi'nin tamamı ele alınarak başka bir çalışmada değerlendirilmeyi gerektirmektedir[1887].

1. Nikaia'da İlk İtalik Yerleşimciler

Küçük Asya'daki İtalik grupların varlığı bağlamında Magie bir liste sunmaktadır[1888]. Güncel çalışmasında ise Ephesos özelinde bu konu Kirbihler tarafından ele alınmaktadır[1889]. Kirbihler, epigrafik verilere dayanarak Romalıların ve İtaliklerin Küçük Asya'daki ve adalardaki varlığına dair bir değerlendirme yapmaktadır; bu grup, özgür İtaliklerden mi oluşmaktadır yoksa "Romalılaşmış Hellenler" olarak da tanımlanabilecek azatlılar veya azatlıların torunları mıdır? Yazıtların Latince yazılmış olması durumunda bile bu ayırımın yapılabilmesi pek mümkün

[1886] Sherwin-White 1973:288.

[1887] Bk. böl. Giriş D.-E.

[1888] Magie 1950: 1615-1616.

[1889] Kirbihler 2007.

görünmemektedir. Ancak Küçük Asya'ya ilk göç dalgası olarak adlandırılan ve genel çerçevede M.Ö. 133-88 aralığını kapsayan dönemden itibaren Italia'dan çeşitli meslek ve sınıftan insanın özellikle liman kentleri ve eyalet merkezleri olacak şekilde Küçük Asya'ya geldiği bilinmektedir. M.Ö. 88'deki "Ephesos Akşamı" katliamı ile Küçük Asya'daki Romalı-İtalik nüfusunda bir azalma meydana gelmesine karşın Sulla'nın düzenlemelerinin ardından yine bir artış izlenmiştir[1890].

Roma İmparatorluğu ile birlikte Nikaia, Küçük Asya'nın önde gelen kentleri arasında yer alarak çok sayıda İtalik'in geniş arazi sahibi olarak kaydedildiği bir kent olmuştur. Kentin geniş ve verimli egemenlik alanı Pompeius'un düzenlemeleri kapsamında daha da genişletilmiş ve özellikle Actium Savaşı'nın ardından *negotiator*ların dikkatini çekmiştir[1891]. Bithynia Bölgesi'nde tespit edilen epigrafik veriler, M.S. 1. yy. itibariyle Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonuna kadar bölgede İtaliklere ait *gens*lerin görüldüğünü ortaya koymaktadır. Böylelikle kökeni Italia'da olup Roma Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren ticaretle uğraşan bazı ailelerin bölgeye yerleştiği görülmektedir[1892]. Fernoux, bu bağlamda *Caesonii, Granii, Hostilii, Pactumeii, Pagnii* ve *Postumii* ailelerine dikkat çekmektedir[1893].

Corsten, Bithynia'daki yerel nüfusun rolü ve statüsünü değerlendirdiği çalışmasında, bekleneceği üzere Nikaia'ya da değinmektedir. Hellenistik Dönem boyunca Bithynia'da, Thrakia kökenli yerel sınıfın bölgenin verimli topraklarından faydalandığından ve zenginleştiğinden bahsetmektedir. Ancak Roma İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde bu durumun değiştiğini ortaya koymaktadır. Nitekim epigrafik malzeme, toprak sahiplerinin isimlerinin nadiren Hellence, çoğunlukla Latince hatta *tria nomina*lı olduğunu göstermektedir. Nikaia özelinde, M.S. 1. yy. içinde değerlendirilen malzemenin gösterdiği üzere, sadece Diliporis'e ait mezar

[1890] Kirbihler 2007: 21-28. Kirbihler'e göre göçmenlerin üçte ikisi doğrudan Italia'dan, özellikle Campania Bölgesi'nden gelmiş, entegrasyon süreci ise M.S. 1. yy.'ın ortalarında tamamlanmıştır. İtaliklere ait izlerin daha seyrek belgelenmesi bu durum ile açıklanmaktadır.

[1891] Mitchell 1993: 160. Ayrıca bu hususta Mitchell, Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde Nikaia'nın doğusunda kalan teritoryumunun yabani ve keşfedilmemiş olduğunu aktarmaktadır. Detaylar için bk. böl. III.

[1892] Fernoux 2004: 154.

[1893] Fernoux 2004: 155-158.

hariç tutularak yerel sınıfın orta hatta alt sınıfa dönüştüğü anlaşılmaktadır[1894]. *Lex Pompeia* ve sonrası Bithynia'daki Roma idaresine istinaden Magie, eyaletteki memuriyetlerin sadece zengin (elit) sınıf tarafından karşılanabildiğini aktarmaktadır. Sonuç olarak, özellikle kent meclisi üyeleri ve ailelerinin çevresinden oluşan zengin bir yönetici sınıf oluşturularak siyasi ve sosyal ayrıcalıklardan yararlanma fırsatı yakalanmaktaydı[1895].

Caesonii

Nikaia'da *Caesonii* ailesi, Caesonia Secunda ile belgelenmektedir. Kendisi aşağıda değinilen P(ublius) Pagnius Aphrodisios'un (P094) kardeşi Threptos'un eşidir[1896]. Fernoux'a göre *Caesonii gens*i daha önce M.Ö. 1. yy. sırasında Delos ve Ephesos'ta belgelenmektedir[1897]. Caesonia Secunda'nın Threptos adında Hellen isimli biriyle evlenmiş olması da dikkat çekmektedir. Nitekim kendisi İtalik olduğundan bölgedeki karışık evliliklere örnek olarak gösterilebilir.

Granii

Nikaia'da az rastlanan bir diğer *gens* de *Granii*'dir. Buradaki Latince bir mezar yazıtından bilinen G(aius) Granius Aphrodisios'un (P077) Aemilia t*ribus*undan olduğu kaydedilmektedir. İlk edisyon Şahin tarafından gerçekleştirilmiş olup kişinin kendi mezarını yaptırdığı aktarılmıştır[1898]. İleriki edisyon ise Corsten tarafından yapılmıştır. Corsten, Granius'un *dativus*, Aphrodisios'u ise *nominativus* olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen mezarın Aphrodisios tarafından

[1894] Corsten 2005: 85-86, 89. Hellenistik Dönem'de Bithynia Bölgesi'ndeki Thrakia isimleri için ayrıca bk. Corsten 2007b.

[1895] Magie 1950: 641. Daha önce değinildiği üzere *lex Pompeia* düzenlemesiyle esasında Bithynia idaresinde bir Roma modeli oluşturulmuştur. Zira bir yandan *pleb*lerin idaredeki sorumlulukları kısıtlanırken, diğer yandan *patrici* için daha fazla imkânın önü açılmıştır. Bithynia'daki toprak sahiplerinin listesi oluşturulmuştur (Fernoux 2004: 239-242). Konu hak. bk. böl. III. G. 1.

[1896] Bahsi geçen yazıt ilk olarak Şahin tarafından tanıtılmıştır (Durugönül – Şahin 1993: 58). İlk edisyonda söz konusu mezar sahibi P. Pagnius Aphrodisios olarak değerlendirilmiş ve bu duruma paralel olarak mezar anıtı da M.S. 2. yy.'a tarihlendirilmiştir. Aynı yazıtın bir diğer edisyonu Corsten tarafından yapılmış olup farklı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Corsten 2007a). Threptos ismini anlam itibariyle de besleme anlamına geldiğinden, Aphrodisios'un kardeşi yerine kölesi veya azatlısı olduğunu önermektedir.

[1897] Fernoux 2004: 155.

[1898] *INikaia* 176.

Granius için yapıldığı desteklenmektedir. Bu bağlamda Aphrodisios'un Granius'un kölesi olması gerektiği önerilmektedir. Ayrıca *cognomen*in eksik olması, Roma Cumhuriyet Dönemi çift isim kullanım geleneği ile ilişkilendirilmekte, Granius'u da Romalı tüccar veya banker olarak tanımlamaktadır[1899]. Fernoux, *Granii* ailesinin Pozzuoli kökenli olduğunu ve aile bireylerinin bir yandan çok sayıda yüksek memuriyet yerine getirdiğini, diğer yandan özellikle Kıta Hellas ve Adalar'da geniş bir grubun ticaret ile uğraştığını ifade etmektedir[1900]. Bu öneriye paralel olarak Hatzfeld'in çalışmasında, M.Ö. 2. yy.'ın ikinci yarısı ile M.Ö. 1. yy.'ın başlarında Delos'ta hayli bir kalabalık tüccar grubu olarak Graniusların varlığı dikkat çekmektedir[1901]. Dolayısıyla bu önerinin kabul edilmesi durumunda, Roma Cumhuriyet Dönemi sırasında Nikaia'da Romalı tüccarların faaliyetleri arasında *Pagnii* ailesinin de değerlendirilebilmesi mümkündür.

Hostilii

Nikaia'da Hostilius *nomen*i, aralarındaki bağın belli olmadığı üç farklı vatandaş ve üç farklı yazıtla belgelenmektedir. İlk olarak G(aius) Hostilius Agathopous'un (P078)[1902] otuz iki yaşında vefat ettiği öğrenilmektedir. Ayrıca kendisini Cl. Eutykhia gömmüş, Iulia Italike ise mezar anıtını yaptırmıştır. Kendisinin anavatanının Nikaia olması ve yazıtın başlangıcında yeraltı tanrılarına seslenmesi dikkat çekmektedir. Hellence olarak kullanılan ifadenin karşılığı olarak Latincedeki *Dis Manibus* ifadesi çağrıştırılmaktadır[1903]. Bir diğer vatandaş Gaius Hostilius

[1899] Corsten 2007a: 139.

[1900] Fernoux 2004: 156.

[1901] Hatzfeld 1912: 40-41.

[1902] Söz konusu kişiye ait yazıt Roma'da tespit edilmiştir (*INikaia* 10,3: 102 T 43). Ancak yazıt içeriğinde Nikaialı olduğu vurgulanmaktadır.

[1903] Latince yazılmış mezar yazıtlarında sık sık görüldüğü üzere yeraltı tanrıları için (*D)is (M)anibus* ifadesi kullanılmaktadır. İlgili edisyonda görüldüğü üzere benzer ifadenin Hellence karşılığı olarak Θ(εοῖς) Κ(αταχθονίοις) şeklinde kullanılmıştır. Bu durumu, Romanizasyonun samimi bir yansıması olarak değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim farklı kültürdeki bir ihtiyacın yerelin anladığı ve bildiği şekilde karşılandığı anlaşılmaktadır. Nikaia kırsalında, yazıtın başında değil de sonunda kullanım olacak şekilde en az iki örnekte daha görülmektedir (*INikaia* 87; Adak – Akyürek-Şahin 2005: 146-147 no. 13). Aynı ifadenin direkt çevrilip kullanılmasına dair benzer bir yorumu Mitchell Eskişehir/Seyitgazi'de tespit edilen bir yazıt için yapmaktadır (bk. MAMA V 225; Mitchell 1993: 135, 160).

Askanios'tur (P079). Kendisinin Zeus Lidaios, Hera ve Athena'ya yapmış olduğu adakta *trapezeites* (banker) olarak anılmaktadır. Kendisinin bu niteliği dönem içindeki bölge niteliği hakkında bilgi vermektedir. Son olarak Gaius Hostillius Pollio (P080), adı bilinmeyen bir tanrıya/tanrıçaya kendisi ve yakınları için bir adak sunmuştur. Yazıt içeriğinden adağın İmparator Nero'nun 9. yönetim yılında (M.S. 62/63) adanmış olduğu öğrenilmektedir. Fernoux, Gaius Hostillius Pollio (P080) için kendi ailesi ile birlikte Nikaia'nın doğusuna yerleştirildiği yorumunda bulunmaktadır. Ayrıca *cognomen*lerin Hellence olmasına dayanarak Pollio (P080) ve Askanios'u (P079) azatlı veya Hellenize olmuş bir Latin olarak önermektedir. Agathopous'u (P078) değerlendirmeye almamıştır ancak benzer durum onun için de geçerli olması gerekmektedir[1904]. Bölgedeki *Hostilii* için Mitchell, Geyve çevresinde arazi sahipleri olduğundan ve M.S. 60 itibariyle Roma ile ilişkileri olduğundan bahsetmektedir[1905]. Dolayısıyla üç vatandaşın en azından M.S. 1. yy. dolaylarında bölgede faal oldukları anlaşılmaktadır. Öte yandan üç vatandaştan ikisinin yerel kimliği dikkat çekmektedir. Birinci vatandaşın (P078) memleketinin Nikaia olduğu açıkça belirtilmektedir. İkinci vatandaşın (P079) ise Askanios *cognomen*i Askania Limne ile (İznik Gölü) bağlantılı olmalıdır. Ayrıca belgelenen üç vatandaşın *praenomen*inin Gaius olması, vatandaşlıklarını aynı dönem içinde aldıklarının ve belki aralarında bir bağ olduğunun göstergesi olmalıdır.

Pactumeii

Nikaia'da Pactumeius *nomen*i bir çift ile kaydedilmektedir. Tespit edilen bir lahdin üzerindeki yazıtta L(ucius) Pactumeius Tyrannos (P093) ile eşi Pactumeia Fausta'nın isimleri aktarılmaktadır. Kendisi 45 yıl yaşamışken, eşi de 50 yıl yaşamıştır. *Pactumeii* için yine Delos bağlantısı verebilmek mümkündür; burada aynı *gens*te birkaç vatandaşın belgelendiği görülmektedir[1906].

[1904] Fernoux 2004: 157. Söz konusu yazıt modern Geyve-Gölpazarı yolu üzerinde bulunmuştur. Gölpazarı, Nikaia-Ankyra yolu üzerinde önemli bir ticaret yolunu teşkil etmektedir. Dolayısıyla Gaius Hostillius Pollio'nun (P080) da tüccar kökenli olması gerekmektedir.

[1905] Mitchell 1993: 160, 160 dn. 170.

[1906] Hatzfeld 1912: 64-65.

Pagnii

Bugün İznik Müzesi'nin bahçesinde sergilenen ve bir podyum üzerinde duran toplamda üç *altar*dan oluşan mezar yapıtı görülmekte olup üzerinde bir Latince ve bir *bilingual* yazıt bulunmaktadır. Soldan ilkinde P(ublius) Pagnius Aphrodisios'un (P094) ismi okunmaktadır. Mezar anıtı, P(ublius) Pagnius Aphrodisios'un (P094) kardeşi (?) olan Threptos tarafından yaptırılmış olup diğer iki mezar stelinden birini kendisi diğerini de eşi Caesonia Secunda için yaptırmıştır. Corsten'e göre P(ublius) Pagnius Aphrodisios (P094) ile M(arcus) Pagnius Phlegon (P095), Nikaia kentinin yakın güneybatısında (Çamdibi ve Dırazali mahalleleri) faaliyet gösteren *Pagnii* ailesinin azatlıları olmalıdır[1907]. Bu önerisinin yanı sıra Corsten[1908] kent surlarında tespit edilen bir diğer kişiyi de örnek göstererek *Pagnii* aile üyelerinin Bithynia Krallığı'nın yıkılmasını fırsat bilerek daha önce yerel elit sınıfına ait olan toprakları sahiplenmiş olabileceğini önermektedir[1909]. Son olarak, *Pagnii* aile mensuplarının *patronus* olduğu gösterilmektedir[1910]. Bithynia'dan en azından bir aile üyesi daha bilinmektedir[1911].

Postumii

Nikaia'da belgelenen Postumius *nomen*i iki vatandaş ile temsil edilmekte olup *patronus-cliens* ilişkisini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim *negotiator* kökenli olduğu düşünülen P(ublius) Postumius Philiskos (P097), *patronus*u olduğu anlaşılan P(ublius) Postumius Severianus Apollothemis (P098) için Zeus Soter adına bir adak adamıştır. İkili arasındaki ilişki bağlamında ilkinin (P097) *patronus*unun *praenomen* ve *nomen*ini aldığı görülmektedir. Bu durum da ikili arasındaki etkileşimi gösteriyor olmalıdır. Ayrıca P(ublius) Postumius Severianus Apollothemis'in (P098) İmparator Septimius Severus tarafından öldürtülen Postumius Severus ile ilişkili olabileceği önerilmektedir[1912]. Son olarak

[1907] Corsten 2007a: 140; Karakuş 2023: 90.

[1908] Corsten 2007a: 140.

[1909] *INikaia* 347.

[1910] Karakuş 2023: 90.

[1911] SEG XLI 1103. İlgili yazıtta geçen kişinin adı Quintus Pagnius Licinnianus'tur.

[1912] Fernoux 2004: 157; Karakuş 2023: 91. İlgili kaynaklar, Roma'nın ilhak ettiği bölgelere ilk olarak Romalı *negotiator* ailelerin yerleştiğini hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, Nikaia teritoryumunda bulunan, yerel aile veya halkların himayesini sağlayan *patronus*ların *negotiator* kökenli Romalı vatandaşlar olduğunu desteklenmektedir.

Fernoux, *Postumii gens*inin özellikle M.Ö. 2. yy. süresince Ege'deki ticarette etkili olduğunu ifade etmektedir[1913].

2. Nikaia'daki Roma *gens*leri

Aburnii

Aburnius *gens*i Nikaia'da, Roma İmparatorluk Dönemi sürecinde bir kez belgelenmektedir. Yenişehir Kapı yakınında tespit edilen bir mezar yazıtında L(ucius) Aburnius Skymnos (P001) ismi okunmaktadır. Söz konusu yazıtta çok fazla bilgi verilmemekte beraber Aburnius'un 54 yıl yaşadığı aktarılmaktadır.

Aelianii

M.S. 2. yy.'a tarihlenen bir onurlandırma yazıtında, Nikaia'nın teritoryumunda bulunan Hopleanoi *kome*si, Publius Aelianus Severianus Ariston'u (P002) onurlandırmaktadır. Yazıtın içeriğinden kendisi için bir heykelin de dikildiği anlaşılmaktadır[1914]. Söz konusu yazıtın içeriği kısmen sunulmaktadır, ancak İmparator Hadrianus'un ikinci yönetim yılına (M.S. 119) tarihlendiği anlaşılmaktadır. Aelianus *nomen*ine bakıldığında, vatandaşlığın da yine İmparator Hadrianus yönetimi sırasında alındığı düşünülebilir.

Aelii

Aelius'lar, Nikaia'da en çok görülen *gensl*erden biri olup çoğunlukta Publius *praenome*ni ile birlikte kullanım görmüştür. Bu kişilerden ilki, 75 yaşında vefat eden P(ublius) Aelius Agrippa'dır (P003). Kendisinin *cursus honorum*u dikkat çekmektedir; vatanında *agoranomos* ve *presbeutes* görevini yerine getirerek tahıl ölçme işi ile uğraştığı, idari işlerle ilgilendiği ve maddi yardımlarda bulunduğu aktarılmaktadır[1915].

[1913] Fernoux 2004: 157-158.

[1914] İlgili yazıta ait orijinal metnin tamamı henüz yayınlanmamıştır. İlk yayınlarda (Öztürk HS – Pilevneli 2013: 42; Öztürk HS 2020a: 59; Öztürk HS 2020b: 115) yazıt İmparator Traianus'un ikinci yönetim yılına tarihlendirilirken son yayında (IAM IV 026) "İmparator Hadrianus Dönemi'nde Hopleanoi Köyü'nün Publius Aelianus Severianus Ariston'u onurlandırdığı ve bir heykelinin dikildiği" bilgisi sunulmaktadır.

[1915] *IBithStudien* ve *INikaia*'da Şahin, sat. 5-6'de ἐπιμετρήσας sözcüğünü kullanırken SEG XXVIII 1021'de ἐπιμελήσας şeklinde kullanılmıştır. Şahin kişiyi P. Aelius şeklinde alarak Agrippa'yı baba adı olarak sunmakta, ancak Fernoux Agrippa'yı *cognomen* olarak değerlendirmektedir. Ayrıca

Nikaia'da Aelius'lara ait bir aile mezarı da tespit edilmiştir. Söz konusu yazıt aracılığıyla aynı aileden beş farklı bireyin ismi belgelenmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla kardeşler P(ublius) Aelius Marcianus (P009), P(ublius) Aelius Rufus I (P011) ve P(ublius) Aelius Firmus (P004), babaları P(ublius) Aelius Rufus II (P012) ile anneleri Octavia Longina için bir mezar yaptırmıştır. Kalabalık bir aile olmasına karşın bölgedeki faaliyetleri ve sosyal statüleri hakkında bilgi verilmemektedir. Aile bireylerinin, Publius Aelius *praenomen*i ve *nomen*i sebebiyle Roma vatandaşlığını, İmparator Hadrianus'un (M.S. 117-138) bölgeyi ziyaret ettiği sırada almış olabileceği önerilmektedir[1916]. Aynı *praenomen-nomen* birleşimi Nikaia'nın kırsal alanında yer alan Mudurnu civarında da belgelenmektedir. *Cognomen*i tam olarak okunamayan P(ublius) Aelius S---as (P013) bir *paraphylaks* (asayişten sorumlu memur) olması önem arz etmektedir. Nitekim kent ve kırsaldaki organizasyona dair bir fikir vermektedir[1917].

Bir diğer vatandaş Marcus Aelius Graptos'tur (P005). Belgelenen mezar yazıtı, kendisi ve eşi Parisia için mezarı yaptığını göstermektedir. Marcus Aelius Graptos (P005) hakkında yazarlar, Roma vatandaşlığını İmparator Marcus Aurelius'un (M.S. 161-180) yönetimi esnasında almış olması gerektiğini önermektedir. Yazıtın tarihlendirilmesi, İmparator Marcus Aurelius'un İmparator Antoninus Pius tarafından evlat edinilmesi (M.S. 138) sonrası "Marcus Aelius Aurelius Verus" ismini alması ile desteklenmektedir. Çalışmada dikkat çekilen bir diğer husus Roma vatandaşı Marcus Aelius Graptos (P005) ve eşinin baba isimlerinin yazılmamış olmasıdır[1918].

Göynük'ten Agrippa isminin *genitivus* halinde (Ἀγρίππου) bir diğer kullanımı için bk. *IBithynische*, 125, III-6, sat. 4-5; *INikaia* 1294; SEG XXVIII 1020 ve Akyürek-Şahin 2012b: 361 no. 13; SEG LXII: 993; AE 2012 [2015]: 1455.

[1916] Oktan 2007: 66.

[1917] Marek – Adak 2016: 17-18. Marek ve Adak'ın çalışmasında bu vatandaşın *cognomen*i Sousas (Σουσᾶς) veya Sosias (Σωσίας) şeklinde önerilmektedir. Diğer yandan kendisinin bir *paraphylaks* olması, bu görevin sadece Roma vatandaşları tarafından yerine getirildiği anlamına gelmediğini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Çünkü Bilecik merkez ilçesine bağlı Gökpınar köyünde tespit edilen bir yazıtta, M.S. 103'te Akhaikos isimli bir *paraphylaks* belgelenmiştir (Akyürek-Şahin 2012c).

[1918] Öztürk HS – Dönmez-Öztürk 2015: 251.

P(ublius) Aelius Hermias (P006), henüz yaşarken ailesi için bir mezar yaptırmıştır[1919]. Değinilen yazıtta eşi Hermione, kızı Kalliope ve oğlu Hermadios'un isimleri aktarılmaktadır. Dolayısıyla aile "reisinin" dışındaki bireylerin Hellence isme sahip olması dikkat çekmektedir. Bölgede sıkça görüldüğü üzere bu yazıtta da imparatorun yönetim yılına yer verilmiş ancak imparator ismi eklenmemiştir. İmparator ismi eksik olmasına karşın, 18 yıl gibi uzun bir süre verildiğinden, Aelius *nomen*i ile uygun olduğu düşünülebilir. Çünkü Publius Aelius *praenomen* ve *nomen*i İmparator Hadrianus'a işaret etmekte, kendisinin de yirmi bir yıl hizmet ettiği bilinmektedir.

Pu(blius) Ae(lius) Iulianus Pappion (P007) kendisi ve eşi Asklepiodote için bir mezar sunağı yaptırmıştır[1920]. Ancak kendisine dair başka bilgi sunulmamaktadır. Bir diğer mezar sunağı yine bir Aelius adına dikilmiştir. Lucanius ve Iulianus, babaları L(ucius) Aelius Lucanius Valens (P008) ve anneleri Iulia için bu sunağı yaptırmıştır. Her iki vatandaşın (P007-P008) *agnomen*e sahip olması dikkat çekici bir durumdur.

Bir lahit üzerinde olduğu aktarılan mezar yazıtında M(arcus) Aelius Orphitianus'un (P010) ismi geçmektedir. Olasılıkla Roma vatandaşı olan bir diğer kişinin de adı geçmekte ancak tam olarak okunamamaktadır ancak mezarı birlikte yaptığı kişi akrabası olarak değerlendirilebilir. Ayrıca mezara herhangi bir zarar verilmemesi adına uyarı ifadesi eklenmiş ve satılık olmadığı belirtilmiştir[1921]. Benzer şekilde bir diğer mezar yazıtında M(arcus) Aelius Theophanes'in (P014) ismi kaydedilmektedir. Benzer bir yazıt ifade kalıbı kullanılarak Eupatoris isimli bir kadınla evlendiği aktarılmaktadır.

Aelius *nomen*ini alan vatandaşlar için Nerva-Antoninuslar Dönemi'ni (M.S. 96-192) gösterebilmek mümkündür. Bu dönem içinde üç farklı imparatorun yönetimi sırasında vatandaşlık hakkı alındığı anlaşılmaktadır. Öncelikle İmparator Hadrianus

[1919] INikaia 1465'te yazıtın buluntu yeri olarak Gölpazarı ilçesi Dereboğaz (Yukarı Boğaz) gösterilmektedir. Ancak günümüzde Yukarıboğaz köyü Yenipazar ilçesine aittir.

[1920] INikaia 1313 yazıtın bulunduğu yer Danışment köyü şeklinde yazılmıştır. Ayrıca ilçe bakımından Gölpazarı'na bağlı olarak yazılmış olmasına karşın bugün söz konusu köy Yenipazar ilçesine bağlıdır.

[1921] *INikaia* 127 sat. 3'te "αὐτοανεξοδίασ[τα]" şeklinde aktarılan kısım daha sonra IK 10,1: 334'te REG 1980: 469 no. 513'teki Robert'in önerisine dayanarak *corrigendum* yapılıp "αὐτό ανεξοδίαστον" olarak verilmekte, dolayısıyla ifadenin çevirisi de "asla satılık değildir" yerine "satılık değildir" şeklinde değerlendirilebilir.

yönetiminde (M.S. 117-138) P. Aelius *praenomen-nomen* birleşimi nedeniyle P(ublius) Aelius Agrippa (P003), P(ublius) Aelius Firmus (P004), P(ublius) Aelius Hermias (P006), Pu(blius) Ae(lius) Iulianus Pappion (P007), P(ublius) Aelius Marcianus (P009), P(ublius) Aelius Rufus (P011) ve aynı isimli P(ublius) Aelius Rufus (P012) ile P(ublius) Aelius S---as (P013) vatandaşlık almış olmalıdır. Daha sonra İmparator Marcus Aurelius yönetimi sırasında (M.S. 161-180), Marcus Aelius Graptos (P005), M(arcus) Aelius Orphitianus (P010) ve M(arcus) Aelius Theophanes (P014) vatandaşlık elde etmiş olmalıdır. Son olarak, L(ucius) Aelius Lucanius Valens'in (P008) vatandaşlığı için İmparator Lucius Verus (M.S. 161-169) veya İmparator Commodus (M.S. 180-192) yönetim dönemleri önerilebilir.

Aemilii

Aemilius *gens*i Nikaia'da bir vatandaş ile temsil edilmektedir. Publius Aemilius Timaios'un (P015) ismi bir mezar yazıtından belgelenmekte olup kendisi hakkında başka bir bilgi sunulmamaktadır. Söz konusu yazıt, M.S. 1.-2. yy. şeklinde tarihlendirilmekte olup bölgede M.S. 1. yy.'a da tarihlendirilen az yazıttan biridir.

Anbibii

Nikaia kırsalında sıkça karşılaşılan Zeus Bronton'a adanan bir adakta Anbibius *gens*i belgelenmektedir. Kardeşler Tiberius Claudius Gaius (P054), Claudius Anbibius Bassus (P016) ve Claudius Anbibius Marcellus (P017), babaları Tiberius Claudius Bassus (P050) adına adakta bulunmuştur. Ailede dikkat çeken durum, Tiberius Claudius Gaius'un (P054) babasının *nomen*ini sürdürmüş olmasıdır; diğer iki oğulda (P016, P017) Claudius *nomen*i, *praenomen* haline gelmiştir.

Annii

L(ucia) Annia Astilla'nın (P018) ismi, biri mezar (A) biri adak (B) olacak şekilde iki farklı yazıtta kaydedilmektedir. Latince yazılmış olan mezar yazıtında (A) L(ucia) Annia Astilla'nın (P018), kızı olduğu anlaşılan Augusta'ya bir mezar yaptırdığı aktarılmaktadır. Ayrıca isimleri verilmeyen ailenin oğulları mezar yapımına katkıda bulunmuştur. L(ucia) Annia Astilla (P018) için *clarissima* sıfatı kullanılarak ünü,

dolayısıyla soyluluğu vurgulanmaktadır[1922]. Yazıtı incelediği zaman Şahin, olasılıkla Lucia *praenomen*ini görmediğinden transkripsiyona eklememiş, daha sonra Öztürk tarafından görülerek eklenmiştir[1923]. Annia Astila ismi ayrıca Bursa Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir diğer yazıtta (B) da belgelenmektedir. Tam olarak buluntu yeri bilinmeyen ikinci yazıtta Annia Astilla'ın *kratiste* (soylu) olarak nitelenmesi ve bir *oikonomos*a (kâhyaya) sahip olması sebebiyle ilk yazıtta (A) geçen kişi ile aynı kişi olduğu desteklenmiştir[1924]. Ayrıca bu tanımlaması dolayısıyla *equites* veya senato derecesinde bir aileye mensup olabileceği düşünülmektedir. İkinci yazıtta (B) görüldüğü üzere *oikonomos* Graptos, Zeus Agathios'a adakta bulunarak bir heykel dikmiştir.

Antonii

Nikaia'da Antonius *gens*ine sahip iki kişi kaydedilmektedir; Lucius Antonius Cyrenius (P019) ve Lucius Antonius Longus (P020). Her iki kişinin Lucius *praenomen*ine sahip olması dikkat çekici bir durumdur. Her iki kişiye ait bilgiler kısıtlıdır. Lucius Antonius Cyrenius (P019) yirmi iki yaşında vefat etmiştir. Ancak görkemli bir şekilde yaşadığı ifade edilmekte, bu durum da sosyal durumu ile bağlantılı olmalıdır. Ayrıca *cognomen*inin Latincedeki hali Cyrenius veya Quirinius şeklinde önerilmektedir. Son olarak, L(ucius) Antonius Longus'un (P020) mezar yazıtında sadece ismine yer verilmiştir.

Attii

Bölgede bir kişinin temsil ettiği bir *gens* olarak Attius, bir adak yazıtında belgelenmektedir. Gaius Attius Vales (P021) niteliği ve adanan tanrının belli olmadığı bir adağı, kendisi ve yakınlarının iyiliği için adamıştır.

Aurelii

[1922] Bu unvan için Karakuş, Roma İmparatorluk Dönemi'nde senatoryal bir unvan halini aldığını ifade etmektedir. Ayrıca *clarissimus* unvanının M.S. 2. yy. itibariyle unvan sahibi üzerinden diğer aile üyelerine aktarılabildiğini söylemektedir (Karakuş 2023: 90).

[1923] Öztürk HS et al. 2016: 38.

[1924] *INikaia* 1062. Şahin, ikinci yazıtta (B) geçen *kratiste* ifadesinin Latince karşılığını *femina egregia* (soylu kadın) olarak göstermektedir. Dolayısıyla ilk yazıtta (A) *clarissima* ifadesinin kullanılmış olması sebebiyle iki yazıtın aynı kişiye olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ikinci (B) yazıtın da Karaağaç köyünün çevresinden gelmiş olabileceği önerilmektedir.

Nikaia'da çok sayıda Aurelius isminin kaydedildiği yazıtlar tespit edilmiştir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere İmparator Caracalla tarafından M.S. 212'de ilan edilen ve her özgür bireye Roma vatandaşlığını alma hakkını sağlayan *Constitutio Antoniniana* göz önünde bulundurularak bu kısımda *tria nomina*ya sahip vatandaşlara odaklanılmıştır[1925].

Bölgede tespit edilen bir mezar yazıtında bir *apeleutheros* (azatlı) ve aynı zamanda *threptos* (besleme) olan L(ucius) Aurelius Agathon'un (P023) ve eşi Aelia Bakhis'in isimleri kaydedilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu mezarı M(arcus) Aurelius Pauleinianus (P030) yaptırmıştır. Aralarındaki ilişki ifade edilmemesine karşın M(arcus) Aurelius Pauleinianus'un (P030) bir *patronus* olması muhtemeldir. Benzer isim birleşimine sahip L(ucius) Aurelius Germanicianus (P027) bir *bouleutes* (B) olarak dikkat çekmekte, otuz beş yaşında vefat ettiği bilinmektedir. Kendisi hakkında aktarılan bir diğer yazıtta ailesi hakkında bilgiler sunulmaktadır. Bu mezar yazıtında (A) kendisinin adı *praenomen* olmaksızın kullanılmıştır. Ayrıca F(lavia) A(urelia) Longine (P022) ile evli olduğu, Aurelia Polla, Ulpius Flavianus ve Ulpius Antonius isimli çocuklara sahip olduğu öğrenilmektedir. Aurelia *nomen*inin sadece kızına geçmiş olması ilginç bir durumdur.

Kentte Roma vatandaşlığını alan memurlar da kaydedilmektedir. Buna örnek olarak kent surlarında kullanılmış olan bir onurlandırma yazıtı gösterilebilir. Söz konusu yazıtta M(arcus) Aurelius Kallikarpos (P024) *grammateus* (yazman), M(arcus) Aur(elius) Kallistos (P025) ise *ekdikos* (dava vekili) olarak geçmektedir. Nikaia'da kayda değer *cursus honorum*lu bir vatandaş olarak ise T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides (P026) dikkat çekmektedir[1926]. Lefke Kapı yakınında bulunan yazıtta,

[1925] Magie 1950: 687. Magie'ye göre İmparator Caracalla'nın arzusu, Roma vatandaşlarından tahsis edilen vergilerin daha geniş bir kitleden alınabilmesidir. Dolayısıyla vatandaş sayısı artırılarak imparatorluğa daha fazla vergi ödemesi kazandırmak amaçlanmıştır. *Constitutio Antoniniana*'nın kent yazıtlarına etkisi hakkında örnek çalışma için bk. Çelgin 1990. Ayrıca Bithynia'daki etkisi ve isimlerdeki değişimleri için bk. Feissel 2016. Bu çalışmasında Feissel, M.S. 212'den sonra bölgedeki yeni vatandaşların, babalarının Hellence adını koruduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle örneğin, Demetrios oğlu Aurelios Sosibios olarak adlandırılan bir kişinin, yeni değişimle Aurelius Demetrianos Sosibios adını aldığı tespit edilmektedir.

[1926] Önceki edisyonlarda kendisinin kökeni hakkında bilgi verilmemesine karşın Fernoux ve Uzunoğlu kendisini Nikaialı olarak değerlendirmektedir (Fernoux 2004: 421-423; Uzunoğlu 2022: 368). P(u)blius Claudius Calpurnianus'un (P052) ele alındığı bir yayında T(itus) Aurelius Calpurnianus

T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides (P026) dostu G(aius) Lucenus Arkhelaos (P090) tarafından onurlandırılmaktadır. Görüldüğü üzere T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides (P026) çok sayıda görevi yerine getirmiştir; XIV. Legio Gemina ve XV. Legio'da[1927] *tribunus militum*, Gallia Aquitania, Mysia Inferior, Thrakia ve Dalmatia eyaletlerinde *procurator*, Aleksandreia kentinde *procurator ducenarius* olarak görev yapmıştır.

Bir diğer Aurelius *nomen*i bir mezar yazıtında görülmektedir. Aktarıldığı üzere F(lavia) A(urelia) Longine (P022)[1928], L(ucius) Aurelius Germanicianus (P027) ile evlidir. Çocukları Aurelia Polla, Ulpius Flavianus ve Ulpius Anton mezarı ebeveynleri için yaptırmıştır. Benzer şekilde bir mezar yazıtında Marcus Aurelius Longus (P028), bir adak yazıtında ise M(arcus) Aur(elius) Papirianus Menodoros'un (P029) ismi belgelenmektedir[1929].

Aurelius *nomen*i dolayısıyla birden fazla Roma imparatoru ile ilişkilendirme yapabilmek mümkündür. İlk olarak L(ucius) Aurelius Agathon'un (P023) ve L(ucius) Aurelius Germanicianus'un (P027) isimleri, İmparator Lucius Verus (M.S. 161-169) veya İmparator Commodus'a (M.S. 180-192) işaret ediyor olmalıdır[1930]. Bir diğer vatandaş T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides (P026), vatandaşlığını İmparator Antoninus Pius (M.S. 138-161) yönetiminde almış olmalıdır. Nikaia'da

---

Apollonides (P026) hakkında burada *procurator* olduğu ve kentteki varlığının geçici olmasına dikkat çekilmektedir (Ekin-Meriç – Dreyer 2019: 184).

[1927] Bahsi geçen ikinci *legio* güncel edisyonlarda (Fernoux 2004: 421-423; Uzunoğlu 2022: 368) XIII olarak verilmektedir. Ancak erken yayınlara (Schneider – Karnapp 1938: 47 no. 17; *INikaia* 58) bakıldığında, T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides'in (P026) görev yapmış olduğu ikinci *legio* XV (ιε΄) olarak aktarılmaktadır. Bu sebeple erken yayınların edisyonu esas alınmıştır.

[1928] İlgili kaynakta (Dönmez-Öztürk 2012: 73 no. 11) Aurelia *nomen*i Hellence metinde eklenmemiş olup transkripsiyon kısmında sunulmuştur. Ayrıca bu kısımda verilen görselde bu vatandaşın ismi Φ. Λ/Α?. Λονγείνηι şeklinde görülmektedir. "Λ" ile "Α" arasında *interpunctus*un görülmesi, ayrıca transkripsiyonda Aurelia ismine yer verilmesi nedeniyle söz konusu vatandaş F(lavia) A(urelia) Longine (P022) şeklinde değerlendirilmiştir.

[1929] Öztürk'e göre Papirianus ismi Bithynia'da ilk kez belgelenmektedir (Öztürk HS 2022: 136).

[1930] L(ucius) Aurelius Germanicianus'un (P027) değerlendirildiği (Marek – Adak 2016: 23-24) Roma vatandaşlığını imparatorlar M. Aurelius ve Commodus yönetimleri sırasında almış olabileceği önerilmektedir. Ancak Lucius *praenomen*i nedeniyle İmparator M. Aurelius yerine İmparator Lucius Verus'u önermek belki daha yerinde olacaktır. Zira babası İmparator Antoninus Pius tarafından evlatlık alındığında L. Aurelius Commodus ismine sahip olduğu bilinmektedir (McLean 2002: 141).

tria nomina ile belgelenen diğer *Aurelii* (P024, P025, P028, P029, P030) için üç ayrı imparator dönemi önerilebilir. Çünkü M. Aurelius ismi, imparatorlar M. Aurelius (M.S. 161-180), Commodus (M.S. 180-192) ve Caracalla (M.S. 211-217) tarafından kullanım görmüştür.

Cassii

Nikaia'da Cassius *gens*i, yaygın olarak Cassius Dio olarak anılan L(ucius) Cl(audius) Cassius Dio Cocceianus'tan (P037) da bilindiği üzere bölgede sıkça görülmektedir. Bu ailenin Roma vatandaşlığını Caesar'ın katillerinden Gaius Cassius Longinus'tan aldığı düşünülmektedir. Bithynia Bölgesi'nde, *Cassii* ailesi mensubu çeşitli kişiler kaydedilmektedir. Ancak Nikaia bu *gens*te tek bir ailenin olduğu ve M.S. 1. yy. itibariyle Roma ile yakın ilişki kurulduğu düşünülmektedir. Yerel elitlerin vatanlarıyla bağ kurduğu bir dönemin aksine, Nikaia'daki *Cassii* ailesinin vatanlarıyla yakın ilişki kurmalarına dair çok az izler takip edilebilmektedir[1931]. *Cassii* ailesinin üst sınıfa ait olması, ayrıca aile mensuplarının *cursus honorum*unda imparatorluk kültü ile bağlantıların görülmesi, ailenin *Ludi Romani* (Roma oyunları) özelinde aktif olduğunu düşündürtmektedir[1932].

Cassii hanesi Nikaia'da ilk olarak Gaius Cassius Asklepiodotos (P034) ile görülmektedir[1933]. Tacitus'un aktardığı kadarıyla Gaius Cassius Asklepiodotos (P034) Bithynia'nın ilk Roma vatandaşıdır[1934]. Iulius-Claudiuslar zamanında (M.Ö. 27-M.S. 68) Nikaia'da büyük bir servet sahibiyken M.S. 66'da İmparator Nero tarafından sürgün edilip servetine el konulmuştur. Daha sonra İmparator Galba tarafından affedilerek Nikaia'ya dönme hakkını elde etmiştir[1935]. Ayrıca kendisinin

[1931] Millar 1964: 9; Corsten 2016: 208. Çalışmasında Millar, Cassius Dio'nun (P037) hayatına odaklanırken, Corsten *Cassii* ailesinin Bithynia özelinde değerlendirmesini yapmaktadır. Ayrıca Corsten, Nikomedeia'dan bir yazıt örneği (*TAM IV.1* 368) sunarak *Cassii* ailesinin meşhur (περικλεῶν Κασσίων) olduğunu vurgulamaktadır.

[1932] Adak 2016: 12.

[1933] Şahin S 2004: 14.

[1934] Tac. Ann. XVI 33.

[1935] Cass. Dio LXII 26; Millar 1964: 8-9. Şüphesiz Cassius Dio bu noktada hususi bir yorumda bulunmamaktadır. Bekker-Nielsen, senatör Annius Vicianus'un İmparator Nero'ya karşı düzenlemiş olduğu başarısız suikast girişiminin (M.S. 66) kurbanı olarak Gaius Cassius Asklepiodotos'u (P034) göstermektedir. Ayrıca İmparator Nero'nun nefret duyduğu Quintus Marcius Barea Soranus (RE V 12-13) ile olan arkadaşlığı nedeniyle Asklepiodotos'un (P034) cezalandırıldığı önerilmektedir. İkilinin

adı Nikaia surlarının dışında, kentin kuzeyinde bulunan obeliskte de adı geçmektedir. Obelisk, G(aius) Cassius Philiskos'a (P039) ait olup kendisi Gaius Cassius Asklepiodotos'un (P034) oğlu olarak tanıtılmaktadır. Söz konusu yazıtta G(aius) Cassius Philiskos'un (P039) seksen üç yaşında vefat ettiği bilgisi dışında başka bilgi sunulmamaktadır[1936]. Bölgede tespit edilen bir mezar yazıtında, Asklepiodotos ismi anılmakla birlikte baba adı Philiskos olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu kişinin Philiskos oğlu Asklepiodotos olarak anılması, G(aius) Cassius Philiskos'un (P039) oğlu olabileceğini düşündürtmektedir[1937].

Cassii ailesinin önemli fertlerinden bir tanesi de M.S. 1. yy. sırasında yaşamış olan G(aius) Cassius Khrestos'tur (P035). Kendisi Gaius Cassius Asklepiodotos'un (P034) oğlu veya kardeşi olarak önerilmektedir[1938]. Bölgenin epigrafik verileri özelinde, alışılmışın dışında birçok yazıtta adı geçmekte olup bu yazıtların çoğunluğunun kamu yazıtları (B-C-D) olduğu anlaşılmaktadır. Kent kapılarıyla bağlantılı olarak tespit edilen bu yazıtlar, G(aius) Cassius Khrestos'un (P035) kent kapılarının yapımı ile ilgilendiğini göstermektedir[1939]. Üç yazıtta da G(aius) Cassius Khrestos'un (P035) ismi yanı sıra dönemin *proconsul*u Marcus Plancius Varus'un ismi de zikredilmektedir. Üç yazıtın birinde (D) *proconsul*, G(aius) Cassius Khrestos'un (P035) dostu olarak ifade edilmektedir. Kendisinin adı ayrıca bir mezar yazıtında (A) belgelenmektedir[1940]. Kendisinin lahdine ait bu yazıt aracılığıyla kayda değer *cursus honorum*u hakkında bilgi aktarılmaktadır; nitekim burada *presbyteros* (elçi), *arkhiereus* (başrahip) ve *sebastophantes* (imparator kültü rahibi) olarak anılmaktadır. Yine bu yazıt aracılığıyla kendisinin 58 yaşında vefat ettiği öğrenilmektedir. Kendisinin *cursus honorum*una değinen Bekker-Nielsen, üç unvanın da Roma idaresi ile ilişkili olduğunu, kendisinin yerel idare hatta imparator

---

dost olması nedeniyle, Asklepiotos'un (P034) İmparator Augustus'un idaresinin sonu ile İmparator Tiberius'un başında doğmuş olabileceği desteklenmektedir (bk. Bekker-Nielsen 2008: 109-110).

[1936] Obelisk için bk. böl. V. C. 6.

[1937] *INikaia* 219; Schneider 1943: 30 no. 34; Corsten 2016: 208. [ἡ δεῖνα] τῷ υἱῷ Ἀσκλη]|π[ι]οδότῳ ζήσαντι ἔ[τη---΄] | καὶ τῷ ἑαυτῆς ἀνδρὶ Ἀ||4σκληπιοδότῳ Φιλίσκο[υ] | [ἐ]πὶ τῷ εἶ[ναι] | αὐτοῦ ἀγ[εξο]||[δίαστον(?)].

[1938] Şahin S 2004: 14.

[1939] Söz konusu inşa faaliyetinin dönem itibariyle imparatorlar Vespasianus ve Titus yönetimine denk gelmektedir (Şahin 2004: 14). Kentteki yapı programı için ayrıca bk. böl. V. A.-C.

[1940] Lahit için bk. böl. V. C. 6. a.

ile ilişkisinin gösterilmeye çalışıldığını desteklemektedir. Bu ilişki bağlamında kendisinin de yerel toplumun en üst sınıfında yer alması gerektiğini önermektedir[1941].

Cassius Dio'nun (P037) babası olan M(arcus) Cassius Apronianus (P033), varlıklı bir insan olarak kaydedilmektedir. Hatta Italia'da mülk sahibi olduğu önerilmektedir[1942]. Kendisi M.S. 180 ile 183/184 aralığında Lykia, Pamphylia ve Kilikia'da *proconsul*, *legatus* ve *consul suffectus* görevlerini yerine getirmiştir[1943]. Hellence Roma tarihini yazmış olan ünlü Cassius Dio (P037) Nikaialı olup M.S. 150-235 yıllarında yaşamıştır. Gençken Roma'ya gelerek memuriyete başlamış ve kariyerinde *consul*lüğe kadar yükselmiştir[1944]. Aynı isme sahip bir diğer kişi de bulunmaktadır ancak tarihçi Dio ile karıştırılmamalıdır. M.S. 291'de *consul*, M.S. 295'te Africa'da *proconsul* olan Lucius Cassius Dio (P036) isimli bir kişi görülmektedir. Bu kişi tarihçi Cassius Dio'nun torunu veya büyük torunu olarak değerlendirilmektedir[1945].

Nikaia'da, *Cassii* hanesi üyesi bir baba oğul daha belgelenmektedir. Tespit edilen bir onurlandırma yazıtında Gaius Cassius Agrippa (P031) onurlandırılmaktadır. Onurlandırma yazıtından babasının adının Marcus Cassius Agrippa (P032) olduğu öğrenilmektedir ancak kendisi hakkında ek bir bilgi sunulmamaktadır[1946]. Gaius Cassius Agrippa'nın (P031) M.S. 130'da *consul* olduğu bilinmekle birlikte söz konusu yazıtta *cursus honorumu* hakkında geniş bilgi verilmektedir; *Consul*, Hispania Baetica *proconsul*u, imparatorun *presbeutes*i, *Legio* XX. Valeria Victrix'in *strategos*u, Creta et Cyrenaica Eyaleti'nin *presbeutes*i ve *antistrategos*u, *agoranomos*, *tamias*, *khiliarkhos* olarak anılmaktadır. Ayrıca Gaius Cassius Agrippa'nın (P031) ile *Cassii* ailesinin senato sınıfına yükselmiş olabileceği önerilmektedir[1947].

[1941] Bekker-Nielsen 2008: 112. Ayrıca bk. Fernoux 2004: 351 Tab. 18.

[1942] Millar 1964: 10.

[1943] Şahin S 2014: 14.

[1944] Cassius Dio için bk. RE VI 1684 no. 40; PIR I 419; Millar 1964; Ameling 1984; Boyana – Türkan 2019.

[1945] Şahin S 2014: 15.

[1946] Marcus Cassius Agrippa (P032) hakkında Şahin, Baetica'da *procurator Augusti* olan M(arcus) Cassius M(arci) f(ilius) Agrippa ile aynı kişi olabileceği yorumunu yapmaktadır ancak kesin bir öneri getirmemektedir (*INikaia* 57).

[1947] Corsten 2016: 208.

Nikaia'daki *Cassii* ailesinin bir ferdi Pergamon kentinde belgelenmektedir. Burada tespit edilen bir adak yazıtında P(ublius) Cassius Epigenes'in (P038) ismi geçmektedir. Kendisi bir *therapeutes* (tedavi uzmanı) olarak ifade edilmektedir. Nikaia kentinden Pergamon'a geldiği, burada Asklepios Soter'in rahibi T(itus) Flavius Asklepiades'in heykelini diktiği anlaşılmaktadır. Nikaia kentinin kırsal alanında kapsamlı bir *cursus honorum*a sahip bir vatandaş daha belgelenmektedir. M(arcus) Cassius Poplianus Nikadas'ın (P040), Zeus Arkhagathos'a adanan adak steli aracılığıyla ataları ve yerine getirdiği görevler hakkında bilgi sağlanabilmektedir. Babasının adı Cassius Nikadas[1948], dedesinin ise Demetrios olduğu görülmekte, sayıca fazla üstlendiği kamu görevlerinin ise dedesinden beri ailesi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Böylelikle M(arcus) Cassius Poplianus Nikadas (P040), babası ve dedesi gibi yazıtta geçtiği sırayla *enporiarkhes* (enporion yöneticisi), *oinoposiarkhes* (içki dağıtımı sorumlusu), *gymnasiarkhes* (*gymnasion* sorumlusu), *grammateus* (yazman) ve *epimeletes* (müfettiş) unvanlarını taşımaktadır. Stelin buluntu yeri bakımından kendisinin bütün bu işleri Tataion yerleşiminde yerine getirdiği önerilmekte ve özellikle *enporiarkhes* unvanı ile yerleşimin ticari niteliği vurgulanmaktadır. Yine yerleşim ile ilgili olarak kendisinin burada yeni inşa edilen bir tapınağın denetimini yaptığı öğrenilmektedir. Son olarak, üç kuşak arasında isim farkı dikkat çekmektedir; ilk olarak dedesi Demetrios bir Hellen, ardından babasının Cassius *nomen*ini aldığı anlaşılmaktadır. Nikaia'daki son Cassius, mezar yazıtı aracılığıyla bilinen M(arcus) Cassius Spendon (P041) olup söz konusu yazıtta sadece ismine yer verilmektedir.

Catillii

Bölgede tespit edilen *oikonomos* yazıtlarının içinden, Catillius *gens*ine ait bir vatandaş kaydedilmektedir. Adı bilinmeyen bir imparatorun 18. yönetim yılında, Eupraksia isimli *oikonomos*un 23 yaşında öldüğü aktarılmaktadır. Burada Eupraksia'nın, G(aius) Catillius Claudianus Thrason'un (P042) *oikonomos*u olduğu anlaşılmakta, ancak kendisi hakkında ek bir bilgi verilmemektedir. Söz konusu bir *oikonomos*un kendisi ile bağlantılı olması sebebiyle G(aius) Catillius Claudianus Thrason'un (P042) da bir çiftlik sahibi olduğu düşünülebilir[1949]. Bir diğer kişi olan

[1948] Ayrıca bk. *INikaia* 1065; Mendel 1900: 408 92.

[1949] *INikaia 1466*'da Şehren köyü Gölpazarı'na yazılmış olmasına karşın bugün Geyve'ye bağlıdır.

L(ucius) Catilius Iulianus (P043) Zeus Bronton'a bir sunak adamıştır[1950]. Şahin tarafından bu kişi, senatör L(ucius) Catilius Severus Iulianus'un ismine dayanarak bir azatlı veya çiftlik kahyası ya da ailesinden biri olarak önerilmektedir[1951]. Yine söz konusu senatörle bağlantılı olarak L(ucius) Catilius Leonides (P044) gösterilmektedir[1952]. Nikaia kentinin dışında, Delphoi'de belgelenen bir diğer kişi Pu(blius) Catillius Macer'dir (P045).

Bir diğer mezar yazıtında Lucius Catillius Philom[etor]'un (P046) ismi geçmektedir[1953]. Kendisi bir *apeleutheros* (azatlı) olarak geçmektedir. Ayrıca diğer Lucius Catilius'lar ile birlikte kendisi de Asia'da *legatus pro praetore* olarak görev yapmış L(ucius) Catillius Severus Iulianus Claudius Reginus ile bir ilişkisi olabileceği önerilmektedir. Ayrıca söz konusu valinin Bithynia asıllı olabileceği ve yazıtların bulunduğu mevki ve çevresindeki büyük çiftliklerin sahibi olabileceği desteklenmektedir[1954]. Bu önerinin kabul edilmesi durumunda Lucius Catillius Philom[etor]'un (P046) kendisinin azatlısı olarak çiftliklerinde *oikonomos* olarak görev yapmış olabileceği fikri ortaya atılmaktadır. Son olarak, vali ile ilişkilendirilmesi kabul görmesi durumunda, yazıta yeni bir tamamlama önerisi getirilmektedir[1955].

[1950] Yazıt edisyonunda Catillius *nomen*i, Atilius olarak da değerlendirilmektedir. Ancak Bithynia Bölgesi'nde faal olan L. Catilius Severus Iulianus Claudius Reginus isminde bir senatör bilinmektedir. Bu sebeple bu kişi için Atilius yerine Catilius *nomen*i uygun görülmektedir. Söz konusu senatör Nikaia'da iki kez onurlandırılmış olup Nikaia kökeni kuşkulu olduğundan *prosopographia*ya dahil edilmemiştir (*INikaia* 1204-1205; Eck 1981: 243; Corsten 1985: 127 no. 1, 128 no. 2).

[1951] *INikaia* 1507.

[1952] Marek – Adak 2016: 8. Söz konusu vatandaşın *cognomen*i ilk edisyonda (*INikaia* 1445) Leo[n?] şeklinde verilirken daha sonra yeniden okunarak (Marek – Adak 2016: 8 no. 9) Leonides şeklinde düzeltilmiştir.

[1953] Aynı kişi, Corsten tarafından hazırlanan Kios korpusunda Philom(ousos?) şeklinde önerilmektedir (bk. *IKios* 105; Corsten 1985: 131 no. 8).

[1954] *INikaia* 756, 1204-1205; Corsten 1985: 127 no. 1, 128 no. 2.

[1955] İlk edisyon Mendel (Mendel 1900: 385 no. 39) tarafından yapılırken ikinci edisyonda (*INikaia* 756) Şahin Λούκιος Κατίλλιος Φιλομ[ήτωρ, Κατιλλίου Σευήρου] | ἀπελεύθερος tamamlamasını önermektedir. Şahin'den sonraki edisyon (Corsten 1985: 131 no. 8) Corsten tarafından yapılmış olup sunulan öneri doğrultusunda güncellememesi sebebiyle Şahin'in önerisine tam olarak katılmadığı anlaşılmaktadır.

Bithynia'daki *Catilii* ailesi Corsten tarafından ele alınmıştır; bu çalışmasında özellikle Nikaia ile Kios kentleri ve teritoryumlarındaki vatandaşlar dikkat çekmektedir. Ailenin kökeni Kios kenti veya Bithynia'da geniş arazilere sahip olan bir senatör ailesi veya bu ailenin köleleri veya azatlıları olarak önerilmektedir[1956]. Nikaia'nın komşu kentlerinden Apameia'da, *Catilii* ailesi erken İtalik arazi sahipleri bağlamında örnek gösterilmektedir. Burada tespit edilen Catilius Longus, İmparator Claudius yönetimi sırasında *Legio IV Scythica*'nın tribunusu olarak anılmaktadır. Ayrıca Catilius Longus, koloni statüsünü elde ederek *Colonia Iulia Concordia Apamea* adını alan kentin *patronus*u olarak değerlendirilmekteyken, *Catilii* ailesi de Roma İmparatorluğu'nun erken koloni gruplarından biri olarak ifade edilmektedir. Nikaia'nın dışında belgelenen ve aynı ailenin mensubu olarak değerlendirilen Gn. Catilius Atticus ve L. Catilius Severus Iulianus Claudius Reginus ile birlikte *Catilii*'nin Askania Limne'nin batısında faal olduğu desteklenmektedir. Ayrıca azatlı olarak değerlendirilen Lucius Catillius Philom[etor]'un (P046) da Askania Limne'nin kuzeydoğu kesiminde bulunan, İznik ile Göynük arasında kalan köylerde etkin olduğu önerilmektedir[1957].

Claudii

Nikaia ve kırsalında kaydedilen en geniş *gens* Claudius *gens*idir. Diğer yazıtlarda da olduğu üzere kimilerine dair ek bilgi sunulmazken, kimilerinin unvanlarına da yer verilmektedir. Ti(berius) Claudius Aelianus Sabinus'un (P047) ismi, adamış olduğu olasılıkla bir sunak üzerinden bilinmektedir. Bir mezar yazıtında ise Ti(berius) Cl(audius) Agapetos'un (P048) adı bilinmeyen eşine bir mezar yaptığı görülmektedir. Burada ayrıca kendisinin *gerousia* üyesi olduğu aktarılmaktadır. Bir diğer mezar yazıtında adı bilinmeyen bir imparatorun on ikinci yönetim yılında Nikomedeialı Aristidianus'un adı geçmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla mezar, M(arcus) C(laudius) Agrippa (P049) ile Aelius Asklepiodotos tarafından yaptırılmıştır. İlk edisyonda, bu iki kişi Aristidianos'un oğulları olarak geçmesine istinaden Corsten, farklı *nomina*ya sahip olunmasına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla

[1956] Corsten 1985. Bu çalışmada toplamda sekiz yazıt aktarılmaktadır; bunlardan altısı Nikaia'dan, ikisi Apameia/Kios kökenlidir. Bu bağlamda Nikaia'dan fragman şeklinde bir Latince yazıt sunulurken, Apameia/Kios'tan iki yazıtın da Latince olması dikkat çekmektedir.

[1957] Mitchel 1993: 160; Eilers 2002: 162; Karakuş 2023: 89. Ayrıca Eilers, Bithynia kentlerinin *patronus*larına dair bir tablo sunmaktadır (bk. Eilers 2002: 163 Tab. 2).

bu fark sebebiyle ikisinin kardeş olmamaları gerekmekte ve sat. 7'deki boşluk "πατρὶ" yerine "φίλῳ" şeklinde önerilmektedir[1958]. Corsten'in bu önerisi göz önünde bulundurularak ikisinin Nikomedeia kökeni şüphe edilerek Nikaia kökenleri desteklenebilir.

Bir diğer Claudius yukarıda bahsi geçen Anbibius'lar ile ilişkilidir. Nitekim Zeus Bronton için sunulan adakta babaları Tiberius Claudius Bassus (P050) için oğulları Tiberius Claudius Gaius (P054), Claudius Anbibius Bassus (P016) ve Claudius Anbibius Marcellus (P017) birlikte anılmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi oğullardan sadece Tiberius Claudius Gaius (P054) babasının *praenomen* ve *nomen*ini almıştır.

Bölgede aynı *nomen* ve *cognomen*e sahip iki vatandaş da belgelenmektedir. İlkinde G(aius) Claudius Calpurnianus (P051) bir çiftlik sahibi olarak görünmektedir. Aktarılan mezar yazıtında *oikonomos* Claudius Thallus'un kendisine bağlı çalıştığı anlaşılmaktadır. Kendisinin *patronus*unun *nomen*ini almış olması da dikkat çekmektedir. Ayrıca Thallus'un adı bir diğer yazıtta *apeleutheros* (azatlı) olarak kaydedilmekle beraber, bu yazıtta G(aius) Claudius Calpurnianus'un (P051) ismi zikredilmemektedir[1959]. İkinci yazıtta P(u)blius Claudius Calpurnianus (P052) onurlandırılmaktadır. Babası gibi kendisinin de *hiereus* (rahip) olduğu görülmektedir. Babası P(ublius) Claudius Syllianos Nikomedes (P059) İmparator Hadrianus'un rahibi, kendisi ise Asklepios rahibi olarak atfedilmektedir. Calpurnianus *cognomen*i dolayısıyla ilk etapta *procurator* T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides (P026) ile bağ olabileceği düşünülmüştür. Ancak kendisinin bölgedeki geçici varlığı sebebiyle bu olasılık pek mümkün görülmemiştir[1960].

Nikaia'nın teritoryumunda ele geçen bir mezar yazıtında[1961], Ti(berius) Claudius Nikephoros'un (P055) kendisine bir mezar anıtı yaptırdığı görülmektedir. Mezarı olası zararlardan korumak amacıyla satılık olmadığına dair uyarıda bulunulmaktadır. Yine kırsaldaki bir adak yazıtından *bir patronus* olan L(ucius) Cl(audius) Pacorianus

[1958] Corsten 2007a: 140-141.

[1959] İkinci yazıtı ile ilgili bk. SEG LVI 1392; Avram – Bounegru 2006: 269 no. 6.

[1960] Ekin-Meriç – Dreyer 2019: 183-184.

[1961] Yazıtın edisyonunda (*INikaia* 1453) buluntu yeri olarak Kuşça köyü gösterilmektedir. Korpusun yayınlandığı zamanda Kuşça köyü Söğüt ilçesine bağlıyken bugün Yenipazar ilçesine bağlanmıştır.

Eupator'un (P056) ismi geçmektedir. Zeus Sarnendenos'a sunulan bu adak Claudius Euodus tarafından yapılmıştır. Kendisinin *patronus*unun *nomen*ini alması dikkat çekmekle birlikte L(ucius) Cl(audius) Pacorianus Eupator (P056) da *kratistos* (seçkin) olarak ifade edilmektedir. Böylelikle olası bir *patronus-cliens* ilişkisinin yanı sıra bölgede bir çiftliğin varlığı, L(ucius) Cl(audius) Pacorianus Eupator'un (P056) da çiftlik sahibi olarak değerlendirmek mümkün gözükmektedir. Pacorianus *cognomen*inin Pacorus ismine sahip bir atadan, Eupator *cognomen*inin ise Mithridates'ten geldiği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu durum, ilkinden Pers kökenli soylu bir aile, ikincisinden ise Pontus kraliyet ailesiyle bağı olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır[1962]. Böylelikle bölgedeki diğer *patronus*lara kıyasla Latin-İtalik kökenli olmadığı halde bu unvana sahip olan ender vatandaşlardan biri olarak gösterilmektedir[1963]. Bir diğer vatandaş olan Tiberius Claudius Eupator'un (P053) Zeus Okkonenos'a bir adak adadığı görülmektedir. Yazıtta kendisinin niteliği hakkında bilgi sunulmamasına karşın bölgedeki bir diğer yazıt ile ilişkilendirilerek *patronus* olarak yorumlanmaktadır. Söz konusu yazıtta Claudius Eutykhas isimli bir kişi yine Zeus Okkonenos için efendisi Eupator için bir adak sunmaktadır[1964]. Zeus Okkonenos'un aynı isimli bir *toponymon* ile ilişkilendirilmesi[1965], Tiberius Claudius Eupator'un (P053) da bu yerleşimin himayesinden sorumlu olduğunu da düşündürtmektedir.

Lefke Kapı üzerinde bulunan bir onurlandırma yazıtında niteliği belli olmayan Ti(berius) Claudius Quintianus (P057), dönemin *proconsul*ü Marcus Plancius Varus'u onurlandırmaktadır. *Proconsul* için kentin *patronus*u ifadesine ek olarak dost ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla kentin en görkemli yerlerinden bir tanesinde böylesine bir yazıtın kullanılmış olması, Ti(berius) Claudius Quintianus'un (P057) Nikaia için önemli bir kişi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca kendisi *proconsul*den dostu olarak bahsetmesi kişisel propaganda ile ilişkili olmalıdır.

Son olarak *hiereus* Ti(berius) Claudius Rufinus'un (P058) ismi bir onurlandırma yazıtında belgelenmektedir. Nikaia'da gerçekleştirilen Asklepios Soter yarışmalarında *agonothetes* (hakem) olarak Q(uintus) Octavianus Asklepiodotos

[1962] *INikaia* 1128.

[1963] Karakuş 2023: 91.

[1964] Çokbankir 2010: 330-331 no. 6.

[1965] Çokbankir 2010: 331. Söz konusu yerleşme Okaenoi şeklinde önerilmektedir.

(P092) görev yapmıştır. Böylelikle kent meclisi kararı ile *hiereus* Ti(berius) Claudius Rufinus'un (P058) kendisini bir heykel ile onurlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Nikaia'da *Clodii gens*ine sıkça rastlanılmakta olup farklı *praenomen*ler ile beraber kullanıldığı görülmektedir; Tiberius, Publius, G(aius/naius), L(ucius/ucillus), M(arcus). Böylelikle söz konusu vatandaşlıklar için farklı tarihlendirmeler önerebilmek mümkündür. Tiberius *praeonomen*ine istinaden İmparator Claudius (M.S. 41-54) ve İmparator Nero (M.S. 54-68) yönetim zamanında Ti(berius) Claudius Aelianus Sabinus (P047), Ti(berius) Cl(audius) Agapetos (P048), Tiberius Claudius Bassus (P050), Tiberius Claudius Eupator (P053), Tiberius Claudius Gaius (P054), Ti(berius) Claudius Nikephoros (P055), Ti(berius) Claudius Quintianus (P057) ve Ti(berius) Claudius Rufinus (P058) isimleri görülmektedir. Ayrıca M(arcus) C(laudius) Agrippa (P049) için belki de M.S. 198'de *legatus Augusti pro praetore* olarak bölgede görev yapmış olan M(arcus) Claudius Demetrios'un görev yılı önerilebilir[1966]. Benzer şekilde diğer isimler de dönemin yöneticileri aracılığıyla vatandaşlık almış olmalıdır.

Clodii

Literatürde Deliklitaş olarak bilinen kaya mezarında Clodius *nomen*ine sahip bir ailenin bireylerine ait mezarlar belgelenmektedir[1967]. Oda mezarının duvarlarına işlenmiş olan toplamda üç adet mezar yazıtından ikisi *bilingual* olarak işlenmiştir. P(ublius) Clodius Anthos (P060) ve çocukları için günümüzde korunagelmeyen bir lahit yapılmıştır. Ancak çocuklarının ismi verilmemiştir. Bir diğer mezar P(ublius) Clodius Primigenus'a (P061) aittir. Son olarak Clodia Kalliste ve annesi Prima için bir lahdin yapıldığı anlaşılmaktadır[1968].

Cocceii

Cocceius *gens*i Nikaia'da bir vatandaş ile temsil edilmektedir. Tespit edilen mezar yazıtı aracılığıyla M(arcus) Cocceius Theogenes'in (P062) Hermione ile evli olduğu, kendisi ve eşi için bir mezar *altar*ı ve lahit yaptırdığı öğrenilmektedir. Cocceius *gens*i

[1966] Magie 1950: 1592.

[1967] Ayrıca bk. böl. V. C. 6. e.

[1968] Cloddia Kalliste ile annesi Prima'nın isimleri bir lahit üzerindeki yazıtta görülmektedir (Mendel 1900: 394 no. 61; *INikaia* 123). Yazıtın *bilingual* olması dikkat çekmektedir. Clodiae Kalliste | cụṃ Prima maṭre. | Κλωδίαι Καλλίστηι ||[4] σὺν Πρείμᾳ τῇ μητρί· | σκάφη α΄.

İmparator Nerva yönetimi sırasında (M.S. 96-98) alınmış olmalıdır. Çünkü imparatorun esas adı M. Cocceius Nerva olarak bilinmektedir.

Cominii

Nikaia'da bu *gens*e sahip bir çift kaydedilmektedir; Marcus Cominius Macer (P064) ile Marcia Cominia Macrina (P063). Kaydedilen mezar yazıtında Marcus Cominius Macer (P064) bir *veteranus* olarak ifade edilmektedir. Kendisi 90 yaşına kadar[1969], eşi ise 45 yaşına kadar yaşamıştır. Ayrıca mezarın adı verilmeyen ebeveynler için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Marcus Cominius Macer'in (P064) 90 yaşına kadar yaşamış olması dikkat çeken bir husustur. Ayrıca kendisinin Nikaia kırsalında yaşayan bir *veteranus* olması ve yine kendisi gibi bir Roma vatandaşıyla evlenmiş olması bölge dinamiği hakkında fikir vermektedir. Nitekim isim benzerliğine bakıldığında, eşinin Roma vatandaşlığını kendisinden de almış olabileceği izlenimini vermektedir.

Domitii

Tek örnek olarak Domitianus *gens*i bir mezar yazıtıyla belgelenmektedir. Cl(audius) Domitianus Philiskos (P065), babası Phileros ile annesi Homonoia için bir mezar yaptırmıştır. Kendisi Latince isme sahipken ebeveynlerinin Hellence isme sahip olduğu görülmektedir. Bithynia'da *Domitii* ailesi, Prusias ad Hypium kökenli olarak değerlendirilmektedir[1970].

Flavii

Nikaia'nın kalabalık *gens*lerinden bir tanesi de Flaviuslardır. Tespit edilen bir adak yazıtında Titus Flavius Casianus'un (P066) adı geçmektedir. Söz konusu yazıtta adı bilinmeyen bir imparatorun 18. yönetim yılında, adağın Zeus Syngenikos'a sunulduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan bir mezar yazıtında T(itus) Flavius Piso'nun (P067) adı geçmektedir. Kendisinin 37 yaşında öldüğü öğrenilmektedir. Bir diğer mezar yazıtında, bir Flavius ailesi belgelenmektedir. Aynı isme sahip olan Aur(elius) Fl(avius) Quintillianus I (P068) ile oğlu Aur(elius) Fl(avius) Quintillianus

[1969] Yazıtın iki edisyonu arasında Marcus Cominius Macer'in (P064) yaşı hususunda farklılık bulunmaktadır. İlk edisyonda (Öztürk HS 2022: 142 no 91) söz konusu yaş 80 olarak verilirken, ikinci edisyonda (Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022a: 139 no. 42) 90 olarak verilmektedir. Sunulan görsellerden 90 yaşın daha olası olduğu anlaşılmaktadır.

[1970] Vekker-Nielsen 2008: 107-108.

II (P069) burada zikredilmektedir. Aynı yazıtta ayrıca anne Aurelia Secundilla'nın ismi geçmektedir.

Önemli bir *cursus honorum*u olan T(itus) (?) Flavius Severianus Asklepiodotos (P070)[1971], T(itus) Fl(avius) Severianus Demetrios'un (P071) oğludur. Ataları Diognetos ve Eia'nın hatırası için bir sunak ve heykeller adadığı bilinmektedir (A). Dolayısıyla atalarının Hellence isimleri dolayısıyla Roma vatandaşlığını sonradan aldıkları anlaşılmaktadır. Babası hakkında pek bilgi bulunmamaktadır ancak T(itus) (?) Flavius Severianus Asklepiodotos (P070), bir diğer epigrafik belgeden anlaşıldığı üzere dostu Timetianus Polion tarafından onurlandırılmıştır. Lefke Kapı'da tespit edilen onurlandırma yazıtında (B), kendisi *hiereus* (rahip), *agoranomos* (pazaryeri sorumlusu), *argyrotamias* (haznedar) ve *syndikos* (avukat) unvanları ile anılmaktadır. *Dea Roma*'nın rahipliğini de yapan T(itus) (?) Flavius Severianus Asklepiodotos'un (P070) bu unvanı bizzat İmparator Elagabalus tarafından almış olabileceği savunulmaktadır[1972]. Değinilen yazıt aracılığıyla İmparator Caracalla'nın Parthialılara karşı yapmış olduğu bir sefer esnasında T(itus) (?) Flavius Severianus Asklepiodotos'un (P070) ordunun konaklama ve beslenme işlerinden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Şüphesiz kendisinin Roma ordusuna vermiş olduğu bu destek *prosecutio* (refakat görevi) ile ilgili olmalıdır. Zira eyaletlerdeki kentler ve bu kentlere bağlı köylerin, hareket halindeki Roma ordularını beslemek, giydirmek, misafir etmek hatta teçhizat temin etmek gibi sorumluluğu bulunmaktaydı[1973]. Son olarak Nikaia'da gladyatör oyunları ve *venatio* (av oyunları) da düzenlediği öğrenilmektedir.

Nikaia'da sıkça görülen Flavius *nomen*i aracılığıyla buradaki vatandaşların Flaviuslar Dönemi (M.S. 69-96) sırasında vatandaşlıklarını aldığını söyleyebilmek mümkündür. Ancak bu dönemdeki imparatorlar Vespasianus, Titus veya Domitianus ayrımını yapabilmek pek olası görünmemektedir.

[1971] *INikaia* 60 sat. 3'te bahsi geçen kişinin adı P. Fl. Severianus (Π. Φλ. Σευηριανὸς) şeklinde aktarılırken IK 10,1: 333'te *corrigendum* yapılarak T. Fl. Severianus (Τ. Φλ. Σευηριανὸς) olarak verilmektedir.

[1972] *INikaia* 60.

[1973] Mitchell 1993: 134.

Gaii

Nikaia'da Gaius *gens*i iki vatandaş ile belgelenmekte, ancak kişilerin sadece isimleri sunulmaktadır. İznik'te tespit edilen yazıt, niteliği net olmayan bir isim listesinden oluşmaktadır. Söz konusu listede *tria nomina*sı tam olarak okunabilen iki kişi mevcuttur: T(itus) Gaius Eperastos (P072) ile T(itus) Gaius Murrhenas (P073)[1974]. Listedeki kişi isimlerine ek olarak unvanlar verilmediğinden, bu iki vatandaşın niteliği hakkında bilgi eksiktir.

Geminii

Adı bilinmeyen bir imparatorun ikinci yönetim yılında yaptırılan mezarda Marcus Geminius Gaius'un (P075) 23 yıl yaşamış olduğu öğrenilmektedir. Mezar, Marcus Geminius Gaius'un (P075) annesi Marcia Geminia Maxima (P074) ile kardeşi G(aius) Geminius Maximus (P076) tarafından yaptırılmıştır[1975]. Bu durumda anne ile beraber (P074) her iki çocuğun da (P075, P076) Roma vatandaşlığını aldığını söyleyebilmek mümkündür.

Iulii

Nikaia'da kalabalık bir grup olarak Iuliuslar dikkat çekmektedir. T(itus) Iulius Agathias'ın (P081) mezar yazıtından 72 yaşında vefat ettiği öğrenilmektedir. Ayrıca kendisinin *cognomen*inin oğluna geçtiği anlaşılmaktadır, nitekim oğlu da Agathias olarak anılmaktadır. Bir diğer mezar anıtında T(itus) Iulius Flavianus Gauros'un (P082) ismi belgelenmektedir. Kendisi hakkında bilgi kısıtlıdır ancak 39 yaşında vefat ettiği görülmektedir. Benzer şekilde G(aius) Iulius Polyaenus (P083) 30 yaşında vefat etmiştir. Tespit edilen bir adak yazıtında Titus Iulius Trophimos (P084) Zeus Ouebreanos'a adakta bulunmuştur. Bithynia Bölgesi'nde sıklıkla görüldüğü

[1974] Söz konusu liste iki sütundan oluşmaktadır. Değinilen iki Gaius'a ek olarak Petilius Rufus'un (sat. 15) ismi görülmekte ancak *praenomen*i okunamadığından *prosopograhia*ya dahil edilmemiştir. Listede, Lupercus, Secundus ve Faustus gibi Latince isimlerin yanı sıra Hellence ve *epikhorik* isimlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

[1975] *Prosopographia* kısmında bu aile için sunulan edisyonlarda G(aius) Geminius Maximus (P076) *praenomen*i olmaksızın verilmiştir. İlgili edisyonlarda ölüm yılı olarak 23 "ΚΓ" (sat. 4) şeklinde verilirken, harfler arasında *interpunctus*un görülmesi farklı bir değerlendirmeyi de mümkün kılmaktadır. Nitekim hemen devamında gelen ve *praenomen*i olmayan kardeş Geminius Maximus, *interpunctus* göz önünde bulundurularak ölen yaş 23 (ΚΓ) yerine 20 (Κ) şeklinde ele alıp isim birleşimini G(aius) Geminius Maximus olarak değerlendirmek mümkündür.

üzere bu vatandaş da Hellen kökenli bir *cognomen* kullanmaktadır. Bu nedenle Roma vatandaşlığını alan yerel bir kişi olarak önerilmektedir[1976]. Son olarak, M(arcus) Iulius Valens (P085) eşi Erykia Kharite ile tanrı *Hosios kai Dikaios* için bir adakta bulunmuştur.

Iulius *nomen*i için farklı *praenomen*ler ile kullanım görmüştür, dolayısıyla *praenomen*ler üzerinden farklı tarihler önerilebilir. Öncelikle G(aius) Iulius Polyaenus (P083) isim birleşimi dikkat çekmektedir. Bu durum, Caesar (M.Ö. 46-44), Augustus (MÖ. 27-M.S. 14) ve Caligula (M.S. 37-41) yönetimleri ile ilişkilendirilmektedir[1977]. Ayrıca M.S. 1. yy. sonlarında Bithynia'da eyalet valiliği yapan G. Iulius Bassus'un ismi da belgelenmekte olup en azından bu kişinin vatandaşlığını M.S. 1. yy. civarında aldığını söyleyebilmek mümkündür[1978]. Titus Iulius *praenomen* ve *nomen gentile* birleşimi ise Roma imparatorlarının ismi veya eyalet valileri arasında yer almadığından, Titus Iulius Trophimos'un (P084) T(itus) Iulius Agathias (P081) ile birlikte Roma vatandaşlık hakkını bir Romalı memurun aracılığıyla almış olabileceği savunulmaktadır[1979]. Aynı öneriye T(itus) Iulius Flavianus Gauros (P082) ile M(arcus) Iulius Valens'i (P085) de dahil edebilmek mümkündür.

Iunii

Apollon Gorzaios adına adanan adak steli aracılığıyla P(ublius) Iunius Angelos'un (P086) ismi belgelenebilmektedir. Yazıt ilk kez yayınlandığında[1980] "Angelos oğlu Piounios" şeklinde önerilmesine karşın Sapanca yakınlarında belgelenen bir diğer yazıttaki [1981] Iunius da göz önünde bulundurularak buradaki kişi P. Iunios olarak önerilmektedir. Yazıt ayrıca M.S. 1. yy.'a tarihlendirilmesi bakımından arz etmektedir. Nitekim bölgede bu yüzyıla tarihlenen yazıtların sayısı oldukça azdır.

Lolii

Bölgede tespit edilen bir mezar yazıtında G(aius) Lolius Silerus'un (P087) ismi kaydedilmektedir. Kendisinin bir mezarın yapımına katkıda bulunduğu

[1976] Dönmez-Öztürk 2013a: 288.

[1977] Fernoux 2004: 175.

[1978] *IBithStudien* 26-27; *INikaia* 53; SEG XXVIII 1026.

[1979] Dönmez-Öztürk 2013a: 288.

[1980] Akyürek-Şahin 2005: 91.

[1981] SEG LV 1340, 1367.

anlaşılmaktadır ancak yazıttaki tahribat dolayısıyla ikinci kişinin adı tam olarak okunamamaktadır.

Lucanii

Lucanius *gens*i Nikaia'da iki farklı vatandaşta görülmektedir. İlki Quintus Lucanius Longinus (P088) olup 69 yıl yaşadığı anlaşılmaktadır. Mezarı yeğeni Marcus tarafından yaptırılmıştır. Diğer kişi ise Publius Lucanius Ulpianus Agathokles'tir (P089). Bu kişinin adı bir lahit üzerinde bulunan yazıt aracılığıyla belgelenmektedir. Kendisinin 65 yaşında öldüğü, lahdinin de kendisinin *apeleutheros*ları (azatlı köleleri) tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yazıtın bir kısmında bulunan Theodoros ismi, lahdin en azından bir kişi tarafından daha kullanıldığına işaret etmektedir. Lahdin azatlı köleler tarafından yapılmış olması, Publius Lucanius Ulpianus Agathokles'in (P089) nüfuzlu bir kişi olduğunu düşündürtmektedir.

Lucenii

Lefke Kapı ile bağlantılı yazıtta G(aius) Lucenus Arkhelaos (P090), dostu olduğu anlaşılan ve epey önemli bir kariyer yapmış olan T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides'i (P026) onurlandırmaktadır. Kendisi hakkında ek bir bilgi sunulmamaktadır.

Marcii

Titus Marcius Gamus (P091), biri Iuppiter Optimus Maximus Tutor (A), diğeri Fortuna Regina'ya (B) olacak şekilde iki farklı adak sunmuştur. Her iki adak da *bilingual* olup adağın sunulduğu yer kendisinin doğum yeri olduğu belirtilmektedir[1982]. Roma vatandaşlık hakkını elde etmiş Leukai kökenli bir Bithynialı olarak, Roma merkez kültlerinden Iuppiter Optimus Maximus Tutor'a adak sunmuştur. Dolayısıyla bu durum, kendisinin Roma'ya da uğramış bir asker veya tüccar olabileceği fikrini düşündürtmektedir[1983].

Octavianii

Q(uintus) Octavianus Asklepiodotos (P092), Nikaia'da gerçekleştirilen Asklepios Soter yarışmalarında *agonothetes* (hakem) olarak görev yapmıştır. Bu bağlamda kent

[1982] Her iki yazıt da Bilecik'in Osmaneli ilçesi Günüören köyünden ele geçmiştir.

[1983] Bosch 1935: 147.

meclisi kararı ile *hiereus* Ti(berius) Claudius Rufinus (P058) tarafından bir heykeli yaptırılarak onurlandırılmıştır.

Peducaei

Peducaeus *gens*i Nikaia'da bir vatandaş ile belgelenmektedir. Peducaeus Longinus Asklepiodotos'un (P096) mezar yazıtında, mezarı kendisi ve eşi Polle için yaptığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kişinin *praenomen*ine yer verilmemiştir.

Quictii

Bölgede kaydedilen bir diğer yazıtta Sexta Quinctia Tyrannis'e (P099) ait mezar belgelenmektedir. Tahribat sebebiyle yazıtta geçen diğer kişilerin isimleri okunamamaktadır. Ancak stelin olası zararına karşı bilinmeyen bir meblağın kent kasasına tahsis edilmesi uygun görülmüştür.

Satianii

Asteius Satianus Agathangelos (P100) yirmi yıl yaşamıştır. Kendisinin mezar yazıtında babasının Thalamos ve annesi Eia'nın isimleri verilmektedir. Ebeveynlerinin ikisinin de isminin Hellence olması dikkat çekmektedir.

Scribonii

Zeus Soter'e adanan bir sunakta, M(arcus) Scribonius Capitolinus'un (P101) ismi geçmektedir. Kendisinin *oikonomos*u Arkhelas, adağı *despotes*i (efendisi) ve yaşadığı yer olan Kizoura'nın iyiliği için dikmiştir[1984]. Arkhelas'ın *oikonomos* olması sebebiyle M(arcus) Scribonius Capitolinus'un (P101) da bölgede bir çiftlik evine sahip nüfuzlu bir kişi olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu yazıtta yerleşim adı da aktarıldığından, kendisinin Kizoura'da faal biri olduğu düşünülebilir.

Ta---us

Nikaia'nın kırsalında, tam olarak okunamayan bir *gens* belgelenmektedir. Tespit edilen bir onurlandırma yazıtında adı bilinmeyen bir *gerousia* (yaşlılar meclisi) P. Anteros'u onurlandırmaktadır. P(ublius) Anteros ise P(ublius) Ta---us Akhaikos'un (P102) *pragmateutes*i (tüccar) olarak ifade edilmektedir. Yazıtın içeriğinden iki kişinin bir *enporion*da faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

[1984] Bahsi geçen adak Sakarya'nın Geyve ilçesine bağlı Umurbey köyünde tespit edilmiştir.

Ulpii

Nikaia'da Ulpius *nomen*ine sahip birkaç vatandaş görülmektedir. Kırsal alanda tespit edilen bir yazıtta Kharmidianoi *Demos*u, Augustusların azatlısı Aurelius Diodotus'u onurlandırmaktadır. Onurlandırma metninden Casia Ulpia Fulvia'nın (P103) da hürmet edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yazıtta ayrıca Diotos'un eşi Longina ve adı verilmeyen çocukları onurlandırılmaktadır. Aurelius Diodotus'tan sonra Casia Ulpia Fulvia'nın (P103) isminin, en sonunda ise Diodotus'un eşi Longina'nın adının geçmesi farklı bir yorum getirilmesini mümkün kılmaktadır. Aurelius Diodotus bir *oikonomos* olarak değerlendirilmekte, Casia Ulpia Fulvia (P103) da bir çiftlik sahibi olarak önerilmektedir. Yazıtta bahsedilen Augustuslar hakkında ise ek bir bilgi sunulmamaktadır.

Aile mezarlığı olduğu anlaşılan bir mezar aracılığıyla Marcia Ulpia Pompeia Theodote'nin (P104) ismi yanı sıra kendisinin kardeşi Marcius Ulpius Pompeius Theodoros'un (P105) ismi de bütün olarak aktarılmaktadır[1985]. Yazıt içeriğinden anlaşıldığı üzere aynı aileye mensup iki kardeş Eutykhos ve Hermeion da mezar yapımına katkıda bulunmuştur. Epipodios isimli kardeşleri ise vefat etmiştir. Roma vatandaşlığını alan iki kardeşin aksine, diğer üç kardeşin sadece Hellence *praenomen*leri verilmektedir. Bu durum Ulpia *nomen*inin bütün aileye yayılmadığına işaret etmektedir. Ayrıca her iki vatandaşın *cognomen*inin aynı olması, *agnomen*inin ise benzer olması dikkat çekmektedir. Bölgede tespit edilen bir diğer mezar yazıtında Marcus Ulpius Symphorion'un (P106) ismi kaydedilmektedir. Kendisi sekiz yaşında vefat etmiş olup yukarıdaki Ulpius'lar gibi Marcus *praenomen*ini kullandığı anlaşılmaktadır.

Nikaia'daki *Ulpii* vatandaşlığı için İmparator Traianus'un yönetim yılları (M.S. 98-117) gösterilebilir.

[1985] Marcius Ulpius Pompeius Theodoros (P105) ile ilgili yazıtın görseli sunulmamıştır. Ancak aynı buluntu yerinde Theodotos isminin de belgelenmiş olması (Adak – Akyürek-Şahin 2005: 143-144 no. 10) ve ablasının Theodote ismi göz önünde bulundurulması durumunda, kendisinin Theodoros yerine Theodotos olabileceği düşünülebilir.

Valens

Bir aile mezarında adı tespit edilen G(aius) Valens Bathyllus (P107), Asinia Tykhe'nin eşi, Asinius Glaucus'un ise damadı olarak yorumlanmaktadır[1986]. Kendisinin *praenomen* ve *nomen*'i M.S. 251'de kısa bir süre için imparator olan G. Valens Hostilianus ile aynı olması sebebiyle Roma vatandaşlığını bu dönemde aldığı desteklenmektedir[1987].

Valerii

Adı bilinmeyen bir imparatorun 18. yönetim yılında yaptırılan mezar, G(aius) Valerius Longinus'un (P108) eşi Eia'ya aittir. Kendisi mezarı çocukları Marcus, Rufus ve Lucius'un yardımlarıyla yaptırmıştır. G(aius) Valerius Longinus'un (P108) üç oğlunun da isimlerinin Latince olması dikkat çekmektedir.

B. Kültler

1. *Dea Roma*

Dea Roma kültü, Hellenlerin Roma otoritesini nasıl algıladıklarına dair iyi bir örnek teşkil etmektedir. Kültün ortaya çıkması ve Roma'nın tanrılaştırılması bir Hellen geleneği olarak Hellenistik yönetici kültünden etkilenmiştir[1988]. Romalı vatandaşlar Roma gücünün personifikasyonunu onurlandırmaktaydı. Eyaletlerdeki nüfusların *Dea Roma* kültünü kabul etmesi, aynı zamanda Roma idaresini de kabul ettiği ve boyun eğdiği anlamına gelmekteydi[1989].

Küçük Asya'da *Dea Roma* kültü, İmparator Augustus kültünden daha önce kabul edilmiş ve yayılmıştır. Yaklaşık olarak M.Ö. 195 yılından itibaren bu coğrafyada başlayan kültün ilk örnekleri Smyrna ve Alabanda kentlerinde, tanrıça adına inşa edilen tapınak ve kutlanılan festivaller ile bilinmektedir[1990]. Mitolojik açıdan Roma kentinin kurucu kahramanı bağlamında iki farklı aktarım bulunmaktadır; ilkine göre Romos, Odysseus ve Kirke'nin oğlu olarak geçmektedir. Diğer aktarımda ise, Aeneas ve Odysseus Latium'a vardıklarında, Roma isminde onlara eşlik eden Troialı bir köle bulunmaktadır. Diğer kölelerle beraber geldikleri gemileri yaktıklarından,

[1986] Oktan 2007: 64.

[1987] Oktan 2007: 65.

[1988] Kremydi-Sicilianou 2005: 97.

[1989] Madsen 2016: 34.

[1990] Taşdöner 2017: 178. Dea Roma kültüne dair genel bil için bk. böl. II. D. 1.

Palatinus tepesine yerleşmek için zemin hazırlamıştır[1991]. Roma'nın mitolojik hikayelerinde ilahi niteliğinin arka planda kaldığı görülmektedir. Böylelikle Romalılar için bir güç simgesi olmamasına karşın Hellen dünyasında ilk etapta "kentin talihi (τύχη τῆς πόλεως)" şeklinde kabul gördüğü düşünülmektedir[1992]. Diğer tanrılardan farklı olarak ise tanrısal niteliği direkt devlet tarafından kabul görmüş[1993] ve Θεά Ρώμη (Tanrıça Roma), Θεά Ρώμη Σωτείρα (Kurtarıcı Tanrıça Roma), Ρώμη Θεά Ευεργέτις (Hayırsever Tanrıça Roma), Ρώμη Νικηφόρος (Zafer Getiren Tanrıça Roma) gibi çeşitli *epitheton*lar ile tapınım görmüştür[1994].

Hellen kentleri, *Dea Roma* ve Augustus kültünün genel kapsamda ortak ibadet edildiği tapınaklar inşa etmiştir. Böylelikle bir yandan Roma'ya bağlılık hedeflenirken, diğer yandan Augustus'un hanesi de onurlandırılmaktaydı. İmparatorluğun doğusunda ilk evresinde gönüllülük esası ile başarılı olan bu sistem, daha sonra batıdaki eyaletlerde de uygulanarak yerel halkı yatıştırma ve Romalılaştırma politikası yürütülmüştür[1995]. Roma imparatorlarının külte dahil olması, bir süre sonra tanrıçanın kültünün arka planda kalmasına sebep olarak M.S. 69'daki iç savaşlar esnasında yeniden sikkeler üzerinde görülmeye başlanmıştır. Daha sonra İmparator Traianus, Roma merkezini çok etkilemese de kültü destekleyen bir politika izlemiş, özellikle İmparator Hadrianus yönetimi esnasında popülerliğini geri kazanmıştır[1996].

Nikaia ve Roma arasındaki ikili ilişkiler çerçevesinde, Küçük Asya'nın çeşitli kentlerinde de görülen *Dea Roma* ve Caesar tapınakları Nikaia'da kurulmuştur. Bu tapınakların inşa edilmesi için gerekli izin M.Ö. 29'da Octavianus tarafından kente verilmiştir; *Dea Roma* ve babası Caesar için Ephesos'ta ve Nikaia'da birer tapınak yapılmasına izin vermiştir. Çünkü bu iki kent Asia ve Bithynia'nın önde gelen kentleri olarak sayılmaktaydı. Octavianus, bu kentlerde oturan Roma yurttaşlarına, bu iki tanrı kültüne karşı saygılı olmalarını emretmiştir. Yabancı olarak seslendiği Hellenlere ise kendi kültünün kurulması konusunda izin sağlamıştır. Böylelikle

[1991] Erhat 2007: 261.

[1992] Mellor 1981: 956-957.

[1993] Boyana 1997: 63.

[1994] Baz 1998: 22-23.

[1995] Mellor 1981: 983.

[1996] Kritsotakis 2008: 147.

Roma'nın Küçük Asya'daki ilk iki eyaletinde kendisi için tapınaklar inşa edilmiştir; Asialıların Pergamon'da, Bithynialıların da Nikomedeia'da tapınak inşa ettiği anlaşılmaktadır[1997].

Octavianus tarafından eş zamanlı olarak Ephesos ve Nikaia'ya sunulan *Dea Roma* kültünün öncesinde Nikaia'da izleri bulunmamasına karşın Ephesos'ta izin verilmeden önce de tanrıçaya sunuların yapıldığı bilinmektedir[1998]. Nikaia'daki *Dea Roma* kültü, aşağıda görüleceği üzere özellikle nümismatik veriler ışığında belgelenmektedir. Kent sikkelerinin haricinde, kısıtlı da olsa epigrafik malzeme aracılığıyla Nikaia'daki kültüne ilişkin bilgiler ortaya çıkabilmektedir. M.S. 218/219'a tarihlendirilen bir onurlandırma yazıtında, onurlandırılan kişi Fl. Severianus Asklepiodotos'un (P070) *Dea Roma*'nın rahipliğini yerine getirdiği görülmektedir. Bu görevin bölgedeki konaklaması sırasında İmparator Elagabalus tarafından kendisine verildiği görülmektedir[1999]. Yine bu görevinin yanı sıra *agoranomos* (pazaryeri sorumlusu) ve *argyrotamias* (hububat işleri sorumlusu) unvanlarına sahip olduğu, imparatorun ordusunun kentte konaklamasına yardım ettiği ve gladyatör oyunları düzenlediği anlaşılmaktadır. Bütün bu unvanlar göz önünde bulundurulduğunda, *Dea Roma* rahipliğini sıradan bir kişinin üstlenmediğini, bütün bu işlerden sorumlu olması sebebiyle de Nikaia'da önemli bir kişi olduğu açıkça görülmektedir[2000].

Nikaia antik kentinde *Dea Roma* kültünün varlığı epigrafik buluntuların haricinde sikke betimleri üzerinden belgelenebilmektedir. Tanrıçanın en erken betimleri *Bithynia et Pontus* Eyaleti valisi G. Papirius Carbo'nun yönetiminde basılan sikkelerde (S34) görülmektedir; tanrıça sola dönük oturur vaziyette olup sol elinde mızrak, sağ elinde bir Victoria (Nike) heykelciği tutmaktayken (*Nikephoros*), sahnenin sağında ise tanrıçanın üzerinde oturduğu bir kalkan yığını

[1997] Cass. Dio LI 20.6-7.

[1998] Whittaker 1996: 198-199.

[1999] İmparator Elagabalus'un M.S. 214/215 kışını Nikomedeia'da geçirmesi ile bağlantılı olarak Bilecik ili, Pazaryeri ilçesine bağlı Fıranlar köyünden ele geçen bir adak stelinde (*INikaia* 1502; SEG XXXVIII 1273) imparatorun ismi ile beraber "διαμονή (ikamet)" sözcüğünün kullanımı dikkat çekmektedir. ἀγαθῆι τύχηι· | ὑπὲρ τοῦ κυρίου Αὐτο|κράτορος Ἀντωνείνου ||[4] νίκης καὶ εἰς αἰῶνα | διαμονῆς καὶ ὑπὲρ τῆς | κώμης καὶ τῶν κατὰ | ἔτος καρπῶν τὸν Δία· ||[8] Κοσμιανὸς καθιερώ|σας ἀνέθηκεν.

[2000] Ayrıca bk. böl. VI. A.

betimlenmektedir. Bu sikkenin lejandında tanrıçaya ithafen "PΩMH" ifadesinin de yer aldığını belirtmek önemli olacaktır.

Roma kentinin personifikasyonu olarak sikkelerde *Dea Roma*, ilk olarak (M.Ö. 211 c.) Roma merkez darplı sikkelerin ön yüzlerinde "Amazon" figürü şeklinde miğferli bir kadın başı ile işlenmektedir[2001]. Özellikle M.Ö. 2. yy. *denarius*larında ön yüzde miğferli *Dea Roma* başı, arka yüzde Dioskouroi betimi kullanılmakta, miğfer ise basit Hellen miğferinin aksine çok detaylı işlenmektedir[2002]. Augustus propagandasıyla beraber Roma *Nikephoros* olarak, her ne kadar kalkanların üzerinde oturmuyor olsa da *gens Augusta altar*ında miğfer, zırh gibi askeri teçhizatların üzerinde oturur vaziyette görebilmek mümkündür[2003].

Küçük Asya'da *Dea Roma* betimi ve lejandı en erken M.Ö. 1. yy. ortalarında, özellikle Bithynia Bölgesi'ndeki kentler ile başlamaktadır[2004]. Kalkanlardan oluşan bir yığının üzerinde oturur vaziyette betimlenen *Dea Roma* tipi, *Bithynia et Pontus* Eyaleti genelinde tercih edilerek bu şekilde Roma idaresine direkt atıfta bulunulmuştur. Nikaia'da G. Papirius Carbo ile görülen (M.Ö. 62-59) tanrıça tipi, Roma sikkelerinde M.Ö. 115/114 civarından itibaren görülmektedir[2005]. Nikaia dahil, diğer Bithynia kentleri *Dea Roma*'nın benzer kompozisyonunu kullanmıştır. Buna karşı istisnai olarak sadece Nikomedeia'da bu tip kullanılmayarak baş tipi tercih edilmiştir. Eyalet içinde sadece tek bir kentte böyle bir tercihin yapılmış olması, Roma egemenliği sırasında Nikomedeia'da kraliyet ruhunun süregelmesi ve G. Papirius Carbo'nun Roma'nın mutlak hakimiyetini "hatırlatma" çabası şeklinde yorumlanmaktadır[2006].

Roma sikkelerinde *Dea Roma* yukarıda bahsedildiği üzere çeşitli tip ve betimlerle işlenmiş olmasına karşın Bithynia'daki tiplerde oturduğu sahnenin tercih edilmiş olması, Lysimakhos'un yaklaşık M.Ö. 280'de darp ettirmiş olduğu gümüş Athena Nikephoros (DS2) sikkelerini anımsatmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Galani, Gounari'nin çalışmasına dayanarak kalkanların üzerinde duran, askeri nitelikli *Dea*

[2001] Hannestad 1988: 21.

[2002] Bieber 1973: 873.

[2003] Zanker 1988: 316.

[2004] Sarıiz 2019: 82-83 Tab. 1.

[2005] RRC I 287/1.

[2006] Güney 2015a: 35, 47.

Roma tipinin esas kökenini Lysimakhos ve Aitolia Koinonu sikkeleri ile ilişkilendirmektedir[2007]. Bu sikke tiplerinde (DS4, DS35) Aitolos, Gallia ve Makedon kalkanlarından oluşan bir yığının üzerine oturmakta, sağ eliyle de alt kısmı bir *carnyx*in ağzına denk gelen bir mızrak tutmaktadır. Kuşkusuz bu durumda tanrıça Roma'nın tanınabilmesi ve ayırt edilebilmesi amacıyla geleneksel-yerel Athena Nikephoros tipinin üzerine oturak olarak taht yerine kalkan yığını ve beraberinde Roma lejandı eklenmiştir.

Benzer ama farklı bir tip olarak İmparator Domitianus'a ait bir sikkede (S87), tanrıçanın ismi ile "Metropolis" ve "Bithynia ve Pontus'un birinci kenti" lejandlarının yanı sıra *Dea Roma* yine oturur vaziyette fakat bu sefer sağ elinde çelenk, sol elinde ise belinde duran ve kınında olduğu anlaşılan kılıcı tutmaktadır. Ayrıca önceki tipte zırhlı değilken bu tipte zırhlı olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı betim ile beraber "PΩMH" lejandının bulunduğu son örnekler İmparator Commodus (S147) ve Geta'nın (S218) sikkelerinde belgelenmektedir. Daha sonraki örnekler ise İmparatorlar Elagabalus, Severus Alexander ve I. Maximinus'un sikkelerinde görülmekte olup aynı ikonografiye yer verilmekteyken lejantta tanrıçaya yönelik herhangi bir isimlendirmeye yer verilmemiştir.

Değinildiği üzere Nikaia kentine *Dea Roma* ve *Divus Iulius* kültlerinin verilmesi, Nikomedeia'daki Hellenlerin aksine Roma vatandaşlarının tapınımını gerektirdiğinden, yerel dinamiklerde İtalik vatandaşların etkin olması veya merkezi idarenin yerel nüfusun Roma vatandaşlığını elde etmesi konusunda teşvik etme politikası olarak yorumlanabilir. Ayrıca sunulan epigrafik verilerde adı geçen rahiplerin tümünün Roma vatandaşı ve nüfuz sahibi olduğu görülmektedir. Böylelikle üst sınıfın etkin rol oynayarak Roma hakimiyetini *Dea Roma* veya imparatorluk kültü aracılığıyla yerele benimsetmeye çalıştığı da söylenebilir. Son olarak, Küçük Asya'daki kentler arasında da izlenebilen unvan yarışında, Nikaia ve Nikomedeia'nın önemli ölçüde rekabet ettiği ve bu şekilde Roma'nın "kazan kazan" politikasına uydukları anlaşılmaktadır.

[2007] Γούναρη 2003: 31-32; Galani 2022: 144.

2. İmparatorluk Kültü

Roma idari sisteminin yönlendirdiği rekabet bağlamında Nikaia-Nikomedeia arasındaki kent unvanı çatışmasına değinmek gerekmektedir. Yukarıda da yer verildiği üzere İmparator Augustus, Nikaia'daki İtalik sakinler için kente *Dea Roma* ve *Divus Iulius* kültlerini, Nikomedeia'daki Hellen nüfusuna ise *Dea Roma* ve kendi tapınımının iznini sunmuştur[2008]. Nikaia ve Nikomedeia kentleri, unvan ve onurlandırmalara sahip olmak için kendi aralarında sürekli rekabet etmiştir. Bithynia krallarının ve Roma öncesi idarenin merkezi olan, aynı zamanda daha iç kesimde kalan Nikaia'nın aksine eyaletin ana limanı durumunda olan Nikomedeia, Bithynia Koinonu'nun *metropolis*i (ana kenti) olmuş ve eyaletteki Augustus ile Roma kültlerine ev sahipliği yapmıştır[2009]. Aynı dönemde *metropolis* unvanının kentlere daha nadir verilmesi sebebiyle unvan yarışının Ephesos ile Pergamon, Tarsos ile Anazarbos, Byzantion ile Perinthos gibi diğer Küçük Asya kentleri arasında da yayıldığı görülmektedir. M.S. 3. yy.'da, Severuslar ile beraber unvanın kullanım hakkının daha fazla kentlere verildiği bilinmektedir[2010].

Nikaia-Nikomedeia rekabeti hakkında Dion Khrysostomos, kavga sebebi için *metropolis* veya *prote* (eyaletin birinci kentine ithafen) gibi "boş" onurlandırmaları ve eyalet prosesyonlarında hangi kentin ilk sırada yürüyeceği hususunu göstermektedir[2011]. Kuşkusuz eyaletlerdeki kentler için bu sembolik işlev önem arz etmekteydi; imparatorluk kültü ile ilişkili törenler ve oyunlar hiyerarşi içinde, *metropolis* yani eyaletteki en önemli kent tarafından düzenlenmekteydi[2012]. Price, kentler arası rekabete değindiği bölümde[2013], kentlerin en ön sırada yer almak için çaba sarf ettiğini ve mücadele etmeye değer bulduğunu, bazı durumlarda "yenişemeyen" kentlerin ise birinci sırayı paylaştığını ifade etmektedir. Bu çekişme içinde nümismatik verilerde *neokoros* unvanı henüz belgelenmezken[2014], Nikaia'nın

[2008] Foss 2020: 5.

[2009] Burrell 2004: 147.

[2010] Çizmeli-Öğün 2009: 71. İmparatorluk Kültü ve kentler arası rekabet hususunda ayrıca bk. Zanker 1988: 302-307.

[2011] Cass. Dio. LI 20.6-7; Burrell 2004: 163.

[2012] Foss 2020: 6.

[2013] Price 1984: 126-132.

[2014] Burrell 2004: 165.

ilk *neokoros*luğu İmparator Hadrianus dönemine tarihlendirilmekte olup Lefke Kapı ve İstanbul Kapı üzerindeki yazıtlardan anlaşılmaktadır[2015]. M.S. 120 civarında gerçekleşen depremin ardından İmparator Hadrianus'un bölgeye gelmesi ve onarım çalışmalarının yürütülmesi ile kent kapıları yenilenmiş ve yazıtları eklenmiştir. Her üç yazıt da içerik bakımından benzemekte olup kentin *ktiste*slerinin yanı sıra imparatorun ve Roma Senatosu'nun izni ile *neokoros, metropolis* ve *prote* unvanları kullanılmıştır. Yazıtlarda dikkat çekici bir diğer husus *neokoros* unvanının "Augustusların" şeklinde çoğul halde kullanılmış olmasıdır. Bu şekilde unvanı veren imparatorun yanı sıra eş zamanda diğer imparatorlara da sunuların yapılabildiği anlaşılmaktadır.

Unvanların imparator tarafından bir kente verildiği gibi cezai durumlarda geri alınabildiği, hatta rakip kente verildiği görülmektedir. *Neokoros* unvanının elde edildiği İmparator Hadrianus yönetiminden itibaren yaklaşık bir yüzyılı dolduramadan, Nikaia'nın unvanlarının elinden alındığı bilinmektedir. Septimius Severus ile Pescennius Niger arasında gerçekleşen savaşta Nikaia kenti Niger'in tarafını tutarken, Nikomedeia da Septimius Severus'un tarafını tutmuştur. M.Ö. 190'daki Magnesia Savaşı'nın ardından Roma, Küçük Asya'daki kentler için ödüllendirme ve cezalandırma politikası uygulamıştır. Bu bağlamda, Niger'in tarafını tutan Byzantion ve Antiokheia'nın yanı sıra Nikaia da cezalandırılarak unvanları elinden alınmıştır[2016]. Nikomedeia ise imparatoru desteklemiş olması sebebiyle ödüllendirilmiştir; Nikaia'nın mevcut unvanları verilmiş, halihazırda *neokoros* unvanına sahip olması sebebiyle ise Septimius Severus adına bir tapınak inşa etme hakkı, dolayısıyla çift *neokoros*luk ile ödüllendirilmiştir. Mevcut verilere göre şu ana kadar Nikaia'nın tek *neokoros* unvanı aldığı bilinmesine karşın, ön yüzde Otacilia Severa'nın (M.S. 244-249) büstü, arka yüzde de antitetik olarak çift tapınak betimlenen bir sikke tipi (S66) mevcuttur. Bu sikke tipini Burrell, *neokoros* unvanına sahip olmayıp çoklu tapınak kullanımının görüldüğü tek örnek olarak yorumlamaktadır. Ayrıca iki kent arası *concordia* temsili veya Nikomedeia sikke tipi taklidi olabileceğini de eklemektedir[2017].

[2015] *INikaia* 29, 30, 30a; SEG XXIX 1282.

[2016] Kaya 2006: 38-40.

[2017] Burrell 2004: 165.

Nikaia'da imparatorlar Traianus ve Hadrianus yönetimlerine tarihlendirilen veya imparator adı belirtilmeyen epigrafik veriler üzerinden kentteki imparatorluk kültü hakkında çeşitli bilgiler ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, İmparator Traianus'a tarihlendirilen (M.S. 102-116) veya bugün kayıp olan bir adağın kapsayıcı bir şekilde imparatora sunulduğu görülmektedir[2018]. Kimin adadığı belli olmayan yazıtta imparator haricinde kutsal Roma senatosuna ve *demos*una yer verilmiştir. İmparator Hadrianus yönetiminde ise iki farklı belge tespit edilmiştir. İlk belge direkt imparatora adanmıştır; yazıt içeriğinde imparatordan önce "Olympos'lu Zeus Soter" ismine yer verilmiştir[2019]. Dolayısıyla bu adağın haricen veya beraber Zeus'a adandığı düşünüleceği gibi, her halükârda imparatorun *pantheon*un baş tanrısı Zeus ile eşit tutulduğu anlaşılmaktadır. İkinci örnekte imparatorun kendisine bir adak söz konusu olmamasına karşın imparatorun rahibi onurlandırılmaktadır. Kentin tiyatrosunda gerçekleştirilen kazı çalışmaları esnasında tespit edilen yazıtta, Asklepios rahibi Publius Claudius Calpurnianus'un (P052) onurlandırıldığı, babası P. Claudius Syllianos Nikomedes'in (P059) ise büyük imparator Hadrianus'un rahipliğini yaptığı görülmektedir. İmparator kültü rahibi olarak P. Claudius Syllianos Nikomedes'in (P059), konum ve servet sahibi olarak geniş bir siyasi etkiye de sahip olabileceği önerilmektedir[2020].

Nikaia'daki diğer imparator kültü rahipleri çeşitli örneklerle belgelenebilmektedir. Kentin ünlü ailesi Cassius'ların bir üyesi olan G. Cassius Khrestos'un (P035) bugün İznik Müzesi'nde sergilenen lahdi üzerindeki yazıtta, kendisi elçi, başrahip ve Augustus rahibi olarak tanımlanmaktadır[2021]. Başka bir onurlandırma yazıtı üzerinden adı bilinmeyen bir diğer rahip tespit edilmektedir[2022]. Aureliane *Phyle*'sinin *boule* ve *demos* kararı ile Augustus'ların adı bilinmeyen bir rahibi onurlandırılmakta ve heykeli dikilmektedir. İmparatorluk kültü ile bağdaştırılabilecek bir diğer rahip Sakerdos'tur. Sakerdos'un mezar anıtına ait yazıt,

[2018] *INikaia* 31. Αὐτοκράτορι Νέρουᾳ Τραιανῷ | Καίσαρι Σεβαστῷ Γερμανικῷ | Δακικῷ καὶ ἱερᾷ συνκλήτῳ καὶ δήμῳ Ῥωμαίων.

[2019] *INikaia* 32. Διὶ Σωτῆρι | Ὀλυμπίωι | Ἀδριανῶι ||[4] Αὐτοκράτορι.

[2020] Ekin-Meriç – Dreyer 2019: 184.

[2021] Kendisinin lahdi için ayrıca bk. böl. V. C. 6. a.

[2022] *INikaia* 64. [---] | [δ]ιατάξαντα | [ἱερ]έα τῶν Σεβαστῶν | [κατὰ] τὸ κρίμα τῆς βου||[4][λῆ]ς καὶ τοῦ δήμου, | φυλὴ Αὐρηλιανή, | [ἀ]ναστήσαντος τὸν ἀνδρ[ι][άν]τα Ῥούφου Ῥούφου τοῦ ||[8] Ἀλεξάνδρου.

anıtın bir obelisk olduğunu aktarmakta fakat günümüze korunagelmemiştir[2023]. Beş ayrı epigramın kullanıldığı yazıtta kendisi hakkında uzun bilgiler verilmekte, bu bilgilerin içinde kendisinin Sakerdos ismine sahip olması ve kendisinden *hierophantes* olarak bahsedilmesi dikkat çekmektedir. Her iki sözcük de rahip unvanını tanımlarken, böylesi anıtsal bir anıtın yapımına ilişkin olarak imparatorluk kültünün sosyo-politik etkisi de göz önünde bulundurulduğunda ilişkili olabileceği desteklenebilir. Son olarak ele geçen bir yazıt fragmanında "imparator" ve "adadı" sözcükleri okunabildiğinden, imparatorluk kültü ile ilişkilendirilmekte fakat yazıtın durumu sebebiyle daha fazla yorum yapılamamaktadır[2024].

İmparatorluk kültüne paralel olarak süregelen *Dea Roma* kültünün dışında, senato kültü ile bağlantılı olarak bir epigrafik belge üzerinden bir parantez açmak gerekmektedir[2025]. İmparator Hadrianus yönetiminin 15. yılına (M.S. 131) tarihlendirilen bu yazıtta, rahip Leandrios'un Demos'a bağlı olduğu (ἱερεὺς τοῦ Δήμου) görülmektedir. Söz konusu ifade bakımından Leandrios'un adı bilinmeyen bir *demos*a bağlı olabileceği gibi *Demos* kültünün rahipliğini yerine getiriyor olabileceği de akla gelmektedir. Hellen kültüründe yaklaşık olarak M.Ö. 5. yy.'ın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlanan Demos kültü, Roma İmparatorluk Dönemi'nde de popüler kullanımını sürdürmüştür[2026]. Bu dönemde ise Roma'nın gücünün somutlaştırılmış hali şeklinde senato olarak özellikle Roma'nın genişlemesi sürecinde önemli rol oynamıştır[2027]. Roma Cumhuriyet Dönemi sırasında, Cumhuriyet'in doğusunda Roma senatosuna ilişkin bir kült görülmezken, Bithynia Kralı I. Prousias'ın senatörlerden "*theoi soteres* (kurtarıcı tanrılar)" şeklinde hitap etmesi, en azından kendilerinin nasıl algılandığına dair bir fikir sunmaktadır[2028]. Dolayısıyla imparatorluk kültü, *Dea Roma* ve senato kültü bağlantısını göz önüne alındığında, kesin olmamakla birlikte ilgili metnin bu açıdan yorumlanması göz önünde bulundurulmalıdır. Kent dahilinde *Roma Demos*u'nun geçtiği iki yazıt daha

[2023] Sakerdos için bk. böl. V. C. 6. b.

[2024] *INikaia* 36; SEG XXIX 1285. [---] | [---]ωσεν[---] | [---] Αὐτοκ[ρατ---]. | [---].

[2025] *INikaia* 1129. ἀγαθῇ τύχῃ· | ἔτους ει΄ | Τραιανοῦ Ἁδρια||[4]νοῦ Καίσαρο<ς> Σεβαστοῦ | Λη.ν.ριος Διομ[ή]|δους ἱερε[ὺ]ς τοῦ | δήμου Διὶ Σεβαστῷ ||[8] κατὰ εὐχήν, ὅπου ἐ|κέλευσεν, ἀνέστησ[εν] | τὸν βωμὸν σ[ὺν] τ[ῷ] | ἀνδριάντι ἐ||[12]κ τῶν ἰδίων.

[2026] Şahin I 2012: 299.

[2027] Erskine 1997: 27.

[2028] Price 1984: 42.

olmasına karşın kült bakış açısıyla bir yorum yapabilmek mümkün görünmemektedir[2029].

Nikaia'da Roma İmparatorluğu ile ilişkili başka bir kültün varlığına da değinmek gerekmektedir. İznik'te bir evin duvarına inşa edilmiş olan bir adak steli, Zeus Litaios veya Lidaios kültüne dair bilgi sunmaktadır[2030]. Söz konusu Hellence yazıtta, *trapezeites* (banker) olarak adı geçen Gaius Hostilius Askanios (P079), Zeus Litaios'un yanı sıra Zeus, Hera ve Athena'ya adak adadığı anlaşılmaktadır. Bu üç tanrı, Roma karşılıkları olan Iuppiter, Iuno ve Minerva şeklinde değerlendirildiğinde adağın da Capitolium'a adandığı yorumu yapılmaktadır. Böylelikle olasılıkla yerli bir kültü oluşturan Zeus Litaios ile Capitolium arasında bir ilişki kurulmaktadır[2031]. Bu öneri için ilk olarak Zeus Litaios kültüne dair Nikaia'daki verilere bakmak gerekmektedir; bu yazıtın yanı sıra imparatorlar Nero (S20) ve Severus Alexander'a (S418) ait sikkelerin arka yüz betimlerinde *epitheton* kaydedilmektedir; betimlenen *altar*ların üzerinde "ΔΙΟΣ ΛΙΤΑΙΟΥ" yazısı görülmektedir. Kültün niteliği hakkında net bir bilgi bulunmasa da sözcük kökeni "*litai* (λιταί)" yani "dualar" anlamı ile ilişkilendirilmekte, dolayısıyla "duaları işiten Zeus" şeklinde bir açıklama getirilmektedir[2032]. Diğer yandan Lambros, tanrının adının sikkede geçmesi sebebiyle kültün kent için büyük önem arz ettiğini belirtmekte, aynı *epitheton*un ise Magnesia ad Maeandrum'da basılan bir sikkede geçtiğini ifade ederek tanrı Apollon ile bağdaştırmaktadır[2033]. Bu durumda, burada yapılan adağın niteliği karışıktır; yerel bir tanrı olan Zeus Litaios'a Capitolium'a ait bir adağın yapıldığı anlaşılmaktadır. En

[2029] *INikaia* 59. ἀγαθῇ τύχῃ· | [Φουλο]υίαν Πλαυτίλλα[ν] | Σεβαστὴν ||[4] ἡ λαμπροτάτη καὶ μεγίστη | φίλη καὶ σύμμαχος, πιστὴ | τῷ δήμῳ τῷ Ῥωμαίων καὶ | ἐκ προγόνων οἰκεία τῷ ||[8] οἴκῳ τῶν Αὐτοκρατόρων, | Αὐρηλιανὴ Ἀντωνινια|νὴ εὐσεβεστάτη Νικα[ι]|έων πόλις διέπον[τος] ||[12] τὴν ἐπαρχείαν Τ[ιβ. Κλ.] | Καλλιππιανοῦ Ἰ[ταλικοῦ] | τοῦ λαμπροτάτο[υ πά]|[τ]ρωνο[ς ἡμ]ῶν. | [---]. Öztürk HS 2017a: 2020; IAM I 41. Ὑπὲρ Αὐτοκράτορος [Νερού]|α Τραιανοῦ Καίσαρος [Σεβασ]|τοῦ Γερμανικοῦ Δα[κικοῦ] |[4] καὶ ἱερᾶς συνκλήτου [καὶ δή]|[μ]ου Ῥωμαίων καὶ δήμ[ου Νι]|[καί]ων καὶ τῶν Ἑορτα[ca. 4–5] | [ιῶν Ἀ]πφοῦς Ἡρακλ[ca. 4–6] ||[8] [μη(νὸς) Περ]ειτίου θ΄[| εὐχήν.

[2030] Şahin N 2001: 93.

[2031] *INikaia* 34. Bu adak özelinde Şahin, Robert'in de görüşüne dayanarak Nikaia halkının Romalılaştırılması bağlamında bir örnek teşkil ettiğini ifade etmektedir. Yazıtın aslı için bk. P079.

[2032] Fosbroke 1825: 898.

[2033] Lambros 1878: 509.

nihayetinde, Capitolium'a sunulan bir adak olsa da, kültün bölgedeki yayılımına yönelik genel fikir oldukça kısıtlıdır.

Son olarak belirtmek gerekir ki Nikaia kentine *Dea Roma* ile aynı zamanda tapınım hakkı verilen *Divus Iulius* kültü ile ilgili veriler ne yazık ki antik kaynak anlatılarından öteye geçememekle beraber Nikaia'daki kült uygulamalarının Aigyptos'a kadar ulaştığı bilinmektedir. M.S. 3. yy. ait Oksyrhynkhos'ta bulunan bir papirüste metni yazan kişi, vatanında Demeter adına gerçekleştirilen Eleusis *myster*lerinin *Divi Iulius* kültünü taklit etmesine ilişkin serzenişte bulunmaktadır. Metne göre bu uygulamalar ilk olarak Nikaialılar tarafından icat edildiğinden, sadece onlar tarafından yerine getirilmesi gerektiğini, aksi takdirde bu durumun hem Demeter'i hem de Caesar'ı gücendireceğini ifade etmektedir[2034].

a. *Agon*lar ve Diğer Festivaller

Nümismatik ve epigrafik veriler ışığında Nikaia kentindeki bayramların İmparator Commodus'un yönetimi (M.S. 180) ile başladığı ve Got akını (M.S. 257'den sonra) ile son bulduğu ifade edilmektedir[2035]. Bu festivallerin bir kısmı Roma imparatorlarının onuruna, diğer bir kısmı ise tanrıların adına düzenlenmekteydi. Bu bağlamda, Nikaia'daki epigrafik verilerin, nümismatik verilere kıyasla daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Kent sikkeleri ışığında farklı imparatorların yönetimleri sırasında kentte gerçekleştirilen oyunlara ait tespitler yapılabilmektedir. Böylelikle yukarıda da değinildiği üzere, sikke lejandlarında geçen isimlere göre kentte gerçekleştirilen oyunların İmparator Commodus (M.S. 180) ile başlayıp en azından Gallienus'a (M.S. 256/257) kadar devam ettiğini söyleyebilmek mümkündür. Aşağıda da bahsedileceği üzere Nikaia'da Commodeia, Severeia, Philadelpheia, Augusteia, Dionysia ve Pythia oyunları belgelenebilmektedir.

İmparator Hadrianus'un yönetimi esnasında, kendisinin aracılığıyla M.S. 124/125 yılları arasında Atina'da kutlanmaya başlanılan Panhellenia şenliklerine Nikaia'dan da bir heyet gönderilmiştir. Söz konusu heyetin başında imparator rahibi olan Sakerdos görevlendirilmiş fakat heyetin Atina'ya varmasıyla beraber Sakerdos'un vefat ettiği anlaşılmaktadır[2036].

[2034] Harland 2003: 100.

[2035] Şahin S 2004: 13.

[2036] Sakerdos için bk. böl. V. C. 6. b.

İmparator Commodus adına düzenlenen (M.S. 180-192) Commodeia oyunlarının ismi farklı tip sikkelerde kullanım görmüştür. Oyunlarla bağlantılı olarak "ΚΟΜΟΔΕΙΑ (Commodeia)" lejandı agonistik masa (S178), atlet (S172), *amphora* (S173) ve tapınak-*naiskos* (S195) betimlerini tamamlamaktadır. Betimler dolayısıyla oyunların atletizm-spor nitelikli olduğu düşünülebilir. Bir diğer festival olarak Severeia (M.S. 198-257) kaydedilmektedir. Şahin, Severeia oyunları hakkında İmparator Septimius Severus ile ilişkisini göz önünde bulundurarak, daha önce Nikaia'yı cezalandırdığını hatırlatmaktadır. Bu durumda imparatorun kenti bağışladığı ve kutlama mahiyetinde Severeia oyunlarının kutlandığını ifade etmetkedir[2037]. Geta'nın *caesar*lığı esnasında darp edilen sikkelerle (S223, S224) Nikaia'da görülmeye başlanan oyunlar, kendisinin *augustus*luğunda da (S225) süregelmiştir. Daha sonra sırasıyla I. Maximinus (M.S. 235-238) (S279), I. Philippus (M.S. 244-249) (S312, S315) ve Gallienus'ta (M.S. 256/257) (S338) bu oyunların devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu sikke tiplerinde "CEYHPEIA", "CEYHPIA" ve "CEBHPIA" lejandları görülebilmektedir. İmparator Geta'nın yönetimi sırasında Severeia oyunlarının haricinde aynı sikkelerde (S223, S224, S225) Philadelpheia oyunlarının (M.S. 198-257) ismi de geçmektedir. Diğer yandan İmparatorlar I. Maksiminus ve I. Philippus'un yönetimlerinde, Severeia oyunlarının yanı sıra Augusteia oyunları (M.S. 235-249) da belgelenmektedir (S279, S312, S315).

Nikaia'da, imparatorların adına kutlanan festivallerin haricinde, Hellen *pantheon*u ile ilişkili festivaller de kaydedilmektedir. İmparator Gallienus sikkelerinde (S338, S339) "ΔΙΟΝΥCIA" lejandı ile kentin *ktistes*i olan tanrı Dionysos adına oyunların düzenlendiği görülmektedir. Nikaia'nın bir diğer *ktistes*i olan Theseus'un onuruna, İmparator Commodus yönetimi sırasında görülen bir sikkede (S157) Theseia oyunları belgelenmektedir. Ayrıca kent sikkelerinde sıkça görülen Asklepios için Asklepieia adında bir festivalin kutlandığı anlaşılmaktadır. Bu hususta Şahin, kendi döneminde henüz yayınlanmamış olan Quintus Octavianus Asklepiodotos'a (P092) atıfta bulunmaktadır[2038]. Nikaia'nın Roma tiyatrosunda tespit edilen ve daha sonra yayınlanan bu yazıtta, Soter Asklepios'un adına düzenlenen oyunlarda Quintus Octavianus Asklepiodotos'un (P092) hakemlik (*agonothetes*) yaptığı

[2037] Şahin S 2004: 13.

[2038] Şahin S 2004: 14.

görülmektedir[2039]. Yine Gallienus zamanında (M.S. 256/257) düzenlenen oyunlar kapsamında bir sikke tipi (S338) aracılığıyla "ΠΥΘΙΑ" oyunları belgelenmektedir. Bu oyunların Pythia Apollon'u onuruna düzenlendiği aktarılmaktadır[2040].

Yukarıdaki festivallerin haricinde Savaş, Roma hakimiyeti sırasında Nikaia'da yaşlıların onuruna gerçekleştirilen "Gül Festivali" ile tanındığını ifade etmektedir[2041]. İlgili yayında kaynak sunulmamaktadır ancak festivalin gül temalı olmasına istinaden, kent ve çevresinde belgelenen *rosalia* festivalinin veya geleneğinin olduğu anlaşılmaktadır. Nikaia'da bu festival çeşitli epigrafik verilerle belgelenmektedir. *Prosopographia* bağlamında ele alınan M. Aurelius Kallikarpos (P024) ile M. Aurelius Kallistos'un (P025) bir *rosalia* festivali düzenledikleri anlaşılmaktadır. Bölgede ele geçen diğer örneklerin tam olarak *rosalia* festivali veya geleneği ile ilişki olup olmadığı tam olarak anlaşılamamaktadır[2042]. *Rosalia* festivalinin süregelen bir mezar geleneği ile bağlantılı olduğu aktarılmaktadır. Bu konuda çalışması bulunan Kokkinia, Latince metinlerde *rosalia* veya *rosatio* olarak bilinen kutlamanın her yıl 15 Mayıs'ta düzenlendiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu kutlamanın Roma İmparatorluğu'nun sosyal yaşamının bir parçası olduğunu ve vefat eden ataların anılmasıyla ilişkili olduğunu aktarmaktadır; sunulan kurbanlar ve verilen ziyafetlerin ardından mezarlar güllerle süslenmekteydi[2043]. Aynı husus ile ilgili Toynbee, kutlamanın yılda iki kez, Mayıs ve Haziran aylarında düzenlendiğini söylemektedir[2044]. Güncel çalışmalar sırasında tanıtılan bir diğer yazıt, bu festival için bir organizasyonun yapıldığını açıkça göstermektedir. Mezar yazıtından anlaşıldığı kadarıyla mezar sahibi tarafından *rosalia* festivaline gelir sağlaması adına

[2039] *INikaia* 77-78 T 34h; Yalman 1985: 581; Erol-Özdizbay 2011: 150 no. Y.2, 151; Akbaş-Önsoy 2019: 149 no. 16.

[2040] Şahin S 2004: 14.

[2041] Savaş 1973: 16.

[2042] *INikaia* 95. Λόνγος υἱὸς Σοσσιανοῦ | Λόνγου βουλευτοῦ ἀπο|λιπὼν γερουσίᾳ (δην.) ˏβφ΄ ||[4] ἐπὶ τῷ ῥοδίζεσθαι αὐ|τὸν· ζήσας ἔτη κγ΄ | Ἀγαθόπους. *INikaia* 1283. [---]ιο | [---]ο δώσει | [---προνο(?)]ούντων ||[4] [--- κ]αὶ ῥοδίζ[εσθαι] κατὰ ἔτος [---] ἐτήσιον οἰνο[πόσι(ο)]<ν> τὴν ἕνα [---]. *INikaia 1422*. --- | [---] ἐν Λαμνεῦσιν [---] | [--- ἀ]μπέλους [---] | [--- ἵνα] ῥοδίζωσιν ἐνπορίῳ [---] | [---]. Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022a: 151-152 no. 59. [---]πέλεθρα τρία NO[- - ca. 17 - -]XIP [ε?]|ὶς τὸ ῥοδίσζεσται αὐτὸν καὶ τὸν πατέ|ρα αὐτοῦ ὑπὸ τῆς κώμης.

[2043] Kokkinia 1999: 208. Çalışmasında Kokkinia, Bithynia'dan başka örnekler de sunmaktadır.

[2044] Toynbee 1971: 63. Ayrıca *dies Rosalium, Rosariorum, Rosationis* şeklinde bu geleneğin Latince isimlerini de sıralamaktadır.

üç adet arazi bağışlanmaktadır. Bağışlanan araziler sadece bu kullanım ile sınırlandırılmıştır[2045].

Nikaia kent sikkelerinin arka yüz betimlerinde söz konusu *agon*lar ile ilgili olarak geniş bir repertuvar kullanılmış, lejandlarla ise *agon*ların isimleri de tanıtılmıştır; betimler için atlet, masa, taç ve ödül kapları kullanım görmüştür. Bu çerçevede, *agon*lara temsilen Agon personifikasyonunun da popüler hale geldiği görülmektedir. Betim olarak çıplak erkek atlet (S169, S170, S171, S191, S192) olarak görünen Agon, sol eliyle uzun bir palmiye dalı tutmakta, sağ eliyle de kendini taçlandırmaktadır. Sunulan örnek sikke tiplerinin yanı sıra ödül tacı (S181), agonistik masa (S182) ve *amphora* (S176) betimlerinde oyunların dolayısıyla Agon'un onurlandırılması sebebiyle "IEPOC ΑΓΩΝ ΝΙΚΑΙΩΝ (Nikaialıların Kutsal Agon'u)" lejandı kullanılmıştır. İmparator Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) yönetiminde darp edilen bir sikke tipinin (S324, S325) diğer sikke tiplerine kıyasla farklı olduğu görülmektedir; bu sefer giyimli bir kadın figür ayakta, iki elinde ödül tacı tutmaktadır. Bu figürü Agon personifikasyonu ile karıştırmamak gerekir, nitekim farklı Agon erkek olarak betimlenmektedir. Lejand bakımından *agon* ifadesinin kullanılmaması, yerine kent *ethnikon*unun tercih edilmesi, bu figürün Nikaia'nın personifikasyonu olabileceğini düşündürtmektedir. Son olarak, İmparator Gallienus'ta (M.S. 256/257) (S337) aynı lejand, agonistik masa betiminin kullanıldığı bir sikke tipinde, bu sefer "ΑΓΩΝΕC IEPOI (Kutsal Agonlar)" şeklinde çoğul halde tercih edilmiştir.

İmparator Commodus'un yönetimi esnasında (M.S. 180-192) basılan sikkelerde görülen atlet betimleri tekil veya çoklu betim olarak gruplandırılabilmektedir. Tekil betimlerde (S169, S170, S171) çıplak atlet cepheden betimlenmiş olup sol eliyle uzun bir palmiye dalı tutmakta, sağ eliyle de kendini taçlandırarak başındaki taca dokunmaktadır. Buradaki erkek figürü lejand ile bağdaştırıldığında oyunların temsiliyeti olarak *Agon* personifikasyonu olarak yorumlanabilmektedir. Diğer

[2045] Adak – Öztürk HS 2017. [Αὐ]ρ. Νεικομηδιανὸς Νεικομήδης κατεσ|[κεύ]ασα τὴν καμάραν ἑαυτῷ καὶ τῇ γυναι|κί μου καὶ τοῖς τέκνοις μου καὶ τῷ θρεπτῷ μου ||[4] Εὐτύχει· εἰ δ<ὲ> ἕτερός τις βουλή<σ>εται ἀνῦξε | τὴν καμάραν, δώσει τῷ ἱερωτάτῳ ταμίῳ Χ μ(ύρια) β΄ | καὶ τῇ κώμῃ Ῑηουπενανῶν Χ μ(ύρια) δ΄· κατέλιπεν δὲ καὶ | τῇ κώμῃ τοπάρια τρεία ἐνάμπελα μὲν δύω καὶ ||[8] ψε̣ιλὸν ἕν, ἅπερ προσοδεύοντε πρὸς τὸ ῥοδίζειν αὐτούς· | μηδενὸς αὐτῶν ̲ἐξουσίαν ἔχοντο<ς> ἐξαλλοτριῶσε τὰ προδη|[vac] λούμενα τοπάρια. [vac]

yandan çoklu betimde (S172) üç atlet, merkezde yerde duran kura çekimi için kullanılan kabın etrafında çıplak olarak ayakta durmaktadır. İki atlet elinde çekmiş oldukları kuraları tutarken, sahneye göre en sağdaki atlet sağ elinde palmiye dalı tutmaktadır.

Salt Commodus sikkelerinde görülen bir diğer betim de *agonistik* kaplardır. Bu betimlerde kap formu olarak genellikle *amphora* (S173, S174) tercih edilirken, bir tipte de *oinokhoe* (S175) tercihi yapılmıştır. *Oinokhoe* betiminde solda palmiye dalı görülmekte, bir örnekte (S176) palmiye dalının *amphoranın* içine yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Yine Commodus'un (M.S. 180-192) yanı sıra (S177, S178, S179) Severus Alexander (M.S. 222-235) (S254) ve III. Gordianus'ta (M.S. 238-244) (S294) agonistik masa ve beraberindeki kompozisyon betimlenmiştir. Commodus örneklerinde genel olarak *agonistik* masa cepheden verilmiş, masanın üstünde, her iki ucunda üstünde palmiye dalı görülen birer ödül tacı yerleştirilmiş, masanın iki ayağının arasında ise imparatora adanan *agon*a ithafen "ΚΟΜΟΔΕΙΑ" yazısı eklenmiştir. Bu örneklere farklı olarak (S177) iki *agonistik* tacın arasında İmparator Commodus'a ait başında çelenk görülen bir büstün yerleştirilmiş olduğu bir sahne de görebilmek mümkündür. Masanın altına *agon* ismi yerine tanımlanamayan objelere yer verilmiştir. Severus Alexander tipinde verilen perspektif sebebiyle masanın dört ayağı da seçilmektedir. Masanın üzerinde bu sefer tek bir ödül tacı ve yine üzerinde bir palmiye dalı görülürken iki yanında birer para kesesi seçilmektedir. Masanın altında bir ödül *amphora*sı yerleştirilmiştir. Son olarak III. Gordianus örneğinde aynı sahne tekrarlanmakta, fakat para keselerinin eksik olduğu anlaşılmaktadır.

Atlet ve masa betimlerinde tamamlayıcı olarak kullanılan *agonistik* taçlar tek, çift veya üçlü gruplar şeklinde görülebilmektedir. *Agon* teması bakımından bu tip sikke betimi Commodus'tan (M.S.180-192), Geta (M.S. 198-209), Elagabalus (M.S. 218-222 c.), Severus Alexander (M.S. 222-235), I. Maximinus (M.S. 235-238), I. Philippus (M.S. 244-249) ve Gallienus'a (M.S. 256) kadar kullanıldığından daha çok tercih edildiğini söyleyebilmek mümkündür. Commodus'ta tekil (S180, S181) ve üçlü örnekler (S182), Geta (S219), Elagabalus (S229) ve Severus Alexander'da tekil (S255), I. Maximinus'ta çift (S279), I. Philippus'ta tekil (S311) ve çift (S312), son olarak Gallienus'ta üçlü (S337) kullanım belgelenmektedir.

b. Gladyatör Oyunları ve Nemesis Kültü

Nikaia kentinde, yukarıda da değinildiği üzere Roma imparatorları adına çeşitli festivallerin düzenlendiği bilinmektedir. Roma etkili yeni bir gelenek ve olarak Nikaia'da gladyatör oyunlarına dair çeşitli veriler mevcuttur.

b.1. Gladyatör Oyunlarının Tarihçesi ve Amacı

Gladyatör sözcüğü, Latincede kılıç anlamına gelen *gladius*tan türeyerek, bu kılıcı ustalıkla kullanan dövüşçülere istinaden *gladiator* kelimesi kullanılmıştır[2046]. Roma amfitiyatroları ile ilgili detaylı bir çalışması bulunan Welch, çalışmasına gladyatör oyunlarının kökenine dair tartışmalara yer vererek başlamaktadır. Böylelikle gladyatör oyunlarının kökeni üzerine iki farklı teorinin olduğu görülmektedir: Etrüsk teorisi ile Osko-Samnit teorisi[2047]. Gladyatörlüğün kökeninin Etrüsklere bağlandığı ilk teoride, Etrüsklerin savaşlarda hayatını kaybedenlerin onuruna ölümüne dövüşlerin gerçekleştirilmesi ile ilişkilendirilmektedir. Bu teori, özellikle M.Ö. 1. yy. sonlarında faal olan Damaskoslu Nikolaos'un anlatımına dayanmaktadır. Kendisi, Romalıların gladyatör oyunlarını Etrüsklerden aldığını, festival ve tiyatro gösterilerinin yanı sıra şölenler sırasında da gerçekleştirildiğini aktarmaktadır[2048]. Bir diğer antik kaynak olarak Livius, gladyatör oyunlarına değinirken Romalıların, Campanialılar ile iş birliği yaparak Samnitlere karşı bir zafer elde ettiğini ifade etmektedir. Bu zaferin ardından tanrıları onurlandırmak adına Romalılar, Samnitlerden geriye kalan zırh ve kalkan gibi askeri teçhizatlarını *Capitolinium*'a sunmuştur. Campanialılar ise aynı teçhizatları, şölenlerinde kullandıkları gladyatörlere giydirerek onları "Samnit" olarak çağırmış ve benzetmiştir[2049]. Dolayısıyla her iki antik kaynak farklı görüşleri sunduğundan, gladyatör oyunlarının kökeni her iki teori üzerine dayanmaktadır. Ancak her halükârda bu oyunların Italia kökeni kabul edilmektedir[2050].

[2046] Uzunaslan 2005: 16. Aynı kavram için Hellence *monomakhos* (μονομάχος) sözcüğü kullanılmaktadır. Gladyatörlük ile bağlantılı diğer sözcükler için bk. Mann 2009: 282.

[2047] Welch 2007: 11-18.

[2048] Söz konusu alıntı Atinalı Naukratites'in *Deipnosophistai* eseri aracılığıyla kaydedilmektedir (Ath. IV 153).

[2049] Liv. IX 40.15.

[2050] Bu bağlamda, antik kaynaklara paralel olarak arkeolojik değerlendirmeler de yapılmaktadır. Konu hak. bk. Meijer 2005: 25-30; Welch 2007: 12-18.

Gladyatör oyunlarından önce Roma'da *circus* oyunlarının (*ludi*) düzenlendiği bilinmektedir[2051]. Livius'a göre ise M.Ö. 264 civarında, Decimus Iunius Brutus ilk kez Roma'da gladyatör oyunları düzenlemiştir. Bu oyunların, vefat etmiş olan babasının onurlandırılması gereği yerine getirildiği anlaşılmaktadır[2052]. İlk gladyatör oyunları kamuya açık olup tümünün köle olduğu savaşçılar üç çift halinde karşılaşmaktaydı[2053]. M.Ö. 264'te, Decimus Iunius Brutus'un cenaze gösteriyle başlayan bu süreçte, gladyatör oyunları *munus* (görev) olarak bilinen gösteriler çerçevesinde düzenlenmeye devam etmiştir. Livius, cenaze gösterileri kapsamında gladyatör oyunlarının düzenlendiği bazı Romalı politikacıların isimlerini aktarmaktadır: M.Ö. 216'da M. Aemilius Lepidus, M.Ö. 206'da Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus'un babası ve amcası, M.Ö. 200'de M. Valerius Laevinus, M.Ö. 183'te P. Licinius Crassus, M.Ö. 174'te Titus Quinctius Flamininus'un aynı isimdeki babası için gladyatör gösterilerinin gerçekleştirildiği görülmektedir[2054]. Yaklaşık iki yüz yıl boyunca büyüklük ve ihtişam bakımından büyüyen oyunlar, Roma Cumhuriyet Dönemi sonuna kadar üst sınıfın cenaze törenleri ile bağlantılı kalmıştır. Ancak ileriki süreçte, oyunların kapsamı değişerek Roma İmparatorluk Dönemi boyunca *munus*lar, Roma imparatorları ve imparatorluk kültü ile ilişkili olmuştur[2055].

Hellen dünyasında gladyatör oyunlarının yayılması, şüphesiz Romanizasyonu da ilgilendiren karmaşık bir süreci beraberinde getirmektedir; hakimiyet altına alınan halkların sırayla önce bu geleneği kabul etmesi, sonra benimsemesi ve son olarak yeniden yorumlanması gerekmekteydi. Ayrıca Roma siyasetinde merkez ve eyalet arasındaki ilişkilerde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Nitekim gladyatör oyunlarının, imparator ile kent veya eyalet arasındaki bağlantı işlevini gören *magistratus*lar tarafından düzenlendikleri bilinmektedir[2056]. Genel ölçüde, gladyatör

[2051] Auguet 1994: 19.

[2052] Bu aktarım, Livius'un alıntılar halinde korunagelen Liv. XVI. kitabından aktarılmaktadır (Welch 2007: 19). Konu hakkındaki tartışma için bk. Futrell 1997: 20-21.

[2053] Uzunaslan 2005: 16.

[2054] Liv. XXIII 30; XXVIII 21; XXXI 49; XXXIX 46; XLI 28.

[2055] Auguet 1994: 23-25; Carter 2009: 302.

[2056] Mann 2009: 287-288. Esasında bu oyunlar yüksek rahipler (*arkhiereus*) tarafından organize edilmekteydi. Ancak bu görevi de *magistratus*lar yerine getirmekteydi.

gösterilerinin Romanizasyon süreci ile paralel ilerlediği görüşü hakimdir[2057]. Ancak bu hususta muhalif görüşlerin bulunduğu da görülmektedir; gladyatör oyunlarının Romanizasyon etkisi hakkında Carter, Hellen kültürüne aşina olan kahramanlık ve atletizm öğeleri taşıması bakımından, bu süreçte direkt Romanizasyon etkisi yerine kültürel etkileşimin yaşandığını desteklemektedir[2058].

b.2. Gladyatör Oyunlarının Küçük Asya'da Düzenlenmesi

Roma'da bu tarz gösteriler forum, amfitiyatro ve *circus* gibi yapılarda, kamuya açık şekilde ve belli bir plan doğrultusunda düzenlenmiştir. Roma'nın gerçekleştirdiği fetihler ile birlikte, hakimiyetin sağlandığı bölgelerde Romanizasyon etkilerini de beraberinde getirmiştir. Bu etkilerden biri olarak gladyatör oyunları da gösterilmektedir. Gladyatör oyunlarının, fethedilen veya etkileşime geçilen toplumlar tarafından beğenildiği, izlendiği ve bir etkinlik olarak benimsendiği kaydedilmektedir. Şüphesiz bu bağlamda atlı araba yarışı ve *venatio* gibi gösteriler de benimsenmiştir[2059]. Amfitiyatrolar özelinde Auguet, Romalıların yerel halkların kendi içindeki bağlılıklarının azaltılmasına yönelik amfitiyatroların kullanıldığı önermektedir[2060]. Bu bağlamda, Roma'nın doğu eyaletlerinde belgelenen amfitiyatrolar çalışılmış olup söz konusu gösterilere paralel olarak Küçük Asya'da amfitiyatroların da benimsendiğini söyleyebilmek mümkündür[2061].

Antik yazarlara göre Hellen Krallıkları dahilinde gladyatör oyunları ilk kez M.Ö. 166'da, Seleukos Kralı IV. Antiokhos tarafından Antiokheia yakınlarındaki Daphne yerleşimde düzenlenmiştir. Polybius, Romalı komutan Aemilius Paullus'un Makedonia'da oyunlar düzenlediğini duyması üzerine IV. Antiokhos'un, Paullus'u geçme hırsına büründüğünü aktarmaktadır. Böylelikle Seleukos Kralı çeşitli kentlere heyetler göndererek Daphne'de oyunların gerçekleştirileceğini duyurmuştur. Kutlamaların başını beş bin adam çekmiştir; hepsi de Roma tarzına (modasına) uygun giyinmiş ve zincir zırh[2062] kuşanmıştır. Bu adamların arkasından çeşitli sayı ve

[2057] Aristodemou 2016: 195.

[2058] Carter 2009: 314.

[2059] Uzunaslan 2005: 19.

[2060] Auguet 1994: 209-210. Ayrıca bk. Sturgeon 2004.

[2061] Dodge 2009.

[2062] Polybius'un aktarımında geçen zincir zırhtan kasıt olasılıkla Roma ordusunun tipik zırhı olan *lorica hamata* olmalıdır.

kuşamlarla Mysialılar, Kilikialılar, Thrakialılar, Gallialılar ve Makedonialılar yürümüştür. Makedonialıların arkasından, çiftler halinde toplamda 480 gladyatör yürümüştür. Onların da arkasından çeşitli asker, hayvan ve tanrı imgeleri gibi unsurlarla geçit töreni devam etmiştir. Bu yürüyüşün ardından gösteriler gladyatör oyunları ve *venatio*lar (hayvan gösterileri) ile otuz gün boyunca sürmüştür[2063]. Benzer şekilde Livius da bu konuya değinmektedir; IV. Antiokhos'un israflarından bahsederken, düzenlemiş olduğu gösterilerin her zaman Hellen sanatçılar tarafından uygulandığı ifade etmektedir. Ancak Roma tarzı gladyatör oyunlarının düzenlenmesi istisnai bir durum olarak gösterilmektedir; oyunlara katılan seyircilerin, bu tarz oyunlara alışık olmadığı, keyif almaktan ziyade daha fazla korktuğu anlaşılmaktadır. Zaman içinde, gladyatörlerin birbirini yaraladığı veya ölümüne savaştığı oyunlar sık sık düzenlenerek halk alıştırılmış ve bu gösteriden nasıl keyif alınacağı öğretilmiştir. Sonuç olarak genç erkeklerde silah tutkusu yaratılarak ilk etapta Roma'dan yüksek bedellerle kiralanan gladyatörler, yerini yereldekilere bırakmıştır. Ayrıca Livius'un bu anlatımında IV. Antiokhos'un Roma modasına uygun olarak fildişi bir sandalyeye oturduğu ifade edilmektedir. Kendisinin Antiokheia'da Iuppiter Capitolinus'a ait gösterişli bir tapınak inşa ettirmesi de dikkat çekmektedir[2064]. IV. Antiokhos'un bu organizasyonu kesin olarak Hellen dünyasında *munera* veya gladyatör oyunlarının nirengi noktası şeklinde değerlendirilememektedir. Çünkü M.Ö. 2. yy. sırasında, Kolophon ve Delos'ta da benzer oyunların düzenlendiği düşünülmektedir[2065].

Antik kaynaklar, farklı dönemlerde Romalı siyasetçilerin de etkisiyle Küçük Asya'da gladyatör oyunlarının düzenlendiğini ortaya koymaktadır. Asia'da düzeni sağlamasının ardından M.Ö. 70'te Lucius Licinius Lucullus, Asia kentlerinin VI. Mithridates zulmünden kurtarılması adına Ephesos'ta zafer gösterileri düzenlemiştir. Bu çerçevede atletizm yarışmalarının yanı sıra gladyatör oyunlarının da düzenlendiği

[2063] Pol. XXX 25-26. Anlatımın devamında Polybius, IV. Antiokhos'un geçit töreninde sergilemiş olduğu zenginlikleri, Aigyptos Kralı Philometor'a saldırması ile elde ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca kutlamaların bitmesiyle Seleukos Kralı ile görüşmek üzere Tiberius Gracchus'un saraya geldiği kaydedilmektedir.

[2064] Liv. XLI 20.

[2065] Mann 2009: 277. Bu hususa değinen Mann, bulguların şüpheli olmasına karşın Kolophon ve Delos'ta gladyatör oyunlarının düzenlenmiş olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Romalı komutanların adına özellikle Kıta Hellas'ta gerçekleştirilen festivaller dahilinde bu tarz oyunların da oynanmış olabileceği desteklenmektedir.

görülmektedir. Ayrıca, Ploutarkhos'un da deyimiyle kentler, onurlandırmadan daha kıymetli olan iyi niyetlerini kendisine sunarak Lucullea festivallerini kutlamıştır[2066].

Kilikia'daki valiliği sırasında Cicero, Laodikeia'da düzenlenen gladyatör oyunlarına değinmektedir. M.Ö. 50 civarında Atticus'a yazmış olduğu cevap mektubunda, genç Hortensius'un Laodikeia'daki gladyatör gösterilerinde skandal ve utanç verici davranışları aktarılmaktadır[2067]. Daha sonra M.Ö. 30 civarında, Cassius Dio, Marcus Antonius bağlamında gladyatörlerden bahsetmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, Octavianus ile olan hakimiyet mücadelesi sırasında Marcus Antonius'a bir grup gladyatör destek vermiştir. Söz konusu gladyatörler, Caesar'ın devrilmesinin ardından gerçekleştirilmesi planlanan kutlamalar için Kyzikos'ta eğitim görmekteydi. Ancak M. Antonius'un adına planın tutmaması, gladyatörlerin de gelişmeleri takip etmesi üzerine efendilerinin yanına Aigyptos'a hareket etmelerine neden olmuştur. İleriki süreçte M. Antonius'un da ölmesiyle teslim olarak Roma ordusuna katıldıkları anlaşılmaktadır[2068].

Son olarak belirtmek gerekir ki, Hellen kültüründe gladyatör oyunları her zaman kabul görmemiştir. Dion Khrysostomos'un ve Philostratos'un Atinalıları bu hususta eleştirdiği bilinmektedir. Dion Khrysostomos, Korinthosluların bu oyunları kentin dışındaki vadide izlediğini belirtirken, Atinalıların hemen Akropolis'in surlarının altında, Dionysos Tiyatrosu'nda bu oyunları izledikleri için kınamaktadır; Dionysos'un bizzat çağrıldığı orkestrada, bu sefer sık sık bir savaşçı öldürülmektedir[2069]. Philostratos ise Atinalıların kalabalıklar halinde insan katline tanık olmak için Akropolis'in aşağısına gittiğini ifade etmektedir[2070]. Benzer tepkiler, başka antik yazarlar tarafından da kaydedilmektedir[2071].

[2066] Plut. Luc. XXIII 1. Asia Eyaleti'nde Smyrna kenti de gladyatör oyunları ile ön plana çıkmaktadır. Konu hak. bk. Tataki 2009.

[2067] Cic. Att. VI 3.

[2068] Cass. Dio. LI 7.1-3. Anlaşıldığı üzere Roma Cumhuriyet Dönemi sırasında bazı durumlarda gladyatörler, siyasetçilerin özel korumalığını da yapmıştır (Uzunaslan 2005: 23-24).

[2069] Dion. Chrys. XXXI 121.

[2070] Philostrat. VA IV 22.

[2071] Carter 2009: 298-301. Nemesis ile ilişkili en erken epigrafik verilen ele geçtiği Rhamnous'ta gladyatör oyunlarının düzenlendiğine dair veriler bulunmamaktadır. Olympia'da da Nemesis heykelleri bulunmasına karşın Roma ile bağlantılı oyunların düzenlenmediği ifade edilmektedir (Tataki 2009: 642-643).

b.3. Gladyatör Oyunlarının Nemesis Kültü ile İlişkisi

Mitolojik anlatılarda tanrısal bir varlık olarak aktarılmasının yanı sıra tanrıça Nemesis esas olarak tanrısal intikamı temsil etmektedir[2072]. Bu bağlamda Hellen kültüründe bir tanrıdan veya bir insandan kaynaklı haklı öfke ile ilişkilendirilmiştir[2073]. Nemesis'in Roma kültüründe de önem arz ettiği görülmektedir. Plinius'un aktardığı kadarıyla tanrıçanın Roma'daki *Capitolium*'da yer aldığı aktarılmakta, dolayısıyla resmi olarak Nemesis'in Roma devlet dininde yer aldığı anlaşılmaktadır[2074]. Bu hususta Futrell, zamanla Nemesis'e Diana (Artemis) ve Fortuna'nın (Tykhe) özelliklerinin yüklendiği ve bu nedenle amfitiyatrodaki gösterilerle özdeşleştirildiğini ifade etmektedir[2075]. Roma idaresi ve Nemesis arasındaki ilişki ilk olarak Iulius Caesar ile görülmektedir. Nitekim Pompeius Gnaeus Pompeius Magnus'un öldürülmesinin ardından başının Aigyptos'taki Aleksandreia kentinde bulunan Nemesis kutsal alanına gömülmesi talimatını vermiştir. Bu durum, Pompeius'un iç savaşı başlatan bir *hybristes* (kafir, küstah) olarak görülmesi şeklinde açıklanmaktadır[2076]. Tanrıçanın *ultio* (intikam) kavramı ile bağlantılı olması, özellikle İmparator Augustus zamanında popüler olmasını sağlamıştır[2077]. Daha sonra İmparator Augustus'un karısı Livia'nın vefatının ardından M.S. 42'de tanrısallaştırılması, akabinde M.S. 45/46'da Nemesis ile ilişkilendirilmiştir[2078]. Philippoi ve Thasos'taki tiyatrolardan ele geçen kabartmalar, Nemesis kültünün Roma İmparatorluğu'ndaki gelişimi hakkında bilgi sunmaktadır. İlgili veriler Nemesis'in yerel özelliklerinin yanı sıra Mars ve Victoria ile özdeşleştirildiğini ortaya koymaktadır[2079]. İleriki süreçte, M.S. 2.-3. yy. sırasında, Roma eyaletlerinde Nemesis'in arena ve amfitiyatro gösterileriyle ve imparatorluk kültüyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Söz konusu değişimin yapılan seferler, ordu

[2072] Erhat 2007: 215.

[2073] Hornum 1993: 10.

[2074] Plin. HN. XI 103. Hellen *pantheon*undan Roma *pantheon*una geçişte Nemesis'in Latince isim almamış olması dikkat çekmektedir.

[2075] Futrell 1997: 111.

[2076] App. B Civ. II 13.90; Hornum 1993: 15.

[2077] Bettinelli 2020: 93-104. Augustus propagandasında *Ultrix Augusta* olarak kullanıldığı bilinmektedir (Aristodemou 2015: 81 dn. 70).

[2078] Bu konu detaylı olarak Kajava tarafından çalışılmıştır (bk. Kajava 2010).

[2079] Aristodemou 2015.

hareketliliği ve sınırlardaki değişimlerin etkisi ile gerçekleştiği düşünülmektedir[2080]. Nemesis ile gladyatör gösterileri ilişkine yönelik Adak, Zagreb Arkeoloji Müzesi'nden bir örnek üzerine durmaktadır[2081]. Bir *veteranus* olan Iulius Victorinus'un adağında Nemesis, Hellen ve Roma özelliklerinin hibrid versiyonu şeklinde işlenmiştir (**Res. 8.1**): derinleştirilmiş bir alan içinde, iki yanda sütunların taşımış olduğu bir kemerin hemen altında Nemesis, ayakta ve cepheden, üzerinde kısa bir *khiton* ile işlenmiştir. Nemesis'in sol alt köşesinde özdeşleştirildiği teker, sol köşede ise bir *gryphon* yer almaktadır. Sahnede konu ile bağlantılı unsurlar dikkat çekmektedir. Figür sol elinde dörtgen bir kalkan ve *retarius* olarak bilinen gladyatörlerin kullandığı üç dişli bir mızrak tutmaktadır. Yine kalkanın üzerinden bir meşale ve bir palmiye dalı ayırt edilmektedir. Nemesis, sağ elinde *venator*ların kullandığı bir kırbaç tutmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde, vahşi hayvan gösterilerine de atıfta bulunulmaktadır.

b.4. Nikaia'da Nemesis Kültü ve Gladyatör Oyunları

Tanrıça Nemesis kültü, Nikaia'da esas olarak nümismatik ve epigrafik veriler aracılığıyla belgelenmektedir. Bu verilerin yanı sıra, günümüzde süregelen İznik'teki Roma Tiyatrosu kazılarında bazı bulgular da tespit edilmiştir[2082]. 1985 yılı kazı raporlarında görüldüğü üzere, gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında, tiyatronun *analemma* duvarının kuzey yüzünde bir blok ortaya çıkartılmıştır (**Res. 8.2**)[2083]. Bloğun üzerinde, çerçeve içinde kalan bir saha içinde, yuvarlak kemerlerin birbirine bağladığı sütunlar iki ufak niş oluşturmaktadır. Nişler oldukça ufak olarak görünmektedir; 31 cm yükseklik, 11 cm genişlik ve 7,5 cm derinlik ölçülmüştür. Nişlerin hemen altında bulunan ikinci bir blokta ise dört satırlık Hellence bir yazıt işlenmiştir (**Res. 8.3**)[2084]. Yazıta göre Tanrıça Nemesis adına, *gnomonikos* (güneş saati uzmanı) olarak ifade edilen Aelianus Asklepiodotus bir adak sunmuştur.

[2080] Tataki 2009: 641; Aristodemou 2016: 195. M.S. 2.-3. yy. Nemesis ve amfitiyatro oyunları arasındaki ilişki Balkanlar-Tuna Nehri çevresinde çalışılmıştır. Bu çalışmada, siyasi ve ideolojik bir planlamanın sonucu olarak yerel halkın Nemesis ve gladyatör oyunlarını benimsediği ortaya koyulmaktadır. Konu hak. bk. Pastor 2011.

[2081] Gugl 2001; Adak 2016: 7-8.

[2082] Tiyatrodaki arkeolojik kazı çalışmaları için ayrıca bk. böl. IV. A.

[2083] Yalman 1986: 236-237.

[2084] SEG XXXVI 1153; Yalman 1986: 236; Adak 2016: 3. Ἀγαθῆι τύχηι· | Θεάς ^{vac} Νεμέσεις | Αἰλιανὸς Ἀσκληπιόδοτος ||^{4} γνωμονικὸς ἀνέθηκεν.

Dolayısıyla böyle bir yazıtın ve nişlerin varlığı göz önünde bulundurularak Yalman, Aelianus Asklepiodotus'un Nemesis heykelciklerini adamış olabileceği ve Nemesis'e ait bir tapınım alanının bulunduğunu desteklemektedir[2085]. Aynı hususa değinen Adak ise, Nemesis kültünün burada var olduğu görüşünü kabul ederek tapınım alanı olarak sınırlandırılmış bir mekân önerisinde bulunmaktadır; ana girişten itibaren tonozlu devam eden doğu *parodos*, beraberinde nişlerin olduğu bir sunak ile yeterli olup, tiyatronun sadece bu bölümünde faaliyet göstermiş olmalıdır. Dolayısıyla buradaki tapınım mekânı bir Nemeseion şeklinde önerilerek Nikaia'daki Roma Tiyatrosu içinde bağımsız bir yapıdan ziyade mütevazı bir kült yeri şeklinde yorumlanmaktadır[2086]. Tiyatro ile bağlantılı bir tapınım mekânının olması, Roma özelliği olarak değerlendirilebilir. Hellen tiyatroları kutsal alanların içinde inşa edilirken, kesin olmamakla birlikte Roma tiyatrolarının *cavea*larının altında bir tapınım mekanına rastlanabilmektedir[2087].

Nemesis kültü ile ilgili Nikaia'da başka epigrafik veriler de belgelenmektedir. Yine Roma tiyatrosu ile bağlantılı olan (önceki yazıttan 20 m c. mesafede) bir yazıt görülmektedir. Söz konusu yazıtta, M.S. 138/139'da Asia *proconsul*lüğü yapan L. Vanuleius Montanus Apronianus Octavius Priscus, Nikaia'daki Nemesiastai topluluğu tarafından onurlandırılmaktadır[2088]. Tanrıça Nemesis'e inananlar tarafından yapılan onurlandırmada, Vanuleius'un uzun *cursus honurum*una yer verilmesinin ardından, kendisinin meblağın belli olmadığı bir bağışta bulunduğu görülmektedir. Nemesis taraftarları veya *amici Nemesiaci*[2089] olarak bilinen Nemesiastai hakkında ne yazık ki söz konusu yazıtta bilgi sunulmamaktadır. Ancak Vanuleius'un kendilerine bir "hediye (δῶρον)" sunması, olası bir bağış üzerine kendisinin bir kaide ile birlikte bir heykel ile onurlandırıldığını göstermektedir.

[2085] Yalman 1986: 237.

[2086] Adak 2016: 4. Bu görüşü desteklemek adına, yukarıda da değinilen Philippoi Tiyatrosu'ndaki Nemesis, Victoria ve Mars üçlü adakları örnek olarak sunulmaktadır.

[2087] Aktüre 2008: 95 Tab. 1.

[2088] Adak 2016: 16. [Ἀγαθ]ῆι τύχηι· | Λ. Οὐενουλήϊον Λ. υἱὸν Γαλερία Μονταν[ὸν] | Ἀπρωνιανὸν Ὀκτάουιον Πρεῖσκον, σάλι[ον] ||[4] [Κ]όλλεινον, τριῶν ἀνδρῶν ἐπὶ τῆς μονήτη[ς], | ἕξ ἀνδρῶν ἱππέων Ῥωμαίων, ἔπαρχο[ν] | Ῥώμης ἑορτῆς Λατεῖνον, ταμίαν Θεοῦ Τρα[ϊ]|ανοῦ Παρθικοῦ, στρατηγὸν, πρεσβευτὴν λεγ[ιῶ]||[8]νος πρώτης Ἰταλικῆς, αὔγυρα, ὕπατον, ἡγεμ[όνα] | Ἀσίας, τὸν εὐεργέτην καὶ φιλόπατριν κ[αὶ ὁ]|μόπολιν Νεμεσιασταὶ ἐκ τῶν δ[ώρων] | ἀνέστησαν.

[2089] Hornum 1993: 70.

Dolayısıyla Vanuleius'un, kamu nezdinde Nikaia'da onurlandırılmak istediği de düşünülebilir. Nitekim sağlayacağı prestij göz önünde bulundurulduğunda, tiyatro gibi kalabalıkların sık ziyaret ettiği bir yerde onurlandırmayı istemek uygun görünmektedir. Ayrıca yazıtın kendisi de Nemesiastai hakkında bir fikir sunmaktadır. Anlaşılacağı üzere kent tiyatrosunda bir onurlandırma heykelinin dikilmesi, yerel otoriteyle ilişkileri gerektirmektedir. Diğer yandan Vanuleius'un kendileri ile iletişime geçmesi, söz konusu topluluğun kentler arası faaliyetleri ve ilişkilerini ortaya koymaktadır[2090]. Neden bir Asia *proconsul*ünün onurlandırıldığı sorusuna Adak, Venuleius *gens*i üzerinden cevap önermektedir. Çünkü büyükbabası L. Venuleius Montanus, İmparator Nero zamanında Bithynia *proconsul*ü olarak anılmaktadır[2091].

Nikaia'da tespit edilen bir diğer onurlandırma yazıtında, kentte düzenlenen oyunlar hakkında bilgi sağlanmaktadır. Lefke Kapı üzerinde görülen söz konusu onurlandırmada, T. Fl. Severianus Asclepiodotus'un (P070) *cursus honorum*u bağlamında unvanları ve icraatları sıralanmaktadır. Bu aktarımın içinden, Roma idaresine yönelik görevleri dikkat çekmektedir; *Dea Roma* rahipliği ve *prosecutio*nun yanı sıra gladyatör ve *venatio* gösterileri düzenlediği anlaşılmaktadır[2092]. T. Fl. Severianus Asclepiodotus'un (P070) birden fazla gösteri düzenlediği desteklenmektedir. Bunlardan en azından ikisinin, bölgede gerçekleştirdikleri ziyaret göz önünde bulundurularak M.S. 215/216'da İmparator Caracalla, M.S. 218/219'da ise İmparator Elagabalus için düzenlendiği önerilmektedir[2093]. Ayrıca Genç Plinius'un mektuplarında, resmi olarak Nikaia'da gladyatör oyunlarının düzenlenmesine dair direkt kanıt bulunmaktadır; İmparator Traianus'a yazmış olduğu bir mektupta, Nikaia ve Nikomedeia kentlerinde kamu cezalarını sıraladığı

[2090] Bettinelli 2020: 267-268. Ayrıca sat. 9-10'da görülen ὁμόπολις (aynı kentli) sözcüğü, Vanuleius'un Nikaia vatandaşlığı hakkında bir fikir yaratmasına karşın, Nemesis topluluğuna ithafen yazılmış olabileceği düşüncesi ön plana çıkmaktadır.

[2091] Adak 2016: 19.

[2092] Ayrıca bk. böl. VI. A.

[2093] Adak 2016: 11. Bu öneri, İmparator Caracalla'nın Nikomedeia'da bulunduğu sırada doğum günü olması vesilesiyle gladyatör oyunları talep etmesine dayanmaktadır (Cass. Dio LXXVIII 19).

kısımda, maden ocaklarına kapatma ve gladyatör gösterilerine katılma cezalarından bahsetmektedir[2094].

Nikaia'da tespit edilen iki mezar yazıtı[2095], kentte yaşayan gladyatörlerin varlığına dair direkt bilgiler sunmaktadır. İlk mezar yazıtı gladyatör Khrysomallos'a aittir[2096]. Khrysomallos'un silah olarak ağ kullanan bir *retiarius* olduğu, ancak daha önce avcılık yaptığı aktarılmaktadır. Yazıtta *venatio*lara da katıldığı ifade edilmektedir. Sat. 3'te görülebileceği üzere *stadion*larda vahşi hayvanlarla dövüşmüştür. *Venatio*ların düzenlenmesine dair bu aktarım başlı başına önemliyken, *stadion* sözcüğü de dikkat çekmektedir[2097]. Khrysomallos'un mezarı yakınlığı belli olmayan Heliodoros tarafından yaptırılmıştır. İkinci yazıt ise Melanippos'a aittir[2098]. Anlaşıldığı kadarıyla memleketi Tarsus'tur. Ayrıca Melanippos gibi kendisi de bir *retiarius* olup ikinci rütbeye sahip olduğu aktarılmaktadır. Mezar epigramı, kendisinin on üç gösteriye katıldığı ve sonuncusunda öldüğüne işaret etmektedir. Son olarak, kentin dışından da Nikaialı gladyatörler belgelenmektedir. İlk örnek, Beroia'dan sunulmaktadır (**Res. 8.4**)[2099]. Bu mezarın sahibi gladyatör Soulpikes olup kendisinin Thrakia'daki Pautalia köyünden olduğu aktarılmaktadır. Yazıtta ismi geçen Nikaialı Ioulianos ise kendisinin bir yoldaşı olarak değerlendirilmektedir.

[2094] Plin. Ep. X 31; Dodge 2009: 35 Fig. 4.3.

[2095] *INikaia* 277 Louvre Müzesi'nde kayıtlı olup İznik'ten ele geçtiği desteklenmektedir. Ancak aynı yazıtın Alexandreia Troas'ın yazıt korpusunda da ele alındığını belirtmekte yarar bulunmaktadır (Bk. *IAlexandreia Troas* 123).

[2096] *INikaia* 276. Τὸν θρασὺν ἐν σταδ<ί>οις ἰσορᾷς με <νέ><κ>υν, <π>[αροδεῖτα], | {ε} Χρυσόμα{ο}λλον {Χρυσόμαλλον} ῥητιάριον, τὸν πρὶν δὲ κυ<ν>η<γ>όν. | θήρας ἐν σταδίοις π<λή>ξας ΠΛΑΑΝΗΕΧΝΗΣΙΔΡΠΛ---Ν ||[4] ἔκ[τ]εινεν δὲ Τ{ε}υδεύς {Τυδεύς}, ὃν οὐκ ἤσχυσα <κ>ρ<ατ>ῆσ<α>[ι] | Μοῖραν δ' οὐκ ἔφυγον ἐ<πεὶ> ἦν μίτος οὗτος ὁ Μοιρῶν. | Ἡλιόδωρος ΒΕΔΤΑΣΓΙΝΟΣ Χρυσομάλλῳ ἐκ τῶν αὐτ<ο>ῦ | μνείας χάριν. Χαῖρε παροδ<εῖτ>α.

[2097] *Stadion* sözcüğü Şahin tarafından arena olarak aktarılmaktadır (*INikaia* 276). Ayrıca Nikaia'da bir *stadion*un varlığı belgelenmemiş olup gösterilerin, kentteki Roma tiyatrosunda gerçekleştirildiği kabul edilmektedir.

[2098] *INikaia* 277; Robert 1971: 234-235 no. 298. [Τ]ὸν θρασὺν ἐν σταδίοις ἐσο|[ρ]ᾷς με [ν]έκυν, παροδεῖτα, Ταρ|[σ]έα ῥη[τ]ιάριν · δεύτερον πᾶλον, ||[4] Μελάνιππον. Οὐκέτι χαλκε|[λ]άτου φωνὴν σάλπιγγος ἀκο[ύω] | [οὐ]δ' ἀνίσων αὐλῶν · κέλαδον ἀ|[εθ]λῶν ἀνεγείρω· φασὶν δ' Ἡρα||[8][κ]λέα δύο καὶ δέκα ἆθλα τελέσσ[αι] | [τα]ὐτὰ δ' ἐγὼ τελέσας τρισκαιδέκατ[ον] | τέλος ἔσχον. | Θάλλος καὶ Ζόη · Μελανίππ[ῳ] ||[12] [μ]νείας χάριν · ἐκ τῶν · ἰδίων | ἐποίησαν.

[2099] Robert 1971: 82-83 no. 17. --- λία | Πατρὶς δέ μοι Παυτ̣α[λία] | ἐν ὅπλοις δ' ἐπτε̣κ̣ε̣δε[κ]||[4][έ]της ὄνομα δέ μ[ο]ι | Σουλπίκις. Μεδία κ̣ὲ | Ἰειουλιανὸς Νικαεὺς | *[rasura]* ||[8] ἐκ τῷν ἐκίνου μνίας | *[vac]* χάριν.

Dolayısıyla Ioulianos da dostu gibi bir gladyatör olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir kişi Bithynion'da görülmektedir[2100]. Mezar sahibi *arkhikynegos* (başavcı) Iustus'un mezarı kardeşleri Valerius ve Iulius tarafından yapılmıştır. Iustus, birden fazla vatandaşlığa sahiptir; Nikaia, Prousa, Smyrna, Ephesos ve Pergamon vatandaşlıkları sıralanmaktadır. Ayrıca kardeşleriyle birlikte Latince isimlere sahip olunması ve *patronymikon*un eksik olması nedeniyle üç kişinin de köle kökenli olduğunu düşündürtmektedir. Sahip olduğu vatandaşlıkların arasında Nikaia'nın ilk sırada olması, kendisinin Nikaialı olduğu ve burada büyüdüğü fikrini ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle Nikaia'dan sonra azat edildiği ve vatandaşlığını aldığı diğer kentlere giderek kendini kanıtladığı önerilmektedir[2101]. Bu hususta, Iustus'un Nikaia'da büyümüş olması ve sonrasında diğer kentlere açılmış olması bakımından Nikaia'da *ludus*ların (gladyatör okulu) olabileceği de önerilmektedir[2102]. *Bithynia et Pontus* Eyaleti'nde Nikaia'nın haricinde Nikomedeia, Prousa, Bithynion ve Amaseia'dan gladyatör mezarlarının tespit edildiği ifade edilmektedir[2103].

Bu tarz gösterilerin gerçekleştirildiği mekân hususuna değinmek gerekmektedir. Nitekim Roma kültüründe, gladyatör gösterilerinin tiyatro ve amfitiyatrolarda sınırlı kalmadığı, *circus* ve forumlarda da gerçekleştirildiği bilinmektedir[2104]. Ancak Nikaia'da olası bir forum veya *circus*a ait veri bulunmadığından, gladyatör gösterilerinin kentin Roma tiyatrosunda gerçekleştirilmiş olduğu kabul edilmektedir. Oyunların gerçekleştirildiği Roma tiyatrosunda bulunan bazı mimari süsleme ve kabartmaların gladyatör oyunları ile ilişkili olduğu önerilebilir. Nitekim literatürde sunulan kimi fragmanların savaş veya askeri temada olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, kazı raporlarında *scenae frons* ile ilişkili iki kabartma dikkat çekmektedir[2105]. İlk parça (**Res. 8.5**) *scenae frons* üzerinde *in situ* olarak ele geçmiştir. Alçak kabartma bir frize ait olan bu fragman mermerden yapılmış olup bir *lesbos kymation*u ile sınırlandırılmıştır. Çevrelenmiş alanın içinde üst üste

[2100] Adak 2010: 2. Οὐαλέριος καὶ Ἰούλιος | Ἰούστῳ ἀδελφῷ ἀρχικυ|νηγῷ, Νικαιεῖ καὶ ||[4] Προυσαεῖ καὶ Σμυρναί|ῳ καὶ Ἐφεσίῳ καὶ Περ|γαμηνῷ· ἀνεξοδίαστον, | ὃς δὲ ἂν σκύλῃ τὸν βωμὸν ||[8] δώσει εἰς τὸν φίσκον | [vac] αφ΄, μνήμης χάριν. | [vac] Χαίρετε. [vac] | [vac].

[2101] Adak 2010.

[2102] Adak 2016: 14.

[2103] Marek 2003: 99-103.

[2104] Cass. Dio XLIII 22.3; Vitr. De arch. V 1.

[2105] Yalman 1985: 583-584.

bindirilmiş iki kalkan, bu kalkanların sol üst ve sağ alt noktasında çapraz gelecek şekilde bir mızrak yerleştirilmiştir. İkinci mermer parça (**Res. 8.6**) ise kapı boşluğunun doğu yüzünde bulunmuştur. Yine alt ve üst kısımdan bir *lesbos kymation*u ile çevrildiği görülmektedir. Sınırlandırılmış alanın içinde alçak kabartma şeklinde, sahneye göre sağda yan yana iki kalkan, solda da bir miğfer işlenmiştir. Miğferin üzerinde yatay olacak şekilde kınında duran bir kılıç, miğferin altında ise yine paralel olacak şekilde bir mızrak yerleştirilmiştir. Tiyatronun mimari süsleme parçaları arasında bir parça daha dikkat çekmektedir[2106]. Yine alçak kabartma olarak, levha şeklinde işlenmiş olarak fragmanın üzerinde zırh, miğfer ve dizlik görülmektedir (**Res. 8.7**). Son olarak, tiyatroda gerçekleştirilen gladyatör oyunlarına istinaden bir kılıç-kalkan kabartması (**Res. 8.8**) gösterilmektedir[2107]. Tiyatrodaki mimari elemanlar dahilinde değerlendirilen *herme*lerin de (**Res. 8.9-11**) gladyatör gösterileri ile ilişkili olduğu önerilmiştir. Tiyatrodaki sütunlu galerilerin arasına *herme*lerin yerleştirildiği ortaya koyulmuş olup bu uygulamanın tiyatro yapıları için alışılagelmedik olduğu desteklenmektedir. Hermes'in yaşam, yol ve yolculuktan sorumlu olduğu gibi yarışmalardan da sorumlu olduğuna dayanarak gladyatör gösterileri ile ilişkili olabileceğine dair öneri yapılmaktadır[2108]. 2019 yılında tiyatroda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında gladyatör gösterileri kapsamında alışılagelmedik bir eser tespit edilmiştir (**Res. 8.12**). Bir "jetonu" andıran pişmiş toprak dairesel formdaki bu obje kazı başkanlığınca tiyatro bileti olarak tanıtılmıştır[2109]. Yaklaşık 3 cm çapa sahip olan bu objenin üzerinde tam olarak tanımlanamayan bir figür görülmektedir. Figürün ve aynı zamanda objenin kenarları nokta bordür ile sınırlandırılmıştır.

[2106] Yalman 2003a: 86-87.

[2107] Ekin-Meriç 2019: 342.

[2108] Öz – Ekin-Meriç 2021: 66-67.

[2109] Söz konusu obje ilk olarak basına tanıtılmıştır, https://www.sozcu.com.tr/bursada-m-s-6-yuzyildan-kalma-tiyatro-bileti-bulundu-wp4447533 (erişim tarihi: 18.04.2019). Daha sonra ise mevcut kazı başkanı sayın Doç. Dr. Aygün Ekin-Meriç tarafından 03.02.2023 tarihinde "İznik Roma Tiyatrosu Ziyarete Açılıyor" başlıklı bir sunum gerçekleştirilmiştir. Bu sunumda tiyatronun özgün işlevinin M.S. 2.-3. yy. aralığında olduğu ve özellikle gladyatör oyunları için kullanıldığı belirtilmiştir. Tiyatrodaki mimari süsleme öğelerinin yanı sıra bilet olarak tanıtılan obje de bu bağlamda sunumda kullanılmıştır.

Gladyatör oyunları bağlamında Nemesis kültüne dair yansımalar, Nikaia sikkelerinde de sık sık görülmektedir; İmparator Antoninus Pius (M.S. 138) ile Trebonianus Gallus (M.S. 253) aralığında yaygın olduğu söylenebilmektedir. Nemesis sikkelerinde personifikasyonun tanımlanabilmesi için isim dahil edilmemesine karşın sadece kentin *ethnikon*una yer verilmiş, buna rağmen çeşitli atribüler üzerinden tanımlama yapılabilmektedir. Nikaia sikkelerinde Nemesis çeşitli atribüleriyle betimlenmektedir; insanlara ölçülü hareket etmeyi hatırlatan ölçü aleti, dizginsiz konuşmamayı vurgulayan dizgin ve araba tekerleği esas olarak atribü şeklinde karşılaşılmaktadır[2110]. Ancak belirtmek gerekir ki sikke betimlerinde Nemesis ve gladyatör gösterileri arasında açık bir ilişki sergilenmemektedir.

İlk olarak bir İmparator Antoninus Pius'un sikke tipinde (S113) görülen Nemesis, giyimli bir kadın figürü olarak betimlenmekte, sol eliyle aşağıya doğru bir ölçü aleti, sağ eliyle ise omuzuna doğru *khiton*unu tutmaktadır. Sahneye göre sol alt yanında bir araba tekerleği yerleştirilmiştir. Benzer sahne daha sonra İmparator M. Aurelius'ta (M.S. 161-180) (S142) kullanılmaktadır. Fakat bu sefer Nemesis'in elinde ölçü aletinin aksine gem görünmekte, araba tekerleği ise görülememektedir. Her iki atribünün de kullanıldığı bir betim Severus Alexander (M.S. 222-235) (S267) sikkesinde karşılaşılmaktadır. Burada Nemesis sol eliyle gem, sağ eliyle omuzundaki *khiton*unu tutarken, sağ altında araba tekerleği işlenmiştir. İmparator I. Maksiminus'ta (M.S. 235-238) bu sefer iki farklı tip kullanılmıştır; ilkinde (S273) tanrıça gem veya ölçü aleti yerine bir asa tutarken, ikincisinde (S274) bir tahtta oturmaktadır. Tahtta oturan tip yine tahttın altında ayırt edilen araba tekerleği ile tanımlanabilmektedir. Bu örnekte, ek olarak Nemesis sol elinde bir *cornucopia*, sağ elinde de bir *patera* tutmaktadır. İmparator III. Gordianus yönetimi esnasında (M.S. 238-244) yine iki farklı tip görülmektedir; bir tanesi (S300) gem tutan tipin tekrarı iken, diğeri (S301) gem tutan betimden farklı olarak sağ eliyle omuzunu değil bir terazi tutmaktadır. Yine farklı bir betim olarak İmparator I. Philippus'un (M.S. 244-249) bir sikke tipinde (S316) Nemesis ayakta, sol eliyle bir *cornucopia*, sağ eliyle terazi tutmakta, aşağısında yine bir araba tekerleği görülmektedir. Son olarak, İmparator Traianus Decius yönetimi esnasında (M.S. 249-251) iki farklı sikke tipi (S320, S321) ile İmparator Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) sikkesinde (S326)

[2110] Hornum 1993: 148-149.

Nemesis'in kent sikkelerindeki en erken betimi olan İmparator Antoninus Pius betimine geri dönüş yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tanrıça Nemesis'in Bithynia'da popüler olduğu düşünülmektedir. Çünkü Nikaia sikkelerinin haricinde, bölge dahilindeki kentlerin sikkelerinde de kullanım görmüştür. Ayrıca vatandaşların yeminlerinde de geçtiği aktarılmaktadır[2111]. Bu duruma örnek olarak Dion Khysostomos gösterilmektedir. Nitekim kendisi, Dionysos, Herakles, Zeus, Athena, Aphrodite ve Harmonia'nın yanı sıra Nemesis'i anarak yemin ettiğini ifade etmektedir[2112]. Diğer yandan Bithynia'da gladyatör gösterilerinin popülerliğinin M.S. 2.-3. yy. arasında olduğu düşünülmektedir. Buna etken olarak M.S. 1. yy.'a ait verilerin eksikliği üzerine durulmaktadır. Bu eksiklik bir tesadüf olarak değerlendirilmesinin yanı sıra, ilk etapta bu gösterilere talep olmadığını ve zamanla popülerlik kazandığını düşündürtmektedir[2113]. Ancak Bithynia halkının bir kısmının Thrakia kökenli olduğu, kökenlerinin savaşa ve kana aşina olduğu da unutulmamalıdır. Dolayısıyla imparatorluğun bölgedeki ilk varlığından itibaren bu gösterilere de ilginin olabileceği ancak mevcut literatürde şimdilik bir eksikliğin olması daha olasıdır.

C. Kent Sikkeleri

1. Propaganda Aracı Olarak Sikkeler

Romanizasyon başlığı altında kültür yayılımı ve etkileşimi süreci hakkında bilgiler sunulmuş ve konu üzerinde yapılan tartışmalara yer verilmiştir. Bu başlığın altında ise Romanizasyon ve Roma propagandası bağlamında Nikaia kent sikkeleri ele alınmıştır. Anlaşılacağı üzere sikkeler, bir yandan ekonomi için önem arz ederken, diğer yandan bireylerin günlük yaşamı sırasında elden en çok geçen malzemelerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu özelliği ile muhakkak propaganda aracı olarak bir etkileşim yaratarak yabancı bir kültürün kabul edilmesi veya ettirilmesi hususunda elverişli şekilde kullanım görmüştür.

Sikkelerin propaganda aracı olarak kullanılmış olup olmadığı ile ilgili tartışmalar yaklaşık olarak 1900'lerin ortalarından itibaren başlayarak günümüze kadar gelmiştir. Özellikle Harold Mattingly, Carol Sutherland, Hugo Jones ve Michael

[2111] Adak 2016: 7.

[2112] Dion. Chrys. XXXIX 8.

[2113] Adak 2016: 12.

Crawford'un içerisinde yer aldığı bu tartışmada, bir taraf halkın iyi yönde etkileneceği düşüncesiyle betimlerin imparator tarafından özenle seçildiğini desteklerken, karşı taraf Roma sikkelerinin salt ekonomik niteliğe sahip olduğunu, yönetimin sadece ufak bir bölümünün bu husus ile ilgilendiğini, bu sikkelerin nadiren dikkat çektiğini ve çoğunlukla yanlış anlaşıldığını desteklemektedir[2114].

Güncel bir çalışma olarak Talbert'in danışmanlığında kaleme alınan Ellithorpe'nin doktora tezinde[2115] bu tartışmaya yer verilerek kendi dönemlerinde insanların sikkeleri inceleyip incelemedikleri, ayrıca sikke betimlerinin anlaşılıp anlaşılmadıkları değerlendirilmiştir. Araştırmacı İncil'den bir pasaj vererek ünlü "Caesar'ın hakkı Caesar'a[2116]" ifadesini incelemektedir[2117]; İsa kendisine yöneltilen soruya istinaden kendisine bir *denarius* verilmesini ister[2118], akabinde üzerinde kimin başı ve unvanı yazdığını sormakta ve karşılığında oradaki halk tarafından "Caesar'ın" cevabını almaktadır. Böylelikle ilk olarak belirli bir sikke birimi talep edilerek karşılık bulmakta, diğer yandan betimdeki kişinin unvanı kalabalık tarafından bilinmektedir. Bu soru-cevap neticesinde ortaya çıkan sonuç nezdinde, yerel halkın sikkeler ve betimlerine aşina oldukları savunulmaktadır. Bu anekdot haricinde Crawford[2119] insanların sikkelerin sahte olup olmadıklarını kontrol etmek durumunda olduklarına, sikkeler üzerine yazı yazıldığına, haber niteliği taşıdığına, imparatorlara yönelik *damnatio memoriae* uygulamasında sikkelerin toplanması gibi hususlara dayanarak kullanıcıların sikkeleri incelediklerini ve böylelikle etkilendiklerini desteklemektedir. Görselden-temsilden haber alma veya bilgilenmeye dair modern bir örnek olarak pul kullanımı gösterilmektedir. West'e göre günümüzde nasıl ki pullar üzerinden geçmişe ait önemli kişiler ve yıl dönümleri, kent tanıtımları gibi temalar işleniyorsa, Roma İmparatorluk sikkelerinde de benzer tanıtımlar yapılmaktaydı[2120].

[2114] Mattingly 1946: 104-106; Sutherland 1951; Jones 1956: 13-33; Crawford 1983: 47-64.

[2115] Ellithorpe 2017.

[2116] Mt. XXII. *Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*.

[2117] Ellithorpe 2017: 6-8.

[2118] Hangi sikkenin olabileceği hak. tartışma için bk. Lewis – Bolden 2002: 18-20.

[2119] Crawford 1983.

[2120] West 1949: 19.

Üretim tekniği bakımından sikkeler her iki yüzeyde betim ve metin taşıyabilmesi bakımından elverişli durumdadır. Aynı zamanda ödeme aracı olarak hareketli bir nesne olması, fiziki olarak ise ufak ve hafif olması birçok insana ulaşması olanağını sunmuştur[2121]. Kral, yönetici ve kent gibi yetkililerin ürünü olarak sikke, darp edenlerin halka sunmak istediği olumlu mesaj ve çağrışımlarını taşımaktadır[2122]. Sikke geleneği her ne kadar Hellenlere kadar geriye gitse de, Romalılar taşıdığı potansiyelin farkına vararak siyasi bir nitelik katmıştır[2123]. Böylelikle bu hareketlilik ve siyasi nitelikten yararlanılarak sikke betimlerinde diğer konuların yanında siyasi olaylar, imparator değişimleri, inşa faaliyetleri, askeri zaferler gibi toplumu etkileyen hususlar işlenerek etkileşim sağlanabilmiştir[2124].

M.Ö. 2. yy.'ın birinci yarısından itibaren Roma'nın Hellas ve Küçük Asya'ya ardı ardına askeri birlik göndermesine karşın Roma hakimiyeti ile beraber sikkelerinin kabul görmesi aynı yüzyılın son çeyreğini bulmuş, özellikle VI. Mithridates Savaşları sonrasında ise *denarius*lar yaygınlaşmıştır. Bu kapsamda Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren kentlerin darp ettiği bronz sikkelerdeki özellikler Roma ile olan ilişkilerini de yansıtmakta; betim ve ağırlık birimleriyle bir tarafta tamamen Romalılaşmış sikkelere sahip kentler ile diğer tarafta Atina gibi katı bir şekilde gelenekleri sürdüren kentler görülmektedir[2125].

M.Ö. 2. yy. sonlarına ait merkez darplı sikke tipleri ile bireysel sikke basımının önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Öncesinde sikke üzerinde sadece senatörlerin değil, bütün Roma vatandaşlarının tanımlayabileceği betimler (Castor ve Pollux, Iuppiter, savaş ganimeti vb.) değişmeden nesiller boyunca kullanılmaktayken, sikke basımından sorumlu memurlar önce atalarının, daha sonra kendilerinin başarılarını sikke betimlerinde aktarmaya başlamıştır[2126]. Diğer yandan M.Ö. 1. yy.'da askeri liderlerin kendi yönetim bölgelerinde sikke basımını ele almasıyla daha önce senato

[2121] Kerschbaum – Vidin 2021: 5.

[2122] Dahmen 2007: 3.

[2123] Hannestad 1988: 13.

[2124] Tekin 2021: 46. Ayrıca bu hususta Tekin, Romalıların sikkelerde tüm kültürel ve siyasal yaşamlarını yansıttığını ifade etmektedir.

[2125] Kroll 1997: 140-145.

[2126] Zanker 1988: 11-12; Hannestad 1988: 19.

denetimine tabi olan eski sistem zayıflamış, Caesar'ın merkez darphaneye müdahale etmesiyle de varisi Octavianus'un düzenleme getirmesine gerek duyulmuştur[2127].

M.S. 1. yy. itibariyle Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde betim ve lejandlar etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmış; *pietas, concordia, felicitas, fortuna* vb. imparator ve imparatorluk nitelik ve eylemleri ana tema olmuştur[2128]. Kuşkusuz Roma kültürünü ve iktidarını benimsetmek için yapılan bu propagandanın etkili olması için sikkelerin görülmesi, hatırlanması, anlaşılması ve ona göre davranılması gerekmektedir[2129].

Suetonius'a göre[2130] İmparator Nero, kendisinin *lyra* çalarken betimleyen heykellerini yaptırmış ve aynı betimli sikkeleri darp ettirmiştir. Eusebius ise[2131] İmparator Constantinus'un sikke betimlerini kendisinin seçtiğini aktarmaktadır. Yine sikkeler üzerinden propaganda yapma ve mesaj verme kaygısıyla Caesar, Decimus Iunius Brutus Albinus gibi sikke basan soylular aracılığıyla Gallia Seferi devam ederken (M.Ö. 58-50) sikkelerde Gallialı erkek ve kadın başı, Victoria, sancak, savaş borazanları ve biga gibi betimler aracılığıyla, başarılarının görsel hatırlatıcıları sayesinde Roma'dan fiziki olarak uzakta olmasına karşın aristokrasi çevresinde varlığını koruyabilmiştir[2132]. İleriki süreçte (M.Ö. 44), Caesar'ın suikastı sikkeler aracılığıyla kitlelere duyurulmuştur; EID MAR lejandlı sikkeler, propaganda ve haber aracı olarak sikke kullanımında önemli bir örnek olarak kaydedilmektedir[2133]. Caesar'ın ardından Roma'nın ilk imparatoru Augustus da sikkeler üzerinden

[2127] RIC I 22.

[2128] Morrisson 2002: 55. Benzer temanın propaganda unsuru olarak M.S. 2. yy.'da da kullanımını söz konusudur. Zira bu duruma örnek olarak G. Pescennius Niger'in sikke propagandası gösterilmektedir (Heesch 1978; Ergin 2008: 101-102).

[2129] Qualter 1962: xii.

[2130] Suet. Ner. XXV.

[2131] Eusebius 14.2-16.

[2132] Rowan 2019: 28-29.

[2133] Tekin 2021: 48-49. Söz konusu sikke tipinin ön yüzünde Marcus Iunius Brutus'un portresi, arka yüzünde de iki hançer arasında bir *pileus* (konik başlık) yer almaktadır. Lejand itibariyle EID MAR, Caesar'ın öldürüldüğü mart ayının ortasına, *pileus* da Dioskouroi bağlamında özgürlüğü temsil etmektedir. Böylelikle bu sikke aracılığıyla Caesar'ın katli üzerinden Brutus'un sayesinde sağlanan özgürlük halka ilan edilmektedir.

otoritesini sağlamaya çalışmıştır[2134]. Bu alıntılar göz önünde bulundurulduğunda, sikkelerin propaganda aracı veya tamamlayıcı olarak ne kadar uygun olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak yüksek ihtimalle hayatında canlı olarak karşısında bir imparator göremeyecek olan bir vatandaşın veya "müstakbel" vatandaşın, örneğin İmparator Caracalla gibi karakteristik sert bir bakış ile karşılaşması durumunda almış olduğu mesaj net olmalıdır.

Kent sikkeleri, iki temel faktör doğrultusunda şekillenmiştir; ilki üretim ve ikonografi geleneğini etkileyen kent konumu ile bölgedeki durum, ikincisi ise darp makamlarının üretim motivasyonudur. Sikkeler ve beraberinde gösterilen betimler, propaganda maksatlarının yanı sıra toplulukların kimliklerini ve geleneklerini de yansıtmaktadır. Bir toplumun ortak geçmişine, bakış açısına ve değerlerine yapılan referansların yansıtıldığı resmi belge niteliğindeki sikkeler, kültür hafızasını güçlü ve eşsiz bir şekilde inşa etmektedir[2135]. Betimler, belirli bir grup ve zaman çerçevesi içinde oluşmakta, yakın veya uzak siyasi, kültürel ve tarihi olaylarla şekillenmektedir. Buna karşın bir betim görüldüğünde, sadece kontekst ve sosyal çerçeve erişilebilir olduğunda anlaşılabilmektedir[2136].

Roma hakimiyeti ile birlikte her kent, *magistrate*lerin denetlemesi altında kendi kültürel kimliklerini ifade edebilmekteydi[2137]. Nümismatik veriler ışığında, ikonografi ve ağırlık birimleri açısından, Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerdeki Romanizasyon etkileri izlenebilmektedir. İmparatorluk portreleri ile Roma idare ve geleneğine bağlı çeşitli ikonografilerin benimsenmesi haricinde, yeni hakimiyetle gelen sikke birimlerindeki değişimler, bu etkileşimlerin parametreleri olarak değerlendirilmektedir[2138]. Bu değişimlere örnek olarak siyasi gelişmelerin içinde sikkeler aracılığıyla çeşitli eyalet personifikasyonuna ait ikonografik değişimlerinin izlenebildiğini, Hispania, Gallia, Germania ve Dacia gibi eyaletlerin imparatorluğa adaptasyonlarının takip edilebildiğini söyleyebilmek mümkündür[2139]. Söz konusu değişimlerin kültürel bir olgu olduğu, eyaletlerdeki elitlerin ölçü, ağırlık ve betim

[2134] Augustus sikkeleri için bk. Wallace-Hadrill 1986.

[2135] Dahmen 2007: 3-4; Kerschbum – Vidin 2021: 1-3.

[2136] Kerschbum – Vidin 2021: 4.

[2137] Fernoux 2004: 162-163.

[2138] Kroll 1997: 135-150.

[2139] Juhász 2018: 45-61.

bakımından aynı veya benzer sikkeleri kullanarak mümkün olduğu kadar Romalı olma çabasının bir sonucu olarak önerilmektedir[2140]. Benzer bir görüşü Juhász çalışmasında ortaya koyarak eyalet personifikasyonlarına ait ilk "barbar" imgelerinin (örn.DS8) daha sonra "barışçıl" ve "Roma benzeri" şeklinde (örn. DS17) değişime uğradığını ifade etmektedir[2141].

Betimler, vatandaşların eğitim ve bilgi seviyesine göre değişebilmekteydi. Tanrı betimlerinin anlaşılmayacağı düşünüldüğünde, anlaşılması için görseli tamamlaması için atribüler ve lejand eklenmektedir[2142]. Bu durum özelinde bazı Nikaia sikkelerinde, örneğin *Dea Roma* betimlerinde, betimi açıklayacak lejandın olmadığını ve muhtemelen Roma kültürüne ve literatürüne yerel halkın aşina olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Pergamon Krallığı'nın veraset yoluyla Roma'ya geçmesi, dolayısıyla Küçük Asya'da Roma egemenliğinin başlangıcıyla (M.Ö. 133) beraber merkezi yönetim kontrolünde sikke basımı başlamış ve çoğunlukla Küçük Asya kentlerine kendi bronz sikkelerini darp etme hakkı sunulmuştur. Bir ölçüde "kendi idare" olarak görünen bu durumda, kendi sikkelerini darp eden kentlerin ön yüz için imparatordan veya mevcut Roma makamlarından izin alması gerektiğini, arka yüz için ise kendi kalıplarını hazırladıklarını belirtmek yararlı olacaktır[2143].

Böylelikle sikkeler, taşıdıkları "propaganda yapma" ve "kimlik sunma" işlevleri doğrultusunda hem Romalılaştırma hem de Romalılaşma üzerinden değerlendirilebilmektedir. Gerçekleştirilen propagandanın esas amacı Romanizasyonu yani Romalılaştırmayı sağlamaktı; iktidar sağlamlaştırılmaya çalışılırken, bu tarz propagandalar bu amaca destek vermekteydi[2144]. Nikaia'nın Roma İmparatorluk Dönemi kent sikkeleri incelendiğinde, çeşitli mesajların verilmek istendiği ve bu doğrultuda gerek lejandların, gerekse betimlerin kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Nikaia sikkelerinde kült ve kült araçları, Roma idaresi ve ordusu, personifikasyon, Roma ile bağlantılı objeler ve yerel figür betimleri ile lejandlar propaganda açısından kullanım görmüştür.

[2140] Burnett 2011: 11.

[2141] Juhász 2018: 45.

[2142] Kerschbum – Vidin 2021: 4-5.

[2143] Dahmer 2007: 3; Franke 2007: 11-12. Süreç için ayrıca bk. böl. I. G.

[2144] Tekin 2021: 51.

2. İkonografik Süreklilik ve Adaptasyon

Geç Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, eyaletlerdeki kentler sınırlı da olsa bir özerkliğe sahip olurken, daimî olarak Roma'nın siyasi otoritesine tabi durumdaydı. Roma'ya olan yükümlülükler veya ayrıcalıklar imparatorun iradesine bağlı olduğundan, kent yönetiminde bulunan idari elit sınıfı Roma makamlarıyla sadece iyi ilişkiler kurmamış, aynı zamanda imparator ve ailesini onurlandırma hususunda sıklıkla kendi arasında rekabet etmiştir. Bu kapsamda, anlaşıldığı üzere kent sikkelerindeki betimler genellikle Roma'yı tatmin etme veya en azından karşısına almama kaygısıyla seçilmekteydi[2145].

Bithynia Bölgesi'nde sikke basan ve kullanan ilk kentler M.Ö. 5.-4. yy. aralığında Kalkhedon, Byzantion, Herakleia ve Astakos olarak ortaya çıkmaktadır[2146]. Roma etkilerinin görülmesinden önce ise Nikaia kentinin dahil olduğu en erken sikke grubu Bithynia Krallığı sikke grubu[2147] olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu sikke grubunun her ne kadar Nikaia özelindeki darbı kesin olmasa da bölge ve yerel halkın kültür ve kimliğini yansıtması, ayrıca Roma öncesine dair bir fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu grubun yanı sıra, bölge bazında kentin dahil olduğu genel bir sikke grubu olarak temelinde imparator kültü olan ve genellikle buna bağlı olarak arka betimlerinde bu kült ile bağlantılı tapınakların betimlendiği[2148] Bithynia Koinonu sikke grubu[2149] benzer şekilde incelenebilmektedir. Bahsi geçen bu iki grubun ardından Romanizasyon konusu ile dolaysız bağlantılı ilk kent sikkeleri[2150] karşımıza çıkmaktadır.

Bölgede ele geçen bazı sikkelerin üzerinde kullanılan takvime ait işaretler de görülebilmektedir. Geleneksel Bithynia takvimi Küçük Asya'nın kuzeyinde ve Karadeniz'de M.Ö. 149/148'de II. Nikomedes tarafından tanıtılmış olup başlangıç yılı I. Zipoites'in Bithynia'da kral unvanını aldığı yıl olan M.Ö. 297/296 olarak hesaplanmaktaydı. Bütün Bithynia kralları, ayrıca Mithridates tarafından da

[2145] Kremydi-Sicilianou 2005: 95-96.

[2146] Tekin 2008: 117-118.

[2147] Bithynia Krallığı sikkeleri için bk. SNG von Aulock 6878-6906.

[2148] Heuchert 2005: 30.

[2149] Bithynia Koinonu sikkeleri için bk. SNG von Aulock 6907-6917.

[2150] Nikaia kent sikkeleri için bk. SNG von Aulock 7010-7098.

kullanılan bu takvim eyaletin oluşmasıyla değişerek başlangıç yılı Lysimakhos'un ölüm yılı olan M.Ö. 282/281 dikkate alınmaktaydı. Yine bölgede Pompeius'un geniş ölçüdeki organizasyonlarının aksine kendisinin takvimi benimsenmemiştir[2151].

a. Bithynia Krallığı

Bithynia Krallığı'nın M.Ö. 297-74 yılları arasında hüküm sürdüğü düşünülmesine karşın, krallık yöneticilerinden Doedalses, Boteiras, Bas ve Zipoites'e ait sikke örnekleri belgelenmemiştir. Bu duruma karşın sırasıyla I. Nikomedes, I. Prousias, II. Prousias, II. Nikomedes, III. Nikomedes ve IV. Nikomedes'in baş ve lejandlarının görüldüğü sikkeler mevcut olup Bithynia Krallığı sikke grubu yaklaşık M.Ö. 280-74 tarih aralığını kapsamaktadır. Bu sikke grubuna bakıldığında, ön yüzde ağırlıklı olarak adı geçen krallara ait başların yer aldığını söyleyebilmek mümkündür. Söz konusu sikkelerin arka yüzlerinde ise mitolojik repertuvar baskın durumdadır; Zeus ve Athena figürleri ön plana çıkmaktayken Bendis, Apollon, Dionysos, Hermes, Nike ve *kentauros* figürleri de tercih edilmiştir[2152].

İlk krallık sikkeleri Kral I. Nikomedes'e (M.Ö. 280-250) atfedilmektedir. Her iki örnekte (S1, S2) ön yüzde kralın başı sakalsız ve *diademli* olarak sunulmaktayken arka yüzde tanrıça Bendis tercih edilmiştir. Bendis, üstü düzleştirilmiş bir kayanın üzerinde oturmakta, yukarı kaldırmış olduğu sağ eliyle iki mızrak, sol eliyle de kınındaki kılıcını tutmaktadır. Oturmuş olduğu kayanın hemen yanında yuvarlak bir kalkan, arkasında ise dalsız bir ağaç gövdesi görünmektedir. Aynı sahnede kralın isminin hemen yanında kanatlı Nike figürü seçilmektedir.

I. Prousias'a (M.Ö. 230-182 c.) ait sikkelerde kendisinin başı *diadem*li ve sakallı (S3, S4) olarak işlenmiştir. Bu sikkelerin arka yüzlerinde sakallı Zeus Stratios ayakta, torsosu çıplak kalacak şekilde *himation*lu görünmektedir. Sol elinde uzun asasını tutarken sağ elindeki çelenk ile I. Prousias'ın ismini taçlandırmaktadır. Arka yüzde

[2151] Galani 2022: 147.

[2152] Bithynia Krallığı sikkeleri ve Hellenizasyon süreci hak. bk. Michels 2014. Bu çalışmada Michels, özellikle Bithynia kralları I. Prousias ve II. Prousias'a ait bronz sikkeleri değerlendirmiştir. Bu değerlendirme ile kırsaldaki yerel halkın krallığın altında Hellenleştiği savunulmaktadır. Yazar, diğer Hellenistik krallıkların sikkelerinde kullanmış olduğu betimleri inceleyerek karşılaştırmış ve en azından bu süreçte Bithynia Krallığı sikkelerinde benzer betimlerin ve tarzın kullanıldığını ortaya koymuştur. Ayrıca bk. Michels 2009.

Zeus Stratios betiminin kullanılması I. Prousias ile başlamakta ve IV. Nikomedes'e kadar kesintisiz devam etmektedir. Diğer bir sikke tipinde (S5, S6) ön yüzde kralın başı yerine tanrı Apollon'un defne çelenkli başı, arka yüzde de Athena-Nike figürü kullanılmıştır. Athena-Nike figürü ayakta, miğferli ve kanatlı şekilde betimlenirken, sağ eliyle çelenk tutmakta, sol elini ise yanındaki kalkan üzerine koymaktadır. Yine ön yüzde Apollon'un betimlendiği birkaç tip daha bulunmakta, fakat bu sikkelerin arka yüzünde *lyra* betimi (S7, S8) veya yay ile sadak (S9) kullanılmıştır. I. Prousias'ın başı yerine Apollon dışında Zeus, Hermes ve Athena başlarının olduğu tipler de belgelenmektedir; ön yüzde *diadem*li sakallı Zeus başı ile arka yüzde çelenk içinde şimşek demeti (S10), *petasos*lu Hermes başı ile arka yüzde *herme* (S11), *lyra* (S12) ve *kerykeion* (S13), son olarak miğferli Athena başı ile arka yüzde iki eliyle omuzlarında bir *tropaion* taşıyan kanatlı Nike figürü (S14, S15) kullanım görmüştür.

II. Prousias (M.Ö. 182-149) örneklerinde ön yüzde kendi başının kullanımı haricinde Athena ve Dionysos başları görülmektedir. Kendi başı kanatlı *diadem*li, sakalsız (S16) veya sakallı (S17) olarak verilmekte olup arka yüzde yine Zeus Stratios'un birebir betimi kullanılmıştır. Ön yüzde II. Prousias'ın başı, arka yüzde başka bir betimin kullanımı olarak Herakles örneği bulunmaktadır. Burada (S18, S19) çıplak Herakles ayakta durmakta, sağ elinde lobutunu, sol elinde aslan postunu tutmaktadır. Diğer yandan bu dönemde ön yüzde Athena ve arka yüzde Nike-*tropaion* betimlerinin beraber (S20) veya ayrı (S21, S22) kullanımları tekrarlanırken, ön yüzde asma çelenkli Dionysos başı ve arka yüzde *lyra* çalan *kentauros*un kullanımı (S23, S24) ilk kez görülmektedir. Şimdiye kadarki örneklere farklı olarak ön yüzde kanatları yarı açık kartal betimi, arka yüzde şimşek demetinin kullanılması dönem içinde sadece II. Prousias'ta (S25) belgelenmiştir.

Ardılları ile benzer şekilde II. Nikomedes'in (M.Ö. 149-127) sikke betimleri özellikle ön yüz kendi başı, arka yüz Zeus Stratios olacak şekilde tercih edilmiştir (S26, S27). Sadece bir tip farklı olarak görülmektedir. İlgili örnekte (S28) ön yüzde elinde mızrak ve kalkan tutan Athena, arka yüzde cepheden işlenmiş bir baykuş betimi kullanılmıştır. Değinildiği üzere III. Nikomedes (M.Ö. 127-94) (S29) ve IV. Nikomedes (M.Ö. 94-74) (S30) yönetimleri esnasında sadece baş ve Zeus Stratios kullanımı belgelenmiş olup Nikomedes lejandı sebebiyle her üç krala da atfedilen, *cornucopia* ve (Makedon güneşine benzer) dokuz kollu yıldız betiminin yer aldığı bir sikke tipi (S31, S32) de mevcuttur.

Bithynia Krallığı'nda değinildiği üzere I. Nikomedes ile başlayan sikke darbı IV. Nikomedes'e kadar (yaklaşık M.Ö. 280-74 aralığında) devam etmiştir. Sunulan örneklerde sikkelerin ön yüzünde Apollon, Dionysos, Athena, Zeus ve Hermes gibi tanrı başları tercih edilmiştir. Tanrı başlarının yanı sıra ardılların kendi içindeki mücadele sürecinden sonra Büyük İskender'in tanrısallaştırılmış başının yerini bölgedeki kral başlarının aldığı görülmektedir. Bu sikke tiplerinde kalıp itibariyle yüksek kabartma şeklinde görülen başlar, portre özelliği taşımakta olup idealize etmeye yakın görülse de her bir başın farklı özellikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Kral başları için ayrıca önemli bir nokta hükümdarlıklarının işareti olarak Hellen monarşilerinde kullanımı süregelen basit bir bant (*diadem*) kuşanmış olmalarıdır[2153]. Bu grubun arka yüz betimleri için yine kült ikonografilerinin baskın olduğu görülmektedir. Ayrıca lejand kullanımı bakımından salt arka yüzlerde dönemin kralını ifade edecek "ΒΑΣΙΛΕΩΣ + isim" formülü kullanılırken bazı örneklerde "ΒΑΣΙΛΕΩΣ + isim + era simgesi" formülü de belgelenmektedir.

b. Roma Cumhuriyet Dönemi

Burnett'in ifade ettiği üzere[2154], dönem içindeki siyasi koşulların değişimlerine yönelik atıflar nadiren yapıldığından, krallık sikkelerinden Roma hakimiyetindeki sikkelere geçişi tespit etmek genel olarak zordur. Nümismatik veriler ışığında Nikaia kent ismi, ilk kez M.Ö. 1. yy. itibariyle darp edilmeye başlanan kent sikkeleri ile beraber görülmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere M.Ö. 74'te IV. Nikomedes'in vasiyeti ile Bithynia Krallığı, dolayısıyla kent hakimiyeti de Roma'nın eline geçmiştir. Roma idaresi altındaki Bithynia'da, ilk yıllarda yeni bronz sikkeler darp edilmeyerek büyük ölçüde Bithynia krallarına ait sikkelerin kullanımının devam edildiği düşünülmektedir[2155]. İlk otonom sikkeler olarak ifade edilebilecek sikkeler M.Ö. 62-59 (S33, S34, S35, S36) arasına tarihlendirilirken, kısmi olarak İmparator Augustus (S40, S41) ile İmparator Claudius (S45, S56) dönemlerinde bazı sikke örneklerinin "*pseudo*-otonom" tarzda darp edildiğini söyleyebilmek mümkündür[2156].

[2153] Carradice – Price 2001: 143-144.

[2154] Burnett 2011: 2.

[2155] RIC I 336. Ayrıca Bithynia Bölgesi'ndeki erken gelişmeler için bk. böl. III.

[2156] Roma'nın idaresi altında bulunan fakat ön yüzde imparator başının yer almadığı sikkeler "*pseudo*-onotom" olarak anılmaktadır. Söz konusu sikkeler için bk. Johnston 1985; Burnett 2011: 6. Zając'ın ortaya koyduğu üzere, geç bir dönem olarak M.S. 2. yy. sırasında bile *Bithynia et Pontus Eyaleti*'nde

c. Roma İmparatorluk Dönemi

İmparatorluk süresince darp edilen sikkelerde[2157], önceki dönemlere kıyasla birkaç özelliğin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Öncelikle arka yüzlerde, askeri başarının nişanesi olarak zafer ve zafer alayı teması kullanılmaktadır. Bu askeri yaklaşımın yanı sıra Roma erdemlerinin personifikasyon şeklinde kullanıldığı, yapı ve anıtlara ait betimlerin işlendiği görülmektedir[2158]. Augustus, imparatorluğun genelinde olacak şekilde, kentlerin imparatorluk denetiminde kendi yerel konularını darp etmesine izin sağlamıştır. Bazı istisnaların dışında darp edilen sikkeler Augustus'un başını ve adını taşırken, bu durum bir şekilde Roma dünyasının birliğini vurgulamaktaydı[2159].

Bölgeye atanan *proconsul*lerin baskın olduğu Cumhuriyet Dönemi sikkelerinin ardından, değinildiği üzere Nikaia'da, M.Ö. 25 c. itibariyle ilk imparator Augustus'un portresi bir sikke tipinin (S44) ön yüzünde görülmektedir. Bu Augustus portreli sikkeden sonra İmparator Claudius'tan (M.S. 47/48 c.) İmparator Quietus'a kadar (M.S. 261-262) kent sikkelerinin darbı devam etmektedir. Özellikle yerel ölçekte dolaşımı olan ve bronzdan darp edilen kent sikkelerinin[2160] ön yüzlerde imparator portrelerine, isim ve unvanlarına yer verilirken, arka yüzlerde kent ile bağlantılı betim ve unvanların yanı sıra *proconsul*lerin isimleri belgelenebilmektedir. Bu gruptaki sikkelerin lejandları Hellence yazılmış olup Latince yazım bölgede sadece Roma koloni statüsünü alan yerleşimlerin sikkelerinde rastlanmaktadır. Nikaia kentine istinaden, *ethikon* olarak ΝΕΙΚΑΕΩΝ (S49), ΝΙΚΑΙΕΙΣ (S100), ΝΕΙΚΑΙ (S67), ΝΕΙΚ (S59), ΝΚΑ (S76) ve ΝΚ (S89) lejandları ve kısaltmaları kullanılmıştır[2161]. Nikaia kent sikkelerine ait lejandların incelediği çalışmasında

---

pseudo-otonom sikkeler tespit edilebilmektedir. Söz konusu çalışma Byzantion kenti haricinde eyaletin ikinci yarısı olan Pontus Bölgesi'ne odaklanılmakta olup Amastris, Sinope ve Amisos kentlerinden örnekler sunulmaktadır (Zając 2018; Zając 2023: 143-150).

[2157] Eyalet içindeki sikke darbı için bk. https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/map (09.12.2023). Ayrıca eyaletteki sikke darbı İmparator Traianus özelinde detaylı olarak Zając tarafından çalışılmıştır (bk. Zając 2023).

[2158] Woytek 2018: 380.

[2159] West 1949: 19.

[2160] Heuchert 2005: 31.

[2161] Nikaia sikkelerindeki *ethnikon*un kronolojik gelişimi için bk. Artuk 1960: 310-315. Ayrıca yazım itibariyle Nikomedeia sikkeleri ile karıştırılmaması gerekmektedir. Nikomedeia için kullanılan

Artuk, kullanılan *ethnikon*un isim haline göre kim tarafından darp edildiğinin tespit edilebileceğini önermektedir; *genitivus pluralis* (ΝΙΚΑΙΕΩΝ) durumunda halk tarafından, *genitivus singularis* ile (ΝΙΚΑΙΑΣ) kent tarafından sikkelerin basıldığı, son olarak *nominativus* ile (ΝΙΚΑΙΑ) darp belirtilmeksizin kullanıldığı anlaşılmaktadır[2162]. Romalı memurların isimlerine sikkelerin arka yüzünde yer verilmesi durumunda kent *ethnikon*u ön yüze taşınmaktadır; genel kapsamda ön yüzde lejand kullanımı, daha erken Hellen örneklerinde nadiren görüldüğünden bu uygulama Roma sikkelerinin etkisi olarak yorumlanmaktadır[2163].

Eyaletteki Roma hakimiyeti altında nümismatik verilere genel olarak bakıldığında, her ne kadar Hellen *pantheon*undaki tanrıların baskın olduğu görülse de Roma etkisiyle yeni özelliklerin ortaya çıktığını da söyleyebilmek mümkündür. Bithynia'da daha önce özellikle Zeus, Apollon, Dionysos, Hermes ve Herakles gibi figürler kullanılırken, bölge halkı için *Dea Roma* ve Tykhe gibi betimler bir yenilik olarak değerlendirilmektedir[2164].

3. Nikaia Kent Sikkelerinde Romanizasyon ve Roma Propagandası

Nikaia kent sikkelerinde çeşitli betimler aracılığıyla Roma idaresine atıfların yapıldığı görülmektedir. Roma kartalı, *Dea Roma* ve *sella curulis* direkt İtalik olarak kullanılmış imgelerdir. Yine Roma ile bu sefer kült açısından bağlantılı Mars Ultor, Iuno Lanuvia ve Zeus Litaios betimleri işlenmiş, sikkelerin arka betimlerinde imparatorlar özellikle muzaffer olarak gösterilmiştir. Son olarak Eirene-Pax Romana, Securitas ve *capricornus* (oğlak) betimi gibi Augustus propagandasına uygun betimler işlenmiştir.

a. Dini Propaganda

a.1. Iuno Lanuvia (M.Ö. 25 c.)

Kent sikkelerinde basılan Hera betimlerinden farklı olarak İmparator Augustus yönetimi esnasında basılan ve Iuno Lanuvia'ya atfedilen betim (S42) önem arz

---

ethnikon ve kısaltmaları için bk. SNG von Aulock 7099-7150; ΝΕΙΚΟΜΗΔΕΙΑ, ΝΕΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ, ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ, ΝΙΚΟΜΗΔ, ΝΙΚΟΜΗ, ΝΙΚΟΜ.

[2162] Artuk 1960: 315.

[2163] Callataÿ 2011: 65-66.

[2164] Galani 2022: 143.

etmektedir. Bu örnekte her ne kadar Hera'nın *epithetonu* yer almasa da başındaki boynuzlar dikkat çekmektedir. Aynı dönemde *pseudo*-otonom olarak basılan bir Nikomedeia sikkesinde (DS26) Hera'nın başı dışında "HPA ΛANOIA" lejandına yer verilmiştir. Söz konusu lejand, Italia'daki Lanuvium kenti ile bağlantılı olup buradaki Hera kültüne işaret etmektedir. Burada Hera-Iuno, Sospita (kurtarıcı) *epithetonu* ile tapınım görmekte, epigrafik kaynaklarda ise Iuno Seispes (Sospita) olarak geçmektedir. Ayrıca kentin koruyucusu olan Iuno Sospita için şubatın ilk günü tanrıçaya adanmıştır[2165]. Romalılardan önce de bölgede var olan bir kült olarak Iuno Sospita, Etrüsk ikonografisinde savaşçı olarak betimlenmektedir[2166].

Her iki sikke aynı dönemde (MÖ. 25 c.) basılmış olup *proconsul* Thorius Flaccus ismini taşımaktadır. Nikaia sikkesinde Lanuvium'daki Iuno'ya atıfta bulunulmuş olması birkaç neden ile açıklanabilir. Kendisinden önce de Lanuvium kökenli *monetarius*ların Iuno Sospita üzerinden memleketlerine yaptıkları atıflar belgelenmektedir[2167]. İlk olarak Thorius Flaccus'un Italia'daki Latium Bölgesi'nde bulunan Lanuvium'da doğduğu bilinmektedir[2168]. Ayrıca Iuno Sospita'nın *consul*ler arasında popüler olduğu aktarılmaktadır; Roma'daki *consul*lerin her yıl Lanuvium'a giderek Iuno Sospita Mater Regina'ya kurban adadığı[2169], tanrıçanın tapınağı ve kutsal alanının Roma İmparatorluk Dönemi'nde popülerliğini koruduğu anlaşılmaktadır[2170]. Dolayısıyla Thorius Flaccus, kendi memleketine veya Roma için

[2165] Turak 2018: 489. Yukarıda bahsedilen boynuzlar Iuno Sospita'nın erken ikonografisi ile bağlantılıdır; söz konusu betimlerde tanrıça keçi postu, mızrak, kalkan ve çarıklarla işlenmektedir. Böylelikle tanrıçanın başındaki boynuzlar keçi postuna ve kırsal niteliğine atıfta bulunmaktadır (Hermans 2017: 112).

[2166] Hermans 2017: 141; Johnston – Mastrocinque 2017: 138. M.Ö. 6. yy. itibariyle Roma kentindeki gelişmeler ile birlikte Iuppiter ve Iuno gibi baş tanrıların değişime uğramasını sağlamıştır. Böylelikle Iuno da savaşçı kimliğinden sıyrılarak "anne" modeline dönüşmüştür. Ancak savaşçı kimliği, ileriki süreçte hem siyasi hem askeri alanda sorumluluğunun geçerli olmasını mümkün kılmıştır.

[2167] Hermans 2017: 117-122. İlk tip *monetarius* L. Thorius Balbus ile M.Ö. 105'te başlamaktadır. Görüleceği üzere Nikaia'daki tip ile benzerlikler bulunmaktadır. Karşılaştırma için bk. RRC I 316/1.

[2168] Doğancı 2019: 2.

[2169] Kragelund 2001: 65. Ayrıca Kragelund, Sospita kültünün doğuda Bithynia'ya, batıda ise Hispania'ya kadar bilindiğini ifade etmektedir.

[2170] Bendlin 2011: 283. Aricia ve Nemi gibi, Alban Tepeleri'ndeki diğer kentlerin olduğu üzere Lanuvium'un da Roma ile kült bağı bulunmaktaydı. Roma'da da tapınım alanları olması yanı sıra

önemli bir kült olan Iuno Sospita'ya direkt atıfta bulunmuş olmalıdır. Şüphesiz buradaki motivasyon kültün kendisi değil, dönem içinde sahip olduğu prestij olmalıdır. Böylelikle Nikaia'daki sikke üzerinden külte, anavatanına veya kökenine atıfta bulunarak kendisinin, ailesinin ve kökeninin propagandasını yapmış olmalıdır. Son olarak, bölge dahilinde bu betim, halk tarafından onurlandırılma ve hürmet gösterme amacıyla tercih edilmiş olmalıdır.

a.2. *Lituus* (M.S. 47)

Bu çalışmada, ifade edildiği üzere kentlerin kimliğini ve sosyal seçimlerini sunması bakımından özellikle sikkelerin arka yüzlerine odaklanılmıştır. Buna karşın Nikaia'da M.S. 1. yy.'da darp edilen iki farklı sikke tipinin ön yüzlerinde, imparator portre ve ismi haricinde belirli bir ikonografiye ait küçük bir imge olarak *lituus*un yerleştirildiği görülmektedir. Örneklerden ilki (S55) İmparator Claudius'a (M.S. 47-48), diğeri (S64) ise İmparator Nero zamanına (M.S. 56-59) tarihlendirilmektedir.

Apex, securis, aspergillum, secespita, simpulum ve *capis* gibi Etrüsk geleneğine kadar bağlanabilen *lituus*[2171], daha geç dönemlerdeki imparator portrelerine de eşlik etse de esasında Augustus propagandasına hizmet ederek kendisine odaklanmaktadır[2172]. Öncelikle *Augur*ların kullandığı kavisli bir asa olarak Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerinde, özellikle Sulla ve Antonius dönemleri arasında (M.Ö. 84-39) kendi başına veya *oinokhoe-lituus* grubu şeklinde kullanım görmüştür[2173]. Esasında *augur*ların onur nişanesi olarak kullanım gören *lituus*, zaman içinde hükümdarlık sembolü haline gelmiştir[2174]. Augustus propagandasında tanrı ve insanlar arasında arabulucu niteliğini gösteren *lituus*[2175], bir diğer dini sembol olan *simpulum* yerine kullanılmış olması *augur*-Augustus kelime oyunuyla açıklanmaktadır; Hellen dünyasında genel olarak Augustus unvanının yerine Sebastos (*Σεβαστός*) unvanının tercih edilmesi ve tam olarak *augur* kelimesinin

---

Lanuvium, Roma imparatorluk ailesinin, aristokrasisinin ve zenginlerinin mesire yeri olarak tercih edilmiştir (ayrıca bk. Bendlin 2011: 283 dn. 182).

[2171] Morawiecki 1996: 38.

[2172] Burnett 2011: 14.

[2173] Stewart R 1997: 170.

[2174] Hannestad 1988: 24.

[2175] Zanker 1988: 121.

karşılığının olmaması, buna rağmen *lituus*un eyaletlerdeki sikkeler üzerinde kullanım görmesi, zor bir şekilde algılanmadığına ve kabul gördüğüne işaret etmektedir[2176].

Augustus'un propagandasında *augur*luk, Romulus'un bu kehanet uygulaması üzerinden Roma'yı kurması ile ilişkilendirilerek Augustus'a da kurucu özelliği yüklenmektedir[2177]. Böylelikle Roma'nın ikinci kurucusu imajını sergileyerek propaganda yürüten Augustus'un imgesinin Nikaia'da iki farklı sikkede süregeldiğini söyleyebilmek mümkündür.

a.3. *Altar* (M.S. 54-235)

Nikaia kent sikkelerinde, farklı dönemlerde arka yüzde *altar* betimi kullanılmıştır. Söz konusu betim Roma imparatorları Nero (M.S. 54 c.) (S61), Domitianus (M.S. 81-96) (S88), Traianus (M.S. 98-117) (S92), M. Aurelius (M.S. 161-169) (S118), Commodus (M.S. 180-192) (S183), Geta (M.S. 198-209) (S217) ve Severus Alexander (M.S. 222-235) (S257) sikkelerinde işlenmiştir. Domitianus ve Traianus sikkesi haricinde, *altar*lar etrafında yanan ateş veya sarılı yılan ile beraber betimlenmiştir. İstisnai olarak bu iki sikke tipinde dörtgen formda, alt ve üst silmeli, *akroter*li bir *altar* cepheden görünmekte, merkezde çift kanatlı bir kapının varlığı anlaşılmaktadır. İki sikke arasındaki temel fark ise Traianus örneğinde *altar*ın Zeus'a atfedilmiş olmasıdır.

Benzer bir *altar* betimi *Divus Augustus* sikkelerinden (DS33) bilinmektedir. İmparator Tiberius yönetimi esnasında, M.S. 22-30 aralığında Roma darphanesinde basılan bu sikkelerin[2178] ön yüzünde İmparator Augustus yer almaktayken, lejantta *divus* ve *pater* olarak ifade edilmekte, sikkenin arka yüzünde ise senato yetkisiyle (*Senatus Consulto*) basıldığı görülmektedir. Sikkenin arka yüzünde betimlenen *altar*ın hemen altında "PROVIDENT" lejandı eklenmiştir. Lejand aracılığıyla *altar* betimi, Roma'da ele geçen bazı yazıtlı levhalarla da desteklenerek M.S. 15'ten itibaren kurulmuş olduğu düşünülen ve günümüze ulaşmayan Providentiae Augustae *altar*ı ile bağdaştırılmaktadır[2179]. Stoacılıktaki "*pronoia*" kavramı üzerinden gelişen "*providentia*" yani öngörü kavramı, Roma kültüründe Geç Cumhuriyet Dönemi ile

[2176] Burnett 2011: 14.

[2177] Györi 2015a: 52-60.

[2178] Hannestad 1988: 122.

[2179] Scott 1982: 438.

beraber tanrılar tarafından insana sunulan ve bu öngörü sayesinde dış veya iç tehlikelere karşı toplumun güvenliğini ve barışı koruyabilme yeteneği ile ilişkilendirilerek siyasi bir boyut kazanmıştır[2180].

Benzer şekilde Augustus propagandasının yansıması olarak İmparator Nero tarafından sikkelerinde (DS36) birçok betimin yanı sıra barışın temsiliyeti olarak Ara Pacis *altar*ının betiminin de kullanıldığı görülmektedir[2181]. Ara Pacis haricinde yine Augustus propagandasına atfedilen ve İmparator Domitianus'a tarihlendirilen başka bir sikkede (DS45) bir *altar* betimi görünmektedir. Roma Cumhuriyet Dönemi'ndeki sikkelerde güvenlik kavramı sadece "SALVS" olarak geçerken, ilk olarak imparatorun kişisel güvenliği ile ilişkilendirilmesiyle Augustus örneğinde olduğu gibi "SALVTI AVGVSTI" lejandı, ardından ise imparatorun insanlığın güvenliğinin sağlayıcısı olarak kabul görmesiyle "SALVS GENERIS HVMANI" lejandı kullanılmaya başlamıştır[2182]. Anıtsal *altar* kullanımına son örnek olarak İmparator Antoninus Pius'un "DIVO PIO" lejandıyla tanrısallaştırıldığı sikke tipi (DS55) gösterilebilir.

Yukarıda sunulan örnek kullanımların ardından Domitianus'ta kullanılan sikke tipindeki betimin Providentiae Augustae *altar*ına uyduğunu söyleyebilmek mümkündür. İleriki süreçte Roma merkez darbında, İmparator Domitianus'un yönetimi sırasında babası Vespasianus'un tanrısallığına atıfta bulanan DIVO VESP lejandlı sikkeler darp edilmiştir[2183]. Nikaia örneğinin, birkaç fark dışında Roma merkez darplı sikke ile aynı tipte olduğu görülmektedir: öncelikle Nikaia sikkesinde kullanılan lejand Hellencedir. Ayrıca Roma merkez darbındaki örnekte DIVO VESP lejandı *altar*ın iki yanında eklenmişken, Nikaia örneğinde bu lejand kullanılmamıştır. Böylelikle Nikaia özelinde kent halkı tarafından kendi iradeleri doğrultusunda bu betimi, bağlantılı lejandlar olmaksızın kullandıkları ve Augustus'un propagandasını yapmış olduğu kavram ve tanrısallığına değindikleri anlaşılmaktadır. Domitianus'un ardından aynı *altar*ın Traianus'ta bu sefer Zeus veya Zeus Stratios'a (S93) atfedilerek kullanılması, yerel ölçekte yeni inşa edilmiş bir Zeus *altar*ının tanıtımı

[2180] Charlesworth 1936: 108.

[2181] Donatien 2009: 140.

[2182] Buffer 2010: 32.

[2183] Franke 2007: 43, 88 no. 489. Söz konusu onurlandırma M.S. 82'de Capitolium'un onarım görmesiyle ilişkilendirilmektedir.

veya Bithynia Krallığı sikkelerinden bilinen bir baş tanrı olarak Zeus Stratios-imparator ilişkisi kurma çabası olarak yorumlanabilir.

a.4. Mars Ultor (M.S. 81-238)

Iulius Caesar'ın öldürülmesinin ardından M.Ö. 42'de Augustus'un bir Mars tapınağı inşası için yemin etmesiyle, Hellen *pantheon*undan bilinen Ares'in Roma'daki karşılığı olarak Mars'ın Roma'daki siyasi önemi artmıştır. Sözünü dönem içinde gerçekleşen savaşlar sebebiyle yerine getiremeyen Augustus daha önce Parthlar tarafından ele geçirilen Roma sancaklarının M.Ö. 20'de siyasi görüşmelerin ardından geri alınmasıyla (*signis receptis*) bu yeminini yinelemiştir. Tapınağın tanrıya adanması Augustus'un "Pater Patriae" unvanını aldığı M.Ö. 2'de gerçekleşmiş olsa da bu yıla kadar çeşitli sikkelerde tapınağın ve ardından "intikamcı" Mars Ultor'un propagandası yapılarak[2184] Roma merkez sikkelerinde geniş bir repertuvarda yer almıştır[2185].

Bu propaganda kapsamında Roma'da basılan sikkelerde tapınağının içinde (DS27) veya tapınak olmaksızın (DS28) ayakta duran miğferli Mars Ultor sağ elinde bir *aquila*, sol omuzunun üzerinden ise bir sancak tutmaktadır. Küçük Asya'da ise Pergamon'da yine aynı dönemde (M.Ö. 19 c.) darp edilen bir sikkede (DS29) Mars Ultor lejandıyla beraber tanrının tapınağının içine bir sancak yerleştirilmiştir.

Nikaia sikkelerinde bu dönemde benzer sahneler kullanılmış olmamasına karşın Domitianus (M.S. 81-96) (S76) ve Traianus'ta (M.S. 98-117) (S89) darp edilen örneklerde Mars tipinin *ultor* niteliği ile bağdaştırıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Roma merkez geleneğini takip ettiği desteklenebilir[2186]. Her iki tipte Mars ayakta ve sahneye göre sağa doğru hareket etmektedir. Başında miğfer bulunmakta ve sadece

[2184] Györi 2015b: 7.

[2185] Vojvoda 2015: 43-52.

[2186] İmparator Domitianus yönetiminde, eyalet dahilinde aynı tip sikke Nikomedeia ve Prousias ad Hypium kentlerinde de darp edilmeye başlanmıştır. İmparatorlar Domitianus ve Traianus döneminde Mars Ultor'un haricinde Eirene-Pax, Elpis-Spes, Demeter-Ceres, Athena-Minerva, Nike-Victoria, globus üzerinde kartal ve *altar* betimlerinin moda olduğu ve eyaletteki kentlerin aynı tipleri kullandığı önerilmektedir (Zając 2019: 132). Ayrıca Nikaia özelinde, İmparator Nero zamanında bazı sikke ağırlıklarının Roma merkez darbı ağırlıkları ile benzerlikler taşıdığını ifade etmektedir (Zając 2023: 41). Ancak bu bağlamda sunulan örnek (RPC I 2085) Nikaia sikkesi olmayıp Nikomedeia sikkesi olduğu görülmektedir.

paludamentum giymiş şekilde betimlenmekte, tanrının sağ elinde mızrak, sol elinde ise sol omuzuna yasladığı sancak görülmektedir. Son olarak I. Maximinus'a (M.S. 235-238) ait bir sikke tipindeki (S288) figür, başındaki miğfer sebebiyle Mars olarak yorumlanmış olsa da *ultor* özelliği yerine elindeki *patera* ile olasılıkla *pius* özelliğinin ön plana çıkarılmak istendiği anlaşılmaktadır.

b. İdari Propaganda

b.1. *Proconsul*ler

G. Papirius Carbo

M.Ö. 74'te idarenin Roma'ya geçmesinden imparatorluğun kurulduğu M.Ö. 27 yılına kadar Nikaia sikke lejandlarında kent isminin yanı sıra çeşitli *proconsul*lerin isimleri verilmektedir. Eyalete yapılan ilk *proconsul* atamasıyla beraber, daha önce Roma senatosunda görev yapan ve siyasi rakiplerinin üstesinden gelen[2187], ayrıca Roma Cumhuriyet Dönemi esnasında, kendi eyaletlerindeki sikkeler üzerine kendi ismini yerleştiren az sayıda valilerden biri olan[2188] G. Papirius Carbo'nun (M.Ö. 62-59) sikkelerinde özellikle mitolojik konuların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Carbo'nun yönetiminde Nikaia haricinde Bithynia'da Amastris, Amisos, Apameia, Bithynion, Nikomedeia, Prusa ad Olympum ile Tium'da kent darphaneleri bronz sikke basmış olup bu durum yerliler ile Romalılar arasında farklı boyutta ilişkilerin başlaması olarak yorumlanmaktadır[2189]. Sikkelerin ön yüzünde asma çelenkli Dionysos başı (S37, S38) ve defne çelenkli Apollon başı (S33) kullanılmışken bir *kantharos* betiminin (S669) kullanımı da örnekler arasında yer almaktadır. Bu sikke tiplerinde arka yüz betimleri için kurdelelerle düğümlenmiş *thyrsos* (S33), *kerykeion* (S35) ve *Dea Roma*'ya[2190] (S37, S38) yer verilmiştir.

G. Papirius Carbo'nun görev süresi esnasında darp edilen sikkelerde görülen Dionysos başının, özellikle Bithynia Bölgesi ve bazı Lydia kentlerinde farklı *proconsul*lerin ismi ile M.Ö. 1. yy.'ın ortalarında işlendiği anlaşılmaktadır[2191]. Galani çalışmasında, gerek kentin *ethnikon*unun tanrının başının arkasında yer almasına,

[2187] Gruen 1974: 269.

[2188] Güney 2015a: 34.

[2189] Güney 2015a: 31.

[2190] *Dea Roma* betimi için aşağıda detaylı bilgi verilmiştir.

[2191] Galani 2022: 106-107.

gerekse tanrının işlenme biçimine dayanarak bu sikkelerin *terminus post quem*i için ilk olarak M.Ö. 1. yy.'ın başlarında Q. Titius'un (DS6) ve L. Cassius Longinus'un (DS9) ismiyle Roma'da darp edilen Liber sikkelerini önermektedir[2192]. Aynı dönem dinamiği içinde Pansa'nın Bithynia'ya görevlendirilmeden önce benzer sikkeler darp ettiği görülmektedir. Burada görülen örneğin (DS16) ön yüzünde Dionysos'a benzer şekilde Libertas, arka yüzde ise kalkan yığını üzerinde oturan silah kuşanmış *Dea Roma* figürü işlenmiştir. Bu sikke tipi üzerinden Caesar propagandasının yapıldığı belirtilmektedir; kendi isteği ile değil fakat zorunda kalması sebebiyle Roma'ya müdahale ettiği, düşmanlarına karşı kendisini savunarak kendisinin ve Roma halkının özgürlüğünü (*libertas*) iade edeceği mesajı verilmektedir[2193]. Bu öneriler kabul edildiğinde, Carbo sikkelerindeki Dionysos başı Roma'ya atfedilebilmesine karşın, bölgedeki yerel halkın da yukarıda değinilen krallık sikkeleri üzerinden (S23, S24) ikonografiye veya Roma bakış açısıyla *libertas* kavramına aşina olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz Geç Cumhuriyet-Erken İmparatorluk Dönemi'nde oluşmaya başlayan Roma'nın "özgürleştirici" sıfatı[2194], bu sikkeler aracılığıyla bölgedeki hakimiyet ve imajına destek niteliğinde yüklenilmeye çalışılmıştır.

Carbo'nun yönetimi esnasında bölgede kullanılan Dionysos sikkeleriyle (S37, S38) ilgili Roma propagandası bakımından farklı bir değerlendirme de yapılmıştır[2195]. Öncelikle eyaletin yeniden düzenlenmesinin ardından *Dea Roma Nikephoros* tipinin, Roma'nın bölgedeki zaferine açıkça değinmesi vurgulanmaktadır. Her ne kadar bu sikkelerde lejand üzerinden Pompeius'a atıfta bulunulmamasına karşın, dönem ve olaylar itibariyle elde edilen zafer Pompeius ile bağlantılı olduğundan, *Dea Roma*'nın buradaki kullanımının kendisini temsilen tercih edilmiş olabileceği savunulmaktadır. Mithridates'in kendisini yeni Dionysos olarak tanıtması, Roma hakimiyeti ile bölgede aşina olunan bir propagandanın devamının getirilmeye çalışılması olarak yorumlanmaktayken, mitolojik anlatılarda Dionysos'un doğuyu fethetmesi (Büyük İskender gibi) gibi Pompeius'un da doğunun fatihi imajını vermeye çalıştığı öne sürülmektedir. Çalışmada ortaya atılan sav her iki açıdan değerlendirilmektedir; bir yandan Carbo'ya Pompeius tarafından güvenilip yeni

[2192] Galani 2022: 115-116.

[2193] Rowan 2019: 29-30.

[2194] Wirszubski 1950; Hammond 1963.

[2195] Kopij 2014: 119-126.

düzenlenen eyaleti emanet edebileceği, diğer yandan M.Ö. 82'de Carbo ile aynı isimli bir kişinin Pompeius tarafından idam ettirilmesi olayında iki Carbo arasında bir akrabalık söz konusu ise o zaman aralarında bir düşmanlık olması gerekmektedir. Bu çerçevede Kopij, Carbo sikkelerinde Pompeius'un "*Neos Dionysos*" propagandasının[2196] sürdürülmeye çalışıldığını desteklese de mevcut veriler ışığında savının kanıtlanmasının tam olarak mümkün olamayacağı sonucuna varmaktadır.

Eyalette darp edilen ilk sikkeler bakımından G. Papirius Carbo sikkeleri ayrı bir önem arz etmektedir. Neden Carbo'nun Bithynia'da sikke darp etmiş olabileceği sorusu ile yola çıkan Güney, çalışmasında Bithynia'daki Carbo sikkelerini inceleyerek VI. Mithridates Savaşları'nın ardından ordu ücretlerinin ödenmesi gerekliliği, yeni kamu binalarının inşaat giderleri, yerel pazarda küçük para gereksinimi ve son olarak Roma otoritesinin vurgulanması olasılıklarını sunmaktadır[2197].

G. Vibius Pansa

Carbo'dan sonra sikke darp eden bir diğer *proconsul* G. Vibius Pansa'dır (M.Ö. 47/46). İki *proconsul* arasında sikke darbının görülememesi, Carbo'nun fazlasıyla yüklü miktarda sikke darp ettirmesi ve bu sikkelerin Pansa'ya kadar dolaşımda olması şeklinde açıklanmaktadır[2198]. Pansa'nın görev süresince kullanıldığı düşünülen sikke tipinde (S39), ön yüzde Iulius Caesar'ın başı, arka yüzde ise Nike figürü betimlenmektedir. M.Ö. 49-44 yılları arasında basılan Caesar sikkelerinde kullanılan Latince isim ve unvanların[2199] aksine Caesar başının hemen arkasında kent *ethnikon*u olarak "ΝΙΚΑΙΩΝ" yazısı eklenmiş, arka yüzde ise Pansa'nın ismi ile yıl kısaltması eklenmiştir. Yine temel bir fark olarak Nikaia sikkesindeki Caesar portesi, M.Ö. 44 yılında basılan *denarius*larda görülen portrelere göre yalın tarzda işlenmiş, arka yüzlerde ise Nike'nin yerine özellikle elinde Victoria tutan Venus kullanılmıştır[2200]. Nikaia örneğinde, kanatlı Nike figürü sağa yönelerek sağ elinde

[2196] Poloczek 2021.

[2197] Güney 2015a: 45.

[2198] Fernoux 2004: 49.

[2199] Rowan 2019: 35-36 Tab. 3.

[2200] Alföldi 1958. İlgili çalışmada M.Ö. 44 yılında darp edilen Caesar sikkelerinde betimlenen portrenin kronolojik gelişimi değerlendirilirken, sunulan sikke tiplerinde Caesar portresi Latince lejand, defne çelengi ve *lituus* gibi ögeler ile beraber verilmektedir.

çelenk, sol elinden sol omuzuna doğru palmiye dalı tutmaktadır. Nike'nin tuttuğu çelengin "Gaius" ismine denk gelmesi *proconsul*ü taçlandırdığı şeklinde yorumlanabilir. Ön yüzde kullanılan Ceasar portresi dönem içindeki gelişmeler bakımından önem arz etmektedir. Caesar'ın diktatörlük dönemine (M.Ö. 49-44) tekabül eden bu sikke basımı üzerindeki yıl kısaltması[2201] (ϚΛΣ = 236) aracılığıyla kesin bir şekilde tarihlenebilmektedir. Caesar tarafından Bithynia'ya görevlendirilen ve sadece bir yıl *proconsul* görevini üstlenen Pansa[2202], Caesar'ın portresini kullanarak bu süreçte kendi tarafını ilan etmeye çalışmış veya en azından siyasi çıkar aramış olmalıdır. Bithynia Bölgesi'nde, Nikaia haricinde Apamea[2203] ve Nikomedeia[2204] kent sikkelerinde Pansa'nın ismi geçmesine karşın betimlerde Caesar portresine yer verilmemiştir. Nikaia'da kullanılan portre Lampsakos örneğinden (DS18) bir yıl erkene tarihlenerek sikke üzerinde Küçük Asya'daki en erken betimlerden biri olmalıdır. Küçük Asya dışından ise portrenin kullanılması M.Ö. 44/43'e tarihlendirilmekte olan Korinthos sikkelerinde (DS19) görülebilmektedir. Roma kolonisi statüsüne sahip Apameia ve Korinthos'un sikkelerinde Caesar ile ilişkili baş ve lejand kullanımı *Divus Iulius* kültü veya Caesar tarafından kuruluşun hatırlatılma çabası ile ilişkilendirilmektedir[2205]. Bu durumda, Nikaia dışında sunulan her iki örnekteki yerleşimlerin bir dönem Roma kolonisi statüsü almış olması[2206] göz önünde tutularak, Caesar'ın portresinin koloni çerçevesinin dışında Nikaia'da kullanılmış olması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir. Sonuç olarak, Caesar ile Pansa arasındaki ilişki de göz önünde bulundurularak[2207], bu kullanımın amacı ne

[2201] M.Ö. 1. yy. Bithynia'sında takvim kısaltmaları için bk. Güney 2015a: 34.

[2202] Magie 1950: 416, 1270 not 40. Magie, Cicero'nun Atticus ile mektuplarına (Cic. Att. XI 14) değinerek kendisinin Pansa'dan haber aldığı esnada, Pansa'nın M.Ö. 47'de Bithynia'ya doğru yola çıkmış olması gerektiğini, M.Ö. 46'da ise Roma'ya dönmüş olduğunu savunmaktadır.

[2203] RG 1.2. 30-31.

[2204] RG 1.3. 8-9.

[2205] Burrell 2004: 163-164; Dalaison – Ferriés 2017: 396. Apamea'da İmparator Augustus ile beraber sikkelerde Caesar başı görülmeye başlanmaktadır (örn. ilgili yayın s. 387 no. A7).

[2206] Broneer 1941: 388-390; Buruldağ 2017: 75-90; Buruldağ 2020: 15-23.

[2207] Cic. Fam. VI 12. Cicero'nun Ampius Balbus'a yazmış olduğu mektupta Caesar'ın yakın çevresinden bahsederken Pansa'ya da değinmekte ve Caesar'ın kendisinden hoşlandığını ifade etmektedir.

olursa olsun Nikaia'nın kent sikkesinde Caesar portresine yer vermesi, "devrim niteliğinde" şeklinde yorumlanmaktadır[2208].

İmparatorluk öncesi ön yüz betimlerinde bir kentin önde gelen tanrı-tanrıçasına ait başlar-büstler kullanılırken, bir yenilik olarak ardılların kendi başlarını ve lejandlarını kullanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi Caesar portresi merkez darplı sikkelerde basılırken, beraberinde eyalet sikkelerinde az sayıda kent de Caesar ve Octavianus portrelerini işlemiştir[2209]. Bunların haricinde Actium savaşına kadar (M.Ö. 31) Pompeius, Antonius, Hortensius ve Lepidus gibi Romalı yöneticilerin portreleri de kullanım görmüştür[2210].

Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarında kullanılan portreler ideal estetik görüşlerinden uzak kalarak betimlenen kişinin gerçek fiziksel özellikleri ön plana çıkarılmış, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise portreler daha çok idealize işlenmiştir[2211]. Sikkeler üzerinde M.Ö. 2. yy.'da Titus Quinctius Flamininus (DS5) ile M.Ö. 82'de Sulla (DS7) gibi Romalı önemli kişiler ölmeden önce betimlenmeye başlanmıştır[2212]. Caesar'ın yaşarken sikkeler üzerinde kendi başının görülmeye başlanması ise monarşiyi sembolize etme çabası ve Caesar'ın kral olarak Hellen krallarını örnek alması şeklinde değerlendirilmekteyken[2213] Romalıların, bilhassa yöneticilerinin Hellen hayranlığına karşın cumhuriyet değerlerine sadık kaldığını[2214] da belirtmek gerekmektedir. Bu çerçevede Pansa'nın Caesar sikkesinde portrenin hafif idealize, başın ise hafif yukarıya doğru eğik işlenmiş olması özellikleri savunularak Büyük İskender'in portrelerini anımsattığı önerilmektedir[2215]. Caesar'ın öldürülmesinin ardından rakipleri Brutus ve Pompeius'un başları da sikkeler üzerinde darp edilmiştir. Yaşayan bir insana ait baş betiminin sikke üzerinde kullanılması, şüphesiz o sikkeyi darp eden yerel otoritenin sadakatiyle ilişkilidir. Caesar örneğinde baş

[2208] Rowan 2019: 40.

[2209] Heuchert 2005: 44.

[2210] Burnett 2011: 21.

[2211] Zanker 1988: 9.

[2212] Rowan 2019: 39. Flamininus sikkesi için ayrıca bk. böl. II. A. 1.

[2213] Wallace-Hadrill 1986: 75.

[2214] Zanker 1988: 10.

[2215] Toynbee 1957: 5. Ayrıca Roma Cumhuriyet Dönemi portrelerinin Hellen özellikleri tartışması hak. bk. Smith RRR 1981: 24-38. Nümismatik veriler ışığında Büyük İskender ile Caesar güç anlayışı hak. bk. Morawiecki 1975.

betimi, Caesar rakiplerinin dışlandığına, taraftarlarının ise kendi içinde birleştiğine işaret etmektedir[2216].

İç savaş sırasında ve sonrasında kişisel portrelerin kullanımı, Roma imparatorluk sikkelerinde portre kullanımının zeminini hazırlamıştır[2217]. Bu süreçte ve sonrasında çok sayıda heykel ile portreleri yapılan Caesar'ın[2218], G. Vibius Pansa'nın sikkesinde işlenmesi, olasılıkla yakın zamanda (M.Ö. 47) ve yakın coğrafyada Caesar ile Mithridates'in en genç oğlu II. Pharnakes arasında gerçekleşen Zela Muharebesi[2219] ile bağlantılı olmalıdır. Bu zaferin ardından Caesar'ın dönüş yolunda Nikaia ziyareti kaydedilmektedir[2220]. Kentte bulunduğu esnada kendisine suikast planları yaptığı iddiaları ile Galatia kralı Deiotarus yargılanmış ve Brutus tarafından savunması yapılmıştır[2221]. Böylelikle bu tarihi olay ile yukarıda bahsi geçen sikkenin paralellik gösterdiği desteklenebilmektedir. Sikkenin arka yüzündeki Nike figürü göz önüne alındığında bir *proconsul* olarak Pansa'nın, Caesar'ın zaferini kutlamak ve kendisini onurlandırmanın yanı sıra Nikaia ziyaretini "ölümsüzleştirmek" veya duyurmak[2222] amacını taşıdığı önerilebilir. Sikkenin ön yüzünde Caesar'ın başını tercih etmiş olması, kendi tarafını ilan etme çabasıyla ilişkili olmalıdır.

Thorius Flaccus

Son olarak, *proconsul* Thorius Flaccus (M.Ö. 25 c.) daha "geleneksel" bir repertuvar olarak ön yüzde asma çelenkli Dionysos başı, arka yüzde olasılıkla yine tanrı ile bağlantılı fil (S40) kullandığı gibi, aynı zamanda bir yenilik de getirerek ön yüzde kendi portresi (S42) olarak değerlendirilen bir portreyi kullanmıştır. Söz konusu örneğin olduğu sikkelerin arka yüzlerinde Iuno Lanuvia (S42) ve *sella curulis* (S43)

[2216] Wallace-Hadrill 1986: 75.

[2217] Woytek 2018: 378.

[2218] Zanker 2009: 288-314.

[2219] Magie 1950: 410-413; Marek 2019b: 305-306.

[2220] Bk. böl. III. H.

[2221] Cic. Att. XIV 1; Şahin 2004: 8; Çoşkun 2019b: 136.

[2222] Sikkeler üzerinden imparatorların elde ettiği zaferler ile sağladıkları barış, yapı inşa veya onarım çalışmaları gibi hususların yanı sıra imparator ziyaretlerinin ardından "hatıra para" niteliğinde sikke basıldığı bilinmektedir. Konu hak. bilgi için bk. West 1949; Stoyas 2018: 470-471. Ayrıca Pansa'nın Roma merkez darplı sikkeler üzerinde de Liber ve Pan gibi betimlerle kendi propagandasını yaptığını söyleyebilmek de mümkündür (RRC I 449; Macdonald 1905: 188).

betimlerini kullanarak kendi propagandasını desteklemiş olmalıdır. Son olarak cumhuriyetin sona ermesi ve imparatorluğun başlangıcı ile diğer betimlerden farklı şekilde Thorius Flaccus bir sikke tipinde (S44) ön yüzde Augustus başı, arka yüzde ise öncülüyle aynı Nike betimini kullanmıştır. Buradaki Augustus portresinin Octavianus'un kemikli ve düzensiz özellikler taşıyan portresine zıt olarak Augustus imajına ait, klasik düzenden etkilenerek proporsiyon uyumuna ayak uydurduğunu[2223] söyleyebilmek mümkündür.

Augustus'un yönetimi süresince (M.Ö. 31-M.S. 14) yaklaşık 200 kent farklı zamanlarda kendisinin portresini sikkelerinin ön yüzünde kullanmıştır. Augustus portresinin eş zamanlı olmaksızın yayılması, tepeden gelen bir baskının aksine kentlerin yeni siyasi duruma uyum sağlamaya çalıştığı fikrini oluşturmaktadır; kendi geleneksel tanrılarının-tanrıçalarının yerine ilk Roma imparatoruna yer verilmesi, bir yandan Augustus'un gücünün anıldığı, diğer yandan imparatorun kendi dünyalarına katılarak bir bağ kurulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır[2224].

Iulius-Claudius'lar egemenliğinde darp edilen sikkelerde, çeşitli Roma yöneticilerine ait portreler kullanılmıştır. Çoğunluğu Augustus yönetiminin ilk yarısında görülmekteyken, bu uygulamanın en geç örneği olarak Galatlı *legatus* Annius Afrinus'un (M.S. 49-54) Iconium sikkesi (DS34) gösterilmektedir. Flavius'lar Dönemi ile beraber Roma memurlarına yapılan referanslar lejandlar ile kısıtlı kalarak sikkeler üzerinde sadece imparator ve ailesinin portreleri kullanılmıştır[2225]. Eyaletlerde, Thorius Flaccus gibi sikkenin ön yüzünde imparator dışı portre kullanımına dair tarih aralığının Burnett çalışmasında Bithynia dışında Asia, Africa ve Galatia eyaletlerinde yaklaşık M.Ö. 25 – M.S. 54 aralığında belgelenebildiğini önermektedir[2226]. Buna karşın Syria'daki Nysa-Scythopolis kentinden ele geçen ve M.Ö. 50 civarına[2227] tarihlenen iki sikke tipinde (DS13, DS14) görülen "ΓΑΒ" lejandı aracılığıyla ön yüzdeki başın Pompeius'un sıkı bir dostu olan Syria *proconsul*u Aulus Gabinius'a[2228] ait olduğu düşünülmektedir. Gabinius örneği göz

[2223] Zanker 1988: 98.

[2224] Heuchert 2005: 44.

[2225] Heuchert 2005: 46.

[2226] Burnett 2011: 22 Tab. 11.

[2227] Rowan 2019: 40; RPC 4825-4828.

[2228] Schürer 1981: 330-331; Gitler – Kushnir-Stein 2004: 91. Ayrıca bk. Sanford 1939.

önüne alındığında, böyle bir geleneğin M.Ö. 1. yy. ortaları itibariyle başladığını ve farklı bölgelerde kendini gösterdiğini, Nikaia'nın da böylesine bir geleneğe uyduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Öncelikle uzak ataların, sonrasında ise yakın zamanda ölen yakınların onurlandırılması için tercih edilen portreler[2229] bir yandan dönemin yenilikçi devrimine, diğer yandan ise bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin başlayacağına işaret etmektedir. Sikke üzerinde reel bir suretin kullanılması mutlak güç arayışını çağrıştırdığından, Romalılar için yanlış ve riskli olarak değerlendirilmekteydi[2230]. Zanker'e göre, sikke betimlerinde kişisel portrelerin kullanılması, Roma toplumunun parçalanmasının bir etkisi olarak kişisel rekabet ve güvensizlik ortamında bir kazanç elde edemeyecek kişilerin bile kendilerini ön plana çıkarma çabasının sonucudur. Böylelikle aristokratlar arasında geleneksel düşünceyle başlayan rekabet bozularak zenginlik ve başarıların aşırı gösterimine dönüşmüştür[2231].

M.Ö. 44'ün başlarında Caesar'ın üstün gelerek bütün gücü eline alması ve kendini ömür boyu diktatör (*dictator perpetuo*) olarak ilan etmesiyle, senato kararıyla devlet sikkelerinde betimlenen ilk yaşayan Romalı olmuş ve bu yeni temayla yeni sikkeler basılmıştır. Caesar, yakın zamanda öldürüldükten sonra onu destekleyenler kendisine vatanın babası (*Parens Patriae*) olarak değindikleri sikkeler bastırırken, Octavianus ve Antonius veraset kaygısıyla kendi sikkelerinde Caesar'a yer vermiştir[2232].

Yukarıda bahsedildiği üzere Thorius Flaccus'un görevi esnasında darp edilen bazı sikke tiplerinde kullanılan portre literatürde kendisine atfedilmektedir[2233]. Buna karşın burun yapısı, saç tipi ile başın arka kısmının kavisliği, adem elmasının varlığı ve no. S42'deki daha belirgin ince uzun boynu dikkate alındığında, portrenin Thorius Flaccus yerine Caesar'a ait olabileceği düşünülebilir. Bu durumda Caesar'ın fiziksel özellikleri düşündürücüdür; Suetonius'a göre Caesar uzun boylu, açık renkli tene, biçimli uzuvlara, orantısız büyüklükte bir ağız ile koyu gözlere sahipti ve saçlarını

[2229] Bieber 1973: 874-875.

[2230] Hannestad 1988: 26.

[2231] Zanker 1988: 15. Ayrıca Roma merkez darplı kişisel portre kullanımına örnek olarak bk. Zanker 1988: 14; Hannestad 1988: 30.

[2232] Hannestad 1988: 28-29; Bieber 1973: 880.

[2233] RPC I, 2028 (S43); RPC I, 2029 (S42).

öne doğru taramaktaydı[2234]. Antik metin çevirileri üzerinden her ne kadar yüz yapısının kemikli veya dolgun olup olmadığı hususu tartışmalı olsa da[2235] Caesar'ın en gerçekçi portreleri olarak değerlendirilen Chiaramonti ve Tusculum başları[2236] bu değerlendirmeyi yapmak için ışık tutmaktadır. Her iki portre de yukarıda bahsi geçen fiziksel özellikleri taşıyor olsa da Tusculum portresi; baş, ince-uzun boyun yapısı, daha belirgin adem elması göz önünde bulundurulduğunda sikkedeki portre ile daha uyumlu görünmektedir. Caesar'ın ölümünden sonraki portreler için benzer bir heykelden örnek alınmış olmalıdır[2237]. Dolayısıyla bu portre ilişkilendirmesinin doğru sayılması durumunda, Nikaia'daki Flaccus sikke tiplerinin Caesar'ı betimlemesi ve kendisini onurlandırmak amacıyla özel bir izin alınarak *posthumous*[2238] olarak darp edilmiş olması gerekmektedir. Bu şekilde ilgili tarih aralığında (M.Ö. 25 c.) henüz hayatta olan Augustus'un yerine hayatta olmayan Caesar'ın portresine yer verilmiş olmalıdır.

Yakın dönemde sikkelerin ön yüzünde Augustus dışı portre kullanımı yakın coğrafya olarak "komşu" Kios'ta görülmektedir. M.Ö. 1. yy. ortaları veya sonlarına tarihlendirilen iki farklı örnekten ilkinde (DS21), ön yüzde kraliçe Orsobaris Musa'nın başı, arka yüzde ise Herakles başı; ikincisinde (DS22) ise kraliçe Orodaltis'in başı ile şimşek demeti işlenmiştir[2239]. Yine yaklaşık yakın bir bölge olan Thrakia'dan Kral Rhoemetalkes yönetiminde (M.Ö. 11 – M.S. 12) darp edilen bir sikkede (DS31) ön yüzde kendisi ve eşi Pythodoris'in portrelerine yer verilirken Augustus ile Livia'nın başları arka yüzde tasvir edilmektedir. Yine bu dönemde Küçük Asya dışından, geçiş sürecine örnek olarak[2240] Phoenicia'daki Aradus kentine atfedilen bir sikkenin (DS32) ön yüzünde imparator ile Tykhe başının eş zamanlı kullanımı görülmekte; Tykhe başının daha büyük işlenerek ön plana çıktığı, Augustus başının ise daha küçük işlendiği ve arka planda kaldığı anlaşılmaktadır.

[2234] Toynbee 1957: 3-4.

[2235] Deutsch 1917: 247-253.

[2236] Johansen 1987: 22-30.

[2237] Bieber 1973: 880.

[2238] Carradice – Price 2001: 147-149.

[2239] Galani 2022: 142.

[2240] Burnett 2011: 7.

Yukarıda değinilen *proconsul* G. Papirius Carbo, G. Vibius Pansa ve Thorius Flaccus'a ait sikkeler stilistik açıdan Bithynia Krallığı sikkelerini andırmaktadır. Özellikle ön yüzde önceki dönemde kullanılan tanrı başları arasında yer alan Dionysos ve Apollon başlarının tekrar kullanılması, lejandların figürlere paralel olarak verilmesi ve yıl kısaltmalarının kullanılması, şüphesiz ilk bakışta bir Hellen sikkesi izlenimi vermektedir.

Bölgede görülen Roma hakimiyeti ile birlikte M.Ö. 1. yy. ortaları ve sonlarına doğru sikkeler üzerinde Roma etkili birtakım yenilikler görülmeye başlanmaktadır. Öncelikle daha önce sadece arka yüzlerde görülen lejandlar yavaş yavaş ön yüzlere de aktarılmaktadır. Daha önce kral isimlerini ifade eden lejandlar, bölge dinamikleri sebebiyle yerini *proconsul* isimlerine bırakmış, ayrıca kent *ethnikon*u da kullanım görmeye başlamıştır. Lejandlar Hellence olarak devam ederken bir yandan da betimlerde İtalik etkiler görülmeye başlanmaktadır; *Dea Roma* ve *sella curulis* betimlerinin kullanılması, ön yüzde Caesar ve Augustus portrelerinin kullanılması ile Hera-Iuno Lavuvia'ya atıfta bulunulması gibi unsurlar bu etkileşimi yansıtmaktadır.

b.2. *Sella Curulis* (M.Ö. 25 c.)

Proconsul Thorius Flaccus'un görev yılına tarihlendirilen (M.Ö. 25 c.) bir sikkede (S43) ön yüzde Augustus'a ait bir portre, arka yüzde ise *sella curulis* betimi kullanılmıştır. Yapı olarak dört adet ayak üstünde dururken, ayaklar cepheden iki at nalının tersten bağlanmış şeklini anımsatmaktadır. *Sella curulis* veya *curule* sandalyesi Romalılara Etrüskler'den geçerek[2241] ilk kez kral Tarquinius Priscus zamanında kullanıldığı, Numa tarafından ise Iuppiter kültü ile bağdaştırılarak *pontifex* memuriyetini temsil ettiği desteklenmektedir. Cumhuriyetten imparatorluğa geçiş ile beraber *pontifex* ve *vesta* rahibelerinin kullanımına açık olmasına karşın *sella curulis* kültten ziyade *praetor* ve *censor* gibi yüksek memuriyetleri ve idareyi temsil etmeye başlamıştır[2242]. *Sella curulis*e dair ilk alıntı M.Ö. 494 veya yakın zamanına tarihlendirilen bir yazıtta geçmektedir; *dictator* M. Valerius Maximus adına yazılan levhada ölüler ve yakınlarının onuruna *sella curulis*in sergilendiğinden bahsedilmektedir[2243].

[2241] Schafer 1989: 24-45.

[2242] Stevenson 1889: 723-724.

[2243] Wanscher 1980: 124.

M.Ö. 1. yy. esnasında Roma'daki yerel aileler tarafından *sella curulis* betimi kişisel propaganda ve saygınlık kazanmak için kullanılmıştır. M.Ö. 67'ye tarihlendirilen bir örnekte (DS10) M. Plaetorius M.f. Cestianus ismi ile beraber arka yüzde *sella curulis*, solda bitki dalı ile beraber kullanılmıştır. Daha sonra *consul* Q. Pompeius Rufus ile meslektaşı L. Cornelius Sulla ile olan iş birliğinin kutlanması amacıyla yaklaşık M.Ö. 54'te bir sikke tipinin (DS15) basıldığı bilinmektedir. Söz konusu sikkenin her iki yüzünde de *sella curulis* kullanılmıştır. Ön yüzünde Rufus'un ismi ile beraber *sella curulis*, solda yukarıyı gösteren bir ok, sağda bir defne dalı görünürken, arka yüzde bu sefer Sulla'nın ismi ile *sella curulis*, solda *lituus*, sağda çelenk yerleştirilmiştir. M.Ö. 42'ye tarihlendirilen bir diğer sikkede (DS20) üst düzey memur olarak değerlendirilen L. Livineius Regulus, kendisini veya ailesini onurlandırmak için ön yüzde kendi portresini, arka yüzde *sella curulis* iki yanında üçer *fasces* ile beraber kullanmıştır. Bu sahnede *sella curulis* güç ile beraber yargılama hakkını, *fasces* ise cezayı uygulama hakkını temsil etmektedir[2244]. Genel olarak bu betimin aileler tarafından kullanılması, kişisel değerleri toplumsal değer olarak tanıtma ve kabul ettirme çabası olarak yorumlanmıştır[2245]. Aynı yıl içinde Octavianus'un portresi ile darp edilen bir sikkenin (DS23) arka yüzünde *sella curulis*, üzerinde Caesar'ın lejandı ve bir çelenk ile betimlenerek Caesar'ın onurlandırılması gerçekleştirilmiştir. Octavianus ayrıca yaklaşık aynı dönemde (M.Ö. 31) benzer betimi kendi propagandasında da kullanmıştır; kendisi *toga*lı olup *sella curulis* üzerinde oturmakta, sağ elinde ise kanatlı bir Nike tutmaktadır[2246]. Son olarak M.S. 80'e tarihlendirilen bir sikkede (DS41) Titus *caesar*, Vespasianus *augustus* unvanı ile verilerek arka yüzdeki *sella curulis* ve üzerindeki çelenk ile onurlandırılmaktadır.

Bir Nikaia sikkesinde, dönemin valisi olarak Thorius Flaccus'un isminin, aynı zamanda Augustus portresi ile *sella curulis* betiminin kullanılmış olması, yukarıda bahsi geçen örnekler de göz önünde bulundurulduğunda, Roma kültürü dahilinde propaganda ve onurlandırma eylemi bir arada uygulanmış olmalıdır.

[2244] Hannestad 1988:25.

[2245] Wallace-Hadrill 1986: 75.

[2246] Zanker 1988: 56.

b.3. Bithynia Koinonu (M.S. 41-138)

Roma'nın hakimiyet sınırları içinde, M.Ö. 44 civarından itibaren önce kent sikkeleri sonrasında *koinon* sikkeleri darp edilmeye başlanmış, İmparator Valerianus (M.S. 260) ve Gallienus (M.S. 268) yönetimleriyle eyaletlerdeki kent sikkesi darbı azalmış, birleşik bir para sistemi uygulamak amacıyla Diocletianus (M.S. 296/297) ile kent sikkeleri son bularak yerine imparatorluk sikkesi darbı başlamıştır[2247]. Nikaia kentinin genel çerçeve dahilinde değerlendirilebileceği bir diğer grup olan Bithynia Koinonu (veya Bithynia Birliği) sikkelerinin, imparatorluk kültü için eyaletteki kentler arasında ortak şekilde kutlanan festivaller çerçevesinde, Nikomedeia kentinde darp edildikleri düşünülmektedir[2248]. Bithynia özelinde bu sikkeler İmparator Claudius ile beraber başlamakta ve Vespasianus, Titus, Domitianus, Traianus, Hadrianus dönemlerinde görülmekte, dolayısıyla yaklaşık M.S. 41-138 aralığında bir dönemi kapsamaktadır. Ön yüzlerde istisnasız imparator başlarına yer verilirken arka yüzler için *altar*, tapınak, Bithynia'nın personifikasyonu gibi çeşitli betimler tercih edilmiştir. Sikke tanıtımları için ise "ΒΙΘΥΝΙΑ (Βιθυνία)" ve "KOINON ΒΕΙΘΥΝΙΑC (Κοινὸν Βειθυνίας)" lejandları kullanım görmüştür.

Bithynia Koinonu sikkeleri İmparator Claudius (M.S. 41-54) ile başlamakta ve bu dönemde betimlerin yanı sıra "ΠΑΤΗΡ ΠΑΤΡΙΔΟΣ (Πατὴρ Πατρίδος)" yani "Pater Patriae" lejandı kullanılarak imparatora ait "vatanın babası" sıfatı kabul edilmiştir. Bu lejand, Bithynia Koinonu sikke grubunda sadece Claudius döneminde kullanım görmüştür. Betim bakımından bu dönemde ön yüzde imparator başı kullanılırken, arka yüzlerde ayakta duran Apollon (S57) ve süvari imparatorun sahnesi (S58) betimlenmiştir. İkinci tipte imparator at üzerinde zırhlı olarak gösterilmekte, sağ elinde mızrak tuttuğu ve sahnenin sağına doğru hareket ettiği anlaşılmaktadır. İmparatorun hemen arkasında, solda, kaide üzerinde imparatorun kendi heykeli yerleştirilmiştir.

İmparator Vespasianus'a (M.S. 69-79) ait bir sikke tipinde (S68) ön yüzde imparatorun defne çelenkli başı, arka yüzde ise Bithynia'nın personifikasyonu kullanılmıştır. Sahnede Bithynia bir taht üzerinde oturmakta, sol elinde bir

[2247] Heuchert 2005: 33.

[2248] Güney 2015b: 84.

cornucopia, sağ elinde de bir *patera* tutmaktadır. Personifikasyonun vurgulanması için sahneye "ΒΙΘΥΝΙΑ (Βιθυνία)" lejandı eklenmiştir.

İmparator Titus'un (M.S. 72-79) sikke betiminde (S72, S73), ön yüzde imparatorun defne çelenkli başı, arka yüzde de merkezde bir palmiye ağacı işlenmiştir. Sahneye göre palmiye ağacının gövdesinin sağında iki kalkan ile iki mızrak, solunda ise bir zırh ile iki mızrak yerleştirilmiştir. Bu betimin haricinde beşli başak demetinin kullanıldığı bir tip (S74, S75) daha mevcut olup bu gruba atfedilmektedir.

Yukarıda değinilen ve Bithynia Koinonu'na ait Vespasianus ile Titus sikkelerinde betimlenen palmiye, her ne kadar farklı kompozisyon olsa da benzer dönemde Roma sikkelerinde de kullanılmıştır. M.S. 69'da İmparator Vespasianus oğlu Titus'u Yahudi İsyanı'nı bastırmak üzere Iudaia'ya (Yahudiye-Filistin Bölgesi) göndermiş, akabinde M.S. 70'de Iudaia'yı ele geçiren Titus Roma'ya dönmüş ve bunun üzerine zafer kutlaması gerçekleştirilmiştir[2249]. Bu zaferin hatırlanmasına yönelik Iudaia'nın fethi veya fethedilmesi anlamına gelen "Judaea Capta" serisi olarak bilinen sikkeler basılmış olup[2250] bu serinin arka yüz betimlerinde kullanım gören figürlerin yanı sıra baskın olarak palmiye ağacının varlığı (DS42) ön plana çıkmaktadır.

İmparator Domitianus'un idari konumuna bağlı olarak iki farklı tip kullanılmıştır. Her iki tipin ön yüzünde imparator başı defne çelenkli betimlenmişken, ilk tip (S77) *caesarlık* dönemine (M.S. 72-79) tekabül etmekte ve arka yüzde yuvarlak kalkan arkasında mızrak betimi işlenmiştir. Diğer yandan ikinci tip (S78) *augustusluk* dönemine (M.S. 81-96) denk gelmekte, burada ise Homonoia personifikasyonu tercih edilmiştir. Homonoia ayakta giyimli dururken sol elinde bir *cornucopia* sağ elinde de bitki dalı tutmaktadır.

İmparator Traianus'un (M.S. 98-117) arka yüz betimlerinde üç farklı tip belgelenmiştir. İlkinde (S90) Homonoia ve Demeter beraber betimlenmiştir; solda Demeter, altında yılan, sağda başında *polos* ile Homonoia sol elinde *cornucopia* tutmakta, iki figürün arasında altta *altar* bulunmaktadır. İkinci tipte (S91) bu sefer Demeter tek başına ayakta işlenmiş olup sol elinde meşale ve sağ elinde başak tutmaktadır. Son olarak lejanttan Zeus Stratios'a atfedildiği anlaşılan bir *altar* betimi (S93) kullanım görmüştür.

[2249] Tekin 2021: 50-51.

[2250] Barag 1978: 14-15. Iudaia sikkelerindeki Roma etkisi için ayrıca bk. Barkay 2012.

Bu grup dahilinde son olarak İmparator Hadrianus (M.S. 117-138) ile eşi Vibia Sabina'nın (M.S. 117-137) sikkeleri yer almaktadır. Diğer imparatorlara kıyasla sikkelerin ön yüzündeki imparator betimi çeşitlilik göstererek imparator başı defne çelenkli (S94) ve ışın taçlı (S95) gösterilmekte, benzer durum Sabina için de geçerli olarak defne çelenkli (S96) veya çelenksiz (S97) işlenmiştir. Her ikisinin arka yüz betimlerinde üç basamaklı bir podyum üzerinde *oktastylos* tapınak betimlenmekteyken, genel olarak tepe ve köşe *akroter*li olarak işlenen alınlığın içinde farklı figürler görebilmek mümkündür. Bir tipte (S96, S98) ayakta duran bir erkek figür, sol elinde uzun bir asa tutmakta, sağ elinde ise bir *phiale* tutarak soldaki *altar*a sunu yapmaktadır. Bir diğer tipte (S95, S97) alınlık içerisinde yaklaşık M.Ö. 3. yy. Roma merkez sikkelerinden de bilinen[2251] dişi kurt ve iki çocuğun emzirilmesi sahnesi yani Lupa Romana ile Remus ve Romulus kullanılmıştır[2252]. Alınlık içinde son olarak yıldız (S94) veya rozet (S99) motiflerinin kullanımı görülmektedir. Bütün bu betimlerin haricinde, bir sikkedeki (S96) benzer sahnede, tapınağın podyumunun altına eklenmiş olan bir gemi pruvası dikkat çekmektedir. Söz konusu pruva betimi eski bir Roma geleneği ile bağlantılı olmalıdır[2253]; Actium savaşının ardından düşman gemilerine ait pruvalar / pruva mahmuzları (*rostra*) savaş ganimeti olarak sökülerek alınmış ve çeşitli yapılar ile bütünleştirilmiştir. Bu geleneğe örnek olarak bir pruvanın Roma'daki *Divus Iulius* tapınağının podyumunun bir parçası haline getirildiği bilinmektedir. Dişi kurt ve ikizler, Augustus'un Actium zaferine yapılan atıf ve Roma Genius'u olarak önerilebilecek elinde *patera* tutan erkek figür, tapınağın Roma kökenine ve bağlantısına işaret etmektedir[2254].

Bu grubun sikkeleri, öncelikle imparatorluk kültü ile bağlantılı olduğundan Romanizasyon açısından önem arz etmektedir. Bithynia'da yaklaşık M.S. 41-138 aralığını kapsayan *koinon* sikkelerinde, öncelikle imparator kültüne değinerek tapınak betimi kullanılmıştır. Tapınak betiminin detaylarında yukarıda değinildiği gibi Lupa Romana ve pruva motiflerinin yer alması bir etkileşimin sonucu olarak yorumlanabilir. Kült teması dışında her ne kadar birlik olgusu *homonoia* kavramı ile sunulmaya çalışılsa da süvari imparator, Roma'nın bir fethi olarak Iudaia betimi ve

[2251] Hannestad 1988: 19.

[2252] Burrell 2004: 149.

[2253] Hannestad 1988: 58.

[2254] Burrell 2004: 149.

kalkan-mızrak betimi ile askeri temanın da epey kullanıldığını söyleyebilmek mümkündür. Son olarak Bithynia personifikasyonu ve Hera betimleri, bu grupta yerel unsurlara da yer verildiğine işaret etmektedir.

b.4. *Capricornus* (M.S. 54-59)

İmparator Nero döneminde, M.S. 54-59 yıllarına tarihlendirilen bir sikke tipinde (S62, S63) ön yüzde Nero'nun başı kullanılırken arka yüzde bir *cista*nın üzerinde post (?), onun üzerinde sırasıyla *thyrsos*, tepesinde çelenkli bir *cornucopia* ve *globus* üzerinde *capricorn*us (oğlak) figürü yerleştirilmiştir.

Globus, *capricornus* ve *cornucopia* üçlüsünün kullanımına ilk olarak Augustus (M.Ö. 16) sikke tipinde (DS30) karşılaşılmaktadır. Buradaki *capricorn*us figürü, aynı hayvanın takımyıldızına işaret ederek inanışa göre *thema mundi* yani dünyanın yaratılışıyla ilişkilidir. Augustus kendi doğumunu *capricornus* takımyıldızı ile bağdaştırmış, bu durumu *capricornus* betimi ile de destekleyerek propagandasında kullanmış ve kendisinin Roma devletini kurtarmak için doğmuş olduğu mesajını sunmuştur[2255]. Bu duruma Suetonius da değinerek Augustus'un kaderini ön plana çıkarıp *capricornus* betimli gümüş sikke bastırdığını ifade etmekte[2256], bu anlatı ise merkez darplı bir sikkeye ait arka yüz betiminin imparator tarafından bizzat seçilmiş olduğuna örnek olarak verilebilmektedir. İyilik alameti olarak resmi kutlaması da yapılan Augustus'un doğum simgesi *capricornus*, kendisinin kurtarıcı rolüne değinerek bir yandan askeri zaferleri, diğer yandan savaş sonrası gelen barışı ifade etmek için kullanılmıştır[2257]. Gerek yaratılan bu propagandanın sürdürülmesi gerekse Augustus'un onurlandırması amacıyla Nero (M.S. 68) (DS35), Galba (M.S. 68-69) (DS37), Vespasianus (M.S. 69-79) (DS38) ve Titus'un (M.S. 79) (DS40) yönetimleri esnasında *capricornus* betimi kullanım görmüştür.

Nikaia özelinde İmparator Nero zamanında tekrarlanan *capricornus-globus-cornucopia* betimine ilaveten bu dönemde sahneye bir *cista* ve bir *thyrsos* eklenerek olasılıkla yerel yorum katılarak Augustus ve değerlerine atıfta bulunmak istenmiştir. Benzer sahne fakat bu sefer *capricornus* ve *globus* olmaksızın bir Vespasianus sikke

[2255] Barton 1995: 33-34, 40; Franke 2007: 42.

[2256] Suet. Aug. XCIV.

[2257] Zanker 1988: 48.

tipinde (S69) kullanılmakta, üstünde bir panter postunun bulunduğu *cista*nın üzerinde c*ornucopia*, ağzında da bir çelenk görülmektedir.

b.5. İmparatorlar (M.S. 138-249)

Bahsedildiği üzere kent sikkelerinin ön yüzlerinde imparator başları basılırken, arka yüz betimleri genel kapsamda kentin tercihi doğrultusunda belirlenmektedir. Nikaia sikkelerinin arka yüz betimlerinin bir kısmı için imparatorların farklı tiplerine ve ikonografisine yer verildiğini söyleyebilmek mümkündür. Söz konusu arka yüz ikonografilerinde imparatorlar komutan, muzaffer ve dindar olarak yansıtılmaktadır. Bu betimlerin kullanımı, imparatorların kentlere sunduğu imajın aksine kentlerin imparatorlara atfettiği ve yakıştırdığı imajın anlaşılmasına ışık tutması bakımından önem arz etmektedir[2258].

Askeri algı çerçevesinde imparatorların zafer niteliğini ön plana çıkararak Roma imparatorluk sanatının kullanılması, genel olarak eyalet sikkelerinde betimler aracılığıyla savaş başarısının kutlanma çabası olarak yorumlanmaktadır[2259]. Yine bu çerçevede imparatorların at üzerinde veya tekil olarak askeri kıyafetli gibi betimlerin, imparator heykellerinin kopyası gibi anlaşıldığı desteklenmektedir[2260].

Süvari Betimleri

İmparatorların savaşçı niteliği ön plana çıkartılarak süvari şeklinde, bir yöne doğru hücum eder durumda betimlenmesi, İmparator Antoninus Pius zamanına tarihlendirilen (M.S. 138-161) sikke (S111, S112) tipi üzerinde görülmektedir. Bu sikkelerde imparatorun kendisi değil üvey oğlu M. Aurelius betimlenmiştir; at üzerinde askeri kıyafetlerle kuşanmış, sağ elinde yatay durumda bir mızrak tutarak sağa doğru hamle yapmaktadır. Kendisinin imparatorluk dönemine ait (M.S. 161-180) bir diğer sikkede (S135), ayrıca kardeşi Lucius Verus'un sahne aldığı (S136) sikkede yine benzer ikonografiyi görebilmek mümkündür. Lucius Verus örneğinde imparator, diğer sahnelere kıyasla daha sakin olarak görünen bir at üzerinde olup

[2258] Burnett 2011: 12. Ayrıca *capricornus* betimi, Augustus propagandasının önemli temsillerinden olan Gemma Augustea'da da kullanım görmüştür. Burada, sahnenin merkezinde bulunan Augustus'un üstünde, bir *nimbus* (güneş diski) içinde yer almaktadır. Sahnedeki varlığıyla *capricornus*, Augustus'un kaderine işaret etmektedir (Pollini 1993: 288-281).

[2259] Heuchert 2005: 54-55.

[2260] Kremydi-Sicilianou 2005: 98.

elinde mızrak tutmamakta, aksine sağ eliyle selam vermektedir. Buradaki selam verme sahnesi Roma sanatında *adventus* olarak bilinmektedir. Süvari sahnelerinden farklı olarak imparatorun at ile beraber betimlenmesi İmparator M. Aurelius'ta görülmektedir. Buradaki sahnede (S137) imparator atın önünde durmakta, sol elinde mızrak tutarken sağ eliyle de atın başını tutmaktadır.

Süvari şeklinde betimler daha sonraki imparatorlar için de tercih edilmiştir. Mızraklı kullanım I. Maximinus (M.S. 235-238) (S280, S281) ve I. Philippus (M.S. 244-249) (S313) zamanında görülürken, *adventus* betimi Severus Alexander (M.S. 222-235) (S258) ile I. Philippus'ta (S314) kullanım görmüştür.

İmparator Commodus'a ait (M.S. 180-192) iki tipte ise yine hücum izleniminin bu sefer daha fazla etkiyle verildiği anlaşılmaktadır. İlkinde (S184) süvari imparator sağa doğru hamle yapmakta ve sağ eliyle mızrak tutmaktayken, altında başka bir figür eklenmiştir. Buradaki figür bir nehir tanrısı olarak yorumlanmaktadır. Kent coğrafyası göz önüne alındığında, görünen figürü Sangarios (Sakarya) nehri ile yorumlamak yanlış olmayacaktır. Bölgede gerçekleşen sınır genişletme vb. gibi bir iktidar çekişmesinin ardından böyle bir ikonografinin tercihi mümkün olup imparatora teşekkür veya şükür sunma kaygısının güdülmüş olması olasıdır. Diğer yandan ikinci betimde (S185) yine hücum eden süvari İmparator Commodus atının hemen altında duran ve aslan olarak yorumlanan yabani hayvana saldırmaktadır. Bu sahne ile beraber imparatorun cesaret özelliği ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Süvari betimlerinin yanı sıra bazı tiplerde imparatorlar *quadriga*, fil ve gemi üzerinde betimlenmiştir. İmparator M. Aurelius'un (M.S. 161-169) bir sikkesinde (S138), kendisi bir *quadriga*nın arkasında görülmektedir. At arabasıyla sol yöne doğru hareket eden imparator, sağ elini öne uzatmakta, sol elinde ise bir *aquila* tarzında, ucunda bir kartal olduğu anlaşılan uzun bir asa tutmaktadır. Alışılagelen ikonografilerin dışında, Caracalla'ya (M.S. 198-217) ait bir sikke tipinde (S202, S203) bir gemi üzerinde imparatorun kendisine yer verilmiştir. Burada on kürekli bir geminin üzerinde imparator tahtta (?) oturur vaziyette, sol elinde mızrak tutarak sağ elini de öne doğru uzatarak betimlenmiş, geminin pruvasında askeri bir sancak, pupasında ise bir *aquila* (?) görülmektedir. Gemi üzerinde daha küçük figürler halinde mürettebat işlenmiştir. Son olarak, İmparator Elagabalus (M.S. 218-222) ve Macrinus'un (M.S. 217-218) fil üzerinde betimlendiği sikkeler mevcuttur. Bu örneklerde Elagabalus, sol yöne (S230) veya sağ yöne (S231, S232) hareket eden bir

fil üzerinde, sol eliyle dizginleri, sağ eliyle de bir kamçı tutarak file binmektedir. Elinde tuttuğu kamçıyla filin başına doğru hamle yaptığı sahneden anlaşılmaktadır. Macrinus'un tipinde ise (S227) aynı sahne ele alınmakta, fakat burada kamçı ile vurma hareketinin daha az vurgulandığı görülmektedir.

Muzaffer İmparator Betimleri

İmparatorların bir esir karşısında zafer kazanmış şekilde betimlenmiş olduğu birkaç sahne bulunmaktadır (S123, S124, -S186, S233)[2261]. Söz konusu ikonografi ilk olarak İmparator M. Aurelius yönetimindeki (M.S. 161-169) örneklerle başlamakta ve iki tip şeklinde belgelenmektedir. İlk örnekte (S123) imparatorun üvey kardeşi ve mevkidaşı Lucius Verus askeri kıyafetlerle sağda ayakta durur vaziyette, sol altta çömelmiş ve ufak şekilde betimlenmiş olan bir esirin başının üstünde sağ eliyle bir *tropaion* tutmaktadır. İmparatorun sol eli ile bir asa tuttuğu anlaşılırken, esir iki eliyle imparatordan merhamet dilemektedir. İkinci örnekte (S124) yine Lucius Verus askeri kıyafetlerle süvari şeklinde, ön ayakları havada olan atıyla yerdeki düşmana doğru hamle yapmaktadır. İmparator sağ elinde bir mızrak tutmakta, saldırdığı düşman ise bir kalkan üzerine yaslanmaktadır. Düşmanın hemen sol önünde, atın altında bir kalkan daha seçilmektedir. Her iki örnekte de bu sahnelerin tamamlayıcısı olarak "ΡΩΜΑΙΩΝ ΝΙΚΗΝ ΝΙΚΑΙΕΙC (Ρωμαίων Νίκην Νικαιείς)" yani "Romalıların Zaferi" lejandı kullanılmıştır.

Bu iki örneğin ardından benzer bir tip İmparator Commodus (M.S. 182-184 c.) sikkesinde (S186) görülmektedir. Burada imparator askeri kıyafetlerle ayakta, sağ elinde *globus* üzerinde bir Nike, sol elinde ise bir mızrak tutmaktadır. Sol altta, *globus*un hemen altında imparatora sırtını dönmüş vaziyette bir esir oturmaktadır. Son olarak, bir Elagabalus (M.S. 218-222 c.) sikkesinde (S233), önceki örneğe yakın bir ikonografi kullanılmıştır. Burada imparator yine askeri kıyafetlerle ayakta, sol elinde mızrak tutarken, sağ elinde *globus* yerine bir *patera* tutmaktadır. Benzer şekilde sol altta, *pateranın* altında tekrar sırtı dönük bir esire yer verilmiştir. Burada farklı olarak eserin ellerinin arkasında bağlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Muzaffer imparator tipleri arasında görülen *globus* üzerinde Nike tutma sahnesi (S186), bu sefer bir esir olmaksızın tekrarlanmaktadır. İmparator Commodus'un

[2261] Roma sanatı ve propagandasında özellikle imparatorların elde ettiği zaferlerin yüceltilmesi amacıyla ilgili sahnelere esirlere ait figürler yerleştirilmekteydi. Bu hususta bk. Bradley 2004.

(S187, S188), ayrıca Geta'nın (S220) *Nikephoros* olarak betimlendiği bu tipte imparatorlar ayakta ve askeri kıyafetlerle betimlenmiş, sağ elde mızrak tutarken sol elinde bir *globus* üzerinde Nike tutmaktadır. Geta'nın sahnesinde sahneye göre sol altta yanan bir *altar* eklenmiştir.

Dindar İmparator Betimleri

Savaş ve güç unsurlarının yanı sıra M. Aurelius (M.S. 175-177) ve Caracalla (M.S. 198-217) yönetimleri esnasında basılan ve imparatorların dini yönlerinin ön plana çıkarılmak istendiği tipler belgelenmiştir. İlk örnekte (S139) M. Aurelius'un oğlu Commodus solda togalı şekilde ayakta betimlenmiş, elindeki *patera* ile sağındaki *altar*ın önünde durmaktadır. Commodus'un karşısında, *altar*ın sağında Zeus tahtta oturur vaziyette sol eliyle bir asa, sağ eliyle de bir *patera* tutmaktadır. Diğer yandan Caracalla'nın her iki örneğinde (S204, S205) imparator askeri elbiseli şekilde, ayakta durur vaziyette betimlenmekte, sol eliyle de bir mızrak tutmaktadır. Farklı olarak ilk sahnede (S204) imparator sağ elinde bir *patera* tutmakta ve arka planda başka bir motif bulunmamaktadır. Aksine ikinci sahnede (S205) imparator sağ elinde bir şey tutmamakta ve elini kaldırarak selam vermektedir. Yine farklı olarak burada, sol altta yanan bir sunak dikkat çekmektedir.

Taçlandırma Sahnesi

İmparatorların taçlandırılması, İmparator Severus Alexander (M.S. 222-235) ve İmparator I. Maximinus (M.S. 235-238) betimlerinde tercih edilmiştir. Severus Alexander betiminde (S259, S260) imparator askeri kıyafetlerle solda ayakta durmakta, sağ elinde ise bir *patera* tutmaktadır. İmparatorun hemen arkasında, sağda, kanatlı bir Nike figürü sağ elindeki çelenkle imparatoru taçlandırmaktadır. Nike'nin sol elinde bir palmiye dalı görülmektedir. Diğer örnekte (S282) benzer sahne işlenmiştir; İmparator I. Maximinus askeri kıyafetlerle solda, ayakta durmaktadır, sağ elinde *patera* ve sol elinde bir *cornucopia* (?) tutmaktadır. İmparatorun arkasında, sağda, sol elinde uzun bir asa tutan Sarapis figürü sağ elindeki çelenk ile önündeki imparatoru taçlandırmaktadır.

c. Askeri Propaganda

c.1. *Aquila* (M.S. 81-212)

Kartal betimi Hellen kültüründe Zeus'un kutsal hayvanı ve kuş aleminin lideri olarak mitolojik bir karşılığı taşımaktadır[2262]. M.Ö. 3. yy. itibariyle Romalılar kartalı kendi kültüründe benimsemiş ve daha sonra M.Ö. 1. yy. ile beraber savaş imgesi ile bağdaştırılarak güç temsili taşımaya başlamıştır[2263]. Roma kartalı, çeşitli imparatorların yönetimi sırasında Nikaia kent sikkelerinde de kullanılmıştır. İlk olarak İmparator Domitianus'un (M.S. 81-86) bir sikke tipinde (S86) kullanılan kartal bir *globus* üzerinde kanatları yarı açık vaziyette betimlenmiştir. Daha sonra M. Aurelius (M.S. 161-180) sikkelerinde (S140, S141) görülen kartal figürü yine kanatları yarı açık ve bazen ağzında bir çelenk tutar şekilde bir *altar* üzerine yerleştirilmiştir. *Altar*ın her iki yanında birer sancak eklenmiştir. Aynı sahne İmparator Commodus (M.S. 180-192) (S189, S190) ve Geta'da (M.S. 198-212) (S221) devam ederken Geta'da ayrıca kartal figürünün tekil olarak kullanımı (S222) da görülmektedir.

c.2. *Signa Militaria* (M.S. 218-251)

Nikaia'daki imparator betimlerinin haricinde, askeri repertuvar kapsamında Roma ordusuna ait çeşitli *signa militaria* (sancaklar) kullanım görmüştür. Sikkeler üzerinde *signa militaria*nın kullanılmış olması, Roma imparatorunun ve imparatorluğunun gücüne atıfta bulunulduğunun göstergesidir[2264]. Bu moda özellikle M.S. 3. yy. ilk çeyreğinde başlamakta ve yaklaşık olarak aynı yüzyılın ortalarına kadar devam etmektedir; kentte İmparator Elagabalus (M.S. 218-222) ile başlayan bu tema, sırasıyla Severus Alexander (M.S. 222-235), I. Maximinus (M.S. 235-238), Gordianus (M.S. 238-244) ve Traianus Decius (M.S. 249-251) zamanlarında sikkelerde işlenmiştir.

İmparator Elagabalus döneminde darp edilen sikke tiplerinde arka yüzlerde kullanılan sancaklar dışında, askeri propagandayı vurgulamak adına, ön yüzdeki imparator portresi de bazı tiplerde (S234) zırhlı veya zırhlı ve başında defne çelengi ile (S235) işlenmiştir. Temelde iki farklı standard kullanımı görülmektedir; ilk

[2262] Buxton 2005: 68-69.

[2263] Greet 2015: 54-57, 77.

[2264] Franke 2007: 43.

standardın tepesinde çelenk (S234, S235, S236) bulunurken, ikincisinde ise *capricornus* (S210, S237) yerleştirilmiştir. Çelenkli standardlar betimlerde üç tane yan yana olacak şekilde kullanılırken, *capricornus* taşıyanlar aynı düzende olmasına karşın merkezdeki standardın farklı olduğu anlaşılmaktadır. S237'de merkezde bir *vexillum* ayırt edilirken, S210'da iki *capricornus* standardının arasında bir çelenkli standart yerleştirilmiştir. Son olarak, bu dönemde sunulan örneklerde betimlenen standardların gövdesinde ikişer veya üçer *discus* olduğu görülmektedir.

Severus Alexander sikkelerinde ön yüzdeki portre bazı tiplerde (S261) zırhlı ve bu sefer defne çelenkli yerine ışın taçlı olarak işlenmiştir. Elagabalus döneminde kullanılan çelenkli (S262) ve *capricornus* (S263) standardlar bu dönemde de görülebilmektedir. Bu standardlara ek olarak iki çelenkli standard arasında *aquila* (S264, S265) bulunan sikke tipi kullanılmıştır. Son olarak, yine farklı bir kompozisyon olarak iki çelenkli standard arasında, bir *altar* üzerinde duran kartalın işlendiği bir sikke tipi (S266) belgelenmektedir. Bahsedilen örneklerdeki *discus* sayısı bir ile üç arasında değişebilmektedir.

İmparator I. Maximinus döneminde darp edilen sikke tipinde (S283) ön yüzdeki portresi zırhlı işlenmiş, arka yüzde ise çelenkli sancaklar kullanılmıştır. Gordianus'ta işlenen betimlere bakıldığında defne çelenkli portrenin (S295, S296) yanı sıra ışın taçlı portrenin (S298, S299) kullanımı da görülmektedir. Arka yüz hususunda ise önceki dönemdeki gibi defne çelenkli (S295) ve *aquila* tarzında tepede kartal bulunan sancak kullanımı (S296, S297) tespit edilmektedir. Şu ana kadar değinilen tiplerden ayrı olarak dörtlü standardların kullanıldığı tipler de mevcuttur; üçlü *discus*lardan oluşan standardların merkez ikilisinde kartal ve iki uçta *capricornus* (S299) ile merkez ikilide *capricornus* ve iki uçta çelenk (S298) bulunmaktadır. Son olarak Traianus Decius'ta (S319) çelenkli standardların ortasında a*quila* tarzı kartallı standard tipi kullanım görmüştür.

d. Personifikasyonlar

d.1. Securitas (M.S. 62-66)

Çoğunlukla ayakta bir sütuna dayanır şekilde betimlenen Securitas figürü İmparator Nero döneminde basılan iki örnek sikkede (S65, S66) oturur ve iskemlenin sırtına yaslanır durumda betimlenmiştir. Söz konusu personifikasyon, lejand kullanımı ile

beraber İmparator Nero'nun eşleri Poppaea Sebaste (S65) ve Statilia Messallina (S66) ile ilişkilendirilmiştir.

Her ne kadar Hellen kültüründe güvenlik anlamının karşılığı olarak *asphalia* kavramı bilinse de Roma'nın hakimiyeti ile beraber Pax Romana bağlamında siyasi bir boyut kazanarak güvenliğin yanı sıra nüfuz ve gücü de beraberinde simgelemeye başlamıştır[2265]. İlk etapta Seneca'nın *securitas* kavramına ilahi nitelik yüklemesi, ardından bu felsefeden etkilenen İmparator Nero'nun ilk kez sikke üzerinde *Securitas Augusti* ve *Securitas Caesaris* lejandlarını (DS44) kullanması, özellikle bu dönemde Securitas'ın propaganda aracı olarak kullanıldığını göstermektedir[2266]. Böylelikle Kafkasyalı'nın önerdiği üzere[2267] bir Hellen coğrafyasının siyasi ve askeri açıdan teşkilatlandırılarak Romalılaştığını, Roma'nın da toplum ve fikir bakımından Hellen öğretileri ile (bu durumda bir personifikasyon üzerinden) şekillendiğini görebilmek mümkündür.

d.2. *Pax Romana* (M.S. 81-96)

İmparator Domitianus yönetimi esnasında (M.S. 81-96) darp edilen bir sikke üzerinde (S79) Eirene-Pax betimi tercih edilmiştir. Burada Eirene-Pax figürü ayakta giyimli, sol elinde bereket boynuzu, sağ elinde ise bir dal tutmaktadır. Hellen kültüründe barış kavramı olarak Eirene, Homeros ve Hesiodos'un eserlerinden itibaren bilinirken Kephisodotos'a atfedilen ve M.Ö. 370 civarına tarihlendirilen heykelde ayakta, giyimli ve sol eliyle bebek Ploutos'u tutarak işlenmiştir. Diğer yandan erken bir sikke tipi (M.Ö. 350-330) olarak Locri Epizephyrii'den bilinen bir sikke tipinde (DS1) ön yüzde Zeus başı, arka yüzde ise Eirene *boukranion* ile süslenmiş bir *altar* üzerinde oturarak, sağ elinde *kerykeion* tutar şekilde betimlenmiştir[2268]. Bu süreçte kavram olarak Eirene, siyaset felsefesinden yoksun kalarak Roma'daki Pax'ın aksine önem bakımından kısıtlı kalmıştır[2269].

[2265] Arslan 2021: 2-4.

[2266] Arends 2009: 15.

[2267] Arslan 2021: 5.

[2268] Stern 2015: 2-3.

[2269] Weinstock 1960: 44-45.

Augustus'un propagandasında, erken dönemden itibaren Venus ve Victoria ile beraber[2270], barış sağlayıcısı ve temsilcisi olarak Pax önemli bir yer tutmuş ve kavram olarak yaygın kullanım görmüştür. Bu bağlamda Augustus, uzun süre aralıksız devam eden iç savaşa son vererek vatandaşların hayatlarını kurtarmış ve kendilerine *Pax Roma* ile *Pax Augusta*'yı tanıtmıştır[2271]. Augustus, *vindex libertatis* (özgürlüğün koruyucusu) propagandası kapsamında kendisini özgürlüğün kefili ilan ederek Pax'ı yeniden geri getirmiştir[2272]. Nikaia'daki betime benzer olarak Augustus'un genç Octavianus olarak ön yüzde betimlendiği (M.Ö. 32-29) sikke tipini (DS24) görebilmek mümkündür. Arka yüzde Pax ayakta giyimli, sol elinde *cornucopia*, sağ elinde zeytin dalı tutmaktadır. Yine yaklaşık benzer dönemde (M.Ö. 27-M.S. 14) darp edilen bir diğer sikke tipinde (DS25) çelenk içinde Pax ayakta giyimli durmakta, sol elinde bir *kerykeion* görünürken hemen arkasında *cista* (veya *altar*?) üzerinde yılan yerleştirilmiştir. İki ikonografide de görülen *kerykeion*, habercilerle beraber gelen barışı, *cornucopia* ise barış ile beraber gelen tarım verimliliğini ve bereketini temsil etmektedir[2273]. Augustus'un ardından İmparator Vespasianus zamanında (M.S. 75-79) kullanılan bir sikkede (DS39) Pax bu sefer bir tahtta oturur vaziyette, sol elinden omuzuna doğru uzun bir asanın geldiği, sağ elinde ise yine zeytin dalı görülmektedir. Son olarak Nikaia'daki aynı sikke tipinin Roma merkez darbında da *senatus consulto* ile beraber kullanıldığını (DS43) belirtmek yararlı olacaktır.

e. Ekonomik Propaganda

e.1. Bolluk-Bereket (M.S. 69-235)

Sikke betimleri üzerinden bolluk-bereket mesajı, *cornucopia* ve başak demeti aracılığıyla verilmekte olup Roma İmparatorluk Dönemi kent sikkeleri değerlendirildiğinde betim olarak çok az bir yer tutmaktadır. Bereket boynuzu-*cornucopia* Vespasianus (M.S. 69-79) ve Domitianus (M.S. 81-96) dönemlerinde görülmektedir. Vespasianus örneğinde (S69) *cornucopia* kalabalık bir sahne içinde ortaya çıkmaktadır; en altta bir *cista*, onun üzerinde bir panter postu, en üstte de *cornucopia* yerleştirilmiştir. Domitianus'ta (S83) ise *cornucopia* tek başına ana

[2270] Zanker 1988: 54.

[2271] Hannestad 1988: 40.

[2272] Walser 1955; Franke 2007: 42.

[2273] Stern 2015: 5.

sahneyi oluşturmaktadır. Son olarak, bir Severus Alexander (M.S. 222-235) sikkesinde (S256) beşli başak demeti tek başına betimlenmekte ve sahneyi oluşturmaktadır. Bolluk-bereket kavramının karşılığı olarak Abundantia personifikasyonu[2274], Nikaia sikkelerinde M.S. 3. yy.'ın ilk yarısında tercih edilmiştir[2275]. Erken örnekte Abundantia figürü ayakta, sahneye göre sola bakmakta, sağ elinde mısır başakları, sol elinde *cornucopia* tutmaktadır. Geç örnekte ise aynı duruş izlenmekle birlikte Abundantia sağ elinde kısa bir asa tutmakta, *cornucopia* tuttuğu sol eliyle de kısa bir sütuna dayanmaktadır.

Nikaia örneklerinde görülen *cornucopia*, Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerinde de görülmektedir. Bu süreçte, *triumviri*ye ait sikkelerde sıkça kullanılmıştır[2276]. Diğer yandan *cornucopia* ile birlikte başak demetinin, İmparator Augustus'un propaganda programı kapsamında barış, bolluk ve berekete temsilen kullanıldığı bilinmektedir[2277]. Özellikle başak demeti, altı başlı olacak şekilde Augustus tarafından bastırılan *kistophoros*lar üzerinde de görülmektedir[2278]. Roma imparatorları tarafından *cornucopia*, buğday başağı, meyve, yıldız ve ay gibi betimler propagandaları kapsamında sıkça kullanım görmüştür. Söz konusu betimlerin *felicitas*, *hilaritas*, *abundantia* gibi kavramlara hizmet ettiği anlaşılmaktadır[2279].

f. Propaganda Lejandları (M.S. 69-268)

Sikke üzerindeki betimler aracılığıyla yapılan propaganda aynı zamanda çeşitli lejandların kullanımı ile de yapılmakta ve çeşitli mesajlar verilmeye çalışılmaktadır. Nikaia kenti özelinde lejandlar her ne kadar çoğunlukta kent unvanlarını ilgilendiriyor olsa da bazı örneklerde doğrudan Nikaia halkına veya Roma'ya

[2274] Tekin 1994: 16.

[2275] İlgili sikkeler imparatorlar Severus Alexander (*RPC VI* 3191) ile Maximinus (*RPC VI* 3271) yönetimleri sırasında belgelenmektedir.

[2276] *RRC I* 494/13; Baydur 1998: 24, Lev. VII no. 49-50.

[2277] *RPC I*, 377; Zanker 1988: 48; Franke 2007: 42.

[2278] Suspène 2017: 52. Suspène, Pergamon'da darp edilen ve üzerinde altılı başak demetinin bulunduğu sikke tipine (*RPC I* 2212) değinmektedir Kendisi, *pax deorum* kapsamında Asia Eyaleti'nin yeniden inşasının hem Roma idaresi hem de eyaletin yararına olduğu mesajının verilmeye çalışıldığını savunmaktadır. Ayrıca söz konusu sikke *Asia recepta* grubuyla ilişkilendirilmektedir.

[2279] Ergin 2008: 102. Burada esas olarak Pescennius Niger'e değinilmektedir ancak imparatorlar M. Aurelius, Commodus, Severus ve Clodius Albinus tarafından bu temanın kullanıldığı aktarılmaktadır.

atıfların yapıldığı da görülmektedir. Bütün bu lejandların tematik olarak kent ve halk ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak ilgili atıfların yöneticilere yapıldığı da söylenebilir. Dolayısıyla Romanizasyon süreci ile ilişkili olmalıdır. Nitekim Roma kültürünün ve yaşam tarzının yaratmış olduğu kentlere, sınıflara ve bireyler arası rekabete bakmak gerekmektedir. Yönlendirilen bu "ortam" haricinde kent unvanlarını dönem dinamiği içinde ve Roma kültürü özelinde değerlendirmek gerekmektedir[2280].

Roma'ya direkt atıfların yapıldığı lejandları görebilmek mümkündür. Bunlardan ilki daha yaygın olup Roma'nın zaferine atıfta bulunmaktadır. *Victoria Romanorum*'un Hellence kullanımı olarak "ΡΩΜΑΙΩΝ ΝΙΚΗΝ (Ρωμαίων Νίκην)", başka bir değişle Romalıların Zaferi'nin sıkça çeşitli betimlerle de desteklenerek kullanıldığı görülmektedir. Yoğunluklu olarak İmparator M. Aurelius yönetiminde lejand ile beraber *tropaion* (S120), Victoria (S121, S122), esir-imparator-*tropaion* üçlemesi (S123, S124) betimleri, ayrıca imparatorlar Gallienus (S334) ve Valerianus'ta (S328) Victoria betimi örnek olarak belgelenmektedir.

Romalıların zaferlerinin kutlanması hususunu Blanco-Perez çalışmasında[2281] araştırarak özellikle doğu eyaletlerdeki uygulamalar üzerinden örnekler sunmuştur. Kentler arası rekabet ortamında, kentlerin sahip olduğu dereceyi ve kimliği, aynı zamanda Roma hakimiyetine karşı bağlılıklarını göstermek amacıyla yerel festivallerin yanı sıra *epinikia* (Ἐπινίκια) olarak adlandırılan festivaller düzenlenmekteyken, en erken uygulama olarak M.Ö. 85'te, Sulla'nın askeri zaferleri ile Thebai'de düzenlenen bu tarz şenlikler gösterilmektedir. Romalıların kişisel zaferlerinin fethedilen halklar tarafından kutlanması durumu Lucullus için Asia'da ve Pompeius için Armenia'da görülmekteyken, Caesar ve Octavianus-Augustus ile kalıcı hale geldiği anlaşılmaktadır. Nikaia'da Roma zaferi ile ilişkili lejandın kullanımı (S121, S122, S123, S124), esas olarak Parth Savaşları ile ilişkilendirilmektedir[2282]. Görüldüğü üzere, çeşitli imparatorların zaferleri doğrultusunda kutlanan Roma zaferleri ile kentler, Romalıların müttefiki, sadık ve dost olduklarını göstererek iyi niyetlerini ifade etmeye çalışmıştır.

[2280] Nikaia kent sikkelerinde geçen kent isim ve unvanları için bk. böl. IV. C.

[2281] Blanco-Pérez 2018: 9-41.

[2282] Nolle 2003: 461-463.

Roma ile ilişki kurulabilecek ve muhtemelen şahsi propagandaya örnek verilebilecek ikinci lejand İmparator Commodus dönemine (M.S. 180-192) tarihlendirilmekte olup (S148) "ΚΟΜΟΔΟΥ ΒΑCΙΛΕΥΟΝΤΟC Ο ΚΟCΜΟC ΕΥΤΥΧΕΙ ΝΙΚΑΙΕΩΝ (Κομόδου Βασιλεύοντος ο Κόσμος Ευτυχεί Νικαιέων)" şeklindedir. Lejandın son kısmı olan "Nikaialılar" ifadesi sikkenin kente aitliğini ifade etmekteyken, geriye kalan kısımdan "Commodus'un Krallığı (süresince) kainat-halk mutludur" anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu ifadede kullanılan "krallık", esasında imparatora yönelik "βασιλεὺς Ῥωμαίων (Romalıların kralı)" anlamında tercih edilmesine karşın genellikle Roma makamlarında bu unvanın kullanımının pek tercih edilmediği bilinmektedir[2283]. Ο ΚΟCΜΟC ΕΥΤΥΧΕΙ ifade kalıbı ise Nikaia haricinde Nikomedeia, Zela ve Caesarea'da (Kappadokia) da kullanım görmüştür[2284]. İmparator Commodus, ölmeden önce M.S. 192'de bir dizi düzenlemenin yanı sıra "Commodus'un Refahı (*Felicitas Commodi*)" propagandasını yürütmüştür. Bu çerçevede kendisinin meşrutiyeti (*libertas*), dindarlığı, bilgeliği ve cesur erdemleri sayesinde Roma'nın mutluluğunu güvence altına alan kişi olarak tanıtılmaktaydı[2285]. Böylelikle bu propagandanın Nikaia'da başarılı olmuş olduğunu ve cevaben böyle bir lejand kullanılmış olabileceği söylenebilir, bu şekilde kentin imparatoru övdüğü görülmektedir[2286]. Benzer şekilde bu sefer İmparator Septimius Severus'a ithafen Nikaia, Nikomedeia ve Amaseia'da aynı cümle taslağı lejantta kullanım görmüştür[2287]. Unutulmamalıdır ki sikkelerin arka yüz betimleri ve lejandları kentin tercihinde olup buradaki ifade ile kent halkı kendi faydası doğrultusunda imparatora iyi niyet ile birlikte sadakatlerini göstermeye çalışmış olmalıdır.

[2283] Mason 1974: 120-121.

[2284] Macdonald 1905: 162-163; Burnett 2016: 77. Benzer bir sikke için Burnett 2016: 101 no. 50.

[2285] RIC III 361-362. Örnek olarak benzer kalıplar farklı dönemlerde de tespit edilebilmektedir; örneğin İmparator Septimius Severus döneminde Nikomedeia ve Kios'ta ΣΕΥΗΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΕΥΤΥΧΕΙ ΜΑΚΑΡΙΟΙ (Severus'un krallığında kâinat mutludur, Nikomedeia/Kios kutsanmıştır) lejandı, Tarsos kent sikkelerinde ise ΕΙΣ ΑΙΩΝΑ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ (efendiler/imparatorlar sonsuza kadar yaşasın!) lejandı görülebilmektedir (Macdonald 1905: 162-163).

[2286] Atlan 1961: 557.

[2287] Çizmeli-Öğün 2009: 72.

VII. GENEL DEĞERLENDİRME

Roma hakimiyeti ile birlikte, fethedilen topraklarda yaşayan hakların, birçok kez, farklı şekillerde kendini göstererek veya ifade ederek Roma kültüründen, yaşam tarzından ve dini uygulamalarından etkilendiğini görebilmek mümkündür. Kısaca, Roma kültürünün benimsenmesine istinaden Romanizasyon süreci izlenebilmektedir; bu süreç bazı durumlarda mevcut kültür ile paralel olarak ilerlerken, bazı durumlarda da Roma kültürünün "üst kültür" olarak benimsenmesi sonucu asimilasyona yol açmaktadır.

Romanizasyon hususu 1800'lerden itibaren Theodor Mommsen, Henry Pelham ve Francis Haverfield önderliğinde araştırılmaya ve çalışılmaya başlamıştır (bk. Giriş, böl. A.). Ancak söz konusu araştırmalar, dönemin emperyalizm akımından da etkilenmekten kaçamamıştır. Roma emperyalizmi üzerinden, modern kültürlerin emperyalizmi haklı çıkarılmaya ve bir üstünlük kurulmaya çalışılmıştır. Ancak zaman içinde, toplumdaki dinamiklerin değişmesinin de etkisiyle Romanizasyon hususu "üstün Roma medeniyeti" ve "koşulsuz teslimiyet" fikirlerinden uzaklaşarak yerine "eşit kültürlerin karşılaşması" fikri ile ele alınmaya başlanmıştır. Böylelikle bu konuya dair ortak kültür ile kültürlerarası etkileşime dair bakış açısı gelişmiştir. İlk olarak iki taraf arasında bir kültürlerarası etkileşimin yaşandığı düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bazı modern çalışmalar ise iki kültürün birbiriyle etkileşime geçerek zamanla yeni bir kültürü oluşturduğunu kabul etmektedir. Fakat bu durumda süreç Romanizasyondan uzaklaşarak kreolizasyon tanımına yakınlaşmaktadır.

Bilimsel tartışmaların içinde (bk. Giriş, böl. B.) bir dizi genel kanı Romanizasyon etkisi olarak kabul görmüştür; Roma kültürüne ait altyapı, hamam, tiyatro gibi yapılaşma bir yandan kentlerdeki Roma varlığına işaret etmekte, diğer yandan kültürlerarası etkileşime dair kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca seramik, plastik eser, sikke, yazıt gibi arkeolojik eserler de dönem içinde kamusal veya bireysel Romanizasyona dair veriler aktarmaktadır. Bu görüşlere paralel olarak, her eserin kendi başına Romanizasyonu temsil etmediğini, "her Roma malzemesinin" Romanizasyon anlamına gelmediğini belirtmekte yarar vardır.

Romanizasyon süreci, Roma İmparatorluğu'nun genelinde homojen ve anlık olarak ilerlememiştir. Anlaşılacağı üzere çok uzun bir süreç söz konusu olup imparatorluğun batısında ve doğusunda farklı şekilde ilerleme kaydedilmiştir. Bu

şekilde, Romalılaşma ve Romalılaştırma ile ilgili veriler batı ile doğu kültürlerinde farklı karşılanmaktadır. İmparatorluğun batısında (örn. Hispania, Gallia, Britannia) gerçekleştirilen çalışmalar Romanizasyon etkilerini daha net ortaya koymaktayken, doğudaki bölgelerde (örn. Hellas, Küçük Asya) yapılan çalışmalarda verilerin toplanması ve değerlendirilmesi hususunda birtakım sorunlarla karşılaşılmaktadır. Şüphesiz bu durum, Roma kültürünün Hellen kültürü ile harmanlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle örneğin Küçük Asya'da tespit edilen bir gelenek veya kültün kökeninin, esasında hangi kültüre ait olduğunun anlaşılması daha derin bir araştırmayı gerektirmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, bu süreçte gerçekleştirilen Romanizasyon çalışmaları kendi dönemleri içindeki dinamiklerden etkilendiğinden, belirli bir aşamada konuya önyargıyla yaklaşıldığı düşünülmektedir. Anlaşılacağı üzere Romanizasyon konusu oldukça karmaşıktır. Antik Çağ insanının nasıl yaşadığını, neler düşündüğünü antik kaynaklar aracılığıyla keşfetme fırsatı bulunmaktadır. Ancak Romalılaşma ve Romalılaştırma gibi kendi dinamiklerini yaratan politikalar bağlamında, Roma'nın hangi ölçüde propaganda yürüttüğü ve Romalılığın ne derece benimsendiğini anlamak oldukça güçtür. Bu konunun zorluğu, günümüzden modern bir örnek ile daha iyi kavranabilir; küreselleşmenin getirmiş olduğu imkanlar sayesinde artık birçok yabancı ülke ve kültür ile iletişim kolay ve hızlı bir şekilde sağlanabilmektedir. Bu sayede yabancı kültürlere daha hızlı ve yoğun bir şekilde maruz kalan günümüz insanı etkileşime oldukça açık durumdadır. Bu durum aynı zamanda tüketiciliği de beraberinde getirmektedir. O zaman, günümüzde yabancı kültürlerden etkilenerek kullanılan ve tüketilen ürünler kullanıcıyı sahip olduğu kültüre ne derecede yabancılaştırmaktadır? Benzer şekilde, Antik Çağ insanının Roma'ya ait ürünleri kullanması veya Roma kültürüne maruz kalması ne derecede sonuç getirmektedir? Bu sorunun cevaplanabilmesi adına sürecin tek aşamada veya tek materyalle değil, mümkün olduğunca farklı materyaller incelenerek bir sonuca varılmaya çalışılmalıdır. Bu çalışmada da benzer bir fikirle hareket edilmiştir. Nikaia'nın Romalılaşma süreci tek bir materyal üzerinden değil, arkeolojik, epigrafik ve nümismatik eserlerin değerlendirilmesi ile incelenmeye ve anlaşılmaya çalışılmıştır.

Ülkemizdeki Romanizasyon çalışmaları incelendiğinde, teknik olarak birtakım sorunların varlığı söz konusudur. Anlaşılacağı üzere birçok çalışmada Romanizasyon

konusu salt Roma'nın varlığı üzerinden değerlendirilmektedir. Böylelikle herhangi bir yerleşimde bulunan herhangi bir Roma eseri Romanizasyon nedeni olarak gösterilebilmektedir. Dolayısıyla tek bir malzeme grubu üzerinden gerçekleştirilen çalışmalar, beraberinde tartışmaları da getirmektedir; pek çok kez karşılaşıldığı üzere Roma'ya ait bir buluntunun bölgedeki tekil varlığı, Romanizasyonu kanıtlayacak kadar yeterli değildir. Bu alanda en temel sorun, değerlendirilen konuların arkeoloji alanındaki diğer verilerle desteklenmemesi şeklinde gözlemlenmektedir. Bu nedenle, burada gerçekleştirilen çalışmanın, ileride Romanizasyon konusunu değerlendiren çalışmacılara farklı bir bakış açısı katacağına inanılmaktadır.

Romanizasyon sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi ve konuya dair bir temel oluşturulması adına süreç, Roma ile sağlanan ilk temaslardan itibaren ele alınmıştır. Böylelikle Hellas üzerinden Küçük Asya'ya, daha sonra Bithynia'ya ve son olarak Nikaia'ya kadar bu etkileşimin izleri takip edilmeye çalışılmıştır. Bu tarihi süreç nezdinde, Hellenistik kralların ve kentlerin Romalılara karşı göstermiş olduğu dostluk veya karşıtlık, ileriki süreçte bölgenin kaderini belirleyerek Romanizasyonun temelini oluşturmuştur. Romalılar ile Hellenler arasındaki ilk temaslar, Epeiros Kralı I. Pyrrhos'un Italia seferi (M.Ö. 280-275) ile birlikte kaydedilmektedir. Italia'daki egemenliğin sağlamlaştırılması adına Güney Italia'daki Hellen kolonileri ile savaşlar verilirken, Pyrrhos da *Magna Graecia*'daki Hellen kolonilerine olumlu cevap vermiş ve bir sefer başlatmıştır. Savaş süreci sırasında iki taraf da birbiriyle etkileşimde bulunmuştur; "batı" ilk kez filler ile karşılaşırken, Pyrrhos'un kurmuş olduğu askeri kamplardan da etkilenmiştir. Diğer yandan diplomatik ilişkilerin kurulduğu da anlaşılmaktadır; barış görüşmelerini sürdüren Kineas'ın Roma'da bir süre kaldığı, Romalıların günlük yaşamı ve davranışları ile ilgili gözlemlerde bulunduğu aktarılmaktadır. Kineas'ın daha sonra Pyrrhos'a gözlemlerini aktarması da dikkat çeken bir durumdur. Zira artık "yabancıya" karşı bir "merakın" doğduğu anlaşılmaktadır.

İleriki süreçte, M.Ö. 215-205 yılları arasında I. Makedonia Savaşı gerçekleşmiştir (bk. böl. I. A.). Roma'nın Kartaca ile olan mücadelesinden faydalanan Makedonia Kralı V. Philippos, batıya ilerlemeye karar vermiştir. Bu uğurda, M.Ö. 216'da Kartacalı ünlü komutan Hannibal'e yardım teklifi iletmiş, planın ortaya çıkmasıyla da Roma'nın hedefi haline gelmiştir. Esas olarak "tampon bölge" Illyria'da gerçekleşen güç mücadelesi sırasında, Kıta Hellas'taki bazı kentlerin Roma'nın

tarafında yer aldığı görülmektedir; Aitolia Birliği, Elis, Sparta ve Messenia kentleri Roma'nın müttefikleri olarak sayılmaktadır. Ayrıca Küçük Asya'dan Pergamon Kralı I. Attalos, Illyria'dan da kral Pleuratos ve oğlu Skerdilaidas Roma'yı desteklemiştir. Makedonia'ya karşı kurulan koalisyonun da büyümesiyle savaş Illyria'dan Kıta Hellas'a taşınmıştır. Savaş sırasında Aitolia Birliği'nin gücünün zayıflaması ve Pergamon Kralı I. Attalos'un geri çekilmesi gibi nedenlerin sonucunda, tarafların arasında Phoinike Barış Antlaşması (M.Ö. 205) imzalanmıştır. Aynı yıl (veya bir sonraki yıl) Romalılar ile Küçük Asyalılar arasında bir etkileşim de kaydedilmektedir. Bilindiği üzere, M.Ö. 205/204'te Romalılar Pessinous ile iletişim kurmuş ve Magna Mater kültünü Roma'ya taşımıştır. Barış süreci çok uzun sürmemiştir; M.Ö. 204'te Aigyptos Kralı IV. Ptolemaios Philopator'un vefat etmesi ve yerine oğlu V. Ptolemaios'un geçmesi, bölgedeki güç sahibi V. Philippos ile III. Antiokhos'un iştahını kabartmıştır. Görüleceği üzere, yeni kralın henüz altı yaşında olması, Küçük Asya'daki kentlerin yağmalanmasına neden olmuştur. V. Philippos'un Thrakia üzerinden Küçük Asya'ya gelmesi, yakın zamandaki düşmanı Roma'ya yardım çağrısının gönderilmesi ile karşılık bulmuştur. Paralel olarak M.Ö. 200-199'da, Romalıların Illyria'da ve Kuzey Makedonia'da askeri ve diplomatik başarılara imza atması, V. Philippos'un Roma'ya bir heyet göndererek barış önermesine neden olmuştur. Ancak ileriki süreçte savaş ortamı sürmüş olup sahneye Titus Quinctius Flamininus çıkmıştır; M.Ö. 197'de iki taraf Kynoskephalai'de karşılaşmış ve savaş Roma'nın zaferiyle sonuçlanmıştır (bk. böl. I. B.).

Şüphesiz Kynoskephalai Savaşı, Roma'nın ilk etapta Makedonialılara, akabinde Hellas'taki diğer kentlere üstünlük kurması bakımından nirengi noktası olarak gösterilebilir; elde edilen zafer bölgedeki Roma hegemonyasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmeler sırasında, Roma'nın askeri başarılarının yanı sıra diplomatik başarıları da kaydedilmektedir; V. Philippos'un yüklü bir tazminat ödemek durumunda kalması, Korinthos'a *decemviri*nin gönderilmesi gibi gelişmeler Roma senatosunun bölgede karar merci haline gelmeye başladığını açıkça göstermektedir. Daha da önemlisi, Isthmia Oyunları sırasında Roma tarafından Hellenlerin özgürlüğü ilan edilmiştir. Bu sırada Flamininus da adeta popüler bir figür olarak karşılanmıştır; seyirciler coşmuş, ona dokunmaya çalışmış, çeşitli hediyelerle karşılanmış ve en önemlisi kendisinin adına altın *stater*ler darp edilmiş, doğuda ilk kalıcı külte sahip Romalı olmuştur (bk. böl. II. A.1.). Ayrıca unutmamak gerekir ki

Flamininus, altın *stater*ler üzerinde kendi portresinin yer almasının yanı sıra Latince bir lejand (T. QVINCTI) ile birlikte tanrıça Nike tarafından onurlandırılmıştır. Romalıların Hellenleri "özgürleştirmesi" bağlamında birçok Hellen kentinin de Roma'ya heyet göndermeye başladığı görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Hellas'taki kentler, Roma'ya kendilerini sevdirmeye ve sempatik görünmeye çalışmıştır. Ancak taleplerin karşılanmadığı durumlarda Hellenlerin hayal kırıklığı ve isyanı da kaydedilmektedir. Buna örnek olarak Aitolialılar gösterilebilir; Makedonialılara daha ağır yaptırımların uygulanması gerektiğini düşünen Aitolialılar, Flamininus'a bu durumu iletmiş fakat talepleri kabul görmemiştir. Bu isteklerinin kabul görmemesi üzerine Aitolialılar Roma'yı Hellas'ın yeni zorbası olmakla suçlamıştır. Şüphesiz bu isyan, yeni "efendiye" gösterilen sevgi gösterilerinin samimiyetinin sorgulanması gerektiğini göstermektedir.

Kıta Hellas'taki gelişmelere paralel olarak Küçük Asya'da faaliyetlerini sürdüren III. Antiokhos'un da Roma tarafından "kulağının çekildiği" görülmektedir; Ptolemaioslar ile uzlaşması gerektiği konusunda uyarılarak Aigyptos'tan uzak durması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca Hellas'taki kentlerin ardından, Küçük Asya'daki bağımsız Hellen kentlerinin dokunulmazlığı hususunda uyarılar yapılmıştır. İki taraf arasında yaşanan gerginlik sırasında M.Ö. 196-195'te Lampsakos kentinin Roma'ya bir heyet göndermesi dikkat çekmektedir; bu bağlamda Lampsakos ile Roma arasındaki akrabalık vurgulanmış ve yardım talebinde bulunulmuştur. Lampsakos'un yanı sıra Smyrna ve Teos'ta benzer Roma yanlısı eylemler izlenmektedir; askeri ve diplomatik açıdan Smyrna, Erythrai, Miletos, Halikarnassos, Myndos, Knidos ve Kos Roma'ya çeşitli yardımlarda bulunmuştur.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Aitolialılar ilk etapta Roma taraftarı olmasına karşın, son süreçte, son derece memnuniyetsiz kalmaları nedeniyle III. Antiokhos tarafından kendi tarafına çekilebilmiştir. Güç dengelerinin önem arz ettiği sırada, daha önce III. Antiokhos'a yardım sağlayan Makedonialıların ve Akhaialıların eylemsiz kalması, Roma'nın Thermopylai Savaşı'nı kazanmasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle Seleukos güçleri de Hellas'tan Küçük Asya'ya geri dönmüştür. Bu sefer, Roma bir hamle yaparak Küçük Asya'daki ilişkileri kuvvetlendirmek adına Pergamon Kralı II. Eumenes ile iş birliği yapmıştır. Unutulmamalıdır ki, daha önce V. Philippos'a karşı verilen savaşta II. Eumenes'in babası I. Attalos da Romalılara destek sağlamıştır. Dönem içindeki gelişmeler nedeniyle daha önce III. Antiokhos'un müttefiki olan

diğer Hellen kentlerinin de taraf değiştirerek Roma'nın yanına geçtiği görülmektedir. En nihayetinde M.Ö. 189'da gerçekleşen Magnesia Savaşı ve ardından M.Ö. 188'deki Apameia Barışı ile Roma Küçük Asya'da da üstün konuma ulaşmıştır (bk. böl. I. C.). Öncelikle III. Antiokhos yenilgiyi kabul ederek bölgeden uzaklaşmış, uzaklaşan bölgelerde de Romalıların müttefik sayısı giderek artmıştır. Bu şekilde Roma, Hellas'ın ardından Küçük Asya'da ana güç konumuna gelebilmiştir.

Apameia Barışı'ndan (M.Ö. 188) sonra Roma'nın "huzuru" bir kez daha, M.Ö. 179'da kaçmıştır. Bu yıl, Makedonia Kralı V. Philippos ölmüş, yerine de Roma karşıtlığıyla bilinen oğlu Perseus tahta geçmiştir; Perseus vakit kaybetmeksizin Hellas ve Küçük Asya'daki diplomatik ilişkiler konusunda adımlar atmıştır. Paralel olarak bölgedeki güç dengesinde önemli rol oynayan Pergamon ve Rhodos, Roma'ya heyet göndererek tarafını ilan etmiştir. Halihazırda Perseus'un savaş hazırlıkları içinde olduğu bilinmesine karşın herhangi bir hamle yapılmazken, Pergamon Kralı II. Eumenes'e karşı başarısız cinayet teşebbüsü, müttefiki Roma'nın savaş ilan etmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda gerçekleşen Pydna Savaşı'nın (M.Ö. 168) ardından Roma yeniden galip gelmiş, Perseus da yakalanarak Roma'daki zafer alayında Roma'nın üstünlüğünün bir sembolü olarak sergilenmiştir (bk. böl. I. D.). III. Makedonia Savaşı ile Hellen özgürlük propagandası önemini (gerekliliğini) yitirmeye başlamış, Roma müttefik arayışından çıkarak başlı başına egemen güç konumuna erişmiştir. Bu süreçte birçok kentin Roma'ya heyet göndererek Roma'nın yardımını, arabuluculuğunu ve takdirini istediği görülmektedir. Böylelikle önceki süreçte Roma'nın uygulamış olduğu *divide et impera* (böl ve yönet) stratejisinin başarılı olduğu, ileriki süreçte giderek hakimiyetini artırdığı anlaşılmaktadır.

Pydna Savaşı'nı müteakip, Roma hakimiyetinin ve üstünlüğünün temsiliyeti olarak L. Aemilius Paullus Anıtı'na (M.Ö. 167) değinmek gerekmektedir (bk. böl. II. A.3.). Hellas'ın en önemli kutsal alanı olarak kaydedilen Delphoi'de Perseus, kendi zaferinden emin bir şekilde anıtın inşasını başlatmış ancak Pydna Savaşı'nda yenilmiştir. Böylelikle yarım kalan anıt, daha sonra L. Aemillius Paullus tarafından tamamlanmıştır. Görüleceği üzere bu sefer Roma propagandası yapılmıştır; anıtın üzerindeki kabartmalar Hellen özelliklerine sahipken, amaç ve işlev bakımından Roma olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Makedonialılara karşı zaferin elde edilmesinin ardından, yazıt ve işlev yoluyla Roma'nın üstünlüğü vurgulanmaktadır.

Pydna Savaşı'ndan sonra Roma'yı ilgilendiren üç önemli olay yaşanmıştır (bk. böl. I. E.-F.): Delos'un serbest liman ilan edilmesi (M.Ö. 166), Andriskos İsyanı (M.Ö. 149-148) ile Akhaia Birliği Savaşı (M.Ö. 146). III. Makedonia Savaşı'nın sonlarında (M.Ö. 168) Roma ile Perseus arasında arabuluculuk teşebbüsünde bulunan Rhodoslular, Roma'nın tepkisini çekmiş ve ileriki süreçte cezalandırılması için Roma'nın eline koz vermiştir. Daha önce Roma'ya bağlılığını kanıtlamış olan Rhodoslular, bu olayın ardından Roma'ya defalarca heyet göndermesine karşın katiyen dikkate alınmamıştır. Böylelikle gözden düşen Rhodos, Delos'un da serbest liman ilan edilmesi ile birlikte gerileme sürecine girmiş ve bölgedeki söz hakkını yitirmiştir. M.Ö. 166'da Delos serbest liman edilmiştir. Böylelikle Roma, hakimiyeti sürecinde sıkça görüldüğü üzere, uzun vadede desteğini görmüş olduğu bir kenti zamanla sindirebilmiştir. Diğer yandan ise kendine yeni bir hakimiyet alanı yaratmıştır; Delos, ekonomik açıdan gelişmesinin yanı sıra yoğun bir İtalik nüfusun adaya yerleşmesini tetiklemiş olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi uğruna, adadaki yerel halkın Akhaia Bölgesi'ne göç ettirilmesi, Roma'nın katı politikasına dair bir fikir sunmaktadır. Akabinde adaya yerleşen İtaliklerin faaliyetleri, adanın konut alanlarında, onurlandırma geleneğinde ve İtalikler Agorası gibi önemli bir yapı üzerinden temsil edilmektedir. Delos'ta Romalıların ve İtaliklere yönelik onurlandırmaların yoğun olması dikkat çekmektedir; özellikle Gaius Ofellius Ferus ile Gaius Billienus'a ait heykeller bu açıdan önem arz etmektedir. Romalıların onurlandırıldığı her iki heykel de kamusal alanların önemli noktalarına yerleştirilmiştir; ilki, İtalikler Agorası'nda *propylon*a yakın bir noktada bulunan bir niş içerisine, bir kaide üzerine, ikincisi ise İtalikler Agorası'nın hemen güneyindeki Antigonos Gonatas Stoası'na, merkezi bir konumda dikkat çekecek şekilde yerleştirilmiştir. Gaius Ofellius Ferus'un heykeli "Hellen çıplaklığına" uyarak işlenmişken, Gaius Billienus'un heykeli zırhlı olacak şekilde betimlenmiştir. Her iki heykel Hellen ustalar tarafından yaptırılmıştır ancak ustaların kendi geleneklerinden uzaklaştığı ve Romalıların ihtiyacına binaen çalıştıkları anlaşılmaktadır. Hellen ikonografisinde çıplaklık tanrı, atlet ve kahramanlar ile sınırlandırılırken burada bir birey için uygulanmıştır. Diğer yandan Gaius Billienus'un heykeli Hellen tipinde bir zırh ile işlenmiş olmasına karşın *calceii* ve *paludamentum* ile kuşamı tamamlanmıştır. Bu durumda, Delos'ta Romalıların çok sayıdaki onurlandırmalarının yanı sıra bu iki örnek hibrid özellikler taşımasıyla ön

plana çıkmaktadır. Ayrıca Gaius Billienus'un heykelinin M.Ö. 88/87'de Delos'ta gerçekleşen VI. Mithridates saldırısıyla tahrip olmasının ardından onarım görmüş olması dikkat çeken bir husustur. Hemen yanındaki bir diğer heykelin onarılmamış olması, aksine Billienus heykelinin onarılmış olması, Roma'nın devlet gücünü yansıtmış olabileceği bu heykele yerel ölçekte önem verildiğini göstermektedir.

Rhodos ve Delos'a paralel olarak, ileriki süreçte Perseus'un oğlu olduğunu iddia eden Andriskos'un bir isyana neden olması (M.Ö. 149-148), Roma'nın da bu isyana müdahale etmesi izlenmektedir. Andriskos, bazı Thrakia ve Küçük Asya kentlerinden, hatta o süreçte Roma ile mücadele eden Kartaca'dan da destek görmesine karşın Roma'nın müdahalesi ile bu teşebbüsü başarılı olamamıştır. Roma'nın zaferiyle sonuçlanan isyanın ardından bölge dinamikleri göz önünde bulundurularak Makedonia Eyaleti kurulmuş ve burada kalıcı olarak bir *legio*nun durması kararlaştırılmıştır. Böylelikle Adriyatik Denizi'nin doğusunda ilk kez Roma ordusunun kalıcı varlığı söz konusu olmuştur.

Andriskos'un İsyanı'ndan sonra M.Ö. 146'da, Akhaialılar bölgede bir dizi karışıklığa neden olmuştur. Roma'nın müttefiki olan Akhaia Birliği, daha önce teminat olarak Roma'ya gönderilen rehinelerin iadesi için M.Ö. 166-154 aralığında art arda iadesi için taleplerde bulunmuş fakat olumlu karşılık verilmemiştir. Bu durumdan birliğin hoşnut kalmaması nedeniyle çözüm başka sahalarda aranmıştır. Daha önceden bölge ve birlik dahilinde süregelen iç karışıklıklar, M.Ö. 148'de Roma senatosunun müdahalesini gerektirmiş, fakat bu durum Akhaia Birliği tarafından hoş karşılanmamıştır. Benzer şekilde, çıkan savaşın ardından Roma yine başarılı bir müdahalede bulunarak zaferini ilan etmiştir. Bu olaylar sırasında dikkat çeken bir gelişme, M.Ö. 146'da Korinthos'un yıkılmasıdır; bu yıkım sırasında birçok sanat eseri yağmalanarak Italia'ya götürülmüştür. Aynı yıl içinde Kartaca da yıkılmıştır. Korinthos gibi önemli bir Hellen kentinin Roma tarafından yıkılması, esasında Hellas ve Küçük Asya'daki diğer kentler için erken bir uyarı niteliğindedir. Ancak yürütülen bu siyasete karşın, Hellen kentlerinin kendilerine yaklaşan tehlike çanlarına kulaklarını kapadığı ve Roma'ya sınırsız güven duymayı sürdürdüğü görülmektedir.

Roma, Kıta Hellas'taki gelişmelerin ardından Küçük Asya'ya odaklanabilmiş ve burada da hakimiyet kurabilmiştir; hakimiyet sürecinde Roma ile Pergamon Krallığı arasındaki ilişkiler önemli rol oynamıştır (bk. böl. I. G.1.). Pergamon krallarının

aldıkları kararlar çok önemlidir. Çünkü zaman içinde III. Attalos'un vasiyetine kadar uzun bir süreç izlenmiştir. Bahsedildiği üzere Roma ile Pergamon Krallığı arasındaki ilk ilişkiler Kral I. Attalos idaresi sırasında kaydedilmektedir; Roma ile V. Philippos arasındaki çatışmalarda Aitolialılar Roma'nın yanında savaşmış, Pergamon da Aitolialıların müttefiki olması nedeniyle savaşa destek vermek durumunda kalmıştır. Bu gelişmenin ardından Pergamon, Roma'nın da müttefiki ve dostu olarak kabul görmüştür. İki taraf arasındaki iş birliği Pergamon Kralı II. Eumenes ile sürdürülmüştür; bir yandan Roma'nın Sparta Kralı Nabis'e karşı yürüttüğü savaşta destek verirken, diğer yandan Seleukos Kralı III. Antiokhos'un müttefikliğini reddetmiştir. Dahası, Magnesia Savaşı'nda (M.Ö. 190) Roma'ya verilen destek, III. Antiokhos'un yenilmesinde rol oynamıştır. Devamlı destek ve bağlılık için Pergamon Krallığı yeni topraklar ile ödüllendirilmesine karşın, bölgedeki söz hakkını yavaş yavaş yitirmeye başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim savaştan sonra, M.Ö. 175-160 aralığında Magnesia ad Maeandrum ile Priene arasında çıkan bir anlaşmazlığın çözülmesi için iki kent, karar mekanizması ve merci olarak Pergamon'a değil, Roma'ya başvurmuştur. Paralel olarak Teos ve Smyrna gibi kentlerin kült ve festival onayları bağlamında Roma'ya yaptıkları başvurular kaydedilmektedir. Pergamon ile Roma arasındaki kırılmanın, özellikle M.Ö. 168'de olduğu düşünülmektedir; Perseus'a karşı Romalılara destek verildiği sırada Galatialılar Pergamon Krallığı'na saldırmıştır. II. Eumenes, kardeşi II. Attalos'u Roma'ya göndermesine karşın istediği karşılığı bir türlü alamamıştır. Bunun üzerine Galatialıları kendi başına yenen II. Eumenes, Roma'ya olan tutumunu da değiştirmiştir. Bu gelişme yetmezmiş gibi, Perseus ile olan savaşta Roma'ya yeteri kadar destek vermeme ve arabuluculuk yapmaya çalışma gibi suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. M.Ö. 167-166 civarında söz konusu suçlamalara karşı bizzat Roma'ya gitmesine karşın, Roma'yı ziyaret etme yasağıyla karşı karşıya gelmiştir. Böylelikle gemiden bile inemeden geri dönmek zorunda kalmıştır. Tahtın bir sonraki varisi olan II. Attalos, Roma'ya yönelik bu sefer orta yollu bir siyaset izlemiş, Andriskos ve Akhaia Birliği'ne karşı Roma'ya destek sağlamıştır. Daha sonra krallığın başına geçen III. Attalos, Roma ile kral olmasından önce de var olan iyi ilişkileri sürdürmüştür. Tam olarak nedeni belli olmamakla birlikte M.Ö. 133'teki vefatıyla Pergamon Krallığı'nı Roma'ya vasiyet etmiştir (bk. böl. I. G.2.). Bu şekilde Roma'nın senatör sınıfı (*optimas*) yeni bir kazanç ve itibar kapısı bulmuş, atlı sınıfı (*eques*) yeni iş ve yatırım fırsatları

yakalamış, halk da yeni tarım arazileri elde etmiştir. Paralel olarak Roma'da *tribunus* Tiberius Gracchus'un düzenlemeleri kapsamında birtakım gelişmeler izlenmektedir. En nihayetinde kendisi öldürülmüş, cinayetin ortaklarından P. Cornelius Scipio Nasica Serapio liderliğindeki bir heyet de Pergamon'a gönderilmiştir. Bu görevi sırasında Scipio Nasica vefat etmiş ve Pergamon'da kendisi adına bir mezar yaptırılmıştır. Bu mezar, Küçük Asya'da bir Romalı'ya ait korunagelmiş en erken arkeolojik kanıt olarak değerlendirilmektedir. Mezar anıtı üzerinde belgelenen yazıt *bilingual* olup Scipio Nasica'dan *presbeutes* (elçi) ve *megistos arkhiereus* (en büyük rahip) olarak bahsedilmektedir.

Roma tarafından bu gelişmeler yaşanırken, III. Attalos'un vasiyetine itiraz eden ve taht iddiasında bulunan II. Eumenes'in oğlu Aristonikos, M.Ö. 132'de bir isyan başlatmıştır (bk. böl. I. G.3.). Aristonikos'un Samos'a saldırması Roma tarafından savaş sebebi olarak gösterilmiştir; M.Ö. 135'ten itibaren Roma ile Samos arasında *philia kai symmakhia* yani dostluk ve müttefiklik antlaşması bulunmaktaydı. Bu çerçevede, önce P. Licinius Crasssus ardından Marcus Perperna komutaya getirilerek Aristonikos İsyanı bastırılmıştır. Bu isyan sırasında Küçük Asya'daki bazı kentler Aristonikos'a destek verirken, bazı kentler de Roma'nın tarafında yer alarak sadakatini göstermiştir. Mylasa, Halikarnassos, Ephesos Roma'ya destek verirken, Phokaia kenti isyana destek sağlamıştır.

Aristonikos'un yakalanmasının ardından, bölgedeki karışıklığın devam ediyor olması nedeniyle M.Ö. 129'da Manius Aquillius görevlendirilmiştir (bk. böl. I. G.5.). Bir heyet ile birlikte Asia'ya gelen Aquillius, ilk olarak ekonomik buhrana müdahale etmiştir; isyan sırasında kentler mali yüklerden dolayı zor durumda olduğundan, bu sefer özgür kentlerden de vergi ödemeleri talep edilmiştir. Bilindiği üzere Roma, daha önce özgür ve müttefik kentlerden vergi tahsil etmemekteydi. Ancak bu gelişmeyle bu kentlere de vergi ödemeleri zorunlu tutulmuştur. Kalan direncin de kırılmasıyla isyan tamamıyla bastırılabilmiştir. Teşekkür mahiyetinde kentler Manius Aquillius adına bir kült de kurmuştur. Söz konusu kült Pergamon'da, Mithridates Savaşları'ndan sonra bile varlığını sürdürmüştür. Asia'da olduğu müddet Manius Aquillius birtakım düzenlemelerde de bulunmuştur; eyalet sınırları belirlenmiş, idare ve altyapı, yargı, vergilendirme konularında yeni adımlar atmıştır. Bölgede ulaşım ve iletişim üzerine çalışmalar yapılarak Pers hakimiyetinden kalma Kral Yolu ile bağlantılı yollar onarılmış ve uzatılmış, bu sayede kentlerde ve kırsal alanlarda

hakimiyet ve denetim sağlanmıştır. Asia Eyaleti'nin bir "fırsat kapısı" veya "maden" olarak görülmeye başlanmasıyla sömürü hareketlerinde de artış görülmeye başlanmıştır. Tribunus Gaius Sempronius Gracchus'un M.Ö. 123'te sunmuş olduğu vergi tasarısı (*censoria locatio*) kapsamında, hazineye gelir toplamak amaçlanmıştır (bk. böl. I. G.6.). Ancak *publicani*nin de eyaletteki gücünün artmasıyla bu durumdan istifade ettiği ve yerel halkı baskı altına aldığı kaydedilmektedir. Bu süreçte sadece Asia Eyaleti'nde değil, henüz krallık olan Bithynia'da da *publicani*nin yoğun faaliyetleri belgelenmektedir. Öyle ki, Bithynia Kralı III. Nikomedes, halkının büyük bir kısmının *publicani*nin zulmü yüzünden köle olarak satıldığından şikâyet etmektedir. Bu şikâyet üzerine Roma senatosu derhal bir inisiyatif alarak hiçbir müttefik halkının köleleştirilmeyeceğine dair karar almıştır. *Publicani*ye ek olarak *lex de provinciis praetoriis* şeklinde anılan korsan yasası da çıkarılarak, geniş bölgedeki köle ticaretinden yararlanan korsanlarla da mücadele etme konusunda karar sağlanmıştır. Esas olarak ağır vergi taleplerinin yaratmış olduğu ekonomik buhranın içinde, kentlerin borç yüklerini hafifletmek adına çaba sarf eden vatandaşların onurlandırıldığı da görülmektedir. Örneğin M.Ö. 1. yy.'ın ilk çeyreğinde, Pergamon'dan Diodoros Pasparos, Roma'daki ileri gelenler ile görüşmeler yaparak kentini ağır yüklerden kurtarmıştır. Bu nedenle Pergamon kenti tarafından kayda değer onurlandırmalara layık görülmüştür.

Asia Eyaleti'nde düzenlemelerin de yapılmasının ardından, bölgedeki hakimiyet bağlamında Roma, en ciddi sınavlarından birini Pontos Kralı VI. Mithridates'e karşı vermiştir (bk. böl. I. H.). M.Ö. 96'da VI. Mithridates'in ara ara sabote etmiş olduğu Kappadokia'nın kontrolünü tamamen eline almasıyla Roma duruma müdahale etmiştir. M.Ö. 94/93'te yapılan bu müdahale ile bir yandan Kral Ariobarzanes'in yönetimi güvence altına alınmış, diğer yandan Roma ordusu bu kadar doğuya ilk kez ilerlemiştir; anlaşıldığı kadarıyla Apameia Barışı'nda doğu sınırı olarak belirlenmiş olan Halys Nehri geçilmiş ve Euphrates Nehri yeni sınır olarak güncellenmiştir. Bölgeler arası çatışmaların yatıştığı sanıldığı sırada, Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in gayrimeşru üvey kardeşi Sokrates karışıklık yaratmıştır. VI. Mithridates, Bithynia ve Kappadokia tahtlarında hak iddiasında bulunan Sokrates ve IX. Ariarathes'e destek vermiş, fakat Roma'nın da etkisiyle bu desteğini geri çekmiştir. İleriki süreçte Roma idaresi, bu sefer IV. Nikomedes'i kışkırtarak Pontos'a akınlar düzenlemesi konusunda azmettirmiştir; olasılıkla sahip olduğu borçların da etkisiyle Roma'ya biat

etmek zorunda kalan IV. Nikomedes Pontos'a saldırmıştır. Bu saldırıları bahane olarak kullanan VI. Mithridates, M.Ö. 89'da harekete geçerek yine Bithynia ve Kappadokia'ya ilerlemiştir. I. Mithridates Savaşı'nda Romalı komutanların direnemediği görülmektedir. Bu sırada, bazı kentler VI. Mithridates'e teslim olurken, örneğin Nysalı Pythodoros gibi kişilerin de Romalı komutanlara yardım ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Roma tarafında yer alan ve Pontos güçlerine direnen kentler de bilinmektedir; Magnesia ad Sipylum, Tabai ve Stratonikeia bu duruma örnek verilmektedir. VI. Mithridates, Meandros Vadisi'ne kadar ilerlemiştir. Burada kentler tarafından coşkuyla karşılanmış, Tralleis, Magnesia ad Maeandrum ve Ephesos gibi kentler kapılarını açmış; kendisi için *dominus, pater*, hatta *conservator Asiae* gibi unvanlar kullanılmıştır. Bu süreçte Roma karşıtı (anti-Romanizasyon) hareketler de belgelenmektedir; örneğin Ephesos'ta Romalılara ait bütün heykel kaideleri tahrip edilmiştir. Ayrıca çok vakit geçmeden, M.Ö. 88'de, Romalıların bir gece içindeki katli gerçekleşmiştir; VI. Mithridates'in yönlendirmesi sonucu, Asia Eyaleti'nde bulunan Romalı ve İtalikler koordineli bir şekilde öldürülmüştür. Bu hareket sırasında yaklaşık olarak seksen bin ile yüz elli bin kişi arasında bir nüfusun katledildiği düşünülmektedir. Bir yıl sonra, M.Ö. 87'de L. Cornelius Sulla, emrindeki beş *legio* ile birlikte Kıta Hellas'tan Küçük Asya'ya gelmiştir. Bu süreçte, Romalı komutanlar G. Flavius Fimbria ile Lucius Licinius Lucullus'un da destekleriyle VI. Mithridates, M.Ö. 85'te Dardanos Barışı'nı imzalamak durumunda kalmıştır. Barışın ardından Sulla, Asia Eyaleti'ni yeniden düzenlemiştir; özellikle I. Mithridates Savaşı sırasında Roma'ya destek veren kentler *ateleia* (vergi muafiyeti) ile ödüllendirilmiştir. Yine bu sırada, Roma yanlısı tutumu nedeniyle Stratonikeia kentinin ayrıcalıklar kazandığı aktarılmaktadır; bu çerçevede M.Ö. 81'de, Hekate Kutsal Alanı'na *asylia* hakkı tanınmış ve olasılıkla tapınak da onarılmıştır (bk. böl. II. B.3.). Tapınağın *peristasis* frizine bakıldığında, güney ve kuzey frizlerdeki Roma unsurları dikkat çekmektedir; 205 numaralı blok üzerinde işlenmiş olan *strategos* figürü, *calcei senatori* kuşanmış olması nedeniyle bir Romalı asker/komutan olarak yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca 215 numaralı friz bloğu üzerinde *Dea Roma*'nın işlenmiş olması, dönem itibariyle önem arz etmektedir. Genel kapsamda, friz üzerinde 215, 217 ve 223 numaralı bloklarda Hellen ve Romalı figürlerin yan yana betimlendiği, huzur ve dostluk ortamı içinde bir Roma propagandasının yapıldığı desteklenmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere Stratonikeia kentine *asylia*

hakkı tanınmıştır. Buna paralel olarak frizler aracılığıyla *Hekatesia Rhomaia* ve *Dea Roma* kültü de tanıtılmaktadır. Bu durum, Roma'ya sadakat göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Sulla'dan sonra Asia Eyaleti'nin başına geçen Lucius Licinius Murena, ekonomi açısından olduğu kadar askerî açıdan da agresif bir siyaset izlenmiştir. Bu çerçevede, M.Ö. 2. yy.'dan itibaren Roma'nın dost ve müttefiki olan Kibyra, diğer yandan Balboura ve Boubon yerleşimleri ilhak edilmiştir. İleriki süreçte Kibyra kenti Asia Eyaleti'ne bağlanırken Balboura ve Boubon Lykia'ya bağlanmıştır. Bu saldırgan siyaset üzerine VI. Mithridates tepki göstermesine karşın Murena, kendisini ve Roma senatosunu ciddiye almayarak eylemlerini sürdürmüştür. Bu nedenle VI. Mithridates, Murena'nın ordusuna saldırmış ve bu şekilde, daha önce gönderilen heyetleri dikkate almayan Roma merkezi idaresinin dikkatini çekebilmiştir; M.Ö. 81'de Murena görevden alınmış ve iki taraf arasındaki sular Üçüncü Mithridates Savaşı'na (M.Ö. 73-63) kadar durulmuştur. Savaşa kadar olan süreçte yerel halkın baskı altına alındığı görülmektedir; bölgede Roma ordusunun varlığı kentlerde mali sorunlar yaşatırken, bir yandan Lucius Licinius Lucullus halen bölgede vergi toplama işini sürdürmüş, diğer yandan Kilikia'daki görevi sırasında Gnaeus Cornelius Dolabella'nın komutasında görev yapan Gaius Verres de Hellas ve Küçük Asya'daki kentleri soymaya devam etmiştir. Bu soygun sırasında birçok sanat eserinin Roma'ya götürüldüğü bilinmektedir. Ayrıca Romalı vergi şirketleri (*publicanus*) ve bankalar (*negotiator*), bölgedeki ekonomik krizden faydalanmıştır; yerel halka sunulan fahiş kredilerin zamanla ödenememesi nedeniyle insanlar servetlerini kaybetmiş, hatta köleleştirilmiştir. Bu süreçte çoğu eyaletin borcunda da büyük artışlar izlenmekte, yerel ticari sektörlerin de Romalıların eline geçtiği aktarılmaktadır.

VI. Mithridates, Dardanos Barış Antlaşması'nın geçerliliğinin sorgulanması ve yaratılan kriz ortamından faydalanmak istemesi nedeniyle yeniden savaş hazırlıklarına başlamıştır. Böylelikle Roma idaresi, eyaletleri sömürmek ve korsanlarla mücadele etmekle meşgulken, kendisi de M.Ö. 74 civarında Hispania'da karşı bir hükümet kuran Quintus Sertorius ile bir ittifak kurmuştur. VI. Mithridates, Quintus Sertorius'a gemi ve para desteğinde bulunurken, Sertorius da Pontos ordusunun Romalılaştırılması konusunda destek vermiştir; burada VI. Mithridates'in ordusunun Roma modeline göre donatıldığı ve eğitildiği kaydedilmektedir. En büyük Roma karşıtlarından biri olarak görülen VI. Mithridates'in zafer uğruna Roma'yı

örnek alması gerçekten de kayda değer bir durumdur. Paralel olarak aynı yıl içinde Bithynia Kralı IV. Nikomedes vefat etmiş ve krallığı Roma'ya vasiyet etmiştir (bk. böl. III. F.). Yaklaşık bir yılın ardından iki taraf arasında sıcak savaş başlamıştır; emrindeki orduyla Paphlagonia ve Bithynia'daki birçok kenti yağmalayan VI. Mithridates daha sonra denizde ve karada Roma ile mücadele etmiştir. Her ne kadar Roma'daki siyasi çekişmeler VI. Mithridates'in yenilgiye uğratılmasını uzatmış olsa da, en nihayetinde Lucullus'un ardından görevlendirilen Gnaeus Pompeius Magnus VI. Mithridates'e karşı savaşarak onu yenmeyi başarabilmiştir. Pompeius sadece Mithridates'e karşı savaşmakla kalmamış, bölgedeki korsan sorununu da başarılı bir şekilde çözebilmiştir. Elde edilen zaferin ardından M.Ö. 62'de, Pompeius yeni bölgeleri düzenlemiştir (bk. böl. I. İ.); Bithynia Bölgesi yeni *Bithynia et Pontus* olarak genişletilmiş ve eyalet içinde veteranların yerleştirildiği yeni yerleşimler kurulmuştur. Bu düzenlemeler arasında yerel idarenin "küçük Roma senatosu" şeklinde düzenlenmesi dikkat çekmektedir; Romalılar ve Hellenler kendi sınıflarına ait bireylerle görüşmeyi kabul ettiğinden, idare de sürekli üst sınıfta kalabilmiştir. Elde edilen zaferin ardından M.Ö. 62 itibariyle gerçekleştirilen düzenlemelerin yanı sıra, eyalet valilerinin genel kapsamda kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiği anlaşılmaktadır.

M.Ö. 53'te, *triumviri*den Marcus Licinius Crassus, hırsının kurbanı olarak başına buyruk hareket edip Parthialılara karşı bir sefer başlatmıştır. Aynı yıl içinde, iki taraf arasında gerçekleşen Carrhae Savaşı'nda, askerleriyle birlikte kendisi de öldürülmüştür. Kendisinin ölümü, *triumviratus*un içindeki güç dengesini olumsuz etkilemiş, bunun üzerine M.Ö. 49'da Gaius Iulius Caesar ile Gnaeus Pompeius Magnus arasında iç savaş patlak vermiştir. En nihayetinde M.Ö. 48'de Pharsalos Savaşı'nda G. Pompeius Magnus yenilmiş, önce Mytilene'ye oradan da Aigyptos'a kaçmıştır. Bilindiği üzere burada öldürülmüştür. Diğer yandan G. Iulius Caesar, Pompeius'u takip etme çabasında Küçük Asya'ya gelmiştir. Buradaki faaliyetleri sırasında Ilion ve Pergamon'a eski haklarını ve özellikle *civitas libera* statüsünü iade etmiştir. Bu bağlamda, Roma'nın yerel elitlerle kurmuş olduğu ilişkilerin ne kadar belirleyici rol oynadığı yeniden anlaşılmaktadır; Pergamonlu Mithridates, Ceasar ile kurmuş olduğu iyi ilişkiler sayesinde Bosporos Krallığı'nın idaresine geçebilmiştir. Pergamonlu Mithridates, memleketine de katkıda bulunmuş olsa gerek ki Pergamon'da *neos ktistes* (yeni kurucu) olarak onurlandırılmıştır. Paralel olarak

Gaius Iulius Theopompos, Knidos'un yararına Caesar ile iyi ilişkiler kurmuş ve bu sayede kent özgürlük ve vergi muafiyeti elde etmiştir. Ayrıca Knidos ile Roma arasında *philia kai symmakhia* (dostluk ve müttefiklik) anlaşması yapıldığı kaydedilmektedir. Küçük Asya'da bulunduğu süre boyunca G. Iulius Caesar'ın Alabanda, Ephesos, Pergamon, Phokaia ve Smyrna gibi kentler tarafından onurlandırıldığı görülmektedir. Burada bulunduğu kısa süre zarfında Küçük Asya kentlerinin lehine düzenlemeler yapması da dikkat çekmektedir; en köklü değişiklik, vergi ödemelerinin *quaestor*a yapılabilmesinin önünün açılmasıdır. Bu şekilde *publicani* gümrük, devlet arazisi ve kamu hizmetleri gibi dolaylı vergilerle sınırlandırılmıştır. Yukarıda değinilen onurlandırmalar da bu eylemi üzerinden yorumlanmalıdır.

G. Pompeius Magnus, Küçük Asya'daki düzenlemeleri sırasında VI. Mithridates'in en genç oğlu II. Pharnakes'i *amicus et socius* olarak tanımış ve krallığının idaresini sürdürmesinde bir sakınca görmemiştir. Ancak M.Ö. 48/47'de, henüz Pharsalos Savaşı'nın veya etkilerinin yaşandığı bir süreçte II. Pharnakes, siyasi kargaşadan faydalanmaya çalışmıştır (bk. böl. I. İ.3.). Galatia Kralı Deioteros'un Pharsalos'ta olması nedeniyle, önce Küçük Armenia ardından ise Kappadokia işgal edilmiştir. G. Iulius Caesar'ın Aigyptos'taki meseleler ile ilgilenmesi ve Nikopolis Savaşı'nda Roma ordusunun yenilgiye uğratılması, sürecin bizzat Caesar tarafından ilgilenilmesini gerektirmiştir. En nihayetinde, Aigyptos'tan Zela'ya kadar gelen Caesar burada II. Pharnakes'i mağlup etmiştir. Elde edilen zaferin ardından Caesar, önce Bithynia'ya sonra da Hellas üzerinden Italia'ya hareket etmiştir. Küçük Asya'da düzenin ve istikrarın sağlanabilmesi adına akrabası Quintus Philippus Kilikia'nın, aynı dönemdeki *consul* Publius Servilius Isauricus da Asia'nın başına getirilmiştir. Özellikle Servilius, Roma'nın yozlaşmış sistemi içinde ender dürüst yöneticiler arasında sayılmaktadır. Bu durum, kendisine *soter* ve *euergetes* şeklinde yapılan onurlandırmalar nezdinde de anlaşılmaktadır.

M.Ö. 44'te G. Iulius Caesar'ın katli gerçekleştirilmiştir. M.Ö. 43'te Octavianus'un *consul* olması, intikam sürecini de başlatmıştır (bk. böl. I. İ.4.). Tehlikenin farkında olan Marcus Iunius Brutus, Küçük Asya'ya geçerek kentlerden yardım talebinde bulunmuştur; Pergamon, Kyzikos, Smyrna, Miletos, Tralleis, Samos, Rhodos, Kos, Kaunos, Patara, Myra kentlerinin, Damas isimli bir hanedanlığın, Lykialıların ve Bithynialıların bu talebe olumlu karşılık verdiği kaydedilmektedir. Bu süreçte bazı

kentlerin karlı çıktığı da anlaşılmaktadır. Örneğin Kyzikos, Caesar katillerine vermiş olduğu destek sayesinde Prokonessos Adası'nın mermer ocaklarının mülkiyeti ile ödüllendirilmiştir. Yine de o döneme kadar Küçük Asya'nın büyük bir bölümü halihazırda sömürülmüş olduğundan, destek anlamında geriye pek bir şey bırakılmamıştır. Yardım arayışı sırasında Ksanthos kentinin akıbeti dikkat çekmektedir; kent bir taraftan Brutus'a direnirken, diğer yandan Oinoandalıların Romalıların tarafında olduğu ve birlikte Ksanthos surlarına saldırdıkları aktarılmaktadır. Bu durum, kentlerin karar mekanizmasının ne kadar kritik olduğuna işaret etmektedir. Roma'nın tuttuğu kılıcın yanında veya karşısında durup durmamak kentlerin vereceği karara bağlı olmuştur. Ancak Roma'nın herkese yetecek kadar kılıca sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta, uzun vadede istediğini almak uğruna kendi dost ve müttefiklerine de düşman olduğu aşikardır. Benzer şekilde Gaius Cassius Longinus da Kappadokia Kralı Ariobarzanes'i öldürmüş ve hazinelerine el koymuştur. Ayrıca kentlerden on yıllık vergiler peşin talep edilmiştir. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından M.Ö. 42'de gerçekleşen Philippoi Savaşı *triumviratus*un zaferiyle sonuçlanmıştır.

Philippoi Savaşı'ndan sonra mevcut eyaletlerin idaresi *triumviratus* arasında paylaşılmıştır; Octavianus batı eyaletleri, Aemilius Lepidus Africa Eyaleti'ni, M. Antonius ise Adriyatik Denizi'ndeki Skodra'nın doğusunda kalan bütün eyaletlerin yönetimini almıştır (bk. böl. I. İ.5.). M.Ö. 41'de M. Antonius Ephesos'a bir muzaffer edasıyla gelmiş ve *Neos Dionysos* olarak onurlandırılmıştır. Karşılık olarak daha önce Sulla tarafından kente sağlanan ayrıcalıklar teyit edilmiş, Artemis Kutsal Alanı'nın *asylia* hakkı tanınarak sınırları genişletilmiştir. Ancak M. Antonius'un bölgeye gelişi, genel itibariyle kentlere bir rahatlama sağlamamıştır. Nitekim daha önce Brutus ve Cassius'un da yapmış olduğu üzere on yıllık vergi gelirlerini peşin istemiştir. Bu bağlamda kentlerin özgür olup olmaması istisnai durum teşkil etmeyerek herkesten ödeme talep edilmiştir. Paralel olarak bazı durumlarda iltimasların yapıldığı da kaydedilmektedir. Örneğin Kos tiranı Nikias, M. Antonius sayesinde tiranlığa sahip olmuş ve bu süreçte vergi ödemelerinde kolaylık sağlanmıştır. Ayrıca önceki süreçte Brutus ve Cassius'a direnen kentlerin ödüllendirildiği anlaşılmaktadır; Lykia kentlerinin tamamı vergiden muaf tutulmuş, Ksanthos'un da bir an önce yeniden inşası başlatılmıştır. Laodikeia ve Tarsos kentlerine özgürlük ve vergi muafiyeti sağlanırken, Rhodosluların elinden alınan

yerleşimler iade edilmiştir. Bu süreçte M. Antonius tarafından birçok kral ve hanedanlık üyesine Roma vatandaşlığının verildiği de kaydedilmektedir. M. Antonius'a paralel olarak M.Ö. 40'ta, Küçük Asya'da Caesar katillerinin taraftarı Q. Labienus'un isyanı yaşanmıştır; Philippoi Savaşı'nın hazırlıkları kapsamında Parthialılardan yardım toplamak için kendisi görevlendirilmiş, ancak görüşmeler sırasında savaş gerçekleşmiş, Brutus ve Cassius öldürülmüştür. Bunun üzerinde Q. Labienus bağımsız olarak hareket etmeye başlamış, Parthialıların da desteğini alarak Roma'ya karşı bir isyan başlatmıştır (bk. böl. I. İ.6.). Bu şekilde M.Ö. 40-37 aralığında Hellespontos'un güneyinde kalan tüm Küçük Asya'yı hakimiyeti altına almış ve kendini *Parthicus Imperator* ilan etmiştir. Karia'daki ilerleyişi sırasında Aphrodisias başarılı bir şekilde direnmiş, diğer yandan Alabanda ve Mylasa teslim olmak durumunda kalmıştır. Diğer yandan Stratonikeia kenti direnç gösterirken, kentin kutsal alanı olan Lagina Kutsal Alanı tahrip edilmiştir. M.Ö. 39'da Labienus Kilikia'da öldürülmüş ancak Parthialıların hakimiyet altına alınması M.Ö. 37'yi bulmuştur. Bu süreçte Roma senatosunun, Küçük Asya'daki kent ve bölgelerden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır; Labienus'a direnen kent ve krallar da ödüllendirilmiştir. Örneğin Galatialı Amyntas ile Laodikeialı Polemon, göstermiş oldukları direnişe istinaden yeni topraklar verilerek ödüllendirilmiştir.

Principatus'un kurulmasından önceki süreçte, son bir isyan Pompeius soyundan gerçekleştirilmiştir (bk. böl. I. İ.7.). Gnaeus Pompeius Magnus'un oğlu Sextus Pompeius Magnus, Hispania ve Italia'da Octavianus'a karşı savaşlar vermiş ancak pek başarılı olamamıştır. Buradaki başarısızlığının sonucu olarak Küçük Asya'ya sığınmış ve babasının taraftarlarından destek arayışında bulunmuştur. Bir dizi mücadelenin ardından Bithynia'da sıkıştırılmış, Phrygia'da yakalanarak götürüldüğü Miletos'ta idam edilmiştir. Armenia seferinin ardından M.Ö. 34'te M. Antonius abartılı kutlamalarıyla Roma'nın dikkatini çekmiş, halihazırda ilişkilerin gerilmiş olduğu Octavianus ile itilaf yaşanmasına neden olmuştur. En nihayetinde M.Ö. 31'de Actium Savaşı gerçekleşmiş ve Octavianus siyasi rakiplerini bertaraf etmeyi başarmıştır. İleriki süreçte Küçük Asya'ya gelen Octavianus, kentlerin hazine binalarını boş bulmuştur. Bunun üzerine birkaç istisna dışında, kentlere herhangi bir ceza uygulamamış gibi görünmektedir. Diğer yandan bazı ödüllendirmeler de kaydedilmektedir; Roma'nın daimî müttefiki Stratonikeia'nın Lagina'daki Hekate

Tapınağı onarılmış, Mylasa'nın hakları yeniden onaylanmıştır. Ayrıca Octavianus, Ephesos ve Pergamon gibi kentler tarafından onurlandırılmıştır.

Roma'nın hakimiyet sürecine paralel olarak Romanizasyon etkisi, arkeolojik verilere de yansımaktadır. Yukarıda da değinilmiş olan çeşitli yapı ve anıtların yanı sıra M.Ö. 2. yy. itibariyle özellikle Romalı yüksek memurların Hellas'ta kutsal alanlar tarafından (bk. böl. II. A.2.), Küçük Asya'da ise doğrudan kentler tarafından yoğun bir şekilde onurlandırıldığı izlenmektedir (bk. böl. II. B.2.). Hellas'ın en önemli kutsal alanlarından Delphoi, Olympia, Oropos Amphiareionu ve Atina'da, Hellenlere ait eski heykel kaidelerinin ikincil kullanım esasında değerlendirilerek bu sefer Romalıların onurlandırıldığı görülmektedir. Özellikle II. Makedonia Savaşı'nın muzaffer Romalı komutanların onurlandırılması, bu süreçte Hellenlerin Makedonia ile Seleukos krallıklarının egemenliğinden ve baskısından kurtulması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Gerçekleştirilen onurlandırmalarda, Romalılar için özellikle *soter* (kurtarıcı) ve *euergetes* (hayırsever) ifadelerinin kullanılması, bu süreçte nasıl algılandıklarına ve kabul edildiklerine dair bir fikir sunmaktadır. Romalı vatandaşlara paralel olarak Romalıların yerel müttefiklerinin de onurlandırılması dikkat çekmektedir; T. Quinctius Flamininus adına Akhaialıları Roma ile müttefiklik yapması konusunda ikna eden Aristainos ve *consul* Gnaeus Domitius'un emri altında Gallia'da savaşan Patraslı Damon bu duruma örnek olarak verilmektedir. Diğer yandan Küçük Asya'da durum biraz farklı görünmektedir. Romalılara ait onurlandırmaların Küçük Asya'da daha az sayıda ele geçtiği ve Lucius Cornelius Sulla'nın Asia'ya gelişiyle artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Böylelikle *Dea Roma* ve *Populus Romanus*'a paralel olarak önemli Romalı vatandaşların onurlandırılmaları da kaydedilmektedir. Her halükârda, bütün bu onurlandırmalar Romalılara yönelik bağlılık göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Benzer şekilde Küçük Asya özelinde, Ephesos'taki Gaius Memmius Anıtı ile Aphrodisias'taki Zoilos Anıtı Romanizasyon bakımından dikkat çekmektedir (bk. böl. II. B.4.-5.); her iki anıtın sahibi Roma ile ilişkili olup G. Memmius Sulla'nın torunu, Zoilos da Caesar veya Octavianus'un azatlısı olduğu bilinmektedir. Her iki vatandaş yerel elit sınıfında değerlendirilmekte olup karşılıklı olarak Ephesos ve Aphrodisias'taki meselelerle ilgilendikleri ve bu yerleşimlere ciddi katkılar sağladıkları kaydedilmektedir. Her iki kişi de kente katkıları vesilesiyle mezar nitelikli bu anıtlar ile onurlandırılmıştır. Her iki anıt, Roma ve Hellen unsurlarının hibrid kullanımı bakımından önem arz etmektedir.

Gaius Memmius Anıtı'nda bir yandan Hellen kuşamları içindeki *strategos* figürleri görülürken, diğer yandan *togatus* ve *calcei* Roma unsurlarını temsil etmektedir. Ayrıca Zoilos Anıtı'nda *Dea Roma* figürü ile Zoilos'un *togatus* olarak işlenmesi, yine Roma özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır. Böylelikle her iki anıt, dönem içinde harmanlanmış Hellen ve Roma kültürünün karışık bir ürününü yansıtmaktadır.

Küçük Asya'da kurulan ikinci eyalet olarak *Bithynia et Pontus* Eyaleti, Romalıların bölgedeki faaliyetleri hususunda önem arz etmektedir. Asia ve Bithynia bölgelerinin savaşsız olarak, miras yoluyla Roma'ya bırakılması, bölge içi dinamiğin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada ortaya koyulduğu üzere Roma, Hellen kentleri ile bir yandan savaşırken, diğer yandan siyasi ilişkilerini kuvvetlendirmek için önemli adımlar atmıştır. Gerek Pergamon Krallığı gerekse Bithynia Krallığı'nın geçmişine bakıldığında, bazı yöneticilerin *philorhomaios* olduğu ve buna uygun siyaset yürüttüğü görülmektedir (bk. böl. III. E.). Dolayısıyla Roma bir taraftan Hellen kentleri ile savaşırken, diğer taraftan bazı Hellen kentlerini başarılı bir şekilde kendi tarafına çekebilmiştir.

Roma'nın Küçük Asya ve çevresindeki hakimiyet süreci genel olarak yukarıdaki özde şekillenirken, özelde bu çalışmanın odaklandığı bölge ilgisinde, Bithynia Krallığı ile Roma arasındaki ilk ilişkiler kral I. Prousias (M.Ö. 228-182) yönetimi sırasında kurulmuştur. Ancak görüleceği üzere direkt müttefiklik gibi bir durum söz konusu değildir. Hatta Roma'nın o dönemdeki düşmanı Makedonia Kralı V. Philippos ile bir ittifak söz konusudur; iki kral birlikte Kios ve Myrleia'yı yağmalamış, daha sonra Bithynialılar Pergamon Krallığı'na saldırmıştır. Daha sonra M.Ö. 205'te imzalanan Phoinike Barış Antlaşması'nda Pergamon Krallığı Roma'nın *amicus*u olarak tanımlanırken, Bithynia Krallığı da Makedonia'nın müttefiki olarak barış şartlarına boyun eğmek durumunda kalmıştır. Bu sefer II. Makedonia Savaşı'nda Bithynia Kralı I. Prousias'ın Roma'ya karşı tarafsız kalarak en azından fiilen bir saldırıya geçmediği kaydedilmektedir. Ancak bu süreçte Roma'nın bir diğer düşmanı Hannibal'in Bithynia'da bulunması ve Pergamon'a karşı Bithynialılara destek vermesi, Roma'nın I. Prousias'a müdahale etmesi konusunda taviz oluşturmuştur. Böylelikle M.Ö. 183 civarında, Titus Quinctius Flamininus'un önderliğindeki bir heyet Bithynia'ya gelerek Bithynia ile Pergamon krallıkları arasında arabuluculuk yapmış ve Hannibal'in iadesini talep etmiştir; Hannibal intihar ederken, ele geçirilen bölgeler Pergamon'a iade edilmiştir. Bu tavizlerin verilmesi,

yavaş yavaş Bithynia Krallığı'nın Roma'nın etkisi altına girmeye başlaması şekilde değerlendirilmektedir. I. Prousias'ın oğlu II. Prousias'ın tahta geçmesi (M.Ö. 182-149), son yıllarda Roma'ya karşı uygulanan kararsız siyasetin sürdürülmesini izlemiştir. Nitekim III. Makedonia Savaşı'nda da Makedonialılara destek verilmediği görülmekte, hatta Roma ile Perseus arasında bir arabuluculuk denemesi kaydedilmektedir. Pydna Savaşı'nda Perseus'un yenilmesine müteakiben birçok Hellen krallığının yaptığı üzere Bithynia Krallığı da Roma'ya bir heyet göndermiştir; II. Prousias ile oğlu II. Nikomedes Roma'ya gelmiş, burada yaşayan tanrılara selamını iletmiş, senatonun ve halkın zaferini kutlamış, kentteki tapınakları da ziyaret ederek adaklar sunmuştur. Yaklaşık bir ay burada konakladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca dikkat çeken bir husus, II. Prousias'ın Roma senatosunu ziyareti sırasında, senatör ve komutanları selamlamak ve tebrik etmek adına iki elini ve başını yere koyarak eğilmesi ve kendilerine *theoi soteres* (kurtarıcı tanrılar) olarak seslenmesidir. İleriki süreçte Pergamon Krallığı'na saldırması ve Roma'ya itaatsizlikle suçlanması nedeniyle bu sefer Roma senatosu tarafından kendisine bir heyet gönderilmiştir. Roma heyetinin II. Prousias'ı sarayında ziyaret etmesi sırasında kendisinin adeta bir *libertus* (azatlı) gibi kuşandığı aktarılmaktadır; saçı "kırpılmış", beyaz bir şapka giymiş, *toga* ve ayakkabı kuşanmış ve Latince konuşmuştur. Ayrıca açıkça Romalılara dair her şeyi taklit etmek istediğini ilan etmiştir. Ancak barış görüşmelerini yürütmek ve savaş tazminatına dair pazarlıkları yürütmek üzere oğlu II. Nikomedes'i Roma'ya göndermesi, Roma'nın "hakimiyet ağlarının" nasıl örüldüğüne dair bir yansıma niteliğindedir. Bu görüşmeler sırasında Roma'nın ve Pergamon'un desteğini alan II. Nikomedes taht iddiasında bulunarak babasına karşı isyan etmiş ve süreç II. Prousias'ın ölümüyle sonuçlanmıştır. II. Nikomedes'in tahtın başına geçmesi, M.Ö. 132'deki Aristonikos İsyanı'na denk gelmektedir. Pontos ve Paphlagonia krallarına benzer şekilde II. Nikomedes'in de Roma'ya destek verdiği aktarılmaktadır. Daha sonra III. Nikomedes'in idaresi sırasında, dönem içinde Romalı banker ve vergi şirketlerinin yaygın sömürüsü izlenmektedir. Dolayısıyla kendisinde katı bir Roma karşıtlığı görülmediği gibi Roma taraftarlığı da kaydedilmemektedir. Yine de söz konusu sömürü konusunda Roma'ya vermiş olduğu tepki dikkat çekmektedir; M.Ö. 113-101 aralığında, Roma'nın Cimbrilere karşı vermiş olduğu mücadele sırasında kraldan yardım talebinde bulunulmuş, fakat kendisi Bithynia halkının çoğunun *publicani*nin eline düştüğünü ve köleleştirildiğini

ifade ederek yardım talebini reddetmiştir. Şüphesiz bu durum, henüz yeni kurulan Asia Eyaleti'nin sömürülmesiyle yetinilmediğini, eyaletin dışında da *publicani*nin çeşitli faaliyetlerde bulunduğuna işaret etmektedir. Bunun üzerine, daha önce de belirtildiği üzere Roma senatosunda Roma'nın müttefik kentlerine ait özgür bireylerin köleleştirilmeyeceğine dair ivedi bir karar alınmıştır. Bu olayın dışında, III. Nikomedes'in Pontos Kralı VI. Mithridates ile birlikte Roma'nın müttefiki olan Paphlagonia'ya saldırması dikkat çekmektedir. Daha sonra Roma bu eylemlerine müdahale etmiş, iki kral arasında oluşan anlaşmazlığın ardından III. Nikomedes, Roma'ya yardım talebinde bulunmuştur. III. Nikomedes'in vefat etmesiyle yerine oğlu IV. Nikomedes krallığın başına geçmiştir. Ancak kralın diğer oğlu Sokrates de taht iddiasında bulunmuş ve VI. Mithridates'in desteğini alarak tahtı gasp etmiştir. IV. Nikomedes, Roma'nın sayesinde tahtını geri alabilmiş, ancak direkt Roma'nın kontrolü altına girmiştir. Daha sonra VI. Mithridates'e saldırması konusunda baskı yapan Roma'ya karşı çıkamamıştır. En nihayetinde, Roma'nın itaatkâr bir kölesi haline gelen IV. Nikomedes vefat etmiş ve Bithynia Krallığı'nı Roma'ya vasiyet etmiştir.

Bithynia'nın miras yoluyla Roma'nın egemenliğine geçtiği süre dahilinde, paralel olarak Mithridates Savaşları'nın sürdüğünü hatırlatmak faydalı olacaktır. Bu bakımdan ilk yıllarda ciddi bir düzenleme kaydedilmemektedir. Ancak Roma'nın ekonomik kaygılarına bağlı olarak, Asia Eyaleti'nde görüldüğü üzere Bithynia'da da ilk iş olarak kraliyet hazinesinin Roma'ya taşındığı düşünülmektedir. Esas olarak ilk düzenlemeler, M.Ö. 66'da *lex Manilia* yasasının onaylanması ve Gnaeus Pompeius Magnus'un doğuya atanmasıyla izlenmektedir (bk. böl. III. G.); ilk aşamada VI. Mithridates'e karşı zafer kazanılmış ve daha sonra M.Ö. 62 civarında, M.S. 3. yy.'a kadar geçerli olacak *lex Pompeia* düzenlemelerine başlanmıştır. Eyaletteki memurluklar belirlenmiş, yasalar düzenlenmiş, idari konular netleştirilmiştir. Ancak bu düzenlemelere yönelik bilgiler oldukça kısıtlıdır. Şüphesiz bu süreçte yapılan en önemli değişiklik Pontos Krallığı'nın batı yarısının Bithynia'ya dahil edilerek *Bithynia et Pontus* Eyaleti olarak yeniden düzenlenmesidir. Krallık yönetiminden eyalet idaresine geçişle birlikte yerel idari makamlar görevlendirilmiştir. Bu durum, bölgedeki düzenin sağlanması veya vergi tahsilatı gibi konularda organizasyonun daha sağlıklı yürümesini mümkün kılmıştır. Bithynia'da vergi tahsilatı ile ilişkili sistemin iyi bir şekilde kurulduğu düşünülmektedir. Nitekim bölgenin geniş ve

verimli tarım arazileri M.Ö. 2. yy. itibariyle Romalıların dikkatini çekmiştir. Ayrıca kurulan vergi sisteminin Cicero'nun övgüsünü aldığı bilinmektedir. Bu süreçte *publicanus* ve *negotiator* gruplarının bölgedeki faaliyetleri bilinmektedir. Dolayısıyla krallıktan eyalete geçiş sürecinde bu iki grup ve beraberindeki nüfus, eyaletin organizasyonu sırasında dikkate alınmış olmalıdır. Özellikle kırsal alandaki sömürü Pompeius'un dikkatini çekmiş olmalıdır; yapmış olduğu düzenlemeler kapsamında yabancı sakinlere arazi satışının önüne geçilmiş ve kırsal alanda yerel fakirlerden oluşan bir sınıf oluşmuştur. Ancak bu sınıfın topluma ne kadar uyumlu olduğu, sadece vergi toplanan bir sınıf niteliğinde olup olmadığı henüz tam olarak netlik kazanmamıştır. Ancak her halükârda Bithynia Eyaleti Roma için "kısa vadede kar" olanağı yaratmış olmalıdır. Pompeius'un düzenlemelerinin ardından, M.Ö. 48'deki Pharsalos Savaşı dönüşü bölgeye gelen Gaius Iulius Caesar'ın bölge kentlerinden ağır mali taleplerde bulunduğu bilinmektedir. M.Ö. 42'deki Philippoi Savaşı'nın ardından M. Antonius'un Küçük Asya'ya gelişi izlenmektedir. İleriki süreçte Gnaeus Pompeius Magnus'un oğlu Sextus Pompeius Magnus, babasının davasını sürdürmesi kapsamında eyaletin önde gelen kentlerinden Nikaia ve Nikomedeia'yı ele geçirmiş ve yüksek miktarlarda para toplamıştır.

Modern İznik'in erken yerleşiminin Helikore ve Agkore olarak kurulduğu ancak bu süreçteki yerleşim hakkında bilgilerin oldukça kısıtlı olduğu aktarılmıştır (bk. böl. IV.). Kentin esas kuruluşu M.Ö. 316'da Antigonos Monopthalmos ve daha sonra M.Ö. 301'de Lysimakhos'a atfedilmektedir. İleriki süreçte M.Ö. 281'de, Kouropedion Savaşı'nın gerçekleşmesiyle birlikte bölgedeki düzensizlikten istifade edilerek Bithynialılar hakimiyet kurmuş, Nikaia ve çevresi de zamanla Bithynia Krallığı'na dahil edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere IV. Nikomedes'in krallığı miras yoluyla bırakması, Roma ile bir savaş yaşanmaksızın M.Ö. 74'te Bithynia Eyaleti'nin kurulmasına vesile olmuştur. Principatus'un kurulmuş olduğu M.Ö. 27 itibariyle Bithynia Eyaleti güvenli ve kargaşadan uzak olması nedeniyle senato eyaleti olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu süreçte, Roma idaresinin eyalette düzeni sağlamak konusunda başarılı olduğu kabul edilebilir bir durumdur. Roma İmparatorluk Dönemi'nin başından itibaren Bithynia'da *Divus Iulius*, imparator ve *Dea Roma* kültlerinin görülmesi, bölgedeki Romalı ve İtalik nüfusun yanı sıra yerel nüfusun da imparatorluğa entegrasyonu şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca yerel halkın Roma İmparatorluğu'na uyum sağlaması konusunda yerel elit sınıfın önemli

rol oynadığı anlaşılmaktadır. M.S. 1.-3. yy. aralığına ait epigrafik verilerin değerlendirilmesiyle çoğu Bithynia kentinde yerel elitlerin *stoa*, agora, *gymnasion* ve tiyatro gibi kamu yapılarının inşa çalışmalarına kendi bütçeleriyle katkı sağladığı kaydedilmektedir. Ayrıca merkez idare ile eyalet ve kent arası dinamiklerde yerel elitlerin faaliyetleri izlenmektedir (bk. böl. VI. A.). Nikaia'da belgelenen Italia kökenli *Caesonii, Granii, Hostilii, Pactumeii, Pagnii* ve *Postumii* ailelerinin yanı sıra Nikaia'da *Cassii* ve *Catilii* gibi aileler önem arz etmektedir. Görüleceği üzere, belirli dönemlerde imparator veya eyalet valileri tarafından Nikaialılara Roma vatandaşlığı tahsis edilmiştir. Ayrıca *cursus honorum* bakımından önemli başarılara imza atmış aile bireyleri kaydedilmektedir. Bu durum, önemli rahip, *agoranomos*, elçi gibi mesleklerin Roma vatandaşlığına sahip kentin üst sınıfının elinde bulundurulduğunu açıkça göstermektedir.

Yine epigrafik verilere dayanarak bölgede Latincenin çok hâkim olmadığı ve Hellencenin baskın dil olduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır. Ancak özellikle yapı veya mil taşı gibi kamu yazıtlarının *bilingual* olmasından kaçınılmamıştır. Ayrıca şahıs isimleri incelendiğinde, bütün özgür bireylere Roma vatandaşlığının sağlanmış olduğu M.S. 212'deki *Constitutio Antoniniana* kararnamesi öncesinde, Socratianus (Sokrates) veya Demetrianus (Demetrios) gibi Hellen kökenli isimlerin Romalılaştırılarak kullanıldığını görebilmek mümkündür. Pseudo-Romalı isimlerin kullanımı, yerel halkın kendini Romalı gibi gösterme ihtiyacı ile ilişkili olmalıdır.

Romanizasyon sürecinin Nikaia'da başarılı olup olmadığı ile ilişkili bir soru sorulması durumunda, cevap olumlu olacaktır. Çünkü Roma İmparatorluğu'nun iki yönlü "kazan kazan" politikasının Nikaia'da başarılı olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle Nikomedeia ile olan unvan yarışında ortaya çıkmaktadır. İki kent arasında uzun yıllar boyunca süregelen, Genç Plinius ve Dion Khrysostomos gibi antik yazarların sıkça aktardığı Nikaia-Nikomedeia arasındaki rekabet, esasında kentlerin kendini Roma'ya kanıtlama çabası ile ilişkilidir; Roma merkez idare ile eyalet arasındaki ilişkilerin önemli bir temsiliyeti olarak Bithynia Koinonu, imparatorluk kültü gibi önemli festivallerin organizasyonu ile ilgilenmiştir. Bahsi geçen yazarlar, imparatorluğu ilgilendiren festivallerde iki kentin en ön sırayı kapma yarışı içinde olduğunu aktarmaktadır. Bu rekabet nümismatik verilere de yansımaktadır. Sıkça kent sikkelerinin lejandlarında, örneğin *metropolis* veya eyaletin birinci kenti gibi, kentlerin eyaletin içindeki konumlarını ifade eden

unvanlar kullanılmıştır. En nihayetinde, Roma'nın başarılı bir şekilde oluşturmuş olduğu rekabet ortamında, her iki kentin birincilik için mücadele ettiği anlaşılmaktadır.

Nikaia kentine bakıldığında, jeopolitik durumu bakımından önem arz ettiği görülmektedir. Askania Gölü'nün (İznik) kıyısında ve bereketli topraklara yakın olması, ayrıca geniş bir yol ağının üzerinde olması kentin Hellenistik Dönem'de önemli bir merkez haline gelmesini sağlamıştır. Buna karşın günümüzde tespit edilmiş ve belgelenmiş olan kalıntıların çoğunluğunun Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasına ait olduğu görülmektedir. Roma merkezi idare, yayılım süreci sırasında ulaşım ve iletişim ağı, siyasal ve idari örgütlenme, denetim mekanizması, hammadde kaynaklarının kullanımı, sağlıklı vergi tahsilatı gibi düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu uygulamalar, Nikaia ve teritoryumunda açık bir şekilde kaydedilmektedir (bk. böl. V.). Yapı bakımından kentte ilk etapta sur ve kapılar ile tiyatro dikkat çekmektedir. Ancak cadde sistemi ve kent planı, en azından Roma İmparatorluk Dönemi sırasında kentte bir Roma kurgusunun uygulandığını düşündürtmektedir. Modern İznik kent planı incelendiğinde, Atatürk Caddesi ile Kılıçaslan Caddesi'nin kentin merkezinde kesiştiği ve dört yönde kent kapılarına ulaştığı görülmektedir. Aynı kent kurgusu Strabon tarafından da aktarılmaktadır; dikdörtgen plandaki kentte yollar birbirini dik açılarla kesmekte, iki ana aks da kent merkezinde birleşmektedir. Ayrıca kent merkezinde bulunan *gymnasion*un tam ortasına bir taş yerleştirilmiş, bu taşın üzerine çıkıp bakıldığında dört kapının görülebildiği ifade edilmektedir. Modern kent kurgusu ile Strabon'un anlatımı göz önünde bulundurulduğunda ızgara planı varlığının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Izgara plan, M.Ö. 5. yy.'da Ege'de, M.Ö. 4. yy.'da ise Italia'da görülebilmektedir. Ancak iki kent kurgusu arasındaki temel fark, Ege tipi kent planında sokak ve karelerin eşit olması, Italia tipinde ise en azından iki ana aksı oluşturan caddelerin diğer sokaklara kıyasla daha geniş olmasıdır. Dolayısıyla bu veri göz önüne bulundurulduğunda, Nikaia kent planının esas olarak eşit ızgara sistemi dahilinde kurulduğu ve daha sonra daha geniş iki ana aksın şekillendiği fikri desteklenebilir. Şüphesiz bu önerinin kesin kanıtı, kentte sistematik kazıların gerçekleştirilmesinin ardından sağlanabilecektir. Ancak bu noktada, kent içinde Atatürk Caddesi (*Cardo Maximus*) ile Kılıçaslan Caddesi'nin (*Decumanus Maximus*) bu kurguya uyması, Atatürk Caddesi'nin altında *Cardo Maximus*'a ait kalıntıların tespit edilmiş olması, ayrıca kent içinde uygulanmış olan

parselasyonun kentin dışındaki arazilere taşmış olması, Roma kent planlamasının özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Kent içi ve yakın çevresinin bu şekilde düzenlenmesi, dışarıdan gelmiş olan Romalı ve İtalik nüfus ile bağlantılı olabilir. Strabon'un anlatımında geçen on altı *stadion* (2,960 m c.) ölçülerindeki kent çevresinin daha geç dönemde genişlediği açıkça görülmekte, bu genişleme de bir ihtiyaç doğrultusunda yapılmış olmalıdır. M.Ö. 2. yy.'dan itibaren Bithynia'ya *publicanus* ve *negotiator* gruplarının gelmesi, eyaletleşme sürecinin ilk düzenlemeleri kapsamında *ager publicus* arazilerinin belirlenmesi ve vergi tahsilat sisteminin Nikaia'daki başarısının övülmesi, Roma'nın burada böyle bir planlama yapmış olabileceği fikrini destekler niteliktedir. Bu durumda, Romanizasyonun etkisinin Nikaia'nın kent planlamasına yansıdığı desteklenebilir; gerek Roma merkez idarenin gerekse yerel elitlerin teşvik etmiş olduğu kent planlamasının ve yapı programının kent ve kırsal yerleşim paternini etkilediği açık bir durumdur. Epigrafik veriler, kırsal alanda ilk aşamada Hellas ve Thrakia kökenli vatandaşların varlığını isimleriyle ortaya koymaktadır. Ancak Roma İmparatorluğu'nun bölgeye gelişi ile birlikte Roma vatandaşlarının Nikaia kent merkezine olduğu kadar, kentin bütün teritoryumuna yayıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu süreçte gerçekleştirilen inşa faaliyetleri kırsaldaki halkı kent merkezine çekmiş, burada oluşan boşluk da Roma vatandaşları tarafından doldurulmuş olmalıdır. Böylelikle netice itibariyle, bölgede kurulan ulaşım ağının da yardımıyla kent ve kırsal alanının muntazam idaresi sağlanmış olmalıdır.

Yukarıda da değinildiği üzere, Roma merkez ile eyalet ve kent arası diyaloğun sağlanması adına Nikaia'daki yerel elit sınıf ile bağlantı kurulduğu anlaşılmaktadır. Roma ile Nikaia arasındaki bu bağ, özellikle kent kapılarındaki yazıtlar aracılığıyla ortaya koyulmaktadır; kent kapılarındaki yazıtlar, kapıların *proconsul* Marcus Plancius Varus'un vesilesi yanı sıra G(aius) Cassius Khrestos'un (P035) çabalarıyla yapıldığını ortaya koymaktayken, kendisi *proconsul*ün dostu olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca kent kapılarının üzerinde bulunan nişler üzerinde *pronconsul*ün yanı sıra G(aius) Cassius Khrestos (P035) gibi yerel elit sınıfa ait olup kamu yapılarına katkı sunan kişilerin onurlandırıldığı düşünülmektedir. Böylelikle Roma idaresi veya temsiliyeti ile kurulan ilişkiler üzerinden bir propagandanın yapılmış olduğu görülmektedir.

Bithynia Eyaleti'nin kurulması ve sonrasında İmparator Augustus tarafından *Dea Roma*, *Divus Iulius* ve imparator kültüne ilişkin gerekli izinlerin verilmesi Romanizasyon adına önemli göstergelerdir (bk. böl. VI. B.). Bu bağlamda Nikaia'da özellikle nümismatik veriler ışığında Commodeia, Severeia, Philadelpheia, Augusteia festivallerinin kutlandığı kaydedilmektedir. Bu verilere paralel olarak, Roma kültürü ile ilişkili gladyatör gösterilerinin de Nikaia'da düzenlendiği bilinmektedir. Günümüzde İznik'te korunagelen Roma tiyatrosunun doğu *parodos*unda bulunan bir adak yazıtı, bu alanın tanrıça Nemesis'e adandığını ortaya koymaktadır. Nemesis'in gladyatör gösterileriyle olan ilişkisi, tiyatroda düzenlenen oyunlarla ilgili bilgi sunmaktadır. Paralel olarak Nikaia'da bazı gladyatörlere ait olan mezarların tespit edilmiş olması, Nikaia'da ve diğer kentlerde düzenlenen gladyatör oyunlarına katılım sağlandığını göstermektedir. Böylelikle mevcut veriler nezdinde Nikaia'da özellikle M.S. 2.-3. yy. aralığında gladyatör gösterilerinin popüler olduğu anlaşılmaktadır.

Romanizasyon ve Roma propagandasının önemli bir aracı olarak kent sikkeleri kaydedilmektedir (bk. böl. VI. C.). Nikaia'nın nümismatik verileri, eyaletin kurulmuş olduğu M.Ö. 1. yy. itibariyle sikkelerin Roma propagandası hususunda önemli bir araç olarak kullanım gördüğünü ortaya koymaktadır; kent sikkelerinin arka yüz betimleri üzerinden esas olarak dini, idari, askeri ve ekonomik propaganda yürütülmüştür. İlk olarak M.Ö. 1. yy. dahilinde yerel ölçeğe kıyasla Roma etkili yeni unsurların kullanım görmesi dikkat çekmektedir; *Dea Roma*, Iuno Lanuvia ve *sella curulis* gibi doğrudan Roma ile ilişkili betimler işlenmiştir. Dini propaganda kapsamında kullanılan Iuno Lanuvia, Italia'daki Iuno Sospita ile bağlantılı olup M.Ö. 25 civarında *proconsul* Thorius Flaccus'un ismini taşımaktadır. Böylelikle kendisinin memleketi olan Lanuvium'a atıfta bulunulduğu görülmektedir. M.S. 47'e tarihlendirilen bir diğer sikkede, Roma merkez darbı sikkelerinden bilinen *lituus* kullanılmıştır. Nikaia sikkelerinde farklı dönemlerde *altar* betimleri işlenmiştir. Ancak imparatorlar Domitianus ve Traianus yönetimleri sırasında kullanılan *altar* betimlerinin anıtsal nitelikli olabileceği düşünülmektedir. Nitekim bahsi geçen örneklere bakıldığında, *Providentia* veya *Divus* lejandlı Roma merkez darplı sikkeler ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde, *altar* betimleri aracılığıyla *providentia* personifikasyonuna veya imparatorların tanrısallığına atıfta bulunulduğu

izlenimi verilmektedir. Yine dini propaganda çerçevesinde merkez darbı sikkelerinde kullanılan Mars Ultor betiminin Nikaia sikkelerinde de işlendiği görülmektedir.

M.Ö. 1. yy. boyunca üç farklı *proconsul* ile ilişkili idari propaganda yürütülmüştür; Gaius Papirius Carbo, Gaius Vibius Pansa ve Thorius Flaccus. Öncelikle M.Ö. 62-59 aralığına tarihlenen G. Papirius Carbo'nun sikkelerinde *Dea Roma* betimi dikkat çekmektedir. Diğer yandan aynı dönemde görülen Dionysos başı, tanrının *liber* özelliği de göz önünde bulundurularak *libertas* yani özgürlük propagandasının gerçekleştirildiği önerilmektedir. Aynı öneriye paralel olarak Carbo'nun Gaius Pompeius Magnus taraftarı olduğu ve *Neos Dionysos* propagandasının yürütülmüş olabileceği fikri ortaya atılmaktadır. G. Vibius Pansa'da (M.Ö. 47/46) G. Iulius Caesar portresinin kullanılması dikkat çekmektedir. Bu sefer Pansa tarafından Caesar taraftarlığının duyurulmaya çalışıldığı desteklenebilir. Son olarak Thorius Flaccus (M.Ö. 25 c.), Iuno Lanuvia ile *sella curulis* betimlerinin yanı sıra İmparator Augustus'un portresini kullandığı görülmektedir.

Nikaia kent sikkeleri içinde Bithynia Koinonu sikkeleri başlı başına bir grubu temsil etmektedir; bu grubun, imparatorluk kültü için eyaletteki kentler arasında ortak kutlanan festivaller çerçevesinde, İmparator Claudius ile İmparator Hadrianus yönetimleri aralığında (M.S. 41-138) Nikomedeia kentinde darp edildiği önerilmektedir. Sikkelerin ön yüzlerinde imparator başlarına yer verilirken, arka yüzlerde imparator, *altar*, tapınak ve Bithynia'nın personifikasyonu gibi betimler işlenmiştir. Özellikle imparator kültüne atıfta bulunarak tapınak, *altar* ve imparator betimlerinin kullanılması önem arz etmektedir. Ayrıca arka yüz betimlerinin detaylarında *Lupa Romana*, *rostra* (pruva) ve *Iudaia Capta*'ya yapılan atıflar dikkat çekmektedir.

Nikaia sikkelerindeki idari propaganda bağlamında *capricornus* figürünün kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu figürün esas olarak İmparator Augustus tarafından yürütülen şahsi propagandaya ait bir unsur olması ve burada kullanım görmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca Nikaia sikkelerinde imparator betimlerinin ön yüzle sınırlı kalmaması dikkat çekici bir durumdur; sikkelerin arka yüz betimlerinde imparatorlar süvari, dindar ve muzaffer olarak gösterilirken, taçlandırma sahnelerinin de sıkça işlendiği görülmektedir. İmparator betimlerine ek olarak, *aquila* ve *signa militaria* sembollerinin kullanımı ile askeri propaganda yürütülmektedir. *Aquila* az da olsa M.S. 1. ve 2. yy.'da, ancak esas olarak M.S. 3. yy.'da kullanım görmüştür.

Diğer yandan *signa militaria*nın M.S. 3. yy.'da popüler olduğu anlaşılmaktadır. Roma İmparatorluğu, hakimiyet altına almış olduğu halklara bir güvence sağlamıştır. Bu bağlamda Nikaia sikkelerinde *Securitas* ve *Pax Romana* propagandası gerçekleştirilmiştir. *Securitas*, Hellen kültüründe *asphalia* kavramı ile bilinmektedir ancak burada güvenlik kavramının yanı sıra nüfuz ve gücü de temsil ettiği ifade edilmektedir. Diğer yandan *Pax Romana*, Eirene personifikasyonunun da ötesinde, Roma İmparatorluğu'nun sağlamış olduğu barış bağlamında kullanım görmüştür. Barış ve güvenlik kavramlarına paralel olarak bolluk ve bereket için de bir propaganda yapılmıştır. Bu şekilde *cornucopia* ve başak demeti arka yüzlere işlenmiştir.

Burada görülen betimlere ek olarak, çeşitli lejandların da bu amaçla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Böylelikle *Victoria Romanorum*'un (Romalıların zaferi) kutlandığı ve bu çerçevede Romalıların üstünlüğünü daha iyi gösterebilmek adına *tropaion*, Victoria, esir-imparator-*tropaion* üçlemesi betimlerinin kullanımı izlenmektedir. Bazı lejandlarda, dönemin imparatoru ile ilişkili mesajlar da verilmektedir; İmparator Commodus'un yönetimi sırasında "Commodus'un Krallığı (süresince) kâinat-halk mutludur" ifadesi, *Felicitas Commodi* yani Commodus'un refahı ile bağlantılıdır. Dolayısıyla bu propagandanın Nikaia'da başarılı olduğu söylenebilir.

Bütün bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, Bithynia'nın önemli kentlerinden biri olarak Nikaia'nın, Roma İmparatorluğu'nun etkisinde kaldığı desteklenebilir. Bahsedildiği üzere kent, konum itibariyle jeopolitik avantaja sahip olmuştur; bir yandan önemli tarım arazilerinin ortasında bulunurken, diğer yandan geniş bir ulaşım ağı içinde bir kavşak niteliğini taşımıştır. M.Ö. 2. yy. itibariyle *publicanus* ve *negotiator* gruplarının Bithynia'ya gelmesi ve bölgeyi sömürmesi hususuna değinilmiştir. Sahip olduğu potansiyel bağlamında, Nikaia kenti ve zengin kırsal alanı, söz konusu Romalı ve İtalik gruplardan etkilenmiş olmalıdır. Kent ve çevresinde belirtildiği üzere Italia kökenli ailelerin varlığı yoğun bir şekilde belgelenmektedir. Bu ailelere paralel olarak Roma vatandaşlarının büyük ölçüde kentin kırsal alanına yayıldığı gözlemlenmektedir. M.Ö. 74'te eyaletin kurulması ve buna müteakiben Gnaeus Pompeius Magnus'un düzenlemelerinin gerçekleştirilmiş olması, bölgede otoritenin sağlanması konusunda bilinçli bir şekilde adımların atıldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, belki de eyaletleşme süreci ile birlikte, dışarıdan gelen yabancı nüfusun da etkisiyle kent ve kırsal alan arasında bir

göç dalgasının yaşanmış olabileceğine işaret etmektedir; epigrafik verilerin değerlendirmesi ve bu çerçevede onomastik çalışmaların yürütülmesi, kırsal alandaki demografinin değişimini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle bölgedeki çiftlik sahiplerinin isimlerinin erken dönemde *epikhorik* olduğu (esas olarak Thrakia kökenli isimler) ve M.S. 1. yy. itibariyle yerini Latince hatta *tria nomina*lı isimlere bıraktığı anlaşılmaktadır. Söz konusu yabancı grupların bu dönüşüme etki etmiş olabileceği gibi, kentleşmenin kendisinin de bu açıdan etki etmiş olabileceği söylenebilir. Nitekim Roma İmparatorluğu'nun teşvikiyle gerçekleştirilen yapı programı ve genel itibariyle gösterişli yapılar, kırsaldaki halkı cezbederek kente çekmiş olmalıdır. Böylelikle boşalan verimli arazilerin Romalı ve İtalik grupların eline geçtiği düşünülebilir. Üstelik, ulaşım ağının ve altyapının genişletilmesi, imparatorluğun kent ve kırsalda daha etkili bir şekilde düzen kurmasını sağlamış olmalıdır. Kent planlaması çerçevesinde, kent surlarının içinde şekillenen ana aksların, *Decumanus Maximus* ile *Cardo Maximus* aracılığıyla kent kapılarından çıkarak kentin yakın çevresindeki arazilerin parselasyonu etkilediği gözlemlenmektedir. Bu şekilde, Cicero'nun da övmüş olduğu Nikaia vergi tahsilatı sisteminin veya *ager publicus* uygulamasının göz önünde bulundurularak bir düzenlemenin yapıldığı önerilebilir. Roma İmparatorluğu, bölgedeki bütün nüfusu kontrol altına almak ve düzeni sağlamak adına oldukça yoğun bir çaba sarfetmiştir. Ancak Nikaia ve kırsalından mali bir geri dönüş sağlayamaması durumunda, bu çabanın bir anlam ifade etmeyeceği aşikardır. Dolayısıyla Roma İmparatorluğu'nun ekonomik kaygısı (veya önceliği) düşünüldüğünde, söz konusu düzenlemelerin de en azından vergi tahsilatına paralel olarak gerçekleştirilmiş olabileceği fikri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca unutulmamalıdır ki Roma'nın hakimiyet süreci sırasında kaydedilen kaynak arayışlarında Bithynia kentleri pek çok kez yağmalanmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun kurulmuş olduğu M.Ö. 27 itibariyle Nikaia'nın ilk etapta *Divus Iulius* ve *Dea Roma*, sonraki süreçte ise Bithynia Koinonu kapsamında imparator kültü ve festivallerin düzenlenmesi doğrudan Romanizasyon etkisiyle bağlantılı olmalıdır. Zira kent halkının bu sisteme uyum sağladığı, belki de yaratılan "kazan kazan" politikası bağlamında hareket ettiği düşünülebilir. Bu durum, sıkça değinildiği üzere halihazırda Nikaia-Nikomedeia arasındaki unvan yarışından da bilinmektedir. Diğer yandan Romanizasyon bakımından oldukça önem arz eden, Roma kültürü için karakteristik olarak değerlendirilebilecek gladyatör oyunlarının

Nikaia'da düzenlenmiş olması önem arz etmektedir. Bu oyunlara paralel olarak gladyatör oyunları ile ilişkilendirilen Nemesis kültüne de yer verilmiş olması, oyunların kent için önemini yansıtmaktadır. Kent ve kırsalında ele geçen epigrafik veriler, bu tarz organizasyonlarda yerel elit sınıfın önemli rol oynadığını göstermektedir. Nitekim Roma vatandaşlığına sahip bireylerin *cursus honorum*ları incelendiğinde, kült, ticaret ve çeşitli gösteriler ile ilişkili unvanların varlığı dikkat çekmektedir. Söz konusu unvanlar, yerel yönetim veya Roma merkez idaresi ile bir ilişki kurma çabası olarak yorumlanabilir. Örneğin kent kapılarındaki yazıtların gösterdiği üzere elit sınıfa ait vatandaşlar sık sık dönemin *proconsul*leri ile dostane ilişkiler kurmuştur. Ayrıca Nikaia'da belgelenen anıtsal mezarların bu sınıfa ait olması tesadüf olmasa gerektir. Bu duruma benzer olarak kırsal alanda birçok çiftlik evi sahibinin Roma vatandaşlığına sahip olması, ayrıca kırsalda *patronus-cliens* ilişkisinin sık sık kurulması, bölge dinamiğini yansıtmaktadır. En nihayetinde, Roma İmparatorluğu'nun teşvik etmiş olduğu bu sisteme Nikaialıların uyum sağladığı, kendilerini Roma'ya kanıtlama çabası içerisinde oldukları ve bu çabalarıyla Romanizasyonun etkilerini yansıttıkları desteklenebilir.

Bu etkilere karşın, çoğu kez bölge insanı iki kültürü birlikte benimsemiş olmalıdır. Hellenlerin Küçük Asya'ya dışarıdan geldiği ve buradaki yerel halklar ile kaynaştığı bilinmektedir. Benzer şekilde ileriki süreçte hem Hellen hem Roma kültürüyle harmanlanan halkların, sosyal karmaşıklık seviyesi oldukça yüksek, melez bir kültürü oluşturduklarını düşünmek yanlış olmayacaktır. Uzun yıllar boyunca etkileşimde kalan halkların sahip olduğu iki kültürün birinden feragat etmesi söz konusu değildir. Ayrıca kültürel etkileşim söz konusu olduğunda, günümüz toplumundan da anlaşılacağı üzere "aslında olan" ile "topluma yansıtılan" arasında bir fark bulunmaktadır. Dolayısıyla bütün Romanizasyon verilerinin ne kadar "samimi" olduğu, gerçeği yansıttığı, kesinlik dahilinde kanıtlanması pek mümkün görünmemektedir. Yerel bir bireyin Roma vatandaşlığını almış olması, Roma'nın "kazan kazan" politikası göz önüne alındığında, o bireyin ne kadar Romalı olduğunun sorgulanmasına neden olmaktadır. Ancak her halükârda, mevcut veriler ışığında, Romanizasyon özelinde imparatorluğun bir çabasının olduğu, Nikaia halkının da toplum veya birey seviyesinde bu tepkiye olumlu karşılık verdiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Romalılar, Doğu Akdeniz'deki yayılımları bağlamında ilk olarak Hellas, ardından ise Küçük Asya'ya hakimiyet sağlamıştır. Bu hakimiyet süreci içinde, Bithynia Krallığı ile Roma arasında ilişkiler kurulmuş ve zamanla Bithynia kralları tarafından Roma'ya destek sağlanmıştır. Roma'nın gücünün artmasıyla bölgede daha fazla söz sahibi olmaya başladığı ve Bithynia krallarının siyasetinin zamanla Roma yanlısı (veya bağımlısı) bir yol izlediğini söyleyebilmek mümkündür; Roma karşıtı olarak Makedonialıların yanında yer alan I. Prousias (M.Ö. 228-182) ileriki süreçte tarafsızlığını korumuş, krallığın bu yaklaşımı kral II. Prousias (M.Ö. 182-149) ile sürdürülmüştür. Roma'nın Pydna Savaşı'nda (M.Ö. 168) zafer elde etmesi karşısında Bithynia Krallığı, Roma yanlısı bir siyaset izlemeye başlamıştır. Roma'nın da desteğiyle II. Nikomedes (M.Ö. 149-127), babası II. Prousias'a üstünlük kurarak Bithynia tahtına geçebilmiştir. Kendisine sağlanan yardıma karşılık olarak II. Nikomedes, bu sefer Aristonikos İsyanı'nda (M.Ö. 132) Roma'ya destek vermiştir. M.Ö. 113-101 aralığında Roma ile Cimbriler arasında gerçekleşen mücadele sırasında Roma, bu sefer III. Nikomedes'ten (M.Ö. 127-94) yardım istemiş, ancak vergi borçları nedeniyle halkının büyük bölümünün köleleştirildiği gerekçesiyle bu talep reddedilmiştir. Böylelikle bu zamana kadar Bithynia Krallığı'nın içinde *publicani*nin büyük oranda etkin olduğu anlaşılmaktadır. Bithynia'nın son kralı IV. Nikomedes (M.Ö. 94-74) de tahtını koruyabilmek adına Roma'nın desteğini görmüş, Roma'ya bağlı hareket etmiş ve vefatının ardından krallığı Roma'ya bırakmıştır.

Roma merkez idare ile Bithynia kralları arasında kurulan ilişkiler, Roma'nın kontrolünde ilerlemiş ve ileriki süreç için bir zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda sunmuş olduğu yardım ve desteklerin ardından Roma, zamanla Bithynia'nın iç işlerine karışmaya başlamış ve en nihayetinde bölgedeki kontrolü sağlamıştır. Henüz eyaletleşme süreci başlamadan *publicani*nin bölgedeki varlığını hissettirmiş olması, bölge dinamiği ve etkileşim bakımından önem arz etmektedir; fiilen bir Romanizasyon etkisi kaydedilmemesine karşın vergi borçları nedeniyle yerel halkın hatta kralların Roma'ya bağlı kalmak durumunda kaldığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 74'te Bithynia'nın Roma'ya bırakılmasıyla merkez idare Romalılaştırmaya yönelik ilk adımını atarak krallığın eyaletleşme sürecini başlatmıştır. Böylelikle M.Ö. 66'da doğuya görevlendirilen Gnaeus Pompeius Magnus M.Ö. 62 civarında *lex Pompeia* olarak bilinen düzenlemelerini gerçekleştirebilmiştir; Bithynia ve Pontus krallıkları

birleştirilerek *Bithynia et Pontus* Eyaleti oluşturulmuş, memuriyetler ve yasalar gibi idari konular ele alınmış, düzenin sağlanması ve vergilerin sorunsuz tahsil edilmesine önem verilmiştir. M.Ö. 2. yy. itibariyle Bithynia'nın geniş ve verimli arazileri *publicani* ve *negotiatores* gruplarının dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla bölgedeki düzenlemeler, bu grupların menfaatleri doğrultusunda şekillenmiş olmalıdır. Bölgenin ekonomik potansiyeli krallıktan eyalete geçiş aşamasında da görülmektedir; ilk adım olarak krallık hazinesi Roma'ya taşınırken, ileriki süreçte Gaius Iulius Caesar ve Sextus Pompeius Magnus gibi önemli kişiliklerin bölgedeki kentlerden ağır mali taleplerde bulunduğu kaydedilmektedir.

Bahsedildiği üzere, Bithynia kralları ile kurulan ilişkiler sayesinde bölgedeki Roma etkisinin zemini hazırlanmış, eyaletleşme süreci ile Romanizasyonun ilk adımı atılmış ve daha sonra çeşitli uygulamalar ile Romanizasyon etkisi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Merkezi idarenin yerine getirmiş olduğu uygulamalar, geniş bir tarım arazisine hâkim olan Nikaia kenti aracılığıyla yansımaktadır. Bölgenin en önemli kentlerinden biri olan Nikaia'da ele geçen epigrafik veriler, İtalik grupların faaliyetlerini göstermektedir; çalışma kapsamında bahsi geçen ailelerin kent ve teritoryumundaki varlığı, Principatus'un öncesinde veya başından itibaren burada faaliyet göstermiş olabileceklerini düşündürtmektedir. Principatus'un kuruluşundan itibaren bizzat İmparator Augustus tarafından Nikaia'ya *Divus Iulius* ile *Dea Roma* kültlerine dair gerekli izinlerin verilmesi, kentteki Roma ve İtalik nüfusunun varlığı ve etkisi ile ilişkili olmalıdır. Bu iki külte paralel olarak Bithynia Koinonu bağlamında, Nikaia'da imparatorluk kültünün kaydedilmesi yine Romanizasyon açısından önemli bir gelişme olarak izlenebilmektedir. İmparator ve Roma merkezi idare ile ilişkili olarak Nikaia'da Roma'nın karakteristik eğlencesi olan gladyatör oyunlarının sahnelenmesi, kentteki Romanizasyonun en anlaşılabilir etkilerinden biri olarak karşılaşılmaktadır.

Romanizasyonun göstergesi olarak Nikaia'nın fiziki organizasyonu dikkat çekmektedir. Günümüzde izlenebilen ızgara planı ve bu plana sadık kalınarak uygulanan iki ana aks (*Cardo* ve *Decumanus Maximus*), ayrıca bu iki ana aksın dört ana kent kapısı ile ilişkili olması, Nikaia'nın Roma kent örneğine göre şekillendiğini düşündürtmektedir. Ayrıca bu ana aksların kentin dışındaki tarımsal alanın parselasyonunu da etkilemiş olması yine bir Roma uygulaması olarak görünmektedir. Kırsal alanın parselasyona uygun şekilde düzenlenmiş olması ve geniş bir yol ağı ile

ilişkilendirilmesi, *ager publicus* arazilerinin belirlenmesi bağlamında yine *publicani* ve *negotiatores* gruplarının etkisine dair izlenimler sunmaktadır. Bu grupların yanı sıra Roma imparatorları tarafından çeşitli dönemlerde Roma vatandaşlığının verilmesi, yerel halkın adaptasyonunu olumlu yönde etkilemiş olmalıdır; Roma vatandaşlarının *cursus honorum*ları, çoğunlukla bu kişilerin elit sınıfa ait olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu sınıfın kendi menfaatinin yanı sıra yerel ile merkez idare arasında bir köprü niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Nikaia kentinin Roma'nın kurmuş olduğu düzene gösterdiği adaptasyon, Nikomedeia kenti ile olan rekabet aracılığıyla da yorumlanmaktadır. Çünkü bilindiği üzere iki kent arasındaki rekabet, özellikle imparatorluk kültü bağlamında düzenlenen festivaller ve bu festivallerdeki protokol sırasının hangi kente ait olacağı ile ilişkili olmuştur. Böylelikle iki kent arasındaki, nümismatik verilere ve kent kapılar üzerindeki epigrafik unsurlara da yansıyan unvan yarışı, her iki kentin kendisini Roma'ya kanıtlama çabası olarak değerlendirilmekte, bu durum da Romanizasyona dair gönüllülüğe işaret etmektedir.

Kentin Romanizasyon sürecine dair önemli bir kaynak da nümismatik verilerdir. Nikaia kent sikkeleri incelendiğinde, Romanizasyon ve Roma propagandasına dair çeşitli yansımaları görebilmek mümkündür. Gerek sikke betimleri gerekse lejandlar kullanılarak çeşitli mesajlar verilmeye çalışılmış, esas olarak dini, idari, askeri ve ekonomik propaganda yürütülmüştür. Doğrudan Roma ile bağlantılı unsurların kent sikkeleri üzerinde kullanılması, Nikaialıların kent kimliğinin ve Roma'ya olan bağlılığının yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Bütün bu veriler ve değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, Roma'nın zamanla önce bölge ölçeğinde Bithynia'da, ardından kent ölçeğinde Nikaia'da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Değerlendirilen veriler ışığında, Roma etkisi bağlamında idari ve sosyokültürel hususlarda, Nikaia kentinin ve halkının Roma'nın etkisine olumlu tepki verdiği ortaya koyulmaktadır.

KAYNAKLAR[1]

Antik Edebi Kaynaklar ve Kısaltmalar

Ael. VH	Aelianus. Historical Miscellany. (çev. N. G. Wilson). *The Loeb Classical Library 486*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997.
Anth. Pal.	Anthologia Palatina. *Epigrammatum Anthologia Palatina II*. (çev. F. Dübner). Paris: Instituti Francici Typographis, 1888.
App. B Civ.	Appianos. *Ρωμαϊκά*. Roman History, III: 1-3.26. (çev. H. White). *The Loeb Classical Library 4*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.
	Appianos. *Ρωμαϊκά*. Roman History, III: 3.27-5. (çev. H. White). *The Loeb Classical Library 5*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.
App. Mithr.	Appianos. *Ρωμαϊκά*. Roman History, II. (çev. H. White). *The Loeb Classical Library 3*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1912.
App. Syr.	Appianos. *Ρωμαϊκά*. Roman History, II. (çev. H. White). *The Loeb Classical Library 3*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1912.
Ath.	Athenaeus. *Δειπνοσοφισταί*. The Learner Banqueters II: 3.106e-5. (çev. S. D. Olson). *The Loeb Classical Library 208*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007.
Caes. B Civ.	Caesar. *De Bello Civili*. Civil War. (çev. C. Damon). *The Loeb Classical Library 39*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016.
Cass. Dio	Dio Cassius. *Roman History, II: Books 12-35*. (çev. E. Cary – H. B. Foster). *The Loeb Classical Library 37*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

[1]Çalışmada kullanılan kaynak kısaltmaları için DNP esas alınmıştır. DNP kısaltma listesi için bkz: https://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/bibliographic-abbreviations-Bibliographic_Abbreviations

Cassius Dio. *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*. Dio's Roman History III: 36-40 (çev. E. Cary – H. B. Foster). *The Loeb Classical Library 53*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

Cassius Dio. *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*. Dio's Roman History IV: 41-45 (çev. E. Cary – H. B. Foster). *The Loeb Classical Library 66*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

Cassius Dio. *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*. Dio's Roman History, V: 46-50. (çev. E. Cary, H. B. Foster). *The Loeb Classical Library 82*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.

Cassius Dio. *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*. Dio's Roman History, VI: 51-55. (çev. E. Cary, H. B. Foster). *The Loeb Classical Library 83*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.

Cassius Dio. *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*. Dio's Roman History, VIII: 61-70. (çev. E. Cary, H. B. Foster). *The Loeb Classical Library 176*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.

Cassius Dio. *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*. Dio's Roman History, IX: 71-80. (çev. E. Cary, H. B. Foster). *The Loeb Classical Library 177*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.

Cato Agr. Cato, Varro. On Agriculture. (çev. W. D. Hooper – H. B. Ash). *The Loeb Classical Library 283*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934.

Catull. Catullus. *Carmina*. Catullus. Tibullus. Pervigilium Veneris. (çev. F. W. Cornish – J. P. Postgate – J. W. Mackail – G. P. Goold). *The Loeb Classical Library 6*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.

Chron. pasch. Chronikon Paschale. *Chronicon Paschale ad Exemplar Vaticanum*, I. (çev. L. Dindorf). Bonn: Impensis Ed. Weberi, 1832.

Cic. Att. Cicero. *Epistulae ad Atticus*. The Letters to Atticus, I. (çev. D. R. Shackleton Bailey). *The Loeb Classical Library 7*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

	Cicero. *Epistulae ad Atticus*. The Letters to Atticus, II. (çev. D. R. Shackleton Bailey). *The Loeb Classical Library 8*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
	Cicero. *Epistulae ad Atticus*. The Letters to Atticus, III. (çev. D. R. Shackleton Bailey). *The Loeb Classical Library 97*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
Cic. Fam.	Cicero. *Epistulae ad Familiares*. The Letters to His Friends, I. (çev. W. Glynn Williams). *The Loeb Classical Library 205*. London: Harvard University Press, 1958.
	Cicero. *Epistulae ad Familiares*. The Letters to His Friends III, 281-435 (çev. M. Cary). *The Loeb Classical Library 230*. London: Harvard University Press, 2001.
Cic. Flacc.	Cicero. *In Catilinam I-IV. Pro Murena. Pro Sulla. Pro Flacco.* (çev. C. Macdonald). *The Loeb Classical Library 324*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976.
Cic. Leg. agr.	Cicero. *Pro Quinctio. Pro Roscio Amerino. Pro Roscio Comoedo.* On the Agrarian Law. (çev. J. H. Freese). *The Loeb Classical Library 240*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1930.
Cic. Leg. Man.	Cicero. *Pro Lege Manilia. Pro Caecina. Pro Cluentio. Pro Rabirio Perduellionis Reo*. (çev. H. Grose-Hodge). *The Loeb Classical Library 198*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.
Cic. Mur.	Cicero. *In Catilinam I-IV. Pro Murena. Pro Sulla. Pro Flacco.* (çev. C. Macdonald). *The Loeb Classical Library 324*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976.
Cic. Phil.	Cicero. *Philippics 1-6.* (çev. D. R. Shackleton-Bailey). *The Loeb Classical Library 189*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1957.
	Cicero. *Philippics 7-14.* (çev. D. R. Shackleton-Bailey). *The Loeb Classical Library 507*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010.

Cic. Quinct. Cicero. *Pro Quinctio. Pro Roscio Amerino. Pro Roscio Comoedo.* On the Agrarian Law. (çev. J. H. Freese). *The Loeb Classical Library 240*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1930.

Cic. Verr. Cicero. *In Verrem*. The Verrine Orations I: Against Caecilius. Against Verres, I-II. *The Loeb Classical Library 221*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928.

Diod. Diodorus Siculus. *Βιβλιοθήκη Ἱστορική*. The Library of History X: Books 19.66-20. (çev. R. M. Geer). *The Loeb Classical Library 390*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954.

Diodorus Siculus. *Βιβλιοθήκη Ἱστορική*. The Library of History XI: Fragments of Books 21-32. (çev. F. R. Walton). *The Loeb Classical Library 409*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1957.

Dion. Chrys. Dion Chrysostomos. *Λόγοι*. Discourses 31-36. (çev. J. W. Cohoon – H. Lamar-Crosby). *The Loeb Classical Library 358*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

Dion Chrysostomos. *Λόγοι*. Discourses 37-60. (çev. H. Lamar-Crosby). *The Loeb Classical Library 376*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1946.

Dion. Hal. Ant. Dionysios Khalikarnasseus. *Ῥωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*. Roman Antiquities VII: 11-20. (çev. E. Cary). *The Loeb Classical Library 388*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1950.

Euseb. Vit. Con. Eusebius. *Life of Constantine.* (Çev. A. Cameron). *S. G. Hall. Oxford University Press*, 1999.

Eutr. Eutropius. *Breviarum Historiae Romanae*. Roma Tarihinin Özeti. (çev. Ç. Menzilcioğlu). *Humanitas, Yunan ve Latin Klasikleri 9*. İstanbul: Kabalcı, 2006.

Flor. Epit. Florus. *Epitome of Roman History*. (çev. E. S. Forster). *The Loeb Classical Library 231*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929.

Gai. Inst. Gaius. *Institutiones*. Instittues of Roman Law by Gaius. (çev. E. Poste). Oxford: Clarendon Press, 1904.

Gell. NA	Gellius. *Noctes Atticae*. Attic Nights I: 1-5. (çev. J. C. Rolfe). *The Loeb Classical Library 195*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.
	Gellius. *Noctes Atticae*. Attic Nights II: 6-13. (çev. J. C. Rolfe). *The Loeb Classical Library 200*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.
Gran. Lic.	Granius Licinianus. *Annales Grani Liciniani Reliquiae*. (çev. N. Criniti). *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*. B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1981.
Hdt.	Herodotos. *Ἱστορίαι*. The Persian Wars, I: 1-2. (çev. A. D. Godley). *The Loeb Classical Library 117*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1920.
	Herodotos. *Ἱστορίαι*. The Persian Wars, III: 5-7. (çev. A. D. Godley). *The Loeb Classical Library 119*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1922.
Hes. Theog.	Hesiodos. *Θεογονία*. Theogony. Works and Days. Testimonia. (çev. G. W. Most). *The Loeb Classical Library 57*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018.
Hom. Il.	Homeros. *Ἰλιάς*. Iliad, I: 1-12. (çev. A. T. Murray – G. E. Dimock). *The Loeb Classical Library 104*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.
	Homeros. *Ἰλιάς*. Iliad, II: 13-24. (çev. A. T. Murray – G. E. Dimock). *The Loeb Classical Library 105*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.
Hor. Carm.	Horatius. *Carmina*. The Odes of Horace. A Translation and an Exposition. (çev. E. R. Garnsey). London: Swan Sonnenschein & Co. Lim., 1907.
Hyg.	Hyginus Gromaticus. *Corpus Agrimensorum Romanorum I.I.* (çev. C. Thulin). Aedibus B. G. Teubneri, 1913.
Iul. Rufin.	Iulius Rufinianus. *De Figuris Sententiarum et Elocutionis Liber. De Schematis Lexeos. De Schematis Dianoeas*. (ed. D. Ruhnkenius). Lugdunum Batavorum, 1768.

Jos. BI — Flavius Josephus. *Ἱστορία Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου*. The Jewish War, I: 1-2. (çev. H. St. J. Thackeray). *The Loeb Classical Library 203*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.

Just. Epit. — Iustinus. *Trogi Pompei Historiarum Philippicarum Epitoma*. Epitome of Pompeius Trogus. Leipzig: B. G. Teubner, 1859.

Liv. — Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, V: 21-22. (çev. J. C. Yardley). *Loeb Classical Library 233*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2019.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, VI: 23-25. (çev. J. C. Yardley). *Loeb Classical Library 355*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, VII: 26-27. (çev. J. C. Yardley). *Loeb Classical Library 367*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, VIII: 28-30. (çev. J. C. Yardley). *Loeb Classical Library 381*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2021.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, IX: 31-34. (çev. J. C. Yardley). *Loeb Classical Library 295*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, X: 35-37. (çev. J. C. Yardley). *Loeb Classical Library 301*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, XI: 38-40. (çev. J. C. Yardley). *Loeb Classical Library 313*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, XII: 40-42. (çev. E. T. Sage – A. C. Schlesinger). *Loeb Classical Library 332*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, XIII: 43-45. (çev. A. C. Schlesinger). *Loeb Classical Library 396*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

Titus Livius. *Ab Urbe Condita*. The History of Rome, XIV: Summaries, Fragments, Jukius Obsequens, General Index. (çev. A. C. Schlesinger). *Loeb Classical Library 404*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.

Liv. Ep. Ox. Titus Livius. *Periochae Omnium Librorum, Fragmenta Oxyrhynchi Reperta Ivlii Obseqventis*, I. (ed. O. Rossbach). Leipzig: B. G. Teubner, 1910.

Memn. Memnon. *Περὶ Ἡρακλείας*. Herakleia Pontike Tarihi. (çev. M. Arslan). İstanbul: Odin Yayıncılık, 2007.

Mt. Matthaios. *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*. (eds. B. Μουστάκη – I. Τιμαγένους). Αθήνα: I. Σιδέρης, 1971.

Nonnus, Dion. Nonnus. *Dionysiaca I: 1-15* (çev. W. H. D. Rouse). *Loeb Classical Library 344*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

Oros. Paulus Orosius. *Historiae Adversus Paganos*. History Against the Pagans. (çev. J. Dryden). *Kolbe's Greatest Book of Christian Civilazation 31*. Texas: The Kolbe Foundation, 2014.

Paus. Pausanias. *Ελλάδος Περιήγησις*. Description of Greece, I: 1-2 (Attica and Corinth). (çev. W. H. S. Jones). *The Loeb Classical Library 93*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1918.

Pausanias. *Ελλάδος Περιήγησις*. Description of Greece, II: 3-5 (Laconia, Messenia, Elis 1). (çev. W. H. S. Jones – H. A. Ormerod). *The Loeb Classical Library 188*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1926.

Pausanias. *Ελλάδος Περιήγησις*. Description of Greece, III: 6-8.21 (Elis 2, Achaia, Arcadia). (çev. W. H. S. Jones). *The Loeb Classical Library 272*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1933.

Philostrat. VA Philostratos. *Τα ες τον Τυανέα Απολλώνιον*. Apollonius of Tyana I: 1-4. (çev. C. P. Jones). *The Loeb Classical Library 16*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.

Plin. Ep. Plinius Minor. *Epistulae*. Letters, II: 8-10. (çev. B. Radice). *Loeb Classical Library 59*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969.

Plin. HN Plinius Maior. *Naturalis Historia*. Natural History, II: 3-7. (çev. H. Rackham). *The Loeb Classical Library 352*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1961.

Plinius Maior. *Naturalis Historia*. Natural History, III: 8-11. (çev. H. Rackham). *The Loeb Classical Library 353*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

Plinius Maior. *Naturalis Historia*. Natural History, IX: 33-35. (çev. H. Rackham). *The Loeb Classical Library 394*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1952.

Plut. Aem. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, VI. Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 98*. London: William Heinemann, 1918.

Plut. Ant. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, IX. Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius. (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 101*. London: William Heinemann, 1920.

Plut. Brut. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, VI. Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 98*. London: William Heinemann, 1918.

Plut. Caes. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, VII. Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 99*. London: William Heinemann, 1919.

Plut. Flam. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, X. Agis and Cleomenes, and Tiberius and Caius Gracchus, Philopoemen and Flamininus. (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 102*. London: William Heinemann, 1921.

Plut. Luc. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, II. Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus.

(çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 47*. London: William Heinemann, 1914.

Plut. Pomp. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, V. Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus. (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 87*. London: William Heinemann, 1917.

Plut. Pyr. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, IX. Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius. (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 101*. London: William Heinemann, 1920.

Plut. Sul. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, IV. Alcibiades and Corolianus. Lysander and Sulla. (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 80*. London: William Heinemann, 1916.

Plut. Ti. Gr. Plutarkhos. *Βίοι Παράλληλοι*. Parallel Lives, X. Agis and Cleomenes, and Tiberius and Caius Gracchus, Philopoemen and Flamininus. (çev. B. Perrin). *The Loeb Classical Library 102*. London: William Heinemann, 1921.

Pol. Polybius. *Ἱστορίαι*. The Histories, I: Books 1-2. (çev. W. R. Paton). *The Loeb Classical Library 128*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010.

Polybius. *Ἱστορίαι*. The Histories, III: Books 5-8. (çev. W. R. Paton). *The Loeb Classical Library 138*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.

Polybius. *Ἱστορίαι*. The Histories, IV: Books 9-15. (çev. W. R. Paton). *The Loeb Classical Library 159*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.

Polybius. *Ἱστορίαι*. The Histories, V: Books 16-27. (çev. W. R. Paton). *The Loeb Classical Library 160*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

Polybius. *Ἱστορίαι*. The Histories, VI: Books 28-39. (çev. W. R. Paton). *The Loeb Classical Library 161*. London: William Heinemann, 2012.

Quint. Curt. Quintius Curtius. History of Alexander, II: 6-10. (çev. J. C. Rolfe). *The Loeb Classical Library 369*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1946.

Sall. Hist. Sallustius. The Histories, II: 3-4. (çev. P. McGushin). Oxford: Oxford University Press, 2022.

SHA Alex. Sev. Aelius Lampridius. *Historia Augusta*, II. (çev. D. Magie). *Loeb Classical Library* 140. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

Steph. Byz. Stephani Byzantii. *Εθνικών*. Ethnikon. (çev. A. Westermann). Lipsia: B. G. Teubneri, 1839.

Strab. Strabon. *Γεωγραφικά*. Geography, II: 3-5. (çev. H. L. Jones). *Loeb Classical Library 50*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.

Strabon. *Γεωγραφικά*. Geography, V: 10-12. (çev. H. L. Jones). *Loeb Classical Library 211*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928.

Strabon. *Γεωγραφικά*. Geography, VI: 13-14. (çev. H. L. Jones). *Loeb Classical Library 223*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929.

Suda Suidas. *Suidae Lexicon*. Graece & Latine I. (çev. A. Portus). Cantabrigia: Typis Academicis, 1705.

Suet. Aug. Suetonius. Lives of the Caesars I. Julius. Augustus. Tiberius. Gaius. Caligula. (çev. J. C. Rolfe). *Loeb Classical Library 31*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

Suet. Iul. Suetonius. Lives of the Caesars I. Julius. Augustus. Tiberius. Gaius. Caligula. (çev. J. C. Rolfe). *Loeb Classical Library 31*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

Suet. Ner. Suetonius. Lives of the Caesars II: Claudius. Nero. Galba. Otho and Vitellius. Vespasian. Titus. Domitian. Lives of Illustrious Men: Grammarians and Rhetoricians. Poets (Terence. Virgil. Horace. Tibullus. Persius. Lucan). Lives of Pliny the Elder and Passienus Crispus. (çev. J. C. Rolfe). *Loeb*

Classical Library 38. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

Tac. Agr. Cornelius Tacitus. *De Vita et Moribus Iulii Agricolae*. The Life of Julius Agricola. *Dialogus, Agricola, Germania.* (çev. W. Peterson). *The Loeb Classical Library 35*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

Tac. Ann. Cornelius Tacitus. *Annales*. Annals: 4-5, 1-3 (çev. C. Moore – J. Jackson). *The Loeb Classical Library 249*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931.

Cornelius Tacitus. *Annales*. Annals: 4-6, 11-12 (çev. J. Jackson). *The Loeb Classical Library 312*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937.

Cornelius Tacitus. *Annales*. Annals: 13-16 (çev. J. Jackson). *The Loeb Classical Library 322*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937.

Thuc. Thoukydides. *Περί του Πελοποννησιακού Πολέμου*. History of the Peloponnesian War, II: 3-4. (çev. C. F. Smith). *The Loeb Classical Library 109*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1920.

Val. Max. Valerius Maximus. *Facta et dicta memorabilia*. Q. Valerius Maximus. His Collections of the Memorable Acts and Sayings of Orators, Philosophers, Statesmen, and Other Illustrius Persons of Ancient Romans, and Other Foreign Nations, Upon Various Subjects. (çev. S. Speed). London: 1684.

Vell. Velleius Paterculus. *Compendium of Roman History. Res Gestae Divi Augusti*. (çev. F. W. Shipley). *The Loeb Classical Library 152*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.

Vitr. De arch. Vitruvius. *De architectura*. Mimarlık Üzerine On Kitap. (çev. S. Güven). İstanbul, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı: 2005.

Zos. Zosimus. *New History*. (çev. R. T. Ridley). Melbourne, *Australian Association for Byzantine Studies, Byzantina Ausrtraliensa 2*, 1982.

Modern Yunanca Kaynak ve Kısaltmalar

Γαρουφαλιάς 1946	Γαρουφαλιάς, Π. Ε. (1946). *Πύρρος, ο Βασιλεύς της Ηπείρου*. Αθήνα: Σάκκουλας.
Γερμανός 1925	Γερμανός, Α. (1925). *Ο Πανηγυρικός Εορτασμός της Χιλιοστής Εξακοσιοστής Επετηρίδος της Πρώτης εν Νικαία Οικουμενικής Συνόδου*. Κωνσταντινούπολη: Τύποις Εστίας Γαλατά.
Γόνης 1989	Γόνης, Δ. Β. (1989). Νίκαια. Η Μητρόπολη του Ελληνισμού της Βιθυνίας. *Ιστορικό Περίγραμμα. Νίκαια. Ιστορία. Θεολογία. Πολιτισμός 325-1987*. Νίκαια: 13-48.
Γούναρη 2003	Γούναρη, Ε. Γ. (2003). *Η Εικονογραφία της Ρώμης στην Αρχαία Τέχνη*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
Ζαφειροπούλου – Χατζηδάκης 1994	Ζαφειροπούλου, Ζ. – Χατζηδάκης, Π. (1994). Ἀγορά τῶν Ἰταλῶν, κόγχη Ποπλίου Σατρικανίου. Ελληνιστική Κεραμική από το Αιγαίο. Μυτιλήνη: 28-45.
Κιουπκιολής 2001	Κιουπκιολής, Κ. (2001). *Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
Κλεώνυμος – Παπαδόπουλος 1867	Κλεώνυμος Μ. – Παπαδόπουλος, Χ. (1867). *Βιθυνικά, η Επίτομος Μονογραφία της Βιθυνίας και των Πόλεων Αυτής*. Κωνσταντινούπολη: Τυπογραφείο Ι. Α. Βρετός .
Παχτίκος 1912a	Παχτίκος, Γ. Δ. (1912). Εντυπώσεις εκ της ανά την Μ. Ασίαν προς Περισυλλογήν Δημοτικών Ασμάτων Περιοδείας. *ΜΟΥΣΙΚΗ*, 8, Κωσταντινούπολη: 225-229.
Παχτίκος 1912b	Παχτίκος, Γ. Δ. (1912). Εντυπώσεις εκ της ανά την Μ. Ασίαν προς Περισυλλογήν Δημοτικών Ασμάτων Περιοδείας. *ΜΟΥΣΙΚΗ*, 10, Κωσταντινούπολη: 290-291.

Epigr. tou Oropou Πετράκος, Β. Χ. (1997). *Οι Επιγραφές του Ωρωπού*. Αθήνα: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

Ραπτόπουλος 2007 Ραπτόπουλος, Σ. Γ. (2007). *Το Δελφικό Ιερό κατά την Ρωμαιοκρατία και την Ύστερη Αρχαιότητα*. Αθήνα: Αρχαιολογικός Οδηγός Ελλάδος.

Modern Kaynaklar ve Yayın Kısaltmaları

Abbasoğlu – Delemen 2004 Abbasoğlu, H. – Delemen, İ. (2004). Antik Nikaia'dan Günümüze Kalanlar. I. Akbaygil – H. İnalcık – O. Aslanapa (eds.). *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul: 189-197.

Adak 2010 Adak, M. (2010). Der soziale Aufstieg eines Tierkämpfers (archikynegos) aus Bithynien. *GEPHYRA*, 7, Antalya: 1-9.

Adak 2016 Adak, M. (2016). Nemesis in der bithynischen Metropole Nikaia und ein Prokonsul der Provinz Asia. B. Takmer – E. N. Akdoğu-Arca – N. Gökalp-Özdil (eds.). *Vir doctus Anatolicus – Studies in Memory of Sencer Şahin*, İstanbul: 1-32.

Adak – Akyürek-Şahin 2005 Adak, M. – Akyürek-Şahin, N. E. (2005). Katalog der Inschriften im Museum von Adapazarı. *GEPHYRA*, 2, Antalya: 133-172.

Adak – Öztürk HS 2016 Adak, M. – Öztürk. H. S. (2016). Ein neuer Meilenstein aus der Nähe von Dableis (Nikaia) und das flavische Straßenbauprogramm in der Provinz Bithynia et Pontus. *Philia*, 2, İstanbul: 72-82.

Adak – Öztürk HS 2017 Adak, M. – Öztürk, H. S. (2017). Eine neue ῥοδισμός-Inschrift aus dem Hinterland von Nikaia. *PHILIA*, 3, İstanbul: 44-48.

Adak 2019 Adak, M. (2019). Küçük Asya'da Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Ulaşım, İletişim ve Taşımacılık. Oğuz Tekin (ed.). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde*

Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri. İstanbul: 432-449.

Adak – Thonemann 2022 — Adak, M. – Thonemann, P. (2022). Teos and Abdera: Two Cities in Peace and War. Oxford: Oxford Univeristy Press.

Adam 1994 — Adam, J. P. (1994). *Roman Building. Materials and Techniques*. (çev. A. Mathews). London, New York: Routledge.

Adatepe – Erel 2006 — Adatepe, F. – Erel, L. (2006). İznik Tarihsel Dönem Deprem Verilerinin İrdelenmesi. *İstanbul Üniv. Müh. Fak. Yerbilimleri Dergisi*, 19/2, İstanbul: 131-150.

Adler 2006 — Adler, E. (2006). Who's Anti-Roman? Sallust and Pompeius Trogus on Mithridates. *The Classsical Journal*, 101/4, Baltimore: 383-407.

AE — *L'Anée Épigrafique.*

AE 1900 (1901) — Cagnat, R. – Besnier, M. (1900-1901). *AE*, 1900 (1901), Paris: Presses Universitaires de France.

AE 1950 (1951) — Cagnat, R. (1950-1951). *AE*, 1950 (1951), Paris: Presses Universitaires de France.

AE 1971 (1974) — Merlin, A. – Gagé, J. – Leglay, M. – Pelaum, H. G. – Wuilleumier, P. – Chastagnol, A. (1971-1974). *AE*, 1971 (1974), Paris: Presses Universitaires de France.

AE 1993 (1996) — Merlin, A. – Gagé, J. – Leglay, M. – Pelaum, H. G. – Wuilleumier, P. – Chastagnol, A. (1993-1996). *AE*, 1993 (1996), Paris: Presses Universitaires de France.

AE 2007 (2010) — Merlin, A. – Gagé, J. – Leglay, M. – Pelaum, H. G. – Wuilleumier, P. – Chastagnol, A. (2007-2010). *AE*, 2007 (2010), Paris: Presses Universitaires de France.

AE 2010 (2013) — Merlin, A. – Gagé, J. – Leglay, M. – Pelaum, H. G. – Wuilleumier, P. – Chastagnol, A. (2010-2013). *AE*, 2010 (2013), Paris: Presses Universitaires de France.

AE 2012 (2015) Merlin, A. – Gagé, J. – Leglay, M. – Pelaum, H. G. – Wuilleumier, P. – Chastagnol, A. (2013-2016). *AE*, 2012 (2015), Paris: Presses Universitaires de France.

AE 2013 (2016) Merlin, A. – Gagé, J. – Leglay, M. – Pelaum, H. G. – Wuilleumier, P. – Chastagnol, A. (2013-2016). *AE*, 2013 (2016), Paris: Presses Universitaires de France.

AE 2015 (2018) Merlin, A. – Gagé, J. – Leglay, M. – Pelaum, H. G. – Wuilleumier, P. – Chastagnol, A. (2015-2018). *AE*, 2015 (2018), Paris: Presses Universitaires de France.

Africa 1971 Africa, T. W. (1971). Urban Violence in Imperial Rome. *The Journal of Interdisciplinary History*, 2/1, Massachusetts: 3-21.

Agbamu 2019 Agbamu, S. (2019). Mare Nostrum: Italy and the Mediterranean of Ancient Rome in the Twentieth and Twenty-First Centuries. *Fascism: Journal of Comparative Fascist Studies*, 8/2, Leiden: 250-274.

Ager 1991 Ager, S. L. (1991). Rhodes: The Rise and Fall of a Neutral Diplomat. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 40/1, Stuttgart: 40-41.

Ager 1996 Ager, S. L. (1996). Insterstate Arbitrations in the Greek World, 337-90 B.C. *Hellenistic Culture and Society 18*. Berkeley: University of California Press.

Ager 2009 Ager, S. L. (2009). Roman Perspectives on Greek Diplomacy. C. Eilers (ed.). *Diplomats and Diplomacy in the Roman World. Mnemosyne Supplement 304*, Leiden: 15-43.

Ainsworth 1842 Ainsworth, W. F. (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia II*. London: John W. Parker.

AJA *American Journal of Archaeology*.

Akalın 2006 Akalın, A. G. (2006). Hellenleştirmede Bir Yerleşim Ögesi: Katoikia. *Türk Araştırmaları Dergisi*, 25/39, Ankara: 65-74.

Akarca 1998	Akarca, A. (1998). *Şehir ve Savunması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Akbaş-Önsoy 2019	Akbaş-Önsoy, Ö. (2019). *İznik Roma Tiyatrosu Mimari Bezemesi ve Bithynia Bölgesi Tiyatroları Arasındaki Yeri ve Önemi.* (Yüksek Lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
Akbaygil et al. 2004	Akbaygil, I. – H. İnalcık – O. Aslanapa (2004) (eds.). *Tarih Boyunca İznik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
Akdoğu-Arca 2007	Akdoğu-Arca, E. N. (2007). New Inscriptions From Bithynia. *GEPHYRA*, 4, Antalya: 145-154.
Akgün-Kaya 2017	Akgün-Kaya, E. (2017). İkinci Sofistik Dönem: Sofist, Retor ve Filozofların Dini Görevleri. *CEDRUS*, 5, Antalya: 217-239.
Aktüre 2008	Aktüre, Z. (2008). Typological Studies of Ancient Theatre Architecture: The Tree vs. the Rhizome Model. C. Fenwick – M. Wiggins – D. Wythe (eds.). *TRAC 2007: Proceedings of the Seventeenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, London 2007*. Oxford: 89-107.
Akyürek-Şahin 2002	Akyürek-Şahin, N. E. (2002). *Phrygia'da Çiftçi Tanrısı: "Dii Brontonti Eukhen"*. (Doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
Akyürek-Şahin 2004	Akyürek-Şahin, N. E. (2004). Neue Weihungen für Hosios kai Dikaios. *GEPHYRA*, 1, Antalya: 135-148.
Akyürek-Şahin 2005	Akyürek-Şahin, N. E. (2005). Bithynia'dan Yeni Yazıtlar. *OLBA*, 11, Mersin: 75-102.
Akyürek-Şahin 2006	Akyürek-Şahin, N. E. (2006). Phrygia'dan Yeni Zeus Bronton Adakları. *Arkeoloji ve Sanat*, 122, İstanbul: 89-124.
Akyürek-Şahin 2012a	Akyürek-Şahin, N. E. (2012). Bilecik Müzesi'nden İki Epigram. *Arkeoloji ve Sanat*, 140, İstanbul: 155-162.

Akyürek-Şahin 2012b — Akyürek-Şahin, N. E. (2012). Bithynia'dan Yeni Zeus Bronton Adakları. *OLBA*, 20, Mersin: 345-382.

Akyürek-Şahin 2012c — Akyürek-Şahin, N. E. (2012). Unter der Statthalterschaft des Rufius Varenus in Bithynien ehren die Trikkeanoi ihren Wohltäter Achaïkos. *GEPHYRA*, 9, Antalya: 92-100.

Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022a — Akyürek-Şahin, N. E. – Uzunoğlu, H. (2022). Neue Inschriften aus Bilecik 1. *GEPHYRA*, 23, Antalya: 101-184.

Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022b — Akyürek-Şahin, N. E. – Uzunoğlu, H. (2022). Neue Inschriften aus Bilecik 2. *GEPHYRA*, 24, Antalya: 77-118.

Alföldi 1958 — Alföldi, A. (1958). The Portrait of Caesar on the Denarii of 44 B.C. and the Sequence of the Issues. H. Ingholt (ed.). *Centennial Publication of the American Numismatic Society*, New York: 27-44.

Alkan – Başlar 2014 — Alkan, F. – Başlar, M. (2014). Bizde bunlardan çok var. *Yeşil Bursa*, 7, Bursa: 57-58.

Allen 1880 — Allen, F. D. (1880*). Remnants of Early Latin*. Boston: Ginn&Company.

Alp 1998 — Alp, O. A. (1998). *Şehircilik Açısından Romanizasyon Sürecinde Likya Kentleri*. (Yüksek Lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Alt. von Aegae — Schurchhardt, C. (1889). Die Inschriften. R. Bohn (ed.). *Altertümer von Aegae*. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer.

Altın 2020 — Altın, A. A. (2020). Die Tradition der Sarkophagbestattung in Nikaia im 3. Jh. n. Chr. A. Lichtenberger – T. Ş. Ağtürk – E. Winter – K. Zimmerman (eds.). *Imperial Residence and Site of*

Councils, The Metropolitan Region of Nicaea / Nicomedia, Asia Minor Studien 96, Bonn: 51-55.

Altun 1989a — Altun, A. (1989). *İznik Çini Fırınları Kazısı*. İstanbul.

Altun 1989b — Altun, A. (1989). Son İznik Araştırmaları. *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya (Doç. Dr. Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri)*. İstanbul: 11-15.

Altun 1993 — Altun, A. (1993). Adını Dünyaya Duyuran Kent / İznik. *Sanat*, 2, Ankara: 84-91.

Altun 2008 — Altun, A. (2008). Nikaia Hekataion'u. *Muhibbe Darga Armağanı*, İstanbul: 81-86.

Altunbeğ-Turgut 2019 — Altunbeğ-Turgut, C. (2019). Roma Dönemi Şehircilik Anlayışı. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 26, Çanakkale: 273-302.

Ameling 1984a — Ameling, W. (1984). Das Archontat in Bithynien und die Lex Provinciae des Pompeius. *EA*, 3, Bonn: 19-31.

Ameling 1984b — Ameling, W. (1984). Cassius Dio und Bithynien. *EA*, 4, Bonn: 123-138.

Anabolu 1952 — Anabolu, M. U. (1952). *Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimari Tasvirler*. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Anabolu 1983 — Anabolu, M. U. (1983). Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimarlık Yapıtları ile İlişkili Olan Resimler. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi II*, İzmir: 1-9.

Apaydın 2019 — Apaydın, B. (2019). Palimpsest Kavramı ve Mekansal Dönüşüm. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, 9/2, e-yayın: 90-103.

Aphrodisias — McCabe, D. F. (1991). Aphrodisias Inscriptions. Texts and List. *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia.* Princeton: The Institute for Advanced Study.

Arcan 1943 — Arcan, T. (1943). *İznik. Bursa Halkevi Yayını 11*. İstanbul: Kenan Matbaası.

Ardal 2022 — Ardal, U. C. (2022). *Bithynia et Pontus Eyaleti'nde Romalı Askerler (M.Ö. 74 – M.S. 284)*. (Yüksek Lisans

tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arends 2009 — Arends, M. J. F. (2009). Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: "Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları. *Uluslararası İlişkiler*, 22/6, Ankara: 3-33.

Arı 2022 — Arı, A. (2022). Roma'nın Küçük Asya Üzerindeki Hegemonyasında Magnesia Savaşı'nın Önemi. *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/6, Ankara: 91-97.

Aristodemou 2015 — Aristodemou, G. (2015). Mars Victor, Victoria and Nemesis Invicta. Three Votive Reliefs from the Ancient Theatre of Philippi (Kavala) Reconsidered. C. G. Alexanrescu (ed.). *Cult and Votive Monuments in the Roman Provinces. Proceedings of the 13th International Colloquium on Roman Provincial Art*. Cluj, Napoca: 73-85

Aristodemou 2016 — Aristodemou, G. (2016). Nemesis' Cult and the Arena Spectacles. Evidence from the Black Sea Region. M. Manoledakis (ed.). *The Black Sea in the Light of New Archaeological Data and Theoretical Approaches. Proceedings of the 2nd International Workshop on the Black Sea in Antiquity Held in Thessaloniki, 18-20 September 2015*. Oxford: 181-204.

Arnaud 2005 — Arnaud, P. (2005). *Les routes de la navigation antique. Itinéraires en Méditerranée*. Paris: Editions Errance.

Arnaoutoglou 2009/2010 — Arnaoutoglou, I. (2009/2010). Dispute Settlement Between *Poleis*-Members of the Achaean League. A New Source. *DIKE – Rivista di storia del diritto greco ed ellenistico*, 12/13, Sankt Augustin: 181-201.

Arnold 1879 — Arnold, W. T. (1879). *The Roman System of Provincial Administration to the Accesion of Constantine the Great*. London: Macmillan and Co.

Arslan 2000	Arslan, M. (2000). Sulla'nın Küçükasya Politikası. *Arkeoloji ve Sanat*, 94, İstanbul: 32-42.
Arslan 2002	Arslan, M. (2002). I. Mithridates – Roma Savaşı: Rhodos ve Lykia'nın Durumuna Genel Bakış, *Likya İncelemeleri I*, İstanbul: 115-128.
Arslan 2007	Arslan, M. (2007). *Mithridates VI Eupator. Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul: Odin Yayıncılık.
Arslan – Yıldızturan 2020	Arslan, M. – Yıldızturan, D. (2020). Magnesia Savaşı ve Sonuçları. *Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, e-yayın: 305-322.
Arslan 2021	Arslan, H. (2021). Tarihsel ve Teorik Perspektiften Güvenlik: Asfalia, Securitas ve Modern Dönem Bağlamında Kavramsal Çerçeve. *IDEA STUDIES*, 28/7, e-yayın: 1-11.
Artuk 1960	Artuk, C. (1960). Nikaia (İznik) Şehrinin İsim ve Unvanları Hakkında. *V. Türk Tarih Kongresi (12-17 Nisan 1956)*, Ankara: 310-317.
Asirvatham 2005	Asirvatham, S. R. (2005). Classicism and Romanitas in Plutarch's "De Alexandri Fortuna aut Virtute". *The American Journal of Philology*, 126/1, Baltimore: 107-125.
Aslanapa 1965a	Aslanapa, O. (1965). Eski Türk Çini Fırınları. *Türk Kültürü III*, 36, Ankara: 93-100.
Aslanapa 1965b	Aslanapa, O. (1965). İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii Kazısı. *Sanat Tarihi Yıllığı 1964-1965*, 1, İstanbul: 16-31.
Aslanapa 1967	Aslanapa, O. (1967). Report on Iznik. *Anatolian Studies*, 17, Ankara: 34-35.
Aslanapa 1969a	Aslanapa, O. (1969). İznik Kazılarında Ele Geçen Keramikler ve Çini Fırınları. *Türk Sanatı Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri*, 2, İstanbul: 62-73.

Aslanapa 1969b — Aslanapa, O. (1969). Pottery and Kilns from the Iznik Excavations. *Forschungen zur Kunst Asiens. In Mermiam K. Erdmann*, İstanbul: 140-146.

Aslanapa 1967-1971 — Aslanapa, O. (1967-1971). Pottery and Kilns form the Iznik Excavations Between 1963 to 1966. *Proceedings of the 27th International Congress of Orientialists*, İstanbul: 188-189.

Aslanapa et al. 1989 — Aslanapa, O. – Yetkin, Ş. – Altun, A. (1989). *İznik Çini Fırınları Kazısı II. Dönem 1981 – 1988*, İstanbul.

Aslanapa 1983-1995 — Aslanapa, O. (1983-1995). İznik Çini Fırınları Kazısı 1981 – 1992 Yılı Çalışmaları. *KST*, Ankara.

Aşir 2021 — Aşir, C. (2021). *Romanizasyon Politikası Kapsamında Kremna Sikkeleri*. (Yüksek Lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

AST — *Araştırma Sonuçları Toplantısı.*

Atlan 1961 — Atlan, S. (1961). Küçük Asya Şehir Sikkeleri Üzerinde Büyük İskender Tasvirleri. *BELLETEN*, 25/100, Ankara: 543-565.

Auction 72 — (2013). *Greek, Roman & Byzantine Coins. 16-17 May 2013, Numismatica Ars Classica Nac AG*. Zürich, London.

Auguet 1994 — Auguet, R. (1994). *Cruelty and Civilazation. The Roman Games*. London, New York: Routledge.

Avram – Bounegru 2006 — Avram, A. – Bounegru, O. (2006). Inschriften von Nicaea and Nicomedia aus dem Reisebericht von Botho Graef (1889): (Mit 6 Abbildungen). *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Athenische Abteilung*, 121, Mainz: 263-280.

Aydaş 2012 — Aydaş, M. (2012). Mimar ve Heykeltıraş Thrason. B. Söğüt (ed.). *Stratonikeia'dan Lagina'ya. Ahmet Adil Tırpan Armağanı*. İstanbul: 47-72.

Aydaş 2019 — Aydaş, M. (2019). Stratonikeia'nın Egemenlik Alanı (Khora): Testimonia. B. Söğüt (ed.). *Stratonikeia*

Çalışmaları 4, Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları, İstanbul: 169-174.

Aydemir 2022 — Aydemir, L. (2022). Principatus Dönemi Görsel Propagandasında Politik Güç ve Zafer Sikkeleri. *OANNES*, 4/2, e-yayın: 353-378.

Aytüre 2021 — Aytüre, S. (2021). Roma İmparatorluk Çağı'nda Küçük Asya'da Yerel Yönetim ve Kurumsal Düzenlemeler. *History Studies*, *International Journal of History*, 13/2, e-yayın: 534-544.

Badian 1952 — Badian, E. (1952). Notes on Roman Policy in Illyria (230-201 B.C.) *Papers of the British School at Rome*, 20, Rome: 72-93.

Badian 1968 — Badian, E. (1968). *Roman Imperialism in the Late Republic*. Oxford: Basil Blackwell.

Badian 1971 — Badian, E. (1971). The Family and Early Career of T. Quinctius Flamininus. *The Journal of Roman Studies*, 61, Cambridge: 102-111.

Ballesteros-Pastor 2016 — Ballesteros-Pastor, L. (2016). Comana Pontica in Hellenistic Times: A Cultural Crossroads. M. P. De Hoz – J. P Sánchez-Hernández – C. M. Valero (eds.). *Between Tarhuntas and Zeus Polieus. Cultural Crossroads in the Temples and Cults of Graeco-Roman Anatolia. Colloquia Antiqua 17*. Leuven, Paris, Bristol: 47-73.

Balsdon 1954 — Balsdon, J. P. V. D. (1954). Rome and Macedon, 205-200 B.C. *The Journal of Roman Studies*, 44, Cambridge: 30-42.

Balty 1978 — Balty, J. C. (1978). La Statue de Bronze de T. Quinctius Flamininus ad Apollinis in Circo. *Mélanges de l'École française de Rome, Antiquité*, 90/2, Rome: 669-686.

Bammer – Alzinger1971 — Bammer, A. – Alzinger, W. (1971). Das Monument des C. Memmius in Ephesos. *Forschungen in Ephesos VII*.

Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Bankel 1997 — Bankel, H. (1997). Knidos. Der hellenistische Rundtempel und sein Altar. Vorbericht. *Archäologischer Anzeiger*, 1, Berlin: 51-71.

Barag 1978 — Barag, D. (1978). The Palestinian 'Judaea Capta' Coins of Vespasian and Titus and the Era on the Coins of Agrippa II Minted Under the Flavians. *The Numismatic Chronicle (1966-)*, 18 (138), London: 14-23.

Baran-Çelik 2020 — Baran-Çelik, G. (2020). İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bir Grup Bolu-Göynük / Bilecik-Yenişehir Buluntusu. V. Keleş (ed.). *Propontis ve Çevre Kültürleri. Parion Studies III*, İstanbul: 161-180.

Barkay 2012 — Barkay, R. (2012). Roman Influence of Jewish Coins. D. M. Jacobson – N. Kokkinos (eds.). *Judaea and Rome in Coins 65 BCE-135 CE*. London: Institute of Jewish Studies: 19-26.

Barrett 1997 — Barrett, J. C. (1997). Romanization: A Critical Comment. D. J. Mattingly (ed.). *Dialogues in Roman Imperialism, Power, Discourse, and Discrepant Experience in the Roman Empire*, 23, Porsmouth: 51-64.

Barsanti 2004 — Barsanti, C. (2004). İznik / Nikaia Arkeoloji Müzesi Kataloğunun Peşinde. I. Akbaygil – H. İnalcık – O. Aslanapa (eds.). *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul: 267-300.

Barthe – Besnainou 1988 — Barthe, G. and Besnainou. D. (1988). Restauration de l'effigie-portrait de Caïus Ofellius Ferus à Délos. *BCH*, 112, Athens: 413-432.

Barton 1995 — Barton, T. (1995). Augustus and Capricorn: Astrological Polyvalency and Imperial Rhetoric. *The Journal of Roman Studies*, 85: 33-51.

Baslez 1996	Baslez, M. F. (1996). La première presence romaine á Délos (vers 250-veres 140). A. D. Rizakis (ed.). *Roman Onomastics in the Greek East Social and Political Aspects, ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 21*, Athens: 215-224.
Baumeister 2007	Baumeister, P. (2007). Der Fries des Hekateions von Lagina. Neue Untersuchungen zu Monument und Kontext. *Byzas 6*, İstanbul: Ege Yayınları.
Baydur 1998	Baydur, N. (1998). *Roma Sikkeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
Bayhan 1969	Bayhan, İ. H. (1969). *Şehir Plânlaması*. İstanbul: İskender Matbaası.
Bayram 2020	Bayram. A. (2020). *Arkeolojik ve Epigrafik Bulgular Işığında Nikaia'da Romalılaşma*. (Yüksek Lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
Baz 1998	Baz, F. (1998). *Roma İmparator Kültü*. (Yüksek Lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Baz 2013	Baz, F. (2013). Considerations for the Administration of the Province Pontus et Bithynia During the Imperial Period. *CEDRUS*, 1, Antalya: 261-284.
BCH	*Bulletin de Correspondance Hellénique.*
BE	*Bulletin Épigrafique.*
Bean 1987	Bean, G. E. (1987). *Karia.* (çev. B. Akgüç). Cem Yayınevi: İstanbul.
Beard 2018	Beard, M. (2018). *SPQR, Antik Roma Tarihi*. (çev. İ. Sağlamer). Pegasus Yayınları: İstanbul.
Bekker-Nielsen 2008	Bekker-Nielsen, T. (2008). Urban Life and Local Politics in Roman Bithynia. The Small World of Dion Chrysostomos. *Black Sea Studies 7*, Aarhus: Aarhus University Press.
Bendlin 2011	Bendlin, A. (2011). Associations, Funerals, Sociality, and Roman Law: The collegium of Diana and Antonious in Lanuvium (CIL 14.2112) Reconsidered.

M. Öhler (ed.). *Aposteldekret und antikes Vereinswesen: Gemeinschaft und ihre Ordnung*. Tübingen: 207-296.

Benek 2016 — Benek, M. S. (2016). III. Antiokhos'un Dış Siyasi Politikası (MÖ 223-190). *Mavi Atlas*, 6, e-yayın: 127-144.

Benjelloun 2017 — Benjelloun, Y. (2017). *The middle strand of the North Anatolian fault in Iznik region: insights from geomorphology and archeoseismology*. (PhD thesis). Université Grenoble Alpes, Sciences de la Terre, Grenoble.

Benjelloun et al. 2018 — Benjelloun, Y. – Sigoyer, J. d. – Dessales, H. – Garambois, S. – Şahin, M. (2018). Construction history of the aqueduct of Nicaea (Iznik, NW Turkey) and its on-fault deformation viewed from archaeological and geophysical investigations. *Journal of Archaeological Science*: Reports, 21, London: 389-400.

Berger 2006 — Berger, A. (2006). *Νίκαια/Nikaia, Latin Nicaea, town in Bithynia, Late Antiquity and Byzantine Period.* H. Cancik – H. Schneider (eds.). *DNP*, 9, Leiden: 702.

Berlin 2002 — Berlin, A. M. (2002). Romanization and anti-Romanization in pre-Revolt Galilee. A. M. Berlin – J. A. Overman, (eds.). *The First Jewish Revolt, Archaeology, History and Ideology*. London: Routledge, 57-73.

Bernhardt 1972 — Bernhardt, R. (1972). Kaunos'ta L. Licinius Murena ve Oğlu Gaius Şerefine Dikilmiş İki Heykel. *Anadolu/Anatolia*, 16, Ankara: 123-128.

Bernoulli 1882 — Bernoulli, J. J. (1882). *Römische Ikonographie. Die Bildnisse Berühmter Römer (mit ausschluss der Kaiser)*. Stuttgart: Verlag von W. Spemann.

Berns 2006	Berns, C. (2006). Untersuchungen zu den Grabbauten der frühen Kaiserzeit in Kleinasien. *Asia Minor Studien 51*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmBh.
Berve 1926	Berve, H. (1926). *Das Alexanderreich auf Prosopographischer Grundlage*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
Betalli 2019	Betalli, M. (2019). Roma'yla İlk Temas. U. Eco (ed.). *Antik Yunan*, (çev. L. Tonguç-Basmacı), İstanbul: 213-218.
Bettinelli 2020	Bettinelli, S. (2020). *Nemesis in the Greco-Roman East*. (PhD thesis). National and Kapodistrian University of Athens, Faculty of History and Archaeology, Athens.
Bieber 1949	Bieber, M. (1949). The Portraits of Alexander the Great. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 93/5, Philadelpheia: 373-421, 423-427.
Bieber 1973	Bieber, M. (1973). The Development of Portraiture on Roman Republican Coins. *Philosophie und Wissenschaften*, Berlin: 871-898.
Bilgin 2020	Bilgin, S. (2020). Bilecik'te Bir Höyük Yerleşmesi: Arıcaklar. *MASROP E-Dergi*, 14/1-2, e-yayın: 1-32.
Bittel – Otto 1939	Bittel, K. – Otto, H. (1939). Demirci-höyük. *Eine Vorgeschichtliche Siedlung an der Phrygisch-Bithynischen Grenze. Bericht über die Ergebnisse der Grabung von 1937*. Berlin: Achaologisches Institut des Deutschen Reiches.
Bittel 1989	Bittel, K. (1989). Das Alammannia-Relief in Nicaea. *IstMitt*, 39, Tübingen: 85-88.
Blanco-Pérez 2015	Blanco-Pérez, A. (2015). Colonia Iulia Concordia Apamea: Staying Roman, Becoming Greek. *Ianua Classicorum. Temas y formas del Mundo Clásico*, 3, Madrid: 623-630.

Blanco-Pérez 2018	Blanco-Pérez, A. (2018). EPINIKIA: Celebrating Roman Victory in the Eastern Provinces of the Empire. *TYCHE*, 33, Wien: 9-41.
Blois 2006	Blois, L. (2006). Administrative Strategies of the Emperor Severus Alexander and his Advisers. A. Kolb (ed.). *Herrschaftsstrukturen und Herrschaftspraxis. Konzepte, Prinzipen und Strategien der Administration im römischen Kaiserreich*. Berlin: 45-52.
Blom 2017	Blom, van der H. (2017). Caesar's Orations. L. Grillo – C. Krebs (eds.). *The Cambridge Companion to the Writings of Julius Caesar*. Cambridge: 139-205.
Bloy 1998/1999	Bloy, D. (1998/1999). Greek War Booty at Luna and the Afterlife of Manius Acilius Glabrio. *Memoirs of the American Academy in Rome*, 43/44, Michigan: 49-61.
Blömer 2019	Blömer, M. (2019). Edessa ve Osrhoene. Oğuz Tekin (ed.). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*. İstanbul: 196-221.
BMC Bithynia	Wroth, W. (1889). *A Catalogue of Greek Coins in the British Museum. Pontus, Paphlagonia, Bithynia, and the Kingdom of Bosporus*. London: Order of the Trustees.
BMC, Gr Italy	Poole, R. S. (1873). *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Italy*. London: Woodfall and Kinder.
BMC Thessaly	Gardner, P. (1883). *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Thessaly to Aetolia.* London: Order of the Trustees.
Boak 1921	Boak, A. E. R. (1921). *A History of Rome to 565 A. D.* New York: The Macmillan Company.
Boak 1926	Boak, A. E. R. (1926). The Magistri of Campania and Delos. *Classical Philology*, 11/1, Chicago: 25-45.

Boatwright 2000 — Boatwright, M. T. (2000). *Hadrian and the Cities of Roman Empire*. New Jersey: Princeton University Press.

Boatwright et al. 2022 — Boatwright, M. T. – Gargola, J. D. – Talbert, R. J. A. – Lenski, N. (2022). *Romalıların Kısa Tarihi*. (çev. İ. Kısacık). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Boëthius 1978 — Boëthius, A. (1978). *Etruscan and Early Roman Architecture*. Norwich: Fletcher & Son Ltd.

Bonacasa 1976 — Bonacasa, N. (1976). Nicaea (İznik). R. Stillwell (ed.). *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*. Princeton, New Jersey: 622-623.

Bora 2017 — Bora, A. (2017). Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bithynia Krallığı'nın Sınırları ve Gelişimi. H. Selvi – M. B. Çelik – İ. Şirin et al. (eds.) *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*. Kocaeli: 129-148.

Borgia 2017 — Borgia, E. (2017). Cilicia and the Roman Empire: Reflections on *Provincia Cilicia* and its Romanisation. *Studia Europaea Gnesnensia*, 16, Poznań: 295-318.

Borgia 2020 — Borgia, E. (2020). The Roman Temple at Elaioussa Sebaste (Cilicia) as a Case of Transition between Hellenism and Romanization. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: 41-56.

Bortrè 1997 — Bortrè, C. (1997). Roma ed il regno di Macedonia: i loro conflitti nello studio di alcune documentazioni numismatiche. *Schweizerische Numismatische Rundschau*, 76, Zürich: 65-73.

Bosch 1935 — Bosch, C. (1935). *Die Kleinasiatischen Münzen der Römischen Kaiserzeit*, 2/1, Stuttgart.

Bosch 1946 — Bosch, E. (1946). Bitinya Tetkikleri (1. Kısım). (çev. S. Atlan). *Belleten*, 10/37, Ankara: 29-53.

Bosch 1948 — Bosch, E. (1948). Nikaia (İznik) Bayram Oyunları. (çev. C. Artuk). *BELLETEN*, 46/12, Ankara: 325-348.

Bosch 1950 — Bosch, E. (1950). Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1/1-2, İstanbul: 237-262.

Bosch 2020 — Bosch, C. (2020). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*. (çev. S. Atlan). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bouras 2016 — Bouras, C. (2016). The Geography of Connections: A Harbour Network in the Aegean Sea During the Roman Imperial Period? K. Höghammar – B. Alroth – A. Lindhagen (eds.). *Ancient Ports. The Geography of Connections. Proceedings of an International Conference at the Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, 23–25 September 2010*. Uppsala: 201-223.

Bousquet 1964 — Bousquet, J. (1964). Inscriptions de Delphes. *BCH*, 88, Athens: 380-394

Boussac 1988 — Boussac, M. F. (1988). Sceaux Déliens. *Revue Archéologique, Nouvelle Série,* 2, Paris: 307-340.

Boyana 1997 — Boyana, H. (1997). *Bithynia Tanrıları ve Kültleri*. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Boyana 2016 — Boyana, H. (2016). Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirileri - II*, Kocaeli: 43-59.

Boyana – Türkan 2019 — Boyana, H. – Türkan, A. (2019). Cassius Dio Cocceianus'un Hayatı ve Tarihçiliği. Tarih Araştırmaları Dergisi, 38/65, Ankara: 1-20.

Bozza 2020 — Bozza, S. (2020). The Adoption of Roman Building Techniques in Asia Minor, 30 Years later. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und*

Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25. İstanbul: 57-72.

Bödőcs 2011 — Bödőcs, A. (2011). Aerial archaeological substantiation of a Roman cadastre system's predictive model. *AARGnews, The newsletter of the Aerial Archaeology Research Group*, 42, Swindon: 20-28.

Böker 2010 — Böker, Ö. (2010). *Lagina Hekate Kutsal Alanından Bulunmuş Heykel Parçaları*. (Yüksek Lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Börm 2016 — Börn, H. (2016). Hellenistische Poleis und Römischer Bürgerkrieg: Stasis im griechischen Osten nach den Iden des März (44 bis 39 v. Chr.). M. Mattheis – J. Wienand (eds.). *Civil War in Ancient Greece and Rome*, Stuttgart: 99-125.

Bradley 2004 — Bradley, K. (2004). On Captives Under the Principate. *Phoenix*, 58/3-4, Toronto: 298-318.

Bremen 2010 — Bremen, v. R. (2010). The Inscribed Documents on the Temple of Hekate at Lagina and the Date Meianing of the Temple Frieze. A. Etitions (ed.). *Hellenistik Caria*, Oxford: 483-503.

Breuer et al. 2018 — Breuer, M. – Dalyancı-Berns, A. – Hoffman, S. – Panoscha, M. (2018). Bauaufnahme des Lefke-Tors in Iznik (Türkei) mit geodätischen Methoden. *FGeoBau*, 9, Berlin: 13-22.

Briant et al. 2001 — Briant, P. – Brun, P. – Varinglioğlu, E. (2001). Une Inscription Inédite de Carie et la Guerre d'Aristonicos. A. Bresson – R. Descat (eds.). *Les Cités d'Asie Mineure Occidentale au IIe Siècle a.C.* Bordeaux: 241-259.

Brinkmann 2008 — Brinkmann, V. (2008). The Polychromy of Ancient Greek Sculpture. R. Panzanelli, E. D. Schmidt – K. Lapatin (eds.). *The Color of Life: Polychromy in*

Sculpture from Antiquity to the Present, Los Angeles: 18-39.

Briscoe 1972 — Briscoe, J. (1972). Flamininus and Roman Politics, 200-189 B.C. *Latomus*, 31/1, Bruxelles: 22-53.

Broneer 1941 — Broneer, O. (1941). Colonia Laus Iulia Corinthiensis. *Hesperia*, 10/4, Athens: 388-390.

Broughton 1934 — Broughton, T. R. S. (1934). Roman Landholding in Asia Minor. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 65, Baltimore: 207-239.

Broughton 1952 — Broughton, T. R. S. (1952). *The Magistrates of the Roman Republic II*, New York: American Association.

Broughton 1959 — Broughton, T. R. S. (1959). Roman Asia Minor. T. Frank (ed.). *An Economic Survey of Ancient Rome IV*, Baltimore: 505-949.

Brödner 1983 — Brödner, E. (1983). *Die Römischen Thermen und das Antike Badewesen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Bruneau 1968 — Bruneau, P. (1968). Contribution à l'histoire urbaine de Délos a l'époque Hellénistique et a l'époque Impériale. *BCH*, 92/2, Athens: 633-709.

Bruneau 1970 — Bruneau, P. (1970). *Recherches sur les cultes de Délos à l'époque hellénistique et à l'époque impériale*, Paris: Éditions E. de Boccard.

Bruneau 1975 — Bruneau, P. (1975). Deliaca. *BCH*, 99/1, Athens: 267-311.

Bruneau – Ducat 1983 — Bruneau, P. – Ducat, J. J. (1983). Guide de Délos. *École Française d'Athènes. Sites et Monuments – I*. Paris: Aux Éditions E. de Boccard.

Bruneau 1989 — Bruneau, P. (1989). L'esclavage à Délos. M. M. Mactoux – E. Geny (eds.). *Mélanges Pierre Lévêque 3, Anthropologie et Societé*, Besançon: 41-52.

Bruns-Özgan 1997 — Bruns-Özgan, C. (1997). The Monument of C. Julius Zoilos. (review: Smith RRR 1993). *Bonner Jahrbücher*, 197, Mainz: 554-561.

Bruns-Özgan 2009 — Bruns-Özgan, C. (2009). Eine Feine Familie: Theopompos von Knidos und Seine Nachkommen. *EA*, 42, Bonn: 103-134.

Brunt 1976 — Brunt, P A. (1976). The Romanization of the Local Ruling Classes in the Roman Empire. *Assimilation et Résistance á la Culture Gréco-Romaine dans le Monde Ancien, Travaux du VIe Congrés International d'Etudes Classiques*, Paris: 161-173.

Brückner 1904 — Brückner, A. (1904). Wann ist der Altar von Pergamon errichtet worden?. *Archäologischer Anzeiger*, Berlin: 218-225.

Buechner 1888 — Buechner, G. (1888). *De Neocoria*. Gissae: J. Ricker.

Buffer 2010 — Buffer, T. (2010). Salus in the Roman Missal: What It Means and Why. *Antiphon*, 14/1, Washington: 30-44.

Buijs 2023 — Buijs, M. (2023). Showing and Telling Spolia: the Triumphal Procession of Aemilius Paullus in Plutarch and Diodorus Siculus. I. J. F. de Jong – M. J. Versluys (eds.). *Reading Greek and Hellenistic-Roman Spolia. Objects, Appropriation and Cultural Change. Euhormos, Greco-Roman Studies in Anchoring Innovation 5*. Leiden: 170-188.

Buitron 1973 — Buitron, D. M. (1973). The Alexander Nelidow: A Renaissance Bronz?. *The Art Bulletin*, 55/3, New York: 393-400.

Bulard 1926 — Bulard, M. (1926). *La Religion Domestique dans la Colonie Italienne de Délos, d'après les peintures murales et les autels historiés*, Paris: Éditions E. de Boccard.

Buraselis 2000 — Buraselis, K. (2000). Kos between Hellenism and Rome: Studies on the Political, Institutional and Social

History of Kos from Ca. *The Middle Second Century B.C. Until Late Antiquity. Transactions of the American Philosophical Society, New Series*, 90/4, Philadelphia.

Burnett 2011 — Burnett, A. (2011). The Augustan Revolution Seen from the Mints of the Provinces. *Journal of Roman Studies*, 101, Cambridge: 1-30.

Burnett 2016 — Burnett, A. (2016). Zela, Acclamations, Caracalla – and Parthia?. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 52/1, Oxford: 72-110.

Burns 2014 — Burns, R. (2014). The Origins of the Colonnaded Axes in the Cities of the East under Rome. D. Kurapkat – P. I. Schneider – U. Wulf-Rheidt (eds). *Die Architektur des Weges. Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 11*, Berlin: 162-174.

Burrell 2004 — Burrell, B. (2004). *Neokoroi, Greek Cities and Roman Emperors*. Leiden: Brill.

Burton 1996 — Burton P. J. (1996). The Summoning of the Magna Mater to Rome (205 B.C.). *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 45/1, Stuttgart: 36-63.

Burton 2015 — Burton, P. (2015). Nabis, Flamininus, and the *Amicitia* between Rome and Sparta. M. Jehne – F. P. Polo (eds.). *Foreign clientelae in the Roman Empire. A Reconsideration*. Stuttgart: 225-237.

Buruldağ 2017a — Buruldağ, E. (2017). *Anadolu'nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri*. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Buruldağ 2017b — Buruldağ, E. (2017). Lampsakos'ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L. *Anadolu*, 43, Ankara: 75-90.

Buruldağ 2017c — Buruldağ, E. (2017). Roma Kolonizasyon Sürecinin Parium'daki Siyasi Yansımaları. *Masrop*, 11/17, e-yayın: 55-72.

Buruldağ 2020 — Buruldağ, E. (2020). Colonia Gemella / Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu'nun Kuzeybatısından Kısa

Ömürlü Bir Roma Kolonisi. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 5/2, Mardin: 15-23.

Buxton 2005 — Buxton, R. (2005). *Οι Ελληνικοί Μύθοι, Ένας Ολοκληρωμένος Οδηγός*. (μετ. Τ. Τάσος). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Büyüközer 2015 — Büyüközer, A. (2015). Lagina Hekate Kutsal Alanı Güney Propylonu. *CEDRUS*, 3, Antalya: 67-87.

Büyüközer 2019 — Büyüközer, A. (2019). Lagina ve Ionia Rönesansı: Tapınak ve Propylon'daki Uygulamalar Işığında Ionia Rönesansı'nın Kronolojik Tanımlamasına Yeni Bir Katkı. *Arkhaia Anatolika*, 2, e-yayın: 195-217.

Cadario 2014 — Cadario, M. (2014). Preparing for Triumph. *Graecae Artes* as Roman Booty in L. Mummius' Campaign (146 BC). C. H. Lange – F. J. Vervaet (eds.). *The Roman Republican Triumph Beyond the Spectacle*. Rome: 83-101.

CAH — *The Cambridge Ancient History*.

Callataÿ 2011 — Callataÿ, F. (2011). More Than It Would Seem: The Use of Coinage by the Romans in Late Hellenistic Asia Minor (133-63 BC). *American Journal of Numismatics*, 23, New York: 55-89.

Campana 2000 — Campana, A. (2000). Monete d'oro della Repubblica Romana III – Aureo di Tito Quinzio Flaminino (196 a.C.). *Panorama Numismatico*, 142, Madrid: 17-21.

Campana 2016 — Campana, A. (2016). T. Quinctius Flamininus un Aureo Ellenistico (RRC 548/1). *Uomini e Monete della Republica Romana I*, Cassino: Libreria Classica Editrice Diana.

Can 2014 — Can, C. (2014). *Bilecik Pazaryeri Ahmetler Nekropolü'nden Ele Geçen Seramikler*. (Yüksek Lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Can 2016	Can, B. – Can, C. (2016). Bilecik Ahmetler Nekropolü Geç Hellenistik – Erken Roma Dönemi Kaseleri. Dündar, E. – Aktaş, Ş. – Koçak, M. – Erkoç, S. (eds.). *Havva İşkan'a Armağan, LYKIARHISSA*, İstanbul: 153-173.
Canto 1985	Canto, A. M. (1985). Un Nuevo Documento de Paulo Emilio en la Hispania Ulterior: CIL, I = CIL, II, 1119. *Epigraphica Rivista Italiana di Epigrafia*, 47, Faenza: 9-19.
Carawan 1988	Carawan, E. M. (1988). Graecia Liberata and the Role of Flamininus in Livy's Fourth Decade. *Transactions of the American Philological Association (TAPA)*, 118, Baltimore: 209-252.
Carbone 2020	Carbone, L. (2020). How Bad Were the Publicans?. *ANS Magazine Issue*, 2, New York: 7-21.
Carbone 2021	Carbone, L. (2021). The Introduction of Roman Coinages in Asia (133 BC – 1st Century AD). R. H. J. Ashton – N. Badoud. *Graecia Capta? Rome et le monnayages du monde égéen (IIe-Ier s. av. J.-C.)*. Basel: 233-293.
Carlà-Uhink 2017	Carlà-Uhink, F. (2017). The "Birth of Italy". The Institutionalization of Italy as a Region, 3rd-1st Century BCE. *KLIO – Beiträge zur alten Geschicte*. Berlin: De Gruyter.
Carpenter 1927	Carpenter, R. (1927). The "Hellenistic Ruler" of the Terme Museum. *AJA*, 31/2, Boston: 160-168.
Carpenter 1941	Carpenter, R. (1941). Observations on Familiar Statuary in Rome. *Memoirs of the American Academy in Rome*, 18, Michigan.
Carradice – Price 2001	Carradice, I. – Price. M. (2001). *Hellen Dünyasında Sikke*. (çev. O. Tekin). İstanbul: Homer Kitabevi.

Carson 1955 — Carson, R. A. G. (1955). The Gold Stater of Flamininus. *The British Museum Quarterly*, 20/1, London: 11-13.

Carter 2009 — Casrter, M. J. (2009). Gladiators and Monomachoi: Greek Attitudes to a Roman 'Cultural Performance'. *The International Journal of the History of Sport*, 26/2, e-yayın: 298-322.

Chalupa 2017 — Chalupa, A. (2017). How Did Roman Emperors Become Gods? Various Concepts of Imperial Apotheosis. *Anodos: Studies of Ancient World 6-7/2006-2007*, Trnava: 201-207.

Chamonard 1895 — Chamonard, J. (1895). Les sculptures de la frise du temple d'Hécate à Lagina. *BCH*, 19, Athens: 235-262.

Chamoux 1965 — Chamoux, F. (1965). Un portrait de Flamininus à Delphes. *BCH*, 89/1, Athens: 214-224.

Champion 2000 — Champion, C. (2000). Romans as BAPBAPOI: Three Polybian Speeches and the Politics of Cultural Indeterminacy. *Classical Philology*, 95/4, Chicago: 425-444.

Chaniotis 2003 — Chaniotis, A. (2013). The Perception of Imperial Power in Aphrodisias: the Epigraphic Evidence. P. Erdkamp – O. Hekster – G. de Kleijn – S. T. A. M. Mols – L. de Blois (eds.). *The Representation and Perception of Roman Imperial Power*. Rome: 250-260.

Chaniotis 2015 — Chaniotis, A. (2015). Affective Diplomacy: Emotional Scripts Between Greek Communities and Roman Authorities During the Republic. D. Cairns – L. Fulkerson (eds.). *Emotions Between Greece and Rome*. Exeter: 87-103.

Chaniotis 2019 — Chaniotis, A. (2019). Aphrodisias: Tarihçe ve Toplum. O. Tekin (ed.). (çev. İ. Türkoğlu). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*. İstanbul: 374-397.

Charlesworth 1936	Charlesworth, M. P. (1936). Providentia and Aeternitas. *The Harvard Theological Review*, 29/2, Cambridge: 107-132.
CIL III	Mommsen, T. (1873-1902). *Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1-4*. Berlin: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
Clerc 1886a	Clerc, M. A. (1886). Inscriptions de Thyatire et des environs. *BCH*, 10, Athens: 398-423.
Clerc 1886b	Clerc, M. A. (1886). Les ruines d'Aegae en Éolie. *BCH*, 10, Athens: 275-296.
Coarelli 1977	Coarelli, F. (1977). Public Building in Rome between the Second Punic War and Sulla. *Papers of the British School at Rome*, 45, Rome: 1-23.
Coarelli 1981	Coarelli, F. (1981). La doppia tradizione sulla morte di Romolo e gli auguracula dell'Arx e del Quirinale. *Gli Etruschi e Roma: atti dell'incontro di studio in onore di Massimo Pallottino*, Roma: 173-188.
Coarelli 2005	Coarelli, F. (2005). L´ ´Agora des Italiens´: Lo statarion di Delo?. *Journal of Roman Archaeology*, 18, Portsmouth: 196-212.
Cocco 1970	Cocco, M. (1970). Sulla funzione dell'Agorà degli Italiani di Delo. *La Parola del Passato*, 25, Napoli: 446-449.
Cohen 1973	Cohen, G. M. (1973). The Marriage of Lysimachus and Nicaea. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, 22/2, Stuttgart*: 354-356.
Colburn 2013	Colburn, H. P. (2013). Connectivity and Communication in the Achaemenid Empire. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 56, Leiden: 29-52.
Collingwood 1932	Collingwood, R. G. (1932). *Roman Britain*, London: Oxford University Press.

Cooper 2016 — Cooper, N. J. (2016). Searching for the Blank Generation: Consumer Choice in Roman and Post-Roman Britain. J. Webster – N. J. Cooper (eds.). *Roman Imperialism: Post-Colonial Perspectives*, Leicester: 85-98.

Corsten 1985 — Corsten, Y. (1985). Die Familie der Catilii in Bithynien. *EA*, 6, Bonn: 127-132.

Corsten 1987 — Corsten, T. (1987). Ein Baubeauftragter Hadrians in Nikaia. *EA*, 10, Bonn: 111-114.

Corsten 2005 — Corsten, T. (2005). The Rôle and Status of the Indigenous Population in Bithynia. T. Bekker-Nielsen (ed.). Rome and the Black Sea Region. Domination, Romanisation, Resistance. Black Sea Studies 5. Aarhus: 85-92.

Corsten 2007a — Corsten, T. (2007). Prosopographische und onomastische Notizen III. *GEPHYRA*, 4, Antalya: 133-144.

Corsten 2007b — Corsten, T. (2007). Thracian Personal Nameds and Military Settlements in Hellenistic Bithynia. E. Matthews (ed.). Old and New Worlds in Greek Onomastics. Proceedings of the Biritsh Academy 148. Oxford: 121-133.

Corsten 2016 — Corsten, T. (2016). «Die berühmten Kassier» in Bithynien. B. Takmer – E. N. Akdoğu-Arca – G. Özdil (eds.). *Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin*, İstanbul: 206-210.

Coşkun 2019a — Coşkun, A. (2019). The Course of Pharnakes II's Pontic and Bosporan Campaigns in 48/47 B.C. *Phoenix*, 73/1-2, Toronto: 86-113.

Coşkun 2019b — Coşkun, A. (2019). The Date of the Revolt of Asandros and the Relations Between the Bosporan Kingdom and Rome Under Caesar. *Panegyrikoi Logoi, Festschrift für Johannes Nollé zum 65. Geburtstag*, Bonn: 125-146.

Couilloud 1974 — Couilloud, M. T. (1974). *Les Monuments Funéraires De Rhénée., Délos 30*. Paris: Diffusion de Boccard.

Cousin 1898 — Cousin, G. (1898). Voyage en Carie. *BCH*, 22, Athens: 361-402.

Cousin – Diehl 1885 — Cousin, G. – Diehl, C. (1885). Sénatus-Consulte de Lagina de l'an 81 avant notre ère. *BCH*, 9, Athens: 437-474.

Cramer 1832 — Cramer, J. A. (1832). *A Geographical and Historical Description of Asia Minor I*. Oxford: Oxford University Press.

Crawford 1983 — Crawford, M. H. (1983). Roman Imperial Coin Types and the Formation of Public Opinion. *Studies in Numismatic Method Presented to Philip Grierson*, Cambridge: 47-64.

Crenshaw 2017 — Crenshaw, B. R. (2017). *Roman Emperor Worship and the New Testament*. (Master thesis). Denver Seminary University, Arts in New Testament Biblical Studies, Littleton.

Cristofori 1912 — Cristofori, A. (1912). Note Prosopografiche su Personaggi di età Tardorepubblicana. *ZPE*, 90, Bonn: 137-146.

Croz 2002 — Croz, J. F. (2002). Les portraits sculptés de romains en Gréce et en Italie de Cynoscéphales à Actium (197-31 av. J.-C.). *Essai sur les perperctives idéologiques de l'art du portrait*, Paris: L'Harmattan.

Cuinet 1894 — Cuinet, V. (1894). *La Turqie d'Asie, géographie administrative: statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie Mineure*, IV, Paris: E. Leroux.

Cupello 2018 — Cupello, K. E. (2018). *Reconstructing Marcus Antonius: Rethinking the Representation of a Roman Triumvir in the Hellenistic East*. (PhD thesis). Emory University, Art History, Atlanta.

Curchin 2004 — Curchin, L. A. (2004). *The Romanization of Central Spain, Compexity, Diversity and Change in a Provincial Hinterland.* London: Routledge.

Çağlar 2011 — Çağlar, L. R. (2011). Romanization or No Romanization, That is the Question in Search of Socio-Linguistic Identity in the Roman Provinces. *Synergies Turquie*, 4, Gerflint: 131-138.

Çakmak 2018 — Çakmak, O. (2018). *Roma Erken İmparatorluk Dönemi'nde Pamphylia Şehirciliği – Iulius Claudiuslar ve Flaviuslar Dönemi*. (Yüksek Lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Çalık-Ross – Bora 2015 — Çalık-Ross, A. – Bora, A. (2015). Doğal Afetlerin Romanizasyon Sürecindeki Rolleri: Nikomedia (Antik İzmit) Çevresinde Roma İmparatoru Hadrian'ın Onarım Faaliyetleri ve Depremler (bildiri özeti). *Kocaeli 2015-International Earthquake Symposium*, Kocaeli.

Çelgin 1990 — Çelgin, G. (1990). Constitutio Antoniniana'nın Termessos'taki Etkisi ve Kentteki Yazıtların Tarihlenmesindeki Önemi. *Anadolu Araştırmaları*, 12, İstanbul: 171-182.

Çıtakoğlu – Şahin M 2022 — Çıtakoğlu, H. – Şahin, M. (2022). Nikaia Mezar Stelleri Üzerinde Yer Alan Epigramlara Göre Antik Çağda Mezar Tacizleri ve Cezalandırma. H. Aydın – İ. Kazancı (eds.). *Prof. Dr. Kerime Üstünova Armağanı*. İstanbul: 505-533.

Çizmeli-Öğün 2009 — Çizmeli-Öğün, Z. (2009). Roma Döneminde Anadolu Kentleri, Unvan Yarışında İç Pontos. *Toplumsal Tarih*, 185, İstanbul: 70-73.

Çokbankir 2010 — Çokbankir, N. (2010). Modrena ve Nikaia Teritoryumundan Yeni Yazıtlar. *OLBA*, 18, Mersin: 323-345.

Çörtük 2022 — Çörtük, U. (2022). Kaunos Antik Kenti Araştırma Tarihçesi. *bitig, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4, Muğla: 298-321.

Dahlmann 1938 — Dahlmann, H. (1938). Caesars Rede für die Bithynier. *Hermes, Zeitschrift für klassische Philologie*, 73, Stuttgart: 341-346.

Dahmen 2007 — Dahmen, K. (2007). *The Legend of Alexander the Great on the Greek and Roman Coins*, London: Routledge.

Dalaison – Ferriés 2017 — Dalaison, J. – Ferriés, M. C. (2017). Le Monnayage des Colonies de Pont-Bithynie sous Auguste. L. Cavalier – M. C. Ferriés – F. Delrieux (eds.). *Auguste et l'Asie Mineure*. Bordeaux: 385-398.

Daly 1950 — Daly, L. W. (1950). Roman Study Abroad. *The American Journal of Philology*, 71/1, Baltimore: 40-58.

Dalyancı-Berns 2017 — Dalyancı-Berns, A. (2017). Die Stadtbefestigung von Nikaia (Iznik) Bautechnische Beobachtungen zur Rekonstruktion des Bauablaufs. *Werkspuern. Materialverarbeitung und handwerkliches Wissen im antiken Bauwesen. Diskussionen Zur Archäologischen Bauforschung 12*. Berlin: 417-426.

Dalyancı-Berns 2020a — Dalyancı-Berns, A. (2020). An exceptional city wall? Re-thinking the fortifications of Nicaea in an empire-wide context. E. E. Intagliata – S. J. Barker – C. Courault (eds.). *City Walls in Late Antiquity. An empire-wide perspective*. Malta: 77-85.

Dalyancı-Berns 2020b — Dalyancı-Berns, A. (2020). The Fortification Wall as a Symbol of Urban Identity: The Cityscape of Nicaea in the 3rd Century. A. Lichtenberger – T. Ş. Ağtürk – E. Winter – K. Zimmerman (eds.). *Imperial Residence and Site of Councils, The Metropolitan Region of Nicaea / Nicomedia, Asia Minor Studien 96*, Bonn: 71-81.

Daşbacak 2008 — Daşbacak, C. (2008). Hecate Cult in Anatolia: Rituals and Dedications in Lagina. M. Novotná – K. Kuzmová

(eds.). *Cult and Sanctuary Through The Ages (From Bronze Age to the Late Antiquity). ANODOS*, 6-7, Trnava: 143-148.

Daubner 2006 — Daubner, F. (2006). *Bellum Asiaticum. Der Krieg der Römer gegen Aristonikos von Pergamon und die Einrichtung der Provinz Asia*. München: Herbert Utz Verlag.

Davies 2010 — Davies, S. (2010). Carthage, Corinth, & 146 BCE: Shifting Paradigms of Roman Imperium. *Beyond Borders: Selected Proceedings of the 2010 Ancient Borderlands International Graduate Student Conference*. Santa Barbara: 1-5.

Debord 1998 — Debord, P. (1998). Comment Devenir le Siége d'une Capitale Impériale: Le "parcours" de la Bithynie. *REA*, 100, 1-2, Bordeaux: 139-165.

Delbeuf 1906 — Delbeuf, R. (1906). *Une Excursion a Brousse et a Nicée*. Constantinople.

Demir 2014 — Demir, M. (2014). Roma-Armenia İlişkileri (M.Ö. 95 – M.S. 118). M. M. Hülahgü (ed.). *Tarihte Türkler ve Ermeniler 1 (İlkçağ ve Ortaçağ)*, Ankara: 55-98

Demir 2019a — Demir, M. (2019). Marcus Antonius'un Parthia Savaşı'nın (MÖ 40-33) Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *TÜBA-AR*, 24, Ankara: 149-168.

Demir 2019b — Demir, M. (2019). Q. Labienus Parthicus'un MÖ 40/39 yılında Mylasa'yı Yıkması ve Kentin Yeniden İmar Süreci Üzerine Değerlendirmeler. *Phaselis*, 5, Antalya: 175-196.

Demir 2021 — Demir, M. (2021). Tigranokerta Savaşı (MÖ 69): Yeni Bir Gözden Geçirme. *Anadolu Araştırmaları*, 24, İstanbul: 145-176.

Demir 2022 — Demir, O. (2022). Gaius Gracchus'un Reform Programının Genel Karakteri ve Roma Cumhuriyeti'nin

Sosyo-Politik Sınırları. *History Studies*, 14/4, e-yayın: 811-834.

Demircioğlu 2011 — Demircioğlu, H. (2011). *Roma Tarihi I. Cumhuriyet*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demirsar-Arlı 2012 — Demirsar-Arlı, B. (2012). İznik Çini Fırınları Kazısı 2010 Yılı Çalışmaları. *KST*, 33/3, Ankara: 391-408.

Demirtaş – Pınarcık 2016 — Demirtaş, N. – Pınarcık, P. (2016). Herakleia Pontike Sikkeleri Üzerinde Herakles'in On İki İşinin Tasvirleri. *Tykhe*, 1/1, Düzce: 64-102.

Dernschwam 1992 — Dernschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. (çev. Y. Önen). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Derow 1989 — Derow, P. S. (1989). Rome, the Fall of Macedon and the Sack of Corinth. A. E. Astin – F. W. Walkbank – M. W. Frederiksen – R. M. Ogilvie (eds.). *CAH VIII, Rome and The Mediterranean to 133 B.C.*, Cambridge: 290-323.

Derow 1991 — Derow, P. S. (1991). Pharos and Rome. *ZPE*, 88, Bonn: 261-270.

Derow 2005 — Derow, P. (2005). The Arrival of Rome: From the Illyrian Wars to the Fall of Macedon. P. Derow – A. Erskine – J. Crawley-Quinn (eds.). *Rome, Polybius, and the East*, Oxford: 51-70.

Deutsch 1917 — Deutsch, M. E. (1917). Concerning Caesar's Appearance. *The Classical Journal*, 12/4, Natchitoches: 247-253.

Develin 1979 — Develin, R. (1979). The Political Position of C. Flaminius. *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge*, 122/3, Bad Orb: 268-277.

Diehl – Cousin 1887 — Diehl, C. – Cousin, G. (1887). Inscriptions de Lagina. *BCH*, 11, Athens: 5-39.

Diest 1898 — Diest, v. W. (1898). *Von Tilsit nach Angora: Forschungsreise zweier preussischen stabsoffiziere im Frühjar 1896*. Gotha: Perthes.

Dijkstra et al. 2017 — Dijkstra, T. M. – Rookhuijzen, J. Z. v. – Kamphorst, S. M. (2017). Investigating ancient Halos. Marking forty years of archaeological research on a city in Thessaly. *Bulletin Antieke Beschaving–BABESCH*, 92, Leiden: 145-158.

Dilke 1971 — Dilke, O. A. W. (1971). *The Roman Land Surveyors*. New York: David and Charles.

Dillon – Palmer-Baltes 2013 — Dillon, S. – Palmer-Baltes, E. (2013). Honorific Practices and the Politics of Space on Hellenistic Delos: Portrait Statue Monuments Along the Dromos. *AJA*, 117/2, Boston: 207-246.

Dillon 2019 — Dillon, S. (2019). Honorific Portraiture. O. Palagia (ed.). *Handbook of Greek Sculpture I*. Berlin, Boston: 163-193.

Dmitriev 2007 — Dmitriev, S. (2007). Memnon on the Siege of Heraclea Pontica by Prusias I and the War between the Kingdoms of Bithynia and Pergamum. *The Journal of Hellenic Studies*, 127, Cambridge: 133-138.

Dmitriev 2011 — Dmitriev, S. (2011). The Neokoriai of Ephesus and City Rivalry in Roman Asia Minor. *Priests and State in the Roman World*, 55, Stuttgart: 529-552.

DNP — *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike.*

Dodge 1987 — Dodge, H. (1987). Brick Construction in Roman Greece and Asia Minor. S. Macready – F. H. Thompson. (eds.). *Roman Architecture in the Greek World*. London: 106-116.

Dodge 2009 — Dodge, H. (2009). Amphitheatres in the Roman East. T. Wilmott (ed.). *Roman Amphitheatres and Spectacula: a 21st-Century Perspective. Papers from an international*

conference held at Chester, 16th-18th February, 2007. Oxford: 29-47.

Doğan 2023 — Doğan, A. (2023). Romalıların Doğu'ya Yöneliişinin Başlangıcı ve Illyria Kraliçesi Teuta. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8, Sakarya: 2526-2547.

Doğancı 2001 — Doğancı, K. (2001). *Nümizmatik ve Epigrafik Kaynakların Işığında Roma İmparatorluk Döneminde Bithynia'nın Sosyo-Eknonomik Durumu (Augustus'tan Diokletianus'a Kadar).* (Yüksek Lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Doğancı 2005 — Doğancı, K. (2005). Prusa (Bursa) Kentinden Geçen Antik Yollar. C. Çiftçi (ed.). *Osmangazi ve Bursa Sempozyumu. Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*. İstanbul: 169-186.

Doğancı 2007a — Doğancı, K. (2007). Antik Dönemde Mudanya (Myrleia-Apamea). *Ulusal Zaferimizi Taçlandıran Kent: Mudanya*, İstanbul: 14-19.

Doğancı 2007b — Doğancı, K. (2007). *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme).* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Doğancı 2011 — Doğancı, K. (2011). Mehmet Ziya'nın Gözüyle Antik Dönemde Bursa ve Çevresi (Eleştirel bir Bakış). *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/1, Bursa: 201-212.

Doğancı 2012 — Doğancı, K. (2012). Antik Dönemde Bithynia'dan Geçen Ticari ve Askeri Yollar. T. Yiğit – M. A. Kaya – A. Sina (eds.). *Ömer Çapar'a Armağan*. Ankara: 93-104.

Doğancı 2013 — Doğancı, K. (2013). Antik Kaynaklara Göre Bithynia'daki Civitas'lar. *Uludağ Üniversitesi, Fen-*

Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24/1, Bursa: 167-186.

Doğancı 2019 — Doğancı, K. (2019). Augustus Dönemi'nde Roma'nın Bithynia et Pontus Eyaleti Valileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları*, Konya: 1-10.

Doğancı – Altın 2023 — Doğancı, K. – Altın, R. (2023). *Principatus* Devri Küçük Asya'sında Roma *Magistratus*'ların ismiyle anılan *Agon*'lar. *Archivum Anatolicum*, 17/1, Ankara: 143-171.

Doğer – Sezgin 2019 — Doğer, E. – Sezgin, Y. (2019). Aigai Antik Kenti. M. Çekilmez (ed.). *Aliağa ve Çevresindeki Antik Kentler*. Aliağa: 135-165.

Donaldson 1859 — Donaldson, T. L. (1859). A*rchitectura Numismatica; or, Architectural Medals of Classic Antiquity*, London: Cox and Wyman.

Donatien 2009 — Donatien, G. (2009). Neron, Heritier d'Auguste: Perspectives Numismatiques. *Revue Numismatique*, 165/6, Paris: 129-152.

Doublet 1888 — Doublet, G. (1888). Inscription de Pompeiopolis. *BCH*, 12, Athens: 427-430.

Dowler 2019 — Dowler, A. (2019). Bithynia Krallığı. O. Tekin (ed.). (çev. İ. Türkoğlu). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*. İstanbul: 90-101.

Dönmez-Öztürk 2009 — Dönmez-Öztürk, F. (2009). Likya Örneğinde Romalılaştırma ve Romalılaşma. *Doğu-Batı Dergisi*, 49, Ankara: 277-285.

Dönmez-Öztürk 2011 — Dönmez-Öztürk, F. (2011). *Lykia Bölgesi'nde Roma Vatandaşlık Hakkı Verme Politikası (Principatus'un başlangıcından M.S. 212'ye kadar)*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dönmez-Öztürk 2012 Dönmez-Öztürk, F. (2012). Göynük ve Mudurnu'dan Yeni Yazıtlar I. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2/2, Antalya: 67-78.

Dönmez-Öztürk 2013a Dönmez-Öztürk, F. (2013). Nikaia'dan Yeni Adak Yazıtları, *CEDRUS*, 1, Antalya: 285-292.

Dönmez-Öztürk 2013b Dönmez-Öztürk, F. (2013). Bolu İli Mudurnu ve Göynük İlçeleri Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması – 2012. *TEBE Haberler*, 35, İstanbul: 34-37.

Dönmez-Öztürk 2014 Dönmez-Öztürk, F. (2014). Erste Ergebnisse epigraphischer Feldforschungen in Bithynien (Göynük and Mudurnu). V. Cojocaru – A. Çoşkun – M. Dana (eds.). *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods. The Proceedings of the International Symposium organized by the Iaşi Branch of the Romanian Academy, the Museum of National History and Archaeology Constanţa, the Research Project 'Amici Populi Romani' (Trier-Waterloo ON), and the Cultural Complex 'Callitis' Mangalia, Constanţa, July 8-12, 2013*, Cluj-Napoca: 641-662.

Dönmez-Öztürk – Öztürk HS 2015 Dönmez-Öztürk, F. – Öztürk, H. S. (2015). Neue Inschriften aus Göynük und Mudurnu II. *PHILIA*, 1, İstanbul: 123-128.

Drerup 1959 Drerup, H. (1959). Bildraum und Realraum in der römischen Architektur. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Römische Abteilung*, 66, Heidelberg: 147-174.

Durukan 2011 Durukan, M. (2011). Olba Teritoryumunda Hellenleştirme ve Romalılaştırma Politikalarının Arkeolojik İzleri. *ADALYA*, 14, Antalya: 137-188.

EA — *Epigraphica Anatolica. Zeritschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens.*

Ebel 1991 — Ebel, C. (1991). Dum Populus Senatusque Romanus Vellet. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 40/4, Stuttgart: 439-448.

Eck 1981 — Eck, W. (2003). Miscellanea Prosopographica. *ZPE*, 42, Bonn: 227-256.

Eck 2003 — Eck, W. (2003). *The Age of Augustus*. (çev. D. L. Schneider). Cornwall: Blackwell Publishing.

Eck 2007 — Eck, W. (2007). Die politisch-administrative Struktur der kleinasiatischen Provinzen während der hohen Kaiserzeit. G. Urso (ed.). *Tra oriente e occidente: Indigeni, Greci e Romani in Asia Minore Atti del Convegno Internazionale Cividale del Friuli, 28-30 settembre 2006*. Pisa: 189-207.

Eckstein 1976 — Eckstein, A. M. (1976). T. Quinctius Flamininus and the Campaign Against Philip in 198 B.C. *Phoenix*, 30/2, Toronto: 119-142.

Eckstein 1988 — Eckstein, A. M. (1988). Rome, the War with Perseus, and Third Party Mediation. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 37/4, Stuttgart: 414-444.

Eckstein 1990 — Eckstein, A. M. (1990). Polybius, the Achaeans, and the 'Freedom of the Greeks'. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 31/1, Cambridge: 45-71.

Eckstein 2002 — Eckstein, A. M. (2002). Greek Mediation in the First Macedonian War, 209-205 B.C. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 51/3, Stuttgart: 268-297.

Eckstein 2006 — Eckstein, A. M. (2006). *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*. London: University of California Press.

Eckstein 2008 — Eckstein, A. M. (2008). *Rome Enters the Greek East: From Anarchy to Hierarchy in the Hellenistic*

Mediterranean, 230-170 B.C. Oxford: Blackwell Publishing.

Edmondson 2015 — Edmondson, J. (2015). The Roman Emperor and the Local Communities of the Roman Empire. J. L. Ferrary – J. Scheid (eds.). *Il Princeps Romano: Autocrate o Magistrato? Fattori Giuridici e Fattori Sociali del Potere Imperiale da Augusto a Commodo*, Pavia: 701-729.

Efe 1988 — Efe, T. (1988). *Demircihüyük. Die Ergenbisse der Ausgrabungen 1975-1978, III. 2. Die Keramik 2 C. Die frühbronzezeitliche Keramik der jüngeren Phasen (ab Phase H).* M. Korfmann (ed.). Mainz: Philip von Zabern.

Efe 1990 — Efe, T. (1990). 1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *AST*, 7, Ankara: 405-424.

Efe 1991 — Efe, T. (1991). 1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *AST*, 8, Ankara: 163-177.

Efe 1992 — Efe, T. (1992). 1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *AST*, 9, Ankara: 561-583.

Efe 1993 — Efe, T. (1993): 1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *AST*, 10, Ankara: 245-266.

Efe et al. 2014 — Efe, T. – Türkteki, M. – Sarı, D. - Fidan, E. (2014). Bilecik ili 2013 Yılı Yüzey Araştırması. *AST*, 32/1, Ankara: 495-504.

Efe et al. 2015 — Efe, T. – Türkteki, M. – Sarı, D. - Fidan, E. (2015). Bilecik ili 2014 Yılı Yüzey Araştırması. *AST*, 33/1, Ankara: 137-146.

Ehrenberg 1953	Ehrenberg, V. (1953). Imperium Maius in the Roman Republic. *The American Journal of Philology*, 74/2, Baltimore: 113-136.
Eiler 2002	Eilers, C. (2002). *Roman Patrons of Greek Cities*. Oxford: Oxford University Press.
Ekin-Meriç 2017	Ekin-Meriç, A. (2017). İznik Roma Tiyatrosu Kazılarında Son Durum. *Bursa'da Zaman*, 24, Bursa: 8-11.
Ekin-Meriç 2018a	Ekin-Meriç, A. (2018). Late Roman Pottery From the Theatre of Nicaea in Bithynia. *Anatolia Antiqua*, 26, İstanbul: 69-87.
Ekin-Meriç 2018b	Ekin-Meriç, A. (2018). Hellenistic Pottery Found in the Roman Theatre of Nicaea. *Jahreshefte Des Österreichischen Archaologischen Institutes in Wien*, 87, Wien: 85-122.
Ekin-Meriç et al. 2018	Ekin-Meriç, A. – Öz, A. K. – Köşklük-Kaya, N. – Kaya, F. H. – Kardoruk, N. (2018). İznik Roma Tiyatrosu 2016 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. *KST*, 39/2, Ankara: 285-300.
Ekin-Meriç 2019	Ekin-Meriç, A. (2019). İznik Tarihini Simgeleyen Bir Anıt: Antik Roma Tiyatrosu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 21/2, İzmir: 339-355.
Ekin-Meriç – Dreyer 2019	Ekin-Meriç, A. – Dreyer, B. (2019). Eine Statuenbasis mit Ehreninschrift für den Asklepiospriester P. Claudius Calpurnianus. *GEPHYRA*, 17, Antalya: 183-188.
Ekin-Meriç et al. 2019	Ekin-Meriç, A. – Öz, A. K. – Köşklük-Kaya, N. – Kaya, F. H. – Kardoruk, N. (2019). İznik Roma Tiyatrosu 2017 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. *KST*, 40/1, Ankara: 293-310.
Ekin-Meriç 2020	Ekin-Meriç, A. (2020). Nicaea (İznik) Roma Tiyatrosu Mermer Seramikleri. V. Keleş (ed.). *Propontis ve Çevre Kültürleri. Parion Studies III*. İstanbul: 325-343.

Ekin-Meriç et al. 2020 — Ekin-Meriç, A. – Öz, A. K. – Köşklük-Kaya, N. – Kaya, F. H. – Kardoruk, N. (2020). İznik Roma Tiyatrosu 2018 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. *KST*, 41/1, Ankara: 265-284.

Eliüşük – Bağdatlı-Çam 2022 — Eliüşük, M. – Bağdatlı-Çam, (2022). Menderes Magnesia'sı Artemis Kutsal Alanı Güney Stoa'dan Bir Kadın Başı. *CEDRUS*, 10, Antalya: 211-228.

Elkins 2015 — Elkins, N. T. (2015). Monuments in Miniature: Architecture on Roman Coinage. *Numismatic Studies*, 29, New York: The American Numismatic Society.

Ellithorpe 2017 — Ellithorpe, C. J. (2017). *Circulating Imperial Ideology: Coins as Propaganda in the Roman World.* (PhD thesis). North Carolina University, Department of History, Chapel Hill.

Elton 2004 — Elton, H. (2004). Romanization and Some Cilician Cults. L. De Ligt – E. A. Hemelrijk – H. W. Singor (eds.). *Roman Rule and Civic Life: Local and Regional Perspectives, Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C.-A.D. 476) 4*, Amsterdam: 231-241.

Ephesos — McCabe, D. F. (1991). Ephesos Inscriptions. *Texts and List. The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. Princeton: The Institute for Advanced Study.

Ergin 2008 — Ergin, G. (2008). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti, Direniş ve Düzen*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Erhat 2007 — Erhat, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remiz Kitabevi.

Ermiş 2009 — Ermiş, Ü. M. (2009). *İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetinin Değerlendirimesi*. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Ermiş 2014 — Ermiş, Ü. M. (2014). Seyyahların Gözüyle İznik Şehri ve Yapıları. İ. Şahin – H. Egawa – E. E. Özünlü – T. Öğün (eds.). *CIÉPO 19. Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları I*. İstanbul: 205-232.

Erol-Özdizbay 2011 — Erol-Özdizbay, A. (2011). *Roma İmparatorluk Dönemi'nde Pontus-Bithynia Eyaleti'nde Agon'lar ve Agonistik Sikkeler*. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erpehlivan 2018a — Erpehlivan, H. (2018). Bilecik Müzesi'nden Hellen Kent Sikkeleri. *Arkeoloji ve Sanat*, 157/1, İstanbul: 103-116.

Erpehlivan 2018b — Erpehlivan, H. (2018). *Propontis'in Güneydoğusunda M.Ö. 1. Binyıl Yerleşmeleri ve Mezar Tipleri (M.Ö. 8.-4. Yüzyıllar)*. (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erpehlivan 2019 — Erpehlivan, H. (2019). Arkaik ve Klasik Dönem'de Propontis Çevresindeki Kültler ve Kutsal Alanlar. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/19, İstanbul: 35-57.

Erpehlivan 2021a — Erpehlivan, H. (2021). Anatolian-Persian Grave Stelae from Bozüyük in Phrygia: A Contribution to Understanding Persian Presence and Organisation in the Region. *Anatolian Studies*, 71, Ankara: 59-74.

Erpehlivan 2021b — Erpehlivan, H. (2021). Phrygian Traces in Bilecik Region and the Vezirhan Stele, *TÜBA-AR*, 28, Ankara: 155-174.

Erpehlivan 2022 — Erpehlivan, H. (2022). Bilecik Müzesi'nden Bir Grup Lydion. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24/2, Afyon: 762-774.

Erpehlivan 2023 — Erpehlivan, H. (2023). A Trade Route from the Propontis to Phrygia: Assessing the Economic Status of Kios Between the Archaic and the Early Hellenistic

Periods. *Oxford Journal of Archaeology*, 42.1, Oxford: 71-88.

Errington 1972 — Errington, R. M. (1972). *The Dawn of Empire: Rome's Rise to World Power*. New York: Cornell University Press.

Errington 1989 — Errington, R. M. (1989). Rome against Philip and Antiochus. A. E. Astin – F. W. Walkbank – M. W. Frederiksen – R. M. Ogilvie (eds.). *CAH VIII, Rome and The Mediterranean to 133 B.C.*, Cambridge: 244-289.

Errington 2017 — Errington, R. M. (2017). *Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30*. (çev. G. Günata). İstanbul: Homer Kitabevi.

Erskine 1997 — Erskine, A. (1997). Greekness and Uniqueness: The Cult of the Senate in the Greek East. *Phoenix*, 51/1, Toronto: 25-37.

Ertekin 2008 — Ertekin, E. (2008). Roma Çağında *Cilicia*'dan Yolsuzluk Örnekleri. *OLBA*, 6, Mersin: 361-383.

Esdaile 1997 — Esdaile, K. A. (1997). An Essay Towards the Classification of Homeric Coin Types. *The Journal of Hellenic Studies*, 32, Cambridge: 298-325.

Etcheto 2012 — Etcheto, H. (2012). *Les Scipions, Famille et pouvoir à Rome à l'époque républicaine*. Bordeaux: Ausonius Éditions.

Evans 2011 — Evans, R. (2011). *Roman Conquests: Asia Minor, Syria and Armenia*. South Yorkshire: Pen & Sword Military.

Evans 2012 — Evans, R. (2012). *A History of Pergamum. Beyond Hellenistic Kingship*. London, New York: Continuum.

Eyice 1984 — Eyice, S. (1984). İznik, I. The Pre-Turkish Period. *İlgi Dergisi*, 18/39, İstanbul: 10-15.

Eyice 1988 — Eyice, S. (1988). *İznik. Tarihçesi ve Eski Eserleri*. İstanbul: Örünç Ofset.

Eyice 2001	Eyice, S. (2001). İznik'te Berberkayası İznik Panoramasının Simgesi. *Taç Vakfı'nın 25 Yılı Anı Kitabı*, İstanbul: 175.
Eyice 2005	Eyice, S. (2005). İznik'ten Hatıralar ve Düşünceler. *Uluslararası İznin Sempozyumu*, İstanbul: 327-339.
Fagan 2001	Fagan, G. F. (2001). The Genesis of the Roman Public Bath: Recent Approaches and Future Directions. *AJA*, 105, Boston: 403-426.
Famerie 2009	Famerie, É. (2009). Le traité d'alliance romano-cnidien de 45 av. J.-C. *Cahiers du Centre Gustave Glotz*, 20, Paris: 265-280.
Feissel 2016	Feissel, D. (2016). Citoyenneté romaine et onomastique grecque au lendemain de la constitutio Antoniniana: les cognomina en –ιανός dans les inscriptions de Pamphylie et de Bithynie. B. Takmer – E. N. Akdoğu-Arca – G. Özdil (eds.). *Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin*, İstanbul: 349-355.
FdD	*Fouilles de Delphes.*
FdD III.2	Colin, G. (1929). *FdD III. Épigraphie. Fasc. 2. Inscriptions du trésor des Athéniens*. Paris: École Française d'Athénes.
FdD III.3	Colin, G. (1932). *FdD III. Épigraphie. Fasc. 3, Inscriptions depuis le trésor des Athéniens jusqu'aux bases de Gélon*. Paris: École Française d'Athénes.
FdD III.4	Colin, G. (1930). *FdD III. Épigraphie. Fasc. 4. Inscriptions de la terrasse du temple et la région nord du sanctuaire.* Paris: École Française d'Athénes.
Ferguson 1907	Ferguson, W. S. (1907). Researches in Athenian and Delian Documents I. *KLIO – Beiträge zur alten Geschicte*, 7, Leipzig: 213-240.
Ferguson 1911	Ferguson, W. S. (1911). *Hellenistic Athens, an Historical Essay*. London: MacMillan and Co., Limited.

Fernoux 2004 — Fernoux, H.L. (2004). *Notables et élites des cités de Bithynie aux époques Hellénistique et Romaine*. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux.

Ferrary 2001 — Ferrary, J. L. (2001). Rome et les Cités Grecques d'Asie Mineure au IIe Siècle. A. Bresson – R. Descat (eds.). *Les Cités d'Asie Mineure Occidentale au IIe Siècle a.C*. Bordeaux: 93-106.

Ferris 2011 — Ferris, I. M. (2011). The Pity of War: Representations of Gauls and Germans in Roman Art. E. S. Gruen (ed.). *Cultural Identity in the Ancient Mediterranean*. Los Angeles: 185-201.

Fıratlı 1959 — Fıratlı, N. (1959). *İznik Tarihi ve Abideleri Hakkında Muhtasar Rehber*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Fidan 2020 — Fidan, E. (2020). Fikirtepe Kültürü Öncesi: Bilecik Bahçelievler Kurtarma Kazısı'nın İlk Sonuçları. *Arkeoloji ve Sanat*, 163, İstanbul: 29-38.

Fidan et al. 2022 — Fidan, M. E. – Sarıaltun, S. – Turhan, D. – Fidan-Sezer, S. – İlkmen, E. (2022). Radiocarbon Dating Evidence and Cultural Sequencing in Chronology of Neolithic Settlement at Bilecik-Bahçelievler from Northwest Anatolia. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 22/3, e-yayın: 133-148.

Fincham 2002 — Fincham, G. (2002). Consumer Theory and Roman North Africa: A Post-Colonial Approach to the Ancient Economy. M. Carruthers, C. v. Driel-Murray, A. Gardner – J. Lucas – L. Revell – E. Swift (eds.). *Theoretical Roman Archaeology Conference 2001*, Oxford: 34-44.

Fisher 2001 — Fisher, G. (2001). The Road to Pydna. Philip, Perseus and the Romans, 191-171. *Hirundo: The McGill Journal of Classical Studies*, 1, Montreal: 38-50.

Fishwick 1993 — Fishwick, D. (1993). The Imperial Cult in the Latin West I. *Études Préliminaires aux Religions Orientales dans l'Empire Romain*, 108/1, Leiden: Brill.

Forbeck – Heres 1997 — Forbeck, F. – Heres, H. (1997). *Das Löwengrab von Millet. Winckelmannsprogramm der Archäologischen Gesellschaft zu Berlin, 136*. Berlin: Walter de Gruyter.

Forbeck 1998 — Forbeck, F. (1998). *Die Nekropolen von Milet, Die Grabungen 1901 bis 1909 und die Arbeiten der Jahre 1993 bis 1996*. (PhD thesis). Ruhr-Universität Bochum, Fakultät für Geschichtswissenchaft, Bochum.

Fosbroke 1825 — Fosbroke, Th. D. (1825). *Encyclopaedia of Antiquities, and Elements of Archaeology, Classical and Mediaeval II*, London: 898.

Foss 1996 — Foss, C. (1996). *Nicaea: A Byzantine Capital and Its Praises*. Brookline: Hellenic College Press.

Foss 2004 — Foss, C. (2004). İznik'in Bizans Surları 260-1330. I. Akbaygil – H. İnalcık – O. Aslanapa (eds.). *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul: 249-262.

Foss 2020 — Foss, C. (2020). Nicaea and Nicomedia: The Lives of two Rival Cities. A. Lichtenberger – T. Ş. Ağtürk – E. Winter – K. Zimmerman (eds.). *Imperial Residence and Site of Councils, The Metropolitan Region of Nicaea / Nicomedia, Asia Minor Studien 96*, Bonn: 5-17.

Fougeres 1887 — Fougeres, G. (1887). Fouiles de Délos (avril-aoŭt 1886): Dédicaces grecques et latines. *BCH*, 11, Athens: 244-275.

Frank 1910 — Frank, T. (1910). Commercialism and Roman Territorial Expansion. *The Classical Journal*, 5/3, Baltimore: 99-110.

Fraisse 1983 — Fraisse, P. (1983). Analyse d'espaces urbains: les « places » à Délos. *BCH,* 107, Athens: 301-313.

Frank 1913 — Frank, T. (1913). Mercantilism and Rome's Foreign Policy. *The American Historical Review*, 18/2, Oxford: 233-252.

Franke 2007 — Franke, P. R. (2007). *Roma Döneminde Küçükasya*. (çev. N. Baydur – B. Theis-Baydur). İstanbul: Ege Yayınları.

Freeman 1997 — Freeman, P. W. M. (1997). Mommsen to Haverfield: The Origins of Studies of Romanization in Late 19th-c. Britain. D. J. Mattingly (ed.). *Dialogues in Roman Imperialism, Power, Discourse, and Discrepant Experience in the Roman Empire*, 23, Porsmouth: 27-50.

Freeman 2007 — Freeman, P. (2007). What did Annexation Do for the Province of Asia (in its first 50 years)?. H. Elton – G. Reger (eds.). *Regionalism in Hellenistic and Roman Asia Minor*. Bordeaux: 61-69.

Frel 1982 — Frel, J. (1982). *The Getty Bronze*. California: The J. Paul Getty Museum.

French 1967 — French, D. H. (1967). Prehistoric Sites in Northwest Anatolia. I. The İznik Area. *Anatolian Studies*, 17, Ankara: 49-100.

French 1981 — French, D. H. (1981). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor I: Pilgrim's Road*. Ankara: British Institute at Ankara.

French 1998 — French, D. (1998). Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor. The Persian Royal Road. *Iran. Journal of the British Institute of Persian Studies*, 36, London: 15-43.

French 2012 — French, D. H. (2012). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor III*: *Milestones 3.3, Cappadocia*. Ankara: British Institute at Ankara.

French 2013 — French, D. H. (2013). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor III*: *Milestones 3.4, Pontus et Bithynia (with Northern Galatia*). Ankara: British Institute at Ankara.

French 2014 — French, D. H. (2014). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor III: Milestones, 3.7, Cilicia, Isauria et Lycaonia (with South-West Galatia).* Ankara: British Institute at Ankara.

French 2016 — French, D. H. (2016). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor IV: The Roads, 4.1, Notes on the Itineraria*. Ankara: British Institute at Ankara.

Frier 1985 — Frier, B. W. (1985). The Rise of the Roman Jurists. Studies in Cicero's Pro Caecina. *Princeton Legacy Library*, 28, Princeton.

Fuduli – Salamone 2015 — Fuduli, L. – Salamone, G. (2015). Hadrianus Restitutor Siciliae, Documenti Monetali ed Evidenza Archeologica. *MEFRA*, Rome: 201-215.

Futrell 1997 — Futrell, A. (1997). *Blood in the Arena. The Spectacle of Roman Power*. Austin: University of Texas Press.

Gabrielsen 2007 — Gabrielsen, V. (2007). Trade and Tribute: Byzantion and the Black Sea Straits. V. Gabrielsen – J. Lund (eds.). *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges. Black Sea Studies 6*, Aarhus: 287-326.

Galani 2022 — Galani, G. (2022). *Imprints of Roman Imperium, Bronze Coinages in the Republican Eastern Provinces*. (PhD thesis). Stockholm University, Department of Archaeology and Classical Studies, Stockholm.

Gatzke 2013 — Gatzke, A. F. (2013). The Propaganda of Insurgency: Mithridates VI and the "Freeing of the Greeks" in 88 BCE. *The Ancient World*, 44, Illinois: 66-79.

Geelhaar 2002 — Geelhaar, C. (2002). Some remarks on the *lex de provinciis praetoriis*. *Revue internationale des droits de l'Antiquité*, 49, Bruxelles: 109-117.

Gettel 2018 — Gettel, E. (2018). Recognizing the Delians Displaced after 167/6 BCE. *Humanities*, 7/4, 91, Basel: 1-16.

Gider 2012 — Gider, Z. (2012). Lagina Kuzey Stoanın Ön Cephe Düzenlemesi.

Gitler – Kushnir-Stein 2004 — Gitler, H. – Kushnir-Stein, A. (2004). A New Date on Coins of Marisa in Idumaea and its Historical Implications. *Schweizerische Numismatische Rundschau = Revue Suisse de Numismatique = Rivista Svizzera di Numismatica*, 83, Zürich: 87-94.

Glay et al. 2009 — Glay, le M. – Voisin, J. L. – Bohec, le Y. – Cherry, D. (2009). *A History of Rome*. E. Manolaraki (ed.). Chichester: Wiley-Blackwell.

Gleason 2006 — Gleason, M. W. (2006). Greek Cities Under Roman Rule. D. S. Potter (ed.). *A Companion to the Roman Empire*, Oxford: 228-249.

Goulaki-Voutira 1996 — Goulaki-Voutira, A. (1996). Pyrrhic Dance and Female Pyrrhic Dancers. *Research Center for Music Iconography*, 21/1, New York: 3-12.

Göncü – Yolaçan 2020 — Göncü, H. – Yolaçan, B. (2020). Yeni Tespitler ve Gözlemlerle Leukai Yerleşimi Hakkında Bir Ön Değerlendirme. M. Çekilmez (ed.). *Aliağa ve Çevresi. Uluslararası Aliağa ve Çevresi-Aiolis Bölgesi-Arkeoloji ve Disiplinlerarası Araştırmalar Sempozyumu*. İzmir: 451-465.

Gracia 2006 — Gracia, P. R. (2006). *Imperator Populi Romani. Una Aproximación al Poder Republinacono*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico».

Graf 1994 — Graf, D. F. (1994). The Persian Royal Road System. *Achaemenid History*, 8, Leiden: 167-189.

Graham 2013 — Graham, A. S. (2013). The World Is Not Enough: A New Approach to Assessing Monumental Inscriptions. A Case Study from Roman Ephesos. *AJA*, 117/3, Boston: 383-412.

Greet 2015 — Greet, B. J. R. (2015). *The Roman Eagle: A Symbol and its Evolution.* (PhD thesis). The University of Leeds, The Department of Classics, Leeds.

Griesbach 2014 — Griesbach, J. (2014). Jede(r) ist Ersetzbar? Zur Wiederverwendung von Statuenbasen im Asklepios-Heiligtum von Epidauros. C. Leypold – M. Mohr – C. Russenberger (eds.). *Weiter- und Wiederverwendungen von Weihestatuen in griechischen Heiligtümern Tagung am Archäologischen Institut der Universität Zürich 21./22. Januar 2011*, Rahden/Westf: 55-69.

Grose 1926 — Grose, S. W. (1926). *Catalogue of the McClean Collection of Greek Coins, Volume II The Greek Mainland, The Aegean Islands, Crete*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gruen 1974 — Gruen, E. S. (1974). *The Last Generation of the Roman Republic*. London: University of California Press.

Gruen 1975 — Gruen, E. S. (1975). Rome and Rhodes in the Second Century B. C.: A Historiographical Inquiry. *The Classical Quarterly, New Series*, 25/1, Cambridge: 55-81.

Gruen 1976 — Gruen, E. S. (1976). The Origins of the Achaean War. *The Journal of Hellenic Studies*, 96, Cambridge: 46-69.

Gruen 1984 — Gruen, E. S. (1984). *The Hellenistic World and the Coming of Rome*. Berkeley: University of California Press.

Grüll 2014 — Grüll, T. (2014). Expositio totius mundi et gentium. A peculiar work on the commerce of Roman Empire from the mid-fourth century – compiled by a Syrian textile dealer? Z. Csabai (ed.). *Studies in Economic asnd Social History of the Ancient Near East in Memory of Péter Vargyas*, Budapest: 629-642

Grzesik 2021 — Grzesik, D. (2021). Honorific Culture at Delphi in the Hellenistic and Roman Periods. *Brill Studies in Greek and Roma Epigraphy 17*, Leiden: Brill.

Guénette 2023 — Guénette, M. (2023). Dédicace de Lucius Mummius à Zeus Olympien. *Axon*, 7/1, Venezia: 83-103.

Gugl 2001 — Gugl, C. (2001). Zwei Nemesis-Votivreliefs aus dem Amphitheater von Virunum. *Jahreshefte Des Österreichischen Archaologischen Institutes in Wien*, 70, Wien: 35-49.

Guinea-Díaz 1997 — Guinea-Díaz, P. (1997). *Nicea. Ciudad y territorio en la Bitinia Romana*. Huelva: Universidad de Huelva.

Gutiérrez – Martínez-Esteller 2022 — Gutiérrez, Ó. – Martínez-Esteller, M. (2022). Tax collection in the Roman Empire: a new institutional economics approach. *Constitutional Political Economy*, 33, Heidelberg: 378-401.

Gülbay 2015 — Gülbay, O. (2015). *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*. Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları.

Gülbay 2016 — Gülbay, O. (2016). Emperor Hadrian's Reconstruction Projects in Mysia and Bithynia. B. Takmer – E. N. Akdoğu-Arca – G. Özdil (eds.). *Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin*, İstanbul: 403-417.

Gündüz 2015 — Gündüz, S. (2015). *The Ancient South Marmara Harbors*. (Doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, Bursa.

Gündüz – Dumankaya 2020 — Gündüz, S. – Dumankaya, O. (2020). İznik-Nicaea Limanı. Ş. Kılıç – K. Akalın (eds.). *UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı. 2-4 2015, İznik*. Bursa: 203-231.

Güney 2015a — Güney, H. (2015). The Roman Monetary Economy in Bithynia During the Second Half of the First Century

BC, The Case of Nikomedia. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 93, Brussels: 31-53.

Güney 2015b — Güney, H. (2015). Unpublished Coins of the Bithynian Koinon. *Arkeoloji ve Sanat*, 149, İstanbul: 83-88.

Güngör-Alper et al. 2022 — Güngör-Alper, E. – Ekin-Meriç, A. – Somuncu, F. (2022). İznik (Nicaea) Tiyatrosu'nda Bulunan DSC Seramiklerinin Yerel Taklitleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/2, İzmir: 449-465.

Günter 1998 — Günter, G. (1998). *Alexandria: die erste Königsstadt der hellenistischen Welt: Bilder aus der Nilmetropole von Alexander dem Grossen bis Kleopatra VII*. Mainz: Philipp von Zabern.

Günther 1995 — Günther, L. M. (1995). L. Aemilius Paullus und "Sein" Pfeilerdenkmal in Delphi. *Rom und der Griechische Osten, Festshrift für Hatto H. Schmitt zum 65. Geburtsag*. Stuttgart: 81-85.

Gür 2018 — Gür, S. (2018). *Identity in Pontus from the Achamenids through the Roman Period*. (Yüksek Lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gür 2021 — Gür, S. (2021). Pontus Krallığı Romalılaşma Süreci. D. B. Erciyas (ed.). *Uyum ve Direnç, Yerleşim Arkeolojisi Serisi 8*, İstanbul: 199-205.

Gürgen 2019 — Gürgen, İ. (2019). Galatların Anadolu'ya Geçiş Süreci ve Bithynia ile İlişkileri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/3, Manisa: 234-245.

Gürkan – Seeher 1991 — Gürkan, G. – Seeher, J. (1991). Die Frühbronzezeitliche Nekropole von Küçükhüyük bei Bozüyük. *IstMitt*, 41, Tübingen: 39-96.

Gürman 2019 — Gürman, E. (2019). *İznik Gölü Su Altı Bazilikası Sikke Buluntuları – 2018-2017*. (Yüksek Lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Györi 2015a	Györi, V. (2015). The Lituus and Augustan Provincial Coinage. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hunaricae*, 55, Budapest: 45-60.
Györi 2015b	Györi, V. (2015). The Mars Ultor Coins of c. 19-16 BC. *GREMIUM*, 9, Zielona Gora: 7-30.
Habicht 1990	Habicht, C. (1990). Samos weiht eine Statue des *Populus Romanus*. *Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, 105*, Athen: 259-268.
Habicht 1997	Habicht, C. (1997). Roman Citizens in Athens (228-31 B.C.). M. C. Hoff – S. I. Rotroff (eds.). *The Romanization of Athens. Proceedings of an Internatioal Conference held at Lincoln, Nebraska (April 1996). Oxbow Monograph 94*. Oxford: 9-17.
Hächler 2022	Hächler, N. (2022). *Post hos nostra terra est*: Mapping the Late Roman Ecumene with the *Expositio totius mundi et gentium*. M. Horster – N. Hächler (eds.). *The Impact of the Roman Empire on Landscapes. Proceedings of the Fourteenth Workshop of the International Network Impact of Empire (Mainz, June 12–15, 2019)*. Leiden, Boston: 263-280.
Hafner 1954	Hafner, G. (1954). *Späthellenistische Bildnisplastik. Versuch einer landschaftlichen Gliederung*. Berlin: Gebr. Mann.
Hafner 1966-1967	Hafner, G. (1966-1967). Das Bildnis des L. Aemilius Paullus. *Jahreshefte des Österreichischen Arcäologischen Institutes in Wien*, 48, Wien: Rudolf M. Rohrer Verlag.
Hallett 1998	Hallett, C. H. (1998). A Group of Portrait Statues from the Civic Center of Aphrodisias. *AJA*, 102/1, Boston: 59-89.

Hallett 2005 — Hallett, C. H. (2005). *The Roman Nude: Heroic Portrait Statuary 200 BC-AD 300*. Oxford: Oxford University Press.

Hammond 1963 — Hammond, M. (1963). Res Olim Dissociabiles: Principatus ac Libertas: Liberty Under the Early Roma Empire. *Harvard Studies in Classical Philology*, 67, Cambridge: 93-113.

Hammond 1984 — Hammond, N. G. L. (1984). The Battle of Pydna. *The Journal of Hellenic Studies*, 104, Cambridge: 31-47.

Hammond 1988 — Hammond, N. G. L. (1988). The Campaign and the Battle of Cynoscephalae in 197 BC. *The Journal of Hellenic Studies*, 108, Cambridge: 60-82.

Hammond – Walbank 1988 — Hammond, N. G. L. – Walbank, F. W. (1988). *A History of Macedonia III (336-167 B.C.).* Clarendon Press: Oxford.

Hannestad 1988 — Hannestad, N. (1988). *Roman Art and Imperial Policy*. Aarhus: Aarhus University Press.

Haps – Oenbrink 2020 — Haps, S. – Oenbrink, W. (2020). Das Heilingtum auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche in hellenistisch-römischer Zeit. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: 133-148.

Harland 2003 — Harland, P. A. (2003). Imperial Cults Within Local Cultural Life: Associations in Roman Asia. *Ancient History Bulletin*, 17/1-2, Northfield: 85-107.

Harris 1980 — Harris, B. F. (1980). Bithynia: Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism. Hildegard Temporini und Wolfgang Haase (ed). *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW) / Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der Neueren Forschung*, II, Berlin, New York: 857-901.

Hasenohr 1996 — Hasenohr, C. (1996). *Recherches sur l'agora des Compétaliastes et les magistri italiens de Délos*. Paris.

Hasenohr 2002 — Hasenohr, C. (2002). L'Agora des Compétaliastes et ses Abords à Délos: Topographie et Histoire d'un Secteur Occupé de L'époque Archaïque aux Temps Byzantins. *Revue des Études Anciennes*, 104/1-2, Bordeaux: 85-110.

Hasenohr 2003 — Hasenohr, C. (2003). Les Compitalia à Délos. *BCH*, 127, Athens: 167-249.

Hasluck 1910 — Hasluck, F. W. (1910). *Cyzicus*. London: Cambridge University Press.

Hatzfeld – Roussel 1909 — Hatzfeld, J. – Roussel, P. (1909). Fouilles de Délos, exécutées aux frais de M. le Duc de Loubat. Inscriptions. *BCH*, 33, Athens: 472-522.

Hatzfeld 1912 — Hatzfeld, J. (1912). Les Italiens résidant à Délos mentionnés dans les inscriptions de l'île. *BCH*, 36, Athens: 5-218.

Hatzfeld 1920 — Hatzfeld, J. (1920). Inscriptions de Lagina en Carie. *BCH*, 44, Athens: 70-100.

Haverfield 1913 — Haverfield, F. (1913). *Ancient Town-Planning*. Oxford: Clarendon Press.

Haverfield 1915 — Haverfield, F. (1915). *The Romanization of Roman Britain*, Oxford: Clarendon Press.

Hawkes 1999 — Hawkes, G. (1999). Beyond Romanization: The Creolization of Food. A Framework for the Study of Faunal Remains from Roman Sites. *Papers from the Institute of Archaeology 10*, London: 89-95.

Heesch 1978 — Heesch, J. v. (1978). Les Ateliers Monétaires de Pescennius Niger. *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie*, 124, Bruxelles: 57-72.

Heijnen 2018 — Heijnen, S. (2018). Athens and the Anchoring of Roman Rule in the First Century BCE (67-17). *Journal of Ancient History*, 6/1, Berlin, Boston: 80-110.

Hekster 2005 — Hekster, O. (2005). Propagating Power: Hercules as an Example for Second-Century Emperors. H. Bowden – J. T. Koch (eds.). Heracles and Hercules: Exploring a Graeco-Roman Divinity, Oxford: 205-221.

Hepding 1909 — Hepding, H. (1909). Mithradates von Pergamon. *Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 34, Athen: 329-340.

Herbin 2014 — Herbin, F. (2014). Les monuments votifs et honorifiques du sanctuaire d'Apollon à Délos: évolution topografique et typologique (314-69 av. J.-C.). J. Griesbach (ed.). *Studien zur antiken Stadt 13. Polis und Porträt. Standbilder als Medien der öffentlichen Repräsentation im hellenistischen Osten*. Wiesbaden: 21-31.

Hercher 1873 — Hercher, R. (1873). *Επιστολογράφοι Ελληνικοί - Epistolographi Graeci*. A. F. Didot (ed.). Paris: Instituti Franciae Typographo.

Herman – Nielsen 2004 — Hansen, M. H. – Nielsen, T. H. (2004). *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. New York: Oxford University Press.

Hermans 2017 — Hermans, A. M. (2017). *Latin cults through Roman eyes: Myth, memory and cult practice in the Alban hills*. (PhD thesis). The University of Amsterdam, School of Historical Studies, Amsterdam.

Herring 2011 — Herring, A. E. (2011). *Structure, Sculpture and Scholarship: Understanding the Sanctuary of Hekate at Lagina.* University of California, Department of Art History, California.

Herring 2022 — Herring, A. (2022). Hekate of Lagina: a goddess performing her civic duty. *Anatolian Studies*, 72, Ankara: 141-165.

Herrmann 1994 — Herrmann, P. (1994). Milet under Augustus. C. Iulius Epikrates und die Anfänge des Kaiserkults. *IstMitt*, 44, Tübingen: 203-236.

Hersh 1980 — Hersh, C. (1980). The Coinage of Quintus Labienus Parthicus. *Schweizerische Numismatische Rundschau*, 59, Genf: 41-51.

Heuchert 2005 — Heuchert, V. (2005). The Chronological Development of Roman Provincial Coin Iconography. C. Howgego – V. Heuchert – A. Burnett (eds.). *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, Oxford: 30-56.

Hill 1948 — Hill, H. (1948). The So-Called *Lex Aufeia* (Gellius xi.10). *The Classical Review*, 62, Cambridge: 112-113.

Hogarth 1887 — Hogarth, D. G. (1887). The Deification of Alexander the Great. *The English Historical Review*, Oxford: 317-329.

Højte 2006 — Højte, J. M. (2006). From Kingdom to province. Reshaping Pontos after the fall of Mithridates VI. T. Bekker-Nielsen (ed.). *Rome and the Black Sea Region. Domination, Romanisation, Resistance. Black Sea Studies 5*, Aarhus: 15-30.

Holland 1937 — Holland, L. A. (1937). The Shrine of the Lares Compitales. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association (TAPA)*, 68, Baltimore: 428-441.

Hollander 2007 — Hollander, D. B. (2007). Money in the Late Roman Republic. W. V. Harris (ed.). *Columbia Studies in the Classical Tradition 29*. Leiden, Boston: Brill.

Holtheide 1983 — Holtheide, B. (1983). *Römische Bürgerrechtspolitik und römische Neubürger in der Provinz Asia*. Freiburg: HochschulVerlag.

Homolle 1879 — Homolle, T. (1879). Inscriptions de Délos relatives à des personagges romains. *BCH*, 3, Athens: 146-162.

Homolle 1881 — Homolle, T. (1881). Statue de Caius Ofellius: sur one oeuvre signée des artistes Dionysios et Polyclès. *BCH*, 5, Athens: 390-396.

Homolle 1884 — Homolle, T. (1884). Les Romains à Délos. *BCH*, 8, Athens: 75-158.

Homolle 1897 — Homolle, T. (1897). Le trophée de Paul-Émile vainqueur de Persée. *BCH*, 21, Athens: 620-623.

Hopp 1977 — Hopp, J. (1977). Untersuchungen zur Geschichte der letzten Attaliden. *Vestigia 25*, München: Verlag C. H. Beck.

Hornum 1993 — Hornum, M. B. (1993). Nemesis, the Roman State, and the Games. *Religions in the Graeco-Roman World 117*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill.

Howgego 2013 — Howgego, C. (2013). *Sikkelerin Işığında Eski Çağ Tarihi*. (çev. O. Tekin). İstanbul: Homer Kitabevi.

Hoyos 1973 — Hoyos, B. D. (1973). Lex Provinciae and Governor's Edict. *Antichthon*, 7, Cambridge: 47-53.

Hölkeskamp 2017 — Hölkeskamp, K. J. (2017). Memoria by Multiplication: The Cornelii Scipiones in Monumental Memory. K. Sandberg – C. Smith (eds.). *Omnium Annalium Monumenta: Historical Writing and Historical Evidence in Republican Rome*. Leiden: 422-476.

Hueber 2007 — Hueber, F. (2007). Römischer Einfluss an der Bautechnik, Bauwirtschaft und Architekturkonzepte in Kleinasien. M. Meyer (ed.). *Neue Zeiten – Neue Sitten, Zu Rezeption und Integration römischen und italischen Kulturguts in Kleinasien. Wiener Forschungen zur Archaeologie 12*, Wien: 45-52.

IAM I — Öztürk, H. S. – Şahin, H. (2018). Inscriptiones Asiae Minoris. *Acta Classica Mediterranea*, 1, İstanbul: 79-216.

IAM III	Öztürk, H. S. – Şahin, H. (2020). Inscriptiones Asiae Minoris. *Acta Classica Mediterranea*, 3, İstanbul: 109-260.
IAM IV	Şahin, H. – Öztürk, H. S. (2021). Inscriptiones Asiae Minoris. *Acta Classica Mediterranea*, 4, İstanbul: 75-300.
IBithStudien	Şahin, S. (1978). *Bithynische Studien – Bithynia İncelemeleri*. (IGSK 7*)*, Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
ID	*Inscriptions de Délos*.
IG II,2	Kirchner, J. (1935). *Inscriptiones Graecae II et III: Inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores. Part III, 1 (1935) = Dedications and Honorary Inscriptions (Nos. 2789-5219)*. Berlin.
IG V,1	Kolbe, W. (1913). *Inscriptiones Graecae, V,1. Inscriptiones Laconiae et Messeniae*. Berlin.
IG VII	Dittenberger, W. (1892). *Inscriptiones Graecae VII. Inscriptiones Megaridis, Oropiae, Boeotiae*. Berlin: Georgium Reimerum.
IG XII,4.2	Bosnakis, D. – K. Hoff (2012). *Inscriptiones Graecae, XII. Inscriptiones insularum maris Aegaei praeter Delum, 4. Pars II. Inscriptiones Coi insulae: catalogi, dedicationes, tituli honorarii, termini (nos. 424-1239).* Berlin, New York.
IG XII,6.1	Hallof, K. (2000). *Inscriptiones Graecae, XII. Inscriptiones insularum maris Aegaei praeter Delum, 6. Inscriptiones Chii et Sami cum Corassiis Icariaque. — Pars I. Inscriptiones Sami insulae: decreta, epistulae, sententiae, edicta imperatoria, leges, catalogi, tituli Atheniensium, tituli honorarii, tituli operum publicorum, inscriptiones ararum (nos. 1-536).* Berlin, New York.

IG XII, 9	Ziebarth, E. (1915). *Inscriptiones Graecae XII,9. Inscriptiones Euboeae insulae*. Berlin.
IGR I	Cagnat, R. (1906-19011). *Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes I-3*. Paris: Ernest Leroux.
IGR IV	Cagnat, R. (1901-1927). *Inscriptiones graecae ad res Romanas Pertinentes III-IV*. Paris.
IGSK	*Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien.*
IGUR II	Moretti, L. (1973). *Inscriptiones Graecae Urbis Romae II*. Rome: Instituto Italiano per la Storia Antica.
IKnidos I	Wolfgang, B. (1992). *Die Inschriften von Knidos I.* (IGSK 41), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
ILS	Dessau, H. (1892). *Inscriptiones Latinae Selectae, I.* Berlin: Weidmann. Dessau, H. (1916). *Inscriptiones Latinae Selectae, III.1-2*. Berlin: Weidmann.
IAlexandreia Troas	Ricl, M. (1997). The Inscriptions of Alexandreia Troas. (IGSK 53), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
IKios	Corsten, T. (1985). *Die Inschriften von Kios*. (IGSK 29), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
IKibyra	Corsten, T. (2002). *Die Inschriften von Kibyra, I: Die Inschriften der Stadt und ihrer näheren Umgebung*. (IGSK 60), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
IMT Skam/Neb Täler	Barth, M. – Stauber, J. (1993). Inschriften Mysia & Troas. Leopold Wenger Institut. Universität München.
INikaia	Şahin, S. (1979). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) I.* (IGSK 9), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh. Şahin, S. (1981). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) II,1*. (IGSK 10,1), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh. Şahin, S. (1982). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) II,2*. (IGSK 10,2), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.

	Şahin, S. (1987). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) II,3*. (IGSK 10,3), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
IPriene	Wolfgang, B. – Merkelbach, R. (2014). *Die Inschriften von Priene I-II*. (IGSK 69), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
IPrusias ad Hypium	Ameling, W. (1985). *Die Inscriften von Prusias ad Hypium* (IGSK, 27), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
ISide	Nollé, J. (1993, 2001). *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse I-II* (IGSK 43-44), Bonn: Rudolf Habelt Verlag GmBh.
IvEphesos	McCabe, D. F. (1980). Ephesos Inscriptions. Texts and List III (no. 600-1000). H. Engelmann – D. Knibbe – R. Merkelbach (eds.). *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. Princeton: The Institute for Advanced Study.
IvO	Dittenberger, W. – Purgold, K. (1896). Die Inschriften von Olympia. *Olympia: die Ergebnisse der von dem Deutschen Reich veranstalteten Ausgrabung V.* Berlin: Verlag von A. Asher & Co.
IvP I	Fränkel, M. (1890-1895). Die Inschriften von Pergamon. *Altertümer von Pergamon 8, 1-2 (no. 1-250)*. Berlin: Verlag von W. Spemann.
IvP II	Fränkel, M. (1890-1895). Die Inschriften von Pergamon. *Altertümer von Pergamon 8, 1-2 (no. 251-1334)*. Berlin: Verlag von W. Spemann.
IvP III	Habicht, C. (1969). Die Inschriften des Asklepieions, Mit einem Beitrag von Michael Wörrle. *Altertümer von Pergamon*, 8,3, Berlin.
IvPriene	McCabe, D. F. (1987). Priene Inscriptions. Texts and List. *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. Princeton: The Institute for Advanced Study.

İhtiyar 2021 İhtiyar, M. (2021). Bithynia Bölgesi Roma Dönemi Mimari Betimli Kent Sikkeleri. *International Journal of Social Inquiry*, 14/2, Bursa, 617-660.

Ismaelli 2020 Ismaelli, T. (2020). Shaping the Sacred Space in Early Imperial Asia Minor. The Pseudomonopteros Temple of Hierapolis and Roman Influence on the Sacred Architecture. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: 133-148.

IstMitt *Istanbuler Mitteilungen.*

Işık 1994 Işık, C. (1994). Ein Pfeilermonument zu Ehren des Populus Romanus auf der Hafenagora von Kaunos. *Lykia*, 1, Antalya: 138-151.

Jacobsen – Lloyd 1935 Jacobsen, T. – Lloyd, S. (1935). *Sennacherib's Aqueduct at Jerwan*. Chicago: The University of Chicago Press.

Jarratt 2016 Jarratt, S. C. (2016). An Imperial Anti-Sublime: Aristides' Roman Oration (or. 26). L. Pernot – G. Abbamonte – M. Lamagna (eds.). *Aelius Aristide Écrivain, Recherches sur les Rhétoriques Religieuses 19*, Turnhout: 213-229.

Jean-Marie 1967 Jean-Marie, A. (1967). Mécène. Essai de Biographie Spirituelle. *Annale Littéraires de L'université de Besançon*, 86, Besançon.

Johansen 1987 Johansen, F. S. (1987). The Portraits in Marble of Gaius Julius Caesar: A Review. *Ancient Portraits in the J. Paul Getty Museum*, 1, California: 17-40.

Johnston 1985 Johnston, A. (1985). The So-called "Pseudo-autonomous" Greek Imperials". *ANSMN 30,* New York: 89-112.

Johnston –

Mastrocinque 2017 — Johnston, P. A. – Mastrocinque, A. (2017). Hera and Juno: The Functions of the Goddesses in Prehistoric and Historic Greece and Rome. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 57/2-3, Budapest: 137-142.

Jones 1940 — Jones, A. H. M. (1940). *The Greek City (from Alexander to Justinian)*. London: Oxford University Press.

Jones 1956 — Jones, A. H. M. (1956). Numismatics and History. *Numismatics and History. Essays in Roman Coinage Presented to Harol Mattingly*, London: 13-33.

Jones 1971 — Jones, A. H. M. (1971). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford: The Clarendon Press.

Jones 2004 — Jones, C. (2004). Events surrounding the bequest of Pergamon to Rome and the Revolt of Aristonicos: new inscriptions from Metropolis. *Journal of Roman Archaeology*, 17, Portsmouth: 469-485.

Jones 1994 — Jones, C. P. (1994). The Greek Letters Ascribed to Brutus. *Harvard Studies in Classical Philology*, 108, Cambridge: 195-244.

Jonnes – Ricl 1997 — Jonnes, L. – Ricl, M. (1997). A New Royal Inscription From Phrygia Paroreios: Eumenes II Grants Tyriaion the Status of a *Polis*. *EA*, 4, Bonn: 1-30.

Juhász 2018 — Juhász, L. (2018). Romanisation Through Rome's Eyes. L. Borhy – K. Dévai – K. Tankó (eds.). *Celto – Gallo – Roman Studies of the MTA-ELTE Research Group for Interdisciplinary Archaeology*, Paris: 45-61.

Junghölter 1989 — Junghölter, U. (1989). Zur Komposition der Lagina-Friese und zur Deutung des Nordfrieses. *Europäische Hochschulschriften 38/29*, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris: Peter Lang.

Kadıoğlu 2021 — Kadıoğlu, M. (2021). Tapınak ve Kutsal Alanlar. Roma ve Augustus Tapınağı M. Kadıoğlu (ed.). *Teos. Yazıtlar, Kültler ve Kentsel Doku*. İstanbul: 178-187.

Kähler 1965 — Kähler, H. (1965). *Der Fries vom Reiterdenkmal des Aemilivs Pavllvs in Delphi*. Berlin: Verlag Gebr. Mann.

Kahlos 2016 — Kahlos, M. (2016). Introduction: Roman Emperors and the Divine – Shifts and Downshifts. *COLLeGIUM, Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, 20, Helsinki: 1-9.

Kajava 2010 — Kajava, M. (2010). Livia and Nemesis. *Arctos, Acta Philologica Fennica*, 34, Helsinki: 39-61.

Kalcyk 2004 — Kalcyk, H. (2004). Delos. H. Cancik – H. Schneider (eds.). *DNP*, 4, Leiden: 210-215.

Kallet-Marx 1995 — Kallet-Marx, R. M. (1995). *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.* Berkeley: University of California Press.

Kantirea 2016 — Kantirea, M. (2016). Non-elite Benefactors in the Roman East: Building Activity by Freedmen, Slaves, Craftsmen and Traders. B. Takmer – E. N. Akdoğu-Arca – G. Özdil (eds.). *Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin*, İstanbul: 471-493.

Karakuş 2023 — Karakuş, O. S. (2023). Roma Dönemi Bithynia Kentlerinde Patronus Teriminin Kullanımı ve Patronaj Biçimleri. *TÜBA-AR*, 32, Ankara: 83-96.

Kardoruk 2022 — Kardoruk, N. (2022). Yeni Bulgularla Birlikte İznik (Nicaea) Roma Tiyatrosu Kullanım İşlevleri ve Mimarisi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12/24, Edirne: 31-62.

Karnapp 1974 — Karnapp, W. (1974). Das Istanbultor der Stadtmauer von Nicaea-İznik. *Mansel'e Armağan I*. Ankara: 221-225.

Karvonis 2008 — Karvonis, P. (2008). Les installations commerciales dans la ville de Délos à l'époque hellénistique. *BCH*, 132/1, Athens: 153-219.

Katzoff 1971 — Katzoff, R. (1971). Tacitus, Annales, I, 74: The Case of Granius Marcellus. *The American Journal of Philology*, 92/4, Baltimore: 680-684.

Kaya 1996 — Kaya, M. A. (1996). III. Makedonya Savaşına Kadar Roma'nın Anadolu Politikası. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11/1, İzmir: 211-232.

Kaya 1998 — Kaya, M. A. (1998). Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 8, İzmir: 163-173.

Kaya 2003 — Kaya, M. A. (2003). Anadolu'daki Roma Garnizonları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 18/2, İzmir: 83-94.

Kaya 2005 — Kaya, M. A. (2005). Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38, Ankara: 11-30.

Kaya 2009 — Kaya, M. A. (2009). Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25). *Doğu-Batı Dergisi*, 49, Ankara: 195-233.

Kaye 2013 — Kaye, N. (2013). The Silver Tetradrachms of Prousias II of Bithynia. *American Journal of Numismatics*, 25, New York: 21-48.

Keaveney 2018 — Keaveney, A. (2018). Notes on the First Mithridatic War in Macedonia and Greece. *Syllecta Classica*, 29, Iowa: 29-65.

Kent 2019 — Kent, P. A. (2019). *A History of the Pyrrhic War*. London: Routledge.

Keppel 1831 — Keppel, G. (1831). *Narrative of a Journey across the Balcan, by the two Passes of Selimno and Pravadi; also of a Vizit to Azani, and other newly discovered Ruins in Asia Minor, in the Years 1829-30 II*, London: Henry Colburn & Richard Bentley.

Kerschbaum – Vidin 2021 Kerschbaum, S. – Vidin, H. (2021). Introduction. Tradition and Coins. S. Kerschbaum – H. Vidin (eds.). *Tradition Through Empires, Cities of Asia Minor and Their Coin Images, Asia Minor Studien 99*, Bonn: 1-9.

Kerschbaum 2022 Kerschbaum, S. (2022). Romanization and Beyond: Aqueducts and Their Multilayered Impact on Political and Urban Landscapes in Roman Asia Minor. M. Horster – N. Hächler (eds.). *The Impact of the Roman Empire on Landscapes. Proceedings of the Fourteenth Workshop of the International Network Impact of Empire (Mainz, June 12–15, 2019)*. Leiden, Boston: 154-172.

Kınacı 2016 Kınacı, M. (2016). Kral I. Prusias'ın Yayılmacı Politikası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 39, Isparta: 24-43.

Kınacı 2019 Kınacı, M. (2019). II. Prusias'ın Siyasi ve Diplomatik Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Phaselis*, 5, Antalya: 301-314.

Kırca 2021 Kırca, S. (2021). *Roma Dönemi Nikaia'sında Su Temini*. (Yüksek Lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, Bursa.

Kırlı-Özer – Çahantimur 2017 Kırlı-Özer, G. – Çahantimur, A. (2017). A Proposal for Sustainability of a Palimpsest City: Nicaea. *Iconarch III International Congress of Architecture. Memory of Place in Architecture and Planning Congress 11-13 May 2017*. Konya: 78-87.

Kirbihler 2007 Kirbihler, F. (2007). Die Italiker in Kleinasien, mit besonderer Berücksichtigung von Ephesos (133 v. Chr. – 1. Jh. n. Chr.). M. Meyer (ed.). *Neue Zeiten – Neue Sitten, Zu Rezeption und Integration römischen und italischen Kulturguts in Kleinasien. Wiener Forschungen zur Archaeologie 12*, Wien: 19-35.

Klar 2006 — Klar, L. S. (2006). The origins of the Roman scaenae frons and the architecture of triumphal games in the second century B.C. S. Dillon – K. E. Welch (eds.). Represantations of war in ancient Rome. Cambridge: 162-183.

Kleiner 1957 — Kleiner, G. (1957). Hellenisitische Sarkophage in Kleinasien. *IstMitt*, 7, İstanbul: 1-10.

Koçhan 2013 — Koçhan, N. (2013). Kyzikos, Hellespontus'da bir Eyalet Merkezi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 31, Erzurum: 69-91.

Koenigs 1980 — Koenigs, W. Ein archaischer Rundbau. W. Koenigs – U. Knigge – A. Mallwitz (eds.). *Rundbauten im Kerameikos, Keramikos 12*, Berlin: 1-55.

Koerte 1899a — Koerte, A. (1899). Kleinasiatische Studien IV: Ein altphrygischer Tumulus bei Bos-Öjük (Lamunia). *Mittheilungen des Kaiserlich Deutschen Archaeologishen Instituts Athenische Abheilung*, 24, Athen: 1-45.

Koerte 1899b — Koerte, A. (1899). Kleinasiatische Studien V: Inschriften aus Bithynien. *Mittheilungen des Kaiserlich Deutschen Archaeologishen Instituts Athenische Abheilung*, 24, Athen: 398-450.

Kokkinia 1999 — Kokkinia, C. (1999). Rosen für die Toten im griechischen Raum und eine neue ροδισμός-Inschrift aus Bithynien. *Museum Helveticum*, 56, Basel: 203-221.

Kokkinia 2008 — Kokkinia, C. (2008). Aphrodisias's 'rights of liberty': diplomatic strategies and the Roman governor. C. Ratté – R. R. R. Smith (eds.). *Aphrodisias Papers 4. New Research on the City and its Monuments*, Portsmouth: 51-60.

Kokkinia 2015-2016 — Kokkinia, C. (2015-2016). The design of the "archive wall" at Aphrodisias. *Τεκμήρια*, 13, Athens: 9-55.

Kontogiannis 2022 Kontogiannis, N. D. (2022). *Byzantine Fortifications. Protecting the Roman Empire in the East*. Yorkshire, Philadelphia: Pen & Sword Books Ltd.

Kontokosta 2019 Kontokosta, A. H. (2019). Building the Thermae Agrippae: Private Life, Public Space, and the Politics of Bathing in Early Imperial Rome. *AJA*, 123, 1, Boston: 45-77.

Konuş 2019 Konuş, G. (2019). *Roma İmparatorluk Dönemi Pontus ve Bithynia Bölgeleri Sikkelerinde Mimari Tasvirler*. (Yüksek Lisans tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Kopij 2014 Kopij, K. (2014). Was Pompey the Great regarded as Neos Dionysos? Some Evidence From Coins. *Proceedings of the 7th International Numismatic Congress in Croatia*, Opatija: 119-126.

Kopij – Pilch 2019 Kopij, K. – Pilch, A. (2019). The Acoustics of *Contiones*, or How Many Romans Could Have Heard Speakers. J. Goldhahn (ed.). *Open Archaeology*, 5, Berlin: 340-349

Koponen 2015 Koponen, A. K. (2015). Roman Architects in Athens (200-10 BC). Markku Mattila (ed.). *Italian Vernadoc 2015 – Amandola, Studying Italia and its Architecture, the First 10 VERNADOC-years*, Helsinki: 14-25.

Korfmann 1983 Korfmann, M. (1983). *Demircihüyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. I. Architektur, Stratigraphie und Befunde*. Mainz: Philip von Zabern.

Kornemann 1892 Kornemann, E. (1892). *De Civibus Romanis in Orıvinciis Imperii Consistentibus*. Berlin: Verlag von S. Calvary & Co.

Kökdemir 2019 Kökdemir, G. (2019). Yeni Değerlendirmeler Işığında Menderes Magnesia'sında Athena Kültü, Panathenaia ve Bilinmeyen Bir Athena (?) Başı. *CEDRUS*, 7, Antalya: 107-121.

Kökdemir 2021 — Kökdemir, G. (2021). Vitruvius III.2.6: Hermogenes, Menesthes ve Pseudodipteros Planlı Apollon Tapınağı (?). *Arkhaia Anatolika*, 4, e-yayın: 83-108.

Kökten 1948 — Kökten, K. (1948). 1944-1948 Yıllarında Prehistoryası Araştırılan Yerler. *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 197-211.

Kökten 1951 — Kökten, K. (1951). 1949 Yılı Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3, Ankara: 201-204.

Körpe 2022 — Körpe, R. (2022). Bergama'da Bulunan Son Zeus Sunağı Parçası: Telephos Frizine Ait Bir Kabartma?. S. M. Zeren-Hasdağlı – E. Taştemür (eds.). *Işık Şahin'e Armağan*. Edirne: 359-376.

Kragelund 2001 — Kragelund, P. (2001). Dreams, Religion and Politics in Republican Rome. H*istoria: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 50/1, Stuttgart: 53-95.

Kreeb 1988 — Kreeb, M. (1988). *Untersuchungen zur Fıgürlichen Ausstattung Delischer Privathäuser*. Chicago: Ares Publishers Inc.

Kreitzer 1996 — Kreitzer, L. J. (1996). *Striking New Images, Roman Imperial Coinage and the New Testament World*, Sheffield: Sheffield Academic Press.

Kremydi-Sicilianou 2005 — Kremydi-Sicilianou, S. (2005). 'Belonging' to Rome, 'Remaining' Greek: Coinage and Identity in Roman Macedonia. *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, Oxford: 95-106.

Kritsotakis 2008 — Kritsotakis, D. (2008). *Hadrian and the Greek East: Imperial Policy and Communication.* (PhD thesis). The Ohio State University, Department of Philosophy, Ohio.

Kroeber 1945 — Kroeber, A. L. (1945). The Ancient Oikoumene as an Historic Culture Aggregate. *The Journal of the Royal*

Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 75, 1/2, London: 9-20.

Kroll 1997 — Kroll, J. H. (1997). Coinage as an Index of Romanization. *The Romanization of Athens*, Oxford: 135-150.

Krumeich 2010 — Krumeich, R. (2010). Vor klassischem Hintergrund. Zum Phänomen der Wiederverwendung älterer Statuen auf der Athener Akropolis als Ehrenstatuen für Römer. R. Krumeich – C. Witschel (eds.). *Die Akropolis von Athen im Hellenismus und in der römischen Kaiserzeit*. Wiesbaden: 329-398.

Krumeich 2014 — Krumeich, R. (2014). Ehrung Roms und Stolz auf die Polis Zur Repräsentation römischer Magistrate auf der Akropolis von Athen. J. Griesbach (ed.). *Studien zur antiken Stadt 13. Polis und Porträt. Standbilder als Medien der öffentlichen Repräsentation im hellenistischen Osten*. Wiesbaden: 141-187.

Krumeich – Witschel 2015 — Krumeich, R. – Witschel, C. (2015). Die Akropolis von Athen im Hellenismus: Zur statuarischen Ausstattung eines zentralen Polis-Heiligtums. *Herausgegeben von Albrecht Matthaei und Martin Zimmermann. Urbane Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus. Die hellenistische Polis als Lebensform 5*. Heidelberg: 153-162.

Krüger 2020 — Krüger, D. (2020). Römisch, lokal oder orientalisch? Kilikien am Übergang vom Hellenismus zur Kaiserzeit. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: 195-213.

KST — *Kazı Sonuçları Toplantısı.*

Kuhnen 2005 — Kuhnen, H. P. (2005). Limitation (*limitatio*). H. Cancik – H. Schneider (eds.). *DNP*, 7, Leiden: 602-605.

Kuin 2018 — Kuin, I. N. I. (2018). Sulla and the Invention of Roman Athens. *Mnemosyne*, 71, Leiden: 616-639.

Kuleli 2023 — Kuleli, A. E. (2023). Nikaia (İznik) Surlarının Mimarisi; Anıtsal Kapılar, Duvarlar ve Burçlar. *Amisos*, 8/14, Samsun: 44-69.

Kumandaş-Yanmaz 2018 — Kumandaş-Yanmaz, H. (2018). Roma İmparatorluk Dönemi Pessinus Sikkeleri Işığında Pessinus'un Romalılaşma Süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5-12, e-yayın: 33-65.

Kumandaş-Yanmaz 2020 — Kumandaş-Yanmaz, H. (2020). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Yer Alan Bir Grup Nikaia Darplı Sikkedeki Nikaia Kültleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, Kars: 1-20.

Kurt 2010a — Kurt, M. (2010). Cicero'nun Kilikya Eyaleti Valiliği ve Parth Krallığı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, Afyon: 51-64.

Kurt 2010b — Kurt, M. (2010). Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu Politikası ve Pergamon (Bergama Krallığı'nın Rolü). *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, Konya: 97-111.

Kuttner 1995 — Kuttner, A. (1995). Republican Rome Looks at Pergamon. *Harvard Studies in Classical Philology. Greece in Rome: Intergration, Resistance*, 97, Cambridge: 157-178.

Laing 1921 — Laing, G. (1921). The Origin of the Cult of the Lares. *Classical Philology*, 16/2, Chicago: 124-140.

Laflı – Buora 2023 — Laflı, E. – Buora, M. (2023). The Memory of Sulla in Ephesus. *Cercetări Arheologice*, 30/1, Bucureşti: 61-68.

Lagina	McCabe, D. F. (1991). Lagina Inscriptions. Texts and List. *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia.* Princeton: The Institute for Advanced Study.
Lambros 1878	Lambros, M. P. (1878). Monnaies Portant les Inscriptions ΔΙΟΣ ΛΙΤΑΙΟΥ et ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΙΑΤΡΟΥ. *BCH*, 2, Athens: 509.
Langer 1981	Langer, P. N. (1981). *Power and Propaganda: Relations Between Rome and Bithynia Under the Empire, 27 BC-260 AD*. (PhD thesis). University of Virginia, Department of History, Virginia.
Lapalus 1939	Lapalus, É. (1939). L'Agora des Italiens. *Exploration Archéologique de Délos*, 19, Paris.
Larsen 1937	Larsen, J. A. O. (1937). The Peace of Phoenice and the Outbreak of the Second Macedonian War. *Classical Philology*, 32/1, Chicago: 15-31.
Lassard 2014	Lassard, Y. (2014). Lex de provinciis praetoriis, vulgo lex de piratis persequendis. (çev. M. H. Crawford – J. D. Cloud). *Roman Statutes. Institute of Classical Studies*, 64, London: 1-5.
Laubscher 1993	Laubscher, H. P. (1993). Ein tetrarchisches Siegesdenkmal in Iznik (Nikaia). *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 108, Berlin: 375–389.
Laumonier 1938	Laumonier, A. (1938). Recherches sur la chronologie des prêtres de Lagina. *BCH*, 62, Athens: 251-284.
Laumonier 1958	Laumonier, A. (1958). Les cultes indigènes en Carie. *Bibliothèques de l'Ecole française d'Athènes et de Rome - Série Athènes*, 188, Paris: Éditions E. de Boccard.
Lauter 1986	Lauter, H. (1986). *Die Architektur des Hellenismus*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
Leach 1938	Leach, J. (1938). *Pompey the Great*. London: Croom Helm Ltd.

Lefkowitz 1959 — Lefkowitz, M. R. (1959). Pyrrhus' Negotiations With the Romans, 280-278 B.C. *Harvard Studies in Classical Philology*, 64, Cambridge: 147-177.

Lehmann 1996-1997 — Lehmann, S. (1996-1997). Der Thermenherrscher und ie Fußspuren der Attaliden Zur olympschen Statuenbasis des Q. Caec. Metellus Macedonicus. *Nürnberger Blätter zur Archäologie*, 13, Nürnberg: 107-130.

Leiwo 1989 — Leiwo, M. (1989). Philostratus of Ascalon, his Bank, his Connections and Naples in c. 130-90. *Athenaeum: Studi di Letteratura e Storia dell'Antichità*, 67, Pavia: 575-584.

Leone 2020 — Leone, S. (2020). *Polis, Platz und Porträt. Die Bildnisstatuen auf der Agora von Athen im Späthellenismus und in der Kaiserzeit (86 v. Chr.–267 n. Chr.)*. Berlin, Boston: De Gruyter.

Lerouge-Cohen 2010 — Lerouge-Cohen, C. (2010). Entre légende monétaire et légende noire: de nouveau sur Q. Labienus Parthicus Imp(erator). *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 59/2, Stuttgart: 176-188.

Lewis – Bolden 2002 — Lewis, P. – Bolden, R. (2002). *The Pocket Guide to Saint Paul. Coins Encountered by the Apostle on his Travels*. Kent Town: Wakefield Press.

Liddell – Scott 1996 — Liddell, H. G. – Scott, R. (1996). *A Greek-English Lexicon.* Oxford: Clarendon Press.

Ligt 2004 — Ligt, L. de (2004). Direct Taxation in Western Asia Minor Under the Early Empire. L. de Ligt – E. A. Hemelrijk – H. W. Singor (eds.). *Roman Rule and Civic Life: Local and Regional Perspectives. Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. – A.D. 476) 4*, Amsterdam: 77-93.

Linderski 1995 — Linderski, J. (1995). Ambassadors Go to Rome. E. Frézouls – A. Jacquemin (eds.). *Les Relations Internationales*. Paris: 453-478.

Lohner-Urban – Quatember 2020 — Lohner-Urban, U. – Quatember, U. (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: Ege Yayınları.

Losemann 2003 — Losemann, V. (2003). *Arminius.* H. Cancik – H. Schneider (eds.). *DNP*, 2, Leiden: 14-15.

Lozano 2011 — Lozano, F. (2011). The Creation of Imperial Gods: Not Only Imposition Versus Spontaneity. *More Than Men, Less Than Gods, Studia Hellenistica*, 51, Leuven: 475-519.

Lubenau – Sahm 1930 — Lubenau, R. – Sahm, W. A. L. (1930). *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau II*. Königsberg: F. Beyer (Thomas & Oppermann).

Lund 1992 — Lund, H. S. (1992). *Lysimachus. A Study in Early Hellenistic Kingship*. London, New York: Routledge.

Ma 1999 — Ma, J. (1999). *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*. New York: Oxford University Press.

Ma 2013 — Ma, J. (2013). *Statues and Cities. Honorific Portraits and Civic Identity in the Hellenistic World*. Oxford: Oxford University Press.

Macdonald 1905 — Macdonald, G. (1905). *Coin Types, Their Origin and Development*, Glasgow: James Maclehose and Sons.

MacMullen 1984 — MacMullen, R. (1984). Notes on Romanization. *The Bulletin of the American Society of Papyrologists*, 21, 1/4, Durham: 161-177.

MacMullen 2000 — MacMullen, R. (2000). *Romanization in the Time of Augustus*. Michigan: Edwards Brothers.

Macro 1980 — Macro, A. D. (1980). The Cities of Asia Minor Under the Roman Imperium. H. Temporini – H. Haase (ed). *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW) / Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der Neueren Forschung*, II, Berlin, New York: 658-697.

Madsen 2005 — Madsen, J. M. (2005). Intellectual Resistance to Roman Hegemony and its Representativity. T. Bekker-Nielsen (ed.). *Rome and the Black Sea Region. Domination, Romanisation, Resistance*. Aarhus: 63-83.

Madsen 2009 — Madsen, J. M. (2009). *Eager to be Roman. Greek Response to Roman Rule in Pontus and Bithynia*. London: Bloomsbury Academic.

Madsen 2016 — Madsen, J. M. (2016). Who Introduced the Imperial Cult in Asia and Bithynia? The Koinon's Role in the Early Worship of Augustus. A. Kolb – M. Vitale (eds.). *Kaiserkult in den Provinzen des Römischen Reiches. Organisation, Kommunikation und Repräsentation*. Berlin, Boston: 21-35.

Magie 1950 — Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor: to the End of the Third Century After Christ I.* New Jersey: Princeton University Press.

Magnesia — McCabe, D. F. (1900). Magnesia Inscriptions. Texts and List. *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. Princeton: The Institute for Advanced Study.

Malay 1987 — Malay, H. (1987). Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129). *Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi: Tarih İncelemeleri Dergisi*, 3, İzmir: 13-48.

MAMA — *Monumenta Asiae Minoris Antiqua.*

MAMA V — Cox, C. W. M. – Cameron, A. (1937). *MAMA V. Monuments From Dorylaeum and Nacolea*. Manchester: The Manchester University Press.

Manders 2012 — Manders, E. (2012). Coining Images of Power. Patterns inthe Representation of Roman Emperors on Imperial Coinage, A. D. 193-284. *Impact of Empire*, 15, Leiden: Brill.

Mania 2020 — Mania, U. (2020). Zur Badekultur in Kleinasien zwischen Hellenismus und Kaiserzait. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: 271-292.

Mann 2009 — Mann, C. (2009). Gladiators in the Greek East: A Case Study in Romanization. *The International Journal of the History of Sport*, 26/2, e-yayın: 272-297.

Marcadé 1969 — Marcadé, J. (1969). Au Musée de Délos. Étude sur la Sculpture Hellénistique en Ronde Bosse Découverte dans l'île. *Bibliothèques de l'Ecole française d'Athènes et de Rome - Série Athènes*, 215, Paris: Éditions E. de Boccard.

Marcadé 2000 — Marcadé, J. (2000). De cape et d'épée. À propos de l'effigie délienne de C. Ofellius Ferus. Ktèma, 25, Strasbourg: 47-54.

Marchant – Charles 1904 — Marchant, J. R. V. – Charles, J. F. (1904). *Cassell's Latin Dictionary (Latin-English and English-Latin)*. London: Cassell and Company.

Marcone 2017 — Marcone, A. (2017). Romanization. A. Naso (ed.). *Etruscology*, I, Boston/Berlin: 665-684.

Marek 1993 — Marek, C. (1993). Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia. *Istanbuler Forschungen*, 39, Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.

Marek 2003 — Marek, C. (2003). Orbis Provinciarum. Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens. *Zaberns Bildbände zur Archäologie*. Regensburg: Verlag von Zabern.

Marek 2006 — Marek, C. (2006). Die Inschriften von Kaunos. *VESTIGIA. Beiträge zur Alten Geschichte 55*. München: Verlag C. H. Beck.

Marek 2009 — Marek, C. (2009). Hellenisation and Romanisation in Pontos-Bithynia: An Overview. *Mithridates VI and the Pontic Kingdom, Black Sea Studies*, 9, Aarhus: 35-46.

Marek – Adak 2016 — Marek, C. – Adak, M. (2016). *Epigraphische Forschungen in Bithynien, Paphlagonien, Galatien und Pontos. Philia Supplements 2*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Marek 2017 — Marek, C. (2017). *Geschichte Kleinasiens in der Antike*. München: C. H. Beck.

Marek 2019a — Marek, C. (2019). Anadolu'daki Roma Eyaletlerine Genel Bakış. O. Tekin (ed.). (çev. İ. Türkoğlu). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*. İstanbul: 262-273.

Marek 2019b — Marek, C. (2019). Pontus et Bithynia, Paphlagonia, Pontus Galaticus, Pontus Polemonianus, Ora Ponti Polemoniani, Pontus Mediterraneus. O. Tekin (ed.). (çev. İ. Türkoğlu). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*. İstanbul: 302-311.

Marshall 1968 — Marshall, A. J. (1968). Pompey's Organization of Bithynia-Pontus: Two Neglected Texts. *The Journal of Roman Studies*, 58, 1-2, Cambridge: 103-109.

Martin 2020 — Martin, J. (2020). Gebrannte Ziegel im westlichen Kleinasien Das 1. Jahrhundert n. Chr. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: 293-308.

Marzano 2009 — Marzano, A. (2009). Hercules and the Triumphal Feast for the Roman People. B. Antela-Bernárdez – T. Ñaco

Del Hoyo (eds.). *Transforming Historical Landscapes in the Ancient Empires, BAR International Series 1986*, Oxford: 83-97.

Mason 1974 — Mason, H. J. (1974). Greek Terms for Roman Institutions. A Lexicon and Analysis. *American Studies in Papyrology*, 13, Toronto: A. M. Hakkert Ltd.

Mastino 2008 — Mastino, A. (2008). Il dibattito sull'agorà degli a Delo: un bilancio retrospettivo fra ideologia ed urbanistica. *Le perle e il filo: a Mario Torelli per i suoi settanta anni*. Venosa: 233-241.

Mastrocinque 1998 — Mastrocinque, A. (1998). Roma quadrata. *Mélanges de l'École française de Rome, Antiquité*, 110/2, Rome: 681-697.

Mattingly 2004 — Mattingly, D. (2004). Being Roman: Expressing Identity in a Provincial Setting. *Journal of Roman Archaeology*, 17, Portsmouth: 5-25.

Mattingly 1925 — Mattingly, H. (1925). Some Historical Coins of Hadrian. *The Journal Of Roman Studies*, 15, Cambridge: 209-222.

Mattingly 1946 — Mattingly, H. (1946). Propaganda and Public Opinion in Rome (A.D. 193): Pertinax – Septimius Severus. *NR 3*, 104-106.

McCleery 2016 — McCleery, R. (2016). Being Roman, Writing Latin? Consumers of Latin inscriptions in Achaia. *Chronika*, 6, Buffalo: 41-57.

McGing 1986 — McGing, B. C. (1986). *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*. Leiden: E. J. Brill.

McLean 2002 — McLean, B. J. (2012*). An Introduction to Greek Epigraphy of the Hellenistic and Roman Periods from Alexander the Great down to the Reign of Constantine (323 B.C.-A.D. 337)*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

McShane 1964 — McShane, R. B. (1964). The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum. *Illinois Studies in the Social Sciences 53*, Urbana.

Meadows 1993 — Meadows, A. R. (1993). Greek and Roman Diplomacy on the Eve of the Second Macedonian War. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 42/1, Stuttgart: 40-60.

Mean 2021 — Mean, E. (2021). *Bilecik Hamsu Vadisi Kültür Mirası Yönetimi*. (Yüksek Lisans tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Meijer 2005 — Meijer, F. (2005). *The Gladiators. History's Most Deadly Sport*. (çev. L. Waters). New York: St. Martin's Press.

Melfi 2013 — Melfi, M. (2013). Religion and Communication in the Sanctuaries of Early-Roman Greece: Epidauros and Athens. M. Galli (ed.) *Roman Power and Greek Sanctuaries. Forms of Interaction and Communication. Tripodes 14*, Athens: 143-158.

Mellor 1975 — Mellor, R. (1975). Θέα Ρώμη = The Worship of the Goddess Roma in the Greek World. *Hypomnemata 42*. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht.

Mellor 1981 — Mellor, R. (1981). The Goddes Roma. H. Temporini – W. Haase (eds.). *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW) / Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der Neueren Forschung, II: Principat, Religion*. Berlin, New York: 950-1030.

Mendel 1900 — Mendel, G. (1900). Inscriptions de Bithynie. *BCH*, 24, Athens: 361-426.

Mendel 1908 — Mendel, G. (1908). *Catalogue des Scultptures Grecques, Romaines et Byzantines du Musée de Brousse*. Athènes: Imprimerie P. D. Sakellarios.

Mendel 1909 — Mendel, G. (1909). Catalogue des Monuments Grecs, Romains et Byzantins du Musée Impérial Ottoman de Brousse. *BCH*, 33, Athens: 245-435.

Mendel 1912 — Mendel, G. (1912). *Catalogue des sculptures Grecques, Romaines et Byzantines I.* İstanbul: Musées Impériaux Ottomans.

Merkelbach 1985 — Merkelbach, R. (1985). Nikaia die Rankenreiche (ΕΛΙΚΩΡΗ). Ein übersehenes Fragment aus Arrians. *EA*, 5, Bonn: 1-3.

Merkelbach 1987 — Merkelbach, R. (1987). *Nikaia in der römischen Kaiserzeit*. Düsseldorf: Westdeutscher Verlag.

Mert 2002 — Mert, İ. H. (2002). Der Theater-Tempelkomplex von Stratonikeia. Patris und Imperium. C. Berns – H. V. Hesberg – L. Vandeput – M. Waelkens (eds.). *Kulturelle und politische Indetität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasiens in der frühen Kaiserzeit. Kolloquium Köln, November 1998*. Leuven, Paris, Dudley: 187-203.

Mert 2011 — Mert, İ. H. (2011). Nikaia (İznik) Kent Planı Tipolojisi. M. Şahin – İ. H. Mert (eds). *Uluslararası İznik I. Konsil Senato Sarayı'nın Lokalizasyonu Çalıştayı*, Bursa: 171-182.

Mertens 2006 — Mertens, D. (2006). *Städte und Bauten der Westgriechen: von der Kolonisationszeit bis zur Krise um 400 vor Christus*. München: Hirmer.

Mertens – Greco 1996 — Mertens, D. – Greco, E. (1996). Urban Planning in Magna Grecia. G. Pugliese-Carratelli (ed.). *The Western Greeks: Exhibition. Venezia, Palazzo Grassi.* Venezia: 243-262.

Meyer 2007 — Meyer, M. (2007). Akkulturationsprozesse – Versuch einer Differenzierung. M. Meyer (ed.). *Neue Zeiten – Neue Sitten, Zu Rezeption und Integration römischen und italischen Kulturguts in Kleinasien. Wiener Forschungen zur Archaeologie 12*, Wien: 9-18.

Michalowski 1932 — Michalowski, C. (1932). Les Portraits Hellénistiques et Romains. E. d. Boccard (ed.). *Exploration*

Archéologique de Délos, 13, Paris: Éditions E. de Boccard.

Michels 2009 — Kulturtransfer und monarchischer «Philhellenismus». Bithynien, Pontus und Kappadokien in hellenistischer Zeit. A. De Benedictis – G. Coni – B. Mazohl – L. Schorn-Schütte (eds.). *Schriften zur politischen Kommunikation 4*. Göttingen.

Michels 2014 — Michels, C. (2014). Überlegungen zur Ikonographie Der Bronzemünzen Prusıas' I. und II. von Bithynien. A. Lichtenberger – K. Martin – H. H. Nieswandt – D. Salzmann (eds.). Bildwert: Nominalspezifische Kommunikationsstrategien in der Münzprägung hellenistischer Herrscher. Kolloquium vom 17.-18. Juni 2010 in Münster. Bonn: 225-246.

Miles 2002 — Miles, M. M. (2002). Cicero's Prosecution of Gaius Verres: A Roman View of the Ethics of Acqusition of Art. *International Journal of Cultural Property*, 11/1, Cambridge: 28-49.

Miletos — McCabe, D. F. (1984). Miletos Inscriptions. Texts and List. *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. Princeton: The Institute for Advanced Study.

Millar 1964 — Millar, F. (1964). *A Study Cassius Dio*. Oxford: Oxford University Press.

Millar 1966 — Millar, F. (1966). The Emperor, the Senate and the Provinces. *The Journal of Roman Studies*, 56/1-2, Cambridge: 156-166.

Millar 1973a — Millar, F. (1973). The Imperial Cult and the Persecutions. *Le Culte des Souverains dans L'Empire Romain*, Geneve: 145-175.

Millar 1973b — Millar, F. (1973). Triumvirate and Principate. *The Journal of Roman Studie*s, 63, Cambridge: 50-67.

Millar 1987 — Millar, F. (1987). Introduction. The Greek World and Rome. S. Macready – F. H. Thompson. (eds.). *Roman Architecture in the Greek World*. London: ix-xv.

Millar 1993 — Millar, F. (1993). *The Roman Near East, 31 B.C. – A.D. 337*. Cambridge: Harvard University Press.

Miller 2000 — Miller, S. G. (2000). Macedonins at Delphi. A. Jacquemin (ed.). *Delphes: Cent ans après la grande fouille*. *Suppléments au Bulletin de Correspondance Hellénique*, 36, Athens: 263-281.

Millett 1990 — Millett, M. (1990). Romanization: Historical Issues and Archaeological Interpretations. In The Early Roman Empire in the West. T. Blagg – M. Millett (eds.). *The Early Roman Empire in the West*, Oxford: 34-41.

Mitchell 1987 — Mitchell, S. (1987). Imperial Building in the Eastern Roman Provinces. S. Macready – F. H. Thompson. (eds.). *Roman Architecture in the Greek World*. London: 18-25.

Mitchell 1993 — Mitchell, S. (1993). *Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor I*. Oxford: Clarendon Press.

Momigliano 1986 — Momigliano, A. (1986). How Roman Emperors Became Gods. *The American Scholar*, 55/2, Cambridge: 181-193.

Monteil 2004 — Monteil, G. (2004). Samian and Consumer Choice in Roman London. B. Croxford – H. Eckardt – J. Meade – J. Weekes (eds.). *Theoretical Roman Archaeology Conference 2003*, Oxford: 1-15.

Montel 2006 — Montel, S. (2006). Représentations italiennes à Délos : les niches de l'agora des Italiens. *HALSHS, Sciences Humaines et Sociales,* 1-17.

Morales 2016 — Morales, F. A. (2016). The Restoration of Perikles' Odeion at Athens in the First Century BC: New and Ancient Barbarians. *Heródoto - Revista do Grupo de*

Estudos e Pesquisas sobre a Antiguidade Clássica e suas Conexões Afro-asiáticas, 1/1, e-yayın: 73-90.

Morawiecki 1975 — Morawiecki, L. (1975). The Power Conception of Alexander the Great and of Gaius Julius Caesar in the Light of Numismatic Sources. *EOS*, 63, Wrocław: 99-127.

Morawiecki 1996 — Morawiecki, L. (1996). Pontificalia Atque Auguralia Insignia and the Political Propaganda in the Coinage of the Roman Republic. *Notae Numismaticae*, 1, Krakow: 37-57.

Morgan 1969 — Morgan, M. G. (1969). Metellus Macedonicus and the Province Macedonia. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 18/4, Stuttgart: 422-446.

Morrisson 2002 — Morrisson, C. (2002). *Antik Sikkeler Bilimi Nümismatik, Genel Bir Bakış*. (çev. Z. Çizmeli-Öğün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Mutlu 2012 — Mutlu, S. (2012). Pergamon Altarı Hakkında Düşünceler. B. Söğüt (ed.). *Stratonikeia'dan Lagina'ya. Ahmet Adil Tırpan Armağanı*. İstanbul: 431-446.

Müller 2017 — Müller, C. (2017). "Les Athéniens, les Romains et les autres Grecs": groupes et phénomènes de recomposition sociale dans la colonie athénienne de Délos après 167 av. J.-C. A. Rizakis – F. Camia – S. Zoumbaki (eds.). *Social Dynamics under Roman Rule. Mobility and Status in the Provinces of Achaia and Macedonia*, *ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 74*, Athens: 85-117.

Müller et al. 2022 — Müller, L. – Sponsel-Schaffner, C. E. – Dreyer, B. (2022). Die Einwohner der Stadt Metropolis in Ionen ehren Stadthalter der Provinz oder Mitglieder ihrer Familien. *GEPHYRA*, 24, Antalya: 33-37.

Münzer 1920 — Münzer, F. (1920). *Römische Adelsparteien und Adelsfamilien*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

Ñaco Del Hoyo et al. 2009 — Ñaco Del Hoyo, T. – Antela-Bernárdez, B. – Arrayás-Morales, I. – Busquets-Artigas, S. (2009). The Impact of the Roman Intervention in Greece and Asia Minor Upon Civilians (88-63 B.C.). B. Antela-Bernárdez – T. Ñaco Del Hoyo (eds.). *Transforming Historical Landscapes in the Ancient Empires, BAR International Series 1986*, Oxford: 33-51.

Naerebout – Versluys 2006 — Naerebout, F. G. – Versluys, M. J. (2006). L'acculturation n'est qu'un mot. Cultuurcontact en acculturatieprocessen in de Oudheid: een inleiding. *Leidschrift Historisch Tijdschrift*, 21.3, Leiden: 7-23.

Napoli 2018 — Napoli, V. (2018). Figured Reliefs on Public Buildings: Memory and Civic Identity in Roman Greece. Π. Καραναστάση – Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου – Δ. Δαμάσκος (eds.). *Γλυπτική και Κοινωνία στη Ρωμαϊκή Ελλάδα: Καλλιτεχνικά Προϊόντα, Κοινωνικές Προβολές*, Θεσσαλονίκη: 382-394.

Naumann 1971 — Naumann, R. (1971). *Architektur Kleinasiens von ihren Anfängen bis zum Ende der hethitischen Zeit*. Tübingen: Wasmuth.

Niese 1896 — Niese, B. (1896). Zur Geschichte des Pyrrhischen Krieges. *Hermes*, 31/3, Stuttgart: 481-507.

Niese 1903 — Niese, B. (1903). *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*. Nabu Press.

Nikolayidis 2016 — Nikolayidis, H. (2016). *Antik Kaynaklar ve Epigrafik Veriler Işığında Bilecik İli Tarihi Coğrafyası (M.Ö. 6. yüzyıldan Roma İmparatorluk Dönemi Sonuna Kadar)*. (Yüksek Lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Nilsson 1948 — Nilsson, M. P. (1948). *Greek Piety*. Oxford: Clarendon Press.

Nock — Nock, A. D. (1930). Σύνναος Θεός. *Harvard Studies in Classical Philology*, 41, Cambridge: 1-62.

Nolle 2003 — Nolle, J. (2003). Ein Ephesischer Kult der <Victoria Romanorum> und das Sogenannte Parthermonument. *Chiron*, 33, München: 459-484.

Noy 2011 — Noy, D. (2011). The Epitaph of an Askalonite from Delos. *ZPE*, 177, Bonn: 127-130.

Nuhoğlu-Altun 1998 — Nuhoğlu-Altun, N. (1998). Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri. *Coğrafya Dergisi*, 6, İstanbul: 345-366.

Oktan 2004 — Oktan, M. (2004). *Lex Pompeia ve Bithynia-Pontos Eyaletinin Yönetimi* (Yüksek Lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Oktan 2007 — Oktan, M. (2007). Bithynia Bölgesi'nden Yeni Mezar Yazıtları, *OLBA*, 15, Mersin: 59-71.

Oktan 2008 — Oktan, M. (2008). Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler. *Anadolu/Anatolia*, 34, Ankara: 47-75.

Oktan 2010 — Oktan, M. (2010). Ein neues Epigramm aus Bozüyük (Lamunia). *GEPHYRA*, 7, Antalya: 89-94.

Oktan 2018 — Oktan, M. (2018). Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'nde Anadolu'daki Yapı Politikası. *History Studies*, 10/2, e-yayın: 113-127.

Oktan 2019 — Oktan, M. (2019). Augustus'un Anadolu'daki Yapı Politikası. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 20/3, İstanbul: 237-255.

O'Neal 1994 — O'Neal, W. J. (1994). The Messenian Affair, Philopoemen, and Roman Policy. *International Social Science Review*, 69/1-2, Winfield: 31-35.

O'Neil 1984-1986 — O'Neil, J. L. (1984-1986). The Political Elites of the Achaian and Aitolian Leagues. *Ancient Society*, 15/17, Leuven: 33-61.

Oral 2022 — Oral, N. P. (2022). *Roma/Hacı Yolu: Kalkhedon-Nikomedeia-Nikaia-Iuliupolis Güzergâhı* (Yüksek Lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Orhun 2018 — Orhun, M. (2018). Pergamon Kralı III. Attalos'un Bağışı ve Roma'nın Asya Eyaleti'nin Kuruluşu. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5/14, e-yayın: 275-324.

Osgood 2008 — Osgood, J. (2008). Caesar and Nicomedes. *The Classical Quarterly*, 58/2, Georgetown: 687-691.

Osgood 2010 — Osgood, J. (2010). Caesar and the Pirates: or How to Make (and Break) and Ancient Life. *Greece & Rome, Second Series*, 57/2, Cambridge: 319-336.

Oudot 2017 — Oudot, E. (2017). Arlius Aristides. Daniel S. Richter and William A. Johnson (ed.). *The Oxford Handbook of The Second Sophistic*, Oxford: 255-269.

Outschar 1990 — Outschar, U. (1990). Zum Monument des C. Memmius. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien 60*, Wien: 57-85.

Owens 1991 — Owens, E. J. (1991). *The City in the Greek and Roman World*. London, New York: Routledge.

Oyen 2015 — Oyen, van A. (2015). Deconstructing and Ressembling the Romanization Debate Through the Lens of Postcolonial Theory: From Global to Local and Back?. *Terra Incognita*, 6, 205-226.

Oyen 2017 — Oyen, van A. (2017). Material Culture in the Romanization Debate. A. Lichtenberger – R. Raja (eds.). *The Diversity of Classical Archaeology*, 1, Tornhout: 288-300.

Öz – Ekin-Meriç 2021 Öz, A. K. – Ekin-Meriç, A. (2021). *İznik Roma Tiyatrosu*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Özgan 1988 Özgan, R. (1988). Ein Herrscherbildnis aus Kilikien. *Jahrbuch des Deutschen Archtiologischen Instituts*, 103, Berlin: 369-380.

Özgan 2013 Özgan, R. (2013). *Roma Portre Sanatı I*. İstanbul: Ege Yayınları.

Özgan 2016 Özgan, R. (2016). *Hellenistik Devir Heyletraşlığı I, Büyük İskender'den Diadochlar Sonrasına*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özgan 2018 Özgan, R. (2018). *Hellenistik Devir Heyketraşlığı III, Yüksek Hellenistik*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özgan 2020 Özgan, R. (2020). *Geç Hellenistik Devir Heykeltraşlığı IV*. Aydın: Aydın Büyükşehir Belediyesi.

Özgen 2009 Özgen, H. M. (2009). *Anadolu'da Roma Dönemi Takları ve Tak Biçimli Kent Kapıları*. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özgen 2018 Özgen, H. M. (2018). *Anadolu'nun Güç, Onur ve Biat Kapıları: Tak ve Tak Biçimli Kent Kapıları Üzerine*. M. Arslan – F. Baz (eds.). Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. A. Vedat Çelgin'in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler. İstanbul: 671-698

Özkan 2022 Özkan, N. (2022). *M.Ö. 3. binyılda Bilecik ve yakın çevresinde görülen yerleşim modelleri*. (Yüksek Lisans tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Özlem-Aytaçlar 2009 Özlem-Aytaçlar, P. (2009). Küçük Asya'nın "Romanizasyon'u". *Doğu-Batı Dergisi*, 49, Ankara: 286-297.

Öztürk B 2015 Öztürk, B. (2015). 2007-2012 Yılları Tios Kenti Epigrafik Çalışmaları. S. Atasoy – Ş. Yıldırım (eds.).

Zonguldak'ta Bir Kent: Tios. 2006-2012 Arkeolojik Çalışmaları ve Genel Değerlendirme. Ankara: 73-81.

Öztürk B 2019 — Öztürk, B. (2019). Bithynia Bölgesi 2007-2014 Dönemi Epigrafi Çalışmaları. B. Öztürk – H. S. Öztürk – K. Eren – B. B. Aykanat – H. Azeri (eds.). *Mnemes Kharin. Filiz Dönmez-Öztürk Anısına Makaleler*. İstanbul: 431-460.

Öztürk B 2021a — Öztürk, B. (2021). An Honorary Inscription From Tios For Caecilius Aristo, Governor of *Pontvs et Bithynia*. *ZPE*, 220, Bonn: 157-159.

Öztürk B 2021b — Öztürk, B. (2021). Tios'ta Bir Roma Eyalet Valisi: Caecilius Aristo. *Aktüel Arkeoloji*, 83, İstanbul: 6-8.

Öztürk HS 2011 — Öztürk, H. S. (2011). Nikaia'dan (Bithynia) Yeni Yazıtlar I. *Arkeoloji ve Sanat*, 137, İstanbul: 147-154.

Öztürk HS et al. 2012 — Öztürk, H. S. – Dönmez-Öztürk, F. – Öztürk, B. – Pilevneli, C. – Kılıç, S. (2012). Nikaia Egemenlik Alanı Epigrafik Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması Çalışmaları (Bithynia) – 2011. *TEBE Haberler*, 33, İstanbul: 36-37.

Öztürk HS – Kılıç-Aslan 2012 — Öztürk, H. S. – Kılıç-Aslan, S. (2012). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar II. *GEPHYRA*, 9, Antalya: 101-110.

Öztürk HS – Pilevneli 2012 — Öztürk, H. S. – Pilevneli, C. (2012). Nikaia: Yeni Yazıtlar III. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2/3, Antalya: 187-201.

Öztürk HS – Pilevneli 2013 — Öztürk, H. S. – Pilevneli, C. (2013). Nikaia (Bithynia) Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması Çalışmaları – 2012. *TEBE Haberler*, 35, İstanbul: 41-42.

Öztürk HS 2015 — Öztürk, H. S. (2015). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar V. *Cedrus*, 3, Antalya: 257-267.

Öztürk HS –

Demirhan-Öztürk 2016 Öztürk, H. S. – Demirhan-Öztürk, E. (2016). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar VI. *Phaselis*, 2, Antalya: 167-177.

Öztürk HS – Dönmez-Öztürk 2015 Öztürk, H. S. – Dönmez-Öztürk, F. (2015). Göynük ve Mudurnu'dan Yeni Yazıtlar III. *Cedrus*, 3, Antalya: 243-256.

Öztürk HS 2017a Öztürk, H. S. (2017). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar VII. Traianus'un Onurlandırılması. *Arkeoloji ve Sanat*, 156, İstanbul: 219-222.

Öztürk HS 2017b Öztürk, H. S. (2017). Osmaneli'nin Antikçağ Tarihi (Nikaia). A. Akpınar – G. A. Aksu (eds.). *Gelişim Sürecinde Osmaneli*, İstanbul: 27-41.

Öztürk HS 2018 Öztürk, H. S. (2018). Nikaia'dan Yeniz Yazıtlar VIII. *Phaselis*, 4, Antalya: 361-369.

Öztürk HS 2019 Öztürk, H. S. (2019). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar XI. *Libri*, 5, e-yayın: 307-314.

Öztürk HS – Demirhan-Öztürk 2018 Öztürk, H. S. – Demirhan-Öztürk, E. (2018). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar IX, *Arkeoloji ve Sanat*, 159, İstanbul: 81-92.

Öztürk HS et al. 2016 Öztürk, H.S. – Demirhan, E. – Gündüz, A. – Nikolayidis, H. (2016). Nikaia (Bithynia) Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması Çalışmaları 2015. *TEBE Haberler*, 41, İstanbul: 37-39.

Öztürk HS et al. 2018 Öztürk, H. S. – Demirhan-Öztürk, E. – Nikolayidis, H. – Gündüz, A. (2018). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar VII, *TÜBA-AR*, 22, İstanbul: 223-243.

Öztürk HS – Demirhan-Öztürk 2019 Öztürk, H. S. – Demirhan-Öztürk, E. (2019). Nikaia (Bithynia) Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları – 2017. *AST*, 36/2, Ankara: 255-262.

Öztürk HS 2020a — Öztürk, H. S. (2020). A Summary of Epigraphic Studies (2010-2018) in the Territory of Nicaea (Bithynia). A. Lichtenberger – T. Ş. Ağtürk – E. Winter – K. Zimmerman (eds.). *Imperial Residence and Site of Councils, The Metropolitan Region of Nicaea / Nicomedia, Asia Minor Studien 96,* Bonn: 57-70.

Öztürk HS 2020b — Öztürk, H. S. (2020). Nikaia'da (Bithynia) Epigrafik ve Tarihi-Coğrafi Çalışmalar (2010-2019). S. M. Hüseyin – H. Şahin – Z. Çulha (eds.). *I. Küçükasya Tarihi ve Epigrafyası Sempozyumu*, İstanbul: 109-128.

Öztürk HS – Acar 2020 — Öztürk, H. S. – Acar, S. (2020). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar XIII: Terbos'tan Bir Anıt Mezar ve Buluntuları. *Libri*, 6, e-yayın: 393-399.

Öztürk HS et al. 2020 — Öztürk, H. S. – Aktaş, A. – Demirhan-Öztürk, E. (2020). New Inscriptions from Nikaia XII. Sanctuary of Zeus Bronton in Ahmetler Village, Pazaryeri District. *GEPHYRA*, 20, Antalya: 171-192.

Öztürk HS 2021 — Öztürk, H. S. (2021). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar XIV – Nikaia'dan Leukai'a/Lefke'ye Yerleşimler, Miltaşları, Roma Yolu ve Mauricius Köprüsü. *Libri*, 7, e-yayın: 1-15.

Öztürk HS 2022 — Öztürk, H. S. (2022). Nikaia Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi, Coğrafya Araştırmaları I. *Osmaneli/Lefke (Bilecik). Osmaneli Belediyesi Kültür Serisi I.* İstanbul: Homer Kitabevi.

Öztürk HS 2023 — Öztürk, H. S. (2023). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar XV. Kurtköy'den (Bilecik) İki Yeni Mezar Yazıtı: Bir Bouleutes ile Bir Nomikos/Iuris prudens. F. Cluzeau – Ö. Acar – N. Ediz-Okur – V. Taşçı (eds.). *Sophron: Güler Çelgin'e Armağan Yazılar,* İstanbul: 409-418.

Palaz-Erdemir 2004 — Palaz-Erdemir, H. (2004). Roma'nın Küçük Asya'da İdari Bir Meselesi: Bağımsız Şehirler. *ADALYA*, 7, Antalya: 171-184.

Palaz-Erdemir 2009	Palaz-Erdemir, H. (2009). Economic Management of Cilicia in the Time of Cicero. *OLBA*, 7, Mersin: 141-156.
Papini 2002	Papini, M. (2002). Il Principe delle Terme, "Grieche oder Römer?". *Bulletino della Commissione Archeologica Comunale di Roma*, 103, Rome: 9-42.
Pastor 2011	Pastor, S. (2011). The Divinities of the World of the Amphitheater in the Balkan-Danubian Provinces: Archaeological, Epigraphic and Iconographic Evidences of the Cult of Nemesis. *Acta Archaologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 62/1, Budapest: 75-89.
Pastutmaz-Sevmen 2018	Pastutmaz-Sevmen, D. (2018). Thelephos Frizi. R. Özgan (ed.). *Hellenistik Devir Heyketraşlığı III, Yüksek Hellenistik*. İstanbul: 166-175.
Paton-Hicks	Paton, W. R. – Hicks, E. L. (1891). *The Inscriptions of Cos*. Oxford: Clarendon Press.
Pawlak 2013	Pawlak, M. N. (2013). Corinth After 44 BC: Ethnical and Cultural Changes. *ELECTRUM*, 20, Krakow: 143-162.
Petković 2012	Petković, Ž. (2012). The Afetermath of the Apamean Settlement: Early Challenges to the new Order in Asia Minor. *KLIO – Beiträge zur alten Geschicte*, 94-2, Berlin: 357-365.
Philipp – Koenigs 1979	Philipp, H. – Koenigs, W. (1979). Zu den Basen des L. Mummius in Olympia. *Sonderdruck aus den Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 94, Berlin: 193-216.
Pietilä-Castrén 1978	Pietilä-Castrén, L. (1978). Some Aspects of the Life of Lucius Mummius Achaicus. *Arctos. Acta Philologica Fennica*, 12, Helsinki: 115-123.
PIR	*Prosopographia Imperii Romani.*
PIR I	Klebs, E. (1897). *PIR I*. Berolini: Georgium Reimerum.

Pirson 2019 — Pirson, F. (2019). Pergamon. O. Tekin (ed.). (çev. İ. Türkoğlu). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*. İstanbul: 70-87.

Pleket 1965 — Pleket, H. W. (1965). An Aspect of the Emperor Cult: Imperial Mysteries. *The Harvard Theological Review*, 58, Cambridge: 331-347.

Pococke 1745 — Pococke, R. (1745). *A Description of the East and Some other Countries I*. London: W. Bowyer.

Pollini 1993 — Polini, J. (1993). The Gemma Augustea. Ideology, Rhetorical Imagery, and the Creation of a Dynastic Narrative. P. J. Holliday (ed.). *Narrative and Event in Ancient Art*. Cambridge: 258-298.

Pollitt 1986 — Pollitt, J. J. (1986). *Art in the Hellenistic Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Polo 2019 — Polo, F. P. (2019). Losers in the Civil War between Caesarians and Pompeians. K. J. Hölkeskamp – H. Beck (eds.). *Verlierer und Aussteiger in der ‚Konkurrenz unter Anwesenden'. Agonilität in der politischen Kultur des antiken Rom*. Stuttgart: 147-167.

Poloczek 2021 — Poloczek, S. (2021). Dionysus and Legitimisation of Imperial Authority by Myth in First and Second Century Rome: Caligula, Domitian and Hadrian. F. Doroszewki – D. Karłowicz (eds.). *Dionysus and Politics: Constructing Authority in the Graeco-Roman World*. New York: 124-141.

Pomtow 1921 — Pomtow, H. (1921). Delphische Neufunde. V. *KLIO - Beiträge zur alten Geschichte*, 17, Berlin: 153-203.

Price 1984 — Price, S. R. F. (1984). *Rituals and Power – The Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press.

Price 2004 — Price, S. R. F. (2004). *Ritüel ve İktidar. Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*. (çev. T. Esin). Ankara: İmge Kitabevi.

Price 2005 — Price, S. R. F. (2005). Local Mythologies in the Greek East. C. Howgego – V. Heuchert – A. Burnett (eds.). *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, Oxford: 115-124.

Qualter 1962 — Qualter, T. H. (1962). *Propaganda and Psychological Warfare*. New York: Random House.

Quass 1993 — Quass, F. (1993). *Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens. Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Quatember 2020 — Quatember, U. (2020). Zur Erforschung der Architektur Kleinasiens am Übergang vom Hellenismus zur römischen Kaiserzeit. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: 1-16.

Quéré 2011 — Quéré, le E. (2011). The Agora at the Time of the Forum: the Example of the Cyclades in Roman Imperial Times. A. Γιαννικούρη (ed.). *Η Αγορά στη Μεσόγειο από τους ομηρικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους*, Κως: 327-342.

Queyrel 1991 — Queyrel, F. (1991). C. Ofellius Ferus. *BCH*, 115/1, Athens: 389-464.

Queyrel 2017 — Queyrel, F. (2017). Portraits de Magistrats et de Négociants Italiens dans le Monde Grec. D. Boschung – F. Queyrel (eds.). *Bilder der Macht. Das griechische Porträt und seine Verwendung in der antiken Welt. Morphomata*, 34. Leiden: 405-432.

Radt 2002 — Radt, W. (2002). *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*. (çev. S. Tammer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Raggi 2010 — Raggi, A. (2010). The First Roman Citizens Among Eastern Dynasts and Kings. T. Kaizer – M. Facella (eds.). *Kingdoms and Principalities in the Roman Near East*. Stuttgart: 81-97.

Raja 2003 — Raja, R. (2003). Urban development and built identities. The case of Aphrodisias in Caria in the late republican period. A. D. Merryweather – J. R. W. Prag (eds.). *Romanization? Digressus Supplement 1*, e-yayın: 86-98.

Rakob 1983 — Rakob, F. (1983). Opus Caementicium – und die Folgen. *Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts Roemische Abteilung*, 90/2, Mainz: 359-372.

Ramsay 1883 — Ramsay, W. M. (1883). Unedited Inscriptions of Asia Minor (4). *BCH*, 7, Athens: 297-328.

Ramsay 1890 — Ramsay, W. M. (1890). *Historical Geography of Asia Minor*. London: William Clowes and Sons, Ltd.

Rauh 1992 — Rauh, N. K. (1992). Was the Agora of the Italians an *Établissement du Sport*?. *BCH*, 116, Athens: 293-333.

Rauh 1993 — Rauh, N. K. (1993). *The Sacred Bonds of Commerce: Religion, Economy, and Trade at Hellenistic Roman Delos, 166-87 B.C*. Amsterdam: Gieben.

Raynolds 1982 — Raynolds, J. (1982). Aphrodisias and Rome. *Journal of Roman Studies Monographs 1*, London: The Society for the Promotion of Roman Studies.

Rawson 1975a — Rawson, E. (1975). Architecture and Sculpture: The Activities of the Cossutii. *Papers of the Birtish School at Rome*, 43, Rome: 36-47.

Rawson 1975b — Rawson, E. (1975). Caesar's Heritage: Hellenistic Kings and Their Romans Equals. *The Journal of Roman Studies*, 65, Cambridge: 148-159.

RE I — Wissowa, G. (1894). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft I (Aal-Apollokrates)*. Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag.

RE V — Wissowa, G. (1897). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft V (Barbarus-Campanus)*. Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag.

RE VI — Wissowa, G. (1899). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft VI (Campanus ager-Claudius)*. Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag.

RE VII — Wissowa, G. (1900). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft VII (Claudius mons-Cornificius)*. Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag.

RE X — Wissowa, G. (1905). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft X (Donatio-Ephoroi)*. Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag.

RE XIV.2 — Wissowa, G. (1930). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft XIV.2 (Lysimachos-Mazaion)*. Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.

RE XXVII — Wissowa, G. (1928). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft XXVII (Lysimachos-Mantike)*. W. Kroll (ed.). Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.

RE XLIII — Wissowa, G. (1953). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft XLIII (Pontarches-Praefectianus)*. K. Ziegler (ed.). Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag.

RE XLVII — Wissowa, G. (1963). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft XLVII (Piramos-Quosenus)*. K. Ziegler (ed.). Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.

RE L — Wissowa, G. (1921). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft L (Sarmatia-*

Selinos). W. Kroll – K. Witte (eds.). Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.

RE LI — Wissowa, G. (1923). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft LI.2 (Selinuntia-Sila)*. W. Kroll – K. Witte (eds.). Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag.

REA — Revue des Études Anciennes.

Reece 1988 — Reece, R. (1988). *My Roman Britain*. Cirencester: Oxbow Books.

Reed 1914 — Reed, L. C. (1914). *The History of Bithynia*. (Master thesis). University of Missouri, Master of Arts, Missouri.

REG — *Revue des Études Grecques.*

REG LIII — Robert, J. – Robert, L. (1940). *BE, REG*, 53, 251-253, Paris: 197-236.

REG XCII — Robert, J. – Robert, L. (1979). *BE, REG*, 92, 438-439, Paris: 413-541.

REG XCIII — Robert, J. – Robert, L. (1980). *BE, REG*, 93, 442-444, Paris: 368-485.

Reger 1999 — Reger, G. (1999). The Relations Between Rhodes and Caria From 246 to 167 BC. P. Bilde – T. Engberg-Pedersen – L. Hannestad – J. Zahle (eds.). *Studies in Hellenistic Civilazation IX. Hellenistic Rhodes : Politics, Culture, and Society*. Aarhus : 76-97.

Reinach 1910 — Reinach, A. J. (1910). La Frise du Monument de Paul-Émile à Delphes. *BCH*, 34, Athens: 433-468.

Reiter 1988 — Reiter, W. (1988). *Aemilius Paullus, Conqueror of Greece*. New York: Croom Helm.

Remy 1985 — Remy, B. L'activité des fonctionnaires sénatoriaux dans la province de Pont-Bithynie au Haut-Empire d'aprés les inscriptions. *EA*, 6, Bonn: 43-53.

RG I.2 — Waddington, W. H. – Babelon, E. – Reinach, Th. (1908). *Recueil General des Monnaies Grecques d'Asie*

Mineure I.2. Bithynie (jusqu'á Juliopolis). Paris: Ernest Leroux.

RG I.3 — Waddington, W. H. – Babelon, E. – Reinach, Th. (1910). *Recueil General des Monnaies Grecques d'Asie Mineure I.3. Nicée et Nicomédie*. Paris: Ernest Leroux.

RIC I — Sutherland, C. H. V. (1984). *The Roman Imperial Coinage I*. C. H. V. Sutherland – R. A. G. Carson (eds.). London: Spink and Son Ltd.

RIC II — Mattingly, H. – Sydenham, E. A. (1926). *The Roman Imperial Coinage II. Vespasian to Hadrian*. London: Spink and Son Ltd.

RIC III — Mattingly, H. – Sydenham, E. A. (1930). *The Roman Imperial Coinage III*. H. Mattingly – E. A. Sydenham (eds.). London: Spink and Son Ltd.

RIC IV,3 — Mattingly, H. –Sydenham, E. A. (1949). *The Roman Imperial Coinage IV,3. Gordian III – Uranius Antoninus*. London: Spink and Son Ltd.

Rich 1984 — Rich, J. W. (1984). Roman aims in the First Macedonian War. *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 30, Cambridge: 126-180.

Ridder 2014 — Ridder, I. (2014). *Mechanisms of 'Romanization' in Albingaunum, Albintimilium, Luca and Luna.* (Master Thesis). University of Leiden, Department of Ancient History, Leiden.

Rizakis 2014 — Rizakis, A. D. (2014). Town and Country in Early Imperial Greece. *Pharos*, 20/1, Athens: 241-267.

Robert 1966 — Robert, L. (1966). Inscriptions d'Aphrodisias. Première Partie. *Antiquité Classique*, 35/2, Bruxelles: 377-432.

Robert 1971 — Robert, L. (1971). *Les Gladiateurs dans l'Orient Grec*. Amsterdam: A. M. Hakkert.

Robert 1977 — Robert, L. (1977). La Titulature de Nicée et de Nicomédie: La Gloire et la haine. *Harvard Studies in Classical Philology*, 81, Harvard: 1-39.

Robinson 1943 — Robinson, C. A. (1943). Alexander's Deification. *The American Journal of Philology*, 64/3, Baltimore: 286-301.

Rodenwaldt 1943 — Rodenwaldt, G. (1943). Sarkophageprobleme. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung*, 58, München: 1-26.

Rogers 2009 — Rogers, K. (2009). Sextus Pompeius: Rebellious Pirate or Imitative Son? *Chrestomathy*, 7, Charleston: 199-226.

Romano 2006 — Romano, D. G. (2006). Roman Surveyors in Corinth. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 150/1, Philadelpheia: 62-85.

Romero – Geán 2022 — Romero, F. A. G. – Geán, E. V. (2022). El bronce de Lascuta y el Latín de Paulo Emilio. *Museo Arqueológico Municipal de Jerez*., 29, Jerez: 1-5.

Rose 2008 — Rose, C. B. (2008). Forging Identity in the Roman Republic: Trojan Ancestry and Veristic Portraiture. S. Bell – I. L. Hansen (eds.). *Memoirs of the American Academy in Rome. Supplementary Volumes 7, Role Models in the Roman World. Identity and Assimilation*, Michigan: 97-131.

Rostovtzeff 1941 — Rostovtzeff, M. (1941). *The Social & Economic History of the Hellenistic World I*. Oxford: Clarendon Press.

Rostovtzeff, M. (1941). *The Social & Economic History of the Hellenistic World II*. Oxford: Clarendon Press.

Roth 2018 — Roth, R. (2018). Beyond Romanisation: settlement, networks and material culture in Italy, c. 400-90 BC. G. D. Farney – G. Bradley (eds.). *The Peoples of Ancient Italy*, Boston/Berlin: 297-320.

Rougé 1966 — Rougé, J. (1966). *Expositio Totius Mundi et Gentium. Introduction, Texte Critique, Traduction, Notes et Commentaire*. Paris: Les Éditions du Cerf.

Roussel 1907 — Roussel, P. (1907). Fouilles de Délos, exécutées aux frais de M. le Duc de Loubat (1904). Inscriptiones (suite). *BCH*, 31, Athens: 421-470.

Roussel 1909 — Roussel, P. (1909). Note sur les inscriptions de Délos en l'honneur de C. Billiénus. *BCH*, 33, Athens: 443-444.

Roussel 1931 — Roussel, P. (1931). La poulation de Délos à la fin du IIe siècle avant J.-C. *BCH*, 55, Athens: 438-449.

Roussel 1987 — Roussel, P. (1987). Délos, Colonie Athénienne. *Bibliothèques de l'Ecole française d'Athènes et de Rome - Série Athènes*, 111, Paris: Éditions E. de Boccard.

Roux 2004 — Roux, le P. (2004). La Romanisation en Question. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 2, Cambridge: 287-311.

Rovai 2015 — Rovai, F. (2015). Notes on the inscriptions of Delos: the Greek transliteration of Latin names. G. Marotta – F. Rovai (eds.). *Studi e Saggi Linguistici 53/2. Ancient Languages Between Variation and Norm*. Pisa: 163-185.

Rowan 2019 — Rowan, C. (2019). *From Caesar to Augustus (c. 49 BC-AD 14), Using Coins as Sources*. A. Meadows (ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Rowland 1965 — Rowland, R. J. Jr. (1965). C. Gracchus and the Equites. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association (TAPA)*, 96, Baltimore: 361-373.

RPC I — Burnett, A. – Amandry, M. – Ripollès, P. (1992). *Roman Provincial Coinage I, From the death of Caesar*

to the death of Vitellius (44BC-AD 69). London: British Museum Press.

RPC II — Burnett, A. – Amandry, M. – Carradice, I. (1999). *Roman Provincial Coinage II, From Vespasian to Domitian (AD 69-96)*. London: British Museum Press.

RPC III — Amandry, M. – Burnett, A. (2015). Roman Provincial Coinage III (Nerva, Trajan and Hadrian (AD 96-138). London: British Museum Press.

RPC IV.1 — Heuchert, V. (2005). *Roman Provincial Coinage IV.1, The Antonines (AD 138-192): Cyrenaica and Crete to Bithynia-Pontus*. Online: http://rpc.ashmus.ox.ac.uk.

RPC VI — Calomino, D. – Burnett, A. (2017-2022). *Roman Provincial Coinage VI, From Elagabalus to Maximinus (AD 218-238)*. Online: http://rpc.ashmus.ox.ac.uk.

RPC VII.2 — Mairat, J. – Spoerri, M. – Amandry, M. – Bland, R. – Butcher, K. – Nurpetlian, J. – Peter, U. (2020-2022). *Roman Provincial Coinage VII.2, From Gordian I to Gordian III (AD 238-244): all provinces except Asia*. Online: http://rpc.ashmus.ox.ac.uk.

RPC VIII — Mairat, J. – Spoerri, M. – Amandry, M. – Butcher, K. – Levante, E. – Nurpetlian, J. – Peter, U. (2020). *Roman Provincial Coinage VIII, Philip (AD 244-249)*. Online: http://rpc.ashmus.ox.ac.uk.

RPC IX — Hostein, A. – Mairat, J. – Levante, E. (2014). *Roman Provincial Coinage IX, From Trajan Decius to Uranius Antoninus (AD 249-254)*. Online: http://rpc.ashmus.ox.ac.uk.

RRC I — Crawford, M. (1974). *Roman Republican Coinage I*. London: Cambridge University Press.

RRC II — Crawford, M. (2008). *Roman Republican Coinage II*. London: Cambridge University Press.

RSC I — Seaby, H. A. (1978). *Roman Silver Coins Volume I, The Republic to Augustus*. London: Seaby.

RSC II — Seaby, H. A. (1979). *Roman Silver Coins Volume II, Tiberius to Commodus.* London: Seaby.

Russell 2012 — Russell, A. (2012). Aemilius Paullus Sees Greece: Travel, Vision, and Power in Polybius. C. Smith – M. Yarrow (eds.). *Imperialism, Cultural Politics, and Polybius*. Oxford: 152-167.

Russenberger 2013 — Russenberger, C. (2013). A New Bathtub with Hypocaust in Peristyle House 2 at Monte Iato. S. K. Lucore – M. Trümper (eds.). *Greek Baths and Bathing Culture. New Discoveries and Approaches*. Leuven, Paris, Walpole: 189-199.

Russo 2015 — Russo, F. (2015). Caesar's *Pro Bithynis* and the Sack of Heraclea Pontica. *Antichthon*, 49, Cambridge: 94-109.

Saddington 1975 — Saddington, D. B. (1975). Race Relations in the Early Roman Empire. H. Temporini (ed). *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW) / Rise and Decline of the Roman World, II-3: Politische Geschichte (Provinzen und Randvölker: Allgemeines; Britannien, Hispanien, Gallien*, Berlin, New York: 112-137.

Saddington 1991 — Saddington, D. B. (1991). The Parameters of Romanization. V. A. Maxfield – M. J. Dobson (eds.). *Roman Frontier Studies*, Exeter: 413-418.

Sanford 1939 — Sanford, E. A. (1939). The Career of Aulus Gabinius. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association (TAPA)*, 70, Baltimore: 64-92.

Sarı 2016 — Sarı, D. (2016). The Pottery of the Late EB III Period from the Mound of Çiftlik Alanı, Bilecik. M Lebeau – M. C. Lopes – L. Milano – A. Otto – W. Sallaberger – V. v. d. Stede (eds.). *Subartu XXXVI, European Centre for Upper Mesopotamian Studies*, Brepols: 443-451.

Sarı 2017 — Sarı, D. (2017). Yeni Yüzey Araştırmaları Işığında İlk Tunç Çağı'nda Bozüyük. Ç*ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26/4, Adana: 140-154.

Sarı 2017 — Sarı, D. (2017). Bilecik İli 2017 Yılı Yüzey Araştırması. *AST*, 35/1, Ankara: 331-346.

Sarı 2019 — Sarı, D. (2019). Bilecik İli 2017 Yılı Yüzey Araştırması. *AST*, 36/1, Ankara: 439-454.

Sarı 2020 — Sarı, D. (2020). Bilecik İli 2018 Yılı Yüzey Araştırması. *AST*, 37/1, Ankara: 339-410.

Sarı et al. 2022a — Sarı, D. – Nikolayidis, H. – Bilgin, S. – Yağcı, T. – Şahin, F. – Arslan, F. – Akyol, Ş. – Dengiz, O. – Özkan, N. – Tuna, Y. – Uncu, L. (2022). Bilecik İli 2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları. *AST*, 193/1, Ankara: 309-327.

Sarı et al. 2022b — Sarı, D. – Küçükaydın, H. – Mean, E. – Konuk, T. – Şimşek, T. – Şahin, F. – Arslan, F. – Dengiz, O. – Akyol, Ş. (2022). Gedikkaya Mağarası Kurtarma Kazıları 2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları. A. Özme (ed.). *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları, 2*, Ankara: 7-18.

Sarıiz 2019 — Sarıiz, E. (2019). Stratonikeia'da Roma Kültleri: Kentin Roma Şehir Sikkeleri Üzerine Yeni Bir Değerlendirme. B. Söğüt (ed.). *Stratonikeia Çalışmaları 4, Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları*, İstanbul: 65-83.

Sarılar-Özdemir 2021 — Sarılar-Özdemir, M. (2021). Hellenistik Dönem'de Thyateira ve Sikkeleri. E. Akdeniz – B. Gür – N. Akılı (eds.). *Thyateira İçin 11 Yıl (2011-2021 Dönemi Kazılarının Sonuçlarına İlişkin Yazılar)*, İzmir: 185-205.

Savaş 1973 — Savaş, E. (1973). *İznik / Nicaea*. İznik: İznik Kitabevi.

Sayar 2001 — Sayar, M. H. (2001). Tarkondimotos, seine Dynastie, seine Politik und sein Reich. *La Cilicie: espaces et*

pouvoirs locaux (IIe millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.). Varia Anatolica 13. İstanbul: 373-380.

Sayram-Okay 2009 — Sayram-Okay, E. (2009). *A Case of Romanization: The Terrace Houses of Ephesus*. (Master Thesis). Koç University, Anatolian Civilizations and Heritage Management, İstanbul.

Scafuro 1987 — Scafuro, A. C. (1987). Prusias II of Bithynia and Third Party Arbitration. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 39/1, Stuttgart: 28-37.

Scardozzi 2013 — Scardozzi, G. (2013). Ancient land divisions in the territories of Hierapolis in Phrygia and Nicaea (Turkey): the contribution of multitemporal satellite images to the discovery and study. R. Lasaponara – N. Masini – M. Biscione (eds.). *33rd EARSeL Symposium. Towards Horizon 2020: Earth Observation and Social Perspectives. 3–6 June 2013 Matera, Italy*, Matera: 875-886.

Schafer 1989 — Schafer, T. (1989). *Imperii Insignia, Sella Curulis und Fasces*. Mainz: Verlag Philipp Von Zabern.

Schneider 1938 — Schneider, A. M. (1938). The City Walls of Nicaea. *Antiquity*, 12/48, Gloucester: 437-443.

Schneider – Karnapp 1938 — Schneider, A. M. – Karnapp, W. (1938). Die Stadtmauer von İznik (Nicaea). *İstanbuler Forschungen*, 9, Berlin.

Schneider 1943 — Schneider, A. M. (1943). Die Römischen und Byzantinischen Denkmäler von İznik-Nicaea. *İstanbuler Forschungen*, 16, Berlin.

Schober 1933 — Schober, A. (1933). Der Fries des Hekateions von Lagina. *Istanbuler Forschungen*, 2, Wien.

Schoenebeck 1937 — Schoenebeck, H. v. (1937). Alamannia. *Forschungen und Fortschritte*, 13, Berlin: 159-161.

Schreiber 1903 — Schreiber, T. (1903). *Studien Über das Bildniss Alexanders des Grossen. Ein Beitraf zur*

Alexandrinischen Kunstgeschichte mit einem Anhang über die Anfänge des Alexanderkultes, Leipzig: B. G. Teubner.

Schürer 1891 — Schürer, E. (1891). *A History of the Jewish People in the Time of Jesus Christ I*. New York: Charles Scribner's Sons.

Scott 1982 — Scott, R. T. (1982). Providentia Aug. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 31/4, Stuttgart: 436-459.

Schmid 2009 — Schmid, v. S. G. (2009). Überlegungen zum Grundriss und zum Funktionieren nabatäischer Grabkomplexe in Petra. *Zeitschrift des Deutschen Palätina-Vereins (1953-)*, 125/2, Wiesbaden: 139-170.

Schmitz 1997 — Schmitz, T. (1997). Bildung und Macht. Zur sozialen und politischen Funktion der zweiten Sophistik in der griechischen Welt der Kaiserzeit. *ZETEMATA 97*, München: C. H. Beck.

Scholz 2017 — Scholz, P. (2017). Gute und in jeder Hinsciht vortreffliche Männer. Überlegungen zur Funktion und Bedetung der *paideia* für die städtischen Führungsschichten im kaiserzeitlichen Kleinasien. W. Eck – M. Heil (eds.). *Prosopographie des Römischen Kaiserreichs. Ertrag und Perspektiven. Kolloquium aus Anlass der Vollendung der Prosopographia Imperii Romani*. Berlin: 155-185.

SEG — *Supplementum epigraphicum Graecum.*

SEG I — Hondius, J. E. (1923). *SEG I*. Leiden.

SEG XIV — Woodhead, A. G. (1957). *SEG XIV*. Leiden

SEG XV — Woodhead, A. G. (1958). *SEG XV*. Leiden.

SEG XVII — Woodhead, A. G. (1960). *SEG XVII*. Leiden.

SEG XIX — Woodhead, A. G. (1962). *SEG XIX*. Leiden.

SEG XXVII — Pleket, H. W. – Stroud, R. S. (1977). *SEG XXVII*. Amsterdam: J. C. Gieben.

SEG XXVIII	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. (1982). *SEG XXVIII*. Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG XXIX	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. (1979). *SEG XXIX*. Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG XXXI	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. (1984). *SEG XXXI*. Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG XXXIV	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. (1987). *SEG XXXIV*. Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG XXXVI	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. (1989). *SEG XXXVI*. Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG XXXVII	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. (1990). *SEG XXXVII*. Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG XLI	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. (1991). *SEG XLI*. Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG XLIII	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. – Strubbe, J. H. M. (1996). *SEG XLIII (supplementum).* Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG XLVI	Pleket, H. W. – Stroud, R. S. – Chaniotis, A. – Strubbe, J. H. M. (1999). *SEG XLVI (supplementum).* Amsterdam: J. C. Gieben.
SEG LII	Chaniotis, A. – Corsten, T. – Stroud, R. S. – Tybout, R. A. (2006). *SEG LII (supplementum).* Leiden, Boston: Brill.
SEG LIV	Chaniotis, A. – Corsten, T. – Stroud, R. S. – Tybout, R. A. (2008). *SEG LIV (supplementum).* Leiden, Boston: Brill.
SEG LV	Chaniotis, A. – Corsten, T. – Stroud, R. S. – Tybout, R. A. (2009). *SEG LV (supplementum).* Leiden, Boston: Brill.
SEG LVI	Chaniotis, A. – Corsten, T. – Stroud, R. S. – Tybout, R. A. (2010). *SEG LVI (supplementum).* Leiden, Boston: Brill.

SEG LVII — Chaniotis, A. – Corsten, T. – Stroud, R. S. – Tybout, R. A. (2011). *SEG LVII (supplementum).* Leiden, Boston: Brill.

SEG LX — Chaniotis, A. – Corsten, T. – Papazarkadas, N. – Tybout, R. A. (2014). *SEG LX (supplementum).* Leiden, Boston: Brill.

SEG LXII — Chaniotis, A. – Corsten, T. – Papazarkadas, N. – Tybout, R. A. (2016). *SEG LXII (supplementum).* Leiden, Boston: Brill.

SEG LXIII — Chaniotis, A. – Corsten, T. – Papazarkadas, N. – Stavrianopoulou, E. – Tybout, R. A. (2017). *SEG LXIII (supplementum).* Leiden, Boston: Brill.

Seeher 1987 — Seeher, J. (1987). *Demircihüyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. III, 1. Die Keramik 1. A. Neolitische und Chalkolithische Keramik. B. Die frühbronzezeitliche Keramik der älteren Phasen (bis Phase G).* M. Korfmann (ed.). Mainz: Philip von Zabern.

Seres 2017 — Seres, D. (2017). Dynamics of Public memory in Hellenistic Priene: A Case Study. D. Bajnok (ed.). *Alia Miscellanea Antiquitatum. Proceedings of the Second Croatian-Hungarian PhD Conference on Ancient History and Archaeology. Hungarian Polis Studies 23*, Debrecen: 189-200.

Sestini 1789 — Sestini, D. (1789). *Voyage dans La Grèce asiatique, à la péninsule de Cyzique, à Brusse et à Nicée: avec des détails sur l'histoire naturelle de ces contrées*. Paris: Leroy.

Sevin 2013 — Sevin, V. (2013). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sherk 1969 — Sherk, R. K. (1969). *Roman Document From the Greek East. Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.

Sherk 1984 — Sherk, R. K. (1984). Rome and the Greek East to the death of Augustus. *Translated Documents of Greece and Rome 4*, Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Sherwin-White 1972a — Sherwin-White, A. N. (1972). The Date of the Lex Repetundarum and Its Consequences. *The Journal of Roman Studies*, 62, Cambridge: 83-99.

Sherwin-White 1972b — Sherwin-White, A. N. (1972). The Roman Citizenship. A Survey of its Development into a World Franchise. H. Temporini et al. (eds.). *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Religion, Sprache und Literatur*, 2/2, Berlin: 23-58.

Sherwin-White 1973 — Sherwin-White, A. N. (1973). *The Roman Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.

Sherwin-White 1977 — Sherwin-White, A. N. (1977). Roman Involvement in Anatolia, 167-88 B.C. *The Journal of Roman Studies*, 67, Cambridge: 62-75.

Siedentopf 1968 — Siedentopf, H. B. (1968). *Das hellenistische Reiterdenkmal*. Waldassen/Bayern: Stiftland-Verlag KG.

Smith RRR 1981 — Smith, R. R. R. (1981). Greeks, Foreigners and Roman Republican Portraits. *The Journal of Roman Studies*, 71, Cambridge: 24-38.

Smith RRR 1993 — Smith, R. R. R. (1993). *The Monument of C. Julius Zoilos*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Smith RRR 2013 — Smith, R. R. R. (2013). *Hellenistik Heykel*. (çev. A. Yoltar-Yıldırım). İstanbul: Homer Kitabevi.

Smith RRR et al. 2022 — Smith, R. R. R. – Jacobs, I. – Somersan, S. (2022). Aphrodisias'ta Güncel Çalışmalar. *Lycus Dergisi*, 6, Denizli: 25-63.

Smith W 1867a — Smith, W. (1867). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology I*. Boston: Little, Brown, and Company.

Smith W 1867b — Smith, W. (1867). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology II*. Boston: Little, Brown, and Company.

Smith W 1867c — Smith, W. (1867). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology III*. Boston: Little, Brown, and Company.

Sousa-Galito 2018 — Sousa-Galito, M. (2018). Ancient Roman Politics – Julius Caesar. *CESA/CSG*, 168, Lisbon, 1-64.

Sorensen 2015 — Sorensen, S. L. (2015). Neapolis'ten Yemin Yazıtı. *CEDRUS*, 3, Antalya: 269-276.

Söğüt 2008 — Söğüt, B. (2008). Naiskoi From the Sacred Presinct of Lagina Hekate: Augustus and Sarapis. M. Novotná – K. Kuzmová (eds.). *Cult and Sanctuary Through The Ages (From Bronze Age to the Late Antiquity). ANODOS*, 6-7, Trnava: 421-431.

Spanu 2020 — Spanu, M. (2020). Honorary Arches and Gates in Asia Minor up to the Reign of Trajan. U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.) *Zwischen Bruch und Kontinuität | Continuity and Change. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römische Kaiserzeit. Byzas 25*. İstanbul: 381-398.

SNG ANS III — Troxell, H. A. (1975). *Sylloge Nummorum Graecorum. The Collection of the American Numismatic Society III: Bruttium-Sicily I, Abacaenum-Eryx.* New York: The American Numismatic Society.

SNG Finland II — Ashton, R. (1999). *Sylloge Nummorum Graecorum. The Erkkı Keckman Collection in the Skopbank Helsinki Part II Asia Minor Except Karia*. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters.

SNG Sweden 2.3 — Westermark, U. – Nilsson, H. (1991). *Sylloge Nummorum Graecorum. Sweden II, The Collection of the Royal Coin Cabinet National Museum of Monetary*

History Stockholm III, Attica-Lesbos. Stokholm: The Royal Academy of Letters History and Antiquities.

SNG von Aulock — Von Aulock, S. (1967). *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland I, Pontus-Paphlagonien-Bithynien*. Berlin: Verlag Gebr. Mann.

Sparavigna 2015 — Sparavigna, A. C. (2015). Roman Centuriation in Satellite Images. *Philica*, e-yayın: 1-8.

Staab et al. 2023a — Staab, G. – Akyürek-Şahin, N. E. – Uzunoğlu, H., (2023). Kommemorativinschrift anlässlich der Stiftung von Opferfesten und Weihgaben durch einen Familienverband im Heiligtum von Dabla. *GEPHYRA*, 26, Antalya: 217-226.

Staab et al. 2023b — Staab, G. – Akyürek-Şahin, N. E. – Uzunoğlu, H., (2023). Neue Grabepigramme aus Bilecik. *GEPHYRA*, 25, Antalya: 173-187.

Stasser 2015 — Stasser, T. (2015). Apama III et IV, reines de Bithynie et princesses de Syrie ? Note de prosopographie séleucide. *Res Antiquae*, 12, Bruxelles: 1-18.

Stebnicka 2018 — Stebnicka, K. (2018). Greek Grammarians in the Light of Epigraphic Evidence. *EOS. Organ Polskiego Towarzystwa Filologicznego*, 1, Wrocław: 77-117.

Steel 2012 — Steel, C. (2012). The *Lex Pompeia de Provinciis* of 52 B.C.: A Reconsideration. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 61/1, Stuttgart: 83-93.

Stek 2014 — Stek, T. (2014). Roman Imperialism, Globalization and Romanization in Early Roman Italy. Research Questions in Archaeology and Ancient History. *Archaeological Dialogues*, 21/1, Cambridge: 30-40.

Stephano 1854 — Stephano, H. (1854). *Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσης - Thesaurus Graecae Lingue*, VII, Paris: 2075.

Stern 2015 — Stern, G. (2015). The New Cult of Pax Augusta 13 BC – AD 14. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hunaricae, 55*, Budapest: 1-16.

Steurnagel 2020 — Steurnagel, D. (2020). Stationes and Associations of Merchants at Puteoli and Delos. P. Arnaud – S. Keay (eds.). *Roman Port Societies. The Evidence of Inscriptions.* Cambridge: 63-84.

Stevenson 1889 — Stevenson, S. W. (1889). *A Dictionary of Roman Coins, Republican and Imperial*, London: George Bell.

Stewart A 1979 — Stewart, A. (1979). *Attika. Studies in Athenian Sculpture of the Hellenistic Age*. London: Latimer Trend & Company Ltf Plymouth.

Stewart R 1997 — Stewart, R. (1997). The Jug and Lituus on Roman Republican Coin Types: Ritual Symbols and Political Power. *Phoenix*, 51, Victoria: 170-189.

Storchi-Marino 2007 — Storchi-Marino, A. (2007). Kyme dalla guerra di Aristonico alle clientele di Pompeo. L. A. Scatozza-Höricht (ed.). *Kyme e l'Eolide da Augusto a Constantino. Atti dell'Incontro Internazionale di Studio*. Napoli: 201-209.

Stoyas 2018 — Stoyas, Y. (2018). A Passage to Asia. Crossing the Hellespont on Roman Provincial Coin Issues from Abydos. P. P. Iossif – Fr. De Callataÿ – R. Veymiers (eds.). *ΤΥΠΟΙ. Greek and Roman Coins Seen Through Their Images, Noble Issuers, Humble Users? Série Histoire 3*, Liege: 447-478.

Stratonikeia — McCabe, D. F. (1991). Stratonikeia Inscriptions. Texts and List. *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. Princeton: The Institute for Advanced Study.

Strobel 2006 — Strobel, K. (2006). Νίκαια/Nikaia, Latin Nicaea, town in Bithynia, Development Up to the Imperial Period. H. Cancik – H. Schneider (eds.). *DNP*, 9, Leiden: 700-702.

Strootman 2023 — Strootman, R. (2023). 'The Glory of Alexander and Philip Made Spoil by Roman Arms': the Triumph of Aemilius Paullus in 167 BCE. I. J. F. de Jong – M. J. Versluys (eds.). *Reading Greek and Hellenistic-Roman*

Spolia. Objects, Appropriation and Cultural Change. Euhormos, Greco-Roman Studies in Anchoring Innovation 5. Leiden: 189-214.

Strubbe 2004 — Strubbe, J. H. M. (2004). Cultic Honours for Benefactors in the Cities of Asia Minor. L. de Ligt – E. A. Hemelrijk – H. W. Singor (eds.). *Roman Rule and Civic Life: Local and Regional Perspectives. Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. – A.D. 476) 4*, Amsterdam: 315-330.

Sturgeon 2004 — Sturgeon, M. C. (2004). Dedications of Roman Theaters. *Hesperia Suppllements, ΧΑΡΙΣ: Essays in Honor of Sara A. Immerwahr*, 33, Athens: 411-429.

Suspène 2017 — Suspène, A. (2017). Auguste et l'Asie Mineure : l'apport de la documentation monétaire. L. Cavalier – M. C. Ferriés – F. Delrieux (eds.). *Auguste et l'Asie Mineure*. Bordeaux: 45-59.

Suspène – Blet-Lemarquand 2020 — Suspène, A. – Blet-Lemarquand, M. (2020). Les monnaies d'or au nom et au portrait de T. Quinctius Flamininus: nouvelles données archéométriques et bilan des connaissances. F. Stroobants – C. Lauwers (eds.). *Studies in Honour of Johan van Heesch*. Bruxelles: 79-93.

Sutherland 1951 — Sutherland, C. H. V. (1951). *Coinage in Roman Imperial Policy, 31 B.C.-A.D. 68*, London: Metheun and Co. Ltd.

Syll.3 — Dittenberger, W. (1915-1924). *Sylloge inscriptionum Graecarum I-IV*. F. Hiller v. Gaertringen – J. Kirchner – H. R. Pomtow – E. Ziebarth. Leipzig: S. Hirzelium.

Syme 1939 — Syme, R. (1939). *The Roman Revolution*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Syme 1983 — Syme, R. (1983). Rome and the Nations. *Diogenes*, 31/4, 33-46.

Şahin F – Aktaş 2018 — Şahin, F. – Aktaş, Ş. (2018). The Process of Romanization and Urbanization in Patara. *Critical Debates in Social Sciences*, London: 853-878.

Şahin I 2012 — Şahin, I. (2012). Demos Kültü ve Personifikasyonu. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/2, Edirne: 289-300.

Şahin M et al. 2008 — Şahin, M. – Yavaş, D. – Okçu, R. – Şahin, D. (2008). İznik Yüzey Araştırması 2006. *AST*, 25, Ankara: 11-26.

Şahin M 2009 — Şahin, M. (2009). Sikke Betilerine Göre Roma Çağı Nikaia'sında (İznik) Yapı Programı. *Bursa Araştırmaları*, Bursa: 15-21.

Şahin M 2011 — Şahin, M. (2011). Senato Sarayı mı, Liman mı?. M. Şahin – İ. H. Mert (eds). *Uluslararası İznik I. Konsil Senato Sarayı'nın Lokalizasyonu Çalıştayı*, Bursa: 139-170.

Şahin M – Berns 2014 — Şahin, M. – Berns, C. (2014). Bursa İli Yüzey Araştırması – 2012 İznik. *AST*, 31/1, Ankara: 49-60.

Şahin M 2016 — Şahin, M. (2016). Değirmenkaya Anıt Mezarı. *OLBA*, 24, Mersin: 341-364.

Şahin M – Bilir 2016 — Şahin, M. – Bilir, A. (2016). Underwater Survey in Lake İznik-2015. M. Seifert – L. Ziemer (eds.). *North Meets East 3 Aktuelle Forschungen zu Antiken Hafen, Ein Workshop Veranstaltet von Julia Daumund Martina Seifert an Der Universitat Hamburg vom 15 bis 17 Marz*. Düren: 75-84.

Şahin M 2017 — Şahin, M. (2017). *Abdulvahap Sancaktar Tepesi Sondaj Kazıları. Nikaia Araştırmaları I.* Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Şahin M 2020a — Şahin, M. (2020). Bursa İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması – 2018 İznik – Yenişehir. *AST*, 37/3, Ankara: 83-99.

Şahin M 2020b — Şahin, M. (2020). İznik Yüzey Araştırmaları: Kültür Varlıkları Açısından İznik'in UNESCO Dünya Kültür

Mirası Listesine Girme Potansiyeli. Ş. Kılıç – K. Akalın (eds.). *UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı. 2-4 2015, İznik*. Bursa: 21-40.

Şahin M 2022c — Şahin, M. (2022). Underwater Excavation at the Basilica Church in İznik Lake – 2019. IJEGEO, 9/2, e-yayın: 70-80.

Şahin N 2001 — Şahin, N. (2001). *Zeus'un Anadolu Kültleri*. İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Vakfı.

Şahin S 1990 — Şahin, S. (1990). İznik (Nikaia) "Alamannia" (?) Rölyefi.*Türk Tarih Kongresi*, 10/2, Ankara: 657-661.

Şahin S 1994 — Şahin, S. (1994). ALAMA[?]NIA, nicht „ALAMANNIA". Zum epigraphischen Verständnis eines stets mißverstandenen historischen Reliefblockes von İznik (İznik). *EA*, 23, 125-136.

Şahin S 2000 — Şahin, S. (2000). Antik Kaynaklar Işığında Tarihte Bithynia Depremleri. *Eskiçağ Yazıları*, 5, İstanbul: 1-16.

Şahin S 2004 — Şahin, S. (2004). Hellenistik ve Roma Çağlarında İznik / Nikaia. I. Akbaygil – H. İnalcık – O. Aslanapa (eds.). *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul: 3-23.

Şahin S 1984 — Şahin, S. (1984). Stammen Nicht aus "Bey-Köy" bei Nikomedeia sondern aus Umurbey bei Nikaia. *EA*, 3, 105-108.

Takmer 2013 — Takmer, B. (2013). Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 4. *Lex Portorii Provinciae Asiae* (Asia Eyaleti Gümrük Yasası). *Eskiçağ Yazıları*, 4, İstanbul: 103-206.

TAM — *Tituli Asiae Minoris.*

TAM IV.1 — Dörner, F. K. (1978). *TAM, IV. Tituli Bithyniae linguis Graeca et Latina conscripti, 1. Paeninsula Bithynica praeter Chalcedonem. Nicomedia et ager Nicomedensis cum septentrionali meridianoque litore sinus Astaceni*

et cum lacu Sumonensi. Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

TAM V.2 — Hermann, P. (1981, 1989). TAM, V. Tituli Lydiae linguis Graeca et Latina conscripti, 2 (nos. 826-1414). Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Tanner 2000 — Tanner, J. (2000). Portraits, Power, and Patronage in the Late Roman Republic. *The Journal of Roman Studies*, 90, Cambridge: 18-50.

Tarn 1948 — Tarn, W. W. (1948). *Alexander the Great, I Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tarn 1952 — Tarn, W. W. (1952). *Hellenistic Civilisation*. Cleveland, New York: The World Publishing Company.

Taşdöner 2012 — Taşdöner, K. (2012). Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31/51, Ankara: 209-236.

Taşdöner 2017 — Taşdöner, K. (2017). *Anadolu'da Roma Eyaletleri, Augustus Dönemi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Taşdöner-Özcan 2014 — Taşdöner-Özcan, K. (2014). Augustus Dönemi'nde Armenia: Roma-Parth Hâkimiyet Mücadelesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/56, Ankara: 55-72.

Tataki 2009 — Tataki, A. B. (2009). Nemesis, Nemeseis, and the Gladiatorial Games at Smyrna. *Mnemosyne*, 62/4, Leiden: 639-648.

Taylor 2016 — Taylor, M. J. (2016). The Battle Scene on Aemilius Paullus's Pydna Monument: A Reevaluation. *Hesperia*, 85/3, Athens: 559-576.

Tekdemir 2016 — Tekdemir, N. (2016). *Roma Dönemi Nikomedia Sikkelerinde Tapınak Betimleri*. (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tekin 1994 — Tekin, O. (1994). *Eskiçağda Para. Antik Nümismatiğe Giriş*. İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Tekin 2008 — Tekin, O. (2008). *Antik Nümismatik ve Anadolu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Tekin 2021 — Tekin, O. (2021). Roma Sikkelerinde Siyaset ve Propaganda. *Toplumsal Tarih*, 332, İstanbul: 46-51.

Telatar – Selen-Dumlupınar 2023 — Telatar, Ü. F. – Selen-Dumlupınar, E. (2023). Sallustius, Fragmenta Historiarum, VI. Mithridates'in III. Phraates'e Mektubu. *Archivum Anatolicum*, 17/1, Ankara: 173-186.

Tevdovski 2021 — Tevdovski, L. (2021). The Beauty of the *Oikumene* has Two Edges: Nurturing Roman Imperialism in the "Glocalizing" Traditions of the East. A. W. Irvin (ed.). *Community and Identity at the Edges of the Classical World*, Hoboken: 7-28.

Texier 2002 — Texier, C. (2002). *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I*. K. Y. Kopraman – M. Yıldız (eds.). (çev. A. Suat). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Tırpan et al. 2012 — Tırpan, A. A. – Gider, Z. – Büyüközer, A. (2012). The Temple of Hekate at Lagina. T. Schulz (ed.). *Dipteros und Pseudodipteros Bauhistorische und Archäologische Forschungen. BYZAS 12*, İstanbul: 181-202.

Thijs 2016 — Thijs, S. (2016). Hostages of Rome. *Athens Journal of History*, 2/3, Athens: 199-212.

Topal 2020 — Topal, H. V. (2020). *Romanization of Urban Spaces in Ephesus*. (Master Thesis). Middle East Technical University, Department of History of Architecture, Ankara.

Topal 2021 — Topal, H. V. (2021). Romanizasyon Nedir?. D. B. Erciyas (ed.). *Uyum ve Direnç, Yerleşim Arkeolojisi Serisi 8*, İstanbul: 155-170.

Toynbee 1950 — Toynbee, J. M. C. (1950). Some Notes on Artists in the Roman World. *Latomus*, 9/1, Bruxelles: 49-65.

Toynbee 1957 — Toynbee, J. M. C. (1957). Portraits of Julius Caesar. *Greece & Rome*, 4/1, Cambridge: 2-9.

Toynbee 1971 — Toynbee, J. M. C. (1971). *Death and Burial in the Roman World*. London, Southampton: The Camelot Press Ltd.

Tozan 2014a — Tozan, M. (2014). Gaius Gracchus'un Politik Hedefleri ve Phrygia ile Lykaonia'nın Asia Eyaleti'ne Bağlanması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/55, Ankara: 23-44.

Tozan 2014b — Tozan, M. (2014). Üçüncü Makedonya Savaşı'ndan Pompeius'un Seferine Roma'nın Doğu Politikası ve Anadolu'nun Güney Kıyılarında Korsanlık (M.Ö. 167-M.Ö. 67). *CEDRUS*, 2, Antalya: 135-169.

Tozan 2016a — Tozan, M. (2016). Cicero'nun Cilicia Valiliği. *CEDRUS*, 4, Antalya: 105-126.

Tozan 2016b — Tozan, M. (2016). *Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası, Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö. 89)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Trümper 2005a — Trümper, M. (2005). Die Maison des Sceaux in Delos – ein 'Versiegelter' Fundkomplex?. Untersuchungen zur Aussagekraft und Interpretation der Funde eines durch Brand zerstörten hellenistischen Wohnhauses. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 120, Mainz: 317-426.

Trümper 2005b — Trümper, M. (2005). Modest Housing in Late Hellenistic Delos. B. A. Ault – L. C. Nevett (eds.). *Ancient Greek Houses and Households. Chronological, Regional, and Social Diversity*. Philadelphia: 119-139.

Trümper 2008 — Trümper, M. (2008). Die ‚Agora des Italiens' in Delos. Baugeschichte, Architektur, Ausstattung und Funktion

einer späthellenistischen Porticus-Anlage. *Internationale Archäologie, 104*. Rahden.

Trümper 2009 — Trümper, M. (2009). *Graeco-Roman Slave Markets. Fact or Fiction?* Oxford: Oxbow Books.

Trümper 2011a — Trümper, M. (2011). Space and Social Relationships in the Greek Oikos of the Classical and Hellenistic Periods. B. Rawson (ed.). *A Companion to Families in the Greek and Roman Worlds*. Oxford: 32-52.

Trümper 2011b — Trümper, M. (2011). Where the Non-Delian Met in Delos. The Meeting-Places of Foreign Associations and Ethnic Communities in Late Hellenistic Delos. O. M. van Nijf – R. Alston (eds.). *Political Culture in the Greek City After the Classical Age*. Leuven-Paris-Walpole: 49-100.

Trümper 2014 — Trümper, M. (2014). The Honorific Practice of the 'Agora of the Italians' in Delos. J. Griesbach (ed.). *Studien zur antiken Stadt 13. Polis und Porträt. Standbilder als Medien der öffentlichen Repräsentation im hellenistischen Osten*. Wiesbaden: 69-86.

Trümper 2016 — Trümper, M. (2016). Delos as Center of Athenian "Sea Power" – An Archaeological Perspective. E. Baltrusch – H. Kopp – C. Wendt (eds.). *Seemacht, Seeherrschaft und die Antike*, Stuttgart: 233-251.

Trümper 2021 — Trümper, M. (2021). Delos Beyond East and West. Cultural Choices in Domestic Architecture. M. Blömer – S. Riedel – M. J. Versluys – E. Winter (eds.). *Common Dwelling Place of all the Gods. Commagene in its Local, Regional and Global Hellenistic Context*. *Oriens et Occidens 34*. Stuttgart: 497-539.

Tuchelt 1979a — Tuchelt, K. (1979). Das Grabmal des Scipio Nasica in Pergamon. *IstMitt*, 29, Tübingen: 309-316.

Tuchelt 1979b — Tuchelt, K. (1979). Frühe Denkmäler Roms in Kleinasiaen. Beiträge zur archäologischen

Überlieferung aus der Zeit der Republic und des Augustus. *IstMitt*, 23. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.

Turak 2017 — Turak, Ö. (2017). Eski Roma Uygarlığı ve Heykel: Yağma – Koleksiyonculuk. *TÜBA-AR*, 21, Ankara: 135-145.

Turak 2018 — Turak, Ö. (2018). Roma Pantheonu: Eski Yunan Tanrıları Nasıl Romalı Oldu? *Amisos*, 3/5, Samsun: 481-492.

Tyszler – Jankowiak 2017 — Tyszler, L. – Jankowiak, A. (2017). The Symbolism of Hercules in the Religious and Political Propaganda of the Roman Empire as Attested by a *Terra Sigillata* Bowl From Górzyca in Słubice County. *Archaeologia Polona*, 55: Warsaw: 211-224.

Tzifopoulos 1993 — Tzifopoulos, Y. Z. (1993). Mummius' Dedications at Olympia and Pausanias' Attitude to the Romans. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 34/1, Durham: 93-100.

Uzunaslan 2005 — Uzunaslan, A. (2005). Antik Roma'da Gladyatör Oyunları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, Isparta: 15-58.

Uzunoğlu 2022 — Uzunoğlu, H. (2022). Akmonia'dan Bir Phratra Üyesine Ait Yeni Bir Mezar Yazıtı. *OLBA*, 30, Mersin: 363-372.

Ünver 2005 — Ünver, G. (2005). *Lykia ve Pamphylia'nın Latince ve Latince-Yunanca Çift Dilli Yazıtları Işığında Romalılaşma Süreci*. (Yüksek Lisans tezi). Akdeniz, Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Vacano 1988 — Vacano, v. O. (1988). Regio Instratu Ornatus, Beobachtungen zur Deutung des Reliefs des L. Aemilius Paullus in Delphi. *BATHRON*, 3, Saarbrücken: 375-386.

Vega 1989 — Vega, M. J. H. (1989). El Bronce de Lascuta: Un Balance Historiografico. *Stvdia Historica*, 7, Salamanca: 59-63.

Vermeule 1959 — Vermeule, C. C. (1959). *The Goddess Roma in the Art of the Roman Empire*. Cambridge: Spink and Son Ltd.

Vial 1985 — Vial, C. (1985). Chapitre Premier. La Population Délienne: Les Chiffres. *BCH. Supplément 10*, Athens: 17-20.

Vitale 2019 — Vitale, M. (2019). Asya Eyaleti. O. Tekin (ed.). (çev. G. B. Yazıcıoğlu). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*. İstanbul: 276-299.

Vitero 2013 — Vitero, J. M. (2013). El bronce de Lascuta. Una inscripción en el contexto del imperialismo romano del siglo II a. C.. *Museo Arqueológico Municipal de Jerez*., 26, Jerez: 1-8.

Vogt 1959 — Vogt, J. (1959). Pergamon und Aristonikos. *Atti del terzo congresso internazionale di epigrafia graea e latina*, Rom: 45-54.

Vojvoda 2015 — Vojvoda, M. (2015). Signis Receptis as a Reverse Motive on Roman Imperial Coins. *Archaeology and Science*, 11, Belgrad: 43-52.

Walbank 1940 — Walbank, F. W. (1940). *Philip V of Macedon.* Cambridge: University Press.

Walbank 2008 — Walbank, F. W. (2008). Macedonia and the Greek Leagues. F. W. Walkbank – A. E. Astin – M. W. Frederiksen – R. M. Ogilvie (eds.). *CAH VII-1, The Hellenistic World*, Cambridge: 446-481.

Waelkens 1987 — Waelkens, M. (1987). The Adoption of Roman Building Techniques in the Architecture of Asia Minor. S. Macready – F. H. Thompson. (eds.). *Roman Architecture in the Greek World*. London: 94-105.

Wallace-Hadrill 1986 — Wallace-Hadrill, A. (1986). Image and Authority in the Coinage of Augustus. *The Journal of Roman Studies*, 76, Cambridge: 66-87.

Walser 1955 — Walser, G. (1955). Der Kaiser als Vindex Livertatis. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 4/2-3, Stuttgart: 353-367.

Walsh 1996 — Walsh, J. J. (1996). Flamininus and the Propaganda of Liberation. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 45/3, Stuttgart: 344-363.

Wanscher 1980 — Wanscher, O. (1980). *Sella Curulis, The Folding Stool An Ancient Symbol of Dignity*. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.

Ward-Perkins 1981 — Ward-Perkins, J. B. (1981). *Roman Imperial Architecture*. Frome, London: Butler & Tanner Ltd.

Waterfield 2014 — Waterfield, R. (2014). *Taken at the Flood. The Roman Conquest of Greece*. New York: Oxford Univeresity Press.

Watkins 1983 — Watkins, T. H. (1983). Coloniae and Ius Italicum in the Early Empire. *The Classical Journal*, 78/4, Natchitoches: 319-336.

Webb 1996 — Webb, P. A. (1996). *Hellenistic Architectural Sculpture: Figural Motifs in Western Anatolia and the Aegean Islands*. Madison: University of Wisconsin.

Webster 2001 — Webster, J. (2001). Creolozing the Roman Provinces. *AJA*, 105/2, Boston: 209-225.

Weddle 2014 — Weddle, C. (2014). Imperial Cult, Roman. *Springer Encyclopedia of Global Archaeology*, Berlin: 3716-3725.

Weinstock 1960 — Weinstock, S. (1960). Pax and the ‘Ara Pacis’. *The Journal of Roman Studies*, 50/1-2, Cambridge: 44-45.

Weis 2003 — Weis, H. A. (2003). Gaius Verres and the Roman Art Market: Consumption and Connoisseurship in *Verrine* II 4. A. Haltenhoff – A. Heil – F. H. Mutschler (eds.).

O tempora, o mores! Römische Werte und römische Literatur in den letzten Jahrzehnten der Republik. Leipzig: 355-400.

Weiser 1983 — Weiser, W. (1983). *Katalog der bithynischen Münzen der Sammlung des Instituts für Altertumskunde der Universität zu Köln I: Nikaia*. Opladen: Springer Fachmedien Wiesbaden GmBh.

Weissová 2017 — Weissová, B. (2017). *Regional Economy, Settlement Patterns and the Road System in Bithynia (4th century BC - 6th century AD) Spatial and Quantitative Analysis*. (PhD thesis). Freie Universität, Department of History and Cultural Studies, Berlin.

Weissova et al. 2019 — Weissova, B. – Brigand, R. – Polla, S. (2019). The Hinterland of *Nikaia* / *Nicaea* / İznik. Analyzing the Hellenistic, Roman, and Late Antique Bithynian Landscape through Remote Sensing and GIS Techniques. *eTopoi*, Berlin: 21-49.

Welch 2007 — Welch, K. E. (2007). *The Roman Amphitheatre. From its Origins to the Colosseum*. New York: Cambridge University Press.

Wesch-Klein 2001 — Wesch-Klein, G. (2001). Bithynia, Pontus et Bithynia, Bithynia et Pontus – ein Provinzname im Wandel der Zeit. *ZPE*, 136, Bonn: 251-256.

West 1949 — West, L. C. (1949). Imperial Publicity on Coins of the Roman Emperors. *The Classical Journal*, 45/1, Natchitoches: 19-26.

Whilhelm 1908 — Whilhelm, A. (1908). Inschriften aus Halikarnassos und Theangela. *Österreichisches Archäologisches InstitutJahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 11, Wien: 53-75.

Whittaker 1996 — Whittaker, H. (1996). Two Notes on Octavian and the Cult of Divus Iulius. *Symbolae Osloenses*, 71, London: 87-99.

Wiegand 1908 — Wiegand, T. (1908). Inschriften aus der Levante. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung 33*, Berlin: 145-160.

Williams 2004 — Williams, D. (2004). Captain Donnelly's Altar and the Delian Prytaneion. *Revue Archéologique, Nouvelle Série,* 1, Paris: 51-68.

Williams 1945 — Williams, P. L. (1945). Amykos and the Dioskouroi. *AJA*, 49/3, Boston: 330-347.

Williamson 2012 — Williamson, C. (2012). Sanctuaries as turning points in territorial formation. Lagina, Panamara and the development of Stratonikeia. F. Pirson (ed.). *Manifestationen von Macht und Hierarchien in Stadtraum und Landschaft. BYZAS 13*, İstanbul: 113-150.

Williamson 2013 — Williamson, C. (2013). Karian, Greek or Roman? The layered identities of Stratonikeia at the sanctuary of Hekate at Lagina. *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie*, 50, Groningen: 1-6.

Williamson 2021 — Williamson, C. G. (2021). Urban Rituals in Sacred Landscapes in Hellenistic Asia Minor. *Religions in the Graeco-Roman World*, 196, Leiden: Brill.

Wilson AJN 1966 — Wilson, A. J. N. (1966). *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*. New York: Manchester University Press.

Wilson DR 1960 — Wilson, D. R. (1960). *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods: a new survey with particular reference to surface remains still visible*. (Bachelor thesis). Oxford University, Faculty of Literae Humaniores, Oxford.

Winter 1971 — Winter, F. E. (1971). *Greek Fortifications*. Toronto, Buffalo: University of Toronto Press.

Wirszubski 1950 — Wirszubski, C. (1950). *Libertas as a Political Idea at Rome During the Late Republic and Early Principate*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wiseman 1979 — Wiseman, J. (1979). Corinth and Rome I: 228 B.C.-A.D. 267. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, 2, 17/1, Berlin, New York: 438-538.

Wojciechowski 2014 — Wojciechowski, P. (2014). The Imperial Cult in Roman Religious Associations. *ELECTRUM*, 21, Krakow: 153-162.

Wood 1941 — Wood, F. M. (1941). The Military and Diplomatic Campaign of T. Quinctius Flamininus in 198 B.C. *The American Journal of Philology*, 62/3, Baltimore: 277-288.

Woodman 1964 — Woodman, J. E. (1964). *The Expositio Totius Mundi et Gentium: Its Geography and Its Language*. (Master thesis). The Ohio State University, Master of Arts, Ohio.

Woolf 1994 — Woolf, G. (1994). Becoming Roman, Staying Greek: Culture, Identity and the Civiling Process in the Roman East. *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 40, 116-143.

Woolf 2008 — Woolf, G. (2008). Romanization. H. Cancik – H. Schneider (eds.). *DNP*, 12, Leiden: 663-667.

Woytek 2018 — Woytek, B. E. (2018). The Depth of Knowledge and the Speed of Thought - The Imagery of Roman Republican Coins and the Contemporary Audience. *ΤΥΠΟΙ – Greek and Roman Coins Seen Through Their Images*, Liege: 355-387.

Wright 2012 — Wright, N. L. (2012). The house of Tarkondimotos: a late Hellenistic dynasty between Rome and the East. *Anatolian Studies*, 62, Ankara: 69-88.

Wulf-Rheidt 2009 — Wulf-Rheidt, U. (2009). Warum konnte der römische Ziegelbau in Kleinasien keine Erfolgsgeschichte

werden?. M Bachmann (ed.). *Bautechnik im antiken und vorantiken Kleinasien. Byzas 9*. İstanbul: 497-507.

Wyler 2020 — Wyler, S. (2020). Images of Dionysus in Rome: the archaic and Augustan periods. M. Góráin (ed.). *Dionysus and Rome*. Boston: 85-110.

Yakut 2015 — Yakut, A. (2015). Smyrna'yı M.S. 177 Yılı Depreminden Kurtaran Aelius Aristeides'in 18. ve 20. Söylevleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34/58, Ankara: 489-506.

Yalman 1981 — Yalman, B. (1981). İznik Tiyatro Kazısı 1980. *KST*, 3, Ankara: 31-34.

Yalman 1982a — Yalman, B. (1982). İznik Tiyatro Kazısı 1981. *KST*, 4, Ankara: 229-236.

Yalman 1982b — Yalman, B. (1982). The İznik Theater Excavations. *İlgi Dergisi*, 34, İstanbul: 30-32.

Yalman 1983 — Yalman, B. (1983). İznik Tiyatro Kazısı 1982. *KST*, 5, Ankara: 215-220.

Yalman 1984 — Yalman, B. (1984). İznik Tiyatro Kazısı 1983. *KST*, 6, Ankara: 459-467.

Yalman 1985 — Yalman, B. (1985). İznik Tiyatro Kazısı. *KST*, 7, Ankara: 579-595.

Yalman 1986 — Yalman, B. (1986). İznik Tiyatro Kazısı 1985. *KST*, 8/2, Ankara: 233-258.

Yalman 1987 — Yalman, B. (1987). İznik Tiyatro Kazısı 1986. *KST*, 9, Ankara: 299-328.

Yalman 1988 — Yalman, B. (1988). İznik Tiyatro Kazısı 1987. *Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 10, Ankara: 339-382.

Yalman 1989 — Yalman, B. (1989). İznik Tiyatro Kazısı 1988. *Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 11/2, Ankara: 301-324.

Yalman 1990 — Yalman, B. (1990). İznik Tiyatro Kazısı 1989. *Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 12/2, Ankara: 379-404.

Yalman 1991 — Yalman, B. (1991). İznik Tiyatro Kazısı 1990. *Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 13, Ankara: 377-402.

Yalman 1992 — Yalman, B. (1992). İznik Tiyatro Kazısı 1991. *Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 14/2, Ankara: 181-203.

Yalman 1993 — Yalman, B. (1993). İznik Tiyatro Kazısı 1992. *Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 15/2, Ankara: 425-454.

Yalman 1995 — Yalman, B. (1995). 1994 İznik Roma Tiyatrosu Kazısı. *KST*, 17, Ankara: 337-360.

Yalman 1999 — Yalman, B. (1999). *İznik (Nicaea)*. Bursa: Bursa Rotary Kulübü.

Yalman 2002 — Yalman, B. (2002). 2001 İznik Tiyatro Kazısı. *KST*, 24/1, Ankara: 127-138.

Yalman 2003a — Yalman, B. (2003). *İznik / Nikaia*. İstanbul: Bursa Rotary.

Yalman 2003b — Yalman, B. (2003). 2002 İznik Tiyatro Kazısı 2002. *KST*, 25/2, Ankara: 391-402.

Yalman 2004 — Yalman, B. (2004). 2003 Yılı İznik Tiyatro Kazısı. *KST*, 26/1, Ankara: 347-356.

Yalman 2006 — Yalman, B. (2006). 2005 Yılı İznik Tiyatro Kazısı. *KST*, 28/2, Ankara: 387-404.

Yalman 2007 — Yalman, B. (2007). 2006 Yılı İznik Tiyatro Kazısı. *KST*, 29/3, Ankara: 37-54.

Yegül – Favro 2019 — Yegül, F. K. – Favro, D. (2019). *Roman Architecture and Urbanism, From the Origins to Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yegül 2000 — Yegül, F. K. (2000). Memory, Metaphor and Meaning in the cities of Asia Minor. E. Fentress (ed.).

Romanization and the City. Creation, Transformations, and Failures, Portsmouth: 133-153.

Yeo 1959 — Yeo, C. A. (1959). The Founding and Function of Roman Colonies. *The Classical World*, 52/4, Baltimore: 104-107, 129-130.

Yıldırım 2013 — Yıldırım, E. (2013). Carrhae Yenilgisi ve Roma'nın Doğu Politikasına Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, Konya: 261-272.

Yılmaz 2015 — Yılmaz, O. (2015). Caesar ve II. Pharnakes'nin Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 4/11, Ankara: 61-79.

Yurtsever 2012 — Yurtsever, A. (2012). *Side'de Romanizasyon Sürecinde Gladyatörler ve Agonlar*. (Yüksek Lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Zając 2018 — Zając, B. (2018). Who, Why, and When? Pseudo-Autonomous Coins of Bithynia and Pontus Dated to the Beginning of the -Second Century AD. *Pecunia Omnes Vincit. Coin as a Medium of Exchange Throughout Centuries. Conference Proceedings of the 3nd International Numismatic Conference. Kraków 20-21 May 2016*. Krakow: 75-91.

Zając 2019 — Zając, B. (2019). The Roman Imperial Coinage Model for Some Provincial Coins of Bithynia and Pontus Struck During the Reign of Trajan (98-117). *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne*, 14, Kraków: 124-142.

Zając 2023 — Zając, B. (2023). Between Roman Culture and Local Tradition. Roman Provincial Coinage of Bithynia and Pontus during the Reign of Trajan (98-117 AD). *Archaeopress Roman Archaeology 100*. Oxford: Archaeopress Publishing Ltd.

Zanker 1988 — Zanker, P. (1988). *The Power of Images in the Age of Augustus*. (çev. A. Shapiro). Michigan: The University of Michigan Press.

Zanker 2009 — Zanker, P. (2009). The Irritating Statues and Conradictory Portraits of Julius Caesar. *A Companion to Julius Caesar*, Oxford: 288-314.

Zarmakoupi 2015a — Zarmakoupi, M. (2015). Hellenistic & Roman Delos: the city & its *emporion*. Z. Archibald (ed.). *Archaeology in Greece. Archaeological Reports for 2014-2015*, Glasgow: 115-132.

Zarmakoupi 2015b — Zarmakoupi, M. (2015). Les maisons des négociants italiens à Délos : structuration de l'espace domestique dans une société en mouvement. *Cahiers, Monde Anciens*, 7, Paris: 1-19.

Zarmakoupi 2018a — Zarmakoupi, M. (2018). The Statue Monument of C. Billienus in the Stoa of Antigonos Gonatas on Delos. C. Draycott – R. Raja – K. Welch – W. T. Wootton (eds.). *Visual Histories of the Classical World: Essays in Honour of R.R.R. Smith, Studies in Classical Archaeology*, Turnhout: 254-264.

Zarmakoupi 2018b — Zarmakoupi, M. (2018). The urban development of late Hellenistic Delos. S. L. Martin-McAuliffe – D. M. Millette (eds.). *Ancient Urban Planning in the Mediterranean*, New York: 28-49.

Ziegler 1998 — Ziegler, R. (1998). Alexander der Große als Städtegründer. Fiktion und Realität. U. Peter (ed.). *Stephanos Nomismatikos*, Berlin: 679-697.

Zoumbaki 1996 — Zoumbaki, S. (1996). Die Verbreitung der Römischen Namen in Eleia. A. D. Rizakis (ed.). *Roman Onomastics in the Greek East. Social and Political Aspects, Proceedings of the International Colloquium, Athens 7-9 September (Athens 1996)*, Athens: 191-206.

ZPE — *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.*

Zuiderhoek 2014 Zuiderhoek, A. (2014). Controlling Urban Public Space in Roman Asia Minor. T. Bekker-Nielsen (ed.). *Space, Place and Identity in Northern Anatolia, Geographica Historica 29*, Stuttgart: 99-108.

KATALOG A.
NIKAIA KENT SİKKELERİ

BITHYNIA KRALLIĞI DÖNEMİ

I. Nikomedes (M.Ö. 260-250 c.)

ÖY: I. Nikomedes'in *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ** Bendis kayanın üzerinde oturuyor, sola dönük, havaya kaldırdığı sağ elinde iki mızrak, sol elinde kınında kılıç, solda monogram ve Nike, altta kalkan, arkasında dalsız ağaç.

1 AR 16,91 g, 29 mm (WW - Nomos AG Auction 9, Lot 137, 2014; Ref. RG I.2, 1)

I. Nikomedes (M.Ö. 260-250 c.)

ÖY: I. Nikomedes'in *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ** Bendis kayanın üzerinde oturuyor, sola dönük, havaya kaldırdığı sağ elinde iki mızrak, sol elinde kınında kılıç, solda Nike, altta kalkan.

2 AR 16,57 g, ky. 11 (WW - *CNG*, Lot 342, 2005; Ref. RG I.2, 2)

I. Prousias (M.Ö. 238-183)

ÖY: I. Prousias'ın *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Zeus ayakta, sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde lotus başlı asa, solda şimşek demeti.

3 AR 16,76 g (WW - *CNG*, Triton V, Lot 1404, 2002; Ref. RG I.2, 10)

I. Prousias (M.Ö. 238-183)

ÖY: I. Prousias'ın *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Zeus ayakta, sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde lotus başlı asa, solda şimşek demeti.

4 AR 16,99 g, ky. 12 (WW - F&S Mail Bid Sale #11, Lot 123; Ref. RG I.2, 10)

I. Prousias (M.Ö. 230-182 c.)

ÖY: Apollon'un defne çelenkli başı sola dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Miğferli Athena Nike ayakta sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde kalkan.

5 AE 10,92 g (Ref. SNG von Aulock, 6880)

I. Prousias (M.Ö. 230-182 c.)

ÖY: Apollon'un defne çelenkli başı sola dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Miğferli Athena Nike ayakta sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde kalkan.

6 AE 10,39 g (Ref. SNG von Aulock, 6881)

I. Prousias (M.Ö. 230-182)

ÖY: Apollon'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Dört telli *lyra*.

7 AE (WW – Dane's Collection, 2008; Ref. RG I.2, 18)

I. Prousias (M.Ö. 230-182)

ÖY: Apollon'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Beş telli *lyra*.

8 AE 7,48 g (WW - Roma Numismatics E-Sale 31, Lot 183, 2016; Ref. RG I.2, 18)

I. Prousias (M.Ö. 229-183)

ÖY: Apollon'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Yay ve sadak.

9 AE 3,94 g, 19 mm (WW - Roland Müller Collection, 2013; Ref. RG I.2, 17)

I. Prousias (M.Ö. 238-183)

ÖY: Zeus'un *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Çelenk içinde şimşek demeti.

10 AE 9,92 g, 23 mm, ky. 12 (WW - CNG 61, Lot 254, 2002; Ref. RG I.2, 12)

I. Prousias (M.Ö. 230-187)

ÖY: Hermes'in *petasos* giyimli başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Kaide üzerinde Hermes'in *herme*si, cepheden, sol elinde *kerykeion*.

11 AE 41,56 g (WW - Numismatik Lanz München Auction 144, Lot 206, 2008; Ref. Ref. RG I.2, 20)

I. Prousias (M.Ö. 230-187)

ÖY: Hermes'in *petasos* giyimli başı sağa dönük, solda kontrmark: *kerykeion*.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Beş telli *lyra*.

12 AE 41,56 g (WW - Numismatik Naumann Auction 65, Lot 112, 2018; Ref. RG I.2, 21)

I. Prousias (M.Ö. 230-187)

ÖY: Hermes'in *petasos* giyimli başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** *Kerykeion*.

13 AE (WW - Stack's Coin Galleries Auction, Lot 161, 2007; Ref. RG I.2, 22-23)

I. Prousias veya II. Prousias (M.Ö. 238-149 c.)

ÖY: Athena'nın miğferli başı sola dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Nike ayakta, sağa dönük, ilerliyor, omzunda *tropaion*.

14 AE 12,59 g, 27 mm (WW - CNG 68, Lot 32, 2002; Ref. RG I.2, 28)

I. Prousias veya II. Prousias (M.Ö. 238-149 c.)

ÖY: Athena'nın miğferli başı sola dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Nike ayakta, sağa dönük, ilerliyor, omzunda *tropaion*.

15 AE 11,40 g, 28 mm (WW – CNG (www.historicalcoins.com) Online Auction 40, Lot 64565, 2001; Ref. RG I.2, 28)

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

ÖY: II. Prousias'ın *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Zeus Stratios ayakta, sağ elinde çelenk, sola dönük, sol elinde uzun asa, solda şimşek demeti üzerinde kartal.

16 AR 16,95 g (Ref. SNG von Aulock, 6882)

II. Prousias (M.Ö. 180-149)

ÖY: II. Prousias'ın kanatlı *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Zeus Stratios (?) ayakta, sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde asa, solda şimşek demeti üzerinde kartal.

17 AR 16,04 g (WW - Gorny & Mosch Auction 261, Lot 289, 2019; Ref. RG I.2, 10)

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

ÖY: II. Prousias'ın *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Herakles ayakta sola dönük, sağ elinde lobut, sol elinde aslan postu.

18 AE 3,82 g (Ref. SNG von Aulock, 6888)

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

ÖY: II. Prousias'ın *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Herakles ayakta sola dönük, sağ elinde lobut, sol elinde aslan postu.

19 AE 3,92 g (Ref. SNG von Aulock, 6889)

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

ÖY: Athena'nın miğferli başı sola dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Nike ayakta sağa dönük, ilerliyor, omzunda *tropaion*.

20 AE 12,12 g (Ref. SNG von Aulock, 6884)

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

ÖY: Athena'nın miğferli başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Nike ayakta sola dönük, sağ elinde *aphlaston*, sol elinde *stylis*, solda iki Dioskouros başlığı.

21 AE 10,95 g (Ref. SNG von Aulock, 6885)

I. Prousias veya II. Prousias (M.Ö. 180-149)

ÖY: Athena'nın miğferli başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙ[ΟΥ]** *Tropaion*.

22 AE 2,16 gr, 15 mm (WW - Gitbud & Naumann Auction 31, Lot 142, 2015; Ref. RG I.2, 31)

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

ÖY: Dionysos'un asma çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Kentauros ayakta sağa dönük, *lyra* çalıyor.

23 AE 6,46 gr (Ref. SNG von Aulock, 6886)

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

ÖY: Dionysos'un asma çelenkli başı, sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Kentauros ayakta sağa dönük, *lyra* çalıyor.

24 AE 4,65 g (Ref. SNG von Aulock, 6887)

II. Prousias (M.Ö. 182-149)

ÖY: Kanatları yarı açık kartal sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ** Şimşek demeti.

25 AE 4,63 g (Ref. SNG von Aulock, 6890)

II. Nikomedes (M.Ö. 149-127)

ÖY: II. Nikomedes'in *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ** Zeus Stratios ayakta sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde asa, solda şimşek demeti üzerinde kartal.

26 AR 16,83 g (Ref. SNG von Aulock, 6891)

II. Nikomedes (M.Ö. 149-127)

ÖY: II. Nikomedes'in *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ** Zeus Stratios ayakta sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde asa, solda şimşek demeti üzerinde kartal.

27 AR 16,18 g (Ref. SNG von Aulock, 6892)

II. Nikomedes (M.Ö. 149-127)

ÖY: **ΒΑ(…) ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ** Miğferli Athena ayakta sola dönük, mızrak ve kalkan tutmaktadır.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ** Baykuş.

28 AE 0,97 g (Ref. SNG von Aulock, 6893)

III. Nikomedes (M.Ö. 127-94)

ÖY: III. Nikomedes'in *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ**, Zeus Stratios ayakta sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde asa, solda şimşek demeti üzerinde kartal.

29 AR 16,87 g (Ref. SNG von Aulock, 6895)

IV. Nikomedes (M.Ö. 94-74)

ÖY: IV. Nikomedes'in *diadem*li başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ**, Zeus Stratios ayakta sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde asa, solda kartal.

30 AR 16,72 g (Ref. SNG von Aulock, 6906)

II., III. veya IV. Nikomedes (M.Ö. 120-74)

ÖY: **ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ** Dokuz kollu yıldız.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ** *Cornucopia*.

31 AE 1,09 gr, 10 mm (WW - Numismatik Naumann Auction 77, Lot 117, 2019; Ref. RG I.2, 41)

II., III. veya IV. Nikomedes (M.Ö. 120-74)

ÖY: **ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ** Dokuz kollu yıldız.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ** *Cornucopia*.

32 AE 1,27 g, 12 mm (WW – Seller rohde , 2007; Ref. RG I.2, 41)

ROMA CUMHURİYET DÖNEMİ

G. Papirius Carbo (*Proconsul*), M.Ö. 61-59

ÖY: Apollon'un defne çelenkli başı sağa dönük, altta **ΔΚΣ** (224 = M.Ö. 59).

AY: **ΕΠΙ ΓΑΙΟΥ ΠΑΠΙΡΙΟΥ ΚΑΡΒΩΝΟΣ** Kurdeleli *thyrsos*.

33 AE 4,57 g (Ref. SNG Sweden 2.3, 1949)

G. Papirius Carbo (*Proconsul*), M.Ö. 62-59

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos'un asma çelenkli başı sağa dönük, altta **ΓΚΣ** (223 = M.Ö. 61/60).

AY: **ΕΠΙ ΓΑΙΟΥ ΠΑΠΙΡΙΟΥ ΚΑΡΒΩΝΟΣ** Roma sola dönük, oturuyor, sağ elinde Victoria, sol elinde mızrak, altta **ΡΩΜΗ**.

34 AE 12 g, 6,27 mm (Ref. Weiser 1983, 4)

G. Papirius Carbo (*Proconsul*), M.Ö. 62-59

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** *Kantharos,* solda **ΒΚ.Σ**.

AY: **ΕΠΙ ΓΑΙΟΥ ΠΑΠΙΡΙΟΥ ΚΑΡΒΩΝ[ΟΣ]** *Kerykeion*.

35 AE 3,30 g (AMC, 14052; BMC Bithynia, 1)

G. Papirius Carbo (*Proconsul*), M.Ö. 62-59

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos'un asma çelenkli başı sağa dönük, altta **ΒΚΣ** (222 = M.Ö. 60/59).

AY: **ΕΠΙ ΓΑΙΟΥ ΠΑΠΙΡΙΟΥ ΚΑΡΒΩΝΟΣ** Roma sola dönük, oturuyor, sağ elinde Victoria, sol elinde mızrak, altta **ΡΩΜΗ**.

36 AE 9,74 g (Ref. SNG von Aulock, 7010)

G. Papirius Carbo (*Proconsul*), M.Ö. 62-59

ÖY: Dionysos'un başı sağa dönük.

AY: **[ΕΠΙ ΓΑΙΟΥ] ΠΑΠΙΡΙ[ΟΥ ΚΑΡΒΩΝΟΣ ΡΩΜΗ]** Roma sola dönük, kalkanların üzerinde oturuyor, sağ elinde Victoria.

37 AE 6,27 g (Ref. SNG Finland II, 142)

G. Papirius Carbo (*Proconsul*), M.Ö. 62-59

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos'un asma çelenkli başı sağa dönük, altta **ΔΚΣ** (224 = M.Ö. 59).

AY: **ΕΠΙ ΓΑΙΟΥ ΠΑΠΙΡΙΟΥ ΚΑΡΒΩΝΩΣ** Roma sola dönük, kalkanların üzerinde oturuyor, sağ elinde Victoria, sol elinde mızrak, altta **ΡΩΜΗ**.

38 AE 9,66 g (WW - Roland Müller Collection, 2013; Ref. RG I.3, 6)

Gaius Iulius Caesar (M.Ö. 47-46), *Magistratus*: *Proconsul* G. Vibius Pansa

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ**, G. Iulius Caesar'in başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΓΑΙΟΥ ΟΥΙΒΙΟΥ ΠΑΝΣΑ** Nike ayakta sağa dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde palmiye dalı, altta **ϚΛΣ** .

39 AE 8,09 g, 25 mm (Ref. RPC I, 2026)

ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

Augustus (M.Ö. 25 c.), *Magistratus*: *Proconsul* Thorius Flaccus

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos'un asma çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΘΩΡΙΟΥ ΦΛΑΚΚΟΥ** Fil başı sağa dönük.

40 AE 4,48 g, 19 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2030)

Augustus (M.Ö. 25 c.), *Magistratus*: *Proconsul* Thorius Flaccus

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Thorius Flaccus'un başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΘΩΡΙΟΥ ΦΛΑΚΚΟΥ ΗΡΑ** Hera'nın başı sağa dönük.

41 AE 5,90 g (AMC, 5292; RG I.3, 19)

Augustus (M.Ö. 25 c.), *Magistratus*: *Proconsul* Thorius Flaccus

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Thorius Flaccus'un başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΘΩΡΙΟΥ ΦΛΑΚΚΟΥ ΗΡΑ** Hera'nın başı sola dönük.

42 AE 6,57 g, 21 mm (Ref. RPC I, 2029)

Augustus (M.Ö. 25 c.), *Magistratus: Proconsul* Thorius Flaccus

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Thorius Flaccus'un başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΘΩΡΙΟ [ΗΡΑ]** *Sella curulis*.

43 AE 9,38 g, 25 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2028)

Augustus (M.Ö. 25 c.), *Magistratus*: *Proconsul* Thorius Flaccus

ÖY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Augustus'un başı sola dönük.

AY: **(ΕΠΙ) ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΘΩΡΙΟΥ (ΦΛΑΚΚΟΥ)** Nike ayakta sağa dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde palmiye dalı.

44 AE 12,06 g, 26 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2027)

Claudius (47/48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **ΠΡΩΤΗ ΠΟΛΙC ΤΗC ΕΠΑΡΧΕΙΑC** Tykhe'nin sur taçlı büstü sağa dönük.

AY: **ΝΕΙΚΑΙΑ** monogramının etrafında lejand: **Γ ΚΑΔΙΟC ΡΟΥΦΟC ΑΝΘΥΠΑΤΟC**.

45 AE 4,55 g, 20 mm (Ref. RPC I, 2042)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **[ΜΕΣΣΑΛΕ]ΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ ΝΕΑ ΗΡΑ** Messalina'nın büstü sağa dönük.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ [ΡΟΥΦΟ]Σ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ, ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ** Bir yapının yan duvarlarıyla birlikte cepheden görünümü.

46 AE 21,19 g, 31 mm (Ref. RPC I, 2033)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **ΜΕΣΣΑΛΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ ΝΕΑ ΗΡΑ** Messalina'nın büstü sola dönük.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ, ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ** Bir yapının yan duvarlarıyla birlikte cepheden görünümü.

47 AE 22,42 g, 32 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2034)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **ΜΕΣΣΑΛΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ ΝΕΑ ΗΡΑ]** Messalina'nın büstü sağa dönük, sağda iki mısır başağı.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝ[ΘΥΠΑΤΟΣ], ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ** Bir yapının cepheden görünümü.

48 AE 15,75 g, 27 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2038)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ(ΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ)** Claudius'un başı sola dönük.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ, ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ** Bir yapının yan duvarlarıyla birlikte cepheden görünümü.

49 AE 22,42 g, 33 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2032)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **[ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ Κ]ΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟ[Σ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ]** Claudius'un defne çelenkli başı sola dönük.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ, ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ** Bir yapının cepheden görünümü.

50 AE 15,43 g, 29 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2035)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ]** Claudius'un defne çelenkli başı sola dönük, solda iki mısır başağı.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ, ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ** Bir yapının cepheden görünümü.

51 AE 17,20 g, 27 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2037)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ** Claudius'un defne çelenkli başı sola dönük.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ, ΝΕΙΚΑ(Ι)ΕΩΝ** Bir yapının cepheden görünümü, üst katında girland.

52 AE 10,55 g, 27 mm (Ref. RPC I, 2036)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **[ΒΡΙΤΑΝΝ]ΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΣΤΟ[Υ ΥΙΟΣ]** Britannicus'un başı sola dönük.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘ[ΥΠΑΤΟΣ], Ν[ΕΙΚΑΙΕΩΝ]** Bir yapının cepheden görünümü.

53 AE 9,60 g, 26 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2039)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ** Claudius'un başı sola dönük.

AY: **Γ ΚΑΔΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ, ΝΙΚΑΙΩΝ** Bir yapının cepheden görünümü.

54 AE 15,43 g (Ref. Konuş 2019: 183 no. 127)

Claudius (47-48 c.), *Magistratus*: *Proconsul* G. Cadius Rufus

ÖY: **ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ** Claudius'un defne çelenkli başı sola dönük, solda *lituus*.

AY: **ΝΕΙΚΑΙΑ** üzerinde lejand: **Γ ΚΑΔΙΟC ΡΟΥΦΟC ΑΝΘΥΠΑΤΟC**.

55 AE 7,17 g, 22 mm (Ref. RPC I, 2040)

Claudius (50 c.), *Magistratus*: *Proconsul* P. Pasidienus Firmus

ÖY: *Tropaion*.

AY: **ΝΕΙΚΑ** monogramının etrafında lejand: **ΠΟ ΠΑΣ[ΙΔΙΗΕΝΟΣ ΦΙΡ]ΜΟΣ.**

56 AE 2,17 g, 15 mm (Ref. RPC I, 2048A)

Claudius (41-54)

ÖY: **ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕ[ΒΑΣΤΟΣ]** Claudius'un başı sola dönük.

AY: **ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΠΑΤΗΡ ΠΑΤ[ΡΙΔΟΣ]** Apollon ayakta sola dönük.

57 AE 7,42 g (Ref. SNG von Aulock, 6907)

Claudius (41-54)

ÖY: **ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ** Claudius'un başı sola dönük.

AY: **ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΠΑΤΗΡ ΠΑΤΡΙΔΟΣ** Süvari imparator sağa dönük, arkasında kaide üzerinde kendi heykeli.

58 AE 7,55 g (Ref. SNG von Aulock, 6908)

Nero (54-55 c.), *Magistratus*: *Proconsul* Attius Laco

ÖY: **ΝΕΡΩΝ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ ΣΕΒΑΣ(ΤΗ)** Nero'nun defne çelenkli başı ve II. Agrippina'nın büstü sola dönük.

AY: **ΕΠΙ ΑΤΤΙΟΥ ΛΑΚΩΝΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ, ΝΕΙΚΑ** Dionysos fil başı üzerinde ayakta, sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

59 AE 13,20 g, 27 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2052)

Nero (54 c.)

ÖY: **ΝΕΡΩΝ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ** Nero'nun başı sağa dönük.

AY: **ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΚΤΙΣΤΟΥ ΝΕΙΚΑΙΑΣ** Girlandlı *altar*, girlandın altında monogram.

60 AE 4,26 g, 19 mm (Ref. RPC I, 2049)

Nero (54/55 c.), *Magistratus*: *Proconsul* Attius Laco

ÖY: **ΝΕΡΩΝ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤ** Nero'nun başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΑΤΤΙΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ** Altar, yanlarında ve üstünde lejand: **ΝΕ** (solda), **ΙΚ** (sağda), **ΔΙΟΣ ΛΙΤΑ ΙΟΥ** (üstünde).

61 AE 4,40 g, 21 mm (Ref. RPC I, 2053)

Nero (54/55 c.), *Magistratus*: *Proconsul* Attius Laco

ÖY: **[ΝΕΡΩΝ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣ]ΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ** Nero'nun defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΑΤΤΙΟΥ ΛΑΚΩΝΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ** *Cista* üzerinde *thyrsos*, çelenkli *cornucopia*, solda *globus* üzerinde *capricornus*, altta **ΝΕΙΚΑΙ ΕΩΝ**.

62 AE 25,86 g, 35 mm (Ref. RPC I, 2050)

Nero (56/59 c.), *Magistratus*: *Proconsul* M. Tarquitius Priscus

ÖY: **ΝΕΡΩΝ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ** Nero'nun defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ Μ ΤΑΡΚΥΙΤΙΟΥ ΠΡΕΙΣΚΟΥ ΠΑΤΡΩΝΟΣ ΑΝΘΥΠΑ** *Cista* üzerinde *thyrsos*, çelenkli *cornucopia*, solda *globus* üzerinde *capricornus*, *cista*nın üstünde **ΝΕΙΚ ΑΙΕΩ**.

63 AE 23,81 g, 35 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2056)

Nero (56-59 c.), *Magistratus*: *Proconsul* M. Tarquitius Priscus

ÖY: **ΝΕΡΩΝ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ** Nero'nun başı sola dönük, solda *lituus*.

AY: **Μ ΤΑΡΚΥΙΤΙΟΣ ΠΡΕΙΣΚΟΣ ΠΑΤΡΩΝ** *Tropaion*, altında **ΝΕΙΚ**.

64 AE 4,45 g, 23 mm (Ref. RPC I, 2058)

Nero (62/66 c.)

ÖY: **ΝΕΡΩΝ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙ** Nero'nun ışın taçlı başı sağa dönük, başının üstünde kontrmark: **ΓΑΛΒΑ**.

AY: **ΠΟΠΠΑΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ** Poppaea (Securitas olarak) sağa dönük, oturuyor.

65 AE 10,91 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC I, 2060)

Nero (62/66 c.)

ÖY: **ΝΕΡΩΝ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΕ** Nero'nun ışın taçlı başı sağa dönük.

AY: **ΜΕΣΣΑΛΕΙΝΑ ΓΥΝΕ ΣΕΒΑΣΤΟΥ** Statilia Messalina (Securitas olarak) sağa dönük, oturuyor.

66 AE 10,56 g, 27 mm (Ref. RPC I, 2061)

Vespasianus (69-79), *Magistratus*: *Proconsul* Marcus Salvidenus Asprenas

ÖY: **ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ** Vespasianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΜΑΡΚΟΥ ΣΑΛΟΥΙΔΗΝΟΥ ΑΣΠΡΗΝΑ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ** Dionysos sola dönük, dört filli arabada oturuyor, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*, solda: **ΝΕΙ ΚΑΙ ΠΡ ΒΙ**.

67 AE 22,47 g, 34 mm (Ref. RPC II, 630)

Vespasianus (69-79), *Magistratus*: *Proconsul* Marcus Salvidenus Asprenas

ÖY: **ΑΥΤΟΚΡ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ** Vespasianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ Μ ΣΑΛΟΥΙΔΗΝΟΥ ΑΣΠΡΗΝΑ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΒΙΘΥΝΙΑ** Bithynia'nun personifikasyonu sola dönük, oturuyor, sağ elinde *patera*, sol elinde *cornucopia*.

68 AE 19,18 g (Ref. SNG von Aulock, 6909)

Vespasianus (69-79), *Magistratus*: *Proconsul* Marcus Salvidenus Asprenas

ÖY: **ΑΥΤ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΥΙΟΣ** Titus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ Μ ΣΑΛΟΥΙΔΗΝΟΥ ΑΣΠΡΗΝΑ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ** Panter postunun altında *cista*, üzerinde *cornucopia*, çevresinde lejand: **ΝΕΙ ΚΑΙ ΠΡ ΒΙ**.

69 AE 9,98 g, 25 mm, ky. 12 (Ref. RPC II, 631)

Vespasianus (69-79), *Magistratus*: *Procurator* Lucius Antonius Naso

ÖY: **ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΥΙΟΣ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ Λ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΝΑΣΩΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ** Kanatlı *caduceus*, sağda/solda: **ΝΕΙ/ΚΑΙ ΠΡ/ΒΙ**.

70 AE 11,51 g, 25 mm (Ref. RPC II, 631 B)

Vespasianus (69-79), *Magistratus*: *Proconsul* Marcus Plancius Varus

ÖY: **ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΩ ΝΕΙ(ΚΑΕ)** Vespasianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΜΑΡΚΟΥ ΠΛΑΝΚΙΟΥ ΟΥΑΡΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ** Dionysos'un asma çelenkli büstü sola dönük.

71 AE 11,87 g, 27 mm, ky. 6 (Ref. RPC II, 628)

Titus (72-79), *Magistratus*: *Proconsul* M. Maecius Rufus

ÖY: **ΑΥΤΟΚΡ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ ΥΙΟΣ**, Titus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ Μ ΜΑΙΚΙΟΥ ΡΟΥΦΟ[Υ ΑΝ]ΘΥΠΑΤΟΥ** Palmiye ağacı altında kalkan, mızrak ve miğfer.

72 AE 11,72 g (Ref. SNG von Aulock, 6910)

Titus (69-79), *Magistratus*: *Proconsul* M. Maecius Rufus

ÖY: **ΑΥΤΟΚΡΑ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ ΥΙΟΣ** Titus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΜΑΙΚΙΟΥ ΡΟΥΦΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ** Ortada palmiye ağacı, solda iki mızrak, zırh ve miğfer, sağda iki mızrak, iki kalkan.

73 AE 13,96 g, 29 mm, ky. 6 (RPC - CNG Triton XXV, Lot 641, 2022; Ref. RPC II, 604.9)

Titus (71-79), *Magistratus*: *Proconsul* M. Maecius Rufus

ÖY: **ΑΥΤΟΚΡ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ ΥΙΟΣ** Titus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ Μ ΜΑΙΚΙΟΥ ΡΟΥΦΟΥ ΑΝΘΙΠΑΤΟΥ** Beşli başak demeti.

74 AE 5,61 g, 21 mm, ky. 6 (Ref. RPC II, 608)

Titus (79-81), *Magistratus*: *Proconsul* M. Maecius Rufus

ÖY: **ΑΥΤΟΚΡΑ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ ΥΙΟΣ** Titus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ Μ ΜΑΙΚΙΟΥ ΡΟΥΦΟΥ ΑΝΘΙΠΑΤΟΥ** Beşli başak demeti.

75 AE 5,23 g, 22 mm (RPC - A. Tricarico Collection, Lot 248, 2016, Ref. RPC II 608)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΚΑ ΠΡ** Ares ayakta sağa dönük, ilerliyor, mızrak ve *tropaion* tutuyor.

76 AE 24,00 g, 34 mm, ky. 6 (Ref. RPC II, 632)

Domitianus (72-79), *Magistratus*: *Proconsul* M. Maecius Rufus

ÖY: **ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ ΥΙΟΣ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ Μ ΜΑΙΚΙΟΥ ΡΟΥΦΟΥ ΑΝΘΙΠΑΤΟΥ** Kalkan, arkasında mızrak.

77 AE 6,98 g, 23 mm (Ref. SNG von Aulock 6911)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤΟ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣ ΓΕΡ,** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΣΕΒΑΣΤΗ ΟΜΟΝΟΙΑ** Homonoia'nın personifikasyonu sola dönük, sağ elinde bitki dalı, sol elinde *cornucopia*.

78 AE 26,44 g (Ref. SNG von Aulock, 6912)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΕΙΚΑΙΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΕΙΑΣ** Eirene ayakta sola dönük, *cornucopia* ve bitki dalı tutuyor.

79 AE 25,01 g, 34 mm, ky. 5 (Ref. RPC II, 633)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕ(Ρ)** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΕΙΚΑΙΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΕΙΑΣ** Örtünmüş Demeter ayakta sola dönük, sağ elinde başak, sol elinde asa.

80 AE 12,08 g, 27 mm (Ref. RPC II, 636)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΤΟΝ ΚΤΙΣ ΝΕΙΚΑΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΠΟΝΤ ΚΑΙ ΒΙΘ** Dionysos fil başı üzerinde ayakta sola dönük, sağ elinde *kantharos,* sol elinde *thyrsos*.

81 AE 11,94 g, 27 mm, ky. 6 (Ref. RPC II, 638)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥ(Τ) ΔΟ(Μ)ΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΤΟΝ ΚΤΙΣ ΝΕΙ(ΚΑΙ)ΕΙΣ ΠΡΩΤ ΠΟΝ ΚΑΙ Β** Herakles ayakta sağa dönük, sol elinde aslan postu, sol eliyle kaya üzerinde duran lobuta yaslanıyor.

82 AE 6,38 g, 22 mm (Ref. RPC II, 642)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΕΙΚ ΠΡΩΤΟΙ ΠΟΝΤ ΚΑΙ ΒΕ(Ι)Θ[Υ]** *Cornucopia*.

83 AE 2,97 g, 18 mm (Ref. RPC II, 647)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΤΟΝ ΚΤΙΣΤΗ ΝΕΙΚΑΙΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΕΙ** Dionysos'un asma çelenkli başı sola dönük.

84 AE 12,37 g, 27 mm (Ref. RPC II, 637)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΤΟΝ ΚΤΙΣΤΗ ΝΕΙΚΑΙΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧ** Herakles'in defne çelenkli başı sola dönük.

85 AE 9,05 g, 25 mm, ky. 6 (Ref. RPC II, 639)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΕΙΚΑΙΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΕΙΑΣ** *Globus* üzerinde kartal, cepheden, başı sağa dönük.

86 AE 7,21 g, 25 mm, ky. 6 (Ref. RPC II, 641)

Domitianus (81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΡΩΜΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΝ ΝΕΙΚ ΠΡΩΤ ΒΙΘ ΚΑΙ Π** Roma sola dönük, zırh üzerinde oturuyor, sağ elinde çelenk tutuyor.

87 AE 9,45 g, 26 mm, ky. 6 (Ref. RPC II, 640)

Domitianus (Caesar 69-81, Augustus 81-96)

ÖY: **ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒ ΓΕΡ** Domitianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΕΙΚΑΙΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΕΙΑΣ** *Altar*.

88 AE 9,39 g, 26,5 mm, ky. 12 (RPC - A. Tricarico Collection, Lot 345, 2019; Ref. RPC II, 640A)

Traianus (98-117)

ÖY: **ΑΥΤ ΝΕΡΟΥΑΣ ΤΡΑΙΑ[ΝΟ]Σ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕ ΓΕΡ Δ** Traianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΚ ΠΡ** Ares ayakta sağa dönük, ilerliyor, mızrak ve *tropaion* tutuyor.

89 AE 21,19 g, 34 mm, ky. 7 (Ref. RPC III, 1059)

Traianus (98-117)

ÖY: **ΑΥΤ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑ ΓΕΡΜ** Traianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΣΕΒΑΣΤΗ ΟΜΟΝΟΙΑ** Sağda Homonoia, solda Demeter, ayakta, iki figür arasında *altar*.

90 AE 22,26 g (Ref. SNG von Aulock, 6913)

Traianus (98-117)

ÖY: **ΑΥ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑ ΓΕΡΜ** Traianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΣΕΒΑΣΤΗ ΟΜΟΝΟΙΑ** Demeter ayakta sola dönük, sağ elinde başak, sol elinde meşale tutuyor.

91 AR 6,22 g (Ref. SNG von Aulock, 6914)

Traianus (98-117)

ÖY: **ΑVT ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟC ΚΑΙCΑΡ ΓΕΡ** Traianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: *Altar*, cepheden, cephesinde iki kapı, altta **ΔΙΟC**.

92 AE 5.22 g, 21 mm (WW – Seller rohde, 2008; Ref. RPC III, 1148)

Traianus (98-117)

ÖY: **ΑΥΤ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑ ΓΕΡΜ** Traianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΔΙΟΣ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ** *Altar*.

93 AE 8,74 g (Ref. SNG von Aulock, 6915)

Hadrianus (117-138)

ÖY: **ΥΤ ΚΑΙC ΤΡΑΙ ΑΔΡΙΑΝΟC CΕΒ** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΚΟΙ ΝΟΝ ΒΕΙΘΥΝΙΑC** *Oktastylos* tapınak cepheden, alınlıkta yıldız.

94 AE 5,33 g (Ref. RPC III, 999.23)

Hadrianus (117-138)

ÖY: **ΑVT ΚΑΙC ΤΡΑΙ ΑΔΡΙΑΝΟC CΕΒ** Hadrianus'un ışın taçlı başı sağa dönük.

AY: **ΚΟΙ ΝΟΝ ΒΕΙΘΥΝΙΑC** *Oktastylos* tapınak cepheden, alınlıkta Remus ve Romulus'u emziren dişi kurt.

95 AE 11,76 g, 26 mm (CP, PRV-450; Ref. BMC Bithynia, 22)

Hadrianus (117-137)

ÖY: **ΣΑΒΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ** Sabina'nın defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **ΚΟΙ[ΝΟΝ] ΒΕΙΘΥΝΙΑΣ** *Oktastylos* tapınak.

96 AE 23,57 g (Ref. SNG von Aulock, 6916)

Hadrianus (117-137)

ÖY: **ΣΑΒΕΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ**, Sabina'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **ΚΟΙΝΟΝ ΒΕΙΘΥΝΙΑΣ** *Oktastylos* tapınak, alınlıkta Remus ve Romulus'u emziren dişi kurt.

97 AE 8,64 g (Ref. SNG von Aulock, 6917)

Hadrianus (117-138)

ÖY: **AVT KAIC TPAI AΔPIANOC CE** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **KOI NON BEIΘYNIAC** *Oktastylos* tapınak, alınlıkta ayakta erkek figürü, sola, sağ elinde *patera*, sol elinde asa, soldaki yanan altar üzerine *patera*yı uzatıyor.

98 AE 25,95 g, 34 mm, ky. 6 (CP, 76001055; Ref. BMC Bithynia, 12)

Hadrianus (128 - 136 c.)

ÖY: **CEBACTH CABEINA** Sabina'nın stephaneli büstü sağa dönük.

AY: **KOI NON BEIΘYNIAC** *Oktastylos* tapınak, alınlıkta *patera*.

99 AE 22,41 g, 33 mm (CP, 16733; Ref. RG I.2, 57)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **AVTO KAI TI AIΛ AΔPI ANTΩNINOC** Antoninus Pius'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **VГEIA KAI (ACKΛHΠIΩ) NIKAIEIC** Solda Hygeia ayakta sağa dönük, *patera*dan yılanı besliyor, ortada Asklepios ayakta cepheden, başı sola dönük, yılanlı asa tutuyor, sağda Telesphoros ayakta cepheden.

100 AE 45,52 g, 40 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5878)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **AYT KAI T AI AΔPI ANTΩNINOC** Antoninus Pius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **IΠΠON BPOTOΠOΔA MNA XPVCEA ΠOΛIC** Işın taçlı Men at biniyor, sağa dönük, arkasında hilal, atın sol ön ayağı insan ayağı formunda, sağ ön ayağı ise yılanlı asa formunda.

101 AE 14,06 g, 30 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5877)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **AYT KAI T AI AΔPI ANTΩNINOC** Antoninus Pius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **TON KTICTHN NIKAIEIC** Dört filin çektiği araba üzerinde Dionysos sola dönük, oturuyor, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

102 AE 14,13 g, 31 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 5489)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **AVT KAI T AIΛ AΔP ANTΩNINOC CE** Antoninus Pius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **TON KTICTHN NIKAIEIC** Dört filin çektiği araba üzerinde Dionysos sola dönük, oturuyor, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

103 AE 16,43g, 29 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 7973)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **[AV]T KAICAP ANTΩNINOC** Antoninus Pius'un başı sağa dönük.

AY: **NEIKAIEΩN** Çıplak Dionysos ayakta cepheden, başı sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

104 AE 5,42 g, 20 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 9528)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **[…] ANTΩ […]** Antoninus Pius'un başı sağa dönük.

AY: [**NEI]KAIEΩN** Bebek Dionysos sağa dönük, beşikte oturuyor, solda *thyrsos*.

105 AE 3,99 g, 20 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 4916)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **M AVPHΛIOC OV[HPOC KAICAP]** Marcus Aurelius'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKA[IEΩN]** Aslan postu başlıklı genç Herakles/Büyük İskender başı, sağa dönük.

106 AE 10,11 g, 26 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5907)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **AYTO KAICAP ANTΩNINOC** Antoninus Pius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **TON KTICTHN NIKAIEIC** Çıplak Herakles ayakta, cepheden, sağ elinde lobut, sol elinde aslan postu.

107 AE 11,19 g, 27 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 9979)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: […] **ANTΩNINOC CEB** Antoninus Pius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **IΠΠARXOC N[IK]A[IEΩ]N** Hipparkhos'un büstü sağa dönük.

108 AE 12,36 g, 26 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 5898)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **AVT KAI T AIΛ AΔP ANTΩNINOC (CEB)** Antoninus Pius'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **IIIIIAPXOC NIKAIEΩN** Hipparkhos sola dönük, oturuyor, sağ eli dizinde, solda sütunun üzerinde *globus*.

109 AE 11,52 g, 26 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5899)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **M AVPHΛION KAI […]** Marcus Aurelius'un başı sağa dönük.

AY: **IIIIIAPXOC NIKAIEΩN** Hipparkhos'un büstü sağa dönük.

110 AE 12,33 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 9433)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **AVT KAI AΔPIANOC ANTΩNEINOC** Antoninus Pius'un başı sağa dönük.

AY: **M AVPHΛION KAICAPA NIKAIEIC** At binen Marcus Aurelius sağa dönük, mızrak tutuyor.

111 AE 49,93 g, 40 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5904)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **ΔOMITI ΛOVKIΛΛAN NEIKAIEIC** Domitia Lucilla'nın büstü sağa dönük.

AY: **M AVPHΛIOC OVHPOC KAICAP** At binen Marcus Aurelius sağa dönük, mızrak tutuyor.

112 AE 16,42 g, 30 mm (Ref. RPC IV.1, 5906)

Antoninus Pius (138-161)

ÖY: **(AVT KAICAP ANTΩNINOC)** Antoninus Pius'un büstü sağa dönük.

AY: **NEIKAIEΩN** Nemesis ayakta, cepheden, başı sola dönük, sağ eliyle *khiton*unu tutuyor, sol elinde ölçü aleti, sağ ayağının yanında tekerlek.

113 AE 7,63 g, 23 mm (Ref. RPC IV.1, 5894)

Antoninus Pius-Marcus Aurelius (161-175 c.)

ÖY: **[Φ]AYCTEINA CEBACTH** II. Faustina'nın büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos ayakta, cepheden, sağ eli başında, sol elinde *thyrsos*, solda ayağının yanında panter sola dönük oturuyor, ön patisi *kantharos* üzerinde.

114 AE 14,36 g, 29 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 5960)

Antoninus Pius-Marcus Aurelius (161-175 c.)

ÖY: **ΦΑΥCΤΕΙΝΑ CΕΒΑCΤΗ** II. Faustina'nın büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos ve sur taçlı Tykhe yan yana oturuyor, sağa dönük, Dionysos'un sağ elinde *thyrsos*, Tykhe'nin sol elinde uzun asa.

115 AE 13,46 g, 30 mm (Ref. RPC IV.1, 5529)

Antoninus Pius-Marcus Aurelius (161-175 c.)

ÖY: **ΦΑΥCΤΕΙΝΑ CΕΒΑCΤΗ** II. Faustina'nın büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Çıplak Herakles ayakta sola dönük, ilerliyor, omzunda bir hayvanı (Keryneia geyiği veya Erymanthos yaban domuzu ?) taşıyor, sağda lobut.

116 AE 13,28 g, 30 mm, ky. 8 (Ref. RPC IV.1, 10004)

Antoninus Pius-Marcus Aurelius (161-175 c.)

ÖY: **ΦΑΥCΤΕΙΝΑ CΕΒΑCΤΗ** II. Faustina'nın büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Çıplak Herakles aslan üzerine uzanmış, sola dönük, sağ elinde Eros, sol elinde lobut, aslan sağa dönük, ilerliyor.

117 AE 13,42 g, 29 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5530)

Marcus Aurelius – Lucius Verus (161-169)

ÖY: Lucius Verus'un başı sağa dönük.

AY: **ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ** Dairesel altar, çevresinde yılan sarılı.

118 AE 4,22 g, 19 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 5975)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **ΑΥ Κ Λ ΑΥΡ ΟΥΗΡΟC CΕΒ** Lucius Verus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΕΠΑΓΑΘΩ ΝΙΚΑ[…]** Selene-Hekate ayakta, cepheden, başı sola dönük, sağ elinde meşale, sol elinde uzun asa, arkasında hilal.

119 AE 18,01 g, 28 mm, ky. 1 (Ref. RPC IV.1, 5973)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **ΑV Κ Μ ΑV ΑΝΤΩΝΙΝ** Marcus Aurelius'un başı sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΙC ΡΩΜΑΙ ΝΙΚΗΝ** *Tropaion*.

120 AE 3,80 g, 18 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 9530)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **AVT KAIC Λ AVPH OVHP […]** Lucius Verus'un büstü sağa dönük.

AY: **P[Ω]MAIΩN NIKHN NEIKAIEIC** Nike ayakta sağa dönük, sütunun üzerindeki kalkana yazı yazıyor.

121 AE 17,38 g, 32 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 5542)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **AVT KAIC Λ AVPH OVHP […]** Lucius Verus'un büstü sağa dönük.

AY: **PΩMAIΩN NIKHN NIKAIEIC** Nike ayakta, cepheden, başı sağa dönük, sağ elinde kalkan, sol elinde *tropaion* tutuyor.

122 AE 16,26 g, 30 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 9434)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **A K M AVP ΛOV OVHPOC CE** Lucius Verus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **PΩMAIΩN NIKHN NIKAIEIC** Lucius Verus ayakta sola dönük, zırhlı, sağ eliyle *tropaion*u dikiyor, sol elinde asa, solda Phryg başlıklı diz çökmüş esir sağa dönük, ellerini imparatora doğru uzatıyor.

123 AE 15,32 g, 29 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 5579)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **A K M AVP ΛOV OVHPOC CE** Lucius Verus'un başı sağa dönük.

AY: **PΩMAIΩN NIKHN NIKAIEIC** At binen Lucius Verus sağa dönük, sağ elinde mızrak, atını yerde kalkan üzerine uzanmış, sola dönük düşmanın üzerine doğru sürüyor, atın altında ikinci kalkan.

124 AE 14,05 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5980)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **[AV K M AV]P ANTΩNEINOC** Marcus Aurelius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Çıplak Dionysos ayakta, cepheden, başı sağa dönük, sağ eli başında, sol elinde *thyrsos*.

125 AE 27 mm (Ref. RPC IV.1, 11829)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: Marcus Aurelius'un defne çelenkli başı sağa.

AY: **ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΝΙΚΑΙΕΙC** Büyük İskender'in *diadem*li başı, sağa.

126 AE 18 mm (Ref. RG I.3, 191)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **AVT K Λ AVP OVHPO** Lucius Verus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Bebek Dionysos sola dönük, beşikte oturuyor, arkasında *thyrsos*.

127 AE 4,15 g, 18 mm (Ref. RPC IV.1, 10014)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **[…] TΩ […]** Marcus Aurelius'un başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos sola dönük oturuyor, başı sağa, sağda Satyr sağa dönük, başı sola, sağ eli havada, sol elinde *pedum*.

128 AE 6,53 g, 23 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 5926)

Marcus Aurelius (175-177)

ÖY: **ΚΟΜΟΔΟC ΚΑΙCΑΡ** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos sola dönük oturuyor, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*, solda panter.

129 AE 8,30 g, 25 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5986)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **AVT KAI M AVPH ANTΩNEIN[…]** Marcus Aurelius'un başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles'in defne çelenkli başı sağa dönük.

130 AE 7,20 g, 23 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 10007)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **AVT KAI M AVPH ANTΩNEINOC** Marcus Aurelius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **TON KTICTHN NIKAIEIC** Çıplak Herakles ayakta sağa dönük, sol kolunda aslan postu, sol eliyle kaya üzerinde duran lobuta yaslanıyor.

131 AE 14,42 g, 28 mm (Ref. RPC IV.1, 6241)

Marcus Aurelius (161-162 c.)

ÖY: **AY K M AYP ANTΩNEINOC CE** Marcus Aurelius'un büstü sola dönük.

AY: **NEIKAIEΩN** Çıplak Herakles ayakta sağa dönük, sol omzunda aslan postu, sağ elinde lobut.

132 AE 29 mm (Ref. RPC IV.1, 10366)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **AVT KAI M AVPH ANTΩNEINOC** Marcus Aurelius'un büstü sağa dönük.

AY: **TON KTICTHN NIKAIEIC** Çıplak Herakles, ayakta sola dönük, Erymanthos yaban domuzunu taşıyor, sağında lobut, sağda yıldız.

133 AE 15,63 g, 28 mm (WW – CNG Mail Bid Sale 66, Lot 1062, 2004; Ref. RG I.3, 160)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **[A]V KAI M AVPH ANTΩNEINO[C]** Marcus Aurelius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **[NIKA]IEΩN** Çıplak Herakles ayakta sağa dönük, sağ eliyle lobuta yaslanıyor, sol kolunda aslan postu üzerinde Telephos oturuyor, sağda geyik, ayakta, başı sola.

134 AE 13,98 g, 27 mm, ky. 8 (Ref. RPC IV.1, 11777)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: […] **AVP ANTΩNEINOC** Marcus Aurelius'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIE[Ω]N** At binen imparator sağa dönük.

135 AE 29 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 10432)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **[AYT K]AI Λ AYPH [OYHP]OC CEBA** Lucius Verus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NEIKAIEΩN** At binen Lucius Verus sola dönük, sağ eli havada.

136 AE 19,53 g, 31 mm, ky. 1 (Ref. RPC IV.1, 5981)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **AVT KAI M AVPH ANTΩNEINOC** Marcus Aurelius'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIK[A]IE[Ω]N** İmparator ayakta cepheden, başı sola dönük, askeri giyimli ve mızraklı, sağ eliyle soldaki sağa dönük atın başına dokunuyor.

137 AE 13,04 g, 28 mm (Ref. RPC IV.1, 5517)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **AV K Λ AVP OVHPOC [C]EB** Lucius Verus'un başı sağa dönük.

AY: **AV K M AVP AN[TΩ]NINON NIKAIEIC** Marcus Aurelius *quadriga* üzerinde ayakta sola dönük, sağ eli öne uzanmış, sol elinde kartal başlı asa.

138 AE 15,02 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 10013)

Marcus Aurelius (175-177)

ÖY: **Λ AVPH KOMOΔOC KAICAP** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Solda Commodus ayakta sağa dönük, toga giyimli, sağ elindeki *patera*yı sağdaki dairesel altara doğru uzatıyor, sağda Zeus sola dönük oturuyor, sağ elinde *patera*, sol elinde uzun asa.

139 AE 14,04 g, 30 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5982)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **[A K M AVP] ANTΩ[NEINOC]** Marcus Aurelius'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Kartal altar üzerinde sağa dönük, iki yanında birer sancak.

140 AE 15,04 g, 29 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 6243)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **A K M AVP ANTΩNEINOC** Marcus Aurelius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Kartal altar üzerinde sağa dönük, iki yanında birer sancak.

141 AE 14,80 g, 28 mm (Ref. RPC IV.1, 5957)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **AVT M AVPHΛ[…]** Marcus Aurelius'un başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Nemesis ayakta sola dönük, sağ eliyle *khiton*unu tutuyor, sol elinde dizgin.

142 AE 7,69 g, 24 mm, 6 ky. (Ref. RPC IV.1, 8436)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **M AVPHΛI ANTΩNINOC** Marcus Aurelius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **CΩTHP NIKAIEΩN** *Tetrastylos* tapınak cepheden, sütunların arasında Asklepios heykeli ayakta cepheden, başı sola, sağ elinde yılanlı asa tutuyor.

143 AE 8,21 g, 24 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5935)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **AVT KAI MA AVP ANTΩNIN** Marcus Aurelius'un başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Tetrastylos* tapınak cepheden, sütunlar sarmal yivli, sütunların arasında Dionysos heykeli, ayakta, sola dönük, sağ elinde *kantharos* (?), sol elinde *thyrsos* tutuyor.

144 AE 6,55 g, 24 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5925)

Marcus Aurelius (161-169)

ÖY: **AVT KAI Λ O[V]HPO CEB** Lucius Verus'un büstü sağa dönük.

AY: **[K]TICTH NIKAIEIC** *Tetrastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında Dionysos heykeli, ayakta, sola dönük, sağ elinde *kantharos* (?), sol elinde *thyrsos* tutuyor.

145 AE 5,55 g, 23 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5974)

Marcus Aurelius (161-180)

ÖY: **AYP ANT[…]** Marcus Aurelius'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NI KAI EWN** *Heksastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında Tykhe heykeli ayakta, cepheden, başı sola dönük.

146 AE 14,52 g, ky. 7 (AMC, 9772; BMC Bithynia, 37)

Commodus (184-190 c.)

ÖY: **A K M AV Ko ANTΩNIN** Commodus'un başı sağa dönük.

AY: **PΩMHN MHTPOΠOΛIN TH[…] NIKAI[ƐIC]** Miğferli *Dea Roma* zırh ve kalkanın üzerinde oturuyor, bir elinde çelenk, diğerinde kılıç tutmaktadır.

147 AE 28 mm (Ref. RPC IV.1, 6021)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: Defne çelengi içinde lejand: **KOMOΔ[O]Y BACI[ΛE]YONTOC [O] KOCMOC EYTYXEI NIKAIEΩN.**

148 AE 13,18 g, 29 mm (Ref. RPC IV.1, 6059)

Commodus (180-192)

ÖY: **[AYT K M]. AY KOM ANTΩNINOC** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **TON KTICTHN NIKAIEIC** Dionysos dört atlı araba üzerinde oturuyor, sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

149 AE 13,61 g, 29 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 6022)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AVP KO ANTWNEINOC** Commodus'un ışın taçlı başı sağa dönük.

AY: **ΔIONVCOV ΠΗΓΗ NIKAIEΩN** Dionysos dört atlı araba üzerinde oturuyor, sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

150 AE 27 mm, ky. 8 (Ref. RPC IV.1, 10027)

Commodus (184-190 c.)

ÖY: **M AY KOM ANTΩNINOC** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **TON KTICTHN NIKAIE[..]** Dionysos iki panterin çektiği araba üzerinde, sağa dönük, *thyrsos* ve üzüm salkımı tutuyor.

151 AE 11,34 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5126)

Commodus (180-192)

ÖY: **M AY KOM ANTΩNINOC** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Çıplak Dionysos ayakta, cepheden, başı sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

152 AE 5,51 g, 21 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5646)

Commodus (180-192)

ÖY: **KAIC[AP] KOM[O AN]** Commodus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAEƟN (sic.)** Bebek Dionysos sola dönük, beşikte oturuyor, kollarını yukarı kaldırmış, arkada *thyrsos*.

153 AE 3,35 g, 17 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 10647)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNI** Commodus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAI[EΩN]** Çıplak Herakles ayakta sağa dönük, sağ kolunda aslan postu, sağ eliye kaya üzerinde duran lobuta yaslanıyor.

154 AE 11,05 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6025)

Commodus (180-192)

ÖY: **AY KOMOΔOC ANTΩN** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΘHCEA NIKAIEIC** Theseus'un aslan postu başlıklı başı sağa dönük.

155 AE 3,49 g, 18 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 8438)

Commodus (180-192)

ÖY: (**AV K KOMOΔOC ANTΩNINOC**) Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΘHCEA NIKAIEIC** Theseus'un aslan postu başlıklı başı sağa dönük.

156 AE 3,69 g, 17 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6026)

Commodus (180-192)

ÖY: **(…) ANT[ΩNINOC]** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΘHCEA NIKAIEIC** Çıplak Theseus ayakta sola dönük, sağ elinde *patera*, sol elinde lobut.

157 AE 3,59 g, 17 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 6027)

Commodus (180-192)

ÖY: **AV K M AVPH KOM ANT** Commodus'un başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Genç Büyük İskender'in *diadem*li başı sağa dönük.

158 AE 18 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6036)

Commodus (180-192)

ÖY: **M A KOM ANTΩNINOC** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Genç Büyük İskender'in *diadem*li başı sağa dönük.

159 AE 17 mm (Ref. RPC IV.1, 6037)

Commodus (180-192)

ÖY: Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΝΙΚΑΙΕΙC** Genç Büyük İskender'in *diadem*li başı sağa dönük.

160 AE 18 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 10646)

Commodus (180-192)

ÖY: **AVT KOMOΔ ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΝΙΚΑΙΕΙC** Genç Büyük İskender ayakta cepheden, başı sağa dönük, mızrak tutuyor.

161 AE 17 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6038)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNEINOC** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΙΠΠΑΡΧΟC ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Hipparkhos sola dönük oturuyor, sağ eli dizinde, solda sütunun üzerinde *globus*.

162 AE 8,62 g, 25 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5545)

Commodus (180-192)

ÖY: **(…)** silik. Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΟΜΗΡΟC ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Homeros'un *diadem*li büstü sağa dönük.

163 AE 3,11 g, 17 mm (Ref. RPC IV.1, 6246)

Commodus (184-190 c.)

ÖY: **AV K M AY KOMOΔOC ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΟΜΗΡΟC ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Homeros'un *diadem*li büstü sağa dönük.

164 AE 3,72 g, 17 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5527)

Commodus (180-192)

ÖY: **M AY KOM ANTΩNINOC** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΟΜΗΡΟC ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Homeros sola dönük oturuyor, sağ elinde papirüs.

165 AE 9,85 g, 26 mm (Ref. RPC IV.1, 6544)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩ[NEINOC]** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **[ΟΜΗΡ]ΟC ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Homeros sağa dönük oturuyor, elinde papirüs.

166 AE 9,05 g, 24 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 11787)

Commodus (180-192)

ÖY: **AV (K) KOMΔOC (sic.) ANTΩNINOC** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **OMHPOC NIKAIEΩN** Homeros sağa dönük oturuyor, sol elinde papirüs.

167 AE 3,47 g, 17 mm (Ref. RPC IV.1, 6034)

Commodus (180-182 c.)

ÖY: **(…) [K M AV]PH KOM ANT** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **OMHPOC NIKAIEΩN** Homeros sağa dönük oturuyor, elinde papirüs.

168 AE 3,76 g, 18 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 11826)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **IEPOC AΓΩN NIKAIEΩN** Çıplak atlet ayakta cepheden, sağ eliyle kendini taçlandırıyor, sol elinde palmiye dalı.

169 AE 22,53 g, 34 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6057)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **IEPOC AΓWN NIKAIEWN** Çıplak atlet ayakta cepheden, başı sağa dönük, sağ eliyle kendini taçlandırıyor, sol elinde palmiye dalı.

170 AE 12,70 g, 27 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 9531)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩ** Commodus'un başı sağa dönük.

AY: **IEPOC AΓΩN NIKAIEΩN** Çıplak atlet ayakta cepheden, başı sağa dönük, sağ eliyle kendini taçlandırıyor, sol elinde palmiye dalı.

171 AE 2,62 g, 16 mm (Ref. RPC IV.1, 5136)

Commodus (180-192)

ÖY: **[…] M AV KO […]** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **KOMOΔEIA [NIKAIE ?] WN** Agonistik ödül vazosunun etrafında üç atlet, ayakta, ikisi ellerinde ödül tutuyor, sağdaki atletin elinde palmiye dalı.

172 AE 12,11 g, 29 mm (Ref. RPC IV.1, 5135)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M A KOM […]** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **KOMOΔEIA NIKAIEWN** Agonistik *amphora*.

173 AE 2,79 g 18 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 6056)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M A KO ANTΩN[EI]** Commodus'un defne çelenkli başı sağa DÖNÜK.

AY: **IEPOC AΓ[ΩN NIKA]IEΩN** Agonistik *amphora*, altında palmiye dalı.

174 AE 3,43 g 16 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 9771)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M A K ANTΩNI** Commodus'un başı sağa dönük.

AY: **IEPOC AΓΩN NIKAIEΩN** *Oinokhoe*, solda palmiye dalı.

175 AE 3,78 g, 19 mm (Ref. RPC IV.1, 6053)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M A KO ANTΩN** Commodus'un başı sağa dönük.

AY: **IEPOC AΓΩN NIKAIEΩN** Agonistik *amphora* içinde palmiye dalı.

176 AE 3,38 g, 18 mm, ky. 11 (Ref. RPC IV.1, 10368)

Commodus (180-192)

ÖY: **[…] M AV KOM ANTΩN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKA** Agonistik masanın üzerinde Commodus'un defne çelenkli büstü sağa dönük, iki yanında birer agonistik taç ve taçların üzerinde palmiye dalı.

177 AE 25,37 g, 33 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6046)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNIN** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **NEIKAIEWN** Agonistik masanın üzerinde iki agonistik taç, içlerinde birer palmiye dalı, masanın altında: **KOMO ΔEIA**.

178 AE 14,29 g, 29 mm, ky. 1 (Ref. RPC IV.1, 6048)

Commodus (180-192)

ÖY: **[A K] M AV KO AN[TΩNI]N** silik. Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **IEPOC AΓΩN NIKAIEΩN** silik. Agonistik masanın üzerinde iki agonistik taç, içlerinde birer palmiye dalı.

179 AE 13,69 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6047)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AY KOM A[NT]ΩN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Agonistik taç, içinde palmiye dalı.

180 AE 21,34 g, 32 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6002)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KOM ANTΩN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **IEPOC AΓWN NIKAIEWN** Agonistik taç, içinde palmiye dalı.

181 AE 17,60 g, 29 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6049)

Commodus (180-192)

ÖY: **[…] M AV KO ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **IEPO[C] AΓΩN NIKAIEΩN** Üç agonistik taç, içlerinde birer palmiye dalı.

182 AE 13,28 g, 29 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 8434)

Commodus (Caesar 172-179, Augustus 179-192)

ÖY: **[AN]TΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: [**…] IEΩN** Dairesel *altar*, çevresinde yılan sarılı.

183 AE 12 g, 17 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 10650)

Commodus (180-192)

ÖY: **[…] ANTΩNINO […]** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük, iki kontrmark.

AY: **NIK[AIE]ΩN** At binen Commodus sağa dönük, sağ elinde mızrak, altta nehir tanrısı.

184 AE 12,37 g, 28 mm, ky. 12 (Ref. RPC IV.1, 8439)

Commodus (184-190 c.)

ÖY: **AV M AY KOM A[NTΩ]NINO[C]** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** At binen Commodus sağa dönük, sağda aslan sola dönük, imparator aslanı mızraklıyor.

185 AE 13,67 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 5132)

Commodus (182-184 c.)

ÖY: **AV KOM AN[…]** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Commodus ayakta, cepheden, başı sola dönük, zırhlı, sağ elinde *globus* üzerinde Nike, sol elinde mızrak, solda esir.

186 AE 2,87 g, 17 mm, ky. 8 (Ref. RPC IV.1, 11008)

Commodus (180-192)

ÖY: **AV […] [ANTΩ]NIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **[AVT KOMOΔ?] OC ANTΩNINO[.]** Commodus ayakta, cepheden, başı sola dönük, zırhlı, sağ elinde *globus* üzerinde Nike, sol elinde mızrak.

187 AE 3,77 g, 17 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 9616)

Commodus (184-190 c.)

ÖY: **[AV]T KOMO ANTΩNIN[...]** Commodus'un büstü sağa dönük.

AY: **AVT KOMOΔOC ANTΩNINOC** İmparator ayakta, cepheden, başı sola dönük, zırhlı, sağ elinde *globus* üzerinde Nike, sol elinde mızrak.

188 AE 3,66 g, 18 mm (Ref. RPC IV.1, 3729)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Kartal *altar*ın üzerinde cepheden, başı sola dönük, gagasında çelenk, iki yanında birer sancak.

189 AE 13,19 g, 28 mm (Ref. RPC IV.1, 5546)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Kartal *altar*ın üzerinde cepheden, başı sağa dönük, gagasında çelenk, iki yanında birer sancak.

190 AE 11,42 g, 27 mm (Ref. RPC IV.1, 5134)

Commodus (180-192)

ÖY: **(M AVP KO ANTΩ)** Commodus'un başı sağa dönük.

AY: **(IEPOC ΑΓΩN NIKAIEΩN)** Çıplak atlet, ayakta, cepheden, başı sağa, kendini taçlandırıyor.

191 AE 2,57 g, 18 mm, ky. 1 (Ref. RPC IV.1, 6058)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩ** Commodus'un başı sağa dönük.

AY: **[IEPOC ΑΓΩ]N NIKAIEΩN** Çıplak atlet, ayakta, cepheden, başı sağa, kendini taçlandırıyor.

192 AE 2,67 g, 17 mm (Ref. RPC IV.1, 10651)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Tetrastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında lejand: **KOMO ΔEIA**.

193 AE 6,75 g, 23 mm (Ref. RPC IV.1, 6045)

Commodus (180-192)

ÖY: **AK MA KO ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKA [IEΩN]** *Tetrastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında lejand: **KOMO ΔEIA**.

194 AE 6,39 g, 22 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 7974)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KO ANTΩNIN** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Tapınak, cepheden, sütunların arasında lejand: **KOMO ΔEIA**.

195 AE 5,5 g (Ref. RPC IV.1, 6045)

Commodus (180-192)

ÖY: **(A K M AV KOM) ANTΩNINOC** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NI KA IEΩN** *Tetrastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında Tykhe heykeli, ayakta, sola dönük, sağ elinde dümen, sol elinde *cornucopia*.

196 AE 13,20 g, 26 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 6960)

Commodus (180-192)

ÖY: **A K M AV KOM ANTΩNINOC** Commodus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **N I KAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında Tykhe heykeli ayakta, sola dönük, sağ elinde dümen, sol elinde *cornucopia*.

197 AE 11,93 g, 28 mm, ky. 7 (Ref. RPC IV.1, 6029)

Commodus (180-192)

ÖY: **A [K] M AVP Ko ANTWNEINOC** Commodus'un ışın taçlı başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

198 AE 11,40 g, 30 mm, ky. 6 (Ref. RPC IV.1, 6044)

Septimius Severus (193-211)

ÖY: **AYT K Λ CEΠ […]** Septimius Severus'un defne çelenkli başı sağa dönük, solda kontrmark: Nike.

AY: **N I KAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

199 AE 10,16 g (Ref. SNG Sweden 2.3, 1952)

Septimius Severus (MS 193-211)

ÖY: **CEOYHPOC AYГOYC** Septimius Severus'un başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Tetrastylos* tapınak, cepheden.

200 AE (WW – eBay satışı, 2011; Ref. RG I.3, 391)

Septimius Severus (193-211)

ÖY: **Λ CEΠT CEOYHPOC ΠEP,** Septimius Severus'un başı (*görsel verilmemiştir*).

AY: **CEOYH[PEIA] NIKAIEΩN** *Tetrastylos* yapı, cepheden.

201 AE (Ref. İhtiyar 2021: 648 no. 15)

Caracalla (198-217)

ÖY: **ANTΩNINOC AVГOVCTOC** Caracalla'nın defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Caracalla gemi üzerinde sola dönük, mızrak tutuyor, sağda sancak, solda *aquila*.

202 AE (AMC, 8176; Ref. RG I.3, 470)

Caracalla (198-217)

ÖY: [**…]NOC[…]** Caracalla'nın defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Caracalla gemi üzerinde sola dönük, mızrak tutuyor, sağda sancak, solda *aquila*.

203 AE (AMC, 5831; Ref. RG I.3, 470)

Caracalla (198-217)

ÖY: **ANTΩNEINOC AVΓOVCT[OC]** Caracalla'nın ışın taçlı başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Caracalla ayakta sola dönük, sağ elinde *patera*, sol elinde asa.

204 AE (AMC, 13696; Ref. RG I.3, 467)

Caracalla (198-217)

ÖY: **ANTΩNIN[OC] AVΓOVCTOC** Caracalla'nın defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Askeri elbiseli Caracalla ayakta, sola dönük, sağ elini havaya kaldırmış, sol elinde uzun asa, sol altta yanan *altar*.

205 AE 15,68 g (Ref. Kumandaş-Yanmaz 2020: 16 no. 6)

Caracalla (198-217)

ÖY: **[ANTΩ]NINOC AVΓ[OVCTOC]** Caracalla'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Tetrastylos* tapınak, cepheden.

206 AE (WW - ancientcoinart.com, Lot 1158, 2003; Ref. RG I.3, 479)

Caracalla (198-217)

ÖY: **ANTΩNINOC AVΓOVCTOC** Caracalla'nın başı sola dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

207 AE (WW; Ref. RG I.3, 458)

Caracalla (198-217)

ÖY: **M AVP ANTΩNINOC AVΓ** Caracalla'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, ¾ cepheden.

208 AE 7,91 g (WW - Numismatik Naumann Auction 60, Lot 299, 2017; Ref. RG I.3, 475)

Caracalla (198-217)

ÖY: **ANTΩNINOC AVΓOVCTOC** Caracalla'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, ¾ cepheden.

209 AE (Ref. İhtiyar 2021: 650 no. 20)

Caracalla – Elagabalus (198-217/218 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, sol ve sağdakinin tepesinde *capricornus*, ortadakinin tepesinde çelenk.

210 AE 5,97 g, 23 mm (Ref. RPC IV.1, 3092)

Geta (198-209)

ÖY: **Π CEΠTI ΓETAC KAI** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos'un *herme*si, cepheden, başı sağa dönük.

211 AE 1,56 g (WW - Gorny & Mosch 271, Lot 424, 2020)

Geta (198-211)

ÖY: **Π CEΠTI ΓETAC K** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Bebek Dionysos sağa dönük, beşikte oturuyor, solda *thyrsos*.

212 AE 2,90 g (WW - Naville Numismatics Ltd. Auction 30, Lot 155, 2017; Ref. RG I.3, 509)

Geta (198-209)

ÖY: **ΓETAC KAICAP** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos sağa dönük, pantere biniyor.

213 AE 2,42 g (WW - JHE auction 11, Lot 50, 2013)

Geta (198-209)

ÖY : **ΓETAC KAICAP** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta sağa dönük, sol eliyle kaya üzerindeki lobuta yaslanıyor.

214 AE (WW - Museumlandschaft Hessen-Kassel, Env. no. Mü 739; Ref. RG I.3, 342)

Geta (198-209)

ÖY : **Λ CEΠTIM ΓETAC KAI** Geta'nın başı sağa dönük, solda kontrmark.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta sağa dönük, elinde kazma (?), sağda akan suyu yönlendiriyor (Augeas'ın ahırının temizlenmesi sahnesi), solda çömlek veya sepet, bacaklarının arasında S.

215 AE 9,58 g (WW - Richard Weigel Collection in ANS MN 31, 1986; Ref. RG I.3, 512)

Geta (198-209)

ÖY: **CEΠTΓETAC KAICA** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta sağa dönük, sağ elindeki lobut ile sağdaki Lerna Hydra'sına vuruyor.

216 AE (WW – CNG Auction 473, Lot 186, 2020; Ref. RG I.3, 512)

Geta (198-209)

ÖY: **ΓETAC KAICAP** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Yanan *altar*.

217 AE 2,19 g (WW - Münzen & Medaillen GmbH, J.-P. Righetti Sale IV)

Geta (198-209)

ÖY: **YT K Π CEΠTI ΓETAC AYΓOYC** Geta'nın defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN PΩMNH** Kaya üzerinde oturan Roma sola dönük, sağ elinde *globus* üzerinde Victoria, arkasında kalkan.

218 AE 13,34 g (WW - CNG Auction 225, Lot 256, 2010)

Geta (209-212)

ÖY: **ETAC K** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Agonistik taç, içinde palmiye dalı.

219 AE 1,99 g (WW - Heidelberger Münzhandlung Herbert Grün Auction 64, Lot 1941, 2014; Ref. RG I.3, 525)

Geta (209-211)

ÖY: **AYT K Π CEΠ ΓETAC AYΓOY** Geta'nın defne çelenkli büstü sola dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Zırhlı Geta, ayakta, sola dönük, sağ elinde Nike, sol elinde mızrak, solda *altar*.

220 AE 20,00 g (WW - Gorny & Mosch Auction 147, Lot 1825, 2006; RG I.3, 534)

Geta (198-209)

ÖY: **AYT K Π CEΠT ΓETAC AYΓ** Geta'nın defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Kartal *altar* üzerinde, cepheden, başı sağa dönük, gagasında çelenk, iki yanında birer sancak.

221 AE 16,63 g (WW - Heidelberger Münzhandlung Herbert Grün auction 64, Lot 1943, 2014; Ref. RG I.3, 535)

Geta (198-209)

ÖY: **[…]** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **NIKA[IEΩN]** Kartal kanatları yarı açık, sağa dönük.

222 AE 2,8 g (Ref. Gürman 2019: 106 no. 4)

Geta (198-209)

ÖY: **AVT K Π CEΠTI ΓETAC AVΓO** Geta'nın defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΓETA[.] AYΓOYC NIKAIEΩN** Geta ayakta cepheden, başı sola dönük, askeri giyimli, sağ elinde *patera*, sol elinde mızrak, solda yanan *altar*.

223 AE 14,91 g (Ref. SNG von Aulock I, 7041)

Geta (198-209)

ÖY: **Π CEΠTIMIOC ΓETAC KAICAP** Geta'nın büstü sağa dönük.

AY: **CEOYHPEIA ΦIΛAΔEΛΦEIA NIKAIEΩN** *Toga* giyimli Geta ve Caracalla ayakta, ortadaki *altar*ın üzerinde el sıkışıyorlar.

224 AE 26 g (AMC, 6641; Ref. RG I.3, 485)

Geta (209-212)

ÖY: **Π CEΠTIMIOC ΓETAC KAICAP** Geta'nın büstü sağa dönük.

AY: **CEOYH PEIA ΦIΛA ΔEΛΦEIA NIKAIE ΩN** Defne çelengi içinde beş satır lejand.

225 AE 18,98 g (Ref. SNG von Aulock, 7042)

Geta (198-209)

ÖY: **P CE [PTI] ΓETAC KAI** Geta'nın başı sağa dönük.

AY: **[NI]K[AIEΩN]** *Tetrastylos* tapınak, cepheden.

226 AE 2,8 g, 17,5 mm (Ref. Gürman 2019: 106 no. 3)

Macrinus (217-218)

ÖY: **[…] CEOVHP MAKPEINOC AVΓ** Macrinus'un başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Fil üzerinde binici sağa dönük, elinde kamçı.

227 AE (AMC, 5586; Ref. RG I.3, 555)

Elagabalus (218-222)

ÖY: **M AYPH ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta, cepheden, başı sağa dönük, aslan postu giyimli, Girit boğasını yakalıyor, boğa sağa dönük, başı geriye.

228 AE 6,51 g, 24 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3091)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **IOYΛIA MAICA AYΓ** Iulia Maesa'nın büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Agonistik taç, içinde palmiye dalı.

229 AE 4,87 g, 22 mm, ky. 6 (Ref. RPC VI, 3097)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Fil üzerinde binici (imparator?) sola dönük, elinde kamçı.

230 AE 22 mm, (Ref. RPC VI, 3116)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Fil üzerinde binici (imparator?) sağa dönük, elinde kamçı.

231 AE 5,11 g, 23 mm (Ref. RPC VI, 3127)

Elagabalus (218-222)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOΣ AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Fil üzerinde binici, sağa dönük, sağ elinde kamçı.

232 AE 4,17 g (Ref. SNG von Aulock, 7044)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İmparator ayakta, cepheden, başı sola dönük, zırhlı, sağ elinde *patera*, sol elinde mızrak, solda elleri arkasında bağlı esir, sola dönük, oturuyor.

233 AE 6,64 g, 23 mm, ky. 6 (Ref. RPC VI, 3120)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **IOYΛIA MAICA AYΓ** Severus Alexander'in büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, tepelerinde çelenk.

234 AE 5,13 g, 23 mm (Ref. RPC VI, 3096)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, tepelerinde çelenk.

235 AE 5,51 g, 23 mm (Ref. RPC VI, 3124)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, tepelerinde çelenk.

236 AE 5,19 g, 23 mm (Ref. RPC VI, 3128)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYPH ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İki standard, tepelerinde *capricornus*, ortada *vexillum*.

237 AE 6,06 g, 23 mm, ky. 1 (Ref. RPC VI, 3121)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIK AIE ΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında imparator (?) ayakta, cepheden, mızrak (?) tutuyor.

238 AE 5,40 g, 22 mm, ky. 7 (Ref. RPC VI, 3131)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYPHΛIOC ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NI KAI EΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

239 AE 5,63 g, 24 mm (Ref. RPC VI, 3118)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

240 AE 5,52 g, 24 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3119)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC AYΓ** Elagabalus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Heksastylos tapınak, cepheden.

241 AE 4,19 g, 21 mm, ky. 6 (Ref. RPC VI, 3133)

Elagabalus (218-222 c.)

ÖY: **M AYP ANTΩNINOC [AYΓ]** Elagabalus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında imparator (?) ayakta, cepheden, mızrak (?) tutuyor.

242 AE 5,40 g, 22 mm, ky. 7 (Ref. RPC VI, 3131)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **IOYΛIA MAMAIA AYΓ** Iulia Mamaea'nın büstü sağa dönük.

AY: **EYCEBΩN EYΓENΩN NIKAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, ¾ cepheden, alınlıkta *patera*.

243 AE 10,24 g, 25 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3141)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **IOYΛIA MAMAIA AYΓ** Iulia Mamaea'nın büstü sağa dönük.

AY: **EYCEBΩN EYΓENΩN NIKAIEΩN** Pan ayakta, sola, sağ elinde üzüm salkımı, sol elinde *pedum*.

244 AE 9,32 g, 25 mm, ky. 2 (Ref. RPC VI, 3142)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEZANΔPOC AYΓ** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: Defne çelengi içinde lejand: **EYCEBΩN EYΓENΩN NIKAIEΩN**

245 AE 10,83 g, 26 mm, ky. 1 (Ref. RPC VI, 3170)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEZANΔPOC AYΓ** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: Defne çelengi içinde lejand: **EYCEBΩN EYΓENΩN NIKAIEΩN**.

246 AE 9,46 g, 25 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3235)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYEH (sic.) AΛEΞANΔPOC AY** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: [**NIK]AIEΩ[N]** Dört filli araba üzerinde Dionysos sola dönük, oturuyor, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

247 AE 7,83 g, 24 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3237)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEY AΛEΞANΔPOC AYΓ** Severus Alexander'in ışın taçlı başı sağa dönük.

AY: **EYCEBHC EYΓENHC NEIKAIA** Dionysos ayakta, cepheden, başı sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

248 AE 10,16 g, 24 mm, ky. 7 (Ref. RPC VI, 3180)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEΞANΔPOC AY** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta, sağa dönük, sağ elinde lobut, sol elinde yakaladığı Diomedes'in iki atı.

249 AE 8,77 g, 26 mm (Ref. RPC VI, 3217)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEΞANΔPOC AY** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta, sağa dönük, aslan postu giyimli, sol elinde yay, Stymphalos kuşlarını avlıyor.

250 AE 8,77 g, 26 mm (Ref. RPC VI, 3226)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEY AΛEZANΔPOC AY** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **IΠΠARXOC NIKAIEΩN** Hipparkhos kaide üzerinde oturuyor, sola dönük, solda sütun üzerinde *globus*.

251 AE 6,63g, 23 mm (Ref. RPC VI, 3183)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEY AΛEZANΔPOC A** Severus Alexander'in defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΙΠΠΑΡΧΟC ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Hipparkhos oturuyor, sola dönük, sağ elini kaldırmış, solda sütun üzerinde *globus*.

252 AE 5,91 g, 20 mm (Ref. RPC VI, 3194)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH ΑΛΕΖΑΝΔΡΟC AY** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **ΙΠΠΑΡΧ ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Hipparkhos oturuyor, sola dönük, solda sütun üzerinde *globus*.

253 AE 5,68 g, 21 mm, ky. 7 (Ref. RPC VI, 3244)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEY ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC AYΓ** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ Ε Ζ** Agonistik masa üzerinde agonistik taç, içinde palmiye dalı, iki yanında kese, altta çömlek.

254 AE 6,81 g, 24 mm, ky. 6 (Ref. RPC VI, 3181)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC AYΓ** Severus Alexander'in defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Agonistik taç, içinde palmiye dalı.

255 AE 4,82 g, 21 mm (Ref. RPC VI, 3185)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEY ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC AYΓ** Severus Alexander'in defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Beşli başak demeti.

256 AE 4,45 g, 20 mm (Ref. RPC VI, 3199)

Severus Alexander (221-235)

ÖY: **M AYP CEY ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC AY** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: Yanan *altar*, çevresinde **ΝΙΚΑΙΕΩΝ**, üstünde **ΔΙΟC ΛΙΤΑΙ ΟΥ**.

257 AE 5,18 g, 20 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3254)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEΞANΔPOC AYΓ** Severus Alexander'in defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İmparator at biniyor, sola dönük, ilerliyor, *khlamys* giyimli, sağ eliyle selamlama hareketi yapıyor.

258 AE 13,80 g, 28 mm (Ref. RPC VI, 3154)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AY CEYH AΛEΞANΔPOC AYΓ** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Solda imparator ayakta, sola dönük, zırhlı, sağ elinde *patera,* arkasında Nike ayakta, sola dönük, sağ elindeki çelenk ile imparatoru taçlandırıyor, sol elinde palmiye dalı.

259 AE 7,65 g, 25 mm (Ref. RPC VI, 3224)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **[…] AΛEΞANΔPOC A[…]** Severus Alexander'in defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAI[EΩN]** Solda imparator ayakta sola dönük, arkasında Nike ayakta, sola dönük, sağ elindeki çelenk ile imparatoru taçlandırıyor sol elinde palmiye dalı.

260 AE (AMC, 4930)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CE AΛEΞANΔPOC** Severus Alexander'in ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, sol ve sağdakinin tepesinde *capricornus,* ortadakinin tepesinde çelenk.

261 AE 4,78g, 21 mm (Ref. RPC VI, 3250)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **IOYΛIA MAMAIA AYΓ** Iulia Mamaea'nın büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, tepelerinde çelenk.

262 AE 4,73 g, 21 mm (Ref. RPC VI, 3149)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEΞANΔPOC AV** Severus Alexander'in defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, sol ve sağdakinin tepesinde *capricornus*, ortadakinin tepesinde çelenk.

263 AE 5,06 g, 21 mm (Ref. RPC VI, 3190)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **[IO]Y[ΛI]A MAM[AIA] AYΓ** Iulia Mamaea'nın büstü sağa dönük, sağda kontrmark.

AY: **NIKAIEΩN** İki standard, tepelerinde çelenk, ortada *aquila*.

264 AE 9,80 g, 25 mm (Ref. RPC VI, 3143)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEΞANΔPOC A** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İki standard, tepelerinde çelenk, ortada *aquila*.

265 AE 4,74 g, 21 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3242)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEΞANΔ[POC AYΓ]**, Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İki standard, tepelerinde çelenk, ortada *altar*, üzerinde kartal cepheden, başı sağa dönük.

266 AE 4,14 g, 19 mm (Ref. RPC VI, 3243)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **IOYΛIA MAMAIA AYΓ** Iulia Mamaea'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Nemesis ayakta, cepheden, başı sola dönük, sağ eliyle *khiton*unu tutuyor, sol elinde dizgin, sağ ayağının yanında tekerlek.

267 AE 5,12 g, 22 mm, 12 ky (Ref. RPC VI, 3148)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **AYT K M AYP CEYH AYAΛEΞANΔPOC A(Y)** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük

AY: **N IK AI EΩN** *Heksastylos* tapınak, ¾ cepheden, cephe sütunların arasında Tykhe (?) heykeli ayakta, *cornucopia* tutuyor.

268 AE 7,71 g, 25 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3218)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **IOYΛIA MAMAIA AYΓ** Iulia Mamaea'nın büstü sağa dönük.

AY: **NI KAI EΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

269 AE 4,21 g, 21 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3147)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEΞANΔPOC AYΓ** Severus Alexander'in defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **NI KAI EΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

270 AE 8,06 g, 27 mm (Ref. RPC VI, 3159)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEΞANΔPOC AY** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NI K AIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

271 AE 9,77 g, 29 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3205)

Severus Alexander (222-235)

ÖY: **M AYP CEYH AΛEZANΔP(O)C (AY)** Severus Alexander'in defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Şehir surlarının içinde Sarapis ayakta, cepheden, sağ eli havada, sol elinde asa, solda ufak bir erkek figürü (imparator?) ayakta.

272 AE 4,19 g, 22 mm (Ref. RPC VI, 10922)

I. Maximinus (232-238)

ÖY: **Γ IOY OYH MAΞIMEINOC AYΓ** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **[NIKAI]EΩN** Nemesis ayakta, cepheden, başı sola dönük, sağ eliyle *khiton*unu tutuyor, sol elinde asa, sağ ayağının yanında tekerlek.

273 AE 7,84 g, 25 mm (Ref. RPC VI, 3303)

I. Maximinus (232-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΕΝΟC ΑΥ** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Tahtta oturan Nemesis, sola dönük, sağ elinde *patera*, sol elinde *cornucopia*, tahtın altında tekerlek.

274 AE 7,32 g, 24 mm, 6 ky (Ref. RPC VI, 3304)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΕΙΝΟC ΑΥ** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos ayakta, cepheden, başı sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*, solda panter.

275 AE 8,00 g, 25 mm (Ref. RPC VI, 3266)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΟC** Maximinus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Herakles ayakta, cepheden, başı sağa, sol elinde aslan postu ve kayaya yaslı lobut.

276 AE 7,23 g, 24 mm (Ref. RPC VI, 3317)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΟC Κ** Maximinus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Herakles ayakta sağa dönük, ilerliyor, sol elinde yay, Stymphalos kuşlarını avlıyor, iki kuş yere düşüyor.

277 AE 6,63 g, 24 mm (Ref. RPC VI, 3316)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΟC Κ** Maximinus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Sağda Herakles ayakta sola dönük, soldaki Antaeus ile dövüşüyor ve Antaeus'u arkasından tutarak kaldırıyor.

278 AE 7,39 g, 24 mm (Ref. RPC VI, 3318)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΖΙΜΕΙΝΟC ΑΥΓ** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN AYΓOYCTIA CEYHPEIA** İki agonistik taç, içlerinde birer palmiye dalı, aralarında kese.

279 AE 7,57 g, 24 mm (Ref. RPC VI, 3309)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ IOY OYH MAΞIMEINOC AYΓ** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İmparator at biniyor, sağa dönük, ilerliyor, elinde mızrak.

280 AE 6,93 g, 24 mm, ky. 12 (Ref. RPC VI, 3296)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ IOY OYH MAΞIMOC K** Maximinus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İmparator at biniyor, sağa dönük, ilerliyor, elinde mızrak.

281 AE 7,21 g, 24 mm (Ref. RPC VI, 3314)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ IOY OYH MAΞIMEINOC AYΓ** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Solda imparator, ayakta, sola dönük, sağ elinde *patera*, sağda Sarapis ayakta, cepheden, başı sola, sağ elindeki çelenk ile imparatoru taçlandırıyor, sol elinde uzun asa.

282 AE 8,61 g, 25 mm (Ref. RPC VI, 10973)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ IOY OYH MAΞIMOC K** Maximinus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, tepelerinde çelenk.

283 AE 3,95 g, 20 mm (Ref. RPC VI, 3340)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ IOY OYH MAΞIMOC K** Maximinus'un büstü sağa dönük.

AY: **NI K AIEΩ[N]** *Pentastylos* tapınak cepheden.

284 AE 6,95 g, 25 mm, ky. 1 (Ref. RPC VI, 3288)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΕΙΝΟC ΑΥΓ** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩ Ν** *Heksastylos* tapınak, ¾ cepheden, cephe sütunların arasında Tykhe heykeli ayakta, sağ elinde dümen, sol elinde *cornucopia* tutuyor.

285 AE 8,18 g, 25 mm (Ref. RPC VI, 3298)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΕΙΝΟC Α(ΥΓ)** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙ Κ ΑΙΕΩΝ** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

286 AE 7,86 g, 24 mm (Ref. RPC VI, 3297)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΖΙΜΟC Κ** Maximinus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙ Κ ΑΙΕΩΝ** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

287 AE 6,61 g, 24 mm (Ref. RPC VI, 3315)

I. Maximinus (235-238)

ÖY: **Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΕΙΝΟC ΑΥΓ** Maximinus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Mars ayakta cepheden, başı sağa dönük, miğferli ve zırhlı, sağ elinde *patera*, sol elinde mızrak tutuyor, solda kalkan.

288 AE 26 mm, ky. 1 (Ref. RPC VI, 3267)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **ΤΟΝ ΚΤΙCΤΗΝ ΝΙΚΑΙΕ͡ΩΝ** Dionysos dört filli araba üzerinde oturuyor, sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

289 AE 17,71 g, 31 mm, ky. 2 (Ref. RPC VII.2, 19816)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Sağda kalkan üzerinde oturan Athena sola dönük, sağ elinde Nike, solda ayakta Tykhe sağa dönük, elinde bebek Dionysos, Nike tarafından taçlandırılıyor.

290 AE 22,87 g, 33 mm (Ref. RPC VII.2, 19811)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓOPΔIANOC AYΓ** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **TON KTICTHN NIKAIEƱN** Sağda kalkan üzerinde oturan Athena sola dönük, sağ elinde *patera*, solda ayakta Tykhe sağa dönük, elinde bebek Dionysos.

291 AE 24,20 g, 33 mm (Ref. RPC VII.2, 19812)

III. Gordianus (241-244)

ÖY: **CAB TPANKYΛΛINA C** Tranquillina'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta, sağa dönük, sağ eli arkasında, sol kolunda aslan postu, sol eliyle kaya üzerindeki lobuta yaslanıyor.

292 AE 6,01 g, 23 mm (Ref. RPC VII.2, 19851)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓOPΔIANO[C AYΓ]** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sola dönük, zırhlı, kalkanlı ve mızraklı, kalkan üzerinde Gorgon başı.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles aslan üzerinde uzanıyor, sola dönük, sağ elinde Eros, sol elinde lobut, aslan sağa.

293 AE 20,52 g, 33 mm (Ref. RPC VII.2, 19817)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓOPΔIANOC AY** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Agonistik masa üzerinde agonistik taç, masanın altında *amphora*.

294 AE 5,20 g, 23 mm, ky. 12 (Ref. RPC VII.2, 19835)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT (ΓOPΔIANOC) [AYΓ]** III. Gordianus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, tepelerinde çelenk.

295 AE 3,13 g, 19 mm (Ref. RPC VII.2, 19867)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓOPΔIANOC AYΓ** III. Gordianus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, sağ ve soldakilerin tepelerinde çelenk, ortadakinin tepesinde kartal.

296 AE 2,90 g, 20 mm (Ref. RPC VII.2, 48127)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **CAB TPANKYΛΛINA** Tranquillina'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Üç standard, sağ ve soldakilerin tepelerinde çelenk, ortadakinin tepesinde kartal.

297 AE 3,32 g, 19 mm (Ref. RPC VII.2, 19876)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓOPΔIANOC AY[Γ]** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dört standard, sağ ve soldakilerin tepelerinde çelenk, ortadakilerin tepelerinde *capricornus*.

298 AE 3,08 g, 19 mm (Ref. RPC VII.2, 19863)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓOPΔIANOC AY[Γ]** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dört standard, sağ ve soldakilerin tepelerinde *capricornus*, ortadaklerin tepelerinde kartal.

299 AE 3,15 g, 19 mm (Ref. RPC VII.2, 19865)

III. Gordianus (241-244)

ÖY: **[CAB TPAN]KYΛΛINA C** Tranquillina'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **[NIK]AIEΩN** Nemesis ayakta sola dönük, sağ eliyle khitonunu tutuyor, sol elinde dizgin, sağ ayağının yanında tekerlek.

300 AE 6,08 g, 25 mm, 6 ky (Ref. RPC VII.2, 19844)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓOPΔIANOC AYΓ** III. Gordianus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Nemesis ayakta, cepheden, başı sola dönük, sağ elinde terazi, sol elinde dizgin, sağ ayağının yanında tekerlek.

301 AE 5,87 g, 22 mm, 6 ky (Ref. RPC VII.2, 19830)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **[M ANT] ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NI K A IE ΩN** *Tetrastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında *cornucopia* tutan figür.

302 AE 5,65 g, 23 mm, ky. 12 (Ref. RPC VII.2, 58925)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NI KAI EΩN** *Tetrastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında *cornucopia* tutan figür.

303 AE 5,09 g, 21 mm (Ref. RPC VII.2, 75069)

III. Gordianus (241-244)

ÖY: **CAB TPANKYΛΛINA C** Tranquillina'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında Tykhe heykeli ayakta, sağ elinde dümen, sol elinde *cornucopia* tutuyor.

304 AE 6,09 g, 23 mm (Ref. RPC VII.2, 19858)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **N [I] KAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden, sol üstte kontrmark.

305 AE 5,55 g, 22 mm (Ref. RPC VII.2, 1931)

III. Gordianus (238-244)

ÖY: **M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ** III. Gordianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **N I KAIEΩN** *Heksastylos* tapınak, cepheden.

306 AE 6,04 g, 23 mm (Ref. RPC VII.2, 1932)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **M IOYΛIOC ΦIΛIΠΠOC [AYΓ]** I. Philippus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos ayakta, sola dönük, sol elinde *thyrsos*, sağ elinde *kantharos*.

307 AE 10,70 g, 28 mm, ky. 12 (Ref. RPC VII.2, 19895)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **MAPKIA OTAKI CEOYHPA AYΓ** Otacilia Severa'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos ayakta, sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

308 AE 11,51 g, 27 mm, ky. 12 (Ref. RPC VII.2, 19917)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **[M I]OYΛIOC ΦIΛIΠΠOC K** II. Philippus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos ayakta, sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

309 AE 11,37 g, 27 mm, ky. 12 (Ref. RPC VIII, 19930)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **MAPKIA O(TAKI CEOYHPA AYΓ)** Otacilia Severa'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta, sağa dönük, sağ eli arkasında, sol kolunda aslan postu, sol eliyle kaya üzerindeki lobuta yaslanıyor, solda sadak.

310 AE 11,94 g, 28 mm, ky. 12 (Ref. RPC VIII, 19918)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **MAPKIA OTAKI CEOYHPA AYΓ** Otacilia Severa'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Agonistik taç içinde iki palmiye dalı.

311 AE 11,61 g, 28 mm (Ref. RPC VIII, 19908)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **M IOYΛIOC ΦIΛIΠΠOC AYΓ** I. Philippus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIΩN AYΓOYCTIA CEYHPIA** İki agonistik taç, içlerinde birer palmiye dalı, aralarında kese.

312 AE 11,27 g, 27 mm (Ref. RPC VIII, 19905)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **M IOYΛIOC ΦIΛIΠΠOC AYΓ** I. Philippus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İmparator at biniyor, sağa dönük, ilerliyor, elinde mızrak.

313 AE 11,74 g, 28 mm, ky. 6 (Ref. RPC VIII, 19896)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **M IOYΛIOC ΦIΛIΠΠOC AYΓ** I. Philippus'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İmparator at biniyor, sola dönük, sağ eliyle selamlama hareketi yapıyor.

314 AE 10,47 g, 27 mm (Ref. RPC VIII, 19898)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **M IOYΛIOC ΦIΛIΠΠOC AYΓ** I. Philippus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIΩN AYΓOYCTIA CEYHPIA** İçinde palmiye dalı bulunan iki agonistik taç, aralarında kese.

315 AE 11,14 g, 27 mm (Ref. RPC VIII, 48136)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **M IOYΛIOC ΦIΛIΠΠOC K** II. Philippus'un büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Nemesis ayakta, sola dönük, sağ elinde terazi, sol elinde *cornucopia*, sağ ayağının yanında tekerlek.

316 AE 12,94 g, 28 mm (Ref. RPC VIII, 19929)

I. Philippus (244-249)

ÖY: **MAPKIA OTAKI CEOYHPA AYΓ** Otacilia Severa'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Antitetik iki pentastylos tapınak, ¾ cepheden.

317 AE 11,20g, 27 mm (Ref. RPC VIII, 19923)

Traianus Decius (249-251)

ÖY: **EPENNIA ETPOYCKIΛΛA AY C** Etruscilla'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos ayakta, sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

318 AE 4,95 g, 23 mm, ky. 12 (Ref. RPC IX, 255A)

Traianus Decius (249-251)

ÖY: **AY(T) K TP ΔEKIOC AY CE** Traianus Decius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** İki standard, tepelerinde çelenk, ortada vexillum.

319 AE 2,47 g, 17 mm, ky. 1 (Ref. RPC IX, 280)

Traianus Decius (249-251)

ÖY: **EPENNI ETPOYCKIΛΛA AY CE** Etruscilla'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Nemesis ayakta, sola dönük, sağ eliyle khitonunu tutuyor, sağ ayağının yanında tekerlek.

320 AE 4,45 g, 21 mm, 12 ky (Ref. RPC IX, 276)

Traianus Decius (249-251)

ÖY: **AYT K TP ΔEKIOC AYΓ CE** Traianus Decius'un defne çelenkli büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Nemesis ayakta, sola dönük, sağ eliyle *khiton*unu tutuyor, sol elinde ölçü aleti (?), sağ ayağının yanında tekerlek.

321 AE 2,73 g, 18 mm, 6 ky (Ref. RPC IX, 278)

Trebonianus Gallus (251-253)

ÖY: **AYT K Γ BEIB ΓAΛΛOC AY** Trebonianus Gallus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Dionysos ayakta, sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

322 AE 8,40 g, 26 mm (Ref. RPC IX, 296)

Trebonianus Gallus (251-253)

ÖY: **[AYT K Γ BEI]B ΓAΛΛOC AYI** Trebonianus Gallus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Herakles ayakta, sağa dönük, sol elinde aslan postu ve lobut, solda sadak.

323 AE 7,56 g, 25 mm, ky. 10 (Ref. RPC IX, 306A)

Trebonianus Gallus (251-253)

ÖY: **ΑΥΤ Κ Γ ΒΕΙΒ ΓΑΛΛΟC Α** Gallus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Agon ayakta, sola dönük, her iki elinde içinde palmiye yaprağı bulunan birer agonistik taç tutuyor.

324 AE 7,05 g, 24 mm (Ref. RPC IX, 285)

Trebonianus Gallus (251-253)

ÖY: **ΑΥΤ Κ Γ ΒΕΙΒ ΓΑΛΛΟC ΑΥ(Γ)** Gallus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Agon ayakta, sola dönük, her iki elinde içinde palmiye yaprağı bulunan birer agonistik taç tutuyor.

325 AE 7,93 g, 25 mm (Ref. RPC IX, 286)

Trebonianus Gallus (251-253)

ÖY: **ΑΥΤ Κ Γ ΒΕΙΒ ΓΑΛΛΟC ΑΥ** Gallus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Nemesis ayakta, sola dönük, sağ eliyle *khiton*unu tutuyor, sol elinde ölçü aleti, sağ ayağının yanında tekerlek.

326 AE 7,32 g, 26 mm, 12 ky (Ref. RPC IX, 301)

Volusianus (251-253)

ÖY: **ΑΥ Κ ΒΕΙΒ ΓΑΛΛΟC ΟΥΟΛΟCCΙΑΝΟC**, Volusianus'un başı sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΩΝ** Portikolu *distylos* yapı.

327 AE 10,47 g (WW - Bibliotheque Nationale, Paris, gallica.bnf.fr; Ref. BMC 139)

Valerianus (253-260)

ÖY: **Γ Π ΟΥΛΙΚ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC ΑΥ** Valerianus'un ışın taçlı büstü sağa.

AY: **ΡΩΜΑΙΩΝ ΝΩC […]** Kanatlı Nike ayakta cepheden, başı sağa dönük, sol elinde *tropaion*, sağ elinde kalkan.

328 AE (AMC, 13669; Ref. RG I.3, 803)

Valerianus (253-260)

ÖY: **ΑΥΤ Ο ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC ΓΑΛΛΗΝΟC CΕΒΒ** Valerianus ve Gallienus'un ışın taçlı büstleri, birbirlerine dönük.

AY: **ΤΟΝ ΟΙΚΙ C ΤΗΝ ΝΙΚΑΙΕΙC** Çıplak Herakles ayakta, sola dönük.

329 AE (AMC, 12813; SNG von Aulock, 7080)

Valerianus ve Gallienus (253-260)

ÖY: **ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC ΓΑΛΛΙΗΝΟC CEB**, Valerianus ve Gallienus'un ışın taçlı büstleri, birbirlerine dönük.

AY: **ΟΙ ΚΤΙCΤΑΙ ΝΙΚΑΙΩΝ** Solda Artemis ayakta sağa, sağda Dionysos ayakta sola, tokalaşıyorlar.

330 AE (WW - Roma Numismatics E-Sale 36, Lot 276, 2017; Ref. RG I.3, 819)

Cornelius Valerianus (255-260)

ÖY: **Π Λ ΚΟΡ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΣ** Valerianus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΙΠΠΑΡΧΟΣ ΝΙΚ[ΑΙΕΩΝ]** *Cippus* üzerinde oturan Hipparkhos, önünde sütun üzerinde *globus*.

331 AE 5,05 g (Ref. SNG von Aulock, 7097)

Gallienus (256/257)

ÖY: **ΠΟΥ(ΒΛΙΟC) ΛΙ(ΚΙΝΙΟC) ΕΓ(ΝΑΤΙΟC) ΓΑΛΛΙΗΝΟC CEB(ACTOC)** Gallienus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩ[Ν] ΑΡΙCΤΩΝ ΜΕΓ(ΙCΤΩΝ)** Kent surları.

332 AE 5,94 g (Ref. Weiser 1983, 255)

Gallienus (256)

ÖY: **ΑΥ[Τ(ΟΚΡΑΤΟΡΕC) Ο] ΥΑΛΕ[Ρ]ΙΑΝΟ[C] (ΚΑΙ) ΓΑΛΗΝΟC (ΚΑΙ) ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC Κ(ΑΙCΑΡ) [CEBB]** Merkezde Cornelius Valerianus, sağda Valerianus ve solda Gallienus'un başları.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ [ΑΡΙCΤ]ΩΝ [ΜΕΓΙCΤΩΝ]** Üç ödül tacı.

333 AE 7,39 g (Ref. Weiser 1983, 262)

Gallienus (256)

ÖY: **Γ(ΑΙΟC) Π(ΟΥΒΛΙΟC) ΓΑΛΛΙΗΝΟC CEB(ACTOC)** Gallienus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΡΩΜΑΙΩΝ ΝΙΚΗΝ ΝΙΚΑΙΕΙ[C]** *Tropaion* taşıyan kanatlı Nike ayakta sağa dönük.

334 AE 9,30 g (Ref. Weiser 1983, 240)

Gallienus (253-268)

ÖY: **ΠΟΥ ΛΙ ΕΓ ΓΑΛΛΙΗ[ΝΟC]** Gallienus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos dört filli araba üzerinde oturuyor, sola dönük, sağ elinde *kantharos*.

335 AE 7,39 g (WW - Numismatik Naumann Auction 50, Lot 321; Ref. RG I.3, 836)

Gallienus (256)

ÖY: **[ΑΥΤ(ΟΚΡΑΤΟΡΕC)] ΟΥΑΛΕ[ΡΙΑΝΟC (ΚΑΙ) ΓΑΛΛΗΝΟC CΕΒΒ]** Valerianus ve Gallienus'un ışın taçlı büstleri, birbirlerine dönük.

AY: **ΟΜΗΡΟC ΝΙΚΑΙΕΩΝ** *Himation* giyimli Homeros, sola dönük, *cippus* üzerinde oturuyor.

336 AE 10,34 g (Ref. Weiser 1983, 261)

Gallienus (256)

ÖY: Gallienus'un başı sağa dönük.

AY: **ΑΓΩΝΕC ΙΕΡΟΙ ΝΙ[ΚΑ]ΙΕΩΝ**, Üç adet ödül tacı, levhanın kenarında **ΟΥ[ΑΛ(ΕΡΙΑΝΕΙΑ) Γ]ΑΛΛ(ΙΗΝΕΙΑ)**

337 AE 8,49 g (Ref. Weiser 1983, 258)

Gallienus (256-257)

ÖY: **Γ Π ΛΙΚ ΓΑΛΙΗΝΟ [C CE] Β** Gallienus'un büstü sağa dönük.

AY: **[ΔΙΟ Π] Υ Θ CΕΒ ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos ayakta sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

338 AE 7,75 g (Ref. Weiser 1983, 244)

Gallienus (256-257)

ÖY: **[…]** Gallienus'un büstü sağa dönük.

AY: **ΔΙΟΝΥCΙΑ ΝΙΚΑΙΕΩΝ** Dionysos ayakta sola dönük, sağ elinde *kantharos*, sol elinde *thyrsos*.

339 AE 7,59 g (Ref. Weiser 1983, 245)

Gallienus (253-268)

ÖY: **ΚΟΡ ΣΑΛΩΝΕΙΝΑ ΣΕΒ** Salonina'nın *diadem*li büstü sağa dönük.

AY: **ΝΙΚ Α Ι ΕΩΝ** *Heksastylos* tapınak, cepheden, sütunların arasında *polos*lu Tykhe heykeli, ayakta, cepheden, sağ elinde dümen, sol elinde *cornucopia*.

340 AE 6,44 g (Ref. SNG von Aulock I, 7095)

Macrianus (260-261)

ÖY: **TIT Φ [OYΛI]OY MAKPIANOC CE B** Macrianus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **[NIK]AIEΩN** Nikaia surları.

341 AE 7,20 g (Ref. Weiser 1983, 263)

Quietus (261-262)

ÖY: **TIT ΦOYΛ I KYHTOC ΣEB** Quietus'un ışın taçlı büstü sağa dönük.

AY: **NIKAIEΩN** Nikaia surları.

342 AE 5,76 g (Ref. SNG von Aulock, 7098)

KATALOG B.
DİĞER SİKKELER

M.Ö. 350-330

Locri Epizephyrii

ÖY: **ΙΕΥΣ** Zeus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ΛΟΚΡΩΝ ΕΙΡΗΝΑ** *Altar* üzerine oturan Eirene, sağ elinde *kerykeion*.

1 AR 7,12 g (Numismatica Ars Classica AG Auction 13, no. 208, 1998 (magnagraecia.nl); Ref. SNG ANS III, 501)

M.Ö. 280 c.

Byzantion

ÖY: Büyük İskender'in başı sağa dönük.

AY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ** Athena Nikephoros sola dönük, oturuyor, sağ elinde Nike, arkasında kalkan, altta **ΠΥ**.

2 AR 16,96 g (WW: CNG 61, Lot 544, 2002; Ref. Carradice – Price 2001, 140 no. 234)

M.Ö. 279-260 c.

Aitolia

ÖY: Herakles'in aslan postlu başı sağa dönük.

AY: **[A]ITΩΛΩN** Aitolos kalkan üzerinde oturuyor, sağa dönük, sağ elinde mızrak tutuyor.

Ref.: BMC Thessaly s. 194, 4ff

3 AR 16,62 g (WW: Ex Roussopoulos Collection, Hirsch XIII, Lot 1600, 1905; Ref. BMC Thessaly, 8)

M.Ö. 238-228 c.

Aitolia

ÖY: Aslan postlu Herakles başı, sağa.

AY: **[A]ITΩΛΩN** Aitolos kalkan üzerinde oturuyor, sağa dönük, sağ elinde mızrak tutuyor.

Ref.: McClean 5401

4 AR 16,89 g, 30 mm, ky. 12 (Roma Numismatics Ltd Auction XX, Lot 95, 2020 (numisbids.com); Ref. Grose 1926, 5401)

Titus Quinctius Flamininus (M.Ö. 196)

Hellas

ÖY: Flamininus'un sakallı başı sağa dönük.

AY: **T. QVINCTI** Nike ayakta sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde uzun bir palmiye dalı tutuyor.

5 AV 8,53 g, 20 mm, ky. 12 (Münzkabinett Berlin, 18201660 (numismatics.org); Ref. RRC, 548/1a)

Roma Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 90)

Roma

ÖY: Liber'in asma çelenkli başı sağa dönük.

AY: Uçan pegasus, sağa dönük, altta **Q TITI**.

6 AR 3,91 g, 18 mm (Numismatik Naumann GmbH, Auction 89, Lot 364 (biddr.com); Ref. RRC, 341/2)

Lucius Cornelius Sulla (M.Ö. 82)

ÖY:, **L·M / ANLI PROQ** Dea Roma'nın miğferli başı sağa dönük.

AY: **L·SVLLA·IMP/E** Sulla quadriga üzerinde muzaffer şeklinde, uçan Nike tarafından taçlandırılıyor, Sulla'nın sol elinde gem, sağ elinde caduceus.

7 AR 4,00 g, ky. 12 (American Numismatic Society, 1981.165.32 (numismatics.org); Ref. RRC, 367/1)

Aulus Postumius Albinus (M.Ö. 81)

Roma

ÖY: **HISPANIA** Hispania'nın örtülü başı sağa dönük.

AY: **A. ALBIN N. S. POST. A. F** *Toga*lı Albinius ayakta sola dönük, önünde *aquila*, arkasında *fasces*.

8 AR 3,83 g (Summer Auction, Lot 325, 2010 (acsearch.info); Ref. RRC, 372/2)

Roma Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 78)

Roma

ÖY: Liber'in asma çelenkli başı sağa dönük.

AY: **L CASSI Q F** Libera'nın asma çelenkli başı sola dönük**.**

9 AR 3,69 g, 19 mm (Numista: 67100; Ref. RRC, 386/1)

Marcus Plaetorius M.f. Cestianus (M.Ö. 67)

Roma

ÖY: **CESTIANVS** Kybele'nin sur taçlı başı sağa dönük, arkada aslan pençesi, önde *globus*.

AY: **M PLAETORIVS AED CVR EX S C** *Sella curulis*, solda bitki dalı.

10 AR 3,97 g (CA: Burgan Numismatique/Maison Florange Auction, Lot 298, 2024; Ref. RRC, 409/2)

M.Ö. 61

Roma

ÖY: Aemilia'nın örtülü başı sağa dönük.

AY: **AIMILIA REF S C M LEPIDVS** Aemilia Bazilikası.

11 AR 3,17 g, 17 mm (Numista: 66717; Ref. RRC, 419/3)

M.Ö. 56

Roma

ÖY: **ANCVS** Kral Ancus Marcius'un *diadem*li başı sağa dönük, başın arkasında *lituus*.

AY: **PHILIPPVS AQVA MAR** Süvari sağa dönük, su kemerinin üzerinde ilerliyor.

Ref.: Chicago Sanat Enstitüsü koleksiyonu

12 AR 4,07 g, 19 mm (Numista: 66813; Ref. RRC, 425/1)

Aulus Gabinius (M.Ö. 57-55 ?)

Nysa-Skythopolis

ÖY: **ΓAB** Gabinius'un sakalsız başı, sağa.

AY: **ΤΩΝ ΕΝ ΝΥΣΗΙ** Nike ayakta sola dönük, sağ elinde çelenk, sol elinde uzun bir palmiye dalı tutuyor.

13 AE 6,15 g, 20 mm (Ref. RPC I, 4825)

Aulus Gabinius (M.Ö. 55-54 ?)

Nysa-Skythopolis

ÖY: Gabinius'un sakalsız başı sağa dönük.

AY: **ΓAB NY L I** Dionysos ayakta sola dönük, *kantharos* ve asa tutuyor.

14 AE 5,64 g, 20 mm ky. 12 (Ref. RPC I, 4827)

Quintus Pompeius Rufus (M.Ö. 54 c.)

Roma

ÖY: **Q POMPEI Q F RVFVS COS** *Sella curulis*, solda ok, sağda defne dalı.

AY: **SVLLA COS Q POMPEI RVF** *Sella curulis*, solda *lituus*, sağda defne çelengi.

15 AR 4,11 g, 19 mm (Numista: 66968; Ref. RRC, 434/2)

Gaius Vibius Pansa (M.Ö. 48)

Roma

ÖY: **LIBERTATIS** Libertas'ın başı sağa dönük.

AY: **C·PANSA·C·F·C·N** *Dea Roma* kalkan yığını üzerinde pturuyor, solunda kanatlı Nike *Dea Roma*'yı taçlandırıyor.

Ref.: RRC 449/4.

16 AE 4,06 g, ky. 7 (American Numismatic Society, 1937.158.252 (numismatics.org); Ref. RRC, 449/4)

Gnaeus Pompeius Magnus (M.Ö. 46-45)

Hispania

ÖY: **M POBLICI LEG . PRO . PR** *Dea Roma*'nın miğferli başı sağa dönük.

AY: **CN. MAGNVS IMP** Solda Hispania, sağda Pompeius.

17 AR 3,92 g (Auction 99, Lot 97, 2015 (acsearch.info); Ref. RRC, 469)

Gaius Iulius Caesar (Diktatorluk), (M.Ö. 45 c.)

Lampsakos

ÖY: **C G I L** Caesar başı, sağa.

AY: **Q LVCRETI(O) L PONTIO IIVIR [M TVRIO LEG]** Öküz ile tarla süren rahip sağa dönük.

18 AE 7,12 g, 20 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2268.11)

Gaius Iulius Caesar (Diktatorluk), (M.Ö. 44-43)

Korinthos

ÖY: **LAVS IVLI CORINT** Caesar'ın defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **L CERTO AEFICIO C IVLI(O) IIVIR** *Petasos* giyimli Bellerophontes, Pegasos üzerinde, sağa dönük, sağ elindeki mızrağı aşağı yönde doğrultmuş şekilde.

19 AE 8,30 g, 24 mm (Ref. RPC I, 1116)

Lucius Livineius Regulus (M.Ö. 42)

Roma

ÖY: L. Livineius Regulus'un başı sağa dönük.

AY: **L LIVINEIVS REGVLVS** *Sella curulis*, sağda ve solda üçer *fasces*.

Ref.: Crawford 494/28; HCRI 177

20 AR 3,85 g (Auction 72, 500; Ref. RSC I, 11)

Roma Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 1. yy. ortası/sonu)

Kios

ÖY: **ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΟΡΣΟΒΑΡΙΟΣ ΜΟΥΣΗΣ** Orsobaris Musa'nın başı sola dönük.

AY: **ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΗΙ** Herakles'in başı sola dönük.

21 AE 7,56 g, 22 mm (Ref. RPC I, 2020)

Roma Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 1. yy. ortası/sonu)

Kios

ÖY: **ΩΡΟΔΑΛΤΙΔΟΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΚΟΜΗΔΟΥΣ ΘΥΓΑΤΡΟΣ** Orodaltis'in başı sağa dönük.

AY: **ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΗ** Kanatlı şimşek demeti.

22 AE 4,91 g, 20 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2021)

Augustus (Octavianus), (M.Ö. 42)

Roma

ÖY: **CAESAR III VIR R P C** Octavianus'un başı sağa dönük.

AY: **CAESAR DIC PR** Sella curulis, üstte çelenk.

Ref.: RSC 55b

23 AR 3,93 g (Spink Auction 19004, Lot 263, 2019 (numisbids.com); Ref. RSC I, 55b)

Augustus (Octavianus), (M.Ö. 32-29)

Italia

ÖY: Octavianus'un başı sağa dönük.

AY: **CAESAR DIVI.F** Pax ayakta, sola dönük, elinde *cornucopia* ve zeytin dalı.

24 AR (British Museum, Env. no. R.6159; Ref. RIC I, 252)

Augustus (M.Ö. 27 – M.S. 14)

Ephesos

ÖY: **IMP CAESAR DIVI F COS VI LIBERTATIS P R VINDEX** Augustus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **PAX** Pax ayakta, sola dönük, sağ elinde *kerykeion*, arkasında *cista* üstünde yılan.

25 AR 11,4 g, 27 mm (Numista: 247960; Ref. RIC I, 476)

Augustus - Thorius Flaccus (*Proconsul*), (M.Ö. 25 c.)

Nikomedeia

ÖY: **ΗΡΑ ΛΑΝΟΙΑ, ΝΙΚΟΜΗ** Hera'nın başı sağa dönük.

AY: **ΕΠΙ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΘΩΡΙΟΥ** Yabandomuzu sağa dönük, altta **ΡΜΕ** ve **Δ** monogramları.

26 AE 5,24 g, 20 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2063.4)

Augustus (M.Ö. 19)

Hispania

ÖY: **CAESAR AVGVSTVS** Augustus'un başı sağa dönük.

AY: **MAR VLT** *Tetrastylos tholos* içinde miğferli Mars, ayakta sola dönük, elinde *aquila* ve sancak.

27 AV 7,9 g (Numista: 247464; Ref. RIC I, 68)

Augustus (M.Ö. 19)

Hispania

ÖY: **CAESAR AVGVSTVS** Augustus'un başı sola dönük.

AY: **SIGNIS RECEPTIS** Mars ayakta, sola dönük, başı sağa, miğferli, elinde *aquila* ve sancak.

28 AV 7,9 g (Numista: 247485; Ref. RIC I, 80b)

Augustus (M.Ö. 19-18)

Pergamon

ÖY: **IM IX TR PO V** Augustus'un başı sağa dönük.

AY: **MART VLTO[R]** *Tetrastylos tholos*, cepheden, içinde sancak.

29 AR 11,20 g (WW: Numismatica Ars Classica, Auction 101, Lot 69, 2017; Ref. RIC I, 507)

Augustus (M.Ö. 18-16)

Hispania

ÖY: Augustus'un başı sağa dönük.

AY: **AVGVSTVS** *Capricornus* sağa dönük, üstte *cornucopia*, altta *globus*, dümen.

30 AR (WW; Ref. RIC I, 126)

Augustus (M.Ö. 11-M.S. 12)

Thrakia

ÖY: **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ** Rhoemetalkes ve Pythodoris'in başları sağa dönük.

AY: **ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ** Augustus ve Livia'nın başları sağa dönük.

31 AE 15,13 g, 27 mm (Ref. RPC I, 1708)

M.Ö. 2/1

ÖY: Örtülü tanrıça başı sağa dönük, sağda Augustus'un başı sağa dönük.

AY: Boğa sola dönük, ilerliyor, üstte **ΚϚ**, altta **ΣΝΗ**.

32 AE 22 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 4483)

Tiberius (22-30)

Roma

ÖY: **DIVVS AVGVSTVS PATER** Augustus'un başı sola dönük.

AY: **PROVIDENT** Altar betimi, iki yanında **S C**.

33 AE 11,3 g (Landesmuseum Württemberg, Env. no. MK 17362a; Ref. RIC I, 81)

Claudius (49-54)

Iconium

ÖY: **ANNIOC ΑΦΡΕΙΝΟC** Annius Afrinus'un başı sağa dönük.

AY: **ΚΛΑΥΔ(Ε)ΙΚΟΝ(Ι)ΕΩΝ** Perseus ayakta sola dönük, sol elinde Medusa başı tutmaktadır.

34 AE 3,16 g, 18 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 3543)

Nero (54-68)

Parion

ÖY: **NER CLA CAES** Nero'nun defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **AVGVSTVS** *Capricornus* sağa dönük, başı geriye, üzerinde *cornucopia*.

35 AE 22 mm, ky. 7 (Ref. RPC I, 2265)

Nero (66)

Lugdunum

ÖY: **IMP NERO CAESAR AVG P M TR POT P P** Nero'nun başı sağa dönük, altta *globus*.

AY: **ARA PACIS** Ara Pacis altarı, cepheden, iki yanında **S C**.

36 AE 9,37 g (British Museum, Env. no. 10067; Ref. RIC I, 526)

Galba (68-69)

Parion

ÖY: **GALBA CAESAR** Galba başı sağa dönük, altta yıldız.

AY: **AVGVSTV** *Capricornus* sağa dönük, başı geriye, üzerinde *cornucopia*.

37 AE 8,61 g, 22 mm, ky. 12 (Ref. RPC I, 2267.3)

Vespasianus (69-79)

Parion

ÖY: **VESPASIANVS CAESAR** Vespasianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **AVGVSTVS** *Capricornus* sağa dönük, başı geriye, üzerinde *cornucopia*.

38 AE 6,21 g, 22 mm, ky. 11 (Ref. RPC II, 887.12)

Vespasianus (75-79)

Roma

ÖY: **T CAESAR IMP VESPASIAN** Defne çelenkli baş sağa dönük.

AY: **PAX AVGVST** Pax tahtta oturuyor, dola dönük, elinde asa ve zeytin dalı.

39 AV (WW: Cohen 134; Ref. RIC II, 212)

Titus (79)

Roma

ÖY: **IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M** Titus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **TR P VIIII IMP XIIII COS VII P P**, *Capricornus* sola dönük, altında *globus*.

40 AR (WW; Ref. RIC II, 7)

Titus (79-81)

Roma

ÖY: **IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M** Titus'un başı sağa dönük.

AY: **TR P IX IMP XV COS VIII P P** *Sella curulis*, üstte çelenk.

41 AR 3,58 g, 18 mm, ky. 6 (CA: CNG Triton XXVII Online Sessions, Lot 6098, 2024; Ref. RSC II, 318)

Titus (80)

Roma

ÖY: **IMP T CAES VESP AVG P M TR P P P COS VIII** Titus'un başı sola dönük.

AY: **IVD CAP SC** Ortada palmiye ağacı, solda Iudaia oturmakta, sağda ayakta esir durmaktadır.

42 AE 29,21 g, 35 mm, ky. 6 (CNG Triton XVIII Sessions 3 & 4, 2015 (numisbids.com); Ref. RIC II, 91)

Titus (80-81)

Roma

ÖY: **CAES DIVI AVG VESP F DOMITIAN COS VII** Domitianus'un başı sağa dönük.

AY: **PAX AVGVST** Pax ayakta sola dönük, sağ elinde bitki dalı, sol elinde *cornucopia* iki yanında **S C**.

43 AE 25,00 g (Numista: 251306; Ref. RIC II, 155a)

Titus (80-81)

ÖY: **CAES DIVI AVG VESP F DOMITIAN COS VII** Domitianus'un defne çelenkli başı, sağa dönük.

AY: **PAX AVGVST** Pax ayakta, sola dönük, sağ elinde bitki dalı, sol elinde *cornucopia*, iki yanında **S C**.

44 AE 26,4 g (Numista: 251306; Ref. RIC II, 508)

Domitianus (85-86)

Roma

ÖY: **IMP CAES DOMIT AVG GERM COS XI CENS POT P P** Domitianus'un başı sağa dönük.

AY: **SALVTI AVGVSTI** Ara Salutis Augusti altarı, cepheden, iki yanında **S C**.

45 AE (WW: Savoca Numismatik Auction 30, Lot 340, 2019; Ref. RIC II, 304)

Hadrianus (119-121)

ÖY: **IMP CAESAR TRAIANVS HADRIANVS AVG P M TR P COS III** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **RESTITVTORI ORBIS TERRARVM** Hadrianus ve *Orbis Terrarum*, **S C**.

Ref.: RIC II 594b; Cohen 1285

46 AE 24,43 g, ky. 6 (WW: CNG 69, Lot 1593, 2005; Ref. RIC II, 594)

Hadrianus (134-138)

Roma

ÖY: **HADRIANVS AVG COS III PP** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **RESTITVTORI BITHYNIAE** Hadrianus ve Bithynia, altta **S C**.

47 AE 23,68 g (WW: Numismatica Ars Classica Auction 59, Lot 1980, 2011; Ref. RIC II, 947)

Hadrianus (134-138)

Roma

ÖY: **HADRIANVS AVG COS III PP** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **RESTITVTORI GALLIAE** Hadrianus ve Gallia, altta **S C**.

48 AE 27,79 g (WW; Ref. RIC II, 950)

Hadrianus (134-138)

Roma

ÖY: **HADRIANVS AVG COS III PP** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **RESTITVTORI HISPANIAE** Hadrianus ve Hispania, altta **SC**.

49 AE 25,00 g (WW: Numismatik Lanz, 2006; Ref. RIC II, 954)

Hadrianus (134-138)

Roma

ÖY: **HADRIANVS AVG COS III PP** Hadrianus'un defne çelenkli başı, sağa.

AY: **RESTITVTORI ITALIAE** Hadrianus ve Italia, altta **S C**.

50 AE 25,94 g (WW: CNG Auction 67, Lot 1491, 2004; Ref. RIC II, 956)

Hadrianus (134-138)

Roma

ÖY: **HADRIANVS AVG COS III PP** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **RESTITVTORI PHRYGIAE** Hadrianus ve Phrygia, altta **SC**.

51 AE (WW: Künker GmbH Auction 347, Lot 433, 2021; Ref. RIC II, 962)

Hadrianus (134-138)

Roma

ÖY: **HADRIANVS AVG COS III PP** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **RESTITVTORI AFRICAE** Hadrianus ve Africa.

52 AR (WW; Ref. RIC II, 322)

Hadrianus (134-138)

Roma

ÖY: **HADRIANVS AVG COS III PP** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **RESTITVTORI ACHAIAE** Hadrianus ve Akhaia.

53 AE 11,05 g, 25 mm (WW; Ref. RIC II, 939)

Hadrianus (134-138)

ÖY: **HADRIANVS AVG COS III PP** Hadrianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **ADVENTVI AVG BITHYNIAE** Hadrianus ve Bithynia, altta **S C**.

54 AE (numismatics.org, 1740; Ref. RIC II, 881)

Marcus Aurelius (161-180)

Roma

ÖY: **DIVVS ANTONINVS**, Antoninus Pius'un başı sağa dönük.

AY: **DIVO PIO** Altar, cepheden.

55 AR (WW; Ref. RIC III, 441)

Volusianus (251-253)

Roma

ÖY: **IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG** Volusianus'un defne çelenkli başı sağa dönük.

AY: **IVNONI MARTIALI** *Distylos* planlı Iuno Tapınağı, ortada tahtta oturan Iuno, tapınağın iki yanında **S C**.

56 AE 11,84 g, 25 mm, ky. (CA: Leu Numismatik AG Web Auction 27, Lot 1922, 2023; Ref. RIC IV,3 253)

Volusianus (251-253)

Roma

ÖY: **IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG**, Volusianus'un başı, sağa.

AY: **IVNONI MAR[TIALI]** *Distylos* planlı Iuno tapınağı, ortada tahtta oturan Iuno, tapınağın iki yanında **S C**.

57 AE 16,36 g, 29 mm, ky. 12 (CA: Leu Numismatik AG Web Auction 14, Lot 237, 2023; Ref. RIC IV,3 253)

KATALOG C.
PROSOPOGRAPHIA

P001
L(ucius) Aburnius Skymnos

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Yenişehir Kapı, iç kapı, doğu duvarı.
Ölçüler : Y.: 126 cm; G.: 77 cm; D.: - cm; HY.: 4 cm.
Edisyon : Schneider – Karnapp 1938: 44 no. 5; REG LIII 160; *INikaia* 97
Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Λ. Ἀβούρν[ιος] | Σκύμνος | ζήσας ἔτη νδ΄. ||[4] Χαῖρε.

Çeviri: *L(ucius) Aburnius Skymnos 54 yıl yaşadı. Sağlıcakla!*

P002
Publius Aelianus Severianus Ariston

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Gölpazarı ilçesi.
Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.
Edisyon : Öztürk HS 2020a: 59 (Lev. 9)
LIT : Öztürk HS – Pilevneli 2013: 42; Öztürk HS 2020a: 59; Öztürk HS 2020b: 115; IAM IV 026
Tarih : M.S. 138 (IAM IV 026) / M.S. 119 (HN)

[---Αὐτοκρά-]|τορος τὸ β΄ Καίσαρος | Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ Σε||[4]βαστοῦ καὶ Αὐτοκράτορος | Τραιανοῦ Καίσαρος Ἀντωνείνου ἡ κώμη Ὀπλεάνων εὐ|χαριστοῦσα κτλ.

Çeviri (HN): *İmparator Caesar Traianus Hadrianus Augustus'un ve İmparator Traianus Caesar Antoninus'un 2. (yönetim yılı) sırasında Hopleanoi köyü teşekkürlerini sundu vs.*

P003
P(ublius) Aelius Agrippa

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Himmetoğlu köyü, Orta mahalle.

Ölçüler **:** Y.: 160 cm; G.: 75 cm; D.: 105 cm; HY.: 3 cm.
Edisyon **:** *IBithStudien* 124 III-5 (dn. 3); *INikaia* 1254; REG XCII 546; SEG XXVIII 1021
LIT **:** Fernoux 2004: 344 no. 4; Öztürk HS 2023: 412
Tarih **:** M.S. 2.-3. yy. (ed.) / M.S. 117-138 (HN)
CH **:** ἀγορανόμος, πρεσβευτὴς

Π. Αἴλιος Ἀγρίππα | ἀγορανομήσας τῆς | ἑαυτοῦ πατρίδος ||[4] καὶ σεῖτον ἐπιμετρήσας καὶ ἄρξας καὶ πρεσβεύσας πολλάκις καὶ χρήματα ἐπιδοὺς ζήσας||[8] ἔτη οε΄.

Çeviri: *75 yıl yaşayan, kendi vatanının agoranomos görevini, hububat dağıtımı memuriyetlerini yapmış, (kenti) yönetmiş ve sık sık presbeutes görevinde bulunmuş ve (kente) kendi isteği ile maddi yardımlarda bulunmuş olan P(ublius) Aelius Agrippa.*

P004

P(ublius) Aelius Firmus

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Karşıköy, Asarlık mahallesi.
Ölçüler **:** Y.: 84 cm; G.: 45 cm; D.: 42 cm; HY.: 2,5 cm.
Edisyon **:** Oktan 2007: 65 no. 5; SEG LVII 1274
Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 117-138 (HN)

Π. Αἴλιος Μαρκιανὸς καὶ [vac] Π. Αἴλιος | Ῥοῦφος καὶ Π. Αἴλιος ||[4] Φίρμος [vac] Π. Αἰλίῳ [vac] | Ῥούφῳ [vac] καὶ Ὀκταίᾳ | Λονγείνῃ τοῖς ἑαυ|τῶν γονεῦσι [vac] μνή||[8]μης χάριν [vac] χαῖρε.

Çeviri: *P(ublius) Aelius Marcianus, P(ublius) Aelius Rufus ve P(ublius) Aelius Firmus, kendi babaları P(ublius) Aelius Rufus ve anneleri Octavia Longina'nın hatırası için (yaptırdılar). Sağlıcakla!*

P005

Marcus Aelius Graptos

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Gerişler köyü.

Ölçüler **:** Y.: 97 cm; G.: 59 cm; D.: 63 cm; HY.: 2,1-4,2 cm.
Edisyon **:** Öztürk HS – Dönmez-Öztürk 2015: 250-251 no. 9;
AE 2015 (2018): 1425
Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 161-180 (HN)

Μᾶρκος Αἴλιος | Γρ̣άπ{π}τος ζῶν | ἑαυτῷ καὶ Παρισίᾳ̣ ||[4] [τῇ] ἑ̣αυτοῦ συνβ̣[ίῳ] | [μνήμης ἕνεκεν(?)].

Çeviri: *Marcus Aelius Graptos hayattayken (bu mezarı) kendisine ve eşi Parisia'ya [hatırası nedeniyle] (yaptırdı).*

P006

P(ublius) Aelius Hermias

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Yenipazar ilçesi, Yukarıboğaz köyü.
Ölçüler **:** Y.: 143 cm; G.: 48 cm; D.: 40 cm; HY.: 2-2,5 cm.
Edisyon **:** *INikaia* 1465 (Lev. XXVIII)
Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 117-138 (HN)

Ἔτους ηι′· | Π. Αἴλιος | Ἑρμίας Ἑρμι||[4]όχ̣ῃ τῇ ἑαυτοῦ | γλυκυτάτῃ γυ|ναικὶ ζησάσῃ | ἔτη κε′, ||[8] καὶ Καλλιόπ̣ῃ | θυγατρὶ ζησάσῃ | ἔτη β′, | καὶ Ἑρμαδίῳ νέ||[12]ῳ ζήσαντι | ἔτη θ′ | ἀνέστησεν | καὶ ἑαυτῷ ζῶν ||[16] καὶ φρονῶν· | χαῖρε.

Çeviri: *18. (yönetim) yılı; P(ublius) Aelius Hermias, pek sevgili eşi 25 yıl yaşayan Hermione için ve kızı 2 yıl yaşayan Kalliope için ve 9 yıl yaşayan genç Hermadios için ve kendisi için henüz yaşarken ve şuuru yerindeyken (bu anıtı) yaptırdı; sağlıcakla!*

P007

Pu(blius) Ae(lius) Iulianus Pappion

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Yenipazar ilçesi, Danışment köyü.
Ölçüler **:** Y.: 90 cm; G.: 60 cm; D.: 38 cm; HY.: 3-4 cm.
Edisyon **:** *INikaia* 1313 (Lev. IX a/b)
Tarih **:** M.S. 2.-3. yy. (ed.) / M.S. 117-138 (HN)

Πο. Αἰ. Ἰουλιανὸς | Παππίων ζῶν ἑ|αυτῷ καὶ Ἀσκλη||[4]πιοδότῃ τῇ ἑαυ|τοῦ γυναικὶ τὸν | [βωμ]ὸν ἀνέστησεν.

Çeviri: *Pu(blius) Ae(lius) Iulianus Pappion henüz yaşarken (mezar) altarını kendisi ve kendi karısı Asklepiodote için diktirdi.*

P008

L(ucius) Aelius Lucanius Valens

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Bozüyük ilçesi, Yürükçepni köyü.

Ölçüler : Y.: 146 cm; G.: 57-67 cm; D.: 55 cm; HY.: 4-4,5 cm.

Edisyon : Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022b: 107 no. 37

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 161-192(HN)

Λ(ουκίῳ) Αἰλίῳ Λουκα|νίῳ Οὐάλεντι κ|αὶ Ἰουλίᾳ <γ>ονεῦ||[4]ᵛσι τειμιωτάτοι|ς τὸν βωμὸν ἀ|νέστησαν Λουκάν|ιος καὶ Ἰουλιαν||[8]ὸς εὐσεβείας ἕνεκ|[εν].

Çeviri: *(Evlatları) Lucanius ve Iulianus (bu) altarı pek saygın ana-babaları L(ucius) Aelius Lucanius Valens ve Iulia(’nın hatırası) için dindarlıkları vesilesiyle diktiler.*

P009

P(ublius) Aelius Marcianus

Bkz. P004, sat. 1-2

Kendisi P(ublius) Aelius Rufus I (P011) ile Octavia Longina’nın oğludur. Ayrıca P(ublius) Aelius Firmus’un (P004) ve P(ublius) Aelius Rufus II’nin (P012) kardeşidir.

P010

M(arcus) Aelius Orphitianus

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, İznik Müzesi (Env. no. 332-336)

Ölçüler : Y.: 35 cm; G.: 137 cm; D.: 13 cm; HY.: 6,5 cm.

Edisyon : *INikaia* 127 (Lev. XIII); REG XCIII 513; SEG XXIX 1296; Çıtakoğlu – Şahin M 2022: 508 no. 5

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 161-180 (HN)

[---ανὸς Κα̣[---]λεας καὶ Μ. Αἴλιος Ὀρφιτιαν̣[ὸς] | [---] ζῶντες ἑαυτοῖς κατεσσκευάσαμεν [ἐπὶ τῷ](?) | [---]τα τῆς σκάφης εἶναι αὐτοανεξοδίασ[τα].

Çeviri: *(Biz) [---anus Ka[---]leas ve M(arcus) Aelius Orphitianus [---] henüz yaşarken kendimize (bu lahdi) yaptırdık. Lahde [kimse zarar vermemelidir]; (lahit) asla satılık değildir.*

P011

P(ublius) Aelius Rufus I

Bkz. P004, sat. 4-5

Kendisi P(ublius) Aelius Marcianus (P009), P(ublius) Aelius Firmus'un (P004) ve aynı isimli P(ublius) Aelius Rufus II'in (P012) babası, Octavia Longina'nın ise eşidir.

P012

P(ublius) Aelius Rufus II

Bkz. P004, sat. 2-3

Kendisi P(ublius) Aelius Marcianus (P009) ve P(ublius) Aelius Firmus'un (P004) kardeşi, P(ublius) Aelius Rufus (P011) ile Octavia Longina'nın çocuğudur.

P013

P(ublius) Aelius S---as

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Tımaraktaş köyü.

Ölçüler **:** Y.: 85 cm; G.: 37 cm; D.: 29 cm; HY.: 2,5-3 cm.

Edisyon **:** Marek – Adak 2016: 17-18 no. 23

Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 117-138 (HN)

CH **:** παραφύλαξ

Π. Αἴλιον Σ[---]ιαν οἱ ποιμέ̣[νες ἐτεί]|μησαν ΠΟΡΟ[---]||[4] τὸν ἑαυτῶν [vac] | ε[ὐ]εργέτην κ[αθ' ὅ]|λης τῆς παρα[φυλα]|κίας, τὸν δίκα[ιον] ||[8] καὶ ἀγαθὸν, π[αρα]|φυλακήσαν[τα ἀ]|γνῶς καὶ ἀσυ[νκρί]|τως. [vac]

Çeviri: *Çobanlar, [---] paraphylakia görevi süresince adil ve asil davranan, görevini saf ve emsalsiz şekilde yerine getiren, kendilerinin euergetesi P(ublius) Aelius S--as'ı onurlandırdı.*

P014

M(arcus) Aelius Theophanes

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Karşıköy, Asarlık mevkii.

Ölçüler : Y.: 192 cm; G.: 67 cm; D.: 68 cm; HY.: 2,8-6,3 cm.

Edisyon : Dönmez-Öztürk 2012: 73 no. 12; AE 2012 (2015): 1433; SEG LXII 972; Marek – Adak 2016: 22 no. 30

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 161-180 (HN)

Μ(ᾶρκος) Αἴλιος Θεοφάνης τὸ μνημεῖον ἑαυτῷ | κατεσκεύασεν καὶ Εὐ||[4]πατορίδι τῇ γυναικί.

Çeviri: *M(arcus) Aelius Theophanes bu mezarı kendisine ve eşi Eupatoris'e yaptırdı.*

P015

Publius Aemilius Timaios

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Kilciler köyü.

Ölçüler : Y.: 22 cm; G.: 62 cm; D.: 38 cm; HY.: 2 cm.

Edisyon : *INikaia* 1435 (Lev. XXIII)

Tarih : M.S. 1.-2. yy.

Πόπλι̣ε Αἰμίλιε Τίμαιε, χαῖρε.

Çeviri: (*Ey) Publius Aemilius Timaios. Sağlıcakla!*

P016

Claudius Anbibius Bassus

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Söğüt ilçesi.

Ölçüler : Y.: 123 cm; G.: 46-60 cm; D.: 40-48 cm; HY.: 2-2,5 cm.

Edisyon : Akyürek-Şahin 2012b: 362-363 no. 15; AE 2012 (2015): 1457; SEG LXII 995

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 41-68 (HN)

Δειὶ Βροντῶντι χά|ριν ὑπὲρ Τιβερίου Κλαυ|δίου Βάσσου τοῦ πατρ||[4]ὸς ἡμῶν Τιβέριος Κλαύ|διος Γάϊος καὶ Κλαύδιος | Ἀνβείβιος Βάσσος καὶ | Κλαύδιος Ἀνβείβιος Μάρ||[8]κελλος ἀνέστησαν.

Çeviri: *Zeus Bronton'un hatrına babamız Tiberius Claudius Bassus için Tiberius Claudius Gaius ve Claudius Anbibius Bassus ve Claudius Anbibius Marcellus (bu altarı) sundular.*

P017

Claudius Anbibius Marcellus

Bkz. P016, sat. 7-8

Claudius Anbibius Marcellus (P017), Tiberius Claudius Bassus'un (P050) oğludur. Adak yazıtı üzerinden kardeşleri Claudius Anbibius Bassus (P016) ve Tiberius Claudius Gaius'un (P054) isimleri de belgenebilmektedir.

P018

L(ucia) Annia Astilla

(A)

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Gölpazarı ilçesi, Karaağaç köyü.

Ölçüler : Y.: 71 cm; G.: 74 cm; D.: 74 cm; HY.: 4,5 cm.

Edisyon : *INikaia* 1208 (Lev. XXV)

LIT : Öztürk HS et al. 2016: 38 no. 240

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

[---d(ominae)] | n(ostrae) dulcen̈tissima[e] | Augustae L(ucia) ||[4] Annia Astilla c(larissima) | cum filiis.

Çeviri: *Pek tatlı Augusta'mıza, oğullarıyla birlikte soylulardan L(ucia) Annia Astilla (yaptırdı).*

(B)

Buluntu Yeri : Bursa ili, Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. no. 2526)

Ölçüler : Y.: 123 cm; G.: 45 cm; D.: 45 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : *INikaia* 1062 (Lev. XIV)

LIT **:** Karakuş 2023: 91

Tarih **:** M.S. 3. yy.?

Ἀγαθῇ τύχῃ· |Διεὶ Ἀγαθίῳ Γρά|πτος, Ἀννίας Ἀσ||[4]τίλλης τῆς κρατίσ|της οἰκονόμος | τ[ὴ]ν εἰκονα κατὰ εὐ|χὴν ἀνέθηκα.

Çeviri: *Uğurlu olsun! Zeus Agathios'a tanrı resmini (heykelini) dua gereğince Graptos, soylulardan Annia Astilla'nın oikonomosu (kahyası) dikti.*

P019

Lucius Antonius Cyrenius

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Pazaryeri ilçesi.

Ölçüler **:** Y.: 68 cm; G.: 47 cm; D.: 50 (?) cm; HY.: 2,3 cm.

Edisyon **:** *INikaia* 1594; SEG XXIX 1353

Tarih **:** M.S. 2. yy.

Λούκιος Ἀντώ|νιος Κυρήνιος | ζήσας κοσμί||[4]ως ἐτῶν εἴκοσι | δύο.

Çeviri: *Görkemli bir şekilde 22 yıl yaşayan Lucius Antonius Cyrenius.*

P020

L(ucius) Antonius Longus

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Bekirfakılar köyü.

Ölçüler **:** Y.: 56 cm; G.: 32 cm; D.: 30 cm; HY.: 3,2-3,9 cm.

Edisyon **:** Dönmez-Öztürk – Öztürk HS 2015: 125 no. 2;
AE 2015 (2018): 1418

Tarih **:** M.S. 1.-2. yy.

Λ. Ἀντώ|νιος | Λόνγος.

Çeviri: *L(ucius) Antonius Longus (burada yatıyor).*

P021

Gaius Attius Vales

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Kilciler köyü.

Ölçüler **:** Y.: 84 cm; G.: 32 cm; D.: 30 cm; HY.: 2 cm.
Edisyon **:** *INikaia* 1152 (Lev. XXIV)
Tarih **:** M.S. 2. yy.

[---δ̣---ι̣ εὐχ[ὴν] | ἀνέθηκεν | Γάιος Ἄττι[ος] ||[4] Οὐάλης ὑπέ̣[ρ] | τε ἑαυτοῦ κα[ὶ] | τῶν ἰδίων.

Çeviri: *[---] adağı Gaius Attius Vales kendi ve yakınlarının selameti için sundu.*

P022

F(lavia) A(urelia) Longine

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Karşıköy, Asarlık mevkii.
Ölçüler **:** Y.: 33,5 cm; G.: 197 cm; D.: 56 cm; HY.: 2,8-4,3 cm.
Edisyon **:** Dönmez-Öztürk 2012: 73 no. 11; AE 2012 (2015): 1432; SEG LXII 971; Marek – Adak 2016: 23-24 no. 33
Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 161-169 / 180-192 (HN)

Αὐρηλίωι Γερμανικιανῶι κ(αὶ) Φ. Α. Λονγείνηι γονεῦσι | Αὐρηλία Πῶλλα κ(αὶ) Οὔλπιοι Φλαβιανὸς κ(αὶ) Ἀντώνι[ος] | [vac] μνήμης [vac] χάριν. [vac]

Çeviri (HN): *Aurelia Polla ve Ulpiuslar Flavianus ile Antonius, (bu mezarı) ebeveynleri Aurelius Germanicianus ile F(lavia) A(urelia) Longine'nin hatırası için (yaptırdı).*

P023

L(ucius) Aurelius Agathon

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Kent Müzesi bahçesi.
Ölçüler **:** Y.: 159 cm; G.: 55 cm; D.: 50 cm; HY.: 2-8,6 cm.
Edisyon **:** Dönmez-Öztürk 2012: 74 no. 13; AE 2012 (2015): 1434; SEG LXII 973
Tarih **:** M.S. 212 sonrası (ed.) / M.S. 161-169 / 180-192 / 211-217 (HN)

[Μ(ᾶρκος)] Αὐρήλιος | [Πα]υλεινιανὸς | Λ(ουκίωι) Αὐρηλίωι Ἀ||[4]γάθωνι ἀπε|λευθέρωι | καὶ θρέψαντ[ι] | καὶ Αἰλίᾳ Βακ||[8]χίδι τῇ συμ|βίῳ αὐτοῦ.

Çeviri: *M(arcus) Aurelius Pauleinianus (bu mezarı) azatlısı ve beslemesi olan L(ucius) Aurelius Agathon'a ve onun eşi Aelia Bakhis'e (yaptırdı).*

P024

M(arcus) Aurelius Kallikarpos

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, İstanbul Kapı-Göl Kapı arasında, 69. kulede.

Ölçüler : Y.: 141 cm; G.: 61 cm; D.: 63 cm; HY.: 0,3-2,2 cm.

Edisyon : *INikaia* 62

Tarih : M.S. 3. yy. (ed.) / M.S. 161-169 / 180-192 / 211-217 (HN)

[---] ιε[---] | καὶ δόν[τα διαδόσεως ἑκάστῳ (?)] | γερουσ[ιαστῆ ἀττικὰς] [--- (?)] ||[4] καὶ ἑστι[άσαντα τὸ συνέδριον] | μεγα[λοπρεπῶς] [---] | ἐπὶ ἀρχόντων [---] | καὶ Αὐρηλίου Μάρκο[υ] ||[8] γραμματεύοντος Μ. Αὐρηλίο[υ] | Καλλικάρπου ἐκδικοῦντος | διὰ βίου Μ. Αὐρ. Καλλίστου, | καὶ ἄρξαντα τὴν μεγίστην ||[12] ἀρχὴν τὸν πρῶτον τόπον | καὶ δόντα εἰς ῥοδισμὸν ἐπ' | ἀρχῆς Ὀκταουιανοῦ ἐφή|βου (δην.) α΄, ἐπὶ δὲ ἀρχῆς Ἑρμογέ[νους] [---].

Çeviri: *[---] ie [---] ve [her bir gerousiastese?] [--- Attika drakhmisi bahşiş?] veren ve [bayramda] cömertçe ağırlayan, [filanca kişinin] ve Aurelius Marcus'un arkhonluk yaptığı sırada, M(arcus) Aurelius Kallikarpos'un grammateus görevi, M(arcus) Aur(elius) Kallistos'un ömür boyu ekdikos görevi sırasında, (şehrin) en yüksek memuriyetini (yapan) en önemli makamında bulunan ve ephebos Octavianus'un memuriyeti sırasında rosalia (gül bayramı) için 1000 denarius veren, Hermogenes'in memuriyeti sırasında ise [---].*

P025

M(arcus) Aur(elius) Kallistos

Bkz. P024, sat. 10

CH : ἔκδικος

M(arcus) Aur(elius) Kallistos (P025), M(arcus) Aurelius Kallikarpos (P024) ile birlikte memurluk yapmıştır. Yazıt metninden dava vekilliği (*ekdikos*) yaptığı öğrenilmekteyken, bu görevi ömür boyu yerine getirme hakkını elde ettiği öğrenilmektedir.

P026

T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Lefke Kapı, iç duvarda.

Ölçüler : Y.: 210 cm; G.: 80 cm; D.: 60 cm; HY.: 3,5 cm.

Edisyon : Schneider – Karnapp 1938: 47 no. 17; *INikaia* 58 (Lev. VI); PIR I A 1219; Fernoux 2004: 421-423 no. 4

LIT : Ekin-Meriç – Dreyer 2019: 184; Uzunoğlu 2022: 368

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 138-161 (HN)

[Τ. Αὐρήλιον Καλπουρνιανὸν Ἀπολλωνίδην] | χειλίαρχον λεγ(ίωνος) ιδ΄ Γεμί̣[ν](ης), | χειλίαρχον λεγ(ίωνος) ιε΄, ἐπί[τρ](οπον) ||[4] τῶν Σεβ(αστῶν) ἐπαρχείας Γαλλίας | Ἀκυιτανικῆς ἐπὶ κήνσω̣[ν], | ἐπίτρ(οπον) ἐπαρχείας Μυσί[ας] | τῆς κάτω, ἐπίτρ(οπον) ἐπαρχείας ||[8] [Θ]ράκης, ἐπίτρ(οπον) δουκ(ηνάριον) ἐπαρ|χείας Δαλματίας καὶ Ἰστρί̣ι̣[α]ς, ἐπίτρ(οπον) δουκηνάριον | [Ἀ]λεξανδρείας τοῦ ἰδίου ||[12] λόγου | Γ. Λουκηνὸς Ἀρχέλαος τὸν | [ἑαυ]τοῦ φίλον καὶ | [---].

Çeviri: *[T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides'i], Legio XIV. Gemina'nın (ve) Legio XV.'nın tribunusu (yüzbaşısını), Augustusların Gallia Aquitania Eyaleti'nin servet tespit işiyle görevli (censor) procuratorunu, Aşağı Mysia Eyaleti procuratorunu, Thrakia Eyaleti procuratorunu, Dalmatia ve Istria'nın ducenarius procuratorunu, benzer şekilde Aleksandreia'nın ducenarius procuratorunu, G(aius) Lucenus Arkhelaos kendi dost ve [velinimetini (?) onurlandırdı] [---].*

P027

L(ucius) Aurelius Germanicianus

(A)

Bkz. P022, sat. 1

(B)

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Asarlık köyü.

Ölçüler : Y.: 253 cm; G.: 72 cm; D.: 70 c. cm; HY.: 3,5-4,5 cm.

Edisyon : Marek – Adak 2016: 24 no. 34

Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi

Λ. Αὐρηλίῳ Γερμα|νικιανῷ βουλευ|τῇ ζήσαντι ἔτη ||[4] λε΄.

Çeviri (HN): *Bouleutes L(ucius) Aurelius Germanicianus, 35 yıl yaşadı.*

P028

Marcus Aurelius Longus

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Osmaneli ilçesi, Ağlan köyü.

Ölçüler **:** Y.: 165 cm; G.: 67 cm; D.: 56 cm; HY.: 2,8-5,2 cm.

Edisyon **:** Öztürk HS 2022: 35-36 no. 2

Tarih **:** M.S. 212 sonrası (ed.) / M.S. 161-169 / 180-192 / 211-217 (HN)

Μάρκῳ Αὐ̣ρηλίῳ Λό̣[ν]|γ̣ῳ κ̣αὶ Πρ̣ει̣λ̣δι, τοῖς [γο]|νεῦ̣σιν, ἀ̣νέ̣στ̣ησαν ||[4] τὸ μ̲νημῖο̣ν Λόν|γ̣ος κ̣αὶ Σ̣ου̣σίω̣ν Μ̣ά̣[ρ](κου) | Αὐρηλίου, ἀδελ[φῷ] | ζήσαντι ἔτη ζ΄ | [vac] ||[8] χαῖρε.

Çeviri: *Longus ile Susion bu anıtı ebeveynleri Marcus Aurelius Longus ve Preildis ile 7 yaşında ölen (erkek) kardeşlerine yaptırdı. Sağlıcakla!*

P029

M(arcus) Aur(elius) Papirianus Menodoros

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Osmaneli ilçesi, Soğucakpınar köyü.

Ölçüler **:** Y.: 87 cm; G.: 41 cm; D.: 34 cm; HY.: 2,8-3,1 cm.

Edisyon **:** Öztürk 2022: 135-136 no. 84

Tarih **:** M.S. 212 sonrası (ed.) / M.S. 161-169 / 180-192 / 211-217 (HN)

Ἀγαθῇ τύχῃ· | [vac] | [vac] | Διὶ Σαβαζίῳ | καὶ Μηνὶ ἀϊδίῳ | [vac] ||[4] Μ(ᾶρκος) Αὐρ(ήλιος) Παπειρια|νὸς Μηνόδωρος | κατὰ ἐπιταγὴν.

Çeviri: *Uğurlu olsun! M(arcus) Aur(elius) Papirianus Menodoros, (tanrısal) buyruk uyarınca Zeus Sabazios ile Men Aidios'a (bu adağı sundu).*

P030

M(arcus) Aurelius Pauleinianus

Bkz. P023, sat. 1-2

Mezar yazıtı aracılığıyla M(arcus) Aurelius Pauleinianus'un kendisinin azatlısı ve beslemesi L(ucius) Aurelius Agathon (P023) ile eşi Aelia Bakhis için bu mezarı yaptırdığı öğrenilmektedir.

P031

Gaius Cassius Agrippa

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler : Y.: 32 cm; G.: 24 cm; D.: - cm; HY.: 2,5 cm.

Edisyon : *INikaia* 57; Schneider 1943: 22 no. 2; AE 1950 (1951): 251

LIT : Öztürk HS 2023: 412

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

[Γάιον(?) Κάσ]σιον [Ἀγρίππαν(?) Μάρκου(?) Κασσίου] | [Ἀγρί]ππου(?) υἱὸν [ὕπατον, ἀνθύπατον Ἰσπα]ι[νίας] Βαιτικῆς πρεσ[βευτὴν Αὐτοκράτορος] ||4 [λεγ]ιῶνος κ΄ Οὐαλε[ρίας Νικηφόρου, στρατηγόν(?)], | πρεσβευτὴν καὶ ἀντι[στράτηγον ἐπαρχείας] | Κρήτης καὶ Κυρή[νης, ἀγορανόμον(?), ταμίαν] | ἐπαρχείας [, χειλίαρχον] ||8 λεγιῶν[ος].

Çeviri: *[Gaius (?) Cas]sius [Agrippa'yı (?), Marcus (?) Cassius] [Agri]ppa'nın oğlunu, [consul, Hispania] Baetica'nın [proconsulünü, İmparator'un] elçisini, Legio XX. Valeria [Victrix'in strategosunu,] Girit ve Kyrene [Eyaleti'nin] presbeutes ve antistrategosunu [agoranomos, tamias] [filanca] lejyonun [tribunusunu][---][onurlandırdı].*

P032

Marcus Cassius Agrippa

Bkz. P031, sat. 1-2

Marcus Cassius Agrippa, Gaius Cassius Agrippa'nın (P031) babası olarak anılmaktadır.

P033

M(arcus) Cassius Apronianus

Bkz. P037

L. Cl. Cassius Dio Cocceianus'un (P037) babası olması sebebiyle kendisinin de Nikaialı olduğu düşünülmektedir.

P034

Gaius Cassius Asklepiodotos

(A)

Buluntu Yeri : -

Ölçüler **:** Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon **:** Cass. Dio LXII 26

Tarih **:** M.S. 165-235 c.

[---] καὶ τοῦ γε Σωρανοῦ Πούπλιος Ἐγνάτιος Κέλερ φιλόσοφος κατεψευδομαρτύρησε· δύο γὰρ ἀνδρῶν συνόντων αὐτῷ, Κασσίου τε Ἀσκληπιοδότου Νικαέως καὶ ἐκείνου Βηρυτίου, ὁ μὲν Ἀσκληπιόδοτος οὐχ ὅπως κατεῖπέ τι αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον [---].

Çeviri: *[---] Soranus'a karşı oldukları için filozof Publius Egnatius Celer yanlış beyanda bulundu; suçlamaların iki ilgilisi vardı, biri Nikaialı Cassius Asklepiodotos, diğeri ise Beyrutlu Egnatius. Asklepiodotos Soranus'a karşı konuşmaktan çekinerek [---].*

(B)

Bkz. P039, sat. 2-3

Gaius Cassius Asklepiodotos (P034), obelisk yazıtından (B) anlaşıldığı üzere Gaius Cassius Philiskos'un (P039) babasıdır. Dio'nun anlatılarından, babasının Soranus isimli bir kişinin davası esnasında görgü tanığı olarak rakibi Publius Egnatius Celer'in aksine Soranus'un başarılarını övdüğü görülmektedir. Pasajın devamında Asklepiodotos'un daha sonra bu eylemi sebebiyle sürgün edildiği anlaşılmaktadır.

P035

G(aius) Cassius Khrestos

(A)

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Lefke Kapı yakınlarında, Berber Kaya mevkii.

Ölçüler : Y.: 75 cm; G.: 195 cm; D.: 104 cm; HY.: 0,45 cm.

Edisyon : *IBithStudien* 16, I-4; *INikaia* 116 (Lev. II); SEG XXVIII 1032

Tarih : M.S. 70-79 c.

CH : πρεσβύτερος, ἀρχιερεὺς, σεβαστοφάντης

Γ. Κάσσιος Χρῆστος πρεσβύ̣[τερος καὶ] | ἀρχιερεὺς καὶ σεβαστοφάντης̣ | ἐτῶν νη΄.

Çeviri: *G(aius) Cassius Khrestos, presbyteros (elçi) ve arkhiereus (başrahip) ve sebastophantes (Augustus rahibi), 58 yıl (yaşadı).*

(B)

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Lefke Kapı, iç cephede friz üzerinde.

Ölçüler : Y.: 164 cm; G.: 36 cm; D.: 72 cm; HY.: 0,3-0,22 cm.

Edisyon : Schneider – Karnapp 1938: 45 no. 12; Robert 1977: 7; *IBithStudien* 12, I-1a; *INikaia* 25 (Lev. II)

Tarih : M.S. 70-79 c.

Τῷ σεβαστῷ τῶν Αὐτοκρατόρων οἴκωι καὶ [τῇ πρώτῃ τῆς ἐπαρχείας πόλει] Νεικαίᾳ | Μ. Πλάνκιος Οὐᾶρος ἀνθύπατος καθιέρωσεν ἐπιμεληθέντος [τῆς κατασκευῆ]ς Γ. Κασσίου Χρήστου.

Çeviri: *G(aius) Cassius Khrestos'un denetiminde yapımı tamamlanan (bu eseri), Proconsul M(arcus) Plancius Varus İmparatorların yüce evine ve eyaletin başşehri Nikaia'ya adadı.*

(C)

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Lefke Kapı, dış cephede friz üzerinde.

Ölçüler : Y.: 164 cm; G.: 36 cm; D.: 72 cm; HY.: 0,3-0,22 cm.

Edisyon **:** Koerte 1899b: 400-401 no. 1-2; Schneider – Karnapp 1938: 45 no. 11; Robert 1977: 7; *IBithStudien* 12, I-1b; *INikaia* 26; AE 1900 (1901): 78; SEG XXVII 819

Tarih **:** M.S. 70-79 c.

Τῷ σεβαστῷ τῶν Αὐτοκρατόρων ο[ἴ]κωι καὶ [τ]ῇ [π]ρώτῃ τῆς [ἐπαρχείας πόλε]ι Νεικαίᾳ | Μ. Ιλάν[κι]ο[ς Οὐᾶρ]ος ἀ[ν]θ[ύπατος] καθιέρωσεν [ἐ]π[ιμελ]η[θ]έντος τῆς κατασκευῆς Γ. Κασσίου Χρήστου.

Çeviri: *G(aius) Cassius Khrestos'un denetiminde yapımı tamamlanan (bu eseri), Proconsul M(arcus) Plancius Varus İmparatorların yüce evine ve eyaletin başşehri Nikaia'ya adadı.*

(D)

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Lefke Kapı, iç cephe, yan giriş, friz üzerinde.

Ölçüler **:** Y.: 164 cm; G.: 36 cm; D.: 72 cm; HY.: 0,3-0,22 cm.

Edisyon **:** Schneider – Karnapp 1938: 46 no. 13b; *IBithStudien* 15, I-3; *INikaia* 51 (Lev. II); SEG XXVIII 102

Tarih **:** M.S. 70-79 c.

Μ. Ιλάνκιον Οὐᾶρον ἀνθύπατον, πάτρωνα τῆς | πόλεως Γ. Κάσσιος Χρῆστος τὸν ἑαυτοῦ φίλον.

Çeviri: *G(aius) Cassius Khrestos, proconsul ve kentin patronusu, dostu M(arcus) Plancius Varus'u (onurlandırdı).*

P036

Lucius Cassius Dio

Edisyon **:** *INikaia* T38 (*INikaia* 10,3 s. 88).

L. Cl. Cassius Dio Cocceianus'un (P037) torunu veya torununun torunu şeklinde değerlendirilmektedir.

P037

L(ucius) Cl(audius) Cassius Dio Cocceianus

(A)

Edisyon **:** AE 1971 (1974): 430

Ἀγαθῆι τύχηι | ὑπὲρ ὑγείας καὶ σωτηρίας καὶ νίκης καὶ αἰωνίου διαμονῆς τοῦ με|γίστου καὶ θειοτάτου καὶ ἀηττήτου κυρίου ἡμῶν Αὐτοκράτορος Καίσα||[4]ρος · Μ(άρκου) · Αὐρηλίου Σεουήρου [Ἀλεξάνδρου] Εὐσεβοῦς, Εὐτυχοῦς, Σεβαστοῦ, ἀρ|χιερέως μεγίστου, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ ὄγδοον, ὑπάτου τὸ γ′, πατρὸς πατρί|δος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἱερωτάτης μητρὸς αὐτοῦ [Ἰουλίας Μαμαίας] Σεβαστῆς καὶ ὑ|πὲρ τοῦ σύμπαντος θείου οἴκου αὐτῶν καὶ ἱερᾶς συνκλήτου καὶ τῶν δια||[8]σημοτάτων ἐπάρχων καὶ ἱερῶν στρατευμάτων καὶ δήμου τοῦ Ῥωμαί|ων, Οὐαλεριανὸς Φιλόξενος ὁ μακεδονιάρχης καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ Σε|βαστοῦ καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ἀγῶνος ἀλεξαν|δρείου καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Οὐαλεριανὴ Ἀμμία ἡ ἀρχιέρεια τῆς Σεβαστῆς||[12]ἐπιτελέσουσιν ἐν τῇ λαμπροτάτῃ μητροπόλει τῆς Μακεδονί|ας Βεροιαίων πόλει κυνηγεσίων καὶ μονομαχιῶν ἡμέρας | τρεῖς. ἄρξονται δὲ τῶν φιλοτειμιῶν τῇ πρὸ · ζ′ · καλ(ανδῶν) Ἰουλίων, | Αὐτοκράτορι Καίσαρι Μ(άρκῳ) · Αὐρηλίῳ Σεου<ή>ρῳ [Ἀλεξάνδρ] ῳ Εὐσεβεῖ, Εὐ||[16]τυχεῖ, Σεβαστῷ τὸ · γ′ · καὶ Κλ(αυδίῳ) Κασσίῳ Δίωνι τὸ β′ · ὑπάτοις, ἑλληνι|κῇ δὲ ἔτους · ξσ · σεβαστοῦ τοῦ καὶ · ϛο·τ · Πανήμου ει′. | [vac] εὐτυχεῖτε. [vac]

(B)

Edisyon **:** Suda: Δίων, ο Κάσιος.

Δίων, ὁ Κάσσιος χρηματίσας, ὁ ἐπίκλην Κοκκήϊος: οἱ δὲ Κοκκηϊανός, Νικαεύς, ἱστορικός, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας, ἔγραψε Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις π′ διαιροῦνται δὲ κατὰ δεκάδας. Περσικά, Γετικά, Ἐνόδια, Τὰ κατὰ Τραϊανόν, Βίον Ἀρριανοῦ τοῦ φιλοσόφου.

(C)

Edisyon **:** *Dio Historiae Romanae 76.15.3*

LIT **:** *INikaia* T16 (*INikaia* 10,3 s. 18)

[---] ἠνείχετό γέ τοι ὁρῶν καὶ ἐν ταῖς καταλύσεσιν αὐτὸν ταῖς κρείττοσιν αὐλιζόμενον καὶ τὰ ἐπιτήδεια καὶ ἀμείνω καὶ ἀφθονώτερα αὐτοῦ ἔχοντα, ὥστε δεηθείς ποτε ἐν τῇ Νικαίᾳ τῇ πατρίδι μου κεστρέως, οὗς ἡ λίμνη μεγάλους ἐκτρέφει, παρ᾽ ἐκείνου μετεπέμψατο.

Çeviri: *[---] (Severus) onun (Platianus'un) seyahatlerde kendisinden daha iyi şartlarda konaklamasına ve gereksinimlerinin daha özenle ve bol miktarda sağlanmasına dikkat ediyordu. (İmparator), benim anavatanım Nikaia'da, gölde gayet büyükleri bulunan kestreus (yayın) balığından yemek isteyince, bunu onun mutfağından getirtmişti.*

P038

P(ublius) Cassius Epigenes

Buluntu Yeri : İzmir ili, Bergama ilçesi.

Ölçüler **:** Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon **:** *INikaia* T 42 h (*INikaia* 10,3 s. 97-98); IvP III 47

Tarih **:** M.S. 2.-3. yy.

Τ. Φλάουιον Ἀσκλη|πιάδην τὸν διὰ γέ|νους ἱερέα ᵛ τοῦ ||[4] Σωτῆρος Ἀσκληπιοῦ | Π. Κάσσιος Ἐπιγένης θε|ραπευτὴς ἀνέθηκεν | ἐκ τῶν ἰδίων ||[8] ψηφισαμένης καὶ τῆς | λαμπροτάτης Νεικαιέ|ων πόλεως τῆς πατρί|δος αὐτοῦ.

Çeviri: *Asklepios Soter'in soydan gelme rahibi T(itus) Flavius Asklepiades'in (heykelini), (Asklepios'un) tedavi uzmanı P(ublius) Cassius Epigenes, kendi vatanı ünü büyük Nikaia kentinin olurunu da aldıktan sonra, kendi parasıyla dikti.*

P039

G(aius) Cassius Philiskos

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Elbeyli mahallesi.

Ölçüler **:** Y.: 12 m; G.: 2 m; D.: 2 m; HY.: - cm.
Edisyon **:** Koerte 1899b: 403; Schneider 1943: 27 no. 20; *INikaia* 85 (Lev. IX); *IBithStudien* 84 (Lev. IV, V); AE 2013 (2016): 1460
LIT **:** SEG XLVII 1679
Tarih **:** M.S. 2. yy. başı

Γ. Κάσσιος Φιλίσ|κος, Γ. Κασσίου Ἀσ|κληπιοδότου υἱός, ||[4] ζήσας ἔτη πγ΄.

Çeviri: *G(aius) Cassius Asklepiodotos'un oğlu G(aius) Cassius Philiskos, 83 yıl yaşadı.*

P040

M(arcus) Cassius Poplianus Nikadas

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Gölpazarı ilçesi, Arıcaklar köyü.
Ölçüler **:** Y.: 42 cm; G.: 48 cm; D.: - cm; HY.: 3 cm. (parça 1)
Y.: 59 cm; G.: 40 cm; D.: - cm; HY.: - cm. (parça 2)
Edisyon **:** Mendel 1900: 406 no. 89; *INikaia* 1071
LIT **:** Debord 1998: 160.
Tarih **:** M.S. 1.-2. yy.
CH **:** ἐνποριάρχης, οἰνοποσιάρχης, γυμνασιάρχης, γραμματεὺς, ἐπιμελητὴς

[Ἀγ]αθῇ τύχῃ· | [Ἀρ]χαγάθῳ Ζηνὶ πανυπερ|τάτῳ ἄγγελον ἔνθα ||[4] αἰετὸν ὑψιπέτη θήκατο | Νικάδεως, | σαῖσι ταγαῖς πεισθεὶς, Κρονί|δα πάτερ· εὐχομένῳ δὲ ||[8] [κα]λῶς ἐσθλὰ σὺ δοῖς εἵνεκεν | εὐσεβίης. | Διὶ Ἀρχαγάθῳ Μ. Κάσσιος Ποπλιλανὸς Νικάδας, ἐνποριάρχης καὶ ἀπὸ ||[12] πατρὸς Κασ. Νικάδου καὶ πάπου Δημη|τρίου διὰ βίου οἰνοποσιάρχης καὶ γυ|μνασιάρχης καὶ γραμματεὺς καὶ ἐπι|μελητὴς τοῦ νεοκτίστου ναοῦ, ||[16] κατὰ χρηματισμὸν ὀνίρου τὸν αἰετὸν | σὺν τῷ βωμῷ ἀνέθηκα.

Çeviri: *Uğurlu olsun! Yüceler yücesi Zeus Arkhagathos'a haberci kuşu, yükseklerden uçan şu kartal (heykelini) Nikadas adadı, (ey) Baba Kronosoğlu, senin buyruklarına uydum böylece; sen verirsin çünkü, güzeli (ve) iyiyi dindarca yakarana. (Ben) M(arcus) Cassius Poplianus Nikadas, babam Cas(sius) Nikadas ve dedem*

Demetrios'tan beri (aile mesleğimiz olan) enporion yöneticiliği, ömür boyu oinoposiarkhes ve epimeletes ve gymnasion yöneticisi ve grammateus ve yeni kurulan tapınağın epimeletesi, rüyamda aldığım tanrısal buyruk uyarınca bu kartal (heykelini) altarla beraber Zeus Arkhagathos'a adadım.

P041

M(arcus) Cassius Spendon

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler : Y.: 19 cm; G.: 50 cm; D.: 45 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : *INikaia* 147 (Lev. XXVIII)

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

M. Κάσσιος Σπένδων.

Çeviri: *M(arcus) Cassius Spendon (burada yatıyor).*

P042

G(aius) Catillius Claudianus Thrason

Buluntu Yeri : Sakarya ili, Geyve ilçesi, Şehren köyü.

Ölçüler : Y.: 168 cm; G.: 51 cm; D.: 51 cm; HY.: 4 cm.

Edisyon : *INikaia* 1466 (Lev. XXIX)

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Ἔτους ηι′· | Εὐπραξία, Γ. Κlατιλλίου Κλ||[4]αυδιανοῦ Θρlάσωνος οἰκlονόμισα ζlήσασα ἔτη κγ′. ||[8] Τοῖς ἐπάνω | χαίρειν.

Çeviri: *18. (yönetim) yılı; 23 yıl yaşayan Eupraksia, G(aius) Catillius Claudianus Thrason'un oikonomosu (kahyası); yeryüzündekilere selam.*

P043

L(ucius) Catilius Iulianus

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Pazaryeri ilçesi.

Ölçüler : Y.: 67 cm; G.: 39 cm; D.: 25 cm; HY.: - cm.

Edisyon : *INikaia* 1507; Corsten 1985: 128 no. 3

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Ἀγαθῇ τύχῃ· | Διὶ Βροντῶντι κατὰ | ἐπιταγὴν ἀνέθηκα ||[4] Λ. [Κ]ατίλιος Ἰουλιανός.

Çeviri: *Uğurlu olsun! Zeus Bronton'a, (tanrısal) buyruk gereğince (altarı) ben L(ucius) [C]atilius Iulianus diktim.*

P044

L(ucius) Catilius Leonides

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Kayabaşı köyü.
Ölçüler : Y.: 303 (?) cm; G.: 58 cm; D.: 72 cm; HY.: 3-4 cm.
Edisyon : *INikaia* 1445; Corsten 1985: 129 no. 5; Marek – Adak 2016: 8 no. 9
Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Λ. Κατίλιος Λέωνίδης | ζήσας ἔτη να′· | χαῖρε.

Çeviri: *51 yıl yaşayan L(ucius) Catilius Leonides. Sağlıcakla!*

P045

Pu(blius) Catillius Macer

Buluntu Yeri : Delphoi.
Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.
Edisyon : *INikaia* 10,3: 94-95 T 42c; FdD III.2: 102
Tarih : M.S. 125/129

Θεός. Τύχα [vac] ἀ[γ]αθά. ἐν Δελφοῖς | ἄρχοντος Αὐτοκράτορος Καίσαρος Ἀδριάνου τὸ β′, | μηνὸς Ἀπελλαίου ζ′, ἐν ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ, εἰσηγη[σα]||[4]μένου Κτήσωνος τοῦ Σωτήρου, καὶ εἰπόντος· "Π. Κα|τίλλιος Μάκερ Νικαιεύς, ἀνὴρ ἤθει καὶ παιδείᾳ διαφέ|ρων, ἀναστρεφόμενος πολλοῖς ἤδη χρόνοις | παρ' ἡμεῖν, δείγματα δέδωκεν καὶ καθ' ἕνα καὶ κο[ι]||[8]νῇ πᾶσιν ἡμῖν τῆς τε πρὸς τὸν Πύθιον εὐσεβεία[ς] | καὶ τῆς πρὸς τὴν πόλιν ἡμῶν εὐνοίας· διὸ καλῶς | ἔχειν ἡγοῦμαι ἄνδρα τοιοῦτον εἶναι πολείτην ἡ|μέτερον"· ἐπαινεθέντος τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ τοῦ ||[12] δήμου καὶ μαρτυρηθέντος ἐπὶ τούτοις, ἔδο|ξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ Πο. Κατίλλιον Μάκερα | εἶναι πολείτην καὶ βουλευτήν· δεδόσθαι τε αὐτῷ | καὶ τὰς

ἄλλας τειμὰς αἳ τοῖς καλοῖς κἀγαθοῖς ἀνδρά[σιν] ||[16] δίδονται· καὶ ἔδοξεν ἀνα|γραφῆναι τὴν πολειτείαν, | [β]ουλευόντων Σωτήρου τοῦ | [Σ]ωτήρου καὶ Τιβ. Ἰουλίου Ὕλα.

Çeviri: *Delphoi'daki. Uğurlu olsun. Tanrı. İmparator, Caesar Hadrianus'un 2. arkhonluğu sırasında, Apellaios ayının 7'sinde, kanuni toplantıda, Soteros oğlu Kteson tavsiye ve dilekte bulundu: Nikaialı Pu(blius) Catillius Macer karakter ve ahlak bakımından iyi bir insan olup, uzun zamandır yanımızda oturmaktadır; gerek tek başına, gerekse bizimle birlikte, Pythios'a karşı dindarlık ve kentimize karşı hayırseverlik örnekleri vermiştir. Bu nedenle, böyle bir insanın kentimizin vatandaşı olmasında yarar bulunduğu inancındayım. Kendisi demos tarafından övüldükten ve bunların gereği yerine getirildikten sonra, boule ve demos, Pu(blius) Catillius Macer'e vatandaşlık hakkı ve boule üyeliği verilmesini kararlaştırıldı. Ayrıca kendisine, iyi ve yararlı insanlara verilen diğer onurlar da verilmelidir. Vatandaşlık hakkının yazılı olarak yapılması, Soteros oğlu Soteros'un ve Tib(erius) Iulius Hylas'ın istekleri doğrultusunda kararlaştırıldı.*

P046

Lucius Catillius Philom[etor?]

Buluntu Yeri : Bursa ili, Orhangazi ilçesi, Keramet köyü.

Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : Mendel 1900: 385 no. 39; *INikaia* 756; Corsten 1985: 131 no. 8

Tarih : M.S. 2. yy. c.

Λούκιος Κατίλλιος Φιλομ[ήτωρ(?)] | ἀπελεύθερος ζήσας ἔτη [---].

Çeviri: *Lucius Catillius Philom[etor?] azatlı, [---] yıl yaşadı.*

P047

Ti(berius) Claudius Aelianus Sabinus

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler : Y.: 42 cm; G.: 32 cm; D.: 42 cm; HY.: 2 cm.

Edisyon : *INikaia* 35 (Lev. IV); SEG XXIX 1284

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 41-68 (HN)

Τι. Κλαύδιος | Αἰλιανός | Σαβεῖνος ||[4] ἀνέθηκεν.

Çeviri: *Ti(berius) Claudius Aelianus Sabinus adadı.*

P048

Ti(berius) Cl(audius) Agapetos

Buluntu Yeri : Sakarya ili, Geyve ilçesi, Kozan köyü.

Ölçüler : Y.: 110 cm; G.: 78 cm; D.: 92 cm; HY.: 5,5 cm.

Edisyon : *INikaia* 1242 (Lev. III a/b)

Tarih : M.S. 1.-2. yy. (ed.) / M.S. 41-68 (HN)

CH : γερουσιαστής

Τι. Κλ. Ἀγαπητὸς | γερουσιαστὴς | ζῶν αὐτῷ τὸ μυη||[4]μεῖον κατεσκεύα|[σ]α [vac] καὶ τῇ γλυκυτά|[τῃ γυναικὶ ---] | [---].

Çeviri: *(Ben) gerousiastes Ti(berius) Cl(audius) Agapetos, henüz yaşarken kendim ve pek sevgili [eşim filanca için] bu anıtı yaptırdım.*

P049

M(arcus) C(laudius) Agrippa

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Çatak köyü.

Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon : *INikaia* 1441 (Lev. XXIV); Corsten 2007: 140; SEG LVII 2177

Tarih : M.S. 2. yy. (ed.) / M.S. 198 c. (HN)

Ἔτους βι΄ | Μ. Κ(λαύδιος) Ἀγρίπ|[πα]ς καὶ Αἴ(λιος) ||[4] [Ἀσ]κληπιόδοτ[ος] | [Ἀρι]στειδιανῷ | [Νικο]μηδεῖ τῷ ἑαυτ[ῶν] | [πατρὶ μν]ήμης ἕνεκεν.

Çeviri: *12. (yönetim) yılı; M(arcus) C(laudius) Agrippa ve Ae(lius) Asklepiodotos babaları Nikomedeialı (Ari)steidianos'un anısına (bu mezarı yaptırdı).*

P050

Tiberius Claudius Bassus

Bkz. P016, sat. 2-3

Kendisi Claudius Anbibius Marcellus (P017), Claudius Anbibius Bassus (P016) ve Tiberius Claudius Gaius'un (P054) babasıdır.

P051

G(aius) Claudius Calpurnianus

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler : Y.: 121 cm; G.: 55 cm; D.: 15 cm; HY.: 2,5-3 cm.

Edisyon : *INikaia* 205 (Lev. XX); Avram – Bounegru 2006: 269-270 no. 6; SEG XXIX 1306

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Κλαύδιος Θάλλος, | Γ. Κλαυδίου | Καλπορνια||[4]νοῦ οἰκονόμ|ος, ζήσας | ἔτη ν′. | Χαῖρε.

Çeviri: *Claudius Thallus, G(aius) Claudius Calpurnianus'un oikonomosu (kahyası), 50 yıl yaşadı. Sağlıcakla!*

P052

P(u)blius Claudius Calpurnianus

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Roma Tiyatrosu.

Ölçüler : Y.: 59 cm; Ç.: 41,5 cm; HY.: 3,5 cm.

Edisyon : Ekin-Meriç – Dreyer 2019: 183; IAM III 029

Tarih : M.S. 2. yy. ortası (M.S. 117-138)

CH : ἱερεὺς

Ἀγαθῆι τ̣ύ̣χ̣η̣ι | τὸν ἱερέα τοῦ Ἀσκληπιοῦ | Π(ό)πλιον Κλαύδιον Καλπουρνιανὸν ||[4] υἱὸν Π(οπλίου) Κλαυδίου Συλλιανοῦ | Νεικομήδους ἱερέως | τοῦ μεγίστου Αὐτοκράτορος | Κ̣α̣ί̣σ̣α̣ρ̣ο̣ς̣ Ἀδριανοῦ Σ̣ε̣β̣α̣σ̣τ̣ο̣ῦ̣ [---].

Çeviri: *Uğurlu olsun! En büyük imparator Caesar Hadrianus Augustus'un rahibi P(ublius) Claudius Syllianos Nikomedes'in oğlu, Asklepios rahibi P(u)blius Claudius Calpurnianus [---].*

P053

Tiberius Claudius Eupator

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi.

Ölçüler : Y.: 82 cm; G.: 33 cm; D.: 32 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : Marek – Adak 2016: 3-4 no. 2

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 41-68 (HN)

[Ἀγαθῇ τύχῃ·] | Διὶ Οκκονη|νῷ ἐπηκόῳ | Τιβέριος ||[4] Κλαύδιος | Εὐπάτωρ| εὐχήν.

Çeviri (HN): *Uğurlu olsun! Tiberius Claudius Eupator (bu adağı) duaları işiten Zeus Okkonenos'a dua gereğince (sundu).*

P054

Tiberius Claudius Gaius

Bkz. P016, sat. 4-5

Kendisi, Tiberius Claudius Bassus'un (P050) oğludur. Adak yazıtı üzerinden kardeşleri Claudius Anbibius Bassus (P016) ve Claudius Anbibius Marcellus'un (P017) isimleri de belgenebilmektedir.

P055

Ti(berius) Claudius Nikephoros

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Yenipazar ilçesi, Kuşça köyü.

Ölçüler : Y.: 200 cm; G.: 56 cm; D.: 53 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : *INikaia* 1453 (Lev. XXVI)

Tarih : M.S. 1. yy. c. (ed.) / M.S. 41-68 (HN)

Τι· Κλαύδιος Νεικη{ι}|φόρος ζῶν καὶ φρο|νῶν ἑαυτῷ τὸ μνῆ||[4]μα κατεσκεύασεν | ἀνεξοδίαστον.

Çeviri: *Ti(berius) Claudius Nikephoros henüz yaşarken ve şuuru yerindeyken kendisine bu mezar anıtını yaptırdı; satılık değildir.*

P056

L(ucius) Cl(audius) Pacorianus Eupator

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Beyyayla köyü.

Ölçüler : Y.: 75 cm; G.: 36 cm; D.: 36 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : *INikaia* 1128 (Lev. XXIII)

LIT : SEG XXXI 1069

Tarih : Roma İmparatorluk Çağı

Ἀγαθῇ τύχῃ· | Διὶ Σαρ̣ε̣νδηνῷ | εὐχὴν ὑπὲρ τοῦ ||[4] πάτρωνός μου | Λ. Κλ. Πακοριανοῦ | Εὐπάτορος τοῦ | κρατίστου Κλαύ||[8]διος Εὔοδος.

Çeviri: *Uğurlu olsun! Zeus Sarnendenos'a adağı, patronusum seçkinlerden L(ucius) Cl(audius) Pacorianus Eupator için ben Claudius Euodos (sundum).*

P057

Ti(berius) Claudius Quintianus

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Lefke Kapı, iç cephe, yan giriş, friz üzerinde.

Ölçüler : Y.: 20 cm; G.: 165 cm; D.: 72 cm; HY.: 3,5-4 cm.

Edisyon : Schneider – Karnapp 1938: 46 no. 13; *IBithStudien* 14, I-2; *INikaia* 52 (Lev. II); SEG XXVIII 1024

Tarih : M.S. 70-79

Μ. Πλάνκιον Οὐᾶρον τὸν ἀνθύπατον καὶ | πάτρωνα τῆς πόλεως Τι. Κλαύδιος Κυιντιανὸς τὸν ἑαυτο[ῦ] | φίλον.

Çeviri: *Ti(berius) Claudius Quintinianus, dostu proconsul ve kentin patronusu M(arcus) Plancius Varus'u (onurlandırdı).*

P058

Ti(berius) Claudius Rufinus

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Roma Tiyatrosu.

Ölçüler : Y.: 138 cm; G.: 44 cm; D.: 45 cm; HY.: 3-4,5 cm.

Edisyon : Yalman 1985: 581; Akbaş-Önsoy 2019: 149 no. 16

Tarih : M.S. 2. yy. (ed.) / M.S. 41-68 (HN)

CH **:** ἱερεὺς

[Ἀγα]θ[ῆι τύχηι | κατὰ τὸ κρίμα τῆς | βουλῆς ||4 τὸν ἀγωνοθέτην τοῦ | Σωτῆρος Ἀσκληπιοῦ | Κ(ουίντου) Ὀκταουΐανός Ἀσκλη|πιόδοτον Τι(βέριος) Κλαύδί||8ος Ῥουφεῖνος ὁ ἱερο|μνάμων πρόνοια | Σάνκτου τοῦ πολύ αρέτου.

Çeviri (HN): *Uğurlu olsun! Kent meclisi kararı uyarınca Rahip Ti(berius) Claudius Rufinus, Asklepios Soter adına yapılan yarışmaların agonothetesi Q(uintus) Octavianus Asklepiodotos'un (heykelini) sahip olduğu tüm erdemler nedeni ile diktirdi.*

P059

P(ublius) Claudius Syllianos Nikomedes

Bkz. P052, sat. 4-5

CH **:** ἱερεὺς

P(ublius) Claudius Syllianos Nikomedes'in (P059) İmparator Hadrianus'un rahibi olduğu anlaşılmaktadır. Kendisi P(u)blius Claudius Calpurnianus (P052) tarafından onurlandırılmaktadır.

P060

P(ublius) Clodius Anthos

Buluntu Yeri : Bursa ili, Yenişehir ilçesi, Kirazlıyayla köyünün kuzeyinde.

Ölçüler **:** Y.: 41 cm; G.: 80 cm; D.: - cm; HY.: 4,5-7 cm.

Edisyon **:** Mendel 1900: 393 no. 60; *INikaia* 122 (Lev. XII)

LIT **:** Avram – Bounegru 2006: 273 no. 9; SEG LVI 1395

Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi

P. Clodio Antho f(ilio) | et liberis eius. | Π. Κλωδίωι Ἄνθωι υἱῶι ||4 καὶ τοῖς τέκνοις· | σκάφη α′.

Çeviri: *Oğlu(muz) P(ublius) Clodius Anthos ve çocukları için; bir lahit.*

P061

P(ublius) Clodius Primigenus

Buluntu Yeri : Bursa ili, Yenişehir ilçesi, Kirazlıyayla köyünün kuzeyinde.

Ölçüler **:** Y.: 37 cm; G.: 51 cm; D.: - cm; HY.: 2,5-3,5 cm.
Edisyon **:** *INikaia* 121 (Lev. XI); SEG XXIX 1307
Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi

Π. Κλωδίου | Πριμιγένου | τόπος.

Çeviri: *P(ublius) Clodius Primigenus'un (mezar) sahası.*

P062

M(arcus) Cocceius Theogenes

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Ömerli köyü.
Ölçüler **:** Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.
Edisyon **:** Schneider 1943: 28 no. 21; *INikaia* 86
Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 96-98 (HN)

Μ. Κοκκήιος Θεογένης [ζῶν ἑαυτῷ καὶ] | Ἑρμιόνῃ τῇ ἑαυτοῦ [γυναικὶ τὸν] | βωμὸν καὶ τὴν σκ[άφην ἀνέστησεν].

Çeviri: *M(arcus) Cocceius Theogenes [henüz hayatta iken] [kendisine ve karısı] Hermione'ye bu altarı ve lahdi [yaptırdı].*

P063

Marcia Cominia Macrina

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Bilecik Müzesi (Env. no. A-1001)
Ölçüler **:** Y.: 45 cm; G.: 121 cm; D.: 68 cm; HY.: 2,3-3,6 cm.
Edisyon **:** Öztürk HS 2022: 142 no. 91;
Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022a: 139 no. 42
Tarih **:** M.S. 2. yy.

Μᾶρκος Κομίνις Μάκερ οὐετρανὸς κατεσ|[κε]ύασε τὸ μνημεῖον ἑαυτῷ καὶ τῇ ἑαυτοῦ γυνεκ̣[ὶ] | vac ζήσας vv ἔτη v q´ vac ||[4] καὶ τυς ἐγγόνυς Μαρκίᾳ Κομινίᾳ | vac Μακρῖνα vvv < ἔτη > με´. vac

Çeviri: *90 yıl yaşayan veteranus Marcus Cominius Macer bu mezarı kendisine, eşi 45 (yaşındaki) Marcia Cominia Macrina ile ebeveynlerine yaptırdı.*

P064

Marcus Cominius Macer

Bkz. P063, sat. 1

CH : οὐετρανὸς

Kendisinin mezar yazıtından bir *veteranus* olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kendisi Marcia Cominia Macrina'nın (P063) eşidir.

P065

Cl(audius) Domitianus Philiskos

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Kaygana Mahallesi.

Ölçüler : Y.: 167 cm; Ç.: 61 cm; HY.: 4 cm.

Edisyon : Çokbankir 2010: 327 no. 3; AE 2010 (2013): 1515; SEG LX 1342

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Κλ(αύδιος) Δομιτιανὸς Φιλίσκος Φιλέρωτι | καὶ Ὁμονοίᾳ γονεῦ||[4]σι γλυκυτάτοις | μνήμης χάριν.

Çeviri: *Cl(audius) Domitianus Philiskos, pek tatlı ebeveynleri Phileros ve Homonoia için hatıraları dolayısıyla (yaptırdı).*

P066

Titus Flavius Casianus

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Osmaneli ilçesi, Akçapınar köyü.

Ölçüler : Y.: 89 cm; G.: 37 cm; D.: 34 cm; HY.: 3-3,5 cm.

Edisyon : *INikaia* 1130 (Lev. XXII)

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 69-96 (HN)

Τίτος Φλάβιλος Κασιανὸς | Διὶ συνγενι||[4]κῷ εὐχήν· | ἔτους ηι΄.

Çeviri: *Titus Flavius Casianus Zeus Syngenikos'a adağı (sundu); 18. yıl.*

P067

T(itus) Flavius Piso

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Gölpazarı ilçesi, Kapılıkaya Mezar Anıtı.

Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : Mendel 1900: 400 no. 74; *INikaia* 1349 (Lev. XIV)

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 69-96 (HN)

Τ. Φλάουιος Πείσων ζήσας ἔτη λζ΄· χαῖρε.

Çeviri: *37 yıl yaşayan T(itus) Flavius Piso. Sağlıcakla!*

P068

Aur(elius) Fl(avius) Quintillianus I

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Dolayüz köyü, Akbaşlar Mahallesi.

Ölçüler : Y.: 108 cm; G.: 96 cm; D.: 18 cm; HY.: 4 cm.

Edisyon : Çokbankir 2010: 328 no. 4; AE 2010 (2013): 1516; SEG LX 1343

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 69-96 (HN)

Αὐρ(ήλιος) Φλ(άουιος) Κυϊντιλlλιανὸς Αὐρ(ηλίῳ) Φλ(αουίῳ) | Κυϊντιλλιάνῳ ||[4] καὶ Αὐρ(ηλίᾳ) Σεκουνlδίλλῃ τοῖς | γονεῦσιν ἀlνεστήσατο.

Çeviri: *Aur(elius) Fl(avius) Quintillianus, ebeveynleri Aur(elius) Fl(avius) Quintillianus ve Aur(elia) Secundilla için (bu mezarı) dikti.*

P069

Aur(elius) Fl(avius) Quintillianus II

Bkz. P068, sat. 1-2

Kendisi ile aynı ismi taşıyan Aur(elius) Fl(avius) Quintillianus I'in (P068) oğludur.

P070

T(itus) (?) Flavius Severianus Asklepiodotos

(A)

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Hacımahmut köyü.

Ölçüler : Y.: 70 cm; G.: 76 cm; D.: 71 cm; HY.: 2,1-7,3 cm.

Edisyon : Öztürk HS – Dönmez-Öztürk 2015: 247-249 no. 6;

AE 2015 (2018): 1424

Tarih **:** M.S. 218 sonrası

[Τ(ίτος)?] Φ̣αού̣ι̣ος [Σεο|υηρ]̣ι̣ανὸς Ἀσκλ̣ηπιόδοτος | υἱὸς ·Τ(ίτου)· Φλαουίου ||[4] Σε[ο]υ̣ηριανοῦ Δημ̣ητρίου | τ̣οῖς π̣άπποις Διογντῳ καὶ̣Εἰάδι | τ̣ὸν β̣ωμὸν σὺν τοῖς ἀνδριᾶσι | μ̣ν̣ήμης καὶ εὐσεβείας χάριν | ἀνέστησεν.

Çeviri: *T(itus) Flavius Severianus Demetrios oğlu T(itus) (?) Flavius Severianus Asklepiodotos bu altarı heykelleriyle birlikte büyük ebeveynleri Diognetos ile Eias'ın hatırası ve dindarlığı dolayısıyla dikti.*

(B)

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Lefke Kapı, iç duvar.

Ölçüler **:** Y.: 148 cm; G.: 60 cm; D.: 51 cm; HY.: 4,3 cm.

Edisyon **:** *INikaia* 60 (Lev. VI); SEG XXIX 1281

LIT **:** Öztürk HS 2023: 412

Tarih **:** M.S. 218-222

CH **:** ἱερεὺς, ἀγορανόμος, ἀργυροταμίας, συνδίκος

Ἀγαθῇ τύχηι· | Φλ. Σεουηριανὸν Ἀσκλ[η]πιόδοτον | υἱὸν Τ. Φλ. Σεουηριαν[οῦ Δ]ημητρίου ||[4] τετιμημέ[ν]ον ὑπὸ τοῦ [δικ]αίου | καὶ θειοτάτου Αὐτοκράτ[ο]ρ[ος] Μ. Αὐρ.ι[Ἀντωνείνου] εὐσεβοῦς [Σ]ε̣[βασ]τοῦ τῇ | ἱερωσύνῃ θεᾶς Ῥώμης καὶ δ[ιηνε]κεῖ πορφύρᾳ ||[8] καὶ ἀγορανομήσαντα δίς, ἀργυροταμίαν | τῶν σι̣τ̣ωνικ[ῶ]ν χρημάτων, ἀργυροταμίαν | τῶν τῆς βουλῆς χρημάτων, συνδικήσαντα | τῇ πατρίδι πιστῶς, παραπέμψαντα θεὸν ||[12] Ἀντωνεῖνον, ἐπιτελέσαντα θέας μονο|μαχιῶν καὶ κυνηγεσίων μεγαλοπρεπῶς, | παραπέμψαντα τὸν κύριον ἡμῶν Αὐτοκρά|τορα [Ἀντωνεῖνον] Σεβαστὸν καὶ ἄρξαντα τὴν ||[16] μεγίστην ἀρχὴν κατ' ἀξίαν τοῦ μεγέθους | καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς πατρίδος ἐν τῇ παρα|πομπῇ καὶ παραχειμασίᾳ τῇ ἐν τῇ ἐπαρχείῳ | τοῦ θειοτάτου Αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου ||[20] καὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ στρατευμάτων | Τιμητιανὸς Πωλίων ἄρξας τῆς γερο[υσίας] | τὸν ἑαυτὸν φίλον.

Çeviri: *Uğurlu olsun! T(itus) Fl(avius) Severianus Demetrios'un oğlu (Titus) Fl(avius) Severianus Asklepiodotos'u, hakkaniyetli ve en tanrısal İmparator M. Aure(lius) [Antoninus] Eusebes Augustus tarafından Dea Roma'nın rahipliği ve çiftenli (?) purpur ile onurlandırılmış (kişiyi), iki kez agoranomosluk yapmış, hububat işleri ve senato ile ilgili meselelerin argyrotamias görevini yürütmüş, vatanını sadakatle temsil etmiş, tanrı Antoninus'a (orduya erzak temini için) hizmet etmiş, teke-tek dövüş ve av oyunlarını mükemmel bir şekilde düzenlemiş, efendimiz İmparator [Antoninus] Augustus'a (orduya erzak temini için) hizmet etmiş, en yüksek memuriyeti, en tanrısal İmparator Antoninus'un ve onun kutsal ordularının gerek refakatinde gerekse eyaletteki kışlamaları sırasında, vatanın ün ve onuruna yakışır bir şekilde yürütmüş olan (kişiyi) dostu, gerousia yöneticisi Timetianus Polion (onurlandırdı).*

P071

T(itus) Fl(avius) Severianus Demetrios

Bkz. P070, (A): sat. 3-5; (B): sat. 3

Kendisinin, T(itus) (?) Fl(avius) Severianus Asklepiodotos'un (P070) babası olduğu anlaşılmaktadır.

P072

T(itus) Gaius Eperastos

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Yeşil Cami Geçidi'nde, bir evin duvarında.

Ölçüler : Y.: 34 cm; G.: 27 cm; D.: - cm; HY.: 6 cm.

Edisyon : Schneider 1943: 23 no. 4; *INikaia* 81

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

(I):

[---] | [---] διος | [---] Φρόντων ||[4] [---] Μαρίωνος | [---]τίλιος Λούπερκος | [---]ας | Ἀντιόχου ||[8] [---]κλέων Τιμοθέου | [---]στος Τιμοθέου | [Δι]λίποριs | [Διο]μήδης Θεοδότου ||[12] [Τιμ]όθεος Δάδεος | [Θεό]φιλος Δάδεος | [Ἐπ]ιγένης| [---] Πετίλιος Ῥοῦφος ||[16] [Δ]ιομήδης Ῥαικόσου | [Ἀ]λέξανδρος Τηλεμάχου | Ἀριστ[αί]νετος Κυ̣κ̣ᾶ(?) | Στ[ά]ιος Σεκοῦνδος ||[20] Ναννᾶς Φαύστου | Ἀπολλωνίδης Μενίππου | [---

]ιστος Ἀντιφίλου | [---]λλιος Πρίνκιψ ||[24] [Μ]ηνᾶς | [---]ν̣τος Ἀντιόχου | [---]άκρου | [---] Ἀπολλωνίου ||[28] [--- Δι]ομήδους | [--- Διομ]ήδους | [---].

(II):

[---] | Κ. Κλ[---] | Μέλω[ν ---] ||[4] Ἀρισταίν[ετος ---] Μένανδρο[ς ---] | Τ. Γάιος Ἐπέρ[αστος] | Τ. Γάιος Μουρρή[νας] | Μενεσθεὺς Λου[κείου] ||[8] Διογένης Λουκε[ίου] | Ζήνων {ω} Χρή[στου] | Διόφαντος Μο[---] | Λεώνιος Λογγε[ῖνος] ||[12] Ἄνδρων Χρυσ[---] | Σαλλοῦς Χρή[στου] | Ζιαίλας Ἑρμᾶ̣ | Ἑρμᾶς ||[16] Μηνόφιλος Ἑρμ̣[ᾶ] | Διοφάνης Ἑρ[μᾶ] | Ἄλκιμος Σο[---] | Θεόφραστος [---] ||[20] Τίτιος Ἐπι[---] | Χρηστίων [---] | Ἀλέξανδ[ρος ---] | [---]ων[---] ||[24] [---].

Çeviri: (I): *[---], [---] dios, [---] Phronton, [---] Marion-oğlu, [---]tilius Lupercus, [---]as, Antiokhos-oğlu, [---]kleon Timotheos-oğlu, [---]stos Timotheos-oğlu, [Di]liporis, [Dio]medes Theodotos-oğlu, [Tim]otheos Dadis-oğlu, [Theo]philos Dadis-oğlu, [Ep]igenes, [---] Petilius Rufus, [D]iomedes Rhaikosos-oğlu, [A]leksandros Telemakhos-oğlu, Arist[ai]netos Kukas-oğlu, St[a]ios Secundus, Nannas Faustus-oğlu, Apollonides Menippos-oğlu, [---]istos Antiphilos-oğlu, [---]llius Principus, [M]enas [---]ntos Antiokhos-oğlu, [---]akros-oğlu, [---] Apollonios-oğlu, [--- Di]omedes-oğlu, [--- Diom]edes-oğlu, [---].* (II): *[---], K. Kl[---], Melo[n ---], Aristain[etos ---] Menandro[s ---], T. Gaius Eper[astos], T. Gaius Murrhe[nas], Menestheus Lu[cius-oğlu], Diogenes Luci[us-oğlu], Zenon Khre[stos-oğlu], Diophantos Mo[---], Leonius Longi[nus], Andron Chrys[---], Sallous Chre[stus-oğlu], Ziaelas Hermas-oğlu, Hermas, Menophilos Herm[as-oğlu], Diophanes Her[mas-oğlu], Alkimos So[---oğlu], Theophrastos [---], Titios Epi[---oğlu], Khristion [---], Aleksand[ros ---], [---]on[---], [---].*

P073

T(itus) Gaius Murrhenas

Bkz. 72, II. sat. 6

T(itus) Gaius Eperastos (P072) ile birlikte niteliği tam olarak açıklanamayan isim listesinde yer almaktadır.

P074

Marcia Geminia Maxima

Buluntu Yeri : Sakarya ili, Geyve ilçesi, Koru köyü, Yayalar mah.

Ölçüler : Y.: 99 cm; G.: 63 cm; D.: 33 cm; HY.: 2,4-5,2 cm.

Edisyon : Öztürk HS – Kılıç-Aslan 2012: 106 no. 9; AE 2012 (2015): 1424; SEG LXII 1012

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Ἔτους β΄ | Μάρκῳ Γεμινίῳ Γαΐῳ ζήσαντι ||[4] ἔτη κ΄ Γ. Γεμίνιος | Μάξιμος, ὁ ἀδελφός, ἀνέσ|τη [vac] σεν | καὶ Μ(αρκίᾳ) Γεμινίᾳ Μαξίμᾳ τῇ μη||[8]τρὶ ζώσῃ ἀ|νεξοδίαστόν.

Çeviri: *2. (yönetim) yılında; G(aius) Geminius Maximus, 20 yıl yaşamış olan kardeşi Marcus Geminius Gaius ile hayatta olan annesi Marcia Geminia Maxima'ya (bu mezarı) yaptırdı. (Bu mezar) satılık değildir.*

P075

Marcus Geminius Gaius

Bkz. P074, sat. 2-3

Marcus Geminius Gaius'un, Marcia Gemina Maxima'nın (P074) oğlu, G(aius) Geminius Maximus'un (P076) da kardeşi olduğu görülmektedir.

P076

G(aius) Geminius Maximus

Bkz. P074, sat. 4-5

G(aius) Geminius Maximinus'un (P076), Marcia Gemina Maxima'nın (P074) oğlu, Marcus Geminius Gaius'un (P075) da kardeşi olduğu görülmektedir.

P077

G(aius) Granius Aphrodisios

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: 4 cm.

Edisyon : *INikaia* 176; Corsten 2007: 139

Tarih **:** Roma Cumhuriyet Dönemi (Corsten 2007) / Roma İmparatorluk Dönemi (*INikaia*)

C. Granio C. f. | vac Aem(ilia tribu) | Aphrodisius de suo.

Çeviri: *Aemi(ilia tribusundan) G(aius) oğlu G(aius) Granius Aphrodisios kendisi için (yaptırdı).*

P078

G(aius) Hostilius Agathopous

Buluntu Yeri : Roma.

Ölçüler **:** Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon **:** *INikaia* T 43 (INikaia 10,3 s. 102); IGR I 320; IGUR II 837

LIT **:** *INikaia* 1161

Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi

Θ̣(εοῖς) Κ(αταχθονίοις). | Γ(άιος) · Ὁστίλιος | Ἀγαθόπους · Νει||[4]καεὺς · ἐνταῦθα | κεῖμαι · Κλ(αυδίας) · Εὐτυχί|ας · τυμβευθεὶς | χερί · ζήσας · ἔτη · λβ′ · ||[8] προνοούσης · τοῦ | μνήματος · Ἰουλί̣|ας · Ἰταλικῆς · ὃς δὲ | ἂν σκυλῇ̣ · μ<ή>τε αὐ||[12] τῷ̣ θάλασσα · πλω|τὴ · μηδὲ · γῆ · βατή.

Çeviri: *Yeraltı Tanrılarına; Nikaialı G(aius) Hostilius Agathopous yatıyor burada, Cl(audia) Eutykhia'nın eliyle gömülü olarak; 32 yıl ömür sürdü; anıtı Iulia Italike yaptırdı; her kim zarar verirse, ne deniz geçit versin ona, ne de yer barınak.*

P079

Gaius Hostilius Askanios

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler **:** Y.: 40 cm; G.: 90 cm; D.: - cm; HY.: 3 cm.

Edisyon **:** Mendel 1900: 389 no. 44; *INikaia* 34; SEG XXVIII 1030

Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi

CH **:** τραπεζείτης

Ἀγαθῇ τύχῃ· | Διὶ Λιδαίῳ τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν | καὶ τὴ[ν] Ἀθηνᾶν ||4 Γάιος Ὁστίλιος Ἀσκάνιος τραπεζείτης | εὐχήν.

Çeviri: *Uğurlu olsun! Zeus Lidaios'a bu Zeus, Hera ve Athena (heykellerini) trapezeites (banker) Gaius Hostilius Askanios adak olarak (sundu).*

P080

Gaius Hostillus Pollio

Buluntu Yeri : Sakarya ili, Geyve ilçesi, Geyve-Gölpazarı yolu.
Ölçüler : Y.: 115 cm; G.: 57 cm; D.: - cm; HY.: 3 cm.
Edisyon : Mendel 1900: 398 no. 72; *INikaia* 1161
LIT : SEG XXXI 1069
Tarih : M.S. 62/63

Ἔτους ἐνάτου | ἐπὶ Νέρωνος Κλ|αυδίου Καίσαρος ||4 Σεβαστοῦ Γερμα|νικοῦ Γάιος Ὁστίλ|λιος Πωλλίων ὑ|πὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ||8 ἰδίων ἀ<π>ά[ντων] ΕΝΗ|[---] ζῶ[ν---] | [---φ]ρον[ῶν---].

Çeviri: *(İmparator) Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus'un 9. hükümdarlık yılında Gaius Hostillus Pollio kendi ve tüm yakınlarının selameti için [---] henüz yaşarken [---] ve aklı başındayken, [bu adağı sundu ---].*

P081

T(itus) Iulius Agathias

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Gölpazarı ilçesi, Aşağıboğaz mevkii.
Ölçüler : Y.: 79 cm; G.: 43 cm; D.: 35 cm; HY.: 3 cm.
Edisyon : *INikaia* 1447 (Lev. XXV)
Tarih : M.S. 2.-3. yy.

Τ. Ἰουλίῳ Ἀγα|θίᾳ, Ἀγαθίας ὁ | υἱὸς ζήσαντ[ι] ||4 ἔτη οβ΄ κατεσ|κεύασεν τὸ μνη|μεῖον.

Çeviri: *72 yıl yaşayan T(itus) Iulius Agathias için anıtı oğlu Agathias yaptırdı.*

P082

T(itus) Iulius Flavianus Gauros

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Bilecik Müzesi (Env. no. A-764)

Ölçüler : Y.: 104 cm; G.: 37-47 cm; D.: 37-46 cm; HY.: 4-5,5 cm.

Edisyon : Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022a: 136 no. 39

Tarih : M.S. 2. yy.

Τ. ᾽Ιούλιος | Φλαουιανὸς | Γαῦρος ζῆ||[4]σας ἔτη λθ΄ | χαῖρε.

Çeviri: *T(itus) Iulius Flavianus Gauros, 39 yıl yaşadı. Sağlıcakla!*

P083

G(aius) Iulius Polyaenus

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler : Y.: 225 cm; G.: 45 cm; D.: - cm; HY.: 2,9 cm.

Edisyon : *INikaia* 146

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Γ. Ιούλιος Πολύαινος | ἔτη λ΄.

Çeviri: *G(aius) Iulius Polyaenus 30 yıl yaşadı.*

P084

Titus Iulius Trophimos

Buluntu Yeri : Sakarya ili, Geyve ilçesi, Koru köyü, Yayalar mah.

Ölçüler : Y.: 90 cm; G.: 40 cm; D.: 34 cm; HY.: 3,1-4,7 cm.

Edisyon : Dönmez-Öztürk 2013a: 287 no. 2; AE 2013 (2016): 1461; SEG LXIII 1138

Tarih : M.S. 2.-3. yy.

Ἀγαθῇ τύ|χῃ Δι[ὶ] Ουε̣|βρε̣ᾳ̣νω εὐχήν Τίτο||[4]ς ᾽Ιούλιος Τρόφιμο|ς.

Çeviri: *Uğurlu olsun! Titus Iulius Trophimos (bu altarı) Zeus Ouebreanos'a adadı.*

P085

M(arcus) Iulius Valens

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Tımaraktaş köyü.
Ölçüler : Y.: 60 cm; G.: 35 cm; D.: - cm; HY.: 4 cm.
Edisyon : Akyürek-Şahin 2004: 146 no. 7; SEG LIV 1249
Tarih : M.S. 1.-2. yy.

Ἀγαθῇ τύχ[ῃ]· | Ὁσίῳ κὲ Δικ̣έ̣ι̣ω εὐχήν ||[4] Μ· Ἰούλιο[ς] | Οὐάλης [κε] | Ἐρυκία Χαρίτ[η].

Çeviri: *Uğurlu olsun! Hosios ve Dikaios'a adağı M(arcus) Iulius Valens (ve) Erycia Kharite (sundular).*

P086

P(ublius) Iunius Angelos

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Pazaryeri ilçesi, Ahmetler köyü.
Ölçüler : Y.: 88 cm; G.: 40 cm; D.: 44 cm; HY.: 3,5 cm.
Edisyon : Akyürek-Şahin 2005: 91 no. 8; SEG LV 1340
Tarih : M.S. 1. yy.

Ἀπόλλωνι | Γορζαίῳ | εὐχὴν ||[4] Π. Ἰούνιος Ἄνγελο[ς].

Çeviri: *Apollon Gorzaios'a adağı P(ublius) Iunius Angelos sundu.*

P087

G(aius) Lolius Silerus

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.
Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.
Edisyon : *INikaia* 336; SEG XXIX 1334
Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

[---]νλίου θυγάτηρ | [---]νκία ζήσασα ἔτη κε̣΄ το|[---]ς χαίρειν. Γ. Λόλιος Σ̣ί̣λερος(?) ||[4] [---]NCA^{v}N συνκατεσκεύασεν.

Çeviri: *[Filancanın] kızı [filanca] 25 yıl yaşadı. Sağlıcakla. G(aius) Lolius Silerus (?) [---] birlikte yaptırdı.*

P088

Quintus Lucanius Longinus

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Söğüt ilçesi, Dömez köyü.

Ölçüler : Y.: 78 cm; G.: 53 cm; D.: 51 cm; HY.: 3,5 cm.

Edisyon : Akyürek-Şahin – Uzunoğlu 2022b: 104-105 no. 33

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Κοΐντῳ Λουκανί|ῳ Λονγείνωι | Μᾶρκος τῷ ἐα[υ] ||[4]τοῦ θείωι ζή|σαντι ἔτη ξθ΄ | κατεσκέου[ασεν]. *sic*

Çeviri: *Marcus (bu mezarı) amcası 69 sene yaşayan Quintus Lucanius Longinus için yaptırdı.*

P089

Publius Lucanius Ulpianus Agathokles

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler : Y.: 163 cm; G.: 200 cm; D.: - cm; HY.: 2,5 cm.

Edisyon : Koerte 1899b: 409 no. 9; Schneider 1943: 29 no. 29; *INikaia* 516

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

(I)

Πόπλιlος Λου|κάνιο||[4]ς Οὐλπ|ιανὸς | Ἀγαθο|κλῆς ||[8] ζήσας | ἔτη ξε΄. | Χαῖρε.

(II)

Οἱ ἀπε|λεύθε|ροι ἐξήρ||[4]τισαν | τὴν σκά|φην ἀ|νεξο||[8]δίαστον.

(III)

Θεο[δώρ]ου.

Çeviri: (I) *Publius Lucanius Ulpianus Agathokles, 65 yıl yaşadı. Sağlıcakla!* (II) *Lahdi, satılmamak üzere azatlı köleler yaptırdı*. (III) *Theodoros'un (mezarı)*.

P090

G(aius) Lucenus Arkhelaos

Bkz. P026, sat. 13

G(aius) Lucenus Arkhelaos, önemli bir *cursus honorum*u kaydedilen dostu T(itus) Aurelius Calpurnianus Apollonides'i (P026) onurlandırmıştır. Ancak kendisi hakkında bilgi sunulmamaktadır.

P091

Titus Marcius Gamus

(A)

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Osmaneli ilçesi, Günüören köyü.

Ölçüler : Y.: 74 cm; G.: 37 cm; D.: 37 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : Wiegand 1908: 151 no. 4; ILS 9238; Bosch 1935: 147; *INikaia* 1141 (Lev. XXII); Öztürk HS 2022: 82-83 no. 36; IAM I 031

Tarih : M.S. 2. yy. başları

Iovi Optumo Malximo Tutori ǀ T. Marcius Gamus ||[4] votum reddedit eo ǀ loco quo et natus est. ǀ Διὶ Κρατίστῳ Μεγίστῳ ǀ Φροντιστῇ Τίτος Μάρκιος ||[8] Γάμος εὐχὴν ἀπέδωκεν ǀ τούτῳ τῷ τόπῳ, ᾧ καὶ ἐγεννήθη.

Çeviri: *Iuppiter Optimus Maximus Tutor'a adağı, Titus Marcius Gamus, doğmuş olduğu bu yerde sundu.*

(B)

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Osmaneli ilçesi, Günüören köyü.

Ölçüler : Y.: 78 cm; G.: 50 cm; D.: 50 cm; HY.: 1,5-3,5 cm.

Edisyon : Wiegand 1908: 151-152 no. 5; *INikaia* 1142 (Lev. XXII); ILS 9238a; Öztürk 2022: 83 no. 37; IAM I 030

Tarih : M.S. 2. yy.

Fortunae Reginae ǀ merenti T. Marcius ǀ Gamus voto posito ||[4] reddidit eo loco ubi ǀ natus est. ǀ Τύχῃ Βασιλίσσῃ ἀξίᾳ ǀ Τίτος Μάρκιος Γάμος ||[8] εὐχὴν θεὶς ἀπέδωκεν ǀ τούτῳ τῷ τόπῳ, οὗ καὶ ǀ ἐγεννήθη.

Çeviri: *Fortuna Regina'ya Titus Marcius Gamus doğmuş olduğu bu yerde adağı sundu.*

P092

Q(uintus) Octavianus Asklepiodotos

Bkz. P058, sat. 6-7

CH **:** ἀγωνοθέτης

Q(uintus) Octavianus Asklepiodotos (P092), Nikaia'da gerçekleştirilen Asklepios Soter yarışmalarında hakemlik yapmıştır. Bu bağlamda kent meclisi kararı ile rahip Ti(berius) Claudius Rufinus (P058) tarafından bir heykeli yaptırılarak onurlandırılmıştır.

P093

L(ucius) Pactumius Tyrannos

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler **:** Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon **:** Altın 2020: 51-55; IAM IV 029

Tarih **:** M.S. 2. yy.

(I)

Λ(ούκιος) Πακτουμεῖος | Τύραννος ζῶν | ἑαυτῷ καὶ Πα[vac]||[4]κτουμείᾳ Φαύστῃ | [vac] τῇ γυναικὶ [vac] | ζησάσῃ ἔτη ν′.

(II)

Λ(ούκιος) Πακτουμεῖος | Τύραννος ζήσας | [vac] ἔτη με′ χαῖρε.

Çeviri: (I) *L(ucius) Pactumius Tyrannos hayattayken kendisi ve 50 yıl yaşayan eşi Pactumia Fausta (için bu mezarı yaptırdı).* (II) *45 yıl yaşayan L(ucius) Pactumius Tyrannos, sağlıcakla!*

P094

P(ublius) Pagnius Aphrodisios

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Dırazali köyü.

Ölçüler **:** Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon **:** AE (1993) 1996: 1434-1435; SEG XLIII 897; Durugönül – Şahin 1993: 58; Corsten 2007: 139

Tarih **:** M.S. 2. yy.

(I)

P. Pagnio P. <f.> Aphrodisio | fratri Threptus memoriae | causa faciendum curavit.

(II)

Yazıtsız.

(III)

Caesoniae Secundae | coniugi carissimae Th|re<p>tus memoriae caussa ||[4] faciendum curavit. | Καισωνίᾳ Σεκούνδᾳ συν|βίωι τειμιωτάτῃ Θρέπτος | μνήμης χάριν ||[8] κατασκευασθῆναι προενόησεν.

Çeviri: (I) *Threptos, kardeşi Pagnius oğlu P(ublius) Pagnius Aphrodisios'un anısına (bu altarın) yapımıyla ilgilendi.* (II) *Yazıtsız.* (III) *Threptos, pek saygıdeğer karısı Caesonia Secunda'nın anısına (bu mezarı) önceden yaptırdı.*

P095

M(arcus) Pagnius Phlegon

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Çamdibi köyü.

Ölçüler **:** Y.: 120 cm; G.: 60 cm; D.: 53 cm; HY.: 2,5-3 cm.

Edisyon **:** *INikaia* 172 (Lev. XVI); SEG XXIX 1312

Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi

Μ. Πάγνιος Φλέγων | ζήσας ἔτη ρ΄. Χαῖρε.

Çeviri: *M(arcus) Pagnios Phlegon 100 yıl yaşadı. Sağlıcakla!*

P096

Peducaeus Longinus Asklepiodotos

Buluntu Yeri : Sakarya ili, Geyve ilçesi, Sabırlar köyü.

Ölçüler **:** Y.: 130 cm; G.: 78 cm; D.: 88 cm; HY.: 3-3,5 cm.

Edisyon **:** Akdoğu-Arca 2007: 150-151 no. 7; AE 2007 (2010): 1329; SEG LVII 1286

Tarih **:** M.S. 2. yy.

Πεδουκαῖος Λο[ν]ι[γ]εῖνος Ἀσκληπι[ό]ι[δ]οτος ἑαυτῷ καὶ ||[4] [Π]ώλλῃι τῇ γυναικί | τὸ μν]ημεῖον κα|τεσκεύασεν.

Çeviri: *Peducaeus Longinus Asklepiodotos kendisi ve eşi Polle için bu anıtı yaptırdı.*

P097

P(ublius) Postumius Philiskos

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Söğüt ilçesi, Çaltı köyü.

Ölçüler **:** Y.: 105 cm; G.: 66 cm; D.: - cm; HY.: 2 cm.

Edisyon **:** Koerte 1899b: 444 no. 40; *INikaia* 1131

Tarih **:** M.S. 3. yy.?

Ἀγαθῇ τύχῃ· | Π. Πουστούμιος Φιλίσ|κος ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ||[4] καὶ τῶν ἰδίων πάντω|ν καὶ Π. Πουστουμίου | Σεουηρεανοῦ Ἀπολλόθεμι {Ἀπολλοθέμιδος} | τοῦ ἰδίου πάτρωνος ὁλοκλη||[8]ρίας καὶ διαμονῆς Διὶ Σωτῆρι | εὐχήν.

Çeviri: *Uğurlu olsun! P(ublius) Postumius Philiskos kendi ve yakınlarının, patronusu P(ublius) Postumius Severianus Apollothemis'in sağlık ve selametleri ve bunun sürekliliği için Zeus Soter'e adağı (sundu).*

P098

P(ublius) Postumius Severianus Apollothemis

Bkz. P097, sat. 5-6

Patronus P(ublius) Postumius Severianus Apollothemis (P098) için P. Postumius Philiskos (P097) Zeus Soter adına bir adak adamıştır.

P099

Sexta Quinctia Tyrannis

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, Şeyh Kudbettin Türbesi, girişte.

Ölçüler **:** Y.: - cm; G.: 75 cm; D.: - cm; HY.: 2,5 cm.

Edisyon **:** Schneider 1943: 31 no. 39; *INikaia* 98

Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi

[---] | [---]ς θυγατρὶ Σέκτᾳ Κίνκτᾳ Τυραννίδ[ι· ἐὰν δέ τις ---] | αὐτ[ὴ]<ν> [σκ]υλῇ, ἀποδώσει προ[στείμου] τῷ ταμε[ίῳ (δην.) ---′].

Çeviri: ***[****---] [Filanca bu anıtı] kızı Sexta Quinctia Tyrannis için [yaptırdı]. [Eğer bir kimse] ona zarar verirse, kent kasasına kanun uyarınca [---] denarius ceza vermelidir.*

P100

Asteius Satianus Agathangelos

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi, İnikli köyü.

Ölçüler : Y.: 37 cm; G.: 62 cm; D.: 45 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : Mendel 1900: 392 no. 55; *INikaia* 119

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Θάλαμος Ἀστηίῳ | Σατιανῷ Ἀγαθανγέλῳ | υἱῷ ζήσαντι ἔτη κ′ κα[ὶ] ||[4] Εἴᾳ συνβίῳ ζησάσῃ ἔτη νε′.

Çeviri: *Thalamos, 20 yıl yaşayan oğlu Asteius Satianus Agathangelos'a ve 55 yıl yaşayan eşi Eia'ya (bu mezarı yaptırdı).*

P101

M(arcus) Scribonius Capitolinus

Buluntu Yeri : Sakarya ili, Geyve ilçesi, Umurbey köyü.

Ölçüler : Y.: 88 cm; G.: 35 cm; D.: 37,5 cm; HY.: 2 cm.

Edisyon : Κλεώνυμος – Παπαδόπουλος 1867: 176 no. 51; TAM IV.1 57; Şahin 1984: 106 no. 1; SEG XXXIV 1263

Tarih : M.S. 2. yy. c.

[Ἀγ]αθῇ [τύχῃ]. | Διεὶ Σωτῆρι Ἀρχέ|λας, Μ. Σκρειβωνίου ||[4] Καπετωλίνου οἰ|κονόμος, τὸν βω|μὸν σὺν τῷ ἀγάλμ|ατι ἀνέθηκεν ὑπὲ||[8]ρ τῶν δεσποτῶν | καὶ ἑαυτοῦ καὶ δήμ[ο]|υ Κιζουραιῶν | εὐχήν.

Çeviri: *Uğurlu olsun! Zeus Soter'e altarı (üstündeki) heykeliyle birlikte M(arcus) Scribonius Capitolinus'un oikonomosu (kahyası) Arkhelas, hem efendilerinin hem de kendisinin ve Kizoura demosunun selameti için adak olarak dikti.*

P102

P(ublius) Ta---us Akhaikos

Buluntu Yeri : Bilecik ili, Gölpazarı ilçesi, Arıcaklar köyü.

Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon : Mendel 1900: 405 no. 86; *INikaia* 1203

Tarih : Roma imparatorluk Dönemi

[---] | [--- ἡ γε]|[ρου]σία ἐ̣τ[εί]||[4][μ]ησ[ε]ν Π. Ἀ[ν]|[τέρ]ωτα, Π. Τα|[---]ου Ἀχαϊκοῦ [πραγ]ματευτήν, | [ἀν]αστρεφόμεν[ον] ||[8] [---] ἐν τῷ̣ [ἐμπο]<ρί>ῳ(?) Α|[---]Κ[---]ΛΙΑΠ[---] | [---].

Çeviri: ***[---]*** *Gerousia, P(ublius) Anteros'u, P(ublius) Ta---us Akhaikos'un [emporionda?] ticari işlerini yürüten [ve ---] (kişiyi) onurlandırdı.*

P103

Casia Ulpia Fulvia

Buluntu Yeri : Bursa ili, Orhangazi ilçesi, Çeltikçi köyü.

Ölçüler : Y.: - cm; G.: - cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon : *INikaia* 725

Tarih : M.S. 2. yy. sonu (ed.) / M.S. 98-117 (HN)

Ἀγαθῆι τύχηι· | ὁ δῆμος ὁ Χαρμιδεα|νῶν ἐτείμησεν Αὐρή||[4]λιον Διόδοτον Σεβασ|τῶν ἀπελεύθερον | καὶ [Κα]σίαν Οὐλπίαν | Φουλβίαν καὶ Λονγεῖναν ||[8] τὴν σύμβιον αὐτοῦ | [μετὰ τῶν] τέκνων.

Çeviri: *Uğurlu olsun! Kharmidianoi demosu Augustusların azatlısı Aurelius Diodotus'u ve [Ca]sia Ulpia Fulvia'yı ve eşi Longina'yı ve çocukları ile birlikte onurlandırdı.*

P104

Marcia Ulpia Pompeia Theodote

Buluntu Yeri : Sakarya ili, Pamukova-Geyve ilçeleri arasında.

Ölçüler : Y.: 70 cm; G.: 53 cm; D.: - cm; HY.: - cm.

Edisyon : *INikaia* 1402

Tarih **:** M.S. 2. yy. c. (ed.) / M.S. 98-117 (HN)

[---] | [--- μετὰ Μαρκίου] | [Οὐλπί]ου Πομπ[εί]||[4][ου Θεο]δώρου νεωτέ|[ρου] καὶ τῆς ἀδελφῆς | [αὐ]τοῦ Μαρκίας Οὐλπία[ς] | Πομπείας Θεοδότης ||[8] τόνδε βωμὸν σὺν τῇ ὀσ|τοθήκῃ τῇ μητρὶ ζησά|ση ἔτη μ΄ καὶ τῷ ἀδελφῷ | Ἐπιποδίῳ ζήσαντι ἔτ||[12][η] ο̣(?)ε΄ ἑαυτῷ ζῶν φρονῶ̣ν | [κ]ατεσκεύασεν Εὔτ[υ]|[χος] μετὰ τοῦ ἀδελ[φο]ῦ Ἑρμ[εί]|[ω]νος· χαῖρε.

Çeviri: ***[****---] küçük kardeşi [Marcius Ulpi]us Pompeius Theodoros ve kız kardeşi Marcia Ulpia Pompeia Theodote ile birlikte bu altarı Eutykhos, üzerindeki ostotheke ile birlikte 40 yıl yaşayan annesi ve 7(?)5 yıl yaşayan kardeşi Epipodios ve henüz yaşamakta, aklı yerinde olan kendisi için kardeşi Hermeion ile beraber yaptırdı; sağlıcakla!*

P105

Marcius Ulpius Pompeius Theodoros

Bkz. P104 sat. 1-4

Mezar yazıtı aracılığıyla Marcius Ulpius Pompeius Theodoros'un (P105), Marcia Ulpia Pompeia Theodote (P104) ile kardeş olduğu anlaşılmaktadır.

P106

Marcus Ulpius Symphorion

Buluntu Yeri : Bursa ili, İznik ilçesi.

Ölçüler **:** Y.: 35 cm; G.: 136 cm; D.: 10 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon **:** *INikaia* 143 (Lev. XV); SEG XXIX 1317

Tarih **:** Roma İmparatorluk Dönemi (ed.) / M.S. 98-117

Μᾶρκος Ὄλπιος Συμφορίων | ζήσας ἔτη η΄. Χαῖρε.

Çeviri: *Marcus Ulpius Symphorion 8 yıl yaşadı. Sağlıcakla!*

P107

G(aius) Valens Bathyllus

Buluntu Yeri : Bolu ili, Mudurnu ilçesi, Kurtlar köyü.

Ölçüler : Y.: 214 cm; G.: 63 cm; D.: 57 cm; HY.: 2,5-3 cm.

Edisyon : Oktan 2007: 63 no. 4; SEG LVII 1273

Tarih : M.S. 3. yy.

Ἀσίνιος Γλαῦκος ἐφιλο|τειμήθη· αὐτῷ καὶ τῇ γυναι|κὶ Εὐποσίᾳ κὲ Γ. Οὐάλεν{ṭ}||[4]τι Βαθύλλῳ καὶ τῇ θυγατρὶ | Ἀσινίᾳ Τύχῃ· ἀνεξοδίαστον | χαίρετε.

Çeviri: *Asin(n)ius Glaucus ünsever bir insan olarak yaşam sürdü; (bu mezarı) kendisi, eşi Euposia, G(aius) Valens Bathyllus ve kızı Asinia Tykhe için yaptırdı. (Mezar) satılık değildir! Sağlıcakla!*

P108

G(aius) Valerius Longinus

Buluntu Yeri : Bolu ili, Göynük ilçesi, Yukarı Kınık köyü.

Ölçüler : Y.: 80 cm; G.: 40 cm; D.: 47 cm; HY.: 3 cm.

Edisyon : *INikaia* 1288 (Lev. VII)

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Ἔτους ηι′· | Γ. Οὐαλέριος Λον|γεῖνος ἀνέστη||[4]σεν τῇ ἑαυτοῦ {ι} | συνβίῳ Εἴᾳ μνή|μης χάριν συνπαρόν|των τῶν υἱῶν ||[8] Μάρκου καὶ Ῥούφου | καὶ Λουκίου.

Çeviri: *18. (yönetim) yılı; G(aius) Valerius Longinus, hayat arkadaşı Eia'nın anısına, oğulları Marcus ve Rufus ve Lucius'un teşrifleriyle yaptırdı.*

LEVHA A.
NIKAIA KENT SİKKELERİ

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27 28

29 30

31 32

33 34

35 36

37 38

39 40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

Görsel bulunmamaktadır

Görsel bulunmamaktadır

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

Görsel bulunmamaktadır

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

LEVHA B.
DİĞER SİKKELER

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27 28

29 30

31 32

33 34

35 36

37 38

39 40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

EK A.
HARİTALAR

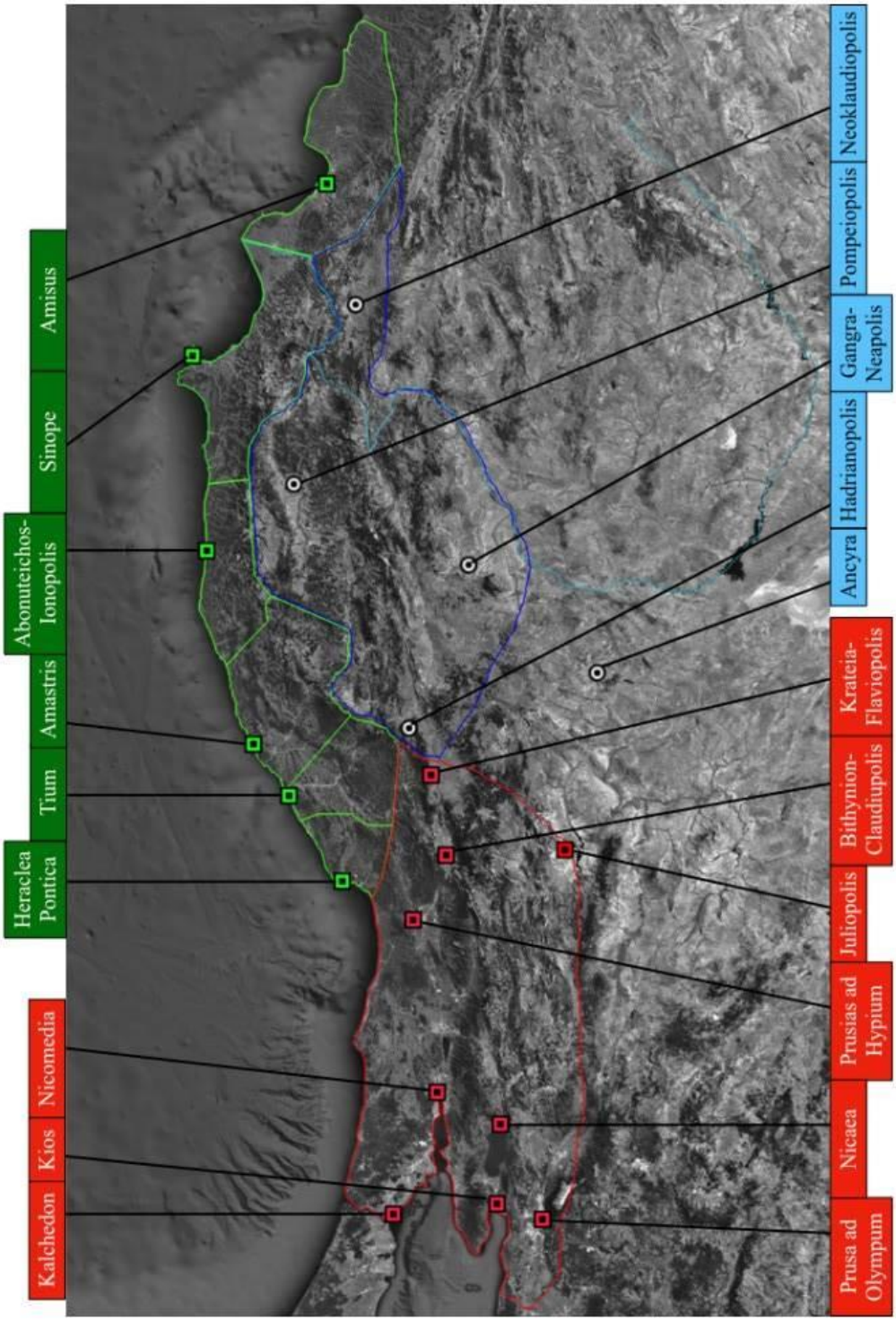

Harita 1: Bithynia, Pontos ve Paphlagonia'daki kentler (Wu 2018: 5)

Harita 2: *Bithynia et Pontus*'ta Kurulan Koloniler (Marek 2003, Karte I)

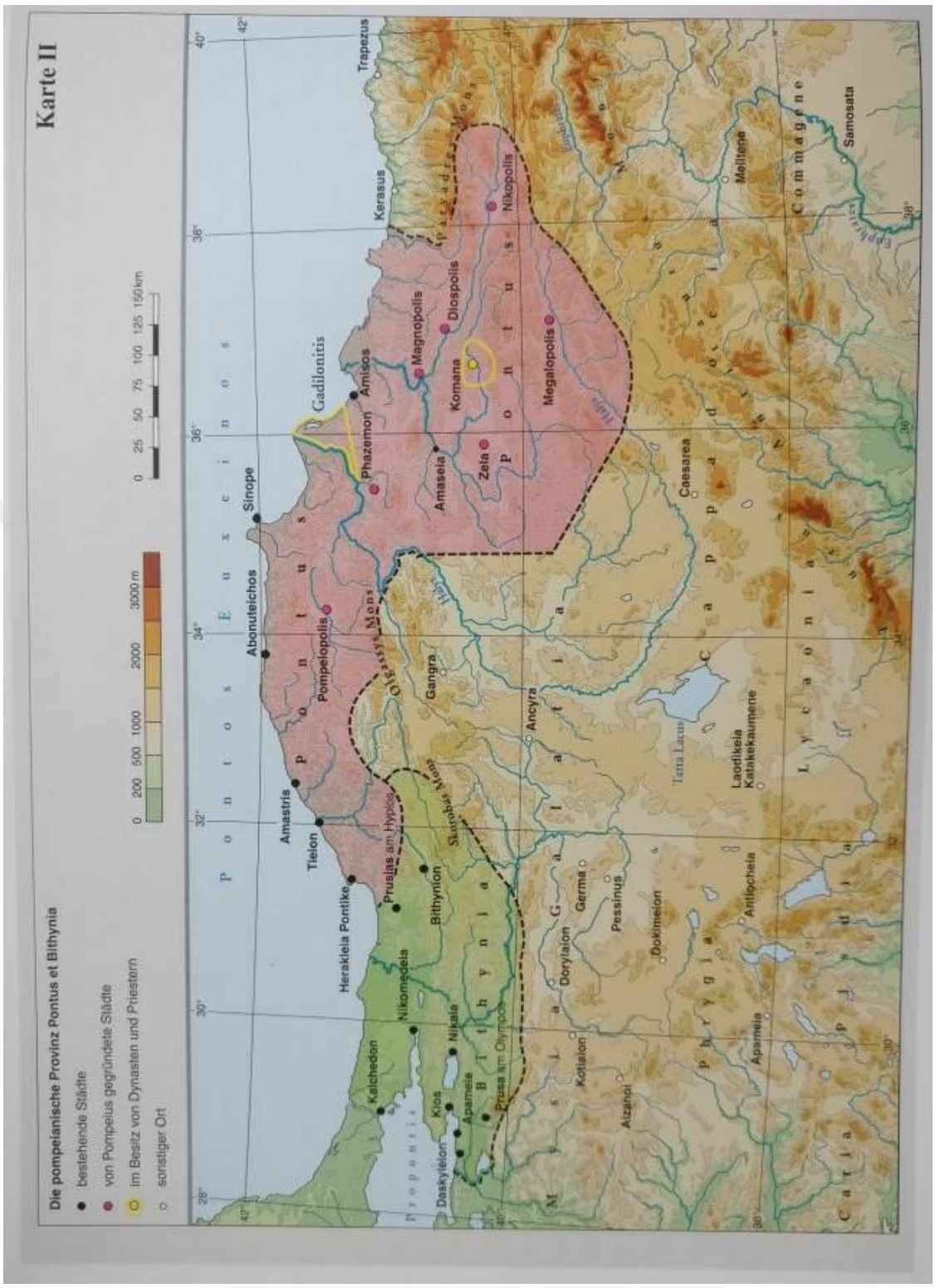

Harita 3: Pompeius düzenlemeleri esnasında bölge sınırları (Marek 2003, Karte II)

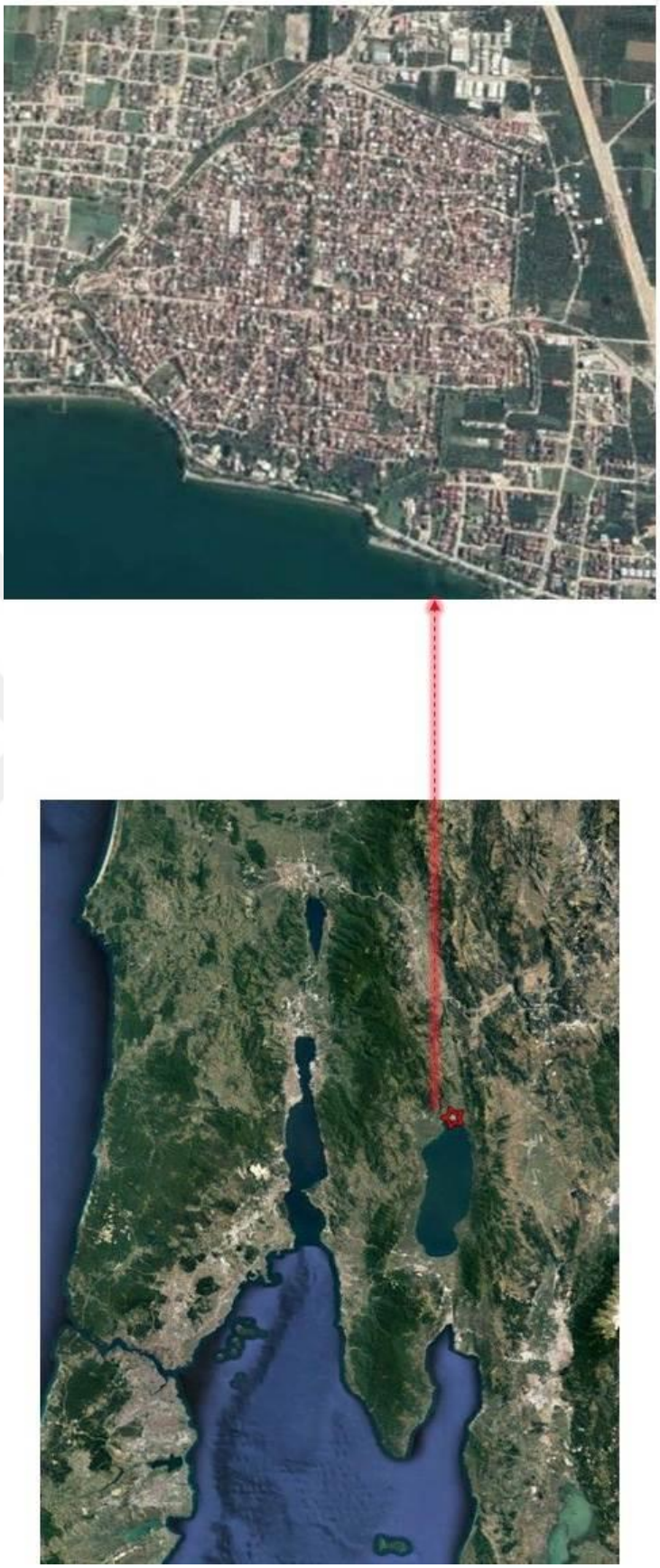

Harita 4: İznik kentinin konumu (Google Earth)

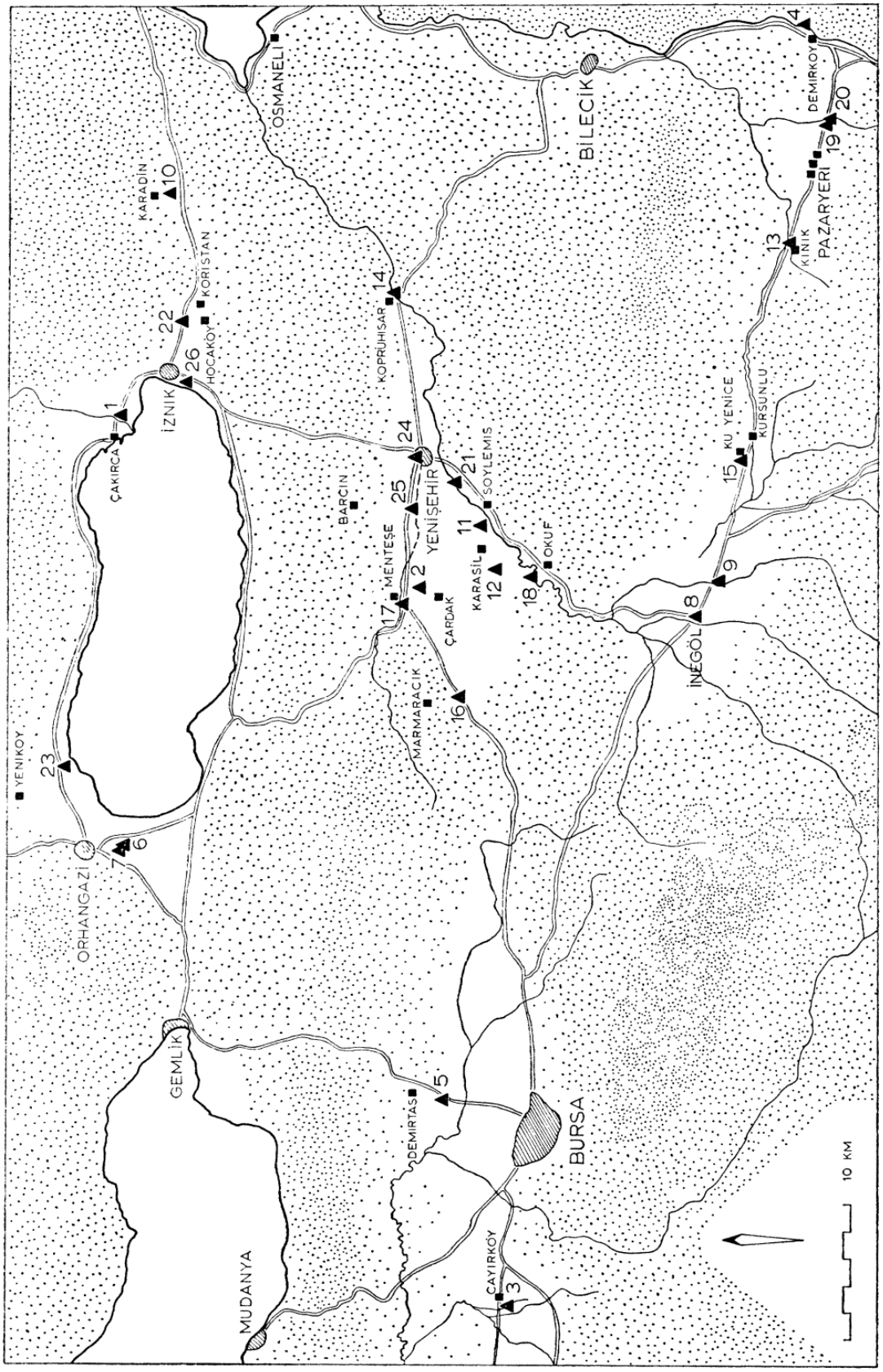

Harita 5: Nikaia'nın çevresindeki prehistorik yerleşimler (French 1967: 51 fig. 1)

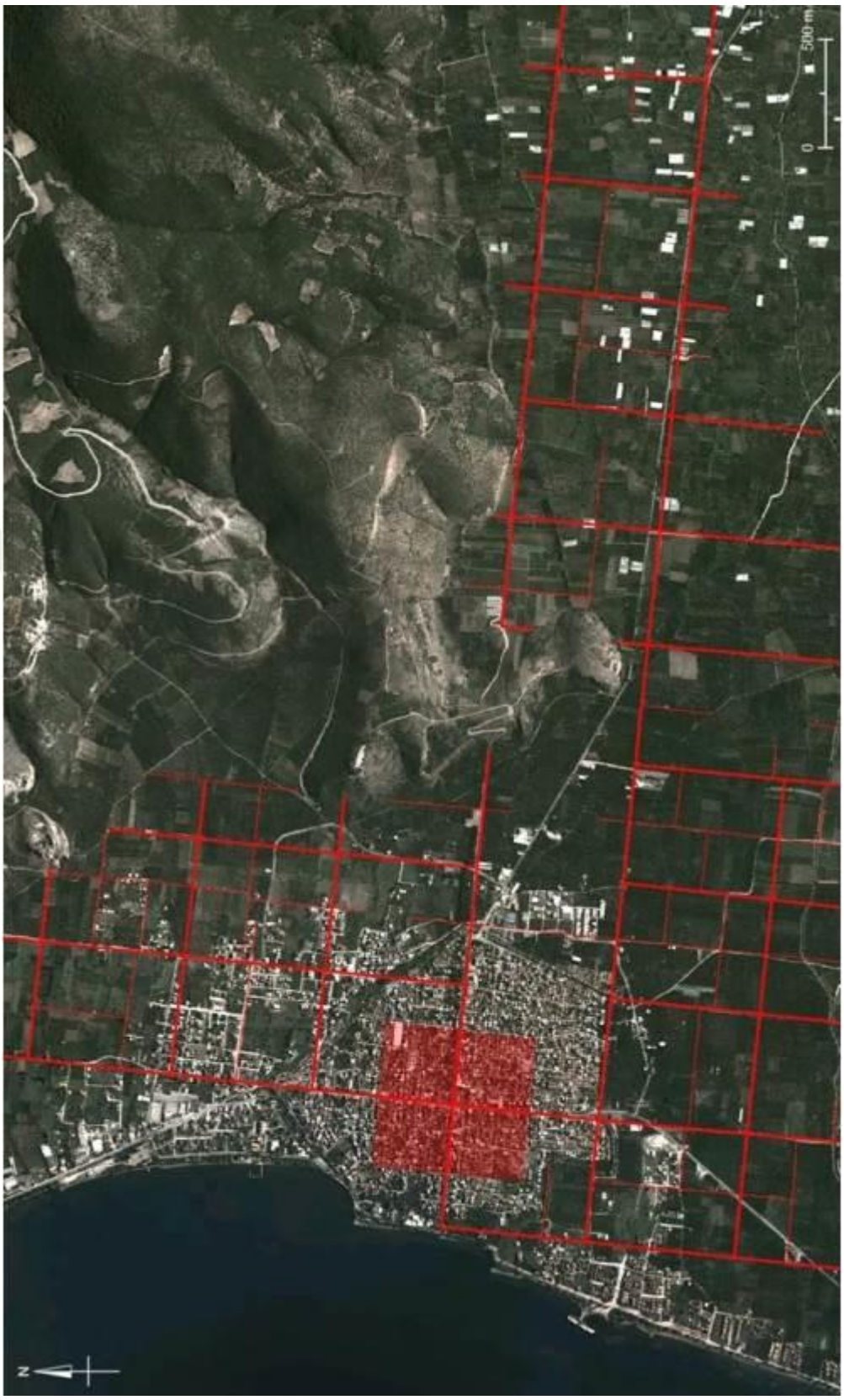

Harita 6: *Centuratio*nun kentin dışına çıkması (Scardozzi 2013: 884a)

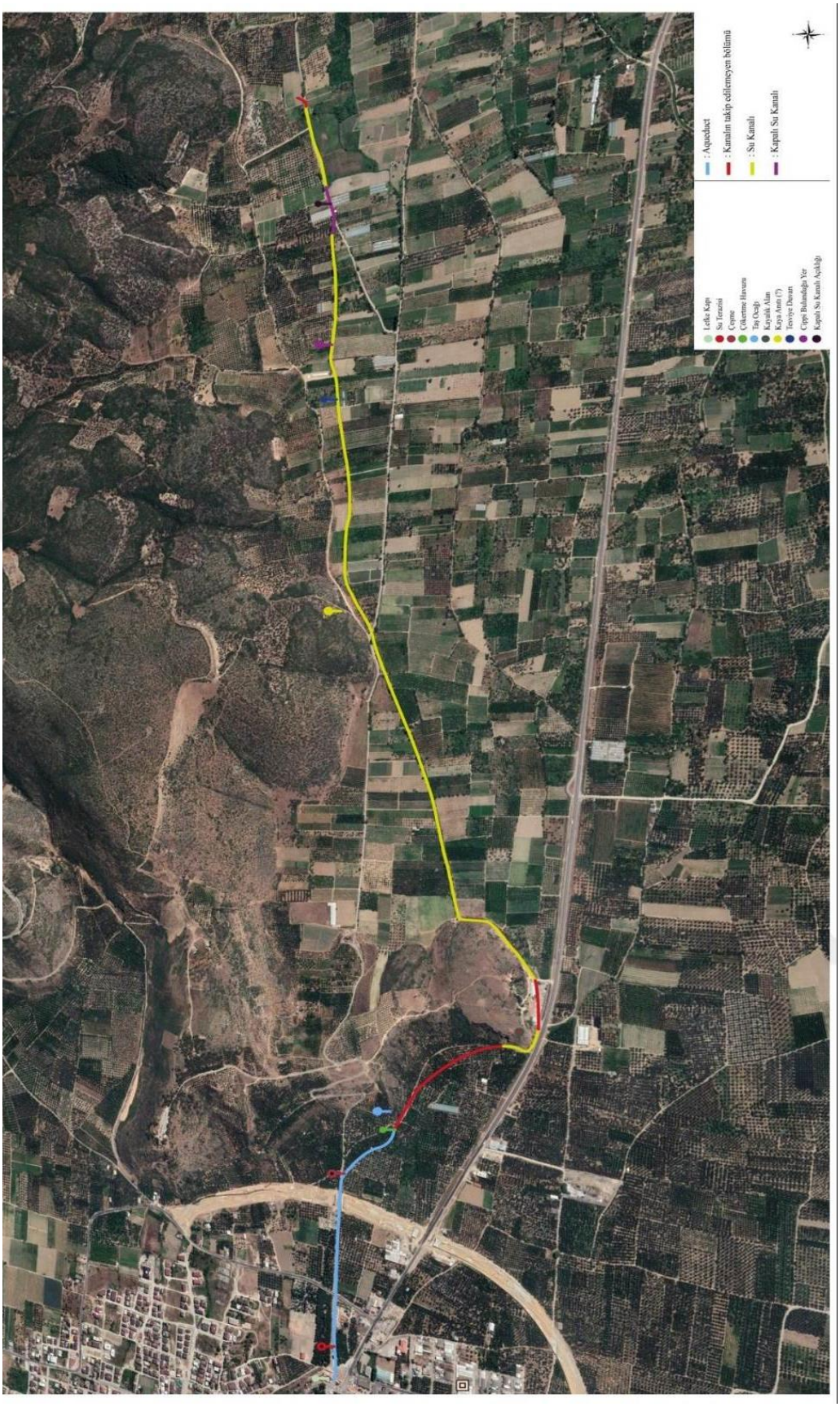

Harita 7: Nikaia'da su dağıtım sistemi (Kırca 2021: 70 lev. 3 har. 3)

Harita 8: Liman kalıntılarının sınırları (Şahin M – Berns 2014: 55 res. 1).

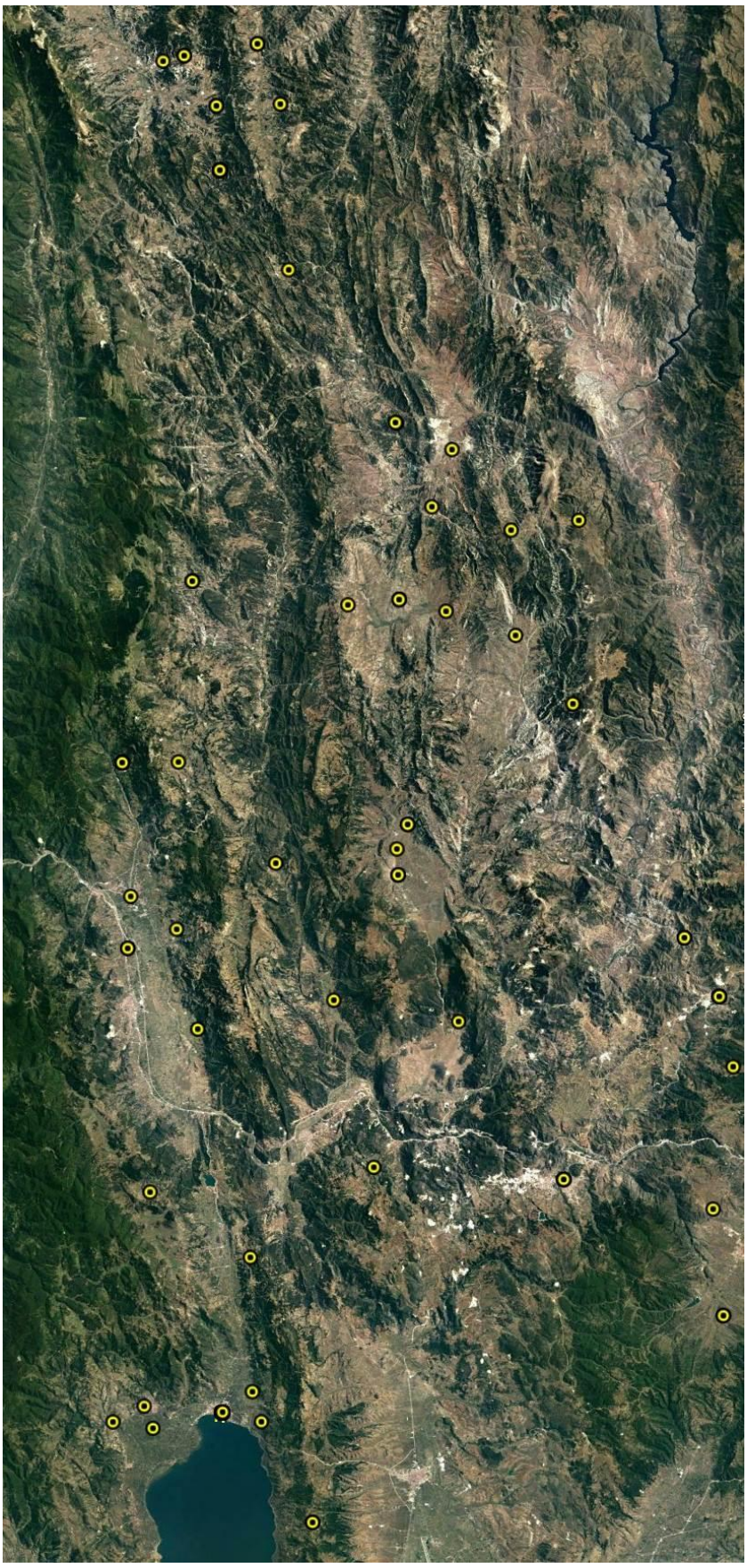

Harita 8: Nikaia'daki Roma vatandaşlarının dağılımı (Google Earth)

EK B.
PLANLAR

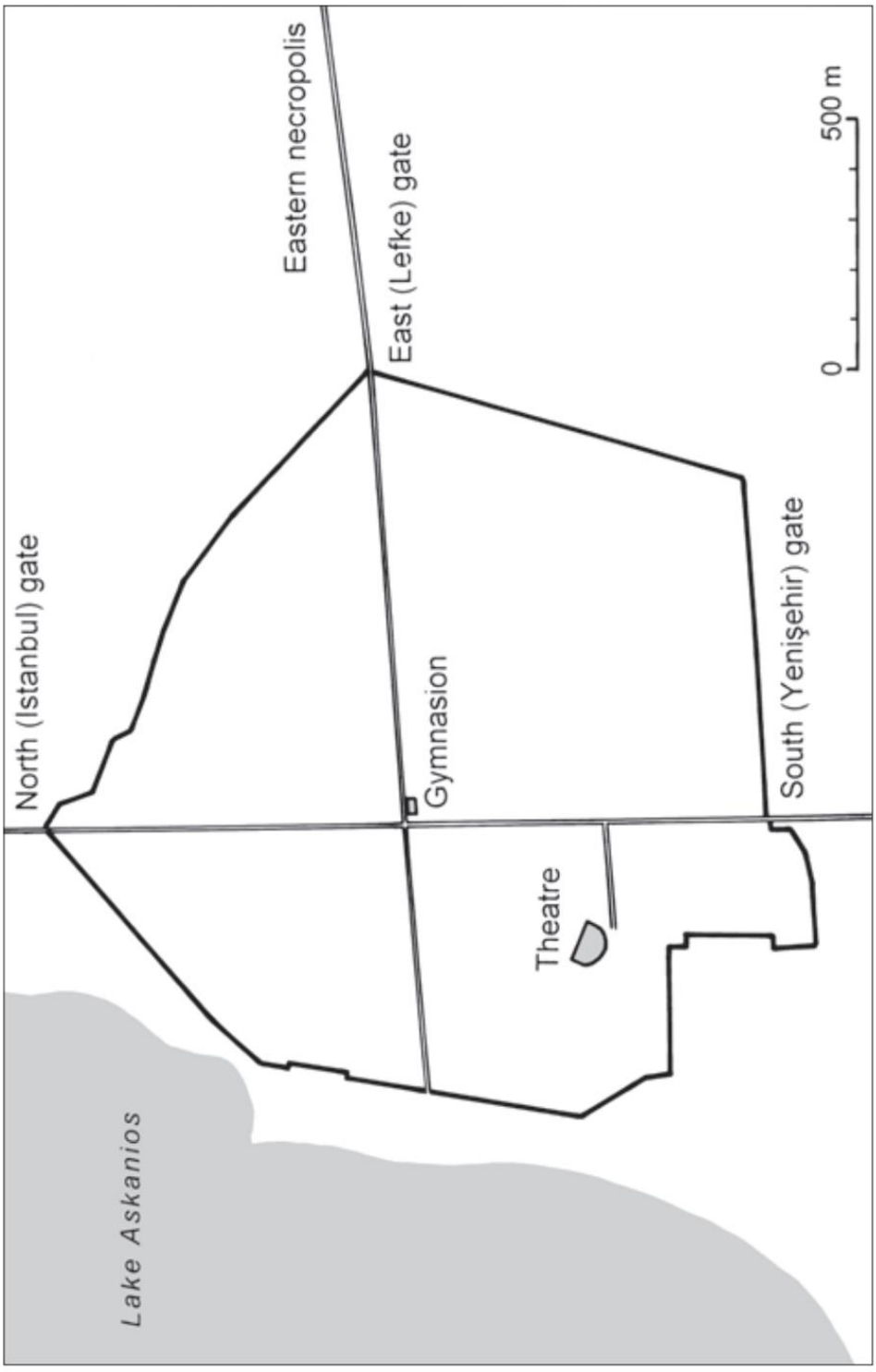

Plan 1: Nikaia'nın konumu ve planı (Bekker-Nielsen 2008: 49 fig. 8)

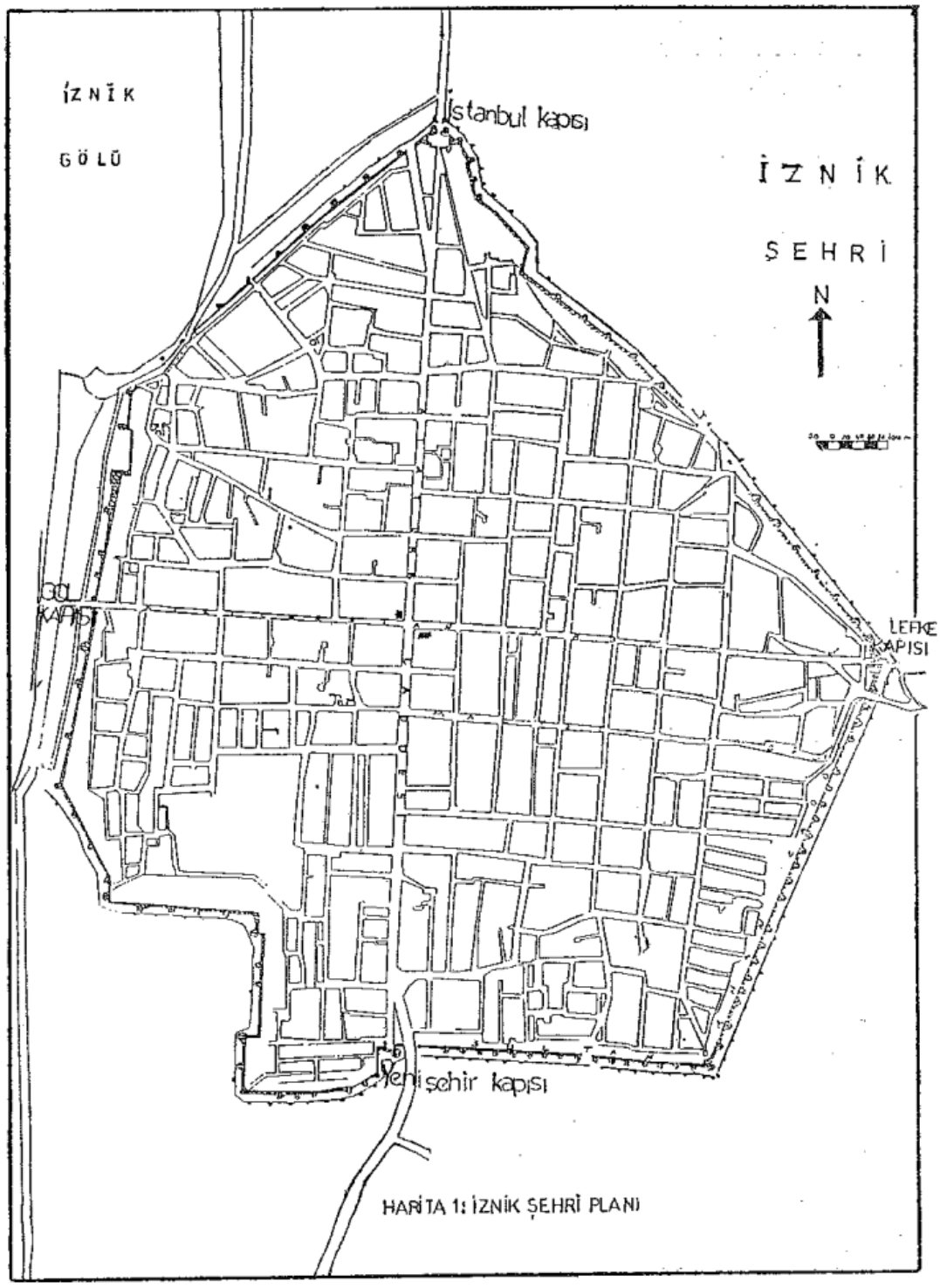

Plan 2: İznik kent planı (Nuhoğlu-Altun 1998: 353 fot. 23)

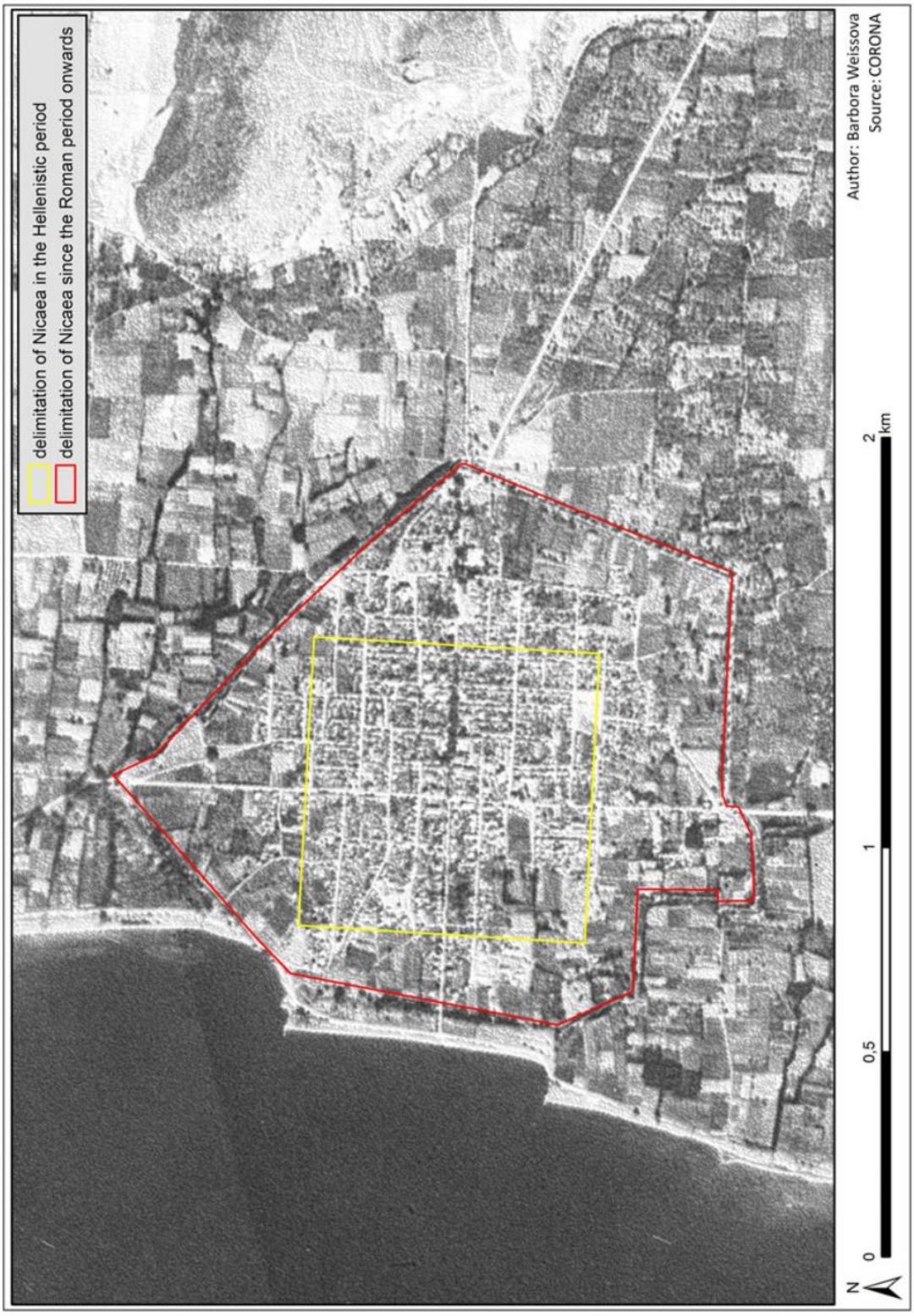

Plan 3: Strabon'un anlatımına göre İznik kent planı. (Weissova et al. 2019: 25 fig. 3)

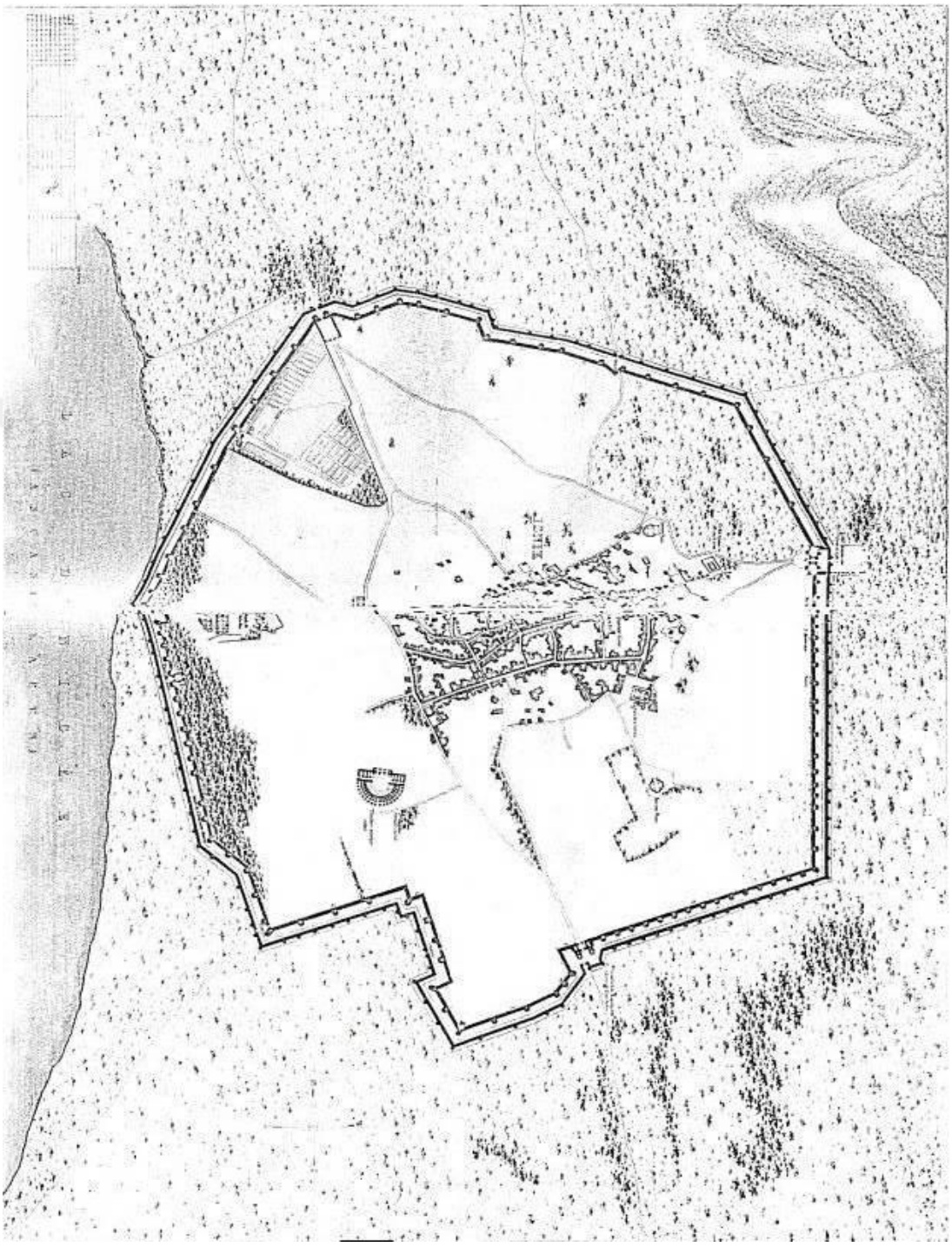

Plan 4: Texier'in hazırladığı Nikaia haritası (Texier 2002: 152-153)

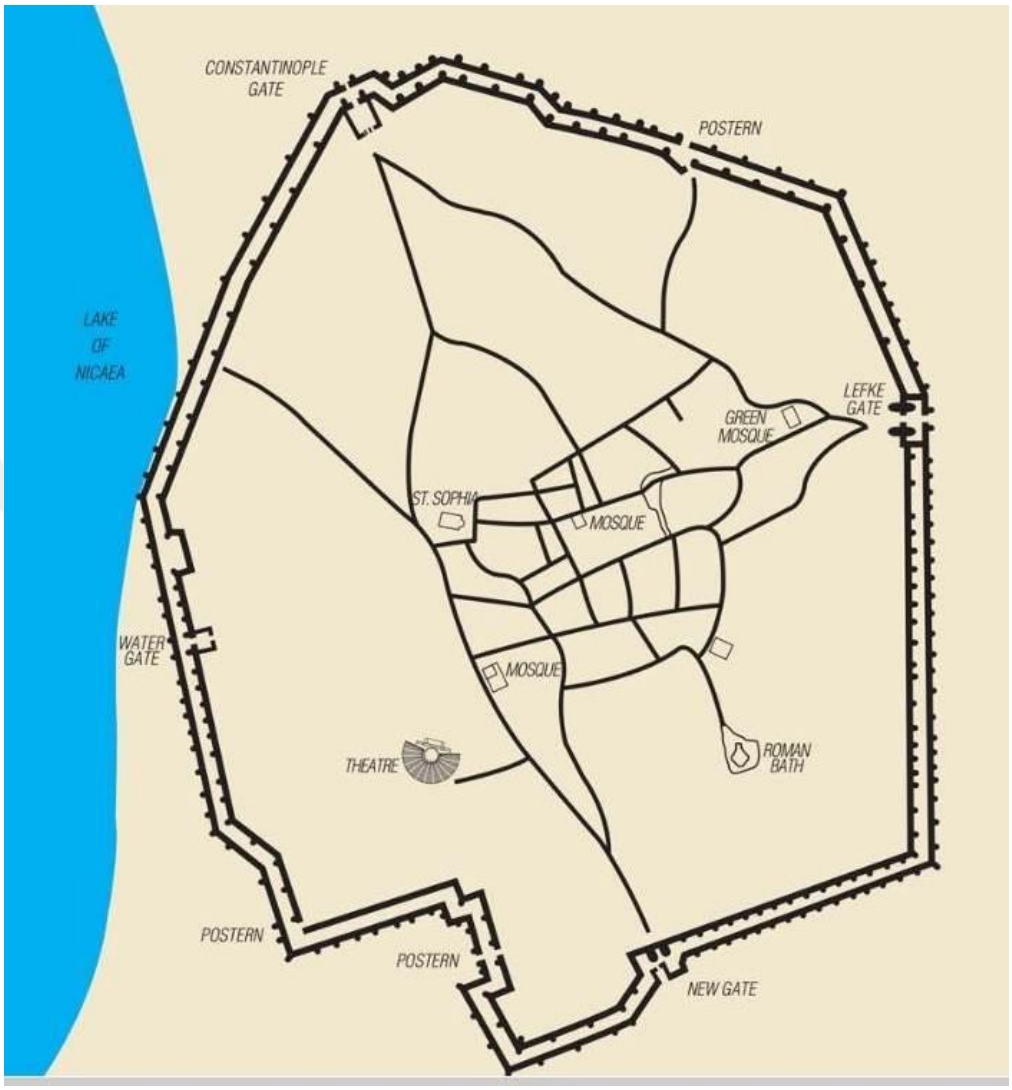

Plan 5: Texier'in hazırladığı Nikaia haritasının dijital versiyonu

(Tutku Tours, https://www.tutkutours.com/MAP_02_Ancient-city-plans.asp) (erişim tarihi: 06.12.2020)

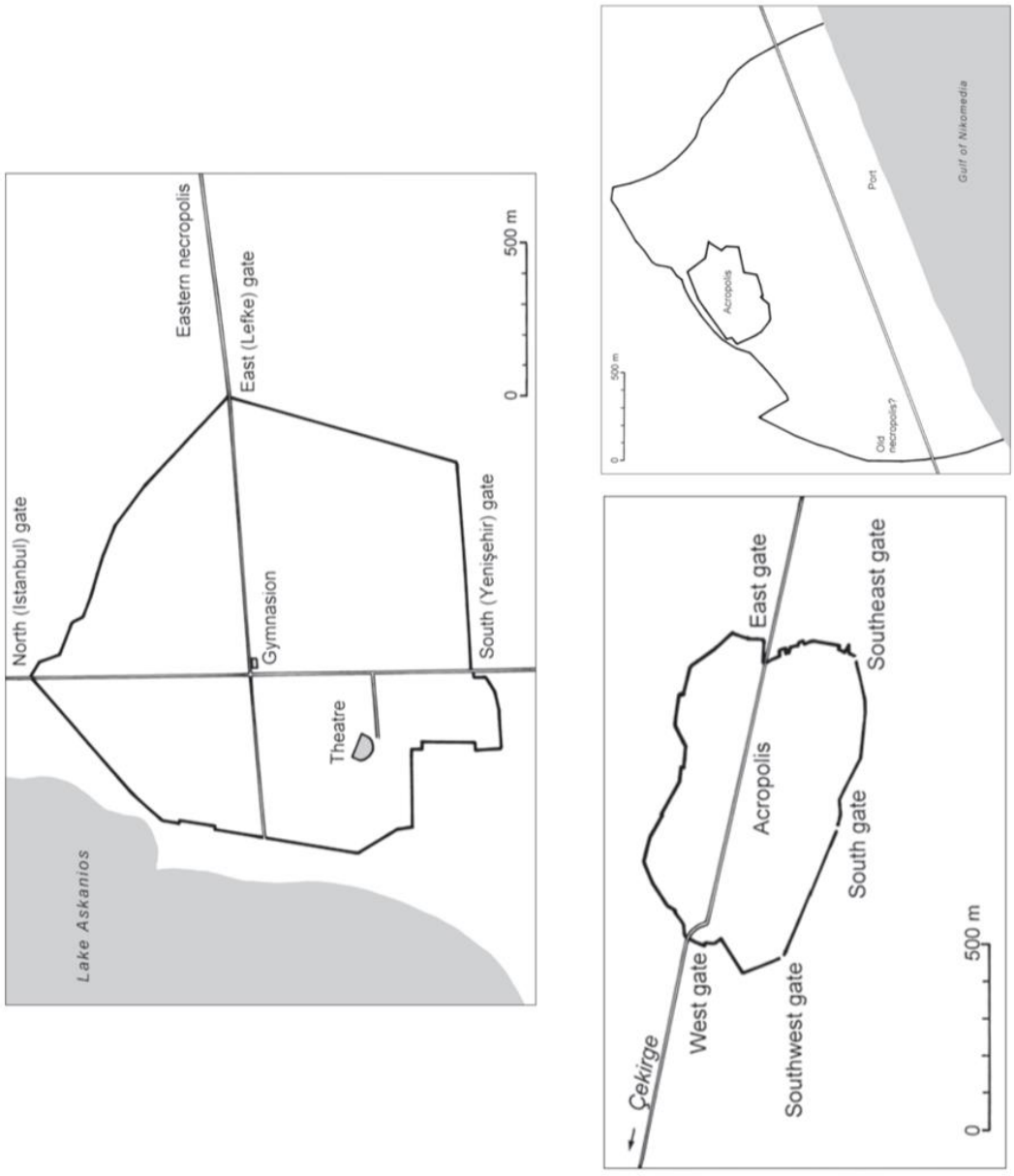

Plan 6: Nikaia, Nikomedeia ve Prusa ad Olympum kent planları (Bekker-Nielsen 2008: 49-53 figs. 8, 11, 12)

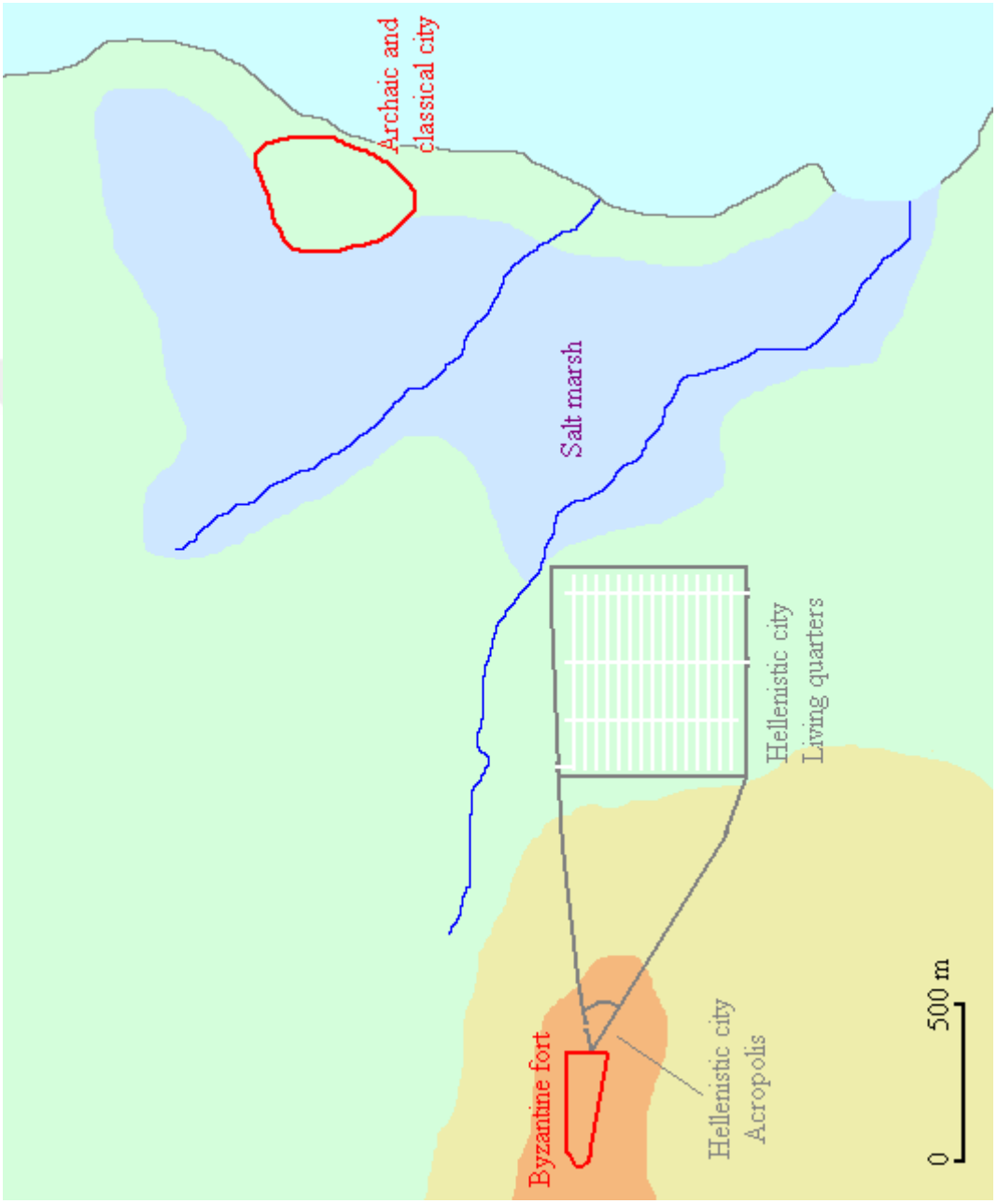

Plan 7: Hellenistik Dönem'de Halos (https://www.livius.org/pictures/a/maps/map-of-halos/) (erişim tarihi: 08.10.2023)

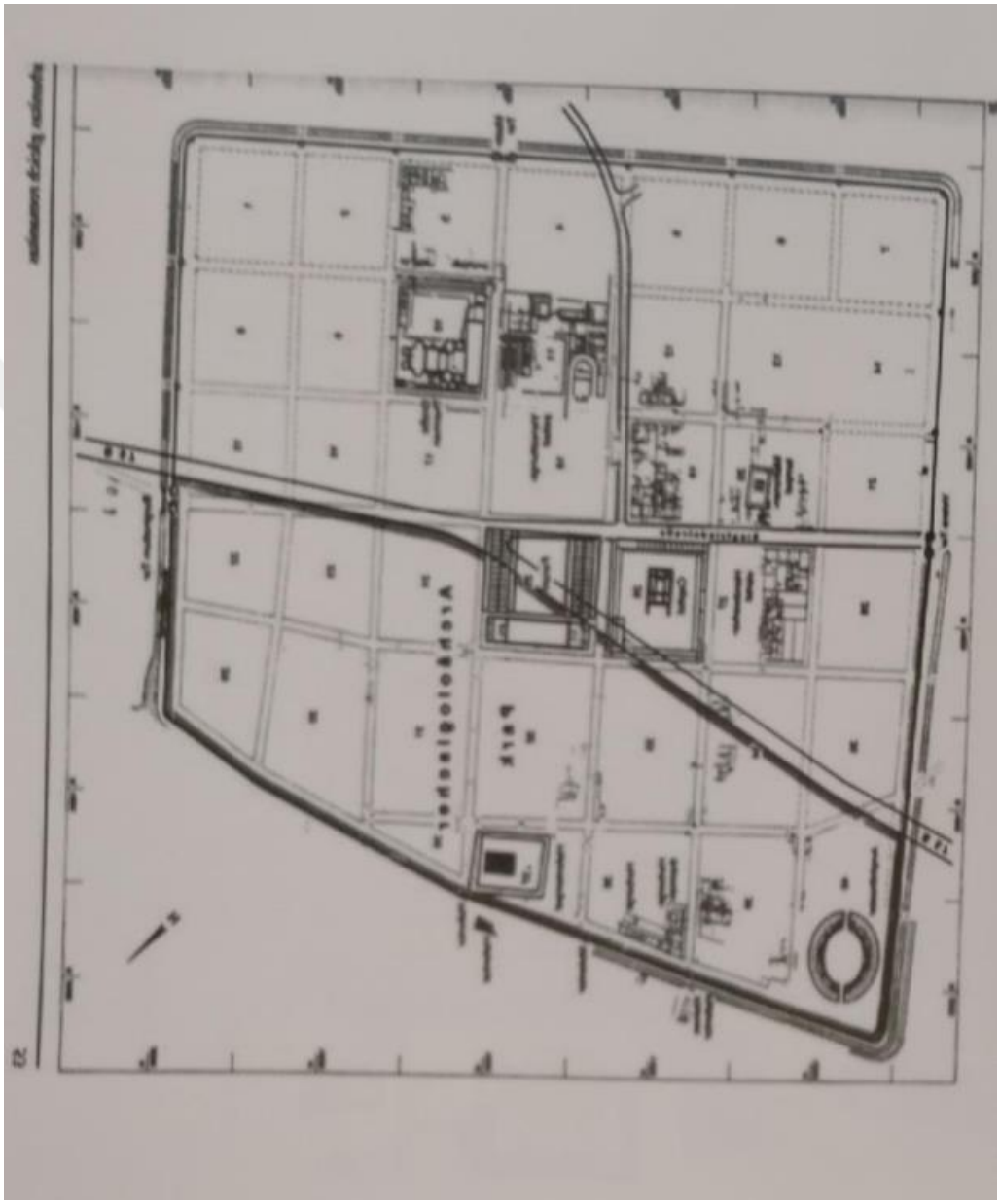

Plan 8: Colonia Ulpia Traiana'nın kent planı (Mert 2011: 182 res. 9)

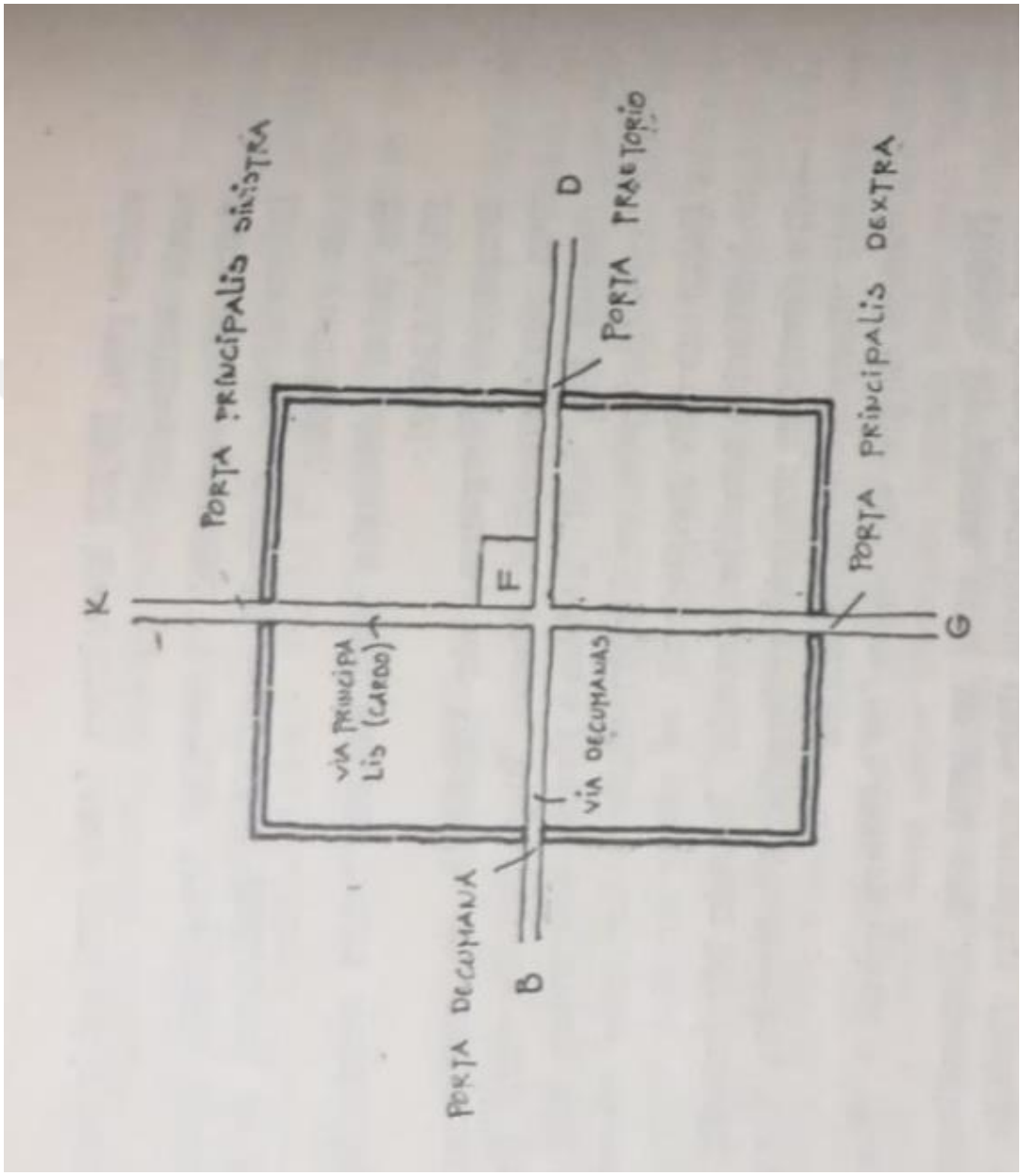

Plan 9 : *Castrum Romanum* planı (Bayhan 1969: 46 şek. 28)

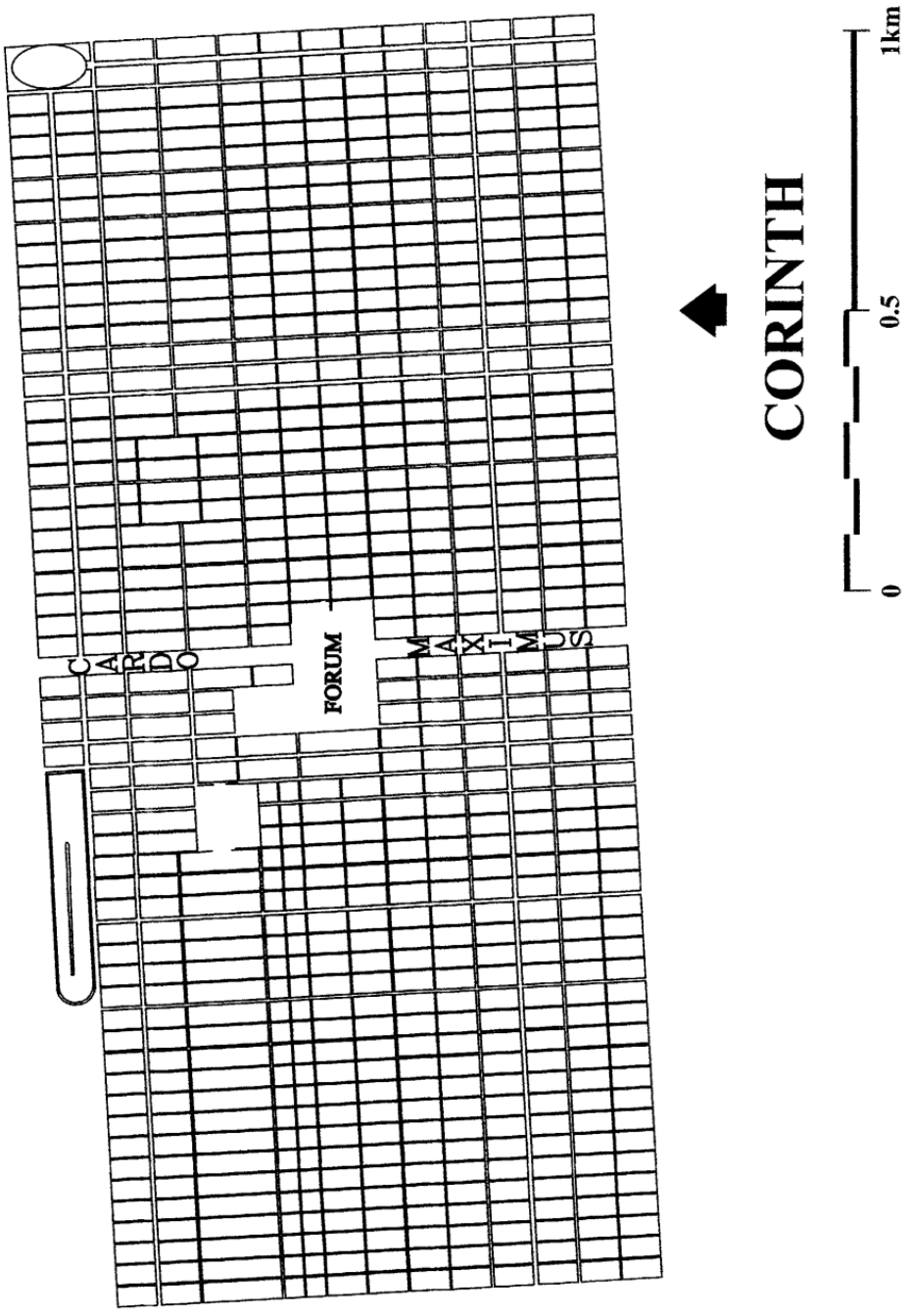

Plan 10: Korinthos kentinin forumu (Romano 2006: 69 fig. 4)

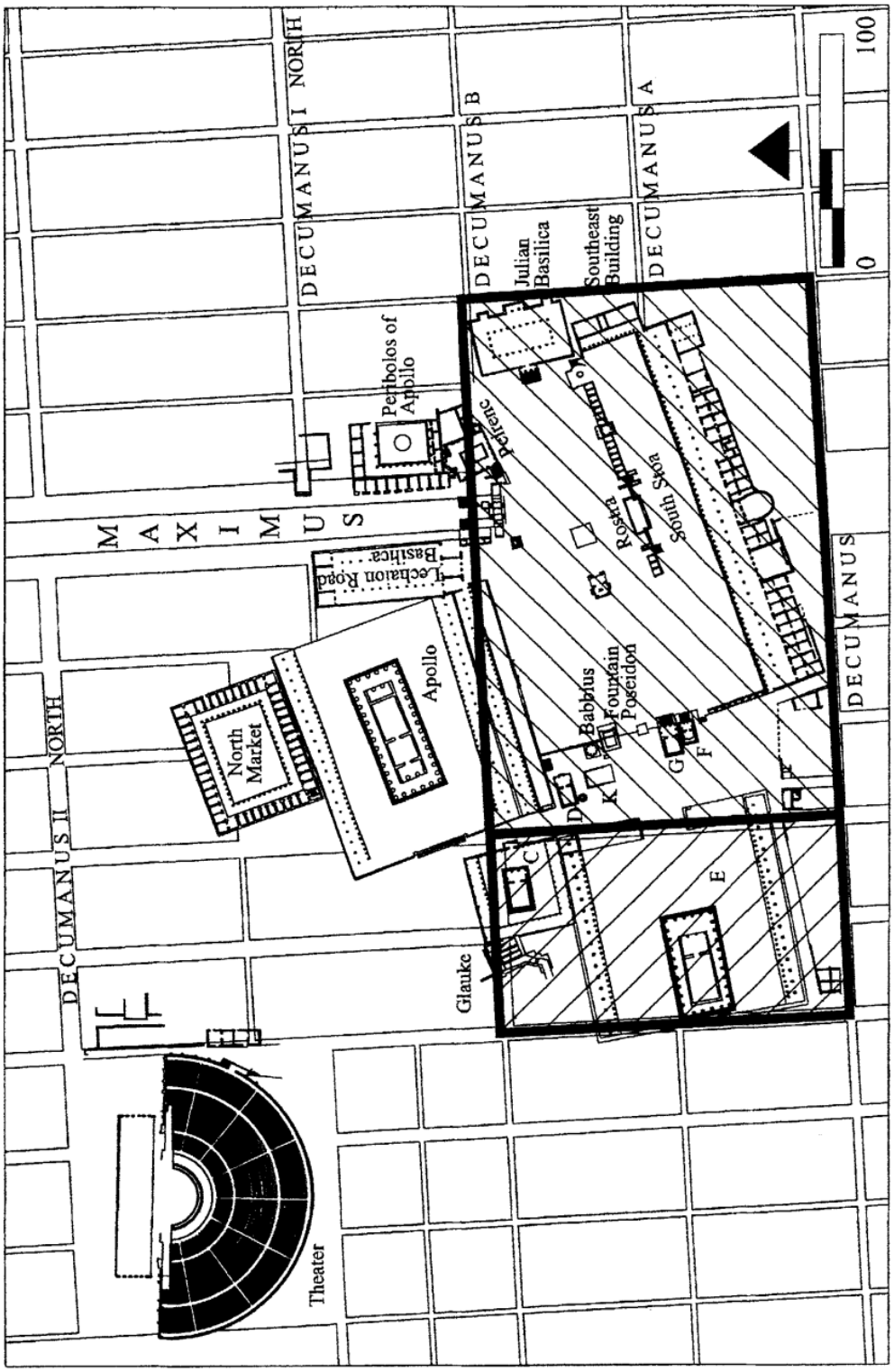

Plan 11: Korinthos kentinin forumu ve *rostra* (Romano 2006: 69 fig. 5)

Plan 12: Kent surları (Dalyancı-Berns 2017: 419 abb. 3)

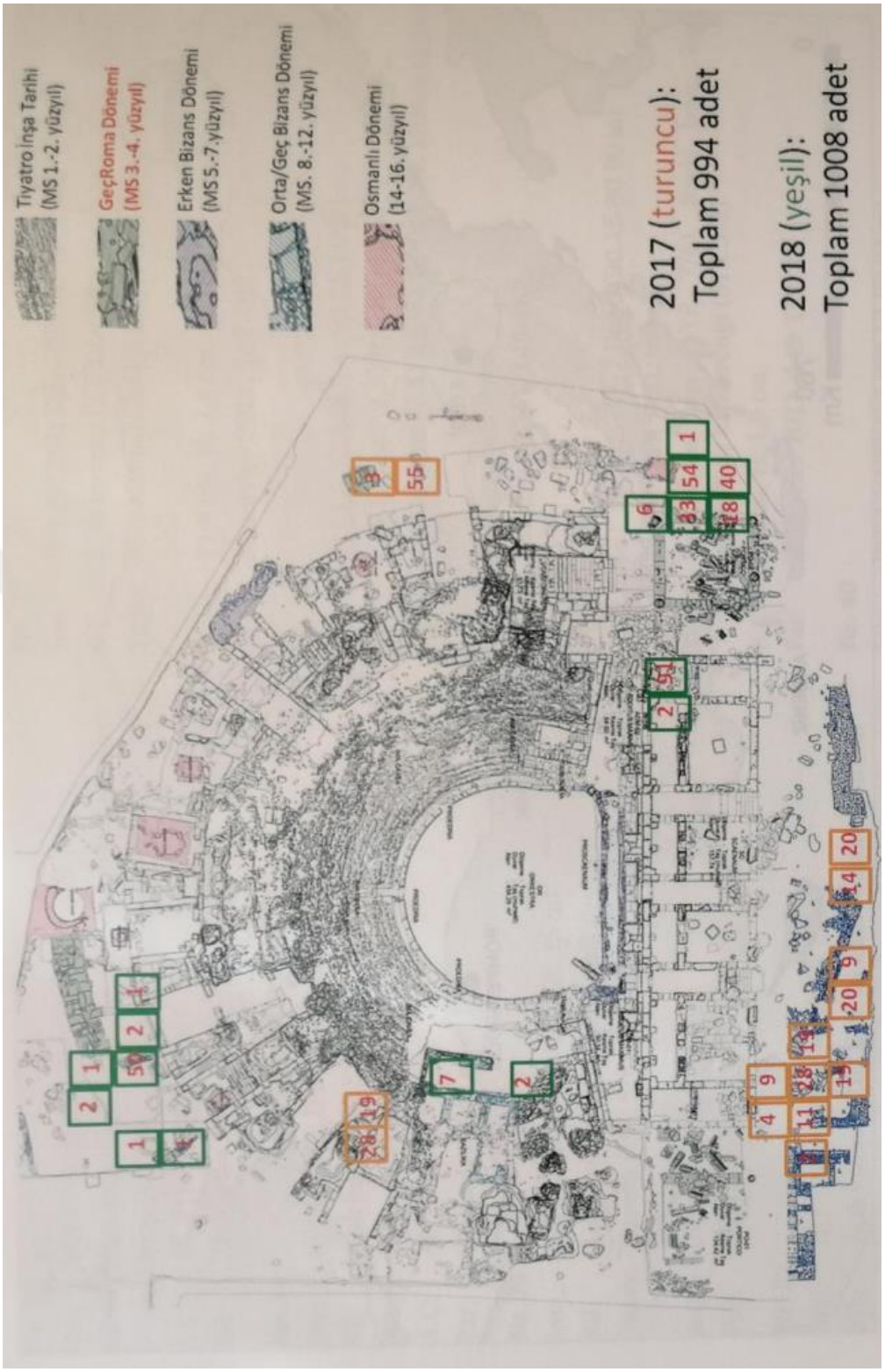

Plan 13: İznik Roma Tiyatrosu, kullanım evreleri (Ekin-Meriç 2020: 334 fig. 3)

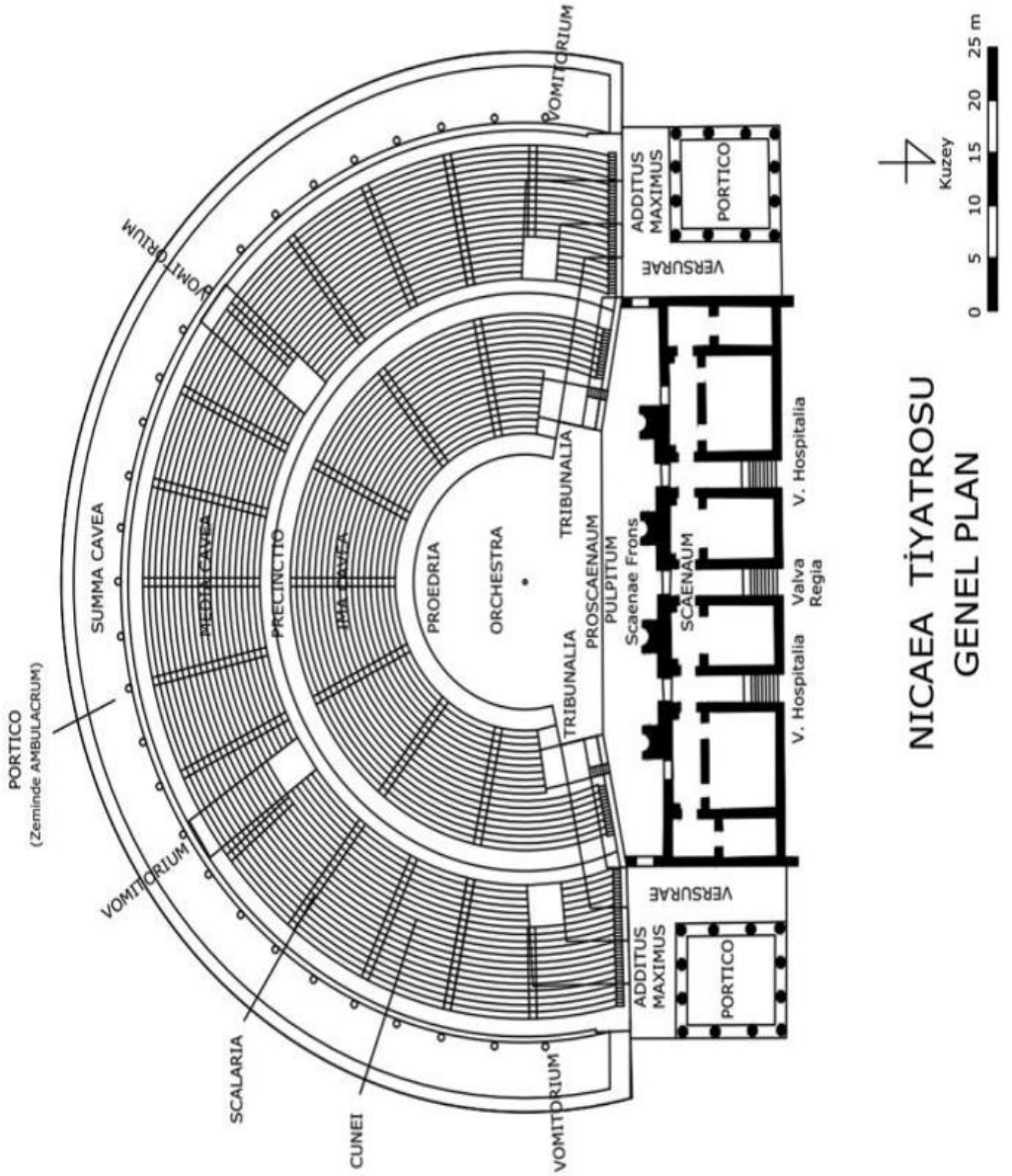

Plan 14: İznik Roma Tiyatrosu, genel plan (Kardoruk 2022: 56 şek. 3)

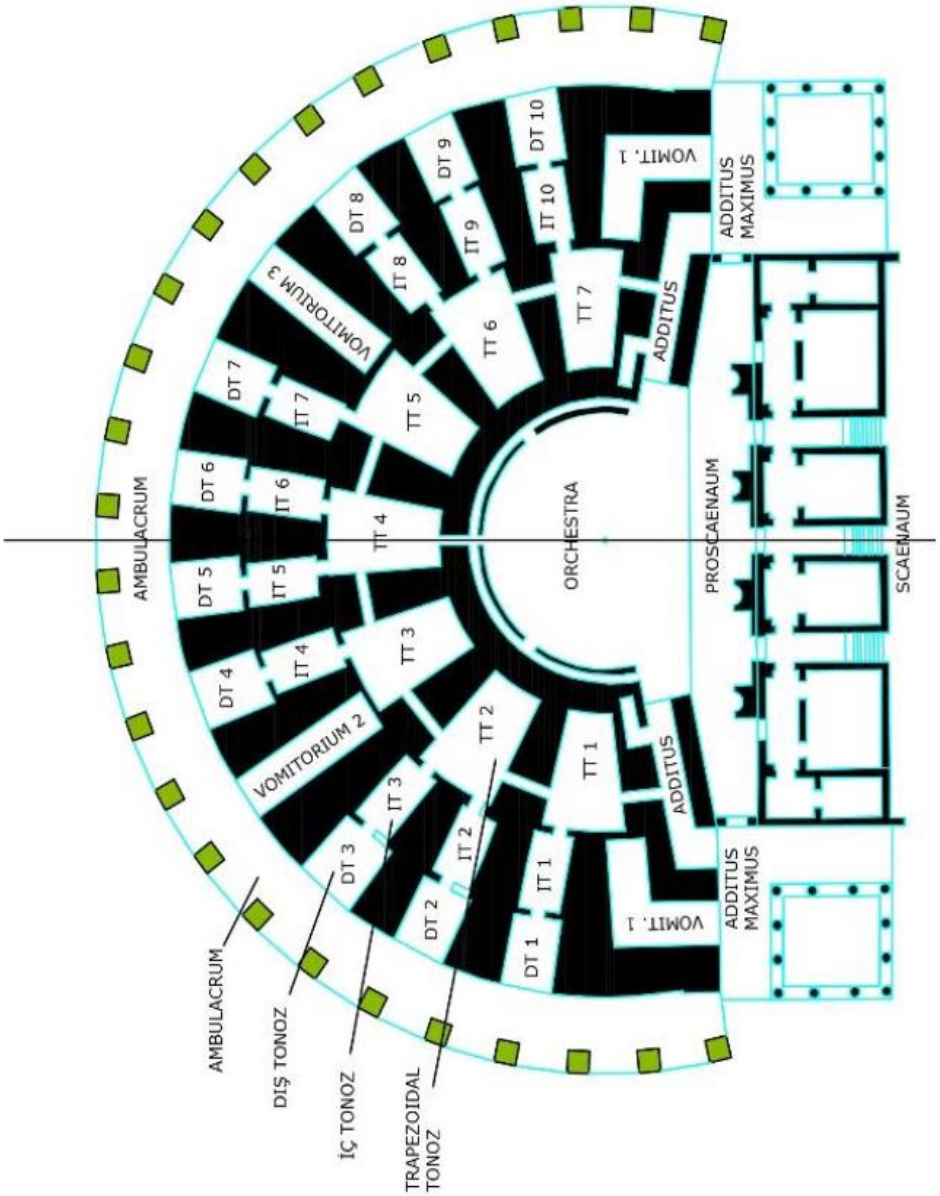

Plan 15: İznik Roma Tiyatrosu, altyapı planı (Kardoruk 2022: 56 şek. 2)

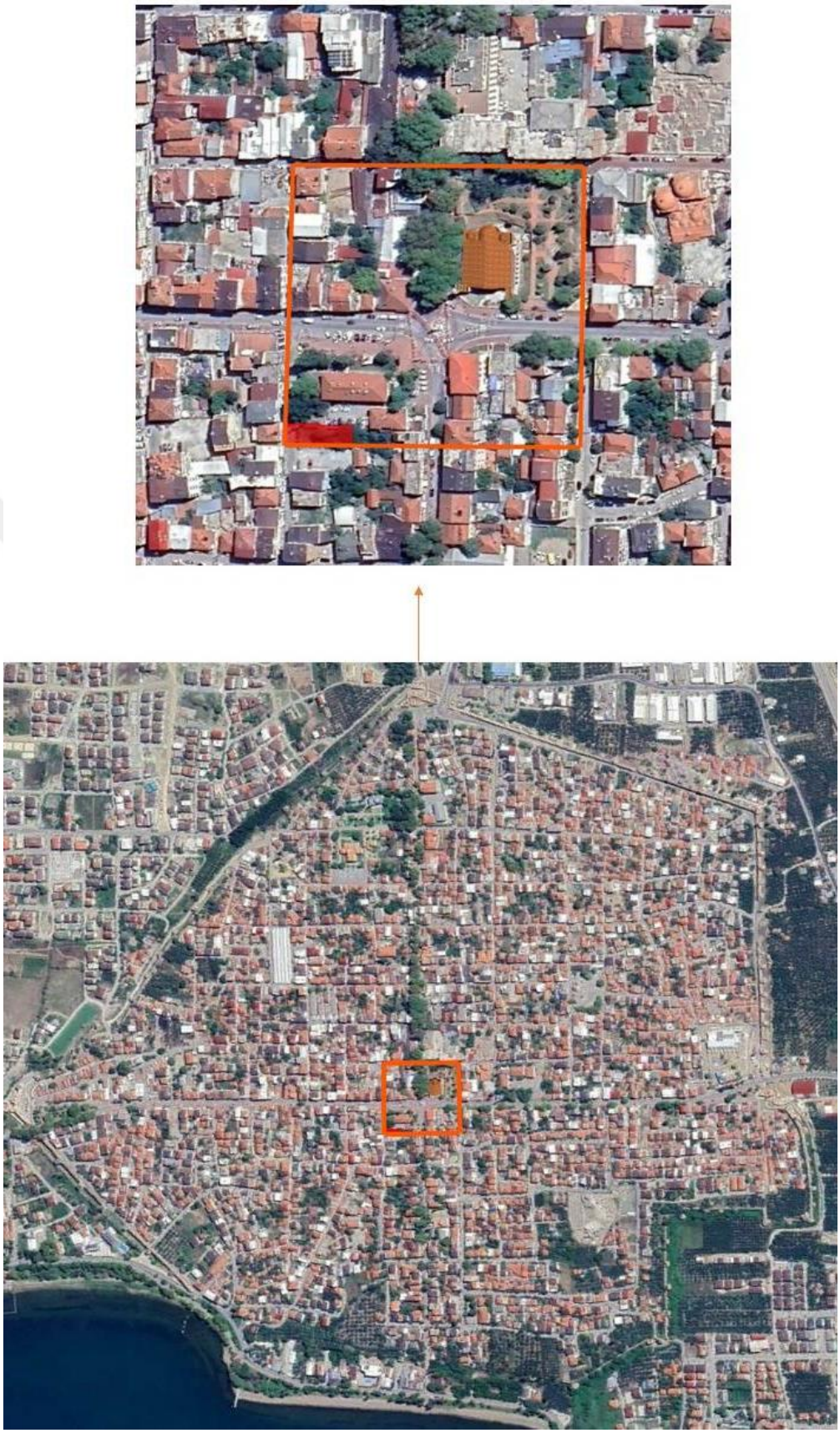

Plan 16: Nikaia *gymnasion*unun olası sınırları (Google Earth)

EK C.
RESİMLER

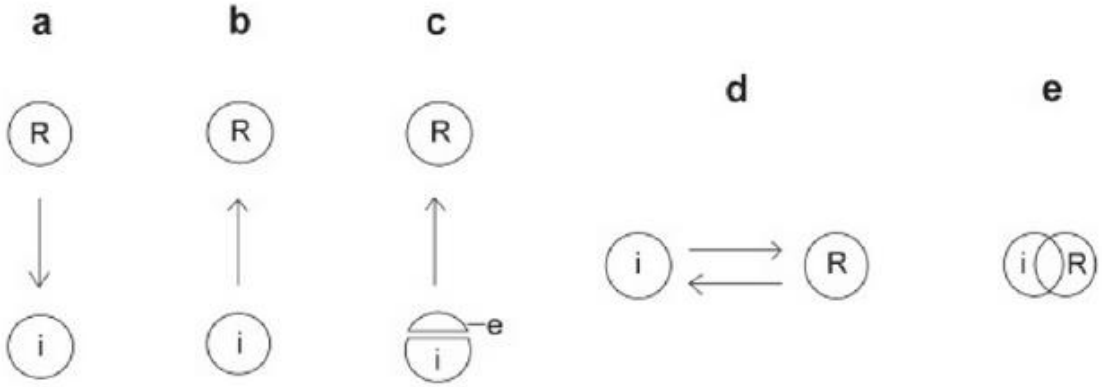

Resim 1.1: Romanizasyon modelleri (Dillon & Palmer-Baltes 2003: 210 fig. 4)

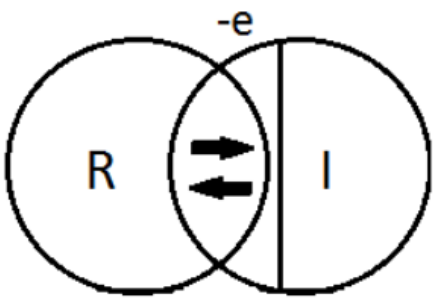

Resim 1.2: Romanizasyonun "gönüllü adaptasyon" modeli (Gür 2018: 71)

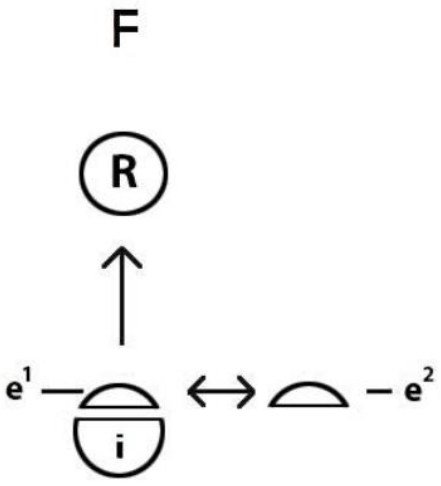

Resim 1.3: Romanizasyonun "yeni-elit" modeli (Ridder 2004: 22)

Resim 3.1: L. Aemilius Paullus Anıtı, rekonstrüksiyon (Kahler 1965, giriş s.)

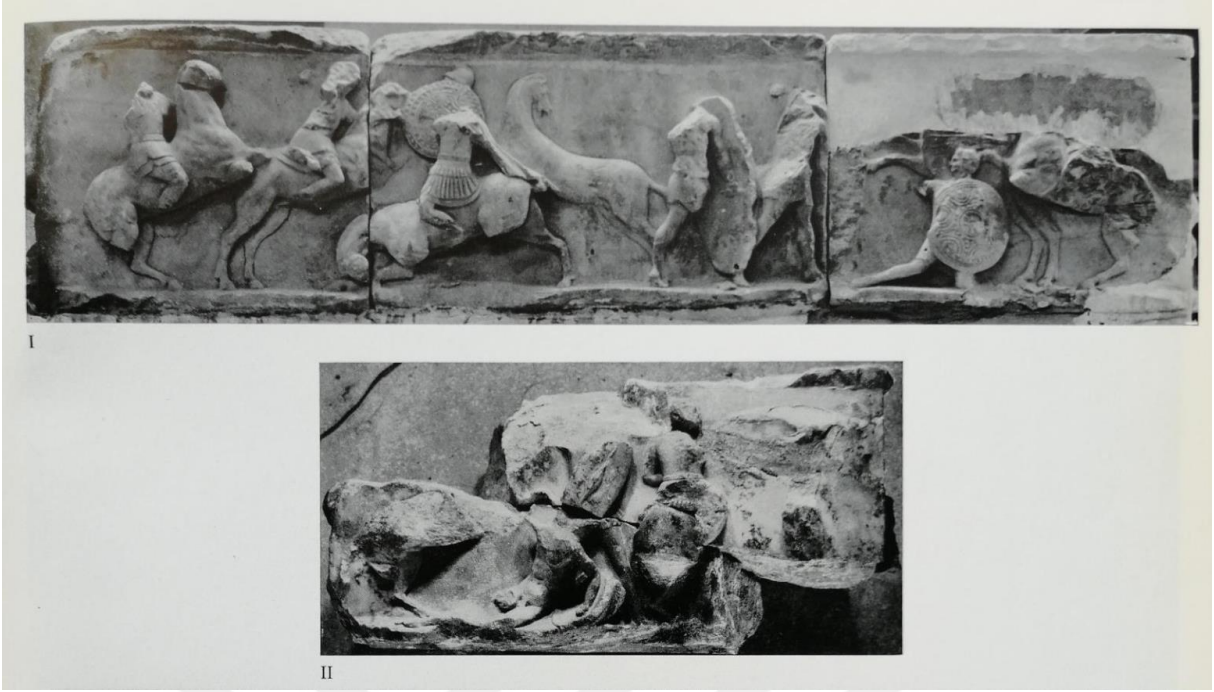

Resim 3.2: L. Aemilius Paullus Anıtı, sahne I-II (Kahler 1965: Lev. 1)

Resim 3.3: L. Aemilius Paullus Anıtı, sahne III-IV (Kahler 1965: Lev. 1)

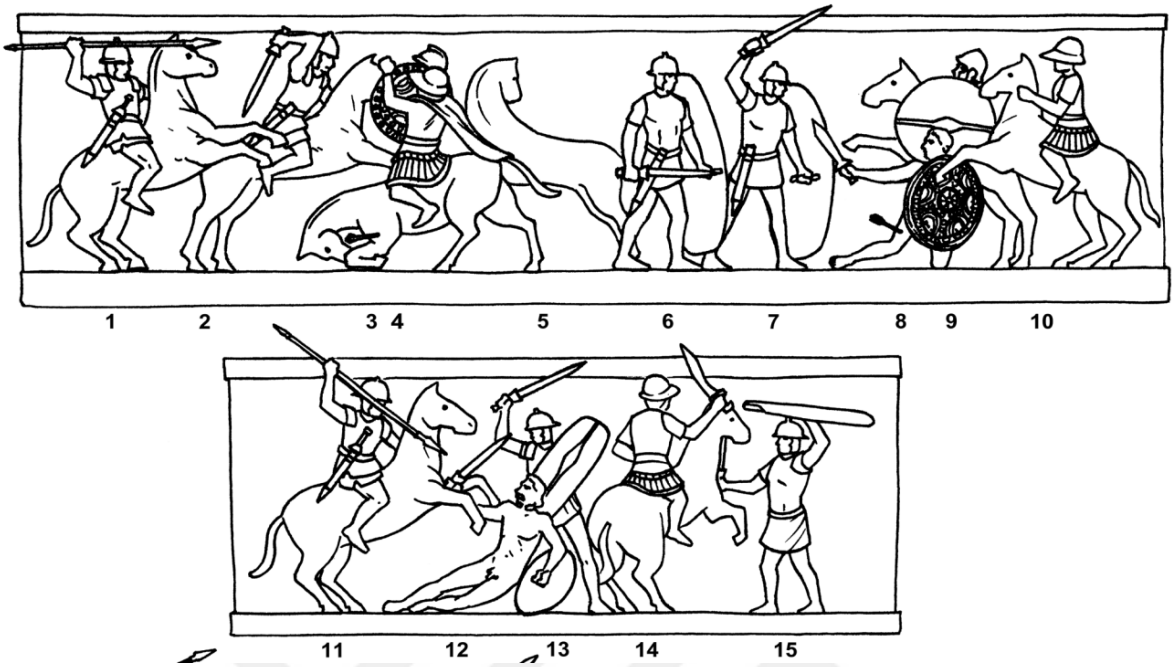

Resim 3.4: L. Aemilius Paullus Anıtı, sahne I-II çizim (Taylor 2016: 568 fig.8)

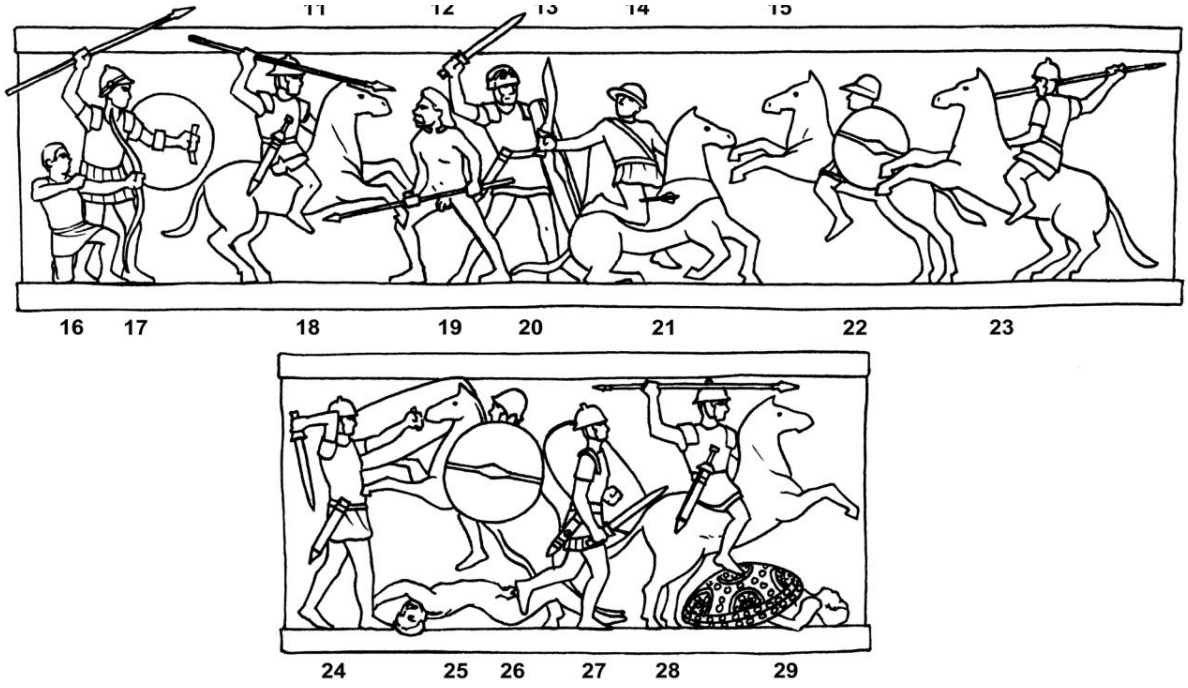

Resim 3.5: L. Aemilius Paullus Anıtı, sahne III-IV çizim (Taylor 2016: 568 fig.8)

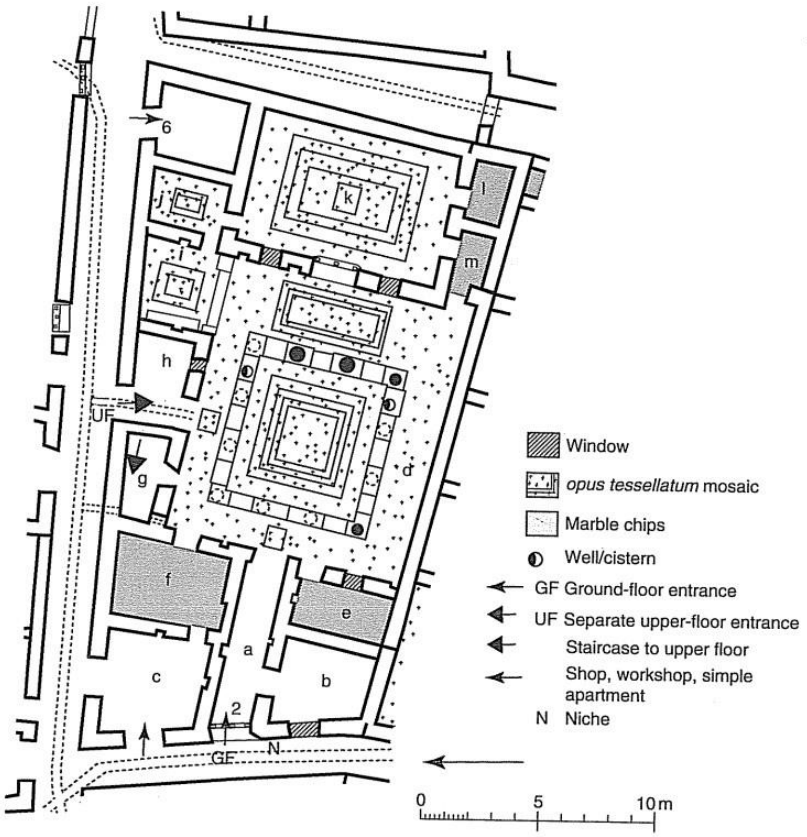

Resim 3.6: Delos, Trident Evi (Trümper 2011a: 48 fig. 2.5)

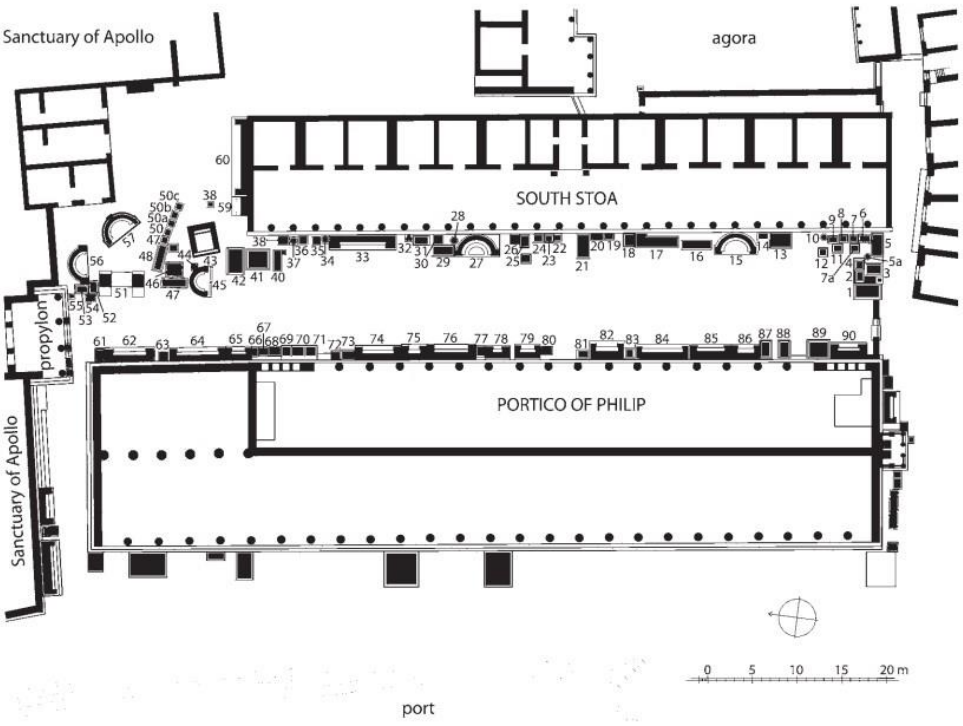

Resim 3.7: Güney Stoa ile Philippos Portikosu arasında kalan dromos, onurlandırma yoğunluğu (Dillon – Palmer-Baltes 2003: 210 fig. 3)

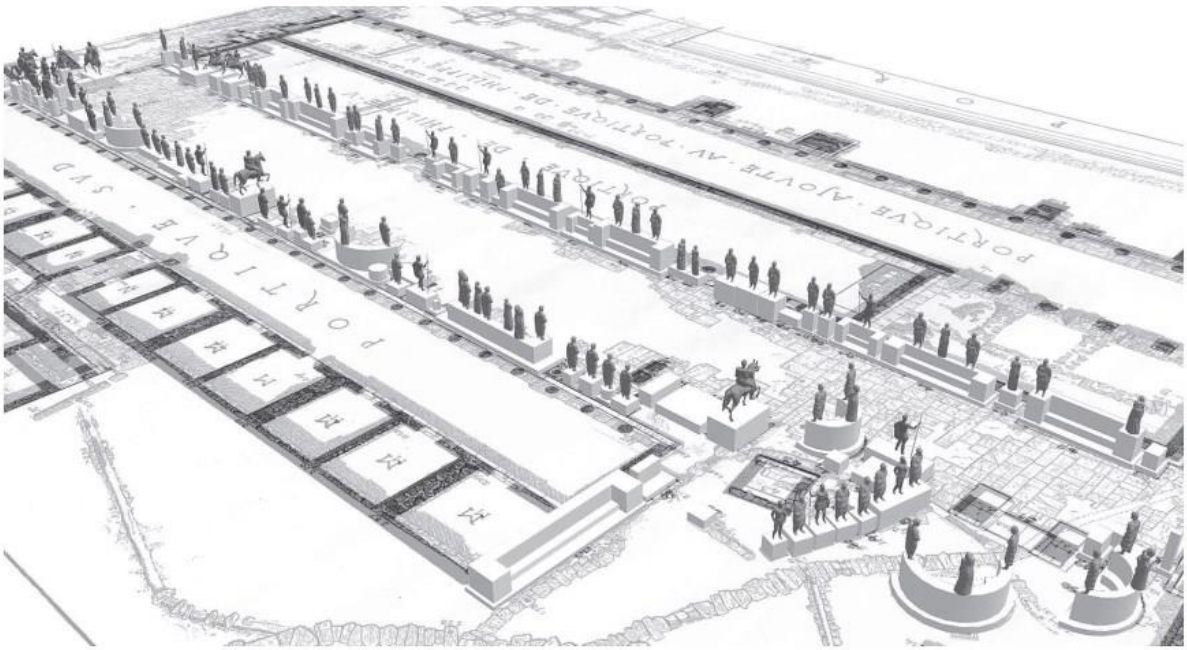

Resim 3.8: Güney Stoa ile Philippos Portikosu arasında kalan dromos, onurlandırma yoğunluğu (Dillon & Palmer-Baltes 2003: 210 fig. 4)

Resim 3.9 : Güney Stoa ile Philippos Portikosu arasında kalan dromos, onurlandırma yoğunluğu (Dillon & Palmer-Baltes 2003: 229 fig. 22)

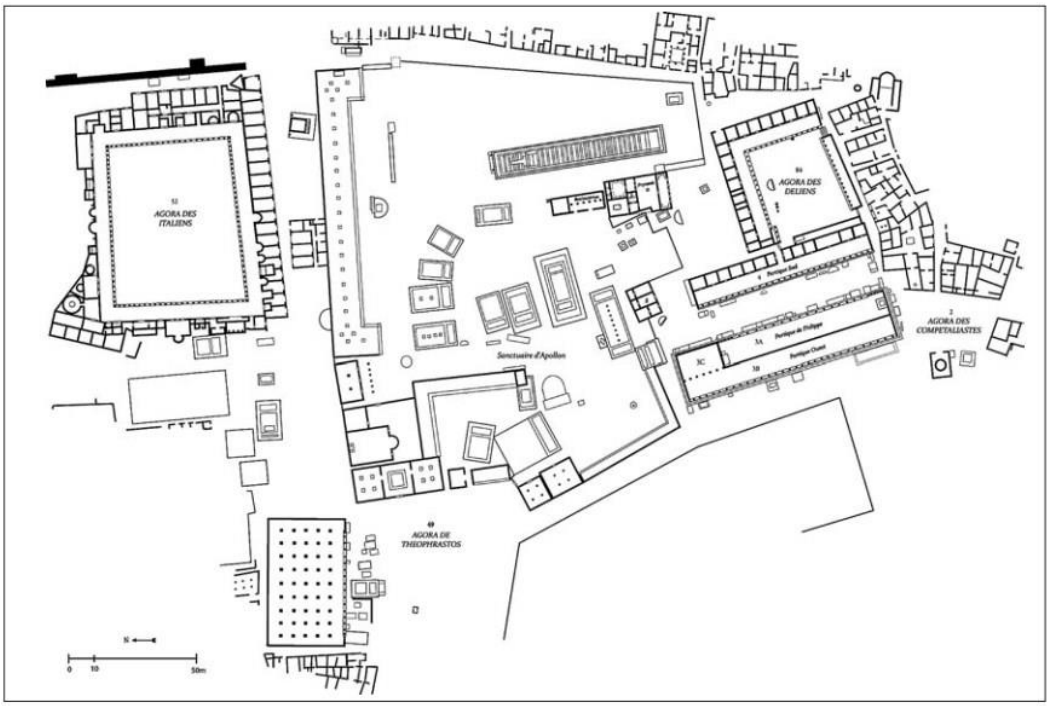

Resim 3.10: Delos'taki agoralar (Quere 2011: 328 fig. 1)

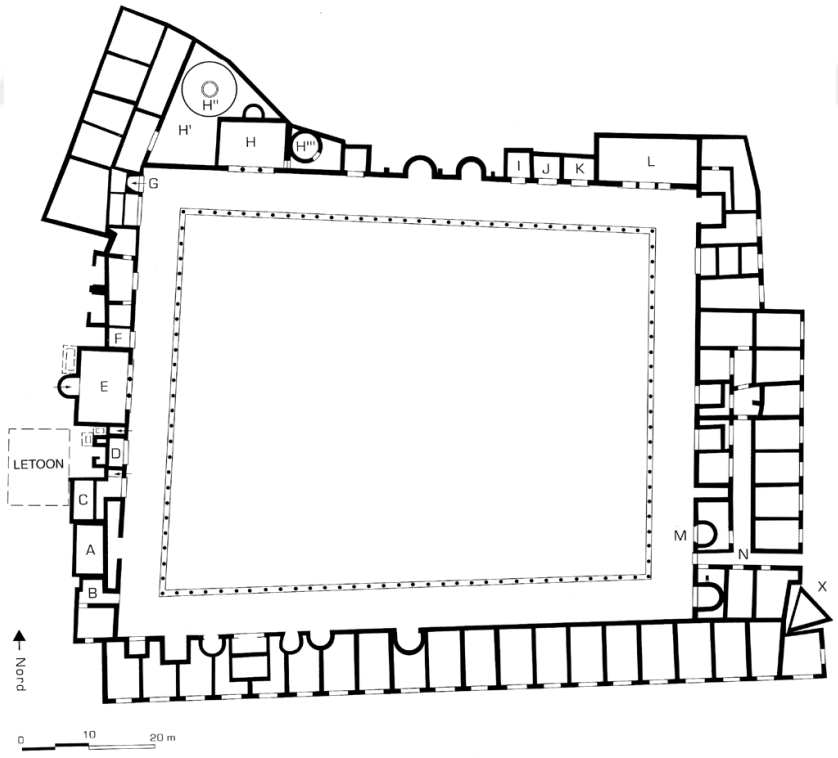

Resim 3.11: İtalikler Agorası (Bruneau – Dacot 1983: 169 fig. 42)

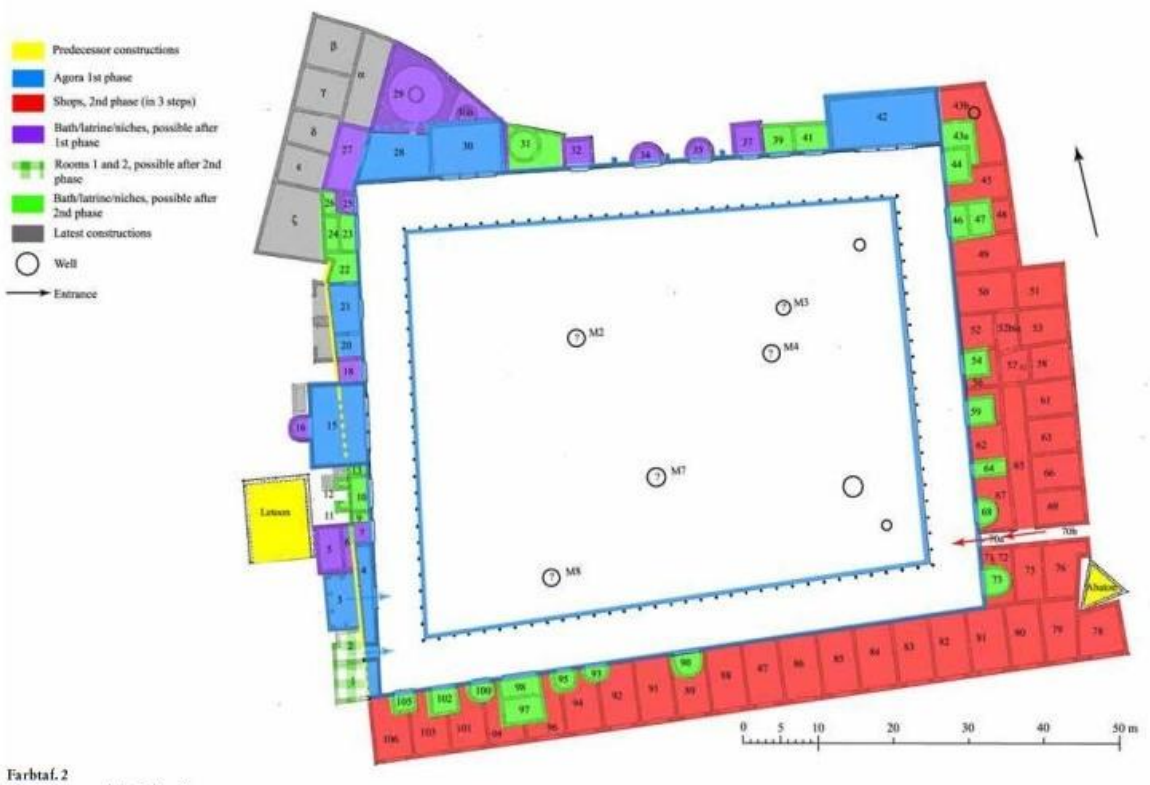

Farbtaf. 2
Delos, "Agora of the Italians": phase plan.

Resim 3.12: İtalikler Agorası, yapı ekleme aşamaları (Trümper 2014: 86 farb. 2)

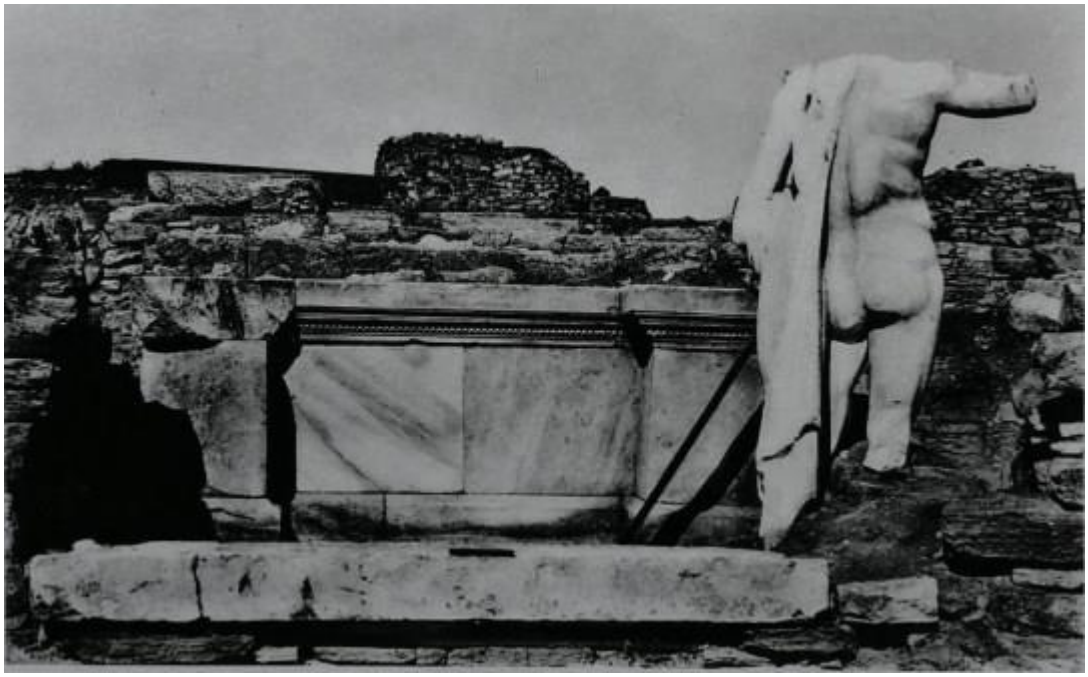

Resim 3.13: Gaius Ofellius Ferus'un Heykeli ve kaidesi (Lapalus 1938: LXV 3)

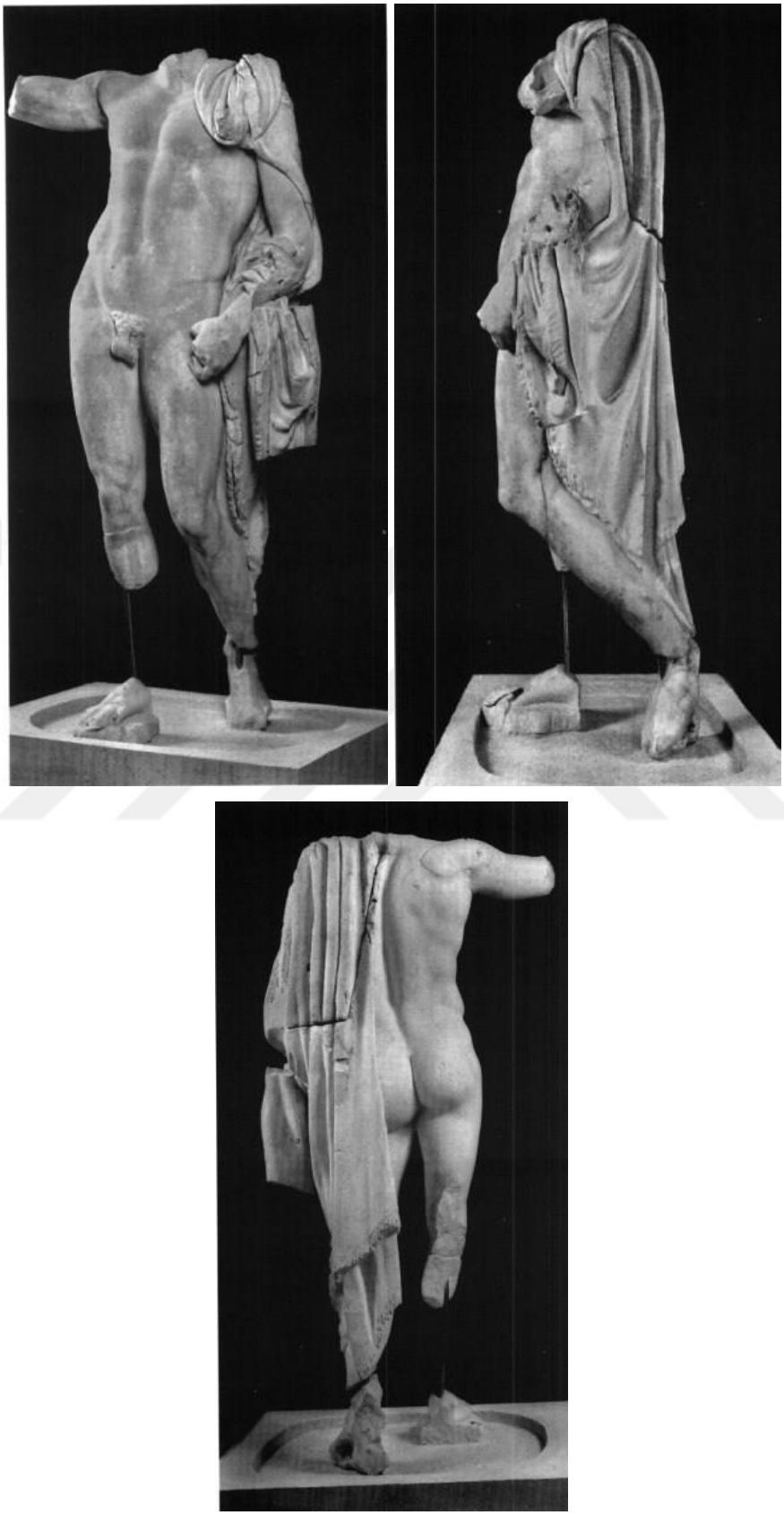

Resim 3.14: Gaius Ofellius Ferus'un Heykeli (Marcade 2000: LI fig. 1a-1b-1c)

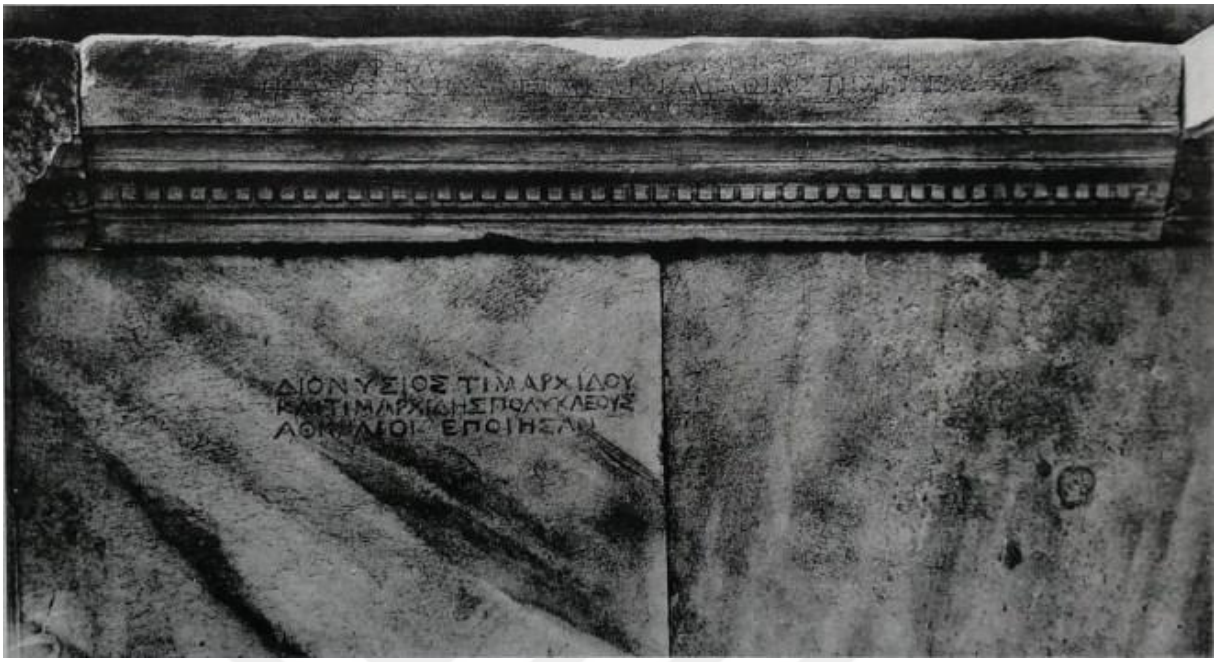

Resim 3.15: Gaius Ofellius Ferus'un Heykeli'ne ait kaide (Lapalus 1938: LXV 2)

Resim 3.16: Gaius Ofellius Ferus'un Heykeli'ne ait kaide (Lapalus 1938: LXV 1)

Resim 3.17: G. Billienus'un Heykeli ve kaidesi (Zarmakoupi 2018: 254, fig. 21.1)

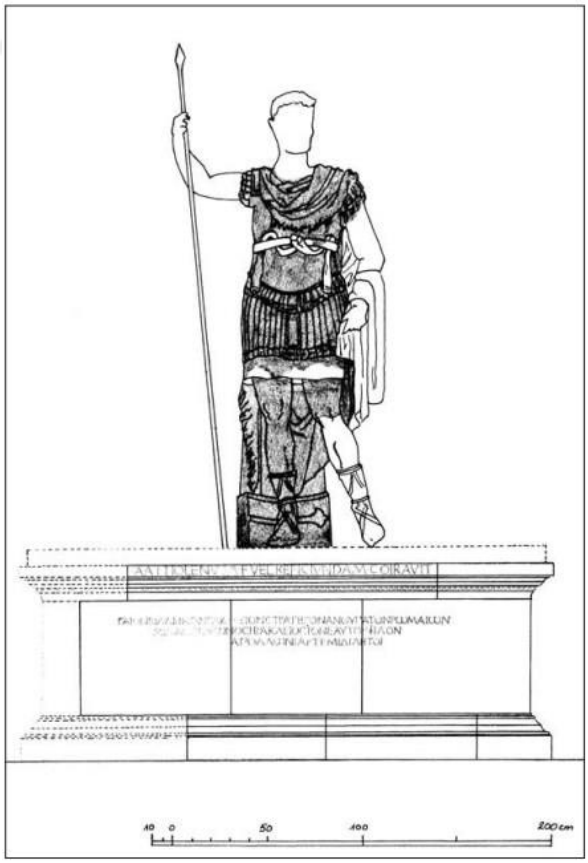

Resim 3.18: G. Billienus'un Heykeli ve kaidesi, rekonstrüksiyon (Trümper 2014: 71, fig. 2)

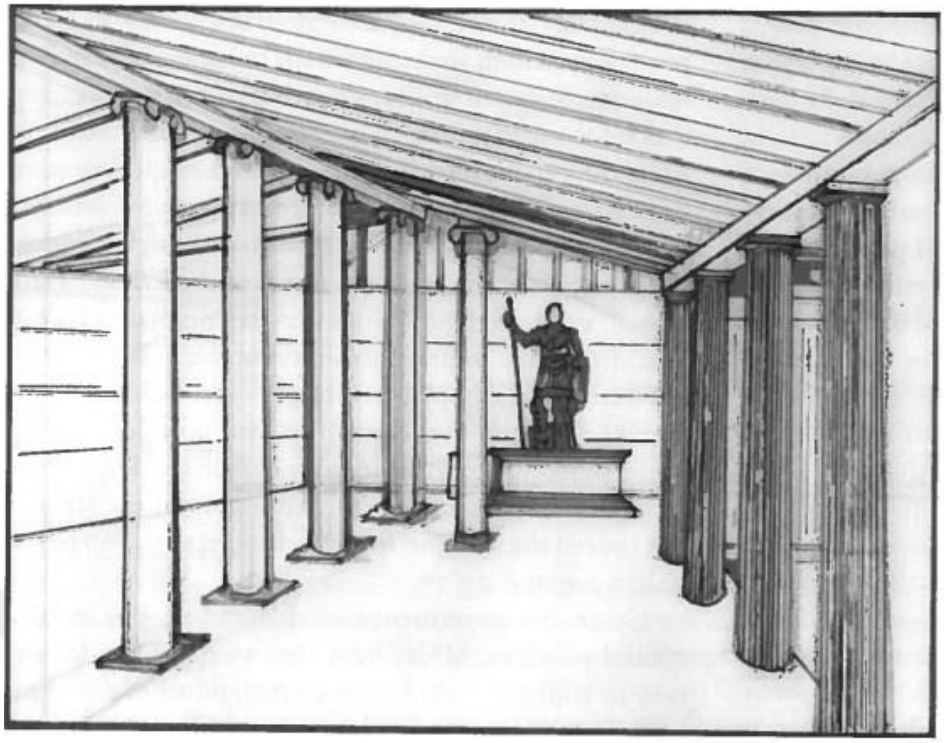

Resim 3.19: G. Billienus'un Heykeli ve kaidesi, rekonstrüksiyon (Zarmakoupi 2018: 261, fig. 21.7)

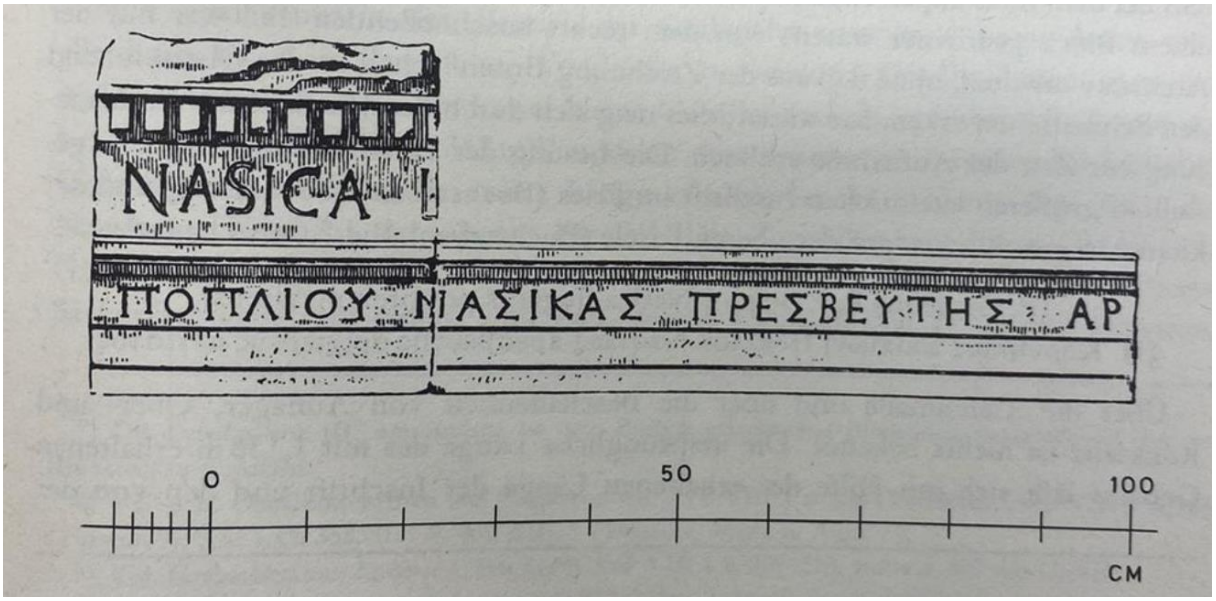

Resim 4.1: Scipio Nasica'nın Mezar Anıtı'na ait yazıt (Tuchelt 1979a: 309 abb. 1)

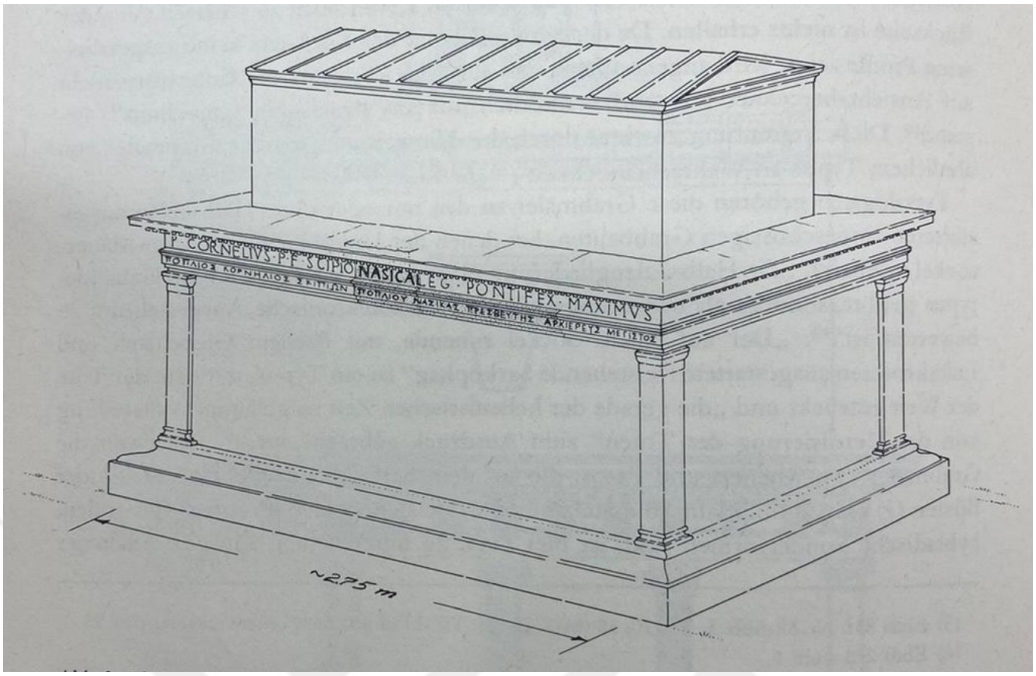

Resim 4.2: Scipio Nasica'nın Mezar Anıtı (Tuchelt 1979a: 314 abb. 3)

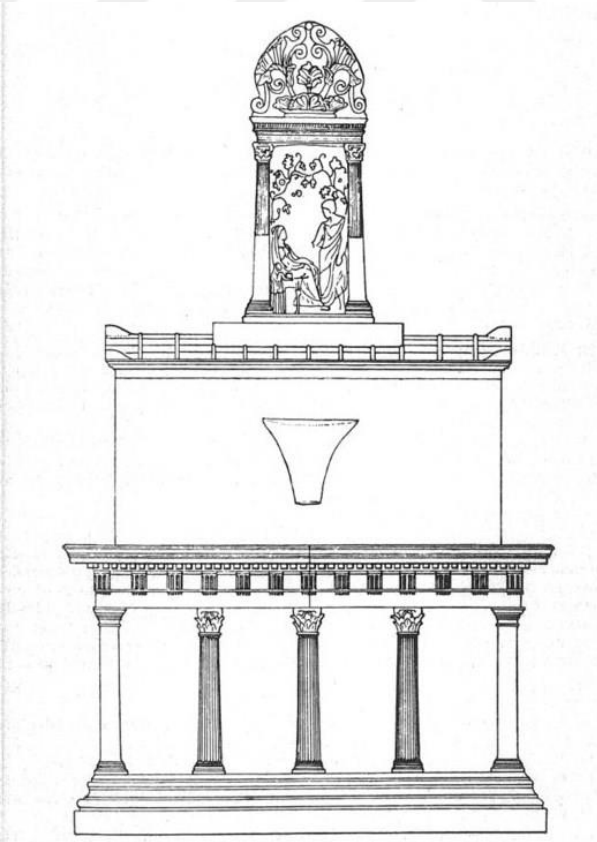

Resim 4.3: Tertia Horatia'nın Mezar Anıtı (Bruneau – Ducat 1983: 266 fig. 103)

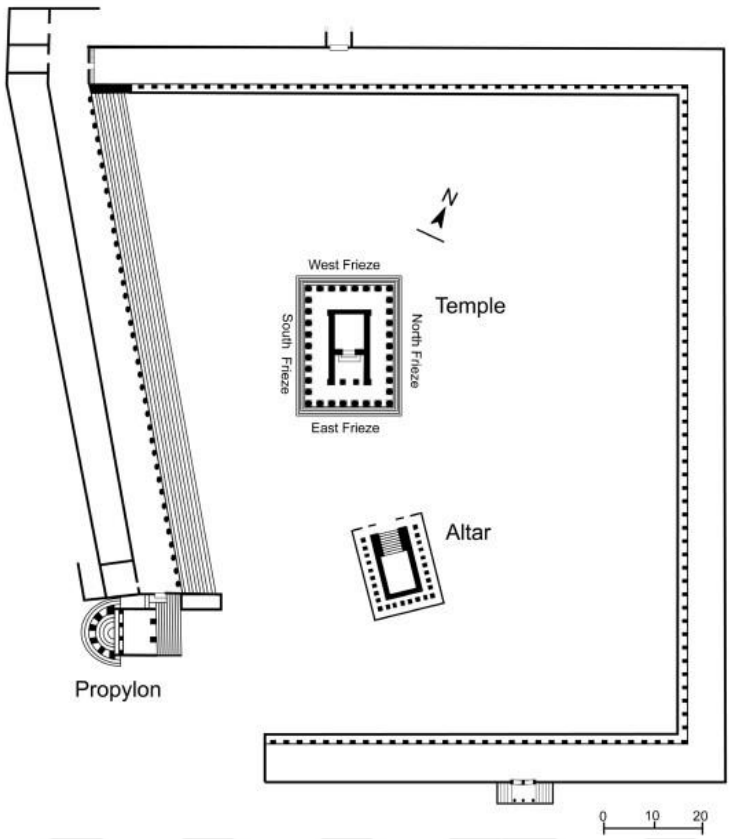

Resim 4.4: Lagina Hekate Kutsal Alanı planı (Herring 2022: 5 fig. 3)

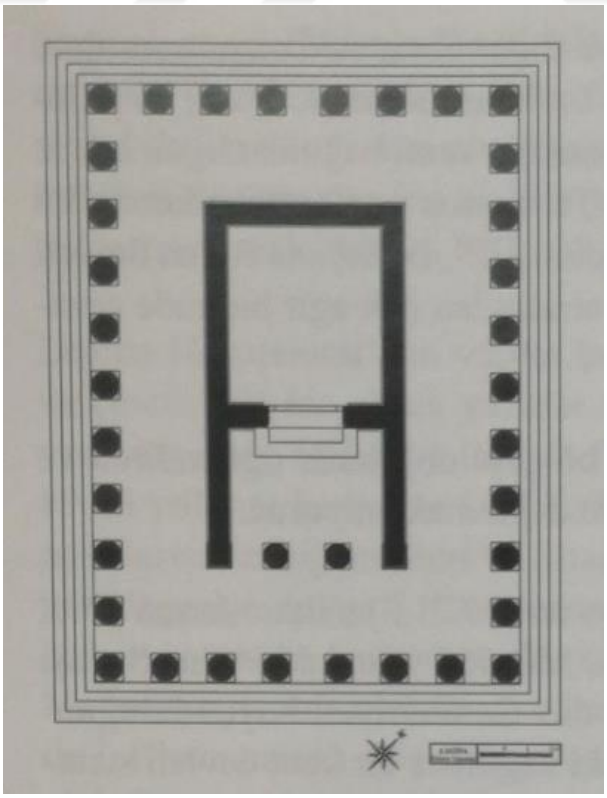

Resim 4.5: Lagina Hekate Tapınağı planı (Özgan 2020: 276 Res. 302a)

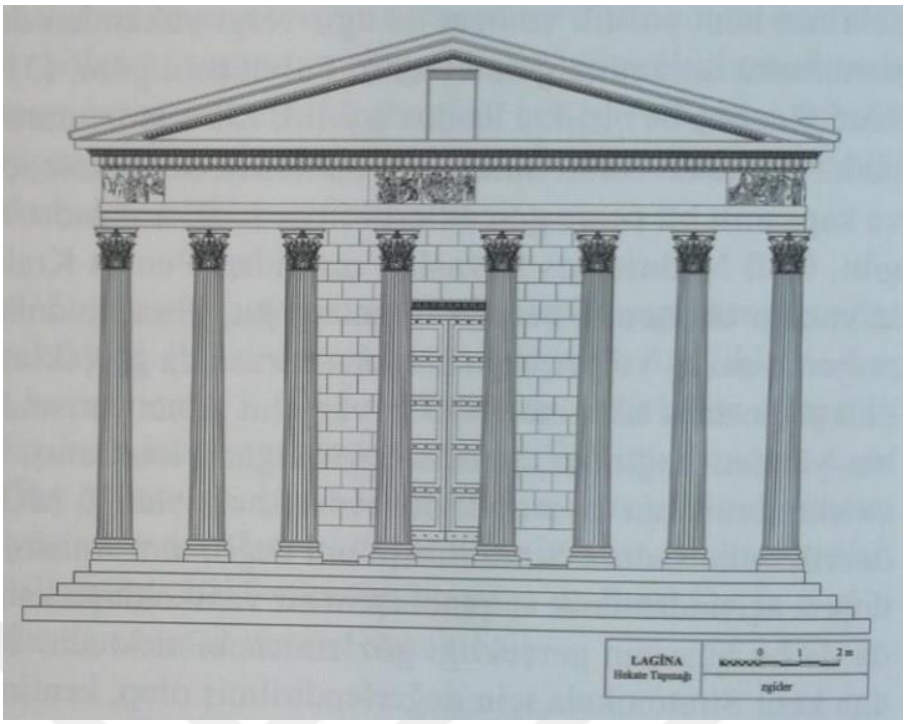

Resim 4.6: Lagina Hekate Tapınağı'nın cephesi (Özgan 2020: 276, Res 302d)

Resim 4.7: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 205 (Schober 1933: Pl. 33)

Resim 4.8: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 206 (Schober 1933: Pl. 34)

Resim 4.9: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 215 (Schober 1933: Pl. 8)

Resim 4.10: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 217 (Schober 1933: Pl. 10)

Resim 4.11: Lagina Hekate Tapınağı'na ait blok no. 223 (Schober 1933: Pl. 11)

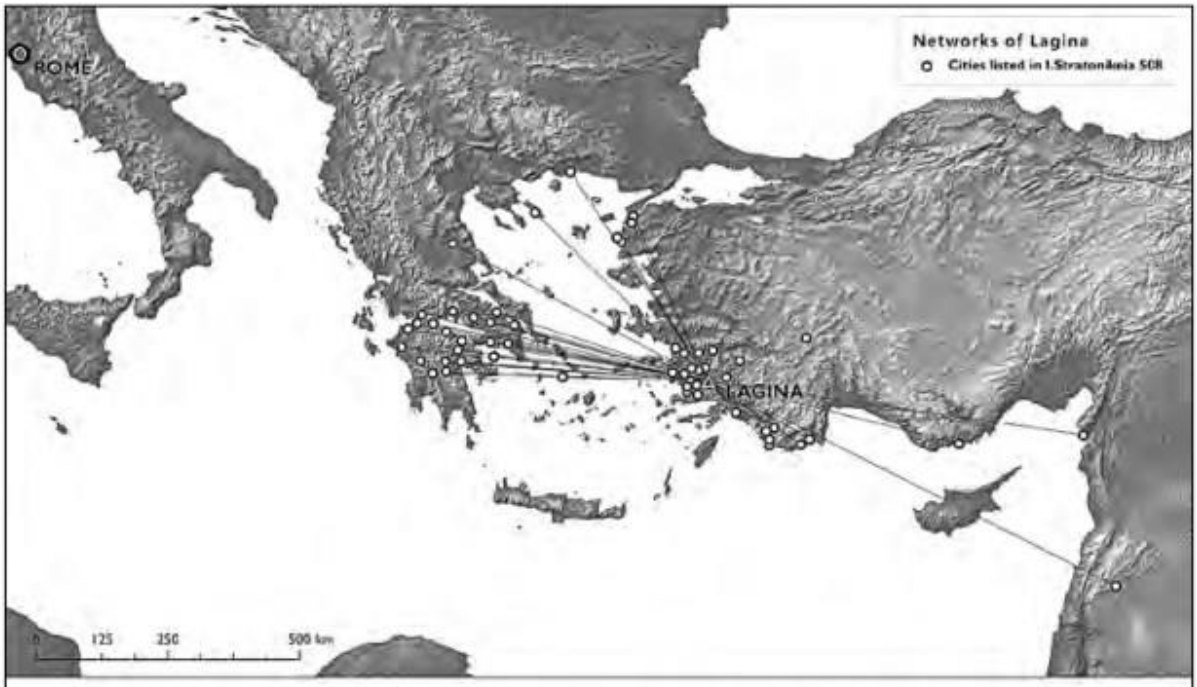

COLUMN 1
[-]s
[My]lasa
[K]aunos
[B]argylia
Herakleia under Latmos
Alinda
Amyzon
Euromos
Hydissos
Kys
Stratonikeia in Macedonia (*in Chalkedike*)
[-]
[-]
Miletos
Iasos
Ephesos
Magnesia (*on the Maeander*)
Tralles
Abydos
Dardanon
Alexandresia Troas

COLUMN 2
Delphi
Naupaktos
Elis
Heraia (*in Arkadia*)
Megalopolis
Argos
Athens
Megara
Syros
Aegina
Abdera
Tenedos
[-]eia in Macedonia
Antigoneia
Anthedon of Boeotia
Thebes
Koroneia

COLUMN 3
[-]
La[risa]
Oro[pos]
Nysa
Aphrodei[tai] (=*Aphrodisias*)
Tegea
Patrai
Phleous
Dyme
Sikyon
Antigonia (=Mantineia)
Aigion
Aigira

[COLUMN 4
- repeats some of the cities]
[-]sioai
Larisa
Oropos
Nysa
Aphroditai (=*Aphrodisias*)
Tegeai

COLUMNS 5-6
Apameia before Maeander (=*Kibotos, in Phrygia*)
Patara
Xanthos
Pinara
Tlos
Limyra
Myra
Alabanda
Demetrias (=*Damascus*)
Seleukeia before the Issikos
Kolpos (=*Seleukeia Pieria*)
Kelenderis (*in Kilikia*)

Resim 4.12: Hekate-Rhomaia Festivali'ne katılan kentler (Williamson 2021: 314 fig. 5.25)

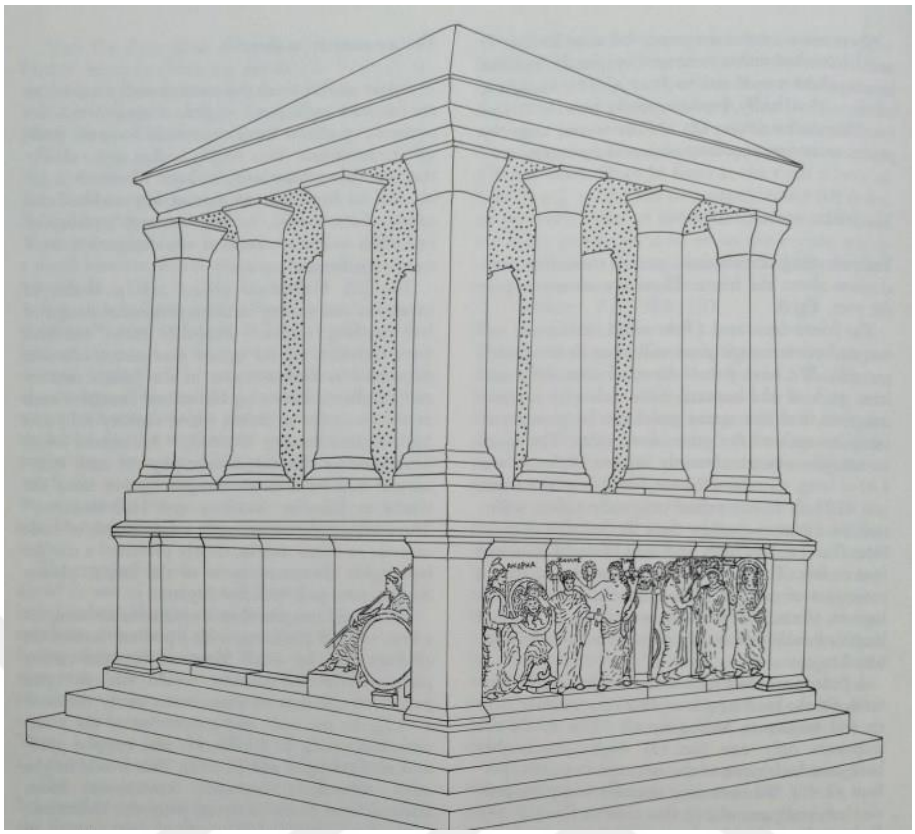

Resim 4.13: Zoilos Anıtı, rekonstrüksiyon önerisi (Smith RRR 1993: 22 fig. 4)

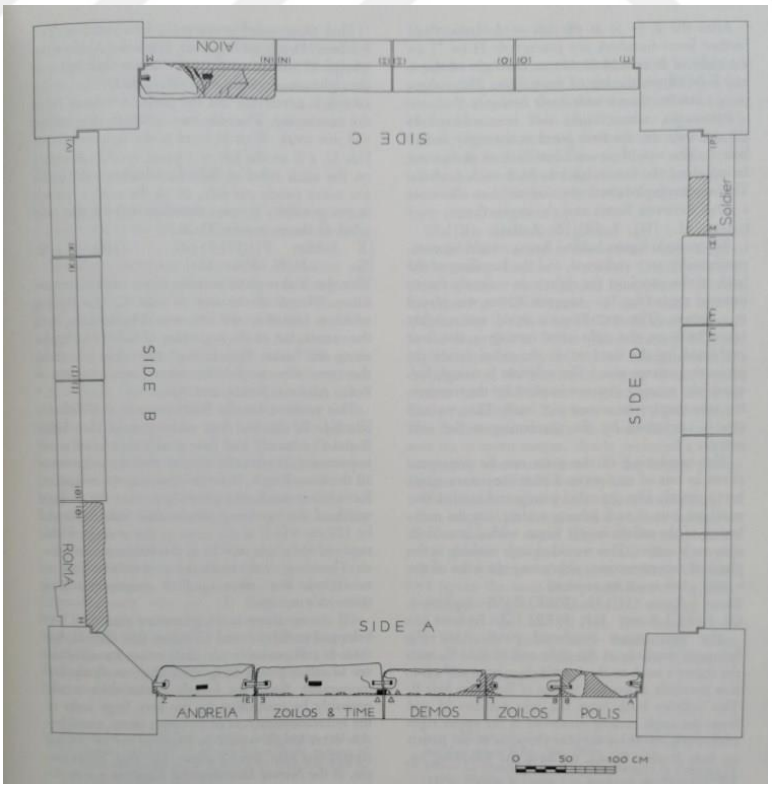

Resim 4.14: Zoilos Anıtı (Smith RRR 1993: 19)

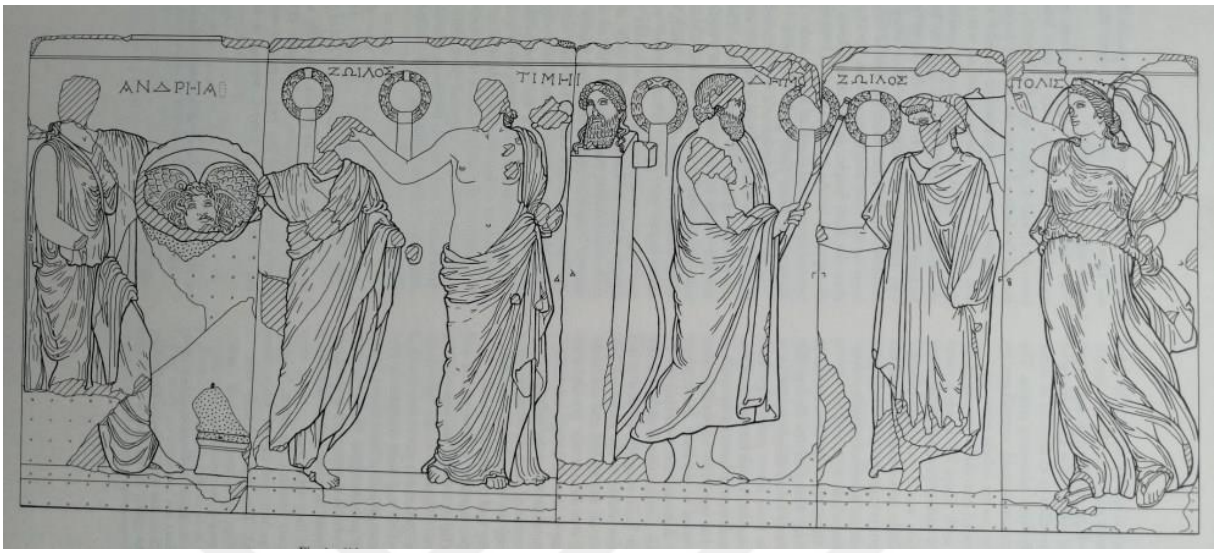

Resim 4.15: Zoilos Anıtı, yüz A (Smith RRR 1993: 16 fig. 2)

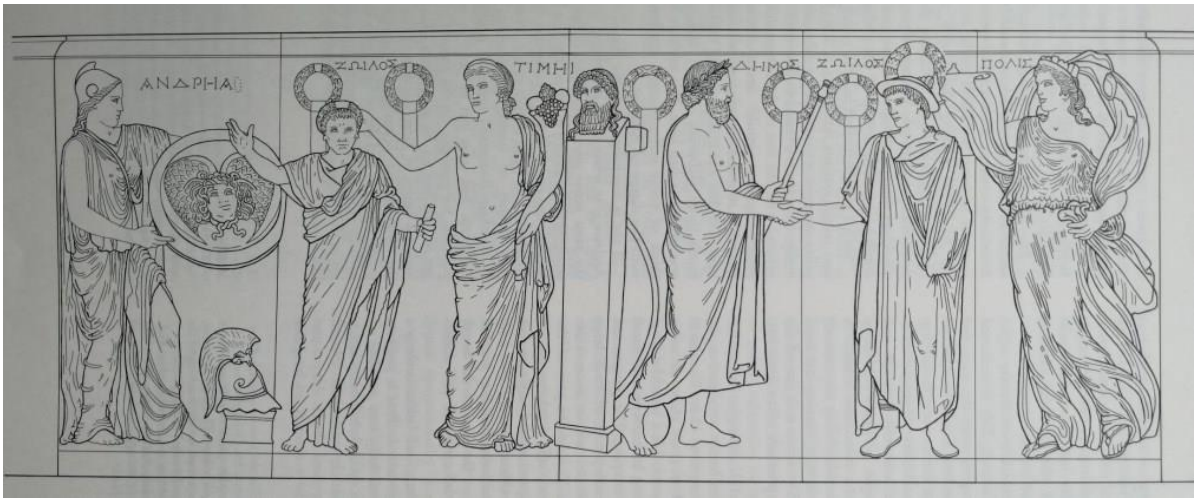

Resim 4.16: Zoilos Anıtı, yüz A, rekonstrüksiyon (Smith RRR 1993: 25 fig. 5)

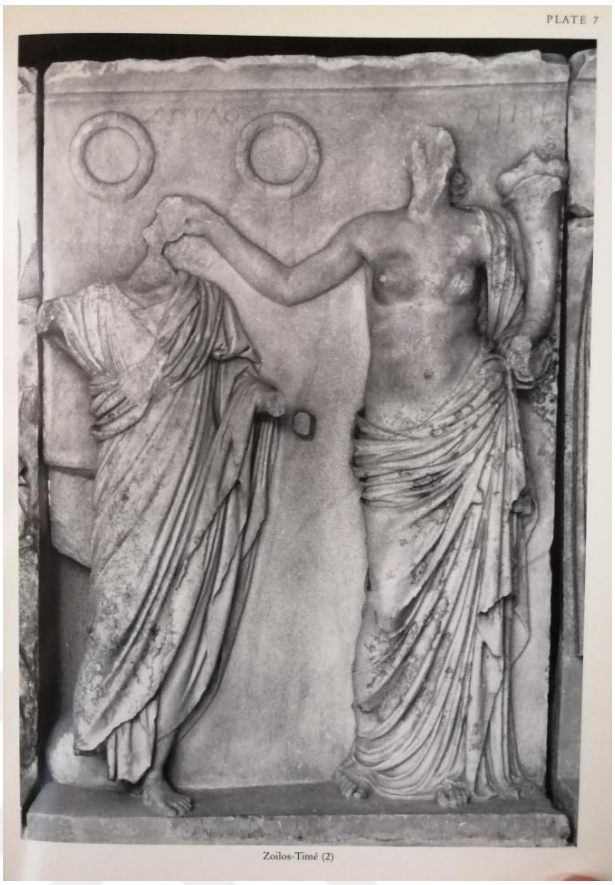

Resim 4.17: Zoilos Anıtı, Andreia (Smith RRR 1993: L. 4) (*sol*)

Resim 4.18: Zoilos Anıtı, Zoilos ve Time (Smith RRR 1993: L. 7) (*sağ*)

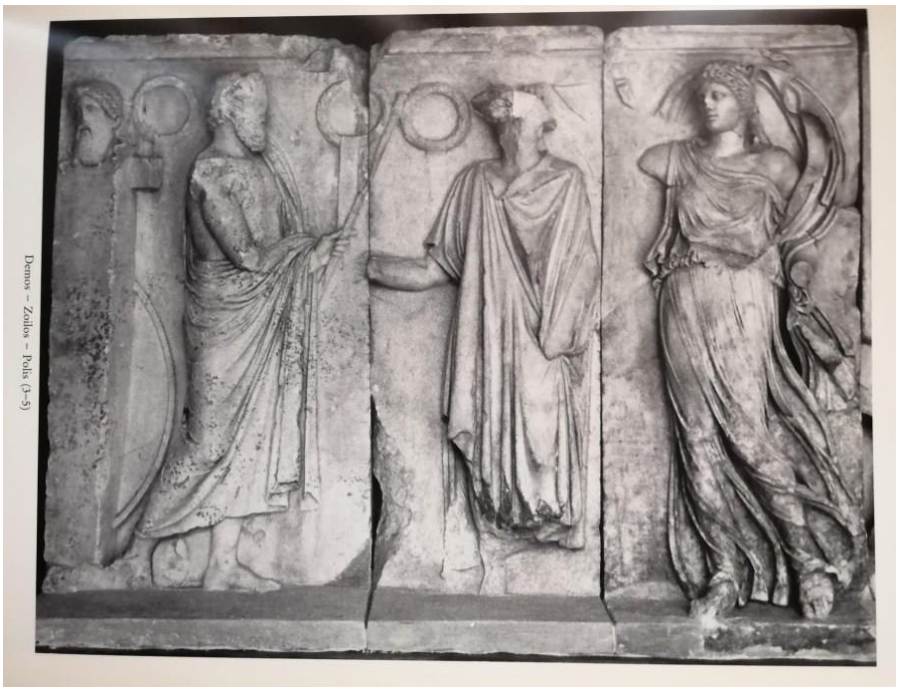

Resim 4.19: Zoilos Anıtı, Demos ve Polis (Smith RRR 1993: L. 9)

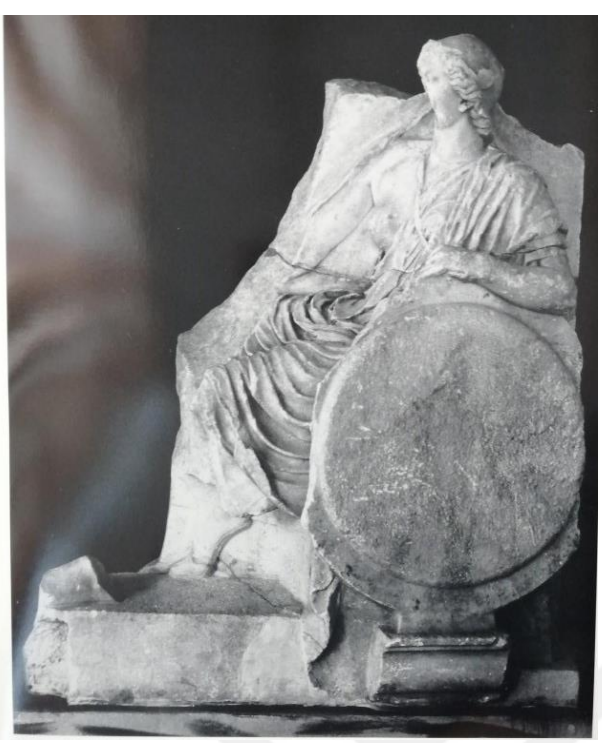

Resim 4.20: Zoilos Anıtı, Dea Roma (Smith RRR 1993: L. 19) (*sol*)

Resim 4.21: Zoilos Anıtı, Dea Roma, rekonstrüksiyon (Smith RRR 1993: 43) (*sağ*)

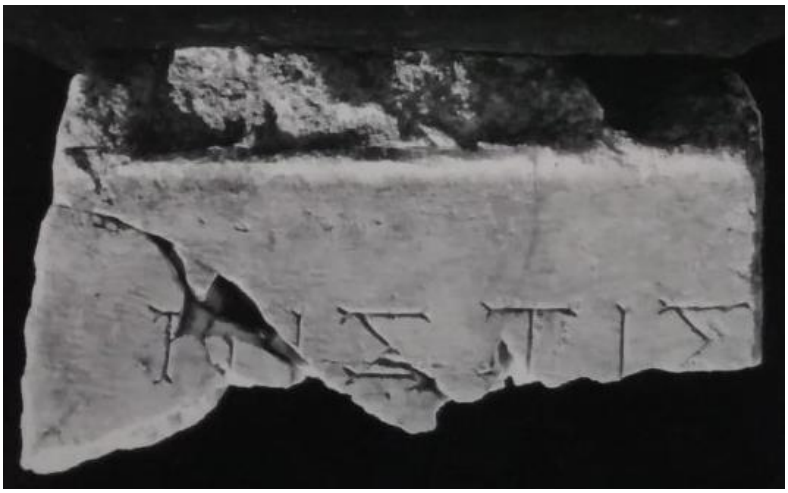

Resim 4.22: Zoilos Anıtı, Pistis Yazıtı (Smith RRR 1993: L. 28)

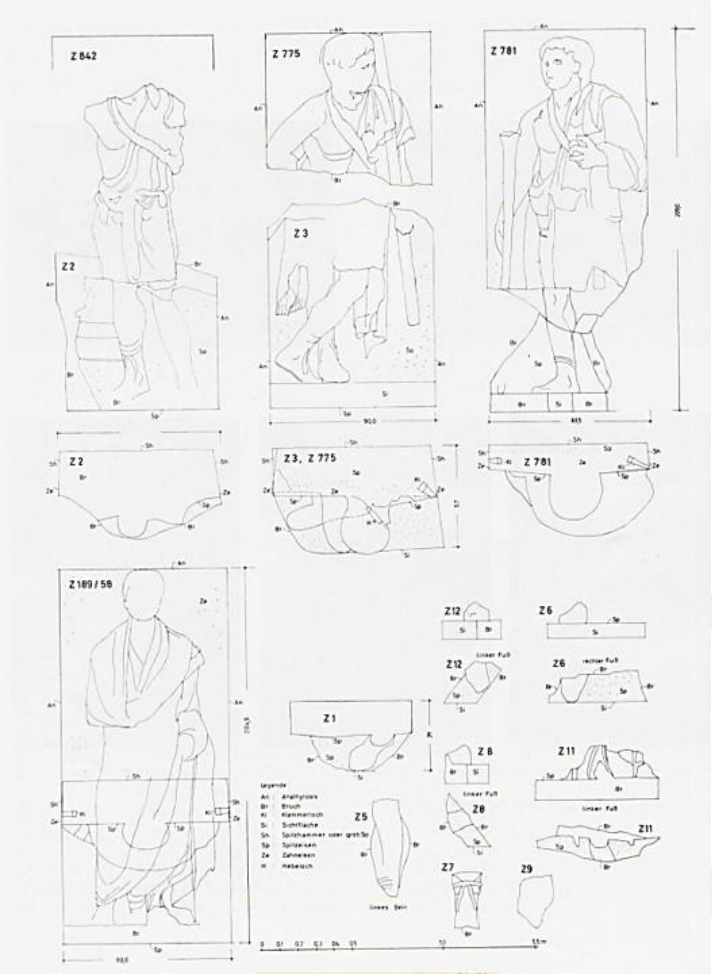

Res. 4.23: G. Memmius Anıtı, belgelemeler (Bammer – Alzinger 1971: 36 abb. 23)

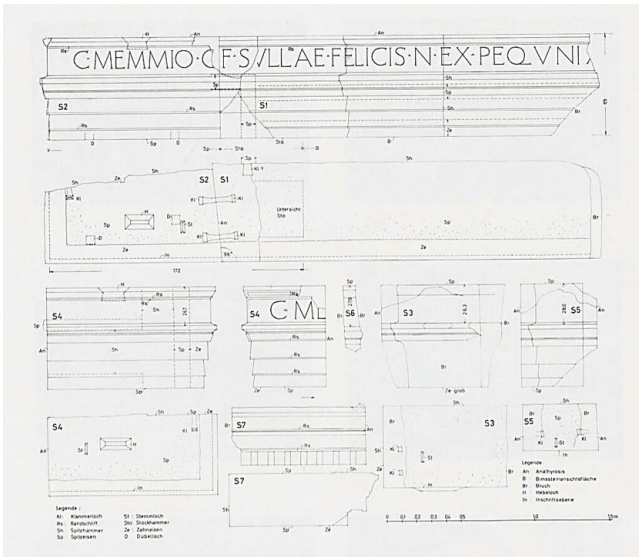

Res. 4.24: G. Memmius Anıtı, Latince yazıt (Bammer – Alzinger 1971: 32 abb. 19)

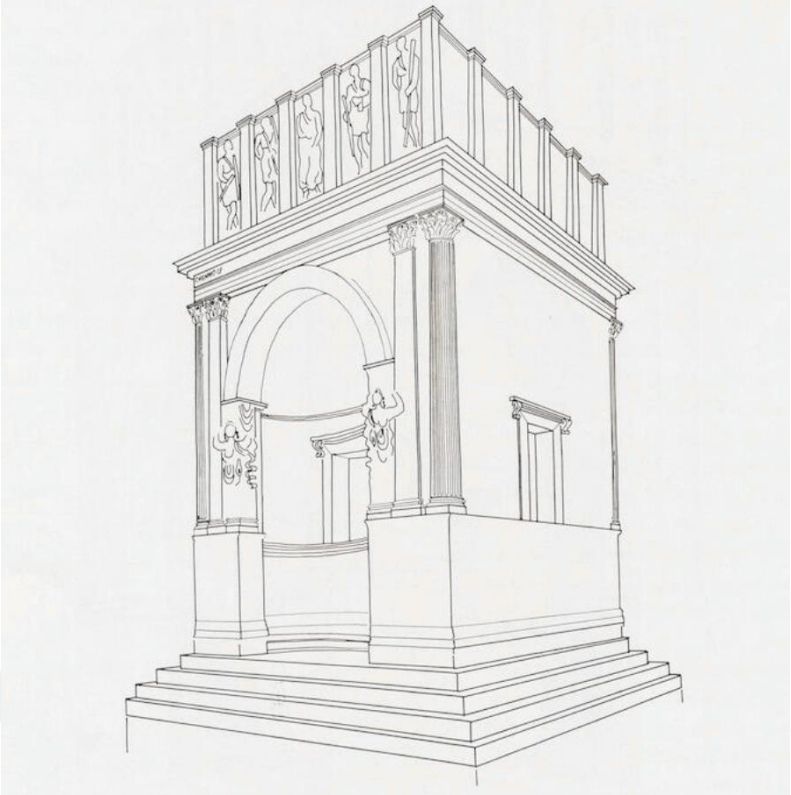

Res. 4.25: G. Memmius Anıtı, rekonstrüksiyon önerisi (Bammer – Alzinger 1971: 67 abb. 54)

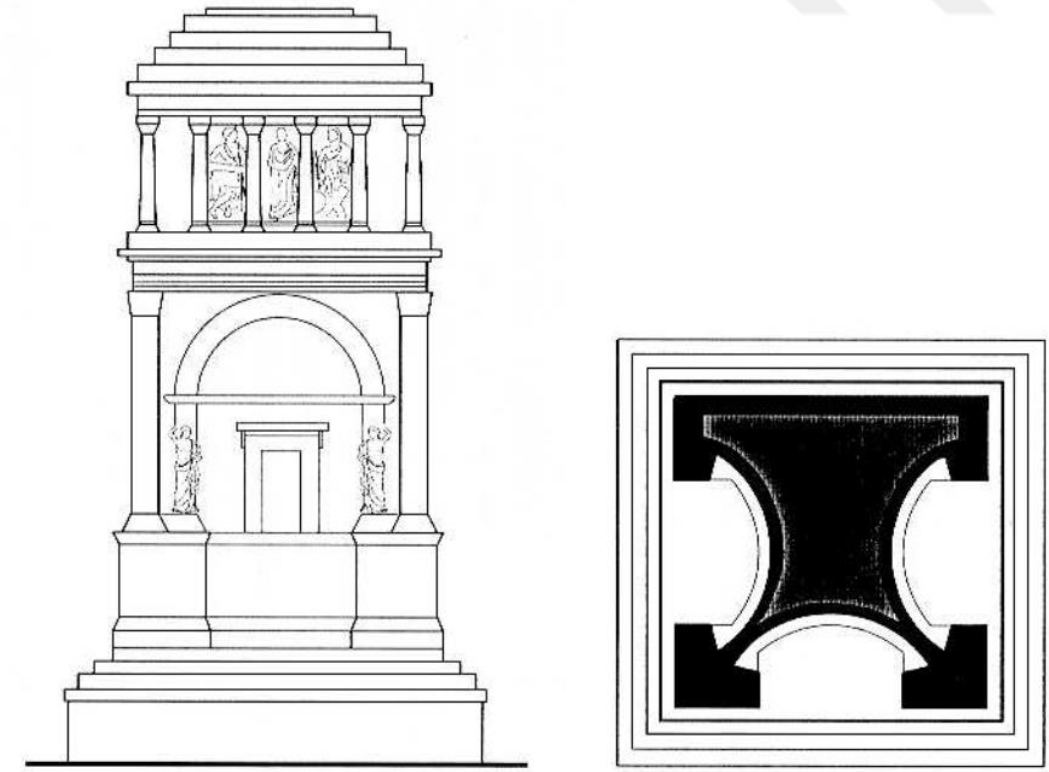

Res. 4.26: G. Memmius Anıtı, rekonstrüksiyon önerisi (Berns 2006: 200 abb. 30)

Res. 4.27: G. Memmius Anıtı, figür (Bammer – Alzinger 1971: 100 abb. 90) (*sol*)

Res. 4.28: G. Memmius Anıtı, figür (Bammer – Alzinger 1971: 100 abb. 91) (*sağ*)

Res. 4.29: G. Memmius Anıtı, figür (Bammer – Alzinger 1971: 103 abb. 92) (*sol*)

Res. 4.30: G. Memmius Anıtı, figür (Bammer – Alzinger 1971: 103 abb. 93) (*sağ*)

Resim 7.1: Nikaia kent surları içinde belgelenen en erken (M.Ö. 6. yy.) seramik parçası (Öz – Ekin-Meriç 2021: 108)

Resim 7.2: Nikaia'da "Roma villası" veya "Roma hamamı" olarak tanıtılan mekan. Alanın genel fotoğrafı. (https://arkeofili.com) (*erişim tarihi: 17.11.2021*)

Resim 7.3: Nikaia'da "Roma villası" veya "Roma hamamı" olarak tanıtılan mekan. Alanın genel fotoğrafı. (https://arkeofili.com) (*erişim tarihi: 17.11.2021*)

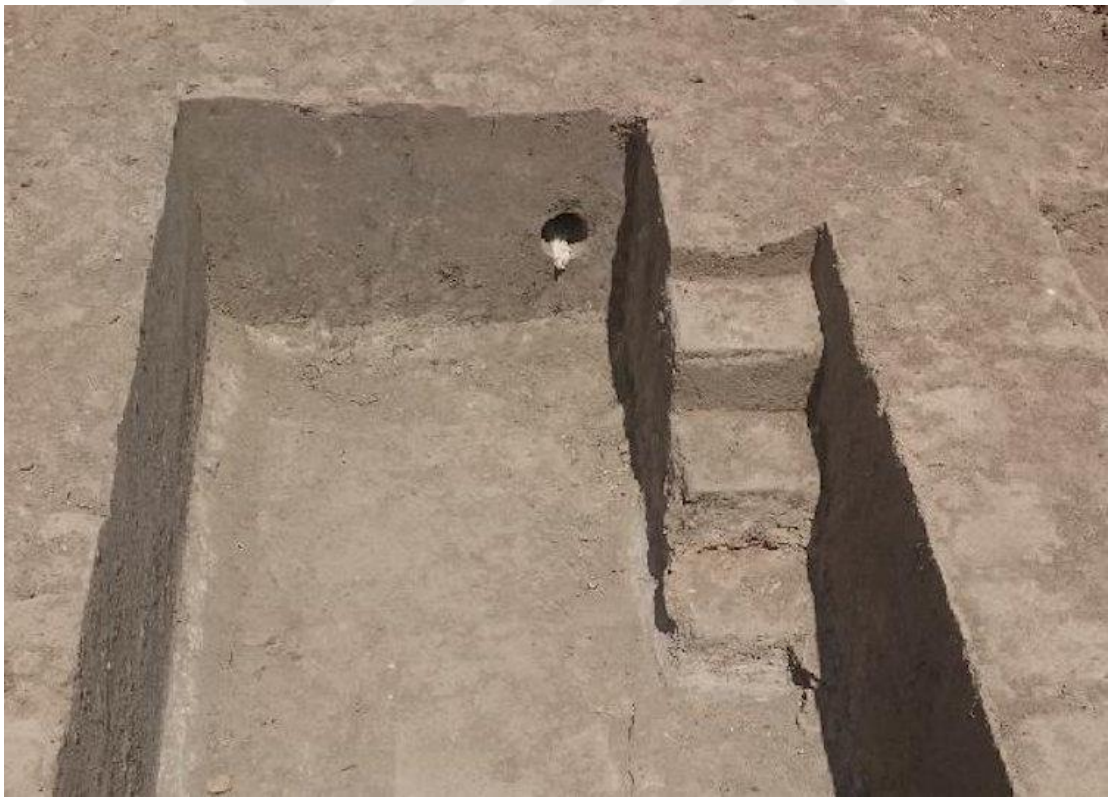

Resim 7.4: Nikaia'da "Roma villası" veya "Roma hamamı" olarak tanıtılan mekan. Alanın genel fotoğrafı. "Havuz" ve basamaklar. (https://arkeofili.com) (*erişim tarihi: 17.11.2021*)

Resim 7.5: “Tetrapylon” olarak önerilen yapı kalıntıları (Şahin M – Berns 2014: 59 res. 12)

Resim 7.6: “Tetrapylon” olarak önerilen yapı kalıntıları (Şahin M 2020: 39 res. 14)

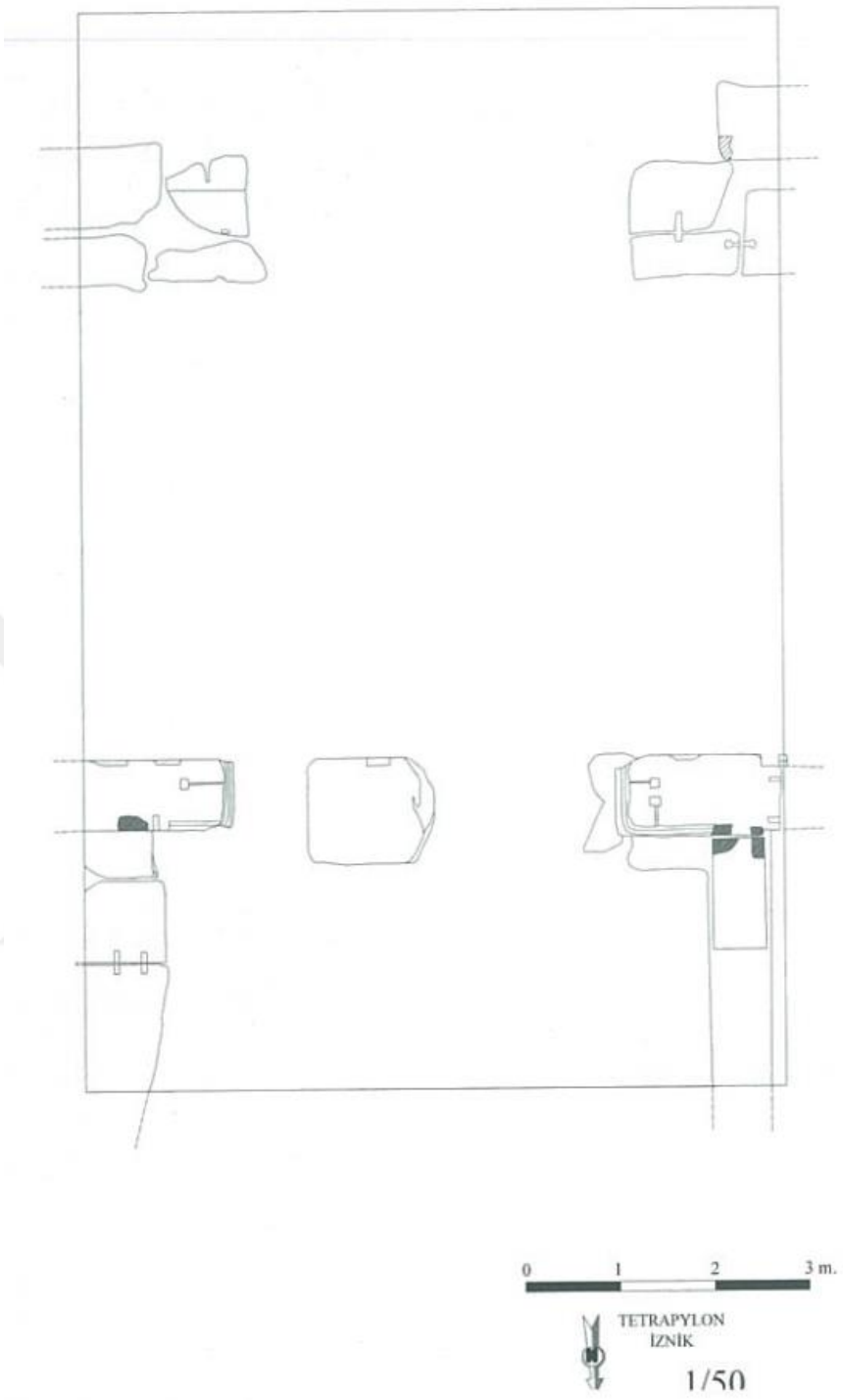

Resim 7.7: "Tetrapylon" olarak önerilen yapının planı (Şahin M 2020: 40 res. 145)

Resim 7.8: *Stylobates* kalıntısı (Şahin M – Berns 2014: 60 res. 14)

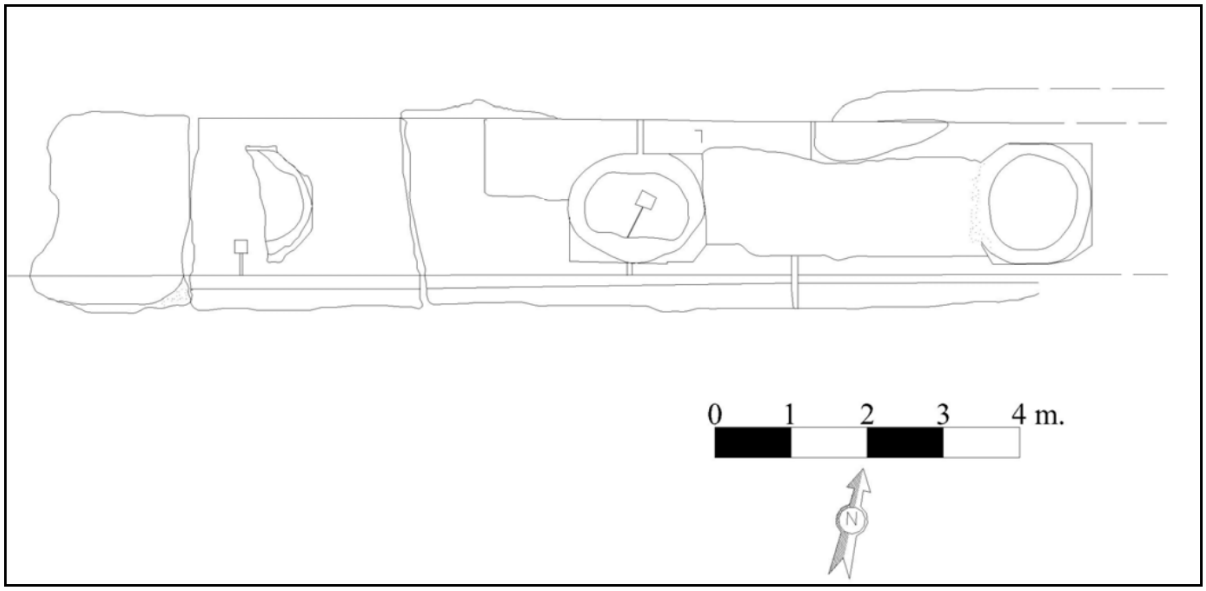

Resim 7.9: *Stylobates* kalıntısının planı (Şahin M – Berns 2014: 60 res. 13)

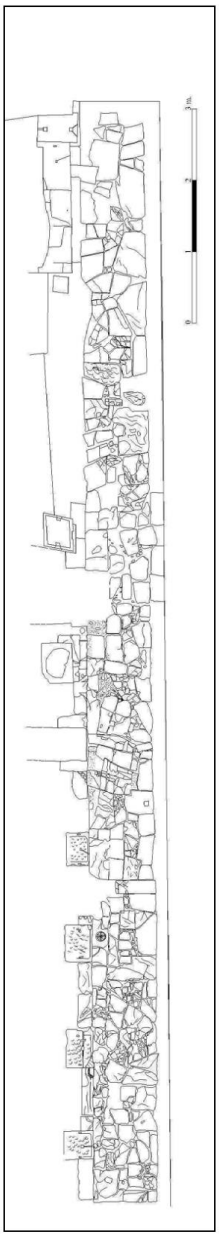

Resim 7.10: *Cardo Maximus*'a ait kalıntılar (Şahin M – Berns 2014: 58 res. 9) (*sol*)

Resim 7.11: *Cardo Maximus*'a ait kalıntıların çizimi (Şahin M – Berns 2014: 58 (*sağ*)

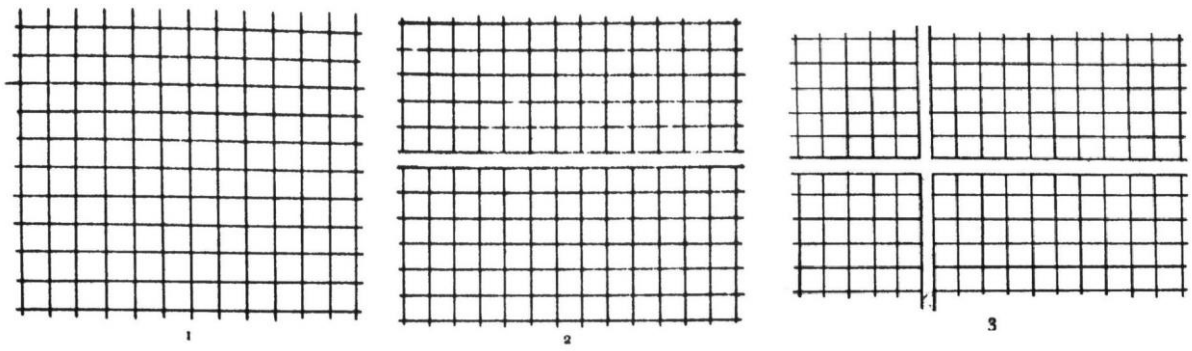

Resim 7.12: Izgara planın gelişimi (Akarca 1998: 35)

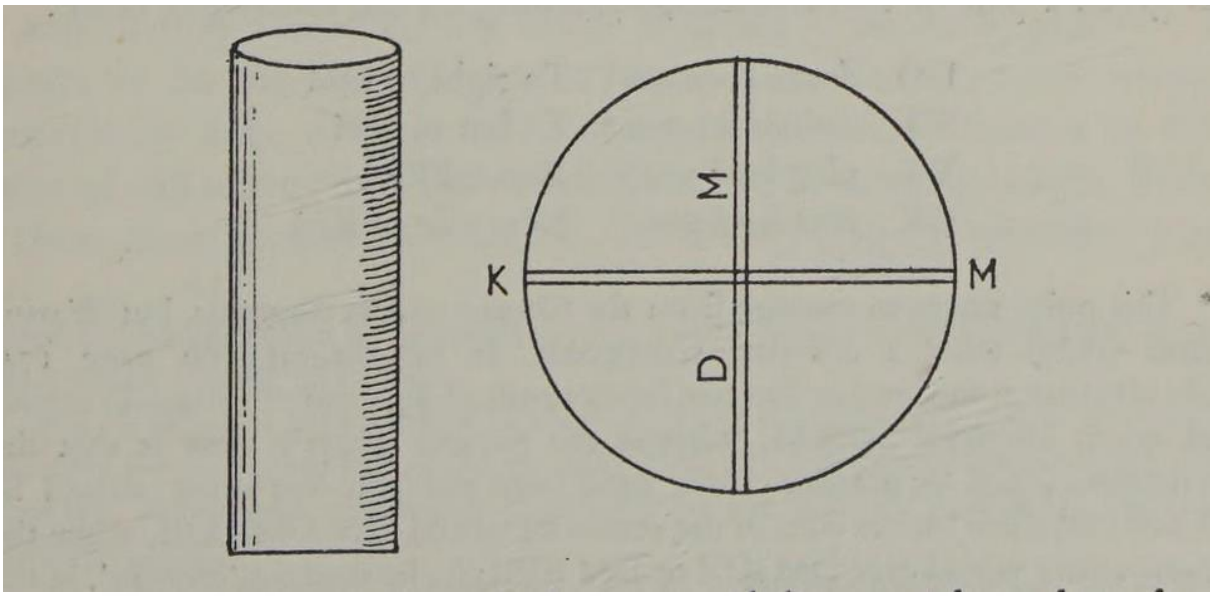

Resim 7.13: *Centuratio* taşı (Dilke 1971: 89 fig. 24)

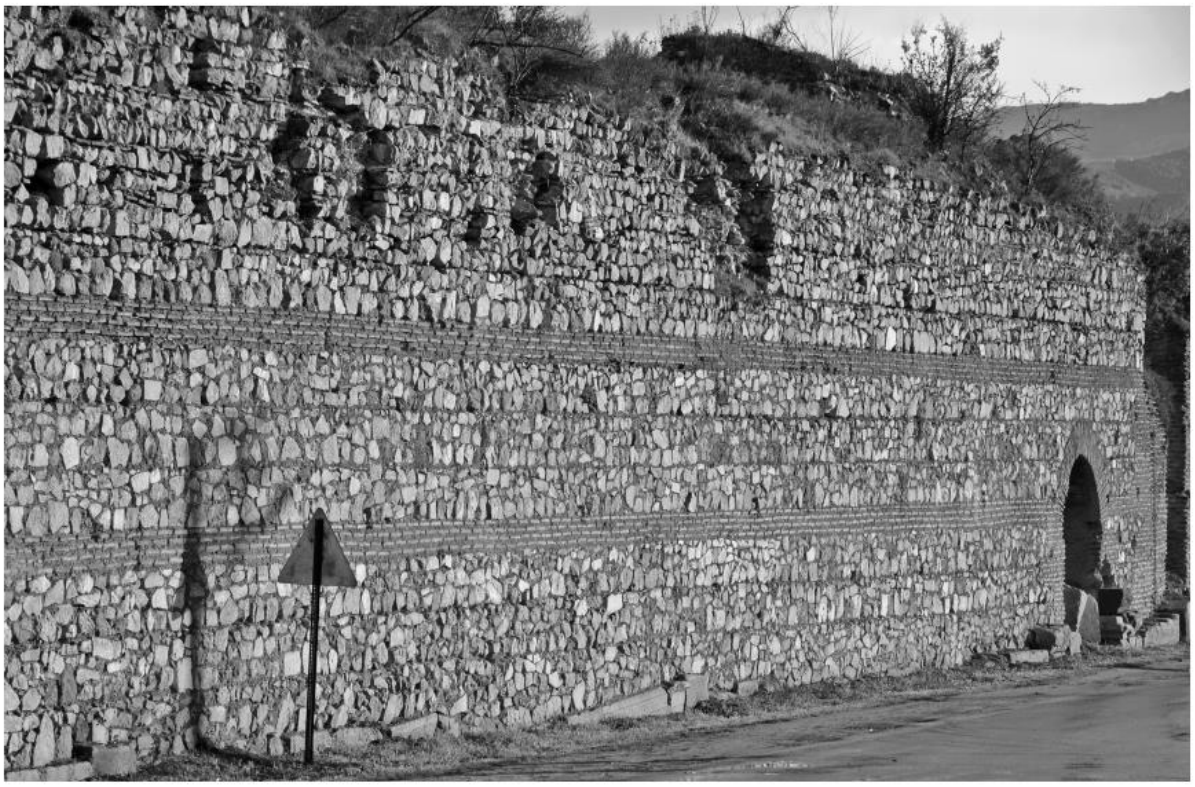

Resim 7.14: Kent surları (Dalyancı-Berns 2017: 423 abb. 8)

Resim 7.15: İstanbul Kapı (Özgen 2009 lev. 9 res. 1)

Resim 7.16: İstanbul Kapı (Özgen 2009 lev. 10 res. 1)

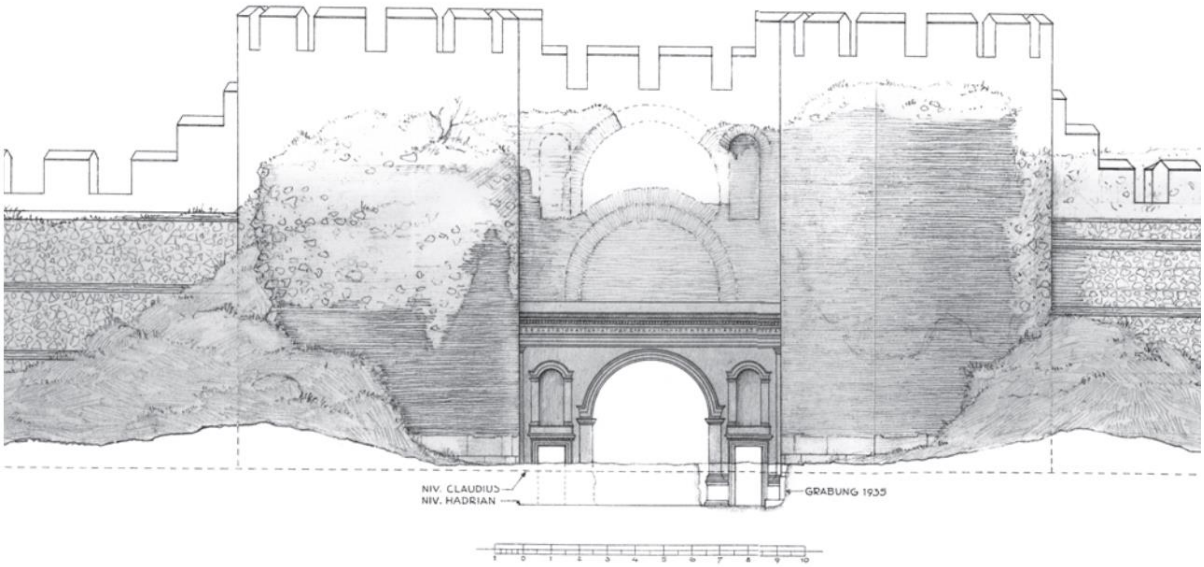

Resim 7.17: İstanbul Kapı (Schneider – Karnapp 1938: Taf. 14)

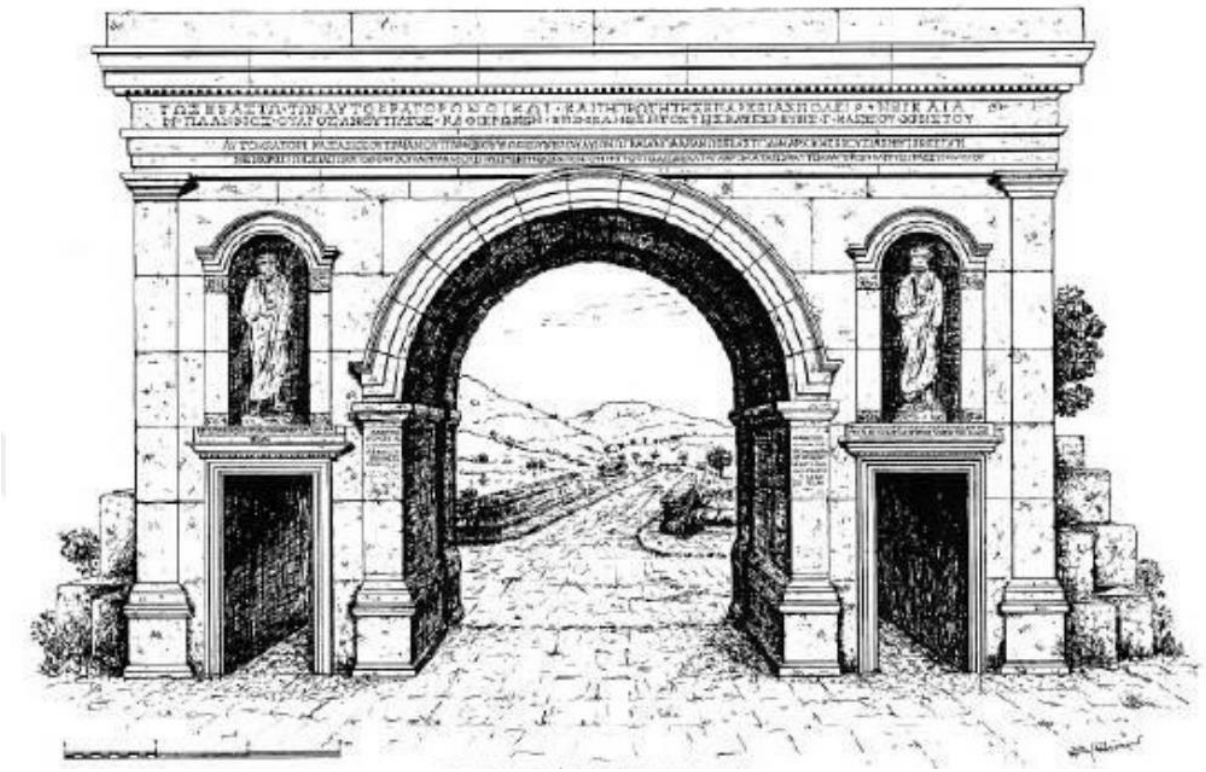

Resim 7.18: Lefke Kapı (Merkelbach 1987: 8 abb. 1)

Resim 7.19: Lefke Kapı (Özgen 2009 lev. 11 res. 1)

Resim 7.20: Lefke Kapı (Özgen 2009 lev. 12 res. 1)

Resim 7.21: Yenişehir Kapı https://kulturenvanteri.com/tr) (*erişim tarihi: 16.10.2023*)

Resim 7.22: Göl Kapı (https://kulturenvanteri.com/tr) (*erişim tarihi: 16.10.2023*)

Resim 7.23: İznik Roma Tiyatrosu (Kardoruk 2020: 446 fig. 1)

Resim 7.24: Horos Yazıtı (Kırca 2021: 71 lev. 4 res. 1)

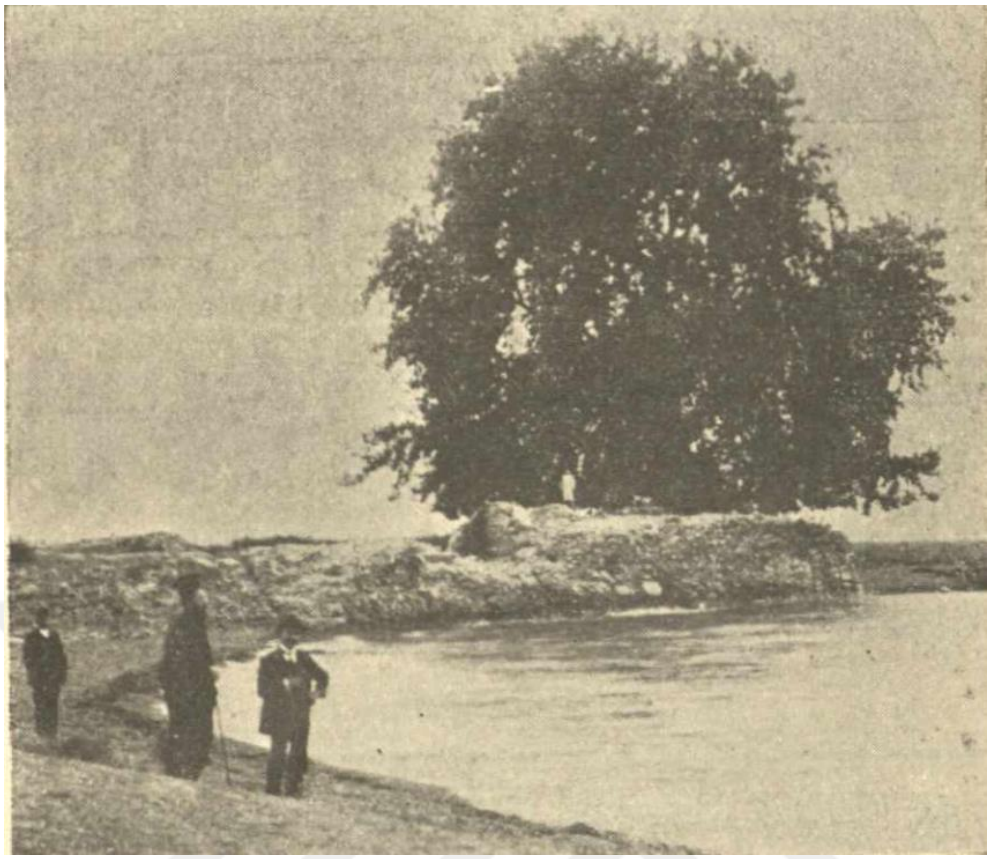

Resim 7.25: İznik Gölü tarafındaki saray? Kalıntıları (Παχτίκος 1912b: 291)

Resim 7.26: Liman kalıntıları (Gündüz – Dumankaya 2020: 220 res. 3)

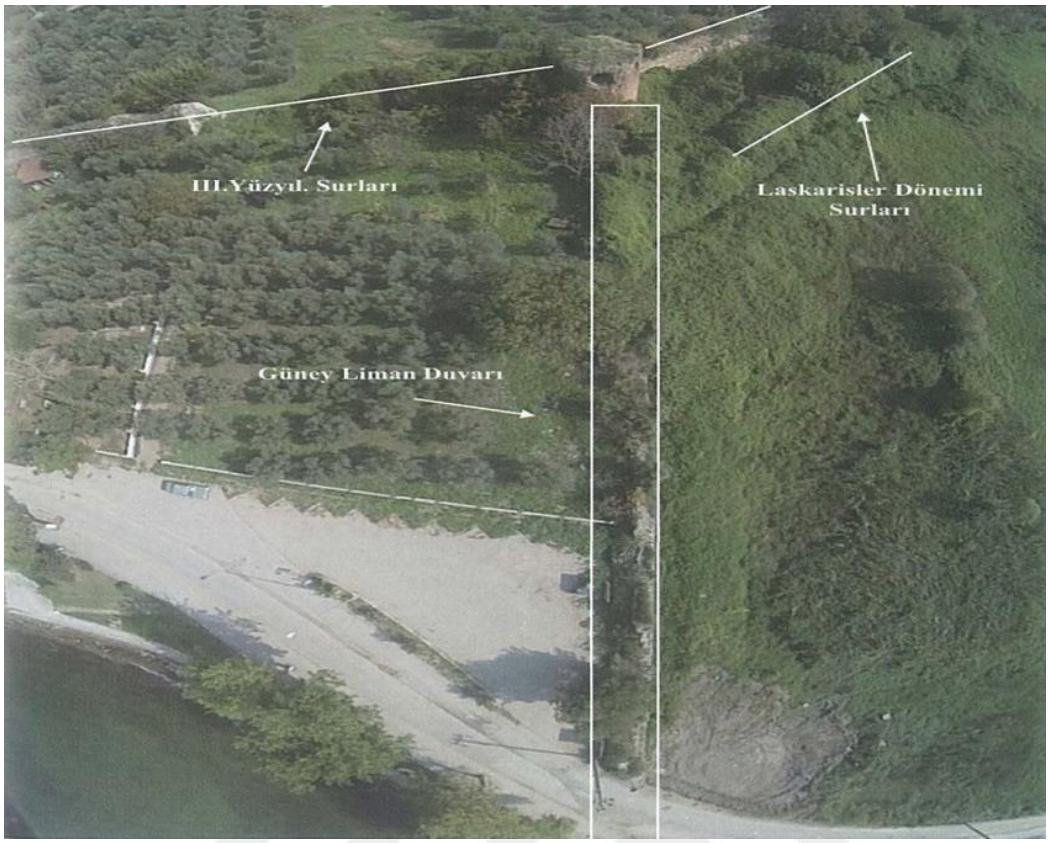

Resim 7.27: Liman kalıntılarının surlarla bağlantısı (Gündüz – Dumankaya 2020: 227 res. 18)

Resim 7.28: Karada tespit edilen liman uzantısı (Gündüz – Dumankaya 2020: 220 res. 4)

Resim 7.29: Limanın rekonstrüksiyonu (Gündüz – Dumankaya 2020: 231 res. 26)

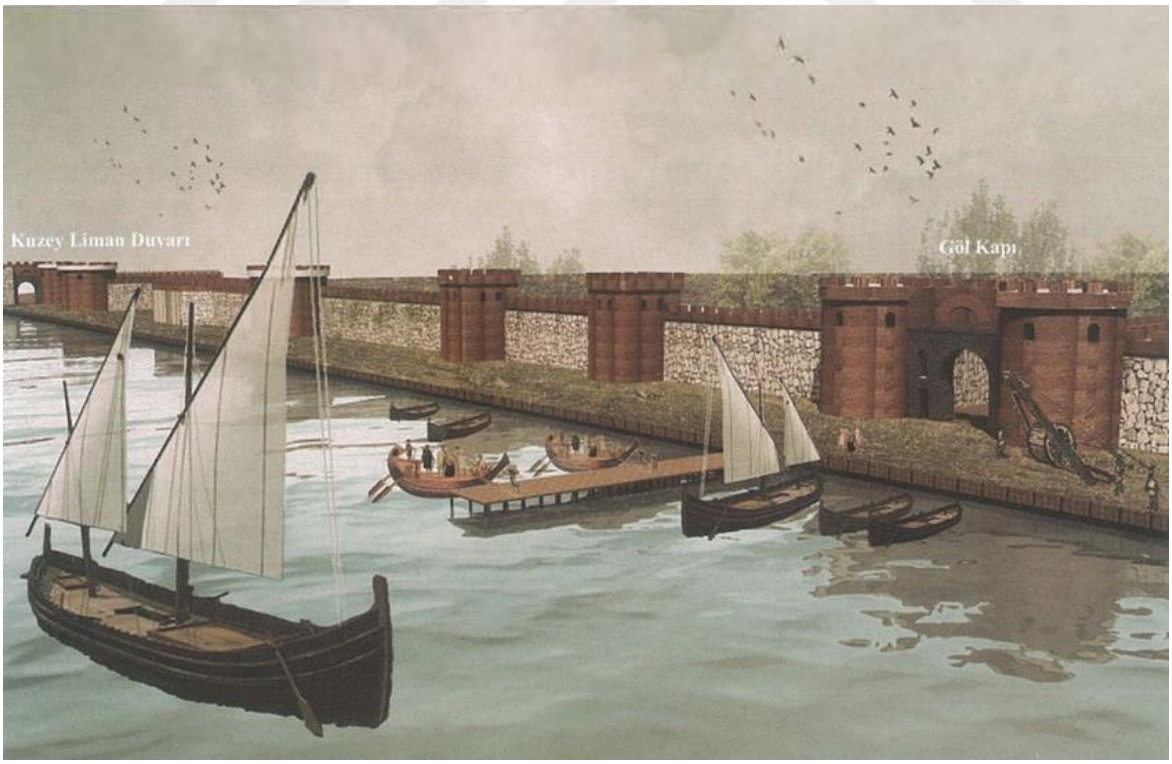

Resim 7.30: Limanın rekonstrüksiyonu (Gündüz – Dumankaya 2020: 230 res. 23)

Resim 7.31: G. Cassius Khrestos'un Lahdi, ön yüz (kişisel arşiv)

Resim 7.32: G. Cassius Khrestos'un Lahdi, arka yüz (kişisel arşiv)

Resim 7.33: G. Cassius Khrestos'un Lahdi, yazıt detayı (kişisel arşiv)

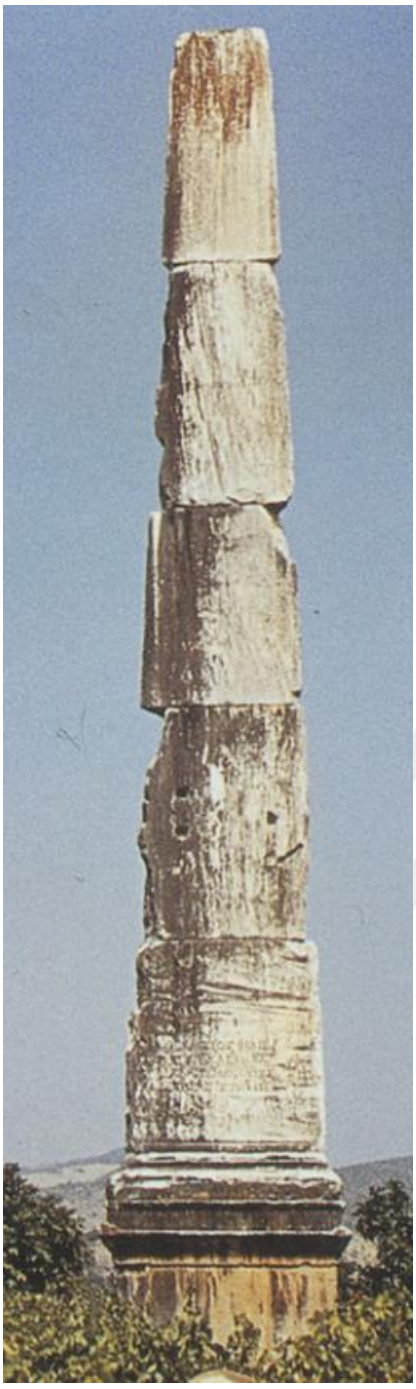

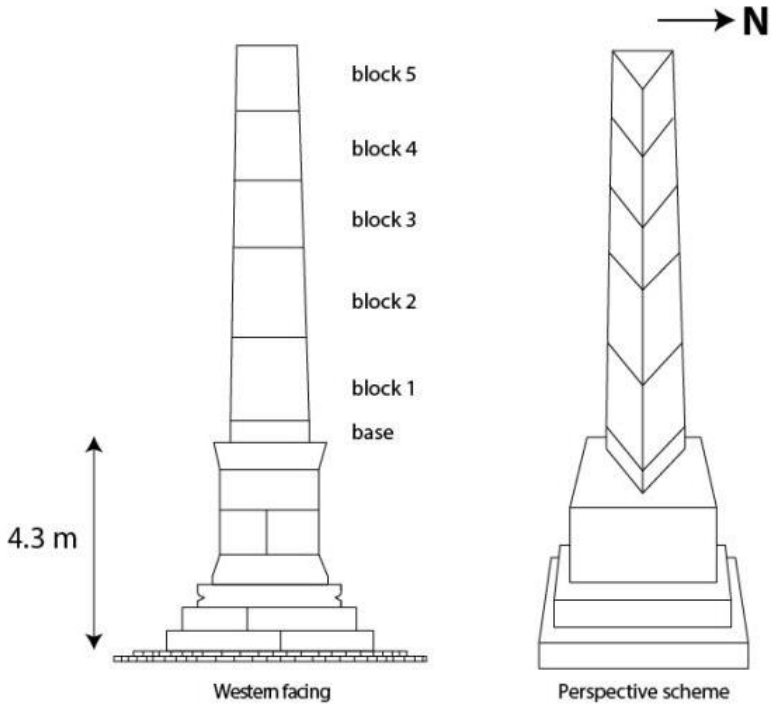

Resim 7.34: G. Cassius Philiskos'un Obeliski (Merkelbach 1987: 20 taf. IV) (*sağ*)

Resim 7.35: G. Cassius Philiskos'un Obeliski, çizim (Benjelloun 2017: 183 fig. D.46) (*sol*)

Res. 7.36: Threptos Mezar Anıtı, ön yüz (kişisel arşiv)

Res. 7.37: Threptos Mezar Anıtı, arka yüz (kişisel arşiv)

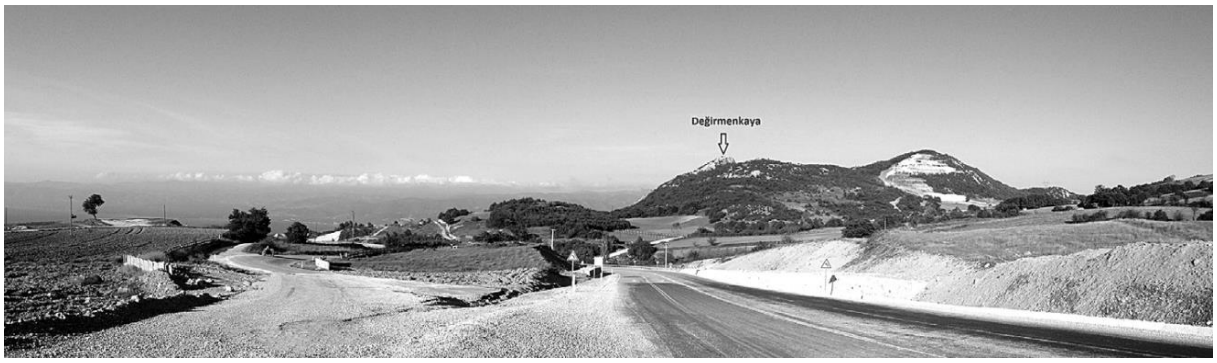

Res. 7.38: Değirmenkaya Mezar Anıtı, konum (Şahin M 2016: 361 fig. 1)

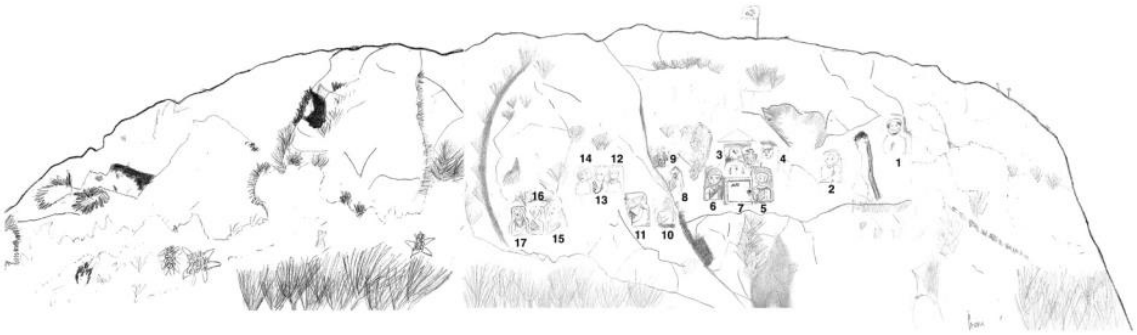

Res. 7.39: Değirmenkaya Mezar Anıtı, çizim (Şahin M 2016: 361 fig. 3)

Res. 7.40: Değirmenkaya Mezar Anıtı, kabartmalar (Şahin M 2016: 362 fig. 5)

Res. 7.41: Deliklitaş Kaya Anıtı (https://www.ntv.com.tr) (*erişim tarihi: 31.10.2022*)

Res. 7.42: Deliklitaş Kaya Anıtı (https://www.ntv.com.tr) (*erişim tarihi: 31.10.2022*)

Res. 7.43: Deliklitaş Kaya Anıtı (https://www.ntv.com.tr) (*erişim tarihi: 31.10.2022*)

Res. 8.1: Nemesis Adağı, Zagreb Arkeoloji Müzesi (Adak 2016: 31 fig. 7)

Res. 8.2: Nemesis Adağı, Zagreb Arkeoloji Müzesi (Adak 2016: 31 fig. 7)

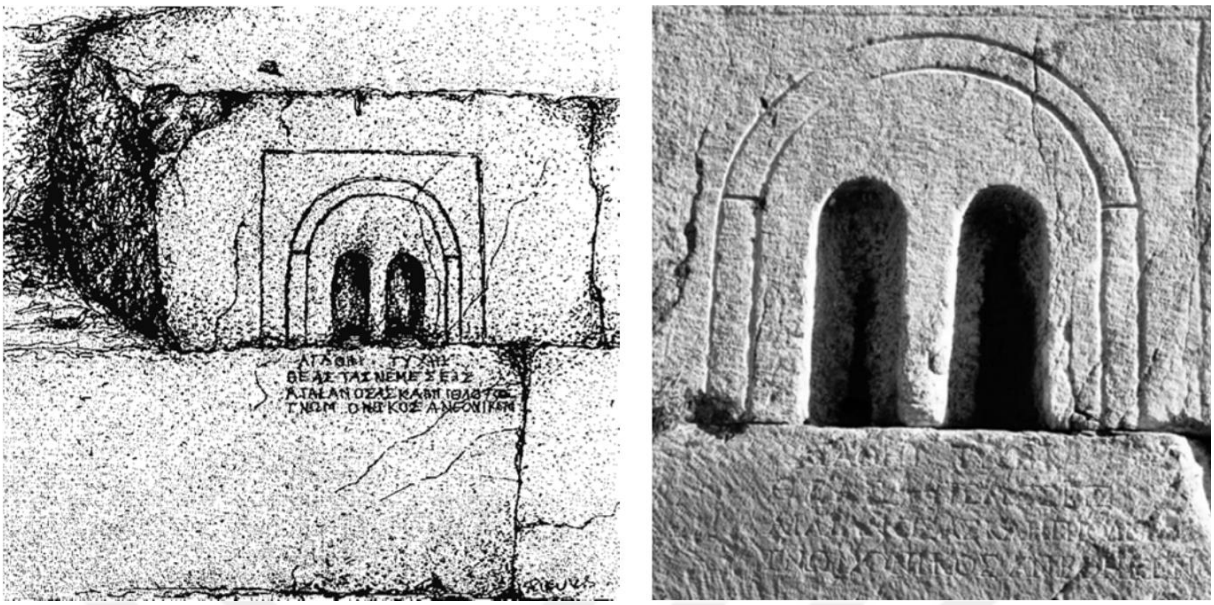

Res. 8.3: İznik Roma Tiyatrosu, Nemesis'e adak (Adak 2016: 29 fig. 3a-b)

Res. 8.4: Gladyatör Soulpikes'in mezar steli (Robert 1971: Lev. 3)

Resim 8.5: İznik Roma Tiyatrosu, kabartma (Yalman 1985: 592 res. 7)

Resim 8.6: İznik Roma Tiyatrosu, kabartma (Yalman 1985: 593 res. 9)

Res. 8.7: İznik Roma Tiyatrosu, kabartma (Yalman 2003a: 87)

Res. 8.8: İznik Roma Tiyatrosu, kabartma (Ekin-Meriç 2019: 343 şek. 4)

Res. 8.9: İznik Roma Tiyatrosu, sütunlu galerinin birinci katı (Kardoruk 2020: 448 fig. 6)

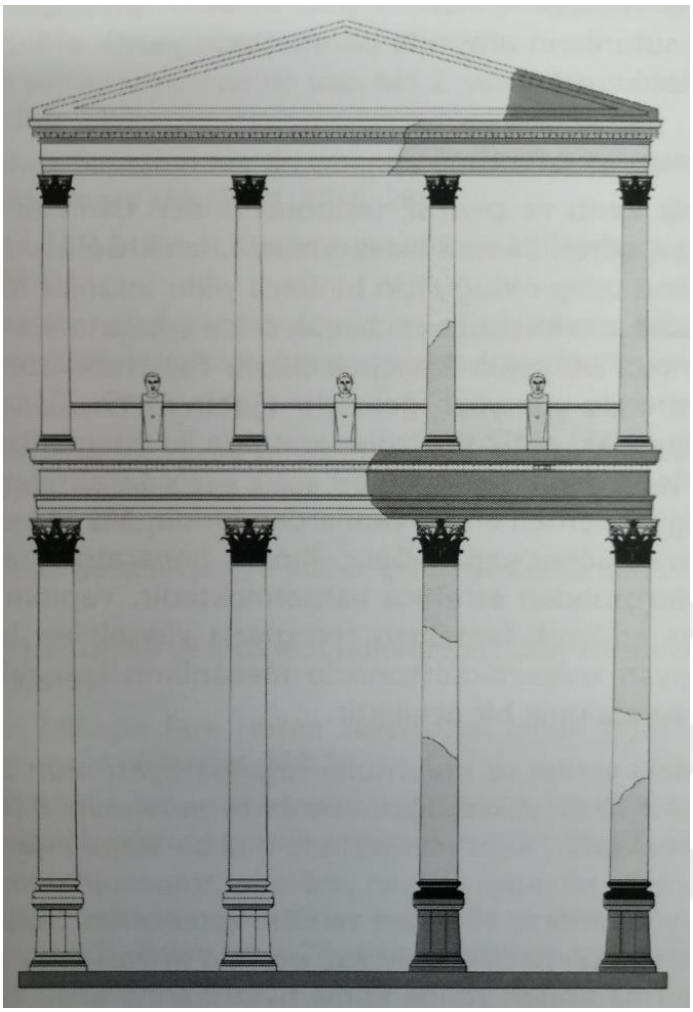

Res. 8.10: İznik Roma Tiyatrosu, sütunlu galeri ve *herme*ler (Öz 2019: 87) (*sol*)

Res. 8.11: İznik Roma Tiyatrosu, *herme* örneği (Öz – Ekin-Meriç 2021: 81) (*sağ*)

Res. 8.12: İznik Roma Tiyatrosu, tiyatro bileti (https://www.sozcu.com.tr/)
(*erişim tarihi: 20.04.2019*)

EK D.
TABLOLAR

TARİH	OLAY
M.Ö. 2200-1900	İlk Tunç Çağı höyükleri: Çakırca, Çiçekli, Höyücek, Karadin
M.Ö. 8. yy.	Homeros tarafından Iliada'da bahsedilen Askania kenti
M.Ö. 4. yy.	Kentin ilk kez Helikore adıyla kurulması
M.Ö. 316	Antigonos Monopthalmos'un Antigoneia ismiyle kenti yeniden kurması
M.Ö. 301	Lysimakhos'un Nikaia ismiyle kenti yeniden kurması
M.Ö. 281	Bithynia Krallığı Dönemi'nde Nikaia'nın başkent olması
M.Ö. 149	Bithynia Kralı II. Prousias'ın Nikaia'daki ölümü
M.Ö. 74	Bithynia Kralı III. Nikomedes'in krallığını Roma'ya vasiyet etmesi
M.S. 109	İmparator Traianus tarafından Plinius Minor'un vali olarak atanması
M.S. 123	Deprem
M.S. 117-138	İmparator Hadrianus tarafından surların onarılması
M.S. 193	İmparator Septimius Severius ile Pescennius Niger arasındaki Nikaia Savaşı
M.S. 259	Got İstilası
M.S. 268-270	İmparator Claudius Gothicus tarafından surların yaptırılması
M.S. 325	I. Ekümenik Konsil
M.S. 350-368	Depremler
M.S. 370	İmparator Valentinianus tarafından kente *metropolis* unvanı verilmesi
M.S. 395	Doğu Roma İmparatorluğu'nun kurulması
M.S. 5. yy.	Tiyatro ile diğer yapıların kullanımının sona ermesi
M.S. 551-557	Depremler

M.S. 727	Arap Akınları
M.S. 740	Deprem
M.S. 741	İmparator III. Leo tarafından surların onarılması
M.S. 787	VII. Ekümenik Konsil
M.S. 955-978	Arap Hanedan Krallığı'nın Bursa çevresini ele geçirmesi
M.S. 1065	Deprem
M.S. 1075	Süleyman Şah tarafından Nikaia'nın fethi
M.S. 1080-1097	Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkentinin İznik olması
M.S. 1097	I. Haçlı Seferi'nde İznik'in işgali
M.S. 1204-1261	IV. Haçlı Seferi ve İznik Laskaris'ler Devleti'nin kurulması
M.S. 1307	II. Andronikos'un kardeşi Maria'nın Nikaia'ya vali olması
M.S. 1329	Ioannes Kantakouzenos ve Orhan Bey arasında İznik Savaşı
M.S. 1331	Orhan Bey tarafından İznik'in fethi
M.S. 1402	Moğollar'ın İznik'i işgali
M.S. 1421	İznik çini sanatının başlangıcı, Bursa Yeşil Cami
M.S. 1453	İstanbul'un fethi ve İznik'in öneminin azalması

Tab. 1: İznik Kentinin Kronolojisi

P	bağ	yy	praenomen	nomen	cognomen	agnomen
001		imp	L(ucius)	Aburnius	Skymnos	
002		MS 2 (138)	Publius	Aelianus	Severianus	Ariston
003		MS 2-3	P(ublius)	Aelius	Agrippa	
004		imp	P(ublius)	Aelius	Firmus	
005		MS 2	Marcus	Aelius	Graptos	
006		MS 2	P(ublius)	Aelius	Hermias	
007		MS 2-3	Pu(blius)	Ae(lius)	Iulianus	Pappion
008		imp	L(ucius)	Aelius	Lucanius	Valens
009	P004	imp	P(ublius)	Aelius	Marcianus	
010		imp	M(arcus)	Aelius	Orphitianus	
011	P004	imp	P(ublius)	Aelius	Rufus I	
012	P004	imp	P(ublius)	Aelius	Rufus II	
013		İmp	P(ublius)	Aelius	S---as	
014		İmp	M(arcus)	Aelius	Theophanes	
015		MS 1-2	Publius	Aemilius	Timaios	
016		imp	Claudius	Anbibius	Bassus	
017	P016	imp	Claudius	Anbibius	Marcellus	
018		imp	L(ucia)	Annia	Astilla	
019		MS 2	Lucius	Antonius	Cyrenius	
020		MS 1-2	L(ucius)	Antonius	Longus	
021		MS 2	Gaius	Attius	Vales	
022		imp	A(urelia)	F(lavia)	Longine	
023		imp	L(ucius)	Aurelius	Agathon	
024		imp	M(arcus)	Aurelius	Kallikarpos	
025	P024	imp	M(arcus)	Aur(elius)	Kallistos	
026		imp	T(itus)	Aurelius	Calpurnianus	Apollonides
027	P022	İmp	L(ucius)	Aurelius	Germanicianus	
028		İmp	Marcus	Aurelius	Longus	
029		İmp	M(arcus)	Aur(elius)	Papeirianus	Menodoros
030	P023	İmp	M(arcus)	Aurelius	Pauleinianus	
031		İmp	Gaius	Cassius	Agrippa	
032		İmp	Marcus	Cassius	Agrippa	
033		İmp	M(arcus)	Cassius	Apronianus	
034		İmp	Gaius	Cassius	Asklepiodotos	
035		MS 1 (70-79)	G(aius)	Cassius	Khrestos	
036		imp	Lucius	Cassius	Dio	

Tab. 2: *Prosopographia* Listesi

037		imp	L(ucius) Cl(audius)	Cassius	Dio Cocceianus	
038		MS 2-3	P(ublius)	Cassius	Epigenes	
039		MS 2	G(aius)	Cassius	Philiskos	
040		MS 1-2	M(arcus)	Cassius	Poplianus	Nikadas
041		İmp	M(arcus)	Cassius	Spendon	
042		imp	G(aius)	Catillius	Claudianus	Thrason
043		İmp	L(ucius)	Catillius	Iulianus	
044		imp	L(ucius)	Catillius	Leonides	
045		MS 2 (125-129)	Pu(blius)	Catillius	Macer	
046		MS 2	Lucius	Catillius	Philom[etor?]	
047		imp	Ti(berius)	Claudius	Aelianus	Sabinus
048		MS 1-2	Ti(berius)	Cl(audius)	Agapetos	
049		MS 2	M(arcus)	C(laudius)	Agrippa	
050	P016	imp	Tiberius	Claudius	Bassus	
051		imp	G(aius)	Claudius	Calpurnianus	
052		MS 2 (117-138)	P(u)blius	Claudius	Calpurnianus	
053		İmp	Tiberius	Claudius	Eupator	
054	P016	imp	Tiberius	Claudius	Gaius	
055		MS 1	Ti(berius)	Claudius	Nikephoros	
056		İmp	L(ucius)	Cl(audius)	Pacorianus	Eupator
057		MS 1 (70-79)	Ti(berius)	Claudius	Quintianus	
058		MS 2	Ti(berius)	Claudius	Rufinus	
059	P052	imp	P(ublius)	Claudius	Syllianus	Nikomedes
060		imp	P(ublius)	Clodius	Anthos	
061		imp	P(ublius)	Clodius	Primigenus	
062		imp	M(arcus)	Cocceius	Theogenes	
063		imp	Marcia	Cominia	Macrina	
064		MS 2	Marcus	Cominius	Macer	
065		imp	Cl(audius)	Domitianus	Philiskos	
066		imp	Titus	Flavius	Casianus	
067		imp	T(itus)	Flavius	Piso	
068		imp	Aur(elius)	Fl(avius)	Quintillianus I	
069	P068	imp	Aur(elius)	Fl(avius)	Quintillianus II	
070		imp	T(itus) ?	Flavius	Severianus	Asklepiodotos
071	P070	imp	T(itus)	Fl(avius)	Severianus	Demetrios
072		imp	T(itus)	Gaius	Eperastos	
073	P072	imp	T(itus)	Gaius	Murrhenas	

Tab. 2: *Prosopographia* Listesi

074		İmp	Marcia	Geminia	Maxima	
075	P074	İmp	Marcus	Geminius	Gaius	
076	P074	İmp	G(aius)	Geminius	Maximus	
077		imp	G(aius)	Granius	Aphrodisios	
078		imp	G(aius)	Hostilius	Agathopous	
079		imp	Gaius	Hostilius	Askanios	
080		MS 1 (62/63)	Gaius	Hostillius	Pollio	
081		MS 2-3	T(itus)	Iulius	Agathias	
082		MS 2	T(itus)	Iulius	Flavianus	Gauros
083		imp	G(aius)	Iulius	Polyaenus	
084		MS 2-3	Titus	Iulius	Trophimos	
085		MS 1-2	M(arcus)	Iulius	Valens	
086		MS 1	P(ublius)	Iunius	Angelos	
087		imp	G(aius)	Lolius	Silerus	
088		imp	Quintus	Lucanius	Longinus	
089		imp	Publius	Lucanius	Ulpianus	Agathokles
090	P026	imp	G(aius)	Lucenus	Arkhelaos	
091		MS 2	Titus	Marcius	Gamus	
092	P058	imp	Q(uintus)	Octavianus	Asklepiodotos	
093		MS 2	L(ucius)	Pactumius	Tyrannos	
094		MS 2	P(ublius)	Pagnius	Aphrodisios	
095		imp	M(arcus)	Pagnius	Phlegon	
096		MS 2	x	Peducaeus	Longinus	Asklepiodotos
097		imp	P(ublius)	Postumius	Philiskos	
098		imp	P(ublius)	Postumius	Severianus	Apollothemis
099		imp	Sexta	Quinctia	Tyrannis	
100		imp	Asteius	Satianus	Agathangelos	
101		MS 2	M(arcus)	Scribonius	Capitolinus	
102		imp	P(ublius)	Ta---us	Akhaikos	
103		MS 2	Casia	Ulpia	Fulvia	
104		MS 2	Marcia	Ulpia	Pompeia	Theodote
105	P104	imp	Marcius	Ulpius	Pompeius	Theodoros
106		imp	Marcus	Ulpius	Symphorion	
107		imp	G(aius)	Valens	Bathyllus	
108		imp	G(aius)	Valerius	Longinus	

Tab. 2: *Prosopographia* Listesi

ÖZGEÇMİŞ

Öğrenim Bilgileri

Lisans	: Trakya Üni., Fen–Ed. Fak. Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	: Trakya Üni., Sosyal-Bilimler Enst. Klasik Arkeoloji ABD
Doktora	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., Sosyal-Bilimler Enst. Klasik Arkeoloji ABD

Yayınlar ve Araştırmalar

Öztürk, H.S. – Öztürk-Demirhan, E. – Nikolayidis, H. – Gündüz, A. (2016). Nikaia (Bithynia) Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması-2015, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, 41.

Öztürk, H.S. – Öztürk-Demirhan, E. – Nikolayidis, H. – Gündüz, A. (2018). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar VII, *TÜBA-AR*, 22.

Nikolayidis, H. (2018). Bilecik'in Antikçağ Tarihi, *736. Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri Sempozyumu (Bildiri)*.

2013	: Neolitik ve Kalkolitik Çağ Gökçeada Uğurlu Zeytinlik Höyük
2014	: Küllüoba Kazıları, Bilecik İli Yüzey Araştırması
2018-2020	: Bilecik ili ve ilçelerinde Kültürel Mirasın Belgelenmesi Yüzey Araştırması
2015-2019	: Sakarya İli Taraklı, Geyve, Taraklı İlçeleri ile Bilecik İli Merkez İlçe, Gölpazarı ve Osmaneli Epigrafik Tarihi-Coğrafi Yüzey Araştırması
2021-2023	: Miletos Antik Kenti Kazısı